

KAREL KNĚŽOUREK

VELKÝ
PŘÍRODOPIS
PTÁKŮ

VELKÝ PŘÍRODOPIS PTÁKŮ

SE ZVLÁŠTNÍM ZRETELEM KU

PTACTVU ZEMÍ ČESKÝCH A RAKOUSKÝCH.

NAPSAL

KAREL KNĚŽOUREK,

ŘÍDÍCÍ UČITEL VE ŽLEBECH U ČÁSLAVĚ.

DÍL PRVNÍ.

S CETNÝMI OBRAZY ČERNÝMI I BARVOTISKOVÝMI A JAKO PRU-
VODCE KU „VELKÉMU ATLASU PTÁKŮ.“

V PRAZE.

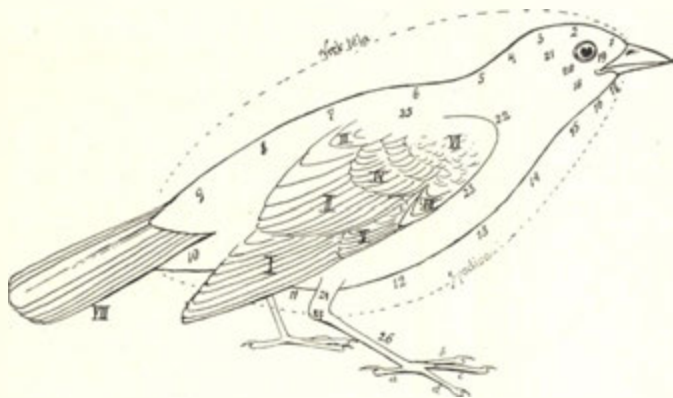
NAKLADATEL I. L. KOBER KNIHKUPECTVÍ.

1910.

Všemu učitelstvu československému,
ochráncům a šířitelům věd přírodních v národě
s kollegialní úctou připisuje
autor.

Všeobecný a stručný přírodopis ptáků.

Ptáky počítáme k obratlovcům. Mají kuželovité srdce o dvou komorách, jichž svalnaté stěny jsou velmi silné a s ohledem na velikost těla dosti veliké proti jiným živočichům. Jak tepny (arterie) tak i vrátnice (veny) mají velice silné stěny a vrátnice, hlavně u potápek jsou valně rozšířeny; tím si lze do jisté míry vysvětliti, proč jsou tito vodní ptáci s to pod vodou tak dlouho vydržeti a dech zatajiti. Teplá ptačí krev proudí rychleji a jest teplejší, asi 42–48° C.; vysoká tato tempe-

Ptačí tělo: I. letky ruční. — II. letky loketní. — III. letky ramenní. — IV. krovky křídelní (loketní). — V. krovky křidel (ruční). — VI. drobné krovky křídelní. — VII. pera palcová. — VIII. pera rýdovací (ocasní). — 1. čelo. — 2. téměř. — 3. záhlaví. — 4. týl. — 5. šíje. — 6. horní hřbet. — 7. dolní hřbet. — 8. kostřec. — 9. svrchní ocasní krovky. — 10. spodní ocasní krovky. — 11. břicho. — 12. spodní hrud'. — 13. horní hrud'. — 14. vole. — 15. přední krk. — 16. hrdlo. — 17. brada. — 18. vousy (licousy). — 19. uzdy. — 20. tváře (líce). — 21. ucho. — 22. ohbí křídelní. — 23. ruční okraj. — 24. holeň. — 25. lopatka. — 26. běhák (stoják). — 27. pata (kotník). — a) zadní prst (prstík I.). b) vnitřní prst (2.). — c) prostřední prst (3.). — d) vnější prst (4.). (Dle Jandy.)

ratura umožňuje proto i nejmenším našim ptákům, králíčkům, střízlíkovi, sykorám i velmi tuhou zimu snášeti. Tvoří tedy ptáci stavbou těla, organizací a způsobem života svého přesně uzavřenou třídu živočišstva. Zvláštním pak znakem jest jejich odění, opeření, peří.

Žádný ssavec nemá víc než 7 krčních obratlů, ryby a obojživelníci, až na nepatrné výjimky, nemají žádných. Předchůdci ptáků, ptakojedů, až na nepatrné výjimky, nemají žádných. Předchůdci ptáků, ptakojedů,

Kostra orla skalního: *U*, spodní čelist. — *Qu*, kost čtverečná. — *J*, kost jařmová. — *Hw*, obratle krční. — *Bw*, obratle hrudní. — *Sw*, obratle ocasní. — *S*, lopatka. — *Ra*, druhý pár kostí klíčních. — *G*, kost klíční. — *B*, kost hrudní. — *Bk*, kobyłka. — *R*, žebra. — *Be*, pánev. — *O*, kost ramenní. — *Sp*, kost vřetenní. — *E*, kost loketní. — *Hw*, zápěstí (ohbí). — *M*, záprstí. — *I*, *II*, a *III*, prsty u ruky. — *I*, *II*, *III*, a *IV*, prsty u nohou. — *Osch*, kost stehenní. — *Sch*, kost holenní. — *W*, kost lýtková (berce). — *L*, běhák či nárti. (Dle Kulla.)

měli 7 obratlů krčních. U ptáků však jest nejmenším počtem krčních obratlů 9, ale také až 24, následkem čehož jest hlava dále od hrudi vzdálena než u živočichů ostatních.

Počet ocasních obratlů není veliký. Dutina hrudní a horní část dutiny břišní jest omezena dílem kostí hrudní, dílem žebry. Plíce jsou

děravé a vzduch má tudíž volný přístup i do dutiny břišní, ano i do kostí, které jsou duté bez číšku či morku, vyjímajíc některé ptáky bahenní a vodní. Lze tedy říci, že tělo ptačí jest proloženo samými vzduchovými rourkami. Ptáci dýchají tak, že stahováním hrudních svalů vzduch vytlačují a proto jim výkon tento při létání nepůsobí nijakých obtíží.

Mozek mají ptáci veliký a zřetelně lze rozeznati obě jeho části, malý a velký mozek. Nervy jsou teničké a jemně rozvětvené jako u ssavců. Obě uši, vlastně jen otvory ušní, jsou umístěny vzadu po stranách hlavy, jsou velké a zakryté či překlenuté jemnými pružnými pírky, kruhovitě kolem postavenými. Vnější ucho, tak zvaný boltec, zastupuje blanitý lalůček (řasa), který však mnohým sovám schází. Dutina ušní rozdělena je ve vnější zvukovod a vnitřní orgány sluchové; z kůstek sluchových nalézáme toliko jedinou, tělísko to mnohohranné.

Oko je sice podobně ustrojeno jako oko ssavců, ale nemůže se tak samovolně a samostatně pohybovati. Jelikož pak — mimo sovy — mají ptáci oči postranní, vidí pták předmět toliko jedním okem a chce-li se rozhlédnouti, nemůže kroutiti očima, nýbrž musí celou hlavou otáčeti.

Sovy mají oči umístěny vpředu hlavy. Spodní víčko oční je větší a krycí. Mimo obě víčka (klapky) viditelná, mají ještě třetí poloprůhledné víčko, zvané mžurka či mrkavá klapka (Nekut), která jest pod vlastními víčky ukryta a od vnitřního koutku ku vnějšímu se bezděčně pohybuje. Úkolem mžurky jest chrániti zornici před ostrými účinky světla před možným poraněním při prokluzování a prolétání se houštinami anebo při potápění se pod vodu. Schopnost zraková u většiny ptáků jest výborná, ano znamenitá a zrak sokolí či jestřábí stal se až příslavným.

Otvoru nosních či chřípí (nozder) nemohou ptáci ani zúžití ani rozšířiti. O čichové schopnosti u ptáků jsme dosud v pochybnostech, ač se zdá, že mnozí mají čich dosti vyvinutý, jiní více méně tupý, chaotický. Jazyk je velice různotvárný, celkem však — vyjma masitý jazyk papouščí — rohovitý, tvrdý tuhý, rozpoltněný nebo třásnitý a p. a. úkolem jeho je výhradně při polykání napomáhati; u některých ptáků (datlů) slouží, můžeme říci, za vidličku ku napichování hmyzu.

Průduška je zpravidla velmi dlouhá a hustá v četné závitě složená, sestávajíc z pevných chrupavčitých kroužků, které v místech, kde se obě větve průduškové či bronchie rozcházejí (vidlice), se rozšiřuje v dutinku, v níž se zvukové tóny sesilují a proto spodním hrtanem (chřtánem) se zove. Základní hrtanová ptákům chybí, jako všem živočichům vejce snášejícím. Po stranách průdušky (spod. hrtanu) visí 1—5 dlouhých zpěvných svalů, jichž zkracováním či prodlužováním vznikají vyšší či hlubší tóny zpěvní. Slavíci mají těchto 5 zpěvných či hlasových svalů daleko vyvinutějších nežli jiní ptáci.

Rohovitý zobák koná práce různé, uchvacuje, rozklovává, ohlodává, rve a drásá; u mnohých ptáků také povrchně rozmačkává, nikdy však potravu nekouše, nežvýká. Různí ptáci přerůzně mají zobáky utvořeny a nezřídka jsou útvary ty dobrými rozeznávacími známkami čeledními nebo rodovými (viz speciální část).

Složené křídlo: O. kost ramenní. — Sp. kost vřetenní. — E. kost loketní. — Hw. zápěstí či ohbí křídelní. — M. záprstí (ruka). — I. palec, II. a III. ostatní prsty. (Dle Kulla.)

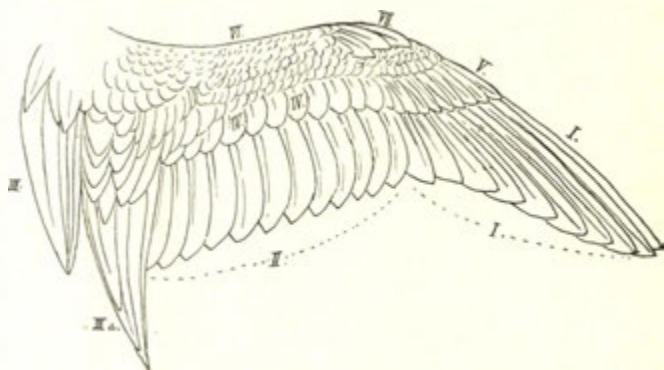
ními svrchními a spodními a při oněch mluvívá se o krovkách malých, prostředních (loketních) a velkých (ručních).

Letky jsou co do velikosti jakož i tvaru skoro u každé čeledi rozdílné, druhy i u rodů a druhů jedné a téže čeledi, zejména u ptáků pozemních: Rozdílly ty jsou dobrými rozeznávacími známkami v systematickém

uspořádání ptáků. Počet ručních letek (perutí, peroutek)

variuje mezi 9—11; loketních pak daleko více, mezi 6—26. Ptáci vyšších sfer (vysoko létající) mají velmi dlouhé kosti křídelní i letky (supi, orlové). Jiní opět nemají tak dlouhých kostí, leč přece značně dlouhé letky

Křídlo je složeno z lopatky, kosti ramenní, loketní a vřetenní a vždy prodloužení ruky s palcem a zakrnělými prsty. Na palci bývá několik zvlášť tuhých pírek, jež se zovou křídélka (alula) nebo pera ohbí. Ruční pera jsou dlouhá a tuhá a jmenují se první čili ruční letky (letky I. řádu = primae remiges = primarie); pera na lokti zovou se letky loketní (II. řádu = secundae remiges = secundarie) a méně tuhá pera na ramenou jsou tak zvaná pera lopatková, z nichž větší u mnohých ptáků také letky ramenní (letky III. řádu = parapteron) slují a jsou částečně povahy krycích per. Drobné peří na křídlech povrchu i vespod zove se peřím krycím (tectrices) čili krátce krovkami křídelními.

Kachni křídlo: I. ruční letky (I. řádu). — II. loketní letky (II. řádu). — III. ramenní letky (III. řádu). — IV. krovky loketní. — V. krovky ruční — VI. krovky malé (drobné). — VII. pera ruky či palcová na ohbí. (Dle Jandy.)

vlaštovky, rorýsi). A opět jiní mají velmi dlouhé kosti ramenní a nepoměrně krátké letky (kurové lesní a polní). U některých druhů mají letky téměř rovné stvolý (osténky), u jiných velmi silně stranou zahnuté. Všecko toto: jako stavba kostí, svalstva a per má veliký vliv na let ptačí. Letky a pera ocasní čili rýdovací (rectrices) jsou zpravidla největší a nejdelší pera na ptačím těle. Drobná pera nad a pod ocasem menují se krovkami ocasními (svrchní a spodní).

Ocas některých druhů ptačích zovou — zvláště myslivci — tatrč (něm. Stoss). Ostatní tělo je pokryto drobným peřím zvaným obrysovým či konturovým, které druhy na hlavě a na krku chybí (krocan, supové a j.). Každé pero složeno je z brku (calamus), stvolu či ostnu, také osténky (rhachis) a praporu či praporku (vexillum).

Brk, jsa dutý, u pera dospělého, mívá v sobě duši, vrásčité to zbytky odumřelého vaziva výživného a ku stvolu s obou stran přiléhá prapor (vnější a vnitřní prapor). Ten je složen z paprsků (radii), jež jsouc trásnity (brvity) přesně do sebe zasahují. Dole u brku jsou prapory nesouvislé, chmyřité. Vlastní peří prachové čili puch (plumae) je měkké a rozčísnuté, o chabých osténkách a jest to nejprvnější a nejjednodušší peří, jež si pták — ovšem ne každý — při vstupu do světa z vejce přináší (chmyří), jako vůbec malé, měkké peříčko podrostlé pod peřím konturovým slove také prach či puch. Na víčkách očních a na kořeni zobáku vyskytují se někdy téměř bezpaprsková pírká, štětinky, vousky (vibrissae). Různost seskupení a textura peří obrysového není u rozmanitých řádů a čeledí tak stejná, jak by se zdálo při zběžném a povrchním pohledu. Podivuhodný jest hranolový lom paprsků, hledíme-li skrz pero (zejména holubí) do světla svíčky.

Konec křídla zdola: Pp. vnější prapor. — Zp. vnitřní prapor, na němž patrně zúžení. (Dle Schmeila.)

Žádný tvor není s to tak rychle místo od místa se pohybovati jako letící pták; let jeho ničím není omezován ve vzdušném moři a přímou čarou možno mu přeletovati země i moře s obdivuhodnou lehkostí. Síla jakož i vytrvalost v letu není však u všech ptáků stejná. Mnozí letí jen krátký kousek cesty a musí odpočívati, jiní celý den vydrží v povětří „na křídlech“, poletující v nejsmělejších obrazech semo tamo a bez patrného pohnutí křídel vynesou se do nadoblačné výše; opět jiní dávají přednost nižším vrstvám vzduchovým při zemi.

Bleskurychle a prudce s přitaženými křídly vrhá se lačný krahuj větvi stromů za vyhlédnutou kořistí anebo nízko při zemi táhne jako vypuštěný z tětiny šíp, aby drobtinu ptačí na zemi překvapil a schvátíl.

Fregatku našli mořeplavci 400 mil daleko od pevniny nad mořem a co naše milá, známá vlastovice? Vždyť ta od časného rána bez ustání skoro po celý dlouhý letní den až do večera poletuje. A jak ohromný revír či okrsek musí denně prolétnouti dravci, aby pro svoje mladé kořist sehnali a přece to vše konají ptáci s největší lehkostí.

Avšak ptačí let mimo to jest i rozmanitý, jak ostatně i různá stavba letadel toho je dokladem. Takořka každá čeleď, skoro každý druh ptáků mívá ve svém letu něco zvláštního, jen jemu vlastního, po čem dobrý a bystrý pozorovatel již zdaleka se naučí je rozeznávat.

Mnozí proráží vzduch přímou čarou (dravci, havrani, holubi); jiní letice popisují kratší nebo delší oblouky, letí hadovitě (konipasí, pěnkavy, datlové; jiní poletují jaksi postrkmo, skoro skočmo (strnadi rákosní). Někteří mávají křídly jen pomalu, při čemž jakoby se klouzali či smekali vzduchem (luňáci); někteří naopak namahavě a hlučně se hledi dostat ku předu (kuroviti). Mnozí vyluzují při letu šumot, svist, hvizdot, hukot a to tak rozmanitě, že lze i sluchem mnohé druhy rozeznati (divoké kachny, hoholové, labutě, čejky, koroptve). Nejtišší létatí sovy a lelkové, nejhrmotivější kurové.

Ne menšího povšimnutí zasluhuje i veliká rozmanitost při vzletování a zapadání (usednutí). Jsou ptáci těžko, jiní opět snadno a lehko vzletující; mnozí se zdvihnou prostým skokem do vzduchu, jiní se musí dříve kousek cesty rozběhnouti po zemi nebo po hladině vodní.

Mnozí při odletování snesou se k zemi, na to letí kus cesty přímo a pak v oblouku se vznesou do výše, kde se hodlají usaditi (bělořiti, tuhýci a j.). Jakmile se pták dostal v let, položí tělo vodorovně, napne krk, někteří (dlouhonozí) natáhnou nohy do zadu, jiní zase (krátkonozí) vtáhnou je na břicho do peří a rozpjatýma křídlyma nahoru dolů mámajíce, pohybují se různou rychlostí ku předu. Ocas koná službu kormidla, rejdu (odtud pera rýdovací). Nežli se pták dostane do výše, děje se tak u těžko létajících zhusta velmi namahavě, většinou šikmo vzhůru a zpočátku proti větru, který pomáhá zvedati, potom teprve s větrem; ptáci lehko létající vzletují v závitnici či šroubovici. Oni, kteří do nezměrných výšin se vznášejí, zhusta tímže způsobem se k zemi snášejí, avšak někteří střemhlav se řítivají k zemi za neustálého tělem semo tamo kolísání. Při usedání pád ten zmírňují a zdržují třepetáním, jiní zase docela mírně, lehce k zemi sletají, kdežto mnozí ještě kousek cesty pěšky při zapadnutí vykonají a ptáci vodní větším dílem klouznou se kus cesty po hladině vodní anebo se přímo potopí.

O výšce letu ptačího nad povrchem země není dosud nic přesného, určitého známo. Dle udání nadporučíka z Lucanu (Ornith. Monats-berichte 1903) byl pozorován houf táhnoucích vran asi ve výši 500 m.*

*) Viz autorův článek »O výšce ptačího tahu« v Přírodě V. 1906/7 str. 114.

Lucanus praví: „Výška ptačího tahu odvislá jest od směru větru.“ A dále: „Více pozorování za plaveb balonových svědčí o tom, že se ptáci nevznosou (za tahu) nad mraky, tedy mimo dohled na zemi, neboť jest jim třeba volného rozhledu pro orientaci.“ Jinak se chová pták, zdržuje-li se ve svém bydlíšti, mimo dobu tahu.

Humboldt pozoroval kondory v nedozírných výšinách (viz str. 526). Umělé pokusy, jež konal Francouz Paul Bert s ptáky pod zvonek vývěvy za stálého přístupu čerstvého vzduchu ukázaly, že u vrabců při vzdušném tlaku 388 mm, což odpovídá výšce asi 5000 m, nastalo vrhnutí a při tlaku 203 mm (asi 9800 m) zahynuli. Poštolka dávala při 278 mm (asi 7500 m) a zašla při tlaku 178 mm (asi 10.800 m). Ačkoli pokusy tyto jsou v každém ohledu nemálo zajímavé, přece nepodávají žádných jistých a spolehlivých závěrů o průběhu celé akce ve volné přírodě, protože tu ještě jiní faktorové, jiné vlivy přistupují nežli pod skleněným zvonek vývěvy. Ku př. dýchání při pohybu v letu je mnohem silnější a pronikavější.

Plování a potápění se (ponořování) je vlastní ptákům vodním. ačkoli i mnozí jiní ptáci dovedou se, alespoň na chvíli, na vodě plavmo udržeti. Peří všech ptáků je chráněno oproti mokru olejnatým tukem, který se nalézá v tukových žlázách ocasních („biskup“) a odkud jej ptáci jednak zobákem, jednak bradou buď vytlačují nebo otírají a po veškerém peří rozírají. Mnohý pták se nese či plove po vodě docela jako korek, lehce na povrchu leže, jiný opět hlouběji je ponořen, že sotva mu krk se hřbetem z vody vykukují. V čas nebezpečí ponořují se potápky tak hluboko, že jen hlavu nad vodou mívají. V ponořování mnozí ptáci jeví velikou obratnost (kachny, morčáci, potáplice).

Nohy ptačí se skládají z krátkého, namnoze pod peřím ukrytého a vně neviditelného stehna, bérce, lýtky a holeně (tibia) a z jediné kosti (na rozdíl od ssavců) sestávajícího nárti či běháku také stojáku (tarsus; na konci jsou prsty). Žádný pták nemá více než 4 prsty (vyjímajíc slepice Dorkingy, abnormální) ze kterých zpravidla 3 do předu a jeden, prstík či palec, do zadu obrácený. Tento jmenují také prvním prstem a dále čítají 2. 3. a 4. (od nitra ven). Čtvrtý čili vnější prst je někdy vrati-prstem anebo je vůbec na zad obrácen (nohy šplhavé). V útvaru a ozbrojení prstů panuje veliká rozmanitost. Pata (kotník) (suffrago), nesprávně také koleno zvaná, jen tuze zřídka země se dotýká.

Holenní kost, jakož i koleno bývají většinou peřím pokryty, běhák či nárti naproti tomu u veliké většiny ptáků jsou holé, lysé, rohovitými štitky (destičkami) pokryté. Prsty z několika článků složené jsou buď volné nebo více méně splosrostlé nebo blanou spojené. Na konci jsou opatřeny nehty (ungues), které — dle druhů — jsou velmi rozdílné podoby. Stavba nohou jest sama sebou velice rozmanitá a podmíněna způsobem života, neboť slouží ku plování, šplhání, chůzi, běhu, skoku;

někteří ptáci, kteří jsou odkázáni na jiné ústrojí pohybu, jen v krajní potřebě dovedou na rovné zemi se pomocí nohou pohybovat, jako vlaštovky, rorýsi, potápky.

Ptáci přepeřují v roce buď úplně nebo částečně, čili prostě pelichají říkáme; to počíná obyčejně v červenci a potrvá přes srpen a září. Mnozí však pelichají dvakrát (pelichání podvojně). Při pelichání hlavním v srpnu a září, ztrácejí veškerou peří, tedy i letky a pera rýdovací. Při druhém pelichání, v únoru a březnu, vyměňují toliko peří drobné, načež je pták vystrojen v rouchu svatebním (jarním).

Rozdíl mezi jarním a podzimním šatem bývá zhusta tak veliký a nápadný, že se člověk domnívá viděti před sebou dva zcela různé ptáky (jespák bojovný a j.). Peří při přepeřování vypadává jenom ponenáhlu, zprvu na bocích drobné peří a pomaloučku se šíří dále po celém těle. Letky a pera rýdovací padají na obou stranách současně, ale vždy jen jediné pero; když pak už skoro dorůstá, vypadne druhý pár a tak dále, až je pelichání skončeno, takže nikdy při tom nevznikají velké mezery, které by snad byly ptáku na závalu při létání. Vyjimku tvoří tu však labuť, husy, kachny a j., neboť těm bezmála všechny letky vypadají najednou (současně), takže ptáci nejsou s to po nějakou dobu vůbec létat, nuceni jsou celý ten čas žiti úplně skryté v rákosí a ústraní. Za to však jsou ve 3 nedělích s výměnou peří nadobro hotovy, kdežto na př. datlové k tomu potřebují právě tolik měsíců. Ptáci mladí vesměs pelichají jakmile vyrostou, ale toliko drobné peří se při tom vymění. Ale ani toto není bez výjimky, neboť mladí ptáci kurovití i letky vyměňují, protože první vyrostlé letky jsou malé, než aby byly s to dospělé tělo ptákovu unést.

Jiní ptáci přebarvují na jaře bez vlastního pelichání všelikými pochody, na př. otřením vnějších okrajů peří, následkem čehož prve zakryté živější partie vystupují (pěnkava, jikavec a j.). Nebo také nanejdvůhodným přebarvením následkem pohlavní dospělosti a pudu rozplodovacího. Konečně také barva zobáku a běháků tímže způsobem u mnohých ptáků oživne (kos, špaček, pěnkava a m. j.). Někdy staré samice, obyčejně jalové, neplodné (sterilní) dostávají barvu samčí, kterýž úkaz se nazývá kohoutoperost (rehek domácí i zahradní, kurovití a j.). Jako velká vzácnost vyskytuje se někdy obojetník (hermaphrodit) polovice jedna (dle podélné osy) je zbarvení samčího druhá samičího.

Veškerí ptáci samičí snášejí vejce, obalená skořápkou z uhličitanu vápenatého složenou. Barva její jest přerozmanitá, tak ku př. u mnoha druhů čistě bílá (hlavně u ptáků doupných), ale mnoho vajec jest krásně živě zbarvených, čárečkovaných, poškrábaných, šupkovaných, mramrovaných, zkrátka různě skvrnitých. Plný počet vajec ve hnízdě snešených násadou zoveme a kolísá mezi 1—20 kusy. U pěvců je poprvé počet vajec 5 takřka konstantní, podruhé menší.

Ptáci staví částečně hnízda umělá, kam tato vejce ukládají a kde z nich vlastní svojí přirozenou teplotou mláďata vyluhují a kde o ně také pečují. Nic není rozmanitějšího nad ptačí hnízda; leč přece u většiny jich nalézáme za stavivo větvičky, mech, stébla a stonky, kořínky a p. a uvnitř jsou vystlána jemnými látkami, chlupy, vlasy, peřím, a umíštěna či skryta bývají v děrách zemních, na zemi, v houštích, ve zdech, na stromech a v dutinách stromů, v budovách a na nich, skulinách skal a p. Mnozí ptáci na zemi se hnízdící spokojují se také buď prostinkou jamkou vyhrabanou anebo docela bez jamky na holou zemi vejce snášeji (lelek a j.).

Doba sezení či vyluhování trvá u nejmenších ptáčků 10, 11—12 dní, u našich drobných pěvců obvykle 13—14 dní, u drozdů 15, u holubů 17, u kurů 20—21, u kachen 26, u hus 28, u dravců dle velikosti od 20—30, u volavek 26, u čápů 30—32 u pštrosa pak na 50 dní se udává tato doba. Hnízdni teplota u ptáků se pácí na 30—32 R° (36—40° C.), udržujeme-li tuto teplotu stále v účelně zařízených umělých líhních, i tu se mláďata vylíhnou. Většina samiček při sezení si vyškubává na břiše peří, aby vejce na lysinách těch přišla v bližší styk s tělem matčiným. Mnohdy podobné lysiny či nažiny (dle Jandy) i samečkové mívají, neboť známo, že zvláště v dobách poledních (pštros hlavně v noci) družky své ve funkci vyluhovací vystřídávají.

Mláďata (hnízdoši) na svět přicházejí jednak holá (holátka) jednak chmýřím (puchem) pokrytá; často po kolik dní jsou nevidomá a ve hnízdě pod ochranou a na péči starých zůstávají různě dlouho (ptáci krmiví) anebo brzo po vylíhnutí hnízdo opouštějí (ptáci nekrmiví). Tak zůstávají dravci, havranovití, datlové a ještě jiní ptáci, kterým péče zapotřebí, často kolik neděl ve hnízdě, kdežto mláďata kurovitých (kuřata) a četných ptáků bahenních a vodních hned dovedou běhati (křepelky a j.) a plovati (kačata, housata a j.), sotva že těsnou skořápkou opustí a za vedení starých se živiti dovedou. Takováto mláďata jsou pokryta teplým hustým chmýřím. Bezmocným hnízdošům staří až do zobáku potravu vpravují, t. j. krmí je. Jakmile dospějí odloučí se buď sama znenáhla od starých, anebo je tito násilím od sebe zapudí. Celkem se však mláďata rychle vyvinují a téměř zpravidla bývají po roce schopna dalšího rozplodování; výjimku tu činí velcí dravci ku př., doba ta trvá až 3 roky.

Zpěv ptáků není výrazem a projevem lásky a pudů z ní plynoucích, jak se za to mělo dříve a dosud ještě zhusta lze se dočísti, anobrž se zdá, že spíše ptáci zpívají radostí ze života, arciže radost ta se pak stupňuje pohlavními pudy na jaře. Mnoho ptáků zpívá i mimo dobu hnízdění se — vyjmouc dobu pelichání — až ku odstěhování, někteří, jako střízlík a skorec, i v zimě si vesele zahlaholí. Nejkrásnější a nejhlasitější zpěv se však ozývá z jara v době hnízdění se — píseň milostná, píseň lásky.

Po dospění a vychování mláďat uvolňuje se jaksi rodinný svazek u četných ptáků. Toliko menšina ptactva zůstává po celou dobu života spárena; leč lze míti za to, že se páry zpravidla teprv k jaru opět shledávají, jestliže některý z manželů mezi tím přišel o život. Po odbytém hnízdění se, nastává doba pelichání a po tomto většina ptactva se chystá ku odletu na jih, odkud je opět probudivší se vesna přivádí, resp. přiláká do staré domoviny.

Potrava ptáků je neobyčejně rozmanitá. Vše, co se týče rostlinstva, přijde ptákům vhod: semeno, mladé bylinky, zrní, jádra, bobule, ovoce, měkké kořinky, pupeny, květy, svěží lupení, jehličí, výhonky a puky. A podobně se to má i s říší živočišnou, neboť požívají mlže, plže, červy, korýše, housenky, larvy, kukly, pavouky, mouchy, motýle, brouky, ryby, ještěrky, ptáčky, čtvernohá zvířata a dokonce i mršiny a hnůj (výkaly). Pijí dosti, nejráději čistou vodu. Také se rádi koupají, načež pak peří si urovňají a — jak již pověděno — pomocí zobáku mastnotou z tukových žláz promastí. O některých ptácích je známo, že se koupají v prachu, písku čili popelí se.

Ptáky lze nalézt všude po celikém světě a od jednoho pólu zemského ke druhému. Kamkoli i ti nejstatečnější cestovatelé ku točným pronikli, ať na sever či na jih, vždy a všude setkávali se s mořskými ptáky, rybami, mlži neb jinými živočichy vodními se živícími a často počet jich se tu páčí na miliony, obývající pusté nebo skaľnaté ostrovy neobydlené. Opeření jejich, více méně hustým puchem podrostlé, hodí se pro každé klima, pro každý zeměpás.

Hranicí věku či stáří drobného ptactva určujeme na 6—24 let. O papoušcích, krkavcích, husách, labutích se vypravuje, že se dočkají věku až 100 let (v zajetí), což může býti měřítkem pro stáří jich i na svobodě, ačkoli tu vydání jsou různým úkladům, kterým ptáci vůbec podléhají.

Po skončeném vyhnízdění se většina našich ptáků zmocňuje se pud stěhovavý. On je skutečně pud i a nezadržitelně, takřka s násilím žene je k jihu, do teplejších krajín. Ptáci se musí stěhovat, byť i mladí; doma vychovaných ptáků zmocňuje se stěhovavý ten pud touže měrou, jako jich soudruhů na svobodě. Ba zhusta ještě boulivěji si vedou ve své kleci, než v sousední kleci uvězněný soudruh, který byl polapen na svobodě vyrostlý a spíš se uklidnití dovede. Pud ten je tedy vrozený, dědičný. Nejprve zachvacuje ptáky mladé sotva dospělé a bez jakýchkoli vůdců správnou cestou je vede; toť zároveň počátkem tahu. Teplomilní ptáci později se na jaře dostavují (kukačka, žluva, dudek, rorýs atd.) a dříve nás opouštívají. Otužilejší ptáci vůči chladu později odtahují a opět dříve se dostavují (skřivan, konipasí, špaček, holubi a p.). Druhdy s takovou nedočkavostí se k nám vracejí a tak brzy, že jest jim nezřídka pozdními mrazy a sněhem mnoho vytrpěti a zkusiti; neboť jakmile pud stěhovavý vychladne a zmizí, více se nestěhují, tedy už se

nevracejí a mnozí spíše tu zhynou. Stěhují se či táhnou dle druhů buď společně u velikých houfích, buď v menších tlupách, ale i jednotlivě bez jakékoli souvislosti se sobě rovnými.*) Cílem tahu podzemního jest vždy teplejší klima, nechť je už směr cesty jihozápadní nebo jihovýchodní anebo docela přímo jižní.

Ubírají se přes jižní země našeho dílu světa a dále přes Středozemní moře do Afriky. Přeletnutí moře toho, na mnoha místech dosti úzkého, nepůsobí táhnoucímú ptactvu žádných zvláštních obtíží.

V Německu směr tahu, pokud se dalo u vysoko táhnoucích ptáků zjistiti, jest namnoze jihozápadní. Odtud táhnou do jižní Francie a přes Španěly a Portugalsko do severozápadní Afriky, kde se rozpráší a zmizí ku přezimování. Ptáci naši z východnější Evropy přeletují Itálii, Řecko a M. Asii a tudy se do Afriky ubírají, kde se ocitají v údolích nilském a sledující proti toku jeho dále směr cesty Egyptem, zaletují částečně až do jižní Afriky, do Kapska (žluva, linduška lesní, konipas žlutý, tuhýk menší a obecný, pěnice zahradní a šedá, budníček větší, sedmihlásek, lejsek šedý, bělořit, slavík uherský, rákosníci, rorýs, vlaštovky, lelek, mandelík, vlha, kukačka, ostříž, poštolka rudonohá a jižní, luňák, včelojed, pochop a moták jižní, oba čápové, bukač malý, chřástal polní, kropenatý, ouhorlík, jespák bojovný, lžičák (dle Sclatera „The migration of birds in South-Afrika 1907.“). Otužilejší ptáci však přezimují již mnoho v jižní Evropě, která je bohužel mnohým a mnohým ohromným hrobem, neboť zajisté známo všem, že jihozemci evropští a obyvatelé severoafričtí na miliony ptáků polapají, prodají a — snědí.**)

Jest velice nesnadné tah ptáků pozorovati; v noci slychati lze jen hlasy jejich, kterých však neznáme. Za dne a tichého počasí letí opět náramně vysoko a rychle pozorovateli mizí. Za tahu je směr cesty přímý, přesně určený, pokud lidské oko je s to sledovati. Jak dlouho vydrží letěti na tahu, posud jen dohadujeme. Dle pozorování Gätkeho uletí dobří letouni za hodinu letu asi 60 hodin cesty přímo vzdušnou čarou, což za 10 hodin činí ohromnou dálku 600 hodin cesty v. č. Dle toho mohli by za jedinou noc z Afriky doletěti k nám (ano až na Helgoland) do svých hnízdišť. Pak byla by rozluštěná hádanka, záhada, proč se objevují na jaře někteří druhové ptáků v jižním Rakousku a Německu jakož i u nás nebo severněji v touž dobu (dle záznamů pozorovacích stanic). Že ptáci skutečně 10—12 hodin vydrží za horečky stěhovací letěti, jest bezpečně a na jisto postaveno. O tom podávají důkaz naši ptáci zajatí (klecoví), kteří od 6 hod. večerní až do druhého dne do rána „putují ve světnici“ t. j. celou noc bouří a po-

*) Viz aut. článek »O poměrech ptačího tahu.« Příroda II. 1904. str. 130. a článek »O tahu ptačím v Přímoří« Čes. Les. Rozhledy III. 1902 str. 35. a násl.

**) Viz k tomu případný článek aut. »Hubení našich stěhovavých ptáků v Itálii.« Příroda III. 1904-5 str. 211.

letují po kleci nadmíru nepokojně, aniž by se unavili. A takovéto „cesty“ trvají noc jako noc, zhusta až 6 neděl! Leč tolik všichni ptáci nejsou s to dokázati; mnozí musí svoji pouť několikrát přerušiti.

Dlužno poznamenati, že většina drobného ptactva, které jako denní ptáky známe táhne za noci. Většina ptáků bahenních a vodních ostatně vidí tak dobře ve dne jako v noci a není tudíž noční cestování u nich tak nápadné. Noc resp. tma nemá vlivu na jistotu směru letu jejich, v tom se nikdy nezmýlí a celé noci táhnou ku předu, takže je záhy z rána spatřujeme pojednou v místech a krajinách, kde večer před tím ani ptáka nebylo viděti. Mnoho ptáků však táhne za noci i za dne; jisto jest však přece, že dravci denní jedině za dne se stěhují. Také havranovití jsou denními poutníky.

V horských krajinách vyhlíhl ptáci, řekněme tedy Afričani nebo Jihoameričani se sice nestěhují, ale ani oni nezůstanou ušetření hnutí z pudu stěhovavého pochodícího; hnutí to se jeví v potulování se v jisté době po krajině.

Ačkoli tažní ptáci ohromné tratě jedním rázem přetetují, chtějí-li si pospíšiti (hlavně na jaře), přece jen se shledalo, že mají na cestě své stanice odpočinku, kde rádi zapadají, oddechnou si, popasou se a posilní na další cestu. Jsou to jisté ostrovy, na př. Pelagosa, Capri, Malta, Helgoland a j., jakož i mořské pobřeží při příchodu a odletu (křepelka).

Táhnou po větru jako proti němu, ano i když jim se strany do vytčené dráhy vane; leč prudké větry protivné jim velice překážejí a oni raději tah přerušují, vyčkávajice na pobřeží nebo na ostrově příznivější pohody. Letí dost často také při silném větru tak nízko, že je možno holemi srážeti. Vyvrcholí-li vítr ve vichřici, bouří, pak arci musí v tahu ustáti, až bouře mine anebo jsou-li právě nad mořem — hynou. Dle zkušeností novějších zdá se býti asi jisto, že rozdělení vzdušního tlaku má veliký vliv na ptačí tah a že celý ten zjev v životě ptačím tak podivuhodný a stále záhadný a nezbádaný více je odvislý od právě panujícího tlaku vzdušního než od větru.

O směru tahu se psalo již velmi mnoho, pro i proti. Za dne se dá směr určit; u nás bývá na podzim hlavně jižní nebo jihozápadní, na jaře opačné, severní nebo severovýchodní. Co se dalo při tom ještě s určitostí vyzkoumati, jsou stanice či zastávky odpočinku a zároveň pastviště jejich. Již starý Buffon psal o takových stanicích, kde se ptáci po delší dobu zdrželi, nebylo-li právě příznivé počasí a nalezli-li dost potravy v místech takových; neboť ne všichni ptáci konají cestu nepřetržitě až do loňské své domoviny, jak bylo zmíněno. Mnozí ptáci mladí, zejména za zimního tahu se místy nápadně dlouho potloukají po vhodné krajině. Jest nadmíru zajímavé za dne táhnoucí ptáky ve vzduchu pozorovati. Mnohé druhy, jako husy a jeřábi, letí v řadách do úhlu zformo-

vaných, jehož jedno rameno delší bývá než druhé, zachovávající při tom nejkrásnější pořádek.

Obyčejně se má za to, že touto formací snáze přemáhají odpor vzduchu, což Butturlin ve „Zprávách cis. rus. společ. zeměp.“ 1907 popírá, namítaje, že formace tato netvoří uzavřený celek. Jisto je však, že podporuje určitý taktický řád při tahu, hlavně u velkých ptáků. Umožňuje především udržování správného tempa,¹ které opět připouští nejlepší rychlost v pohybu celku a působí jistou stejnoměrnost a oekonomii u spotřebě svalové síly; neboť neúčelnější pro maximální rychlost na celé trati jest trvale udržovaná střední rychlost, při níž i slabší jedinci mohou stačiti. Ptáku v čele klínu letícímu, jest tedy vykonávati sotva větší práci svalovou, za to však nejnepínavější ostražitosti jest mu třeba. Tim brzy zemdlívá a — jak často se pozorovalo — čas od času jiným, starým a zkušeným jedincem musí býti vystřídán. Aby mohli tohoto vůdce viděti a snadno následovati, jest právě určitého pořádku za tahu (v letu) zapotřebí. Protivné vlivy a mechanické obtíže se tak nejsnáze zdolávají, protože každý pták se tu může opíráti o nezvířené dosud vrstvy vzduchové svým předákem. Toto hlavně přichází ku platnosti u ptáků velikých, neboť u nich obrovskou měrou vzrůstá zvíření, zvlnění vzduchu. Úhel klínu dle potřeby se ztupuje nebo zostruje, aby předními ptáky zvířené vrstvy vzduchové zadním neprekážely. Někdy tvoří toliko jedinou šikmou řadu, je-li poutníků méně.

Opět jiní táhnou v jediné frontě, nikoli snad jako podle pravidla, nýbrž hned to křídlo fronty je více u předu, hned opět druhé nebo zase střed, takže se pohybuje řada taková ku předu vlnovitě, hadovitě. Mnozí letí v tlupách, houfech, v kterých každý pták ale podržuje jednou zaujaté místo, kdežto jiní zase táhnou páté přes deváté, v uvolněné tlupě a stále proměnlivé. Vidíme-li ptáky vysoko táhnoucí, zůstává fronta nezměněná, v přesném určitém směru; leč sotva že letí nízko, hned se řada změní s ohledem na krajinu pod nimi se prostírající. Horská sedla a průsmyky, lesy, pole, vody, močály mají pak na úchylky ve směru a formaci nemalý vliv. Avšak hlavní směr tahu při další pouti přece jen neztrácejí.

V největším světa díle, Asii, jsou poměry tahu docela jinaké. Část západních Asiátů ubírá se ku Kaspickému moři, do M. Asie, jihových. Evropy a severovýchodní Afriky. Středoasiáté putují do Přední Indie a na ostrovy; Východoasiátům bývá cílem Čína a Zadní Indie s ostrovy; V Sev. Americe je hlavní směr cesty každoročně od severu k jihu; v Jižní Americe a Australii od jihu na sever.

Za jarního tahu do své vlasti či domoviny děje se vše opáčně. Za pravou vlast ptákovu ovšem pokládáme jeho hnízdiště. Leč mnozí ptáci chovají se ke své domovině skoro po cikánsku, t. j. většinu roku je přistihujeme spíše všude jinde než „doma“. Zpomínáme tu rorýsů, žluv, sedmihlásků a j. Jako zase mnoho ptáků s nemalou láskou a houžev-

natosti prodlévá ve svém rodném kraji a sotva že jen kruté zimě ustoupí, aby ihned se k nám navrátili jako špačkové, drozdi, skřivani a mnoho semenožravců či zrnogledů.

Ptáky, kteří nekonají žádných dalekých cest, anobrž jen tak daleko zaletují, kde voda ani země nezamrzají, tedy asi tak do jižních zemí evropských, nazýváme přeletavými, toulavými. A těch málo druhů, kteří bez obavy před zimou u nás po celý rok zůstávají anebo snad jen v malých okresech se po potravě pídí, zoveme ptáky stálými.

Hlavní doba tahů připadá na dobu obou rovnodenností, avšak mnoha a mnoha odchylkám jest u jednotlivých druhů podrobena. Již v březnu a za pohody i dříve na jaře přitahují a tah po celý duben až daleko do máje potrvá (jarní tah, návrat) na podzim pak (podzimní tah, odlet) počíná již v červenci a až dlouho do října se protáhne. Při jarním návratu dobře lze pozorovati větší spěch nežli při odletu, který u některých druhů až čtvrt roku potrvá (linduška luční a j.). Samečkové mnohých druhů objevují se na jaře o 4—14 dní dříve nežli samičky (slavici, rehkové a j. a j.).

Velikým nebezpečím pro ptactvo na tahu jsou pobřežní světlárny či majáky, které oslňujícím světlem hlavně za tmavých a bouřlivých nocí*) ptactvo k sobě lákají, to pak prudce naráží na silné sklo nebo mřížoví a s roztrštěnou lebkou padá na ohoz. Winge (Vidensk. Meddel. f. d. naturh. Foren 1908) podává zprávu o obětech dánských majáků (asi 30) za rok 1907. Asi na 8000 ptáků, ze kterých 1738 kusů v 79 druzích bylo zasláno kodaňskému museu. Největší pohromu způsobil maják Skagenský; mezi oběťmi byly vzácnými konipasi černí, ořešníci, rákosníci kobyloví, chocholouši, jeden jiríček od 15. listopadu a 1 konipas z 8. prosince.

Podobné zprávy podává autor ten s úctyhodnou pravidelností a přesností již po celou řadu let. Ale také telegrafní a telefonní dráty nízké letícím ptákům jsou za mlhavého počasí nemalou překážkou a nebezpečím.

V novější době četné ornithologické spolky pomocí pozorovatelů a stanic pozorovacích vytkly si za účel bádati o ptačím tahu dle svědomitých a spolehlivých záznamů a čas od času podávají pečlivě zpracované výsledky v obšírných zprávách. U nás to byl chvíli zvěčnělý Dr. V. Šír, který sestavil a vydal mapy cest ptáků v letech sedmdesátých. Později byl zřízen „Odbor pro ornithol. pozorovací stanice v Rakousko-Uhersku“**) pod protektorátem zvěč. korun. prince Rudolfa; odbor ten dopracoval s jeho skonem. Byly sice na čas (asi 7 let) opět vzkříseny,

*) Viz aut. článek: »Pozorování tahu ptactva na širém moři« Vesmír XXX. 1901 str. 161 a násl.

**) Viz aut. článek »O činnosti odboru atd.« Vesmír XXI. 1892, str. 110.

leč přestaly opět. Toliko dvě společnosti pozorovacích stanic v naší říši dosud trvají a to „Uherská ornith. centrala“ v Budapešti s podporou státní (ředitel Otto Herrmann) a „Hrvatska ornitološka centrala“ v Záhřebě (ředitel E. Rössler), která trvá již 9. rok. Kdy konečně dojde na českou centrálu?

O zpěvu a duševním nadání ptáků.

Jaká krása spočívá v melodiích ptáků a jak rozkošné jsou tyto často neumělé zpěvy ptačí! Od cvrkotu cvrčka až po majestátný hukot hromu vše má podíl na mnohohlasém koncertě v siních všemocné máti přírody, avšak uchvacující svěžest hudby leží jedině v hrdlech ptáků pěvců. Čilý tlukot pěnkav, jásot skřiván, zádumčivá strofa červenčina, flétnový hvizd kosa a hlasy všech milých pěvců počínají jarní symfonii; to jsou hudebníci přírody a vzdor neobyčejné různosti drobných umělců a jich dovedností nikdy nezavadí o ucho naše rušivá disharmonie.

Zanotuje-li král pěvců, libohlasý slavík, svoji nádhrou píseň, tudíž překypuje každé citlivé srdce obdivem. Jaký tudíž div, když tyto milé jarní pěvce hledíme svými domácími společníky učiniti, abychom jednotvárnost všedního života zaplašovali a ze zpěvu jich čerpali pocitu a lásku ku práci, životu, přírodě! Žádný člověk, buď si kdokoli, nemůže v tom spatřovati něco odpuzujícího, nepravého, znemravňujícího, neboť je to nejpřirozenější právo lidstva, přírody netoliko k užitku, ale i ku potěšení v mezích řádu a spravedlnosti používati. Zejména u dobrosrdečné mládeže shledáváme velikou náklonnost ku opeřencům; avšak i vážný muž, úctyhodné stáří, nepovrhne oddati se s vřelostí požitku, kterým nás máť příroda rozmanitým a libezným zpěvem ptactva daří. Zpěv ptáků jest tak různorodý jako vše, co od přírody máme. V hlasech ptačích vládne celkem libozvučnost, melodie, lahoda. Ale i tu jsou výjimky. Známe hlasy ptačí, které jsou skoro nesnesitelnými a se zpěvem nemají společného pranic, jenže těmi ozývají se ptáci, kteří ku pěvcům nenáleží a kteří jsou s to tak pronikavě křičeti, že hlas ten u poměru ku velikosti ptákové v nížádném poměru se býti nezdá a zvuky čtvernožců těžce velikosti daleko předstihuje. Páva, který váží sotva stý díl vola, lze dvakrát tak daleko slyšeti než tohoto. Bukání bukače velkého na tichém močálu nebo rybníku můžete uslyšeti na hodinu cesty daleko. Síla hlasu záleží na zvláštním ústrojí jejich průdušek.

Kromě zpěvu veškerí skoro ptáci mají ještě svoje vábívé zvuky, každý druh své zvláštní. Zvuky ty se mění dle pocitů a vůbec dle duševního hnutí. Jinaké jsou zvuky strachu, úzkosti, jinak zní zvuky lásky, radosti. I na společných poutích nebo při potulování se světem dovedou se udržovati pohromadě. Při krmení mláďat mnozí vyluzují

něžné, jakési mazlivé zvuky, jež lze tomu, kdo sám mláďata vychovává, asi zvuky „ks ks ks“ napodobiti.

Zvuk bázně při shlédnutí škodné od kteréhokoli ptáka vyražený, je však ovšem ostatním ptákům srozumitelný, proto také zvukem varovným lze jej vhodně nazvati. Tak na př. ozve-li se ve výši vlaštovice svým varovným „ciflit ciflit“ anebo pěnkava protáhlým a pronikavým „ciii“, hned tomu druzí ptáci poblíž meškající porozumějí a jsou opatrní a střeží se. Jinak zvuky varovné jsou tak rozdílné jako ptáci sami. Pozorný pozorovatel dle různých podobných zvuků, z větší či menší nezávislosti nebo strachu vyjadřovaných a dle toho také modulovaných, zcela dobře poznává, zdali hrozící nebezpečí se blíží nebo vzdaluje a dokonce i druh škodné.

Právě tak se to má i s vábením za tahu, které u mnohých ptáků je docela rozdílné od vábení, jaké jsme zvyklí u nich slyšeti za normálních poměrů, takže je velice zkušený znalec dle něho dovede někdy určití druh ptáků, o něž právě jde.

Zpěv je ptákům vrozen a to každému druhu jiná, jen jemu vlastní melodie, strofa, která v mezích jistého kolísání, leč zřídka ku nerozeznání, se pohybuje. Nesmíme nikdy souditi z pěvců doma vychovaných na ony, kteří na svobodě vyrostli, neboť onino se přírodě přece jen už odcizili a nevěnují tolik péče studiu svého přednesu, své melodie. Žijí bezstarostně o chlébездеjší, zpohodlnují, tyjí a jest jim jaksi milejší a snažší jiným, snadno přístupným zvukům se přizpůsobovati a je vkládati do strofy přirozené, čímž zpěv svůj zhusta velice kazí, znešvařují.

Nerušeně vlastní fantasii ponechaní zajatci rozvinou však i v pokoji přirozenou svoji dovednost zpěvní, arci naprosto dokonalou však někdy, jako v boží přírodě, čehož bezpečně vinu nese i okolí ptákovo — klec nebo světnice. Na svobodě jim netřeba žádného učitele; neboť kdyby jej musili mít, tu by se mláďata nikdy nenaučila zpívat, když jim chytnou tatíka, jak se nezřídka u lepších zpěváků stává a musili by se umění tomu přiučovati od nejbližších sousedů některých. Kdyby ale tomu tak bylo, tu by dávno a dávno již zpěv všech ptáků byl tak popleten a zamotan, že bychom jej nikterak nerozeznávali a nic zvláštního, čistého by neexistovalo.

Než i v přírodě se vyskytují druhy ptáků, kteří hlasy a zpěvy jiných, často i několika ptáků výborně si osvojili a je přednášejí, napodobují, při čemž však ještě svoji vlastní melodii mají; takové nazýváme posměváčky čili moderně imitatory sedmihlísek, rákosník bahní, tuhýci a j.). Oni ptáci, kteří mají široký jazyk, mohou se naučiti také některým slovům nebo krátkým větičkám, jako papouškové, špačkové a některé druhy havranovitých ptáků. Není však zapotřebí podřezovati jim jazyk, což nikdy neprospívá, ba spíše jen škodí a dlužno to jako surové

trápení zavrci a proti tomu vši moci bojovati. Sem patří také osleповání pěvců, aby přivoděním věčné tmy pták byl donucen ku „lepšímu a vytrvalejšímu“ zpěvu.

O původu zpěvu učiněna stručná zmínka při ústrojí dýchacím, průduškách atd. Stůž tu toliko připomenutí, že svaly zpěvní a s nimi souvisící svazy hlasové, vyskytují se v různém, nestejném počtu u pěvců, od 1—5 párů. Slavík má všech 5 párů svalů těch, rovněž i pěnice, drozdí, tuhýci, obzvláště oni ptáci, jež jako „pěvci“ se označují, jsou zpěvným aparátem vystrojeni, ač ne bez výjimky. Ptáci havranovití, kteří nezpívají, leč jen podivné krákoravé zvuky vydávají, mají rovněž zpěvní aparát v hrtanu (jsou proto zařaděni ku pěvcům). Ostatní ptáci nemají pěti párů svalů zpěvných, tak papoušci jen 3 páry, sovy a volavkovití 1 pár, kurovití, husy a kachny nemají žádných vlastních svalů hrtanových, přes to, že vydávají silné hlasy, kdežto jiní opět nezpívají, ačkoli jsou opatřeni tak zvaným aparátem zpěvným, jako brkoslav, lejsek šedý, vrabec a většina samiček našich pěvců. Z toho lze usuzovati, že zpěvné svaly sice jsou zvláštností v celé organizaci pěvců, ale nikoli aparátem zpěvným v pravém toho slova smyslu, jak vidno z uvedených příkladů. Mnozí ptáci, jimž svaly ty buď úplně anebo částečně scházejí, jsou přece s to jakýsi zpěv vyluzovati anebo alespoň tokáním anebo podobnými výrazy hlasovými zvláštní zvuky vydávati; ty pak nahrazují zpěv i vábení.

Známo všem pěstitelům a milovníkům ptáků, že tito se navzájem ku zpěvu povzbuzují. Počne-li jeden, vpadnou po něm i ostatní v pokoji se nalézající, hledíce se předstihovati jako o závod. Sotva že však v tomto zápasu pěveckém některého něco poleká, ozve se varovným zvukem a okamžitě všichni umlkají.

Doba zpěvu také není stejná; jsou pěvci, kteří hlaholí po celý rok, vyjmouc dobu pelichání, jiní zpívají pouze na jaře a v létě, opět jiní z rána si nejraději zanotují a někteří celý den, nebo jen na večer a dokonce ani v noci pokoje si nedají. Než v době páření na jaře všichni ptáci nejpilněji a nejsilněji se ozývají. Mnoho ptáků (pěvců) zpívá po vypelichání zpočátku jen tiše, ale den ode dne silněji, až konečně se ozve čistá píseň, dokonalá; zdá se, jakoby se musili znovu cvičiti. Že ptáci, které samotny v kleci chováme, pilněji zpívají než ve voliéře nebo jiném ptačinci chovaní, jest přirozeno; nejsou vyrušováni a pak zároveň nemají jiného na práci, nežli na svůj zpěv mysliti. Pilným cvikem zušlechťuje se přirozený zpěv klecových ptáků a zpívají vytrvaleji než na svobodě.

Duševní vlastnosti u velmi mnohých ptáků jsou vysoce vinytuy. Lze docela snadno míti za to, že mnohý svůj výkon, mnohé svoje činnění provádí s plným porozuměním a s rozvahou; mnoho z toho je zděděného, leč mnoho také zkušenostmi získáno. Když ku př. mladý rákosník poprvé si vystaví hnízdečko trochu nízko a náhlým stoupnutím vody o ně i s násadou nebo mladými přijde, jistě že druhé hnízdečko, byt

i voda na to hned opadla, založí a vystaví si vždy mnohem výše. Zkušenost jej tudíž poučila a on nahlédl a uznal, kterak se stavěti musí. Anebo rehek domácí vystavěl si na půdě školní budovy na hambalku hnízdečko volně položené; při vichřici průvanem bylo mu i s vajíčky shozeno. Druhé hnízdečko hned na to zbudoval si právě tak, ale na jiném hambalku po straně komína ležícím »za větrem«, kde mu průvan sebe větší nemohl uškoditi. Těmuž ptáku ve Zbyslavském kostele několikrát hnízdečko zkazili; dobrá, vystavěl si je, když ani na hlavním oltáři to býti nesmělo, u stropu na římse, kde pak obstálo.

A celý tento zjev nelze než za rozum pokládati. Mnozí arci z neznalosti anebo ti, jimž na tom záleží, aby spíše nevědomostí o zjevech a úkazech přírodních zůstaly co největší a nejtemnější, zvířatům rozumu upírají a nahrazují jej slovem „instinkt“. Jestliže tento „instinkt“ by vedl zvířata při jich činnosti, pak by byl náš rákosník, naši rehkové hned na poprvé hnízdečko správně založili, vystavěli a nebylo jim třeba dříve trpkého zklamání a zkušenosti. Je-li však této potřeba, aby pták ve svém jednání se zdokonalil, pak tak zvaný „instinkt“ by se musil za stejných okolností také stejnoměrně projevovati, kdyby byl „bezděchnou inspirací“, čemuž však tak není.

Bohužel, že dost často ještě v přírodovědeckých časopisech s tímto výrazem se setkáváme, jde-li o vysvětlení duševního konání zvířat. Rádi jej používají lidé, kteří nejsou buď schopni objektivně, t. j. bez předsudku pozorovati anebo ti a takoví, kteří — jak nahoře zmíněno — mají důvody tuto duševní činnost zvířat popíráti. Také reflexem dají se jisté zjevy, ku př. pohyby, vysvětliti. Náhlý šumot, kterým jemné vlnky zvukové uchem na mozek a nervy působí, náhle se zjevivší nepřítel, jehož zjev zrakem právě tak přenesen je na čivstvo, vytváří reflex trhnutí, škubnutí, sehnutí, leknutí. Bezděčné, tak zvané „instinktivní“ skrčení se ptákovu při náhlém poděšení nebo nebezpečí jest takovým zjevem, který vlivem určitých příčin na čivstvo byl vyvolán.

Právě tak jsou láska a cit u mnohých druhů ptáků neobyčejně vyvinuty. Jsou mnozí, kteří lnou velice ku svému plodu, který zmužile brání i proti silnějšímu nepříteli, hledíce jej lsti a přetvářkou (samička často sama tak činí) od mláďat nebo od hnízda odlákati, odvésti. Mnoho ptáků dává opět na jevo svůj rodičovský cit úzkostlivým křikem a poleťováním, je-li hnízdo jejich ohrožováno. Dále hledání vybraných mláďat nebo vajec se strany starých a žal nad ztrátou plodu zřejmě dokazují, že jim dobře známo, oč přišli. Vědomí nebezpečí a ztráty, jakož i úzkost o drahé potomstvo svědčí opět o rozumu ptáků. Láska rodičů nebo alespoň samičky ku mladým jeví se i na zahřívání jich za chladného a deštivého počasí, v horlivém shánění se za potravou, ve vodění a ochraňování jich po opuštění hnízda anebo krmení zajatých mláďat v kleci starými na svobodě se nalezajícími.

Pozorovatel kterýs navštěvoval častěji hnízdo pěnkavy v zahradě. Jednou našel pod stromem mládě z hnízda vypadlé, zvedl je a vložil opět ku ostatním. Po dvou dnech stál na své verandě. Tu přiletí samička pěnkavy, usedne asi 6 kroků dále na zábradlí, prosebně naň pohlíží, vyrazí žalostné zvuky, odlétne, opět se vrátí, až konečně pozorovatele napadne, když tak počínání její sledoval a jde za ní ku hnízdu, kde opět našel jedno mládě z hnízda vypadlé na zemi a jež samariťanské jeho služby vyžadovalo.

Byl to snad také „instinkt“ anebo „hnutí reflexivní“? (Natur und Haus 1907.)

Wagner pozoroval, kterak v budce sedící mládě lejska šedého krmil rorýs, čemuž rodičové mláděte klidně přihlíželi; tehdy bylo zle o sousto (Schweiz. Blätter 1907.). Grote viděl špačka, an krmil na louce žebrovní vrabčátko, ačkoli oba staří byli skoro vedle. A co ještě jiných příkladů by se dalo uvést!

Vzájemná láska nebo náklonnost starých ptáků jest u jednotlivých druhů velmi rozdílná. Obě pohlaví mnohých druhů toliko pud rozplozovací svádí dohromady a vylehování vajec a starost o mládě spočívá jediné na bedrách samiččiných. U jiných zase sameček podporuje družku svoji při sezení tím, že ji buď vystřídává každodenně anebo ji na hnízdě krmí, baví svým vřelým zpěvem a nemalý bře podíl na výchově mladých. U některých druhů se manželé (párky) po skončeném hnízdění rozlučují, u jiných trvá svazek manželský po celý život a opět jiní vedou turecké manželství.

Také paměť a hlavně orientační smysl je u ptáků nadobyčejně vyvinut.

Zpomeňme jen moře vlnících se klasů obilního lánu nebo široširé zelené lučiny, rozsáhlé porostliny nebo hluboký, hustý les a připomeňme si toho skřivana, toho strnada lučního, toho tuhýka, toho datla a j., kterak bezpečně a neomylně tu hnízdo naleznou. A nejen to, smysl orientační jest jim výtečným vůdcem na každoročních cestách, jen jim naleznou svůj starý rodný kraj, svoje lesy, svoje visky a v těch určité domy, chlěvy, zákoutí. Není-liž to obdivuhodné? A nesvědčí ani toto o vysoce vyvinutých duševních schopnostech ptáků? —

O původu ptactva, systematickém spořádání, jakož i o vědeckém názvosloví jeho.

Ačkoli ptáci ve své nynější podobě a svém odění hravě se od ostatního živočišstva liší a samostatnou třídu pro sebe tvoří, vznikli během nesčetných tisíců a tisíců let, které přes naši planetu zemi přešli z plazů ponenáhlym přizpůsobováním se novým a novým podmínkám

životním, jiným zvykům, až se přetvořili na tvary nynější. Přechodními formami mezi pravěkými plazy a ptáky byli ptakojestěři (Pterodactyles), kteří se vyznačovali vzdušnými kostmi a o kterých se Häckel domnívá, že následkem způsobu svého života byli teplotkrevními.

Archaeopteryx lithographica 1/4 vel.

Z těchto ptakojestěřů povstali pravděpodobně praptáci (*Archaeopteryx*) a ptáci ozubení (*Odontornithes*). Prvý, jehož zbytky byly dvakrát nalezeny*) byl velikosti holuba. Pánev, žebra, lebka a ozubené čelisti byly ještěři, jako ze 20 obratlů složený ocas. Z každého obratle tohoto vyrůstala dvě pera a také přední okončiny, jež u letavých ještěřů byly blanami opatřeny (létadla), byly u praptáka již perím porostly. Ptáci ozubení měli sice krátký vějířovitý ocas, avšak čelisti (pozdější zobák ptačí) měli stále ještě ozubený.

Prof. Reichenow uvádí ve vývojové řadě ptáků tento postup. Z ozubených ptáků (*Odontornithes*) povstali.

1. krátkokřídli, jichž zbytky se zachovaly dosud, jsou to ptáci pštrosovití; 2. plavci a bahňáci, z nichž první svými nejnižšími formami, potápěči, přimykají se k některým ptákům ozubeným, kdežto bahňáci asi povstali z plavců; 3. holubi, nyní toliko jediným řádem (*Gyrantes*)

zastoupeni, kdežto předkové jejich blbouni v 17. století našeho letopočtu vyhnuli; 4. nejdále u vývinu postoupili a největší rozmanitosti doznali ostatní, dosud žijící řady ptačí (pěvci, dravci, šplhavci atd.). Zdali se vyvíjeli postupně, za sebou z jednoho nejnižšího stojícího řádu, kdož ví? Dosud je to otázkou. Jest také možno, že nejvýše dokonalejší řádové (jako pěvci) vznikali z nám dosud neznámých mezistupňů, jimž také praotcem

*) V Langenattheimu u Solenhofenu nalezen v lomech kamene litografického 1863 první a u Eichstättu 1877 druhý takový otisk praptáka.

mohl býti některý Odontornithes. Dá se tak souditi, protože jsou nám známy nejen větší, ale i velmi malé létavé ještěrky. Tak na př. onen 1877 u Eichstättu nalezený *Pterodactylus* není větší skřivana. A tu se mimoděk vtírá pravděpodobná myšlénka, že mnohé ptáčí řády nikoli po sobě, nýbrž současně vedle sebe (parallelně) z několika různých praforem vznikaly. Některé řády, snad následkem svého bydliště, potravu a způsobu života atd. ve vývoji svém se zastavily na určitém stupni, ostatní pak se vyvíjely více a více, až dostoupily toho nejvyššího bodu vývojové řady.

Mezi jednotlivými řády nalezájí se opět formy, jež se zdá, že dílem postupně z jiných anebo vedle sebe povstávaly, a tento naprosto přirozený postup vývoje dá se také i u jiných oborů zoologie sledovati.

Biboun nejapný.

Systematikou zove se uspořádání přírodních tvorů dle jistých, určitých znaků ve druhy, tyto v rody, ony zase v čeledi, řády, třídy. Pro vypočtení těchto řádů atd. zbývá nám, jelikož jen menší oddíly schematicky lze znázorniti, jedině řazení jeden ke druhému, při čemž však mnohé jednotlivosti za stejnécné dlužno pokládati. Z řeceného vysvítá, že obtíže s utvořením pokud možno nejpřirozenější systematiky, nejsou malé, ale naopak. Pro ptáky pořídil prof. Dr. Ant. Reichenow ve svém

proslulém spise „Die Vögel der Zoologischen Gärten“ skoro všeobecně uznávanou a přijatou systematiku, které — až na nepatrné odchylky — použito i v přítomném díle.

Slovem druh (species) označujeme ony živočichy, zdě tedy ptáky, kteří ve svých vnějších znacích, své velikosti, způsobu života, potravě, hlase atd. vždy a nezměnitelně trvají a od podobných se liší, kteří dále vždy jen mezi sebou se páří a vždy stejnorodé potomky plodí. Spáří-li se dva různé druhy, jeví se na potomcích = míšencích (bastardech, hybridech) znaky obou rodičů, tedy rozdílných druhů. Určitý, pevný druh však bývá nezdědká podroben nepatrným odchylkám ve zbarvení, velikosti, větším nebo menším vývinu jednotlivých částí těla atd., jež rozmanitou potravou, klimatickými a geografickými, trvale na četné generace působícími vlivy a účinky byly vyvolány, načež — jako druh sám — zůstaly trvalými, pevnými, stálými. A takovéto druhové změny zovou se odrůdami (subspecies), ačkoli by jim lépe přislušel název

forem vedlejších či podružných (conspieces). O významu a ceně těchto forem vedlejších či odrůd (variet) oproti druhům, jakož i vědeckém jich pojmenování je níže více pověděno. Za výstřelky sluší považovati nahodilé z neznámých příčin povstálé, ne však dědičné změny u jednotlivých toliko individuí, jako na př. vyskytování se bílých pírek anebo albinismus, melanismus, flavismus a j.

Různé druhy, v jednotlivých rozeznávacích znacích společných, zahrnujeme do rodů (genus), více rodů podobně jako čeleď (familia) se označuje a více čeledí tvoří pak řád (ordo). Takového uspořádání podstatně přispívá ku snadnému přehledu známých druhů.

Názvosloví či nomenklatura jednotlivých druhů bylo za starodávna velmi nejisté, neurčité, kolísavé a teprve prosluly švédský přírodopysk Linné, reformátor přírodních věd, zavedl ku označování jednotlivých tvorů přírodních (v X. vydání svého „Systema naturae“ 1758.) latinská jména podvojná čili binární nomenklaturu, které se také v přírodních vědách všeobecně platnosti dostalo. Prvým jménem názvu značí se rod, ku př. *Turdus* (drozd), kdežto druhé jméno druh označuje; bývá to často přídavné jméno značící vlastnost (ku př. *Turdus musicus*, *Motacilla alba* a p.) anebo značí bydliště druhu (ku př. *Otocorys alpestris*, *Alauda arvensis* a p. nebo ku počtě proslulého muže, badatele, sběratele, objevitele a p. nazván (ku př. *Sitta krüpperi*, *Cerchneis naumanni* a p.). Tato vlastní jména píší mnozí dosud velkou písmenou, leč novější dobou zavádí se psaní jich písmenami malými, čehož i v tomto díle šetřeno.

Toto vědecké pojmenování druhů doznalo během doby velikých proměn. Linné znal toliko 929 druhů ptáků a přirozeno tedy, že jen poměrně málo rodů vystavil. Pokračujícími objevy nových a nových druhů (dle Reichenowa známo teď na 12.000 druhů) ukázala se potřeba lepšího přehledu a známosti a proto staré Linnéovské rody se štěpily a novými nahrazovaly. Při tom mnozí autoři Linnéových názvů druhových užili za rodové a k těm ovšem byli nuceni nová jména druhová vytvořiti a připojili svá jména jako jména autorská na konec. Tímto libovolným měněním jmen druhových vznikl namnoze takový virvar, takový zmatek a záplava jmen v názvosloví či nomenklatuře ornithologické (viz český překlad Brehma „Ptáci“), že některému druhu se dostalo mnoho vědeckých jmen (= synonyma). Aby se tomuto Babelu odpomohlo a pokud možno jednotná nomenklatura byla zavedena, vyslovili nejprve američtí ornithologové v „American code“ 1886 zásadu ptáky jmenovati dle Linnéových zásad ve shora citovaném X. vydání „Systema naturae“ 1758 a podrželi za druhová jména názvy Linnéovy, kterých on sám poprvé užil při popisu toho kterého druhu. Zásada tato „zákon priority“ byla přijata od německých ornithologů na shromáždění 12. a 13. května 1891 ve Frankfurtě n. M. a potom ještě na mezinárodním kongresu ornithologickém v Budapešti od 17.—20. května téhož roku odbývaném.

Tak docíleno (ve vědeckém světě) uspokojivého pokroku v jednotném pojmenování druhovém, avšak při tom se ukázalo, že při názvech oněch druhů, jichž původního druhového (speciálního) pojmenování bylo použito za jméno rodové — dle zákona priority musí se podržeti druhový název stejně znějící. A tak povstaly částečně podvojně názvy dvojité, které zpočátku měly četných odpůrců a úštěpačů, jako každá novota; dnes však vešly skoro u všeobecné užívání. Tak na př.: Linné nazval výra: *Strix bubo*. Jména *bubo* později užil Cuvier jako názvu rodového (*Bubo maximus*) a proto nyní užívané vědecké pojmenování pro výra zní: „*Bubo bubo*“. Anebo: Linné zvastraku: *Corvus pica* — nyní „*Pica pica* a m. j.

K tomuto vědeckému názvu jest ustáleným zvykem připojovati zkrácené jméno autora. Řekl jsem, že skoro se těchto názvů všeobecně užívá, což značí, že ne naprosto. Avšak chceme-li přísně provéstí zákon o prvenství čili priority a docíliti tak kýženého, jednotného názvosloví vědeckého, musíme jmen těchto takto užívati a ne jinak.

Taktéž pojmenování odchylných forem jednoho a téhož druhu se změnilo během času. Dříve se popisovaly formy či variety takové jako samostatné druhy anebo jako odrůdy (*subspecies*) se uváděly a dle toho se ku vědeckému názvu často přivěsilo na konec var. (*varieta*) a za tím jméno její, ku př. *Budytes flavus* var. *borealis* a j.

Správnější však jest odchylné formy považovati s druhem za stejně oprávněné, zvláště možno-li v několika málo případech poznati, kterou formu za typickou či hlavní lze pokládati a kterou za vedlejší z oně lze míti. Všeobecně považujeme nejdříve známou a popsanou formu jednoho druhu za hlavní (typickou) a ostatní, později popsané formy téhož druhu jako odchylné (*conspecies*) označujeme. Významu „odrůda“ (*subspecies*) nejsme více oprávněni používati, poněvadž — jak bylo zmíněno — vlastně nevíme, která forma jest původnější a s druhé strany je také možno, že veškeré známé formy jednoho a téhož druhu současně z jediné praformy povstaly, dle toho kam se až rozšířily, dle podnebí tam panujícího, anebo změnou životních podmínek atd. v nichž jim bylo žiti. Aby se tedy formy tyto od druhu nějak odlišovaly, připojuje se ku druhovému názvu ještě jméno třetí, formu téhož druhu označující a tak vznikají názvy trinerní či potrojně. Tím jest příslušnost její ku dotčenému druhu okamžitě a dostatečně určena. Na př. naše kukačka se latinsky zove: „*Cuculus canorus*“; avšak v pohoří Altajském ve střední Asii žijící kukačka liší se nápadně užším příčkováním spodku od naší a proto ji Tchusi po její objeviteli prof. Johannsenovi v Tomsu pojmenoval (*Cuculus canorus johannseni*“ atd. (viz i jinde ve speciální části).

O měření ptáků.

„Věda jest měření“ — úsloví toto, byť ne všude na místě, ve vědách přírodních má přece svůj vážný zvuk či význam. Nikde se nepocituje potřeba měření jako v ornithologii. Laskavý čtenář nalézá ve speciální části přítomného díla výměry všech ptáků i vajec, těchto i váhy prázdných škořápek jsou přesně, vždy průměrně uvedeny. Abych umožnil každému měřením se dle potřeby přesvědčiti při určování ptáků o správnosti, připojuji tuto stručný návod ku měření ptáků.

Délku ptáka určíme, položíme-li hřbetem čerstvou mrtvolu jeho (ne násilně vytahovanou) na míru a odečteme jeho délku od špičky zobáku (někdy také jen od kořene jeho — dle udání) až ku konci nejdelších per rýdovacích. (totální délka).

Délku křídla vyšetříme měkkou mírou (nejlépe) od ohbí ku konci nejdelší letky ruční.

Rozpjetí ptáka nebývá snadno přesně určití, protože někdo křídla více rozeprve, jiný méně, ten měří od konce nejdelší letky povrchu křídla přes lopatky na konec letky křídla druhého, onen také tak, ale měří spodem přes prsa (nesprávně). Jaký div, že dělají dva jedno a pak to přece není jedno. Proto jsem jen zřídka kde míru v rozpjetí (rozkrídlení) uvedl.

Délku ocasu určíme tvrdou mírou (skládacím metrem), vetkne, me-li ji spodem (skrz spodní ocas. krovky) až na kořen ocasu a konec nejdelších per udává nám kýženou délku ocasu.

Délkou běháku (stojáku = nártí) rozumíme délku nártí od patního kloubu ku kořeni prstů a nejsprávněji se provádí kružítkem; vzdálenost obou ramenních hrotů se pak přesně odměří na metrové míře.

Délku prstů podobně zjistíme a to buď s drápem nebo bez drápu, od kořene prstů (kde se rozdělují) až ku konci a odměříme také na metru.

Délku drápu naizneme jako délku zobáku měříme-li měkkou (jemnou) mírou v oblouku (po slemení); někdy se udává také rozpjetí obloukové — tětiva.

Budiž podotknuto, že míry ptáků udané ve speciální části jsou skoro vesměs průměrné a že jako mezi lidmi i mezi ptáky se naleznou jedinci větších nebo menších rozměrů. Pohlaví také u mnohých druhů rozhoduje, ku př. ♀♀ dravců jsou vždy větší ♂♂; do očí bijící příklad podává zvláště krahujec.

Co pak se tkne měření vajec, toť úkolem oologie a nemíním se z příčin pochopitelných o tom šířiti. My nemáme mnoho oologů a tito již si dovedou opatřiti návod, jakož i jemné a drahé přístroje: vrtáčky, vyfukovadlo a vyplachovadlo, mikrometr a velejemné lékárnické vážky i závaží do milligrammů jdoucí. Nejdůležitějším je však zručnost, jemný cit

v prstech a nejsvětější trpělivost a vytrvalost. Že mimo to příhodný ter-
rain, časté, ba denní vycházky, přístroje ku vybírání a dopravování
vajec, jako kesírky (do dutin, želízka s pasem ku slézání vysokých
stromů, hlavu prostou závratí, krabice ku ukládání kořisti atd. a co
hlavního — jisté otupění citu, řekněme necitelnost při loupení a plenění
hnízd na jaře a útěchu, že pták se bude hnízditi opětně — to vše musí
míti „oolog“. Ale což, když jiný vajíčkář touže cestou později jde, také
bude kořistiti a útěcha jeho bude táž?

Na štěstí sbírání vajec vyšlo už skoro z módy a už tak nekvete
jako za onoho času, kdy bylo ve floru hlavně v Němcích, kde každý
studentík si zakládal vedle jiných sbírek i sbírku vajec. Účel „vědecký“
světil prostředky. Toliko u skutečně vědecky pracujícího ornithologa
může se omluviti sbírání vajec, ale jinak u nikoho a třeba tu býti na
stráži každému, komu jde o zachování zbytků dosavadního ptactva
a proto — ani slova více o tom nezmařím.

Řád pěvců (Oscines).

Nejdůležitějším znakem pěvců jest pokryvka běháků. Ty jsou zpředu pokryty štítky, jež je objímají; u některých (jako u drozdů) však srůstají v jediný plátek, zvaný botku, takže celá přední strana běháku tvoří hladkou, celistvou plochu. Na každý přední štítek jest připojen s obou stran na zad podélný, nedělený štítek. Vyjimku činí skřivani a brkoslavi, kteří i v zadu mají pokryvku v drobné štítky rozdělenou.

Jiný znak řádu toho jest poměr délky letek křídelních. Prvá letka je vždy kratičká, zakrnělá, neschází li docela; toliko u tuhýků a havranovitých bývá delší.

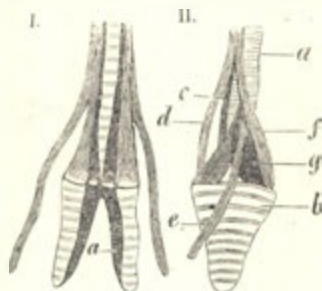
Třetí, velice důležitý znak pěvců jest zařízení zpěvného ústrojí dole v průdušnici. Ta se dělí v místech, kde vycházejí obě větve (bronchie) do plic. Mezi posledním chrupavčítým polokruhem průdušky a prvním obou větví je měkká membrána napjatá, vnější hlasová blána, naproti které jest taková vnitřní hlasová blánka, tvořící vnitřní stěny bronchií. Tony vznikají chvěním blánek, jež pomocí svalů hlasových se mohou stahovati nebo roztahovati.

Svalů hlasových či zpěvných bývá 4—5 a jsou umístěny právě před a za místem, kde průduška se s bronchiemi spojuje, působíce tu na kroužky chřtánové, čímž povstávají mnohonásobné změny hlasové.

Řád pěvců čítá na 5000 druhů, z nichž veliká většina se zdržuje ve starém světě (Reichenow).

Pěvci stojí ze všeho ptactva na nejvyšším stupni celkového vývoje, představujíce nejúplnější a nejpravidelnější formy ptáků a proto mnozí systematikové začínají jimi. Přidrželi jsme se i my tohoto systému a počínáme také nejdokonalejšími ptáky — pěvci.

Jest to největší skupina ptáků a na rozmanité druhy nejbohatší ze všech ostatních. Nelze se tudíž diviti, že také podoby, způsob života,

Obr. 1. Průduška ptáci: I. Se předu a) vnitřní blána hlasová (v bronchiích). II. Se strany a) průduška chřtán, b) bronchie, c—g pět svalů zpěvných. (Dle prof. Friče.)

vlastnosti, potrava atd. u jednotlivých čeledí jsou tak neobyčejně rozdílny. Jsou mezi nimi druhy jediné stromy obývající, jiné libují si na úrodných nivách a luzích i tučných lučinách, opět jiní v bažinatých místech a i ty nejpustější krajiny a bezvodá poušť mají své pěvce. Buď si to pobřeží mořské nebo vysoké horstvo poblíž hranice věčného sněhu — i tu setkáš se, poutníče, s ptáky pěvci.

A jací umělci co do pohybu jsou mezi nimi! Výteční letouni, znamenití šplhavci, rychlí běžci, ba i potápěčem se mohou honositi. A všem společno jest krásné umění pěvecké, které je sdružuje a jimž — a toho není u žádné skupiny živočišné — oživují lahodně mrtvé ticho volné přírody a které i člověk dovede oceniti, chovaje z nich mnohé v klecích pro radost a potěšení.

Většina pěvců jsou drobná ptáčata a nalezáme mezi nimi nejmenší evropské ptáky: králíčka, budníčka menšího a střízlika. Ku největším pěvcům bylo nutno přiřaditi ptáky havranovité, protože jsou taktéž opatření zpěvným ústrojím; leč jediné sojku možno z nich pokládati za velice slabého dileta.

Co do potravy jsou mezi pěvci pouzí hmyzožravci, jiní, jež výhradně se sice hmyzem živí, ale vedle toho i bobule, plody i různá semena vyhledávají. Dále semenožravci či zrnojedí, kteří jen částečně — v době hnízdění se a pak v létě — lapají hmyz, kterým svoji mlád vyživují. Konečně jsou mnozí z pěvců i všežravci, jako havranovití, kteří nepohrdnou ani rostlinnou ani živočišnou potravou.

Dříve se dle toho také pěvci třídili na dvě veliké skupiny: hmyzožravce a semenožravce. Leč z pověděného již o potravě je zřejmo, že se ani nedá dobře takovéto rozdělení provésti. A nehledíc ani ku všežravcům, nelze vůbec přesně zjistiti, je-li pták výhradně hmyzožravec či semenožravec, protože se nám u četných ptáků tažných nedostává pečlivých pozorování o jich zimní potravě (v teplých krajinách).

Možno říci, že nejlepšími pěvci jsou hmyzožravci. Při nich lze pozorovati tu zvláštnost, že nestravitelné zbytky potravy své vydávají ve způsobu malých chuchvalečků, jež odpovídají chuchvalcům u ptáků dravých.

Všeobecné poznámky o hnízdění se, o tahu a p. nalezne čtenář při vyličení jednotlivých čeledí, podčeledí a druhů.

I. čeleď: Pěnicovití (Sylviidae).

Pěnicovití, k nimž náležejí naši nejlepší pěvci, jsou ptáci co nejlépe a nejpravidelněji vyvinutí. Dle Reichenowa mají krátký, tenký nebo mírně sesílený, šídlovitý nebo slabě zahnutý zobák s mělkým vroubečkem. Křídla mají nejlépe vyvinutá, hrotitá a v nich ramenní letky jsou zřetelně kratší nejdelsích letek ručních. 1. letka je zpravidla poměrně

kratší než polovice 2., často kratší krovek ručních; 2. letka je vždy delší než letky ramenní; obyčejně 3. a 4. nebo 2. a 3. jsou nejdelší. Ocas má různou podobu; běhák je poněkud delší středního prstu. Hlavní potravou jejich jsou hmyzi, v létě pak a na podzim žerou různé bobule nebo sladké plody. Známe jich na 370 druhů, jež jsou rozšířeny po celém světě.

I. podčeleď: Drozdovití (Turdinae).

Zobák silný, na slemení od kořene až ku konci dolů se zahýbající není před nozdrami vtlačen. Staří ptáci mají běhák zpředu pokrytý zdánlivě neděleným štítkem. Drozdovití pelichají toliko jednou (na podzim); mláďata mívají peří skvrnité. Známo jest jich asi 160 druhů z celého světa. Jsou to ptáci nadaní a chytří.

I. rod: *Erithacus* Cuv.

Zobáček tenký, u kořene vyšší než širší s několika jemnými štětinkami u kořene (na uzdičkách). Křídla jsou krátká, zaokrouhlená, dosahující sotva polovici ocasu. 1. letka kratší nebo delší ručních krovek, 3. a 4. nebo 4. a 5. nejdelší. Ocas, jímž dovedou všelijak pohybovati, mrskati nebo potřásati, bývá většinou rudě (rezavě) zbarven.

Slavík uherský (*Erithacus philomela* Bechst).

Slavík černý, ruský, švédský, polský. — Rus.: Vostočnyj solovej; pol.: *Slowik szary*; chorv.: *Veliki slavulj*; slovín.: *Veliki slavec*; něm.: *Sprosser*. Bülbül u Peršanů.

Druhový znak: Povrchu tmavě narezavěle šedohnědý, ocas nečistě rezavohnědý, hrdlo bělavé, sotva zřetelně šedě obroubené; horní hrud' tmavošedě čířitá (vlnkatá) a podobně slabě proužkovány jsou bělavé spodní ocasní krovky. 3. letka nejdelší, 2. delší 4., první velice zakrňelá a sotva patrná, uzoučká a špičatá, o 5 mm kratší svrchních křídelních krovek. Délka 19 cm, křídlo 9 cm, ocas 8 cm.

Od slavíka obecného se liší slavík uherský tmavším zbarvením, hrudí slabě skvrnitou nebo čířitou a vůbec je poměrně větší a těla stlačenějšího. Znalec rozezná oba ptáky snadno. Starý Brehm rozeznával 3 odrůdy tohoto slavíka dle nepatrných rozdílů ve zbarvení.

♂ se nedá vůbec od ♀ rozeznati ani nejlepšími znalci ptáků a jen pitva rozhoduje o pohlaví. Mladí podobají se mláďatům slavíka obecného, jsou však na prsou skvrnitější a vůbec tmavší.

Obývá východní země evropské, na západ as tak po řeku Odru, na sever částečně v Dánsku, již. Švédsku, střed. Rusi až po Ural, na Kavkaze, v sev. Persii a Turkestanu. Jest částečně zástupcem našeho slavíka na východě, ač místy se vyskytují společně. V zemích koruny české se objevuje zřídka a nejspíš za tahu; mají to býti severovýchodní

Čechy. Nelze toho však tvrditi, neboť my nemáme dosud dobrých a spolehlivých znalců a pozorovatelů, aby z jejich zpráv se dalo bezpečně uzavíratí.

Přítahuje obyčejně koncem dubna a v srpnu odlétá. Ve své domovině miluje jako jeho příbuzný lesnaté, houštinaté krajiny poblíž vod v nížinách a pahorkatinách, nikdy v horských hvozdech. Obzvláště pořiční vrby a olšiny, kde je hojně suchého listí po zemi natroušeno a těch u nás téměř není. Za to Halič, Uhry, Polsko a dále na východ na přerostsáhlých územích poskytují mu oblíbeného útulku, zde jest jejich pravé Eldorado. Tuto malou ukázkou: Dr. Lazarus — napsal o něm celou knížku 1876 — praví o jeho se vyskytování se u Černovic na Prutu v Bukovině, kde se prostírají na míle dlouhé husté vrboviny pobřežní, místy skoro lesy vytvářející. »Zde se zdržuje na jaře takové množství slavičů uherských, že téměř v každém druhém keři vrbovém se párek hnízdi. Jde-li člověk procházkou po mostě přes řeku v pozdních hodinách večerních, tu možno mu naslouchati tisícíhlasému koncertu jejich.«

Dr. Schauer vypravuje o spoustách těchto slavičů v Haliči, že za dne překříží černí slavičci ostatní ptáky, takže klokot jejich v tomto koncertě tou měrou vyniká, že jest až nepříjemným a obtížným, zrovna jako blízkost dobře osazeného rybníka žabami v době, „když si žáby povídají“.

Hnízdo bývá u vody a to buď zcela na zemi nebo alespoň blízko země na pařízku olšovém nebo osekaném vrbovém od loňska opět zarostlým, vůbec v houštinách, kde jest výborně ukryto. Zrobena bývá ze suchého listí z okolí sebraného a jamka hnízdni vystlána je jemnými kořínky, travami a chlupy. Sem snáší 5—6 mdle hnědozelených vajíček temněji skvrnitých a o málo větších vajec slavíka obecného. Průměrná velikost 21·6×15·8 (také 22·9×16·1 udává Rey) a váha 0·204 g (0·166 g). Hnízdí se toliko jednou, ač-li nepřišel o prvou násadu, a to v květnu anebo počátkem června: mláďata se líhnou po 14 dnech a zhusta se stávají kořistí všeliké škodné, které i pevně sedící samice často za obět padne

Co do chování je ptákem vážným a do jisté míry aristokratickým, hrdým. Vůči člověku jeví přitulnost a dá se tudíž při svém koncertu delší dobu pozorovati, jakoby mu tato pozornost lichotila.

Zpěv jeho je zvučný, silný a proto daleko slyšitelný, daleko víc než zpěv našeho slavíka a také co do rytmu se tlukot obou od sebe liší. Připomíná zpěv slavíka uherského velice dobře našeho drozda. Není v jeho písni těch sladce znějících, roztoužených a rozplývajících tónů, jež činí píseň slavíka našeho tak vášnou, lahodnou, nebesky krásnou (za noci), a proslulou. Leč má také své ctitelé, kteří si pochvalují hřmotnější, efektnější hudbu. Věru že není snad druhého tak malého ptáka, který by tak silně, hlučně prozpěvoval jako slavík uherský. Aby i náš čtenář

měl požitek ze zpěvu jeho, podáváme píseň jeho alespoň graficky, nikoli v notách, nýbrž v slabikách a slovech. Píseň slavíka polského (ruského) z Bukoviny upravil Dr. Lazarus (Allegro).

Filip, Filip, Filip	David, David, David
Tarak, Tarak, Tarak	Vat, Vat, Vat
Diderot, Diderot, Diderot	Dahýr, Dahýr, Dahýr
Tak, Tak, Tak	Čijeh, Čijeh, Čijeh
Tyr, Tyr, Tyr	Dyji, Dyji, Dyji
Taterak, Taterak, Taterak	Trrr, Trrr, Trrr
Bol, Bol, Bol	Crtertertertertertert . . .
Teceret, Teceret, Teceret	

Píseň slavíků uherských v kleci chovaných, upravil Friderich (Allegro).

David, david, david	Kvavavavavavavavavav —
Kepiktjac zrrrrrrrrtec	Gokerk, gokerk, gokerk
Jakob, jakob, jakob	Co cococococococo
Kvoark, kvoark, kvoark	Tarak, tarak, tarak
Tot, tot, tot, tot, tot.	Kverrrrrrrer tirck
Cor orrrrrorr orrrorr ci!	Opid per tui
Filip, filip, filip	David, apik, dlipik, dlipik
Cerrrrrrrrrrc	Tylic, tylic kvorrrrrrror
Glok, glob, glob, glob	Vat, vat, vat, vat, vat, vat
Čererk, čererk, čererk tec	Cika cír, cír, círip, círip
David, david, david	Ciob, ciob, dakob ve — lic!
Filip, filip	

Jiní zase jinak poznamenali jeho píseň i píseň slavíka obecného. „V Dol. Rakousích na řece Dyji jsou slavíci hluboce zvučího zpěvu, v němž pěkně se ozývá slovo „Brabant“. Moravští na řece Moravě jsou rovněž dobří zpěváci, ti zase krásně tlukou „Judit“ a „Brief“. U Tulnu na Dunaji poblíž Vídně také jsou usazeni dobří umělci. Všecky tyto revíry a ještě jiné patří Vídeňákům, kteří tam mají svobodnou čížbu na uherské slavíky“ — tak a podobně líčí mezi jiným pastor Brehm z dávných dob (prvé polovice minulého století) dle zpráv hraběte Gourcy-ho. — Jak to teď tady vypadá, o tom není pochybnosti, jak už bylo připomenuto.

Slavík obecný (*Erithacus luscini* L.)

Rus.: Zapadnoj solovej; bulh.: Slavej; pol.: Śłowik rdzawy; chorv.: Mali slavec, slavič: něm.: Nachtigall.

Druhový znak: Povrchu narudle šedohnědý jako opadalé dubové listy, na hřbetě a temeni nejtmavší. Spodek je nažloutle bělavý, šedého nádechu, hrdlo s hrudí uprostřed světlejší. Ocas rezavý, 3. letka nejdelší, 2. kratší 4, sotva delší 3, letka 1. je zakrnělá a tupá, snadno se přehlédne, jsouc dlouhá jako křídlo krovky anebo nejvýš o 2 mm. delší. Délka 16–17 cm, křídlo 8 cm, ocas 7 cm.

Tab. IX.
obr. 59.

K tomu dlužno připojit, že spodní ocasní krovky jsou stejnobarevně světle nahnědlé, beze skvrn, kostřec tmavě rezavý, ocas zaokrouhlený, příjemně rezavý, obě střední jeho pera tmavší. Zobák svrchu tmavohnědý, se stran barvy pleťové, duhovka tmavohnědá, víčka s bělavými řasami, běháky bledě pleťové.

♀ se nepatrně liší od ♂ a ztěžka se rozezná. ♂ držívá tělo více zpřímá (proto se zdají jeho běháky delší), krk vypnutější a hlava je na čele špičatější. Držení těla ♀ není nikdy tak zpřímené, i krček mívá vtažený a zvláště hlavu na čele okrouhlejší a celkem těla jaksi kratšího, stlačenějšího. Totof jsou znaky ptáčnický používané.

Mladí jsou peří temněji lemovaného a ostenek světlejších, vespod hnědožlutavého nádechu, temněji skvrnití; jsou ve zbarvení podobní mláďatům předešlého, červenky i rehků. Po vypelichání (v červenci) vypadají jako staří.

Co do barvy i velikosti slavicí dosti varirují, což se přičítá vlivům podnebí, půdy, růzností potravy a t. p.

Náš slavík je vlastně specialitou evropskou, poněvadž hranice její nikde daleko nepřekročuje a to ještě jen za přezimování. Brehm ml. vypravuje, že žasnul nad množstvím slavíků ve Španělech a 100 slavíků při jarním festivalu slyšeti, ku př. v okolí Alhambry a to jedinou píseň pěti, je obyčejný požitek pro každého, kdo má uši.

Ve vlastech našich není slavík žádnou vzácností na vhodných k tomu místech. Světlé listnaté háje s hustým podrostem, všeliké porostliny, houštiny v parcích, bažantnicích i větších hřbitovech a pod. poskytují mu příhodných míst ku hnízdění se, avšak blízkost vody anebo alespoň vlhko jest mu nutno. Čím větší houštiny, tím jsou mu milejší, poskytují mu bezpečného útulku i ochrany. Hustým tmavým lesům, jakož i jehličnatým lesům se vyhýbá, ačkoli za tahu i po 4—5 dnů jsme slyšeli roztouženou, jásavou píseň jeho v nižších porostech v okolí studánek, leč vždy zase zmizel.

Jsa ptákem tažným či stěhovavým přiletuje k nám na jaře v druhé polovici dubna a od konce července až do října pomalu nás opouští a jak se zdá rodiče i s dětmi současně, ačkoli později chycení ptáci bývají většinou mladí. Přezimuje v Africe. Na Sardinii se objevuje v první polovici března (dle Cettiho) a hned počíná jarní svůj zpěv. Samečkové přiletují o 4—8 dní dříve než samičky, což ptáčníci dobře znají. Tu zastavují se i v místech, kde jinak se usaditi nehodlají, načež se ubírají dále.

Hnízdo stavívá velmi rád tam, kde nevysoké doubi s lískovým se střídá, kde pařezy hojně výhony jsou obrostlé, kde v křoví vysoká tráva roste, v hustých okrajích lesů, v hromadách klestu nebo listí a j., všude tam, kde loňské listí spadlé jednak zbarvením svým jemu i jeho domácnosti ochrany skýtá, jednak šustotem bližícího se nepřítele, jako po telefonu, prozrazuje, popřávajíc příležitosti ku opuštění hnízda. Samice zvolna

sletujíc, třepetá se po listí dále od hnízda a způsobuje škodné laskominy na lehko dosažitelnou kořist, při čemž ji zavádí. Dosáhla-li toho — což skoro vždy se stává — odletuje teprv na dobro.

Hnízdo jeho tvoří chumáč suchého listí a jsouc mezi ním pečlivě ukryto, tuze nesnadno lze je nalézt; spíš je rozšlápneme při hledání. Bývá buď přímo na zemi anebo o málo výše, zřídka kdy přes metr vysoko. Důlek hnízdní jest dost hluboký a vystlán podobně jako pověděno u předešlého. Vajíček snáší samička 4—6 v květnu. Jsou tenké, hladké a lesklé skořápky, barvy hnědě nebo zeleně olivověšedé, často temněji zakalená a u širšího ponku někdy skvrnitá. Průměrná velikost 20·9 × 15·6 mm, váha 0·15 g.

Hnízdí se jednou v roce a mláďata vylehují oba staří střídavě za 14 dní; po té je krmí pavouky, muškami, drobnými motýlky, hladkými housenkami a p. Obyčejně po 14 dnech opouští hnízdo, někdy i dříve, sotva že jen trochu dovedou létat. Tu je pak po zemi rozlezlé staří krmívají; marně bychom takového slavička k zemi do listí příkrčeného hledali.

Zpěv, také tlukot či klokotání, slavičí jest něco neporovnatelného co máti příroda v ohledu tom vytvořila. Ty trylky, ty pasáže, ta rychlost, s jakou se sypou z tak malého hrdélka a při tom jak zvučné, silné, lahodné — čímž zrovna ku člověku mluví. Mezi jednotlivými strofami není vlastní přestávky, ačkoli přece pozornému uchu neujdou, byf plynuly za sebou jako perly na šňůrce navlečené. A tak vnímavý posluchač dovedl by hodiny naslouchati krásnému, hned tklivému, hned zase jása-
vému hymnu slavičímu. Člověk musí žasnouti nad tím neunavným hrdélkem, neboť netoliko ve dne, ale dlouho do noci slavík zpívá. Pitvou se shledalo, že oba slavíci ze všech domácích pěvců mají nejvyvinutější zpěvní či hlasové svaly. Jaký div, že ode dávná básníky i starými opěván jest jako „král pěvců“ a kdyby v jarní symfonii ptačí zpívali drozdi, kosi, skřivani, pěnice i pěnkavy všechny dohromady — slavičí hlas nade všechny vyniká.

Dobrý pěvec — z toho jde, že jsou také hudlaři — mívá ve své písni 20—24 různých strof. Různí autoři pokusili se i jeho zpěv slabikami znázorniti, ano i v notách naznačiti (Lescuyer: Les Chant des ois), Nesmíme se však domnívati, že všichni slavíci takovou zpívají, týž pořádek zachovávají, jak tuto níže podáváme, aby čtenáři poznali alespoň charakter zpěvu slavíka obecného na rozdíl od předešlého. Počíná vábením jako předešlou:

Fit, fit, fit, krr, krr, ci, ci — dorido ririderit,

Ci, ci, ci — lololo li!

Fit a ckvo, ckvo, ckvo — tyrriiriri

Ly ly ly ly — lolloolly.

Daci, daci, daci — rrrrr a cururrurrurrci

Hydrrrrrr a drr a drr — corrrre, corrrre. corrrre ci

Ly ly ly ly ly ly ly li li li li — orrorrrrrvit
 Cak, cak, cak, cak, cak. cak, cak, cak, cak, — cirrrrrrrr crrr hody.
 C krr, c krr, ckrr, ckrr, ca ca ca — arrarrarr huit
 Týf, týf, týf, dýf, dýf, dýf, dýf — gio tyrirrirric
 Cri, cri, cri, cri — dorrerrrrrrrrhuit
 Lolololololololololololololololololo — gia hadada dadri
 Dorido ririderit
 Cacaca -- gyrrrrrrrrr gui
 Lililili ly ly ly lū — lūū — lūū — dorr, dorr, dorr dyridady.
 Hecececececececececececece — orrorrrrrrhrit
 Vit, vit, vit, it it it it — derre derreci
 Cratu, cratu, cratu, cratu, cratu — gorrorr ger gipi
 Dri dri dri dri — holle hollehit
 Gollolollolollolollollo — trrrr a ci
 Dacu dacu dacu — kerrehoi deridy doridi gorrerrrrrgi
 Dydydydydydydydydydydydydydydy — gi horr dyadysisisi
 Cia cia cia — dorrerrrrrrdy
 Lililililili — derraderraderra cacacaca ca cvit! (Dle Fridericha.)

V zajetí vyžaduje slavík zvláštní péče a pak vydrží 10–12 let, ba jsou známy i případy 20–25 let. Ptáče potřebující 6 neděl než úplně vyroste a dočká takového věku! Kdo nezná anebo nerozumí, čeho v zajetí slavík vyžaduje, neměl by nikdy po něm zatoužiti. Není-liž krásnější naslouchati mu v mladé zeleni ve volné přírodě, nežli v sebe ozdobnější kleci mezi čtyřmi stěnami? Než jsou choutky rozličné. Namítne někdo, že rok je tak dlouhý, než zase jaro a s nim slavici se k nám navrátí — a já zase odpovím, že i ráj by po čase člověku se všedněl, neřku-li slavičí písně po celý rok se ozývající. Na jaře nám je píseň ta vždy novou a milou a vždy krásnější, jako to jaro samo a s ním ty kvítky v boží přírodě! —

Modráček (*Erithacus suecicus* L.).

Modrák, modruška, modrokrček, modrý čermák, modrá rážka (Mor.).

Rus.: Varakuška; pol.: Podróźniczek, jasnomuszka; chorv.: Modrovoljka; slovin.: Taščica; něm.: Blaukehlchen.

Druhový znak. Hrdélko a krk zpředu u starého ♂ jsou krásně lazurově modré; ♀ má ono místo pouze naznačeno anebo tu mívá načernalou příční pásku; polovice ocasu rezavá. polovice hnědočerná. Mladí ptáci mají hrdlo bílé, tmavo skvrnitě zaobroubené; hnízdoši jsou rezavě fupkovaní.

Délka 14·5 cm, křídlo 7 cm, ocas 6 cm.

Celý povrch ptáka je šedohnědý, poněkud do olivově hněda se měnicí, uzdičky jsou černé, nadoční (superciliální) proužek bělavě žlutý. Konec modrého políčka náhrdelního je omezeno černavou páskou, za níž je tenká čárka bílá (někdy nezřetelná) a za tou následuje široká rezavá páska. Bříško je špinavě bílé a spodní ocasní krovky jsou nádechu na-

rezavělého. Uprostřed modrého hrdélka bývá buď bílá nebo rezavá (rudá) skvrna či hvězda. Barva křídel je nepatrně tmavší hřbetu, ocas v první polovici od těla rezavý, na půli druhé tmavohnědý, obě prostřední jeho pera jsou celá stejně hnědá. Zobák černý, hltan pomorančový, veliká očka s duhovkou hnědou, štíhlé běháky tmavě pletové (masové) barvy. Mladí se v pohlaví mezi sebou neliší.

Dle barvy hvězdy na hrdle rozeznávají se dvě dobré odrůdy, jež od některých autorů za samostatné druhy jsou pokládány.

Modráček tundrový či rudoskvorný (*Er. suecicus suecicus* L.), také švédský nazvaný má hvězdu krásně rezavou a nadoční proužek bílý. V zimním šatě je tato skvrna černá a bílé pomíšená, jakož i modré políčko na hrdle od bílých okrajů per jeví mdlé zbarvení. Zdržuje se v létě ve Skandinavii, sev. Rusku (tundry) a Sibiři, ačkoli se vyskytly zprávy, že se má hnízdit i v severních Čechách, na Moravě i v Tyrolích. Za tahu (dle Peitra) je prý hojným ve vrbinách labských od Litoměřic vzhůru, což u četných ornithologů nedochází víry. Zda-li dokladů pro své tvrzení zpravodajové mají, se nepraví. Skvostný exemplář českého musea v oddělení „*Aves bohemiae*“ má být českého původu (Dr. Vávra v soukr. dopise). Někdy se vyskytne modráček, který má v bílé hvězdě rudou skvrnu čili rudou hvězdu bíle obroubenou (*orientalis* Brehm = *dichrostrona* Cabanis) z Afriky. Leč rakouský ornitholog Tschusi dokázal, že toto zbarvení je toliko přechodní, t. j. že představuje přeměnu šatu zimního v šat jarní.

Modráček běloskvorný (*Er. suecicus cyaneculus* Wolf = *E. leucocyaneus* Br.) honosí se atlasově bílou, velikou (u starších zvláště) skvrnou na modrém hrdélku. Takoví jedinci, jimž tato bílá skvrna schází, pojmenováni Brehmem „*Wolfii*“. Nejsou to než velice staří ptáci, ačkoli jsou mnozí toho mínění, že to jest také jen individuální změna. Obývá střední Evropu a Asii (po Altaj); v oné více západní části je jeho domovinou, ač i v Braniborsku a Vých. Prusku byl zjištěn. Dále na východ jest jeho zástupcem *Er. suecicus pallidegularis*, Zarudnoj, jehož hrdlo je bledě modré jako setřelé.

Tab. IX.
obr. 63.

V našich vlastech se vyskytuje modráček, hlavně běloskvorný, na tahu obyčejně v prvním týdnu měsíce dubna nejhojněji a možno jej pak vidati na četných místech podél potoků, řek, rybníků, všude kde je hojně různého křoví. O hnízdění se jeho u nás dosud pochybuje, ačkoli se věc tato nesmí tak paušálně odbývat. Není sice faktických dokladů pro — to přiznávám —, ale není také dokázáno, že by to nemohlo býti. Uvažme, že ku svému obydlí. resp. hnízdění se, používá výhradně míst močálovitých, bažinatých s hojným olšovým a vrbovým, kde je v létě vše porostlo a prorostlo hojnou spleť různých rostlin a tam zřídka kdo se jen odvažuje, aby tu po něm pátral. A po zpěvu jej také málokdo zná, aby se alespoň takto mohl zjistiti.

Za podzimního tahu v září (po dva roky 19. září), lze jej naléztí kol vypuštěných rybníků, v rákosi, ostřicích, bramborištích a p. Cesta jeho jest neobyčejně daleká (modr. rudoskvřnného!, neboť od 70° s. š. až skoro ku 12° na jih (Habeš) a patrně ještě dále. Trať tuto proletuje, jak dokázal Gätke (Vogelwarte Helgoland II.), rychlostí 45 něm. mil. (= 337 km) za hodinu, takže celou Evropu až na Helgoland přelétne za noc. Jen tak mimochodem připomínám, že zkouškami se dokázalo (ku př. v Belgii), že vlašťovka (a rorýs jest ještě bystřejší letoun) uletěla za hodinu 236 km, čili 65 m za vteřinu. Kdo by pochyboval, že z drobných ptáků našich se oběma těmito letounům žádný nevyrovná! Je pravda, nalezl Gätke dost stoupců pro své »dogma«, ale také se vyskytli četní pochybovači a nevěřící, kteří se snažili toto tvrzení jako upřílišněné, popíratí. V tom případě ovšem musili doložit svoje protidůvody faktickými doklady a těch nebylo. Je ku podivu, že modráčka tundrového nelze téměř nikdy(?) anebo jen velice zřídka na pevnině evropské za jarního tahu vidati, nehledíc ku nejistým a pochybným zprávám Peitrovým z Polabí v severozáp. Čechách. Pak by tedy výzkumy Gätkeovy obstály, ač se přece jen zdají nemožné. Musí sobě arcí ptáče pospíšiti, vždyť domovem jeho jsou končiny podél Severního ledového moře, kde krátké léto nutí ptáky ku spěchu. Na Helgolandě za podzimního tahu objevuje se víc rudoskvřnných než běloskvřnných modráčků, jejichž cílem je severozápadní Afrika. Hlavní však trati zůstává Dunaj, ačkoli v Uhrách jsou určité zjištěna toliko dvě hnízdiště jeho a to u Stol. Bělehradu v blízkých močálech a v bažinách při ústí Drávy do Dunaje.

Samečkové dostavují se také dříve než samičky, což ostatně u většiny ptáků tažných se pozoruje. Za svého pobytu u nás žije tuze skrytě a nejsou zrovna virtuosem ve zpěvu — tedy málo nápadným — netuší se ani, že by tu byl. Rád pobíhá po vyschlém bahně v příkopech a sem tam podívá se i dále od svého bydliště.

Hnízdo své výborně ukrývá; bývá v největší houštině vždy blízko u země, někdy i v děrách zemních, ve spleti větviček, kořenů a je vždy shora otevřeno. Zrobena jsouc ze suchého vrbového listí, stonků, mechu, stebel a suchých travin, vystláno bývá žíněmi nebo chmýřím vrbovým a jinými chlupy. Koncem dubna nebo počátkem května (na severu koncem května a v červnu) bývá v něm 5—7 šedozelených až modrozelených vajíček, spoře hnědě skropených, někdy i rozmazanými skvrnami rezavými zdobených. Průměrná velikost 19 × 14·1 mm, váha 0·118 g. Za 14 dní bývají vysezena. Na severu se hnízdí jednou, v Němcích někdy dvakrát. V Sibíři (Tajmyr) na 70° s. š. nehnízdi se před 13. červnem a 18. července nalezl Middendorf ještě nevyvedená mláďata. Kolem 18. září se shlukují ku zpáteční cestě na jih.

Modráček je cílý, smělý a obratný ptáček, ne tuze plachý. Výborně poskakuje a běhá jako myška, při čemž křídla mívá spuštěna podle

ocasu jako slavíci. Často při tom také vztyčuje a vějířovitě rozkládá ocas, což se velmi pěkně vyjímá.

Živí se všelikým hmyzem a červy, čehož mívá ve svém bydlíšti s dostatek. Jsá velice pohyblivý, dobře tráví a bývá proto stále při chuti. Altum čítal, že jeho modráček v kleci spotřeboval denně na 1200 tučných mravenčích kukel mimo 8—12 larev potěmníkových (moučných červů). To už je přece žrout! Na podzim si rád zamlsá na bobulích bezových, krušninových a j. avšak v zajetí se jich netkne.

Zpěv jeho jest zvláštní, podivný, skoro jako na flašinetu; doprovází hvízdavou svoji melodii jakýmsi bručením, takže to činí dojem ptačího duetta. Je do jisté míry »posměvákem« (přeškvíráčkem), jelikož v písni jeho se ozývají: tlukot křepelčí, vábení pěnkavino a vlaštovčí, místa z písňe pěnic a rákosníků, cvrkání cvrčků, křik žáby rosníčky a j. Lapenci mu proto říkají »stohlásek«.

Že se stávají na tahu kořistí škodné, poznal jsem kdysi sám. Roku 1896 19. dubna obeznal a zajistil jsem si pěkného samečka, abych si jej mohl opatřit do sbírky. 23. dubna ráno jsem jej zastřelil, leč ocas měl pryč. Ustřelení bylo naprosto vyloučeno, byl jedním brůčkem zasažen a také nikde ani pírká nenalezeno. Při bližším však ohledání na těle bylo znáti, kterak nová péra ocasní už vyrážela. Bylo to u samé vsi v houští u potoka, kde v noci tři kočičky (jak jsem zjistil) denně slídily. Ptáče bylo nuceno zdržeti se, než by bylo tak potřebné kormidlo — ocas narostlo. Po letech z podzimního úlovku nepotřebného, ocásek přilepen na pravé místo.

Červenka (*Erithacus rubeculus* L.)

Čermák, čermáček, hudačka, čerkýnka, rážka (Mor.) — Rus.: Repel, malinovka; pol.: Rudzik, gajówka; chorv.: Crvendač, meduška, crljenka; bulh.: Crvenošika; slovin.: Babica, preskar, skričič, šmarnica, taščica; něm.: Rotkehlchen, Rotbrüstchen.

Druhový znak: Hrdlo, hruď, čelo i tváře jsou více méně oranžově červený; povrch těla je olivově hnědý; nejdelší křídelní krovky jsou na špičkách rezavý; očka veliká, peří rozčísnuté, kypré, rýdovací pera zaokrouhlená. Mláďata jsou kropenatá, bez jakékoli barvy rezavé. — Délka 14 cm, ocas 6 cm, křídlo 7 cm.

Mimo uvedené znaky spatřuje se na křídle ne sice nápadná, leč přece viditelná uzoučká rezavá páska, již tvoří koncové skvrnky krovkové a která samičce většinou schází. Mezi partií oranžovou a svrchním zbarvením lze znamenati šedý nádech, ostatní spodek jest špinavě bílý, na bocích olivově naběhlý. Zobák je černý, hltan žlutavý, oko tmavohnědo, tenké běháčky špinavě tmavo nebo pleťově hnědé. U samičky jest zmíněný šedý nádech nepatrný a také hlavní ozdoba — hrdélko — není tak živého zbarvení. Mláďata nemají na ocase olivově nahnědlém žádné barvy rezavé, čímž se liší od mladých slavíků, kteří jej mají rezavý. Pelichají v červenci.

Tab. IX.
obr. 6.

Příbuzné formy geografické jsou kavkazská (Er. rub. hyrcanus Blanf.), červeň intenzivnější, povrch rezavější, kanárská (Er. rub. superbus Königi), červeň tmavší a britická (Er. rub. melophilus Hartert.) povrch rudohnědý, červeň temnější. Vše to teprve na srovnávacím materiálu dokonale vysvitne.

Červenka je známý a velice rozšířený pták po celé Evropě od 67° s. š. až po Středozevní moře; jako hnízdivec je na jihu vzácná. Na východ sahá území jejího rozšíření až po Kaspické moře a po Urál jižní. Za tahu se jich spousty objevují v jižních zemích a zaletují do sev. Afriky a Malé Asie. Dost jich v našich zemích přezimuje, což i v jižní Anglii pozorovali; panuje tu celkem mírné klima. A. Bau ji našel ve Vorarlbergu ve výši 1100 m jako hnízdívce. V únoru a březnu se vyskytuje v Dol. Egyptě, aby krátce na to zavítala i do končin severnějších, neboť k nám již přitahuje (taktéž v noci) v druhé polovici března dle počasí a odlétá počátkem září, tuze od nás nespěchajíc, jako vůbec zpáteční tah, na rozdíl od jarního, většinou jen volně s přestávkami jde před se. Možno tudíž čermáčky i v listopadu na tahu ještě přistihnouti; ti a takoví bývají někdy nepohodou, zimou a sněhem nuceni u nás zůstat i jako stálí ptáci dočekati tu jara.

Červenka není u volbě svého bydliště nikterak vyběravá, ale mívá i ona ráda vodu poblíž. Toliko v jehličnatých porostech bez podrostu, bez houštin ji nenajdeme. Za tahu však jest ji všude vidati nebo slýchati, na podzim zvláště, kde bobulovité křoví roste. Hnízdečko staví vždy shora přikryté s postranním vchodem a nenalezá-li k tomu vhodné dutiny na zemi, přikrývá je sama a byť to bylo jen trochu travních stebel nad hnízdem sehnutých, i to jí dostačí. Nejedná se ani tak o ochranu proti dešti, jako spíše proto, aby na zemi nebylo viděti do hnízda. Nelze nám ani uváděti míst, kde všude už červenčí hnízda byla nalezena, jen tolik připomenouti dlužno, že vzdor četným těmto ptáčkům poměrně velice málo hnízd se nalezne. Dovede je pečlivě a důmyslně skrývati před nepovolanými zraky. Hnízdí se dvakrát do roka (rozuměj na jaře). Prvou násadu nalezneme koncem dubna nebo v květnu o 5—7 vejcích, druhou koncem června a v červenci o 4—5 vejcích. Ta jsou různé podoby (kulatější, podlouhlejší) i barvy, bílá neb nažloutlá a mdlými violetově šedými a rezavými skvrnkami zdobená. Zhusta i vejce jedné násady se mezi sebou různí. Průměrná velikost 194×148 mm, váha 0·141 g. Kukačka hrozně ráda do hnízda jejího svoje vejce podkládá. Mláďata rovněž dlouho ve hnízdě nesetrvávají a vyvádějí se jako chatrní letouni.

Čermáček je milý, čiperný ptáček, jenž v sobě spojuje některé vlastnosti slavíka a drozda. Samečkové se však mezi sebou neradi strpí, a pronásledují se a škádlí neustále, pokud jeden z nich se neodklidí; i vůči jiným drobným ptákům jsou nesnášliví. Živí se hmyzem na jaře a v létě, jež po zemi i pod listím vyhledává; ani malými žíža-

lami nepovrhne, kterých si ani slavík ani černohlávek a pěnice nevšimnou. Létající hmyz lapati ji valně nebaví, nejráději loví lezoucí nebo sedící hmyzy všeliké. V době dozrávání bobulí sbírá borůvky, rybíz, bezové i krušínové bobule a s obzvláštní zálibou si pochutnává na semenech brslenových, jež vylupuje ze známých růžových »kvadrátků«. Proto také místy venkované, hlavně němečtí zovou plody ty »čermáčči chlebíček«. Jeřabiny jsou pro ni tuze veliké. Nestravitelné součástky potravy jako krovky, nohy, hlavičky brouků i zrnka a obaly bobulové vydávají zobákem v maličkých chuchvalečkách a proto nelze upřít, že ptáci ti a podobní nemálo přispívají ku šíření brslenu a jiných křovin po krajině.

Zpěv čermákův je dosti znám a oblíben. Písníčka to zadumčívá, tesklivá, leč mile se poslouchající, zvláště za podvečerního ticha a klidu v přírodě, ku př. při čekání na sluky. Za tmavé noci jako slavík nezpívá. Spustí-li červenka a k ní s výše přidá se lesní skřivan, pak je to duetto smuteční pro světobolisty. Vábivé zvuky červenky dají se takto napsati: »ciscricicerici« anebo trefněji dle Naumanna »šnykerikikik«. Varovný hlásek si představíte snadno, narážíte-li mírně dvěma penízky o sebe.

Milovníci ptáků je chovají v klecích zprvu při žíru slavičím, později umělém a i volně po světnici nechávají je poletovati, aby polapaly mouchy i jiný hmyz. V horní Italii jsou za podzimního tahu na tisíce pochyťají vábením ku sýčkovi a to do špruhlí, sklopce, na vějíčky, do sítěk a všelijak, jak to jde. Chytají se důvěřivá ta ptáčata snadno jako slavíci. O účelu toho lapání ve Vlaších lépe nemluvit, — ostatně lichotivý přídomek »ptákožravá Italie« poví všecko.

Rehek zahradní (*Erithacus phoenicurus* L.).

Červený fojtík (Mor.). Náš český lid jej málo zná. Rus.: Goristovka, lysuška; pol.: Pleszka, ludarka rotochwost; chorv.: Crvenorepka šumska, kovačić, klanjuvica; slovin.: Crmnelka, podgorelec, zvižga; něm.: Gartenrötling, Gartenrotschwänzchen, Baumrotschwanz.

Druhový znak: Ocas je živě rezavě červený, toliko obě střední pera jsou tmavohnědá; tmavošedé letky jsou světleji lemovány; spodní křídelní krovky rezavé. 2.—5. letka na vnějším praporu zúženy. ♂ na hrdle černý, na hrudi rezavý; ♀ shora šedo-hnědá, vespod světlejší, zejména na prsou. Mláďata jsou skvrnitější a světlejší než reha domácího. — Délka 14 cm, křídla 8 cm, ocas 6 cm.

Mimo znaky uvedené dlužno připojiti, že má ♂ na čele úzkou černou proužku a za ní svítivě bílou skvrnu, charakteristický to znak a zdaleka patrný. Skvrna ta pak v obloučku po obou stranách hlavy se zahýbá až na šíji. Vrch těla je makově modrošedý, spodek rezavý až po stehna, břicho bělavé, spodní ocasní krovky narezavělé. Zobák rohově černý, hltan žlutý, očko černohnědé, štíhlé běháky černavé. ♀ má hrdlo a hrud špinavě bělavé, poněkud do rezava nadchlé, břicho

Tab. X.
obr. 65.

bělavé a kostřec bledší než u ♂. Sterilní t. j. velice stará neplodná ♀ zbarvuje se podobně jako ♂, leč nikdy nedosahuje šat takový té živosti (kohoutoperá). Jako varietu tohoto rehka lze pokládati *Er. phoen. mesoleucus*, Hempr, který má ramenní letky široce, ruční letky pak úzce bíle zevně lemovány; žije v Zakaspijku a byl jednou na Helgolandu a jednou v Uhrách dopaden. Mimo to se k němu hlásí ještě příbuzní v Turkestanu a Persii.

Obývá celou Evropu až po Ledové moře a v Asii až po Jenisej. V Bulharsku a na Černé Hoře je vzácnější následujícího. Stěhuje se do severní Afriky, (od Senegalu po Nubii) a Indie. V našich vlastech je všude rozšířen a usazuje se rád, kde stromy rostou. Avšak přívlastek »zahradní« není příliš vhodný, nesluší mu dobře; to chorvatský »šumska« = lesní je případnější. Náš lid skoro ani jej nezná, nemá pro něho pojmenování, čehož by jistě nebylo, kdyby byl opravdu »zahradní«.

Obr. 2. Rehek zahradní a červenka.

se nejvíce v hájích a lesích a to bez rozdílu stromů; avšak zdá se, že listnatý strom ve fádni borovině je mu vždycky milým. Zřídka kdy jsem jej však viděl v zahradách veských, třeba že do lesa odtud bylo sotva 200 kroků.

Doba jarního tahu spadá do konce března, obyčejně však v dubnu (za špatného počasí). Táhne za noci a opouští nás poněkud od polovice srpna, ač jej dopadneme někdy i koncem září a i v říjnu.

Hnízdí se v dutinách všelikých, ovšem ve stromech nejraději; těch však jest veliký nedostatek a jest se mu tudíž spokojiti s různými dutinami a skulinami u země i ve výši (až 10 m). Ze dříví v pasece srovnaného a v máji odtud do zásoby odváženého dostal jsem za jeden den na 34 vajec asi ze 5 hnízd, která vzala při rozebírání metrů za své. To by se nemělo dít a odvážení dříví by se mělo odbýti buď dřívě nebo až později. Nejde tu jen o rehka i jiní ptáci se ve dříví rádi hnízdívali.

Hnízdo jeho dle možnosti i kukačka ráda navštěvuje a svůj plod mu tam ukládá. Není zrovna vzorem píle — vždyť je v dutinách — a bývá osazeno koncem dubna, obyčejně však v květnu něžnými, hladkými, krásně modrozelenými vajíčky, jichž v první násadě jest 5—7, ve druhé 4—5. Průměrná velikost 18·6 × 13·6 cm, váha 0·113 g. Po 13 dnech se líhnou mláďata. Samička sedí velmi vytrvale, tak že ji možno na

vejčích polapiti. Oba staří snadno prozrazují svým křikem „huid, huid tete, huid tete« svoji domácnost.

Potravou jsou mu různí hmyzové, jež mistrně po způsobu lejsků ve vzduchu lapati dovede; i bobule bezové, krušínové, rybízové rád zobá. U včelařů nepožívá, jako jeho strýc domácí, lásky pražádné, jsa podezírán z loupeže včelek dělnic. Leč je to pouhý předsudek spočívající v nedostatku zkušeností a pozorování vlastních. Toliko trubce, mole, vyházené larvy včeli sbírá a lapá a svoje mladé včelami nekrmí. To potvrdily pokusy s mláďaty poblíž včelníku vylihnutými a pitvanými. Znají ptáci nebezpečné žihadlo, ač ne všichni — povíme na jiném místě — mnozí beze škody je polykají s měkkým zadečkem.

Velice slíčný, opravdu roztomilý ptáček tento bývá chován někdy v zajetí. Jest čilý a mimo to i dost slušně zpívá, ačkoli písničky jeho se brzy nabažíme, jest dost jednotvárná. Mně je vždy krásný rehek zahradní skvostným zjevem v přírodě, neboť ku př. v lese ze zelení listové se barvy jeho šatu nadmíru příjemně vyjímají, čehož v kleci nikdy člověk nepozná.

Rehek domácí (*Erithacus titus* L.).

Třaslák, třasák, chvístek, komíníček, muchárek, střecháč, čermák, čermáček, fojtík (Mor.). Pol.: Kopciuszek, mlasakcz, gazda szalašny (v Tatrách); chorv.: Domaca crvenrepka; něm.: Haus-Rötling, Hausrotschwänzchen.

Druhový znak: Starý ♂ je svrchu modrošedý, na hrdle a hrudi černý, ocas mimo obě střední péra tmavohnědá jest rezavý; malé spodní křídelní krovky jsou černé, bíle šupinaté. 2.—6. letka na vnějším praporu zřetelně zúžena, 2=7. ♀ je špinavě temně šedá, na hrudi světlejší. Mladí jsou šedí, tmavěji čerťí s málo nápadnými světlými skvrnkami osténkovými po těle. — Délka 15 cm, křídlo 9 cm, ocas 7 cm.

K uvedeným znakům budiž dodáno, že za černým zbarvením následuje šedavé břicho. Krovky křídelní jsou černé, šedě lemované, letky však černohnědé; osm zadních má bílé obruby a ty na složeném křídle vytvářejí bílé zrcátko (»bílý šáteček z kapsy vyčnívající«). Kostřec a svrchní ocasní krovky jsou živě rezavy. Zobák je černý, hltan žlutý, oko temnohnědé, běháky černé. Mladší ♂♂ hned po vypelichání ztěží lze od ♀♀ rozeznati; jsou jako ony svrchu a vespod tmavě šedí a mají na křídle poněkud jasnější proužek. S přibývajícím stářím ztemňuje spodek těla a bílé zrcátko křídelní víc a víc vyniká. Peří ♀♀ na podzim poněkud bývá tmavší. Pelichá v červenci a černá pírká spodku samečků bývají potom šedě lemovaná, leč opotřebením tyto obruby se otírají, načež teprve černé partie náležitě vynikají.

V hornatých krajinách, jako v Krkonoších, Vorarlbergu, Karpatech, na Černé Hoře byli pozorováni často pohlavně dospělí a zpívající ♂♂, kteří svůj prvý šedivý šat ani v druhém roce na jaře ani v létě dosud neodložili. Gerbe (1848) jej popsal jako samostatný druh: rehek

Tab. X.
obr. 63.

horský (*Erithacus cairii* Gerbe). Na jednom takovém, zpěvem svým se nápadně lišícím ♂ mohl A. Bau dobře a jistě pozorovati proměnu v obyčejný šat černý. Výjimkou mohou taková ♂♂ i déle šedý šat podržeti. Dovolil bych si tento úkaz přirovnati ku člověku. Zpravidla šediví nebo zbělí hlava člověku ve vyšším věku, ale jsou tu výjimky a známe 35—40 leté »starce stříbrovlasé«, jako zase opravdové starce s vlasem temným. Je to zjev více méně individuelní. Nám však netřeba choditi ani do hor, i u nás v kraji jsem častokrát pozoroval spářený pár obou šedých ptáků při hnízdění se a to jak v osadách i v lomech. Ostatně tato historie s horskou formou (druhem?) vydala už celou odbornou literaturu a přece na celé věci nezdá se býti nic zvláštního leč snad touha a snaha po sensaci, po autorství.

U rehků domácích se vyskytují četné formy geografické, jimiž se zabývá právě proslulý ornitholog německý, pastor O. Kleinschmidt ve svém časopise »Berajah« IV. Na I. tabuli *Erith. domesticus* (zavádí novou nomenklaturu) zobrazuje rehků domácí ♂♂ z Německa, Portugalska, Vladikavkazu, Persie, Indie a Tibetu, na nichž velice krásně znázorněna i dokázána jeho nauka o formách geografických.

Rehek domácí není tak valně rozšířen jako jeho strýc rehek zahradní. V Evropě nejdál na sever toliko do jižního Švédska a Anglie se dostal, v Holandsku a Dánsku není v seznamu tanního ptactva. Vždyť v Irsku znám je teprve od r. 1818 a v Anglii o 10 let později; v Oldenburgu se objevil r. 1820, na Syltu (v Severním moři) je nyní velmi hojným, ale nebýval. V nejnovější době byl pozorován na Faröřích. Již starý Bechstein (počátkem XIX. stol.) poznamenal, že tento rehek posiluje svoje bydliště znenáhla, ale stále k severu. Od polovice minulého věku rozšiřuje se také dále na východ. Za to ve střední Evropě, Malé Asii, Persii, od Španěl až po Kavkaz je více méně rozšířen. V severozápadní Africe chybí, leč hnízdí se na Etně na Sicílii. V Bulharsku je pravým horským a skalním ptákem (Reiser) a na Dormitoru na Černé Hoře (2000 m) jej nalezl Führer. Za tahu proletuje jižní Evropou do severní Afriky. »V Řecku je všude ptákem stálým,« praví Dr. Krüper »v době hnízdění se zdržuje v horách, v zimě v údolích a městech na domech.«

V našich vlastech je všude rozšířen, o čemž svědčí četná jména lidová, jež pokládám vždy za známku rozšíření a tudíž i znalosti toho kterého ptáka. Způsob života jeho jest dostatečně znám a nebudeme se o něm šířiti. Kdo by také neznal toho zneuznávaného zpěváka, sedícího na makovici domu, či bání kostelní, nebo ještě výše na hrotu bleskovodu a odtud se dává slyšeti, překusuje, žrdmolí a odvrzává tu svoji věčně stejnou písničku, která jako by mu nemohla z hrdélka. Původ českého jména rehek sluší zajisté hledati jen ve slově řehati, řehek, řehák, tedy jaksi onomatopoetický původ. Na stromech si tolik neza-

kládá jako jeho strýc, spíše v kamení si libuje, ať přírodním (skály), ať zpracovaném (domy, stavby).

Nesmírně zajímavá jsou jeho hnízdiště a není hned tak druhého ptáka (snad koňadra), který si vede v ohledu tom tak rozmarně, prapodivně jako on. Jest znám jako »kostelní pták«, ne že na kostelích se rád zdržuje, ale právě v kostelích, kam rozbitým neb pootevřeným oknem se dostane. Známe ze zkušenosti, že párku takových »kostelníků« třikrát musili hnízdo zničit, po třetí se 4 vejce s oltáře, a po čtvrté přece zůstal vítězem; zrobil si je na římse u stropu v presbyterii, tedy nedaleko. Jindy za sochou Ecce homo u samé kazatelny na zdi upevněné, ve varhanách, dále v krabici po škrobu odložené, ve starém klobouku nad zápražím, pod žentourem, ve vagonech, pod střechou, na půdách, besídkách a přístřeších u kuželníku a po kolik roků mám své osadníky vždy usazený v květináči s vyraženým dnem a širokým otvorem na drátě na zdi nade dveřmi na chodbě záchodové zavěšeným. Po prvním vyhnízdění se odstraním rozválené hnízdo a hned po té staví párek nové. O zvláštním hnízdě vypravuje svobodný pán König-Warthausen ve Württembersku, nalézalo se v jícnu jednoho z obou děl před zámeckým portálem postavených (válečná kořist z r. 1870). Šťastně se tu vyvedlo 5 mláďat k veliké radosti zámeckého pána — ornithologa. »Krásný to obrázek míru!«

Rehek zjevuje se u nás téměř pravidelně počátkem jara, v druhé polovici března; příchod jeho souhlasí skoro s prvním se objevováním sluky lesní, což je myslivcům dobře známo. Na podzim odletuje dost pozdě, v říjnu i později (i 6. prosince jsem jej pozoroval). Hnízdí se pravidelně dvakrát za rok, poprvé v dubnu, násada o 5, zřídka 6—7 vajec; podruhé v červnu, násada o 4—5 vejcích barvy sněhobílé; ku velikým vzácnostem oologickým počítají, jsou-li vejce ta několika jemnými hnědými fupkami postříknuta. Průměrná velikost 18·9 × 14·5 mm, váha 0·119 g. Mladí se líhnou za 13—14 dní a sotva jen se dovedou minutu udržeti v povětrí, už vyletují z hnízda čili vyvádějí se. V ten čas jich mnoho kočky polapají a i jinak za své berou, prozrazující se neustálým křikem. Živí se výhradně létajícím hmyzem, a za chladna a nedostatku sbírají mouchy i ze skulin a koutků všelikých. Jsou to ptáci užiteční, ač i na ně včelaři nevraživají. Není tomu tak, nevěřte, oni tak říkají jeden po druhém. Důkaz, podejte o tom důkaz! Už jsme o tom promluvili u předchozího druhu. Mimo hmyz v létě, vyhledává velice rád různé bobule. Za deštivých dnů krmivá moje rodina své mladé bobulemi bezu červeného, které brzy uzrávají, potom přijde na řadu bez černý, jehož má býti všude dost nasázino. V září a říjnu možno říci, že jsou bobule jedinou jeho potravou, pokud mu je houfy špačků nesesbírají. R. 1905 ještě 18. listopadu byl ♂ ve filialním kostelíku v Starkoči pozorován, ale po mouchách tam nikde nezůstalo ani památky.

2. rod: *Pratincola* Koch.

Zobák kratší, silnější a oblejší; ocásek složen z kratších, užších per tmavě zbarvených, na nichž barvy bílá a černá nejsou ostře omezeny. Zbarvení peří je méně výrazné a pomíšené, barev temnějších; mladí jsou hojně skvrnití a světlé skvrny osténkové od temné půdy nápadně se odrážejí. Žijí v údolích a rovinách na šťavnatých lučinách, v úrodných, vlhkých krajinách, jmenovitě tam, kde roste tu a tam nízké křoví v trávě, protože jest jim křovisek těch zapotřebí. I stromy milují a rádi se na vrcholích jejich usazují. Hnízdí se na zemi. Ve světě jich známo celkem 13 druhů, u nás pouze dva druhy.

Bramborníček černohlavý (*Pratincola rubicola* L.).

Bramborníček černohrdlý. — Rus.: Čekan černochvostyj; pol.: Poklonska czarnoglowa; chorv.: Pračićak, fikakavac, botić kovač; slovin.: Bela penica, černoglaví prusník, prešiček, kamenšček; bulh.: Črnčareska; něm.: Schwarzkehliger Wiesenschmätzer, Schwarzkehlchen.

Druhový znak: Rýdovací pera jsou celá černohnědá; na křídle je více méně patrná bílá skvrna (štítek), hlava s hrdlem jsou černé, hruď rezavá; křídla okrouhlá, 2. letka kratší 6., nejdelší je 4. — Délka 13 cm, křídlo 8·7 cm, ocas 4·3 cm.

Tab. IX.
obr. 62.

S každé strany krku je velická bílá skvrna; na hřbetě je černý, plavě lemovaných per; střed břicha bílý. Na podzim není peří tak živých barev. Zobák černý, hltan červenavě žlutý, očka tmavohnědá, běháky černé. ♀ je plavě hnědá, temněji skvrnitá a jen nejstarší mívají černohnědou hlavu se světlejším nadočním proužkem, hrdélko má mdle černé hruď a boky narezavělé. Mladí jsou celí hnědaví a světle skvrnití. Peli-chají koncem července poprvé, v lednu a únoru podruhé (přebarvují) a dlouho trvá, než jsou vybarveni nadobro. Blízkých příbuzných má několik v Turkestaně a Persii; na Kavkaze vyskytují se formy přechodní.

Obývá střední a jižní Evropu, velice hojným je na poloostrově Pyrenejském; nejdále na sever je znám z Velké Britanie a jižního Švédska a v téže šířce i v Asii až po Japonsko. Východně Labe v Německu není tak častým jako na západní straně. V našich vlastech se vyskytuje poměrně spořeji proti následujícím. Libuje si více v krajinách pahorkatých i hornatých, vyhledáváje tu mírně skloněné stráně nikoli holé svahy. Obzvláště na horských lukách, ve vinicích se rád usazuje; tráva však — byť i jen chudá — a křoví musí tu býti, kamení je věci vedlejší v jeho bydlišti.

Jsa tažným ptákem přilétá k nám na jaře v dubnu a odletuje v září. V zimě se zdržuje v celé severní Africe, avšak v teplejších nížinách na Černé Hoře jich dost přezimuje a měl také přezimovati v Anglii a v Německu (tercierní kotlina mohanská). Hnízdí se vždy na

zemi v trávě, vedle křovisek a p., zřídka kdy ve skulinách mezi kamením. Hnízdečko je tuze nesnadno nalézt, jelikož se nijak od svého okolí neliší. Koncem dubna nebo v květnu nalézá se v něm 5 vajec modrozelených, sem tam rezavě postříknutých nebo šupkovaných. Průměrná velikost 18.9×14.2 mm, váha 0.11 g. Podruhé se hnízdívá v červnu. Mláďata se líhnou po 13 dnech a snadno z veliké lásky je staří prozradí svým úzkostlivým voláním a stálou přítomností; ne tak snadno o vejcích se člověku lze dovědět.

Je ptáčetem samotářským, velice neposedným, plachým a divokým a při tom obratným. Tělo držívá vždy zpřímá, rychle po zemi hopkuje, najednou se zastaví, pátrá a zase zhurta dále. Ocasem stále dolů pohybuje a spatří-li cos nápadného, zhusta jej rozkládá. Jsa velmi opatrným, nesedá nikdy do koruny stromu nebo do křoví, leč vždy na nejkrajnější větévky nebo na vrch stonků rostlinných, aby měl volný rozhled. Od následujícího příbuzného poznává se ve svém nízkém a přímém letu dle toho, že v ocase nemá žádné bílé barvy, která onoho nápadným činí. Vábí »vid, vid vid, tek, tektek«. Píseň jeho nemá valné ceny a může se v tom ohledu lehce měřit s domácím rehkem. Milovníci ptáků také si jej pozíjují do klecí.

Bramborníček hnědý (*Pratincola rubetra* L.).

Bramborníček hnědohrdlý, konopka (nesprávně z neznalosti). — Rus.: Čekan lugovi, čekančik; pol.: Poklaskwa białobrzvista; chorv.: Predavac, šumgavac, mali kamenjar, samotnjak; slovín.: Rujavi prusnik, velika penica, repaljščica; něm.: Braunkehliger Wiesenschmätzer, Braunkelchen.

Druhový znak: Veškerá pera rydovací mimo obě prostřední jsou u kořene bílá, s tmavými osténkami (stvolý); 6.—9. letka těsně u kořene na vnějším praporu bílá nebo nažloutlá. Povrch těla i horní ocasní krovky rezavě hnědy černě skvrnity; hrdlo a horní hrud rezavy, křídlo hrotité; 2. letka = 5., nejdelší je 3. Prvá je kratší ručních krovek. — Délka 14 cm, křídlo 9 cm, ocas 5 cm.

V jarním šatě má starý ♂ černohnědé tváře, nadoční proužek, pak podle brady a hrdla, jakož i skvrna na křídle a ramenou jsou bílé a takové je i břicho. Zobák je černý, hltan červeně masový, oko temnohnědé, běháky černé. ♀ je barev světlejších, křídelní skvrnu má menší, nadoční proužek žlutavý, tváře světle hnědé a hrud nečistého zbarvení. Mladí nejsou starým podobní, majíce hlavu hnědočernou, úzký, nažloutlý proužek nadoční, hřbet světle hnědý, tmavě skvrnitý, křídelní skvrnu nepatrnou, spodek špinavě nahnědlý a hrud tmavě skvrnitou. Pelichá poprvé koncem července, podruhé v lednu a únoru a teprve v třetím roce jsou dokonale vybarveni a dvojí toto pelichání způsobuje dosti značné různosti ve zbarvení.

Geografické formy: *P. rub. pratensis* Kl. (Anglie), *P. rub. spatzi*

Tab. IX.
obr. 62.

Erl. (sev. Afrika), P. rub. dalmatica Koll. (?) (Dalmacie), P. rub. noscae Tsch. (Kavkaz) a P. rub. margaritae Joh. (záp. Sibiř).

Obývá všechny travnaté krajiny evropské na sever až po 67° s. š. a na východ po Ural, Kavkaz, Persii a Turkestan, na jihu travnaté stepi celé sev. Afriky. Část jich za tahu přezimuje již v jižní Evropě (Cypr), ba i v mírné Anglii a sem tam i v Porýnsku. V našich vlastech všude jej nalezneme v nížinách, v krajích úrodných po lučinách, protkaných potůčky, příkopy, svodnicemi; ale i v polích u cest a silnic s travnatými svahy příkopními rád se usazuje. Blízkost křovin a stromů jest mu potřebou, rovněž vodu má rád poblíž. Ale močálovitých luk neb bažin nemiluje; právě tak lesům se vyhýbá. Po vyhníždění se potloukají po polích, brambořištích, makových polích, zelnících a j. často i poblíž osad. Svoji domácnost velmi snadno prozrazují, usedající poblíž na vynikající rostliny, keře, stromy, telegrafní dráty, vždy s volným rozhledem; odtud také lapají letící hmyz a v době lásky pje tu sameček své nejkrásnější verše, jaké umí, i dlouho do noci.

K nám na jaře přitahuje v druhé polovici dubna a v květnu a odtaňovatí počíná v druhé polovici srpna a v září. Táhnou za noci a samečkové vždy dříve; na podzim táhnou v celých rodinách.

Hnízdečko obyčejně nalezneme dobře skryté na travnatém svahu příkopu v důlku, pěkně upletené a dost hluboké. Obyčejně při žatí trávy bývá nalezeno, jinak je obyčejně pták sám prozradí. Koncem května a v červnu bývá v něm 5—7 vajec modrozelených, kulatějších, zřídka kdy poněkud rezavě tečkovaných. Průměrná velikost 18.5×14 mm, váha 0.125 g. Samička sama za 13 dní vejce vysezuje a za pohodlného počasí opouští mladé (dosud nedospělé) již za 12 dní hnízdo. Hnízdí se pouze jednou; byla-li mu však vejce brzy vybrána, podruhé (4—5 vajec).

Živí se jako předešlý hlavně drobnými broučky, mravenci, kobylkami, housenkami, mouchami, zřídka bobulemi. Jest to pěkný a příjemný ptáček, na svobodě čilý, neklidný, hbitý, ale ne tuze plachý a náhlý jako bělořit. Celkem čilost jeho jest milé povahy. Vůči jiným ptákům jeví dosti snášlivost, ač se sobě rovnými škádlivá se dost při zařizování domácnosti. Vyplašen letí při zemi a usedá na vyčnívající předměty v blízkém okolí, obraceje se krásně zbarveným spodkem svým proti rušiteli, aby jej mohl pozorovati. Zpěv jeho není valně příjemný; jeť drsný a rád sedá při něm také na telegrafních drátech.

3. rod: Saxicola Bechst.

Zobák u kořene širší než vyšší, ku konci šídlovitý a poněkud stlačený a hranatý; uzdičky s jemnými štětinkami nebo bez nich; nozdry ovální. běháky dost vysoké a tenké, botkami pokryté, oko velké. 3. a 4. letka nejdelší, 1. brzo kratší, brzo delší ručních krovek, ocas krátký

a široký, většinou s černými pery prostředními. Jsou to ptáci živí, hbití a krásní; barvy bílá, šedá a hnědá převládají. Živí se výhradně hmyzem, jež dílem na zemi sbírají, dílem ve vzduchu na blízko chytají. Význačný rys povahy jejich jest obzvláštní záliba v pustých, kamenitých krajinách buď si v rovinách, ve stepi, nebo i na horách. Stačí jim druhy i hromada kamení.

Bělořit obecný (*Saxicola oenanthe* L.).

Skalník, tarasníček, kamenář, zedník. — Rus.: Popučík, podorojnik; pol.: Podkamiónka bialogon, białorzytka; chorv.: Bjeloguza obična, sivasti kamenjar, samotnjak, prđavica (Boš. a Herz.); slovín.: Belorepec, beloguzka, mirnik, beloritka; bulh.: Vigelogaska; něm.: Grauer Steinschmätzer.

Druhový znak: Hřbet, šíje a vrch hlavy světle šedý, u ♀ narudle šedý; staří na podzim a mladí vůbec narudle hnědošedí. Hrdlo bílé, krk vespod světle (na jaře) nebo tmavo narudle žlutý (na podzim); spodní křídelní krovky černé, bíle šupinaté. Rýdovací pera na konci černá. 2. letka delší 5. a 3. se 4. vně zúženy. — Délka 15·5 cm, křídlo 9·5 cm, ocas 5·6 cm

Mimo udané znaky táhne se černý pruh od koutku zobákového přes oko ku uším, kostřec a rydovací pera bělostná; tato na konci s černou páskou (1·8 cm). Zobák černý, hltan rovněž tmavý, oko tmavohnědé, běháky černé. Mladí povrchu světlejší a tmavěji skvrnití; kostřec bílý, šedě čárkovaný. Narudlé zbarvení hřbetní podrží i po prvním pelichání a teprve po druhém přechází do čisté šedi. Pelichání samo spadá do srpna.

Geografické formy: Sax. oen. leucorhoa, Gm (Island a Gronsko), Sax. oen. seebohmi, Dix (sev. Afrika), Sax. oen. philippsi, Sh. (vých. Afrika).

Krásnými druhy bělořítů honosí se již Evropa: Bělořit jižní (*Sax. stapazina*, L.) a bělořit černouchý (*Sax. aurita* Temm.) jsou hojní v rakouských zemích krasských. Dále bělořit strakatý (*Sax. pleschanka*, Lep.) v Dobruždi, na Krimu, Cypru, bělořit pouštní (*Sax. deserti*, Tem.) sev. Afrika a v Asii a krásný bělořit hnědý (*Sax. leucura*, Gm) v jihozáp. Evropě. Skoro veškeré tyto druhy zatoulali se již i do severnějších krajín středoevropských.

Bělořit obecný je velice rozšířen, neboť netoliko celou Evropu až ku nejzazšímu severu obývá, ale v téže šíři i Asii až po Kamčatku. V Sev. Americe až po šířku N. Yorku. Za tahu pak se vyskytuje v sev. Africe a dále až za rovník zalétá; asijsí osadníci přezimují v Persii, Indii a Číně. Vyskytuje se dále i na Islandě, v Gronsku a Sibíři až po 75° s. š. a na Špicberkách dokonce na 80° s. š. a to se zde ještě hnízdí právě tak jako v horkém Řecku. V Bulharsku se jich hnízdí na tisíce na pastvinách. Na Balkáně až ve výši 2000 m byl pozorován jako na Černé Hoře (Reiser). V jižních zemích je živějšího zbarvení než u nás.

Tab. IX.
obr. 60.

V našich vlastech snad neschází nikde na vhodných místech, jsou tu místy velice známým obecným ptákem (viz lidová synonyma). Neschází ani v neúrodných ani v požehnaných krajích a vhodné místočko vždy si dovede nalézt i a okolí se přizpůsobiti, ve kterémž ohledu je skutečně pravým ptákem typickým, povážíme-li ono obrovské území jeho rozšíření. Kamení ať v jakékoli formě (lomy, zdi, tarasy, hromady) jest však nezbytnou součástí jeho domova, na tom odpočívá, pátrá a zpívá. V mnohých krajinách zaměňuje kamení za dříví, tak v Prusku hnízdí se hojně v pasekách ve vyrovnaném dříví, což jsem také pozoroval často (Litošice, Morašice).

Jest ptákem tažným, který v první polovici dubna obyčejně se u nás objevuje. (R. 1896. 22. března jsem jej viděl a slyšel horlivě zpívat i za krásného, teplého počasí; 3. dubna 1900 vletěl ♂ otevřenými dveřmi do síně budovy školní ve Zbyslavi, sněhu vysoko, mráz -10° C.). Podzimní tah počíná koncem srpna a v září a odbývá se v noci jako z jara. C. Floericke pozoroval na Kurských dynách výhradně mladé ptáky na tahu společně. Pud stěhovavý je u něho tou měrou vyvinut, že se mu stává země pomalu už malá, úzká — jak praví Middendorf — a on se »ustěhuje až do smrti. Nebo má-li doletěti Gronska, jaké tu dálky mořské musí přeměřiti! Co je proti tomu šířka moře Středozemního? Často je nucen hledati útulku na plujících lodích a po krátkém odpočinku ubírá se dále za svým dalekým cílem. Praví se, že z nedostatku lodí jest nucen odpočívati na hladině vodní, kde bezpochyby i něco potravy si vyhledá. Kterak však přečká bouře, jest vskutku nezbadatelné. Zajisté, že jich hojně vezme za své. V Gronsku se objevuje v polovici nebo ku konci máje.

Hnízdí se v dutinách různého druhu, v kamení, dříví, v zemi i ve stromech (dubech). Místo, kde se hnízdo nalézá, prozrazují oba staří uděšeným chováním, ale proto přece není snadno je nalézt. Umístěno bývá blízko země i docela v zemi, jen když jest shora přikryto. Každoročně dostavuje se párek do svého loňského okrsku, aby se tu zase hnízdil. V polovici května až do začátku června bývá v něm 5—7 slabě lesklých, bledě modrých nebo zelenomodrých vajec. Barvy jsou jedné, zřídka jen na tupém pouku tečkovaná. Průměrná velikost 20.3×15.4 mm, váha 0.125 g. Hnízdí se většinou dvakrát.

Jest obratným, nepokojným, divokým a plachým ptákem a pro tyto svoje vlastnosti nehodí se do klece, spíše ještě tak pro světnici, kde může po libosti poletovati. Před člověkem již zdaleka prchá a třeba že jest mu často lidi vidati, zůstává plachým. Jest sličným zjevem a ulétá přímo a nízko při zemi, jako činí bramborníčkové, při čemž bílý kostřec jeho s ocasem jako bělásek nebo bílé pírkó vzduchem se mihá. Český a slovinský jeho název je dobře přilehavý, třeba že nejde právě o říř.

Na stromy a keře usedá s nechutí, ač dle okolností i to činívá.

Sedí-li, drží tělo zpříma, často poklonkuje a ocasem při tom zvolna nahoru a dolů pohybuje, více však dolů. Z dravých ptáků má on i jeho příbuzní bramborníčkové veliký strach a skrývá se ihned do nejbližší díry, kam může. Zpívá netoliko na kameni nebo hromádce šterku, drátě telegrafním i stromě sedě, ale vyletuje při tom i šikmo vzhůru na 6 až 10 m vysoko, načež se řítí opět tímže směrem buď na totéž místo nebo opodál. Let jeho je při tom zvláštní, třepetavý a volný. Písnička jeho nemá valné ceny, ozývají se v ní vrzavé, uškrcované tony a sem tam upomíná poněkud na lásky zpěv konipasa bílého, kdyby zrovna nevycházel z jiného hrdla.

Živí se výhradně hmyzem, jež doveče obratně i ze vzduchu lapati; na podzim sbírá prý jako bramborníčkové housenky na zelništích, ač o tom možno pochybovati, nejsou odporné housenky běláška zelného tuze lákavou potravou drobnému ptactvu.

Domorodci maloasijské vypravují, že bělořit jest pouze 3 měsíce vzdálen od svého hnízdiště. Danford píše, že ho tam nazývají »Doksandje« což značí »1 z 90«. Lidé ti — pastevci ponejvíce — říkají, že se bělořit na podzim ukryje do nějaké dutiny, před kterou nanosí a nakupí 90 kamínků. Každodenně vyhodí odtud jeden kamínek a když konečně dojde řada na poslední, devadesátý kamínek, jest už jaro a pták opustí svůj úkryt. Bezpochyby záleží ona pověst na přesném jeho se vyskytování. Zavadává to příčinu ku pozorování, zda-li bělořit skutečně nepřináší kamínky na hnízdo. Že si alespoň dutinku pro hnízdo vyklízí a drobné kamínky při tom vyhazuje, nebylo by nemožné. Stojí vskutku za zmínku, že by se mu mohlo pořizováním umělých vyzděných dutin (i v zemi) postarati o vhodná hnízdiště. Má pták tento jaksi králičí povahu — skrýváti se do všemožných dutin a děr. (Kleinschmidt »Berajah« I. 1905.)

4. rod: Cinclus, Bechstein.

Zobák rovný, úzký, ku předu velice se stran stlačený; šterbinovité nozdry, mající na kořeni zobáku nad sebou měkkou blanku, dají se dle potřeby uzavříti. Běháky silné, delší středního prstu botkami pokryté. Křídla krátká, malá, mírně vyklenutá; 1. letka velmi malá, úzká a krátká, 2. skoro = 3. = 4. tyto obě nejdelší. Velice krátký ocas je opatřen širokými, měkkými pery. Tělo zavalité, hustě opeřené. Ptáci tohoto rodu jen zdaleka se podobají drozdům, více ještě špačkům, takže je dříve řadili brzo k těm brzo k oněm. Pro svoje zvláštnosti životní i pro celý ráz svého těla a jeho částí zasluhují býti zařazení do samostatného rodu. Husté peří prozrazuje vodní ptáky i zobák má do sebe cosi potápkovitého, leč běháky jsou zcela tytéž jako u pěvců. Ačkoli všichni žijí u vody a na vodě, živíce se tu hmyzy a červy vodními, přece je nesmíme k vodním ptákům vlastním počítati. Hnízdí se v děrách pobřežních blízko vody a staví si dosti umělá hnízda. Pelichají jednou ročně.

Skorec vodní (*Cinclus cinclus*. L.).

Vodní kos, rybařik (na horách). — Rus.: Oljanka; pol.: Pluszcz wodny, wodnokos; chorv.: Kos vodenjak; něm.: Wasserstaar, -amsel, -schwätzer.

Druhový znak: Povrchu více méně tmavohnědý a ještě temněji šupinatý, hrdlo s hrudí bílé, spodek rezavý, až černohnědý; ocas velmi krátký. Obraz jej dobře označuje, že jej nelze se žádným evropským ptákem zaměnit. Samec má hřbet světlejší, nepatrně skvrnitý a je menší. Mladí jsou šedí a tmavěji skvrnití, vespod nažloutle bílí s černohnědými konečky per, boků tmavošedých. — Délka 18·5—20 cm, křídlo 8·5—9 cm, ocas 4·8—5·3 cm.

Dle velikosti a zbarvení velice se mění podle území geografického. Tři hlavní odrůdy jsou:

Skorec vodní severní (černobřichý) (*Cin. cinclus*, L. (typ. tvar Linném popsáný) = *melanogaster*, Br. = *septentrionalis*, Rchw.) má dolní hrud' a břicho černohnědé; v sev. Evropě a na východ až po Ural. Reiser ho našel i na Černé Hoře.

Tab. VIII.
obr. 50.

Skorec vodní obecný (*Cin. cinc. aquaticus*, Bechst = *merula* A. Br., Rchw.) má dolní hrud' světlivě rezavou; v Německu, u nás a v záp. Evropě.

Skorec vodní jižní (*Cin. cinc. albicollis*, Vicill. = *meridionalis*, Br.) je povrchu světlejší, dolní hrud' až po břicho intenzivně rudohnědá; v již. Evropě, Švýcarsku a Savojsku.

Každá z těchto variet vykazuje ještě subvariety, jež dlužno pokládati za přechodní tvary mezi nimi. I v Asii má náš skorec své příbuzné: v Turkestaně až po Bajkal, jiné v M. Asii a Persii a jiné konečně v území Bajkalském. Jeden takový kus skorec jednobarvý (*Cinc. cinc. Pallasii* Tem.) zaletěl se a byl dopaden až na Helgolandu.

Skorci jsou ptáci hor, kde podél zarostlých říček a potoků s čistou vodou se zdržují, zaletujíce druhdy i dále do nížin. Zamrzne-li jim v zimě voda, uchylují se k prudkým pramenům, vodopádům, slapům a bystřinám, jež tak snadno účinkům mrazů nepodléhají. Přednost dávají vodám s kamenitým dnem a břehy, jsou-li též stromy nebo křovím zarostly a místy vodopády vytvářejí. V Norsku ku př., kde takových vod s dostatek, je skorec všude domovem. Není-li vodopádů přirozených, vyhledává si umělé vodopády na mlýnských splavech a jezích. V nížinách ho nalezneme tuze zřídka, za to v horách dostupuje až k ledovcům, leč střední hory jsou mu nejmilejší. Hřaduje pod převýslými břehy nad vodou, v děrách nebo v kořenech olší a j. Je-li odtud zaplašen, vrhá se jako hraboš vodní do vody, kus cesty prchá pod vodou, načež teprve vyletuje a zmizí. Jest ptákem stálým, v zimě na blízko přeletujícím po nezamrzlých vodách.

Mladí ptáci zařizující sobě vlastní domácnost přeletují k tomu konci i v březnu a říjnu, při čemž se vyskytují i tam, kde jich dříve nikdy nebylo.

1. Jestráb. — 2. a 3. Krahujec (♂ a ♀). — 4. Orel krátkoprstý. — 5. Káně myšilov.
— 6. Káně roušňák. — 7. Včelojed.

Hnízdo staví vždy v dutině nad vodou, zvláště tam, kde vodička vesele bublá, hučí, šoumá, neboť podobné zvuky nadmíru skorec miluje. Také umělých dutin pod mosty a můstky používá, pamatuje-li se na něho při jich zakládání a stavbě. I mezi lopatkami starých, nehybných mlýnských kol byla hnízda jeho nalezena. Nezřídka musí proletovatí oba starí malým vodopádem, chtějí-li hnízda svého dosíci. V ohledu tom je skorec neobyčejně zajímavý pták.

Koncem března nebo v dubnu bývá ve hnízdě 4—6 čistě bílých vajec, zpočátku krásně lesklých, sezením však konečně lesk ten zmizí docela. Průměrná velikost 25.4×18.6 mm, váha 0.24 g. Samička sedí na hnízdě velice pevně, tak že ji možno někdy s vajec vyzdvihnouti a při opatrném s ní zacházení opět na ně posadit, aniž ulétne. Po 15 dnech líhnou se mladé a zůstávají ve hnízdě, dokud dokonale nedovedou létat. Koncem června nebo v červenci hnízdí se podruhé. Byla už také nalezena poblíž teplých pramenů vejce v únoru. Dotkneme-li se hnízda s dospělejšími mláďaty, okamžitě vyskáčou do vody, ponoří se a teprv kus cesty objevují se opět na povrchu vody, dál prchajíce.

Obr. 3. Skorec vodní obecný.

Skorce dlužno považovati za opravdovou zvláštnost mezi našim ptactvem, neboť spojuje v sobě vlastnosti pěvců s dokonalými potápěči. Ano, on ještě tyto předčí v obratnosti, lehce plove, běhá a lítá pod vodou, nejen klidnou, nýbrž i bystře tekoucí, bouřlivě proudící vodou horských bystřin. Peří jeho je husté jako mají potápky, běháky však bez jakékoli plovací blány — má nohy ptáků pěvců. Proto zasluhuje obdivu, že bez potřebných pomůcek, t. j. bez blan plovacích, tak lehce a hbitě plove. Brodí-li se, činí tak netoliko ve mělké vodě, ale zajde si i do hloubky až po krk. Nelze nám vše tak vyličovati, jak by zasluhoval pták tento a nutno odkázati čtenáře příležitostně na obšírné vyličení jeho života v Brehmu, Tschudim a j.

Potrava jeho jsou různé vodní hmyzi, plži, měkkýši, komáři, broučci, chrostíci, červi, larvy, malí ráčci a jikry, jež dilem v běhu, skoku, brodě se nebo plavmo lapá i na dno se pro ně potápěje, aby je pak na břehu pozřel. V rybnatých vodách tu a tam polapí rybku z potěru a to je mu za veliký hřích počítáno, avšak dlužno si pamatovati, že ryby nejsou jeho hlavní potravou, jak jest o něm rozkřikováno. Při hledání

potravy jde jako konipasi zvolna proti vodě, na to kus cesty po vodě přelétne a postupuje znova svojí cestou proti proudu.

Velice pěkně vylíčil život starých skorců v zajetí zvěčnělý (1907) Dr. Girtanner, proslulý ornitholog švýcarský ve Sv. Havlu, kde mezi jiným praví, že v zimě dostávali jako prst dlouhé rybky, 20–30 kusů na den pro jednoho ptáka. Byla-li rybka větší, nechali ji ležeti. Jakmile však nastalo jaro, dávali přednost slavičímu žiru a rybkami brzy úplně povrhli. Ptáci nesmí se nechávat pohromadě, neboť se rvou a bijí zobáky, běháky, křídly, až jeden z nich podlehne. Zpěv u skorce hraje zcela zvláštní a vynikající roli; zpívá si totiž při všem, cokoli dělá. V noci za úplné tmy si často prozpěvuje tichounce jako „ze spaní“ jednotlivé strofy svojí písně. Zpívá koupaje se, zpívá při okřínu se žírem, se zpěvem „na rtech“ vrhá se v boj se sobě rovným, zpívaje odbývá svou toaletu a za zpěvu loučí se se světem.

Starí těžko uvykají na vězení, mladí však se dají snadno slavičím žírem vychovati. Zpěv jeho jest hlasný, poněkud melancholický a střídavý; mezi tichými, cvrčivými tony ozývají se hlasité hvízdavé strofy. Jež právě jeho píseň vyzdobují. Dává se slyšeti druhdy i za mrazivých slunných dnů uprostřed ztuhlé přírody, což působí dojmem nezapomenutelným.

Žel, že skorec vodní s lednáčkem jsou na proskribční listině rybářů a pěstitelů ryb a možno s politováním konstatovati, že jest dnes už celkem vzácný. Bau ve Vorarlbergu jej měl příležitost po 7 let pilně pozorovati a shledal častokráte, že skorec žije na potocích se studenou vodou, kde naprosto žádných ryb nebylo a škodu-li tu a tam rybářství činí, jest to zajisté jen zřídka a nepatrně. Jest tedy záhodno, aby se jej přátelé přírody, najeť ptactva, horlivě zastávali.

Vollnhofer („Die Jagd“ 1907 čís. 28.) prozkoumal v jednom roce 422 žaludků skorčích ze 137 různých míst a shledal jediné v 41 případech zbytky ryb, ostatní potrava záležela z koryšů, měkkýšů a hmyzů. Zjistil při tom 92% potravy hmyzí a toliko 8% rybí. Jest tu tedy opět pádný důkaz, že škoda(!) skorcem rybářství působená je velice nepatrná a má býti zařaden spíše ku ptákům indiferentním nebo docela ku užitečným zařaden a tam, kde je blížek vyhynutí, přímo šetřen. Výslovně uváděn je skorec vodní jako pták rybářství škodlivý toliko v rybářském zákoně pro Dol. Rakousy, jinde se patrně vyskytuje v hromadě uváděných „divokých zvířatech rybám škodlivých, která v bezprostřední blízkosti vod žijí a v každou dobu chytati a huběti se smějí.“

5. rod: Monticola, Boie.

Obývají příkré, pusté skály vysokých pohoří, kde se v rozsedinách a skulinách skalních nebo ve zdech zřícenin hnízdí a zřídka jen do údolí sestupují; žijí samotářsky a nejsou družní ptáci; živí se téměř výhradně hmyzem i létajícím, jež dovedou letmo lapati; bobule žerou sice také,

leč ne často. Hnízda staví neumělá oproti drozdům lesním a modrozelená vejce bývají skoro beze skvrn. Co do způsobu života podobají se bělořitům, v kresbě a zbarvení rehkům a červenkám. U nás se vyskytují 2 druhy.

Drozd skalní (*Monticola saxatilis* L.).

Skalní vrabec, drozen skalní, drozen, skalník, skalák, garažia (Mor.). Rus.: Kamennoj drozd, kamennyj; pol.: Drozd skalny, drozd kamienniczek; chorv.: Kamenuša, mirula crvenrepa, stjenjak, crljenoguz, stenjar, škrapar, irdjavac; slovin.: Kameničar, konjčar, konjuh, kurjak, oponašac, rjedec, skalar, slegur, srakolič, skrlj, zagordek; bulh.: Skalon drozd; něm.: Die Stein-Merle, Steindrossel, = amsel.

Druhový znak: Obě prostřední pera krátkého ocasu jsou tmavohnědá, ostatní světě rezavá, před samým koncem s hnědou čárkou na vnějším praporu. Spodní krovky křídelné jsou bledě rezavé, křídla tmavohnědá světě lemovaných per. ♂ je na hlavě, krku a hrdle šedomodrý jako mák, na spodku světě rezavý. ♀ a mládí ptáci mají hrdlo bělavé, spodek temně rezavohnědý napříč vlnitě čárkovaný. 2. letka delší 4., letka 3. nejdelší. Také albiní (běláci) se vyskytují (1879 Čufík v Praze choval takového v kleci a zpíval). — Délka 18–19 cm, křídlo 12 cm, ocas 6–6 cm.

Tab. IX.
obr. 50.

Kromě zmíněných již znaků připojití dlužno, že zobák je černý, hltan žlutý, duhovka tmavohnědá, běháky černé, u mladších ptáků trochu světlejší. Dolní hřbet a kostřec bílý. ♀ je tmavohnědá, má hnědé běháky a světlý zobák; hrdlo bílé, po stranách skvrnitě, ocas mdle a světleji zbarven. Mláďata jsou skvrnitá.

Obývá pohoří jihoevropská v zemích kol Středozevního moře a v téže šířce v Asii až do Číny. Za tahu se objevuje v sev. Africe, zaletuje až do Habeše a Zanzibaru (?), západně pak v Marokku a Alžiru. V našich vlastech se vyskytuje rovněž a jest tu znám i jako hnízdivec na Moravě na Kotouči u Štramberka a dle Šíra se hnízdil (zdali dosud?) v okolí Tetína, u Kamýku, u sv. Prokopa, u Kar. Týna, u Mníšku a j. a není příčiny o tom pochybovati, ačkoli přiznávám, že nelze všech zpráv v jeho „Ptactvu českém“ vesměs jako spolehlivých, bezpečných užiti. Jisto jest, že drozd skalní, jako tak i jiní ptáci krajín jižních (rehek obecný, zvonohlík, strnad cvrčivý a j.) posunuje svoje bydliště dále na sever, neboť je na jisto postaveno, že se hnízdil v Sasku (Helm), Vých. Prusku, Polsku (Taczanowski) v Hor. Porýnsku, na Harzu, Hor. Lužici, nuže a Čechy by nemohly býti v území tom jako Morava zahrnuty? *) Známý jsou mapy cest ptáků od Šíra, které byt nevyhovovaly, přece alespoň poněkud svědčí o tom, že drozd skalní zalétá do střední Evropy pravidelně, arci jen zřídka a že všim právem nabyt dávno již domovského práva v Čechách.

*) Palliardi píše (Krit. Übersicht 1852), že se hnízdí ve skalách vltavských u Chuchle, u Vorlíka, na Bořenu u Biliny, na Štřekově u Ústí n. L. a dokonce i na umělých skalinách ve Waldštyňské zahradě v Praze. Autor ten se domníval tehda, že Čechy jsou jeho nejsevernějším hnízdištěm, což ovšem nyní pozbývá platnosti.

Táhne v březnu a v dubnu, potom koncem srpna a v září. Skály jsou mu nejmilejším útlukem, lesnatým krajům se vyhýbá a v lese ho neužijíš nikdy. Snáší koncem máje 4—6 bledě modrých vajec, jen málo lesklých a sem tam tmavě skropených. Průměrná velikost $25,4 \times 19,3$ mm, váhy 0,281 g.

Sameček poblíž hnízda prozpěvuje svoji krásnou melodii, při čemž vyletuje volně až 12 m vysoko, aby se opět za různých kejklů snesl k zemi. Tim ovšem nepřímě pozorovateli — a těch je dost — ukazuje, kde později dlužno hnízdo s mladými hledati. Oba starí se sice snaží v tuto dobu nepříteli odlákati jinak, leč zkušený ptáčník těchto úskoků a kliček nedbá, znaje od dřívějška bezpečně svůj cíl.

Co do chování připomíná drozd skalní velice bělořítý a jak Brehm ml. dokládá i rehky, hlavně v pohybech. V kleci zase jeví se býti pravým drozdem. Je čilý, obratný, chytrý a opatrný, výborně skáče po zemi a potrhuje často křídly a ocasem. Je nespolečenský samotář a zřídka na strom nebo křoví usedne, byť i za tahu. Já jsem jej pronásledoval na jaře (1896) více než hodinu a stále jen po polích a suchých příkopech silničních, jimiž obratně ubíhal; bylo po něm třikrát střeleno, aniž by byl daleko po ráně ze špatné ručnice uletěl. Na křoví nebo strom však ani jednou neusedl, ačkoli příležitosti bylo hojně.

Mimo hmyz žere také bobule; v Uhrách si rád smlsne na ranných hroznech. V kleci se krmí známým žirem slavičím (pro hmyzožravce), Vlaši krmí mladé i staré polentou, severněji pak tvarohem, hovězím srdcem, kuklami mravenčími a nějakým »moučným červem«. Hnízdí se i v zajetí (Liebe). Většina těchto milých ptáků pro klece přichází k nám z Itálie, jižních Tyrol a zvláště z Krajiny; tady železniční strážníci na jižní dráze (na Krasu) pátrají po hnízdech, mladé vybírají a staré obratně chytají a tak si opatrují vedlejší výděleček. Před lety, píše Šír, k nám donášeli tyto ptáky z okolí Trenčína, dokud to nebylo zakázáno.

Zpěv jeho je velmi melodický a střídají se v něm roztomilé strofy. Podobá se drozdímu, dílem zpěvu rehka zahradního. Naučí se i cizím nápěvům a dokonce prý i slova některá žvatlati. Zpívá pilně a dlouho do léta a i v noci se ozývá v dobře osvětlených světnicích. Timto a svojí jinak milou povahou v zajetí a přitulností, jakož i krásou svého perí jest velice hledaným a váženým ptákem klecovým.

Drozd modrý (*Monticola cyanus* L.).

Modrá garažia (Mor.). — Rus.: Goluboj drozd; pol.: Modrak; chorv.: Modrokos, plavokos, skalon drozd (Černá Hora); slovin.: Plavi drozeg, puščavec; něm.: Die Blau-Merle, Blandrossel.

Druhový znak: Zobák a běháky černé; koutek ústní žlutý. ♂ je břidlicově modrý, na křídlech a ocase černý, modře olemovaného perí ♀ modravě šedohnědá a skvrnitá, vespod temně skvrnitá se světlými obrubami per. 2. letka kratší 4., nejdelší je 3. — Délka 2'—22 cm, křídlo 14 cm, ocas 8 cm.

Temně modré peří samečkovo je blankytně jako zralá švestka ojíněno, zejména na hlavě.

Drozd modrý obývá tytéž krajiny jako předešlý. Ve střední Evropě je však vzácnějším zjevem než tento. V Německu se má hnízdit v Horní Falci (Floericke), objevuje se ojedinele na přeletu v bavorských Alpách a jen někdy poblíž Bodamského jezera (Bau). V našich vlastech měl se dokonce hnízdit (1875) párek na Kotouči (Talský); mladé však mu vybrali lamači a více se tam neukázal. V okolí Lvova byl rovněž jedenkrát uloven (Pietruski-Taczanowski).

Na horách nevystupuje tak vysoko jako předešlý, spíše vyhledává nižších předhoří, která až do rovin zabývají a nezřídka až ku samým osadám se odvažuje a tu jako rehek činívá, na věžích, zdech, střeších a domech vůbec se zdržuje a hnízdí. Na stromy také nerad sedá a ze svých, často nízkých posedů, kolů, plotů vyletuje náhle, byv vyplašen, na nejvyšší místa svého bydlíště. Hnízdí se také v dutinách skal i budov a zdí a snáší v květnu 4—6 modrozelených, někdy nepatrně skvrnitých vajec. Průměrná velikost 28.1 × 20.1 mm, váha 0.31 g

Co do způsobu života i potavy lze jej přirovnati ku předešlému. Zpěv jeho jest také krásný, zvukný a rozmanitý. Zpívá asi takto: »sifefifa fifeh, didadide dea, ridadie diretia, riie rira řap řap řapřapřap«, což se častěji opakuje. Vábí jako kos »tak, tak!«

6. rod: *Turdus*, Linné.

Letky vespod nejsou pruhovány; 1. letka delší krovek ručních, leč vřdycky kratší než polovička 2.; poměr ostatních letek navzájem je různý. Ocas nazvíce kratší složených křídel, na konci buď mírně zakrouhlený nebo rovný, konce per hrotité. Známe jich celkem 120 druhů, vesměs obyvatel lesních a hlavně severní polokouli obývajících, některé jsou jen domovem v tropické jižní Americe, Asii a Africe.

Drozd obecný (*Turdus musicus* L.).

Drozd zpěvavý či zpěvný, drozen. — Rus.: Пѣвчій drozd; pol.: Drozd śpiewak; chorv.: Cikelj, pravi drozd, zidarka, grozdovica; slovin.: Bovek, cik, cikec, devetovižnik, drozeg, drozd; bulh.: Pevek; něm.: Singdrossel, Zippe.

Druhový znak: Svrchu olivově šedý, vespod zažloutle bílý, zdoben trojhrannými a podlouhlými černohnědými skvrnami; spodní křídelní krovky bledě narezavělé; svrchní mají konečky rezavě žluté a tvoří na křídle dvě patrné příční proužky; ocas jednobarevný. — Délka 22 cm, křídlo 11 cm, ocas 8 cm.

Střed břicha a hrdla bělavý; hlava žlutohnědá temně skvrnitá; zobák svrchu rohově černý, vespod jasnější, hltan žlutý, oko tmavohnědé, běháky pleťové. — ♀ jest až na bledší volátka nerozeznatelná. Mladí se stran krku a hrudi jsou nádechu rezavěžlutého, skvrny vespod

těla mají podlouhlejší a světlejší než staří; obličej rezavěžlutý, hnědě skvrnitý; na uchu je temná skvrnka. České museum má ve sbírce českého ptactva drozda flavismem a albinismem stíženého (bílý a žemlově žlutavý); leč i pouzí, úplní albíni (běláci) a částeční se vyskytují.

Drozd obecný obývá — vyjímajíc nejzazší sever — celou severní a střední Evropu, východní Sibiř až po Udskej Ostrog a severní Čínu. Na podzim za tahu vyhledává všude teplejší krajiny a tu se vyskytuje v jižní Evropě, severní Africe (více v západní i na Madeíře) v Egyptě a Arabii je vzácnější. Hnízdí se však i v černoohorských horách a na bulharském Balkánu (Reiser) a v Malé Asii u Aidinu ojedinele jej nalezl Schrader. Angličané jej akklimatisovali na Novém Zeelandě a zdá se mu tam dařiti. Ve vlastech našich snad neschází v žádné krajině a stačí mu netoliko lesy, ale i porostliny všeliké, ku př. podél řek a potoků, parky zámecké, zahrady rozsáhlejší kol samot, hřbitovy (Olšany) a j. Přítomnost houštin a vody jest mu milá i žádoucí.

Je ptákem tažným, který obyčejně v březnu (ale i koncem února) a nejdéle počátkem dubna k nám se dostavuje a od konce září a v říjnu se pomalu zase stěhuje. Opustí-li nás drozdí naši, nahradí je opět přistěhovanci od severu, takže mnohdy k vánocům poslední poutníci zmizí; někteří se také odhodlávají s kosa přebýti zimu u nás a tu pak hospodařivají zle na vinicích. Té smělosti však přece nikdy nemá drozd jako kos (mínive kos „domáci“), aby se odvažoval do osad a městských sadů tou měrou jako on; možno říci, že jest úzkostlivější. Nechybíme, řekneme-li, že drozd jest u nás ze všech svých příbuzných nejhojnějším. Putuje více v noci než za dne. Za bouřlivých nocí za tahu na podzim (i z jara) mnoho drozdů naráží na silná skla pobřežních majáků a běrou za své. Mnoho drozdů přezimuje na ostrově Sardinii a ostatních středomořských ostrovech.

Hnízdo staví na stromech jehličnatých i listnatých, hned výše (1—6 m) tu opět nízko, brzo u kmene, brzo na slabém stromku, který lze ještě ohnouti. I na vrbách a planých stromech ovocných bylo již nalezeno. Jest zvláštním důmyslným kouskem ptačího umění stavitelského. Zrobena jest z mechu, stebel a stonků travných, větviček; někdy převládá jednoho materialu víc (mechu) a schází ostatní, jindy opět naopak. Vnitřek jeho bývá dokonale vylepen, vytmelen asi 1 mm silnou vrstvou zvláštní směsí ze zetlelého dřeva, kravince a lepkavých slin ptákových, dle čeho hnízdo drozdí snadno lze poznati. Dutinka hnízdní je hluboká, vyhlazená, a horní okraj bývá dovnitř vehnut a pokud jsou uvnitř vejce, bývá vnitřní povlak namnoze ještě vlhký. Uprostřed dubna v něm bývá 4—5, zřídka kdy 6 krásně modrozelených vajec, nepatrně u tupého pouku tmavě skropených. Podoba jejich se mění, jsou buď podlouhlá, užší nebo kulatá, břichatější. Průměrná velikost 27·3×20·4 mm (max. 29·5×22·5 mm, min. 25×18·5 mm), váha 0·37 g. Druhou násadu o 4—5 vejcích nalezneme v červnu.

Samička sedíc 15 dní na vejcích bývá v poledních hodinách vystřídána samečkem; sedí pevně, takže mi (1904) dovolila, sedíc na hnízdě 1½ m vysoko na thuji (I. odd. hřbitovů Olšanských) u hlavní cesty, velice rušné, abych se koncem hole dotknul jejího zobáku, aniž by hnízda opustila. Při opětované mojí všetečnosti vyskočila s vaječ na větévku, jsouc patrně rozmrzena, ale za minutku zase se na hnízdo vrátila. Soudil jsem z toho, že se chýlilo sezení ku konci, v kterouž dobu ptáci vždy pevněji lnou ku svému plodu než při počátku.

Škoda, že tak mnoho drozdů — mláďat — ještě ve hnízdě vezme za své. Kde je hodně sojek strak a veverek, tam nikde se jich mnoho nevyvede, neboť tito lupiči už se vždy postarají o zmálení vajec i mláďat drozdích. Mladí samečkové prozrazují se brzy svým vrzáním, studují. Správným ošetřováním a držením v teple a čistotě snadno se doděláme milých a přitulných ptáků klecových, hlavně ovšem samečků-pěvců.

V chování svém jeví drozd sílu a obratnost. Výborně a daleko skáče ve větvích i po zemi, jsa vždy uhlazen a proto štíhlého vzezření. Družnými ptáky tito drozdi nejsou, nanejvýš za tahu; v době hnízdění zhusta se samečkové střetnou a mnohdy se rvou na zemi jako uličníci. Každý hájí žárlivě ten svůj neveliký okrsek. Je-li překvapen něčím, potrhne křídly i ocasem. Litá lehce a rychle, leč během dne nerad se na větší dálku vydává.

Obr. 4. Drozd obecný.

Živí se hmyzem všelikým, jež rád vyhledává pod listím na zemi, jež zobákem obrací. Mimo to požívá borůvky, brusinky, rybíz, bezinky, jeřabiny a bobule ranného vína, avšak hmyz vždy mu jest přece nejmilejší. V zajetí se krmí strouhanou, starší žemličkou, masem a strouhanou mrkví, při kteréž stravě vydrží mnoho let. Chycení staří ptáci jsou v kleci divocí a plaší a při vši pečlivosti zřídka jen je s nimi pěstitel spokojen. Za to mladí snadno se vypláží a pak sedíce horlivě studují po tichu písničku (říkají že básní) pro příští jarní sezónu. Tato cvičení ve zpěvu se tak mile poslouchají, že se mnohým lépe líbí, než úplně nacvičené melodie z plna hrdla přednášené. Jeť zpěv drozdů do pokoje přece jen tuze hřmotný. V ten čas lze jim i kratičké melodie hvízdati, aby se jim naučili. Není však přes píseň přirozenou, zpívanou „jak mu zobák narostl“. Ve zpěvu drozdově zaslechneme dle jedněch slabiky: „Huidýb, huidýb — kredit, kredit — hohya, hohya“ (hajnej,

hajnej po česku). Bau zase tomu takhle rozumí: „Hyityty — hyityty — Benedikt, benedikt — hejhia, hejhia“. Snad v každé řeči všech zemi drozdy obývaných dovede obecný lid písničky jeho podložiti jistá slova, zhusta i dost povedený smysl mající.

Lescuyer jej i v notách podal a dosti zdařile. Nemusím ani připomínati, že jsou mezi drozdy zpěvnými dobří i špatní zpěváci.

Cvrčala (*Turdus iliacus* L.).

Crk. — Rus.: Drozd oriechovyj; pol.: Drożdżik, drozd rdzawoboczny; chorv.: Gitkavac, drončić; slovín.: Belí drozd, drozej, drozič, malá brinovka; něm.: Rotdrossel, Weindrossel.

Druhový znak: Vrch těla olivověhnědý; spodek bílý s olivověhnědými podélnými skvrnami; nadoční proužek žlutý; po stranách krku tmavozlátlá skvrna. Spodní křídelní krovky krásně rezavé; rezavěžluté konečky velkých a malých krovek křídelních na vrchu tvoří dvě příčné pásy přes křídlo. — Délka 22 cm, křídlo 11 cm ocas 8 cm.

Netoliko křídlo vespod, ale i boky jsou rezavy, nadél temnohnědě skvrnité; zobák shora hnědočerný, vespod u kořene žlutý, hltač červenavě žlutý, oko tmavohnědé, běháky temně pleťové barvy. — ♀ je barev mdlých, proužek nadoční má bělavý a skvrnu na krku žlutší; na spodku je bledě rezavozlátlého nádechu, a skvrny na prsou jsou šedohnědé; peří na řiti skoro beze skvrn. Mláďata jsou zelenavě hnědá, bledě skvrnitá. Cvrčala žemlové, jasné barvy má české museum.

Na Islandě se vyskytuje příbuzná *T. iliacus coburni*, Sharpe, poněkud bledších barev základních.

Cvrčala se hnízdí na vysokém severu Evropy i Asie. Na podzim podniká daleké cesty na jih, kde přebývá zimu; přeletuje i do severní Afriky a Indie. Jako vzácnost byla v zimě nalezena v Anglii, také přezimuje v Malé Asii a na Cypru. Lesy jihoevropských zemí hemží se v zimě cvrčalami a drozdy obecnými a jen zřídka lze mezi nimi uhlídati brávníky a kvičaly. V našich vlastech je ptákem toliko tažným za obou period stěhovacích, na podzim počínají od půli října až do půli listopadu, na jaře v březnu a za chladna až v dubnu, o něco dříve než kvičaly se vraceti. Táhnou za dne i za noci v početných zástupech a to na jaře prý větších, soustředěnějších než na podzim. Putují-li za dne, tu letívají na podzim směrem k západu, po 9. hodině ranní se zastavují za účelem sehnání potravy a odpoledne zase dále se berou. Noční poutnice nastupují cestu obyčejně s večerem a teprve za ranního šera se zastavují, odpočívajíce a živíce se. Gadamer vypravuje, že kdysi na podzim 1852 jsa zaměstnán v lese, uslyšel pojednou nad sebou neobyčejné zvuky, hučení spojené s ostrými zvuky vyti psa podobnými. Hukot a šumot jej tou měrou poděsil, že nic jinak se nedomníval, než že snad poblíž řiti se k zemi meteor. Leč brzo se to vysvětlilo, neboť shledal, že se nalezá pod s výše sletujícími ptáky, jichž počet na 10.000 kusů (?)

odhadoval a kteří zapadali na veškeré okolní stromy. Toto vrhání se s výše dalo se tak úžasné rychle, že ptáků nebylo lze ani postřehnouti, až když zapadli na strom. Byly to cvrčaly. Totéž pozoroval i Gätke na Helgolandě.

Cvrčala miluje lesy, kde je podrost z bobulovitých keřů, ale taky rády vyhledávají volnější místa a okraje lesů. Ve své severské domovině obývají močálovité, slatinné lesy březové a olšové, jež tu sotva 3 m výšky dosahují, jsouce tvaru křovitého. Dle našich pojmů ani názvu lesa takové porostlině nenáleží. Jako vzácnost nemalého významu jest zjištěné faktum, že se cvrčala hnízdila v Němcích. Liebe nalezl r. 1868 v červnu hnízdo o 5 vejcích u Nonnenburgu ve východním Durynsku a Dr. Hartert se zmiňuje o nálezu hnízda u Memelu (vých. Prusko). Sem také sluší uvést poznámku prof. Jandy, že dostal r. 1898 v červenci nevybarvenou cvrčalu v okolí Valaš. Meziříčí z hnízda vybranou (?) (Atlas ptactva středoevropského).

Hnízda staví nízko na zakrslých stromech polárních končin (břízách, vrbách, olších i trsech travných) a bývá uvnitř také poněkud vylepeno. Vajec ku konci května bývá v něm 5—7; jsou krátká a vejcem kosa podobná, leč menší. Průměrná velikost 23·5 · 17·5 mm. Rozumí se, že se hnízdí v nehostinné domovině toliko jednou, na druhé nezbyvá čas pro blížící se chladno. Co do chování velice se podobá našemu drozdu; není ale tak plachá. Za to však neobyčejně je společenská a nemá-li sobě rovných, přidružuje se k jiným ptákům drozdovitým (kvičálám a drozdům). Na noclehu se vždy odděluje a spíše nižší porosty vyhledávají, nejsouce vysokým stromům zvyklé.

Živí se hmyzem i bobulemi a vínu rozumějí taktéž, naučí je tomu naši usedlíci. Zpívá příjemně a měkce a písnička její je směs cvrčivých a tichých tónů hvízdavých, které dost rychle po sobě následují. Maso její jako všech drozdů je velice chutné a pro ně stávají se cestou k nám (nejvíce) obětí nastražených kytiček jeřabinových se zrádnými oky.

Brávník (*Turdus viscivorus* L.).

Brávník, prskavec, truskavec, jmelucha, omeluch. — Rus.: Drozd derjaba; pol.: Paszkot, jemiolucha wielka; chorv.: Jmelaš, bravar, bravarica, zdršč, stablar (Dalm.); slovin.: Carar, dreskač, drozgač, drskač, kíkavec; něm.: Misteldrossel, Schnarre.

Druhový znak: Povrchu olivověšedý, na kostěci žlutavý; tři nejkrajnější rýdovací pera jsou na konci bílá; vespod bílý, na krku trojhřannými, na hrudi oválnými tmavohnědými skvrnami zdoben; spodní křídelní krovky bílé, svrchní pak mají bělavé konečky, odtud dvě světlé pásy přes křídlo. Drozd jsa menší, má křídla vespod bledě narezavěle žlutá. Jsou také známy variety zcela bílé, šedé i strakaté. Délka 26·3 cm, křídlo 14 cm, ocas 10·8 cm.

K tomu dodáváme ještě, že jak svrchní tak spodní ocasní krovky sáhají do poloviny ocasu, který je tmavohnědý; nejkrajnější pero je

Tab. IX.
obr. 55.

poněkud zkráceno. 1. letka kratší velkých krovek křídelních, 3. nejdelší, 4. o málo kratší 3., 2. kratší 5., leč přece delší 6. Zobák bledě žlutavý, ku konci černý, hltan žlutý, duhovka tmavohnědá, oční kroužek nažloutlý, běháků olivověžluté. — ♀ je celkem světlejší, hlavně slabší je žlutý nádech na hrudi; jinak nesnadno se od ♂ rozeznává. Mladí jsou povrchu do olivově zelená a celí skvrnití; vespod jsou krásně okrově žlutí a jako staří zdobení skvrnami. Příbuzný brávník z Himalají T. vis. Hodgsoni, Hom. má bílý spodek křídla černě napříč pruhován.

Prskavec obývá celou Evropu od jihu na sever, Asii až po velehory Himalayské; v zimě se zdržuje v jižní Evropě, severní Africe a jižní Asii. V Řecku a Malé Ásii je stálým ptákem (Krüpper). Nerad tu opouští v zimě pohoří, protože tu má dostatek oblíbené svoji potravy — bobulí jmelí. V našich vlastech žije všude v příhodných lesích po celý rok, jsa dílem stálým, dílem přelétavým ptákem. Toliko v severních krajích je ptákem stěhovavým a houfy brávníků, objevující se u nás na podzim, jsou oni vystěhovalci. Miluje vysoké lesy různého stromoví; v mlázi jehličnatém a jalovčí hlavně v kruté zimě útulku vyhledává. Volná prostranství jako rozsáhlé paseky v lesích, nebo pole, luka, pastviny přilehlé k lesům velice miluje a často i do vinic zaletuje. Na jaře, koncem února a v březnu vrací se za dne ve společnosti kvíčal ku svým hnízdištím, na podzim koncem září, v říjnu a listopadu sami se potloukají po krajinách, za dne i za noci táhnouce.

Hnízdo si staví nejčastěji v jehličnatých porostech anebo alespoň ve smíšených a jen zřídka v lesích listnatých. Umísťují je dílem ve vrcholi menších i větších borovic, smrků a jedlí anebo v husté spleti větví jejich i níže při kmeni; nikdy však níže než 1 $\frac{1}{2}$ m od země, za to až do výše 9—12 m. Zrobeno je povrchu z tenkých větviček, kořínků, vřesu, lišejníků a mechu, dutinka pak jest jemně uhlazena. I z pouhé trávy nalezeno bylo vystavěné hnízdo. Koncem března za mírného počasí, jinak v dubnu bývá v něm prvá násada o 4—5 vejcích; podruhé snášívá v červnu o jedno vejce méně. Jsou bledě zelenavé nebo zelenavě šedé barvy základní a violetově šedě a rezavě skvrnitá. Průměrná velikost 31·5 · 22 mm, váha 0·441 g. Oproti škodné si vedou staří statečně. Tak Bau pozoroval v dubnu 1901 párek, který s velikým křikem a dorážením zapudil sojku z blízkosti svého hnízda. Já jsem nejednou měl příležitost pozorovati jeho zmužilost a kdysi daleko z lesa pronásledoval se 2 konipasy krahujce. Než musím hned doložit, že zase loupežný rytíř — sokol stěhovavý (v lednu 1887) přivedl houfek 12 brávníků na dobro z míry a prchali před ním křičíce do nízké tyčkoviny borové hledající tu úkrytu.

Je plachý a nedůvěřivý pták a dá si tuze nesnadno přijíti na kobytku. Sotva jeden z hejna po zemi se pasoucích ptáků člověka zočí, hned celý houf vzletuje a prchá do korun vysokých stromů, kde zmizí v hustém jehličí. Po zemi poskakuje daleko a potahuje křídly i ocasem, zhlédne-li

cos nápadného. Při odletování skoro vždy se ozývá svým řehotavým hlasem vábivým i varovným. Pečínka, obzvláště buclatá prsíčka jeho, jest z něho delikátní dle doznání „odborníků“ a dost prý vydá, jeť brávník největší náš drozd.

Živí se potravou živočišnou i rostlinou; tuto mu poskytují různé bobule a v pasekách jsem jej obyčejně pozoroval zobati bobule lilku černého (*Solanum nigrum*). Také měkké ovoce, zvláště švestky a slívy mlsají. Nejznámější jeho pochoutkou jsou bobule jmelí (*Viscum album*). Zapadnou-li na strom, kde parazit onen bují, nastane pravá rvačka o sousto a druh druhá hledí štípáním a klopci zapuditi. Lepková zrna jmelová vydávají v chuchvalech, jež zhusta se zachycují na větvích a kůře stromu, čímž podporují rozšiřování cizopasně, škodlivé rostliny po lesích a místy i po ovocných stromech — jabloních, které potom krní a nerodí, anebo jen málo špatného ovoce (Bau). Semena klíčí všude tam, kde uvíznou na měkké kůře. A protože se z bobulí jmelových připravuje výborný lep, měli již staří pro to svoje přísloví: »*Turdus sibi ipse malum cacat*« (volně po česku: »Drozd (zde brávník) sám na sebe metlu plete«). Před lety (1886) jsem dostal při dělání paseky v revíru Litošickém vršek jedle, který byl v pravém slova smyslu obalen, polepen vydávanými semeny jmelí; na tisíce jich tu mohlo býti. Bylo to asi zamilované místo některého brávníka, který tu svým přeplněným útrobám odlehčoval. Roku 1902 vídal Bau každodenně asi 40 kvíčal hodovati na bohatě bobulemi osazeném jeřábu. Sotva že se však blížil hlasitě řehce, brávník, okamžitě před ním kvíčaly uletovaly do vršků jedlí a tak dlouho tu čekaly, pokud se nenasytil, načež pokračovaly dále samy ve přerušené hostině.

Na podzim a v zimě viděti bývá stuhlou lepkavou šťávu ze jmelí, ana visí jako pavučiny s větví, kde brávníci odpočívajíce trousili. V kleci se může krmiti jako drozd a místo masa stačí mu i tvaroh, při tom vydrží kolik let. Zpočátku nerad potravu přijímá a musí se cpáti kousky masa, tvarohu nebo »červy moučnými«, až si uvykne sám žráti. Rád se koupe a třeba mu většího okřínu s vodou.

Píseň jeho složena ze 4—6 krátkých vět, jež zní příjemným, flétnovým hlasem a přednáší ji rychlejším tempem než kos, jehož zpěvu se dosti podobá. Při tom sedí ve vrcholi stromu, odkud pak daleko se nese prostá jeho melodie a věru, že není hned tak milého dojmu a poslechnutí nad tuto brávníkovu píseň jarní, koncem zimy v únoru a březnu v tichém, ještě prázdném lese buď za probouzejícího se jitra nebo hasnoucího dne. Jsou i mezi nimi mistři pěvci a také sprostí hudlaři, jak to bývá ve světě. A co zajímavého si ještě dlužno pamatovati? Že brávník je největší ze všech evropských ptáků, který dobře zpívá. Od svého křiku dostal od myslivců německé jméno »Schnarre«, naši mu říkají prskavec.

Kvíčala (*Turdus pilaris* L.).

Kvíčadla, prskavec. — Rus.: Drozd rjabinník; pol.: Kwieczol; chorv.: Bravenjak, borovnjak, smrekar, šmrikuljar, brinjak, brnjak; slovin.: Borovnjak, brinovka, cvičar, drščica, smolnica; něm.: Wachholderdrossel, Krammetsvogel.

Druhový znak. Vrch hlavy, uši, šije a kostřec jsou popelavě šedé; hřbet a ramena tmavě kaštanově hnědy; ocas černý, nejkrásnější jeho pero je na konci úzounce bíle lemováno; spodek je skvrnit, spodní křídelní krovky jsou bílé a na křídlech shora není pásek. — Délka 26 cm, křídlo 14 cm, ocas 10 cm.

K tomu budiž doloženo, že nadoční proužek je úzký, bílý; hrdlo zažloutle bílé a tmavě čárkované; rzivožluté volátko je taktéž skvrnité; prsa a břicho uprostřed jsou bílá, boky bělavé, tmavě skvrnité. Žlutý zobák na jaře a na podzim zhnědne, hltan oranžově žlutý, duhovka tmavohnědá, běháky černohnědé. — ♀ má hlavu a kostřec mdle popelavý, hřbet šedohnědý, běháky více hnědé. Mladé jsou na hlavě světle šedé a skvrnité a právě tak i na hřbetě mají světlé i tmavé skvrny. Krk zepředu je velice světlý a temně skvrnitý, obzvláště pak na bocích jako u brávnika. Palliard se zmiňuje, že u Č. Lípy častěji byly (před 50 i více lety) chyceny i bílé odrůdy kvíčal. Pelichají až v srpnu.

Obývá sever Evropy i Asie. Ve vlastech našich stává se kvíčala ptákem stálým a přelétavým. Naši hnízdíci na podzim se toulají po krajinách a spásají úrodu jeřabin a jalovčinek, načež odtahují jižněji; po nich přiletují spousty kvíčal od severu, jimž pak ovšem zbývá pouze paběrkovat, co zbylo po domácích kvíčalách. Není pochybnosti o tom, že se u nás kvíčaly hnízdí a jest dosti zpráv po ruce, o nichž nelze vždy a ze zásady pochybovat. Zajímavé jest, že to nemusí býti právě lesní stromy a lesy vůbec, aby se kvíčaly tady hnízdily, ale i sady, stromořadí ovocná a křoví se jim hodí na to. Šír napočítal 145 míst z Čech (1877), o kterých neměl pochybností, že se kvíčaly dílem po párech, dílem v společnostech hnízdí. Palliard sám pozoroval blíž Frant. Lázní (1848) 5 párů kvíčal na nízkých borovicích a vyšších olších. Čechy s Haličí byly do nedávna pokládány za nejjižnější končiny území, kde se kvíčaly hnízdí (Chernel v Aquila srpen 1901). Avšak v Uhrách nalezeno bylo r. 1901 17. května hnízdo o 6 nasezelych vejcích u Molna Szeczöz v Eisenburském komitátu. I poblíž osad lidských se kolonie kvíčal vyskytují a lid ve Švédsku a Norsku pokládá je za domácí ptáky jako na př. straku, proto jich šetří, ač-li i tu kultura německá již neplní nyní svoje poslání. Co tam ušetří, ušetří pro Němce, aby měli především oni na podzim co chytati a stříleti, zbytky od nich pak dále na jih jsou decimovány. Právě tak my šetříme a ochraňujeme ostatní naše ptáky pro Italiany a jihozemce vůbec. A odkud nejvíce protestních hlasů, ať slovem ať písmem, přichází do světa proti hromadnému lapání a hubení ptáků ve Vlaších? Z Německa. A odkud zase na to trefně dovedou odpovědi? Z Itálie. Nám — říkají — bráníte a zazlíváte a jste vy

lepší, nepochytáte každoročně statisíce »kvičal« k účelům požitkářským ?! Dlužno si povšimnouti, že jsem zúmyně slovo »kvičal« opatřil husími nožičkami. Jest rozdíl mezi kvičalami a »kvičalami«. Kdyby jen kvičaly se chytaly, no budiž, úbytek se rokem nahradí, ale v Prusku a jinde v Němcích (až snad na 2—3 státečky) chytají »kvičaly« t. j. pod tímto jménem (něm. Krammetsvögel) vybírají se z pletek a špruhlí rafinovaně nastražených uškrcení brávnici, drozdi, kosi, cvrčaly, černohlávkové, červenky, dlaskové, hýlové, sýkory atd. — to jsou všecko »kvičaly«. Pravých kvičal jen malé bývá procento, největší tribut zaplatí vždy »slavíci černých lesů« = drozdi. Pokud drozd na jaře vylévá z hrdla svého spoustu lahodných zvuků do přitímní šera večerního, louče se se zašlým dnem, tu jest jen a jen drozdem pro každého. Leč na podzim v žíněném oku uškrcen, i ten drozd je »kvičalou«. Dnes ovšem už nejsou ty časy jako bývaly před 25—30 lety, kdy se chytaly ještě kvičaly jinak po číhařsku. Nyní jen ok, špruhlí se užívá. Někde jich na podzim polyknou 100, jinde až 10.000 (!) špruhlí mívají zavěšených (Bräss). Ku vy-zvání král. pruského ministerstva vnitra, jež učiněno bylo na podzim r. 1899 ku všem vládním okresům pruským, vyšlo na jevo, že ve všech 35 vládních okresích ročně 1.159.796 »kvičal« bylo nachytáno. Nuže s ohledem na celou říši počítáno, objevilo by se přece ještě číslo $1\frac{3}{4}$ millionu po odečtení území, kde se »kvičaly« nechytají a mimo odhozené nepotřebné ptactvo drobné. Jaké to škody utrpí ptactvo, v první řadě drozdi! Baron z Berlepschů nalezl mezi 1000 nabízenými »kvičalami« neméně než 567 drozdů obecných, také »severních slavíků«, jak jim Němci na jaře říkají. Tedy 59·10% užitečných, příjemných, oblíbených a patrně velice »chutných« ptáků. Jaký div, že ochranáři němečtí touží poctivě a upřímně do zákazu chytání »kvičal« do ok. Ale nevede se jim to při vši milovné snaze, jak jsme poznali z jednání říš. sněmu tamního ze dne 10. ledna 1908. *) Dr. Bräss udává, že mezi prodávanými »kvičalami« jest na 60 proc. drozdů, 15—20 proc. cvrčal, 10 proc. brávníků, 5—10 proc. kosů a zřídka (?) nalezne se pravá kvičala mezi nimi. Proč za neblahé slovo »Krammetsvögel« není v zákoně položeno alespoň vědecké jméno »Turdus pilaris« = kvičala, touží někteří, myslíce, že pak by se tolik drozdů nechytilo!! V Sasku, mimo kvičaly, nesmí se žádný z drozdovitých ptáků ani chytati, ani stříleti a — teď to hlavní — ani nabízet na prodej. Kvičaly se smějí stříleti od 16. listopadu do konce února (jako u nás dosud). Oka jsou naprosto zakázána. I všichni v cizině polapaní drozdi spadají pod tento zákon a proti lhostejnosti a nedbalosti obchodníků zakročil se zdarem drážďanský ornithol. spolek a nyní se smí prodávati jenom kvičaly a nikoli »kvičaly« v dovoleném čase.

Jako v severních krajích přímořských tisíce lidu čeká na tah sledů, jinde sardinek a p., aby obživý tu nalezlo, tak si představuji i já chudě

*) Zákon tento změněn říš. sněmem 29. dubna 1908 a chytání kvičal zapovězeno.

obyvatelstvo oněch chudých horských krajů severoitalských a j., kteří také dychtivě čekají na podzimní dobu tahu ptačího a taktéž se účastní, kdo jen může, lapání ptáčků, buď na roccolo, presanelle nebo na pas-sata na dědičných, nebo dost dobře zaplacených čihadlech. Pardon, a na střed mezi oběma uvedenými národy — na Němce — jsem zapomněl — také oni tak nedočkavě čekají, až dozrají jeřabiny a bezinky, až dorostou pruty vrbové a koňům žině, aby se oddali »ušlechtilému sportu«, obzvláště myslivci, lesníci — chytání čili škrcení »kvičal«. Avšak žert stranou, oni ti lapači »kvičal« v Němcích v tom také hledají živobytí. Nevěříte? Personal státních lesů (ba i soukromých) jest namnoze dosud tak bídne placen, že výtěžku z „lovu“ takového, jenž mu jest milostivě ponechán — bezpochyby po odvedení řádného desátku — nemůže jen tak zholat se zřící. Jest to velice smutné se stanoviska ochra-nářského i jiného. A až vyplení drozdy — nebude „kvičal“, to jest pro-ctví všech, kdo ve věci jsou zasvěceni.

Severní vlast kvičal částečně souhlasí s kraji cvrčalami obývanými a hnízdí se tu v množství velikém v rozsáhlých porostech, jimiž musí za vděk vzíti. U nás se hnízdí rády poblíž polí a luk vodou oživených. Ne severu jsou to širošířé březiny, zakrslého, křovitého vzrůstu a lze tu dle svědectví cestovatelů skoro na každém takovém stromku hnízdo nalézt a to ne jen jediné, někdy i 4 a více; nebývají však všechna osa-zena. U nás ani v Němcích nehnízdí se na břízách, spíše na dubech a borovicích a jak zmíněno i na jiných stromech, žádným vlastně přednost nedávající a používají toho, co je právě po ruce.

Hnízdo je dost veliké a pevné, v základech z hlíny a na té pak teprve ostatní stavba pokračuje; materialem jsou větvičky, stébla, tráva, mech a lišejník s větví, vnitřek je pak jako u kolébky drozdí jemně, ne však tak dokonale, vylepen a měkce vystlán. Sotva dříve než ve druhé polovině května nalézt v něm lze 5—6 vajec (i 7), která jsou na modrozelené půdě světlejšími i temnějšími hnědými a rezavými skvrnami a čárkami dosti stejnoměrně kreslena, jsouce v tom ohledu kosím vejcem podobna. Průměrná velikost 27·3 × 20·8 cm, váha 0·391 g. Na severu se hnízdí o měsíc později a toliko jednou. Zda-li se u nás hnízdí dvakrát, toho lze se jen domnívati — jisto to není.

Kvičaly táhnou našimi zeměmi už v říjnu, hlavní tah se odbývá však v listopadu, kdy se dostavují hosté od severu, když naše už od-táhly. Za mírné zimy houfy jich zůstávají zde, leč větší díl jich putuje na jih a do jihozápadních států a do Afriky. Heuglin je našel v zimě v Habeši, Loche v Alžíru a ostrov Sardinie — dle Cettiho — je jedinou obrovskou klecí různých drozdů; kvičalami se tu jen hemží. Na jaře v březnu a dubnu v prořídých zástupech vracejí se ku svým letním sídlům, zhusta i s cvrčalami, které nepohoda zdrží. Po odbyté jedné tuře a řádném posílnění odpočívají, sluní se a rovnají peří a pohovoří si mezi sebou. Na to jedna se ozve „čak, čak čak“, po ní spustí všechny

ostatní sborem rovněž takovou a už houf za hlasného šumotu uhání do šedé dále k severu.

Na hnízdišti i v sebe větší kolonii jsou kvičaly velice ostražity a zmužily. Nejsouce vyrušovány chovají se tiše, leč jakmile jsou vyplašeny, nastane takový hluk a křik, že člověk svého slova neslyší. Napadají vrány, straky, káně, luňáky, jež někdy krouživají nad osadou jejich. Také poštolky hlučně pronásledují, ale krahujce a jestřába si nevšímají ze strachu-li či lhostejnosti?

Za potravu jsou jim lezoucí hmyzi; na žízalách a drobných hlemýždích si obzvláště pochutnávají. Spotřebují také mnoho různých bobulí, ze kterých v prvé řadě jalovčinkám a jeřabinám dávají přednost. Ty bývají jejich chlebemездеjším na podzim i v zimě. Když ale přikvačí na ně zima se spoustami sněhu (1896) vrhají se i na šípek, jmelí hlohyně, ptačí zob, řešetlák a j. V jižních zemích jsou to zase bobule mastixu, vavřínu, dále olivy, fíky a víno.

Zpívá cvrčivě, tichounce pohvizdující; arci že se zpěvem ostatních drozdů její zpěv se nedá přirovnávat. Maso má velmi chutné a od hojného požívání jalovce kořenné příchuti, jak se praví. Ve východním Prusku se jich ročně polapá průměrně na 600.000 kusů, rozuměj „kvičál“ (viz shora). Staří, rozmařilí Římané je vykrmovali ve zvláštních ptačinách. Jest zajímavé, že byli již uloveni mišenci mezi kvičalou a kosem a docela i cvrčalou (ve Švédsku, Norsku a Lužici).

Drozd stěhovavý (*Turdus migratorius* L.).

Pol.: Drozd wendrowiec; chorv.: Drozd selac; něm.: Die Wanderdrossel.

Druhový znak: Vrch hlavy je vždy tmavší než hřbet, který je u starých ptáků bídlícově šedý beze skvrn, mladí jej mají světle skvrnitý; celý spodek a spodní křídelní krovky, vyjímajíc bílé hrdlo, břicho a spodní ocasní krovky, je krásně živě rezavý; bílé hrdlo je poseto drobnými tmavými skvrnkami. — ♀ je bledší a ne tak živého zbarvení, na hrudi a bocích bledě rezavá s temnějšími vlnkami. Obě pohlaví mají od koutku zobákového až nad oko šikmou úzkou bílou proužku. Zobák a běháky žlutý, oko hnědé. Mladí jsou vespod, mimo hrdlo a břicho, žlutavě rezaví a temně skvrnití, na hrdle skvrn nemají. — Délka 21–24 cm, křídlo 136–147 cm, ocas 8·5 až 9·7 cm.

Krásný tento drozd žije v severní Americe, kde vede podobný život, jako u nás kvičala. V létě zalétuje až k Hudsonovu zálivu a po odbytém se hnízdění stěhuje se jednak do jižních států, jednak dále do střední Ameriky.

Do Evropy zaletěl už častokrát a skeptikové ovšem neváhali prohlásiti, že to byli ptáci ze zajetí prchnuvší. Nechceme o tom rozhodovati, ale víme, že v Anglii byl uloven čtyřikrát (1876, 1891, 1893 a 1894—5), v Německu a Rakousku nejméně již sedmkrát: 1. koupěn kníž. Radzivillem v Meiningách, 2. na Helgolandu 1874. 14. října nalezen u majáku mrtev, 3. v Oldenbursku lapen 1876. 31. října, 4. a 5. na ptačím

trhu ve Vídni nalezení, 6. u Hluboké v Čechách*) (dvor. museum vídeň.) a podruhé r. 1889 v sev. Čechách a 7. v Dalmácii (Tschusi).

V Americe jej všude zovou Robin, což značí naši červenku. Na vlastní jméno se Američané nezmohli a uvedené jméno přinesli tam Angličané hned ve 17. století, když se usadili v Nové Anglii (Massachusetts). Tam bylo ptáků těchto všude plno a podobající se veliké (jako kvičala) července, také tak jimi z neznalosti nazváni. Jest výborným zpěvákem a co do způsobu života velice se přibližuje naší kvičale a kosu.

Drozd plavý (*Turdus obscurus* Gmel. — *pallidus* Gm.)

Pol.: Drozdík ciemny; chorv.: Plavi drozd; něm.: Die blasse Drossel, Blassdrossel, ungefleckte Drossel.

Druhový znak: Hruď po stranách je zažloutle rezavá, volátka a dolní trup je úplně beze skvrn; nadoční proužek bílý; spodní křídelní krovky světle žlutošedé, světlejší a temnější skvrnitě; nejkrajnější pero rýdovací má ku konci pozakrytý bílý proužek. — Délka 21·5 cm. ocas 8·4 cm

Na složeném křídle je patrná světlá páska, jinak celý povrch je tmavo olivověhnědý, hlava s krkem šedohnědá; letky ramenní jsou na koncích světlé; hrdlo bílé a od koutků jde po něm několik řad temných podélných skvrnek. Celá horní hruď i boky jsou rezavě žluté, skoro pomorančové barvy, břicho a krovky ocasní vespod bílé. Na podzim jsou všechny barvy svěžší a tu i na hřbetě jsou znáti sem tam tmavší skvrny. Zobák hnědočerný, vespod a u kořene žlutý, běháky zažloutle pletové, oko temnohnědé. — ♀ je barev zakalených, majíc hlavu šedohnědou, volátka plavohnědé.

Domovem jest drozd plavý v Sibiři, hlavně v poříčních křovinách Daurie, kol Bajkalského jezera, na Jeniseji a Hymalayích, jsa rozšířen po velikém díle Asie. Na tahu zabloudí některý do Ruska, Polska, Slezska, Saska, Pruska (u Gdanska 1850. 9. října ♂ ad.), na Helgoland, do Holandska, Belgie, Francie, Italie (zde už 23krát).** V Čechách byl dvakrát polapen při chytání kvičal lesní Koch) v revíru Emetském na panství Hardenbergském na Loketsku. Jeden z nich se dostal do sbírky kníž. Radzivila v Berlíně a druhý zůstal ve vlastní sbírce Kochově. Dvorní museum vídeňské má ♀ odkudsi z Rakous (?) Zpěv jeho je příjemný a melodický. Co do potravy a způsobu života se tkne, shoduje se s ostatními drozdy. Veliké hnízdo staví na stromech a 5 vajec v něm podobno je vejším kosím.

Drozd černohrdlý (*Turdus atrigularis* Temm.)

Pol.: Drozd czarnogardlisty; chorv.: Crnogrlji drozd; něm.: Die schwarzkehlige Drossel nebo Ziemer.

*) Dagleish: „List of occurrences of North American Birds in Europe“ (1880 str 68).

**) Je viděti, kde se ptáci hojně chytali a chytají.

Druhový znak: Povrchu je celý jasně olivově šedý; spodek až na tmavou horní hrud' je bílý, šipovitými skvrnami zdobený; hrdlo, vole a hrud' jsou černy, křídlo vespod pod pažďím je krásně okrově žluté; tmavý štít hrudní je v dospělejším věku intensivně černý, za mládí však tu peří je širokými bělavými pírky zakryto; stářím se však každoročně část okrajů bělavých otírá a černá základní pak stále více proniká a vystupuje. — Délka 24 cm, ocas 10·8 cm.

Opět středoasijský drozd, obývající velkou část jižní Sibíře a lesy na velehorách Himalajských; v zimě v Turkestanu a Indii. Sem tam zabloudí i daleko na západ do Evropy, kde byl několikrát již dopaden a to v Norsku (1886 ♀ juv.), v Belgii (1844), ve Francii (1842 ♂ a 1834 dva), v Itálii (devětkrát), v Rakousko-Uhersku v Tyrolích 1868 na Gardském jezeře, museum Roveredo u Aspangu u Vídně 1823, dvor. museum, mimo to ještě dva v Tyrolsku, dále ve Finsku (museum Helsingfors), v Anglii (1868 a 1879), v Dánsku (1822), v Německu v Pomořansku 5krát, u Eberswalde, v Bavorsku a Helgolandu. Dle zpráv cestovatelů se shledalo, že se páří často s drozdem rudokrkým. Zpěv jeho připomíná v mnohém našeho kosa, je ale tišší a jednodušší.

Drozd Naumannův (*Turdus Naumanni*, Temm.).

Rus.: Drozd Naumanna; pol.: Drozd Naumanna; něm.: Die Naumannsdrossel.

Druhový znak: Povrch hlavy tmavohnědý, s peřím šedě lemovaným; hřbet a ramena rudohnědá, také šedohnědě lemovaných per; kostěc s hofeními krovkami křídelními je čistě rezavý; nadoční proužek je zahnědle bělavý; hlava po stranách a hrdlo bílé, slabě narezavělé; uzdy, záuší a dvojitá řada skvrn podle hrdla splývavých jsou tmavohnědí; horní hrud' je rezavá s uzoučkými bílými obrubami per a právě tak zbarveny spodní krovky křídelné; spodek těla je bílý, na bocích rezavě skvrnit; letky tmavohnědy, zevně široce nažloutle lemovány, jako největší řada svrchních krovek křídelních; rýdovací pera živě rezavá, obě střední zevně tmavohnědá. Zobák rohově černý, ku kofení žlutavý, duhovka tmavohnědá, běhák nahnědlý. — ♀ je povrchu více olivově hnědá, vespod celkem bledší. — Délka 23 cm, křídlo 13·5 cm, ocas 9 cm.

Tento drozd je dle abbé Davida, čínského cestovatele, velmi podoběn drozdu rudokřídlemu (*Turdus fuscatus*) a je velmi proměnlivý co do zbarvení. V Číně je obecným ptákem jak v rovinách tak v pohorích. V Pekingu přezimuje (asi jako náš kos) v zahradách kol osamělých pagod, na hřbitovech a živí se hmyzem, červy, bobulemi a plody sophory. Je dosti přitulným a v době hnízdění se odtahuje dále k severu do Mandžurska a lesů sibiřských. Byl již několikrát s jinými asijskými drozdy polapen v Evropě. Okolnost ta se dá vysvětliti tím, že si tuze libuje ve společnosti cvrčal a jednotliví ptáci potom s nimi snadno zalétnou, zbloudí až k nám. Byl dopaden v Uhrách několikrát, v Dalmacii, v Itálii (jednou ♀ 1901), také v Čechách a na Moravě (!) dle Naumanna, vídeňské dvor. museum má starého ptáka na ptačím trhu koupěného, snad ze Štýrska, ve Slezsku, u Eberswaldu, u Rositten (Floericke) v Bavořích (Jäckel), v Belgii (2 kusy) a Francii (1856).

Drozd rudokřídlý (*Turdus fuscatus*, Pall = *dubius*, Bechst.).

Něm.: Die Rostflügeldrossel.

Druhový znak: Tělo povrchu je čokoládově hnědé, u starých rezavě pomíšené a tmavě i světle vlnovitě skvrnitě; složené křídlo je rezavěžluté anebo vůbec na něm rezavá barva převládá; nejpřednější letky mají na kořeni rezavou skvrnu; ocas je černohnědý, u kořene vnějších per poněkud rezavý; široký nadoční proužek je bělavý; boky jsou silně temně skvrnité, křídlo vespod a vnitřní obruby letek jsou rezavy. — Délka 23·3 cm, ocas 9 cm.

Mimo znak druhový jest podotknouti ještě, že hrdlo a krk jsou světlé, od tmavé hrudi ostře se odrážející. Zbarvení ptáků v zimě, jakož i šat mladších nevybarvených zaval podnět ku častým omylům a chybám u starých autorů a dlouho trvalo, než došly vysvětlení na základě hojného materialu srovnávacího. Jest taktéž obyvatelem východní Sibíře, na Bajkalu, v Daurii, Usurijsku až po Japonské moře, v Amursku až po 69 $\frac{1}{2}$ ° s. š. a putuje Mandžurskem a Mongolskem v zimě do Japonska, Číny a Indie. Zřídka jen zabloudí do západních zemí evropských, ale byl přece polapen v Norsku dle Colleta 2krát 1889, v Belgii jednou koupěn na trhu dle Fallona, ve Švýcarsku má jej museum Aarauké dle Fatia, v Itálii 10krát dle Arrigoni-ho, v Rusku 1865 dle Taczanowski-ho, v Holandsku jednou 1899 dle bar. Snouckaerta, ve Francii jižni dvakrát 1845 a 1856 v museu Marseillském dle Jauberta, v Německu a Rakousku vícekrát dle Deglanda a Gerbeho a jednou na Helgolandu dle Gätkeho.

Co do způsobu života zdá se shodovati se cvrčalou, kdežto Blakiston jej spíše srovnává s brávníkem. Seeböhm, který jej nejpodrobněji v jeho domovině studoval, praví, že vábí jako cvrčala. Co do potravy rovněž s našimi drozdy bude za jedno.

Drozd rudokrký (*Turdus ruficollis*, Pall.).

Rus.: Drozd krasnosoboj; chorv.: Ridji drozd; něm.: Die Rothalsdrossel.

Druhový znak: Hnědé letky mají na kořeni rezavě žlutou, zvenčí viditelnou skvrnu; spodní křídelní krovky s obrubami letek jsou narezavěle žluté; ocas vždy alespoň na okrajích je rezavého nádechu, ale stářím zrezatí úplně; široký proužek nadoční za mládí světlejší, u starých rezavý. Povrchu je pták olivověšedý, na hřbetě a křídelních krovkách pomíšen rezavou barvou; spodek je bílý, po stranách rezavě skvrnit. Délka 24 cm, ocas 9 cm.

K tomu ještě toto: Hrdlo a krk i se stran až po prsa jsou krásně rezavy jako proužek nad okem. — ♀ má hrdlo bílé, s obou stran tmavě skvrnitě a takové jest i rezavé volátko její. Mladí ptáci jsou více šedo-hnědí a rezavé zbarvení je u nich nepatrně vyvinuto.

Obývá východní Sibíř, obzvláště v pohořích a lesích limbových; v zimě táhne do Číny, střední Asie a Indie. Také on byl již několikrát v Evropě uloven nebo nalezen. V Německu chycen byl poblíž Drážďan

v říjnu 1836 ml. pták a na Helgolandu v listopadu 1843 pozorován (Gätke), u Utrechtu v Holandsku chycen (museum Leydenské). Jak zřejmo, je ze všech asijských druhů v Evropě nejvzácnější.

Godlewski o něm píše, že je na jarním tahu velice obecným ptákem u Bajkalu a v Daurii. Žije společně s drozdy Naumannovým a rudokřídłym, s nimiž se shoduje i v potravě, hnízdění se i způsobu života; stěhuje se však o něco později než oni.

Drozď Pallasův (*Turdus Pallasi*, Cab.).

Drozď samotář. — Něm.: Die einsame Drossel.

Druhový znak: Povrchu je mdle olivově hnědý, na ocase a kostřci živě rezavý; strany krku s volátkem jsou zažloutle bílé, zdobené trojhrannými a okrouhlými hnědočernými skvrnami až dolů po břicho. Křídlo vespod je zažloutlé, bílé a šedě pomíšené a vnitřní okraje dolní polovičky šedohnědých letek jsou rezavé. Vnější prapor 3.—5. letky u dolní třetiny je zúženo. — Velikost polního skřívána.

Obývá východní kraje sev. Ameriky a přezimuje v jižních státech až po 40° s. š. Do Evropy se zatoulal již několikrát, jako do Německa v prosinci 1825, na Helgoland v říjnu 1836, exemplář musea štrasburského dle Jäckla je zcela jistě z Černého lesa a řezenské museum má exemplář (1851) z Horní Falce. O domácím původu exemplářů florentinského musea pochybují Salvadori a Arrigoni a proto jej nepojali do seznamu ptactva italského. I případ polapení tohoto drozda u Vídne (1846) je pochybný (Thienemann—Giglioli).

Čteme o něm, že to ptáče prosté, tiché a družné vůči sobě rovným, proč tedy samotář? Krásně prý zpívá dle Hatsche, kterého píseň jeho přímo vzrušila, jak živě ji popisuje.

Drozď Swainsonův (*Turdus Swainsoni*, Cab.).

Něm.: Swainsons-Drossel, Sängerdrossel.

Druhový znak: Povrchu olivově zbarven bez jakéhokoli nádechu rezavého, jak je u drozda Wilsonova a Pallasova shledáváme. Spodek je černě skvrnit (po způsobu drozdů) až po volátko. — Velikost 16·1 cm, křídlo 9·5 cm, ocas 6·7 cm.

Obývá jako předešlý východní části sev. Ameriky, na západ až po Skalní hory a hnízdí se v Soustátí. Zimu přebývá v údolí mississipském, střední Americe, Brasilii, Peru a Panamě. Jednotlivci zalétli se také do Evropy, byvše dilem chyceni nebo na trhu nalezení. V Belgii v říjnu 1847 v Namuru, v Italii jeden lapen živý u Janova 1843 a druhý 1869 v Ligurii (prvý ve Florencii, druhý v Římě uložen), v Rakousku 1878 u Rovereda (tmnější museum), v Rusku v listopadu 1893 v okolí Charkova střelen, ve Francii taktéž dle Deglanda, v Německu jeden r. 1866 ve Friedrichsrhu chycen do ok a v mase poslán Brehmem ml. museu hamburskému, druhý byl živý polapen na schodišti ku vysoké skále na Helgolandě, právě když hledal ochrany mezi lidmi, pronásledován byv

kraujcem; byl Gätkem vycpán (Vogelwarte II. vyd.). Nyní uložen ve státním museu ostrovním.

Od svých malých soudruhů amerických se způsobem života valně neliší, zejména od předešlého.

Drozd Wilsonův (*Turdus fuscescens*, Stephen.).

Něm.: Wilsons Drossel, kleine Drossel.

Druhový znak: Povrchu celý rezavě oranžový, ocas téže barvy jako křídlo; spodek je zahnědlé bělavý, s drozdí kresbou až po kofen krku sahající, hrdélko je bledě žlutohnědé. — Délka 17·3 cm, křídlo 9·6 cm, ocas 7 cm.

Zdržuje se ve východních státech, na sever až Labrador, N. Fundland, N. Skotsko a přezimuje v jižních státech a v střední a jižní Americe. Velice vzácný zbloudilec v Evropě, byl jednou polapen na Helgolandě, jednou v Belgii a dvakrát ve Francii. Jest prý to plachý a velice opatrný pták, libující si v osamělých krajinách v lesích lidmi nenavštěvovaných, jakých má tam ještě dosti. Blízkost vody a houštiny s bujným podrostem jsou mu potřebné. Zpívá pilně, ne však nápadně.

Kos obecný (*Turdus merula*, L.).

Rus.: Černoj drozd; pol. Kos; chorv.: Kos crni, kos, kosovac, kosovic, čok; slovin.: Črni drozd, kos, kosička (♀), kosovka (♀); něm.: Schwarzdrossel, Amsel, Kohlamsel.

Tab. IX. **Druhový znak:** Starý ♂ úplně černý s oranžově žlutým zobákem a kroužkem
obr. 54. očním. — ♀ je černohnědá, na šedém hrdle a na rezavě hnědém voleti černohnědě skvrnitá; zobák má na jaře žlutý s černou špičkou, na podzim hnědý. Mladí se podobají ♀, jsou však na čele rezaví a na povrchu těla jasněji čárkování. — Délka 24 cm, křídlo 11 cm, ocas 11·8 cm.

Běháhy černé, oko temnohnědé; mladým samečkům sežloutne zobák docela teprve na jaře, před tím jest tmavošedý, u kořene žlutavý. Pelichá v červenci. I kos vykazuje četné barevné variety, jež byly porůznu pozorovány a popsány. Úplně bílí (totalní albinismus), šedí, plavožlutí (flavismus), strakatí = černobílí (partiální albinismus), s bílou hlavou, s bílým koncem ocasu, s bílými skvrnami na křídlech (letky) a p.

Kos dále nápadně variruje u celkové velikosti, jakož i v podobě a velikosti zobáku. Angličané Seebohn a Sharpe vydali celou poučnou tabelli o poměrech velikostí ♂ a ♀ kosích z Evropy a Asie, čímž vzniklo četné forem a rozumí se i názvů rozmanitých, což nás nemůže zajímati.

Kos obecný je vpravdě obecným ptákem v celé Evropě, na sever až tam, kde se ještě lesním stromům daří, na východ až po Ural; hnízdí se dále v M. Asii, severní Africe, zejména v Alžíru a Tunisu i na Kanárech, Azorech a Madeiře. V Egyptě se má vyskytovat v zimě (Heuglin). Dle toho, v jakém klíma jest jeho letní bydliště, jest kos

ptákem buď stálým, přeletavým nebo tažným. Mladí ptáci se samičkami vydávají se na cestu od polovice září až do počátku listopadu. Nezdá se, že by putovali daleko, a jest to nejspíš jižní Evropa, kde skončí tato pouť. Na Cypru je Schrader pozoroval od počátku listopadu do počátku února. Na Korsice jich spousty přezimují; tady je pilně lapají a všechno se sní, ne-li hned doma, tož v Paříži, kde nalézají vždy ptačího masa lačné kupce a mlsouty. V únoru se začíná kosí národ hýbat k severu. Ze všech zkušeností a známostí o kosovi možno skoro nanejisto tvrditi, že se náš pták nerad a ne daleko stěhuje a že dává raději přednost bídnému a ubohému často živoření v zimě u nás, než by vyhledal vzdálené mírné krajiny jižní. Putuje v noci; nerad a se strachem přeletuje za dne širá prostranství. Co se týče letního jeho pobytu velice a nápadně se změnil oproti dobám dřívějším.

Ve starých spisech o ptácích (ještě z prvé třetiny minulého věku) čteme: „Kos obývá husté lesy s hojným podrostem a trnitým houštím, i temné olšiny. Jelikož jest to nesmělý, plachý, samotu milující pták, který velice skrytě žije a vyhledává hustě zarostlá místa listnatých, smíšených i jehličnatých lesů, nesedá nikdy na osamotnělý strom, nýbrž drží se vždy nízko při zemi máje přeletěti někam.“ To však arcí dnes pro mnohé a mnohé krajiny neplatí a musí se přejinačiti. Co pozorujeme nyní?

Že namnoze kos lesy opustil nebo opouští a usazuje se v zahradách a parcích městských jako vesnických, na hřbitovech a j. a že se stává pomalu ptákem domácím, čili ptačím proletářem, jako jím jest vrabec. Dnes se ozývá jeho píseň tak dobře s vysokých stromů, jako z křovin nebo z hřebenu střech i vysokých činžáků a zdá se jakoby tomu tak bylo od jaktěživa.

Jest dost citelným vůči tuhé zimě, vidáme ho dobře, kterak rozčepýřen sedá, nožky ztuhlé v peří zahřívaje. Nouze konečně netrpí, jest oblíbeným ptákem u většiny obyvatelstva velkých měst, které jej opravdu nenechá hlad trpěti, předhazujíc mu drobtý a různé odpadky. Hůře je tomu na vesnicích; lid náš nezná té pravé lásky k přírodě, ku ptactvu navzdor všemu o tom deklamování, a zřídka nalezne se soucitné srdce. Obyčejně se říká, „však oni si najdou“ a lhostejně přihlíží se shonu ptactva za soustem z rána za mrazivých dnů zimních,

Obr. 5. Kos a slavík.

kdy je tak prázdné v útrokách po tak dlouhé, dlouhé noci. Máme v ohledu tom svoje zkušenosti. Leč kos jako vrabec dovede se dotřít, hladový intelligent, a se slepicemi z jednoho okřínu brambory s otrubami snídati anebo svačiti není žádnou vzácností vidati. I smetiště a hnojiště prohledává a z hnoje zrnko mu přijde v době nedostatku také vhod. Vše to má vliv i na jeho povahu a z plachého kosa stal se krotký, docela smělý pták, jemuž se bezmála člověk z cesty bude vyhýbat. Jaký div, že nebývalý tento zjev způsobil, že lid jej pokládá za něco zvláštního, a tuto přítulnost a důvěřivost splácí mu zase šetřením a možno pozorovati, že nikdo mu neubližuje. Toho ovšem nelze říci o kočkách, těch jest se mu stříci co nejvíce. Proto také má nouzi na venkově o bezpečná hnízdiště, jichž mu zahrady vesnické tuze málo poskytují, jsouce nočním rejdištěm četných koček.

Kos se hnízdí v hustém podrostu lesním, hojně zarostlých plotech, hustých větvích stromů, vrbách, v otevřených dutinách polámaných starých stromů, hromadách klestí, skulinách skal a zdí, brzo u země (i na ní) brzo i výše a zpravidla umí dost dobře hnízdo ukrýti, lépe než drozd. Leč s ohledem na změněnou povahu mění i tu svoji zálibu ve skrývání hnízda a viděli jsme i zdaleka viditelná na lípách a jiných stromech parkových i hřbitovních. Venku zakládá hnízdo spíše výše (pro kočky) v bezoví, v besídkách (i dosti oživovaných ku př. u kuželníku) ve spleti břečtanem porostlých zdí, v kulovitých akátech, na trámech a j. Hnízdo je zroběno z mechu, lišejníků, větviček, stonků, sem tam s trochou hlíny smíšených (ale nikoli stmelených, jako činí drozd), leč ani při tom není ustáleného pravidla a naleznou se hnízda různě zbudovaná. Dbá také, aby se pokud možno s okolím shodovalo. Pevné hnízdo jeho jest obšírné a dobře by v něm bylo místa pro 15 vajec. Jest vždy větší hnízda drozdího. Koncem března, obyčejně v dubnu (ale i v únoru už byla vejce nalezena) snáší ♀ 4–5, zřídka 6 vajec, která jsou dosti proměnlivá co do podoby jako drozdí. Základní barvy jsou bledě zelené nebo modré, modrozelené až tmavozelené a na té jsou rozhozeny mdle rezavé nebo violettové skvrny spodní a rezavě žluté, rezavé nebo nahnědlé skvrnky povrchní a vše to často tu více tu méně hustěji dohromady splývá. Průměrná velikost 28.6×21.7 mm (max. 32×22.8 mm, min. 26×20 mm, váha 0.427 g. Obrovské vejce (o 2 žlutcích) ve hnízdě s 4 normálními v labském údolí nalezené bylo 33.1×23.7 mm. Za 15 dní se líhnou mláďata a po 12–15 dnech se již vyvádějí, nemajíce ve hnízdě místa. Potom sedají po zemi poblíž a jsou tu krmení starými, avšak kočičky jich také mnoho pochytají. V lese jsou to veverky a sojky, jež kosům hnízda plení. Ačkoli se u nás hnízdí 2–3krát, přece jich tak nápadně (pro četné nepřátele) nepřibývá. Ano i 4krát se už také párek hnízdil, jak pozorováno, což není právě neobyčejný úkaz. Ve hnízdě jsou mladí samečkové vždy o něco tmavší. Vychovávají se podobně jako drozd, a čistota a teplo i tu hrají nemalou roli.

Na svobodě se žíví kos žízalami, larvami, lezoucím hmyzem i kuklami mravenčími, jež z malých kopečků zobákem vyhrabává; mimo to žere měkké ovoce, třešně, hrušky, jahody, různé bobule, zvlášť rád jeřabiny, červený bez a střemchy. Zobákem obrací spadalé listí a mech po zemi a sesbírá tu mnoho všelikého hmyzu. Po dešti z rána a na večer se zálibou lovívá dešťovky, jimiž ostatní zahradní ptáci opovrhují. Mladým často plné zobáky drobných dešťovek donášejí. Velké hlísty musí někdy kos dlouho tahatí ze země, než se mu jich podaří zmocnití; ví dobře, že pustí-li dřív, je proň ztracen. Po té jej rozdrobí a požívá nebo jím krmití mláďata. Zahradníkům záhy kos uvyká a nezřídka div se jim pod rýč nepřiplete, aby sesbíral vyryté na vrch žízaly. Sem tam ze zábavy vy lítne si jako vrabec i za letícím chroustem do povětří.

Zpěv jeho dokonale znám, jakož i to, že se dá vyučítí na umělce, který dovede různé melodie a signály hvízdati. Uprchne-li pak takový umělec do lesa, jest pak ovšem brzo vypátrán, načež putují za ním četní milovníci na poslech nezvyklých těch melodií v boží přírodě. Za zpěvu sedá obyčejně vysoko ve vrcholi stromu nebo na hřebeni střechy a odtud hlaholí jeho pěkná jarní píseň, zvláště z rána i pod večer a to i za počasí deštivého. Zajatí kosové jsou pro to někdy obtížnými rušiteli sladkého spánku ranního a nebylo by nikterak příjemným, aby podobných pěvců bylo v domě několik. Omrzí i zpěv kosí, jako se zprotiví i nejjemnější voňavka, je-li jí nadbytek.

V pohodlné kleci nebo ptačí komoře odhodlává se kos i ku hnízdění se, ovšem tu třeba použití všech momentů, aby byla vystihnuta, pokud se dá, volná příroda. Prof. Liebe chovaje takto kosal, pozoroval, že staří při krmení mláďat vždy několik kapek čistých slin do otevřených zobáčků jim pouštěli.

Kos podle toho, že pohubí mnoho hmyzu v našich zahradách, měl by býti zařaděn do skupiny tak zvaných užitečných ptáků. Avšak není se radno ukvapovati s přílišnou chválou o užítku, nutno mítí povždy a stále na mysli větu, že žádný pták není užitečný. aby také nebyl škodlivý, čili prostě řečeno, není žádného ptáka (a živočicha vůbec) absolutně užitečného. I na kosa se vyskytly a vyskytují stále, zvláště co se stal „měšťákem“, žaloby a stesky. Od doby würzburgského kosiho procesu r. 1879, při němž byl prof. zoologie Dr. Semper pro nedovolené hubení kosů ve své zahradě souzen, nepřestala se otázka o užítku či škodě kosově přetřásati a s přibýváním jich ve všech krajinách, přibývá i otevřeně této otázky na intenzitě. Jsou dvojí předhůzky, jež kosovi opět a opět jsou činěny; dílem že zapuzuje ze zahrad a parků užitečné a příjemné pěvce ostatní, především slavíky a i z plenění hnízd je zcela vážně nařčen, dílem, že kažením užitečných rostlin a požíváním bobulovitého a jadernatého ovoce, škodu působí.

Co se tkne prvního deliktu, tu mohou býti ovšem i jiné ještě příčiny ubývání drobných pěvců z uvedených míst kosal okupovaných;

není o tom všude přesných dokladů, ale jsou přece mnohé povšimnutí hodné zprávy a zaručené, jež by dosti přitížily obžalovanému kosovi. Jisto jest, že kde se kosi rozmnožili v parku, dříve hojně drobnými pěvci osazeném, tam opanoval všude jen černý kos, který vše pro sebe spotřebuje a dovede i lidského milosrdenství plnou měrou pro sebe využítkovati (na krmištích sezobe semenec nejdřív). Ku pronesenému je ilustrací dnešní park ve Štýrském Hradci a j.

Že vytahováním žíal a pátráním za potravou na záhonech zahradních naučil se všetečnému vytahování klíčícího semene a bylinek ze záhonů, o tom vědí dobře zahradníci a jiní, kteří se musí proti tomu chrániti vázáním nití a pod. Nejprvnější třešně v zahradách uzavřených, jahody v plantážích jahodníkových, rybíz, maliny a j. bobulovité ovoce nejdříve okusí kos, to známo rovněž. A vinaři? Ti mu nemohou na jméno přijíti, ano stalo se už nejednou, že žádali zcela vážně, aby byl kos „domácí nebo zahradní“ dán na index. Ale dosud toho nedokázali, má přece jen mnoho příznivců mezi P. T. pány zákonotvůrci. To rybáři jsou šťastnější, ti přece lednáčka a skorce (a ptám se, kolik jich tak proti vetřelci kosovi u nás máme?) dostali, kam chtěli — smějí je pronásledovati — škodí rybářství (sic!), z něhož daleko tolik užitku země leckteré nemají, jako z vinařství.

Konečně ani žaloby na plenění hnízd nejsou bezdůvodny; shledalo se nejednou, že holátka červenek, pěnic a j. pěvců v parcích se hnízdících přepadal i ničil. Jsou to ovšem případy ojedinělé a spadají na vrub bezpochyby jen některých individuí dravčí povahy, která zase nekotví tak v nedostatku jiné potravy po mém zdání, jako spíše ve zpupnosti z blahobytu a velikého hýčkáni a mazlení se s ním. Z mazlíčků se stávají zhusta krutí despoti. Vrabčákovi se neodpustí ničeho, ačkoli se mu kos pomalu a za nedlouho vyrovná docela. Škodě kosově hledí se předejiti zavěšováním různých zradidel, konečně i střelbou na slepo a vůbec plašením.

Maso má kos výborné jako jeho příbuzní a hlavně na podzim je ve zvěřině znamenitý. Prodávají se hlavně v Německu (ne sice všude) i jinde byvše polapání jako „kvičaly“. Ale je to také prapodivný zákon, co tam mají. Uškrcení kosové smějí se prodávati, požívatí, živí kosové do klecí pro milovníky ptáků se nesmějí prodávati, protože chytání a prodej živých ptáků je zákonem zakázán. U nás se nesmějí červenky na př. vůbec chytati, ale plnou klec chuděrek malých, uděšených můžete vídati u pražských ptáčníků na jaře pravidelně na prodej nabízetí.

Starí Římané předobře dovedli oceňovati lahůdku z kosích prsíček a vykrmovali je k tomu konci důkladně.

Kos turecký (*Turdus torquatus*, L.).

Kolohřivec (Mor.). — Rus.: Kos bělozobyj; pol.: Drozd obroźny, drozd białobrencz; chorv.: Grivnati kos, kos grivasti; slovin.: Homotar,

1. a 2. Pochop dospělý a ml. — 3. a 4. Pilich ♂, ♀. — 5. Moták. — 6. Moták jižní.

komatar, komatni drozeg; něm.: Die Ringdrossel, Ringamsel, Kranzvogel (Šum.).

Druhový znak: Celý pták je mdle černý, peří bělošedě lemovaného; ♂ má na horní hrudi širokou poloměsíčnou bílou skvrnu (štíť), nápadně se od ostatního zbarvení odrážející; spodní křídelní krovky jsou většinou černošedé. — Délka 26—27·5 cm, křídlo 14 cm, ocas 10·4 cm.

Tab. IX.
obr. 65.

Zobák černý, pouze na kořeni spodní čelisti zažloutlý. — ♀ je černošedá a štít hrudní má zahnědle bělavý, daleko ne tak nápadný. Mladí pak jej vůbec nemají, jsouce na hřbetě rezavožlutě skvrniti; spodek rovněž žlutavý a hustě posázen tmavšími skvrnami a příčkami; zobák jejich je hnědý, běháký šedé.

Rozeznávají se tyto tři variety:

1. *Tur. torquatus torquatus*, L., odr. severní, typický druh Linneův, domovem ve Skandinavii; ♂ má na černém spodku obruby per nanejvýš slabě bělavě naznačeny, na podzim jsou úzké a patrnější.

2. *Tur. torquatus alpestris*, Brehm., odr. horská, obývající pohoří středoevropská i u nás a v jižní Evropě; ♂ je na jaře mdle černý a vždy má na spodku peří zřetelně bíle lemované, na podzim pak jsou lemy tyto širší. ♀ v tu dobu mívají spodek více bělavý než tmavý, což od širokých bílých obrub pochází.

3. *Tur. torquatus orientalis*, Seebohm, odr. východní, obývající severní Kavkaz; podobá se celkem odrůdě severní, je však povrchu hnědší a křídél vespod bělejších.

Kosa tureckého nalezneme ve vyšších pohořích evropských od Pyrenejí až po Kavkaz a Urál a od Skandinávských hor až po hory švýcarské, bavorské, rakouské a sedmihradské; pohoří mezi tím položená jako Krkonoše, Rudohoří (na saské straně), Durynský les, Harz, Černý les a Šumava rovněž jej více méně hostí. Reiser jej našel níždícího se jak v Bulharsku tak na Černé Hoře a praví, že ptáci zdejší se neliší od ptáků karpatských a alpských. Náš pták dává přednost vyšším pohořím s čistým vzduchem před středohořím a vystupuje do vyšších poloh až pokud mu lze potravu sehnati. Na podzim, již od polovice září počíná se stěhovati do krajů mírnějších, hojně bobulemi bohatých lesů jižní Evropy, M. Asie, Persie a sev. Afriky. Tak jej pozoroval v zimě Krüper ojedinele v Řecku, Schrader v M. Asii u Aidinu, Dr. Rüppell v Habeši, Andanson jej vidal na horách ostrova Fayalu (Azory) sbíráti jahody a dle Brehma dostupuje až pohoří Atlasu.

Koncem března a v dubnu dle toho, jak sníh na horách taje, vrací se zase na sever. Děje se tak jednak po párech, jednak v malých tlupách i ojedinele a připojuje se pak rád ku kosům, ne tak ku drozdům. Celý tah podzimní trvá sotva 14 dní, po té není žádného viděti. Putují za noci a za dne se v houštinách skrývají, proto jen zřídka komu se podaří jej uviděti. Náš lid jej nezná.

Hnízdiště jeho zřídka jen bývá pod 1000 m n. m., obyčejně výše se nalézají, avšak klečové skupiny a houštiny se mu valně nezamlouvají pro zařízení domácnosti. Zamilovaná místa jeho jsou pastviny i když jsou rázu slatinného. Hromady kamení, skupiny skalisek i jednotlivé balvany jsou mu velice milými; odtud zpívá. tady si hová a ve skulinách jejich často své hnízdo skrývá. Blízkost lidských obydlí mu tu nepřekáží a vůči lidem nejeví plachosti; za to oproti psům vede si srdnatě, snaže se je křikem, obletováním i klopci zapuditi. Na Krkonoších stává často jeho hnízdo v pásmu klečovém $1\frac{1}{2}$ — $1\frac{1}{2}$ m vysoko od země, obyčejně na větvitém zakrslém smrčku a jen zřídka kdy na vlastní kosodřevině. Na severu, kde stromů těch není, spokojí se různým roštím i silnějším vřesovím, zarostlými balvany a p. a tu pak hnízdo stává mnohem blíže země anebo zcela na ní. Material hnízdní je obvyklý u drozdů vůbec a hnízdo samo vyvedeno je velmi pěkně, takže může býti ozdobou každé nidologické sbírky. Koncem května nebo počátkem června bývá v něm násada o 4—6 vejcích. nejčastěji 5 vajec, kosím podobných. O svá mláďata velice pečují, daleko víc ještě než kvičaly. Křičíce „tak, tak, cak, tak, vik“ a poletujíce, hledí rušitele domácího klidu odlákat, po případě zahnatí netušíce, že tím zároveň dávají plod svůj ve psi.

Jinak je kolohřivec ptákem samotářským, klidným a tichým a více ze zvyku než ze strachu člověka se straní, ačkoli plachým právě není. Sedá mnohdy na střeších salaší a zpívá odtud svojí ranní píseň, hlídaje odtud zároveň poblíž ukryté hnízdo. Jako ostatní drozd i on potruhuje křídly a ocasem při spatření něčeho neznámého. Je otužilým proti zimě a více ještě proti nedostatku potravy s tím spojenému. Na svobodě se živí podobným způsobem jako jeho příbuzní a také v kleci lze ho dobře udržeti při drozdím žíru. Spotřebuje dost potravy a celý den by se ničím bezmála nezabýval než jen žrádlem; při tom se často koupe a hojně pije. S jinými ptáky ve voliéře snáší se dobře, až po naplněný okřín. Zpívá příjemně a silně poněkud jako drozd, leč ne tak čistě a jaksí záduchlivě; naučily jej tomu tiché končiny letní domoviny. Tschudi píše, že od časného rána přivádí píseň jeho veselejší život do vážné a zamklé nálady rozsáhlých krajín alpských.

7. rod: *Geocichla* Temm.

Shodují se v celku s předešlými drozdy lesními (*Turdus*), líší se však od nich tím, že vespod na letkách se táhne bílá páska. Dle nejnovější monografie drozdů od Seebohma a Sharpe pojímá v sebe tento rod 51 druhů, kteří jsou rozšířeni ve východní a jihovýchodní Asii, Archipelagu indomalajském, Australii a Africe, jediný druh toliko přestoupil úžinu mořskou a v létě obývá Aljašku v sev. Americe.

Drozd sibiřský (*Geocichla sibirica*, Pall.).

Rus.: Černoj drozd (Sibír); pol.: Gajówka lutniczka; chorv.: Sibirski drozd; něm.: Sibirische Drossel.

Druhový znak: Vespod jsou křídelní krovky s vnitřním okrajem většiny letek bílé; přes ony je hnědočerná příčná prouha, pod níž se za mládí bílé zbarvení mění do rezava; ostatek je černý. Obě krajní rýdovací pera mají koncovou bílou skvrnu; tělo po vrchu je tmavě břidlicové barvy; proužek nad okem a přes skráně je čistě bílý, u ♀ a mladých je bledě narezavěle žlutý. — Délka 204 cm, křídlo 124 cm, ocas 7–83 cm.

Starý ♂ je celý namodralé barvy tmavé břidlice, z čehož bělostný nadoční pruh pěkně svítí. Od prsou až na břicho táhne se středem bílé políčko; spodní krovky ocasní jsou bílé, černě skvrnitě; zobák rohově černý, oko tmavohnědé, běháky barvy pleťové. — ♀ je svrchu bledší, spíše popelavější, na temeni hnědočerná, na bradě a hrdle bělavá, od zobáku dolů táhnou se řádky drobných černých skvrnek; popelavý spodek je narezavělého nádechu a světle skvrnit. Na podzim po prvním pelichání je vrch těla zelenavěhnědý, hrdlo bílé beze zřetelných řad skvrnek od zobáku sbíhajících, krk níže je skvrnit, olivově šedozelená hruď a boky jsou též světle kropenaty, střed břicha s ocasioními krovkami spodními je bílý a skvrnitý; na křídle vytvářejí rezavé konečky krovek dvě světlé pásy.

Obývá východní sever a střed Asie: východní Sibír, Kamčatku, Amursko, Mandžursko, Japonsko, Aljašku i s ostrovy moře Behringova; táhne pak do jižní Číny, západní Indie i Archipelagu. Jako tuze nepokojný poutník zatoulal se i do Evropy a to obvyčejně ve společnosti drozdů, s nimiž ve stejnou dobu táhne. Dosud známo z odborné literatury více případů, kdy byl v Evropě chycen. V Německu 11krát (naposled v Meklenbursku 1884), v Holandsku 2krát, v Belgii 1krát, ve Francii 1krát, v Bulharsku 1krát, v Anglii 2krát a rovněž mezi českými ptáky se uvádí.

Miluje houštinaté krajiny a čisté lesy listnaté spíše než smíšené nebo jehličnaté.

Drozd hebkoperý (*Geocichla mollissima*, Blyth).

Něm.. Weichfederdrossel.

Druhový znak: Povrch jednobarevně hnědý; velké spodní křídelní krovky černé, malé bílé; spodek těla je na rezavých bocích krásně černohnědě skvrnit. — Délka 263 cm, ocas 98 cm

Jsa domovem na velehorách Himalayských ve výších 9–10.000 stop, sletuje na zimu do hlouběji položených krajin (Sharpe). Také tento drozd byl už v jihovýchodní Evropě dopaden (Naumann) a dle Dra Reye byl chycen v říjnu 1890 do ok s kvíčálami a brávníky u Haakenu v Hannoveru. Jest to mladý pták a nyní se nalézá v berlínském přírod.

museu. Doposud mladí ptáci byli považováni za samostatný druh *Turdus dixonii* a teprve Sharpe r. 1902 po důkladném srovnávacím studiu všech kožek tohoto druhu v britském museum nashromážděných dokázal, že *T. dixonii* je vlastně mladý pták *T. mollissimus*. Tak také určen berlínský exemplář.

Drozd měňavý (*Geocichla varia*, Pall.).

Drozd Whiteův. — Pol.: Drozd pstry; chorv.: Šarení drozd; něm.: Die bunte Drossel (Bergdrossel).

Druhový znak: Povrchu zažloutle olivovězeleně šedý; každé péro značeno světlou čárkou ostéňkovou a černou obrubou na špičce; velké krovky vespod křídla jsou černohnědé; ocas 14perý, černý, světleji lemovaný, pera prostřední žlutavě hnědá; spodek těla je bílý, od hrdla počínajíc je každé pero zdobeno poloměsíčníou černou skvrnou na konci a každá z nich je opět žlutě obroubena, rovněž tak i po stranách krku; spodní ocasní krovky jsou bílé a černě skvrnité. Zobák nahoře černý, u koutků žlutý, oko tmavohnědé, běháky špinavě pleťové. — Délka 30 cm, křídlo 16 cm, ocas 10·7 cm.

Nádherný tento drozd žije v Asii od Jeniseje na východ až po Tichý oceán a Japonsko. Na podzim putuje severní Čínou do jižních krajín, na Formosu a Filipíny, aby tu přezímoval. Poměrně dost často zaletěl se do západní Evropy a byl uloven nebo nalezen ve Skandinávii (2krát) v Rakousku (4krát, jeden u Aspangu jižně od Vídně 1847, nyní ve dvor. museu, byv falešně určen Pelzelnem jako *T. dauma* = drozd horský), ve Skotsku (1krát), v Irsku (3krát), v Anglii (15krát), ve Francii (4krát), v Belgii (8krát), v Itálii (12krát), v Německu (14krát); z našich vlastí není zpráv, ač není nemožno, že by tudy neproletěl.

Zprávy o životě jeho mluví o jeho veliké plachosti a opatrnosti; zpívá podobně našemu drozdu, vábivé zvuky a při odletování zní prů žalostně jako u hýla. Živí se hmyzem i bobulemi jako naši drozdi.

Drozd horský (*Geocichla dauma*, Lath.)

Něm.: Himalaya Drossel (kleine Golddrossel).

Druhový znak: Velice podoben předešlému a také za něho omylem zaměňován; povrchu je okrověhnědý a skvrnitý jako předešlý; nadoční proužek žádný; spodek bílý, žlutavého nádechu na hrudi a současně skvrnit až po břicho, jež se spodními ocasními krovkami jest beze skvrn. Krovky vespod křídla mají špičky bílé, u kořene jsou černé. Zobák shora tmavohnědý, u kořene světlý. Zbarvení dle pohlaví a doby roční se mění. — Délka 27·7 cm, křídlo 13·5—14·7 cm, ocas 9·1—11·2 cm.

Zdržuje se v Himalayích a Birmě a přezimuje v rovinách severní a střední Indie.

Zprávy o jeho zbloudění v Evropě, zejména v Německu jsou velmi nejisté, což není divné, připomeneme-li si neobyčejnou podobu jeho s předešlým o něco větším drozdem měňavým či Whiteovým. Tím větší vzbuzuje podiv zpráva o jeho se objevení v severních Čechách (kde?)

r. 1889 viz poznámku v Bayerově „Prodromu českých obratlovců 1894 str. 106. — Videňský exemplář dvor. musea byl rovněž dlouho za tento druh mylně považován a i o Helgolandském exempláři Gaetkově pochybuje zvěčnělý Secbohm a pokládá jej za „omyl“. Kdo má pravdu?

Konečně jest se mi zmíniti ještě o dvou amerických drozdech mnohohlasých rodů *Mimus* a *Harporhynchus*, kteří rovněž nabyli občanského práva evropského.

Drozd karolinský (*Mimus carolinensis*, L.).

Něm.: Katzenvogel; angl.: Cat bird (Amer.).

Druhový znak: Jest břidlicově šedé barvy, nahoře tmavší, vespod světlejší; temeno je černohnědé; spodní ocasní krovky rezavé. — Délka 21 cm, křídlo 9·5 cm, ocas 10 cm.

Hnízdí se v Kanadě, východních a středních státech severoamerických, přezimuje v střední Americe. Svého příslušenství evropského vůbec a německého (od těch čas, kdy se Angličané zřekli ostrova Helgolandu) zvlášť nabyt 28. října 1840, byv střelen tamním občanem a po mnohých překážkách se dostal konečně do Gaetkovy sbírky (viz jeho Vogelwarte II. vyd. str. 272).

Drozd hnědý (*Harporhynchus rufus*, L.).

Něm.: Die rote Spottdrossel.

Druhový znak: Celý povrch těla, křídel i ocasu je rudohnědý; křídla jsou zdobena dvěma bílými páskami; spodek rezavěžlutý, na hrudi a bocích černohnědě skvrnit. Délka 28 cm, křídlo 10·2 cm.

Bydlištěm shoduje se s předešlým a mimo četné poutníky na jih, přezimují mnozí v letních svých bydlištích jako naši kosové. Patří dle úsudku výtečného znalce ptačího zpěvu A. Gerhardta k nejlepším pěvcům severoamerickým a jen drozd mnohohlasý (*Mimus polyglottus*) jej v tom ohledu předčí.

Jedenkrát se jen měl objeviti v Evropě, byv pozdě na podzim 1836 na Helgolandě chycen a později prodán do Hamburku. Protože tomuto udání dávají víry i zcela vážní mužové vědy (ač o skeptiky není nouze), nesmíme svému mínění ani my o tom dáti zjevně průchod.

II. podčeleď: Pěnice (*Sylviinae*).

Běháky zpředu mají pokrytku rozdělenou ve 4–6 štítků; pelichají dvakrát, na jaře a na podzim; obývají výhradně východní polokouli a většina z nich je domovem v mírné Evropě a Asii, jiní opět v Australii, tropické Asii a Africe, kam i ty, jež u nás v létě přebývají, na zimu se stěhují. Známo jest něco přes 100 druhů pěnic. Nízké křoví, rákosí, třtina jsou jim bydlištěm a potravu svou s listů a květů sbírají, na zemi jen zřídka kdy se pohybuje.

1. rod: Sylvia, Klein.

Dosti silný drozdovitý zobák je šidlovitý, nozdry na něm jsou štěrbinovité, shora blankou do polovic zakryté a přes ně se sklání několik volných štětin. Nožky jsou nízké ale silné, prsty vespod opatřeny širokými chodidly; křídla délky prostřední; 1. letka mnohem kratší poloviny 2., letka 3. nejdelší; 12perý ocas je dost rovný. Povrchu bývají barev šerých, jednobarevně hnědé nebo šedé, pera podpažní nikdy nejsou žlutá a křídelní krovky nikdy nejsou na koncích bílé. Tělo drží vají po většině sehnuté, stále jsouce připraveny ku prokluzování houštini, jimiž, byť sebe hustšími, jako myšky se dovedou výborně pohybovati; za to na zemi jsou skoro neobratné. Hnízda staví si v jakémkoli houští, ale i na rostlinách a všechny mají ve zvyku všelikým pitvořením se odlákati svého nepřítele, vrhající se třepetavě na zem, po níž se jako poraněné vláčí a poskakují. Živí se hmyzem, jež vyhledávají na listí, větévkách a p. a žerou také rády různé bobule a sladké, měkké ovoce.

Pěnice vlašská (Sylvia nisoria, Bechst.).

Vlaška, vlašský myšáček, velký myšáček, španělák (Mor.). — Rus.: Slavka pestrogrudaja, podorešnik, peresměšnik; pol.: Pokrzewka jarzebata, pokrzywka rybnie oko; chorv.: Prugata pogrmuša, grmuša pijegava; slovin.: Pisana penica; něm.: Sperber-Grasmücke.

Druhový znak: Povrchu je tmavě namodralé šedá, vespod bělavá, napříč temněji pruhovaná (jako krahujec = Sperber); ♀ má tuto kresbu méně zřetelnou. Duhovka u starých je krásně ohnivěžlutá (u mladých do roka jen hnědá); ocas břidlicově šedý, 3.—4. krajní jeho pera jsou na koncích a vnitř bíle lemovaná; větší spodní křídelní krovky jsou zažloutle bělavé; 3.—5. letka jest mírně na vnějším praporu zúžena; 3. a 4. letka jsou nejdelší. — Délka 16—17 cm, křídlo 8·8 cm, ocas 7·1 cm.

Zvláštní krahují kresba vespod a ohnivěžluté oko jsou neklamné známky této největší naší pěnice. Zobák je rohově černý, nozdry veliké, hltan zažloutle pleťový, běháky šedé, silné a dost dlouhé; drápy velké a mírně zahnuté. — ♀ nemá tak ohnivého oka a kresba spodní je na krku a řiti řidších proužků. Mladé, nevypelichané pěnice vlašské nejsou starým podobny, majíce jen boky nepatrně skvrnity a celé tělo povrchu světlé šedé žlutavě lemovaného peří; na čele pak zažloutlé, nadoční proužek sotva zřetelný a hrdlo s hrudí je čistě bílé, proužky příčnými nezdobené, volátko a boky jdou do žlutava, slabiny jsou šedé.

Obývá střední Evropu, od Rýna na východ, severně pak až po jižní Švédsko, na jihu až do Švýcar, v naší říši, sev. Itálii, na Černé Hoře, v Bulharsku, Dobruždi, střed. a již. Rusku, na Kavkaze, v Turkestanu, Persii, již. Uralu a Altaji. V Anglii schází. Ve vlastech našich je dost rozšířena, víc ještě než známá, ale vyskytuje se jen na příhodných místech u větším počtu; někde jí není. Zdá se však, že přece jen je

na postupu a čím dál více svá bydliště letní u nás i jinde (kol Berlína, kde dříve nebývala) rozšiřuje. Přezimuje v nitru Afriky a jednotlivé byly v zimě pozorovány i v Andalusii.

Za bydliště si volívá hluboké lesy listnaté poblíž vod, hlavně mlázi smíšených listnáčů, paseky 2—3leté i malé hájky v polích, větší remisy a porostliny a r. 1907 jsem ji našel hnízdící uprostřed širých lánů polí a luk u potůčku ve vrbovém a šípkovém křoví. Zdálo by se, že vyžaduje blízkost vody, co však Janda popírá, opak toho tvrdě. Ačkoli je po přednosti ptákem rovin, přece i v horách byla nalezena; Radde na Kavkaze ji viděl ve výši 700 m, Severzov v Tianšanu docela až do výše 3.500 m ji pozoroval. Z jara za tahu (přilétá v noci počátkem května) ráda také na vysoké stromy sedá a jsouc plachá málo kdy do zahrad se odvažuje, leč pravidlem to není. Odtahovati počíná znenáhla v srpnu, což potvrzuje do polovic září; potom jí není vidět.

Hnízdo umí výborně ukrývat i staví je v trnitém houští (trnkách, hlohu, šípkoví) a jen zřídka v křoví beztrnném; od země bývá $1\frac{1}{2}$ —2 m vysoko. Jest pěkné a dost pevné a ne tak nedbale stavěné jako u pěnic bývá zvykem. Koncem května a počátkem června bývá v něm 4—5, zřídka 6 vajec podlouhlých, bělošedých a velmi bílými violetovými a málo kdy hnědými skvrnkami zdobených; bývají vysezena za 14 dní. Průměrná velikost $21\cdot03 \times 15\cdot21$ mm, váha 0.161 g. Za sezení bývá samička vystřídána v poledních hodinách samečkem. Bau ve Vorarlbergu ji našel několikrát, ona se hnízdila v bezprostřední blízkosti masáka obecného.

Blíží-li se člověk hnízdu s mladými, tu staří již zdaleka jej vítají a obletují, křičíce „ček, ček, ček,“ zrovna jako křičivá masák či ťuhýk, takže opravdu nelze hlasů těch ani rozeznati. To se stalo však už naší pěnici osudným a sám jednou (červen 1900) jsem ji střelil, považuje ji po hlase a z dálky za samici ťuhýka obecného, když v sousedově zahradě dorážela křičíc na kočku.

Sotva 14 dní mladé ve hnízdě pobudou a proto si nutno pospíšíti tomu, kdo by měl chuť se s nimi v kleci piplati a krmiti je mravenčími kuklami, kousky syrového masa a tvarohu.

Je ptáčetem bystrým a obratným a je vskutku mistrovsky vycvičena v prokluzování houštím a hra na schovávanou s ní brzy by tě, človče, omrzela a unavila; než si pomyslíš, už se ti s jiné strany ozývá jako na posměch. Zkusil jsem to nejednou a blízka „Šoubova skála“ u Zbyslavě byla toho svědkem, že jsem nevěděl kudy zpět, když španělák se ozýval už daleko za mnou. Jsouc bázlivá a plachá velice nerada daleko ze svého domova se vzdaluje a upaluje, musí-li přece letěti, aby jen co nejdříve zapadla do ochranného houští na cestě. Se sobě rovnými i s cizími ptáky na blízkou se nerada snáší, jsouc vadivá, haštěřivá a žárlivá; stále má s nimi nějaké nedorozumění.

Živí se různým hmyzem, jenž po keřích sbírá a letmo jen zřídka co uloví, nejvýš co se dá polapiti skočmo; ku podzimku i bobulemi červeného i černého bezu, zvláště pak bobulemi krušinovými za vděk vezme a třešním rovněž rozumí. Na jihu vyhledává sladké fíky. Ošetřování v kleci není právě lehké a patří celkem ku choulostivým ptákům vzdor své velikosti.

Pěnice vlašská je dobrý zpěvák a také trochu posměváček. Chce-li pěkně pozorně poslouchati, uslyšíte všelijaké náměty zpěvu křepelčího, pěnkaviho, žluviho, koňadřího, budniččího, pravou to směs, docela mile se poslouchající. Přece však není tak příjemná a lahodná jako píseň pěnice slavíkové. Pějíc dílem poskakuje, dílem vzletuje několik metrů z křoví do výše, při čemž návrat se děje třepetavým volným letem buď na blízký strom nebo zpátky do křoví, aby tu dozpívala finale.

Černohlávek (*Sylvia atricapilla*, L.).

Pěnice černohlavá, černuška, černopleška, bačálek. — Rus.: Черно-головка, черношляпка; pol.: Pokrzewka czarnolbista, figojadka, pokrzywka czarnogłówna; charv.: Crnoglava grmuša; slovin.: Črnoglavka; něm.: Mönch-Grasmücke, Schwarzplattel, Plattmönch.

Tab. X.
obr. 72.

Druhový znak: Vrch hlavy (čepička) černý (♂) nebo hnědý (♀ a mladí ptáci); hrdlo bělošedé; uzdičky, tváře a krk po stranách světle šedý. — Délka 14·3 cm, křídlo do půl ocasu, ocas 6 cm.

Povrch těla zelenavě hnědošedý; ocas a letky našedivěle černohnědy a barvou hřbetu lemovány; hrud' a břicho špinavě bílý, se stran jemného hnědavého nádechu. Zobák černohnědý, oko pěkně tmavohnědé, běháky dost silné a šedé jako olovo. — ♀ má vršek hlavy hnědý a barev je celkem bledších, hrudi žlutavě naběhlé; bývá také o poznání větší ♂. Mladí jsou dosti podobní ♀, leč spodku žlutavějšího; temeno jejich bývá hnědé a ne tak ostře omezené; mladí ♂♂ už ve hnízde se poznávají po temnějším vrchu hlavy.

Při odrůdě, nazvané *S. atricapilla rubricapilla*, Landbeck (= *ruficapilla*, Naum.), má i ♂ hnědou čepičku; žije více v jižních zemích, ale Bau nalezl ♂ spářeného s rudohlavou ♀ také ve Vorarlbergu. Po mínění vynikajících ornithologů má to býti mladší, dosud nevybarvený ♂, asi v tom smyslu jako u rehka domácího odr. *cairii* se naskytující. U Smyrny se vyskytují opět ♀ s černou čepičkou. Na Azorech a Madeíře se vyskytuje melanistická (tmavá) odrůda černohlávka, *S. atricapilla heinekeni*, Jardin, u něhož černá partie na hlavě sestupuje až na ramena a kol hrdla až na horní hrud'; i celkové zbarvení je temnější, hnědavé.

Černohlávek je znám po celé Evropě, severně až v Laponsku a východně v Malé Asii až po Kavkaz; v okolí Omsku (záp. Sibiř) jej pozoroval Finsh. Dále v severní Africe, na ostrovech Kanárských a Azorech i na Madeíře (*capriot*). Stěhuje se jižní Evropou, kde jich už

hojně přezimuje, do severní Afriky až po Senegal, Egypt a Nubii. V našich vlastech je rozšířen všude a dosti je znám, nejvíc ovšem u našich sousedů, u nichž dosud ptáčnictví kvete. Následkem toho, že jej tuze chytají, dílem i pro nedostatek vhodných hnízdišť lze pozorovati tu a tam dosti citelný jich úbytek. V Alpách dostupuje výše až 1000 m (hnízdí se tu dle Baua) a na Kavkaze docela do výše 2100 m (dle Radde). Zdržuje se v listnatých porostech s houštinami, v hájích, remísech s několika vyššími stromy, parcích, hřbitovech; poblíž měst i vesnic vyhledává živé ploty a ohrady z různého roští a p. Pisatel jej našel i v jehličnatých lesích při okrajích, kde vtroušeny byly stromy listnaté a to vždy blíže vody. Prázdné plochy za dne nerad přeletuje a jen jako z přinucení. Je ptákem stěhovavým, který na jaře jednotlivě putuje za noci (v dubnu před slavíkem); na podzim zdá se, že je družnější (v září); opozdilce až do polovice října i déle ještě možno vidati.

Hnízdí se na příhodných místech v houšti ostružinníkovém nebo živých plotech, zřídka na nízkých, košatých stromcích; i na kaštanech byla hnízda jeho nalezena. Na malém smrčku, ani ne $\frac{1}{2}$ m od země našel jsem jeho hnízdečko o 5 vejcích, ale neobstálo; Bau zase na spodní větvi jedle těsně u kmene jako bývá drozdi hnízdo, ačkoli všude kolem houštin bylo dost. Proti předešlé pěnici černohlávek hnízda svého tak neukrývá a lze je mnohdy hned nalézt, ano záhy padne do oka, jak se říká. Není nikterak výrobkem uměleckým, jest však dost hluboké a uvnitř vyhlazenější než hnízdo pěnice slavíkové; jest skrz ně viděti také jako u jejího. Vajíčka jsou v něm počátkem května, podruhé v červnu a to počtem 3–5 kusů (jen zřídka 6); jsou zahnědle skvrnitá, šedě mramorovaná, čárkami a tečkami zdobená a sem tam hnědě jako vypalovaná, krátce dost pestrá vajíčka. Rudohlavá odrůda má vajíčka základní barvy růžovější, připomínající mnohá vejce lindušky lesní. Průměrná velikost 19×14.5 mm, váha 0.136 g.

Za 2 neděle jsou vysezena za střídání se obou starých ptáků (asi na 5 hodin denně přejímá ♂ úlohu ♀). Nesletuje s vajec tak snadno jako následující a dá se i dost zblízka pozorovati; častého dotýkání vajec však nesnesou. Také bývají pěstouny mladé kukačky. Mláďata po vyvedení sedávají těsně vedle sebe na větévec křoví, očekávajice trpělivě rodičů se soustem už vstříc se jim ozývající. Při vyrušení rozprchnou se na všechny strany a znamenitě se ukryjí. Staří lnou ku svému plodu neobyčejně a ♀ se dá polapiti do skříňky třeba 3–4krát, jsou-li v ní mláďata ukryta. Pokyn pro číhaře, aby ji dříve nepouštěl, má-li spadeno na samečka; chytila by se mu opět a opět, protože ♂ do pasti jinak nejde, až když se ♀ ztratí.

Pro krásný a líbezný zpěv je ode dávna oblíbeným ptákem klecovým a milovníci jich (Videňáci a Němci vůbec) dovedou o svých chovancích pěti pravé hymny chvály. Není také s podivením, slyšíme-li, že

jsou mezi černohlávky hudlaři a nyní prý dokonce už za nic nestojí ani černohlávek z Vid. Lesa. Bývaly to jindy časy! Takové a podobné vedou hovory, zapomínajíce, že chuť, vkus a jiné duševní schopnosti lidské podléhají časem změnám. Černohlávkové zatím zpívají dál svoji písničku, jak jim zobáček narostl, a toužení do starých zlatých dob nedbají. Tuto je do slova jeho písnička: „Dydyldy dyldy — dyldy dyldé —“ anebo takhle: „De, dy de de i dy — de dy de de i dy —“ vždycky jedna část se zpívá výše (prvá) druhá se snižuje. Opakuje-li pták tento zpěv dva- nebe vícekrát, jmenují jej dvojitým tlukotem a hned stojí umělec více než jednoduchý zpěvák. Vedlo by to daleko, abychom o všem tom rozprávěli řeč.

Černohlávek je při chuti vždy, neboť je bystrým a čilým ptáčetem, který většinu dne stráví sháněním se za potravou. Rád zaměňuje hmyz za všeliké bobule. Ani prý bobule lýkovce mu neškodí a tisové bobulky také bez nebezpečí polyká. Na podzim se často chytne s „kvícalami“ do ok na jeřabiny.

Pěnice slavíková (*Sylvia simplex*, Lath. = *hortensis*, Bechst.).

Pěnice zahradní. — Rus.: Smorodinka, travník, sadovaja slavka, sadovoj kuznečik; pol.: Pokrzewka ogrodowa; chorv.: Vrtna grmuša slovin.: Vrtna penica; něm.: Garten-Grasmücke, Baumnachtigall.

Tab. X.
obr. 71.

Druhový znak: Barev nejprostších, povrchu olivověšedá, vespod špinavě nažloutle bílá; spodní křídelní krovky bledě žlutavé; osténky (stvolý) letek i per rýdovacích jsou vespod bílé; krátké běháky modravé, konec ocasu rovně zastřížen; 1. letka velice malá. Špičatá a úzká; 2. = 4. a 3. nejdelší. — Délka 14 cm, ocas 5·4 cm, rozpětí 22·7 cm.

Tři štětinky zobákové nápadně nad ostatními vynikají, oko je tmavohnědo, u mladých světlejší, hltan s jazykem barvy pleťové, zobák u kořene světlejší je ku konci černý. Obě pohlaví nelze téměř mezi sebou poznati a rozdílné znaky tu a tam uváděné nestačí. Pelichají v srpnu a podruhé na jaře se vymění toliko drobné peří; v tu dobu jsou ještě za mořem.

Obývá střední Evropu, spíše západní než jihovýchodní; střední Švédsko je asi nejsevernější hranicí jejího rozšíření, ačkoli i u Severního ledového moře byla pozorována. Za Ural daleko na východ nepřichází, byvši také u Omska Finšhem viděna. V Řecku se nehnízdí a i v Uhrách nezdá se býti hojnou; za to v našich vlastech a dále k západu je obecným ptákem. Na jaře za tahu proletuje od východu k západu a je zjištěno, že v zimě žije v západní Africe až po Senegal a Zlaté pobřeží, ba ještě dále za rovníkem v zemi Damarské byla pozorována. Nemusi to býti jen houštiny listnaté i kraje lesů jehličnatých, zahrady větší, živé ploty a p. jí stačí, aby si zařídila domácnost. Zel, že jich každoročně mnoho a mnoho bývá pochyťáno a snědno na jihu. Nedivno tedy, že jich také celkem ubývá, připojí-li se k tomu intensivní způsob

hospodaření a takřka nesmyslné a bezúčelné mýcení houštinatých porostů. V osadách kočky a kluci, na tahu lační jihozemci, trochu nesnáze cestovní jich pohubí — nuže, kterak jich nemá ubývatí, nemluvě ani o německé „vědě“, kde pomalu každý studentík zakládá si sbírku ptačích vajec, vedle četných sbírek jiných. Oologie jest krásná věda — ale běda ptáčkům! Dělejme to také tak a z čeho se budeme na jaře do opravdy těšiti? Ptáci patří k jaru.

Tah se odbývá také za noci po jednotlivu (na jaře) a v rodinkách (na podzim) a tato pěnice jest jedním z nejposlednějších ptáků, jež k nám na jaře se vracejí, od konce dubna, spíše v květnu, ale na podzim, aby hodně užily božího nadělení — zralých bobulí — vleče se tah déle. Počíná v srpnu a potrvá za pěkné pohody až do října.

Hnízdo staví velmi ledabyle, ani je nevystele, takže vajíčka div že dnem jeho nepropadnou; ani je náležitě neupevní, neumístí a tuze lehce bývá shozeno. Nežli se definitivně rozhodne párek nás, pro určité místo, začínají stavbu tu a tam, až konečně hnízdo postaví — na místě nejméně vhodném, třeba na rohu lesa u samé cesty na vrchu ostružinní, jehož větve do cesty zabíhají, jako jsem kdysi nalezl. Homeyer nalezl její hnízdo s násadou o 4 vejcích v myši díře asi půl m hluboko v zemi. Vejce mívá pozdě, od polovice května až do počátku června a obvyklý počet jich 5—6 (také jen 4); podobají se vejcím předešlého, ač dosti ve kresbě varírují. Průměrná velikost 19.9×14.5 mm, váha 0.141 g. Za 13 dní střídavého sezení líhnou se mladé. Je tuze choulostivou vůči častým návštěvám a také se snaží nepříteli odlákati od hnízda. Kukačka rovněž ráda jí podkládá svůj plod. Hledíme-li upřeně do hnízda s mláďaty sotva peříčkem pokrytými, vyskáčou z něho a poschovávají se v houští. Hnízdí se u nás toliko jednou; přijde-li o prvou násadu, snáší podruhé. Jižněji hnízdí se dvakrát.

Je mírným ptákem a pořád pilná, neunavná; také se tak neváže na houštiny i na stromech se pohybuje zcela nenuceně, byť i lidé pod nimi pracovali. V kleci se ošetřuje jako černohlávek a je o tom několik návodů, jmenovitě co žiru se týče. V době tahu je tuze v noci nepokojná, někdy i měsíc a tu ji pěstitelé dávají na noc do veliké bedny, kde si tak nemohou ublížiti, jako v kleci o drát. Do klece dlužno jim často dávatí říční písek a čerstvou zem drnovku.

Živí se podobně jako ostatní pěnice a pro zralé třešně i hmyzu skoro zanechá, jak je dychtivě požírá. Z bobulí nejraději všechny bezové a na jihu mlsají fíky, jsouce proto nenáviděny. Staří všem těmto fíkům milovným ptákům říkali *Ficedulae* (Vlachové Becafigui = fíkožrouti). Dle hesla „Nesním-li já tebe, sníš ty mne“, odškodňuje se takový jihozemec lapáním a střílením na ubohé ptačí drobotině, již $1\frac{1}{2}$ tuctu jde právě na jednu porci (*piccollo ucelli*).

Milým je zpěvákem pěnice slaviková, a věru, že jí přívlastek ten nebyl dán zbůhdarma (něm. Baumnachtigall). Píseň její zvučně před-

nášená a proti písňím ostatních pěnic nejdelší, poslouchá se velmi příjemně a předčí co do bohatosti černohlávka. Jest ji slýchati až do polovice června, když ostatní ptáci znenáhla umlkají pro rodinné starosti. Nezapomenu zápasu dvou těchto pěvců v smrkovém mlázi pod hrází rybníka v Litošicích (na Železných horách). Nebyli od sebe ani 30 kroků a já mezi nimi skryt zbožně a s podivením jsem v duchu udílel palmu vítězství hned tomu, hned onomu a naposledy jsem je vyplašil a nedostalo se jí žádnému, ač patřila oběma. Ale dojem — ten trvá dosud a rok od roku si jej vždy v máji obnovuji. Zvěčnělý Brehm ml. byl jejího zpěvu velikým ctitelem, a za jejího nejkrásnějšího šveholu vydechl duši věhlasný otec jeho (1864).

Pěnice popelavá (*Sylvia sylvia*, L. = *rufa*, Bodd.).

Pěnice šedá (ačkoli všechny naše pěnice jsou šedější než právě tato), spíše rudokřídla by jí slušelo. — Rus.: Polevaja slavka, govoručnik, zavirucha bolotnaja; pol.: Pokrzewka popielata, szara pokrzywka, czerńiówka; chorvat.: Prosta grmuša; slovin.: Plotna penica; něm.: Dorn-Grasmücke, Weisskehlchen, Orgelhetsche (Čechy).

Obr. 6. Pěnice popelavá.

Druhový znak: Povrchu hnědošedá, vespod nažloutle nebo narezavěle bílá; peří na křídlech je široce světlorazavě lemováno; nejkrásnější rýdovací pero bělavé, s bílým vnějším praporkem, ostatní jen na koncích nepatrně bílá až po třetí pero od kraje; větší spodní křídelní krovky jsou šedé; běháčky žluté barvy masové; 2. letka rovna nebo delší 4, rozhodně však delší 5. — Délka 14·3 cm, ocas 6 cm, rozpjetí 22·1 cm.

Starý ♂ má hrdélko a prsa bílá, strany krku a prsou zarůžovělé do pleťova přecházející; zobák krátký, dosti silný, tmavohnědý, oko starých světle žlutohnědé, mladých šedohnědé. Rozdíl mezi pohlavím je dost patrný; na hlavě a šíji je ♂ šedý, ♀ téže barvy jako na hřbetě; on je na hrdle čistě bílý, níže růžového nádechu, kdežto u ní je nádech tento žlutavý nebo šedý, a rezavé partie křídelní jsou také mdlejšího zbarvení. Na podzim je celkem barva pěnice té rudější, na jaře popelavější, což pochází od otření rezavých okrajů per; pelichá jednou.

Forma východní *S. sylvia fuscipiles*, Severz. liší se od západní (naši) tmavším povrchem, černými letkami a rýdovacími pery a žlutavě lemovanými krovkami křídelnými.

Jako její příbuzné i ona obývá velkou část Evropy a dostupuje k severu až do severní Skandinávie a Laponska a dále až ku Bílému moři, na východě je za ní zmíněná var. *fuscipiles* u Kaspického moře,

M. Asii a dále v západní Asii. Za tahu proputuje celou Evropu až na jih, kde také se hnízdí, ale nepřezimuje, neboť ze Španěl a Řecka v srpnu a září zmizí na dobro.

V našich vlastech je nejobyčejnější a nejznámější pěnicí vůbec. Nalezneme ji jak v krajinách lesnatých, tak i bezlesých, jen když tu dost stromů a křovin (šípků, ostružin, malin, trní, hlohu atd.). Jehličnatých lesů nemiluje a v tyčkovinách světlých ji marně hledati. V úrodné kotlině čáslavské ku př. neschází skoro v žádném stromořadí podél silnic a polních cest, podél příkopů osázených, v polích i s nepatrnými křovisky; všude lze její charakteristickou píseň slyšati. Zajímavo jest, že se osadám vyhýbá a patří vskutku ku zvláštnostem hnízdečko její v zahradě nalézt. Zdá se, že všude tam, kde se zdržuje masák či fuhýk obecný, také zhusta se vyskytuje tato pěnice, alespoň dosavadní zkušenosti tomu nasvědčují. Stěhuje se za noci jako předešlé; na jaře v dubnu se u nás objevuje, aby opět v srpnu a v září se s námi rozloučila.

Hnízdečko staví nejraději v trní, toho však vždy není po ruce a proto běže za vděk i hustými rostlinami, kopřivami, vysokou travou, řepkou, hrachem, vikví, jetelem na polích; i v travnatém žitě bylo již nalezeno. Nejtěžším je hnízdo ve stařině nalézt, ta tvoří stříšku nad ním; taková bývají často v pasekách. Bývá buď na zemi nebo nejvýš $\frac{1}{2}$ m nad ní, lépe skryto a pečlivěji spleteno. Vajíčka, koncem dubna nebo v květnu snesená, jsou zelenavě nebo modravě bílé barvy základní, bledě mramorovaná a temněji kropenatá a čárkovaná; celkem dost v kresbě i barvě varírují. Bývá jich poprvé 4—5, podruhé 4, průměrné velikosti 18.8×13.9 mm, váhy 0.113 g.

Kde slyšíme ♂ horlivě zpívat, tam asi tak v okruhu 100 kroků dlužno hledati hnízdečko. Také ji volívá kukačka za pěstouny svých podvržených potomků. U hnízda vede si podobně jako předešlé. Po 13 dnech líhnou se holátka, jež rychle perím obrůstají.

Jest ze všech pěnic nejneposednější ptáče a tím nejhustším křovím a roštím znamenitě se dovede pohybovati. Neustále má na spěch, stále prchá a zase se vrací a ve svém nevelkém okrsku šmejdí neustále. Je-li opravdu pronásledována, ukryje se v houštině a nedadouc se viděti, nepozorovaně se snaží odtud vytratiti. Čilá, veselá, dovádívá ráda škádlí jiné drobné pěvce a honí se za nimi, ale nezapomene nikdy, že houština a křoví jsou jí ochranou. Jindy opět jsouc v úzkých vyletuje z houští s vyzdvíženým ocáskem, jakoby vzduchem skákala, což se komicky vyjímá.

Potravou se shoduje s ostatními pěnicemi, majíc tabuli hojně vystrojenou netoliko v stromů a křoví, ale i všude na polích řepkových, pšeničných, bobových, hrachových i makových; po dozrání zamilovaných bobulí věnuje opět těm pozornost.

Pro její zpěv nemohu se nadchnouti, ačkoli jej mnozí chválí; já ji mám za nejchatrnějšího zpěváka z našich pěnic a předešlým se nemůže rovnati. Hlas její chvílemi připomíná rehka zahradního, nebo zase bělořita zamilovaného, je řezavý, drsný, neobroušený . . .

Překládají tu její písničku takhle: „decri, cerri decidri hecri herrot“, k čemuž připojuje vábivé zvuky „hoed, hoed, ved, ved, ved, ved“, a dle toho lze bezpečně pěnici popelavou po hlase poznati. Pravda, že mnohá dovede, chce-li, i zpěvy jiných ptáků napodobovati (ku př. budnička většího jsem slyšel). Sameček zpívá v houští piano, při čemž poskakuje a hledá, leč jakmile dojde na forte, ocitá se na vrcholu a odtud vzhůru na několik metrů vyletuje a dozpívá je, až se zase vrátí do křoví nebo na strom. I na telegrafních drátech u nás si zazpívá a ráda potančí.

Pěnice pokrovní (*Sylvia curruca*, L.).

Pěnice podkřovní, špalírka, hluchá pěnice. — Rus.: Peresmeška, zaviruška, travniček; pol.: Piegża, pokrzywka mala; chorv.: Grmuša sivoperka; slovin.: Brojica; něm.: Zaun-Grasmücke, Müllerchen, Lille Hetsche (Čechy), Weissblattel (u Vídně).

Druhový znak: Menší předešlé; vrch hlavy makově šedý, na uzdičkách a tvářích tmavší; hřbet narudle hnědošedý; spodek bílý, se stran zahnědlý; nejkrajnější rýdovací pera zvenčí bělavé, vnitř na praporu bílou skvrnou zdobené a stvol jeho je od špičky vzhůru černý, sousední je podobně tak kresleno, leč ne tak zřetelně a menší měrou; 3.—5. letka vně zúženy; 1. letka delší ručních krovek, 2. kratší 5. — Délka 12·4 cm, křídlo 6 cm, ocas 5·4 cm.

Mimo znaky shora udané mívá bělostné hrdélko, jež se nápadně od šedého zbarvení hlavy odráží; malý zobák je rohově černý, oko světle hnědé, běháky silné, barvy olova. Pohlaví po barvě ztěžka rozeznati, ačkoli se udává rozdílu dost, ale tak nepatrných, že nestačí, nemá-li člověk srovnávacího materiálu. Mladí podobají se rodičům, jen že jsou nejasného zbarvení; na hrdle jsou vždy bílé.

Zbarvení její podléhá změnám některým dle rozšíření. Znají varietu *S. curruca affinis*, Blyth ze Sibiře, *S. curruca althea*, Hume z Kašmíru a *S. curruca minuscula*, Hume z Turkestanu a Afganistanu.

Tato nejmenší středoevropská pěnice vyskytuje se severně až v Laponsku, sever. Rusi, v Asii až na dálném východě, za tahu pak se objevuje v již. Evropě, v Egyptě i Nubii, sem tam i v Alžíru. Na rozdíl od předešlé, osadám se vyhýbající, je tato milá pěnička častým hostem našich zahrad, městských i vesnických, kde angreštové, rybízové a jiné keře denně prolézá a příležitostně si tu i hnízdečko urobí. Rozumí se, že divoké parky a porostliny listnaté i jehličnaté také ráda za bydliště si volívá. Do výšky nejvýš na ovocné stromy vyletuje, jinak nejvíc poblíž země se zdržuje. Jako stěhovavý pták objevuje se po jednotlivu u nás uprostřed dubna a od srpna do konce září putuje na jih, jako ostatní v noci.

Hnízdí se v různých houštinách, leč v zahradách je nucena pro větší bezpečnost zakládati je do výše ve špalírech nebo nejspodnějších větvích hustě olistěných kaštanů. Hnízdečko položené na konci dlouhého vodorovného prutu bezového lehce vítr i s násadou shodil (1906). Nebylo výše $1\frac{1}{2}$ m, bývají však od 1—4 m vysoko založená. Je lehce stavěno ze suchých stonků a stebel travných, štětini a žíněmi vystláno a často průhledno a — jak už řečeno — často ledabyly, jako bez rozmyslu založeno. V květnu snášívá do něho obyčejně 4—6 vajíček podobných ve zbarvení vejším předešlé, s věnečkem skvrnek u tupého pouku; jsou krátká, zakulacená, jen někdy podlouhlá. Průměrná velikost 16.2×12.3 mm, váhy 0.085 g. Střídavé sezení obou trvá 13 dní a musí také někdy i vejce kukaččí vysezení. Vylíhnutý pastorek má však za krátko málo místa — rychle roste — mimo to svojí tíží stlačuje hnízdečko níž, až se malý neposeda a křikloun se všim všudy octne v houštině na zemi. Podruhé se hnízdí počátkem července. Není radno ji při započetí stavby hnízda vyrušovati, neboť snadno ho zanechá; tím méně strpí všetečné dotýkání se vajíček. Jinak při mladých si vedou jako její příbuzné a totéž i o nedospělých mladých sluší uvést, ačkoli i bez jakéhokoli vyrušování dlouho ve hnízdě nepobudou, zvláště za teplého počasí.

Živí se všelikým hmyzem, housenkami hladkými a p., jež nalézají na křovinách a jsouc statným žroutem, je nucena stále se pohybovati a zaměstnávat. Zralé bobule velmi rády vyhledávají. Člověku je zvyklejší než předešlá a nenuceně si před ním vede, jmenovitě ony, jež jsou spolubydlitelkami jeho. Hodí se dobře do ptačích komor, škádli se a honí po celý den a poskytují pánu svému dost a dost milé a užlechtilé zábavy. Mají zvyk při hřadování, jsou-li blízko nad sebou, štipati se za ocas a dlužno tudíž lávky dále, vlastně výše nad sebou umístiti. Zpěv její je dvojí, piano z blízka slyšitelné a melodické jako pro sebe při práci zpívané (hluchá pěnice), na niž následuje forte asi 5—8 slabičné, jež zní jako „lil, lil, lil, lil — lillil“ a které je zdáti z houštin slyšitelné; při tomto zakončení písničky svojí sedá tiše, až celý trilek vysype. Jest tudíž píseň její velmi dobrým znakem rozeznávacím. Vábi jako ostatní „tak, tak, tak“.

Pěnice mistrovská (*Sylvia orfea*, Temm.).

Pol.: Gajówka czernogłowa; chorv.: Grmuša staglic, mrkoglava grmuša; něm.: Säger-Grasmücke, Meistersäger.

Druhový znak: Zobák silný, drozdovitý, u kořene žlutý; povrchu popelavá, na hřbetě hnědavě šedá; spodek bělavý, se stran a na spodních ocasních krovkách rezavého nádechu; letky mají posudu plavé okraje; 3.—6. jest na vnějším praporu zúžena; nejkrajnější rýdovací pero je zevně bílé, vnitř zdobeno takovoutěz skvrnou, 2. a 3. pero (u ♀ jen 2.) je na konečku bílé. — Délka 14—15 cm, ocas 6.6 cm, v rozpětí 22 cm.

Vrch hlavy, týl a uzdy jsou černé (na podzim tmavošedý), spodek je nejbělejší na hrdle, kdežto níže na krku a na hrudi je krásně zarůžovělý, kteréž barvy na bocích a břichu se jeví narezavělé. Zobák je hnědočerný, u koutků je několik černých štětin, nozdry větší, běháky silné, barvy olova. — ♀ je skoro podobně tak zbarvena, leč barvy jsou méně čisté a růžový nádech na krku jím schází. Starý ♂ je podoben jižní pěníci černohlavé, avšak je větší a nemá červeného kroužku kol oka.

Pěnice mistrovská je domovem v zemích kolem Středozemního moře, jak na břehu evropském, tak africkém i v M. Asii, Turkestanu a Persii je hojnou. Do našich vlastí dosud nezabloudila a ze zemi našeho mocnářství ji hostí Dalmacie, Hercegovina a Istrie (vídeň. dvor. museum 1879). V Německu jen zřídka kdy se zjeví; třikrát ji dostali na Helgolandě, jednou poblíž Met a jednou u Karlsruhe (brzy na podzim 1886 dle Heusslera), rovněž bývá pozorována na Gotthardském průsmyku za tahu (dle Fatia a Studera), což by nasvědčovalo okolnosti, že by se snad, jak už Naumann se domníval, zdržovala častěji v jižním Německu.

Dává přednost pahorkatinám i středohořím, v Asii i v pohořích (až 2500 m) byla viděna. Jest tažným ptákem a dle Kolombatoviče zdržuje se v Dalmacii od počátku dubna do konce září i déle, až skoro do polovice října. Zdržuje se v houštinách, olivových hájích, vinicích, nikdy však v jehličnatých porostech. Zimu přebývá ve střední Africe, hlavně v údolí Gambia. Jest jedním z nejvýbornějších pěvců a zadarmo si věru svého názvu jak v latině, tak i v češtině a jiných řečech nezískala. Žádná z pěnic se jí v ohledu tom nevyrovná. Již tohle, jak zapísána její píseň ve slabikách, může každého přesvědčiti o její virtuositě. Dle Olphe-Galliarda zní takto:

„Plia plia, pluit pluit pluit, rutututut rarararari, rurirri, tak tak tak, pli pli pli, teng teng teng, vity vity tyttyty, tak tak, ite ite utai utuci pluit arrrrrr ja terrrrr gudalik gudalik gudalik, uait jok ui ji jak jak“. Není-li to malá symfonie? Musí se však také slyšeti. Vábí „tet čerrr“ a „trui rarara“.

Živí se jako ostatní pěnice hmyzem i bobulemi, také ona polyká bobule lykovce. Pro svůj zpěv a způsob života byla častokrát již předmětem nadšeného vyličení a zdá se, že nikoli nezaslouženě. Jako jiné jižnější pěvce, tak i tuto k nám posílají. Vyžaduje prostorné klece slavičí a jemný žir pěničí s přídavkem bobulí; je však v zajetí choulostivým ptáčetem.

Pěnice bělohrdlá (*Sylvia melanocephala*, Gmelin).

Pěnice černohlavá (nemýlití se s černohlávkem). — Rus.: Slavka černogolovaja; pol.: Gajówka czerwono-brucha; chorv.: Pjenica crno-prhnica; něm.: Schwarzköpfige Grasmücke.

Druhový znak. Střední pera stupňovitě zaokrouhleného ocasu jsou o 1 cm delší nejkrajnějších, která mají celý vnější prapor a koncovou třetinu vnitřního bílou, u tří následujících skvrna ta se stále zmenšuje; celý vrch hlavy i strany její jsou sameťově černý (♀ našedivěle černohnědý); tělo je povrchu tmavošedé; hrdlo a horní hrud' sněhobílé; boky modrošedé, běháky světlehnědé; oční kroužek karminově červený. — Délka 13–15 cm, křídlo 6 cm, ocas 6 cm.

Uvedenými znaky dostatečně se rozeznává od podobných pěnic. Obývá podobné krajiny jako předešlá, jakož i jihozápadní Rusko a ve většině těchto zemí je stálým ptákem. Zdržuje se v houštinatých lesích, nejraději přece jen v houštinach i poblíž lidských obydlí, především pak ve křoví cistovém, levandulovém a lentiškovém.

Sameček je neobyčejně živý pták, pravý všudybyl. Zpěv jeho jest veselý, rozmanitý, cvrčivý a tiše přednáší svoji písničku dost dlouhou, čas od času ji doprovázejí drsnějším fortem. Živí se hmyzem, bobulemi a ovocem, zvláště plody nopálovými, vedle fíků a j. Před dávnými lety byla chycena na Helgolandě (Gätke I.) a prodána do Hamburku.

Pěnice vousatá (*Sylvia subalpina*, Bonelli).

Pěnice jižní. — Chorv.: Pjenica crvengrla; něm.: Weissbärtiger Strauchsänger, Bartgrasmücke, Weissbärtchen.

Druhový znak: Kol očí rezavý pernatý kroužek; na celém povrchu, uzdách, tvářích a po stranách krku je šedivá; na hrdle, volátku, hrudi, zřepu a se stran krásně rezavá; s obou stran hrdélka táhne se dolů bělostný proužek (vousy); střed břicha šedobílý; ocas zaokrouhlený, nejkrajnější jeho pera, o 6 mm kratší prostředních jsou většinou bílá, toliko u kořene černohnědá, druhé má jen bílý konec. — Délka 12–14 cm, křídlo 5·8 cm, ocas 5·7 cm.

Uvedený znak a nepatrná velikost ji charakterisují dostatečně. Sluší dodati, že na jaře je ♂ tmavě břidlicově šedý a vespod rozto-mile rudý, na podzim shora rezavěšedý, vespod zbarvení mdlejšího. — ♀ má vousky jen slabě naznačeny a rudé partie vespod žlutavě hnědé.

Tato sličná pěnička obývá veškeré pobřežní země Středozevního a Černého moře, mimo to i Portugalsko, Hercegovinu, jižní Tyrol, Černou Horu a severní Albánsko, rovněž v zemích atlasských v severní Africe. Jako zvláštnost Sharpem zjištěna byla tato pěnice, kterou ulovili 13. června 1894 na angl. ostrově St. Kildě. — Libuje si zvlášť houštinaté porostliny jako naše pěnice popelavá. Je ptáčetem přitulným a dosti společenským, neboť se hnízdívá často více párků blízko sebe. Samečka možno vídati na vrcholu keřů a pějíciho líbeznou, leč jen jako pro sebe, tiše znějící píseň, kterou také hlasitěji zakončuje. V územích severnějších je tažným ptákem. Živí se hmyzem i bobulemi.

Pěnice provenská (*Sylvia undata*, Bodd.).

Pol.: Gajówka jedwabista; chorv.: Taljanska pjenica; něm.: Schlüpf-grasmücke, Provence-Grasmücke.

Druhový znak: Povrchu tmavě popelavá; spodek je rudě kaštanově hnědý; oční kroužek oranžově červený; ocas zaokrouhlený, nejkratnější pero o 1 cm kratší prostředních a na konci špinavě bílé, ostatní mají jen bílé špičky. — Délka 13·5 cm, křídlo 5 cm, ocas 6 cm.

Temeno a hlava se stran světlejší ostatního povrchu; peříčka na hrdle mají bělavé konečky; břicho bílé, oko světle hnědé, běháky nahnědlé. — ♀ je špinavě zahnědlá a vespod bledší skořicové barvy.

Tato pěnice jako vzácnost obývá jižní Anglii na sever až po Temži, dále ji lze nalézt ve Francii, Španělsku, Itálii a sev. Africe a vzácněji již v zemích mocnářství našeho. Jsouc neobyčejně pohyblivou a živou, prolézá nejráději houštiny kručinkové, v čemž se podobá našemu střízlíkovi, jako i častým zdviháním svého ocásku. Píseň její jest kratičká a zaznívá s vršku křoviska, do něhož zmizí, jakmile se dravec ukáže. Na Helgolandě byla dvakrát pozorována a sem tam zalétne i do jižního Německa.

III. podéleď: Pěnice horské (Accentorinae).

Rohovité příčné destičky zpředu běháku jsou mezi sebou poněkud rostlé (čímž se podobají drozdům), okrajů sotva zřetelných proti pěnicím pravým; 1. letka stejně dlouhá nebo kratší než ruční krovky, 3. a 4. anebo 3.—5. jsou nejdelší. Peří zbarveno povrchu jako u vrabců. Známé jich asi 12 druhů v Evropě a střední Asii.

1. rod: Accentor, Bechstein.

Sidlovitý zobák u nozder je širší než vyšší, ostré okraje jeho poněkud vehnuté, nozdry štěrbínovité, shora blankou přikryté, a štětky dolů směřující jich nedosahují; běháky prostředně vysoké, dost silné s drápky zahnutými; 12perý ocas je mírně vykrojen.

Svalnatý žaludek dle Brehma podoben více žaludku strnada nežli pěvců a také jícen je poněkud širší než u pěvců bývá. Živí se hmyzy, ale také rády zobou semena, jež sice celá polykají, ale dobře stravují.

Pěnice modrá (Accentor modularis, L.).

Černá rážka (Mor.). — Rus.: Zaviruška, krapivník; pol.: Pokrzywnica, plochacz, marmurek; chřov.: Popić sivi; slovin.: Mala pevka; něm.: Die Hecken-Braunelle.

Tab. IX.
obr. 58.

Druhový znak: Krk zpředu až po prsa je tmavo makově šedý, u mladých tmavo rezavěžlutý a podelně černě pruhován; hřbet rezohnědý černě skvrnitý, ocas stejno-barvý, šedohnědý. Velké křídelní krovky spodní jsou popelavé, menší tmavošedé, světleji páskované. 2. letka kratší 6., letka 4. je nejdelší; 1. není delší ručních krovek. — Délka 14·8 cm, křídlo 7 cm, ocas 6 cm.

Hlava s krkem a hrudí jsou břidlicově šedý, kol uší do hněda; temeno a krk vzadu je smývaně hnědě skvrnito; hřbet s rameny je

podobně zbarven jako u polního vrabce; dolní hřbet a kostřec zažloutle šedohnědý; břicho špinavě bílé je po stranách skvrnitě, spodní ocasní krovky bělavé, hnědě skvrnitě; zobák černý, hltan růžový, oko hnědé, běháky žlutočervené. — ♀ je blešší, zvláště na hlavě a hrudi je šedě nečistá. Mladí mají koutky zobákové růžové a hltan červený.

Východní odrůda její ze sev. Kavkazu nazvaná *A. modularis orientalis*, Sharpe, není na břiše nic bílá a hlavu má víc do hněda než do šeda, jakož i temnější a širší skvrny na bocích.

Pěnice modrá je rozšířena po celé Evropě až do severního Norska a na východě až do západní Asie, za tahu v jižní Evropě, kde jich mnoho přezimuje. Také v mírné Anglii dost pravidelně přezimuje. V našich šířkách není počet zimních hostů tak veliký.

V létě u nás obývá lesy hustě zarostlé a mlází bez ohledu na druh stromů a krajiny, hornaté či roviny. Proto však hvozďům horským z borovic, smrků a jedlí dává přece jen přednost. Vyskytuje se také v menších porostlinách, na zarostlých březích řek i zahradách a parcích městských, jsou-li jen hojně prostoupeny houštinami všelikými. Za tahu se zastavuje i ve zcela nízkém roští; bývá to v druhé polovici března a v dubnu, na podzim pak od poloviny srpna do října. Vyjímku činí lenošívi opozdilci, jež zhusta překvapí i zima. Tu pak jsou nuceny protloukati všelijak a bídne živobytí a prolízající ploty, dříví, půdy, dvory ba i hnojiště, pídí se po soustu.

Hnízdo staví v hustém křoví, mlází jehličnatém, jalovčí, trní, ostružinníku a živých plotech. Janda nalezl je ve stříšce srnčích jeslí u Val. Meziříčí. Je pěkné a důkladně urobené z mechu a travných stebel a uvnitř měkce vystláno; od hnízd našich pěnic se patrně rozeznává svojí houšťkou pletiva a hojností mechu. V dubnu nebo květnu snáší 5—6 modrozelených vajec, jež po 13 dnech bývají vylehována. Druhou násadu lze nalézt v červnu o 4—5 vejcích. Zřídka kdy se jí dostává kukaččího nadělení. Vejce barvou jsou podobna vejcím rehka zahradního, liší se však velikostí a za čerstva tmavším tonem krásné modrozelení. Průměrná velikost 19·7×14·5 mm, váha 0·125 g. Po 12 dnech po vylíhnutí vyvádí se mláď její a často i dříve, je-li znepokojována, při čemž jako rychlé myšky se rozlézají do největší houštiny. Vychovati je lze snadno tvarohem, strouhanou žemličkou v mléce a drobnými kousky masa.

Na svobodě se živí pěnice modrá různými hmyzy; na podzim pak a na jaře žerou samá drobná semena, z nichž pochoutkou se jim býti zdá mák, také semeno tabákové, silenkové, zemědýmu, ptačinců, blínu, šruchy, truskavce, bojínku i semenec a p. Pro snazší strávení semen těch sbírají zrnka písku. Mláďata krmí však jediné hmyzem.

Pták náš vede život tuze skrytý, tajuplný a samotářský, pobíhaje buď pod houštím po zemi anebo prolézaje křoviny a houště s hbitostí známého palečka či plotníčka. Je tedy vysvětlitelno, proč je tak málo

známa mezi lidem. Nejsouc hašteřiva vůči jiným ptákům, ani tuze placha, dá se z blízka pozorovati. Na stromy nízké zřídka, na vysoké nikdy nevyletuje. Zpívá vždy sedíc buď na kolu, na vrchu roští nebo nízkého strůmku, jenom ne tuze vysoko. Němci ji zovou — znajíce ji lépe — zimním slavíkem; rozumí se, že ji tím velice lichotí. Zpívá sic, ale spíše vlaštovčímu šveholu nebo písničce střízlikové zpěv její možno přirovnati, leč i to porovnání hodně pokulhává.

V pokojí, jak píše Janda, čile jako myška pobíhá, ničeho nepoškodí, nepřekáží, výborně mouchy lapá a skoro celý rok prozpěvuje. Při tom se dá lehce udržeti při slavičím a smíšeném žíru a snadno se tu odhodlává ku hnízdění se. Měla prý se pářiti i s červenkou a — pěnkavou. (?)

Pěnice horská (*Accentor montanellus*, Pallas).

Pol.: Plochacz gorny; chorv.: Gorska pjevka; něm.: Die Berg-Braunelle.

Druhový znak: Tváře, uzdy a temeno černohnědé; od zobáku přes oko do zadu je zřetelný žlutavý pruh; hruď je drobně skvrnitá; konce velkých a středních křídelních krovek tvoří dvě bílé příčné pásy přes křídlo; 3. letka nejdelší, 2. delší 6. — Délka 15 cm, křídlo 7·5 cm, ocas 6·6 cm.

Povrchu podobá se pěnici modré, kostřec má šedohnědý, vespod je bělavá, na hrudi silně do rezava přecházejíc a zdobena je měsíčkovitými skvrnami. Zobák je černohnědý, oko hnědé, běháky růžové. — ♀ není tak živého zbarvení.

Druh tento náleží více východní Asii a ve východní Sibiři je obecným ptákem; v zimě se zdržuje v Číně. V Turkestanu se hnízdí dle Severzova ve výši 2000—3500 m. Zálétně se častěji na západ do Evropy a byla pozorována na Krimu, v Uhrách, Dalmacii, Itálii; mimo to i rukama ptáčníků mnohé projdouce dostávají se k nám. S rezervou zaznamenávám zprávu zvěčnělého Pražáka, dle něhož měla býti r. 1893 u Ústí nad Orlicí polapena („Krit. Übersicht“ ve Schwalbe XVIII. 1893). Dvorní museum vídeňské má ♂ z Dol. Rakous od Maislingu.

Pěnice podhorní (*Accentor collaris*, Scop.).

Pol.: Plochacz alpejski, plochacz halski; chorv.: Popić gluhi, gluva pjevka; slovin.: Pevka; něm.: Die Alpen-Braunelle, Flüevogel.

Druhový znak: Veškerá rýdovací pera mají na konci bílou nebo světle rezavou skvrnu; starý pták má hrdlo bílé a po něm rozsety jsou černé skvrnky, mladí bělošedé a beze skvrn. Konečky krovek křídelních tvoří dvě bílé pásy na křídlech; spodní krovky křídelné jsou šedé s bílými okraji; 1. letka kratší krovek; 2. delší 5. a 3. je nejdelší. — Délka 16·5 cm, křídlo 10 cm, ocas 7 cm.

Svrchu je tělo popelavé a velikými hnědými skvrnami zdobené; spodek je rovněž šedý, na hrdle a prsou mírně narudlý, po stranách rudohnědě skvrnitý; zobák silný, rohově hnědý, hltan žlutý; oko rudo-

hnědé a silné běháky červenožluté. — ♀ se nepatrně liší od ♂, jsouc menší a plavějšího zbarvení. Mladé podobají se mláďatům pěnice předešlé, jen že jsou větší, vespod šedožlutavé a na prsou a bocích nahnědlé skvrnité.

Odrůdu dalmatskou nazval Tschusi *Ac. collaris reiseri*; ta je svrchu mnohem šedivější, obzvlášť dole na hřbetě. Jiná odrůda *Ac. collaris caucasicus*, Tschusi z Vladikavkazu je opět mnohem bledší.

Pěnice podhorní jest obyvatelem střední a jižní Evropy. Obývá od Anglie ku Pyrenejím a Apenninám, dále Alpy, Karpaty, Sudety, Balkán a Černou Horu; taktéž horstva asijská i v Japonsku. Nikde jich není mnoho na počet a také tuze nerady opouštějí vzdušná svoje bydlíště vysokých poloh horských. Místy je ptákem stálým, anebo alespoň přeletavým. Na Krkonoších nalezne ji každý na Sněžce, Vysokém Kole (já 1904), Sněžních jamách, a prof. Kolenatý ji pozoroval na Pradědu (1858); zde všude je ptákem stálým, ač ne hojným. V zimě sestupuje do údolí a horských osad a za nouze a nedostatku i na dvory se odvažují. Velice zřídka usedá na keř nebo strom a také málo kdy na plochu střechu salaše nebo senníku si sedne; její nejmilejším místeckem je matka země, kamení a skály. Tu také ve skulinách, děrách nebo v nizoučkém keříčku pěnišníku nebo jiných rostlin zrobí si polokulovité hnízdo z mechu a suché trávy, uvnitř pečlivě vystlané chlupy a vlasy a dbá toho, aby bylo vždy shora nějak nebo něčím chráněno. Násada záleží ze 4—5 bledě zelených vajec, jako našeho bělořítá. Průměrná velikost 26·2×13 mm, váhy 0·2 g.

Je to otužilý pták a husté peří se silnou koží na těle svědčí o tom, že vykázano jí místo v drsném klimatu horských poloh. Za to v pokoji, v kleci jest ptákem velice choulostivým, nedostává se jí patrně onoho silného horského vzduchu.

Pokud shání se za potravou po haldách kamení, jest dosti čilou, hybnou, leč jakmile se nasytí, sedává po dlouhou dobu rozčepýřená na jednom a též místě, zdajíc se větší nežli skutečně jest. Při tom není plachou a jeví bezstarostnou povahu. Rodinky zdržují se pohromadě a byvše vyplašeny, poodlétnou poněkud a ztrácejí se mezi kamením a v skalních trhlinách. Sedíce pohybují ocasem, potrhují křídly a uklání se jako činí naši rehkové.

Živí se hmyzem, semenem zvláště travným, drobnými měkkýši i s ulitami, jakož i bobulemi. Při hledání potravy propátrá každou skulinu a dirku, ohledá každý kámen a trs travičky a zřídka tedy trpí nouzí. Poletujíc ozývá se vábivým a jaksí smutným „trui, trui, trui“, zpěv pak sám jsou čistě, flétnové zvuky střídavě a různě promíšené, jež v nehostinné tiché samotě horské neobvykle mile se vyjímají a připomínají tuze písničku našeho známého chocholouše, pějícího si jako pro sebe za jarního dne na hřebenu střechy. I v zajetí lze je dobře, leč opatrně a pečlivě chovati. Pěnice podhorní jest od postavy pěkným ptákem.

2. rod : Hypolais, Brehm.

Zobák široký a plochý i ku konci; 1. letka většinou delší ručních krovek a mnohem kratší polovice 2.; nejdelší jsou 3. a 4. letka; ocas bývá vždy rovně zastřížen a je kratší křídla; povrchu je peří jedno-barevné, zelenavé nebo olivově zahnědlé; křídelní krovky nemají světlých konečků (Reichenow). Celkem známo jich 9 druhů v Evropě a Asii.

Sedmihlásek (*Hypolais philomela*, L.).

Devítihlásek, devaterák, stohlásek, mnohohlásek, posměváček, pošklebáček, strejcikát, přeškviráček, — vyšekeřáček, přemískáček (Mor.). Rus.: Malinovka lesnaja; pol.: Zoganiacz (Krak.), gajówka szczebiotliwa, żółta pokrzywka; chorv.: Vrtnik, zelena vrtljarka; něm.: Der Garten-spötter, Sprachmeister, Spottvogel.

Tab. X.
obr. 70.

Druhový znak: Povrchu olivově zelenošedý, vespod bledě žlutý; letky i rýdovací pera jsou vně světle lemovány, obzvláště zadní letky mají široké světlé okraje vnější; 1. letka je kratší krovek ručních; 2. co do délky stojí mezi 4. a 5.; letky 3.—5. jsou zevně obloukovitě zúženy; letka 3. tvoří hrot křídla, jsouc nejdelší; běháky světle modravé, zobák široký, plochý, takřka trojúhelníkové podoby, shora pozorován. — Délka 13 cm, ocas 4.7 cm, v rozpjetí 22.2 cm.

K tomu stůž ještě, že od nozder se táhne až za oči široký, světle žlutý proužek; zobák je šedohnědý, vespod žlutavý, hltan žlutý, koutky začervenalé a nad nimi černé štětičky; oko tmavohnědé. Obě pohlaví ztěžka lze rozeznati, leč ♂ i nad očima i vespod je živějšího žlutého zbarvení. Hlavní pelichání připadá na únor (v cizině).

Sedmihláška tohoto lze pokládati za pravou specialitu střední Evropy; obydli jeho nejdále na sever se prostírají do středního Švédska, na západě ale již schází v jižní Francii, Španělech a Portugalsku a v Anglii byl pozorován jako řídký host; na východě jej pozoroval Johannsen ještě v Tomsu. V Itálii se hnízdí, za to řídko na Černé Hoře a v Řecku jen za tahu se objevuje. V našich vlastech má snad každá vesnička své páry sedmihlásků; moje osada neveliká, ani rozlehlá a 3—4 párky každoročně jsou tu na jarním bytu. Je oblíbeným u lidu a možno z četných názvů lidových souditi, že i známým. Objevuje se u nás pozdě, až po rorejsích, obyčejně ve druhém týdnu měsíce května a ihned svým zvláštním, nápadným zpěvem se ohlašuje. Odtahuje v srpnu a v červenci jen zřídka už slyšeti vábivé zvuky jeho. Mimo zahrady vyhledává menší háje, nikoli však staré stromy a tím méně i čisté porosty jehličnaté; leč smíšené lesy s hustým podrostem rovněž se zálibou vyhledává, nejraději však má listnaté houštinaté lesy s malými světlinami, okraje jejich a při vodě. Také parky, sady, stromořadí městská vezme za vděk, jen když vedle toho křoví je dostatek. Cabanis hnízdo jeho nalezl uvnitř husté koruny kulovitého akátu uvnitř Berlína.

Hnízdečko staví si velice pěkně ve vidlicích větví různých stromů, často poblíž kmene i na větvích a jen málo kdy na mladých jehlična-

nech. Zvenčí jsou vždy bělavě vyzdobeno, bývá zplstěné, hladké, něžné jako vysoustruhované a co hlavního, čeho u pěnic jsme nikdy neshledali, dokonale a pevně usazené a založené, že je nelze bez poškození ani sejmuti. Bělostí hnízdečku dodává různé předivo housenek a pavouků i chmýří rostlinné anebo, kde to možno, i jemná blanka kůry březové. Koncem května (a to nejčastěji) obyčejně do polovice června bývá ve hnízdě plná násada 4, 5, velmi zřídka i 6 vajíček růžové barvy základní a tmavohnědě kropenatých. Průměrná velikost 18.1×13.4 mm, váha 0.092 g. U nasezělých vajec změni se růžové zbarvení v pleťové. Po 13 dnech střídavého (za poslední doby) sezení líhnou se mladé a taková holátka staří jsou s to zanechat, jsou-li příliš znepokojováni, což ovšem tím více platí při stavbě hnízda anebo i když sedí dosud na vejcích. Mláďata se stávají kořisti fuhýků, kteří — jak zhusta pozorovati možno — nikterak nedbají úzkostlivého křiku a zcela blízkého obletování obou ptáků. Hnízdí se jednou za rok.

Sedmihlásek je obratným, plachým, ale také nanejvýš hašteřivým ptáčkem vůči sobě rovným. Běda soupeři, zatoulá-li se do revíru sousedova; tu se rozpoutá mnohdy zuřivý boj a to ve dvou živlech, v povětří i na zemi. Brzy se však zpamatují z takovéto veliké neopatrnosti a rozlétnou se od sebe, aby po nějaké době v zápase pokračovali. Pozorný posluchač a zároveň svědek může při tom i hněvivé klapání zobáčkem postřehnouti. Netoliko v křoví, ale i v koších stromových se výborně dovede pohybovati, jsa přizpůsoben zelenému okolí svým zbarvením. Po zemi zřídka kdy se pohybuje. Potká-li jej cosi nápadného, zjezuje peří na hlavě a to mu pěkně sluší.

Hmyz létající a po listí lezoucí pilně vyhledává a lapá a za doby nedostatku (za chladna a deštiva) vidati jej možno, an horlivě sbírá mšice na stromcích růžových i ovocných. Vedle toho nepohrdne ani sladkými třešněmi, rybízem a p. bobulovitým, záhy zrajícím ovocem (bobule červeného bezu, na jihu jsou to pak fíky, jež velice rád mlsá jako jeho příbuzní. V zajetí udržeti sedmihlásku po 3—4 leta i při nejpečlivějším ošetření počítá se ku mistrovství ošetřovatelskému.

Zpěv jeho předobře známý je daleko slyšitelný, až je to na podiv, kde se v tak drobném tlíku běře. Již ta různá česká pojmenování (i v jiných jazycích evropských) jsou vysvědčením jeho dovednosti v napodobování všelikých hlasů ptačích. Kdo pak dobře hlasy ptáků zná, je to požitkem naslouchati „postřebování“ sedmihláskovu. Vábením „čidy dým — čidý dým“ (jak pěkně vystihuje to i název lidový „strejikát“), nebo jak Němci naznačují „de de de derhui“ čili „dekderhui“ obyčejně začíná svůj quodlibet, v němž se některé strofy častokrát opakuji. Přechny z jedné do druhé vyplňuje štěbetáním, ku př. de der hej, deder hej, deder huj, dadé dadé dadé, hyt, hyt, hythyt hythyt“. Zajímavé je poslechnouti závod dvou těchto malých zpěváků v podvečer vlahého dne májového nebo červnového; mnoho času strávil jsem nasloucháním

zápasu pěvců, kteří se předstihovali v komposici i přednesu. Platí-li kde přísloví: „Ptáka po zpěvu poznáš“ (vždy správnější a snažší než „po peří“) pak jest to u našeho sedmihláška.

Jižní Evropa honosí se jinými ještě sedmihlásky, zástupci to našeho druhu. Jest to především:

Sedmihlásek řecký (*Hypolais pallida*, Ehrenb.) se dvěma varietami: západní či španělskou (var. *opaca*) a východní (var. *languida*), který mimo jiné země obývá Dalmacii, Hercegovinu, Černou Horu, Albansko. V jižních Tyrolích a Italii jest vzácný a byl tu asi pětikrát uloven (dle Giglioliho) a jednou byl uloven na Helgolandě (20. srpna 1883) forma východní. Povrchní zbarvení jeho jest světle nahnědlešedé a dle Mühleho hodí se výborně ku svému okolí, olivovému listí, v němž se neustále zdržuje.

Sedmihlásek olivní (*Hypolais olivetorum*, Strickl.) největší ze sedmihlášků (17 cm), povrchu šedohnědý do olivova přecházející, vespod násedě bělavý a se stran zahnědlý. Obývá Řecko a souostroví tamní, poloostrov Balkánský, M. Asii, Palestinu a Alžír. Zřídka kdy se objeví v Italii a východním Španělsku a na Helgolandě byl v máji 1860 pozorován.

Sedmihlásek švitořivý (janda) či mnohojazyký (Frič) (*Hypolais polyglotta*, Vicill.) povrchu olivovězelený nádechu nahnědlého, vespod krásně žlutý a menší sedmihláška našeho. Obývá jihozápadní Evropu, střední a jižní Francii, Pyrenejský poloostrov, Italii, severozápadní Afriku, jižní Tyroly, Dalmacii a Přímoří. Výjimečně byl uloven 30. dubna 1897 v Anglii (Sussex), dále se zaletěl do Belgie, Čech a Moravy (Blasius), Zakavkazka a jednou (23. května 1846) i na Helgoland. Přezimuje v Africe.

Sedmihlásek menší (*Hypolais salicaria*, Pallas.) povrchu žlutavě rezavošedý, vespod i nad okem zažloutle bílý. Nejmenší ze sedmihlášků (10.9 cm) je domovem dle všeho v celém východním Rusku, v západní Sibíři až po Jenisej, v Zákaspijcku, Turkestanu, Buchaře. Altaji a Kašmíru, v zimě v Indii. Do Německa jednou zaletěl, byv na Helgolandě 23. srpna 1851 uloven (ml. pták).

3. rod: *Phylloscopus*, Boje.

Zobáček tenký, u kořene poněkud sploštělý, leč úzký a u konce se stran smačknutý, u koutků černé štětky; velké krovky křídelné mívají někdy světlé špičky, pera podpažní žlutá; ocas bývá buď přímý nebo nepatrně vykrojen.

Sykavka (*Phylloscopus sibilator*, Bechst.)

Budníček lesní. — Rus.: Berezovka, pěnká, tiukalka, svistunja; pol.: Swistunka, gajospiew lesny; chorv.: Šumska ženica; něm.: Der Wald-Laubvogel.

Druhový znak: Povrchu zelená jako čížek nebo světle olivovězelená; nadoční **Tab. X.** proužek krásně jasně žlutý; krk zřepdu jakož i boky žluté, ostatní spodek čistě bílý; **obr. 67.** uzdy a proužek přes oko jsou tmavé; spodní křídelní krovky na okraji křídla jsou žluté sedě skvrnitě; běháčky špinavě červenozluté; 1. letka velice krátká a malá; 2—4.; složená křídla pokrývají ocas až na 11·5 mm. — Délka 12 cm, křídlo 8 cm, ocas 4·8 cm.

Na hrdélku je bělavá, na tvářích bleděžlutá; pera rýdovací a krovky křídelní černošedé, žlutavě lemované; zobák je zažloutlé barvy pleťové, u špičky tmavší, nad koutky je několik černých štetinek, hltan žlutý, duhovka tmavohnědá, běháčky tenké, chodidla žlutá. — ♀ je poněkud bledšího zbarvení a menší. Mladé vypadají jako staří, jsouce jen mdlejších barev.

Sykavka se vyskytuje ve střední Evropě, ale je v Anglii a ve Švédsku vzácnou a v bezlesém Holandsku je neznámá. V Itálii obývá jen zalesněné pahorkatiny a pohoří. V našich vlastech je dosti rozšířena, ale skoro neznámá. V Karpatech byla pozorována u výši až 1000 m. V zimě přebývá v sev. Africe, od Habeše až po zlaté pobřeží na západě.

Jest to pravý lesní ptáček, který jen za tahu se objevuje i v houštinatých místech bezlesích poblíž osad lidských; jakmile ten se odbude, zapadne do lesů, kde stráví celé léto. Budiž připomenuto, že ku svému pobytu nutně si žádá listnáčů a byť to bylo sebe méně nebo jen sem tam vtroušený takový strom, dostačí, aby tu rozbila svůj stánek, třeba že kolkolem samé jehličnany se nalézají. V listnatých porostech vyhledává jen slabší, v jehličnatých ji nevadí dospělý les a to raději rozsáhlý než malý hájek polní. Zdržuje se skoro stále jen ve vyšších partiích stromů, do nízkého křoví jen málo kdy zalétne. Dlouho si u nás nepobude, od polovice nebo konce dubna asi tak do srpna, nanejvýš do začátku září.

Hnízdečko si staví na zemi v trávě, mechu, vřesu, borůvci a p., jen alespoň na trochu porostlé zemi; na mokřích místech a ve zcela mladých pasekách ho nezakládá. Kde slýchati písničku samečkovu, tam v okruhu 100 kroků jistě hnízdečko se nalézá, i v suchém listí, kde sporá travička ze země vyrostla. Ale pozor — tak snadné to věru není a nepomůže-li nám spíše náhoda — nahledáte se opravdu, až vás to omrzí. Ono je totiž shora přikryté a vchod mívá vždy u strany a to tak veliký, že vajíčka jím lze skoro vždy viděti. Tvoří tedy boudičku a odtud patrně pochází český název rodový: budníček. Z opatrnosti volí ptáče za materiál stavební mech, staré listí, suchou trávu z okolí staveniště, uvnitř pak jest jamka hnízdni žíněmi, vlnou — nikdy však peřím — vystlána. V té bývá uloženo koncem května buď 5 nebo 6 zakulacených, nelesklých vajíček barvy čistě bílé violetově a hnědě stejnoměrně skvrnitých. Průměrná velikost 15·4 × 13·3 mm, váha 0·07 g. Vždy na polední hodiny zastupuje ♂ na čas vyhladovělou ♀ a tak za 13 dní se líhnou holátka. Oproti všetečkům nejsou tak choulostivý jako mnoho ptáků jiných, ale také dost jich zničí tichošlápek ježek, kterého lze

snadno zjistiti podle zanechané „visitky“ poblíž hnízda. Jako sedmíhlásek i sykavka hnízdí se toliko jednou.

Přilíš plachou není a dá se v době lásky a zpěvu krásně pozorovati, neohlížeje se na lidskou zvědavost. Vypátrati ji jinak nelze nežli po zpěvu, jelikož v korunách stromů anebo vůbec ve výšce nedá se nikdy určití, jde-li o ni nebo o jiného z příbuzných budníčků, kteří vůbec jsou dost tvrdým oříškem pro znalce ptáků, jedná-li se o určitý druh. Za to písnička její, ne sice hlučná, ale zvláštní, ihned upoutá toho, kdo ptáky se učí znáti po zpěvu, což je nejjistější v přírodě rozpoznávací známka, arcif pracně nabytá, ale za to trvalé ceny.

Zpívá budníček lesní či sykavka asi takto: „Si, si, si, si, si — sirrrrr“ (odtud sykavka) a hned na to následuje měkké vábení „fiid, fiid, fiid“. Naumann tomu zase takhle rozuměl: „Cip, cip, cip, cip, cip, cip, sirrrr — dji, dji, dji“. Za zpěvu „fiid“ přeletuje z jednoho stromu na druhý zvláštním třepetavým letem a písničku pak usednouc ukončuje. Zdá se ale, že i tohleto ji dost namáhá. Živí se hmyzem všelikým a v létě i bobulemi lesními.

Budníček horní (*Phylloscopus bonellii*, Vieill.).

Chorv.: Gorska ženica; něm.: Der Berg-Laubvogel (= Laubsänger).

Druhový znak: Povrchu olivověhnědý zeleného nádechu; na kostřci žlutý nebo žlutozelený; hrdélko, krk zpědu a celý spodek skoro čistě bílý, pouze na stranách (slabinách) do plava přecházející; uzdičky a nadoční proužek bělavý a za okem rovněž je patrna temná čárka; 1. letka málo delší ručních krovek; 3. a 4. nejdelší, 2. co do délky mezi 6. a 7. — Délka 11·2 cm, křídlo 6·4 cm, ocas 4·6 cm.

K tomu ještě tváře a strany krku zahnědle bělavé a žlutavě čárkované; spodní křídelní krovky bílé a žlutě pomíšené; okraj křídla sírově žlutý; zobáček u kořene dost široký, zpředu šídlovitý, barvy bledě žlutočervené, shora rohově hnědý, hltan žlutý, oko tmavohnědé, běháčky špinavě červenožluté, vespod na chodidle žluté. — ♀ nelze ani rozpoznati.

Budníček horní je obyvatelem jižních zemí evropských kol moře Středozevního, na sever ve Francii, Švýcarsku, jižním Německu a Rakouku, východně v západní Asii. Za tahu se objevuje v severní Africe až po Senegal na západě a v celé jihovýchodní Africe je mimo to stálým ptákem. Bau našel jej hnízdícího se ve Vorarlbergu, jakož i na jižním úpatí Krkonoš, což i Pražák hned r. 1893 konstatoval pro severovýchodní Čechy. Také v Sedmihradsku, Bukovině a údolí dunajském byl novější dobou pozorován a zjištěn.

Drobný tento ptáček, jak přívlastek jeho jména svědčí, libuje si v hornatých anebo alespoň v pahorkatých krajinách, obzvláště v lesích na jižních svazích položených. Jsou to výhradně lesy listnaté s četnými výstavky (duby, buky, javory, osikami, břízami a p.) a hojným pod-

rostem z lískoví, trní a podobného křoví; také v lesích smíšených jej možno naléztí, ano i v čistých porostech modřínových a jedlových, jsou-li těchto vlastností, jak bylo řečeno.

Na jaře se objevuje obyčejně počátkem května a koncem července opouští svoji jarní domovinu. O hnízdě lze totéž říci, co pověděno bylo o hnízdu předešlé a k tomu třeba dodatí, že i mezi zarostlým kamením bývá umístěno. Hnízdí se ve druhé polovici května a 5 něžných vajíček je podobno mnoho vejším ostatních budníčků. Zřídka jej volivá kukačka za pěstouna, jako předešlou. Zpívá asi takto: „s-e-e-e-e-e-e trrrrr, dadadadadada vuit vuit vuit“, leč ještě i jinak bývá modulována píseň ta. Zpočátku činí dojem zpěvu sykavčina, leč přece je zvláštní a hned (pro cvičené ucho) od ostatních rozeznatelný.

Budníček větší (*Phylloscopus trochilus*, L.).

Rus.: Пěночка обыкновенная, веснічка; pol.: Piecuszek, jagodniczek, gajówka, pierwiosnka; chorv.: Brezja ženica; něm.: Der Fitis-Laubvogel.

Druhový znak: Povrchu zelenavě šedý; vespod zažloutle bílý; spodní křídelní krovky krásně žlutý; hrdlo s krkem a hrudí krásně bledě žlutý; tváře zažloutlé, běháky žlutě pleťové barvy; 1. letka velice krátká, přečíná však horní ruční krovky, 2. kratší 3. a = 6. nejdelší jsou 3. a 4. letka; složená křídla kryjí ocas až na 2/4 cm. Délka 11 cm, křídlo 6·7 cm, ocas 4·3 cm.

Proužek nadoční je bledě žlutavý, uzdičky a proužek přes oko temně šedý; břicho a střed hrudi bílý; spodní krovky ocasní bledounce žlutý; největší svrchní krovky křídelní a rýdovací pera jsou tmavohnědy, světle lemovány; tenký zobáček je tmavohnědý, hltn žlutý, oko tmavohnědý. — ♀ je na prsou bledší. Co do velikosti i odstínů barvy vyskytují se variety západní (poněkud větší a silnějšího zbarvení) a východní.

Oblast rozšíření budníčka většího, nejhojnějšího z celé této podčeledi u nás, je velmi rozsáhlá; na sever ve středním Švédsku i ve Skotsku, ba jednotlivě až i na polárním kruhu a za ním ještě byli pozorováni. Celá Evropa a veliký díl západní Asie jest jeho domovem; přezimuje již na rovinách řeckých a v M. Asii, dále v severní Africe až do Nubie ustupuje, jakož zase asijsí zimu tráví v Indii. Jest také ptákem lesním bez ohledu na povrch země, zvláště na jihu, kde dostupuje až do pásma klečového. U nás se objevuje počátkem dubna a v srpnu a říjnu se pomalu zase ztrácí.

Mám za to, že v našich vlastech není lesa jakéhokoli, aby se tu tento ptáček na jaře nezdržoval. Vždy dává sice přednost lesům listnatým, ale v jehličnatých jsem jej našel skoro všude, nejvíce v smíšených porostech. Rád se prohání, jak jsem shledal, na modřínkách, na nichž pilně sbírá housenky mole modřínového. Křoví a hustý podrost však jest podmínkou jeho bydliště, nehledíc pak, zda-li to půda rovná, hornatá, anebo docela močálovitá; blízkost vody není mu nepřijemná.

Za to vysokému starému lesu se vyhýbá. Také v jiných porostlinách lze ho nalézt, nemusí to být vždy les, zvláště pak za tahu. Ve vrbinách poříčních (Labe) také se usazuje.

Jako oba předešli i on se hnízdí na zemi mezi kořeny, v mechu, trávě, u kmenů, pod křovím atd. hnízdečko si zakládá. Taktéž představuje boudičku s postranním vchodem, ale tak úzkým, že vajíček uvnitř vidět nebývá, na rozdíl od sykavky. Bývá důmyslně ukryto, že patří ku vzácné náhodě, když je člověk nalezne; nejsnáze ovšem, vyletné-li ptáče u nohou jeho. Uvnitř mimo chlupy a žíně nalezneme i perička. Obvykle v květnu poprvé a v červnu podruhé snášívá 5–7 něžných vajíček, hnědě a rezavě na zažloutlé skořápce skropených. Průměrná velikost 15·3 × 11·8 cm, váha 0·07 g. Mláďata za 13 dní vyhlíhla, sotva že jen trochu mohou, hned hnízdo opouštějí, rozlézájící se. Blíží-li se člověk ku sedící samičce, hned jaksi mdle anebo nemožně nízkou při zemi je opouští; mají-li však už mladé, tu pitvořic se, třeptavě po zemi se potácí takřka pod nohama a ustavičně vede svoje „hýd hýd, hýd“.

Plachým není náš budníček, neboť téměř nad hlavou pozorovatele se nenuceně prohání, hledě si své práce, při čemž co chvíli slyšeti se dává svým zádumčivě končícím, milým hláskem: „dydydydyde dye dye dea dea dei deida“, který oproti počátku stále klesá, až ukončí quintou. Živí se všelikým drobným hmyzem, jež v korunách stromů a křoví letmo třepetavě sbírá a lapá a často i do vzduchu si pro mušku nebo komára zalétne; drobné housenky a larvy také horlivě sbírá. Ve světnici obratně lapá mouchy jako lejsek, ale zanáší je prve na své oblíbené stanoviště a tu je teprve požírá. Zpívá pilně od rána do večera a spatří-li cos podezřelého, ozývá se varovnými zvuky „hýd“.

Ve volíře společnost různých budníčků způsobuje milovníku ptactva mnoho potěšení a sborový jich zpěv je příjemným koncertem. Žíru pro ně sluší užívatí slavičího a sem tam bezové bobule, třešničku nebo fík má rád pro vystřídání.

Budníček menší (*Phylloscopus rufus*, Bechstf.).

Rus.: Пёночка tenkovka, kuzněčik, čiш; pol.: Wójcik, gajóspiew rudawy; chorv.: Vrbikova ženica; něm.: Der Weiden-Laubvogel, Zilpzalp, Weidenzeisig, Schmiedel (u Vídne).

Druhový znak: Povrchu olivovězeleně hnědý; hrdélko s hrudi jsou světle až hnědžluté; střed hrudi a břicho bílé; spodní křídelní krovky žluté, a také okraj křídla je bleděžlutý; tváře zahnědlé. 1. letka velice malá a úzká, 2. patrně kratší 6. a = 8; nejdelší jsou 4. a 5.; od 3. až do 6. letky je vnější prapor obloukovitě zúžen; běháčky tmavohnědé. — Délka 10·8 cm, křídlo 5·8 cm, ocas 4·5 cm.

Na kostřeci je krásně olivovězelený; od koutků zobáku se táhne tmavší proužek přes oko; letky i rýdovací pera jsou černošedá, světle lemovaná; slabší zobáček je shora černavý, hltan žlutý, oko tmavo-

hnědé. — ♀ ztěží lze jen od ♂ rozeznati; jest jen o něco bledšího zbarvení. Od předešlého se liší menší postavou a tmavými nožkami, hlavně za čerstva.

Barevná varieta mezi tímto a předešlým budníčkem nazvána *Ph. rufus sylvestris*, Meissner, a má prý se od obou lišiti poněkud ve svém chování, zpěvu a barvě vajíček. Zpívá prý takto: „dydydydydy, dyí dyí dea dya hoida dilm, delm, dilm, delm. Vyskytuje se ve střední Evropě, kde i oba příbuzní se zdržují, ale přes to máme o něm dosud velmi sporých zpráv a pozorování. Dr. Blasius jej proto počítá ke druhům pochybným. Spíše dalo by se souditi na míšence mezi oběma našimi budníčky.

I jiné variety ještě byly popsány, jako *Ph. rufus fortunatus*, Tristan z Kanárských ostrovů a *Ph. rufus pleskei*, Floer., z východní Evropy (Halič).

Nejmenší náš budníček a spolu i jeden z nejmenších evropských ptáků vůbec obývá bezmála celou Evropu a záp. Asii a za tahu se objevuje v nížinách dunajských u velikém množství. Přezimuje v zemích středomořských a v severní Africe, zdá se, že všude tam jako předešlý. V našich vlastech naleznete jej téměř všude v lesích, ať těch nebo oněch, výběravým není; bývá také zhusta sousedem sykavčíným. Rozumí se, že v bydlíšti svém vyžaduje jako ostatní hustého podrostu listnatého anebo smrčí z náletu vyrostlého.

Hnízdí se však nejen v lese, ale někdy mimo les pod křovím (*Bau*). Za obou tahu navštěvuje ostatně kde jaké křovisko, prohledává stromy v zahradách ovocných i parcích a hřbitovech (ku př. v Praze) a p. Jinak ale se prohání většinou jen v korunách stromů i vysoko v tyčkovinách.

Přiletuje k nám záhy z jara, již v březnu a koncem září a v říjnu se pomalu stěhuje na jih; některého opozdilce můžete natrefiti i v listopadu. Jest to opravdu ku podivu, takový drobeček — stěhovavý pták — a jak je otužilý vůči psotám v počasí. Ale on je přece první na jaře a na podzim zase poslední z budníčků našich.

Hnízdečko — boudička zpravidla bývá založeno na zemi, ale také nízko nad ní v houštině smrkové (někdy i na 1 m). Při tom šelma malá pilně toho dbá, aby zevnějškem se jeho obydlí shodovalo s okolím a proto není snadno je naléztí, ačkoli chodíme často okolo něho. V nepromítnutelné houštině je však nehledejme, spíše na volnějších travnatých místech, anebo ho vůbec ani nehledejme.

Každý párek má svůj malý revírek, z něhož se nikdy daleko nevzdaluje. Stavba hnízdečka jim dá práce, trvá až 10—11 dní a pracovní silou je tu vždy samička. Postranní vchod směřuje vždy spíše do výšky, takže vajíčka uvnitř lze viděti, čímž se, jak známo už u předešlého, od něho liší. Vystláno jest rostlinným chmýřím, žíněmi, vlasy neb chlupy a hojně peřím (na rozdíl od hnízda sykavčina). Koncem dubna nebo

v květnu naleznete v něm 5—7 roztomilých, něžných vajíček, na bílé spodní barvě tmavě, u tupého konce hustěji kropenatých. Průměrná velikost 148×11.5 mm, váha 0.051 g. Po 13 dnech klubou se mláďata, která už uprostřed máje nalézáme. Opouštějí rodnou kolébku brzyčko, jak jen mohou keř od keře se přetřepati. Hnízdí se dvakrát, podruhé v červnu.

Život svůj prožívá v neustálé práci a pohybu, čímž se stává nápadným tomu, kdo má oči pro zjevy přírodní otevřené. Je nejen neposedný, ale i hašteřivý a to svévolně hašteřivý, zkoušeje svou odvalu i na silnějších než je sám. Živí se podobně jako předešlí a na podzim žere bobule bezové i jiné, neboť dočká se pravidelně jich dozrání. Jest velmi něžným ptáčkem a není snadno jej udržeti ve veliké, případně zřízené kleci, aby mu byla náhradou za ztracený les a zeleň stromovou.

Zpěv jeho jest nápadný a ozývá se, jakmile se u nás objeví i na podzim za návratu; já jej v našich zahradách alespoň slyším (méně vidám) rok co rok. Je pravda, nic na té jeho jednotvárné písničky není, ale kdo ji jednou dobře vyslechl, ten ji nezapomene. Vždyť od ní dostal také svoje, nevalně duchaplné, lidové i konečně „polovědecké“ jméno v mnohých evropských jazycích. Tak mu říkají Cilpcalp (Němci), Chiffchaff (Angličané), Silksolk (Estonci), Tiltaltí (Finové), Tjif-tjaf (Holandané), Čuntčínš (Lotyšši). A vskutku přetřhované slabiky v písničky jeho jakoby zněly: „cilp—calp—cilp—cilp—calp—cilp—calp—cill“ a jsme-li blízoučko, uslyšíme tichounké „hedededet“. Vábí a varuje jako předešlí.

Pruhlávek Pallasův (*Phylloscopus proregulus*, Pallas).

Něm.: Der Goldhähnchen-Laubvogel (= Laubsänger).

Druhový znak: Shora šedozelený, tmavší na hlavě; čelo je zažloutlé; přes temeno se táhne až na zad hlavy žlutavý proužek; nadoční proužek je svítivě žlutý; kostřec sirově žlutý. — Délka 10.5 cm, křídlo 5 cm, ocas 4 cm.

Ptáček tento, připomínající svou ozdobou hlavy našeho králíčka, žije v létě ve východní Sibiři a již několikrát byl v Evropě uloven jako v Rusku, dvakrát na Helgolandě a jednou (31. prosince 1896) i v Anglii (Norfolk). Žije podobný život jako naši budníčkové, jen že podobné hnízdo staví na stromech jako tito na zemi; postranní jeho vchod bývá obrácen ku kmeni. Zpívá skoro jako syčavka, ale silněji a melodičtěji.

Pruhlávek skromný (*Phylloscopus superciliosus*, Gmel.).

Rus.: Zarniča (Jakutsk); chorv.: Ženica zlatoglavka; něm.: Gelbrauiger Laubvogel (= Laubsänger).

Druhový znak: Shora šedozelený; přes temeno až na zad hlavy se táhne široký světle žlutozelený podélný pruh; nadoční (superciliální) proužek je světležlutý; kostřec ale zelený. — Délka 10 cm, křídlo 6 cm, ocas 4 cm.

Předešlému se velice podobá, liše se od něho hlavně zeleným kostřecem; spodek je žlutavobílý se šedavými stranami; pásky křídelní zažloutle bělavé.

Vyskytuje se v létě v celé Sibíři až po Altaj. Za tahu nejednou, ale častokrát, zabloudil již do různých zemí evropských, a zde byl dílem chycen nebo zabít. Hlavně Helgoland honosí se mnohými o něm zprávami z podzimu a dvěma z jara a docela už na ostrově Madeiře byl uloven (15. ledna 1900). Je po ruce hojných záznamů odevšad a nelze všech uváděti. Je-li zpráva Pražákova věrohodnou, pak byl r. 1891 chycen u Ražic (blíže Smiřic) a dostal se do dvorního musea vídeňského (vyvráceno to dosud nebylo), kde mají mimo to exemplář z r. 1835 od Vídně pocházející. Ale nechť už je zpráva ta bezpečnou nebo není, jisto jest, že není nemožno, aby se tu pruholávek za tahu neobjevil, vždyť naše vlasti leží právě na cestě jeho toulek. V Dánsku nalezen prvý pták tohoto druhu ubitý na pavlači majáku před málo lety.

V chování svém má mnoho společného s oběma budníčky našimi. Zdržuje se v horách a dle Dybowského vystupuje až přes hranici stromovou, hnízdě se tu rád v zakrslých keřících pěničníku (*Rhododendronu*).

Poznámka. Jest ještě více druhů budníčků, zejména asijských, kteří byli v Evropě polapeni, než o ty nechť se prou ornithologové z povolání. Laické oko beztoho by je mělo všechny za jeden druh; avšak četný materiál musejní jdoucí do tisíců kožek ptačích, celé kolekce a serie jednoho a téhož druhu z různých stran světa a p. umožnily pokrok ve studiu srovnávacím a nemálo usnadňují rozeznávání nových a záhadných druhů, odrůd a odrodků.

4. rod: *Acrocephalus*, Naumann.

Zobák u hlavy plochý, ku předu šídlovitý a se stran smáčknutý; povrch těla beze skvrn, jednobarevně zahnědlý; křídla prostředně dlouhá, zaokrouhlená; letky na vnějším praporu nanejvýš až po 4. zúženy; 1. letka kratší ručních krovek a polovice 2. letky; 2. a 3. jsou nejdelší; svrchní křídelní krovky nejsou nikdy na konci světlé a podpaží nikdy žluté; ocas zaokrouhlen nebo stupňovitý; běháky silné a širokých chodidel.

Rákosník velký (*Acrocephalus arundinaceus*, L.).

Rus.: Tatarka; pol.: Trzciniak drożdówka, ryba rak; chorv.: Trsten-jara drozdowica; něm.: Der Drossel-Rohrsänger.

Druhový znak: Povrchu celý žlutě rezavošedý, na temeni tmavší, na kostřeci světlejší; uzdy tmavohnědé; nadoční proužek bělavý; celý spodek je narezavěle žlutobílý, na hrdle světlejší; strany břicha nádechu rezavého; 2. letka kratší 3.; mimo to 2. letka na vnitřním a 3. na vnějším praporu jsou obloukovitě zúženy;

svoji velikostí vyniká nade všechny své příbuzné a snadno se tudíž rozeznává. — Délka 19 cm, křídlo 9·7 cm, ocas 7·7 cm.

Zobák je silný a drozdovitý, hnědý jako roh, u kořene světlejší; oko poněkud světlohnědé; silné běháky jsou špinavě pleťové barvy se žlutými chodidly. — ♀ se tuze nesnadno rozeznává, jest však přece nepatrně žlutší a šedivý nádech na zad hlavy, jaký viděti u ♂ jí schází; také vespod je světlejší. Pelichati počíná koncem července.

Určené formy jsou: východní (*Ac. arundinaceus orientalis*, Temm.) v Japonsku a jižních částech východní Sibíře; od našeho se téměř neliší a křiklavý (*Ac. arundinaceus stentorus*, Hempr a Ehr.) v Zákaspijsku a Turkestanu, je svrchu šedější.

Rákosník veliký čili drozdovitý je v létě domovem v jižní a střední Evropě a nejsevernější jeho hranicí je Hollandsko a Dánsko, v Anglii schází. Na Urale až po 57° s. š. ještě se vyskytuje a dále na východě až po středoasijské pouště. Ptáci jižněji žijící jsou stálí, severnější se stěhují na zimu do severní Afriky a dále až za rovník a jednotliví až do Kapska. V našich vlastech žije na příhodných místech v rovinách všude a zase ho někde vůbec neznají, neboť nekaždá krajina, byť i vodnatá, se mu zamlouvá. Svoje bydliště vyhledává vždy u vody. Bujným rákosím zarostlé okraje rybníků, jezer a jiných nádrží vodních jsou mu nejmilejšími; avšak i v řídkých rákosinách se vyskytuje. V pouhých sítinách, orobinci a p. si nelibuje tuze. Radde jej nalezl na Kavkaze do výše 1300 m. Není právě před člověkem plachým, i u samých měst a osad vůbec se také usazuje, jsou-li tu vhodná pro něho místa u vody. Na zemi a mimo rákosí málokdy jej pozorujeme a když, jsou to nízké stromy (vrby, olše i ovocné stromy) skoro u samé vody rostoucí. Za tahu ovšem není tak přísný u volbě pobytu; on se ale také nikde dlouho nezdrží. Putuje v noci objevuje se u nás až koncem dubna a v srpnu se pomalu ubírá k jihu.

Hnízdí se výhradně v hustém rákosí nad vodou, ale také byla hnízda jeho nalezena na spoře zarostlých tůních, takže tu již zdaleka hnízdo bylo viditelné; rovněž nad močálovitou půdou někdy si je zbuduje anebo je vystaví ve vrboví nebo olšovi. Blasius nalezl jedno hnízdo docela na suchu; bylo vzdáleno 25 kroků od vody a Hartert opět jiné ve výšce 2½ m ve vrbinách. Není tedy, jak viděti, ani tu pravidla bez výjimky.

Jest hnízdo rákosníkově umělecky provedeno, dost veliké, hluboké, s pěknou jamkou hnízdni, horem poněkud dovnitř vehnutých okrajů a to vše jen proto, aby vzdorovalo prudkým nárazům větrů a pohybům vlnícího se při tom rákosí, aby ani vejce, ani mláďata nemohla vypadnouti. Jest umístěno mezi 3—5 silnými, blízko stojícími stonky třtinovými, jak rákosu také říkají, a kolem nich je upevněno dlouhými stébly travními, jsouc silné a tuhé, jmenovitě ve dně. Do sbírky dlužno je vždy umístiti i se stonky. Zrobeno je ze staviva, pro něž nemusí pták

1. Sokol lovecký. — 2. Sokol stěhovavý. — 3. Ostrůž. — 4. Poštołka rudonohá ♂.
— 5. Poštołka jižní. — 6. Poštołka obecná. — 7. Poštołka rudonohá ♂.

daleko doletovati a dříve ho nestaví, dokud rákosí nedorostlo alespoň výšky $1\frac{1}{4}$ m, což bývá tak koncem května i později. Nedá se tak při práci vyrušovati ani není tak choulostiv vůči „pozornostem“, jako jeho příbuzní. Obvykle na počátku června snášívá 4—6 podlouhlých vajec; jsouce základní barvy zelenavé nebo modravé, bývají tu drobnými, tu opět většími skvrnami violetovými, hnědožlutými a rezavými fupkami zdobena. Průměrná velikost 22.4×16.1 cm, váha 0.176 g. Hnízdí se jen jednou a vlastní sezení střídavě se samečkem trvá 14 dní. Po vyvedení následují mladí svoje rodiče do rákosin, a jsouce neobvyklejše obratní ve šplhání a zachycování se na stéblech rákosí, dovedou se uchrániti před utopením.

Živí se vodními i jinými hmyzy, jež ponejvíce sedící lapá. V prolézání rákosí a nízkých houštin je neunavným mistrem a proto také při práci té má stálý hlad. Je-li rákosí dosud nízké (při jeho příchodu), zaletuje na blízké nízké stromy anebo na bahnitou zem. Jako jiní hmyzožravci i on rád si smlsne na zralých bobulích. Ačkoli se zdá hřmotným a těžkopádným ptákem, předčí v obratnosti mnohé jiné ptáky. Po kolmých stéblech rákosí nebo proutí šplhá nahoru dolů, ne však jako datel, nýbrž šikmo se strany a objímaje oběma širokými chodidly stonek nohu za nohou pošinouje. Jest bázlivým a zřídka vysoko a daleko vyletuje. Mezi sobě rovnými je tuze hašteřivý a nepokojný a vzájemnému škádlení a honění není konce, při čemž přeletují nad vodní hladinou s místa na místo. Po zemi kráčí, v trávě poskakuje.

Zpěv jeho je podivný a mohl by se dobře křikem nazvati; zpěvákem však je až tuze horlivým, neboť zpívá celý den i za noci, čímž nemálo přispívá ku oživení jinak dosti jednotvárného okolí rybníků a jezer. Zvuky jeho jsou silné, plné a dost bohaté na různé strofy, leč nemožno jej se žádným zpěvem ptačím porovnávat, spíše jsou ostatním rákosníkům vzorem. A vidíte, má přes to svoje cítěle, jako zase mnozí jej podceňují, domnívajíce se v něm slyšeti skřehot žabí. Znázorňují jej různě, jedni: „karre karre karre — rek rek rek rek — dore dore dore — karra karra kik“; druzí opět: „hedr hedr hedr, dui dui dui — dore dore dore — karre karre karre — kaj kaj kaj — kerr kerr kerr — karra karra — kit kit“ a proto mu říkají nizozemští venkované „Karakit“ a v Braniborsku opět „Karl kick“. Na březích západoafrických v Kamerunu slýchal jej Dr. Reichenow v jeho zimních hýdlišcích zpívati právě tak jako u nás, což samotnému, zimnici trapezému cestovateli připomínalo vzdálenou otčinu a bolnou touhou po vlasti byl jat —

Při koncertu sedá tento i následující rákosník zpřímá, ležerně naje křídla s ocasem svěšena, při tom velice nadýmá hrdélko a oteřeným zobákem vždy do výše směřuje a peří na hlavě do chocholky tavi. Zdá se takto vždy větším než skutečně jest, protože i peří načechrává.

V zajetí dost brzo zkrotne a při slavičím žíru lze ho na dlouho udržeti v prostranné kleci, čím větší tím lepší.

Rákosník obecný (*Acrocephalus streperus*, Vieill).

Rus.: Trostnikovaja kamyševka; pol.: Trzciniak szuwarowy, trzcionka, trzcinniczek stawowy; chorv.: Trstnica, trstenjara prava; něm.: Der Teich-Rohrsänger.

Druhový znak: Povrchu zažloutle rezavošedý; na temeni tmavší, na kostřeci světlejší; hrdlo bílé. spodek i ocasní krovky spodní narezavěle bělavé; nadoční proužek bledý, koutky zobákové oranžově červené; malé spodní křidelní krovky světle nahnědlé; 2. letka kratší 3., která je zároveň nejdelší a zevně do oblouku zúžena. — Délka 13·1 cm, křídlo 6 cm, ocas 5·4 cm.

Obr. 7. Hnízdo rákosníka obecného.

Jest menším vydáním předešlého druhu a jen velikost je rozlišuje; zobák má štíhlý a protáhlý, hnědočerné barvy, hltan krásně oranžově žlutý, nozdry velký, oko světle hnědé. — ♀ je o poznání menší a koutků ne tak ohnivě zbarvených.

Naumann rozeznává odrůdu sice do zevnějšku sotva se lišící, ale ve zpěvu a hnízdění se odlišnou (ale pořád ještě pochybnou) *Ac. streperus horticolus*, Naumann; staví hnízdo v křoví i na stromech (až 6 m vysoko) a to velmi rád v zahradách. Zdá se, že tu jde o formu rákosníka bahního anebo nějaký přechodní tvar mezi oběma.

Rozšíření jeho jest totéž jako u předešlého, leč vyskytuje se také v jižní Anglii a jižním Švédsku, v jihovýchodním Rusku až po Ural a dále v Asii až po Altaj. U nás se objevuje v dubnu nebo v květnu celkem dosti pozdě a už v srpnu se stěhuje. Za tahu v květnu jsem jej slyšel i v zahradách vesnických na nižších stromech i v křovinách, kde po rybníku není památky. Za bydliště musí mítí jen vodu, ať jakoukoli, a v ní hojně rákosí; v orobincovém porostu se sice také prohání rád, ale hnízdití se v něm jen zřídka odhodlává. Lidským osadám se nevyhýbá a usazuje se, kde to právě vhodné, i poblíž nich; zvyká si i hučení vlaků poblíž svého obydlí. Na stromy jen nerad usedá a na zemi zvláště ne a ochranné houštiny ve svém vodním zátiší nerad opouští.

Hnízdo si staví párky dost blízko sebe, ovšem s patřičným, třeba že malým okrskem, ve kterém souseda nestrpí. Bývá зробeno podobně asi jako u předešlého a také asi $\frac{1}{3}$ —1 m nad vodou, někdy i v křoví anebo ve vysoké trávě a jiných bahenních rostlinách, jsouc mimo to náležitě ukryto. Vajec mívá 4—6 různé formy a hustě kropenatých

a šupkovaných. Průměrná velikost 18.09×13.57 mm, váha 0.089 g a za příznivého počasí bývá to už v poslední třetině května, obvykle v červnu. Hnízdí se toliko jednou. Velikým plenitelem hnízd rákosníků je málo dosud v ohledu tom „doceňovaný“ bukač malý, jak nepopíratelně dokázáno a ovšem i pochop někdy se jich zmocňuje. Konečně vinou kukaččinou také přicházejí o svá mláďata.

Co pověděno o předešlém, to platí měrou neztenčenou i o tomto menším a nejhojnějším u nás z rákosníků; prchání jeho houštinou rákosí poznáme jediné po třesoucích se stoncích a shledá-li, že už dost daleko utekl, vyšplhá obvykle ze zvědavosti do výšky, aby se poohlédl po vyrušovatel, načež zmizí a nedá se hned tak vidět.

Potravu shání v rákosinách a jest tím pilně zaměstnán po celý čas; bobule blízko vody rád zobá. „Pisnička“ jeho velice se podobá oné, jakou jsme poznali u rákosníka velkého, jest však slabší, uhlazenější a souvislejší a způsob přednesu rovněž se od předešlého neliší. V kleci musí býti pečlivě ošetřován, má-li z něho mít pěstitel radost.

Rákosník bahni (*Acrocephalus palustris*, Bechst.).

Rákosník bahenní nebo zpěvný (po návrhu Jandově). — Rus.: Болотная камышовка, тростянка; pol.: Łozówka, pokrzywka, blotniczka; chorv.: Trstenjara, mlakarka; něm.: Der Sumpf-Rohrsänger, Rohrsprachmeister.

Druhový znak: Povrchu nazelenale rezavošedý nebo mdle olivověhnědý, nadoční proužek a spodek je bílý, nádechu okrověžlutého, hrdélko bílé, koutky oranžověžluté, malé spodní křídelní krovky bledě zažloutleblé; spodní krovky ocasní čistě bílé; 2. letka = 3., která však není zevně zúžena. — Délka 135 cm, křídlo 6.9 cm, ocas 5.4 cm. Tab. X.
obr. 64.

Letky s rýdovacími pery jsou šedohnědy a barvou hřbetní lemovány; ocas zaokrouhlen a krajní jeho pera o 8 mm kratší prostředních jako u předešlého. Zobák kratší, tlustší než onoho, je rohověhnědý a malými nozdrami opatřen, hltan s jazykem oranžově žlutý, ale bledší než má předcházející, oko kaštanově hnědé, štíhlé nožky zažloutle masobarevné. Mezi oběma pohlavími není ve zbarvení rozdílu, ona je nepatrně menší jeho.

Forma *Ac. palustris fruticetus*, Naumann, tak málo se od něho liší, že mnohými ornithology není za takovou uznávána.

Rákosník bahni obývá v létě všechny teplejší a mírné končiny evropské, na sever až do Dánska a Estonska, v Anglii je velmi vzácným a na východ je rozšířen až po Urál. Přezimuje v severní Africe a jednotlivě až v Natalu. V našich vlastech je přece jen řídkým obyvatel než předešlý, jemuž se na pohled tuze podobá; třeba tu dáti pozor na rozeznávací známku druhovou, hlavně bílé ocasní krovky a barvu hřbetu. Vyskytuje se — což u jména rákosníkaráží — v baži-

natých, nižších, travou a různým bylinstvem prorostlých křoviskách, zvláště vrbových, dále na březích řek, potoků a jezer; rovněž v zahradách, jimiž potoky se zarostlými břehy protékají, často se zdržuje. Zaletuje však i do polí žitných, bobových, hrachových, řepkových, makových i konopných a to ne právě blízkých vod. Roku 1896 jsem jej pozoroval, hlavně však slýchal, v žitném poli u samé říšské silnice čáslavsko-chrudimské na trati poblíž Vrdů-Bučic po kolik neděl až do žní (polovic července), v místě přímou čarou skoro 2 km od řeky Doubravky vzdáleném a bezvodém. Hnízda při sečení ku veliké mojí žalosti nenalezeno. Toto i jiní pozorovali a zaznamenali. Tím vším se liší velice od podobného rákosníka obecného.

Je ptákem tažným, který teprve v květnu se u nás zjevuje a koncem srpna a v září se stěhuje a to vždy za noci.

Sameček zpívá v bezprostřední blízkosti hnízda a to sluší hledati vždy spíše u pokraje křovisek než v hustém jeho vnitřku. Zřídka kdy bývá nad vodou vystavěno, spíše vedle vody na břehu asi $\frac{1}{3}$ —1 m vysoko v různých bylinách tu bujících, jakož vůbec hustému rákosí se vyhýbá.

Hnízdečko mělčí netrpí tak nárazy větru, ani přílišným pohybem podpory proti hnízdům obou předešlých druhů, leč co do vyrobení podobá se jim. Material stavební je řádně spleten a jako spleten. Počátkem nebo v polovici června bývá v něm 5 slíčných vajíček spoře jen kroupnatých a fupkovaných; zdají se tudíž světlejší. Průměrná velikost 18.9×13.5 mm, váha 0.098 g. Za 13 dní střídavého sezení (odpoledne) se líhnou mláďata.

Tento rákosník je něžný, bystrý ptáček, pohybuje se jak na stromech tak ve křovinách výborně a vyplašen jsa nezmizí v ochranném houští, nýbrž hbitě uletuje přes pole dále, jako činí mnozí jiní ptáci. Jest srdnatějším nežli druzí rákosníci a sousedům svým při příležitosti dává to dosti pocífovati.

Jest velikým požitkem moci přihlížeti jeho činění a pohybům a ačkoli nepokojný jest až až, přece jen častěji se pozorovateli zjevuje, než taju-plní jeho přibuzní.

Živí se vodními i jinými hmyzy, jež sbírá v křovích, na nízkých stromech, na polích a lapá je buď letící nebo sedící. V zajetí vyžaduje veliké péče, jsa něžným tvorem, ale při tom jako rákosníci vůbec dokonalým žroutem, čehož nesmí býti zapomináno ani čerstvé vody k pití a ku koupání.

Náleží k našim nejlepším zpěvákům a ze všech rákosníků — jichž zpěv spíše originelní jest než pěkný — jest nejmelodičtější. Dobře vystihuje krásu a bohatost jeho připojený německý název lidový: Rohrsprachmeister, neboť mohou spolu oba ti pěvci — sedmihlásek a tento rákosník — směle o palmu vítězství závoditi a věru, že do rozpaků byli by soudcové přivedeni, komu z nich ji присouditi. Rákosníkův zpěv je

daleko lahodnější, řekl bych kulatější proti řezavějšímu zpěvu sedmi-hláskovu a také na proměny je bohatší a co se mne týče, nemohu souhlasiti s míněním, že má charakter zpěvu rákosníčoho. Jest dokonalým „posměváčkem“ a celou řadu našich ptáků musil bych vyjmenovati, jichž zpěv nebo alespoň některé strofy v jeho směsi se ozývají; rozumí se, že ani koroptev ani křepelka mezi nimi nescházejí.

Vydrželi byste naslouchati písni té zajisté dlouho a zejména v tichu nočním, kdy se hodně daleko rozléhá, ovšem ne tolik jako klokotání slavikovo. Před 4 roky stavl se také jeden mistr pěvec u potoka vedle mého políčka a každodenně po celých 6 dní (počátkem května) jsem měl požitek delší dobu mu naslouchati sedě při koncertě pod vrbou nebo nedaleko ní. Neboť na té, v hustém proutí, měl svoji pěveckou síň a štíhlého zpěváka sotva tu bylo viděti. Ale za to ta hudba, ten zpěv! Plachým nebyl nikterak, až jsem se divil. Dočkal-li se jakés družky nebo ne nevím, ale potom zmizel mi nadobro. Zpěvákem je vskutku neunavným a kdy vlastně spí v době lásky je otázkou. Rákosník tento bývá leckde náhradou za slávika.

5. rod: *Calamodus*, Kaup.

Povrchu skvrnití a světlé temeno hlavy bývá omezeno tmavými proužkami; ocas stupňovitě zaokrouhlen; ostatní jako u předešlého rodu.

Rákosník menší (*Calamodus schoenobaenus*, L.).

Rákosník kropenatý (navrhuje Janda). — Rus.: Kamyševka kamyševaja, běloščečka, kisilovka; pol.: Trzciniak rokitniczka, trzcinniczek nadbrzeżny; chorv.: Vodarica rogožara; něm.: Der Schilf-Rohrsänger, gefleckter Rohrsänger.

Druhový znak: Temeno světle olivověhnědé, silně černohnědé skvrnitě; povrchu mdlého zbarvení olivověhnědé, tmavohnědé skvrnitěho; kostřec je řezavě naběhlý, beze skvrn; zadní letky jsou světleji lemovány než ostatní; nadoční proužek jakož i celý spodek jest zažloutle bílý, neskvřnitý; 2. letka = 3. a obě delší 4.; vnější prapor 3. letky není na konci zúžen. — Délka 13.1 cm, křídlo 6.7 cm, ocas 5.1 cm.

Mimo to sluší podotknouti, že skvrny na hlavě tvoří podél temene dva tmavé postranní proužky; uzdičky a tváře jsou hnědé, hrdlo bílé, se stran zažloutle naběhlé; podobný nádech, však silnější spatřuje se na slabinách; peří stehenní zarezavělé; dlouhé spodní krovky ocasní jsou bledě zažloutle hnědavé, na konci skoro bílé. Tenký, protáhlý zobáček je hnědý jako roh, koutků oranžových, hltn s jazykem světle červenožlutý, oko světlohnědé, běháčky špinavě žluté barvy masové. — ♀ jest jen nepatrně menší a bledší a ztěžší rozeznatelná. Mladí povrchu tmavěji skvrnití, vespod řezavější, koutků červených a na hrdle drobounce skvrnití.

Jest rozšířen po celé Evropě a ze všech svých příbuzných přebývá nejseverněji, neboť byl pozorován již v Norsku na 70° s. š.; mimo to v západní Asii až po Altaj. Na jihu jsou to všechny středomořské země

Obr. 8. 1. Rákosník velký. 2. Rákosník slavíkový. 3. Rákosník zelený. 4. Rákosník říční. 5. Rákosník menší. 6. Rákosník čistový,

a Palestina, kde se v létě vyskytuje. Za tuhu v severní Africe až bezmála v území pramenů nilských. V Holandsku je velmi hojně zastoupen a v močálovitých krajinách německých jest po rákosníku obecném nej-

obyčejnějším druhem. V našich vlastech podobných míst tak mnoho není a jest tu rákosník menší celkem řídkěji zastoupen, ale na příhodných místech všude.

Zdržuje se na březích vod a bažin a také voda anebo alespoň mokrá půda nesmí mu scházeti. Trsy ostřic, skřípin a podobných úzkolistých rostlin mokřadních jsou mu zamilovaným pobytem; a zejména vyskytují-li se tu a tam nízké křoviny olšové nebo rokytové (jívové). V močálovitých krajinách zdržuje se i podél příkopů na polích, jsou-li řádně bylinstvem zarostlé. Na jaře přilétá koncem dubna a odlétá v září a říjnu za noci, takže u nás ze všech rákosníků nejdéle prodlévá.

Hnízdečko stává na nejpouštěnějších místech močálů a poblíž něho slyšíme v květnu nebo počátkem června samečka obyčejně na jednom místě vytrvale zpívat. Mívá každý párek svůj vlastní okrsek, kde žádného soupeře nestrpí; také mezi silným pohlavím časté šrůtky se svádějí. Nestaví je nad vodou, nýbrž nad mokrou zemí nebo bahniskem, nejvýš tak půl metru od země, spíš ještě hlouběji a jest podobno ostatním hnízdům rákosníčím, jsouc výborně skryto a nesnadno lze je nalézt. Ve vlastním rákosí je tudíž hledati nemáme spíše v různých rostlinách, někdy i poblíž v travnatém obilí. V polovici května až po června bývá v něm 4–5 špinavě bílých vajíček, hustě tmavě skvrnitých a počmáraných; často jsou skvrnky ty vespolek smyty, pak vyhlížejí vejce jako jednobarvá, zažloutle šedá nebo nahnědlá. Někdy se podobají vejcem konipasa žlutého. Průměrná velikost 17.4×13.2 mm, váha 0.099 g. Mláďata za 13 dní se líhnou a hnízda neopouštějí dříve — ač-li nebyla vyrušována — pokud nejsou úplně dorostlá.

Jest ptáčetem obratným, veselým a mistrem jako druzí v prolízání a prokluzování nejhustších houštin; pobíhá po ostřicích jako myška nahoru dolů a největší spleť rostlin probíhá po zemi právě tak. V době páření vystupuje sameček na vršky rostlin a větévek a sem tam se po svém revíru prohánívá. Na svém oblíbeném stanovišti horlivě a téměř nepřetržitě prozpěvuje, za zpěvu šikmo vzhůru vzletuje, načež jako linduška lesní zase se k němu vracívá. A to činí za pěkné pohody častokrát za hodinu, při čemž i křídélky často o sebe tlouče. Zkrátka poskytuje pozorovateli mnoho zábavy tato hra zamilovaného rákosníčka protože tu odkládá jinak svoji plachost a svůj skrytý způsob života.

Hmyz všeliký mu jest potravou; lapá jej skočmo nebo — ač řídkěji — letmo. Také nepovrhně bezinkami. Zpívá rychlým tempem a prozrazuje hned rákosníka; mile se poslouchá jeho dlouhý, flétnový trilek. Poněkud i slabě napodobení jiných hlasů ptačích lze v písničce jeho postřehnouti. Náleží ku lepším zpěvákům a hlas jeho není tak řezavý a řehotavý jak rákosníka obecného.

Rákosník vodní (*Calamodus aquaticus*, Gmelin).

Rákosník pruhovaný (?) navrhl Janda. — Rus.: Kamyševka vertljavaja; pol.: Wodniczka, trzciniaak łączny; chorv.: Vodarica ševarka; něm.: Der Binsen-Rohrsänger, Binsensänger, gestreifter Spitzkopf.

Druhový znak: Povrchu tmavě rezavo nebo hnědožlutý; podél černohnědě pruhován (pruhy ze skvrnek složeny); temeno zdobeno pěti proužky podélnými a to třemi světlými a dvěma tmavým; křídelní pera jsou světle ohrubována; spodek zažloutle bílý, po stranách hnědožlutě naběhlý a beze skvrn (na podzim a ml. ptáci) anebo velice skvrnitě čárkovaný (na jafe). — Délka 12·6 cm, ocas 4·7 cm, v rozpjetí 18·5 cm.

Zobák je temnohnědý, koutků načervenalé žlutých, hltan s jazykem téže barvy, oko hnědé, běháky zažloutlé barvy masové. ♀ nelze rozeznati. Jarní šat tohoto rákosníka, vespod hojně skvrnitý a povrchu hnědě pomišený zaval Naumannovi podnět ku pojmenování nové odrůdy, již nazval *Sylvia cariceti*, což dávno již po pečlivém studiu vyvráceno.

Tento druh skvrnitých rákosníků obývá střední Evropu a rovněž i naše vlasti jej ku svým letním hostům počítají; není však nikde na počet hojným. Zimu přečkává v nilské deltě. Za obydli volivá si podobná místa jako předešlý, zvláště hojně ostřicemi zarostlá, neboť vysokého rákosí či palachu tak nemiluje. Žije skrytě, pobíhaje po zemi jako myš a přeletuje nízko při zemi místo od místa. Zřídka jen si vylétne na strom. Táhne koncem dubna a v květnu a již v srpnu a v září nás opouští.

Hnízdo zakládá a skrývá nejvíce na vyšších trsech ostřicových, nanejvýš půl metru od země; leč i v nízkých křoviskách hustě rostlinstvem prorostlých možno je také nalézt. Stavba jeho není tak solidní jako známe u jeho příbuzných. Je podepřeno na rostlinách, kolem nichž je stavivo hnízdni opleteno. Koncem května nebo v červnu najdeme v něm 4—6 vajíček zelenavěžlutého a bělavého spodku, hojně olivověhnědě skvrnitých, čárkovaných a poškrábaných. Průměrná velikost 16·7×13 mm, váha 0·088 g.

Tento pestře znamenaný rákosníček je lživé a plaché ptáče, jež zřídka lze v okolí jeho bydlíště spatřiti, an skrytě žije. Po ostřicích tak hbitě se pohybuje, že se člověku zdá, jakoby se po listech klouzal.

Živí se komáry, vážkami, šídly, broučky a jiným hmyzem, jež v nízké trávě a po rostlinách vyhledává. Sameček při tom většinou propěvuje; nouze tu jistě při hojnosti potravy netrpí. Zpívá vskutku dost líbezně, podobaje se v ohledu tom předešlému, ale přece jen za ním zůstává. Začne jasným hvizdem, načež následuje „terr tettetttt cerrr tytttytyttt errr jipijipijip atd. a ve všech těchto strofách ozývají se známé řezavé zvuky rákosníků, ačkoli sem tam i lahodně se některé ozývají, takže ani tato písnička se celkem špatně neposlouchá. Také v klecích obzvláštní milovníci s předešlým je mívají a to jen zřídka, není je snadno polapiti a dnešní číhaři nestačí na vymýšlení všemožných přístrojů a pomůcek číhařských.

6. rod: Locustella, Kaup.

Běháky dosti dlouhé s dlouhými prsty; křídla krátká, zaokrouhlená, letek nesúžených; 2. letka se 3. bývají nejdelší; rýdovací pera jsou široká a střední vždy nápadně delší krajních; oboje ocasní krovky, jak spodní tak svrchní, jsou taktéž nápadně dlouhy; hrdélko mívají více méně kropenaté. Čím klínovatejší u nich je ocas, tím hbitěji se po zemi pohybují. Všichni žijí skrytě a zpěv jejich jsou jednotvárné cvrčivé zvuky.

Rákosník zelený (*Locustella naevia*, Bodd.).

Rus.: Kamyševka; pol.: Świerszczak, trzcinniczek świerszczyk; chorv.: Trstenjara kobilčarka, něm.: Der Buschrohrsänger, Heuschreckenrohrsänger, Feldschwirl.

Druhový znak: Vrch hlavy a hřbetu je olivověšedý nebo zelenavě hnědošedý a zřetelně oválnými černohnědými skvrnami zdobený; na volátku jsou tyto skvrny temnošedé; u vyšším stáří docela se ztrácejí; spodní ocasní krovky jsou tak dlouhé, že daleko přecházejí i nejkrajnější rýdovací pera (jež jsou kratší prostředních), jsouce barvy šedavě žlutobílé, ku středu tmavší a temněji na osténcích jednotlivých pérek čárkovány; 2. letka = 3., která není vně zúžena. — Délka 12·5 cm, křídlo 6·3 cm, ocas 5 cm.

Nadoční proužek sotva zřetelný, tváře zažloutle našedivělé; hrdlo, krk, prsa a břicho jsou bílé, slabě zažloutlého nádechu, nejnápadněji po stranách. Křídelní pera jsou jen úzce šedě lemovaná, klínovitý ocas, je složen ze širokých per; zobáček je malý a slaboučký, ku konci hnědý hltan s jazykem barvy masové, oko živě hnědé, běháčky zažloutle pleťové. Mladí ptáci mají poblíž volátka skupinku hnědých skvrnek. — ♀ se nesnadno rozeznává, jsouc jen nepatrně bledší a menší.

Obývá celou Evropu až po Severní moře, leč i v Anglii a ruských pobaltických provinciích, dále evropské Rusko, Turkestan, východně pak v Sibiři až po Stannovoj Chrebet. Místy dostupuje výše až 5000 m. (Severzov v Pamíru.) V našich vlastech zdržuje se na příhodných místech všude; přezimuje v jižní Evropě, Asii a severovýchodní Africe. Jako tažný pták přilétá k nám koncem dubna nebo v květnu a v prvé polovici září rodinky nás opouštějí.

Jeho letní bydliště je velmi proměnlivé, neboť se někdy vyskytuje na místech, kde bychom opravdu rákosníka co nejméně tušili. Za tahu ho sice možno vídati v místech rákosím, sítím, olšovím a vrbinami porostlých (břehy různých vod a močálů). Ale i v živých plotech, křovinách polních, remisech a různém roští od vody vzdálených. V pouhém rákosí jej nehledejme ani v proutnicích. Hnízdí se i v krajinách suchých, vody vzdálených neboť v době té se nikterak na vodu neváže, ačkoli vlhčí místa přece jen jsou mu nejmilejší. V Holštýnsku zdržuje se na polích v žitě nebo pšenici, jež jsou hodně travou prorostlé (Rohweder).

Co do způsobu upevnění a stavby hnízda podobá se pěnícem spíše než rákosníkům; podstatný rozdíl jeví se v tom, že ku stavbě užívá

zevně i vnitř širších listů. Nalezáme je v travnatých místech 2–3letých pasek, zhusta i uprostřed lesa, v remisech, bažantnicích, na příkopech vrbovím zarostlých, poblíž rybníků a řek, na lukách, jetelištích a polích obilných; tady zvláště při druhém hnízdění se, kdy však ve žních často běhou za své. Dle Wobořila má se hnízdit i v sítinách, nikdy však v rákosí. Staví je na zemi nebo nad ní a bývá zakryto převislými rostlinami, proto velice nesnadno lze je nalézt. Jedině obeznáme-li místo pozdě na večer nebo v noci, kdy sameček se ozývá, tu je musíme hledat, neboť zpěvák činí tak vždy poblíž hnízda.

V prvé půli června bývá osazeno 4–6 všelijak kropenatými vajíčky, průměrné velikosti 17.06×13.23 mm, váhy 0.096 g. Hnízdí se dvakrát koncem května nebo v červnu a uprostřed nebo koncem července, kdy snáší jen 3–4 vejce. Jest u hnízda plachým a opatrným a jen zřídka ho lze uvidět, tím méně samičku, skrývající se v temné houštině.

Nepokojnějšího a skrytějšího ptáka si ani nelze představit nad něho, neustále prolézá křoviny a roští, jakož i spleť bahenních a jiných rostlin a travin. Po zemi kráčí jako lesní skřivan, ale rychlostí myšky, ačkoli jinak v pohybech připomíná spíše lindušku luční.

Potravou mu jsou létající hmyzy, jakož i housenky, broučci, larvy a p. V zajetí vyžaduje žiru slavičího.

Zpěv jeho je zvláštní proto, že jest to jen dlouhý cvrčivý zvuk, trilek, zcela podobný známému cvrčení zelené kobylky travní (*Locusta viridissima*, L.). Jen že kobylky začínají svůj letní koncert tehdy, kdy náš rákosník už zpívati přestal, dle toho možno zaříditi svoje pozorování. Zní: „sirrerrr irrrrrrrrrrrrrrrrrrr“ a trvá skoro celou minutu i déle v jednom dechu; zejména na hnízdišti vytrvale baví samičku „líbeznou svojí písní“. Naumann s hodinkami v ruce jej slýchal až $2\frac{1}{2}$ minuty nepřetržitě cvrčeti. Ozývá se za dne i za noci a naslouchá-li mu člověk delší dobu, zdá se mu i po odchodu ještě tyto zvláštní a vskutku na ptáka neobyčejné zvuky slyšet. Friderich byl nucen pro tuto zvláštnost ptáka toho na svobodu pustiti, tak brzo byl jeho zpěvu syt. Četní autoři zabývali se vyličováním života tohoto, jinak zajímavého, ptáčka a jeho dvou příbuzných.

Rákosník říční (*Locustella fluviatilis*, Mey. et Wolf.).

Rus.: Sverčak, rečnaja kamyševka, saranča, polusolovej; pol.: Strumieniówka, trzciniak lozowy; chorv.: Trstenjara potočarka; něm.: Der Fluss-Rohrsänger, Flussschwirl.

Druhový znak: Celý pták je shora jednobarvý, zelenavě nebo olivově hnědý, na hrdle bílý a nepatrně bleďošedě skvrnit; krk s volátkem uprostřed je zažloutle bílý, po stranách mdlé zelenavě šedý a podélně pruhovaný; ocas podobně sestrojen jako u předešlého a spodní jeho krovky jsou dlouhé jako krajní pera rýdovací; jsouce rezavěšedé barvy mají veliké bílé skvrny na koncích; 2. letka je nejdelší a žádná není zevně zúžena. — Délka 14–15 cm, křídlo 7 cm, ocas 5.2 cm.

Dle barvy mohl by býti považován skoro za pěnici slavíkovou, kdyby nebylo oněch slabě kropenatých partií na krku a po stranách těla. Proužek nadoční je úzký, bledý a jako smytý; střed prsou bílý, po stranách rezavě žlutý; zobák je silnější, u konce hnědý jako roh, koutků žlutých, oko živě tmavohnědé, běháky špinavě masobarvé. Mezi pohlavími a mladými ptáky není ve zbarvení téměř žádného rozdílu, přece však má býti samička poněkud menší.

Obývá východní Evropu, na sever až po Finsko, Estonsko a Livonsko; také v Rusku, Polsku zvláště v Haliči je obecným, u Labe, Odry, Visly, Memelu a Dunaje, východně na Uralu až na 60° s. š. Zimním hostem jest v severní Africe a v Dol. Egyptě. V našich vlastech se taktéž vyskytuje, hojněji však na Moravě podél Svatky (jižně Brna až po Lednici), u Bečvy (Hranice), u Moravy a Oslavy. Přitahuje na jaře v noci od konce dubna do polovice května a stěhuje se v srpnu.

Bydlištěm jsou mu vlhká, pustá, bujně zarostlá divoká a málo navštěvovaná místa na lesních lukách a pasekách jakýchkoli lesů, kde se střídají vrbové a jiné houštiny, kde bují vysocí okoličnatci, prostoupení keři malinníků, ostružinníků, vrbky, travinami a p.; rovněž na podobně zarostlých březích řek, příkopů a ostrovů, jsou-li podobného charakteru, jak uvedeno, zkrátka lze říci v inundačních územích a obvodech.

Živý, neposedný pták, jaký jest náš rákosník, který ani by jména toho neměl dle bydliště svého míti, jest jako předešlý veleobratným umělcem v prolézání močálovitých houštin a spleť bylinných. Leč navzdor svému tajuplnému se chování není přece plachým a vede-li si pozorovatel tiše a obezřele, může jeho konání i dost zblízka přihlížeti, ač-li má zrovna chuť a pohodlí v místech podobných se zdržovati. Někdy si vylétne sameček na vrchol stonku a zapěje tu svoji cvrčivou, leč, je-li vyrušen, neodlétá, anobrž jako střelený padá, křídloma téměř nepohna, a okamžitě mizí v nejhustší spleti. Jaký div, že za takového způsobu života a svým nenápadným, kobylovým nebo krtonožcím cvrčením zhusta bývá přehlédnut a za vzácnějšího pozorován než tomu skutečně jest. Po svém příchodu k nám cvrčívá hlavně pozdě na večer a teprv v červnu lze jej slyšati za dne i za noci.

Hnízdečko bývá v nejhustších místech jeho bydliště uloženo a podobá se, ač lépe upleteno a jako vysoustruhováno, poněkud hnízdu předešlého rákosníka. 4—5 vajíček jemné skořápky a načervenalé bílé barvy, hojně skvrnitých, snášivá jako předešlý v touž asi dobu (v červnu). Průměrná velikost 19·8 × 14·9 cm, váha 0·124 g.

Živí se hmyzem jako jeho příbuzní a i v kleci bývá chován za tím účelem, aby znám byl intimnější způsob jeho života. Za zpěvu tady stává často na jedné noze, drže hlavu se zobákem kolmo vzhůru. Při tom otevírá zobák a hrdélko, jazyk i ocas se mu prudce pohybuji

a přece ta jeho píseň — co to je? — tak se nám zdá prajednoduchoučká. Otáčením hlavy sem tam zní hned silněji hned slaběji.

V Haliči jich v mnohých létech bývá tolik na vhodných místech, že jich lze slýchat mnoho najednou a daleko více by zpěv jejich proniknul, kdyby nebyli přehlušováni slavíky uherskými. Zpěv tohoto rákosníka se velice podobá zpěvu předešlého, jest však v tonech silnější a hlubší, v tempu volnější a trilek jaksí tvrdě a dvouslabičně zní. Naumann píše, že zní jakoby kus železa se brousil na brousku a ozývá-li se jich současně více, vypadá to, jakoby sekáči kosy brousili.

Pěknou studii o tomto rákosníku napsal Fr. Zdobnický v Ornith. Jahrbuch XVII. (1906), str. 41.—57. a mimo něho i Václ. Čapek a Jos. Talský mají zásluhu o zjištění jeho na Moravě.

Rákosník slavíkový (*Locustella luscinioides*, Savi).

Rus.: Polusolovej; pol.: Brzeczka, trzciniak słowiczek; chorv.: Trstenjara slavuljeva; něm.: Der Weiden-Rohrsänger, Nachtigallrohrsänger (= schwirl).

Druhový znak: Povrchu jednobarvý, olivově rezavohnědý jako slavík; nadoční proužek nezřetelný, nahnědle bělavý; uzdy hnědošedé; kostřec a svrchní strana ocasu jsou zdobeny jemnými tmavými příčnými páskami, jež jsou často jenom v jisté poloze viditelnými; po stranách bílého hrdla není skvrn, toliko níže na krku jsou jen nepatrně naznačené, velice malé šedé skvrnky podlouhlé; nápadně dlouhé spodní ocasní krovky jsou načervenalé žlutošedé a na konečkách bílé; 2. letka nejdelší a žádná není zúžena. — Délka 13·1—13·5 cm, křídlo 6·6 cm, ocas 6 cm.

Hnědočerný zobák je vespod světlý, oko kaštanověhnědé, běháky zažloutle masobarvé. — ♀ nesnadno lze od ♂ rozeznati.

Tohoto rákosníka první objevil a popsal Dr. Savi v Toskánsku (1822). Obývá jižní Evropu, ale také se hnízdí, ovšem velice zřídka, v Anglii, v Holandsku, Uhrách, Haliči, zvláště hojně na řece Sávě, v Bulharsku, středním a jižním Rusku, Zakaspijsku a Turkestanu. Také v našich vlastech byl už zjištěn, ku př. na Moravě (dle Jandy, což Zdobnický popírá). Nezřídka bývá pozorován ve společnosti sýkory voustaté, protože žije také v rákosí jako ona.

Bydliště jeho se shoduje s bydlištěm předešlého. Jako pravý rákosník poskakuje obratně stonek od stonku, nelétá však rád výše, než pokud sahá výška rákosí, sítí a vůbec ochranné houští. Jsa tažným ptákem objevuje se v našich končinách v květnu a opět v září nás opouští, aby přezimoval v severní Africe (Alžírě, Egyptě a Nubii).

Hnízdo staví si v hustém houští rostlin a křoví blíže země, tak že se dnem skoro země dotýká, někdy i těsně nad vodou; je зробeno z hrubého materiálu. V polovici května a června bývá v něm násada 5—6 vajec základní barvy zahnědle bílé a temněji kropenatých, nejhustěji na tupém pouku. Průměrná velikost 17·9 × 14·3 mm, váha 0·112 g.

Jsa podoben velice předcházejícímu co do zbarvení, neméně shoduje se s ním i ve způsobu života. Není také tuze plachým a vydrží

před blížícím se člověkem na vrcholí stébla rákosového, klidně si jej prohlížeje. Také jeho zpěv se mnoho srovnává se zpěvem rákosníka zeleného, zní však přece lahodněji a příjemněji asi jako „sirr, serrrrrrrrrrrrrrrrrr“ a také dlouho trlele ten trvá.

K tomuto rodu *Locustella* náleží ještě jiní rákosníci jako:

Rákosník žíhaný (*Loc. lanceolata*, Temm.), jenž obývá východní Sibiř, Sachalin a Kamčatku a přezimuje v Zadní Indii. Byl dopaden několikrát v Rusku a udání Pražákovo z Haliče již dávno vyvráceno (Lorenz „Falsche Daten“).

Rákosník pruhovaný (*Loc. certhiola*, Poll.), který je domovem také v Sibiři a přezimuje v obou Indiích, na Cejloně a archipelu indomalajském. Na západ zřídka zabloudí, byv jednou dopaden na Helgolandě (Gätke).

Mimo to ku rákosníkům počítá se také rod *Luscinia*, Gray., z něhož známe v Evropě dva druhy:

Rákosníka hnědého (*Luscinia fuscata*, Blyth.), rovněž ze Sibiře; byl jednou pozorován Gätkem na Helgolandě a

Rákosníka tmavého (*Luscinia melanopogon*, Temm.) ptáče jihoevropské, hojně v Itálii a ulovené také již v Uhrách, Dalmacii, Bosně, Bulharsku a j. (Dvorní museum vídeňské má 2 ♂ z r. 1891 od Velenczského jezera z Uher).

Konečně nebudiž opomenuto zmínky i o rodu *Cettia*, Bonap., jehož jeden zástupce:

Rákosník Cettiův (*Cettia cetti*, Marm.) žije v jihoevropských zemích. Z rakouských zemí jest to Hercegovina a Přímoří (u Monfalcone), kde se dílem zdržuje nebo byl pozorován a uloven. (Dvorní museum má 2 exempláře z Mostaru 1890).

II. čeleď: Krátkokřídli (Timaliidae).

Čeleď tato se značí obzvláště velice krátkými a okrouhlými křídly, ve kterých 1. letka jest vždy delší ručních krovek a mimo to je tak dlouhá nebo delší než polovice 2. letky. Peří je nazvíce měkké a jemné, rozčísnuté, na kostřeci dlouhé a husté, rovný nebo zaokrouhlený ocásek zřídka bývá delší křídla.

I. podčeleď: Rákosníci pokřovní (Cisticoliniae).

Jsou to ptáčci od podoby i způsobu života podobní rákosníkům pravým, jež se dle Reichenowa značí 3. letkou rovně dlouhou nebo delší než jsou ramenní letky; 2. je zpravidla kratší než ony; 4.—6. jsou nejdelší; běhák zpředu je pokryt příčnými destičkami.

1. rod: *Cisticola*, Kaup.

Ptáci zvící a podoby rákosníků podčeledi *Calamodus* se stupňovitě zaokrouhleným, 12perým ocasem; 2. letka často bývá tak dlouhá, jako ramenní letky a 1. spoloivic délky 2.

Rákosník cistový (*Cisticola cisticola*, Temm.)

Chorv.: Šivalica muharica; něm.: Cistensänger.

Druhový znak: Povrchu světle rezavohnědý a každé pírko až dolů na hřbet má uprostřed černohnědou skvrnu, jež vytvořují temné pruhy; žádný světlý nadoční proužek; spodek zahnědle bílý, na stranách a spodních krovkách ocasních světle rezavý; ocas zesponu šedohnědý a pera jeho zdobena před bílým koncem černohnědou skvrnou, čímž vzniká příčná prouha přes ocas. — Délka 11 cm, křídlo 5 cm, ocas 4·2 cm.

Toto ptáče je domovem v celé jižní Evropě a dle Bonomi-ho vyskytuje se také v jižním Tyrolsku v Tridentsku. Mimo to obývá severní Afriku a již. a vých. Asii; na zimu se stěhuje.

Zdržuje se v místech našim mnohým rákosníkům svědčících i na polích a v Habeši dostupuje výše až 2000 m. Není plachým a prolézá bystře různé houštiny, jakož i výborně šplhá po stoncích jako rákosníci naši a i jinak co do způsobu života se jim podobá.

II. podčeleď: Střízlíci (*Troglodytinae*).

Ptáčekové od postavy i zbarvení jako náš střízlík, značíci se temným příčným pruhováním na ocase i křídlech; 2. ruční letka buď stejně dlouhá nebo nepatrně kratší nejdelších letek ramenních, 4. a 5. jsou nejdelší, 3. a 6. o málo kratší; někdy 3. letka je kratší nejdelších letek ramenních.

1. rod: *Anorthura*, Rennie.

Velice drobní ptáčekové se zobáčkem poněkud zahnutým, tence šídlovitým, kratším hlavy; nozdry malé s blankou shora ploše sklenutou; běháky prostřední délky, drápků dosti dlouhých, křídla velmi krátká, zaokrouhlená; ocas kratší křidel a 8 jeho prostředních per je stejně dlouhých, dvě z krajních jsou stupňovitě zkrácená.

Střízlík (*Anorthura troglodytes*, L.).

Střízlíček, paleček, králíček, cvrkálek — plotníček (Mor.). — Rus.: Krapivník, corvlek; pol.: Strzyżyk, wolowe oczko, król myszy, krzcinczek, mysikról; chorv.: Carič — trtak, kralic (Bos. a Herc.) — strkič, strijež (Dalm.) — ciarič (Čer. Hora); bulh.: Mušitrnce; slovin.: Palček; něm.: Der Zaunkönig, (= schlüpfer), Winterkönig.

Druhový znak: Povrchu jednobarevně rezohnědý nebo temně napříč proužkován; hrdélko beze skvrn; střední křídelné krovky jsou na konci bíle tečkovány a právě takové tečky jsou na spodních krovkách ocasních anebo alespoň bílé konečky; hnědý proužek prochází okem a bělavý je proužek nadoční. — Délka 9·5 cm, v rozpjetí 14·5 cm, ocas 3 cm.

Hrdélko s hrudí je narezavěle bílé, ostatní spodek bledě rezohnědý, Tab. X. temněji vlnitý; ocásek je poněkud rezavější hřbetu a zřetelně napříč obr. 68. tmavohnědě pruhován. Zobáček shora černohnědý, zespod zažloutlý, hltaň barvy masové, oko tmavohnědo, běháčky zahnědle pletové barvy. ♀ je o maličkém poznání menší a světleji zbarvena. Mladí pak jsou hojně skvrnití a mají bledší nožky.

Ve zbarvení se střízlíček dost mění podle svého zeměpisného rozšíření a vyskytují se i u nás takoví, kteří jen nepatrně jsou pruhováni, jsouce více jednobarví. Z té příčiny znají střízlíka severního (*An. troglodytes borealis*, Fischer) z Islandu a Faroerských ostrovů; střízlíka bledého (*An. troglodytes pallidus*, Hume) z Turkestanu.

Plotníček je rozšířen po celé Evropě až po polární kruh a jižně až v severní Africe, severní Palestině, Malé Asii a Persii a dále na východ pak jej zastupují jeho příbuzné odrůdy. V našich vlastech snad není nikde neznám, ačkoli jsou také místa, kde je hojnějším a zase naopak. Domovem jsou mu od jara do zimy husté lesy jak v nížinách tak na horách,

Obr. 9. Střízlík.

spíše listnaté než jehličnaté, ač i tu jej nalezneme. Bydliště jeho musí býti hustě křovinaté, houštinami, roštím, trním, travou, ostružinním a bylinami úponkovitými bohaté a pokud možno aby byla voda poblíž. Proto také na pobřeží řek ve vrbovích, u rybníků, ve zdivočelých parcích a zahradách a vůbec všude tam, kde je pro něho bezpečno, pobývá.

Je ptáčkem stálým a přeletavým — nestěhuje se do teplých krajín. V říjnu opouští lesy — přebývá v zimě mezi lidmi, nuzuje se po zahradách, kde se jen dá, a v březnu nejdéle v dubnu se zase navrácí do své volné domoviny lesní.

Hnízdečko si staví hned na zemi a hned třeba 5—7 m vysoko nad ní, jak právě uzná dle poměrů za dobré. I opuštěných hnízd jiných ptáků se ujmá a po upravení používá (jednou na pile i vlaštovčí hnízdo). V kořenech vývrátů a pařezů na horách (Krkonoše) nalázá se mnoho hnízd jeho, protože tu všelikých dutin je s dostatek. Také v kapse starého kabátu na plotě bylo jeho pěkné hnízdečko nalezeno.

Patří ku nejumělejšíh hnízdům ptačím a v poměru ku velikosti ptáček jest velmi veliké. Zvenčí je z listí, různě stonky a stéblы travními promíšeného, anebo — a to nejčastěji — celé z mechu a uvnitř hojně peřím vystláno. Jsouc podoby kulaté a svrchu zakryté mívá vchod se strany v průměru $2\frac{1}{2}$ —3 cm. Mimo takto upravená hnízda stavívá střízlík ♂ pouze z mechu tak zvaná hnízda spací (řekl bych, hříčky), která slouží hlavně samečkovi za ložnici a v zimě oba ptáci v některém přebývají. Bývá jich i více, avšak nejsou tak hluboká jako vlastní hnízda ku snášení vajec (jamky až 5 cm hluboké) a nejsou uvnitř vystlána peřím, nýbrž jen mechem. Jen tehdá, bývá-li hlavní hnízdo pokazeno, uchyluje se samička do takovýchto spacích hnízd, což poznáme po nepatrném otvoru a po nedostatku peří uvnitř. Na spodním okraji vchodu bývá vždy několik stebélek napříč položených, jež ptáčka při vkluzování dovnitř drží, kdežto bez toho zařízení by se mech brzo stlačil a tím otvor zvětšil. Protože pak malý stavitel pilně toho dbá, aby pokud možno přizpůsobil stavbu svoji okolí, není také hnízdečko takové tak snadno nalézti.

Ve druhé polovici dubna nebo počátkem května snáší samička 6—7, jen zřídka 8 vajíček, jež jsou v poměru ku nepatrné velikosti její dost veliká; jsou čistě bílá a spoře a jemně hnědě nebo rezavě skropená, u širšího pouku hustěji. Průměrná velikost 161×12 mm, váhy 0.075 g. Za 13 dní vyluhují mladé a koncem června hnízdí se podruhé. Také zde sameček na poledne zastává úkol samičky.

Nikdo by neřekl, že tento drobeček mezi naším ptactvem je dost smělý, ano až drzý a často svým křikem „cerr, cerr“ se prozrazuje; jindy zase dovede býti velice bázlivým, ale vždy ho lze pozorovati, an si čile a vesele vede. Je dokonalým chlapíkem v prolízání i těch nejhustších míst (ku př. otypek klestí) a snad žádný pták jej v tom nepředčí.

Vždycky mám pro něho úctu a líbí se mi, že tak statečně snáší i tu nejtěžší zimu a byť i ostatní větš ptáci tuhli mrazem a celí zkormoucení a rozčepýřeni tu seděli, on — střízlík vždy si dovede i tu psotu a bídu osladiti z spustí z čista jasna veselou svojí píseň. V tom se mu snad jen stehlík vyrovná. Také za povšimnutí stojí hojně prachového peří či puchu na spodku těla, což zajisté mu má býti ochranou před zimou.

Celé jeho vzezření člověka naladuje ku úsměvu; pohleďte jen jak nese ten svůj ocásek vzhůru. jako domácí pán na kuřím dvoře. Po zemi umí tak hbitě jako myš prchatí a často byl za ni považován, jestliže při tom vklouznul do nějaké díry. Umí sekati poklony, sotva že něco nápadného zočí a ocásek při tom vypne ještě výše než obyčejně. Dá se dobře pozorovati (i při koupeli na dvoře v korýtku s vodou pro drůbež), pakliže ho neprónásledujeme.

Let jeho zdál by se jaksí těžkopádný, namahavý, ale to je právě jen zdánlivé, neboť střízlík je statečný poutník a turista. V době přeletování objevuje se ku př. velmi často na Helgolandě a ten je přece

od ústí Labe dobrých 6—7 zem. mil (44—52 km) vzdálen. Na podzim od srpna do listopadu a na jaře od konce března do května. Takový „kousek cesty“ vyžaduje přece slušnou míru síly a schopnosti létací; také na ostrově Madeíře byl náš střízlík pozorován.

Živí se hmyzem rozmanitým, avšak létající hmyz nedovede tuze obratně lapati, za to však prošmejdí všecko všudy a ukrytý hmyz umí vypátrati i v nejskrytějších místech. Vždyť dymníkem vletoval hospodskému v zimě do sálu na uzenice u stropu pověšené (pro kočičky) a v kostele vychytil za zimu kde jakou ospalou mouchu a pak že se neuživí! Na podzim si pochutnává na červených nebo černých bezinkách a v zimě se přiživí někdy se sýkorami na semenci.

Také jej milovníci ptáků v prostranných klecích chovají — inu jsou různé záliby. A on je také za to odměňuje svým hlasitým a milým zpěvem, ale třeba tu veliké pozornosti a péče a pak jej možno dost dlouho udržeti. Friderichovi se podařilo jednoho chovati po 5 let a 8 měsíců. Nemožno se nám tu pouštět do podrobností spojených s pěstováním takovýchto nezvyklých ptáčat klecových, na to jsou vydány čistě odborné knihy (německé).

Jak bylo již pověděno, zpívá sameček hlasitě a příjemně a možno píseň jeho zrovna zváti klokotem. Tony písně té se střídají v delší melodii, která se poněkud hlubším trilkem zakončuje. Zejména z rána po odpočinku zpívá výborně, sedě při tom, aby jej bylo dále slyšeti, na volné větévce nebo plotě; konečně i na strom si povylétne. Podiviti se musí člověk, jak silně se ozývá jeho varovné a vábívé „cerr, cerr, cerr“ v tichém, přitmělém lese (ku př. v hlubině údolí Punkvy pod Machovou) a neznalec by rozhodně tušil dle síly zvuků těchto daleko většího ptáka než střízlíka.

Nebudíž opomenuto, že zhusta kukačka mu podkládá svoje vejce, což je na podiv, a mimo to hnízdečko jeho kazí čmelák, který je beze všeho okupuje, aby si v něm založil, pěkně v mechu, svůj rodinný krb.

III. čeled': Sýkory (Paridae).

Zobák přímý, šídlovitý nebo kuželovitý, na konci nezahnutý a nezejkovaný, poněkud vyšší než širší, nanejvýš o málo delší polovice délky hlavy; nozdry na okrajích zduřené a štětínovitými pírky zakryté; peří velice měkké a rozčísnuté, na kostřeci paprsků velmi dlouhých, ocas různě utvořen, prsty krátké.

I. podčeled': Králíčkové (Regulinae).

Zobáček šídlovitý, nozdry tuhým pírkem zakryté, peří na temeni dlouhé (žluté nebo oranžové) vztyčitelné, ocas vzadu buď vykrojen nebo zaokrouhlen; běháčky tenké, prstů u kořene nesrostlých; chodidla bra-

davičnatá, příčně vroubkovaná. Jsou to nejmenší evropsí ptáčekové a podle ustrojení zobáku a celé podoby své, jakož i co do zbarvení blíží se mnohým budníčkům, kam je také mnozí systematikové zařadují. Nejnověji byli připojeni ku sýkorám (i Reichenowem), s nimiž rozhodně blíže jsou spřízněni než s prvými. Známé jest jich asi na 120 druhů. v Evropě toliko 2.

1. rod: *Regulus*, Koch.

Zobáček u kořene širší, potom šídlovitý; podpažní pera bílá; na křídlech dvě zřetelné světlé pásy; 1. letka o 5 mm delší ručních krovek a o něco kratší polovice 2.; nejdelší jsou 4. a 5. letka, 3. jen nepatrně obou kratší; 2. kratší 6. a = 7. Pelichají jen jednou v roce.

Králíček obecný (*Regulus regulus*, L.).

Zlatohlávek (obecně). — Rus.; Korolek želtogolovij nebo želtovolosij; pol: Mysikrólik, królik czubaty, zlotogolówka; chorv.: Kraljič zlatoglavi; něm.: Das gelbköpfige Goldhähnchen, Meisenkönig.

Druhový znak: Žlutá kresba na temeni hlavy je omezena dvěma černými proužkami, které se na čele nespojují; v týle, vzadu na krku a na hřbetě je stejné barvy násedě olivovězelené; kostřec je spíše světle zelený; kol očí je zažloutle šedobílý. — Délka 9 cm, v rozpjetí 15 cm, ocásek 3·8 cm.

Tab. X.
obr. 69.

Celý ptáček váží jen 5·5 g. Temeno ♂ je uprostřed široce oranžově žluté a hned vedle s obou stran žluté; čelo a brada špinavě šedobílé; hlava po stranách olivověšedá; vousek kratičký, načernalý, spodek bělavě olivověšedý; letky ruční od 6. počínajíc, jakož i letky ramenní před prostředkem na vnějším praporu jsou zdobený větší černou skvrnkou, čímž povstává na složeném křídle černá skvrna veliká; zobáček a oko černohnědé, běháčky světle olivověhnědavé. — ♀ má temeno uprostřed jednobarevně žluté, nejsou celkem tak živého zbarvení. Mladým před prvním pelicháním schází žlutá okrasa na hlavě úplná a jsou také šedější.

Podle velikosti a délky zobáku variruje druh tento v četných odrůdách:

R. regulus azoricus, Seeb., s nápadně dlouhým zobáčkem; na Azorech.

R. regulus japonicus, Bp., na hřbetě zelený, vzadu na krku šedý; v Japonsku.

R. regulus teneriffae, Seeb., tvoří přechodní formu mezi obecným a ohnivým králíčkem; na Kanárských ostrovech.

Také dle živosti a zbarvení temene rozeznával Brehm subspecie: *septentrionalis*, *chrysocephalus* a *crococephalus*.

Nejmenší z ptáků našich obývá celou Evropu až vysoko na sever, až pokud jehličnany příliš nezakrňují; totéž platí i o Asii, resp. o Sibiři

až do nejzazšího východu. V horách dostupuje až po hranici jedle. Na podzim vyhledává všude mírné krajiny a sestupují s výšin do nížin a pak jej nalézáme u nás častěji než v létě, ačkoli ani tu není ptáčetem neznámým. Vidáme ho hlavně v lesích jehličnatých v době hnízdění se, avšak za tahu (přeletu či toulce) možno jej pozorovat i v zahradách, sadech, alejích i v osadách a městech, dáváje i tu přednost jehličnanům. Za zimy sletuje i do nižších porostlin, křovin, plotů. Doba putování nikoli vlastního tahu, počíná v září; v tu dobu potloukají se jako cikáni místo od místa a snad jen příliš krutá zima je zapuzuje jižněji, nutíc je tak ku dalším cestám. Strýc jeho, králíček ohnivý, stěhuje se pravidelně. V březnu a v dubnu vracejí se ku svým hnízdištím.

Ta se nalézají ve větších i menších porostech jehličnatých, ba i na ojedinělých jehličnanech v parcích a zahradách; i ve smíšených lesích touží po stromech takových. Hnízdečko je neobyčejně těžko naléztí, protože je staví na nejkrajnější větévky borovic a smrků, kde je v nejhustším chumáči jehličí upevněno, někdy (ač zřídka) zvýší dospělého člověka, obyčejně v nejvyšších partiích stromů. Volivá také onu stranu stromu sluncem osvětlovanou. Jest dokonale vpleteno mezi větévky, aniž by bylo dnem podepřeno. Z toho lze posouditi, že musí býti uměle a roztomile provedeno, čemuž také vskutku jest.

Jest bezmála jako kulička, zvenčí dost veliké a hladké, utkané z mechů a lišejníků o silných stěnách, uvnitř pak pěkně chmýřím, peříčky a chlupy vystlané; vchod je vždy shora. Je-li hnízdo v jalovčí, tu bývá vždy mezi větvemi umístěno. Násada záleží ze 6—11 vajíček, jež při prvním hnízdění nalezneme koncem dubna, při druhém koncem června. Hezounká to vajíčka, nelesklá sice a dosti drsné skořápky; jsou na bílém spodku žlutavě čeřita a tmavšími skvrnkami a tečkami skropená, někdy na tupém pouku s věnečkem. Průměrná velikost 13·1 × 9·8 mm, váha 0·038 g.

Jest mírným, důvěřivým ptáčkem, jenž se dá z blízounka pozorovati, ano i vějíčkou přikryti; jest také velice společenským a mimo dobu hnízdění se neviděti ho skoro samotna. Čtyři až šest jich vždy natrefíme pospolu a takto se přidružují ku sýkorám, s nimiž i šoupálkové, brhlíci a někdy i strakapudi se spolčují ku společným potulkám po lesích. Vůdci jim bývají často parukářky. Strom od stromu poletujícíce, pátrají všude pilně po soustečku; tu hned se třepetá na kraji větévky, tu opět se zavěšuje ostrými drápky vespod, tu po vrchu po jehličí slídí a vždy jsou veselí a čilí při celodenní svojí práci, co chvíli se ozývajíce něžným hláskem „cit, cit“, aby druh o druhu stále věděl. Z dravců má nesmírný strach a buďto jako zdřevěnělí zůstanou seděti anebo křičí a zapomenou hledati spásu v úkrytu; jsou také tuze citliví, nervosní a stačí prudká rána na stromek anebo malé fuknutí hliněnou kuličkou z foukačky, aby se králíček jako mrtev svalil.

Živi se všelikým hmyzem, komáry, mouchami, vajíčky, larvami, kuklíčkami a p. Pro svoje pěkné zbarvení, svojí roztomilost a čilost v chování je vyhledáván milovníky ptáků a v kleci pěstován. Není však radno jediného jen si opatřit, hyne steskem, raději hned celou společnost a s tou se obírat a pipat. To však jest zábavou specialistů, kteří mají právě pro svůj sport tolik času a co hlavního trpělivosti a vytrvalosti. A i při tom všem bývají zklamáni při králíčkoví, hynou pojednou.

Zpívá tichým a jemným hláskem, ale je-li právě zamilován, ozývá se hlasněji, takže i dost daleko je slyšeti jeho píseň lásky (až 300 kroků). Není sice zvláštní, ale dá se poslouchati; často se v ní ozývají slabiky „si si sri si“.

Králíček ohnivý (*Regulus ignicapillus*, Temm.).

Zlatohlávek. — Rus.: Korolek krasnovolosij; pol.: Zniczek, zlatogłówka ognista, królik cesarzuk; chorv.: Kraljič vatroglati; něm.: Das feuerköpfige Goldhähnchen, das Feuerköpfchen.

Druhový znak: Ohnivě červená kresba na temeni je lemována s obou stran sametově černými proužky, které se na čele spojují; od světležlutého čela se táhne bělavý nadoční proužek až do týla; uzdičky a pruh přes oko jsou černy. — Délka 8 cm, v rozpjetí 15 cm, ocas 3·4 cm.

Povrchu pěkně olivovězelený, vespod zahnědle žlutobílý; krk a ramena jsou pěkně žlutého nádechu, ostatní jako u předešlého. — ♀ má temeno červenavě žluté, černý lem uší a celá mdlého zbarvení.

Na ostrově Madeíře žije odrůda *R. ignicapillus madeirensis*, Harc.

Tento králíček náleží střední a jižní Evropě a nedostupuje tak vysoko na sever jako předešlý. Ve Švédsku ho není a ve Velké Británii je velikou vzácností. Za to se vyskytuje hojně v jižní a jihozápadní Evropě a na východ ne dále než do gubernie petrohradské. Stěhuje se v březnu a dubnu, kdy se vracejí do svých letních bydlíšť, v září a říjnu vyhledávají mírné krajiny a právě tak vesele si vedou v době té jako jejich strýčkové. V našich vlastech se vyskytuje místy hojněji, jinde opět je sporým zjevem. Není ani dostatečně znám a s předešlým skoro napořád bývá zaměňován. A není divu, vždyť ve starých spisech byli oba králíčkové považováni za odrůdy a teprve starý Brehm je správně specifikoval.

Smrk jest jeho nejzamilovanějším stromem, ale v hlubokých rozsáhlých lesích skoro žádného králíčka nenajdeme, spíše blíže pokraju, poblíž světla a tepla slunečního; taktéž na menších pasekách docela i na jednotlivých jehličnanech, v zahradách, parcích a lesích smíšených.

Oba dva jsou si co do způsobů života velmi podobní, až na to, že tento spíše smrky, předešlý zas borovice vyhledávají; oba pak rádi navštěvují jalovcové keře. Podobně i v potravě a hnízdění se nelze roz-

dílů uvést. V létě zdržují se nazvíce vysoko v korunách stromů a zřídka níže do podrostů sestupují; za mlhavých, deštivých dnů zimních a za bouřlivého počasí vyhledávají si potravu teprve v nižším podrostu nebo mlázi jehličnatém ano i na zem se odvažují. Na sluníčku jsou neobyčejně živí a čilí a šplhají a lezou jako sýkory i na nejmenších haluzkách, ozývajíce se svým tichounkým „cit, cit cit“.

Hnízdečka jejich zhusta bývají veverkami a sojkami ničena.

II. podčeled': Sýkory (Parinae).

Zobák krátký, většinou silný, kuželovitý; nozdry jsou zakryty četnými štětinovitými pírky; prsty jsou u kořene dokonale srostly; chodidla jsou opatřena bradavičnatými bříšky, ale ne tak nápadnými jako u králíčků; ocas bývá různé podoby.

1. rod: Parus, Linné.

Zobák velice pevný a silný, na slemení zřetelně pozahnutý; 1. letka delší ručních krovek, leč opět kratší polovice 2.; nejdelší je 4. letka; 5., 6. a 3. jsou jen o málo kratší; 2. kratší 7.; ocas je buď tak dlouhý nebo kratší křídla, vzadu zaokrouhlený, přímý nebo vykrojený; běháky krátké, silné, ostrými zahnutými drápkami opatřené. V střední Evropě se vyskytuje 16 druhů, z nichž 6 se tu pravidelně hnízdí.

Sýkora koňadra (Parus major, L.).

Koňadra, koňarda, kuňadra, koňarda, koňazdra, konězdra, koňazda, kanazda, koňouzdra, koněrza, koněuzdra, konizdra, koňaska, koňarka, koňárka, konířka, konářka, konářice, koníř, koňafka, konak, křížovka, sýkora velká, křížová, vlaská, babčice, babička, dřevolezka, hořňák, patífa, piskora, ponrava, uhlík. — Rus.: Sinica kuznečik; pol.: Bogatka, sikora pospolita; chorv.: Sjenica veliká; něm.: Die Kohlmeise.

Druhový znak: Hlava s krkem, vyjma veliké bílé skvrny lícní a skráňové, jsou krásně leskle černy; hrdlo a pruh přes prsa a dolů středem břicha také černy; v týle je bílá a zelenožlutá skvrna; horní hřbet olivovězelený, kostěc modrošedý; 1. letka vně bílá, 2. toliko na špičce bílá. — Délka 13—15 cm, křídlo 7—7.4 cm, ocas 6.2 cm.

Spodek je pěkně sírově žlutý, péra křidelní a ocasní černošedá, zadní letky ramenní jsou široce bělavě lemovány; velké krovky křidelné mají široké bílé konce, jež tvoří na křídle světlou pásku; zobák je leskle černý, oko temnohnědé, běháky šedomodré. Samečkova černá prouha středem břicha je široká a sahá až ku řítí, u samičky jest úzká a končí ve středu břicha.

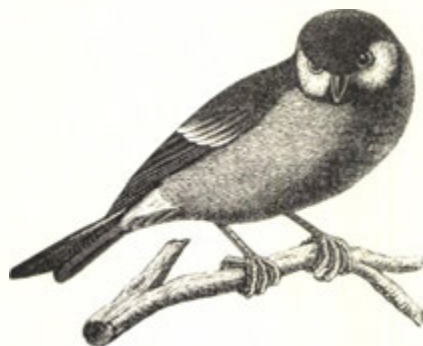
Na Cypru žije koňadra *P. major aphrodite*, Madar, která je vespod bledě žlutá a příbuzná *Parus bochariensis*, Licht; ta je veliká jako

naše, jenže je povrchu šedá a vespod bílá místo žlutá; žije v jihových. Rusku a dále na východě.

Tab. XI.
obr. 84.

Velice známá koňadra obývá celou Evropu, od Laponska až po jižní země a od Španěl až do Malé Asie a odtud pak dále na východ přes střední Asii ku Ochotskému moři a jižně až do Himalaje. V severozápadní Africe i s přilehlými ostrovy se vyskytuje, leč ze severovýchodní části není známa.

U nás ji zajisté zná každé dítě (viz četná jména lidová), neboť jest nejobecnější všech sýkor evropských. V létě se zdržuje v lesích různých poloh a různých dřevin, avšak i v krajinách bezlesých se vyskytuje, jen když jest tu jakékoli stromoví a tudíž osady lidské jsou jí vítanými útulky. Hřaduje vždy v nějaké dutině ať jakékoli, ba i v komínech. Po kolik zim měly sýkory nocleh v děrách sloupů pro zastrkování

Obr. 10. Sýkora koňadra.

hrazdy v letní tělocvičně; nyní si ji pronajali polní vrabci.

Sýkora koňadra je ptákem stálým a přeletavým (potulným). Na podzim přiletují do mírnějších krajin a později dostavují se hosté severnější, z nichž mnozí u nás zimu tráví. Jednotlivé koňadry se připlíchtí i mezi družiny sýkor ostatních, jako modřínků, uhelníků, parukářek, králíčků, které nás na zimu neopouštějí. Není to tah v pravém toho slova významu, schází mu totiž určitý směr a cíl a pozorný

pozorovatel může takovouto družinu takofka každodenně touze krajinou vidati na toulce. Chovají se při tom celkem tiše, horlivě slídíce po potravě a jen tu a tam se navzájem vábí. Táhnouce však sýkory do dálky ozývají se vesele a dost vysoko létají za dne směrem západním, hlavně dopoledne od 8—1 hod. společně a někdy i odpoledne, zvláště cítí-li změnu počasí — nepohodu. Takovýto tah sýkor končí v polovici října a začne-li mrznouti a sněžit, vidáme tu jen stálé a přeletavé či toulavé koňadry.

Hnízdí se v různých dutinách, opuštěných hnízdech a p. Možno však bezpečně dokázat, že se jí hodí každá dutina, aniž by musila mítí úzký, předepsaný otvor, jak se o budkách pro ně praví a psává. Kdo by si obíral za úkol z odborné literatury sebrati materiál o zvláštních hnízdištích sýkor koňadry, užasl by nad nápady a rozmary tohoto šotka mezi ptáky. Jen tak uvádím pumpy a to nikoli málo používané a jiná a jiná místa, jako na př. málo používané schránky na psaní. Nelze se mi o tom rozepisovati pro obmezenost místa.

Hnízdečko z mechu měkkounce vystlané bývá koncem dubna a v květnu osazeno četnými vajíčky. Mezi 8—13 jich v první násadě bývá, za to druhá sestává ze 6—8 vajec. Jsou základní barvy bílé a krásně rezavě, ne příliš hustě skvrnitá. Průměrná velikost je 17.2×13.4 mm, váha 0.105 g. Za 14 dní střídavého sezení líhnou se mladé a nyní nastane našemu parku veliká starost o zaopatření tak četné rodiny potřebnou potravou. Jest vskutku tento úkaz v přírodě obdivuhodný. Samým hmyzem tu svou mlád vyživují a ta se dřív nevyvádí, až úplně doroste a ani pak není krmení konce. Ku př. stará polapí běláška, postaví se naň, utrhne všechna křídla a ostatek pěkně vloží žadonicímu synáčkovi nebo dcerušce do zobáčku. Je milé podívání na toulající se v sadě rodinku sykoři; toho vábení a řehotání, toho varování a starání se starých i mladých a ten spěch, stále ku předu, strom od stromu! Všimněte si, po hlase ji poznáte!

O její vlastnostech se nemíním šířit pro dostatek známosti o tom; stačí povědět, že to pravý všudybyl smělý až drzý, neposeda, lstivá a chytrá šelmička. Vedle toho však jeví s jedné strany povahu dost krutou vůči slabším, s druhé zase velikou bázlivost a strach před denními dravci a jest tomu asi 3—4 roky, kdy jednou v lednu na krmišti v zahrádce před mými okny napadl strážníky krahujec a jedna ze sýkor leknutím nemohla ani cestu nalézt a vyletic prudce narazila na okenní tabuli, až mrtva padla na zem. Ostatním, asi 12 koňadrám, nečitaje zvonků, pěnkav, jikavců a pol. vrabců, se podařilo dosáhnouti ochranného křoví, kde zapadnuvše do husté spleti prutů a větviček, seděli jako hypnotisované bez pohnutí se zobákem vzhůru víc než čtvrt hodiny, než je zase bázeň opustila a mohly pokračovati dále v luštění slunečnicového a konopného semene.

Do nastražené pasti (skřínky) jde koňadra na kousek loje nebo jádro ořechové velice lehko a čtyřikrát jednu a touž chytiti (byla poznamenaná schválně) po sobě, není pranic divného. Otevřeným oknem vletovati do pokoje na škvarky na stole pro ně uchystané naučíte je hravě. Homolky k sušení na okně do zahrady vedoucím vystavené vyrobaly zdejší selce tou měrou, že jim je už docela ponechala k dalším dispozicím. Staženou veverku nebo havrana obraly přes zimu tak, že na jaře se houpala jen kostra na větvi.

Na kouscích loje (ku př. hovězí bránice) na motouzku po stromech rozvěšené jdou v zimě rády a je mílo popatřiti na ten spěch a apetit obratných sýkorek, které ve všech posicích se dovedou zavěšovati a spolu houpati. Načatou tykev v besídce vybraly docela, rovněž i zmrzlé okurky semenice.

Ale musím na ně povědět i to — ač nerad — že včelaři přece jen nejsou v nepravu, žalují-li a stěžují-li si na tuto sýkoru, že lapá a požírá včely dělnice. Nevěřil jsem tomu a bral jsem je vždy v ochranu. Ani nyní jim nejsem nepřitelem — a kdo by jim mohl býti? — ale už se jich tak nezastávám.

Slyšte, čeho jsem byl svědkem. 15. března 1905 na kvetoucích hyacintech za oknem proti jihovýchodu o 5. hodině odpoledne našel jsem 16 poloztuhlých včelek, které za poledne na slunci tam ventilačními tabulemi nalétaly. Některé ještě lezly bídne po okně, jiné už ani toho nebyly schopny. Otevřel jsem tedy okno to do zahrádky, domnívaje se, že se snad zpamatují (měl jsem zpočátku za to, že snad účinkem šťávy z hyacintů se octly v tomto stavu) a odlétnou. Mezi tím hned jsem odešel do zahrádky sázeti česnek a šalotku a sotva že jsem se dal do práce, slyším zařehotání koňadry. Byl to můj denní host, jemuž jsem se nesměl ukázati ani v zahrádce ani u okna. Byl tu vždy jako na koni hned, jakoby mne hlídal. A také nyní, vida otevřené okno, hned k němu, protože tu mívál vždy od oběda tučné maso anebo jiný pamlsk nějaký. Přiznávám se že mi kmitla hlavou myšlénka, jak to dopadá se včelkami, které všechny dosud byly na okně. Čítal jsem, že sýkora bývá silně podezírána z lapání včel. Sotva se octla na okně, uchopila položivou dělnici a odlétla s ní na větévku loubince (divokého vína), jenž zakrývá celou besídku a tu po svém zvyku se na ni postaví nožkami, jako dravec na kořist a za chvíli jsouc hotova, znova na okno. To se opakovalo pětkrát a já nestačil pozorovati a se diviti. Po páté sedla na zem a otloukala včelkou, jako činí vrabec s chroustem. Potom patrně jí včelky nechutnaly, po šesté už hledala něco jiného na zub, ale nena-leznouc, odlétla.

Dal jsem si po té velikou práci a na kolenách kleče, propátral jsem opatrně a pozorně místo, kde se dala poprava včel, všecičko — (byl jsem od sýkory vzdálen asi 5—6 kroků, sedě na bobku u záhonu) — ale našel jsem než z poslední včelky hlavu s hrudí a párem nožek s křídélky, měkké břicho se žihadlem bylo patrně sežráno. Výsledek tedy byl: 4 celé včely a z páté zadeček slupla milá koňadra. To je faktum a nedá se nijak oddisputovati. A od těch čas nevěřím, že by včelí žihadlo ptákům škodilo — jak se praví, psává a čte. Také se nedivím, čtu-li, že zažraný včelař odstřelil za den 11 sýkor nadobro a jiní zas — to ti milosrdnější — alespoň je plaší střilejice kuličkami z flobertky do kusu plechu na kolu poblíž úlu upevněného, jakmile se objeví u nich sýkora nebo lejsek. Hlučnou ranou neočekávanou udrží se přece ve slušné vzdálenosti milí ptáčekové. Ne tedy jen trubce, ale i dělnice, sluší psáti, netoliko mrtvé, ale i polomrtvé a lezoucí, tedy živé.

Všecku potravu, a byť to bylo i drobné zrnko semence přidržují si nožkami (plochými chodidly) a pak ji polykají, dříve ji zbavivše po případě obalu.

Sýkory se hodí do klecí a jsou milými společníky a některé zkrotnou tak, že běrou potravu i z ruky ano i ze sevřených rtů. Hodně pijí a rády se koupají. Ku spaní vyžadují vždycky (i v kleci) budky, vůbec dutiny nějaké, nerady spávají nezakryty. Zír její je smíšený a dle

doby roční se střídá; nejsnadněji se udržují ony, jež jsou polapeny na podzim a jednou si zvyknouce žerou všechno, nejsou vyběráčky. Mezi ostatní ptáky není radno je dávat, povraždí své soudruhy beze všeho a proto se pro volieru nehodí.

Její zpěv se skládá z různě modulovaných vábivých zvuků, ale je melodický a hlasitý. Vábí obyčejně „syk, syk, syk!“, což i ostatní sýkory dělají (odtud snad i jejich české jméno = sýkora). Diví-li se čemu, ozývá se řehotavým „— syk terrerrerrrrr“. Mimo to zvučně volává „pink, pink, pink“ jako pěnkava a prvé jarní její zvuky naše děti překládají „marcipán, marcipán“, jiní opět „ty jsi pán, ty jsi pán“ a p. Každý národ ostatně po svém.

Uhelníček (*Parus ater*, L.).

Sýkora malá, černá nebo lesní, uhlíř, uhlířka, kovářik, kovářiček, kovářka, komíníček, kožíšník, zedníček, babka, babčinka, piča, pička, truhlíčka. — Rus.: *Sinica černaja*; pol.: *Sosnówka*, *sikora czarna*, *mniejsza*, *ciemna*; chorv.: *Sjenice borova*; něm.: *Die Tannenmeise* *Schwarzmeise*.

Druhový znak: Hlava s krkem leskle černomodrá; veliká skvrna na tvářích a podélná skvrna v týlu jsou bílé; horní hřbet popelavě modrošedý, kostělec narezavěle šedý; spodek bělavý; na křídle jsou patrné dvě bělavé příčné pásy. — Délka 11 cm, křídlo 6 cm, ocas 4·8 cm.

Bříško po stranách i uprostřed jest nádechu narezavělého, ocas nepatrně vykrojen; zobák černý, oko černohnědé, běháčky špinavě šedo-modré. — ♀ jen nesnadno lze rozeznati; jest nepatrně menší a není tak lesklá na hlavě a také černí hlavy nesáhá tak hluboko na krk. Také několik odrůd její se uvádí: *P. ater britannicus*, Dress. z Anglie; *P. ater phaeonotus*, Blanf. z Persie; *P. ater michalowski*, Bogd. z Balkánu a Kavkazu; *P. ater cypriotes*, Dress z Cypru; *P. ater rufipectus*, Sever. ze střední Asie; *P. ater pekinesis*, David z Mandžurska a *P. ater ledouci*, Malh. ze severozápadní Afriky.

Tab. XI.
obr. 80.

Jak jeho německé jméno svědčí, jsou uhelníčkovi domovem jehličnaté lesy evropské i asijské v těchž šířkách až do nejdálnějšího východu; na severu je hojnější než na jihu. V našich vlastech zajisté je ve všech černých lesích doma; v létě po párech, v zimě v družinách. Vídáme je skoro stále vysoko v korunách stromů anebo alespoň ve vysokém podrostu. V zimě spíše slunnější partie lesů vyhledává, ale za nečasu vracívá se do hloubi jejich. U nás je ptákem jednak tažným nebo toulavým, na jihu spíše stálým. Poutě jejich začínají ale později než u koňadry, až v polovici října a potrvají tak tři neděle, vracívají se zase v březnu. Tehdáž i v zahradách a listnatých lesích se objevují, ale volnými se tu necítí nikdy, nejsou ve svém jehličí.

Hnízdí se v děrách v zemi, u země, v budkách v lesích rozvěšených i přirozených dutinách stromových i skalních, pod korou starých kmenů a p. Kdysi do králičí nory bylo mi vstrčiti ruku až po rameno, abych se dostal ku hnízdu s mladými. Vajíček snáší 6—9 drobných, bílých, rezavě skvrnitých, průměrné velikosti 14.8×11.6 mm a váhy 0.063 g. Mladí uhelníkové vyletují z hnízda teprve po úplném vývinu a ještě dlouho je staří krmí. Prvá násada odbude se počátkem května druhá v červnu.

Že sýkorou je náš uhelníček, nezapře; je to také čiperný, živý a smělý ptáček a kejklř na větvičkách hotový, což patrně souvisí s hledáním potravy, čímž se celý den zabývá. Obratně ve větvích poletuje, ale přes větší dálky nerad se odhodlává k letu a musí-li, tož se spěchem a se strachem a je rád, že to má odbyto; větrá křídélky po takové tuře.

Žije se všelikým hmyzem a není hned tak užitečného ptáče v lese jako on (i jeho příbuzní), co pohubí hmyzu v jeho různých stadiích vývoje. Také semena jedlová na podzim požírá a ze šištic olšových semena umí jako čížek vybírat, při čemž svoje kejkle na odív staví.

Mnohdy si sbírá i na zemi a i zde je obratným jako nahoře. Má-li nadbytek, ukládá si malé zásoby do štěrbin v kůře a za korou, aby jich příležitostně požil, ač-li mu jich nikdo dříve nevytloukl. Dobře a rozumně jsa ošetřován, vydrží v kleci kolik let, jsa způsobným a roztomilým ptáčkem. Brzo zkrotne a uvykne, zvláště dá-li se do klece mezi modřinky a babky. Zpívá dost střídavě a píseň jeho složená ze všelikých zvuků, jež shůry se ozývají brzo jako „sífi, sífi“ (na jaře) anebo jako „dyvidy, dyvidy, dyvidy“ (překládáme jakoby volal: „vidím tě, vidím tě“), jež se často dlouho ozývají.

Že zhusta přijde o hnízdo s vejci nebo i mladými při svém způsobu se hnízdění v zemi — netřeba podotýkat.

Parukářka (*Parus cristatus*, L.).

Sýkora chocholatá, chocholka, sýkora chocholouš, sýkora čečatá, rohatá, rohačka, roháček, kocholačka, kozílek, kozlík, kozlíček, babka, babička, babuška, ševčík, židě, breberka. — Rus.: Sinica chocholotaja; pol.: Czubatka, sikora kozielek; chorv.: Sjenica krunata; něm.: Die Haubenmeise, Schopfmeise.

Druhový znak: Na hlavě špičatá, na zad vzhůru směřující chocholka z černých, bíle lemovaných per; hlava špinavě bílá, u předu bíle šupinatá; přes oko se táhne černý proužek, který sáhá až po uši a odtud zahýbá se dolů až za tváře; povrchu je tělo plavohnědé nebo hnědošedé; spodek bělavý; hrdlo černé, na zadu hlavy se stran jsou dva černé proužky jako obojek. — Délka 12 cm, křídlo 6.7 cm, ocas 5.3 cm.

Tab. XI. Mimo to je ocas vzadu rovný nebo nepatrně vystřížen; zobák černý,
obr. 82. oko tmavohnědé, běháky špinavě modravé. — ♀ je menší s menší cho-

cholkou a náhrdelní skvrna nesahá u ní tak hluboko dolů, pásek kol krčku je užší, často nezřetelný, rovněž i bílá partie hlavy je nečistější a hřbet šedější.

Linném popsaná parukářka skandinávská a vůbec severoevropská je typická forma, povrchu plavohnědá (*P. cristatus cristatus*, L.), forma středoevropská je povrchu narezavěle šedá, na kostřeci nádechu rezavého (*P. cristatus mitratus*, Brehm) a ještě rezavější západoevropská forma nazvaná *P. cristatus brunnescens*, Pražák.

Parukářku nalezneme jedině v Evropě, od již. Švédska do Alp, výhradně v jehličnatých lesích středoevropských; ve Španělech a Řecku jest již vzácnou a na východ je známa až ku Kavkazu a ne dále přes Ural. V Asii zastupuje ji příbuzný druh *Parus melanolophus*, Vig. v Himalayi.

V našich vlastech není hlavně forma *mitratus* nikterak vzácným zjevem v hlubokých a temných vysokých lesích jedlových, smrkových a borových i slabších tyčkovinách až do výše 3½ m. Zdržuje se tu skoro stále vysoko v korunách stromů a jen na jaře často zaletuje na zem. Je ptákem společenským, který mimo dobu hnízdění se, zdržuje se se svými družkami a jinými už dříve zmíněnými sýkorami pohromadě; zdá se, že jsou tlupám takovým vůdci a že na jejich vábení následují ostatní. Je stálým i toulavým ptákem, jenž svoje milované jehličí jen zřídka a nerad opouští a praví se, že má-li na toulkách sednouti na strom listnatý, činí tak se zřejmým strachem. Shledal jsem, že se tu vskutku nikdy dlouho nezdrží, ale konečně, vždyť to nese sama sebou čilá, neposedná její povaha. Na počet nejsou tak hojny, jako oba předešlé druhy.

Hnízdí se v doupných stromech, v opuštěných straších nebo veverčích hnízdech, v dutinách s těsným vchodem (budky), brzo níže, tu opět vysoko, jak se dá. Bau shledal, že si sama vydlabává a upravuje také hnízdní dutiny ve strouchnivělých kolech u plotů nebo kmenech takových, s kterouž prací již v březnu počíná. Walter našel hnízdo její s mladými v rouři hnízda lednáčkova v zemi. Snášívá 8–10 vajíček krátkých, břichatých, zbarvení u sýkor obvyklého, leč s věnečkem u tupého konce, čímž se od ostatních dost rozeznávají. Průměrná velikost 16·4 × 12·2 mm, váha 0·082 g. Prvou násadu nalezneme v prvé polovici dubna, druhou o 6–8 vejček v červnu. Mladé se líhnou za 13 dní a dospěvše podobají se starým, až na celkové mdlejší zbarvení. Jsou choulostivy a vyžadují pečlivého pěstování v zajetí. Tuze dobrým společníkem jest jim čížek, není-li jiných zkrátých sýkor právě po ruce. Že musí býti klec proměněna v miniaturní lesíček (dráty propletené čerstvým chvojem jedlovým a na dně mech) třeba doložit.

Živí se výhradně hmyzem a jeho vajíčky. Siegel pozoroval r. 1907 v jižní Moravě, jak horlivě sbírali mole modřínového; není-li hmyzu (na jaře a na podzim) také semenem jehličnanů a jiným. Často jsem ji

přistihl, ana z pootevřených šišek vytahovala semena borová anebo smrková, zbavujíc je dřívě křídélek.

Zpěv její je bezvýznamný, jsa poněkud podoben zpěvu uhelníčkově a králíčkově a nedá se opravdu ani naznačiti. Ozývá se dost silným „syk tyrrr, tyrrr, tyrrr“, po čem ji lze tomu, kdo se ve ptačí hudbě vyzná, naráz poznati a zjistiti její přítomnost ve mnohohlasém koncertu ptačím. Vábitivé zvuky jsou známé „syk, syk“ a táhlé „téh, téh“.

Skupina sýkor lužních čili babek. (*Parus palustris*, aut.)

Tento dosavadní název, *Parus palustris*, Linném a staršími autory používaný platil pro sýkoru lužní, jejíž stručnou diagnosu takto stanovili: „Hlava černá, tváře bílé, hřbet šedý“. Patrně znal Linné také jen jedinou její formu. Avšak už Baldenstein ve dvacátých létech minulého století poznal, že se dají různé druhy této sýkory rozeznávat a poukázal také na nestejné hlasy a vábení u nich. Později pastor Brehm je odděloval jako subspecie, až teprve v novější době se zabývali podrobněji zkoumáním tohoto druhu Linného a tu se objevilo, že — vedle *Parus communis*, Baldenstein — tři dobré druhy se dají rozeznávat a stanovit, o nichž v následujícím dle Tschusi-ho charakterisování (viz Ornith. Jahrbuch, 1898 str. 163 a násled.) bude promluveno.

Babka obecná (*Parus communis*, Balden) = *P. palustris*, L. = *P. subpalustris*, Brehm.

Lužka, babka, plíska, popelníčka, babče. — Rus.: Sinica bolotnaja, moskovka; pol.: Sikora uboga, blotniczka, czarnogłówna, sikora popek; chorv.: Sjenica hrvatska; něm.: Die Sumpfmehse, Graumehse, gemeine Nonnenmehse.

Druhový znak: Vrch hlavy až po týl je do modra leskle černý; tváře a krk po stranách bílé, pod licemi zakalené; černá skvrnka na bradě je malá; hřbet hnědošedý až šedohnědý; spodek bělavý, boky sotva patrně narezavělé; křídla a ocas tmavohnědošedý; ramenní letky většinou jsou lemovány barvou hřbetu; ocas není stupňovitý, z per skoro rovně dlouhých složený, toliko nejkratší asi o 3 mm jsou kratší: zobák silný, tlustý. — Délka 13—13.6 cm, křídlo 6—6.6 cm, ocas 5.6—6 cm.

Mimo to zobák je černý, oko skoro černé, běháky špinavě světlomodré. — ♀ o málo menší, černá čepička nesahá tak daleko do týla, skvrna na bradě (těsně pod zobákem) menší a rezavý nádech na bocích mdlý. Druh tento rozpadá se ve tři pamětihodné evropské formy:

P. communis subpalustris, Brehm, v celém Německu, Švýcarsku a rak. Alpách i u nás; po stranách krku kalně plavorezavá, šedohnědá na hřbetě a rezavě naběhlá na bocích. Alpské babky jsou však u porovnání s ostatními této formy přece světlejších barev.

P. communis dresseri, Stejn, ve Velké Británii, severní Francii, Belgii a v Porýnsku — forma západní, malá, podobná první, leč povrchu tmavohnědá a po stranách s rezavým nádechem.

P. communis meridionalis, Lilj. v jižním Švédsku, východním Prusku, Livonsku, východní a jihovýchodní Evropě — forma východní — velká, po stranách krku čistší, na hřbetě hnědošedá a světlejší a šedější předešlých obou, na spodku dosti světlá a boků nepatrně do rezava naběhlých.

Rozdílů tyto bylo možno jen na celých seriích těchto sýkor (v kožkách obyčejně) stanovit, o co má mimo jiné největší zásluhu pastor Kleinschmidt (Ornith. Jahrbuch VIII., str. 45.—51.), od něhož i krásné a přesné obrazy všech těchto i ostatních druhů a forem v II. díle Naumanna III. vyd. na tab. 19., 20. a 21. pocházejí.

Mimo uvedená již území prostírají se bydliště babky této i v stejné zeměpisné šířce v Asii až do Japonska; formy tamní se více méně od evropských liší. Neznalec mohl by míti babku snadno za černohlávku. Ráda vyhledává především světlé lesy listnaté s hojným podrostem, dále rozsáhlejší parky, veliké zahrady i lesy smíšené. Že by však se stále měla zdržovati jen poblíž vody, není správně a panuje tu patrně mýlka s druhem následujícím.

Jest stálým i toulavým ptákem a většina jich ani za nejtuzší zimy rodný svůj kraj neopouští. Spárené páry věrně k sobě lnou v létě i v zimě a stále je možno vídati pospolu, zřídka dva, avšak nikdy jako u ostatních sýkor známe, v družinách se nevyskytuje. Někdy se takový párek připojí i k toulavé společnosti sýkoří (uhelníků a j.), aby s nimi sdílel slasti a strasti potulného života.

Vždycky je naše babka veselá, živá a pohyblivá a chvilku neprozahálí, nýbrž stále se shání a stará o živobytí, ozývajíce se při tom „tyčé, tyčé nennennennet“. (Kleinschmidt píše, že volá „thýr thia dedett“ anebo „sysy dedett dett dett“.) Vábí jako příbuzní „syk syk“.

Hnízdí se v dutinách stromů, výjimečně jednou i v zemi díře bylo hnízdo její nalezeno, kdysi se hnízdila i v rouře pumpy na hnojůvku a mladé pak zhynuly. Otvoru tak přesného u přirozené dutiny nevyžaduje, jak shledal Bau, a usazuje se rovněž v budkách s otvorem o průměru 3 cm jako 5 cm. Také sama ve strouchnivělém dřevě si dutiny připravuje (v jabloních, hrušních. olších), aniž by se stranila bezprostřední blízkosti člověka; ostatně trpí nedostatkem vhodných míst. V teplém mechovém a měkce vystlaném hnízdečku koncem dubna nebo v květnu bývá 6—9 podlouhlých vajíček rezavě a violetově skvrnitých o průměrné velikosti 15.9×12.1 mm a váze 0.07 g. Podruhé se odbývá hnízdění v červnu.

V létě se živí hmyzem a jeho larvami a vajíčky, v zimě pak hlavně semeny olší s čičky, jehličnanů a všelikého býlí a četnými semeny rostlin zahradních. Na krmíště rády zaletují a seberou tu vždy 3—4 zrnka semence, odlétnou s nimi na blízký strom, jedno po druhém dají pod prsty, rozklovou je (zbaví obalu) a polknou. Nebylo však možno na určito zjistiti — ani dokonalým kukátkem — kam dávají druhá semena, držel-li je v zobáku, anebo-li je polknou a jedno po druhém vy-

davující spracují? Koňadra uchopí vždy jen jediné zrnko. Není-li semence spokojí se babka i ovšem pro strnady a pěnkavy nasypaném.

Pěstování v kleci se daří líp u ptáků na podzim chycených; jarní zajatci obyčejně brzo hynou touhou a stěskem po svobodě v krásném pro ně čase jarním a s ním i době lásky.

Babka horní (*Parus montanus*, Balden).

Rus.: Gajka, puchliak; pol.: Sikora alpejska; chorv.: Gorska sjenica; něm.: Die Alpen-Sumpfmeise, Weidenmeise.

Druhový znak: Vrch hlavy (čepička) až daleko do zadu je mdle (neleskle) černý, zhusta hnědého nádechu; líce a strany krku jsou čistě bílé, níže často ztloutle naběhlé; černá skvrna na bradě veliká a až na hrdlo protáhla, kde jsou pírka její na špičce bílá; hřbet je šedý nebo hnědošedý; spodek bělavý, více méně zakalený, boky zřetelně narezavělé; křídelní i rýdovací péra tmavohnědá; ramenní letky jsou světleji lemované; ocas silně stupňovitý, takže nejkratnější pero je o 7 mm kratší; zobák stihlý a zcela mírně dolů zahnutý. — Délka 13·2 cm, křídlo 6 cm, ocas 5·8 cm.

Obr. 11. Sýkora lužní.

Třeba ještě uvést, že zobák je černý, oko temnohnědé, běháky špinavě modravé. — ♀ je menší a mdlejších barev, také skvrnku na bradě má malou, která u mladých pak jest vůbec nezřetelná.

Také u tohoto druhu rozeznávají se dvě formy:

P. montanus montanus, Bald., forma alpská, jejíž čepička více méně je hnědého nádechu a po stranách krku dole je nečistě bílá, boků slabě do hněda naběhlých a vyskytuje se hlavně ve Švýcarsku a francouzských Alpách, v Karpatech, Sedmihradsku, Uhrách, Haliči a Bulharsku.

P. montanus salicarius, Brehm, forma nižší, jejíž čepička nemá hnědého nádechu, po stranách krku zahnědlé žlutě smývaná, boků živě rezavě naběhlých a vyskytuje se v záp. a střed. Německu, Sedmihradsku, Rumélii, Bulharsku, Haliči a Černé Hoře i ve vlastech našich.

Tento druh, který s předešlým i ostatními neobyčejně bývá zaměňován, nemá dosud ještě území přesně ohraničeného. Zajisté, že i naše vlasti mohou tuto babku mezi své stálé hosty počítati, ač ne třeba v té míře jako předešlou, která také všude nebývá zastoupena; schází tu patřičných dokladů a studia.

Za bydliště si volívá po přednosti krajiny močálovité, vůbec vlhké, kde ve vrbínách poříčních se ráda zdržuje a také názvu „sýkory lužní“ ze všech její příbuzných nejspíš si zasluhuje. Byla však také pozorována v temných výše položených lesích jehličnatých. Reiser ji vidal při horských bystrinách a řekách na Černé Hoře v červenci po párech poletovati v pobřežním olšovi.

Jinak způsobem života nepatrně se liší od předcházející; snad by se mohlo vytknouti to, že žije mnohem skrytěji. Mimo to se hned poznává po hlase. Baldenstein píše o tom ve svém denníku ze dne 10. března 1824: „Dnes se zalétla do naší zahrady babka horní, kde se zdržuje více párů babky obecné a živě vábila svým „ty — ty — ty“, aniž by tyto poslední zvuků těch dbaly a také ona se o ně nestarala. Podařilo se mi těmito vábivými zvuky „ty — ty — ty“ několikrát ji k sobě přilákat.“

Také volává táhlým „dé dé“ a na jaře se pěkně chlubívá a jasně hvízdává „čih, čih, čih“. Zdá se, že se hnízdí skoro jediné v děrách vlastní práce, nejvíce ve vrbách (odtud asi její německé jméno „Weidenmeise“) a hnízdo nemívá vždy mechové podložky. Také později snáší vejce, až koncem května a bezpochyby se hnízdí asi jen jednou. V ostatním se shoduje, pokud tak dalece známo, s předešlou babkou.

Babka severní (*Parus borealis*, Selys).

Pol.: Sikora polnocna; chorv.: Sjeverna sjenica; něm.: Die Nordische Sumpfmeise.

Druhový znak: Čepička dlouze do zadu protáhla, černá bez jakéhokoli nádechu; líce a strany krku čistě bílé; černá skvrna na bradě protáhla; hřbet světle šedý; spodek bělavý nebo šedobělavý, boky bez nádechu; letky a pera rýdovací bledicově šedý, ramenní a prvá z per ocasních světle lemovány; ocas stupňovitý jako u předešlé; zobák slabý. — Délka 135–14 cm, křídlo 6·5 cm, ocas 6·2 cm.

Shoduje se v potravě, hnízdění se i co do zbarvení vajec s babkou horní, za jejíž odrůdu se namnoze pokládá. Nejbližší příbuzné druhy její jsou následující:

Babka laponská (*Parus cinctus*, Bodd.).

Druhový znak: Čepička a krk na zad jsou násedě mdlého hnědého zbarvení; líce a zadní strany krku čistě bílé; na hrdle temně hnědočerná partie níže je prodloužena; hřbet tmavošedě rudohnědý, hrud a střed bříška špinavě bílý; boky světle rezavé, ocas stupňovitý a černošedý, jeho krajní pera jsou vně černě lemována a také tak zakončena. — Délka 14 cm, křídlo 6·3 cm, ocas 6·2 cm.

Obývá hlavně sev. Norsko, Laponsko, sev. Rusko a sev. Asii až po Aljašku; východně za Jenisejem se poněkud mění ve zbarvení a varieta ona nazvána *P. cinctus obtectus*, Cab. — Jest všude stálým ptákem a jen jednotlivé zatoulají se v zimě jižněji až ku Moskvě a také na Helgolandě byla již ulovena.

Bydlištěm jsou jí místa podobná jako babce horní. Hnízdo mívá teple vystláno srstí lumíků a sobů a v květnu snášívá 7–10 vajec leskle bílých, šedivě sem tam kropenatých. Průměrná velikost 16·7 × 12·6 mm, váha 0·087 g. V ostatním možno ji bezpečně stotožniti s druhy předcházejícími.

Babka temná (*Parus lugubris*, Natter.).

Babka dalmatská (dle Pražáka). — Rus.: Gajča srědizemnomorskaja, buroglovaja sinička; pol.: Sikora zalobna; chorv.: Dalmatinska sjenica; něm.: Die Trauermeise.

Druhový znak: Čepička černohnědá (♂) nebo světle šedohnědá (♀); líce bílé, brada s hrdlem tmavě šedohnědým; povrchu hnědošedá, na kostřeci světle rezavěšedá, spodek bílý, boky slabounce do rezava nadechnuty, ocas mírně zakrouhlen, skoro rovný. — Délka 14·5 cm, křídlo 7 cm, ocas 5 cm.

Dosahuje velikosti koňadry; letky jsou tmavo hnědošedý a plavě lemovány a podobně i pera rýdovací. Zobák černý, oko ořechověhnědé, běháčky světle šedomodré. — ♀ má netoliko světlejší temeno ale i takovou náhrdelní skvrnu.

Domovem jest na jihu a jihovýchodu Evropy. Z rakouských zemí v Uhrách, Sedmihradsku, Dalmácii, Hercegovině a Bosně; dále žije v M. Asii, kol moře Černého i Kaspického, v Palestině, Syrii a Persii. Jest dílem stálým, dílem toulavým ptákem a libuje si v krajinách stromových i houštinatých, v sadech, vinicích, hájích olivových a v pobřežních porostlinách řek a jezer také ji možno nalézt. Hnízdí se tu dvakrát, koncem dubna a v květnu a v červnu podruhé. Vejce podobají se vejcům koňadry, jsouce hladší a lesklejší v průměru 17 × 13·5 cm. Jinak má způsobu od prvých se neliší.

Modřinka (*Parus coeruleus*, L.)

Modrá sýkora, modráček, modruška, modračka, modrohlávek, modřina, modřenka, babka, čuberbabka, babička, blebala, šmolka. (Modráčka zovou nesprávně také modřinkou.) — Rus.: Sinička lazurevka, zelenaja lazurevka; pol.: Sikora modra, niebieskawa; chorv.: Sjenica modra; něm.: Die Blaumeise.

Druhový znak: Čepička krásně modrá, vpředu světleji, vzadu temněji, čelo a hlava po stranách bílá, dole a vzadu úzkou černomodrou páskou omezená; podobný pruh jde od zobáku přes oko do týlu; hřbet je olivovězelený, kostřec zažloutlý; spodek příjemně žlutý jako síra, na hrudi je tmavomodrá, níže pod tím bělavá proužka podélná. — Délka 11·8 cm, křídlo 6·5 cm, ocas 5·4 cm.

Tab. XI.
obr. 83.

Kromě toho sluší dodat, že ruční letky jsou tmavé a modře zevně lemované, zadní letky a velké křidelní krovky mají bílé koncečky, jež tvoří bílou pásku napříč křídla; ocas je skoro rovný, modrý a jeho nejkrajnější pero má na zevním praporu úzkou bílou obrubu. Zobák je černý, oko tmavohnědé, běháčky světle šedomodré. — ♀ není tak čistých barev a mladé jsou celé zelenavé místo modré a hrudní skvrna jim schází.

Také modřinka mění se dle území svého rozšíření a znají několik geografických variet, jež hlavně v odstínech zbarvení svého mají svůj původ.

1. Výr. — 2. Kalous. — 3. Pustovka. — 4. Sova bělavá. — 5. Sova obecná.
— 6. Sova sněžní.

Krásný tento ptáček obývá celou Evropu až skoro po stromovou hranici; na sever jest to až po 64° s. š., na východ ještě v M. Asii, Persii (var. *persicus*, Blauf.) v záp. Sibiři, dále v severozáp. Africe (var. *ultramarinus*, Bon.) a ostrovech přilehlých (var. *teneriffae*, Less.); v severovýchodní Africe není. Místy je hojnou a náleží ku známým a obecným ptákům. Tak i ve vlastech našich, kde se zdržuje nejraději v listnatých porostech, jmenovitě v údolích větších toků, jakož i v rovinách, zahradách a hájích, ač i pouhými lesy jehličnatými se spokojí. Chladné, vysoké polohy jí nespědí. Dle poměrů místních jest potom buď tažným, buď přeletavým anebo i stálým ptákem. V létě žijíce po párech, později i v rodinách, na podzim sdružují se v dosti četné tlupy.

Od poloviny září až do polovice října je vlastní doba tahu a v březnu opět se ubírají do severnějších hnízdišť. Nejsou ani ony za tahu hrdiny a mají-li přeletět větší prostranství, činí tak uděšeně a často dva až třikrát se vrátí, než konečně se přece odhodlají dále; ostatně koňadra nečiní jinak.

Hnízdí se v stromových děrách, ve vyhnílených suchých starších stromů a i ve kmenech podobných si sama upravuje dutinu pro hnízdo. Také starých hnízd použije, kde se dá, i dutin ve zdech, ač jen zřídka. Hnízdila se i hnízdí dosud v kamenných lahvích, v trativodních trubkách připevněných na vodorovných větvích a přiměřeně upravených (jeden otvor zakryt a druhý zmenšen). Bau ji nalezl hnízdící se v kolonii břehulí v díře ku hnízdu vedoucí (na Havole), ale i ve výši 20 m bylo hnízdo její nalezeno. Otvor ku hnízdu má ráda těsnější, ač za nynějšího nedostatku vhodných dutin spokojí se i s otvorem větším. Kdesi v Uhrách si vyvolila zvlášť nebezpečné místo pro hnízdo; nalezalo se na zemi uvnitř bednění kol svodiče bleskosvodu. Smělé ptáče mělo štěstí, že za celou dobu hnízdění se nebylo bouře (*Aquila* 1907). V Norimberku opět nalezena hnízda její i koňadry v dutých soškách sádrových na tamním hřbitově. Otvor si samy vytesaly ve hlavě a uvnitř si založily svoji domácnost. (*Kosmos* 1907.) Často i násilím si musí dutinu takovou buď vydobýt anebo uhájiti. Vajíček, 8—10 na počet, křehounkých, na bílé půdě rezavě kroupnatých snášívá samička koncem dubna a v květnu. Průměrná velikost 15·3 × 11·7 mm, váha 0·073 g. Samička sedí velmi pevně na vejcích. Druhá násada se odbývá v červnu a záleží už jen ze 6—8 vajec. Jistý Skot, nemaje právě jiného zaměstnání, chtěl zjistiti, kolikrát párek za den přiletuje s potravou ku mladým do hnízda a sledal 4. července během 17 hodin, že 475krát krmily.

Kdo sýkoru modřínku zná (nemýlit se s modráčkem str. 8.), musí přiznati, že je roztomilým, veselým a čiperným ptáčkem a pozorujte jen rodinku táhnoucí strom od stromu alejí podél silnice za studeného dne zimního, toť je hotové kejklřství, co ona provádí. Škoda, že těchto ptáčat je celkem tak málo! Nedovede propátrati hned tak který pták korunu stromovou jako ona, čímž pohubí mnoho hmyzu, hlavně vajíček,

ačkoli na chumáče přezimujících housenek bekyně zlatofitné přece jen nestačí, jak jsem shledal za minulých let. Co do hašteřivosti a prudkosti povahy neodevzdá si mnoho od koňadry, ba ona ji v útočení a postavení se nepříteli skoro předčí. Dávno říkám, být modřinka sokolem, anebo aspoň sokolíkem, to by se ptáci měli, ta by mezi nimi řádila.

Na krmiště přílitné, jako když se kamínek mihne a už visí na okraji misky jinými hosty obsazené. Ona chce také zrnko, ale ti jí nedají, odhání ji zuřivě; než to nejde tak snadno, nedá se a také si dovede své právo uhájiti vůči závistivému zvonkovi, nepřející pěnkavě a svárlivému úpolníku. V časopise „Wild und Hund“ 1907“ píše Baltz, že viděl modřinku, ana na krmišti napadla vrabce, roztříštila mu zobákem hlavu a mozek vyžírala. Je tedy užitečné to ptáče příležitostným kanibalem, jako se praví o koňadře. Uchvátíc zrnko semence nebo slunečnice, zmizí s ním jako skřítek, aby po chvíli tu byla zas. A což když se do sebe dají dva takoví modří sokové! Jako klubičko válejí se ve sněhu a jen se kmitá modř jejich fráčeků na bílé zemi a jistě několik pírek po zápasu zůstane po nich na památku. Opakuji, smělé a zuřivé ptáče je modřinka. Vůči dravcům je nadmíru opatrná a varuje ihned „citrerrerrerrrr“, upozorňující (ovšem nepřímou, jdeť pouze o ni samu) ostatní ptáky. Zajímavá je podívaná na samečka při námluvách, to bych přál každému viděti a poznati, aby věděl, jak švarně a rytířsky si má vésti ten, kdo v podobné situaci se nalézá. Všecko co umí, tady projeví, ať hlasem, ať různými pohyby a jak se nadýmá, ani jej nepoznáváme.

Živí se hmyzem i jádérky a semeny bobulí. Také v zimě na olších vybírá ze šištic semena jako babka; tvrdší zrnka bere pod prsty a buší do nich zobáčkem, jako činí koňadry a babky. Rovněž z různých hálek obratně dobývá larvy. V kleci uvyká sí při náležitém hledění i na dlouhou dobu a je každé voliéry ozdobou; v pokoji prošmejdí, kde jaký koutek a komu nejde tak o zpěv, jako o to, míti kolem sebe čiperného tvora, tomu lze modřinku doporučiti.

Nezpívá zvláštěně a zpěv její jsou vlastně různě smíšené vábivé tony. Je slyšeti zřetelné „trrr ruityty, trrr ruityty“, drsné: „tjé tjé tjé“, tišší „cici dedé, cici dedé“, nebo „tredede tredede“; v rozčilení volává: „pink, pink, pink“, trlkuje „cicicirrr cirrirrirrr“, varuje „citrerrerrerrrr“ a známým sykořím „syk, syk, syk“ také se ozývá.

V severovýchodním Rusku a záp. Sibiři žije podobná naší modřince tak zvaná modřinka ruská (rus.: Lazurevka golubaja) — *Parus pleskei*, Caban., která je jakýmsi přechodním tvarem mezi předešlou a následující. Povrchu je šedomodrá, vespod bílá; na bradě mívá černou skvrnku (někdy chybí); hrdlo a hrud má žluté a středem břicha prochází černomodrý podélný proužek. Ostatní jako u naší modřinky. Délka 12—13·8 cm, křídlo 6—7·2 cm, ocas 5·4—6·2 cm.

Sýkora tato se vyskytuje v území svém s oběma blízkými příbuznými a Lorenz přikloňuje se k náhledu, že ji možno míti za míšence mezi modřinkou naší a sibiřskou. Byla ulovena také již v Belgii (u Liège 1898) a východní Haliči (2 u Brodů). Co způsobu života se týče, shoduje se zúplna s modřinkou domácí.

Modřinka sibiřská (*Parus cyanus*, Pall.).

Rus. Golubaja lazurevka; pol.: Sikora lazurowa; chorv.: Sjenica sibirská; něm.: Die Lazurmeise.

Druhový znak: Vrch hlavy a tváře bílý, hlava nazad do modra naběhlá; povrch těla světle modrý, v týlu a na kostřeci ještě světlejší; uzdičky černé; pruh přes oko a zadní okraj bílých lící tmavomodrý; hrdlo a celý spodek bílý, namodrale šedě ojínný, středem prsou je černomodrý podélný pruh. — Délka 13·8 cm, křídlo 6 cm, ocas 6·6 cm.

Ramenní letky a velké krovky křídelní jsou lazurově modré, na koncích sněhobílé, čímž vzniká na křídle široká bílá páska; ocas zakrouhlen a čtyři pokrajní pera s obou stran jsou na konci bílá a každé čím dále ku kraji ocasu má delší bílou skvrnu na vnějším praporu. Silný zobák je barvy černého rohu, oko tmavohnědé, běháky silné a šedomodré. — ♀ není tak pěkně zbarvená a skvostná modř ♂ je u ní mdlá, obojek užší a prsní skvrna menší; podobně i mladé vypadají jsouce špinavěji zbarvené.

Krásná modřinka z dálného východu se hnízdí v severovýchodní Evropě, středním Rusku a Sibiři až po Amurský kraj. Jest tažným ptákem a na podzim opouští severskou svoji vlast, aby si vyhledala mírnější končiny ku přezimování. Proto také v tu dobu byla už mnohokrát pozorována, chycena i ulovena v západní Evropě, v Prusku, Sasku, Čechách, Dol. Rakousích, Uhrách, Haliči a jiných zemích. Rovněž ve Švédsku byla ulovena a v Rumunsku taktéž. Za to v Anglii dosud nikdy se nevyskytla. Zprávy o hnízdění se jejím v Hercegovině a Andalusii jsou nepravdivy.

Jarní tah její začíná v březnu a počátkem dubna. Ve své domovině se zdržuje v podobných místech jako babka horní.

Hnízdo si staví také v dutinách, zvláště ve vrbách a odletuje-li z hnízda příkrývá vejce drobným suchým listím píše dle Dybowski-ho W. Tazcanowski (Ptaki krajowe I. str. 297.) Vajíček snášívá 10–11 a podobají se dosti vejcům naší modřinky jsouce o málo větší. Průměrná velikost 16 × 11·9 mm, váha 0·074 g.

Živí se hmyzem, larvami a kuklami, rovněž semeny a jaderka všelikých bobulí. Je na svobodě čilou, obratnou, drzou a málo plachou, také v kejkách našich sýkor se vyzná. Pro krásu svoji, vzácnost a vůbec roztomilost je idealem tak mnohého pěstitele ptáků a jen zřídka se k nám prostřednictvím ptáčníků dostane.

Vábí jako naše a mimo to příjemně a hlasitě volá: „čerpink, čerpink“ a hned na to jednoduché „pink, pink“, což neobyčejně připomíná naši koňadru.

II. rod : *Aegithalus*, Herrm (= *Acredula* = *Mecistura* = *Orites*).

Zobáček kratičký, vysoký, se stran silně stlačený, slemene mírně zahnutého; dírkovité nozdry umístěny jsou v naduřené blánci; běháčky slabší než u sýkor lesních (*Parus*); ocas velice dlouhý $1\frac{1}{2}$ krát delší těla a stupňovitý, nejkrajnější pár per není bezmála ani s polovic tak dlouhý jako pár prostředních; křídla krátká, 4. a 5. letka jsou nejdelší; 1. nedosahuje ani polovic délky 2. Peří jest kypřé, veliké, rozčísnuté.

Mlynářík (*Aegithalus caudatus*, L.).

Mlynářiček, mlynářka, mlynářice; sýkora ocasatá, mlynářská, bílá, psi; mucháček, ocasáč, stárek, babka, babče, čubabka, paleček, plískavice, smřt, smřtka, sněhačka, šídlo, šidélko vařečka, kvedlačka, měšačka, kožišvárek — fajfčíčka (Mor. Valaš.). — Rus.: Chvostovka, sinica dolgochvostaja, apolovnik; pol.: Raniuszek, sikora ogoniasta; chorv.: Dugorepa sjenica, dugoperica bjeloglava; něm.: Die weissköpfige Schwanzmeise, Pfannenstiel.

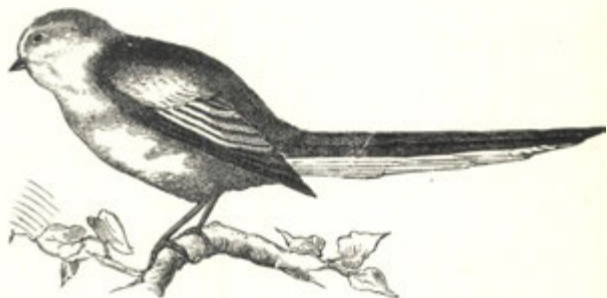
Druhový znak: Celá hlava bílá (nebo nahoře se dvěma černými pruhy), kroužek kol očí lysý (u starých žlutý, u mladých červený); horní hřbet černý, spodek nečistě bílý, se stran cihlově červeného nádechu, ocas velice dlouhý a klínovitý, obě střední pera poněkud kratší obou sousedních a odtud počínajíc stále kratší, až nejkrajnější jsou jen 4/2 cm dlouhá. — Délka 14/5 cm, křídlo 6/5 cm, ocas 9 cm.

Tab. XI.
obr. 78. Ruční letky, křidelní a svrchní ocasní krovky i prostřední ocasní pera jsou černé; letky střední (loketní) a zadní (ramenní) zpředu do zadu mají stále širší bílé vnější prapory, nejzadnější velké křidelní krovky mají bílé špičky; tři ocasní pera z každé strany jsou na koncích bílá; spodní ocasní krovky špinavě červenavé; zobáček, zpola v peří skrytý, je černý, oko hnědé, běháky černé, dost štíhlé. — ♀ má nad očima širokou černou pásku, jež sestupuje přes týl dolů a ostatní barvy, červená i černá jsou mdlejší. Mladi jsou zasmušile zbarveny a jen na hrdle a krku, jakož i oválná skvrna na hlavě jsou bělavé.

Zbarvení toto se mění. Onen mlynářík, jehož domovem je kraj od polárního kruhu až po Alpy, má celou hlavu běloučkou. Jiná forma s černými nebo hnědočernými pruhy nad každým okem, mezi nimiž zhusta jen úzký bílý proužek na temeni lze zřítí, jest mlynářík růžový (*Aeg. caudatus vagans*, Lath. = *Acr. caudata rosea*, Blyth.); jest vespod na těle zřetelně růžového nádechu. Vyskytuje se na některých místech s typ. formou společně a také se vespolek páří; nápadněji se zdržuje v Anglii, Holandsku, záp. Německu a sev. Francii, leč i v našich zemích rakouských, v sev. Itálii a Švýcarsku. Konečně

jest ještě jedna forma jižní, podobně na hlavě zbarvena jako u růžové, leč hřbet je uprostřed namodrale šedý, nádechu načervenalého, břicho má intensivně růžově naběhlé a zove se *Aeg. caudatus irbii*, Shp. & Dresser. Vyskytuje se ve Španělsku, Itálii a na ostrovech středozemního moře, ale také v již. Tyrolsku a Istrii byl pozorován. Ostatních pěti forem pomíjíme, jsou nám cizí.

Mlynařík žije rád v lesích listnatých, houštinatých, ale i v jiných porostech, jen čistý les jehličnatý pomíjí. Také v pobřežním stromoví, v parcích, větších zahradách i poblíž lidských osad se zdržuje v létě, v zimě za toulek se objevují dru-

Obr. 12. Mlynařík.

žiny i uprostřed měst a osad v zahradách, stávající se hned nápadnými jednak svým vábením, jednak i zjevem. Severnější se stěhují v říjnu jižněji a zase v únoru a v březnu se navracejí, ostatní jsou ptáky stálými. Členové rodiny hradují v zimě v houštinách, kde dole ještě hojně suchého listí jim ochrany před plízcím se nepřítelem poskytuje.

Obr. 13. Hnízdo mlynářikovo.

Hnízdečko jeho — mistrovský kousek stavitelského umění ptačího — bývá buď ve výši dospělého člověka, jindy opět ve výši třeba 20 m založeno a vetknuto bývá buď ve vidlici větrové anebo spočívá na větvi těsně u kmene. Také na hustém chvoji převíslelých smrků bylo nalezeno (Bau ve Vorarlberku). Je podoby vejčité stojaté, nahoře s postranním vchodem, který často bývá důmyslně zakryt pírký do staviva vpletenými. U hnízd nepodpřených bývá spodek pevnější než stěny. Výška hnízdečka bývá 16 cm, šířka 10 cm a vnitřní jamka bývá od spodního okraje

vchodu 7 cm hluboko umístěna. Je dovedně splstěno a spleteno ve stěnách, zevně vždy z lišejníků, zelených mechů, hmyzího přediva šupin březové kůry, peří a vše to pavučinami propleteno a spojeno. Read nalezl v Anglii jeho hnízdečko, jež se při lijáku celé vodou naplnilo a voda v něm zůstala, protože 952 slepicích peříček ku stavbě

použitých tvořilo úplně nepropustné dno a stěny (Bull. of the British. Orn. Club 1907). Vždy bývá přizpůsobeno vnějškem svým ku okolí, takže je ztěžší bývá na omšené větvi nebo takovém kmeni uhlídati, ba i tehda vyleti-li z něho pták. Je tedy divné, potřebuje-li párek ku zbudování takového pěkného hnízdečka celých 10—14 dní? Stavitelem je samička, přidavačem a pomocníkem v donášení staviva je sameček. Jest vskutku zvláštní, že veškerá dovednost a talent stavitelský bývá touto prvou stavbou u samičky vyčerpán, neboť při druhém hnízdění se bývá hnízdečko daleko špatněji a nedbaleji vyvedeno než při prvním. Mezi 10. dubnem až do května snášívá poprvé 9—12 vajíček, malých, bílých, jemně rezavě, žlutě, violetově kropenatých, na tupém konci hustěji; někdy jsou i beze skvrn. Podruhé bývá násada jen o 6—8 vejcích, která bývají za 13 dní vysezena.

Sýkorka tato je pravý neposeda a šotek; činnou jest neustále a na jednom stromě se nikdy dlouho nezdrží, nýbrž pořád ji něco pudí ku předu dál a dál a tak během dne prolétne svůj okrsek, věnujíc skoro každé větévce pozornost. Můžete ji viděti pěkně zavěšenou i na té nejtenčí haluzce. Ku člověku je přítulnou a dá se nerušeně a zblízka pozorovati, nejevíc žádné bázně; avšak ona je také povahy mírnější, úzkostlivější a něžnější než ostatní sýkory, zvláště nikdy u ní nepozorujeme tě smělosti až s drzostí hraničící. Dravců se hrozně obává a při shlednutí některého, křičíc střemhlav se vrhá do největší houštiny, kde je v bezpečí.

Potrava její záleží rovněž z hmyzu a jeho vajíček i larev a na svobodě semen nepožívá. V zajetí dlužno se s nimi zabývat jako se střízlíkem a vždy lépe ve společnosti babek a králíčků. Jakmile však pěstitel spozoruje, že jsou méně čily a jaksí smutny, ihned buďtež puštěny na svobodu — zašly by.

Zpěv mlynářův nemá významu, jsou to tiché, kratičké strofy. Vábí potichu „syk, syk“ a vyšším hvízdavým „ty ty týk“. Mimo to slýchati řezavé zvuky „siriri čirrirri“ a uděšení volají „cjerr, cjer“ a uletující „ferr, terr“.

III. rod: *Panurus*, Koch.

Zobák na špičce silněji zahnut než u ostatních sýkor, slemene taktéž dolů se zahýbajícího; 1. letka zkrácena, sotva zdělí svrchních krovek; ocas roveň délce těla, velice zaokrouhlen a stupňovit; nejkrajnější jeho pera s polovic délky per středních. Jediny druh.

Sýkora vousatá (*Panurus biarmicus*, L.)

Rus.: Sinica borodovka; pol.: Sikora wąsatka; chorv.: Brkata sjenica, bazgovka brkata; něm.: Die Bart-Rohrmeise, Bartmeise.

Druhový znak: ♂: Vrch hlavy, tváře a šíje jsou světle šedomodry, s obou stran zobáku až po oko visí černý, 17 cm dlouhý vous z jemných špičatých pírek složený;

zad krku a hřbet jsou skoficově hnědé, dolní hřbet s kostřecem je bledší; hrdlo s krkem zřadu je bílé a téže barvy je spodek; boky jsou růžového nádechu; spodní ocasní krovky černé; letky černé, ruční mimo to i se svými krovkami bíle lemované, ramenní pak mají široké bílé vnitřní prapory: ocas shora rezavý, na nejkrajnějších perech bělavě lemován a šedobíle zakončen. — ♀ nemá vousu, a je na hlavě světle šedohnědá, veškerých barev mtlejší a po hřbetě se táhnou tmavé skvrny ostěnkové; obruby křidelních per jsou nažloutlé — Délka 161 cm, křídlo 66 cm, ocas 8.5 cm.

Zobák žlutý, oko ohnivě žluté, běháky černé. Sibiřská forma (východní) je bledších barev a označena jako *Pan. biarmicus sibiricus*, Bp.

Sýkora vousatá obývá Evropu od Anglie až po střední Asii i v Mongolsku a Tibetu byla pozorována. Nejseverněji známa je z Holštýnska a Dánska. Hojně se vyskytuje v Uhrách, Polsku, na dolním Dunaji a v jižním Rusku; v Anglii je vzácnou a ani v Holandsku není více tak hojnou jako někdy bývala. V Německu i Švýcarsku je rovněž vzácností jako v Čechách a na Moravě, ačkoli se u nás má hnízdit (Pražák). Byla tu již také několikrát dopadena na svých potulkách.

Jest pravým rákosním ptákem, jehož jedinou domovinou jsou přehusté rákosiny v močálech a vodách vůbec a v těch opět místa nejosamělejší. Samozřejmě, že v krajinách kultivovaných se nevyskytuje jako v močálech a bažinatých územích. Mimo to sluší ale pamatovati, že i kdyby přece tomu tak bylo, zůstane ptáče to nepoznané pro nepřístupnost svého bydliště. Na podzim, kdy rákosí odumírající řídne, lze ji vidati i ve vrbínách rákosím prorostlých, ale zřídka jen na vrbách nebo jiných stromech.

Místy je ptákem stálým, místy toulavým a to hlavně tam, kde se v zimě rákosí požírá (Holandsko a Německo), jsouce donuceny ku změně pobytu.

Hnízdo staví v trsech rákosí, ostřic a trav na zemi, splétajíc je ze suchých listů a žeber těchto rostlin a promíseno je chmýřím rostlinným. Druhdy jest výše v hustém trsu založeno a mívá do sebe vpleteno několik stonků podporných. Horem je překlenuto, podoby kulaté a shora se strany opatřeno otvorem bez jakékoli roury vchodové. Vajíček mívá 5–7 a jsou bílá a hnědě skropená, hustěji u tupého pouku. Průměrná velikost 18×13 cm, váha 0.108 g.

O její povaze známo, že jest nepokojným, smělým a statným ptáčetem. Jako ostatní sýkory i ona výborně leze a šplhá po ohebných stéblech rákosí dolů i nahoru a dovede se znamenitě zaměstnávati. Po zemi dovede se také dobře pohybovati, při čemž jí výborně slouží štíhlé její nožky.

Živí se hmyzem, hlavně vodním, pavouky, mšicemi a není-li toho, i různým semením. Také v kleci pro slíčnost a hebkost peří bývá pěstována a zvyknou-li si jednou, možno jim i klec otevřít a dobře se jim ve světnici daří. Manželé k sobě lnou neobyčejně a prokazují si navzájem různé něžnosti peří si čistíce a k sobě se tulíce.

Tichý její zpěv jest cvrlikavý; vábí „cit cit“ a ostřejším „cis cis“ a zhusta se ozývá asi jako vrabec „čim, čim“.

IV. rod: Remizus, Stejn.

Zobák od středu ku konci poněkud stlačen, na špičce velmi tenký a ostrý, slemene přímého; křídla krátká a tupá a v nich 3. a 4. letka nejdelší; 1. letka krátká asi zdělí svrchních krovek; ocas kratší křídla je rovný anebo jen nepatrně vystřižen.

Moudivláček (*Remizus pendulinus*, L.).

Sýkora vakoplítek, boudníček. — Rus.: Remez; pol.: Remiz, rze-mieśnik; chorv.: Mošnjarka, plazica vuga; něm.: Die Beutel-Rohrmeise, Beutelmise.

Druhový znak: Vrch hlavy s týlem popelavý; horní hřbet a ramena jsou krásně rezavy; kostřec zažloutle hnědý; tváře a okolo uší černé. Čelo rovněž takové a hned za ním je temeno trochu do rezava; hrdlo a spodní části krku bílé, volátka s boky tmavorezavé s bílými špičkami per; bílý střed hrudi s bříškem jsou nádechu zažloutlého; letky a péra rýdovací jsou hnědočerné, světleji lemované; černé krovky křídelně mají rezavé obruby a bledší konce. — Délka 11 cm, křídlo 5.2 cm, ocas 4.5 cm.

Zobák i běháky černé, oko tmavohnědé. — Stará ♀ má černou skvrnu lícní malou a zbarvení je vůbec mdlejšího jako mladí. Na východě se vyskytují asi 4 variety její.

Domov moudivláčkův jest střední, jižní a jihovýchodní Evropa, v záp. Evropě, Anglii a Skandinavii schází a v Německu, Švýcarsku a v našich vlastech jen vzácně se objevuje. Spíše již v Dol. Rakousích podél Dunaje; v Uhrách a Dobrudži je hojným a rovněž v jižním Rusku a dále v Asii až do Japonska (zmíněné variety). Nejvhodnějšími a také nejvíce jím obývanými jsou močálovitá delta Dunaje, Volhy, Uralu a Irtyše.

Neobyčejně zajímavé je vakovité jeho hnízdo, jež staví buď ve vrbě na kraji vody, buď na vyšších stromech (vrbě křehké) ve výši 2—9 m od země. Většina hnízd bývá visutých a snadno lze je nalézt, leč nese snadno se jich zmocnit. Jindy také v rákosí nebo jiném houští bývá ukryto, než to zřídka. Vznášívá se nad vodou na tenké větévce, tam, kde se na konci rozvětňuje v teničké haluzky a mezi nimi hnízdí vak — jeho stěny — nalézá opory. Vše je tak pevně stavěno ovínuto a se svrchem hnízda setkává, že nelze hnízda ani bez poškození odtud vyprostiti a tudíž i s větévkami se musí uříznouti. Zřídka kdy visívá nad suchou zemí.

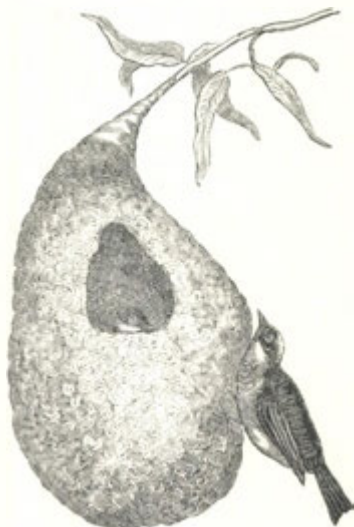
Podoby je, jak řečeno, vakovité (výšky 14—18 cm, šířky 9—12 cm) a nahoře se strany vede rourovitý vchod dovnitř (3—9 cm dlouhý). U všech hnízd také rourka ta nebývá, místo ní je prostě malý otvor anebo malé přístřeší nad ním vyčnívá. To jsou však vyjimky od pra-

vidla. Zrobeno je z bylinného materiálu a propleteno chmýřím z bodláčí, topolů, osík, vrb a rákosí, tak že vypadá jako plstěné. Při své tloušťce (až na prst) bývá vnitř náležitě vystláno. Inu s podivením pohlíží člověk na takový výrobek nepatrného ptáče s tak skrovnými prostředky vytvořený. Na Rusi lid opuštěná hnízda v zimě sbírá a dováží i na trhy a používá jich za plstěné vložky do bot. Mimo to polští chlopy věří, že blesk nesjede do domu, na jehož lomenici zavěšeno hnízdo moudivláčkovo.

Práci takové hnízdo dá a jistě že je staví tak dlouho, ne-li déle, jako mlynářik (14 dní). Vajíčka jsou něžná, podlouhlá a tak jemné skořápky, že žloutek jí prosvítá; barvy jsou čistě bílé a bývá jich 5, častěji 7. Doba vylhování trvá 13 dní. Průměrná velikost 16 × 10 mm, váha 0·037 g.

Se střízlíkem má to společné, že také si staví hnízda pro zábavu (hříčky), aniž by jich bylo ku hnízdění se použito. Shledalo se (ač to není zrovna evangelium), že stávali hnízdo na vrbách, hnízdí se pták toliko jednou za rok, ačkoli už v dubnu počínají stavět; je-li však umístěno v rákosí, což bývá málokdy, naléztí možno čerstvá vajíčka ještě v červnu.

V kleci má jiné způsoby nežli sýkory ostatní; tak uchopuje svými prsty větší sousta potravy jako do ruky je sevrouc, ohne nožky v patním kloubu, položí běháčky na zem a v této posici teprve požírá. Dovede rovněž výborně léztí a šplhati jako ostatní příbuzné.

Obr. 14. Nedokončené hnízdo moudivláčkovo.

IV. čeleď: Brhlíci (Sittidae).

Zobák přímý, tvrdý, končitý a šídlovitý, poněkud jen stlačený; jazyk zřepu ve čtyři části rozeklán; běháky krátké a silné, o širokých chodidlech a velkém zadním prstu; prostřední a vnější prst jsou skoro po první kloubek, střední pak s vnitřním naproti tomu jen nepatrně srostly. 1. letka je velmi malá a maličko delší krovek ručních, 2. kratší 3. a tato se 4. jsou nejdelší. Krátký, 12perý ocas složen je z per měkkých, na konci rozšířených (nikoli hrotitých jako u datlí) a nemůže býti ptáku při šplhání oporou. Peří je měkké, hebké a kypré a pelichají v červenci a srpnu. Jsou dokonalí šplhavci, kteří i hlavou dolů výborně šplhají.

I. rod: *Sitta*, Linné.

Viz znaky čeledi.

Brhlík obecný (*Sitta europaea*, L.).

Sinice, zamazák. — Rus.: Popolsen jamšik, remjanka, polsik; pol.: Kowalik, zalepiarz, bargiel; chorv.: Brzelj, puzavčić (Bos. a Herc.); něm.: Der europäische Kleiber, die gemeine Spechtmeise.

Tab. XVI. Druhový znak: Celý povrch je krásně šedomodrý (jako mák); od zobáku probíhá okem až nazad krku černý pruh, nad nímž je někdy uzounká bělavá čárka; líce s hrdlem bílé; spodek buď čistě bílý, nebo zahnědlé bílý anebo rezavěžlutý (dle území); spodní ocasní krovky rudohnědé; bělavé skvrnitě; slabiny tmavo rudohnědé. Délka 13·6 cm, křídlo 6·8 cm, ocas 4·4 cm.

Ptáka tohoto nelze tak snadno s jinými zaměnit. Prostřední rýdovací pera jsou barvy povrchu, ostatní jsou černá ku konci šedivá, nejkrasší mají před touto šedou špičkou velkou bílou skvrnu, která se u dvou sousedních zmenšuje. Zobák šedomodrý s tmavší špičkou, oko hnědé a běháky zahnědlé žluté. — ♀ je barev mdlejších a nečistých, jmenovitě na slabínách není nikdy tak čistě rezavá, což platí i o mladých, kteří mají také menší a kratší zobák.

Podle zbarvení spodku (více méně rezavého a rudého) systematikové rozdělili tento druh ve dvě hlavní formy: *europaea* a *caesia*. Prvou s bílým spodkem, již popsal Linné (typus) je domovem v severní Evropě (Skandinávii a sev. Rusku), druhá s více méně rezavěžlutým spodkem — tedy náš domácí brhlík — vyskytuje se ve Velké Británii a od Severního a Baltického moře až do jižní Evropy, v Alžíru, M. Asii, na Kavkaze a záp. Persii. Protože však v sev. Evropě se nacházejí mimo to i všeliké formy přechodné mezi oběma uvedenými, dlužno je tedy pokládati za jediný druh.

Jiné formy jsou: *S. europ. uralensis*, Licht. = *sibirica*, Pall. ze severu Sibíře, od Uralu až po Bajkal; dále *S. europ. amurensis*, Svinh. v Amurské oblasti a některých ostrovech japonských; konečně *S. europ. albifrons*, Tacz. z Kamčatky.

Brhlík se svými geografickými varietami je velice rozšířen, jak patrno. Na jihu tento podivuhodný pták se vyskytuje spořeji, nejsou ostatně nikde hojným. V našich vlastech je dosti znám a zřídka kdy jen ho na vhodných místech pohřešíme, protože je stálým ptákem, nanejvýš toulavým po malých okrscích kol svého bydliště. To bývá od září do února.

Bydlištěm jsou mu všeliké lesy, nejmilejší ovšem listnaté, usazuje se i ve velkých zahradách a parcích. V zimě se objevuje i ve vsích a městech, kde ho v určitých místech denně na revisi kmenů stromových možno vidati. Obvykle se připojuje ku společnostem sýkor a šoupálků a j. a je milé podívání na tuto čipernou chásku, ana strom od stromu poletujíc, slídí po hmyzu a svým „syk, syk“ se neustále udržuje

v dohledu a doslechu. Brhlík je u takové společnosti strážníkem, oznamuje svým „tuí, tuí, tuí“ (vyslov „tvy“, jakoby volal: „tu je, tu je, tu je“) všecko nápadné, člověka, psa a p.

Hnízdo zakládá v dutinách stromů vytlučených a opuštěných od datlí a není-li těch i v budkách ptačích. Vchod si vždy ale upravuje po svém, je ptákem hrnčířem a rozumí hlíně; vymazuje a zúžuje si jej hlínou slinami promísenou (lidové jméno zamazák), která po uschnutí utvrdne, takže pak otvor stačí ptáčeti zrovna jen ku proklouznutí.

V dosavadních knihách přírodopisných dočítáme se, že otvor ten vždy je umístěn uprostřed hlíněné stěny upravené dutiny hnízdní. Avšak Bau hěhem let podrobně si všímal hnízd brhlíkových (26) a shledal, že otvor vyúsťuje vždy na dolním vnitřním okraji dřeva dutiny stromové, patrně proto, že jen dřevo ptáku při opouštění hnízda poskytuje pevné podpory. Při vletování se může pták zachytiti na hlíně, protože vchod zvenčí je poněkud širší. Tak u dvou dutin datla černého a jedné budky s 9 cm otvorem byl vchod brhlíkův v dolní třetině hlíněné přístavby a vyúsťoval uvnitř taktéž na zadním dolním okraji dutiny datlí. Takovouto díru zazditi je pro tak malé ptáče, jako je brhlík, práce vskutku obrovská a 14 dní byl párek při tom pozorován, než byl hotov. Zdivo bylo dole 5 cm, nahoře 3 cm tlusté.

Vlastního hnízda brhlík nestaví, místo toho naplní upravenou dutinu tenkými žlutými šupinami borové kůry, jež se v horních částech kmene stále odlupuje a na to snáší vejce. Při dost malém šramotu anebo opustí-li hnízdo, přikrývájí jimi vejce. V jedné dutině datla černého, najaté brhlíkem, byly nalezeny 2 litry těchto šupin. Není-li těch po ruce, upotřebí za podložku suchého listí, hlavně bukového nebo dubového.

Na výšce právě brhlíkovi nezáleží, důkazem čeho je, že byly nalezeny jeho dutiny 45 cm—1 m, ale také až 25 m vysoko od země; nejčastěji však mezi 3—6 metry. Dutin užívají i po několik let a stará samice bez ohledu na počasí snášívá uprostřed dubna svých 6—8 i také 9 vajec břichatých, bílých, dvojbarevně (bledě a tmavě) rezavě kropenatých, hustěji u tupého pouku. Mladší samice počnou se snášením 5—7 vajec v polovici května. Průměrná velikost 19·7 · 14·4 mm, váha 0·135 g. Sezení trvá 14 dní a po tu dobu krmí manžel svoji ženušku; hnízdí se toliko jednou.

Brhlík je vždy veselý myslí a bez oddechu činným, neustále po kmenech za soustem se sháněje, jako by byl k tomu zaklet nějakým čarodějem, mně vždycky připadá, pozorují-li ho. To lze dobře i zblízka činiti, protože není pranic plachým. Neobyčejnou zručnost jeví při šplhání, ač to vlastně šplhání datlí v pravém toho slova významu nikterak není, spíše běhání po kmenech a to všemi směry, jak je toho třeba. Datel hlavou dolů neumí šplhati, brhlík i v tom je mistrem jediný svého druhu umělec to z družiny ptačí! Zavěšuje se také na

konce nejtenčích haluzek a připomíná tak bezděky sýkory, odtud jeho slípnuté jméno německé: Specht (datel) meise (sýkora).

Vábí krátce a tiše „cit, cit, cit“, na jaře jsa zamilován vyrazí rychlé, hlasité a ne nepříjemné „crr vitvit vitvit vit“ a hvízdavé „tyjí tyjí“ a „kej kej kej“, konče trilkovitým „tyrrrrr“.

Všeliký hmyz a jeho zárodky, pavouci a p. jsou mu výhradní potravou, dále lískové oříšky, bukvice, žaludy, semeno jehličnanů, slunečnice, semenec, oves a p.; tohle poslední se nestydí vybírat i z koňských kobližek po silnicích lesem potroušených. Tvrdým zobákem dovede každý oříšek rozlousknouti a to tak, že ho usadí dobře v trhlíně stromu nebo kůry a teše do něho obvykle obrácen hlavou dolů tak důkladně, že to daleko v tichu lesa slyšeti, až skořápka povolí. Pamatuje na zadní kola a v době nadbytku ukládá zásoby pro doby nouze a bídy. Někdy 6–8 takových špižiren si zřídí v děrách pod korou anebo v trhlínách ve dřevě. Objeví-li se v zimě na krmišti, je to pravý neurvalec a velmi smělý, až na okno se odváží; dá se tu snadno polapiti.

V zajetí je roztomilým ptáčkem a svým zvláštním chováním a pěkným zbarvením působí každému mnoho potěšení. Zpomínám jen párku brhlíků, kdysi to majetek p. prof. Jandy (1906) ve veliké kleci umístěných, jež byla náležitě korou a nezbytnou budkou vyzdobena. Vyživování není spojeno s obtížemi.

Brhlik syrský (*Sitta neumayeri*, Michah.).

Brhlik skalní. — Rus.: Popolcen skalistyj; pol.: Bargiel skalny; chorv.: Kravarica, lončar (Čer. Hora), brglijez (Dalmacie již.); něm.: Die Felsen-Spechtmeise, der Felsenkleiber.

Druhový znak: Podobá se předešlému, jsa trochu větší; spodek je bělavý, jen slabého nádechu rezavého; spodní ocasní krovky nejsou skvrnité, nýbrž uprostřed šedé, po krajích rudohnědé; slabiny hnědé. — Délka 15 cm, křídlo 8 cm, ocas 5.5 cm.

Žije v Dalmacii, na Černé Hoře, Bulharsku a po celém ostrově Balkánském, M. Asii, Palestině, Kavkazu, Zakaspijsku, Turkestanu, Persii a Afganistanu. Kdežto náš brhlík je pravý pták stromový, obývá tento jeho příbuzný jedině skaliny svého domova a také na starých zdech se občas objevuje. A jako prvý výborně se pohybuje po kmenech, šplhá tento opět velmi dovedně po kolmých stěnách skalních nahoru dolů, podobaje se v ohledu tom i ve způsobech svých a povaze našemu brhlíku zúplna.

On také zazdívá skalní dutiny, aby si je upravil ku hnízdění se. Brusina píše, že staví 2–3 cm tlustou a až 20 cm rozšířenou, vespod nálevkovitě se zúžující představbu (předsíň) z hnoje, drobných kousků vápence, různých zbytků živočišných i rostlinných, jako pírek, chlupů, mechů. V té pak jest 6–8 cm dlouhý a 3 cm v průměru mající vchod

rourovité podoby. Hnízdo samo je z peří, mechu a p. a v dubnu bývá v něm násada o 7—10 vejcích jemně zrnité a silně lesklé skořápky. Jsou podoby vajec našeho brhlíka a jen spoře kropenatá; průměrné velikosti 20·5 · 15·3 mm, váhy 0·164 g.

Volání jeho označuje Lindermayer jako pronikavý chechtot „hydrhadydydy“.

Má příbuzného na Korsice: *S. whiteheadi*, Sharpe, s černou čepičkou a čistě bílým spodkem a pak v Malé Asii: *S. Krüperi*, Pelzeln, s kaštanovou příčnou páskou hrudní a černým čelem.

V. čeleď. Šoupálkové (Certhiidae).

Zobáček tenký, slabě nebo šavličkovitě dolů zahnutý, zdělí nebo delší hlavy; běhák kratší středního prstu; prsty štíhlé, opatřené dlouhými drápkami, tři ku předu jeden vzad obráceny; tento zvlášť s dlouhým drápekem; ocas různého tvaru; křídla tupá, nedlouhá; z 10 letek je 1. s polovic délky 2., která není zase delší 5.; nejdelší jsou 4. a 5. letka; drobné peří je dlouhé, hebké a kypré. Zpěvní svaly u obou rodů této čeledi jsou jen málo vyvinuty.

1. rod. *Certhia*, Linné.

Zobáček sotva zdělí hlavy, tenký, dolů zahnutý; tři přední prsty v prvním kloubu srostlé; pružné, dolů poněkud zahnuté stvolý (osténky) rýdovacích per prodlužují se i za jich praporem a jsou zahroceny, patrně jsou ptáčeti oporou při šplhání. Pelichá toliko jednou.

Šoupálek obecný (*Certhia familiaris*, L.).

Dřevolízek, dubáček, korábníček. — Rus.: Пи́ščуха, sverčok; pol.: Pelzacz, zaskórnik, drzewny kowalik; chorv.: Puzavac kljukavac — topič (Dalm.); bulh.: Drvolazka; něm.: Der graue Baumläufer, Mausepecht, Baumklette.

Druhový znak: Povrchu tmavo hnědošedý, více méně zarezavěle pomíšený bělavými skvrnkami; uzdičky hnědošedé, nadoční proužek bělavý, hrdlo bílé, spodek šedobílý, kostřec hnědošedý silně rezavožlutě naběhlý; na rozpjatém křídle je patná zablouklá bílá páska; 4. letka nemá bledě rezavé skvrny uprostřed vnějšího praporu. Délka 12·5—14·5 cm, křídlo 5·6—6·6 cm, ocas 5·3—5·5 cm, střední prst 11—12 mm a drápek jeho 5·2—6·6 mm.

Zobáček je žlutavé barvy masové, ku konci tmavší, běháky za-Tab. XVI.
hnědlé, oko tmavohnědé. — ♀ není tak hnědavého nádechu a celkem obr. 127
barvy mdlejší, ale přece dost těžko rozeznatelná, což platí i o mladých.

I šoupálek podléhá změnám a jak už míry shora uvedené naznačují, jsou poměry velikosti jeho dost rozdílné. Leč i zbarvení jeho jednotlivých forem pomíšením se mění. Forma především na východě

se vyskytující je silně na hřbetě rezavožlutá a tof Linneův typus familiaris, kdežto západní forma s tmavohnědým hřbetem nazvána Brehmem st. brachydactyla = šoupálek krátkoprstý.

Domovem šoupálka jest Evropa, M. Asie, Sibiř až po dálný východ a severní Amerika; za tahu se objevuje v severozápadní Africe. Jako stálý a toulavý pták podniká delší zálety od října do března, kdy opět osazuje stará svoje bydliště. Obývá lesy všeho druhu, jakož i jiné rozsáhlé porostliny stromové a za toulek ho vidáme v zimě i v sadech a zahradách, parcích poblíž lidských příbytků, kde mu útrpní lidé potírají kmeny, resp. kůru lojem na místech jím navštěvovaných, aby mu

Obr. 15. Šoupálek obecný.

trochu živobytí ulehčili. Také se rád přidružuje ku vagrujícím tlupám sýkor, králíčků a p. a s nimi tihne strom od stromu. Ačkoli jej buď ojedinele nebo po párech pozorujeme, přece přenocují často společně v jediné a téže dutině pohromadě. Před lety jsem znal nepatrnou mělkou dutinku — vyhnílý suk na borovici, 1½ m od země a tu denně nocoval šoupálek, jež jsem, přicházeje s druhé strany stromu, pohodlně rukou polapil.

Spává také chvílku ve dne, tiše sedě na kmeni, třeba pod větví s očima zamhouřenýma, ač-li tak nečiní z leknutí (Ziemer).

Hnízdí se také v dutinách, trhlínách skulinách až do výše asi 6 m od země ve srovnaném dříví, v lomenicích a trhlínách zdí na budovách lesních, mezi šindelem, prkny nebo laťovým šalováním, za odchlípenou korou starých stromů a p. V trhlíně bleskem rozštěpeného topolu po dva roky měl šoupálek hnízdo. Hnízdečko na podložce ze suchých haluzek je drobného důlku, kulovité a z přerozmanitého materiálu pořízené. Začátkem dubna až do května snášívá 5—7 vajíček (zřídka jen 9) bílých, drobounce tu víc tu méně kropenatých, někdy u tupého pouku seskupen je krásný věneček. Průměrná velikost 15·6 × 11·9 mm, váha 0·069 g. Podruhé se hnízdí v červnu na násadě jen o 4—5 vajíčkách.

Jest obratným, neviňoučkým a přitulným tvorečkem, který proti člověku nezná sice nic bázně, ale proto přece rozpaky jej nemíjí a hledí se zrakům jeho jako nepozorovaně a brzo ztratiti, šelma — nečiní tak nápadně a rázem, ale při stálém zaměstnání, jakoby o nic nešlo; leze a leze šroubovici vzhůru, až je na odvrácené od nás straně kmenu

Jen si pěkně nelenujte a popřejte si chvilku pozorování. Na kmen stromu přiletuje a usedá vždy dole, odkud počíná svoji denní práci — pídění se po soustu — směrem vzhůru. I vespod na větvi ho vidáme běhati, jako mouchy po stropě, leč hlavou dolů nikdy (jako brhlík). Při lezení (šplhání?) opírá se o tuhá pera rýdovací a postrkmo se šine vzhůru. Ziemer praví, že vždy dřív jednou nožkou vykročí a druhou rychle za ní přitáhne a že jedna a táž nožka zůstává při tom vpředu. Jest to jakési skákání a přece zase jen lezení, šplhání. Zahnutý zobáček, v němž ukryt dlouhý, tenký a špičatý jazýček stále je připraven ku ponoření do štěrbin a puklin kůry, pod mechem a lišejníkem vyhledávati skrytý hmyz. Když došplhá vrchu, snese se jako poletucha směle dolů a zachytí se opět dole na sousedním kmenu, aby pokračoval dále.

Ozve-li se kde varovný zvuk nějakého ptáka před dravcem, přimkne se těsně na kůru a čeká nepohnutě, až nebezpečí pomine, při čemž zbarvení peří povrchu koná mu znamenité služby, činíc jej neviditelným. Nerad daleko přeletuje, ač létá jinak rychle a dobře, nejraději však strom od stromu.

Hlásek jeho nevalný jeví se v jemném vábení „cit, cit, cit“ anebo jen jediným „cit“ — to nejčastěji; na jaře sameček se ozývá v roztožení „bibibíboiterytý“ anebo „jitytytyrroityterý“.

Žíví se, jak ani jinak nemůže býti, hmyzem a jeho vajíčky, pavouky a jen v nouzi také semeny. I v kleci náležitě korou vyložené dá se chovati, ale na dutinku ku přenocování nesmí býti zapomenuto, ani na mech dovnitř; mláďata dají tuze pipláni.

2. rod: Tichodroma, Illiger.

Tenký mírně zahnutý zobák rovná se dvojnásobné délce hlavy; vnější prst s prostředním v délce $1\frac{1}{2}$ článku spolu srostlý, běháky kolem botičkami kryty; ocas krátký, měkký, ze 12 dost širokých per složený, jenž při šplhání není ptáku oporou. Pelichá dvakrát a v letním šatě jinak vypadá než v zimním; peří je hebké a pestré. Znám je pouze 1 druh.

Šoupálek zední (*Tichodroma muraria*, L.).

Zedníček. — Rus.: Stěnołaz; pol.: Pomurnik, mentel (v Tatrách); chorv.: Židarica — prilipak (v Dalm.); bulh.: Stenolazka; něm.: Die Alpen-Mauerklette, der Mauerläufer, Felsenkleiber.

Druhový znak: Celý povrch světle popelavý. svrchní ocasní krovky tmavší; uzdičky bělošedé; hrdlo, krk a hrud' zpředu jsou bílé (v zimě) anebo černý (na jaře a v létě), ostatní spodek šedý jak břidlice; spodní ocasní krovky jsou na konci bělavé; horní polovice složeného křídla karmínově červená; na vnitřním prapor ručních letek, od 2. počínajíc je po dvou bílých skvrnách. — Délka bez zobáku 13 až 14 cm, v rozpjetí 26 cm, ocas 5 cm.

Tab. XVI.
obr. 126.

Letky a měkká rýdovací pera jsou černý, hnědý a bílý; krovky křídelní krásně červený; zobák černý, jazyk špičatý, oko tmavohnědé, běháky černé. — ♀ sotva lze rozeznati; jest o poznání menší, svrchu barvy zakalenější a v jarním hávu není partie hrdelní tak černá.

Krásný ptáček, jen co je pravda, jest zedníček! Škoda, že domov jeho jsou skály vysokých pohoří střední a jižní Evropy a Asie až do Číny. V našem zemědělu jsou to hory španělské, francouzské, italské, švýcarské, rakouské, řecké, bavorské a Balkán, na nichž až po hranici stromovou se vyskytuje a jen tuhá zima donucuje ho vyhledávati nižší předhoří a krajiny vůbec. Tak se stává hostem i v Dol. Rakousích, Švábsku a j. a karpatští zedníčkové zaletují do Uher i jinam. Tak byli

Obr. 16. Šoupálek zední. (Zedníček).

polapeni v zimě na různých místech v Němcích, ve Vidni, několikrát v Čechách i na Moravě, ve Slezsku a j. U nás v Česko-saském Švýcarsku měl se docela i hnízdit; alespoň tam byl po kolik roků pozorován, leč „ornithology“ vybit a zapuzen. Vyskytuje se ojedíněle nejvýš po párech, nikdy u větších družinách.

Zdržuje se na strmých stěnách skalních, v nehostinných pásmech horských, na zříceninách a p. Jako pták toulavý zaletuje do tichých údolí i poblíž budov; na stromy, větve nebo kroví prý nikdy nejde, avšak Tschusi ho i tu pozoroval.

Hnízdí se v děrách, trhlinách vysokých skalních stěn, málo nebo zcela nepřístupných a jako zvláštnost někdy i dosti nízko ve zdech salaší a snáší do dosti velkého hnízda, z mechu a jiného rostlinného staviva upleteného, koncem května obyčejně 4 zřídka 5 bílých jemně a spoře rudě skvrnitých vajíček, velikosti 22×14 mm.

Zedníček je samotář, ale nikoli přísný asketa, nýbrž cílý, fidelní a veselý patron. Jako náš šoupálek po kmenech tak on pobíhá po zdech a skalách a také vždy od spodu svoji práci začíná. Let jeho je neobyčejně lehký a třepotavý a šplhaje mívá hlavu vždy přímo vzhůru namířenou a na převislých skalách ji docela nazad ohýbá. Po skalách všelikých takofka poskakuje a s neuvěřitelnou rychlostí přeměřuje i nejstrmější stěny, používaje při tom polozvednutých křídel do výše; ani ocasem se skály nedotýká. Na noc si vyhledává chráněné skuliny skalní a ve spaníčku si tuze libuje, což má svůj důvod v tom, že časné z rána i v létě za nízké teploty bývají skály jinovatkou obaleny a po té z nich po východu slunce voda kape a teče a náš osadník by se tudíž celý promáčel a potom by i zašel. Spává položen na bříšku, jakoby na hnízdě

seděl a to zas proto, aby si jak nožky tak křídla po celodenní namahavé práci odpočinuly a k nové opět posilnily. Na nocleh ubírá se opatrně a dbá toho, aby neviděn zmizel v skulině a právě tak tajuplně ráno ji opouští.

Vábí „gli gli gli gli“ a zpěv jeho jest kratičká, ale dost melodická strofa „dydydyciéé“ s malými variacemi přednášená a opakovaná.

„Osamělý poutník oživne, jsa takřka znovuzrozen pohledem na živoucí ten alpský kvítek uprostřed mrtvé přírody, stále čile a vesele si vedoucí a s novou chutí pokračuje v obtížné pouti své v mnohém ohledu dosud tak málo prozkoumaným světem Alp“ — tak končí zvěčňelý Dr. Girtanner svou zajímavou a poučnou zprávu o tomto šoupálku.

Svým zvláštním zobákem vybírá zedníček různé hmyzy a jich larvy a kukly ze štěrbin a skulin skalních. Drobné broučky, jež mrtvými se staví a svalují se nebo pavouky, kteří zase ve spěchu po ochranné pavučině se skály se hledí sesunouti, hravě ve vzduchu lapá a zachycuje, sotva že se metr hluboko dostali.

Dr. Girtanner, zmíněný již ornitholog švýcarský, již vícekrát šoupálky tyto doma choval a docela mladé vychoval a život jejich v zajetí dokonale prostudoval, čímž nemálo přispěl ku řádnému jich poznání. Jest pochopitelné, že takového obyvatel pustých skal a vysokých sfer musil dle toho také důmyslně a vhodně umístiti v prostranné kleci a tuto nezbytnými skalisky opatřiti. Jest to velice zajímavou četbou pro toho, koho život ptáků interesuje.

VI. čeleď: Konipasi (Motacillidae).

Zobák tenký, rovný, šídlovitý, dost patrně na hřbetě hranatý, před špičkou velmi mělce vykrojen (horní čelist); nozdry nezakryté, malé, oválné, blíže kořene; běháky štíhlé a vysoké, prsty slabé, drápek zadního prstu rozdílný, zahnutý nebo přímý; křídla hrotitá a dokonale vyvinutá; 1. ruční letka zdá se chyběti proto u nich jen 9 letek ručních a 10 ramenních; 2. a 3. letka je nejdelší a nejdelší ramenní letka přechází 5. letku ruční, takže 17. letka je bezmála co do délky rovna 3. ruční, odtud pak na rozpjatém křídle jeví se dvě špičky, napřed a vzadu.

Ptáci této čeledi pobíhají po zemi velice bystře, jakož i let jejich je obratný; letíce činí dlouhé oblouky. Zdržují se rádi při vodě, na volných rolích, v zelnících, na pastvištích a ladech, některé lindušky i v lese a živí se jediné hmyzem, jež jednak se země, jednak letmo lapají; semene nepoživají. Hnízda většina druhů staví buď volně na zemi nebo v zemi.

Konipasi se rozdělují ve dvě skupiny: vlastní konipasy a lindušky. Prvé se vyznačují delším ocasem i běháký a zbarvením bílým, černým

nebo žlutým. druhé ocasem i běháky kratšími a skřívánčím zbarvením peří. Dosud známo jich všech na 70 druhů.

I. rod : *Motacilla*, Linné.

Ocas nejméně s polovic celé délky těla, na konci rovný a jeho střední pera jsou vždy černá; prostřední prst s vnějším jsou až skoro po první kloubek srostly: zadní dráp silně zahnut a delší prstu samého.

Konipas bílý (*Motacilla alba*, L.).

Třasořitka, třazolka, třaska, cacorka, pliska (Mor.), konopásek, konopáska. — Rus.: Trjasoguska sivoja; pol.: Pliszka siva, pliszka biala, trzësiogonek biały; chorv.: Pliska bijela, biela pastirica; něm.: Die weisse Bachstelze.

Tab. VIII. Druhový znak: Hřbet popelavý, kostřec černošedý; nejkrajnější pera rýdovací
obr. 53. jsou z většího dílu bílá; spodní krovky ocasní s bříškem jsou bíly; letky vně černé,

Obr. 17. Konipas bílý.

úzce bíle lemované; letky zadní se svrchními krovkami křídelními černé, široce bělavě obroubené. — Délka 195–20 cm, křídlo 9 cm, ocas 9·2 cm.

Sameček na jaře mimo uvedené jest zřepu do půl hlavy, na tvářích a stranách krku

bílý, hrdlo, volátka a hrud' zřepu, jakož i zadní část temene a šíje až po hřbet černý. — ♀ jsouc menší, nemá bílé partie hlavy tak čistě bílé a černé zase jsou poněkud menší a na hlavě mnohdy černí ta docela schází. Rozdílný jest šat jejich po vypelichání na podzim: barvy jsou vůbec temnější, svěží; na voleti jeví se podkovovitá sametově černá skvrna; obruby letek jsou širší a vůbec i lemy per rýdovacích jasněji vynikají; během času se však otrou a jsou pak v létě užší, méně zřetelné, neboť jen drobné peří se na těle mění dvakrát. Mladí jsou jinak zbarvení, šedě a šedobíle bez černí a toliko celková podoba ukazuje na konipasy.

V různých krajinách a podnebích podléhá také změnám, z nichž ona forma, zvaná konipas černý, docela jako samostatný druh popisována.

Kdoby neznal našeho milého konipáska? Vždyť není snad v střední Evropě krajiny, kde by se od jara do zimy nezdržoval; ba i za mírné zimy odhodlává se ku přezimování. Vskutku mimo celou Evropu i v Grónsku a na Islandě jednotliví byli pozorováni, potom od Laponska

až po jižní země ho nalézáme; zde však se jen zřídka hnízdívá. Východně obývá M. Asii a dále už jsou jeho odrůdy: var. *dukhunensis*, Syk., var. *baicalensis*, Svinh. a var. *persica*, Blanf. Za tahu se objevuje v Africe i dost daleko do vnitra temné pevniny zaletuje. Heuglin píše „v celé severovýchodní Africe a Arabii po celý rok“.

U nás se všude vyskytuje ať v rovinách, ať v hornatých krajinách. Žije tu na volných rolích i na pobřežích, poblíž osad i v nich rád prolévá a odtud zaletuje k potokům a vodám okolním, kde všude jej lze občas spatřiti. Poblíž mlýnů a vodních závodů vůbec neschází snad nikde; také byl pozorován v místech bezvodých. Tak se dovede přizpůsobiti poměrům. Na luka s vysokou travou nejde, za to lada a pastviště navštěvuje rád. Podniká dosti daleké výlety ze svého bydliště a brzo je společníkem pasákovým, tu zase provází orače za pluhem po polích, tamto je vidíme hbitě pobíhati podél vody anebo po kamenech z ní čnějících a než se člověk naděje, ozývá se s hřebene střechy nebo letmo jeho známé „Živli's živli's“. I na stromy dle příležitosti usedá.

U nás prožije větší část roku a že se mu tu jak náleží líbí, dokazuje ta okolnost, že sotva sníh (a ještě ne nadobro a všude) zmizí, už je tu v únoru, obyčejně ale v březnu, ač tu často trpí chladem a sněhem. A na podzim? To se mu teprve nechce od nás, stále odkládá s odletem, až konečně tu zbudě skoro sám, ale v druhé polovici října už musí pryč, daleko. Mnozí se — bůh ví proč — nebojí a s námi zimu přebývají. Ale pak bývá jim běda! Nouze a nedostatek nutí ku spolčování a také v zimě malé družinky takových smělců se po krajinách potloukají. K tahu se také shlukují v menší tlupy a najednou s nastávající nocí zvednou se se střechy nebo stromu do výše a sbohem — česká země!

Hnízdí se na přerozmanitých místech a byla by to řada veliká, chtíti vyčítati jeho hnízdiště. Jen dlužno připomenouti, že je oblíbeným pěstounem kukaček a snad jedním z neoblíbenějších. Dobrá! Hnízdo není sic vzorně upraveno, to nikoli a skoro se podobá fuhýčimu, není-li ještě povrchněji provedeno z kořínků pýrových, stebel, mechu a p.

Koncem dubna nebo v květnu bývá v něm 5—7 vajec, šedavě a zahnědle kreslených, takže základní bělavá barva sotva proniká. Průměrná velikost 19·54×14·61 mm, váha 0·135 g. Podruhé se hnízdí v červnu a celý akt ten vykonává jen samička po 14 dní.

Nemíním vyličovati život, hlavně jeho způsoby, stačí připomenouti již pověděné a pak se domnívám vším právem, že je dostatečných o něm známostí hojně mezi lidmi. Přece dlužno se zmíniti o jeho „osobní zmužilosti a statečnosti“. On s vlaštovici nejdále a nejvytrvaleji pronásledují a zahání krahujce nebo jiného „opeřeného lupiče“ a přece tuze zřídka stává se jeho kořistí.

Odtud pak se dá vysvětliti jeho škádlivá a dost nesnášlivá povaha ku ostatním ptákům zvláště na hřadovišti v rákosi nebo na stro-

mech v létě a na podzim. Toho hluku a škádlení, až nastavší noc všecko srovná.

Zpívá hlučně a dost příjemně, zvláště za jarních námluv, vznášeje se při tom chvíli ve výši; jinak se ozývá i sedě, letmo, běžmo. Za potravu jest mu, jak v povšechných znacích čeledi bylo řečeno, jediné všeliký hmyz a jest jedním z nejužitečnějších jeho hubitelů. Náš lid to také uznává a neubližuje mu snad nikdo. Dost hnízd vezme však za své při odvážení dříví palivového ze zásob, kde tuze rád se hnízdívá, jak jsem mnoho a často pozoroval a i kukačka velký podíl má na zmaru tak mnohé domácnosti konipasově.

Zažraní milovníci ptáků, sportsmani jim sluší říkati, i jeho zkusili chovati v zajetí. jako jiné ptáky, a daří se jim to. Ale neradím nikomu, kdo se necítí k tomu dost vytrvalým a trpělivým a kdo miluje nefalšovanou přírodu a uznává, že ptáče má rovněž právo na volný život jako ty, aby se k takovým pokusům odhodlával. Nikdy nevyvážá i to nejlepší studium ptáka zajatého jako častější pozorování jeho života ve volné přírodě, na svobodě. To je moje mínění — ne však mnohých. Ti mají zase svoje mínění podepřená — „pádnými důvody“.

Konipas černý (*Motacilla lugubris*, Temm.).

Konipas smutkový. — Něm.: Die schwarze Bachstelze, Trauerstelze.

Druhový znak: Peří černé, popelavé a bílé; bílé letky na konci černý; střední a horní křídelní krovky čistě bíly; dvě krajní pera rýdovací téměř celá bílá; břícho a spodní ocasní krovky bílé. V létě je povrchu od středu temene po celém krku vzadu a po celém hřbetě černý a také v předu a po stranách krku až po volátko je černě pěkně rozšířena: bílé partie hlavy a krku nepřerušují tuto čern na krku jako jest tomu u konipasa bílého. V rouchu zimním podoben jest skoro úplně našemu konipasu. Zobák a běháky černé, oko tmavohnědé. — ♀ jest povrchu šedější a na volátku méně černá. — Délka 19–20 cm, křídlo 8·8 cm, ocas 8·7 cm.

Odrůda tato (nyní za druh uváděná) je domovem hlavně ve Velké Británii, Skandinavii, hnízdí se však i v severozápadní Francii, Holandsku a řidčeji v Belgii a ostrovech Friežských; hostem bývá v Dánsku, západním Německu a na Helgolandě i dále na východě. Za tahu byl pozorován v severozápadní Africe, v Pyrenejích a jižní Francii, kde jako ve Španělských mnozí s předešlým přezimují. Také jižní Anglii v zimě nepouští. Páří se s konipasem bílým.

Ve způsobu života shoduje se s předešlým a i vejce jeho od sebe se neliší (snad jen nepatrnou velikostí = 20·2 × 15·2 mm, váha 0·137 g. Oba právě popsané druhy konipasů mají četné přibuzenstvo ve východních krajinách asijských (7 druhů se uvádí dosud).

Konipas horní (*Motacilla boarula*, L.) = melanope, Pall. = sulphurea Bechst.)

Trsařítka čili cacorka horní. — Rus.: Trjasoguska gornaja; pol.: Plizska górska, wolarka, plizska wolowniczek; chorv.: Pliska gorska.

gorska pastirica; něm.: Die graue Bachstelze, Bergstelze, Gebirgsbachstelze.

Druhový znak: Hřbet popelavý, kostřec žlutozelený, spodní ocasní krovky s celým spodkem těla jsou krásně žluté, prvější ale vždy živější; tři nejkrásnější pera rýdovací zvětšiny jsou bílá, letky II. řádu (loketní) mají prapor u kořene oboustranně bílý; rozdíl mezi 4. a 5. letkou je tak veliký jako mezi 4. a 3. Hrdlo krásně černé (♂) nadoční proužek bílý a pod tvář se také táhne bílá proužka. — Délka 20–21 cm, z čehož na dlouhý ocas připadá 10–11 cm, křídlo 9,2 cm

Zobák černý, oko tmavohnědé, běháky špinavě pleťové, chodidla žlutá. ♀ schází ona černá náhrdelní skvrna, kterou má ♂ na jaře u větších či menší míře (dle stáří), místo toho má dole nejvyš několik černých obloučků (šupinek), jinak jest bílé; popelavý povrch její jest hnědavého nádechu a žluf spodku bledší. Na podzim mají oba staří bílé hrdlo beze skvrn. Mladí v prvním šatě jsou povrchu zahnědle popelaví, vespod špinavě slamožlutí. Tab. VIII. obr. 52.

Tento konipas nevykazuje jako jeho příbuzní ve zbarvení těch změn, jsa skoro všude stejné barvy. Toliko na Madeiře se vyskytující forma jest povrchu tmavší, vespod ohnivěji žlutá u obou pohlaví — *M. boarula schmitzii*, Tschusi.

Obývá střední a jižní Evropu s ostrovy a na sever tak daleko bydlíště jeho nesáhá jako u předešlých, jsa již v severním Německu vzácností. Za to se vyskytuje v severní Africe od Senegalu až po Nil, v celé Asii, Archipelagu a Australii.

V našich vlastech vyskytuje se všude na vhodných místech, neboť zadarmo se mu nedostalo názvu „horní“. Vystupuje v horách až po hranici stromovou, často mnoho tisíc metrů nadmořské výšky. Nížinám se vyhýbá, pouze za tahu nebo v zimě někdy se tu objevuje. Miluje čisté horské potoky a bystřiny s četným kamením z vody vyčnívajícím a nerad se odtud dá zahnat; zalétne-li na pole, brzo se odtud navrací k vodě a podobně jej nenajdeš na travnatých půdách (lukách či ladech, pastvinách a p.).

Letní jeho domov musí býti hornatější. U nás na Železných horách málo nad 300 m n. v. už se zdržuje každoročně na každém i nepatrném potoku. Anebo aspoň kraj pahorkatý s tekoucí vodou a se břehy křovím a stromovým porostlými a to i v lesích. Často bývá sousedem skorce vodního. Také ve vsích se vyskytuje, jsou-li tu podmínky, jakých vyžaduje ku pobytu svému. Nehřadí v rákosí jako předešlí, nýbrž blíže vody na stromech nebo křoví. Za tahu jarního se u nás objevuje počátkem března, někdy i v únoru, nejsou vůči zimě tak tuze choulostiv a na podzim nás opoští (nejvýš po 2 nebo 4 společně) v září a říjnu. Mnozí zůstávají už v jižní Evropě a jen někteří také zbudou u nás, než vody zamrznou. Já jsem jej viděl ku př. 24. ledna 1898 v Podhořanech u Čáslavě, 12. ledna 1899 na Doubravce u Bučic a téhož měsíce pozorován se 6 bílými konipasy na potoce pod Čáslavou. V jižní Evropě je ptákem stálým.

V pouhých rovinách se konipas horní nehnízdívá. Domácnost svoji zařizuje si u vody ve břehu, v nějaké dutině ve zdi nebo tarasu, u mlýnů, pod mosty, v hromadách kamení a p., obyčejně ne tuze hluboko, takže — víme-li o hnízdě — spatříme materiál jeho i zvenčí. Není valně uděláno; skládá je z kořínků, stebel, mechů dost volně a uvnitř chlupy a někdy ani těmi ne, bývá vystláno. V druhé polovině dubna bývá v něm 5—6 vajíček hlinožlutě a šedě kreslených. Průměrná velikost 19.2×14.12 mm, váha 0.112 g. Podruhé se hnízdí v červnu a také bývá obmýšlen kukačkou úkolem pěstouna jejímu potomčků.

Milý je to ptáček, štíhlý, uhlašený, elegantní, řekl bych ještě vzdušné postavy a vždy mi připadá jako nevinné, jemné děvčátko v rozpuku, které je pečlivo o svůj zevnějšek a jehož se je hřích i myšlénkou dotknouti. Při tom také je dost přitulný, ale vždy opatrný. Čile pobíhá i bystře létá a po kamenech rád ve vodě i podle ní se prohání a musí-li to býti, i brodit se neváhá. Také mívá svoje oblíbená místačka, jako suchou větev, zábradlí mostní, hřebeny střech (i 3 jsem tu vidal) a na těch si odpočine a pozpívá. Ocasem potřásá neustále jako příbuzní, nejrychleji vždy po usednutí. Se sobě rovnými žije neustále na šířku a nevychází z mrzutosti a pŕtek a honí se ustavičně, při čemž člověku neujde jejich rychlý a lehký let.

Živí se hmyzem dílem podle vody i ve mělké vodě uloveným anebo ze vzduchu lapeným. V zimě se musí přebědovati všelijak, ale dokáže i to; za tuhé zimy však zajdou mnozí, neodletí-li ještě v čas.

Zpívá dost příjemně, lépe než předešlý. Vábí jemněji a vyšším hlasem proti bílému příteli svému a zní krátce a ostře: „ci ci cis, cissis“.

2. rod: Budytes, Cuvier.

Ocas není na konci vykrojen a jest kratší poloviny celkové délky; běháky vysoké, drápek zadního prstu skoro přímý a kratší prstu samého, leč vždy ještě delší prvního článku jeho.

Konipas žlutý (*Budytes flavus*, L.).

Cacorka žlutá, čančora. — Rus.: Тriasогуска желтая; pol.: Pliszka żółta; chorv.: Pastirica ovčarica, pliska pastirica; něm.: Die gelbe Bachstelze, die Schafstelze.

Druhový znak: Vrch hlavy popelavý s nadočním proužkem bělavým; na hřbetě olivově zelený; dvě nejkrásnější pera rýdovací jsou skoro úplně bílá. Mladí ptáci povrchu tmavošedí (jako hlína), vespod bledě žlutaví a na hrdle černě skvrnití. — Délka 17—18 cm, křídlo 8.3 cm, ocas 7 cm.

Starý ♂ má mimo uvedený znak černošedé uzdy a krásně kanárkově žlutý spodek do zelenava přecházející. — ♀ je povrchu šedozelená a vespod nikdy tak pěkně žlutá, na hrdle bělavá a na volátku sem tam

se vyskytuje šedá skvrnka. Na podzim se líší barva šatu od hávu sva-
tebního (jarního): není totiž tak živých barev, spodek toliko na hrdle
zůstává slámově žlutý, ostatně všude jest bledší. ♂ takto skoro vypadá
jako konipas horní v podzimním rouchu, kdyby právě hřbet jeho nebyl
stále i tu zelenější a ocas kratší. Mladí se podobají spíše poněkud ♀,
leč barev jsou zasmušilých. Zobák i běháky mají bledší než staří, kteří
je mají černé.

Konipas žlutý je velice hornímu podoben a snadno bývají navzájem
zaměňováni. Žlutý je však vždy menší, má mnohem kratší a širší ocas
a nevypadá tedy tak štíhle. A pak jarní šat hned u váhavého pozoro-
vatele rozhodne, je to černé hrdlo u horního, které žlutému
schází.

Konipas žlutý už dal práce učeným systematikům anglickým a ně-
meckým, jako celá skupina konipasů vůbec, a do dneška vzor mnohým
duchaplým a pilným pracem o něm není mnohé ještě objasněno. Četné
formy a jich přechody vzájemné považovány mnohými za samostatné
druhy, ačkoli je známo, že se mimo malé změny ve zbarvení, sotva jinak
od sebe se liší.

Jsou to:

Bud. flav. beema. Syk. — forma východní s bílými tválemi a ušima ze střední
Asie a jižní Sibíře, jež byl uloven také v Italii, Bukovině a Rusku.

Bud. flav. borealis, Sm. — forma severní s tmavošedým vrchem hlavy,
černými uzdami, tválemi a ušima ze Skandinávie, Ruska, Laponska, za tahu také
v Čechách i na Moravě pozorován a uloven.

Bud. flav. cinereocapillus, Savi — forma jižní či Feldeggův konipas žlutý
s hlavou světle šedou a hrdlem vždy bílým bez proužku nadočního, vyskytující se
od jižních Uher a Bosny na jih v zemích středomořských. Byl také jednou zjištěn
v Čechách (Pražák).

S těmito formami úzce příbuzny a četnými přechodními tvary jsou
spojeny:

Konipas černohlavý (*Budytes melanocephalus*), Licht, jehož ♂ má celou hlavu
i týl černý bez nadočního proužku; znám je z Uher, Černé Hory, Italie, zemí balkán-
ských, jižního Ruska a střední Asie.

♂ této formy se širokým bílým nadočním proužkem a úzkým bílým vousem
nazván konipaselem bělobrvým (Bud. melan. paradoxus, Brehm) a jiný se žlutým
proužkem nadočním konipaselem žlutobrvým (Bud. melan. xanthophrys, Sharpe),
který ale doposud jako forma konstantní není bezpečně dokázán.

Konipas žlutý i s těmi všemi formami obývá celou Evropu až za
polární kruh, kde již vegetace zcela zakrňuje, mimo to Asii až do dálného
východu, Číny, kde všude se vyskytuje. V Sibíři není ještě žádnou vzác-
ností na Boganidě na 71° s. š. Za tahu prolétá jižní Asii a větší díl
Afriky (Guineje) i na ostrovy Kanárské zapadne; východně tu byl po-
zorován v Zanzibaru a ještě jižněji až v Kapsku (Sclater).

V Evropě a také v našich vlastech se vyskytuje hojně v nížinách
na rozsáhlých pastvích, močálech, vlhkých lukách a rolích. V Ně-
mecku, kde mají takových půd nadbytek, je praobyčejným letním ptákem,

ačkoli přece ne tak jako konipas bílý. Sousedství člověka nikterak nevyhledává, nestojí o ně a také se nikde blízko osad lidských neusazuje. Vlhko má rád, ale vody samé nevyžaduje. Rád se zdržuje poblíž pasoucích se stád dobytka, jsa jejich společníkem mimo dobu hnízdění se. Proto také ovčákům a pastýřům i naší zlaté mládeži jest místy dobře známa žlutá cacorka a ku podivu — vůči nim nejví ptáče to žádné takové bázně, jak se dobře z dětských let pamatují; často se s nimi o přízeň pastevců dělí bílý konipas a špačkové.

U nás se objevují na jaře v malých družinkách počátkem dubna, často za oráčem v tu dobu na poli se popásající, aby se pak po nasycení dále ubírali a opět v září a říjnu se houfně ubírají na pouť k jihu. V našich vlastech nepřezimuje žádný, jest choulostiv proti zimě a vidíme-li i přes to žlutého konipasa v tuto dobu, pak jest to vždy konipas horní a nikoli tento. Stěhují se za dne i za noci, vysoko letíce, až v Africe dolétnou cíle cesty své, kde s bílými se zdržují pohromadě.

Hnízdí se v trávě na lukách, v trsech ostríc a sítin, v příkopech, na březích, močálech, mezi kořeny, v řepě, jeteli, řepce, máku a p., hnízdo zakládaje vždy na zemi. Nelíší se od hnízd konipasích vůbec a 5 vajec obyčejně bývá v něm v květnu; jsou celičká skvrnitá, jako rozmazaná, takže mají pak barvu šedohnědou až šedožlutou, aniž by základní barva vynikala. Průměrná velikost 18.6×13.6 mm, váha 0.108 g. Hnízdí se toliko jednou.

Pěkností svého zbarvení předčí leckterého ptáka náš konipásek žlutý. Jest čilým a plachým (ne všude) a při hnízdě opatrným, ačkoli při krmení vyvedeného a neposlušného synáčka zcela blízko v řepě se dal pozorovati (1906). Pobíhá krokem, při čemž pokyvuje pěkně a způsobně hlavičkou jako předešlí a rád se usazuje na vyšší předměty, kameny, sloupy, stonky (šťovíku a jiných rostlin), stromy i křoviska, aby měl rozhled. Je však patrné, že nemá proto stvořené nožky, na větévkách se udržovati, málo zahnutý zadní drápek neposkytuje mu pevného držení. Jemu přirozenější spíš po zemi než po hůrách se pohybovati.

Okřsek svůj jednou vyvolený hájí zuřivě a běda cizinci, který se zjeví; pronásledují ho, klovou jej a nepřipustí, aby se poblíž nich usadil. I za tahu, hodlají-li kde v rákosí přespáti, natropí hluku, až hrůza.

Živí se jako jeho příbuzní všelikým hmyzem, jež dílem sbírají, dílem ze vzduchu lapají, zejména na pastvích kolem stád. Ovcím prokazují služby chytáním střečků a j. havěti, ačkoli hlavním účelem pobytu jejich poblíž dobytka jest sobě zaopatření hojného a tučného sousta. Z nouze — cnost, jak to ve světě chodívá.

Zpěv jeho se mnoho podobá zpěvu konipasa bílého.

Konipas citronový*) *Budytes campestris*, Pall.

Konipas žlutavý. — Rus.: Trjasoguska žoltogolovaja; pol.: Pliszka żółtowa; chorv.: Pliska žuta; něm.: Die gelbstirnige Schafstelze, die Gelbstirnstelze.

Druhový znak: Celá hlava žlutá nebo částečně zelenavě žlutá. — Délka 19 cm, křídlo 8·3 cm, ocas 7 cm.

Druh tento se dělí ve dvě formy, východní, ohnivěji žlutě zbarvená a západní (var. *campestris flavissimus*, Blyth.) více zelenavého zbarvení. ♂ má celou hlavu citronově žlutou (východní) anebo je pouze vrch hlavy a týl žlutozelený (západní); povrch těla olivově žlutý a spodek krásně jako hlava žlutý, takže zepředu se jeví pták (viz Naumann III. sv. tab. 13., obr. 3. a 4. obě formy) krásně jako zralý citron žlutý, od hlavy až po spodní ocasní krovky. Věhlas nejlepšího evropského malíře ptáků Kleinschmidta ručí úplně za jeho správnost. Západní forma *flavissimus* zastupuje žlutého konipasa ve Vel. Britanii a také v Holandsku, Belgii a Francii se vyskytuje, za tahu pak ve Španělsku a docela v Uhrách byl zjištěn.

Čistší co do barev forma východní (typická) opět je domovem v jižním Rusku, Turkestanu a dále na východ. Za tahu však znám je z Polska, Uher, Chorvatska a dle Pražáka měl býti uloven v Čechách u Dobrovice (Ml. Boleslav).

V ostatním se shoduje s předešlým druhem, a jak lze míti za to jest jen jeho zvláštní geografickou odrůdou.

Konipas žlutohlavý (*Budytes citreolus*, Pall.).

Rus.: Trjasoguska žoltogolovaja; chorv.: Pliska žutoglava; něm.: Die gelbköpfige Bachstelze, Gelbkopfstelze.

Druhový znak: Čelo s temenem žluté nebo zelenožluté; obě krajní rýdovací pera skoro bílá; přes hnědočerná křídla jdou napříč dvě široké bílé pásy; kostřec v žádném šatě není olivovězeleného nádechu, jest prostě šedý. — Délka 18·5 cm, křídlo 9 cm, ocas 8 cm.

♂ má jasně žlutou hlavu a spodek; týl a kraj hřbetu za ním je černý, přecházejí dále na zádech do šedého zbarvení; střední pera rýdovací jsou hnědočerná; ostatní popelavá. — ♀ je poněkud menší má čelo žluté, temeno a týl šedozelené, hřbet popelavý, na uších je žlut šedě zakalená. V zimě jsou žluté partie bledé.

Odrůda *B. citreolus citreoloides*, Gould, se vyskytuje v území Kaspickém, Turkestanu a Kašmíru a má v létě černý hřbet.

Tento konipas obývá přerozsáhlé území, neboť již v moskevské gubernii se objevuje a odtud dále přes Ural celou Sibiří až po ústí

*) Navrhují přídomek »citronový« jako vhodnější než Pražákův »žlutavý«, protože máme konipasa žlutého, žlutobravého, žlutohlavého, naž ještě žlutavého. Souhlasím s Jandou, že název ten valně neoznačuje ptáka.

Amuru. Jednotliví ptáci byli dopadeni už na Helgolandě, v Itálii, v Čechách a v Haliči. Hnízdo staví podobně jako náš konipas žlutý a dobře je dovede vypravit, aby odpovídalo svému okolí. V první polovici června snášívá 5, zřídka 6 vajec, jež s pomocí samečkovou bývají vylehována. Co do barvy jsou bledší vajec našich konipasů, ač co do kresby jsou jim rovna. Dle Taczanowski-ho je průměrná velikost jejich 18—20 2 × 14—14 8 mm.

Bližší jeho příbuzní jsou:

Konipas čínský (*Budytes taivanus*, Svinh.).

Něm.: Die chinesische Schafstelze.

Druhový znak: Čelo šedé, vrch hlavy se hřbetem zelenavý. ♂ má uzdy a místo kol očí a uší černé, nadoční proužek vyniklé žlutý a tváře s celým spodkem krásně žluté. — ♀ je barev mdlých, na prsou zahnědlá, uprostřed bílá.

Vyskytuje se ve vých. Sibíři, Daurii, Číně a ostrovech japonských; byl také dopaden již v Uhrách (1895) a později tamtéž ještě celý párek (Szikla).

Konipas bělohlavý (*Budytes leucocephalus*, Przewal.).

Něm.: Die weissköpfige Schafstelze.

Ten se značí bílým čelem a temenem a tím se liší ode všech předchozích ♂ se jinak podobá žlutým konipasům a ♀ je povrchu nahnědlé šedá; na kostřec; olivovězelená, na prsou a břichu špinavě žlutobílá; spodní ocasní krovky má žluté.

Obývá zakaspijské oblasti (oasu Mervskou) v Turkestaně, již. Altaji a severozáp. Číně.

3. rod: *Anthus*, Bechstein.

Ocas vždy kratší poloviny celkové délky těla, na konci buď rovný nebo vykrojený; drápek zadního prstu bývá dlouhý, více méně zahnutý. často ostruhovitý (přímý). Podobají se co do způsobu života a potravy své konipasům lišíce se od nich kratšími běháky, kratším ocasem (jimž jen volně pohybují), skřivančím zbarvením, zpěvem a způsobem námluv. Skřivanům opět jsou podobny celkovým zbarvením, leč mají útlejší zobák, delší běháky a hlavní rozdíl jest v úpravě křídel (viz druhové znaky). Jest tedy nesporno, že tvoří lindušky přechod mezi oběma zmíněnými: konipasy a skřivany. Vábi piskavě, za zpěvu provozují zvláštní let (tokání). Hnízda staví na zemi. Pelichají dvakrát v srpnu a únoru nebo v březnu. Dosud známe jich v celém světě na 40 druhů a z těch 9 z Evropy, 4 druhy se hnízdí v našich vlastech a jeden na tahu se objevuje.

Linduška luční (*Anthus pratensis*, L.).

Rus.: Ščevrica lugovaja; pol.: Swiergotek łąkowy nebo łączny piskczek, kósnik, żdźbło; chorv.: Trepteljka livadna; něm.: Der Wiesen-Pieper, Wiesenlerche, Krautwistlich (Čech).

Druhový znak: Povrchu do zelena olivově hnědá a tmavohnědě skvrnitá; na hrudi světle rezavožlutá a také hnědě skvrnitá; ocas je vykrojen a nejkrainější jeho pero je na vnějším praporu a na konci buď čistě bílé nebo zažloutlé, druhé vedle má pouze bílý konec; zadní drápek je 10 mm nebo delší; hrdlo s nadočným proučkem zahnědle bílé; prvé 4 letky ruční jsou si téměř rovny; kostěc není skvrnit. — Délka 14 cm, křídlo 8·8 cm, ocas 6 cm.

Zobák shora hnědočerný, oko tmavohnědé, běháky barvy masové. Velice staří ♂♂ mívají někdy hrdlo do rezava žluté. — ♀ jest o malé poznání menší, povrchu světlejší, vespod nažloutlejší a na hrudi je drobněji skvrnita. V zimním rouše (po letním vypelichání) je trochu tmavší. Mladé vypadají také tmavěji než jejich rodiče, majice hltaň žlutý a na hrdle a prsou jsou tmavozahnědlé a výrazně černé skvrnitě pruhovaní.

Blízce příbuzná jest *Anthus bertheloti*, Bolle, žijící na ostrově Madeíře.

Linduška luční obývá střední a severní Evropu (Island, Norsko) a severní Asii, zvláště v západní její části. Za tahu zaletují do jižní Evropy a celé severní Afriky až po Habeš. Četné jich přezimuje v jižní Evropě na př. na Černé Hoře, na Cypru a také na březích Bodamského jezera byla už v zimě pozorována; v Anglii jest ptákem stálým. V našich vlastech se sice také na příhodných místech hnízdí, leč na tahu jich tu vidáme nejvíce, obzvláště na podzim. Objevují se z jara počátkem března i dříve a podzimní tah počíná již koncem srpna nebo v září a potrvá až tři měsíce, neboť se trouší přes celý listopad buď v menších či větších společnostech a to za dne. Všude je možno vyplašiti na polích, zvláště za koroptvích honů od srpna počínajíc.

Ráda se zdržuje na lukách, močálech, bažinách u rybníků, vlhkých rolích a vystupuje v horách do podobných míst slatinných a rašelinných. Čím rozsáhlejší jsou taková místa, sem tam křovisky nebo stromy porostlá, kde se střídají lučiny a lada, tím jsou jí milejší.

Hnízdí se volně nebo i pod ochranou rostlin v nepatrném důlku pod kamenem v trsech travin, mezi ostřicí a p. vždy však na zemi a hnízdo jest neobyčejně těžko naléztí. Je to volná spleť mechu, kořínků, stebel, vnitř však pěkně vykrouženo, jemně vystláno žíněmi a chlupy. V polovici dubna jest v něm obyčejně 5 vajíček na šedobílé půdě všude hustě šedohnědými tečkami a skvrnkami pokrytých. Průměrná velikost 19·2 - 13·9 mm, váha 0·121g. Hnízdí se dvakrát, podruhé v polovic června (4 vejce); po 13 dnech klubou se mláďata.

Linduška luční je živé, družné a neposedné ptáče, jež rádo vyhledává s rákosníky, konipasy žlutými a strnady rákosními stálé šarvátky a škádlenice. Málokdy jen na stromy vyletuje a stane-li se tak, jsou tu nejistý, protože nesedí pevně pro dlouhý dráp zadního prstu a nezdrží se tu tedy nikdy dlouho. Rychle běhají, na rovné zemi s přestávkami.

V době tahu jsou mezi sebou velmi družné a často se jich spatřují hejna do tisíců jdoucí, jež se úzkostlivě drží pohromadě a opozdí-li se mnohé nebo z nějaké příčiny zůstanou pozadu, jest patrné, kterak spěchají, snažice se hlavního zástupu dosíci; při tom slyšeti se dávají svými nápadnými pískavými zvuky „ist, ist“ (jinak také „síp, síp“). Lítají lehce v krátkých obloucích.

Zpívající vznášejí se vždy do výše šikmým směrem, chvilku zde prodlí a opět střelou s přimknutými křídly vracejí se k zemi, kde buď na křovisku, nějakém silnějším stonku nebo docela na zemi písničku svojí dokončí.

Ta se skládá z rozmanitých sloučených strof, jichž tony se opakuji. Naumann takto je zaznamenal: „cik, cik cikcikcikcik cik vité vité vité vité vitévitévité jik jik jik jik jik jik tyrrrrrr“, což ovšem různě je modulováno. Není právě píseň ta valně melodická jako příbuzné lindušky lesní, ale nelze popřít, že se jí tak trochu podobá. Vábí zvláštním pískotem „istististist“ nebo „sipsipsipsip“ a letíce za tahu ozývají se „jikjikjikjik“ —

Živí se hmyzem vodním, ovády, kobylkami, plži, komáry a j. a v zajetí vedle živočišné potravy i drobná semena máku, prosa a p. pořizají. Jsou to ptáčci milí, příjemní a elegantní i přes to svoje prosté odění.

Linduška rudokrká (*Anthus cervinus*. Pall.).

Pol.: Świergotek rdzawogardlisty; chorv.: Rumenkasta trpteljka; něm.: Der rotkehlige Wiesenpieper, Rotkehliger Pieper.

Druhový znak: Ocas, drápek zadního prstu a letky jako u předešlé, již se velice podobá, jen krk, část hrudi zpředu je v letním šatě vínově narudlá; uspořádání skvrn je takové jako u předešlé, leč skvrny se prostírají až na spodní ocasní krovky. Délka 14 cm, křídlo 8·3 cm, ocas 6 cm.

Mimo uvedené znaky má ♂ rudý proužek nadoční. — ♀ je na bezeskrvném krku narezavělá. Mladí jsou vespod zahnědle žlutavě bílí. V zimním rouchu nelze tuto lindušku od předešlé skoro ani rozoznati, leč skvrnění je obvykle výraznější a vyskytuje se i na kostřeci a horních krovkách ocasních.

Po dlouhou dobu bylo o této lindušce pochybováno, že by byla druhem samostatným a pokládána za varietu předešlé, lindušky luční. Avšak když takové autority jako Newton, Harwie-Brown a Seebohm také i způsob života na místě v bydlíšti jejím poznali a rozdíl mezi oběma vytkli, kterak toho neuznati?

V létě žije na severu Starého světa, jsouc obyvatelkou tunder až do Kamčatky; zdá se, že na východě se vyskytuje hojněji. V našich vlastech je vzácnou a dosud spoře známou z několika kusů zde dopadených na tahu; mám za to, že se tu častěji objevuje, ale není dokladů. Reiser ulovil skvostného ♂ u Kostenbrodu v Bulharsku (10. května

1890) a touž dobou jich pan z Chernelů na Velenském jezeru v Uhrách 10 ulovil. U nás u Frant. Lázní (Palliardi), v Jizerských horách (Michel) byla rovněž pozorována; také z jiných zemí je dosti záznamů po ruce. Přezimuje v již. Asii a střední Africe až po Senegal a Nubii.

Za doby námluv vyletuje ♂ také zpěvmo do výše, tu se chvíli třepetá a vznáší, načež mžikem vrhá se k zemi. Vábí a varuje podobně jako předešlá „bi-is, bi-is“.

V potravě a rozmnožování souhlasí s předchozí; vajíčka nalezena v polovici června a hnízdo spíše v sušších místech bývá založeno.

Linduška lesní (*Anthus trivialis*, L.).

Linda, libuše, leptuška, lesní kanár. — Rus.: Ščevrica lesnaja, konok; pol.: Świergotek drzewny, pliszczek żdzieblik, psnerka; chorv.: Sumska trpteljka; něm.: Der Baumpieper, die Spiesslerche.

Druhový znak : Drápek zadního prstu kratší prstu samého (ani ne 10 mm dlouhý) a hodně zahnut; 4. letka zřetelně kratší než 3.; ocas jako u lindušky luční; povrchu do zelena hnědošedá a tmavohnědě skvrnitá; hruď světle okrově žlutá s černohnědými skvrnami. — Délka 15·5 cm, křídlo 8·5 cm, ocas 6·5 cm.

Luční ve zbarvení podobná, na volátku silněji do rezava naběhlá a hustěji skvrnitá. Svým krátkým zadním drápkem ve všech šatech se lehce od luční rozeznává. Zobák načernale hnědý, oko tmavohnědé, běháky barvy masové. — ♀ je bledší a o maličko menší. V zimním šatě jsou tmavší, hnědočerně výrazněji skvrnité, hrdla s volátkem krásně zahnědle žlutého a černě skvrnitého.

Ve východní Sibiři a Japonsku mají za ni formu *Ant. trivialis maculatus*, Hod., která je po vypelichání na podzim povrchu zeleňší a skvrny uprostřed per má méně zřetelné.

Linduška lesní se vyskytuje v celé střední Evropě až do studeného zeměpásu, v Asii až do Japonska, za tahu pak v severní Africe a na Kanárských ostrovech; v Tunisu a Alžiru jest však také jenom poutníkem, zaletujíc tudy ještě dále na jih až do Kapska (Sclater). V zimě hostí ji Egypt a jižní Indie; v jižní Evropě nepřezimuje. Ve vlastech našich je hojná, více než předešlá, majíc tu přece mnohem více příhodnějších míst než ony.

Jest lesním ptákem a miluje lesy poněkud zanedbané, zpustlejší s nižšími porosty a pasekami, nu a těch je nyní bezmála víc než starých lesů dospělých. Neváže se na určitý druh stromů, ani kolmé členitosti nerozumí, jen když to nejsou lesy tmavé, hluboké a nemají holé půdy bez mechu a trávy. V Dol. Rakousích se usazuje také v alejích polních a hnízdí se na polích nebo příkopech. V horách až po hranici stromovou lze ji pozorovati. Za tahu se objevuje v polích, zelnicích, řepách, bramborištích hledajíc tu potravu. Sedá ráda na stromy i ty nejvyšší, ale na zemi se také mnoho zdržuje, zejména v trávě, přenocujíc tu. Za jar-

ního tahu objevuje se u nás v první polovici dubna a opět v srpnu a září nás rodinky za noci opouštějí.

Hnízdečko staví na zemi v místech, kde ♂ nejčastěji slýcháme prozpěvovati; pozor! nemysli nikdo, že už o hnízdě víš, znáš-li okruh jeho, to se nahlédáš a přece nic nenajdeš. To ví bůh, myslím si tak, kdo jen ty ptáčky tak mistrovsky naučil ukrývatí hnízda! Ale je to dobře — docela správně tak — nereptejme! Já jsem je našel, když jsem je nehledal, bylo v trávě u mladé borůvky v lese na vlhké travnaté světlíně a v něm teprve jedno vajíčko. A vícekrát jsem je nenašel, když jsem si umínil, že je zrovna naléztí musím. Shora je viditelné — jsme-li totiž u něho — ničím nebývá zakryto; je-li však na svahu založeno, musí být pak více méně horem překlenuto a potom ovšem jen se strany je viditelné, zrovna jako hnízdo strnádково nebo bramborníčkovo.

Hnízdečko samo má silné stěny, z mechu obyčejné, a uvnitř pěkně vyloženo stébly, kořínky, vlnou a různými chlupy (srnčími). Vajíčka na žlutavé, šedé, violetové, pleťové i čokoládové barvě základní jsou tečkována nebo počmárána temnohnědě nebo rudě, inu varírují neobyčejně. V III. svazku nového Naumanna je na 45. tabuli zobrazeno 14 variet a každá jiná. Naleznou se v první polovici května na počet 5, jen někdy 6 a podruhé se hnízdívají jen staré ♀♀ v červnu. Průměrná velikost 19.89×14.9 mm, váha 0.132 g. Za 13 dní líhnou se holátka, o něž staří velice pečují, blížíme-li se jim (i když jsou větší už) obletující úzkostlivě se ozývají „síb, síb“, což při vajíčkách nečinívají. Kukačka si na ni občas také zpomene s nadělením.

Ptáče to je na zemi hybné, pobíhá s hrudí zdviženou a ocáskem i zadkem často pokyvuje; ráda běhá vysokou travou a vůbec rostlinstvem. Útočiště vždy hledá jen na stromech, byť i dost vzdálených; tam však ve větvích neposkakuje, nýbrž jedné od druhé dosahuje třepáním. Vůbec na stromech spíše si jen odpočine anebo zachraňuje a země jest spíše její hlavním rejdištěm. Lítá jaksi namáhavě, ač dost rychle letem trhavým, jakoby vzduchem poskakovala.

Zpívá ráda ve vrcholcích vysokých stromů a ještě odtud vyletuje do výše, opiše tu letmo, třepetavě a šikmo vzhůru předepsanou turu hadovitou (vlastní tokání) a v pěkném oblouku za stálého hlaholení snáší se buď na totéž místo, kde začala anebo opodál, kde také nastane finale a coda zvuky stále zmírajícími „cia, cia, cia“ — —

Zpěv ten chvílemi klokotem svým připomíná tlukot kanáří a proto z neznalosti zove ji lid v lesnatých krajinách „lesním kanárem“. Jest bez odporu velmi příjemný, všech lindušek nejlepší a i v kleci horlivě jej přednáší odměnou za tu všechnu péči jí věnovanou. Ale co jest to proti jásavému hlaholu jejímu v omládlé přírodě lesní, kde může stoupati vonným vzduchem volně do výše! Ubohý otrok musí se spokojiti lávkou místo haluzi vrcholovou a páchnoucím okolím, kde místo modré oblohy je kus měkkého hadru. Pán přírody má na to právo! —

Živí se hmyzem po zemi i v trávě nasbíraným a v zajetí i drobným semením; mimo to řádného žiru slavičího nutně vyžaduje. Jsou povahy příjemné a brzy mezi jinými ptáky přivyknou, vedouce si jaksí prostomile a elegantně.

Linduška velká (*Anthus richardi*, Vicill.).

Pol.: Świergotek Raycharda; chorv.: Ostrugata trpteljka; něm.: Der Spornpieper.

Druhový znak: Povrchu zahnědle žlutošedá, temeno se hřbetem je zdobeno hnědočernými, okrouhlými skvrnami a kostec šedohnědými osténkovými proužky; spodek narezavěle žlutobílý, volátko a strany krku výrazně tmavě skvrnité, čím dále ku hrudi tím drobněji; krajní pera rýdovací jsou bílá s vnitřním praporem šedohnědým, druhé má bílou zevní obrubu a skvrnu na tomže místě. Nepatrně zahnutý, mimořádně dlouhý zadní dráp je mnohem delší prstu. Nejdelší zadní (ramenní) letka je rovna skoro 4. ruční letce a ta opět o málo je kratší letky 3. Jest největším druhem této čeledi a nejbližší příbuzná následující. — Délka 22,5 cm, křídlo 10,4 cm, ocas poněkud vystřižený, 8,1 cm, zadní dráp (ostruha) 20–30 mm.

K tomu sluší dodat, že má bradu a hrdlo bílé, volátko silněji do rezava naběhlé; letky jsou tmavohnědé a světleji hnědavě lemovány; zobák skoro hnědý, zdola světlejší, oko tmavohnědé, běháky barvy masové. — ♀ = ♂.

Skoro ve všech evropských zemích, i v Rakousko-Uhersku a Čechách (u Písku) a na ostrovech Severního moře byla linduška velká za tahu pozorována, leč nikdy aby se hnízdila.

Její domovem jsou stepní území střední a východní Asie až do Číny; za tahu zaletuje do Indie a severní Afriky. Zvlášť hojnou je v dolním Bengalsku, kde je za zimních měsíců houfně lapají a pode jménem „ortolán“ v Kalkutě prodávají.

Hnízdí se na stepích, vřešovištích, širých pastvinách na zemi v důlku. Jest zjevně zvláštním, když se po zemi pohybuje; nekráčí jako druhé lindušky, naboř skáče jako drozd či kos. Letí-li, činí dojem konipasa svým dlouhým ocasem. Mní-li se býti pronásledována, je velice plachou.

Linduška rolní (*Anthus campestris*, L.).

Rus.: Śčevrica polevaja; pol.: Świergotek rudawy nebo rolowy, pliszka polowiec; chorv.: Rujna trpteljka; něm.: Der Brachpieper, die Brachlerche.

Druhový znak: Povrchu světle žlutošedá, sem tam nezřetelně tmavěji skvrnitá; spodek zažloutle bílý, toliko na bocích několika málo skvrnkami zdobený; 4. letka patrně kratší 1. Krajní pero rýdovací má vnější prapor se stvolem bílý a na konci velkou nažloutlou skvrnu, druhé vedle má stvol tmavohnědý a skvrnu koncovou menší; zadní drápek ploše a mírně zahnut a delší prstu. — Délka 16,1 cm, křídlo 9 cm, ocas 7 cm.

Vrch hlavy tmavě čárečkován a celkem je linduška tato nejméně skvrnitá proti ostatním a dle toho ji lze snadno určit. Zobák

podoběn skřivanímu, je hnědý jako roh, hltan žlutý, oko temnohnědé, běháky silné, špinavě žlutavé. — ♀ je o málo bledší a nesnadno se dá rozeznati.

V mírných částech Evropy až po střední Švédsko vyskytuje se linduška rolní; v Anglii však není. Východně se zdržuje ve střední Asii až do Indie. na jih v severní Africe na obou pobřežích i s Kanárskými ostrovy. V našich vlastech ve mnohých krajinách se vyskytuje a jinde ji neuvidíš za celý věk a tak znějí zprávy i z jiných zemí. Zajímavé jest právě okolí mého působiště. Na Železných horách (pyšný sice název pro naši pahorkatinu, 500 m nejvyšší) v severní části Čáslavska u Bum-bálky, Turkovic, Bílého Kamena, Březinky, Vápenky, Sobolusk, Litošic a j. ji nalezněš každoročně na polích jako skřivana (ovšem ne tak hojně), ale pod horami v kotlině čáslavské, jen několik set kroků jižněji, ji nikdy neviděti.

Její oblíbená bydliště jsou obyčejně suché volné půdy, kde jako skřivani pobíhají. Sedávají sice také někdy na stromy, ale činí tak nerady; častěji spíš na vrchol nízkého křoviska. Kraje lesů, neúrodné písčité půdy, vřesem porostlé pahorky, kamenité svahy, větší paseky lesní a k jihu obrácené stráně a lada, vůbec území nehostinná podobně jako lesní skřivan vyhledává. Hřadují na zeml. Jsou tažnými ptáky, kteří v polovici dubna se k nám dostavují a koncem srpna obyčejně odtahují a to jak za dne, tak za noci v malých družinách. (Můj pár pochází z počátku května 1891 druhý den po příchodu.)

Hnízdí se v malých prohlubínkách, starých kolejích, za hrudou, v trsech travných, vřesu nebo pod křovisky jehličnatými a hnízdo samo je výborně skryto. Jest to chumáč pýru, trávy, mechu, stebélek, čím dále dovnitř jemnějších a někdy i chlupy a žíněmi vyložených. V severnějších krajinách používá výhradně mechu, v jižnějších mech často úplně schází a celá stavba bývá uvolněná. Koncem května snášívá obyčejně 5 lesklých vajec křehké skořápky a cele posetých žlutavými, rezavými bledšími a tmavšími tečkami, čárkami a skvrnkami, takže základní barva bělavá se pod nimi ztrácí; při tom ve kresbě i velikosti dost jsou proměnliva. Průměrná velikost 20·9 × 15·6 mm, váha 0·056 g. Podruhé se hnízdívá asi na 4 vejcích toliko v jižnějších bydlištích. Za 14 dní vyluhují se mladé, někdy s přídavkem kukaččímým, čímž bývá osud jejich také vždy zpečetěn. Kdysi starý ♂ v zajetí krmil vedle svého jednoho mláděte zcela ochotně půl tuctu budničků menších.

Tato linduška, tak málo známý pták, jest obratným běžcem, povahou svojí pak nepokojná a plachá. Popoběhnouc kousek cesty, zastaví se a tiše stojí, takměř neviditelná pro svoje zbarvení, pokyvuje ocáskem a řítí nahoru dolů, volněji však než konipasi činí. Mívá svoje oblíbená stanoviště poblíž hnízda někde na keři, kameně, kolu nebo mezníku, kde lze ♂ častěji nalézt, ač se tu dlouho nezdrží, protože svým rozsáhlým revírem po celý den probíhá. Litá lehce a rychle

1. Kukačka. — 2. Krutihlav. — 3. Datel černý. — 4. Žluna zelená. — 5. Žluna šedá.

v obloucích a šikmo k zemi sletujíc, vždy ještě kousek po zemi běží než se nadobro zastaví.

Někdy vzletuje vysoko do povětří jako skřivan a odtud pak se dává slyšeti svým nevalným a nepřetržitým „círhy dacidá“, načež složíc křídla buď kamenem řítí se k zemi, anebo někdy jen mírně, zdoluhavě a lehce k zemi se snášívá. Toto stoupání u výši a poletování tu zpěvmo má společné jak s linduškami tak se skřivany. Jen před dravci se ukrývají v trávě, jsouce jinak dosti smělymi ptáky.

Živí se jediné různým hmyzem, který většinou v běhu chytají.

V zajetí ji možno nechati volně pobíhati po podlaze a jest svým chováním a postavou dosti příjemným ptákem zajatcem. Zpěv není zvláštní, ačkoli i pro něj se naleznou milovníci. Vábí „cijiř“ anebo „círlevi“, potom slyšeti jakési vrabčí volání „dilem dlem“ a zvonivé „gridlin, gridlin“; při hnízdě se ozývají jaksí truchlivě „círřp“. —

Linduška vodní (*Anthus spiolella*. L. = *spiolella*, L. = *aquaticus*, Bechst.).

Haferník (Mor. Valaš.). — Pol.: Siwerniak, swiergotek wodny; chorv.: Trpteljka pojarica; něm.: Der Wasserpieper, Bergpieper.

Druhový znak: Povrchu tmavě olivověšedá nebo hnědošedá s nepatrně znalými tmavšími skvrnami; peří její není pomíšeno žlutozelenavě; letky, spodní klídelní krovky a rýdovací pera jsou rezavě lemovány; nejkrajnější pero ocasní má na vnitřním praporu čistě bílou skvrnu sahající až skoro do prostředí pera; druhé jen malou takovou skvrnkou je zdobeno; běháky tmavokaštanové nebo i černé; zadní drápek mnohem delší než prst sám a dost silně obloukovitě zahnut. — Délka 15.5–16.5 cm, v rozpjetí 27–28.5 cm, křídlo 9 cm, ocas 7 cm.

K tomu dlužno podotknouti, že tváře i uzdy jsou šedé, nadoční proužek, hrdlo, břicho se řítí bílé, krk zpředu s hrudí zarudle plavohnědy a beze skvrn; slabiny jsou bledě skvrnité; dlouhý zobák je celkem slabý a černohnědý, oko tmavohnědé a ocas jen nepatrně vykrojen. — ♀ až na bledší spodek a několik skvrnek na hlavě jest podobna úplně ♂. Po vypelichání na podzim a v zimě je vrch hlavy tmavší, hrdlo s krkem vpředu bílé a ostatní spodek špinavě bílý, na volátku a na bocích tmavohnědě a šedě skvrnitý.

Pěkný tento pták je horalem jižní a střední Evropy a Asie až po Čínu. Přezimuje v jižní Evropě, severní Africe a jižní Asii a jednotlivé občas zkusi za mírné zimy i u nás přezimovati; jsou drsnému podnebí dost uvyklé. Tak na březích Bodamského jezera pozoroval ji Bau. V Asii jest dle Dybowski-ho nejobecnější všech lindušek a dle Radde-ho hnízdí se na Kavkaze až na sněhové čáře. V Bosně a Hercegovině, Černé Hoře, na Rhodopském pohoří lze ji v létě na travnatých horních lučinách hojně pozorovati.

Libuje si holá pásma, kde stromoví pomalu přestává a pouze zakrslá kleč ještě roste. V severnějších zemích jako v Holandsku, Dánsku, Švédsku, Vel. Británii, na Färöerách je ptákem pobřežním, který se

zdržuje na příkrém pobřeží mořském, oživuje tak holá skaliska tamní. Také ji lze naléztí ana se prohání na hromadách kamení, písečných dynách, na březích sousedních jezer a p. Miluje vodu a má ráda holé, lysé skaliny; krajiny s nízkými křovisky, kosodřevinou obírá si ráda za hnízdiště, a proto dobře by jí slušel vedle názvu „vodní“ také „linduška skalní“.

Ani v zimě nestojí o roviny a vždy raději pahorkatiny vodnaté na svých toulkách vyhledává. Odtahuje v září a v březnu na toulkách těch tak dlouho prodlévá, až teprve v květnu v plném svatebním rouchu se objevuje ve svém dřívějším domově.

V našich vlastech se vyskytuje hlavně na Krkonoších, na Pradědu, na Karpatech. Párky se hnízdí nedaleko od sebe a hnízdo stává pod anebo mezi kamením, pod převislou travou a zvláště zhusta pod starými větvemi kleče po zemi se plazícími, ale tak, že vejce možno vždy viděti. Je ze suchých travných stebel, chlupů, zřídka jen z peří a v květnu v něm možno naléztí 5–6 vajec mramorovaných různými tóny hnědými, žlutavými a popelavými, která rovněž jsou ve velikosti a barvě proměnlivá. Průměrná velikost $20-23.4 \times 15-16.3$ mm. Podruhé se hnízdívá koncem června anebo v červenci.

Co do chování má mnoho podobného s linduškou luční, jsouc ovšem větší a silnější. Pobíhá jako konipas po zemi při vodě, v níž se i brodívá, je-li mělká, a ocasem rovněž potřásá zvolna nahoru a dolů. Vzletuje-li, ozývá se svým vysokým vábivým hlasem „spib“ nebo jemnějším „cipp cíp“ a usedá obyčejně brzo na vyvýšený předmět nějaký. Přednáší-li svoji pěknou písničku, jež také se poněkud podobá zpěvu lindušky luční, jsouc však čistší, jasnější a zní asi jako: „gís gís gís, vit vit vit, vik vik vik, gif gif gif — vid, víd víd víd — citr citr citr citr — srrrrrrrsi cimp cimp cimp“, vyletuje po způsobu příbuzných do výše a v pěkném letu a rychlém šikmém vrháni se s rozpjatýma křídlyma dokončuje ji většinou usednuvši na vrcholku křoví, skaliska nebo i na zemi.

Koncem července 1904 viděl jsem ji cestou z Nového Světa po hřbetě Krkonoš několikrát, nejlépe však u Obří boudy pod Sněžkou, ana si pochutnávala na kuchyňských odpadcích na smetišti, kam i pomýje se vylévaly. Nebyla nikterak plachou, ačkoli turistů před večerem se tu dost procházelo a mne dočkaly na 15 kroků, davši se kukátkem pěkně pozorovati. Také na vrcholu Sněžky druhý den ji bylo viděti za kapli poletovati.

Živí se hmyzem, drobnými šneky i se skořápkami, pavouky a p. Také v zajetí ve skřivánčí kleci s měkkým stropem a mimo to vhodně upravené se dá chovati při slavičím žíru. O svou domácnost je tuze pečlivá, avšak úzkostlivým varováním darmo ji prozrazuje.

Poznámka: V severozápadní Evropě na skalnatých březích Faröerů, Skotska, Anglie s ostrovy a Francie žije v létě a jižněji

i v zimě předešlé velice podobná linduška temná či skalní (*Anthus obscurus*, Penn, něm.: Der Strand-Felsenpieper). Byla dopadena na Helgolandě, v Dánsku, na pobřeží německém a hollandském. Pták samotářský, málo plachý, protože člověka málo zná a v povšechném svém chování i způsobu života nezapře, že jest linduškou.

Mimo to na Helgolandě byla dvakrát ulovena linduška vodní americká (*Anthus pennsylvanicus*, Lath.), která se hnízdí v severních územích Severní Ameriky a v Grónsku.

VII. čeleď: Skřivani (Alaudidae.)

Tato čeleď se vyznačuje nápadnými znaky. Ptáci sem náležející mají tenký, šidlovitý nebo tlustý pěnkovitý zobák a u jednoho rodu (*Alaemon*) docela delší hlavy. Nozdry jsou zakryty drobnými pírký. Běháký jsou nízké, leč přece vyšší než krátké prsty, nazad (na rozdíl od ostatních pěvců) zřetelnými rozdělenými štítky pokryté, kterýžto znak toliko u velice starých ptáků je nesnadno rozeznatelný. Prsty nejsou srostlé a zadní je opatřen vždy dlouhým ostruhovitým a rovným drápkem. Křídla jsou dlouhá a široká, nazvice hrotitá o 19 letkách; 1. letka nebývá vyvinuta, zhusta tuze malá a sotva patrná; 3. neb 4. bývají nejdelší. Zadní letky (ramenní) netvoří však žádné druhé špičky, jako u lindušek jsme poznali; letky loketní bývají většinou u širokého konce zařiznuté, dvoulaločné; ocas je délky prostřední nebo krátký.

Ve zbarvení peří jest si většina druhu skřivanů podobna a vyjadřuje se dobrým názvem „skřivánčí“. Jest to barva šedá jako hlína, skvrnitá, čímž se nesnadno od půdy, na které neustále skoro žijí, rozeznávají. Obývají volné krajiny a živí se hmyzem, semením a zelenými součástkami rostlin. Žaludek mají masitý, velmi svalnatý; 5 párů zpěvných svalů je dokonale vyvinuto. Pelichají ročně jen jednou.

Jest jich známo dosud na 110 druhů, ze kterých jeden toliko obývá Australii, tři Severní Ameriku a ostatní jsou obyvateli Starého Světa.

1. rod: *Otocorys*, Bonaparte.

Rovný zobák je kratší hlavy, oproti šířce dvakrát tak vysoký; ostruha (zadní dráp) téměř přímá; hlava je po stranách zdobena dvěma nazad směřujícími pernatými „oušky“; 1. letka je zakrnělá, sotva patrná; nejdelší letky ramenní nepřechínávají 7. ruční letky.

Skřivan podhorní (*Otocorys alpestris*, L.).

Skřivan ušatý, severní (dle Jandy). — Rus.: Javronek sněžnýj; pol.: Górniczek, dzierlatka przeciotka, filistynek; chorv.: Alpínska ševa; něm.: Die Bergohrenlerche, Alpenlerche.

Druhový znak: Povrchu hnědošedý, temněji skvrnitý; nazad hlavy z každé strany je několik delších úzkých pírek, jež rozčechrány tvoří malou dvoudílnou chocholku, podobající se páru růžků nebo oušek. Čelo s hrdlem jsou jako síra žlutý; pruh na uzdách a tvářích, jakož i štít na volátku jsou černý; spodek bělavý, na stranách rezavého nádechu. — Délka 16·6 cm, křídlo 11 cm, ocas 7 cm.

Dodatí sluší, že ohbí křídelní s kostřecem jaksi do špinavo růžova přechází; zobák je rohově šedý, oko tmavohnědé, běháky tmavošedé, zadní dráp rovný, 16 mm dlouhý. — ♀ není tak pěkná, žluť má jen bledou, černé kresby mdlejší a menší a peří má konečky hnědé.

Příbuzné druhy jsou: *Otocorys penicillata*, Gould, jenž má černou skvrnu záušní spojenou se štítem na volátku. Byl znám dříve z Malé Asie a zvláště z Kavkazu, avšak Reiser jej našel v horách bosenských a bulharských (tuto až do výše 1600 m) hojně. Je větší typického skřivana podhorního (délka 18—19 cm, křídlo 11—11·8 cm, ocas 6·7—8 cm).

Ve východní Persii známa je odrůda tohoto iranica, Zarud., která místo žlutého zbarvení na hlavě má bílé partie.

Domov skřivana podhorního, krásného to ptáče, je velice rozšířen a zaujímá sever Evropy, Asie i Sev. Ameriky s Grónskem. V našem zemědělu obývá Skandinávii, severní Rusko, dále pak celou Sibiř, kde v Taymíru (nejsevernější Sibiř) více není. Dle A. Brehma je také dítkem tundry, kde se všude hnízdí v obou světech.

Je tedy snadno pochopitelné, že za doby tahu bývá v jižních zemích zhusta pozorován, uvážíme-li to přerostlé území jeho rozšíření. V norském Laponsku nejvýš 200 m nad m. dostupuje a to v liduprázdných kamenitých pustinách a hnízdí se ve Švédsku a Norsku nejdále po 65° s. š. na jih.

Východně Severního mysu je hojnější (vých. Finnmarky) než na západě. Za tahu se přidržuje, jak se zdá, hlavně západního pobřeží s jeho hřbety horskými než nízkého východního pobřeží Švédska a přes Helgoland táhnou jich veliké zástupy daleko na jih. V našich vlastech se vyskytuje občas v pahorkatinách v době podzimního tahu, ba i uprostřed zimy v lednu a únoru. Hojným je v tuto dobu v Dunajské deltě a uváděn jest i pro Alžír a Tunis.

Obývá zvláště náhorní roviny, pastviska vysokých pásem a pole a zaletuje i na silnice jako chocholouš. Blíž pobřeží není tak vzácným jako v nitrozemí. V nordických Alpách dostupuje až pásma borového a vrbového, vyhledáváje tady močálovitě, travnaté a pusté slatiny.

Ve východním Rusku a v Sibiři je v létě jako druzí skřivani ptákem stepním (až po 48° s. š. na jih se hnízdí) a oblibuje si rozsáhlé bylinstvem porostlé stepi i vyvýšeniny na nich, přednost dáváje raději půdě úrodnější, černé. Jak viděti je dost rozmaný u volbě svého bydliště, jež je tak podivně rozmanité. V tatarských stepích zdržuje se i poblíž osad a mezi pasoucími se stády.

Hnízdo pečlivě vystavené a chmýřím rostlinným a jemnou travičkou vystlané bývá ve vlastní jamce na zemi pod ochranou trsů travních, kamenů nebo jakékoli vyvýšeniny a od polovice června až do července bývá osazeno 5 vejci, menšími vajec skřivana našeho a podobných vejcím lesního skřivana co do barvy a velikosti. Průměrná velikost 22.7×16.4 mm, váha 0.191 g.

Podobně jako náš skřivánek žije a tyje i skřivan tento a také jej lze v zajetí chovat, k čemuž se pro svoji slíčnost a vzácnost a tím i zajímavost dobře hodí. Jest velice družným a může býti chován i v ptáčincích s jinými ptáky příbuznými.

Zpívá dost příjemně jako skřivan polní a nečiní tak jenom na zemi, ale i při vyletování a za poletování ve vzduchu. Vábí „cích cibit“ as jako sněhule, spíš hlouběji, melancholicky v úplné shodě s pustinami, jež jsou mu domovinou.

II. rod: *Melanocorypha*, Boje.

Zobák na skřivany víc než obvykle tlustý, silný a vysoký, se stran stlačený, spíš pěnkařím nebo strnadím podobný a proto jím může i tvrdší semena vylupovati; mezi nozdrami je dvakrát tak vysoký jako široký; malá 1. letka jest patrna, jsouc kratší dolních krovek ručních 2. a 3. jsou nejdelší; ocas je vykrojen.

Skřivan kalandra (*Melanocorypha calandra*, L.).

Pol.: Kalandra, skowronek białoskrzydły; chorv.: Planinska červljuga; něm.: Die Kalandlerleche.

Druhový znak: Nápadně veliký, silný, kuželovitý zobák, poněkud větší křídla a krátký ocas; po stranách krku s každé strany po velké černé nebo hnědé skvrně, přes křídlo se táhne bělavý příčný proužek, který tvoří konce středních krovek. — Délka 18.3 cm, křídlo 12.8 cm, ocas 6 cm, v rozpjetí 38—40 cm.

Povrchu je podobně zbarven jako náš skřivan, volátka a horní hrud je černě kropenatá, rýdovací pera černohnědá světle lemovaná, nejkrajnější je skoro celé bílé, před ním již jen na vnějším okraji; konec ocasu skoro rovný, jen mírně vykrojen; zobák zažloutle masový, oko hnědo, běháky silné, špinavě pleťové se zadním drápem skoro přímým. ♀ jest poněkud menší, majíc skvrny nákrční mdlejší a menší, podobna jsouc takto skřivanu krátkoprstému, ovšem velikostí nad něho vynikajíc.

Dle území svého bydliště vykazuje také proměnlivost co do velikosti a částečně i zbarvení svého. Portugalští ptáci jdou více do rezava; toskáňští mívají zase nákrční černé skvrny největší; nejsvětější jsou kalandry maloasijské, z poříčí Volhy stejnobarevně tmavošedé. Cvikem a zkušeností dle toho lze dosti bezpečně uhodnouti vlasť jednotlivých těchto skřivanů.

Jest obyvatelem jižních zemí od Spaněl po Řecko, Turecko a dále na východ v stepech kol moře Kaspického a v Turkestanu; mimo to v severní Africe od Marokka po Egypt až do Nubie (Rüppell). Hnízdí se také v Bulharsku a velmi hojně na Černé Hoře. V domovině svoji je ptákem buď stálým nebo přeletavým, neboť daleko na jih se nevzdaluje, jižní ptáci po té pak severnějšími bývají nahrazováni, takže na Černé Hoře zdržuje se po celou zimu (Führer). Jako vzácnost zalétne se někdy do Švýcar neb jižního Německa a severněji ještě jest vzácnějším zjevem, jako ku př. u nás (české museum má jednoho domácího (Palliard) a v okolí Vratislavi a Frankfurtu i na Helgolandě také byly kalandry uloveny. Také v naší říši byla vícekrát dopadena.

Za bydlíště si volívá stepi, pouště, neúrodná vřesoviště, leč i úrodné pole a lučiny jako náš skřivan. Hnízdo mívá v důlku na zemi pod travou nebo vřesem, zřídka na úhorech vedle kamenů nebo ve stopách dobytčích na pastvích. Jest to dokonce neumělá stavba za 4—5 dní vystavená a v květnu bývá osazeno obyčejně 5 a jen zřídka 6 vajec (Führer). Velikost průměrná 24·1 × 17·7 mm, váha 0·237 g.

S našim skřivanem polním má moho společného a také spolu tovaryši. Zpívá mistrovsky, neunavně a vynalézá různé nové a nové melodie a četné strofy. Přednes jeho jest silný, ohnivý až ku podivu. Zhusta slyšeti při poletování a sletování slabiku „klytra“ tak zřetelně, že se domníváme slyšeti odkudsi lidský hlas. U Francouzů panující okřídlené úsloví „Zpíváte jako kalandra“ (u nás někdy podobně zase pravíme „jako skřivánek“) je lichotivou poklonou a zdvořilostí.

Führer praví o něm: „Dovednost samečkova v napodobování ptáčích hlasů je vskutku obdivuhodná. Je tu slyšeti jiřici, stehlíka, lindušku rolní, úplný zpěv skřivana krátkoprstého, švehol vlaštovky a m. j. Nejvíce si dává záležeti v době tokání, kdy keř od keře poletuje. Zvláštní zpěv tohoto druhu je složen ze cvrčivých tónů, jež by bylo možno snad přirovnati ku oněm, jež vydává jednak rákosník zelený nebo naše propáska a mezi ně zařazuje fletnové zvuky a ono známé „klytra.“

Pro zpěv bývá chován v klecích a zachází se s ním jako se skřivanem polním. Je však příliš hlučný a hřmotivý a spíš venku se lépe vyjímá, ačkoli měšťáky dlouho si ráno na lůžku hovící časným hlaholem ze spánku burcuje a nelibost způsobuje.

Živí se hmyzem i semeny, která jako zvonek zobákem vylušťuje, což ostatní skřivani nečiní.

Skřivan černý (*Melanocorypha yeltonensis*, Forster).

Rus.: Javronok černoj; pol.: Skowronek czarny; chorv.: Tatarska čvrljuga; něm.: Die Mohrenlerche.

Druhový znak: Zobák silný, pěnkavovitý; zadní ramenní letky kratší než u ostatních klivců; spodní klídelní krovky černé. Starý ♂ je černý; ♀ je zbarvení kliváčího a tmavě skvrnitá. Délka 17—19 cm, křídlo 13·5 cm, ocas 7·2 cm.

Cerné zbarvení ♂ se mění dle stupně opotřebenosti bílých a plavých obrub peří, jež po vypelichání jsou nejpatrnější; zobák je žlutavý, oko hnědé, běháky zahnědle černé. — ♀ má v novém šatě jasnější šedé obruby per a mladí jsouce jí podobní líší se opět rezavějšími, ostře vyznačenými lemy peří povrchního.

Obývá vlastní stepi středoasijské u velikém množství, zvláště území mezi Volhou a Irtyšem, od Kaspického moře až po horstva středoasijská. Jen někdy se zatoulá do západních území evropských a byl dopaden u Bruselu (1836), na Helgolandě (1874) a v severovýchodní Haliči (1885) v podzimním šedavém šatě.

Jinak se shoduje v povaze své s ostatními skřivany. Jest příjemným zjevem širých stepí a zdaleka viditelný a zdobí netoliko půdu, ale i povětří. Nejvíce se podobá předešlému. Za zpěvu také vysoko vyletuje a třepetavě visívá ve vzduchu podoben netopýru, načež v tupém úhlu vrhá se k zemi.

Skřivan sibiřský (*Melanocorypha sibirica*, Gmelin).

Rus.: Javronok bělokridloj; pol.: Skowronek białoskrzydły; chorv.: Sibiriska ševa, čvrljuga; něm.: Die Weissflügellerche, sibirische Lerche.

Druhový znak: Koncová polovička ramenních letek je bílá, čímž vzniká na křídle veliké bílé zrcátko (skvrna); zobák krátký a silný; nejkrajnější pero rýdovací jest skoro celé bílé, druhé jen na vnějším praporu, třetí je pouze bíle lemováno. — Délka 17 cm, křídlo 12 cm, ocas 7 cm.

Shora tmavohnědý, světle lemovaného peří s černými osténkami; vrchní křídelní krovky, vrch hlavy a záuší jsou rezavy; spodní krovky křídelní, uzdy, kol očí, hlava se stran a spodek jsou bělavé; hruď na rezavěle hnědě naběhlá, boky rezavé a hnědě skvrnitě; vykrojený ocas je tmavohnědý, světle obrubovaný; zobák a oko hnědé, běháky tmavohnědé. — ♀ jest menší, svrchu šedější, na prsou víc skvrnitá a na hlavě spíše hnědější.

Hojným je ptákem ve stepech jižního Ruska, střední Asie a Sibíře, zejména na dolním toku Uralu a Volhy, kam přilétá v době probuzení přírody, když se širošířý kraj zazelená. V zimě se shlukují v nespočetné zástupy a potloukají se po krajinách. V nitru Evropy byl už několikrát dopaden, jako v Anglii, Belgii, na Helgolandě, v Polsku, Uhrách, Haliči, Itálii a častěji v Turecku.

Zpíváje nevyletuje tak vysoko jako skřivan polní a píseň jeho jest neméně pěkná.

III. rod: *Calandrella*, Kaup.

Prvá letka zcela zakrnělá i zespod neviditelná; zobák krátký, tupý, kuželovitý; ramenní letky často stejně dlouhé s ručními; zadní drápek krátký jako prst sám.

Skřivan krátkoprstý (*Calandrella brachydactyla*, Leis.)

Pol.: Skowronek krótkopalcowy; chorv.: Kratkoprsta ševa; něm.: Die kurzzeheige Lerche, Kurzzehenlerche.

Druhový znak: Zbarvení pěti je velice světle plavé nebo hlinožluté; zobák krátký a dosti silný; prsty krátké; po stranách dolního krku je po černé skvrně (jako u kalandry), ostatní spodek je téměř beze skvrn; nejdelší ramenní letka sahá až na konec 4. letky ruční. — Délka 13·7 cm, křídlo 9·5 cm, ocas 5·4 cm.

Celý pták činí dojem maličkého skřivana kalandry. Povrchu je tmavě skvrnit, vyjma na kostřeci; rýdovací pera tmavohnědá; nejkrajnější s rezavěbílou velikou skvrnou, druhé už jen s takovým pruhem na vnějším praporu; zobák skoro hnědý, ostatek zažloutlý; oko tmavohnědé, běháky žlutavé, nevysoké; prsty krátké a drápy rovněž nedlouhé a skoro přímé. — ♀ podobá se úplně ♂, nemá však nákrční skvrny tak nápadné.

Obývá nížiny jihoevropské, střední Asii a severní Afriku. V západní Asii je obzvláště hojným ptákem kol Kaspického moře, jsa tu častým sousedem velkého svého příbuzného — kalandry. V Evropě se vyskytuje v Portugalsku a v jižních zemích středomořských. Žije tu velice rád v pustých krajinách a písčínách, také na polích a dle podněbí své domoviny jest pak buď ptákem stálým nebo tažným. Doba tahu připadá na říjen a březen.

Byl dopaden asi 30 krát již na Helgolandě, dále v okolí Mohanu, ve Velké Britanii (as 6 krát), ve Švýcarsku i v říši naší a dle Pražáka měl býti také dopaden i v Čechách, což nikterak není nemožným.

Hnízdí se vždy na zemi, kde se vůbec skoro stále zdržuje, běhaje tu rychle krokem. Společnost sobě rovných miluje a jen z nedostatku této druží se i k jiným skřivanům. Zpívaje vzletuje také do výše, kde se dlouho třepetavě vznášívá; také zpívá na zemi (Homeyer). Píseň jeho jest dosti melodická, jak König pozoroval v Tunisu, kde je tuze častým zjevem.

Jiná odrůda (nyní za druh považována) jest krátkoprstý skřivan Pallasův (*Calandrella pispoletta*, Pall.), jehož ramenní letky o 1½ cm jsou kratší letek ručních, čímž se od předešlého snadno rozezná a také zobák má tlustší; hlava, předek hrudi i po stranách jsou podélně černě skvrnity; charakteristické dvě skvrny nákrční mu scházejí.

Vyskytuje se asi ve 3 formách a obývá velice rozsáhlé území od ostrovů Kanárských celou severní Afrikou, jižní Španěly a Rusko, Malou Asii a dále na východ i Turkestan, Persii až do severní Číny. Také v Itálii a na Maltě byl pozorován. Ve zvycích svých shoduje se s předchozím úplně, leč zdá se, že dává přednost stepním krajinám, kraje písčnaté a role nerad obývá.

König shledal, že také holá, pustá místa poblíž vody a močálů vyhledává.

4. rod : *Alauda*, Linné.

1. letka je zřetelně viditelná, leč velmi malá, špičatá a tuhá; křídla a ocas jsou dlouhé, poslední třikrát tak dlouhý jako běhák; ramenní letky mnohem kratší letek ručních; zobák kratší hlavy; zadní drápek mnohem delší prstu a skoro přímý.

Skřivan polní (*Alauda arvensis*, L.).

Skřivánek, škrobánek (Mor.). — Rus.: Šavronok; pol.: Skowronek; chorv.: Poljska ševa; něm.: Die europäische Feldlerche.

Druhový znak: Nejkrasnější rýdovací pero s obou stran bílé až na tmavý proužek na vnitřním praporu; rovněž vnější prapor sousedního je bělavý; ocas vykrojený; střední jeho pera na vnější straně bělošedá, na vnitřní rezavohnědá. s polovic křídly zakrytá. Krovky vespod křídla jsou narezavěle šedobílé; peří nazad hlavy není prodlouženo v trvalou či stálou chocholku, ač ptáku jest možno je zdvihnouti. Celkové zbarvení je ono typické „skřivánčí“, jak bylo již pověděno u línůšek. — Délka 17 cm, křídlo 12·3 cm, ocas 7 cm.

Zobák je šidlovitý, svrchu černý, vespod světlejší, oko tmavohnědé, běháky zahnědle masobarevé. Obě pohlaví se od sebe neliší co do barvy, avšak ♂ má býti o poznání větší a křídlo jeho jest o 1 cm delší, na hrudi silnějšího nádechu rezavého, kdežto ♀ má ono místo světlejší a skvrnění tady se zdá býti temnější. Ptáčníci mají mimo to pro ně zvláštní známky pohlavní, za něž však zodpovědnost brátí nemohou. Mladí ♂♂, kteří se cení za lepší a pilnější zpěváky klecové než staří, poznávají se po hladších destičkách na běháku, jež u starých bývají drsnější a také povrchní peří mají světleji lemováno a podobně zobák i běháky jsou světlejší.

Vyskytují se u našeho skřivana různosti jak u velikosti tak u zbarvení, jež od světlé šedi variruje až ku zahnědlé šedi, ba ještě temnější. Také úplní nebo částeční albíni se vyskytují, jako zase melanismem stížení. Mimo to uvádějí se v různých spisech i zrůdy skřivanů, jako křivozobí, dlouhozobí a jinak zvrhlí, což při množství ptáků těch nikterak nepřekvapuje.

Avšak konstantní formy středoevropského skřivana polního nedají se uváděti, ač se o to novější dobou mnozí a mnozí ještě pokoušeli a pokoušejí dosud, aby jako autoři u nového pojmenování svým jménem parádovali.

Možno-li o některém ptáku říci nebo tvrditi, že jest světoobčanem, platí to měrou nejvyšší o skřivanu polním. Jemu jest skutečně celý svět otevřen a také je jedním z nejhojnějších ptáků. Alespoň v Evropě mimo

Tab. XI.
obr. 74.

Obr. 18. Noha skřivana polního.

jižní a severně až do sev. Norska všude jest doma a v těchže šířkách nalézá se i v Asii až do nejzazšího východu.

Za tahu se ovšem vyskytuje ve všech jižních zemích obou dílů světa a v Recku jich už mnoho přezimuje, podobně tak na Cypru, v Španělech, již. Francii a Italii. V Tunisu a Alžiru přezimuje v úrodných krajích u velikých houfech; chytají je tady a prodávají na trzích, mají býti všech ostatních skřivanů nejužitečnější (skřivánčí paštiky).

Usadili jej také v Sev. Americe a ku potěšení všech hospodářů i přátel ptactva zdá se mu tam výborně dařiti. V našich vlastech neschází nikde a obzvláště nynější způsob hospodaření velice jde skřivánkovi k duhu; jsouť pole, ať jakákoli (úrodná ale především) jeho nejmilejším bydlíštěm, avšak neschází ani v chudých krajích a neúrodných územích, na písčitých stepích, vřesovištích, lukách, mokřadech i ladech, na horských lukách, v pahorkatině, močálech, na pobřezích skalnatých i písečných dynách ostrovních a kde ještě by se nerozléhala jeho jarní milá píseň? Jen lesům se vyhýbá, potom osadám a holým skalám v pohořích.

Obr. 19. Skřivan polní.

Ve druhé polovině září sletují se skřivani jedné krajiny, aby se pomaloučku hnuli k jihu; severní osadníci doletují k nám obyčejně ve velikých hejnech až v říjnu a než se nadobro od nás vytratí, trvá to do listopadu, kde už spoře jen protahují. Shledalo se, že — ač zřídka kdy — jednotliví nebo malé družinky za mírné zimy u nás zůstávají. Počátkem února vracejí se ti nejprve, kteří přezimovali od nás nejbliže na jihu a za nimi přitahují ponenáhlu jižnější a jižnější až tak v polovici března jsou i ti nejsevernější osadníci evropští ve své staré domovině opět. Stává se někdy, že se dostavují první tito zvěstovatelé jara hned po prvním tání sněhu, ale často bývají kruté zklamání, nastane-li opět nová zima s vánicemi a mrazy. Nedivno, když se pak přidružují ku strnadům, chocholoušům a j. dožebrávající se sousta na návsích, dvorech, hnojištích atd. a vyhledávající místa sněhu prostá, hledí se nějak přebědovati.

Slabý vítr západní na tahu jich nepoděsí, leč prudké bóry od východu hledí se vyhnouti, seč možno, letíce ku př. nízko při zemi anebo naopak vyhledávají pásem klidnějších u veliké výši nad zemí, putující dále oku lidskému často neviditelní. Táhnou za dne od 8. hodiny ranní až do poledne; odpůldne odpočívají klidně a popásají se. Celých 24 hodin nezůstane nikdy táhnoucí hejno skřivanů na jednom místě.

Obyčejně k večeru, odpočati, odletují zase kus dále hned po slunce západu a jasných měsíčních nocí také někdy používají ku další cestě.

Jistý Sicilian praví o příchodu a tahu skřivanů: „U nás (v Palermu) počíná tah v době rovnodennosti a potrvá měsíc. Nikde jich není tolik jako okolo Palerma, vyskytují se tu v houfích od 20–50 kusů, ale za to jeden houfec za druhým po celý den, nejvíce k polednímu a zvláště za mírného větru severního, severovýchodního nebo severozápadního (tedy po větru). Za prudkého větru nebo za jihovýchodního nebo jihozápadního opáčeného větru neviděti žádných nebo jenom velice málo. Letí pomalu a stejnoměrně nad vodou a zvedají se do výše, jen když doletují pobřeží. Za hlavního tahu jich přelétne za jediný den jistě na million a za celou dobu tahu počítáno na 10 mill.(!) pouze zálivem Palermským, jenž je nejvyš 20 km dlouhý. Tah ten poskytuje obyvatelstvu města a okolí veselou a výdatnou loveckou zábavu. Množství střelců rozestaví se po celém pobřeží anebo dokonce vyplují skřivanům vstříc na moře. Některý den až na 100 bárek hemží se v přístavu a dobrých 300 střelců mimo to očekává je na pobřeží. Všichni bez ustání střelí, takže to činí dojem rychlé palby v bitvě. Mnozí střelci za málo hodin na 300 skřivanů uloví. Ptáci ti se střelby nebojí, jsou-li ještě daleko, neboť přiletují přímo do největšího ohně. Jsou-li však blízko při početí palby, vyhnou se, ano i na moře se vracívají, hledíce odtud bezpečnějších míst pobřežních dosíci.

Jelikož jsou velmi unaveni, tuze snadno padají při nepatrném poranění na vodu, kde je potom hravě sesbírají. Ti pak, jež šťastně této porážce unikli, rozptylují se po zemi a tam pak ještě jiní střelci paběrkují. Tak se hospodáří v Italii na podzim. Na jaře se skřivani vracejí téměř nepozorovaně do Italie. Věru, že nelze pochopiti, proč právě skřivani letí přes moře proti Palermu a proč netáhnou přímo na její jižnější konec pevniny do Kalabrie?“ — táže se tento válečný zpravodaj sicilský. Bezpochyby že skřivani vědí, co tam na ně může čekati — zase jen hekatomby — zase jen „Sicilské nešpory“.

Šlechtic Homeyer k tomuto líčení podotýká, že z něho docela jasně vysvitá, že ptáci táhnou většinou směrem větru (po větru), že nevždycky přes pevninu, anobrž že sledují vždy jistý, trvalý, určitý směr bez obavy, že na cestě té jest jim přeletěti širé hladiny mořské, jimž by se jinak velice snadno vyhnouti mohli. Tah skřivanů přes Helgoland označuje se jako „silný“.

Sotva že skřivani k nám na jaře zavítají, zvolí si každý párek svůj malý okrsek, v němž chce však býti toliko sám pánem a souseda tu nestrpí. To můžete pozovati dobře ty honby a zápasy samečků. Hnízdí se párky dost blízko sebe a proto jen sotva sto kroků mívá revír jednotlivý v obvodu.

Hnízdečko vždy bývá v důlku na zemi, za hrudou, v obilí, řepě, trávě, jeteli i u samé cesty polní, ale dobře skryto a jen náhodou je

nalezneme, protože nijak nápadně nevyniká. Vogeler našel skřivánčí hnízdo v polozetlelé lidské lebce na starém hřbitově Niddenském (Kurský liman), kdysi pohyblivou dynou zasypaném (1907). Stěží se dá z důlku vyňati celé neporušené, brzy se rozpadá, jsouc jen volně spleteno ze suché trávy, starého strniště, stebélek a kořínek a jen někdy žíněmi vyložené.

Koncem března, spíše až v dubnu bývá v něm 5 vajíček hustě tmavohnědými, šedými, rezavými skvrnami pokrytých, takže i v tomto zbarvení od barvy okolní půdy nijak se nápadně nevýjímají (ochranné zbarvení). Průměrná velikost 21.5×16.1 mm, váha 0.193 g. V poměrech velikosti, podoby i co do barvy a kresby velice jsou proměnlivá jako o ptáku samém víme. Za 14 dní ♀ je sama vyluhuje a hnízdí se každoročně dvakrát a za příznivého počasí dokonce třikrát.

Vybraní skřivani vypírají se jako všichni hmyzožravci kuklami mravenčími, také tvarohem, žemličkou v mléce máčenou a drobnými kousky syrového masa, ale nebývají z takových žádní zpěváci, nenaučí se mezi ostatními zajatci a jsou z nich hudlaři; mnohem cennějšími jsou v ohledu tom starší ptáci polapení.

Skřivan umí výborně po zemi pobíhati, při čemž při každém kroku hlavou pokyvuje a chocholku neustále vztyčuje. Má také svoje oblíbená místa jako pahorečky, mezníky, hroudy a p., kde se často usazuje a obezírá krajinu. Rozumí se, že mu sem jiný pták nesmí a že hned jsou v sobě. Mimo dobu tahu nepozorujeme u něho přílišnou družnost. Velká a dlouhá křídla činí jej schopna různých způsobů letu provozovati, jakož letounem je celkem výborným.

Potravou jsou mu drobní broučci, kobylinky, stonožky, cvrčkové, pavouci, hladké housenky, larvy a p., což vše nalézá na zemi, nebo na nízkých bylinách; že by i létající hmyzy lapal, nebylo pozorováno. Když pak je hmyzu nedostatek (na jaře), spokojí se oštipováním mladého osení a trávy a na podzim se živí různým semením travným, mákem, prosem, ovsem i pšenicí; ječmen už méně a žito docela nerad. Kde roste mnoho polního česneku, pochutnává si zvláště rád na měkkých tučných jeho listech a tím i jeho maso nabývá přichuti i vůně česnekové. Zrnko ovsa uchopuje zobákem na tupém konci a tlučte jím o zem tak dlouho, až je zbaví pluch; má přece jen slabý zobák, než aby je mohl vyluštit jinak. Právě tak činí s kobyilkami, jimiž také dlouho tříská o zem, pokud je nezbaví dlouhých noh.

O pěstování skřivana v kleci pomlčím a o zpěvu rovněž se nemíním tak dalece zmiňovati; ale radím každému, komu není skřivánčí píseň známa, aby si vyšel na jaře záhy z rána ven do boží přírody, do polí (ne do lesa) a uslyší tu nejoriginálnější melodii, přírodní a poetickou, která jej jistě více nadchne než sebe lepší píseň v nízké kleci s měkkým stropem a ubohým zajatcem dráty jako vězeň pohlížejším. Ubohé ptáče — cos udělalo? Jen lotři se vězní a u tebe dar nebes, do hrdla vložený, má být příčinou ztráty svobody?

Ptactvo má vůbec mnoho nepřátel a člověk od jaktěživa činil si jako „pán přírody“ právo na ně, leč málo je domácích ptáků, kteří mají tolik nepřátel jako náš skřivánek a člověk se musí diviti, že přes to přese všechno co jich v ptákožravých jižních zemích pohubí, mohou se opět širé luhy a lány našich zemí osaditi milými těmi pěvci. U nás možno s dobrým svědomím říci, skřivanu úmyslně se málo škodí, ačkoli tisíce hnízd při pracech polních běře každoročně za své.

Proto však člověka musíme přece jen postavit na prvé místo mezi nepřátele či škůdce skřivanů. Jiní pak jsou dilem z řádu ptáků jako ostříž, postrach skřivanů, při jehož objevení se zmlkne rázem veškeren hlahol jejich a vše hledá spásu na zemi, kde se přimknou, aby pod ochranným zbarvením svým ušli bystrozrakému lupiči; často vletí před ním uděšení i pod vozy, dobytek, hledající ochrany u člověka. Také krahujec, sokol, pilich, pochop a moták, který hlavně hnízda plení, dále poštolky i ptáci havranovití, jakož i pořouchlý čáp, který nedává žádným mláďatům na pastvě pardon. Ze ssavců jsou to lasice, liška, ježek, rysěk, kuna, kočky, křečkové — zkrátka vše, co jen se masem živí. Není tedy s podivením, připomeneme-li si ještě různé pohromy živelní, že skřivani nejsou už dávno vyhubeni? Či snad zákony na ochranu ptactva staví hráz úplnému jich vyhubení? Pochybuji, že tomu tak — co my dle nich ušetříme, jinde snědí, jeť skřivánčí pečínka nebo paštika lákavým mlsem zámožných tříd. Věřu, že člověk žasne nad plodivostí přírody vůbec a skřivanů zvlášť!

5. rod: Lullula, Kaup.

Zobák jemný a tenký, běháky poměrně slabé; chocholka vztyčitelná a mírně prodloužená, ale ne tak nápadně dlouhá jako u druhu následujícího; 1. letka malá, 16—17 cm dlouhá, zespod křídla viditelná; ocas poměrně krátký a pět šestin ho bývá křídly zakryto.

Skřivan lesní (Lullula arborea, L. = Alauda arb. = Galerita arb.).

Linduška. — Rus.: Fialka; pol.: Lerka, filuszka, ledwuchna, skowronek borowy; chorv.: Sumska ševa; něm.: Die Heidelerche, Wald-nachtigall.

Druhový znak: Na přední vrchní části křídla od ohbí dolů jsou tmavé a bělavé skvrny; všechna rýdovací pera, vyjma prostřední, mají na konci bílou, klínovitou skvrnu; v záhlaví je peří dosti dlouhé, tvoříc zdánlivou okrouhlou chocholku, která je zažloutle bílou proužkou omezena; nadoční proužek bílý; krovky vespod křídla jsou stříbrobílé, uprostřed se světle šedým příčným proužkem. — Délka 14·9 cm, v rozpjetí 29·9 cm, ocas 5·2 cm.

Zbarvení skřivánčí, leč kresbou per rýdovacích snadno od předěšlého rozeznatelný. Zobák slabý, shora hnědočerný, oko živě hnědé běháky žlutavě masobarvé; zadní drápek tvoří dlouhou přímou ostruhu.

Tab. XI.
obr. 75.

♀ vypadá hnedle pěkněji než ♂, protože na bledší barvě základní skvrny ostřeji vynikají, obzvláště povrchu a na volátku. Mladi v prvním rouchu se valně od starých neliší, povrchu jsou šedí a černohnědě skvrnití, pírká na koncích jsou zažloutlá a jsouce i vespod téže barvy, poseti jsou okrouhlými skvrnami na hrudi.

Lesní skřivan je obyvatelem celé Evropy až do středního Svědska, Livonska i Estonska a na východ je rozšířen až do M. Asie. Shledalo se, že na východě je hojnější než na západě a na Libanonu zvlášť je četně zastoupen. Leč tak hojným nikde není jako předešlý. V našich vlastech jen místy se vyskytuje a jsou krajiny, kde není vůbec ani znám dle jména. V Řecku je stálým ptákem, hnízdě se po párech v horách, houfně pak přezimuje v nížinách. Jednotliví také přetahují do Afriky, protože Brehm je lovil u Alexandrie a Loche je konstatoval v Alžíru.

Obývá místa rašelinná, kapradím porostlá v lesích i poblíž lesů, zvláště v krajích chudých s písčitými svahy a pahrbky, pustými ladi a zátišími se sporou vegetací, jen když sem tam nějaký vyšší strom anebo keř se tu nalézá. Proto bys ho marně hledal v tak zvaných lužních lesích podél toků řek a zřídka jen v lesích listnatých; jeví zvláštní zálibu pro lesy jehličnaté už proto, že ty rostou v takových půdách písčitých, jež jsou mu tak milé.

Zdržuje se více na zemi než na stromech a na husté košaté stromy teprv nikdy nesedá.

Jsa tažným ptákem objevuje se u nás z jara v březnu a za zvlášť příznivého počasí i dříve a putuje raději v hodinách dopoledních, zřídka v noci. Na podzim nás opouští koncem září a v říjnu v menších někdy i velikých hejnech, aby v jižní Evropě přezimoval.

Hnízdo mívá vždy na zemi v důlku položené v mechu, borůvčí, ve stařině, kapradí, vřesu, pod zakrslými křovisky na pokraji lesů, na světlinách lesních, v pasekách, ve starých kolejích a p. Vždycky však výborně je skryto a nelze je snadno nalézt. Uměleckým výrobkem není jako všech na zemi se hnízdících ptáků. Někdy již polovici dubna nalezneme v něm 4—6 vajec velice charakteristických a s ostatními vejci skřivaními nezaměnitelných. Jsou obyčejně podlouhlá a špičatá, zřídka tupého konce a na bělavé nebo narezavělé půdě šedé a hnědošedé a to jemně skvrnitá (a přes to vejce ta dost světlá vyhlížejí) a u tupého pouku zhusta věnečkem opatřena. Průměrná velikost 21.2×15.34 mm, váha 0.153 g. Podruhé se hnízdí koncem června (4—5 vajec) a vždy za 13 dní bývají holátka ve hníždě.

Skřivan lesní je mírně, příjemné a poněkud bázlivé, úzkostlivé ptáče, ačkoli jinak čilý a snášelivý. Výborně pobíhá po zemi, horlivě se tu pídě po potravě, při čemž co chvíli peří na hlavě vztyčuje v chocholku a to mu tuze pěkně sluší. Plachým tuze není a obyčejně teprve pod nohama chodce vzletuje. Pro jeho ochranné zbarvení jest ho tuze

Druhový znak: Viz znaky rodové; povšechné zbarvení je známé skřivánčí; křídlo vespod mdle nahnědlé (více méně); zadní drápek 12 mm dlouhý a skoro přímý, delší prstu sama; konec ocasu skoro rovný a křídly až asi na 24 cm bývá pokrytý. — Délka 17.3 cm, křídlo 10 cm, ocas 6.6 cm.

Veškeré jeho barvy vypadají šedé, jakoby poprášené, kterýžto oděv ku jeho „zaměstnání“ jako cestáři či silničkáři výborně se hodí. Chocholka složená je ze 6—8 pírek načernalých $2\frac{1}{2}$ cm dlouhých. Zobák je šedohnědý, oko světle hnědé, běháky špinavě zažloutle masové barvy. — ♀ má kratší chocholku a nahoře na hrudi má více větších a okrouhlejších skvrn. Mladí skoro jsou hnědošedí, načernala a žlutavě skvrnití; vespod špinavě nažloutle bílí, na prsou jako hlína žlutí a tmavě skvrnití; chocholku mají sice malou, leč přece zřetelnou.

Tab. XI.
obr. 76.

Co už o tomto ptáku bylo napsáno učených pojednání (Jour. für

Obr. 20. Chocholouš.

Ornith., Falco a j.) a co obrázků nakresleno. I hlína z Afriky z každého místa, kde pták ten uloven sbírána a ku studii chocholoušů posílána do Německa. A věru, že hned tak který pták se nemění dle svého bydliště jako on a formy jeho jsou konstantnější, trvalejší než formy u jiných druhů ptáků, což pochází odtud, že chocholouš je všude stálým ptákem (Hartert.). Jen tak některé význačnější ze mnohých budtež uvedeny:

G. cristata senegalensis, Müller v severozáp. Africe, podobá se velice chocholouši v již. Španělech, který vedle následující formy se tu zdržuje. Také byl pozorován v Uhrách (Madarasz).

G. cristata magdae, Loudet. Zarud. v Turkestanu, *G. cristata theclae*, Brehm = chocholouš vavřínový obývá skalnatá a kamenitá území jižně od Murcie ve Španělech.

G. cristata magna, Hume, = chocholouš velký. domovem v Zakaspijsku.

Vyjma vyšší sever jest chocholouš rozšířen po celé Evropě, v již. Španělsku, severní Africe až do Habeše, od Volhy na východ až do Číny a Indie má za něho své zástupce a různé formy. V Evropě je velmi vybíravý u volbě krajiny, jež mu svědčí; tak ve Velké Británii se nehnízdí, ale hned na protějším břehu je nadmíru obecným ptákem. V jižnějších krajinách — původní své vlasti — je hojnějším než na severu a všech skřivanovitých ptáků nejhojnějším je ve Španělech, sev. Africe (Alžíru a Tunisu) je praobyčejným, neméně tak i ve Francii a Italii,

v naší říši a Řecku. Na Korfu, Kretě, Naxu je stálým ptákem jako na Čer. Hoře, v Turecku, u Smyrny, Beirutu a p. Ve vlastech našich rovněž je obecně znám, ač počtem jedinců mnoho nevyčnívá, ale také, kde se mu daří, nikde jej nepohřešíš v létě ani v zimě, jeť typem stálého ptáka. Zajímavé jest, že v okolí Frankfurtu n. M. a jinde teprve r. 1853 se poprvé vyskytl, načež zmizel, až zase se po čase objevil a trvale usadil. V gubernii petrohradské už je dosti vzácným ptákem.

Jako vrabec tak i on libuje si poblíž lidských osad a lidem je tuze uvyklý a možno říci, že jest průvodcem, lépe nohsledou člověka, používaje silnic a železnic ku nabývání nových území jako člověk. Rušné cesty a dráhy různé, kde se dosud formaní a kde potroušeno „výrobků koňských“ s dostatek, tam mimo strnady, pěnkavy a vrabce i chocholouše v zimě ještě najdeme, všichni prohledávají a pídí se po neztráveném zrnku ovsu. Vůbec miluje chocholouš krajiny spíše suché, písčité a méně úrodné, kde po cestách, v lomech, hliníkách, úhorech, rolích podél položených, u vsí a měst i velkoměst a v zimě i na hnojištích a dvorech, na nádražích kol skladišť; mezi kolejnicemi a p. možno jej spatřiti. Avšak na vlhké, tučné louky, mokřiny zřídka zabrousí. V Portugalech pozoroval jej Dr. E. Rey několikrát na stromech, ale to netřeba vážit cestu až tak daleko, já jsem jej rovněž viděl na švestce u silnice na tlusté větvi do pole obrácené seděti a zde zpívati delší chvíli (4. července 1905 u Bíl. Podolí), na doklad čehož mohu uvést svědka. Nagy a jiní totéž častokrát v Uhrách pozorovali (Aquila 1907).

Jak řečeno, je chocholouš pták stálý, avšak v nedostatku potravy se také potuluje po krajině; staré parky vytrvale a věrně žijí pospolu snášejiice slasti i strasti ve své domovině, že by tak leckomu mohli býti vzorem.

Hnízdí se na zemi v důlku i v bezprostřední blízkosti člověka a jeho obydlí, někdy ani ne 100 kroků od stavení v zelnících, bramborištích, suchopárech, řídkém chudíčkém obilí, mezích, na kompostech, cestách i pod kolejnicemi na tratích; ba v Berlíně kdysi nalezeno jeho hnízdo uprostřed města mezi dlážděním a pod. Není snadno je nalézt i a zrobeno je z kořínků travných, starého strniště, uvnitř pěkně vyhloubeno, vyhlazeno a jemnými travičkami a žíněmi vystláno. Staví je pouze ♀, on nepomáhá, ale jen pobíhá a zdržuje se poblíž, jsa oddaným společníkem svojí lepší polovice při snášení staviva, dohlíží, radí a těší se z přibývajících práce; je dosti uměle provedeno. Koncem dubna uloženo tu 4—5 vajec hustě tmavohnědě skropených a dost proměnlivých ve zbarvení; někdy není možno základní barvy ani pozorovati. Jsou břichatá a činí se kresbou svojí dosti nápadnými. Průměrná velikost 22·6 × 16·6 mm, váha 0·189 g. Podruhé se hnízdí na 3—4 vejcích v červnu. Mladí opouštějí — vyhlíhnuvše se po 13 dnech — hnízdo velice brzo, už po 10 dnech, aniž by dovedli ještě dobře běhati, což bývá obyčejně tak za 14 dní po vyhlíhnutí a 18. den teprve dovedou létat. Báchorkou jest, co se praví,

že by mladé staří přikrývali listím, aby je uchránili před zraky nepovolanými. Myslím, že je dostatečně chrání jejich zbarvení, přikrčí-li se k zemi.

Kdysi kráčeje po ní pískovou cestou za vsí Litošicemi, vyplaším zpod nohou ze staré koleje ptáka, který po zemi poskakuje a pravé křídlo od těla natažené drže, všelijak se přede mnou na 8—10 kroků pitvořil a stále se mne snažil zavést stranou ku předu do „hald“ (zásoby palivového dříví). Počinání to mne nad míru překvapilo, tím více že to činil chocholouš, o němž dosud nikde jsem se cos podobného nedočetl ani nedoslechl. U nohou v koleji spatřím hnízdo o 5 nasezelených vejcích v hluboké vyhlazené dutince uložených. Kráčím tedy zvolna za ptáčetem, jsa zvědav, co učiní. A ejhle, když mne odvedl asi 40—50 kroků od hnízda, najednou čile vylítne na srovnané dříví a hvízdal si, patrně potěšen, že se mu lest jeho zdařila. Chuděra malá!

Obr. 21. Chocholouš v letu.

Povahou jest tichým a přítulným ptákem, takořka nic plachým, méně snad než vrabec, pěkně se člověku z cesty vyhne anebo jen maličko popolétne ku předu anebo stranou, ovšem, pozoruje-li, že není pronásledován. Po zemi kráčívá jako skřivan a chocholka

jeho je stále v činnosti, vyjadřuje její pohyby různé pocity a dojmy.

Často ho vídati na jaře an zápasí se sobě rovným anebo i jiným ptákem. Vítěz pak se staví na paty a prchajícího soka provází jása-vými zvuky, jako činí skřivan lesní a také náš kohout. V době nedostatku v zimě je však snášlivější. Oproti zimě je velice otužilý a často jsem jej záhy z rána za mrazů vyplašil pokrytého povrchu jinovatkou od hromádky šterku na silnici, kde přenocoval. Pokud není tuze zle o sousto (než napadne hodně sněhu) je stále dobré mysli. A jak rád sbírá pohozené drobtý loje nebo cos jiného po silnici potroušeného!

Za zpěvu vyletuje zprvu do veliké výše, kde spustí příjemnou píseň svatební, sem a tam dost neobratně poletuje, až někdy zmizí našim zrakům nadobro; sletuje-li k zemi, často se ocitá dost daleko od místa, odkud se vznesl. S večerem si zazpívá někdy na hřebenu střechy. I záhy na jaře, ještě vlastně v zimě, ku př. ku Hromnicím si někdy vesele zanotuje a ladí svůj hlásek leckde na střeše a tu lid slyše píseň

jeho skřívání dosti podobnou, domnívá se tu slyšeti skřívana sama a odtud ono známé přísloví: „Na Hromnice si musí skřívan vrznout i kdyby měl zmrznout“. Dále za zmínku stojí i známá pověra lidová, dle které se skřívan na zimu promění v chocholouše (naroste mu chocholka) a na jaře, po ztrátě chocholky, je opět skřívánem.

Chocholouš se žije v době hnízdění výhradně potravou živočišnou a také mladé ji vyživuje, jinak většinou sbírá všeliká semena a vůbec vše, co uvedeno u obou našich skřívanů. V zajetí je vytrvalým ptákem, jehož lehce možno chovat i při všelikém semeni i drobech masa s mrkví. Také jej nechávají volně s přistřiženými křídly po světnici pobíhati; dlužno však každý měsíc peroutky zkracovati, neboť mu velice brzy narůstají jako málo kterému ptáku. V kleci však zpívá pilněji než takto; vyžaduje širokých bidélek, ač spává rád v písku na zemi a to velice dobře a tvrdě.

Zpívá příjemně a hvízdavě a od skřívana si mnoho neodevzdá, ač znalec hned rozezná píseň obou hravě. Také se dá doma vycvičiti v napodobování různých písní a melodií lidových a takový umělec se pak cení vysoko. Vábí „dý“ nebo „kvié“ a zvučným „dydydié“ („kupte dříví!“).

Poznámka: V jižní Evropě byli dopadeni severoafričtí skřívani jako:

Skřívan pouštní (*Ammomanes deserti*, Licht.), který se má hnízdit i na Sicilii a některých ostrovech řeckých.

Skřívan běžec (*Alaemon desertorum*, Staul.) z rodu skřívanů chůdovitých s ohnutým dolů zobákem a jemu podobný:

Skřívan Dupontův (*Alaemon Duponti*, Vieill.) ze Sahary, který byl uloven v již. Francii

VIII. čeleď: Pěnkavy (Fringillidae).

Zobák velice silný a krátký, u kořene vyšší než polovice vlastní jeho délky, kuželovitý, bez zejku (zářezu, výkroju) u špičky; 1. letka úplně zakrnělá a proto jen 9 ručních letek na křídle. Jsou to ptáci drobní, živící se semeny a toliko v době hnízdění se sbírají hmyz, jímž také částečně i svoji mláď krmí. Také bobule a ovoce požívají. Semena olupují (loupači) a ku jejich snazšímu strávení mají svalnatý žaludek.

I. podčeleď: Strnadi (Emberizinae).

Zobák krátký, kuželovitý, u kořene silný, dále ku konci stlačený s okraji poněkud dovnitř vehnutými; svrchní čelist je užší čelisti spodní a je opatřena na patře více méně vynikajícím hrbolkem; ostří horní čelisti je pod nozdrami tupě vykrojeno, čemuž odpovídá opět výstupek v čelisti spodní. Malé nozdry štětinkami zakryté jsou umístěny blízko

kořene zobáku a vzadu jsou omezeny blanitou zduřeninkou jako valem. Prsty mají úplně odděleny, nesrostly; ocas poměrně veliký, na konci buď rovný nebo vykrojený. Pelichají jednou za rok, ač okraje peří se jim na jaře hodně otírají. Létají v krátkých obloucích při malé vzdálenosti, v delších a plošších, letí-li na dálku. Známé jest jich na 60 druhů.

1. rod. *Calcarius*, Bechstein.

Svrchní čelist zobáku tak vysoká jako spodní; zadní prst 8 mm dlouhý a drápek na něm je zdělí 10–18 mm a dosti přímý (ostruha). Konec křídla sahá asi jen do polovice ocasu, který je na konci poněkud vykrojen. Celkem známý 3 druhy; 1 v Evropě a 2 v Americe.

Strnad laponský (*Calcarius lapponicus*, L.).

Rus.: Punočka; pol.: Poświerka szponiasta; chorv.: Ostrugaš laponski; něm.: Der Lerchen-Spornammer, die Lerchenammer.

Druhový znak: Bělavý proužek nadoční objímá většinou tváře; letky hnědočerné světle lemovány, nikdy bílé; spodní křídelní krovky šedé s bílými obrubami; na ohbí křídelním dvě přilehlé krovky velkých čili ručních letek jsou šedohnědy, zažloutle lemovány; na bílých slabinách zřetelné černé čárky osténkové a podlouhlé skvrny; ♂ má hrdlo více méně černé (v létě zvlášť. — Délka 13·5 cm, křídlo 9 cm, ocas 5·8 cm.

Tab. XI. V létě: Hlava, hrdlo a svrchní část hrudi černé; týl a zad krku
obr. 81. skořicově hnědy; povrchu těla rezavě hnědý a černě skvrnitý; na křídelních krovkách je znáti plavá příčná čára; černá rýdovací pera jsou také plavě lemovaná, nejkrajnější má na konci vnitřního praporu dlouhou bílou skvrnu, kdežto vnější prapor je u kořene bílý. Zobák v době hnízdění se je žlutý s černou špičkou, oko tmavohnědo, běháky hnědočerné. Na podzim po vypelichání (v kterémž šatě bývá u nás někdy dopaden) je hlava silně pomíšená rezavě a hnědavě; kol bělavého hrdla je černý proužek; peří na hrudi má šedavé obruby na černé barvě základní, jakož i obruby na ostatním povrchu těla jsou mnohem širší, obzvlášť na šíji. Čím starší pták, tím černější jev se partie na hlavě, tvářích a hrdle, kdežto zase spodek zbělí, jsa zdoben na stranách černými skvrnami. U ♀ jsou barvy mdlejší, kalnější a i co postavy je menší. V nižším stáří však nemívá ♀ hrdlo tak černé a hrudní štítek tak veliký jako ♂.

Vlastí strnada laponského jsou končiny za polárním kruhem, okolo točny jako u následujícího. Avšak ani příliš blízko polu, ani vysoko do hor nezaletuje. aniž by se vyskytoval v takovém množství jako sněhule. Libuje si sice v pustinách severských jako ona, ale i vlhčími krajinami v tundrách neopovrhne; holým a vysokým skalinám se vyhýbá. Také se zdá, že i sněhu více se vyhýbá než sněhule a ve svém chování a způsobu života spíše skrivanům se podobá (viz německé pojmeno-

vání). Kde rostou zakrslé břízy a vrby, jichž semenem se rád živí, tam jej také lze nalézt. Na stromy nesedá a také u nás jej v zimě jen na volných, rozsáhlých polích dále od vesnic a za vysokého sněhu i na silnicích nalezneme.

V našich vlastech byl již také dopaden několikrát (v zimním šatě) tak r. 1880 u Prahy, 1892 u Křivokláta a j.; mimo to ve Slezsku, Polsku, Prusku i v již. Švýcarsku. Dost možno, že každou zimu se u nás — ač nepozorován — objevuje. Živí se hmyzem i semeny jako jiní strnadi a také se tak v kleci ošetřuje.

Hnízdo staví na zemi v trávě nebo jiných rostlinách a hojně je mívá vystláno peřím a chlupy. V červnu snášívá 5—6 vajíček, jichž průměrná velikost je 20.5×14.8 mm a váha 0.142 g.

Co do povahy je ptákem čilým, ač jinak mírným a málo plachým (není lidem zvyklý) a dá se z blízka pozorovati. Běhá i kráčí rychle a jakmile zočí nějakého dravce, ihned se buď k zemi nebo za hrudu přikrčuje.

Pívá příjemně a píseň jeho podobá se trochu skřívánčí a trochu konopčí. I to má se skřivany společné, že často ji přednášívá letmo ve výšce.

2. rod: *Plectrophenax*, Stejneger.

Svrchní čelist zobáková není tak vysoká jako spodní; zadní prst je 9 mm dlouhý a je opatřen 8—12 mm dlouhým, mírně zahnutým drápkem; konec křídel zakrývá $\frac{2}{3}$ ocasu, jenž je na konci mírně vykrojen.

Strnad sněžní či sněhule (*Plectrophenax nivalis*, L. = *Calcarius niv.* = *Plectrophanes niv.*)

Rus.: Podorožnik; pol.: Śniegula, poświerka śniegula; chorv. Ostrugaš sniježni; něm.: Der (die) Schneeammer.

Druhový znak: Na složených křídlech jsou patrné dvě bělavé příčné pásy **Tab. XII.** a mimo ty bílý pruh podélný (ml. ptáci); nebo bílá páska jedna s velikým bílým **obr. 89.** štítem (starší, dospělí ptáci); křídlo jest až na černá pírka palcová a dvě třetiny ručních letek celé bílé (staří ptáci); spodní křídelní krovky bílé; krovky křídelního ohbí povrchu černé; obě poslední letky jsou více méně rezavě lemovány, v létě úzeji a světleji; slabiny bělavé a bez tmavých čárek. — Délka 16.5 cm, křídlo 10 cm, ocas 6.3 cm.

V zimě: Povrchu nahnědle rezavý a na ramenou sem tam i černé skvrnit; spodek a hlava po stranách bílé; uši, strany krku a boky se slabiny narezavěle hnědé a bílá krajní pera rýdovací na konci černá; zobák žlutý, oko hnědé. V létě je pták bílý, toliko hřbet a ramena, dále ruční letky, prostřední rýdovací pera, zobák i běháky jsou černé (viz obraz). Čím starší pták, tím více bílé partie na spodku a křídlech vynikají, takže po 3—4 vypelichání jsou sněhobílí. — ♀ je na temeně šedá a celkové její zbarvení je nečisté v každém rouchu; jest také

menší. Mladí (u nás nejvíce se vyskytující) jsou zdaleka skoro polnímu skřivanu podobní, bílého na nich je pramálo.

Větší forma s delším zobákem a kratším a zahnutějším zadním drápkem vyskytuje se na Aljašce a Kamčatce, jsouc pojmenována *P. nivalis townsendi*, Ridgw.

Sněhule žije v létě v nejstudenějších zeměpásech uvnitř kruhu severotočnového, kol polu jako na Islandě, Laponsku, Špicberkách, N. Zemi, sev. Sibíři, nejsevernější Americe a v Grónsku. Kamkoli směli cestovatelé až na sever se dostali, všude jej našli doma. Začínají letní jeho bydliště teprv od 65° s. š. na sever a prostírají se do nejzazších šířek, vegetace schopných. Vyhledává vyšší polohy, nikoli nízké ploché tundry. Byl také zjištěn jako hnízdivec (1888 a 1893) ve Škotsku, na ostr. Shetlandských a dle Brehma ve Švédsku jen na nejvyšších horách Dovrefjeldu a v Laponsku při sněhové hranici se hnízdí. Tato pustá, neobydlená území poskytují všem severským ptákům neobyčejně příznivá a vhodná bydliště a hnízdiště, neboť kolikaměsíční noc odpovídá tu právě tak dlouhému dni letnímu, který úplně postačuje k tomu, aby se mohli vyhnízditi a aby semena tamních rostlin náležitě mohla uzrati. Tak pak s nesčítným hmyzem poskytují tamnímu ptactvu bohaté potravu. A že se tam ptákům výborně daří, toho na doklad jsou ohromná jich hejna, která na podzim zaletují do krajů mírnějších. „Sněhové pločky“ říkají Rusové sněhulím, když se s výše snášejí ve spoustách na pole a cesty.

Do našich krajin zaletují sněhule každé zimy, nebyvše vždy pozorovány, nejčastěji ale za vysokého sněhu. V tu dobu pouštějí se ještě jižněji, leč jsou vzácné již v jižní Francii, ve Švýcarsku, anebo v sev. Itálii. A podobně tak si vedou v Asii i Americe, kde je toliko veliké spousty sněhové zatlačují jižněji.

V mém působišti naposledy za tuhé zimy 1896 hejno jich (asi 80 kusů) poletovalo po polích a dvě mladé z nich pro moji sbírku uloveny (30. ledna). Za sněhové bouře dne 13. března 1896 asi 40—50 kusů u samé vsi o $\frac{3}{4}$ 7 ráno jsem vyplašil. Letíce proti silnému severozápadnímu větru přes ves zmizely, truchlivě, nezvykle se ozývající. Prof. Janda zaznamenal zajímavý případ, kde u Brna byl polapen spářený pár 8. května 1900, což je opravdová kuriosita ornithologická v našich krajinách. Není tedy vždy správným, čteme-li, že před počátkem března všechny sněhule od nás zmizí.

Zima zdá se jim býti vedlejší a také jich nikdy nezapuzuje z jich domoviny, spíše jest to nedostatek potravy. Za svého pobytu u nás jen po polích, pastvištích a silnicích se potloukají a za velikého nedostatku odvažují se i do osad lidských. V domově svém však žijí ve vyšších skalnatých krajinách, kde není stromečku a kde rostou nejvýš zakrslá křoviska, jako vrby, břízy, olše a jiné nízké byliny horské, jež hustě

půdu pokrývají a kde je člověk jen zřídka nebo nikdy nevyrušuje. Odtud pochází ta důvěřivost těchto ptáků u nás. Lesům jsou naprosto nezvyklí což i u nás na svých poutích dokazují.

Hnízdo bývá mezi omšenými balvany nebo sutinami, pod trsy trav nebo v rozsedlinách skalních. Je dost veliké a z mechu a lišejníků urobené, uvnitř pak dostatečně a teple vystláno peřím, liščími chlupy a pod. Snášívá 5–7 vajec rezavě, šedě i hnědě skvrnitých, zvláště u tupšího konce; pěkná jsou to vajíčka. Průměrná velikost $22\frac{1}{2} \times 16\frac{1}{2}$ mm, váha 0.173 g. Middendorf nalezl 17. června na $73\frac{1}{2}$ – $74\frac{1}{2}$ s. š. při řece Taymiru pravidelně veškerá hnízda osazena 6 vejci. Mezi 15.–18. červencem napadl všude již vzletná nebo polovzletná mláďata, jež se až do 15. srpna zdržovala v houfech pohromadě a 4. září odtud teprve odtažly.

Sněhule je pták snášelivý vůči svým i jiným ptákům (u nás zhusta mezi strnady jednotlivě se vyskytují). Jest však přes to krve neklidné a poletuje víc než běhá. To činí jako skřívání krokem, ač Secbohm v území Pečory i poskakovati je viděl. Lehce a pěkně lítají ve dlouhé čáře hadovité a na dálku stoupají dost vysoko. Při hledání potravy na zemi drží se hejno hustě při sobě a vždy jen část jich usedá, kdežto zadnější popoletující, přes přední zapadají a tak neustále nepokojně vpřed se berou. Na stromy nikdy nesedá.

V létě se živí hmyzem, jehož se v bydlišti jeho vyskytují myriady a mláďata jím také vykrmují. Vedle toho však i hojně semen požívají a částečně oštipují i křehkou zeleninu. U nás sbírají semena ze sněhu vyčnívajících uschlých stonků rostlin nebo po zemi. není li sněhu; na silnicích i ve výkalech pídí se po zrnku. V klecích je krmí kanářím žirem, na jaře kuklami a červy i křehkým salátem. Nikdy zúplna nezdrotnou a třeba jim zpočátku skřívání klece a silných bidélek. Tepla poblíž kamen nesnesou, spíš zimu a dají se při bedlivém hledění udržeti po kolik let.

Zpívá daleko pěkněji a souvisleji než naši strnadi a spíše skřívání zpěv připomínají; jest více cvrčivý, při tom i hvízdavý, což se pěkně shůry, odkud zaznívá, vyjímá. Zpívá bezmála po celý rok. Vábí jasně, ale jaksi melancholicky „fit“ a cvrčivě „crr“, což častěji slyšeti než ono.

3. rod : Miliaria, Chr. L. Brehm.

Drápek zadního prstu není příliš zahnut, jsa kratší prstu sama. Křídla zakrývají ocas do polovice, jsouce delší než on; zadní letky ramenní jsou skoro tak dlouhé jako letky ruční; ocas je na konci vykrojen.

Strnad luční či propáska (*Miliaria calandra*, L. = *Emberiza calandra*, L.).

Pištek, cvrkal, crkal, ruský strnad. — Rus.: Ovsjanka prosjanka; pol.: Potrzyszcz, potrest, poświerka prosowa; chorv.: Strnad paticvrk,

stršelj, pocvrkač; něm.: Der (die) Grauummer, Gerstenammer, Gerstling, Strumpfweber.

Druhový znak: Silný zobák je špinavě žlutý; povrchu je pták myšobarvý nebo skřivančího zbarvení s tmavými skvrnami ostěnkovými; postranní pera rýdovací nemají žádné bílé skvrny. — Délka 19 cm, křídlo 10 cm, ocas 8 cm. (Míry tyto jsou průměrné, neboť se vyskytují ptáci větší nebo zase menší.)

Tab. XII.
obr. 86. Spodek je zažloutle bělavý; celý pták jako skřivan je tmavě skvrnit, shora hruběji, zespod jasněji; letky i pera rýdovací jsou tmavé, světleji lemované; oko tmavohnědo, běháky zažloutle hnědy. — ♀ a mládí jsou světleji zbarveni.

Kanárská propáska, *M. calandra thanneri*, Tschusi je temněji a hruběji povrchu skvrnitá, vespod, zvláště na hrdle, živěji zažloutlá (na Teneriffě).

Strnad luční (jak jej Janda nazval) je rozšířen téměř po celé Evropě, severně až do Norska a v stejné šířce i v záp. Asii. Za tahu (ale i jako hnízdivec v Alžiru a Tunisu) se vyskytují v severní Africe od ostrovů Kanárských až do Egypta a M. Asie. Je hojným v Itálii, na Sardinii, v Řecku, v Turecku a praobyčejným ptákem v nížinách uherských a v Dobrudži, jakož i v nížinách již. Švédska až po Upsalu. V severním Německu je rovněž hojným, méně ve středním a jižním a ve Švýcarsku už docela je vzácným. V našich vlastech je v létě obecným a známým ptákem žirných krajín, pobývá tu dlouho do podzimu. V zimě patrně naši ptáci zaletují na jih a místo jejich zaujmou severní přistěhovalci, jež se potloukají po krajině. Hejna jich se pak objevují i v místech, kde jich v létě neužijíš a odtud bývá pokládán na př. v okolí Golč. Jeníkova za vzácného „ruského strnada“.

Za obydli si volivá vlhčí půdy, luka a vůbec úrodnější a řádně zdělávané půdy v nížinách, kde sem tam křoviny, stromořadí neb i jen jednotlivé stromy se nalézají; na těch rád pozpívá, spočine a rozhlíží se, ač mu k tomu mnohdy stačí i kůl nějaký nebo telegrafní drát. Přeletovati a toulati se počíná v říjnu a listopadu a na jaře opět v březnu i dříve se pracívá. Činí tak za dne, obyčejně dopoledne a u velikých společnostech. Za tuhé zimy zaletují jižněji. Ve svém okrsku pozorovacím jej mám po celý rok i v zimě a sotva že nastane obleva, už slyšeti hrčivé jejich zpěvy.

Hnízdo nalezneme hned v trávě na louce, pod mezí, hned zase na poli v jeteli, obilí, řepě a pod. a to buď na zemi anebo v hustém křoví nad samou zemí. Jest obvyklé strnadí podoby, aniž si odevzdá mnoho od hnízda masákova, urobené z pýry, stebel, strniště. listí, žíní a p.; peří jen málo bývá používáno.

Vajíčka jsou pěkná; na bílém spodku violetově, šedě, černohnědě skvrnitá, čárkována, žilkována, což je vůbec známkou většiny vajec strnadích. Také jsou dost proměnlivá. Průměrná velikost 24·6 × 17·7 cm, váha 0·213 g. Druhou násadu možno nalézt v červnu. Staří hnízdo své

1. Brkoslav. — 2. Lejsek šedý. — 3. a 4. Lejsek černohlavý (♂ a ♀). — 5. Lejsek bělokrký. — 6. Lejsek malý.

♂ má leskle černou hlavu, kterážto čepička kolkolem je krásnou žlutí obklopena; barva tato i ostatní celý spodek od brady počínajíc zaujímá, jsouc na bocích poněkud smyta a na bříše bledší; v týlu a na hřbetě je pěkně rudohnědý. Mladší ♂ nemá tak černé čepičky a spodek jeho je bledší. ♀ není ♂ pranic podobna, neboť hlavu nemá černou nýbrž rudošedou, jako je povrchu těla; hrdlo bílé, zbytek těla vespod nažloutlý a na stranách narezavělý tmavě podél čárkován. Vypadá co do zbarvení skvrn jako strnad obecný (♀).

Domov tohoto strnada jest jihovýchodní Evropa, předhoří Kavkazu, M. Asie až do Hindostanu a velice hojným je v Persii. Ze severní Italie zaletuje někdy do jižního Německa, ale vždy jen vzácně, ačkoli i v Anglii (4krát) a na Helgolandě byl již častěji uloven (od r. 1815 asi 15krát). Také v Čechách na Budějovicku byl dopaden. Dvorní museum vídeňské má 4 dospělé ♂♂ z Dalmácie, Istrie a Hercegoviny a 2 hnízda z Dalmacie od Splitu.

Jarní tah počíná koncem dubna a v červenci a srpnu zdá se, že dále odtahuje ku jihovýchodu, protože v Africe jej nenalézáme, ale za to od listopadu do března v Indii v ohromných hejnech dělá na polích škodu. Koncem dubna se objevuje někdy tak náhle v M. Asii a Turecku, že za krásného jarního dne všude na pobřeží se ozývá jeho zpěv, kde den před tím ani památky po něm nebylo. Obývá pastviny spoře křovím porostlé a podobná místa a v Bulharsku ožívuje obzvláště vinohrady tamní (Reiser).

Hnízdí se v hustém křoví na zemi anebo nejvýš do výše dospělého člověka, také v keřích vinné révy a marhaníku (dle Führera na Černé Hoře). Vejce nejsou co do kresby typu strnadiho, spíše se podobají vejcím pěnice mistrovské. Průměrná velikost 22.6 × 16.4 mm, váha 0.175 g.

Živí se hmyzem i semeny, zvláště si libuje semeno čičovníku kolca-tého čili židovského trnu (*Zizyphus paliurus*). Také v klecích sličného ptáka toho chovají a třeba mu vedle žiru slavičího poskytnouti i ova, semence, máku a p. Zpívá jako strnadi, asi takto: „ci derý — ci ci ci“ a vábí ostrým „cit“ a také se dává rád slyšet i za měsíčních nocí anebo při světle vůbec. Turci a Vlaši velice rádi jej v klecích přechovávají.

Strnad ruský (*Emberiza aureola*, Pall.).

Něm.: Der (die) Weidenammer.

Druhový znak s popisem: ♂ je povrchu celý rudohnědý (skořicově hnědý), na hřbetě s černými ostéčkami; brada i strany hlavy u předu jsou černé; vrchní polovice křídla je zdobena velkým bílým příčným štítkem; spodek je žlutý a přes volátka jde napříč rudohnědá páska; břicho i spodní ocasní krovky jsou bílé; na slabínách jsou patrný tmavohnědé proužky ostéčkové; svrchní ocasní krovky jsou šedohnědé a prvé rýdovací péro má na sobě velkou bílou skvrnu, druhé jen zcela

úzkou. ♀ a mladí jsou povrchu šedohnědí, na temeni a kostřeci poněkud rezaví a po celém skoro těle tmavohnědě proužkování; spodek je bledě žlutavý a po stranách taktéž proužkovan. Zobák jako hnědý roh, oko kaštanově hnědé, běháky nahnědle masové barvy. — Délka 162 cm, křídlo 8 cm, ocas 64 cm.

Vlasti jeho jest severovýchodní Rusko až po jihovýchodní Sibiř, Tab. XII. kde vlastně se teprve cítí jak náleží doma. Middendorf jej našel všude obr. 85. ve Stannových horách, v poříčí Udy a jižního pobřeží moře Ochotského; je také hojným v Altaji, Daurii a Číně. Gátke jej ulovil 3krát na Helgolandě (2 ml. a 1 ♀); Lorenz píše, že dříve (před 50 lety) nikdo jej neznal v gubernii moskevské, kdežto dnes je tu obecným ptákem. Jako vzácnost byl dopaden i v rak. Slezsku (u Dzingelau 7. prosince 1886), u Hoříček (v severových. Čechách 7. února 1889), u Lvova (18. ledna), v Itálii 7krát, v již. Francii prý se vyskytuje každý podzimem, a v Holandsku (24. října 1890).

Miluje světlé, křovinaté roviny, ostrovy vrbami a světlými březinami zarostlé i bujnou travou porostlé lučiny. V sibiřských horách dostupuje výše až 2000 m. Přitahuje v polovici května a koncem září nebo v říjnu se opět stěhuje. Hnízdo bývá na zemi nebo blízko ní v trávě, křoví a nezapře svého stavitele strnada. Zpěv jeho zní melodicky, avšak jednotvárně.

Strnad obecný (*Emberiza citrinella*, L.).

Strnadel (Mor.), strnad žlutý. — Rus.: Ovsjanka; pol.: Poswierka trznadel, ʹółtobrzuch; chorv.: Strnadica žutovoljka, strnadka žutka; něm.: Der (die) Goldammer, Emmerling.

Druhový znak: Hlava, krk a spodek jsou základní barvy žluté; kostřec je přimně rezavý a temně na ostěnkách čárkovan; 2. a 3. letka jsou nejdelší, 1. = 4. a jest bíle lemována, ostatní pak mají lemy žluté — Délka 17 cm, křídlo 88 cm, ocas 7 cm.

♂ z jara je krásný pták, má hlavu a spodek ohnivě žlutý, prsa a břicho jsou hnědavě čárkovány; na slabínách je černohnědě podél skvrnit; hřbet je rezavý, do žluta a olivovězelena přecházejí ostěnky per jsou tu černě značeny; křídla a ocas jsou tmavohnědy, rezavě lemovaných per. Mladší ♂ je více podoben ♀, stářím však víc a víc žloutne. Zobák je šedomodrý, na konci černavý, oko tmavohnědé, běháky žlutě masobarvé. — ♀ a mladé (v prvním šatě) rozeznáme hravě; žlutá barva perí je velice zakryta zelenošedými okraji per, spodek je nápadně bledší a celé zbarvení více do hnědošeda vypadá. Vyskytují se aberace bílé, bělavé, žemlové barvy, nebo jen částečně bíle skvrnité, mimo to i jednotlivé zrůdy (křivozobé) nebo s obráceným pořím ku předu a pod.

V území orenburském na Rusi je zajímavá forma *E. citrinella molessoni*, Zarud., různící se u starých ♂♂ i rezavou hlavou, jakou má strnad sibiřský (míšeneček).

Náš starý, každému snad dítěti předobře známý opeřený občanstrnad jest doma po celé Evropě, na severu i na jihu, avšak přece ne tak hojně jako ve střední její části. V jižní Itálii se nehnízdí, ani v řecké ornise není uveden, kdežto v Dobrudži jest už obecným ptákem. Od Kavkazu na východ prostírá se území jeho rozšíření záp. Sibiří až do hor Altajských. V našich vlastech je s vrabcem nejobecnějším ptákem a to na polích i v lesích, na pobřeží i v porostlinách pahorkatin. Na podzim se shlukují, poletujíce po krajině na polích a cestách a když pak se dostaví pravá zima s vánicemi, zaletují do osad na dvory, hnojiště, do chlívů a kolen dožebrávajíce se s ostatními nuzáky pomoci člověka.

Často se k nim přidružují jikavci, sněhule i konopky, propásky a j. Nocují v nízkém křoví a v zimě v hustých houštích, zcela volně o kmínek se opírajíce a vysazení vši psotě povětrnostní. Náleží strnad obecný ku ptákům stálým i toulavým, protože jen v nevelké vzdálenosti kolem

Obr. 22. Hnízdo strnada obecného

svého domova se v zimě potlouká. V tu dobu byl už pozorován také v Alžíru a na Kanárských ostrovech.

Tam kde ♂ na jaře vytrvale prozpěvuje sedě při tom buď na vršku keře nebo stromu, tam dlužno hledati také i jeho domácnost a také se najde hnízdo jeho buď v nízkém houští, nejvýš asi $\frac{1}{2}$ m od země; ale to bývá vlastně výjimkou, pravidlem bývá za-

loženo na zemi v trávě, na svahu příkopů (u nás nejčastěji), v kterémž případě pak je shora zakryto, na břehu potoků pod výstupky drnu a není právě uměním je nalézt, zvláště vylítne-li pták poblíž chodce s něho. V zahradách větších rád je zakládá v rybízových keřích a jako zvláštnost dlužno uvéstí případ, kde na jedli asi 3 m od země, si hnízdo udělal.

Je spleteno z množství různého materialu z okolí sebraného; zájímavé jest při něm, že nikdy nebývá uvnitř peřím vystláno; za to žíněmi, chlupy a vlnou málo kdy. Vše je dobře zpracováno v tlustých stěnách a v dubnu bývá v něm prvá násada o 4–6 vejcích různé zbarvených, leč typu skoro jednotného, nezměněného; hned jsou bělavá, zažloutlá, hned zase narudlá nebo pleťová a mimo šedými skvrnkami všelijak počmáraná žilkami, vláskovými čárkami, tečkami a kaňkami černohnědými. Průměrná velikost 21.3×15.9 mm, váha 0.178 g. Podruhé

se hnízdí v červnu a je-li zvláště počasí příznivé i po třetí počátkem srpna, ale tu jen na 2—3 vejcích. Jest třeba 14 dnů, než se vylíhnou holátka, jež staří krmí hmyzem a pískáním a obletováním často na domácnost svoji upozorňují.

Ačkoli se nezdá, jest strnádek dost obratným, živým a nepokojným ptákem; nikdo by toho do něho neřekl, pozoruje-li jej někdy i půl hodiny jako přilepeného dřepěti na jednom a témž místě. Není plachý, ani venku v poli a v zimě teprve jej takým není možno zvátí, spíš vrabčák je plašší než on. Na jaře na hnízdištích jsou svárliví a hned se rvou se sousedy, často až po zemi se válivají; při tom peří na hlavě vztyčují rozčilením do výšky na způsob chocholky.

Nekráčí, ale poskakuje, leč i v tom je proti vrabci velmi neobratným; za to litá lehce a rychle a na dálku ve větších obloucích. Jak lze jej považovati za otužilého ptáka a jedině delší, trvalý nedostatek potravy jej může zahubiti. U lidu venkovského je oblíben a bez potřeby mu neubližuje nikdo, ačkoli jeho hnízd vezme dost za své při žatí trávy na jaře, ač i tu jej hledí všemožně zachovati, pokud jen možno.

V létě se živi hmyzem, ale nepohrdá při tom nikdy semeny, jež na podzim a v zimě jsou jeho vezdejším chlebičkem. Mimo zrní obilné sbírá i semena různého plevelu polního; o semena olejnatá však ani tak tuze nedbá, spíše moučnatá mu chutnají. V kleci mnoho pěstitele nepotěšuje svým zpěvem, leda na jaře svoji žlutou barvou mezi ostatními ptáky ve voliérě se pěkně vyjímá.

Písnička jeho je malým i velkým na venkově známa, protože ji slyšíme, sotva sníh roztál (i v únoru) a jaro ještě někde na africkém pobřeží omeškává se svým příchodem. Není tedy nijak s podivením, že všichni snad střeoevropští národové podkládají jeho krátké strofe různé slabiky, spíše slova dle právě panující sezóny. Znít: „ci ci ci ci — cí (tu)“, také „titititit — titi“ — poslední prodloužený ton kratince rázem uráží, což je slyšeti jen na blízkou zpěváka. A náš český lid? Z jara na př.: „Jak to sluníčko pěkně svítí!“ anebo posměšně: „Sedláče, do stodoly se svítí!“, také pohrdavě znívá, když má všeho v poli, co hrdlo ráčí: „Sedláčku, aby si chcíp!“ Děti mní, že zpívá: „Vezu, vezu, vezu kvítí!“ tak a podobně i Němci a j.

Při odletování se ozývá „cit, cirt, širt“ a při honění se slyšíváme jakési „cic, cic“, někdy i dost rychlé, trilkovité. Vábí nebo varuje „cís“ („cic“).

Nepřátel má mnoho, vždyť se hnízdí na zemi jako skřivan a u nás kořisti krahujce stává se zhusta. I tak dost opatrný ♂ dá si mu přijít na kůži, třeba že pět kroků dále je ochranné houši.

Strnad cvrčivý (*Emberiza cirrus*, L.).

Strnad olivobříchý. — pol.: Poświerka swierszezak; chorv.: Strnadica bokašica, plotova strnadka; něm.: Der (die) Zaunammer, Heckenammer.

Druhový znak: Hlava s krkem a celým spodkem je základní barvy žluté; kostřec jest šedě olivově zelený (zelenější ještě než u ortolána) s tmavými osténcami; bílá skvrna na vnitřním praporu nejkrajnějšího rýdovacího pera sahá až nad jeho prostředek; hřbet je rudohnědý, černě čárkovaný a nad volátkem je pěkně olivově-zelený. — Délka 16·5 cm, křídlo 8 cm, ocas 7 cm.

Uzdy, okolo tváří a na hrdle hnědočerný; nadoční proužek a právě takový pruh pod uzdami a kolem hrdélka je pěkně žlutý; vole a strany krku jsou olivovězeleny, horní hrud' rezavohnědá a žlutě vlnkovaná; střed prsou žlutý; posláblý zobák je modravý, oko tmavohnědo a statné běháky žlutavě pleťové barvy. — ♀ je vždy o něco menší a barev celkem světlejších a velice se podobá ♀ strnada obecného, což lze taktéž říci i o mladých; hlavně však barva kostřece (olivovězelená) je rozlišuje.

Strnad cvrčivý náleží jižní Evropě a M. Asii a také v Alžíru se objevil. Na poloostrově Balkánském a v Anatolii je stálým ptákem jako na větších ostrovech řeckých. V ostatních částech Evropy jižní i střední jest jen vzácným osadníkem, jako ve Švýcarsku (kde se rok od roku jich počet zmáhá) kol Bodamského jezera, v Bavořích, Badensku, ve Francii, Belgii, Anglii a jihozápadním Německu v údolí Mosely v Trieru. Také v našich vlastech, v Čechách i na Moravě, tuto několikrát vždy na toulkách byl uloven (Palliard) a Peiter se domníval jej pozorovati v okolí Milešovky, ač udání svému sám veliké víry nepřikládal.

Domov svůj opouští v září a v dubnu se navrácí a jsou to podobná místa, jakých i náš strnad za obydlí vyhledává. Hnízdo staví v hustých křovinách, hlavně živých plotech i podél tratí (Švýcarsy) asi $\frac{1}{2}$ –2 m od země a za stavivo užívá stebel, trav, starého listí, sem tam mechu a p. a dost slušně vypadá. Vajíček, 5 na počet, snášívá koncem dubna nebo v květnu a jsou vejcem našeho strnada velice podobná, průměrná velikost 21·8 × 16·7 mm. váhy 0·171 g. V našich šířkách toliko jednou se hnízdívá, v pravé vlasti své zajisté dvakrát.

Vlastnostmi a potravou neliší se od předešlého nikterak. Zpívá strnadovitě, t. j. prostě, jednoduše zní ta jeho písnička: „ci ci ci ci ci!“ Kolibay praví, že latinské jméno „cirrus“ je přílehlavým označením jeho zpěvu, neboť ono hrčivé „irl“ častým opakováním je zcela patrné.

Pro svoji pěknost, vzácnost a snadné zkrocení doporučuje se za klecového ptáka a také jej lze někdy v našich ptáčnických obchodech často tuze zbědovaného dostati (viz „Ornis“ v Praze).

Strnad zahradní (*Emberiza hortulana* L.).

Ortolán. — Rus.: Ovsjanka sadovaja; pol.: Ortolan, poświerka ogrodniczek; chorv.: Strnadica vrtna, vrtna strnadka; něm.: Der (die) Gartenammer, Ortolan.

Druhový znak: Zobák a běháky masobarvé; hrdlo, proužek před a pod tvářemi, jakož i malý kroužek kol očí je žlutý; kostřec hnědošedý s tmavými osténkami a na vnitřním praporu obou krajních per s každé strany je dlouhá bílá skvrna, nedosahující však ani středu pera. — Délka 14·5 cm, křídlo 7·5 cm, ocas 6 cm.

Hrdlo bleděžluté, hlava, vous od zobáku šikmo dolů, a lem žlutého hrdla jsou šedé do zelenava; spodek skořicově hnědý; hřbet jako u strnada obecného. — ♀ se liší nápadně od ♂, majíc temeno a zad krku zahnědle popelavy a tmavě čárkovány; uprostřed volátka jsou zřetelné drobné hnědé skvrnky a osténky; hruď a spodek jsou bledé barvy okrové, boky narezavělé, hřbet šedohnědý a tmavě skvrnitý; kostřec světle hnědošedý a také tak vypadají i mláďata. Tab. XII.
str. 87.

Území jeho rozšíření sahá od severního Norska (67° s. š.) přes střední a jižní Evropu až do střední Asie. V jižní Evropě — původní své vlasti — je vyjma na západě všude obecným ptákem, v střední Evropě však — a ve vlastech našich — jen místy se vyskytuje hojně. Jinde, ku př. na západě schází, Palliardi o něm píše: „Vyskytuje se, pokud mi známo, jen po jednotlivu v Čechách. Tak r. 1843 byl jeden kus uloven u Chebu a několik let před tím jeden u Falknova byl zastřelen. U Vratislavi má býti hojným.“*) Kol Berlína byl r. 1835 již hojný, ač u Frankfurtu a Mohanu ještě r. 1853 jej neznali, dále ode dávna ve Slezsku, Polsku, jižní Rusi (Kijevsko dle Kesslera). Z toho vidno, že byl usazen v severnějších krajinách dříve než u nás, vždyť i Frič (1870) jej dostal za 20 let jen dvakrát z Čech (Evropské ptactvo) a vůbec ani znám tu nebyl.

Já jsem jej poprvé pozoroval ve východních Čechách r. 1891 u Přelouče a u Čáslavi,**) ačkoli Janda a Pražák znali jej z 80. let minulého století z okolí Prahy a později i jinde se vyskytl. Asi v touž dobu (1880) nalezl jej Čapek u Oslavan na Moravě, kde později i Janda jej slyšel u Valaš. Meziříčí. V okolí mého působiště, v severovýchodní části okresu čáslavského, jest strnad zahradní obecným (ne však na počet hojným) ptákem a zdá se, že bydlíště svoje neustále rozšiřuje, jsa vůbec od 30 let na postupu od jihu a jihovýchodu na sever a severozápad, jsa na západě dosud vzácným hostem.

Za bydlíště si volívá tytéž krajiny jako strnad obecný a voda a vlhké krajiny, jak Naumann líčí, nejsou mu nikterak nutnou potřebou a podmínkou životní, jak pozorováním novějším bylo najisto postaveno

*) Palliardi: „System. Übersicht der Vögel Böhmens 1852.

**) Viz aut. Ornith. Jahrbuch III. 1892. str. 64–66 a Vesmír XXI. 1892. str. 23.

(Čapek, Ziemer a autor). Naopak u nás (pozorují ho už 18 let) jsou to jen a jen stromořadí podél silnic a polních cest, jež se vinou úrodnými lány poli, a podél řeky Doubravky, na blízku tekoucí, dosud jsem jej neměl příležitost pozorovati. Pole oseta obilím jakýmkoli i řepná jsou prvou podmínkou ku osazení a kde není právě takových, spokojí se i písečnatými, pustšími krajinami (severní Německo a j.). Stromy listnaté tuze miluje — toť podmínka druhá — ty musí mít, rád na nich sedá a propěvuje. Jest však posud nepochopitelné a záhadné, proč se neusazuje v krajinách ostatních za těchže příznivých a žádoucích podmínek, jakých je u nás i jinde s dostatek. Kolem naší školy je třešňový sad, jenž hraničí s poli, jimiž vedou široké cesty švestkami lemované a ty jsou jeho eldoradem, leč v sadě samém, snad asi 4—5krát jsem jej na chvílku zastihl a zaslechl, ač by se dle přívlastku „zahradní“ dalo očekávat, že to musí býti asi jeho oblíbeným místem pobytu. Měla-li by v tom hráti snad důležitou roli blízkost lidských příbytků? Vždyť se člověka nebojí? Ostatně víme, jak často zcela nevhodně křtěni byli ptáci a jiní živočichové, zvláště dalo-li se to u stolu a ne dle faktických znalostí z přírody. Píše se i o lesních pasekách, okrajích lesů, zdivočelých zahradách a j., leč to však mým

Obr. 23. Strnad zahradní či ortolán.

dosavadním zkušenostem naprosto neodpovídá; snad jinde jinak. Leč pokud mi známo, ani Čapek jej ve svém okrsku pozorovacím na podobných místech nepozoroval (soukr. dopis).

Náleží ku ptákům stěhovavým a objevuje se u nás ve druhé polovině dubna a koncem srpna již zase odtaňuje. Normální den jeho příchodu je pro Starkoč 25.—26. duben (ze 17letého průměru). Nejpozději v létě jsem jej tu zastihl 29. srpna (po 3krát). Brzo po svém návratu z jihu počíná se stavbou hnízda, které je vždy v jamce a na zemi jako skřivaní a nikoli v křoví, jak mylně se uvádí dosud v nejnovějším čes. vydání Brehmových „Ptáků“.

Stavbou se podobá hnízdu strnadímu jako skřivanímu a v květnu (23. května 1894 hnízdo o 2 vejcích) nebo v červnu (18. června 1901 o 4 vejcích) bývá v něm 4—5 vajíček, podoby kulatější a co do kresby

spíš pěnkavím než strnadím podobných. což i Taczanowski potvrzuje (Ptaki krajowe 1882 str. 402.). Hnízda nalezl jsem ve směsku blíž polní cesty s alejí stromů, ve pšenici (24. června 1900 o 4 mláďatech) 7 kroků od stromořadí, v řepě asi 25 kroků od stromů, dále dvakrát v ječmeně a vícekrát v žitě jsem pozoroval ptáky se hnízdicí. Čapek taktéž hnízda v žitě nalezal. Obilí tedy, jak zřejmo, je oblíbeným stanovištěm jeho domácnosti. Průměrná velikost vajec se udává 20.1 × 15.4 mm, váha 0.142 g. U nás se hnízdí jenom jednou, na jihu dvakrát. Mladé krmí hmyzem, a jak jsem častokrát pozoroval, jsou to nejvíc hladké zelené housenky drobných motýlů.

Jinak se živí hmyzem. jenž hlavně na polích sbírá a snad také drobný semeny. Nepřítal jsem žádného, líto mi těch „obětí vědy“.

Strnad ortolan je mírným, pokojným, málo plachým a líným ptákem; nerad mnoho poletuje a mnoho času, mimo shánění se za potravou, stráví na stromech, kde na volné větévce buď ve vrcholi nebo na straně stromu do polí obrácené usedá a zpívá, hlavu namáháním pozdvihuje, svoji jednotvárnou melodii, právě strnadi; zpívá také na zemi sedě na hrudě.

Ale i tu jsou znáti mistři pěvci a obyčejní hudlaři. Po kolik roků jsem tu slýchal takového umělce z nich, tomu se i ta prostinká píseň v hrdélku jen třásla, hotové tremolo. Obyčejně zní asi „try try try — try“ nebo: „try try try — trydydá“ (dle Čapka); poslední ton vždy níže (o tertií) znívá, ač i všechny stejně někteří vyzpívají bez snížení, právě u těch „mistrů“ po mém soudu. Protože oba strnadi žijí zde pohromadě, mám příležitost slýchatí zpěv obou současně; obecný strnad konečný ton strofy zvyšuje, zahradní snižuje. Zní píseň ta vždy jaksi zádumčivě, byť i jásavou za krásného májového jitra se zdála. O polednách poněkud ustávají ve zpěvu, ale pod večer často do 8 až 8½ hod. slýchatí je možno v květnu a červnu. Rád si zazpívá za tichého májového deštička nebo po něm a na všech stranách se ozývají jako kohouti ve vsi při prvním probuzení. Vábí a varuje krátkým „cia—cia“, prvé vyšší než druhé a také za přeletování slyšeti se tak dává.

Samička žije tuze skrytě buď na stromech nebo na zemi, jsouc velmi starostlivá, při čemž silnější polovice sedá i na drátě telegrafním nebo na hrudě a hude svou. Proto nesnadno lze se jí zmocniti a toliko čirou náhodou jsem ji ulovil v domnění, že to vrabec zůstal na stromě po odlétnutí kamarádů. U hnízda vedou si nadmíru opatrně a tuze neradi je prozradí a hledati hnízdo ve vysokém obilí není radno a také snadno. *)

Starí Římané a po nich novodobí Lucullové velice si libovali masíčko ortolanovo, neboť pták ten jeví neobyčejnou náklonnost k tučnění a k tomu

*) Viz aut.: Ornith. Jahrbuch XVIII. (1907) seš. 3. a 4.

konci je krmívali v temných komorách při neustálém světle, aby ani dne ani tmy nepoznali a nuceni byli stále se cpáti. Tak se po nějakém čase proměnili ustavičným žraním v pravé hrušky tuku. Jihozemci dosud dědictvím udržují zbytky této „kultury“ a vypravuje se, že hlavně na Cypru dosavad(!) ve větším se provádí „krmení ortolanů“. Ale co všechno pod tímto jménem se prodá a sní! Bezpochyby je to jako s „kvičálami“!

Strnad cia (*Emberiza cia*, L.).

Pol.: Poswierka gluszek; chorv.: Mala strnadka, strnadica čikavica; něm.: Der (die) Zippammer, Knipper, Bartammer.

Druhový znak: Hlavní zbarvení rudohnědé; hrdlo světle šedé nebo šedobílé a touže barvou jsou i malé křídelní krovky lemovány; přes oko se táhne černavý pruh; kostec jednobarevně rezavý; prvních pět letků je vně zúženo. — Délka 15·5 cm, křídlo 7·5 cm, ocas 7 cm.

Hlava s hrdlem světle šedá; s obou stran temene, dále proužek přes oko a pruh (vous) od zobáku šikmo dolů a zadní okraj uší jsou černé; nadoční proužek a skvrna pod okem jsou bělavé; jinak celé tělo barvy jest skořicové, na hřbetě černě čárkované. Pera rýdovací jsou poněkud vykrojená a hnědočerná; obě nejkrajnější zdobena jsou bílou skvrnou, obě střední širokými rezavými obrubami; oko je hnědé, běháky zahnědle masobarvé. — ♀ se poněkud liší tím, že je víc hnědá než rezavá a kreseb méně zřetelných; toliko hrdlo má šedé nikoli temeno, jsou také o poznání menší.

Strnad cia je hlavně obyvatelem středozemní oblasti, od Španěl až do Řeka a M. Asie. Za tahu podzimního objevuje se v sev. Africe. Ve Španělech je hojným a Brehm jej tam vídal v Katalonii v místech křovinami zarostlých, jež byla hojně skalními balvany zaválena. Rovněž v Řecku je stálým ptákem a v létě se tu zdržuje v tichých jehličnatých lesích ve všech pohořích. Zpěvem svým na pěnkavu upomínajícím činí se brzo nápadným. V sousedním Německu je vzácným a jen málo krajin tu v létě obývá; jest to hlavně střední Porýnsko (mezi Bingeny a Remageny), kde přebývá na příkrých stráních ve vinicích. V jiho-východním Badensku opět se zdržuje ve vyšších údolích horských, také sem tam ve Frankách se vyskytuje a čím dále k severu tím je vzácnější.

V našich vlastech jen velice vzácně se objevuje a Palliardi píše, že Häring jej častěji pozoroval za jarního tahu a že se také domnívá, jakoby se tu i hnízdil. Prof. Janda jich pozoroval 20. prosince 1905 hejtno 20 kusů ve Stromovce u Prahy*) a 14 jich našel chycených u pražských ptáčníků. Sám také 2 ♂ krásně vybarvené po několik

*) Vesmír XXXV. 1906. čís. 8. str. 85. s vyobr. a Ornith. Jahrbuch XVII. 1906 str. 75 76.

měsíců v kleci choval, kde jsem měl příležitost si je in natura prohlédnouti. Možno, že i jindy a jinde se u nás vyskytují. leč ujdou pozornosti hlavně pro neznalost.

Zdržuje se v hornatých, kamenitých, volných a teplých místech, spíš v úrodnějších než v pustinách (vřesovištích). Hnízdo staví jako náš strnad na zemi nebo blízko nad ní, dobře pod ochranou rostlin je skrýváje. Na Rýně rádi je umísťují v šterbinách a dutinách zdi a tarasů viničných (jako činí rád bělořit) obklopených nízkými křovisky. Vajíčka podobají se do jisté míry vejcím strnada našeho, jsou však bohatší vlásky a žilkami protáhlými. Průměrná velikost 20.5×16.2 mm, váha 0.152 g.

Strnad cia dobře se snáší s naším strnadem, kde se spolu setkávají a také se mu co do způsobu života i v potravě podobá. V bydlišti svém bývá spíše na kamení, zřídka na křoví nebo na stromech, jsa jinak čilým, neposedným, ale také pěkným ptákem, jenž prý také brzo v zajetí zkrotne a snášelivě s jinými ptáky žije. Zpívá čistěji a hlouběji než strnad náš a píseň jeho zní asi: „cisissississ ci crr“ a vábivá ostře „ci, ci, ci“.

Strnad šedokrký (*Emberiza caesia*, Kretsch.).

Chorv.: Strnadica rusobradica; něm.: Der graue Ortolan, der (die) Rostammer.

Druhový znak: Na hlavě podobně jako ortolan je šedý, leč živějšího zbarvení; hrdlo, uzdy a uši jsou barvy rezavé; zobák a běháky jsou barvy masové, horní čelist hnědá; povrchu je plavosědý a hnědě skvrnitý; spodní kř. delní krovky šedo-hnědé a bílé. — Délka 15.3 cm, křídlo 8 cm, ocas 6.6 cm.

♀ je mdlého zbarvení a šedých partií na hlavě nemá, jsouc zahnědle šedá a na volátku toliko šedavý nádech je zřejmý, kdežto ♂ je tu šedý jako na temeni; mláďata silně čárkovaná.

Obývá Řecko, sev. Afriku, také M. Asii, Palestinu, kde všude si libuje v pustinách; na tahu zaletuje až do jižní Nubie. Byl dopaden r. 1827 u Vídne (první pták středoevropský) a od těch čas i na Helgolandě několikrát. Kolombatovič jej našel dvakrát v Dalmacii a také z Itálie a již. Francie jsou o něm řídké zprávy. V Řecku je tak obecný jako u nás strnad a po jeho příchodu ožíví se jimi nehostinné pustiny skalnatých pahorkatin. Odtahuje již v srpnu na jih. Hnízdo mívá za balvany nebo v křovích na zemi a vajíčka (4–6) jsou pěkně skvrnitá. Průměrná velikost 19×14.7 mm, váha 0.138 g. Mláďata vyživuje jediné hmyzem.

Strnad sibiřský (*Emberiza leucocephala*, Gmel.).

Pol.: Poswierka białobista; chorv.: Strnadica slavonska; něm.: Der (die) Fichtenammer.

Druhový znak : Střed temene, líce a spodek jsou bílé; temeno černavě lemováno; okem prochází široký rezavohnědý pruh a také kostřec je rezavý. ♂ má hrdlo rezavé, ♀ bílé a po stranách rezavě skvrnitě. — Délka 15·5 cm, křídlo 8·3 cm, ocas 6·5 cm.

Mimo uvedené znaky i hrdlo je rezavé; široká páska pod okem a lem dole kol hrdla jsou bílé, hruď a boky se slabínami jsou rezavě skvrnité; povrchu je světle rezavožlutý, tmavě čárkovaný; vykrojený ocas je tmavohnědý, světleji lemovaný, obě jeho krajní pera zdobená jsou bílou skvrnou; zobák žlutavý, shora hnědý, oko tmavohnědé, běháky zažloutle hnědavé. — ♀ lze snadno rozeznati, neboť nemá rezavého hrdla, pouze trochu na stranách je skvrnita, ostatní barvy jsou šedější a nečistější.

Jest obyvatelem severovýchodní Evropy a dále po celé Asii; od Uralu až do vých. Sibiře je obecným ptákem a také v Turkestaně, severní Číně a Mongolsku se vyskytuje. Jednotliví byli pozorováni u Kaspického moře. V zimě se objevuje v jižním Rusku, Turecku a zaletuje i dále ještě na západ; byl tu dopaden v Haliči, Čechách (Gloger), Dol. Rakousích (vid. dvor. museum ♂), v Dalmácii, Istrii, již. Tyrolsku a sev. Itálii. U Vidému na podzim r. 1900 od 7.—14. listopadu víc párků bylo lapeno. Giglioli praví, že pro Itálii nikterak jej nelze považovati za velikou vzácnost, ve Florencii jich mají v museu 7 kusů, v jiné tamní sbírce jich je 5 kusů vesměs původu domácího. To je z toho chytání ptáků v Itálii — přece něco dobrého to do sebe má!?

V domově si libuje horská údolí a již počátkem dubna se objevuje a žije dost společensky. Do stepí nezaletuje nikdy. V chování svém jeví neobyčejnou shodu s našim strnadem, jehož je na východě pravým zástupcem (Kleinschmidt). Na podzim v září a říjnu se vždy odstěhuje. Hnízdí se na krajích lesů a křovinatých porostlin, vždy na místech otevřených a na zemi. Vejce jsou skoro známého typu strnadiho a snášívá jich 4—5, průměrné velikosti 21 × 15·8 mm, váhy 0·173 g a ve hnízdě se nalézají koncem května.

Zpívá asi jako náš strnad, jehož přátelství nikdy zapřítí není s to, avšak drsněji.

Strnad hnědohrdlý (*Emberiza luteola*, Sparm.).

Něm.: Der (die) braunkehlige Ammer.

Druhový znak s popisem: Celou hlavu a hrdlo má ♂ rudohnědou, hřbet žlutý, řadami skvrn zdobený; kostřec se spodkem pěkně žlutý, nejkrajnější pera rýdovací jsou bíle obroubená. — ♀ je povrchu zbarvena skoro jako náš vrabec, kostřec a svrchní ocasní krovky má žluté, hrdlo světle hnědé a spodek tmavší do žluta, spodní ocasní krovky jsou jasně žluté. — Délka 15·5 cm, křídlo 8·6 cm, ocas 7·3 cm.

Náleží jihozápadní Sibiři, pohoří Altajskému, Afghanistanu, Turkestanu a Zakaspijsku. Dvakrát byl chycen již na Helgolandě (20. června

r. 1860 a jednou v měsíci září) a to vždy starý vybarvený ♂. Zdá se, že bydlištěm se shoduje s našim strnadem a také způsob jeho hnízdění se bude asi podobný.

Strnad zlatobrvý (*Emberiza chrisophrys*, Pallas.).

Něm.: Der (die) gelbrauige Ammer (a tak i Číňan je zove: Ta huang méy = velký zlatobrvý).

Druhový znak a s popisem: ♂ je povrchu a stranách hlavy černý, od zobáku pak jde středem temene až na šíji úzký bělavý proužek; širší, leč žlutý jest pruh nadoční. Povrchu je hnědý a tmavě podél skvrnitý; kostřec s krovkami ocasioni je slabě zřetelně skvrnit, spodek bělavý a podél hrdla je patrný černý vous; hruď s boky jsou narezavěly a tmavě skvrnity, a tři krajní rýdovací pera mají po bílé skvrně. — ♀ a mladí mají hlavu hnědou a temenní pruh málo ostře omezený, na hrdle několik hnědých skvrnek. Zobák a oko hnědý, běháky zahnědle masoavé. — Délka 14·5 cm, křídlo 8 cm, ocas 6·3 cm.

Obývá Sibiř, Čínu a Daurii a je velice vzácným jinak ptákem; vždyť Rotschildova obrovská sbírka ptáků*) honosí se touto dobou jen dvěma exempláry a to něco znamená. Tím podivněji zní zprávy o jeho zalétnutí na západ do Evropy a nad to ještě divnější jest, že dosud na Helgoland a do Anglie se nedostal, kde tak přísně a zvlášť pozorně po cizích ptácích se pase.

Strnad malinký (*Emberiza pusilla*, Pall.).

Chorv.: Sibirska strnadica; něm.: Der (die) Zwergammer.

Druhový znak s popisem: Povrchu hnědošedý, vespod bílý a všude černohnědě skvrnit; středem temene se táhne podélná široká rezavá proužka, jsouc s obou stran provázena páskou černohnědou a světle rezavým pruhem nadočním; pod lícemi a ušima jde od koutku ústního zažloutlý proužek, jenž je lemován několika tmavými skvrnkami s obou stran hrdla. Na křídle jsou patrný dvě rezavé pásky. Starý ♂ má proužku temenní ostře omezenou, kdežto u ♀ je sotva zřetelná; mimo to je celkem zbarvení zakaleného, mdlého. Mladí jsou ještě méně živě zbarvení a vespod silně skvrniti. Zobák žlutavý, na konci hnědý, oko tmavohnědé, běháky zahnědle masobavé. — Délka 13·6 cm, křídlo 7 cm, ocas 5·5 cm.

Vlastí tohoto strnada jest severní Rusko a severní a střední Asie, odkud někdy zabloudí i do východní Evropy a dále na západ, byv ku př. chycen na čihadle u Leydeny (Hollandsko) a asi 7—8krát Gätkem na Helgolandě (poprvé 4. října 1845), nalezen jednou ve východním Prusku, v Anglii u Brightonu, v jižní Francii a v severní Itálii každoročně bývá jich několik uloveno, ku př. na podzim r. 1883 od srpna do prosince ve Vidému (severní Itálie) 11 kusů na trhu jich bylo nabízeno (G. Vallon). Jednotlivě i ve Švédsku, Belgii (2krát), v naší říši (Halič 3krát, Tyrolsko), střední a jižní Itálii (Apulie), na Sardinii u Cařihradu, Smyrny a Beirutu a dvakrát až v Alžíru (Loche).

*) Tring v Anglii.

Ze všech severoevropských svých příbuzných tento strnádek obývá lesy a krajiny vrbínami bohaté ve východní Sibiři, kde se objevuje počátkem května a dostupuje v Daurii i do značných výšek, leč nikoli až do pásma lesů modřínových. Ve svém způsobu života nezádá si od strnadů vůbec.

Strnad rolní (*Emberiza rustica*, Pall.).

Strnad lesní nebo severní (navrhuje Janda). — Pol.: Poświerka trzypęgowa; chorv.: Seoska strnadica; něm.: Der (die) Waldammer.

Druhový znak s popisem: Povrchu rezavý a tmavohnědý, vespod bílý a rezavě skvrnit; vrch hlavy a obličej jsou černohnědy, zdobený podélným pruhem temenním až do týlu sahajícím, jakož i bílým pruhem nadočným a podlícím; kolem hrdla je rezavý obojek a téže barvy je i kostřec; na křídle jsou viditelné dvě bělavé pásy. Bílá prouha temenní u ♂ je na hnědočerném, zažloutlá u ♀ na tmavošedém základě, jinak je velice podobná ♂ až na mdlejší ton zbarvení. Mladí pak více otcí než matce se podobají. — Délka 155 cm, křídlo 75 cm, ocas 6·2 cm.

Obývá severovýchod Starého světa; v Laponsku už je velice vzácným, v sev. Rusku již častěji se objevuje a čím dále na východ v Sibiři, zvláště za Bajkalem jest již obecným ptákem, kam počátkem května se dostavuje, aby opět na začátku září se odebral k jihu, kde v Číně přezimuje. Avšak zaletuje i k západu, protože v četných zemích evropských už byl chycen nebo jinak uloven, vždy však řídkěji než předešlý.

Sandmann sděluje z Finska, že stále více od východu v poslední době svoje bydliště posunuje na západ a že kol Archangelsku je už obecným ptákem. Prvý finský pták byl nalezen 10. září 1848 Wrightem a od těch čas se tu vyskytuje čím dál hustěji a také se tu i hnízdí. Nejčastěji ovšem se jím může pochlubit opět Helgoland, kde jich Gätke asi 16 zjistil (dva z nich v dubnu, ostatní v září a říjnu), dále byl uloven v Itálii (Ligurie, Benátsko, Lombardsko a u Bari), ve Francii (Provence), Holandsku, Anglii (3krát), Švýcarsku a jednou (1844) i v Sasku u Křimičova. Také v naší říši je na jisto zjištěn v Dalmacii a v Haliči.

Ve své domovině miluje více krajiny vlhké, jako vrbami porostlé břehy vod. nížiny, kraje a světliny lesů lužních, kde se vyskytuje po párech až do doby tahu. Hnízdí se poblíž země v houštinách.

Strnad rákosní (*Emberiza schoeniclus*, L.).

Rákosní vrabec. — Rus.: Bolotnaja ovsjanka; pol.: Potrzos, poswierek trzciny, wróbel trzciny; chorv.: Sitnikova strnadica, strnadica blatarica; něm.: Der (die) Rohrammer, Sperlingsammer, Rohrspatz.

Druhový znak: Hlavní zbarvení jest rezavohnědé, na hřbetě podél černé pruhované; od koutků ústních sbíhá podél hrdélka bílý proužek (vous); nejmenší křídelní

kovky jsou příjemně rezavé, kostřec šedý a jen spoře černě čárkován; 1. letka (patrná) jest kratší 5. — Délka 14—18 cm, křídlo 8—9,5 cm, ocas 6—7,5 cm.

Hlava s hrdlem černá; voussek, obojek a celý spodek bílý, pouze na slabinách jsou tmavé čárky; peří na hřbetě a letky jsou rudě lemovány; rýdovací pera vykrojeného ocasu jsou černohnědá, obě nejkrasnější bíle zevně lemována a bílou skvrnou zdobena, čím dále ku středu ocasu mají rezavé lemy; zobák tmavošedý, oko hnědé, běháky malé, barvy špinavě masobarvé, za to drápy velké, dlouhé a ploše zahnuté. Tab. XII.
obr. 88.

Na podzim, hned po vypelichání, je většina per na konci světle hnědá, proto černé partie není skoro ani znáti. — ♀ se podobá ♂ právě v tomto podzimním šatě, majíc vrch hlavy rezavohnědý, po stranách rezavý a černě pruhovaný a zažloutlý nadoční proužek velice zřetelný, tváře hnědé a šíjí se hřbetem šedožlutou, hnědě podélně skvrnitou; hrdlo je špinavě bílé, po stranách omezené proužkem černohnědých skvrnek složeným; povrchu není tak pěkně rezavá. Mladí jsou podobni matce.

Strnad rákosní velice se mění jak u velikosti (viz rozměry vpředu), tak u zbarvení a zejména v útvaru zobáku, čímž vzniklo čteně forem geografických. V západní Evropě a na nejzazším východě asijském vyskytují se zbarvení rudohnědá, ve východní Evropě šedá a bělavé formy. Co do velikosti a tvaru zobáku mají severní, malí ptáci, zobák obyčejný, jižní pak, velcí, neobyčejně silný hýlovitý zobák. Dle toho se pak rozdělují na tyto formy:

Emb. schoeniclus pyrrhuloides, Pall. — strnad rákos. tlustozobý, větší našeho, povrchu jako vybledlého zbarvení bělavého a kresbou užší; vyskytuje se v oblasti Kaspického moře a jednou jej viděl i Helgoland.

Emb. schoeniclus intermedia, Mich. — strnad rákos. prostřední, co do tvaru zobáku a velikosti předchází formě podoben, vyskytuje se v Dalmacii a jihozáp. Uhrách.

Mimo tyto dvě hlavní formy popsány ještě střední variety ze Sibíře, menší a světleji zbarveny: *Emb. schoeniclus passerina*, Pall. a z Japonska také menší a našemu tmavšímu také podobná varieta *Emb. schoeniclus yessoensis*, Swinh.

Rákosního vrabce, jak dobře jej možno také zvatí (viz něm. a pol. lidové jméno) i s uvedenými formami naléztí možno v Evropě i v Asii. Onde od Španěl a Italie až daleko na sever ve Švédsku a Norsku, také na Rusi, hlavně jižní i v Dobruždi. Za obydli volívá si nižší krajiny a proto je četným obyvatelem močálovitých území, ne tak krajín pahorkatých nebo hornatých. Místy je dle toho hojným, jinde naprosto neznám. Vždy jen u vody v rákosí, sítí, orobincích, vrbinách, olšinách a p., kde není nedostatek vysoké trávy. Pozoruje se i na břehu mořském, na

rybnících, jezerech, na březích řek a svodnic zarostlých v lučinách a polích, zkrátka tam ho hledejme, kde rákosníci, žlutí konipasí, lindušky luční, chřástalové a sluky bahenní i čejky, mimo jiné ještě bahňáky, se v létě zdržují. Také jim přijdou velice vhod ostrůvky bujně zarostlé. Na podzim a počátkem zimy, když houštiny rákosové prořidnou, nalezneme je i na polích a za tuhé zimy — neodletě-li na jih — vyhledávají zase jen místa, kde ještě trochu sítí, skřípín a j. stonků se nalézá, hledající tu ochrany anebo také v mladých pasekách listnatých lesů, kde je hojně křovin a vysoké stařiny. Jinak je však tady neuzříš než jen za zimy.

Strnad rákosní je dílem ptákem tažným, dílem toliko toulavým; na jih odletuje v září a říjnu většinou úplně ze zemí severovýchodních a v jižní Evropě pobývá až do března, načež se navrácí. Mnoho jich i u nás přezimuje a velice mnoho v jižní Anglii. Putující letí vysoko v tlupách buď za noci nebo záhy z rána, konečně i pozdě na večer.

Hnízdo umí velmi dobře ukrýti, ale v rákosí je nikdo nehledej, marné by to bylo, za to v nízkém zakrslém vrboví hojně travou a bylinami prorostlém, anebo na trsech ostřic, mezi pryšcem bahenním, poblíž houštin i ve dlouhé zmotané trávě. Urobena bývá zcela nad samou zemí z mechu, úponků, stebel, kořinek a jest tenké a uvolněné — zkrátka ledabylé. Koncem dubna nebo v květnu snášívá 4—6 bělavých, hnědavých nebo narezavěle bílých vajíček se šedými a tmavými vlásky, tečkami a skvrnami, mezi nimiž větší nebo menší tmavé kaňky se nacházejí. Průměrná velikost 19.4×14.5 mm, váha 0.130 g. V červnu se hnízdívá na 4 vejcích podruhé. Po 13 dnech střídavého sezení se klubou holátka.

Pěkný a čiperný tento strnad je celkem nepokojné stvoření, semo tamo poletující; sedí-li na haluzce nebo stéble rákosním a jiném, vždy poněkud zpřímá tak činí, ponechávaje široký ocas volně viseti; také jím častěji potrhuje a křídly větrá. Litá rychle, lehce a prudce a při tom je to nápadné, že se hned a náhle při vylétnutí vysvihuje do značné výše, uháněje dále, načež sletuje, padá zase tak náhle jako kámen k zemi.

Hlavní potravou jest mu v létě hmyz a později pak všeliká semena trav z okolí jeho bydliště. Proso jest mu lahůdkou a proto za ním někdy i dost daleko do polí zaletuje; v zelnicích bývá vidán, an sbírá housenky. Tím, že za svou potravou je nucen šplhat do výšky po stoncích rostlinných, líší se velice od svých příbuzných. Netřeba snad ani podotýkati, že tak pěkného ptáka také v klecích chovají a pěstují a činí-li se tak správně, vydrží tu kolik let; zvláště mladí tuze brzy uvykají.

Zpěv ♂ je zvláštní, jako vynucovaný připadá, a mohlo by se říci, že při něm dělá „kyselý obličej“, dobře by se to hodilo, jak praví Naumann.

Zní asi takto: „cia tys taj cisisstaj cír cisis“ ovšem v obměnách. Je horlivým zpěvákem ve dne i v noci, od počátku dubna až dlouho do léta, usedaje na keřích, vrbách i jiných stromech, často až ve vršku, při svém prozpěvování. Vábí a varuje vysokým tonem „čih“ nebo hlubším „čí“.

II. podčeled': Hýlovití (Pyrrhulinae).

Zobák bývá zpravidla vysoký a krátký, okrajů nezaříznutých (nevykrojených) jako u strnadů a celý jeho kořen je obklopen kratičkými ku předu směřujícími štětinkovitými pírky.

2. rod: Loxia, Linné.

Ptáci tohoto rodu vyznamenávají se nápadně silným končitým zobákem, jehož svrchní čelist dolů, spodní pak nahoru je zahnutá, takže obě špičky se křížují; někdy svrchní špička je v pravo, jindy zase na levo přes spodní křížem položena; ocas mají kratší křidel a na konci vykrojený. Jsou obyvateli jehličnatých lesů, živíce se semeny jejich stromů a podnikají za jich dosažení často veliké a daleké, ale nepravidelné zálety. Tak se objevují mnohdy v krajinách, kde jich dříve po léta nikdo nespasil. Kromě toho žijí se též jádru bukvic, javorů, habrů a jinými semeny; sbírají drobné housenky a mšice se stromů.

Mladé krmí z volete oloupanými a změkklými semeny jehličnanů i hmyzem. Co do podoby jsou to ptáci velkohlaví, poněkud hřmotné postavy, avšak náležejí ku nejoblíbenějším ptákům klecovým veškerých snad horalů evropských. V chování svém mají něco papouškovitého do sebe, neboť jako oni lezou a pohybují se po větvích i v kleci pomocí zobáků a běháků.

Křivka bavorská (*Loxia pityopsittacus*, Bechst.).

Křivka borová, krívonoska, krívozobka. — Pol.: Krzyżodziób sosnowy, papużka, krziwonos wielki; chorv.: Krivokljun (krstokljun) borikaš; něm.: Der Kiefern-Kreuzschnabel, Kiefernpagei.

Druhový znak: Tlustý, vysoký, papouščí zobák je vespod na kořeni spodní čelisti 1·4 cm široký a jeho krátce zahnuté čelisti vybihají na konci přes sebe tak, že zahnutá špička spodní velice zřídka přečnívá nad hřbet horní čelisti. Hlavní zbarvení st. ♂ je suříkově červené anebo ve druhém roce věku olivovězelené; ♀ je šedozelená a žlutavá. — Délka 17–18·5 cm, křídlo 10 cm, ocas 6·6 cm, zobák 1·4 cm.

Krásná červen, jakou se honosí starý vybarvený ♂ je hned světlejší, hned se zdá suříkově červenou, tu zas je více růmělková, jindy opět cihlová, leč vždy světlejší, t. j. více do žlutava než u následujícího druhu. Zobák je barvy černavého rohu, oko krásně tmavohnědé, statné běhák špinavě rezavohnědé.

Mladý ♂ je více žlutý než červený, jsa toliko nečistého nádechu červeného, stářím však přecházejí barvy ty do právě vylíčených. — ♀ je hned patrna, neboť vrch hlavy a týl má tmavohnědošedý, nádechu žlutavozeleného, hrdlo násedě bílé, níže do zelena, hrud šedou a ostatní spodek zelenavě bílý; na hřbetě a lopatkách je téže barvy jako na hlavě, na kostřeci světle žlutozelená. Mladé v prvním rouchu jsou bělošedé a tmavě skvrnité, sem tam žlutavě a zelenavě pomíšeného zbarvení.

Tento statný pták obývá severní i mírnou Evropu a Sibiř všude tam, až pokud se daří jehličnanům, z nichž dává přednost borovici. Smíšené lesy jehličnaté raději obývá než čisté porosty jednotvárné. Není vzácnou křivka ta v ruských pobaltických provinciích, na Rusi, v Polsku a Prusku Vých. V našich vlastech, říši rakousko-uherské a Švýcarsku počítá se ku vzácnějším ptákům proti křivce obecné. Nutno její objevení se u nás pokládati toliko za občasné; tu se pak stává, že netoliko jednotlivě, ale i v četných houfech se vyskytuje. Za zimních toulek ocitá se mnohdy až v severní Italii.

Líbuj se černé lesy v rovinách i na horách zdržuj se hlavně při pokrajích, kde stávají nejmohutnější stromy, na kterých se ve výši zdržuje a zřídka níže sestupuje. Mimo dobu hnízdění se, potlouká se neustále po okolních lesích; v pouhých smrčinách jen zřídka se objevuje. Jest ptákem jednak stálým, jednak přeletavým či toulavým a pobyt její se řídí dle úrody šišek a z toho plynoucího nadbytku či nedostatku potravy. Přiletují v tlupách 12–20 kusů a pobudou v krajině pokud je co na zub, načež potom zaletují dále; tyto potulky začínají obyčejně koncem září a to za dne, nejčastěji záhy z rána a vysoko v povětří.

Co se hnízdění týče, nelze vskutku udati určité doby, neboť se shledalo, že se hnízdí v prosinci, lednu, únoru, březnu, dubnu, květnu i červnu vždy dle úrody šišek a semene borového a smrkového. Ze zimy si ničeho nedělá, ani v době tak nezvyklé ku hnízdění, jen když je zá-soba potravy pro děti.

Každý párek se usadí v malém okrsku a proti ostatním vetřelcům si jej snaží uhájiti. Bývá to také spíše při kraji lesa a nepokojným poletováním, zvláštní nebyvalou u nich čilostí, častým prozpěvováním ♂ brzy upozorněn bývá všímavý pozorovatel na tuto okolnost.

Hnízdo bývá ve vršku borovice nebo smrku, často blízko kmene, častěji však dále od něho na větvi ve výši od 10–30 m a je vždy tak položeno, že husté chvoji anebo silná větev jest mu na ochranu, tvoříc stříšku shora proti sněhu v době zimního se hnízdění. Jest зробeno vně z větví s jehličím, lišejníky, mechu, suché trávy a jen někdy uvnitř perím bývá vystláno. Celkem je to stavba pěkná, úhledná o silných stěnách jako splstěných a je hlubší polokoule. Bývají v něm 3–4 vajíčka dost malá, jež jsou na modrozelenavě bílé základní půdě tu a tam fialově

šedě a hustěji krvavě rudě nebo černohnědě skvrnitá a tečkovaná; celkem dost varirují. Průměrná velikost 23.3×16.8 mm, váha 0.152 g. Za 15 dní bývají vysezena. Hnízdo staví ♀ bez pomoci ♂, který ji ale za to horlivě provází při „svázení materiálu“ a baví ji svým zpěvem; při sezení ji o polednách vystřídává a shání ji i potravu.

Jak již z předešlého patrno, živí se výhradně semenem borovým a ostatních jehličnanů našich, ale i semenem olší, semencem, jádrem jeřabinovými a hmyzem (mšicemi). Známe konečně také, kterak se do dělává semene ze šišek či šáchů. Chce-li si ku př. na semenu jedlovém pochutnati, přeštípne stopku její, zanesse ji na blízkou větev, třeba sousedního stromu a odkrývá, páčí šupiny její zakřiveným zobákem tak snadno, že semen pod nimi ukrytých hravě se zmocňuje. Jak snadno otvírá povolnější šišky smrkové a modřínové, právě tak lehce dovede si pomoci i s nejnepodajnějšími šíškami borovými, jsouc s každou v několika minutách hotova, načež ji odhodí a donese si jinou. Jako jsou šišky se šupinami v levo nebo na pravo se kryjícími, tak jsou i křivky levozobé nebo pravozobé.

Zajímavo jest, že mláďata, pokud jsou krmena, mají zprvu zobáky rovné, neskřížené, což teprve po dokonalém dospění nastává, aby se mohla sama uživit.

Žerou-li, chovají se na stromech docela tiše a není ani slechu po nich, než toliko praštění olamovaných dřevnatých šupin, jichž bývá s oloupanými šíškami či vřeteny, nebo s načatými pouze plno pod stromy jako po hodech veverčích.

Že se chovají v klecích, bylo už řečeno; krmí se tu různými semeny, zvláště semencem, který velmi rády vylupují, jen že po něm brzo ztuční a proto jest je zvykati lépe na různá semena jehličnanů a kousky ovoce, jež okusují. I jiné pamlsky možno jim dopřáti, jako konečky mladých větviček jehličí a jinou zeleninu, kukly mravenčí, pecičky jeřabin, ovocná jádra, celé šišky. Pěkná podívaná se tu naskytuje na jejich práci. Brzy si navyknou a se ochočí. Rády pijí a se koupají i na svobodě. Nemilým však se činí tím, že klec brzo — zvláště jednoduchá — podléhá jich silným čelistem zobákovým.

Zobákem se při šplhání zavěšují, načež visíce přehoupnou se dále stranou nebo ku předu, zachytí se drápy a opět stranou zobákem a tak dále, jako činí papouškové, čímž dovedou pěstitele svého na dlouho upoutati. Neradno ji však pouštět z klece ven do světnice, ohlodají kde jaký nábytek, jmenovitě na hranách brzy třísky litají. Škoda, že v zajetí změní se jich červené zbarvení v oranžové nebo docela šedozelené, jaké mívají mladí ptáci.

Ačkoli se zdá býti nemotorným a těžkopádným ptákem, přece leze-li, činí tak nad míru lehce i na nejtenčích haluzkách, zhusta i hřbetem dolů zavěšen. Po zemi poněkud nemotorně a šikmo po-

skakují. Plachými je zrovna zváti nemožno, spíše přihlouplými a ani rána do nich vypálená jich nezaplašuje. Při zpěvu sedá ♂ rád volně a ve výši na vršku stromů; protože také zvláště zpívá, přeletuje při tom vršek od vršku, což činí hlavně při námluvách.

Jak překvapující je písnička jeho a jak rozkošně se poslouchá, pozná jen ten, kdo ji slyšel takhle za krásného zimního dne, za jiskřivého sněhu, kdy ve hluboko zavátých lesích ani hlásku neslyšet a všude klid, hrobový klid se prostírá. Nezapomenu! Při tom nádherná, skoro exotická červená ptáková zimním slunkem ozářená se ku podivu krásně vyjímá, takže člověk vlastním očím nevěří, cože to a odkud se ta podívána pojednou vzala.

Zpěv samečkův je podivuhodná směs hvízdavých, cvrčivých, flétnových a hrčivých tónů a celkem příjemný. Zní asi: „gijjá, gijjá gek derdé — hip hip hergeghi — gege gorrór, ga ga gerr!“ Vábi jako „kep“ anebo hlubším „cok“. Těmito zvuky se stávají však v pokoji nezřídka až obtížnými, protože se ozývají téměř po celý den; obzvláště jsou-li uvyklé na dochvilné krmení.

Chování křivek v klecích má však za účel netoliko potěšení a zábavu, ale i stanovisko „hygienické“ má na tom nemalý podíl. Horalé, zvláště němečtí jak severní tak ku př. i tyrolští, věří, že křivky v klecích chované „vytahují“ z člověka různé nemoci na sebe je přitahující, čehož nepopíratelným důkazem jest změna peří jejich! Ony pravozobé (vrchní hák v pravo přes spodní zahnutý) vytahují nemoze z mužského, ty druhé, levozobé, zase z ženského pohlaví.

Ba pověřivost lidu toho jde někdy tak daleko, že pijí i vodu z okřínu, do níž pták se utrousil. Sancta simplicitas!

Křivka obecná (*Loxia curvirostra*, L.).

Křivonoska, křivozobka smrková. — Pol.: Krzyżodziób świerkowy, krzywonos maly; chorv.: Krstokljun (krivokljun) omorikaš; něm.: Der Fichten-Kreuzschnabel, Krummschnabel, Zapfenbeisser.

Druhový znak: Zobák protáhlejší, mírně ohnutý, vespod na kořeni toliko 1 cm široký, skřížený, hákovité špičky jsou dlouhé a slabé, takže špička spodní většinou přečnívá přes hřbet čelisti horní; starý ♂ je červený; mladší ♂ světle žlutý, oranžověžlutý, zelenožlutý; ♀ je šedá a zeleně pomišená; mláďata pak ještě šedivější. — Délka 16–16,5 cm, křídlo 8,5 cm, ocas 5,5–6 cm, zobák 1,2 cm.

Tab. XI. Barva ♂ dle stáří proměnlivá; nejprve mladí jsou šedí, tmavě
obr. 79. skvrnití, zelenavého nádechu, na kostřeci zažloutlí a jemně čárkovaní, celý spodek mají šedobílý s temnými osténkami; horní hrud' je do žluta naběhlá. Další stupně zbarvení pak jsou (u ♂) hlinožluté, světle žluté, sytější žluté, pomorančové, žlutočervené, cinobrové až i do temna. Zobák je načernalé hnědý, oko tmavohnědé, běháky hnědé. — ♀ je šedá, na hlavě, hřbetě, hrudi i kostřeci do zelena nebo žlutozelena nadechnutá.

Tento obecnější druh křivky přebývá v mírné i severní Evropě; tam odtud, kde vyšší stromy přestávají až po černé lesy Francie a Švýcar, ve hvozdech střeoevropských až po jehličnaté lesy Řecka. Mimo to i větší díl severní a částečně i střední Asie až do dálného východu. V Severní Americe je zastoupena velice blízkými, leč menšími druhy. Bydlištěm svým řídí se podle rozšíření jehličnatých lesů, protože smrk a modřín jsou její hlavní dodavatelé potravy.

V našich vlastech se vyskytuje v rozsáhlých černých hvozdech a zaletuje do jižní Evropy a za tahu přeletuje i Středozemní moře, aby navštívila i horské lesy africké a maloasijské. Jest ptákem dle okolností stálým nebo přeletavým či toulavým. přijde na to, jak právě hojnost potravy kde se mu naskytá, neboť ani sebe větší zima jej nezapuzuje. Na toulky vydávají se již

záhy v létě, v červnu a červenci, zřídka kdy později a to v tlupách o 20–30 kusech, jež dost k sobě lnou. Také u této křivky, která jest mnohem hojnější předešlé své větší tetky, je pozorovati občasné střídání rozšíření; mnohdy se jimi lesy jen hemží a na to třeba za kolik let jich v těchž místech neužijš. To se dá vysvětliti — jak už zmíněno — úrodou šišek, resp. semene smrkvého. Hřadují v určitých částech lesa obvykle v nejhustších větvích nejvyšších stromů.

Obr. 24. Křivka obecná.

Hlavní doba hnízdění se spadá do měsíců ledna až dubna, avšak čas při tom ani tak nerozhoduje, jak se shledalo, anyž se hnízdí vlastně v každé roční době. Podle všeho v úrodných letech na semeno smrkvové děje se tak častěji než jednou, protože se jich potom v některých letech spousty objevují. Hnízdo obvykle ve vrcholku stromů velikánů smrkvých bývá umístěno a to tak důkladně v husté zvěti jehličí, že je ani zdola ani shora nelze uhlídati. Je podobně urobena, jako jsme poznali již u předešlé, pěkně hluboké, o silných stěnách, aby bylo lze v něm snést i dost citelnou zimu. Dno bývá až 5 cm silné a násada skládá se ze 3–4 někdy jen 5 vajec, na špinavo zelenobílém spodku bledě skvrnitých, žilkovaných a tmavě tečkovaných, o málo menších vajec křivky bavorské. Průměrná velikost 22·4×15·9 mm, váha 0·143 g. Samici při sezení samec krmí.

Křivka obecná je společenským veselým ptákem, který v ničem předešlé nezadá. Zpívá i v zimě, jakmile zimní slunko z mlh a chmur se na chvíli vybaví

Potravou jsou jí především semena všech jehličnanů, mimo to bukvice, semena javorů, habrů, olší, jeřabin; na ty se velmi často vrhají, není-li dost šišek. Dále semeno bodlačí, pupeny a květy jehličnanů, pupeny listnáčů, bobule, sem tam i hmyz, hlavně housenky píďalek a různých obalečů a starý Brehm je pozoroval sbírat i mšice. Spotřebují toho mnoho ku nasycení a proto také většina času padne na to.

Šišky otevírají jednak visící anebo jako číní předešlá. A není to nepěkné, viděti poměrně malého ptáka toho, an letí se smrkovou či jedlovou šíškou v zobáku na sousední strom. Pryskyřicí znečištěný zobák musí tuze často otírat. V zajetí se neupejpá a hrne se hned ku okřínu, jen když je stále pln a zkrátne brzy tou měrou, že se dá i na ruce sedící nositi; i vyletovat a vraceti možno ji zvyknouti. Že se jim musí dostati důkladné klece, netřeba ani připomínati a častá dohlídka je nutná.

Zpívá příjemně a zvučné jsou její strofy, z nichž jedna jakoby zněla „reje“. Bechstein před 100 roky skoro zaznamenal zpěv její takto: „hi ceri ceri cirs, deng deng deng, hist hist hedy, gip gip gip gip, dyhoja dyhoja, gaga gaga atd.“ Celkem poněkud slaběji zpívá než předešlá. Vábí „cik cik“ anebo hlubším „cok cok“ a právě takto volající hodí se dobře za volavé ptáky při čižbě, kterou horalé u nás všude po celý rok bez závady a jako na posměch zákonu na ochranu ptactva provozují.

Tyto křivky jsou rovněž obetkány pověrami lidu jak bylo řečeno u předešlé. Za klecové ptáky však se vlastně nehodí, nelze semeno jehličnanů tak lacino dostati a po semenci, který rádí požirají, přilíší ztuční. Vydrží i při nejmizernějším ošetření kolik let, jak se shledalo.

Křivka bělokřídla (*Loxia bifasciata*, Brehm).

Křivka dvoupásková. — Pol.: Krziżodziod dvoupęgowy nebo białoskrzydły; chorv.: Krstokljun ruki, bialokrili krivokljun; něm.: Der zweibindige Kreuzschnabel, der Weissbinden-Kreuzschnabel, Finkenkreuzschnabel.

Druhový znak: Zobák poměrně slabší než u předešlé, táhlý, mírně zahnutý a dlouhými špičkami skřížený; spodní špička přečnívá hřbet či slemeno čelisti horní. Na křídle jsou zřetelné dvě bílé příčné pásy, jež mívá ♂ poněkud širší.

Délka 16 cm, křídlo 8·6 cm, ocas 6 cm, zobák 1·4 cm. Celkem menší křivky obecné, ve zbarvení pak se jí podobá. Vyskytuje se také odrůda s červenými pruhy přes křídlo místo bílými, již nazvali *Lox. bifasciata rubrifasciata*, Br.; jest to však jen proměnlivá forma křivky bělokřídle anebo dokonce snad bastard mezi oběma, touto a předešlou.

Sibiřská křivka dvoupásmá *Lox. bifasciata elegans*, E. F. z H. liší se daleko nádhernější rybníkovou červení naší křivky. Severoamerická

křivka Gmelinem jako *Lox. leucoptera* popsaná líší se jen nepatrně od podobné křivky Starého světa; jest o málo menší a dle všeho ani zvláštním druhem není, spíše jen příbuzná forma.

Domov této křivky bělokřídle sluší hledati v Sibiři a Sever Americe, kde hlavně obývá pásma modřinových lesů; někdy jen na potulkách se zaletne do evropských hvozdů, kde byla již častěji polapena. Tak netoliko v Čechách a na Moravě, ale i dále na západ v Německu a v Rudohoří mají prý se jednotlivě vyskytovat každoročně mezi ostatními křivkami obecnými. Roku 1889 obzvláště byl hojný jejich zálet k nám do západních zemí evropských, takže celé tlupy se jich tu vyskytovaly a dost jich bylo pochyťáno.

Gloger dokazuje, že ve způsobu života líší se od předešlých a i v kleci není prý tak snášelivá a spíše kousavá oproti sobě rovným i ostatním ptákům. Také nemá v zobáku té síly, aby jím mohla hravě dřevěné součásti klece rozhlodávat, jako její příbuzné; také špatněji šplhá, ale za to lépe zase skáče po zemi, jsouc hbitější, protože štihlejší. Nesnáší tepla ve světnici a čerstvému vzduchu vždy dává přednost. Zvyká však brzy svému životeli.

Zpívá příjemně a rozmanitě a vábívé zvuky její zní: „get get“ nebo „gert, gert“ v různých modulacích. Hlavní potravou jest jí semeno modřinové, v kleci ovšem náhradou za ně jest jí semenec nebo slunečnice. V ostatním se shoduje s příbuznými. Průměrná velikost vajec je asi 21 · 14·6 mm

2. Rod: *Pinicola*, Vieillot.

Zobák krátký, silný, se stran silně vyklenutý; svrchní čelist hákovitě dolů zahnutá, přes tupou špičku čelisti spodní 2 mm přečnivající, čelisti neskrížených.

Hýl ořešník (*Pinicola enucleator*, L.).

Louskavec, dlask ořešník. — Pol.: *Luszkowiec*, ziarnojad *luszczak* *debonosek* *kluszk*, *kurlandczyk*; chorv.: *krivokljun* *polarni*, malí *krivokljun*; něm.: *Der Fichtengimpel*, *Hackengimpel*.

Druhový znak: Povšechné zbarvení červené nebo žluté; křídlem procházejí dvě bílé pásy, které však nejsou nikdy ostře omezeny. Velikost drozda. Délka 21·14 cm, křídlo 10·2 cm, ocas 7·8 cm, zobák přes hák měřen 1·6 cm, u kořene 1 cm vysoký.

Krásný tento pták, upomínající na křivky, podléhá podobné změně v celkovém zbarvení jako ony. ♂ má hlavu s krkem karmínově červený, kteráž barva na hřbetě, ramenou a svrchních ocasních krovkách jest ještě tmavší. Kostřec je červený, šedě skvrnitý; hrud bledě červená, slabiny a řít bledě popelavý; drobné křídelní krovky tmavošedé a růžově lemované, střední krovky na konci bílé nádechu růžového, větší pak jsou

Tab. XII.
obr. 92.

zahnědly a rovněž mají úzké bílé obruby, čímž vznikají ony dvě bílé pásy křídelní; letky jsou hnědočerny, zadní bílé, přední zažloutle, ku kořeni růžově olemovány, pelicháním však růžová barva promění se ve žlutou; vykrojený ocas je hnědočerný, jasnějších krajů per. Zobák skoro hnědý, u kořene zažloutlý, silné běháky špinavě tmavohnědé, oko hnědé. Mladší ♂♂ jsou okrově žlutí, oranžoví, červenožlutí až konečně zčervenalí (stárím). — ♀ jest pěkně okrově žlutá, jenže šedé zbarvení základní trochu více proniká takže se zdá šedější; jest také poněkud menší.

Domov našeho hýla ořešníka jest hledati v sev. Evropě, pokud až stromoví roste; v severní Asii až po Udskej Ostrog dostupuje a v těchž šířkách hostí jej i Sev. Amerika, ač tamní ptáci jsou větší, poněkud jinak zbarvení a ♂ je na ramenou černější. V některých letech, kdy bývá v domovině jeho krutá zima a s ní nedostatek potravy se dostavuje, změní se rázem v ptáka tažného nebo alespoň přeletavého a pak se ocituje v jižnějších krajinách, již Švédsku, Rusku, v pobaltických provinciích, severovýchod. Německu, vyjímkou ještě jižněji, takže byli už pozorováni netoliko v Čechách ale i v Uhrách a severní Itálii.

V domovině své zaujímají rozsáhlá území a proto nikde tu není hojný na počet; za to na potulkách, zahnaly-li je spousty sněhové do mírnějších končin, shlukují se někdy v neobyčejně početné houfy do tisíců jdoucí, jako se pozorovalo v letech 1821, 1822, 1832, 1844, 1878, kdy v sev. Německu se jich objevilo tuze mnoho. R. 1847 vyskytlo se jich hejno na českém úpatí Krkonoš a bylo jich tu několik uloveno.

Zdá se, že každoročně jednotlivci k nám zaletují, ujdouce pozorování anebo omylem za křivky jsou neznalci pokládáni. Doba toulek takových připadá na říjen a listopad a počátek jara zastihne je opět na zpáteční cestě do severních hnízdišť; přeletuje v hejnech za dne.

Bydlištěm jsou mu liduprázdné, přerostlé lesy a hvozdy vysokého severu a severovýchodu, kde čisté porosty jehličnanů promíseny jsou hojně jalovčím. Borovice nemiluje, tím méně pak lesů listnatých. V době hnízdění se je hojný ve střed. Finsku, ne tak na pobřeží. V dubnu se stavbou hnízda počíná a zakládá je na nízkých smrčkách $2\frac{1}{2}$ — $3\frac{1}{2}$ m vysoko od země a stavbu provádí velice rázovitě. Jsouce umístěno na větvi těsně u kmene, jest dobře s oběma oporami spleteno, takže je upevněno náležitě. Podobá se velice hnízdu hýla obecného, ovšem poměrně větších rozměrů a stavivem jsou obvyklé lišejníky, větévky, stébla a kořínky a uvnitř buď chlupy vystláno anebo i bez nich. Vejce mívá 4 zelenavomodré barvy základní a různě tmavě skvrnitých. Jsou to krásná vajíčka o průměrné velikosti 25.8×17.3 mm a váhy 0.186 g.

Živí se semenem smrkovým, jedlovým a modřínovým, olšovým, jilmovým, javorovým a březovým, jeřabinami, jalovčinkami a jinými bobulemi. Silným zobákem snadno zbavuje šišky šupin jako křivky, s nimiž má mnoho podobného. Z bobulí požívá toliko dužinu a jader. Za doby hnízdění se žere hmyzy a také jimi mláďata krmí. V kleci dostává

semenec, oves, řepku, sem tam kousek máčené žemličky, v létě mravenčí kukly a červy vedle zeleniny. Brzy se ochočí a stává se přitulným a možno jej beze strachu i hladiti. Ztuční však brzo a proto dlužno přestat se semencem a raději užiti potravy lehčí.

Po větvích stromů leze tak obratně jako křivky, lehce skáče, ale je přece jen trochu těžkopádný pták. Tepla kamen nesnáší a čerstvý vzduch a voda jsou mu potřebou; krásné svoje zbarvení v zajetí však ztrácí jako bylo pověděno u křivek a hýla rudého; místo příjemné červení karmínové nastupuje všední šed.

Zpívá příjemně, trochu tiše a proto lze jej pokládati za lepšího pěvce. I v zimě zpívá, v době lásky však nejvytrvaleji. Ve vlasti své za dlouhých polárních dnů zpívá div se nepotrhá, neustále a lid tamní zve jej proto „ponocným“.

3. rod: *Carpodacus*, Kaup.

Zobák silný, krátký, vyklenutý, mírně zahnutý jak u předešlého rodu; hákovitá špička svrchní čelisti jen velice málo přesahuje konce čelisti spodní; u kořene jest 8 mm vysoký; na hřbetě jsou ptáci tmavě pruhováni. V Evropě jediný druh, ostatní jako vzácnost za tahu.

Hýl růžový (*Carpodacus roseus*, Pall.)

Pol.: Gil karmazinovy; chorv.: Zimovka ridjoglavka; něm.: Der Rosengimpel.

Druhový znak se stručným popisem: Zobák je dost kuželovitý; hlava zpředu a kostěc jsou růžovy, čelo a pěti náhrdelní stříbrobílé, jemně růžově zdobené; růžově nadchlý hřbet je černohnědě skvrnit; střed břicha jako kostěc jest bledě růžový; letky černohnědé, jasněji a zarůžověle lemované právě tak jako pera rýdovací. — ♀ jest vrabčino nebo skřivánčího zbarvení, jediné na hlavě a kostěci jest patrný růžový nádech; po hřbetě je pruhovaně skvrnit a stálím i vespod poněkud zrůžovatí. Zobák je šedý, oko hnědo, běháky nahnědle žlutý. — Délka 15·5 cm, v rozpjetí 27·4 cm, ocas 6·3 cm zobák 1·1 cm.

Vlasti jeho je sever. Asie, od Jeniseje až na Sachalin a odtud na zimu se stěhuje do Mongolska, Číny a Japonska. V Evropě, jak se praví, byl dvakrát dopaden, ale toliko jediný úlovek a to ♀ r. 1850 od Budapešti, je zjištěn, druhý kus z Helgolandu (ml. ♀) je v soudech (E. Hartert) a víc nic.

Bydlištěm jsou mu zarostlá pobřeží řek, listnaté lesy a háje sibiřské, pomíšené jehličnany. Živí se tu různými semeny a bobulemi, v ostatním se shoduje s následujícím.

Hýl rudý (*Carpodacus erythrinus*, Pall.).

Pol.: Gil dziwoni, dzivonia, dębonosek ziewonia; chorv.: Zimovka crvenglavka; něm.: Der Karmingimpel, Brandfink.

Druhový znak: Zobák kuželovitý, poněkud hýlímu podobný, konečky krovek křídelních jsou světle šedé a tudíž není na křídle žádné pásky růžové vidět; prvé tři letky jsou si bezmála rovny; povrchu je peří šedohnědé, u ♂ s krásně růžově červeným temenem a tmavě karminovými skvrnami, u ♀ však plavošedé podélně skvrnitě a s temenem nahnědle šedým. — Délka 14 cm, křídlo 8,2 cm, ocas 5,6 cm, zobák 1 cm.

Hrdlo, uzdy a kruh kol oka jsou šedobílé; krk s volátkem roztočile červený; hruď je bledě růžová, ostatní spodek bělavý, hlava krásně karminově červená s tmavými osténcami; zad krku není tak čisté barvy červené a rovněž tak jeho strany s tvářemi; hřbet je světle hnědošedý většími skvrnami karminovými zdobený, křídelní krovky tmavohnědé a také světle ukončené; kostřec krásně růžový. Stářím přibývá mu na rudosti a je čím dál krásnějším. Mladý ♂ je šedý a peří má zelenavě okraje, kostřec špinavě žlutozelený, spodek bělavý a tmavěji skvrnitě pruhovaný. — ♀ je poněkud menší, shora mdle olivověhnědá a tmavě pruhovaná, na břišku špinavě bílá a také skvrnitá. Zobák je hnědý jako roh, oko tmavohnědo, běháky nahnědle pleťové. Mláďata v prvním šatě se podobají matce.

V Kašmíru a na Himalajích se vyskytující hýl rudý je daleko tmavší než evropský druh a červeně na hrudi se táhne hlouběji po břichu; nazvali jej *Carp. erythrurus roseatus*, Hodgs.

Vlasti tohoto hýla je severovýchodní Evropa; hnízdí se však již v severových. části Východ. Pruska, ve Finsku, Laponsku, Rusku, Polsku, dále v celé sev. Asii, jižně až po Himalaye. Tuze vzácně hnízdí se i v sev. Uhrách, východ. Haliči a dříve se hnízdil i ve Slezsku. Michel našel párek v Jizerských horách 1890. Mimo to v polovici dubna 1889 polapeny byly 3 kusy ze 7 u Točné na Zbraslavsku a prodány pražským ptáčníkům, o čemž se ornithologický svět dověděl až teprve oklikou z Německa (viz *Ornith. Monatsschrift* XVII. str. 117, *Ornith. Jahrbuch* III. str. 205, *Vesmir* XXII. str. 34), ač se to stalo v bezprostřední blízkosti samé Prahy, sídla věd a umění. Málo u nás pro opeřence porozumění, málo, pořád málo přátel upřímných, věrných a vážných!

Radde shledával jej ještě ve výši 3000 m velice často v pohorí Sah-dagh, kde na bujných lučinách slyšeti bylo jeho pěkné hvízdání. Sedával a hnízdil se tu výhradně na statných stoncích rychle rostoucího bolševníku (*Heracleum*).

Dle Harterta obývá vlhké olšiny s hustým podrostem a výhony kořenovými, ostružinníky a kopřivami, dále mladé bučiny bujně zarostlé a p. V rozsáhlých vysokých lesích, v jehličnatých porostech anebo krajinách holých jej rozhodně nenalezneme.

V provinciích pobaltických, Polsku, Prusku neobjevuje se před polovicí května na svých starých hnízdištích a dle všeho již v září se opět stěhuje.

Hnízdo tu staví nízko v hustém houští a jest zroběno ze suchých stonků, trav a vnitř jemnými kořínky a chlupy vystláno. Celá stavba

je však provedena velice povrchně jako hnízdo pěnice zahradní nebo šedé. Nejranější násada byla ve zmíněném území nalezena 7. června a bývá zpravidla o 5 vejcích, jež za čerstva jsou krásně zelenomodrá a většími i menšími skvrnami a tečkami tmavými, zvláště kol tupého pouku, poseta. Průměrná velikost $19-22 \times 14.5-15.5$ mm, váha 0.123 g.

Živí se všelikými semeny, mladými pupeny a výhonky, jakož i jinou zeleninou. V kleci dostává žír kanáří. Hlasný jeho zpěv je daleko slyšitelný, zní jasně a hvízdavě, čímž na poslouchajícího činí dojem volání žluvína. Zní „huit huatje huetja!“ a trvá dost dlouho. Zpívaje zvedá hlavu do výše a zobák při tom nápadně otevírá. Vábí podobně jako kanár, měkkým „fiid, fiid“.

Žel, že to nejkrásnější na něm, rudé zbarvení totiž, v kleci zmizí jako bylo zmíněno již u druhů předešlých, načež dostává barvu hnědošedou, skřívanci, čímž ztrácí valně na ceně.

4. rod: *Uragus*, Keys & Blas.

Zobák poměrně slabý, svrchní čelist přes konec dolní zahnutá; křídlo tupě zaokrouhlené, a jeho 4. letka nejdelší; vykrojený ocas zdělí těla a krajní jeho pera jsou stupňovitá; běháky slabé.

Hýl sibiřský (*Uragus sibiricus*, Pall.).

Hýl dlouhoocasý. — Něm.: Der Meisengimpel.

Druhový znak s popisem: Krásně karmínově červený nádech stříbrošedého; hřbetní peří má tmavé osténky a je červeně obrubováno, kostec je ohnivě rudý; hlava s hrdlem atlasově bílé, čelo růžové, malé křídelní krovky s pery lopatkovými jsou na koncích a vnějším kraji bílé; rýdovací pera zaokrouhlená a tři krajní bílá s tmnou osténkou a tmavým krajem na koření vnitřního praporu.

Po vypelichání je veškeré peří bíle lemováno. — ♀ je olivově nebo šedozeleně zbarvena. — Délka 17.6 cm, křídlo 7.9 cm, ocas 9 cm.

Hýl sibiřský, jak přívlastek sám označuje, obývá východní Sibiř, východní Čínu, Mandžursko a východní Turkestan. Johannsen jej nalezl u Tomsku, Radde na středním Amuru. Někdy zaletuje, to sice velice zřídka, do jihovýchodní Evropy a byl prý také již uloven v Uhrách, ačkoli marně po něm v seznamu ptáků říše Rakousko-uherské z r. 1886 pátrám a ani do nového vydání (III.) Naumanna nebyl pojat, ačkoli vlastně nabyl tím občanského práva středoevropského. Blíží o něm zprávy lze se dočísti v Brehmových „Ptáčích“ II. díl.

5. rod: *Pyrrhula*, Briss.

Zobák nápadně tlustý, krátký a po stranách vyduťtý; svrchní čelist má na konci nepatrný háček; nozdry jsou zakryty pírkami a štětinkami skoro úplně; běháky krátké, opatřené velmi silnými drápkami; křídla

délky prostřední; 2., 3. a 4. letka jsou nejdelší; ocas dost dlouhý, nepatrně vykrojen nebo rovný; peří hebké; ♂ vždy krásnější ♀. U nás toliko jediný druh o dvou formách.

Hýl obecný (*Pyrrhula pyrrhula*, L. = *P. europaea*).

Hejl, kanovníček. — Rus.: Zulan; pol.: Gil, popek (gil pólnocny čili wlaściwy); chorv.: Mala zimovka, zimnica mala (zimovka velika); něm.: Gimpel, Rotgimpel Dompfaff, Blutfink.

Druhový znak: Kostřec se spodními ocasními krovkami je čistě bílý; rovný ocas i se svými svrchními krovkami je leskle černý; ♂ je povrchu popelavý, na hrdle a prsou krásně cinobrově červený; ♀ je na hrudi šedá, červeného nádechu (rudošedá). Délka 168–178 cm, křídlo 9–9.6 cm, ocas 7–7.5 cm, zobák 1.1–1.3 cm.

Tab. XII. Pro samečka stačí vyobrazení; vrch hlavy s okolím kořene zobáko-
obr. 91. vého je leskle černý, zadní letky (ramenní) rovněž jsou černy a fialově leskly; zobák černý, oko tmavohnědo, běháky tmavohnědé. — ♀ má kresbu tutéž, leč hrud' je rudošedá a také šed' povrchu je poněkud zahnědlá.

Už hezkou řadu let se rozeznávají dvě formy hýla obecného, jichž rozdíl hlavně ve velikosti spočívá. Větší, nyní *Pyrrhula pyrrhula*, L., hýl severní také stěhovavý, větší zvaný vyskytuje se na severu Evropy a Asie až na Kamčatku, ale také ve vých. Prusku, Polsku, Pomořansku, tu a tam i ve Švýcarech a v Čechách (typická forma Linneém popsaná).

Menší forma *Pyrrhula europaea*, Vieill., hýl obecný, vyskytuje se ve Skotsku, Anglii, střední Evropě (u nás), zemích středomořských, jakož i v Alžíru.

Ve zbarvení jeví hýl vůbec často odchylky, jednak ku albinismu, jednak melanismu. Häring viděl u ptáčníka v Praze bílého hýla s růžovou hrudí (Paliardi). Zhusta se vyskytují ptáci strakatí (partiální albinismus). Paliardi sám měl ve své sbírce úplně černého (melanistického) hýla s načervenalým spodkem. Lorenz popisuje i hermafrodita z Ruska, jehož pravá polovice byla normálního ♂, levá pak ♀. Prof. Tichomirov prozkoumal bedlivě pohlavní orgány jeho a uznal případ ten za jediný svého druhu. (Zprávy car. přírodověd. spol. v Moskvě 1894.)

Taczanowski popsal ještě větší formu obou popsaných jako *Pyr. pyrrhula camtschatica*; ta je povrchu bledší a na křídle má bílou pásku. Střední a východní Asie pak hostí jiné ještě příbuzné druhy, z nichž *Pyr. cassini cineracea*, Cab. také v Turkestaně je do movem. ♂ její má čistě šedou hrud' a na poslední letce ramenní mu chybí rudá skvrnka, kterou má náš hýl obecný.

Příležitostným hostem jihoevropským a často i zimním hostem ostrova Malty, řeckých ostrovů, Toskánska a jižní Francie je severo-

africký hýl (i na Kanárech) *Pyrrhula githaginea*, Licht. (= *Erythrospiza githaginea*), hýl africký, jenž je povrchu růžově plavý a vespod růžový, těla malého (délka 12·5 cm, křídla 8·8 cm, ocas 5 cm); obývá suchá, skalnatá a pustá území a hnízdí se na zemi pod převislými kameny nebo v skulinách skalních (viz Brehm: „Ptáci“ II. díl).

Vlastí hýla vůbec (tedy obou jeho forem) jest celá Evropa, severní a střední Asie až do východní Sibíře. V zemích mocnářství našeho i ve vlastech našich je všude na vhodných místech a ve Švýcarech ještě hojnějším jest než u nás, neboť jej tam lze vidati i v parcích, sadech a alejích velmi zhusta. Že by byl velice hojným nebo všedním ptákem, toho nelze o něm tvrditi, leč na severu přece jen jest častějším zjevem.

V létě je pravým lesním ptákem, který konečně nezná rozdílu mezi lesem vysoko nebo nízko položeným a vyjma doby nouze, nikdy stromů a křovin neopouští. Horské, rozlehlé hvozdy, hlavně pak lesy listnaté sem tam jehličnany promíšené, toť pravým jeho bydlíštěm. Na podzim místa ona opouští, aby se potuloval semo tamo po polích a lesích, zvláště v takových krajinách, kde lze hojně bobulovitého stromoví a křoví nalézt. Severní osadníci podnikají však daleké zálety, pokud se nedostanou do mírnějšího podnebí; nezdá se však, že by se přes moře Středozemní odvážili, neboť „obyčejným zimním hostem“ je v Dobrudži, Makedonii, Bulharsku a Albánii. Zpáteční tah nastává v únoru a březnu a to za dne, obyčejně z rána a vysoko ve vzduchu. Jsou hýlové dosti

Obr. 25. Hýl obecný.

družní ptáci, neboť putují v houfích 6—12 kusů, bezpochyby to celé rodiny; ale byly tu i větší hejny, až 20—30 kusů pozorována. Jednotlivé ptáky nikdy nespatříme, vždy alespoň po párech, leč by snad náhodou jednoho z nich stihla nějaká nehoda. V malých těchto družinách shledáváme s ohledem na pohlaví často nápadné rozdíly; mnohdy jsou to samé ♂♂, jindy zase převládají ♀♀. Po celou téměř zimu nalézáme je v našich listnatých lesích a odtáhnou-li snad jedni, přitahují od severu zase noví poutníci, kteří dle všeho tu zimu už přebudou s námi.

Jeden z největších záletů hýlů severních byl na podzim 1906. Až k Dunaji a dále bylo množství ptáků pozorovati. Videňský Les se jimi hemžil, ačkoli tu právě potravu pro ně nebylo. Riegler píše: „16. října

1906 v jednom postranním údolí Videňského Lesa viděl jsem více hýlů, než dříve po celý svůj život.“ (Mitth. des oestr. Jagdschutzver. 1907.)

Hnízdo si staví v tichých, odlehlých houštinách lesních, kam zřídka lidská noha zabloudí a kde není tak vyrušován; zřídka jen v čistých porostech jehličnatých. Obvykle mladší paseky, dospělejší mlázi a vůbec mladé lesy hustě olistěné a obklíčené i smrčím rád vyhledává, avšak ve vysokém, dospělém lese nerad si obydli volivá. Hnízdo samo je vždy výše v křoví nebo nízkém stromoví zvýší dospělého člověka až 4½ m, někdy i 6 m vysoko bývá umístěno; někdy ve vidlicích větví, jindy opět na větvičce blíže kmene. Ku vzácnostem náleží takové, jež ve výši na starém smrku nebo zase nízko u země mezi kořenovými výhony se vyskytuje.

Prvé jarní hnízdo je vždy solidnější stavba proti druhému, letnímu v červnu, to už je práce ledabylá, což i u jiných ptáků se pozoruje. Jest co do formy pěkně vykroužené a ne neuměle vyvedené z větviček, kořínek, stonků a stebílek, lišejníků a mechů, uvnitř měkce chlupy a vlnou a p. vystláno. Snáší do něho 4–5, jen zřídka 6 vajíček, poměrně malých ku velikosti ptákově; jsou dost břichatá, lesklé skořápky a na zelenomodré půdě bledě a tmavo violetové i hnědě skvrnitých a tečkovaných; někdy se kresba tato skupí u tupého pouku do věnečku. Sluší dodat, že jsou dost proměnlivá co do kresby, leč tmavé skvrny nescházejí nikdy. Průměrná velikost 19·6×14·2 mm, váha 0·107 g menší, větší 0·132 g. Po 14 dnech se líhnou mláďata, poprvé v květnu, podruhé v červnu i později (4 vejce).

O svou mláď jeví staří až úzkostlivou péči a i chycení byvše o ně se starají, poskytnou-li se jim dost vhodné potravy ku krmení (semenec, řepové semeno, drobečky vaječníku v mléce máčeného, mravenčí kukly a j.). Na svobodě krmí je semeny z volátka. Rodičům se mladí hýlové nepodobají, nemají černého vrchu hlavy a černého hrdla, povrchu jsou narudle hnědošedí a popelavě naběhlí, vespod pak narudle žlutošedí.

Mladí hýlové jsou hledanými ptáky klecovými a to proto, že se dají pěkně vycvičiti v napodobování krátkých nářevů, které potom příjemným hlasem reprodukují. Schopnosti takové jen zřídka u jiných ptáků bychom hledali. Ačkoli takový ptačí „učení“ zpěvák vůbec nevyrovná se obvykle pěvci „přírodnímu“, jim (hýlům) vždy přece zase sluší přednost dáti, neboť zpěv takového hýla činí vyjimku. Žádný klecový zpěvavý pták nezpívá tak čistě kulatě, plnozvukně jako on, ovšem že lví podíl na umění tom mívá vždy „učitel“; na přednesu jeho cvičení vše záleží. Neradno však učití podle flašinetu, nejsou vždy takové nástroje zdařilé a dle špatného vzoru špatná práce bývá. Lépe je cvičiti hýly dle flétny, okariny nebo na houslích flageoletem. Nejjednodušším pak přece jen zůstává píšťala vlastní, zvláště u „odborníka“ v tomto umění, neboť takového učitele nejlépe ptáci chápou.

Zprvu učme neustále jednu melodii, neradno více najednou cvičiti, pletou vše dohromady. Po té přikročí se ku jinému kousku, ale naučený bude se často opakovati; tak lze i třem někdy i čtyřem melodiím ptáka naučiti. Učení trvá dost dlouho; ode dne vybrání z hnízda*) po osm měsíců dlužno jim vždy v témž tonu předhvizdovati, vždycky totéž tempo zachovávat i a ani v době umlknutí (když pelichají) nesmíme v učbě ustávat.

Není určeno, kdy máme cvičiti, to je libovolné; avšak shledalo se, že nasycení ptáci jsou nejpozornější. Možno i časně ráno, dokud jsou pokojni, cvičení předsevzít. Čím více a častěji, tím jistěji a dokonaleji cíle dosáhneme. Třeba dbáti také, aby nebyli tito posluchači vyrušováni kokrháním, cvrlikáním a p. zvuky zvenčí doléhajícími, sic jinak by si je také zapamatovali.

Nedivno tudíž, že „pocvičený“ hýl není laciný, ale proto přece se naleznou i takto milovníci jich. V mnohých krajinách Německa jako v Durynsku, Černém Lese, u nás pak v Loketsku a Rudohoří vůbec se tím i lidé živí a dostávají dle dovednosti svých cvičenců 12—60 K za kus. Palliardi mluví docela i o 2, 5—10 dukátech, že měl státi vycvičený hýl. Císař František I. měl hýla v kleci ve své pracovně a ten jakmile mocnár do ní vstoupil, počal hvízdati hymnu (Palliardi).

Hýl je pták tichý, mírný a pokojný, říkáme lidem podobné povahy „pytel dobroty“ či prostě „dobrák“, ač také „hloupý hýl“ se říká. Nikdy se nepřetrhne hbitostí, ani nebouří a nezuří, vždy dobrák, flegmatik. Ani se sousedy se nerve a nehaštěří, anebo nanejvýš se po svém pokrevenci „ušklíbne“ a to také velmi zřídka. Za to párky lnou k sobě neobvykle, což nejlépe je znáti, polapíme-li nebo usmrtime-li jednoho z nich; tu začnou se žalostně ozývati jakoby plačky a dlouho poletují na místě, hledajíce ztraceného. Sám jednou v zimě jsem ve chvíle z houfků 8 kusů po různu v zahrádce roztroušených 3 kusy zastřelil (2 ♂ 1 ♀) a mohl jsem je do jednoho snadno pobíti.

Ve větvích stromů a keřů lehce se pohybuje a zavěšuje i hlavou dolů, aby se dostal ku semení nebo pupenům; totéž činí i na stoncích bylin ze sněhu čnějících (na př. astrová semena). Je-li v dobré míře, nebo jinak rozčilen, pohybuje koketně ocasem brzy v pravo brzy v levo, ozývá se svými vábivými zvuky; to činí i za zpěvu, při němž také křídly potrhuje, ocas rozvívá a rychle svírá, ačkoli i za úplného klidu propěvuje, aniž tělem pohne. Litá vlnovitě, rychle a lehce.

Za potravu mu slouží všelijaká semena, bobule a pupeny stromů a keřů, jak z předeslaného již vysvítá. U nás pochutnává si rád na bobulích ptačího zobu, protože již jiných nenalézá. Bau pozoroval hýly

*) Mláďat z hnízd částečně koňskými žíněmi vycpaných v Dol. Rakousích nevybírají, nejsou učeliva (Rossgimpel). (Ornis 1885.)

po 7 let každé zimy v malém porostu modřínovém, kde se výhradně po měsíce živili pupeny modřínu. Zdálo by se tedy, že působí škodu, leč nutno uvážit, že jsou hýlové u nás celkem dost řídcí ptáci, než aby škoda ta na váhu padala. Teidoff nikdy nepozoroval, že by severní hýlové (větší) oštipovali pupeny stromů a domnívá se, že tak snad činívají jen zřídka a výjimkou. Jejich oblíbeným u nás pokrmem jsou tobolky (semeno) šeřiku. Zajetí ptáci s pravou hltavostí požírali housenky píďalky podzimní. (Zool. Beobachter 1907.) Zhusta uváznou v pletkách na kvičaly polícených.

Pro pěknost, zpěv a snadné ochočení se jsou hledanými ptáky klecovými a hodí se i pro voliéry, jichž jsou ozdobou. V ptačích komorách docela se odhodlávají i ku hnízdění se, avšak pro nedostatek vhodné a přirozené potravy jen málokdy mladé vychovají.

Zpívají oba, on i ona, leč zpěv jeho je poněkud zvučnější. Je to směsice vrzavých, cvrčivých, cinkavých tonů, mezi něž jsou vloženy i mírné tony hvizdové; píseň svoji přednáší však tiše a jen z blízka je dobře slyšitelná. Zní částečně asi: „kvo tra ckve, rrrci a kri, it ci trrr kve, it it, cveta it“ atd.; nejlépe se vyjímá jeho „diridé dý dý dý“. Vábi mírným hvizdem jako: „dyjí dyjí“ a dušenějším „tý tý“. Zvuky tyto schopny jsou různých modulací, dle čehož pak jsou buď varovnými, žalostnými, radostnými, vítacími, uděšenými a pod.

6. rod: *Serinus*, Koch.

Zobáček krátký, tlustý, poněkud na stranách jako zduřelý, obou čelistí u kořene stejně vysokých a ku konci rovněž stejnoměrně tupě přihrocených. Známé jich asi na 40 druhů, z nichž Evropu obývají 3. Jsou to ptáčky drobní.

Zvonohlík (*Serinus hortulanus*, L.).

Čížek, polní kanár, vrzálek, salátníček (Mor.). — Pol.: Kulczyk, luszcza kulczyk; chorv.: Žutarica obična; něm.: Der Girlitz, Hirngrille.

Druhový znak: Hrdélko bělavé nebo žluté; kostěc a spodek žlutý, povrchu zelenavý; na hřbetě a vespod po stranách je černavě skvrnit; přes křídlo dvě světlé pásy; velké letky až po 4. jsou zúženy; 1. delší 4. a 2. se 3. jsou nejdelší. Starý ♂ má čelo, střed temene, nadoční proužek a celý spodek žlutý; boky a slabiny tmavými osténkami značeny; v zimě je čelo a hlava po stranách zelenavě hnědá. — Délka 11·5 cm, křídlo 7·1 cm, ocas 5 cm, zobák 0·8 cm.

Zobák hnědý jako roh, oko tmavohnědé, běháčky žlutavě pletové. — ♀ je nepatrně menší, povrchu více hnědošedá a hlavně na hrudi skvrnitější; celkem nevzhledná. Mladí jsou povrchu žlutězelenavě šedí a hnědě po osténkách skvrnití, vespod bledě zelenožlutavě bílí, podél proužkované skvrnití. Také zrůdy barevné (melanismus) byly pozorovány.

1. Kavče žvatlavé. — 2. Kavče podhorní, — 3. Špaček obecný. — 4. špaček černý.
— 5. špaček růžový. — 6. žluva.

Zvonohlíku našemu blízce příbuzný, patrně jen větší jeho jižní forma, jest následující divoký kanár, který se se zvonohlíkem páří a bastardy (míšence) plodí, kteří v četných pokoleních dále plodni zůstávají. Jiní ještě příbuzní jeho jsou:

Zvonohlík syrský (*Serinus canonicus*, Bonap.) jest mnohem větší, krásnější a živěji zbarven proti našemu. Obývá Syrii s Palestinou a také v jižní Evropě již byl pozorován. Dále lehce patrný a rovněž sličný ptáček:

Zvonohlík ruský (červenočelý) (*Serinus pusillus*, Pall.), který má hlavu s hrdlem černou a na čele až přes oči má krásně oranžově červenou skvrnu. Obývá hlavně jehličnaté a jalovčím bohaté horské lesy až do výše 3000 m na Kavkaze, v Tauru, sev. Persii až po severozápadní Himalaye.

Původní vlastí salátníčkovou, drobného, něžného to ptáčka zrnojeda, zdá se býti severozápadní Afrika a jihozápadní Evropa, odkud během doby osazoval se v ostatních středomořských zemích a dále na východ až do Malé Asie. Mimo sever Afriky, kde je dosud na př. v Alžíru a Tunisu obecným ptákem a nikde tu nechybí, obývá i veškeré jižní země evropské a pošinuje dále svoje bydliště k severu a severovýchodu, na což prvý Homeyer upozornil. Jak se šířil v střední Evropě? Roku 1825 objevil se u Hanavy, Offenbachu a Heidelbergu, r. 1830 v Elsasku, ve 40 letech ve Švýcarech, jihozápadním Německu, Badensku a Frankách, 1845 v Čechách, 1849 v Haliči, 1850 u Frankfurtu n. M. byl dost hojný, 1860 v Prus. Slezsku, 1862 v Braniborsku, ale po celých 20 let tu byl stále velmi vzácným, 1877 v Rus. Polsku, 1882 u Kasselu se hnízil, 1883 na severním svahu Harzu. Novější dobou u Štětína a Gdanska, v Prusku a Slezsku je hojně zastoupen a celkem možno říci, že dnes je v střední Evropě, tedy i ve vlastech našich, jedním z obyčejných ptáků.*)

Také z Anglie a Dánska jdou zprávy o jeho, dosud sice vzácném, se tam vyskytování. Tak malý ptáček a takové těší se pozornosti přátel přírody! Nemělo by to býti i ostatním lidem lhostejným ku př. u nás příkladem ku následování?

V prvé polovici dubna, zřídka kdy dříve, objevuje se u nás. V Starkoči nejdřív 29. března (1897) nejpozději 26. dubna 1906, takže normální (průměrný) den jeho jarního příchodu jevil by se tu 12. duben. Odtahuje pak až v září, obyčejně v říjnu a v listopadu (1892) viděl jsem ještě ♀ nebo mladého ptáka v Litošicích. Janda pak viděl koncem ledna 1893 u Vídne 3 kusy na Dunaji na ledě. Schuster tedy má pravdu, když píše, že v mírných zimách mnohý zvonohlíček se u nás zapomene. V jižních zemích je sotva tažným ptákem, spíše sletuje z vy-

*) Viz aut. článek ve Vesmíru XVII. (1887) str. 36.—37. s vyobr.

sočin do níže položených teplejších zahrad a polí, kde stráví zimu, nalézáje tu dost různého semene ku obživě.

Rád se usazuje na pokraji lesů bukových, dubových i jehličnatých, sousedí-li s polí a lučinami, sady, alejemi, zahradami, blíže osad i v nich, městech, na hřbitovech, návsích a p. — Také na březích vod v olšinách a vrbinách tuze rád se usazuje i v době hnízdění se. Prohání se v koších stromových, ale i po zemi při hledání potravy ho přechasto pozorujeme, ale vždy raději poblíž svých oblíbených stromů. Celkem mu svědčí spíš úrodné pahorkatiny než roviny. V našich osadách až 5–6 párků možno dobře každoročně pozorovati.

Hnízdí se na stromech všelikých, ať ovocných ať okrasných a to listnatých i jehličnatých. Že by snad zvlášť některým přednost dával před jinými, jak se píše, nepozoroval jsem za svého 25letého jeho pozorování. Také nízko v tuji hřbitovní si hnízdo udělal (19. května 1895, 4 vejce) a docela na plotě z tyček upleteném na vrchním trámci bylo zcela volně položeno (Litošice). Kdysi nalezl jsem hnízdo na dvoře na panenské jabloni (Litošice) na skupině jablíček položené; větev pod tíhou ovoce byla hluboce k zemi skloněná. *)

Jak je někdy umíněný také jsem se přesvědčil. 12. května 1900 počala ♀ stavěti hnízdo ve stromku angreštovém asi 1 m od země u samé cestičky ve školní zahrádce starkočské. 15. května hnízdečko hotovo, byvši uvnitř peřím měkce vystláno. 18. května prvé vejce (vzal jsem), 19. května druhé (zase vzal), 20. května třetí (opět sebráno), 21. května čtvrté a poslední, to jsem nechal, chtěje přiměti ♀ ku dalšímu (!) snášení. Zanechali však 23. května hnízdečka na dobro. Ale hned druhý den, 24. května začali se stavbou nového hnízdečka asi 6 kroků dále na růžovém stromku opět u cestičky, 2 m od okna pokoje vzdáleného a 28. května šťastně dohotoveno. Od 29. května do 1. června snesena zase 4 vajíčka (1 jsem přece vzal), na nichž ♀ seděla do 12. června; nejdřív se vylíhla 2. třetí mládě o den později (13. června) přišlo na svět. Do 17. června byla slepá a ♀ skoro stále je stojíc na hnízdě zahřívala; bylo těch tří drobečků plné hnízdo. 21. června už s nimi maminka nespala a během dne je krmila z volátka střídavě se ♂, který také ♀ sedící vždy po 1/2–1 hod. přestávkách z volátka krmíval.

Rok před tímto na téže zahrádce na jiné růži (1 1/2 m) vyskákala 4 mláděta, neumějící dosud létat, již 11. den z hnízda a rozběhla se po cestičkách.

Něžné hnízdečko je uděláno z mechu, jemných kořínků a stébelek (lišejníků někdy chybívá). Vajíčka 4–5 na počet jsou zelenavě bílé barvy

*) Viz o tom aut. článek »Zajímavé hnízdo ptačí« ve Vesmíru XXII. (1892) str. 77. s vyobrazením.

základní a bledě violetovými a tmavě hnědými skvrnkami, někdy i vlásky pokryta; mnohdy u tupšího pouku seskupeny jsou u věneček. Průměrná velikost 16.1×11.7 mm, váha 0.066 g. Po 12 - 13 dnech se líhnou mláďata, jež jsouce hladova ozývají se tichým „cici, cici“. Po vyvedení se rodinky potulují ve svém domově, sbírajíce drobné semení na cestách, polích a p. až do té doby, kdy se vydají na cestu (1. října 1888 houfec 30 kusů na návsi). Podruhé se hnízdívá v červnu i později. 3. července 1895 doneseno mi vzletné mládě a ještě 26. srpna opustila mláďata hnízdo na jabloni (viz poznámku pod čarou „Zajímavé hnízdo ptačí“). Samičku lze i na hnízdě polapiti (26. května 1898), což milovníci ptáků činí i se samečkem, chtějí-li vychovati vybraná mláďata, která se nedají více cpáti, leč jen krmit z volátka od starých, což lze i v kleci docílit i staří tak činí ochotně a rádi.

Zvonohlik je velice milým a veselým tvorem a zpěvem svým se činí brzo každému nápadným, jako se i pisateli před 25 lety stalo, kdy ku otázce po jeho jméně dostal od přednosta lesního úřadu odpověď, že „lesní kanár“. Neznal jej, jako dosud naši inteligenti tak leckterého přírodního tvora, i docela obyčejného, neznají. — Párek zvonohlíků lne k sobě věrně a něžně a zdá se, že se po celý rok od sebe neodlučují. Zvláště ♂ za slunných dnů jarních v době námluv jen se rozplývá samou něhou a láskou, kterou je drobninké srdéčko přeplněno. Prozpěvuje celý den, při čemž strom od stromu, nebo i na střechu, její makovici nebo jiný vyšší předmět (telegrafní drát) zvláštním, řekl bych netopýřím, třepetavým letem přeletuje a co jiného všeho provádí, čepejí se. ocásek rozkládá, přitiskuje se na větev, točí se, jako malý krocánek nadýmá a náhle vyletuje. I na tom letu znáti je neobyčejnou jeho náladu. Vrací se opět po tanečku tomto na místo a stále zpívá, že jen člověk zcela otupělý a velice lhostejný nemůže si nepovšímnouti toho zamilovaného drobečka. Obyčejný jeho let je lehký, rychlý a vlnovitý.

Živí se přerozmanitým semením jak olejnatým tak moučnatým, jehož se mu všude zásoby nabízejí. Po žních vídáme jej na prosništích řepkovištích a rosništích (*Panicum sanguinale*); v tu dobu jich v osadách ani neužršíš. V klecích kanáři žir mu dostačí úplně s kouskem něčeho zeleného, kousek střídky, brambůrky jako u kanárka. Hodí se pro klec i pro ptačí komoru velice dobře, jsa snášlivým, mírným ptáčkem. Ale vyžaduje přesného krmení a denně čerstvé vody, nevydrží dlouho o hladu. Brzy zajetí uvyká a působí potěšení svému pěstounu, zejména chováme-li celý párek. Není-li toho, přidáme mu za společníka čížka, jirici nebo podobné ptáče, nejraději však má přítele kanárka a takto vydrží v zajetí kolik let a snadno se i hnízdí buď se sobě rovným anebo s kanárem.

Zpívá ku podivu zvučně a má se k tomu čiperně, vede si při tom vždy ve zrychleném tempu; jest to cvrčivá, zvonivá písnička, Bechstein

praví „jako na citeru hraná“. (!) Právě pro ten svůj zvláštní zpěv stává se nápadným a nedivno tedy, že doznal takové pozornosti od pozorovatelů přírody. Ačkoli je nejbližším pokrevencem kanára, přece jen ve zpěvu za ním zůstává, nemaje s ním nic společného leda vábivé zvuky „cít cít“, které se také ozývají někdy jako „hicriki“ nebo „girlici“ (odtud něm.: onomatopoetické pojmenování „Girlietz“). Zpívá mimo pelichání téměř neustále. Písníčku jeho možno označiti takto: „cricicirrirrirrihi-cirihí“ a p. Podobným asi způsobem zpívá také pěnice modrá, leč ne tak zvonivě. Kdosi také přirovnal ji ku cvrčení rákosníka zeleného, leč zvonohlík přece jen veseleji a ne tak monotonně prozpěvuje.

O lapání jich, jako vůbec ostatních ptáků z dobrých důvodů upouštím; patří i to sice do přírodopisných knih dle mnohých (hlavně Němců — viz Naumann a j.), ale náš laskavý čtenář musí už prominouti, že přítomné dílo je o tuto stať chudší.

Kanár divoký (*Serinus canarius*, L.).

Vypěstěné odrůdy jeho: kanár harckský, brabantský, bruselský nebo holandský a p. — Něm.: Der wilde Kanarienvogel.

Druhový znak kanára divok.: Povrchu zahnědle šedozelelý; na hřbetě popelavá barva od šedých okrajů per převládá; na čele, tvářích, hrdle a hrudi je žlutozelelý, dále vespod bělavý; boky a slabiny zahnědle šedý s tmavějšími ostéankami, spodní ocasní krovky bílé; 2. letka = 3. = 4. a společně tvoří hrst křídla, jsouce všechny tři na vnějším praporu, 2. a 3. pak i na vnitřním zúženy; ocas je silně vykrojen. — Délka 125—135 cm, ocas 55—65 cm, v rozpjetí 215—24 cm, zobaček jako u předelého 008 cm.

Divoký kanár je mnohem menší klecového kanára domácího. — ♀ je svrchu hnědošedá, černě skvrnitá, na čele poněkud zelenožlutá, vespod kalně žlutá od šedých okrajů per, ostatní jako u ♂, leč ne tak výrazné, pěkné. Zobák a běháčky zahnědle masobarvé, oko tmavohnědé. Mladí jsou nevzhlední proti matce a jejich žluť jest jen nepatrně naznačena.

Divoký kanár, který jak řečeno je velice blízký příbuzný zvonohlíkův, považován je za jeho jižní formu a má jen přesně vymezené území svého rozšíření, jak níže uvedeno. Od počátku XVI. věku je znám kanár v Evropě; byli to hlavně Vlachové, kteří jej první uvedli do obchodu. Pěstování jich způsobovalo zpočátku veliké potíže vůči dnešku, protože příliš nepřírozeně a tuze uměle si při tom počínali. Od Vlachů přešlo pěstování kanárů na jižní Tyrolany, kteří byli známi jako prodáváci kanárků po celém světě, cestující s krosnami po všech zemích. Nyní jsou to hlavně obyvatelé Harzu, kteří zásobují svět těmi ptáčky, jako dříve Tyroláci. A není na tom nic lživého, pravíme-li, že se s kanáry provozuje „světový obchod“.

Nejznamenitěji vylíčil život divokého kanára v jeho původní vlasti Dr. Karel Bolle (Cab. Jour. 1858. str. 125.—151.),*) z něhož tyto vyňatky: Divoký kanár obývá atlantické ostrovy, známé pode jménem „ostrovů Kanárských“. Jest to těchto pět zalesněných ostrovů: Gran Canaria, Teneriffa, Gomera, Palma a Ferro; na obou východních, jež jsou více rázu pouštního — Fuertaventura a Lanzerote i s Montana Klara — se pro nedostatek vegetace nevyskytuje. Mimo to obývá i skupinu Madeirských ostrovů. Na blízké pevnině africké ho není, mají tu zástupcem jeho zvonohlíka, který se kanáru podobá, jsa patrně menším a liše se od něho spodními krovkami ocasioními bez černých ostének. Nejčastěji divocha najdeme tam, kde nepřilíh husté rostoucí stromy se střídají s křovím, zejména v západní hornaté části ostrovů.

Obývá i místa dost daleko vody vzdálená, jen mu nesmějí chybět stromy a vyšší křoví. Od pobřeží vystupuje asi do výše 2000 m do hor; místy však tu chybívá docela. Zahrad lidnatých měst tak dobře ku hnízdění se používají jako těch nejdlejších koutů ostrovních. Jako jeho strýcové, konopka a stehlík, jest kanár ještě u větší míře ptákem stromovým. V hustém, stinném a vlhkém lese vysokém, výhradně z cesmín a vavřínů složených se nevyskytuje, nanejvýš jen na okrajích.

Ve vinicích, jež téměř vždy osamělými stromy ovocnými jsou promíšeny, mezi nimiž réva nevysoko nad zem se pne a rozkládá, nalezáme kanára snad nejčastěji. I teplé, rozsáhlé lesy z kanárských smrků až do výše hor na svazích obývá a staví tu nejčastěji na nízkém smrčí svoje hnízdě. Proto se neuchýlíme nikdy daleko od přírody, poskytneme-li i našemu domácímu kanárku do klecí trochu zeleného jehličí nebo ve voliéře celý, malý smrček.

Není dosud známo, obývá-li také v zimě ve vysokých pásmech ostrovů Teneriffy a Palmy tamní vysoké smrkové lesy, jichž podrost sestává z jistého druhu čilimníku (*Cytisus proliferus*), kručinky a cistu. Padá tam sice velice málo sněhu, leč vzdor tomu teplota pínalů v zimních měsících u porovnání s věčným jarem v nížinách jest již velmi nízká. Zdá se však, že jistý stupeň chladu jest kanár s to snést, neboť jak by si bylo lze vysvětliti, že náš krotký kanár snáší dobře pobyt i v netopených světnicích, kde voda zamrzá.**)

Se stavbou hnízda počíná v druhé polovici března. Stává obyčejně na mladých štíhlých stromech, obzvlášť na stále zelených anebo záhy pučících hrušních, marhanicích a zimoztrazech; ve vyšších pásmech na smrčích, zřídka jen na oranžích a na fíkovníku nikdy. Bývá 2½ m nebo i výše od země ve vidličnatých větvích, dole širší, do výše se

*) Nejnověji pak Dr. Curt Floericke: „Aus der Heimat des Kanarienvogels“ Viedeň 1905. za 5 K (str. 107.).

**) Bau k tomu podotýká, že G. Gruner v Bregenzi již několikrát dobře přezimoval kanáry ve volné voliéře venku při teplotě až — 17,5° C.

zůžujíc a zaokrouhlujíc; jest něžně a pravidelně vyvedeno ze sněhobílého chmýří rostlinného, sem tam majíc vetkáno nějaké stébélko. Kde chmýří takového není, staví z mechu a stebel a jen uvnitř je měkce vystláno. 4–5 vajíček je modrozelené pudy základní a rudohnědě skvrnitých; zřídka jsou jen jednobarevná. Mladí se líhnou po 13 dnech a zůstávají ve hnízdě, pokud se náležitě neopeří a i po vyvedení je dlouho, zvláště ♂ krmívá z volátka. Hnízdí se 2–3 krát za léto. Koncem července pelichá a tím se končí i hnízdění jeho.

Pokud ♀ sedí, bývá ♂ na blízku, často a rád vysoko na holých haluzkách a horlivě prozpěvuje. Zpěv jeho jest celkem podoben zpěvu obyčejného kanára domácího a má zplna týž ráz; jen že pod modrým nebem tamním zní krásněji, čistěji, jaksi kovově.

Živí se moučnatými i olejnatými semeny všelikých rostlin křížatých, semenem zelným, salátovým, starčekovým, ptačincovým, jitrocelovým, makovým, lesknícovým, prosem; semena krucifer sbírají ještě za zelena, pokud jsou měkká.

Zdá se, že jimi mladé krmí, protože byla nalezena ve volátku starých na jaře zastřelených. Mimo to pochutnávají si na křehoučké zelenině a měkkých šťavnatých plodech, hlavně fíkových a jako všichni tamní ptáci velice rádi je navštěvují. Taková smokvoň s plody poskytuje vskutku zajímavé podívané, neboť je shromaždištěm množství pěvců. Kosi, černohlávkové, budničkové, slavíci, vrabci žlutokrcí, modřínky a j. nalézají tu vítané hodovní tabule, na jejíž pokladech jak semenožravci tak hmyzožravci v pestré směsici bežou podílu. Voda je kanáru nutnou potřebou; často i ve společnostech zaletují ku napojišti, kde se také rádi koupají, až jsou někdy velice umáčení.

Cena mladých, právě vyvedených kanárů, je v Santa Cruz, při větším množství koupených, 1 fisco (asi 30 haléřů) za kus. Starý ♂ čerstvě chycený platívá se 1 tostonem (K 1·20). Chytají je na vhodných místech pomocí volavců do skřínek na sýkory.

Divoký samec kanári snadno se páří s krotkou samicí domácí a sňatek tento vyznamenává se věrností a něhou. Mišenci zovou se na Teneriffě „Verdegais“ a vysoko se cení. Krotké kanáry na ostrovech pěstují také jako u nás.

Tři sta let uplynulo od těch čas, co se dostal kanár přes hranice svojí krásné domoviny a co se stal světoobčanem. Civilisovaný člověk sáhl po něm rukou, přesadil jej, rozmnožil, upoutal ku svému osudu a pěstěním během dlouhé doby té způsobil tolik pronikavých změn, že pro zdomácnělé krásně sežloutlé ptáčky zapomínáme takřka divoké, zeleňavé a nezměněné trvající račy původní.“

Aklimatisací v Evropě stal se kanár netoliko větším (od 14–20 cm délky), anobrž doznal i neobyčejné změny v původním zbarvení uvnitř určitých mezí (jako všechna domácí zvířata) rozmanitým způsobem,

ku př. od původní šedozelené barvy divoké v určitých, přesných a rozhodných barvách: šedé, zelené, červenožluté, zlatožluté, běložluté, žluto-bílé; samé to barvy, jež i na divokém praotci ve skutečnosti se u větších či menších partiích vyskytují, ze kterých pak ta neb ona, zvláště pak žlutá barva podržela vrch.

Než i podoba ptákova se změnila soustavným pěstováním a proto známe dnes odrůdy nejen co do barvy, ale i co do tvaru (postavy, figury). Chceme se o nich krátce zmíniti, jak Dr. Russ ve své knize „Der Kanarienvogel“ je uvádí. *)

Tab. XIII.
obr. 105.

Barevné odrůdy německé:

1. Zlatožlutá, nejcénnější, čím čistší a oranžovější je zbarvení.
2. Slamožlutá, zbarvení bleděžlutého, vyskytuje se nejčastěji.
3. Bílá, docela světle žlutá, která je oblíbena hlavně za účelem páření se stehlíkem.
4. Plavožlutá (isabelová), zbarvení mezi žlutavým a narezavělým uprostřed se nalézající. Než hledanější jsou takové, jež jsou povrchu plavé, vespod ohnivě žluté.
5. Šedozelená, jest původnímu šatu prarodičů nejbližší a takoví ptáci jsou nejvytrvalejší a hodí se dobře ku páření.
6. Strakatá, několika barvami nepravidelně rozdělenými zdobená a rozeznávají se straky žluté bledé a plavé.
7. Tygrovaná, která je po celém těle více méně skoro pravidelně drobnými kresbami posetá.
8. Jednokřídla, jedno křídlo jest jinak zbarveno.
9. Vlaštovka, pták čistě žlutý s tmavým povrchem a to vrchem hlavy a křídly, a opět se dělí na vlaštovky šedé, zelené, černé a plavé.
10. Vlaštovčí křídlo, která má čistě žluté tělo a jen křídla barevná.
11. Polovlaštovky jeví se jen po jedné straně v kresbě vlaštovčí.
12. Černoohlávek je čistě žlutý pták s barevnou čepičkou a dle jejího zbarvení jsou šedí, zelení, hnědí a černí černoohlávkové; je-li čapka jen malá slove pták pěnička.
13. Čepohlavá (chocholáci, kosmáci) vyskytuje se ve všech předcházejících odrůdách a je-li čistě žlutá a jen chocholka je zbarvena, zovou ji pak dle této její barvy.

*) Nejnověji pak C. W. Noorduijn: „Die Farben und Gestalts-Kanarien“. Creutzer Magdeburg 1905. str 152. cena 2 M. Uvádí 16 odrůd mimo míšence.

Tvarové odrůdy anglické:

1. Nordvičský kanár se podobá postavou harcskému, leč je silnější a tmavožluté až pomorančové barvy, což se docílí hlavně vhodným žírem (kayenským pepřem). Nezpívá valně a také se pěstují čepohlavi v různých barvách.

2. Yorkširský kanár je neobyčejně protáhlého štíhlého těla a pěstují ho v různých barvách.

3. Londýnský kanár (London Fancy) je velmi malý a něžný ptáček. patrně menší harcského, jinak ve všech možných zbarveních kanářích se pěstuje.

4. Skořicový kanár (Cinnamon) je stejnoměrného (světlejšího nebo temnějšího) zbarvení skořicově hnědého.

5. Lizard, také ještěřčí kanár (pruhovaný) má velikou čistou žlutou čepičku a nahnědlé žluté tváře, hrdlo, týl a horní hrud. Ostatní tělo, jako hřbet, prsa a břicho jsou černohnědy, široce buďto plavě nebo bíle lemovaného peří a právě tak i letky a rýdovací pera má obrubována.

6. Obrovský kanár z Manchesteru nebo odrůda lankširská (Manchester Copsy) dosahuje až 20 cm délky při světle nebo tmavožlutém zbarvení a čistě bílých koncích křídel i ocasu.

Tvarové odrůdy hollandské:

Jsou to ptáci větší a na štíhlejších nohách proti německým a vyznačují se zvláštním přímým (kolmým) držením těla při zakřiveném hřbetu, zdvižených ramenou a vodorovně položené hlavě. Podivné to věru figury, řekli byste znetvoření ptáci. Leč „proti gustu žádný dišputát“ se říkává. Jsou pak tyto odrůdy:

1. Trubač, velký, štíhlý kanár, který od hrdla až přes prsa do prostřed břicha má z dlouhých per zkroucené kadeře (jabot) a podobně i na hřbetě jsou pera přes horní část křídla kučeravá, čemuž se říká epauletty.

2. Brabantský kanár je menší předešlého (trubače) bez epaulett a kadeří hrudních nedokonalých.

3. Brusselský kanár rovněž nemá epaulett a kučery vespod jen nepatrně jsou naznačeny, za to ale velice kadeřavý má hřbet a malou hlavičku a celkem je postavy něžné a štíhlé.

Konečně jest se zmíniti i o kanárech s červenýma očima.

Také naše vlast může se honositi zdatnými pěstiteli kanárů, jednak z řad soukromníků, jednak odborných ptáčníků pražských a venkovských, jak každoroční výstavy toho utěšený doklad podávají.

Zpěv harcských kanárů je světoznámý; jest však také rozdílný a původně se jej mělo docílití vodními trilkami různých modulací (drobnou píšťaličkou foukáme do vody — známé). Dobří zpěváci používají se

za mistry, za dirigenty, dle nichž se mladí cvičí a rozumí se, že se i nadále dbá o jich udržení a rozmnožení. Protože kanár je učelivé ptáče, nesmí se opomenouti toho, že snadno napodobí zpěv jiných ptáků. Mladík musí slyšet toliko svého cvičitele, protože jakékoli cizí zvuky zpěvu jeho přimíšené pokládají znalci za chybu.

Veškeré varianty a dle nich i jména zpěváků kanárů znáti může jen právě znalec, pěstitel a vedlo by nás příliš daleko chtít je zde uvádět. A pak se přiznávám, že my ani nemáme pro to těch odborných termínů jako Němci, kteří prostým slepením dvou i více slov stvoří terminus technicus jako nic. Majíť všelikých „trillerů a rollerů“ na tucty a děje se s nimi všeliký švindl, při němž Seifertův kmen a harscký kanár se nejčastěji ozývají, až konečně mnohemu smrtelníku jednoho krásného dne koupenný a zaručený „sameček“ Seifertova kmene a „hohl-roller“ k tomu snese — jalové vajíčko na dně klece!

Nebude od místa, pomineme-li líčení o krmení a žíru kanářím v kleci a povíme si raději více o pokusech s pářením kanárů krotkých či domácích s jinými našimi ptáky. Především si připomeňme jeho blízké příbuzné z řad domácího ptactva. Jsou to: stehlík, čížek, jiříce či konopka, čížek citronový a zvonohlík.

Chceme-li se tedy pokusiti o získání bastardů či míšenců, volme vždy divokého ♂ cizího ptáka, zdravého, mladého, krotkého již a k němu dejme zdravou a zamilovanou ♀ kanáří, ovšem také hnízdečko a stavební materiál k tomu; na dobrém a výdatném žíru ovšem také mnoho záleží. Kanáří ♂ není veliký ctitel takovýchto mesalianci, leda že ♀ čížkova nalezne milost před očima jeho a snadno se k ní sníží.

Nejpěkněji zbarvení jsou míšenci po ♂ stehlíkovi. Jsou vytrvalí a mnohdy 18–20 let vydrží a při tom dobří zpěváci. Vůbec se shledalo, že bastardi déle vydrží než pouzí kanáří neb rodičové.

Míšenci po čížkovi mívají ponejvíce barvu a postavu po otci, jsou také vytrvalí a dobří zpěváci.

Míšenci po jiříci či konopce jsou nahnědlé šedí nebo šedí a žlutě skvrnití, mají ocas delší než kanár. Nevypadají sice pěkně na pohled, za to ale ♂♂ pěkněji zpívají, tlukou.

Míšenci po pěnkavě čili čížku citronovém jsou pěkně žlutozelení, byla-li ♀ krásně žlutá, a milí zpěváci. Takovéto míšence a následující hlavně v Itálii pěstují a pro jich příjemný zpěv zasluhují rozhodně po-
všimnutí.

Míšenci po zvonohlíkovi jsou šedaví, zelenaví nebo skvrnití, poněkud menší proti kanárovi s kratičkým, tlustým zobáčkem. Jsou to něžní ptáčkové, kteří se musí teprv pracně cvičiti, aby se naučili zpívat po kanárovi. Lze je i dále křížiti.

Míšenci po zvonkově vzniknou po mladém ♂ doma vychovaném a kanáří ♀; jsou vytrvalí, šedozeleň nebo žlutě strakatí, ale vždy jen chatrní zpěváci a hodí se spíše tak pro ozdobu do ptačinců.

Mišence po hýlovi obdržíme, spáříme-li ♂ hýla se silnou a velikou ♀ kanáří bělavé barvy. Také lze doma vychovanou ♀ hýlí se silným běložlutým ♂ kanářím spáříti. Ovšem jest to vzácností mladé od nich obdržeti; nejsnáze se toho docílí, vezmou-li se jim snesená vejce a položí-li se jistě, dobře sedící samici.

Konečně za zmínku ještě stojí, že možno bastardy vypěstovati i po polním a domácím vrabci, čečetce, jiřici horní a z nouze (nebo z bravury a pro zvláštnost) i po strnadovi obecném anebo doma vychovaném ♂ pěnkavčím. Kdo má zásobu, vlastně přemíru trpělivosti, času, záliby, zkus to, však věz, že to tak snadno nejde a jen zřídka kdy a pracně doděláš se mladých, které tě ani zevnějškem, tím méně zpěvem odmění. Vždy však musí býti matka kanár, opačně je výsledek daleko pochybnější a vzácnější.

Nyní by měla přijíti kolikostránková stať o zakládání „heků“, vychovávání mladých, krmení při tom, cvičení atd. atd. a podotknuti k tomu, že kanár se stal pramenem příjmu, ba i jistého stupně blahobytu mnohých krajín, resp. osad a že tisíce peněz do roka se za ně vymění hlavně z Ameriky a odjinud a za dobu uplynulou na miliony už za ně strženo. A vše to jen kanárek, žlutý ptáček, známý všude malým i velkým. A co jiných lidí ještě nalézá obživy při živnostech s pěstěním a chováním kanárů spojených. O všem tom napsáno článků a statí, pojednání a brožur i knih hojně a mnoho, spolků pěstitelů kanárů u nás, daleko více pak v cizině (Německu) už po léta trvá, výstavy se pořádají, odměny se udílejí a to vše děkovati jest drobnému ptáčeti — kanárovi!

7. rod: Chrysomitris, Boje.

Zobáček tenký, ostrý, dlouze končitý, vehnutých okrajů (ostří) a se stran poněkud stlačený, na němž jsou nozdry hustě štětinkovitými pirky zakryty; běháky krátké, silné s ostrými drápky; 2. letka dlouhého, špičatého křídla je nejdelší; ocas délky prostřední je na konci vykrojen. Všichni ptáci sem náležející jsou schopní lezci, kteréž dovednosti skoro jako sýkory i v klecích používají, čímž se nápadně od ostatních pěnkavovitých rozeznávají.

Čížek citronový (*Chrysomitris citrinellus*, L.).

Pěnkava citronová. — Chorv.: Žutasta tresavka, zelenčica tresavka; něm.: Der Zitronenzeisig = Zitronenfink.

Druhový znak: Hlavní zbarvení je žlutozelené; šlje, týl a strany krku jsou sedivé; čelo s hrdélkem žlutozelené, spodek beze skvrn; konečky krovek křídelních povrchu tvoří dvě zazelenale žluté pásy přes křídlo; 1. letka menší 3. a větší 4.; na patře zobáku jsou po obou stranách lišty jako u zvonka, neboť zobák je poněkud silnější než u čížků ostatních. — Délka 13 cm, křídlo 8·2 cm, ocas 5·5 cm, zobák 0·8 cm.

Zobáček není tak čížkovitý, t. j. táhlý a na konci ostrý, barvy šedého rohu, oko tmavohnědé, běháky světle hnědé. — ♀ je o poznání menší a ne tak čistě zbarvená.

Buďto blízký příbuzný anebo druh samostatný nebo snad jen malá místní forma je čížek korsický (*Chrysomitris corsicanus*, König). St. ♂ je povrchu hnědší a tmavěji pruhován, čelo pak a spodek má velmi krásně žluté, břicho bílé; svrchní ocasní krovky jsou černé, široce světle šedě lemované. Poprvé ho objevil a popsal prof. König na Korsice 1899; jinde dosud nebyl pozorován.

Tento ptáček jest obyvatelem všech zemí středomořských a vyskytuje se i ve Švýcarech, na jižním svahu Čer. Lesa, v Bavorsku, Tyrolsku, řidčeji ve Slezsku, Sasku a Durynsku. Nikde však v rovinách uvedených zemí, anobrž jedině v horských hvozdech černých, dostupuje tu pásma, kde jehličnany zakrňují. Má-li nastati v horách vánice a zimní bouře sestupuje s hor do mírných pásem a údolí, jako předchůdce, lépe prorok změny povětrnostní a odtud přezděl mu horalé „sněžní pták“ (Schneevögel).

Z našich vlastí má býti také znám, jak Pražákův „Kritische Übersicht“ 1894 uvádí; byl uloven v okolí Prahy a dostal se do závodu Fričova (Vesmír XIX. (1889) str. 47.) a před tím 1880 uloven byl u Křivoklátu; nalézá se v museu fürstenberském v Krušovicích (Vesmír XXII. str. 147. Šedý). Třetí uloven r. 1893 u Zaloňova na Královédvorskú (Pražák, Ornith. Jahrb. V. str. 85.). Tím by pochybnosti Jandovy (Atlas středoevrop. ptactva str. 84.) byly vyvráceny.

O pobytu jeho ve würtember. Černém Lese praví Landbeck, že jest v mnohých místech hojný a že v listopadu se objevuje v hejnech. Přezimuje na slunných úbočích horských a živí se výhradně semenem ožanky čpavé (*Teucrium scorodonia*) a zase v březnu obyčejně zmizí takže se jich jen málo v tamních lesích hnízdí. Ačkoli miluje vysoká, pásma alpských hvozdů, přece jen vždy výslunná místa vyhledává.

Dle povahy krajiny jest buď stálým buď přeletavým ptákem. Mladí se ♀♀ zaletují v říjnu v tlupách do teplejších krajin a v dubnu se opět navracejí do svých bydlíšť.

Hnízdo si staví na stromech brzo vyšších, brzo opět nižších, dle toho jaké jehličnany v bydlíšti svém právě nalézá. Je dokonale upleteno (více podoby ploché) z mechu a ostatního obvyklého staviva, uvnitř jsouc důkladně chlupy a chmýřím rostlinným, někdy i peříčky vystláno a vše je mimo to hmyzím předivem jako obetkáno. V květnu snáší ♀ 4–5 vajíček zelenavé barvy, bledě i tmavě, ne však hustě tečkovaných. Jsou ostatně velmi podobna vejším čížka obec. a stehlíka. Průměrná velikost 16·4×12·6 mm. Mladí, jež krmí z volátka, jsou podobní mladým šedým kanárům. Milovníci je vypiplávají jako jiřice a zavěšují je pak podle kanárů, od nichž se mnohému v umění pěveckém přiučují.

Je to ptáček čilý, obratný i opatrný, který se nikde dlouho nezdrží a nejvíce vysoko ve větvích se prohánívá. Za potravou však sletuje i na zem, kde si vede docela směle. Ačkoli obývá většinou krajiny teplejší, přece je dosti otužilý, aby snesl i velikou zimu a jen sněhové bouře a nouze zapuzují ho do nižších poloh.

Živí se semenem všelikých jehličnanů, alpských bylin, mladými pupeny i květy a není pochybnosti, že i drobné larvy a mšice sbírá. V kleci sluší s ním zacházeti jako s kanárem a aby neztlučel, neradno mu dávat mnoho semence; rád si pochutnává na mravenčích kuklách. Malá klec mu nesvědčí, sedá tu smuten a sklíčen, neboť mu schází horský vzduch. Za to voliera jest mu příjemným vězením a dobře se tu snáší s jinými zajatci.

Příjemně zpívá a náleží ku lepším pěvcům semenožravým. Zní hlásek jeho jaksi kovově již při vábení: „giit, giit gire girregere“ (dle Landbecka). Jinak jeho strofa dala by se podati asi takto: „ty—i, ty—i, cijíb, cijíb gyb!“ na to ještě slyšeti měkké „dité, dítě, vit!“ a konečně „čiče“. V době lásky poletuje pějící ♂ třepetavě kolem a stoupá šikmo vzhůru jako jsme poznali u lindušky lesní, leč ne tak vysoko jako ona.

Čížek obecný (*Chrysomitris spinus*, L.).

Číž, čež. — Rus.: Číž, čižik; pol.: Czyż; chorv.: Zelenčica vočica, trnovka; něm.: Der Erlenzeisig, Erlenfink.

Tab. XIII.
obr. 102.

Druhový znak: Prvých pět krajních rýdovacích per, jakož i letky od 4. až do předposlední jsou u kofene žluté; na slabínách vespod jsou černé osténnkové proužky; konce velkých křídelních krovek tvoří na křídle žlutou příčnou pásku; kostřec je zelenožlutý; z velkých letek je 2. nejdelší, 1. jen o málo kratší a první tři zúžené. — Délka 11·4 cm, křídlo 6·5 cm, ocas 4·2 cm, zobák 0·8 cm.

Vrch hlavy s hrdlem (bradou) je černý (na podzim pírká ta jsou šedě lemována), povrchu olivovězelený s tmavými osténnkami; hruď zelenožlutá, čím dále ku břichu je spodek bledší až skoro bílý. Zobák špičatý a špinavě masobarvý s černavou špičkou, oko tmavohnědé, silné běháky jsou barvy nahnědlé. — ♀ se pozná po tom, že hlavu a hřbet má více šedé a tmavě skvrnitě, hrdélko a boky jsou bělavé, krk a hruď našedivělé, slabě žlutého nádechu na volátku; celý spodek jest špinavě bílý a černě podél proužkovaný, nejvýznačněji na slabínách; černé temeno je sotva naznačené. Mladí podobají se matce.

Jest rozšířen po celé Evropě a sev. Asii až daleko na východ; na podzim lze jej viděti až v Pekingu a v zimě jižněji, také v Japonsku. V Evropě až do středního Švédska jako hnízdivec se vyskytuje a to v jehličnatých lesích. V zimě táhnou do teplejších krajín až na souostroví řecká a na Kanáry.

V našich vlastech je místy známým ptáčkem, obzvlášť pak na podzim a v zimě, neboť se jich tu na jaře poměrně málo hnízdí. Hojným

jest právě jen za tahu. Obývá horské lesy jehličnaté, zvláště smrčiny, ale i ve smíšených porostech jej zastaneme. Kde je dost semene všelikých stromů, tam se jich spousty zdržují; neurodí-li se však, dají krajině takové na dlouho vale. Na podzim poletují po stromech i křovinách polních i poblíž osad, i v nich se objevují. Toho mohu z vlastního pozorování pěkný podati doklad. 3. září 1897 nalezl jsem 7 čížků na svém poličku za vsí na slunečnicích a konopí (pěstují oboje pro ptáky na zimu) a na doklad jsem mladého ptáka zastřelil; měl zobák do polovice pryskyřicí ze slunečnic zasmolený; soudil jsem, že tu byli už déle. Na to 9. října celé hejno čížků se mi objevilo na travnaté polní cestě do Podhořan, ze kterých jsem 3 ♂ a 1 ♀ pro sbírku ranou zastřelil a ku podivu čížky jsem pak od té doby v okolí pozoroval a slýchal až do předvánoc, kdy se nadobro z naší krajiny vytratili. Připomínám, že to byly jen skoro samé polní cesty a pole, kde sbírali všeliká semena jako jitrocele, čekanky, truskavce a jiných rostlin. Od těch čas, ani kdy před tím, jsem tu více v podobné situaci a v tom množství čížků nepozoroval. Není tu lesa ani olšin, jen pole a zase pole s alejemi ovocných stromů podél cest a silnic.

V říjnu navštěvují olše a břízy, vybírajíce tu horlivě semeno a není-li o ně nouze, pobudou tu hezky dlouho do zimy. Vždy raději se pohybují ve „vyšších sférách“ na stromech, ač i na zem za potravou slestují, zvláště poblíž příkopů a svodnic.

Hřadují v hustém jehličí, na olších a za bouřlivých nocí v živých plotech a křovinách, kde je hojně zbylého suchého listí, pro větší bezpečnost. Jest výslovným či typickým ptákem přeletavým či toulavým a jen za velkého nedostatku stěhuje se na jih. Doba toulek začíná již v srpnu a v březnu, zbytky pak v dubnu opět navracejí se do svých letních bydlíšť.

Hnízdečko jeho jest tuze nesnadno naléztí, jaký tedy div, že dlouho nebylo známo, zvláště obecnému lidu, jak a kde se vlastně hnízdí a různé báchorky o jeho původu kolovaly. Jako že prý do něho ptáček zanes malý drahý kámen, který činí hnízdečko neviditelným. Šťastný majitel takového klenotu může se rovněž státi neviditelným.

Hnízdečko čížka jen tenkrát možno naléztí, odráží-li se ve hladině vodní, zní jiná taková pověra. Obě svědčí o tom, co prve bylo řečeno, o neznalosti původu čížkova. Ono jest také maličké a bývá vysoko v chumáči jehličí zastrčeno. Bylo však už nalezeno i na listnatých

Obr. 26. Čížek obecný.

stromech, ano i jen 2—3 m vysoko od země. Na severu se hnízdi daleko hojněji než u nás, důkaz toho jsou ohromná jich hejna ze severu u nás na podzim se vyskytující.

Jednotlivé párky se sice i v létě u nás v parcích, alejích, lesích zdržují, hlavně kde jsou jehličnany vtroušeny a jistě se tu i hnízdi, ale jest to velice nesnadno dokázat, zjistiti. Pozoroval jsem dva párky ku př. 13. června 1887 ve starém lese u Litošic na Železných horách na Čáslavsku, ani sbírali z bříz jemnou bílou blánku, bezpochyby stavivo na hnízdo, ale marně jsem se po nich pídil. A tak tedy možno o čížkovi u nás říci: Vzácný hnízdivec, ale za to hojný zimní host (přistěhovalec).

Kdo hnízdo jeho skutečně naléztí pomýšlí, nesmí si lenovati a snažiti se ptáčky při jeho stavbě vyzorovat. A šťastně-li toto konečně zjistíš, ještě pořád je nemáš v hrsti a dá ti věru ještě starostí až běda, jak a kterak k němu a pro ně. On také ♂ nám trochu usnadní obtížné hledání, protože poblíž hnízda provádí své reje svatební: poletuje jako netopýr (viz zvonohlík) a neunavně prozpěvuje. Ale což, věřme mu, vyvezme na některý vysokánský smrk do vršku a ono tam třeba jest, jsme u něho snad na dosah ruky a nevidíme je v jehličí a vrátíme se s nepořízenou.

Staví je oba současně a horlivě; někdy jich načnou několik, než jedno dokončí. Je ze stebélek trav, kořínků, mechu a lišejníků a hojně spojováno „maltou“ t. j. hmyzím předivem. Jest roztomilé, uvnitř vyhlazené a chlupy, chmýřím a někdy peříčky vystláno a jest velmi podobno hnízdečku králíčkově, ovšem že jest trochu větší. V dubnu nebo až v květnu bývá v něm 5—6 něžných vajíček, podobných vajíčkám předešlého, jsouce tenké a hladké skořápky jen málo lesklé, o průměrné velikosti 15—12 mm a váze 0.088 g.

Podruhé se hnízdi koncem června anebo v červenci. Za 13 dní se líhnou holátka. Zažraní oologové čili žertovně vajíčkáři nebo skořápkáři nemohouce se dopídití jeho vajíček z přírody, úmyslně si opatřují párek čížků a pěstují je k tomu konci, aby jim ♀ snesla kýžená vajíčka, dosud citelnou mezeru své oologické sbírky jimi vyplňující. Dr. Müller v Berlíně demonstroval o 1. výroč. shromáždění ornith. společnosti (od 13.—16. listopadu 1876) tu odbývané objemnou sbírku vajec, která všechna pocházela od ptáků úmyslně pro to v zajetí chovaných, od čížků, stehlíků, zvonohlíků a hýlů. Od 5 čížčích ♀♀ obdržel ne méně než 228 vajíček (Cab. Jour. 1876).

Čížek je mrštný, smělý a čilý ptáček, stále uhlazený jako pravý dandy. Zadečkem semo tamo pohybuje, zpívá, vábí neustále, hned zase leze i po nejtenčích haluzkách, hlavou dolů se zavěšuje jako sýkora. A tak bez ustání činným a hbitým je tvorečkem a při tom přítulným a důvěřivým ku člověku; někdy zase také tuze bázlivým. Ránou na kmen

stromu anebo jinak náhle byvše překvapení, zmocní se celého hejna zděšení, že se rozltnou na všechny strany jako plevy proti větru. Slétnou, snad pro bezpečnost, nejprve blíže k zemi, načež u velikém oblouku stoupají dále do výše. Křičíce uhánějí o překot dále. Zřídka jeden, vždy skoro ve více kusech se vyskytuje, někdy v nesčetných zástupech. Přeletují vlnovitě, lehce a hbitě a spíše je bývá slyšeti než viděti.

Živí se hlavně semeny stromů, semeny olejnatými a v létě drobnými larvami hmyzími. Oblíbeným jeho žírem jest olšové semeno, ale právě tak rád i semeno březové, jilmové, borové i smrkové, dále chmelové, konopné, makové, bodlákové, salátové, jestřábníkové, čekankové, jitrocelové, smetanníkové i pampeliškové a mn. j. Mák dovedou výborně z makovic vyzobávat i radost je se dívat na visuté větve bříz, any jsou obtěžkány zavěšenými čížky, jak tito mlsálkové si při vybírání semene ze šištic vedou, všelijaké posice zaujímající; spadané semeno pěkně po zemi sbírají. Na jaře v dubnu jsem je vídal na kvetoucích topolech černých, s nichž jehnědy jen pršely, mezi tím co se vysoko v koruně proháněli, vesele vábíce, čižečkové. Co tam hledali, či hmyz či květy uštípovali z jehnědů?

Čížka lidé velice často v klecích chovají a zdá se, že ono ptáče ztráty svobody své ani tak tuze neželí. Jest spokojeno při plném okřínu a o zábavu má také postaráno; tahá vozík se žírem, vytahuje okov s vodou, zazvoní si, má-li hlad, pánu svému na povel na prst nebo na rameno vyletuje, ze rtů si mu zrnko vyndává a p. Také se naučí vyletovat ven a zase domů do klece a různé kejkle brzo se naučí.

Ale čemu se nenaučí? Zpěvu od jiných ptáků, nemá na to orgán zařízený, ač tu a tam některý přec od dobrého kanára nebo jiného pěvce (zvláště vábivé zvuky) něco pochytil, ale víc nic.

Jsa jinak snášelivým, u mýsy se rád vadí a hašteří a jiné soudruhy štípe, třeba byli větší. Ale ti všichni vědí, že to je plané durdění a nebežou to drobečkovi za zlé. Kanářím žírem se snadno vychová a dost hrubšího písku v kleci má se mu také pro lepší trávení semene dopřáti. Výzdobu klece a úpravu zkušený pěstitel brzy obstará.

Zpěvem svým řadí se čížek mezi lepší semenožravé pěvce a jeho písnička znívá vždy vesele, od srdce, tak nějak nelíčeně, upřímně, patrně že se zpěvák cítí spokojeným a konečně nese to i povaha jeho sama sebou. Je to směs cvrčivých tonů, jež končívá rázovitým „dylledylledee“, což prý se má podobati hrčení punčochářského stávků. Šír pěkně podává (po česku) jeho písničku, poslyšte ji: „cibuli, cibuli a křen, tuli tuli pán, křiv křiv křiv, villit villit villit, třap třap třap, trtrtr divu divu divu, trp trp trp, filip, filip, filip, cikoi cikoi, cibuli cibuli a křen, tuli tuli tulipán“. Vábí „dej dej čej!“ a mimo to slychati slabé cvrčení „tertetttertett!“

Chytati čížky na podzim není žádným uměním a dobrý volavec jich přiláká na kopy na vějíčky; ještě jinak je lapají.

8. rod: *Acanthis*, Bonaparte.

Zobák krátký, oblý, tlustý, kuželovitý a ostře končitý; vzadu jsou okraje poněkud vehnuty; malé, okrouhlé nozdry jsou pokryty štětinkami; drobné běháčky mají malé drápky; v úzkém hrotitém křídle je 2. letka nejdelší; prvé tři jsou zřetelně zúženy; ocas je na konci vykrojen.

Jířice obecná (*Acanthis cannabina*, L.).

Konopka, konopníček. — Rus.: Konoplenka, repolov; pol.: Małogłowa, konopniczek; chorv.: Crvena juričica; něm.: Der Bluthänfling, Hanaffel.

Druhový znak: Všecka rýdovací pera, vyjma obě prostřední, jsou středem podél stvolu či osténky černá a na obou praporech mají velice širokou bílou obru; 9 ručních letek je také vně bíle lemováno, 3 prvé jen uzounce; běháky jsou zahnědle masové barvy; zobák šedý; ♂ má temeno a hruď krásně karmínově zbarvené. — Délka 13 cm, křídlo 8-25 cm, ocas 5-5 cm, zobák 0-8 cm.

Tab. XIII.
obr. 100.

Sameček má týl, strany krku a šíji popelavé nebo zahnědle šedé, hřbet skořicově hnědý, jen málo zřetelně a tmavě skvrnitý. Na podzim je peří světle lemováno, na slabínách ještě světleji, temeno mívá šedavé a hruď zažloutle bílou, ale na obou těchto místech jsou peříčka uprostřed bledě karmínová. Toto sličné zbarvení není po vypelichání hned tak patrné, leč během doby do jara přemění se v krvavou červen. Hodně starý ♂ hned po vypelichání jeví zřetelnou a živou tuto příkrasu krvavou. — ♀ je na volátku a krku zahnědle nebo tmavě žlutošedá a temně, zvláště na temeni, proužkována (na osténcích); hřbet je rezohnědý světleji lemovaného peří a tmavších ostének; karmínová okrasa na hlavě a prsou jí naprosto schází, je tu jen žlutohnědá. Mladí ♂♂ bez jakékoli známky červeně (rozfouknutím peří) zřídka se vyskytují a takoví se u Němců zovou Steinhänflinge, třeba tedy kameňáci po našem; mají za to, že jsou z pozdních hnízd. Formy jsou známy tyto:

Ac. cannabina fringillirostris, Bonap. má delší zobák, krvavější červen a je celkem světleji zbarvena, májíc širší bílé okraje krovek. Obývá Palestinu, M. Asii, Persii, Turkestan a záp. Sibiř. *Ac. cannabina brevisrostris*, Bonap. má krátký zobák, bílý kostěc je zarůžovělý a malé krovky na konci bílé; obývá M. Asii a odtud na východ až do Tibetu.

Ac. cannabina mediterranea, Tschusi je menší, živějšího zbarvení, zvláště po stranách těla a červeně na hrudi intenzivněji se vyjímá; obývá Dalmacii.

Vlastí konopky je celá Evropa až po střední Švédsko, v zimě pak zaletá zřídka do Egypta, za to často se vyskytuje za tahu v severozápadní Africe; v Alžíru a Tunisu jich pozorována hejna se zvonohlíky. V našich vlastech je známa, místy alespoň jméno konopka (ve Starkoči zovou jménem tím bramborníčka). Ale všude také ji nenalezneš ani u nás, ku př. v mém okolí rovině, mírně zvlněné a bezlesé, hned se nehnízdí, za to spíše pahorkatiny si u nás oblibuje. Ku podivu a v plochem Holandsku je velice hojná i na tamních ostrovech, kde místy ani křovíčka neroste a to přece a stromy vůbec již tak miluje. Totéž se dovídáme i z Dánska. V Řecku, Itálii a již. Francii zase jen pahorkatiny a pohoří obývá. V našich vlastech je dílem častým hnízdívcem, více však ji tu vidáme za tahu. V Bulharsku, Dobrudži a v celém Turecku je obecným ptákem.

Jsouc ptákem polo lesním a polo polním všem rozsáhlým lesům se vyhýbá a zdržuje se více jen na pokrajích, zvlášť jsou li mlázím jehličnatým a jalovcím porostlé. Také v jiných porostlinách ji lze nalézt i vinohrady, jež hraničí s lesy nebo sem tam stromy jsou posázeny, kde rybízové a srstkové keře roztroušeně rostou, jsou jí rovněž oblíbenými bydlišti. Také podél tratí železničních, jež jsou lemovány živými ploty hlohovými, smrkovými, ptačizobovými a j. tuze ráda se zdržuje, jak se z Německa i odjinud oznamuje.

Na podzim se prohání u velikých zástupech po polích a strništích (tak 24. října 1889 spousty jich táhly po polích jižně od Přelouče od východu k západu). Na řepkovištích, začátkem července s divokými hrdličkami, zvonky a zvonohlíky jsou obvyklými, ne-li stálými hosty, pokud je nezořou.

Hřadují v hustých, travou zarostlých křovinách, na stromech a zvlášť na osamělých jehličnanech. Náleží ku ptákům přeletavým (od října počíná doba potulek), jež i v zimě se potulují s jinými ptáky po krajinách, tak 13. února 1898 s propáskami, jikavci, strnady a pěnkami kolem Starkoče po kolik dní na jetelištích se zdržovaly. Ani krutá zima docela všech od nás nezapuzuje a vždy tu některé zbudou a na suchých stoncích ze sněhu vyčnívajících nuceny jsou paběrkovati. Na krmišti nikdy jsem jich nepozoroval.

Hnízdo si zakládá přerozmanitě, brzo v hustém křoví listnatém, v živých plotech, keřích rybízů, tu zas v mlázi jehličnatém zvýší $1\frac{1}{2}$ –2 m od země a jen zřídka výše. Hluk jezdicích vlaků nikterak ji nevyrušuje a ona cítí se tu bezpečnější než kde jinde, proto se tu ráda zdržuje a hnízdí v křovích podél tratí. Dr. Liebe píše, že na příklad podél trati dráhy Gera-Eichicht (20'469 km) ve hlohovém plotě zaznamenáno bylo r. 1883 701 hnízd, tedy na 29'1 m připadá 1 hnízdo a u Paderbornu ve Westfalsku našel prof. Tenskhoff ve smrkovém živém plotě, 500 m dlouhém, podél trati na 30 hnízd. Byla to většinou hnízda jižic či konopek obec. a strnada obecného. Také ve srovnaném

palivovém dříví, v hromadách klestu, ve srovnané rašelině ku sušení ano i přímo na zemi v rokytníkovém houští na písečných dynách (na Borkumu) nebo ve vřesu (v Pomořansku) se hnízdívá.

Stavbu hnízda provádí dost pořádně, hustě vše splétajíc a dbá vždy toho, aby se shodovalo s okolím, dle čehož řídí se pak volba materialu stavebního. Poznáme je po hnízdni jamce vystlané hojně chlupy, zíněmi, vlnou i chmýřím; peří poměrně málo používá.

Rády vyhledávají, pokud to možno, starých hnízdišť, ba docela i téhož křoví, kde se loni hnízdily. Prvou násadu 5–6 vajec lze nalézt za příznivého počasí někdy již koncem března, v dubnu však již bezpečně; druhou buď koncem května nebo v červnu o 4–5 vejcích. Jsou bledě zelenomodravé a dílem bledšími violetovými, dílem tmavšími rezavými nebo tmavohnědými skvrnkami, tečkami a žilkami zdobena. Průměrná velikost 17.9×13 cm, váha 0.082 g. Samička sedí sama po 11 dní, ale oba se účastní horlivě krmení mláďat z volátka. Povyrostla-li tato, sedávají oba staří vždy u sebe na nějakém místěku poblíž a odtud odletuje nejdříve ♂ a jedno mládě po druhém krmí, po té převezme funkci tu zase ♀. Po odbytí práce té chvíli si oddechnou na svém předešlém posedu a najednou střelou odletují do polí pro novou potravu.

Mladé ani nepípnou, aby se neprozradily a i staří ptáci dlouho otálejí a nejdou ku hnízdu, vidí-li, že jsou pozorovány a ozývají se při tom mírnými, hnedle jako žádostivými nebo lítostivými zvuky vábivými „lí, lí nekeny dý“ (jdi, jdi a nechej být!). Hnízda s vejci ani s mladými tak snadno nezanechají jako mnozí jiní ptáci.

Po 12–14 dnech se vyvádějí, a proto na vybrání jich dlužno si přispíšiti a má se tak státi asi v 8 dnech nanejvýš, aby se dala pohodlně krmiti. Jsou podobna matce, ačkoli samečky i tu lze poznati po bělavém obojku a živějším zbarvení na zádech, ale není to přece snadné ani po těchto znacích je přesně rozeznati, leda pozorováním všech mláďat ve hnízdě.

Bylo už řečeno, že rázovitá karmínová červeň ♂ v kleci pomíjí; ale krmíme-li je hojně semenem jehličnanů a čerstvým starčkem, má to účinkovati na udržení toho zbarvení, jež, byť ne tak živé jako na svobodě, tož přece jen dost patrným prý zůstává než při jiném zobu. Také možno celé hnízdo i s mladými (je-li poblíž příbytku) dáti do klece s širšími mezerami drátů a staří pak je, hladem se ozývající, i v kleci krmí; takto vychované konopky zůstávají ale divokými.

Mladí ♂ jsou učeliví a jako kanár nebo hýl se dají vycvičiti v různých melodiích, jež praecisně přednášejí. I různé hlasy ptačí naučí se napodobovati, jako pěnkavi a kanáří tlukot, něco ze zpěvu stehlíka, skřivana, dokonce i slavíka, takže zasluhují v ohledu tom našeho obdivu. Záleží tu vždy na dobré škole.

Jiříce je vždy veselým a čilým, avšak i plachým ptákem a při tom družným. ♂ zpívá netoliko v létě, ale i v zimě, jakmile slunko jen trochu zasvítlí. Rád usedá vysoko na keřích, stromech, kolech, plotech a j. a svými rudými prsíčky i zpěvem upoutá brzo všímavého člověka. Ztratí-li se které ostatní na potulkách, shání se po nich, úzkostně vábíc a poletujíc, dokud jich nenalézá. Párky vidáme celý rok pohromadě, any snázejí statečně psoty i radosti života vezdejšího a zřídka dále se od sebe vzdalují. Po zemi skáčou chvatně, držíce předek těla ve výši, létají prudce a náhle a proti ostatním drobným pěvcům jsou výbornými letouny.

Živí se rozmanitými semeny, nejraději olejnatými, jež prve ve volátku musí změkhnouti, než se dostanou do žaludku. Mimo to vybírají i semeno jitrocele, bodláčí, lopuchu, olši a j. rostlin. Na jaře jest jim pochoutkou křehká zelenina a pupeny stromů také prý nepohrdnou. Dle toho se pak řídí i žír jejich v klecích nebo ptačích komorách, kde jsou pokojnými a snáselivými ptáky. O páření se s kanárem učiněna zmínka při kanáru.

Zpívá silně a líbezně a proto konopky ode dávna si lidé váží jako nejlepšího pěvce ze zrnjedů. Písnička její je plnozvučná, střídavá a obzvláště na svobodě rozhodně lepší než domácně vychovaných ptáků. Jednomu místěčku partitury její říkají znalci „kokrhání“, protože rytmus jeho jeví jistou shodu s kokrháním kohoutím, arcí daleko měkčím hlasem. Někdy vábí, volá úsečně a jaksí tvrdě „gek, gek, geker“. Komu se nechce velikého pipání s hmyzožravými pěvci, tomu lze doporučiti výborného pěvce zrnjeda — jiříci či konopku obecnou.

Jiříce horní (*Acanthis flavirostris*, L.).

Konopka horská, také severní. — Pol.: Rzepoluch, makolagwa górska, luszczał górnicek; chorv.: Gorska juričica; něm.: Der Berghänfling, Gelbschnabel.

Poněvadž často bývá zaměňována s naší jiříci obecnou, jakož i s čečtkami, dlužno si proto dobře povšimnouti druhového znaku:

Druhový znak: Kroužek kolem očí, uzdy, brada a hrdlo jsou zahnědle rezavě žluté; ♂ má kostřec poněkud do rezava; čtyři velké krovky jsou bělavě lemovány, další čtyři však mají široké, bílé lemy. — ♀ má křídla světleji zbarvena než hřbet, jakoby bělavě pomíšená, leč nikdy růžového nádechu, to spíš mívají mladší ♂ ♂. Zobák je vždy žlutý; běháky černé. — Délka 13–135 cm, křídlo 88 cm, ocas 58 cm, zobák 08 cm.

K tomu sluší dodat, že povrch je hnědý, tmavě pruhovaně skvrnit; hruď a boky světle hnědé a také tmavěji skvrnité; střed břicha je bílý; rýdovací pera hnědočerná, prostřední úzce světle lemovaná, ostatní jen zvenčí mají bělavé obruby a zažloutlé konečky; zobák je krátký jako vosk žlutý s tmavší špičkou, oko tmavohnědé, dráčky černé a dlouhé

tenké a málo jen zahnuté. Mladší ♂ jsou na kostřeci jen nepatrně zarezavělí a často tu třeba svrchní peří odkrýti, aby růžové zbarvení se objevilo; někdy schází však docela. — ♀ nemá ničeho růžového na kostřeci, který je rezavě žlutý a černě skvrnitý; hrdlo má světle nahnědlé žluté a na tvářích jen nepatrně je skvrnitá.

Jiřice horní obývá vysoký sever Evropy, Škotsko, severní Anglii, Švédsko a Norsko, Laponsko a Rusko a dále na východ se nevyskytuje. Je severním zástupcem naší konopky obecné. Libuje si v těchto zemích kamenité nehostinné pustiny, kde ani stromům se nedaří, leda nějakému zakrslému křovisku. Na podzim se stěhuje na jih do Dánska, Francie, Hollandska, Německa, Svýcar a sev. Itálie. Kolem Berlína se každoročně vyskytuje. V našich vlastech je vzácným zimním hostem dle dosavadních záznamů a poslední větší zálet do Čech zaznamenán dle pozorování Jandova z r. 1905, kdy jich bylo koncem listopadu více chyceno v okolí Prahy (Vesmír XXXV. str. 85.). Zajisté, že každoročně se u nás objevuje, ale ujde pozorování.

Že není stromům zvyklá, jest pozorovati na ní i u nás; také má, jak bylo při popisu uvedeno, málo zahnuté drápky, důkaz to pro pohybování a zdržování se ptáka více na zemi. Za tahu se objevuje v našich šířkách v listopadu, zřídka kdy dříve, a již v únoru se pohnáhlu k severu vrací. Objevuje se obvykle v houfcích 10—20 kusů, ačkoli i četnějších a poletuje tu po polích s jinými domácími i cizími hosty zimními, obzvlášť s čečetkami.

V domovině své se vyskytuje po jednotlivu (po párech) a v době hnízdění se vyhledává po přednosti holé kamenité, spoře křovinami porostlé krajiny. Dle anglických ornithologů mívá hnízdo většinou na zemi pod kamenem nebo křoviskem a podobno je hnízdu jiřice naší, jen že je tepleji vystrojeno. I vajíčka její, 5—6 na počet, podobají se vajíčkům naší konopky, spíše však kanářím. Průměrná velikost 16.7×12.1 mm, váha 0.073 g.

Je ptáčetem plachým, čilým a nedá si lehce na kůži přijíti jako spíše sněhule, jejíž bývá doma na severu častou sousedkou. Po zemi rychle skáče a zpřímá drží tělo; na stromy však také usedá. I ona je mistrem v letu a zvlášť pěkně dovedou se letmo zatáčeti a střelou se k zemi vrhatí. Doma sedávají na vršky skalín nebo křovisek a velice horlivě propěvují.

Živí se různými semeny jako naše. Nezpívá tak plnozvučně jako jiřice naše, spíše se v ohledu tom čečetce přibližuje, ale přece zase lépe než ona zpívá. Zpěv její takto znázorňují „dyai dyai — diodai — diodai — deji dydldej — dydl dyl — arrarrit pik pik pik dyoi“. Vábi „jek jek“ nebo rychlým „jekjekjek“. Také ji chovají v klecích a zacházejí s ní jako s kanářem nebo naší konopkou.

Čečetka obecná (*Acanthis linaria*, L.).

Rus.: Cečoska, čečečok; pol.: Czczotka; chorv.: Sjeverna konopljanka; něm.: Der Birkenzeisig, Leinfink, Tschezke.

Druhový znak: Uzdy a hrdlo jsou hnědočerné, temeno leskle červené nebo červenožluté; kostřec bělavý s bílými osténkami; velké střední letky jsou světle a jemně olemovány; přes křídlo jsou patrný dvě bělavé příčné proužky; ♂ je na prsou karmínově červený a bílý kostřec je také touto barvou přibarven a drobně, tmavě skvrnit. Od podobné jiřice horní liší se černým hrdélkem (bradou) a velikostí (jako čížek). — Délka 12·5 cm, křídlo 7·2 cm, ocas 5·5 cm, zobák 0·8 cm.

Mladší ♂ má jen malou rudou čepičku, na krku a na prsou pak je narůžovělý a také kostřec jen nepatrně tímto tonem nadechnut. — ♀ má čepičku světlejší a menší, vespod je nečistě bílá, na prsou a bocích kropenatá a i povrchu jsou světle hnědé skvrny.

Čečetka obecná mění se neobyčejně mnoho u velikosti, délce zobáku a zejména u zbarvení a proto vědátoři na poli tomto rozeznávají celé řady forem, jež často obývají buď určité omezená území, nebo s jinými pospolu se objevují, anebo přecházejí úplně z jedné do druhé.

V zimě se u nás vyskytující čečetka obecná je typická forma, jež obývá Skandinávii, Vých. Prusko a záp. Rusko. Tato, anebo jí přece jen velice podobná, toliko výrazněji skvrnitá se žlutavým zbarvením na stranách krku a bocích, vyskytuje se také v Přiamursku.

Mimo typickou formu vyskytuje se ve Skandinavii také poněkud větší čečetka Holbølllova, či severní (*Ac. linaria holbølli*, Br.), která má zobák 9—11 mm dlouhý a celkem bývá tmavěji a živěji zbarvena. — Dále až u Ledového moře severního žije opět menší forma se žlutohnědým hřbetem a po něm tmavými osténkami, čistě bílým (u starých ptáků) kostřecem, který mívá ♂ v létě zarůžovělý, jež nazvána *Ac. linaria canescens*, Dyb. — V Grónsku se vyskytuje několik forem čečetek; tak na východním pobřeží *Ac. linaria brunescens*, Hom., jež je v létě velmi tmavá, majíc hrud živěji rudou, jakož i v zimě je tmavší typické čečetky obecné. Pobřeží západní je opět domovem formy *Ac. linaria rostratus*, Coues; ta má tlustý, hýlovitý zobák, je velice tmavá, povrchu se širokými hnědočernými osténkami a silně, leč rozmazaně skvrnitým kostřecem a slabínami. — Na severu Grónska na ostrovech Jan Maye, Islandu a Špicbergách je domovem forma *Ac. linaria hornemanni*, Holb., která je opět velice světlá a veliká, jsouc povrchu světle šedohnědá a má obruby per, křídelní pásy, jakož i lemy per rýdovacích s kostřecem a slabínami čistě bílé. Jiná forma jižní obývá Alpy italské, francouzské, švýcarské, tyrolské a solnohradské; jest menší, ale živě rudohnědé zbarvení a hrud je také živěji karmínová = *Ac. linaria rufescens*, Vieill. Mimo tyto uvedené také Severní Amerika hostí v létě formu *Ac. linaria fuscescens*, Coues, která je skoro jedné a to černohnědé barvy povrchu a toliko po stranách

vespod je černě pruhovaně skvrnitá. A konečně rovněž v létě skoro černá, leč ostře bíle lemovaného peří je forma *Ac. linaria exilipes*, Coues; tuto Johannsen pozoroval u velikých hejnech r. 1897 v dubnu u Tomsu v záp. Sibiři.

A to ještě nejsou všechny geografické formy uvedeny. Mám však za to, že čtenáři, byť sebe horlivějším, stačí těchto 9 forem; chtěli-li by se však seznámiti ještě důkladněji s nomenklaturou čečetkovou, odkazuji ho ku III. dílu nového Naumanna, kde nalezne 12 území světových (až dosud) a pro každé jinou formu nebo formičku.

Naše známá čečetka je tedy obyvatelkou celého rozsáhlého severu Starého Světa až za polární kruh, ale vedle toho i v Alpách. Jaký to zajímavý úkaz! V zimě podniká drobný tento ptáček daleké a daleké pouti a objevuje se pak ve střední Evropě a také u nás mnohdy v přechetných houfech. Místy bývá skoro pravidelným zjevem po kolik zim za sebou a najednou jakoby rázem, nespátříš ji zase za kolik let. Za velice tuhé zimy zabloudí až do jihoevropských zemí, dokonce až v Marokku byly pozorovány.

Ve své severské vlasti obývá pusté, bažinaté a nekonečné lesy březové, jež však k našim březinám naprosto nesmíme přirovnávat, neboť jsou to většinou jen břízky zakrslé, takovétéž vrby, vřesoviště, pěnišníky a jiné polární rostlinstvo. Ve Finsku, Laponsku, Anglii a Škotsku zdržují se však také v lepších porostech, vždýcky ale březinám dávají přednost, jsouce hlavně potravou svojí na ně vázány.

U nás zdržují se v zimě dílem v lesích olšemi a břízami prohozených, dílem se potulují po polích a cestách, kde ani křovička neviděti a při tom se nevyhýbají ani osadám, hrnouce se chvatně ku předu, jako jsem pozoroval naposledy 27. prosince 1903. Asi 70 čečetek po návsi sbíralo na bodláčí a lopuchu semena, načež se octly na školní zahrádce, kde se však nezdržely, neposkytnuvše mi možnosti prozkoumati na dokladu, které asi formě ze 12 náležely. Tato společnost se tu potulovala již od 11. listopadu, kdy poprvé spatřena u Semtěše a Brambor. Od r. 1896 jsem jich tu nepozoroval, ač před tím po tři léta za sebou. Od r. 1903 opět se tu neukázaly, což potvrzuje již předeslané.

Od severu se počínají hýbati obyčejně v listopadu, často až koncem téhož měsíce, jakož i v prosinci. Putují za dne, nejraději za ranního šera, letíce vysoko, zvlášť musí-li přes volná prostranství. Směr tahu se pozoruje od severovýchodu ku jihozápadu. V únoru a březnu se vracejí. 13. března 1896 střelil jsem z hejníka 30 kusů o 1½7. ráno za mrazivého větru 3 kusy 1 ♂ ad. a 2 ♀♀ (formy holböllí?).

Hnízdí se na zakrslých košatých břízách nebo borovicích a jen zřídka na jiném křoví jako olšovém, vrbovém nebo smrkovém, někdy sotva 10 cm od země anebo dokonce v trsu trávy nebo vřesu. V La-

ponsku se hnízdí vždy v močálovitých březínách zvýší dospělého člověka nebo o málo výše. Hnízdečko je z kořinek a stonečků, trávy, mechu, lišejníků, chmýří rostlinného, hlavně vrbového, jímž je teple vypláno; sem tam i kur rousný peříčko nebo sob svůj chlup skytne pro malou domácnost tu. V druhé polovici června bývá v něm 5, málokdy 6 zelenavě bílých vajíček tmavohnědě šupkovaných a ne větších vajíček čížčích. Průměrná velikost 16.8×12.2 mm, váha 0.078 g.

Čečetky jsou přítulná ptáčata, řeklo by se skoro hloupá, protože neznají člověka, co umí. Házel jsem po nich kaménky, chtěje se přesvědčiti o jich plachosti, leč popолétly několik kroků a zobali na truskavci dále a tak několikrát. Jinak si však vedou dost čile a živě a jako čížek lezou a zavěšují se hřbetem dolů i na nejtenčích větvičkách olší a bříz; ani sýkory toho lépe nedovedou. Je na ně milé podívání jako na čížky, když zapadnou do koruny takového stromu na pažu. Pro jich vynikající družnost nalézáme je vždy v tlupách velikých i menších, v kterémž případě přidružují se i k jiným ptákům: čížkům, ale také polním vrbacům, jiřicím, jikavcům a p. Letíce ozývají se jako čížkové skoro neustále ovšem jiným hláskem a také co do způsobu letu se s nimi shodují.

Živí se výhradně semením březovým a olšovým. Není-li toho, tu sbírají všemožná semena rostlin polních, ať kulturních ať plevelů. Krmí z volátka, jak se pozorovalo při spářených čečetkách ♂♂ s kanářími ♀♀. Kromě toho také drobným hmyzem doma svou mláď krmívají a v červenci už se objevují rodinky v laponských lesích; staří jim pilně chytají komáry, o něž tu není nouze.

V kleci hlavně mák a semenec žerou, o lněné semeno a řepku nestojí; tu a tam jest dobře jim dopřáti i jiného pamlsku, pak písku ku snazšímu trávení. Vydrží při dobrém hledění 6–8 let v zajetí, ale tuze si zpěv jejich nikdo nepochvaluje. Jest to cvrlikání bezvýznamné. Vábí při letu „čet čet“, odkud si i jméno české a lokální německé přizvala, ale také někdy příjemné „dydydy“ a „hoit“ se ozve.

9. rod. *Carduelis*, Brisson.

Zobáček protáhlý, kuželovitý, zpredu zašpičatělý a sotva patrně dolů zahnutý, s ostřím (okrajem) mírně dovnitř vehnutým. Rázovitým zbarvením snadno je lze od ostatních ptáků rozeznati.

Stehlík (*Carduelis carduelis*, L. = *C. elegans*, Steph.).

Rus.: Ščegлок, šelonak; pol.: Szczygiel; chorv.: Ceslugar, česk.: Ijugarka konopljanka; něm.: Der Distelfink, Distelzeisig, Stieglitz, Goldfink.

Druhový znak: Obličej červený (záře); na černém křídle je krásně žlutý štítek (zrcátko); černá pera rýdovací jsou na konci bílá a dvě nejkrásnější s obou stran ocasu na vnitřním praporu mají po velké bílé skvrně; kostřec je bílý; 1. a 2. letka jsou nejdelší. — Délka 12,5 cm, křídlo 7,7 cm, ocas 5 cm, zobák 1,1 cm.

Tah. XIII.
obr. 96.

Dobrý obrázek stačí ku poznání. Hned po vypelichání leskne se nádherná „zář“ obličejová poněkud do žluta; zobák je narůžověle bílý s tmavší špičkou, oko hnědé, běháky pleťové hnědé. Jednou vypelichalý stehlíček má obruby a konce krycích per šedohnědé a žlutavě zbarveny, žlutý štít na křídle není ještě dokonale vyvinut a bílé konečky letek má větší než staří ptáci, což platí i o zažloutlých špičkách rýdovacích per; vůbec jsou všechny barvy ještě nečistý, teprve stářím se vyvíjí veškerá nádhera. — ♀ lze tuze těžko rozeznati; má míti „zář“ poněkud světlejší a menší, zejména na hrdélku, kde končí právě se zadním okrajem oka, což u ♂ prý má přesahovati trochu dále. Celkem je však, porovnáme-li oba, barev světlejších a těla o poznání menšího.

Obr. 27. Stehlík.

Ptáčníci mají svůj „vyzkoušený“ prostředek; rozfloukne-li se na hrudi zahnědlé peříčko a je-li na okrajích žlutavé, pak je to samec, jinak tu jde vždy o samičku. Mláďata v prvním šatě mají hlavu šedou, hřbet zažloutle hnědý s tmavými ostenkami a rovněž tak na spodku jsou skvrnití; žlutý štítek křídelní není také čisté barvy.

Stehlík jeví dosti proměnlivost jak u velikosti tak u barvě. Horší ptáci jsou živějšího zbarvení a o něco větší než krajáci a v celku možno konstatovati, že čím dále k jihu krásnější, čím dál

na východ tím větší jsou stehlíci.

Tak na př. v Turkestanu a Sibíři mají stehlíka většího (*Car. carduelis major*, Tacz., který mimo to jest povrchu mnohem světlejší. Jiná forma stehlík bělokrký (*Car. carduelis albigularis*, Mad.) byl pozorován v Německu, Francii, Anglii, Škotsku, Haliči, Čechách, Uhrách. Na Madeíře žijící stehlík malý (*Car. carduelis parva*, Tschusi) je nápadný svými malými rozměry.

Příbuzný našeho stehlíka je asijský druh, stehlík šedohlavý (*Carduelis caniceps*, Vigors.) žijící od Zakaspijska až po Himalaje.

V celé Evropě, od středního Švédska až ku Středozemnímu moři a dále za ním v severozápadní Africe s ostrovy Kanárskými, Madeírou, v Alžíru a Tunisu všude stehlíka nalezneme. V Egyptě už je vzácným. V západní Asii rovněž na vhodných místech je obecným usedlíkem. — Také jej zavezli na ostrov Kubu a daří se mu tam tak dobře jako v Americe v centralním parku novyorském a u Bostonu. Kdo by pak

u nás neznal tohoto švarného bohatýra. Oblíben je u bohatých jako u chudých, u měšťáků jako u venkovanů.

Krajiny s různým stromovím, hezky veselá a světlá jako ta jeho veselá a jasná povaha jsou mu nejmilejší. Tady vyhledává zahrady, sady, parky, aleje, hájky, remisy a na horách jen předhoří obývá; čisté lesy jehličnaté anebo vysoký les pomíjí. Zdá se, jakoby obzvláštní zálibu měl ve třešňových a višňových stromech (alespoň po mých zkušenostech), nejvíce jej vídám v takových sadech a rád se tu také hnízdivá, ačkoli ani jiným ovocným stromem nepohrdne, není-li těchto. Ze svého bydliště podniká pak krátké výlety do polí, luk, na pastviště a jiných míst, kde roste bodláčí, lopuch, štětka, čekanka a jiný plevel. Sedí-li na stromě nebo na keři či stonku, tož vždy ve vrcholi, nejraději hezky volně. Náleží ku ptákům přelétavým i stálým, neboť snáší i kruté mrazy a vždy sežene jako zrna nějaké to sousto i v době největšího strádání. A nelze-li se přebědovati zde, odletí jinam, kde se dá živobyti sehnati.

Dalekých cest, však se zdá, že nepodniká a na podzim shlukují se u větší zástupy, na jihu často veliká hejna se jich objevují. Později i v zimě, aby se snáze uživil, rozptyluje se v menší houfci 10—20 kusů. Potulují se za dne a lesy přetahují vysoko, ačkoli nad poli spíše nízko se drží, letíce. Doba potulek připadá na říjen a na jaře v březnu. Podivno, že po všeka léta, co krmím v zimě ptáky, není ho možno přilákat přímo na krmiště mezi ostatní družinu ptačí, vždy jen opodál, buď že si netroufá, nebo je mu to hladové panstvo příliš dotěrné a pohrdá jím.

Hnízdí se na různých stromech lesních i ovocných a někdy docela blízko stavení v zahradách. Jednou je hnízdo nízko třeba 3 m, jindy nad to, až i 15 m vysoko od země. Na nízkých stromech obyčejně ve vrcholi uloženo, zdola jsouc neviditelné. Leč také zhusta možno zcela pohodlně je viděti ve vidlici větví. Kdo dobře ptáky ty pozoruje, neujde mu zajisté, na který strom nejčastěji párek zaletuje, a odkud také nejvíce se píseň samečkova ozývá.

Hnízdečko jeho náleží mezi výrobky ptačího umění par excellenc; je trvanlivé, hustě splstěné a dobře upevněno, jsouc roztomile upleteno z mechu, jatrovek, lišejníků, kořinek, vláken, stébelek, travičky a hustě předivem hmyzím spojovaných, sem tam i nitě, bavlnu, drobný ostrůžek i zelené rostlinky v něm nalezneme. Schliephake vypravuje o hnízdě stehlíkově, jež bylo vystavěno celé z kvetoucích pomněnek a to se dalo rok od roku po 12 let, takže konečně pro tento „poetický“ párek stehlíků schválně byl založen v zahradě záhon pomněnek, aby spotřebu staviva mohl kryti s něho (Kosmos 1907).

Uvnitř je hnízdo měkce chlupy, vlnou, vlasy a chmýřím dokonale vystláno; peříček zdá se, že nerad používá. Je polokulaté, okrajů dovnitř

vehnutých a věru že od pěnkaviho si co do pěknosti mnoho, nebo nic neodevzdá. A přece vzdor své důkladnosti vypadá po vyvedení mláďat hodně rozválená ta kolébka, často k nepoznání. Podívali byste se rozdíl mezi čerstvým, novým hnízdečkem a po upotřebení!

Hnízdí se do roka dvakrát; poprvé koncem dubna nebo v květnu mívá 4—5 vajíček, podruhé v červnu *) jen 4 vajíčka, která jsou jemné, tenké skořápky, takže žloutek jí prosvítá. Základní barvy jsou zelenavě bílé a sem tam světleji a tmavěji skvrnitá a čárkovaná. Průměrná velikost $17 \times 12,5$ mm, váha 0,082 g.

Mláďata se klubou po 13 dnech a staří je vyživují zpočátku drobnými larvami hmyzími, později však semenem z volátka. Také lapená mláďata v kleci krmívali staří mřížkami, bez obavy, zavěsíme-li klec na strom nebo i na stavení poblíž. O páření se s kanárem bylo na svém místě už pověděno. Třeba voliti ♀ kanáří však čistě žlutou bez jakýchkoli skvrn šedých nebo černých, sic vypadnou potomci neúhlední.

Obr. 28. Stehlíků rodina.

Stehlík jest vždy čilým, veselým a švarným ptáčetem a ucelivým žáčkem; on pěkně zpívá, obratně létá a leze skoro jako sýkora, i hlavou dolů to dovede. Dlouho se na jednom místě nezdrží, nedá mu to, aby poseděl, ozývá se neustále,

ať letí, ať sedí a brzy upoutá na sebe pozornost svojí čilostí a věru, že stojí za to chvíli času mu věnovati. Po zemi není valně obratný a proto si vždy raději kousek popolétne, než by poposkočil.

Živí se, jak už zmíněno, výhradně semeny všelikými, hlavně všeho druhu „bodláčí“, ovšem v lidovém toho slova smyslu a jiného plevle; také však semeno olšové i březové mu chutná. Záhy z jara vidíváme je sbíratí vajíčka mole jabloňového, později i mšice, červce a p. Potravu svou nejvíce jen na rostlinách vyhledávají a jen zřídka za ní na zem sletují. Velkých hmyzů, jako vosy, sršně, bzučivých much se skoro bojí. V kleci stačí mu dávatí kanáří zob a dobře jest střídati jej v létě se semenem lopuchu, smetaníku, bodláčí, jitrocele a p. Také kousky ovoce, fíky, salát, ptačinec starček, zelí, řechu a p. křehkosti a sladkosti mu

*) 28. srpna 1908 dosud ve hnízdečku 4 mláďata polovzletná na třešni před školou; kolem nechávám růsti hojně štěrky, lopuchu a bodláčí a párek si tuze libuje.

dopřejme a vydrží nám mnoho let (až 18 let vydržel v zajetí). Větší sousta salátu nebo hrušky, jablíčka vkládá pod prsty jako sýkora a klove z toho kousek po kousku; také čížek tak činívá. Rád se koupe a pisek mu nesmí scházeti.

Hodí se velmi dobře pro volieru i do ptačí komory a že si rád popapá, viděti ho tuze často u okřínu, což se mnohdy neobejde bez hádky; jinak však není ptákem zlomyslným a po čase si navykne i dobrým mravům. Snáší se hlavně velmi dobře s čížky a čečetkami. Také se v zajetí hnízdí, ale mladé zřídka vyvedou.

Zpívá vesele, rychlým tempem a střídavě a jeho písničku je dost daleko slyšeti. Protože je příjemná a rozmanitá, je stehlíček oblíbeným klecovým ptákem. Trilkuje, cvrčí, hlaholí jen což, často slyšeti při tom i volání „pink, pink, pink“ a čím déle tuto slabiku a vytrvaleji opakuje, tím cennější zpěvák. Za zpěvu se vrtí neustále sem tam, v pravo v levo a zpívá mimo pelichání skoro po celý rok.

Písnička jeho se po česku poslouchá takto: „Cvivit cvivit šoulík — túdlík túdlík tutík tutík — viu činěr vittí vittí — šafš avšaf šaf povial — paní paní třap třap třap — vaja vaja tudlík tudlík čararada — fink, fink, fink“.

Vádivé tony jeho zní „stíglit“; odtud i jeho německé: Stieglitz, Stachlik, Stechlitz, české: Stehlík; maďarské: Tengelice, švédské: Steglits, norské a dánské: Stillids, finské: Tikli a p. — V letu se ozývá „pik pik — pikelnik, pikelnik — eia“.

10. rod: *Chloris*, Cuvier.

Zobák kuželovitý, silný a jeho spodní čelist je u kořene širší než svrchní, okrajů vehnutých, jsa podoben zobáku vrabčímu. Je slabší než zobák dlaska, avšak zase silnější než u pěnkav; nozdry umístěny vysoko a jsou zároveň s kořenem zobákovým obklopeny krátkými do předu směřujícími štětinkovitými pírky; křídla sáhají až do polovic ocasu; první tři letky jsou nejdelší; 2.—4. zřetelně jsou zúženy; dosti krátký ocas je na konci mělce vykrojen. Žlutozelené zbarvení převládá, ♀ ♀ jsou více šedozelené; mláďata skvrnitá.

Zvonek (*Chloris chloris*, L.).

Rus.: Zelenuška, raspjev; pol.: Dzwoniec, grabolusk dzwoniec; chorv.: Zelenka, zelendur zelenac; něm.: Der Grünling, Grünfink, Schwunz, Schwonetz.

Druhový znak: Hlavní zbarvení žlutozelené; okraj křídla, veliké letky (ruční) Tab. XII. na vnějším praporu a většina per rýdovacích u kořene jsou krásně žluté; nejzadnější obr. 90. letky (ramenní) jsou vně široce šedě lemovány. — ♀ je více šedozelená nebo šedohnědá. — Délka 15·4 cm, v rozpjetí 26·8 cm, ocas 5·8 cm, zobák 1·2 cm.

Mimo uvedené je tlustý zobák z jara barvy pleťové, na podzim sešedivý; oko je tmavohnědé; krátké, silné běháky špinavě masobarvé.

♀ je menší a pro své šedé zbarvení nevzhledná; žlutá místa má bledší a ne tak rozsáhlá jako ♂. Mladá ♀ pak už docela se nepěkně vyjímá, jsouc jen nepatrně zelenavá, za to hodně stará ♀ vyrovná se téměř ♂. Sedozelenavá mláďata jsou hojně a temně podél skvrnitá. Takoveto staré ♀ ♀ zbarvení samčího zovou se kohoutoperé a toliko pitvou lze se o pohlaví řádně přesvědčiti. Jest to úkaz dosti častý i u jiných ptáků (rehek dom., koroptev a j.). Vídeňské dvorní museum má mezi svými 16 zvonky 5 kohoutoperých ♀ ♀ pocházejících od Tschusiho z Halleinu. Opáčný úkaz, kde ♂ má šat samičí, jako u rehka skalního (?), zove se slípkoperost.

Jižní ptáci jsou ohnivějších barev. Tak v Syrii, Palestině a M. Asii žije forma *Ch. chloris chlorotica*, Bnp., která je menší a má čistě žluté čelo a břicho. Jiná, také menší forma, s delším zobákem, světlejším zbarvením a žlutým břichem zvaná *Ch. chloris aurantiiventris*, Cab. vyskytuje se v jižní Francii, Spanělech a severozáp. Africe.

Na dálném východě asijském jsou zástupci našeho zvonka, jako na př. zvonek sibiřský (*Chloris sinica*, L.), který opět se svými formami (nebo blíže příbuznými druhy) obývá území řek Amuru, Ussuri, jakož i v Číně. Ve zbarvení křídel a ocasu podobá se velice našemu stehlíku, avšak liší se od něho zvončí hlavou a zobákem. Byl chycen 6. listopadu 1892 u samé Kodaňe a po 7 měsících chován v kleci, při čemž svoji divokou povahu nikterak nezměnil až do konce. Nebylo na něm při lapení pozorovati také žádných stop po zajetí, jež by svědčily o tom, že snad unikl z klece. Také jej nikdo neznal a dosud jest to jediný evropský kus.

V celé Evropě, od 60° s. š. až po souostroví řecká na jihu, v Malé Asii a severozáp. Africe, východně až k Uralu, také v Persii a severozápadním Turkestanu zvonka nalezneme; i na Orkneyských ostrovech se hnízdí. Ve vlastech našich náleží zvonek ku obecným ptákům a to platí pro celou říši. Obývá kraje lesů s lučinami a poli sousedící, dále i v krajích vlhkých, močálovitých, kde roste hojně „hanáckých palem“ (vrb). Tak zvané lužní lesy podél větších toků: Labe, Dunaje a j. miluje nade vše. Leč i jinde jej uzmáme, na př. v alejích, zahradách, parcích, hřbitovech, remisech, v osadách i městech, zkrátka, kde je dosti stromová.

Temnými rozsáhlými porosty lesními opovrhne, zejména jehličnatými. Spíše nižší partie stromů vyhledává, než jejich vrcholky a tíse tu usedá, jsa výborně svým zelenavým peřím chráněn. Hřaduje buď na vrbách, v paždích větví vlašských topolů, kde také rád hnízdo stavívá, nebo v hustých korunách stromů, živých plotech anebo na osamělých jehličnanech i v skupinách jejich (parky).*)

*) »Svět zvířat« před několika roky přinesl zprávu, dle níž jistý smrtelník »pozoroval« v zimě za sněhu a mrazu ráno opouštěti zvonky, pěnkavy a jiné ptáky noční útulek — díry pod mezí! Pis.

U nás je zvonek ptákem přeletavým a na podzim zaletuje do mírnějších krajín, ne však daleko; že jich však zůstane mnoho tady, toho je důkazem zimní krmiště, kde zvonkové snad nikdy nescházejí, jsouce mimo to dost četně zastoupeni. Na mém malém krmišti na hlučném místě jednak, ale také v besídce zahradní založeném, bývá jich každoročně po 14 let 12–20 kusů po celou zimu; silnější pohlaví vždy je početnější než slabší, podobně jako u pěnkav se pozoruje. A není pravda, že jsou při tom opatrnější než pěnkavy a strnadi, naopak až skoro dotěraví, drzí a div mi klobouk s hlavy neshodí, jdu-li z rána nebo odpoledne zasýpati. To činí leda tam, kde necítí semence, svojí pochoutky, ale najdou-li ho hojně zasypáno, jako u mne, anebo vidí-li dokonce celé suché lodyhy konopné na plotě přivázané a semencem naplněné, hoj! tuť plachost s opatrností musí stranou a máte viděti, jak se jich přihrne, denně víc a víc — jakoby si pověděli a usedajíce kolkolem na rostliny ztrácejí se na takové otypce konopné, která, suchá jsouc a tmavozelená, úplně se s barvou zvonkova peří shoduje.

Je ptákem velice hašteřivým vůči sobě rovným i vůči ostatním spolehovníkům a co chvíli vzletují samečkové zápasíce, při čemž ukazují všechny ohnivě žluté partie svého zimního šatu. Jen krahujec je na chvíli zaplaší, objeví-li se kolem rohu budovy náhle mezi nimi, ale brzo otrnou, jako po ráně do nich vypálené, a za chvíli jsou tu zas. Za toulek zdržují se ve vlastní společnosti a lítají vysoko, ale na krmištích připojují se ku pěnkavám, vrabcům, strnadům, jikavcům a j. Toulky ty počínají v říjnu a končívají v únoru a březnu.

Hnízdívají se skoro společensky, aniž by se rvali a hašteřili pro místo. Hnízdo bývá dost nízko od země, od 1½—6 m a to na vrbách hlavatých, v alejích topolů vlašských maďalů, lip, jilmů, akátů, řídčeji na ovocných stromech, v mlází jehličnatém, tisech, v břechtanu po zdi se pnoucím, jalovci, keřích, trnčí a hloží, šípku atd. Na vyšších stromech zakládá je blíže kmene v paždí větve a ♀ sedí tak pevně, že se dá i na hnízdě polapiti. Je upleteno z kořínků a pod. materialu a bývá dost veliké, ne však tuze hluboké; za to obyčejně hustě a pěkně vyvedené. Již v první polovici dubna nalezneme v něm 5, někdy také 6 vajec, pěkně podlouhlé formy, jež na stříbrošedé půdě jsou drobně rudohnědě a šedě skropena, jsouce podobna vejším křivky a ne konopky. Průměrná velikost 19·6 × 14·5 mm, váha 0·182 g. Koncem června nebo v červenci hnízdivá se podruhé (zda-li i po třetí?). Sezení samo trvá 13 dní a mladé krmívají loupaným a změkklým semenem z volátka. O potravu jakoby staré prosili, vábíce „čild, čild“ (také „šidl šidl“) a pečliví rodičové je krmí i v kleci v zajetí, pověsíme-li je poblíž bývalého hnízda.

Zvonek je silným, jadrným ptákem a mimo u okřínu jinak snášlivým a společenským. Švarně sice nevypadá, ale při tom není neobratný.

Mimo dobu hnízdění se žije dosti tiše, skrytě a nenápadně, ale za to, popadne-li ho to u srdce nadělá hluku až dost, tuť je pak svým zpěvem a poletováním nápadným. Šikmo vzhůru se třepetaje, křídla vysoko zdvihá, jako holubi mnozí a za neustálého hlaholu opíše kruh a po nenáhlu se zase spouští na strom, odkud vzletěl. Na volných prostorách je dosti plachým, ale nikoli u hnízda, tu se jeví přítulným. Po zemi skáče obratně, ale dlouho tu nepobude ani daleké cesty tady nekoná.

Potravou jsou mu všechna semena plevele, hlavně však olejnatá, méně a to ještě z hladu zobe bobule, pupeny a oštipuje mladou zeleň listovou. Sbírá semena na zemi, dilem i na stoncích rostlinných. Na podzim a v zimě luští semena habrová, jilmová i bukvice, jádra jeřabin i jalovčinek; moučná semena prosa a ovsu jen není-li cos chutnějšího. Jak zmíněno, nejraději semenec a slunečnice i špenátové semeno a také řepkou nepovrhuje; zvláštní je, že si nasypaných jahel (z nedostatku jiného semene) nevšímali, neznali jich, za to proso výborně vylupují. Zdá se, že luštění, vylupování semen z obalů jest mu potřebou, o čemž ostatně zobák jeho nás dostatečně přesvědčuje. V ohledu tom blíží se velice dlasku i konopce. Hodují-li zvonkové s pěnkavami na stoncích nebo jinde, i na krmišti, tu obvykle tyto sbírají dole utroušená semena, která zvoncei nahoře hravě čelistmi obalů zbavují. Louská-li slunečnicové semeno, sedí pohodlně, obraceje je chvíli v zobáku, až je má tak pohodlně položené, že stisknutím čelistí se mu slupky rozskočí a on může tučné jádro snadno rozdrobiti a spolknouti. Při tom nadělá dost drobečků a to také je podílem pěnkav po zemi a kolem slídících; neboť ani zdaleka nedovede tato zobákem tak pracovat jako zvonek, ba ani ne jako vrabec.

Běda konopnému poli, když semeno dozrává a zvoncei se o něm dovědí! Hejno z celé krajiny, kde kdo, mladí i starší se přihlašují „ku hlídání“ a věřte, byli by s to člověku uspořít práci se sklízni a mlácením semene. Já jsem si musil brzo pospíšiti se sklízni konopí a slunečnic ze svého polička, chtěl-li jsem, aby také něco pro ptáky zbylo na zimu; zaplašování a střílení nic neprosplávalo, kdo je vytrvalejší — a to je zvonek — ten je pánem — a to je zase jen on! —

Zpívá nevalně, ale dost zvučně a trilkuje neustále. Na jaře má také svůj part ve ptačí symfonii a písničku jeho označují asi takto: „gyrrrrrrrrrrr vuid, vuid, vuid, vuid — geng geng geng geng“; tak také v kleci různě modulovanou ji přednáší. Vábí „jík, jík, jík jík jík jík“ anebo kanáří „cíp“.

V kleci odhodlává se i ku hnízdění, upraví-li se jim vše náležitě. Že se páří s ♀ kanáří, už pověděno, leč velicí a statní mišenci nejsou zpěváky.

III. podčeled: Pěnkavy pravé (Fringillinae).

Zobák protáhlejší, dlouze kuželovitý, svrchní čelist stejně vysoká a široká jako spodní; nozdry okrouhlé, umístěné v předním úhlu jamky nosní a ze zadu plochým blanitým okrajem lemované, jakož i tuhými pírký pokryté; patro je uprostřed vyduté (u stradů vypouklé); křídla poměrně dlouhá o 9 letkách, ze kterých bývá obyčejně 3. letka nejdelší; letky střední bývají ku konci více méně zaříznuty, ocas je u většiny vykrojen.

1. rod: Fringilla, Linné.

Zobák kuželovitý, rovně zahrocený; rýdovací pera jsou černá, krajní zdobena bílou skvrnou; 2. a 3. letka jsou nejdelší, ruční letky vně mírně zúženy, ocas vykrojený; ostré drápky jsou zahnuté a vnější prst se středním jsou u kořene srostly.

Pěnkava obecná (*Fringilla coelebs*, L.).

Pinkava, pinkavka, rajčák. — Rus.: Sjablik; pol.: Zięba, brzostówka; chorv.: Zeba bitkavica, prava zeba; něm.: Der Buchfink, Edelfink, Waldfink.

Druhový znak: Křídlem procházejí široký bílý a úzký zažloutlý příčný pruh; kostřec je žlutozelený; 1. letka kratší 4. a dvě nejkrajnější rýdovací pera s obou stran ocasu jsou zdobena bílou skvrnou. — Délka 15 cm, křídlo 8·3 cm, ocas 6·6 cm, zobák 1 cm.

Vrch hlavy, týl se šijí a po stranách krku jsou krásně šedomodry jako mák, čelo je černé; hlava se stran (tváře) a celý spodek je světle zahnědle rudý, toliko říť je bílá; povrchu je hřbet narudle hnědý, křídla černá, lopatky (drobné krovky), jakož i zmíněný příčný pruh křidelní jsou bílé, ocas černý, obě střední pera jeho tmavošedá; zobák na podzim je barvy pleťové, k jaru však sešediví, oko hnědé, běháky špinavě pleťové. — ♀ jsou o málo menší, má hlavu, krk a hřbet shora zelenavě hnědošedý a toliko na krku poněkud šed prokukuje; spodek má špinavě bílý a břicho zarudle šedé. Mladé se podobají matce, ale ♂ už v prvním rouchu hnízdošů jsou znatelní po vynikajícím rudějším zbarvení na hrudi.

Tab. XIII.
obr. 97.

Na podzim jsou barvy pěnkav jaksí méně výrazné, zvlášť u ♂, který teprv s nastávajícím jarem zjeví se ve svém svatebním hávu, když se otrou světlejší obruby nového peří, jmenovitě na hlavě. Také stáří má vliv na živější ton zbarvení.

Domovem naší známé pěnkavy je hlavně Evropa až po 65° s. š., na jihu už je vzácnější a hnízdí se tu spíše ve vyšších polohách a jen

v zimě se jich objevují hejnska v rovinách. Také v západní Sibiři, Persii, Turkestanu, Zákaspijsku a Palestině byla nalezena a v severní Africe přezimuje. U nás, zajisté nepřeháním, tvrdím-li, že s vrabcem a strnadem je jedním z nejznámějších ptáků domácích. Mnoho jich u nás přezimuje, hlavně ♂♂, ale také ♀♀ každoročně lze přezimující pozorovati. Všude tak ale není, jak se shledalo.

Zdržují se v lesích, zahradách, sadech bez rozdílu druhů stromových a nikde jich takřka nepohřešíme. Všude, kde jen stromové roste, na horách i dolinách, v rovinách i pahorkatině, chudé jako bohaté, suché jako vlhké, všude ji možno vidati a slýchati. Hřadují v hustě olistěných korunách stromů a v zimě ve vrcholích jehličnanů nebo v hustém nějakém houští.

Pěnkava je co do bydliště svého ptákem tažným, přeletavým i stálým. V září se shromažďují v menší družiny a nějakou dobu se potulují po okolí, než nadobro se odstěhují. Koncem tohoto měsíce se k nám dostávají severnější osadníci. jichž tah potrvá až do počátku listopadu. Leč taková hejna, v jakých jikavci se vyskytují, nikdy pěnkavy netvoří. Jsouce jinak vůči ostatním družkám nesnášlivy, hašteřivy a kousavy, což hlavně na krmišti lze dobře pozorovati, za doby tahu poji je přece společenský pud a žijí tu svorně pospolu. Návrat jejich spadá pak na konec února a trvá tak do konce března. Putují za dne obyčejně z rána a vysoko, letíce v uvolněném houfu, leč nikoli snad tuze rozptýleně. Gätke píše z 15. října 1885: „Pěnkavy táhnou v houfech přes Helgoland, avšak tak vysoko, že zaznívají dolů toliko tisícihlasé vábivé tony, aniž by ptáků samých bylo viděti.“ (Ornis 1886.)

Samečkové přitahují sami a dříve samiček a to o 14 dní, což se ostatně shledalo i u jiných našich stěhovavých ptáků. Táhnouce letí směrem od východu k západu, obletí tak horská pásma jižně od nás se prostírající, načež se obrací k jihu do teplejších krajin. Že přeletují i do Afriky, bylo už dříve řečeno, jak daleko však ještě tam se pouštějí, není dosud zjištěno.

Hnízdí se na všech možných stromech, spíše na spodních vodorovných větvích a jen zřídka ve svrchní polovici koruny; toliko na nízkých stromech umístěno bývá hnízdo ve vidlici vrcholové. V Itálii zhusta staví na olivách. Obyčejně bývá kmene vzdáleno v paždí dvou i více větví, na stromech slabších nikdy blíž kmene. Nebývá ho snadno viděti, protože barvou svojí uniká snadno zrakům lidským. Někdy mívá hnízdo u samé rušné cesty. Bývá tak 2½–15 m vysoko od země a Bau nalézal hnízda i v samých vrcholcích starých sosen malého suchého lesíka u Berlína.

Hnízdo pěnkaví patří ku nejkrásnějším ptačím hnízdům vůbec, jsouc jemně a dovedně zrobena z mechu, jež pták snáší se vzdálenějších stromů, aby na stromě osazeném neprozradil svoji domácnost. Všecko

1. ♂ a 2. ♀ Vrabec domácí. — 3. Oupolník (vrabec polní). — 4. Vrabec skalní. —
5. Dlask. — 6. Pěnkava. — 7. Jikavec.

je chmýřím a předive n hmyzím náležitě a pevně spojováno a propleteno, takže tvoří pěknou polokouli, dost hlubokou, uvnitř vlasy, žíně ní a hlavně měkkým peřím vystlanou. Mám za to, že si je nikdo s jiným hnízdem nesplete, ačkoli se přece někdy ve způsobu stavby uchyluje. Koncem dubna nebo v květnu bývá osazeno 5, zřídka kdy 6 vejci, jež jsou základní barvy bledě modrozelenavé nebo modrošedavé i načervenalé a jsou pokryta bledě šedými nebo violetovými obláčky a rudohnědými skvrnami a vlásky, jež bývají někdy u tupšího pouku poněkud seskupeny.

Vajíčka jsou proměnlivá a také byla nalezena pěnkaví vejce úplně bezeskrvn — rarita oologické sbírky. Průměrná velikost 18.9×14.4 mm, váha 0.128 g. Po 14 dnech se líhnou mladé pěnkavičky, jsouce krmeny pečlivě hmyzem (ale také po způsobu vrabčím, na př.

bramborami s otrubami smíšenými), jež jim staří snášejí. Po vyvedení, zrovna dnes (13. června) měl jsem příležitost a potěšení pozorovati tatíka se 3 nadějnými potomčky při krmení. Zprvu seděli mladí na střeše a starý jim tam sousta donášel. Nebylo to však pohodlné a proto sletěla rodinka na dvůr ku korýtku, seřadila se a starý pak jen sbíral drobtý a vkládal jim je do zobáku. Každému

Obr. 29. Pěnkava obecná.

6—7 krát, než došlo zase na prvé. Proč si neulehčit, když to možno? Heslem tím řídíme se konečně i my lidé.

Svůj okrsek brání sameček zuřivě a houževnatě vůči ostatním pěnkavám a znáte bezpochyby ty úporné zápasy samečků, jež ve svém vzteku leckde na jaře odbývají. Štípou se a válí po zemi nic nedbajíce vlastního bezpečí, o čemž by se dalo ještě mnoho napsati.

Podruhé se hnízdí počátkem června na 3—4 vejcích a přišel-li párek o prvé hnízdo, tedy i později. Ačkolí jsou velice pečliví to rodičové, přece jsou tak dalece nedůvěřiví, že raději nechají svoje děti hladu mřít, než by je v zajetí v kleci krmili, jako jsme už pověděli u stehlíka a jiných ptáků. Vybrané a vypiplané pěnkavky velice zkrotnou.

Pěnkava je roztomile zbarvený ptáček, má slušnou postavu, je silný a statečný, neméně i obratný a bystrý. Zvláštní jest její povaha; hned je nedůvěřivá a plachá až běda a na krmišti v zimě dlouho trvá, než se odváží na mísku některou pro sousto jako druzí ptáci, kteří tak činí hned a bez rozpaků. Ona jen kolem paběrkuje a po zemi sbírá a jest na ní znáti strach, s jakým se zásypu blíží a jak ihned zase odskakuje, odletuje. Později si ovšem také zvyká. Jindy zase jsem viděl, ana hlídači v budce z boty drobty brala anebo u samých nohou sbírala předhazované drobty rohlíčku a v parku štýrskohradeckém a j. usedajíc na lavičky ku odpočívajícím pensistům, kteří si je tak vychovali, že téměř z ruky jim žerou. Metoucí služce na dvoře před koštětem uskakoval ♂ jen nerad, sbíráje drobty slepičích hodů.

Po zemi cupe drobnými skoky nebo někdy kroky, jak se dá; nejlépe je viděti, kráčí-li podél na větvi stromu. Lítá lehce, obratně a ozdobně v dlouhých obloucích a pronásleduje-li soupeře nebo zahání-li smělce, pak let její jest prudký, zuřivý.

Živí se v době hnízdění různým hmyzem, který na stromech sbírá anebo obratně v letu jako na př. lejsek nebo rehek lapá. Kromě toho žere všeliká semena rostlin zahradních, obilí, plevel, semeno smrkové, borové, olšové a březové, bukvice, jeřabiny a tuze ráda oštípuje mladou, sotva ze země vylezlou sadbu zelnou, salátovou a p., čímž si zahradníky nemálo nakloňuje, jsou nuceni před nimi záhonky svoje různými zradidly hájiti. V zimě se spokojí vším a nezadá si v tom ohledu s vrabcem praničeho. Semena sbírá po zemi, jeřabiny a bezinky požívá na stromech a keřích.

O pěstování pěnkav v kleci pomlčím, jsou toho daleko lepší znalci a mimo to má každý svoje „tajemství“, jímž docíljuje toho, aby jeho rajčák předstihl ostatní. O tom staří Vídeňáci dovedou týden mluvit. Bývalať a snad je dosud pěnkava (♂) oblíbeným ptákem klecovým zažraných pěnkavářů vídeňských a jiných.*)

*) Viz o tom aut. článek »Záliba Vídeňáků v pěnkavách«. Háj XXXVI. (1907) str. 176. a násl.

Zpěv její zvláště na jaře, pěkně se poslouchá. Říkají mu tlukot; zní v tu dobu radostně a oživuje krajiny i osady, do nichž toužebně očekávaná Vesna slaví svůj vjezd. Od časného rána až do slunce západu možno hlaholu jejich naslouchati a ani za poledního horka nadobro neumlkají. Kde jich je mnoho, tuť zápasí ♂♂ ve zpěvu jako naši kohouti, jeden druhému nezůstane dlužen odpověď — do nekonečna. Že je to zároveň také ryk bojovný a vyzvání k zápasu, nemusím připomínati.

Jaký div, že je všude znám tlukot pěnkaví a že si jej každý snad národ po svém vykládá: Naše mládež ku př. říká, že zve: „Přiď, přiď, přiď k večeru na svačinu!“ a j. Mládež německá a s ní i staří vkládají do zobáku jejího významná slova: „Fritz, Fritz, Fritz, willst du ein Bier?“

Ptáčníci a znalci dokazují, že v každé skoro zahradě a v každém lese prý tlukou pěnkavy jinak a že zpěv její je tisícový (Sír). Dle zakončení tlukotu rozeznávali, hlavně dříve, různé písničky a pro každou měli, obzvlášť Němci, svoje pojmenování. Vždyť jen Bechstein názvů těch uvádí 55. Naši pěnkaváři říkají, že brzy na jaře asi 14 dní i déle nejdříve ♂ studuje „cvrká“ asi takto: „c c c c c crrr, cr, cr ec crrr krr“, až si po té teprve vycvičí hrdlo v dokonalém, zvučném přednesu.

Nejobyčejnější a nejsprostší je ona píseň: „pink, pink, ček, ček, ček“ — (tak je světa pořádek — dodávají) anebo „čin čin čin čin tara tatata cvia faigrták!“ „Rajčák“ je však ta nejlepší melodie, jakou je s to naše umělkyně zapěti. A ani při tom jednom nezůstává, jest asi patero „rajčáků“. Pěnkaváři znají: přesazovače, bavorského a českého rajčáka.

Prvý tluče vzácně, asi takhle: „Crrrrr, kluk kluk — trrrrrrrrajčák“; druhý zase jinak: „crrrrrrrrrajčák“ nebo „tytyty tytytyty rajčák (tohle prý zní plačtivě a není to tlukot jako u přesazovače). Za to český rajčák hlaholí hezky plně a rázně: „rrrrrrr čaf čaf čaf čaf čaf rajčák!“ (Sír). Buďme na to hrdí!

Někdy se ozve na samém konci strofy tak zvaný „knyks“ anebo „šnypr“, jenž zní buď „čak“ anebo „pink“ anebo oboje (Brehm), jakoby si pták pochvaloval svůj zpěv.

Zkrátka jest to jen věc gusta a chuti a míti ku př. 21 pěnkav (♂♂) v klecích v 8 pokojích rozvěšených, jako měl starý Bechstein před 100 lety, jak sám o tom píše už před 100 lety*) — to už něco znamená. Jak viděti, byl to nesmrtelný pěnkavář. U Němců zvlášť tato záliba byla před lety tuze zakořeněna, jako vůbec ptáčnictví. Bylo to především Durynsko, obyvatelé Harzu a j., kteří byli tak zapeklití pěnkaváři a náruživci, že se dodnes zachovala pověst o jednom chudém

*) J. M. Bechstein »Naturgeschichte der Stubenvögel« nejnovější vydání 1871.

„mesršmídu“ z Ruhly, který dal „krávu za pěnkavu“. Dnes vytlačil domácí pěnkavu kanárek.

I v lidské metereologii je pěnkava účastna; volání její „gyr, gyr“ za suchého letního dne vykládá si náš lid za „prš, prš“ — a ono také skutečně někdy prší.

Jikavec (*Fringilla montifringilla*, L.)

Sikavec (!), uhlíř. — Rus.: Vjurok; pol.: Jér, zięba sosnowka; chorv.: Zeba nikavica, žuta zeba; něm.: Der Bergfink, Quäcker, Bömer.

Druhový znak: Dolní část hřbetu je uprostřed bílá, po stranách černá; spodní křídelní krovky srožluté, na slabinách zdoben jest podlouhlými tmavými skvrnkami a přes křídlo jest jedna příčná proužka oranžová a jedna bělavá; 1. letka delší 4. a z rýdovacích per toliko prvé z obou stran má bílou skvrnu. — Délka 16 cm, křídlo 84 cm, ocas 65 cm, zobák 1·2 cm.

Tab. XIII.
obr. 104.

Hlava, šije, hřbet, ocas a větší díl křídla jsou v létě černý, v zimě je peří to světle hnědě lemováno a tím se stávají černé partie nejasné; hrdlo, hrud' a malé křídelní krovky žlutohnědé do oranžova; ostatní spodek a kostřec jsou bílé; vykrojený ocas je černý, pouze na krajním peru je kalně bílá skvrna a střední jsou opět šedohnědě lemována. Zobák je v zimě žlutý, na konci černý, v létě zamodrale černý; oko tmavohnědé, běháky zažloutle hnědé. Na jaře a v létě otírají se hnědavé obruby peří, načež se objeví krásně černé, do modra lesklé partie. — ♀ je více šedohnědá, ne tak slíčně zbarvená a o něco menší.

Individuelní odchylku s černým hrdlem nazval Dalla Torre: *Fring. montifringilla atrogularis*. Mimo to se vyskytují i hříčky přírodní mezi jikavci, na př. velice vzácní albin; takový byl chycen 1907 ve Skotsku (*Annal. Scott. Nat. Hist.*), u některých takových černé partie jsou slabě stínovány, což krásně vypadá. Mimo to se vyskytují jikavci s bílou hlavou nebo letkami.

Domov jeho sluší hledati vysoko na severu Starého světa, se všem ostrovy až po Ochotské moře na východ a v Japonsku. Obývá tu březové a jiné lesy z polozakrnělých stromů jak na horách, tak v nížinách a to v nescetných zástupech. Na bezlesém Islandě se nemá vyskytovat. Shledalo se však, že jednotlivé opozděné párky hnízdí se i v našem mírném pásmu. Pisateli před lety vypravoval p. Veselý, majitel ptáč. závodu „Ornis“ v Praze, že dostal mladé jikavce, kteří se vylihlí na „Cibulce“ u Košíř (zodpovědnost za toto tvrzení ponechávám jemu).

Za svých podzimních poutí zaplavují jikavci v ohromných houfech jižní krajiny Sibíře, severní Číny a střední a jižní Evropu, zaletující až do Malé Asie a je také zjištěn pro Alžír (Loche).

V zimě se potuluje ve vlastech našich v menších tlupách, místy hojněji, jinde zase zřídka, dle toho, jak právě hojně potravy tu nalézá. Již v srpnu se počínají sletovati v zástupy, načež v září a říjnu zcela

pohodlně, ne s chvatem, opouštějí málo hostinnou již svoji domovinu a čím dále, tím více jich přibývá. Nejvíce jich snad v dobu tuto hostí bukové lesy, zvláště v letech na bukvíce bohatých. V pravém slova smyslu na milliony jich se tu shromažďuje, jak na př. líčí prof. Borggreve, že jaktěživ neviděl tolik jikavců najednou, jako r. 1860 (hojně bukvic) na nejvyšším horském hřebetě na levém břehu Rýna (pohoří Hunsrück, Eifel a Hohe Venn) a Riegler píše, že na horním Dunaji 1907 mračna jikavců se udržovala v bukových lesích tamních (Mitt. des oester. Jagdschutzver.).

Jarní návrat do letních bydlišť nastává obvykle v březnu a to právě tak pohodlně jako na podzim, takže jich mnoho před měsícem červnem ztěží domů dorazí. Cesty své konají hlavně za dne, na jaře však také v noci. Za tuhé zimy a hlavně vysokého sněhu odvažují se i do osad a s ostatními ptáky přezimujícími zaletují před stodoly, na dvory, hnojiště, návsi, silnice a všude tam, kde lze se sousta nadíti. Na krmiště v dobu tuto velice rádi se dostávají a to pravidelně, pokud je hojně sněhu; leč jakmile snůh sleze, už jich neuzříš, jak za 15leté zkušenosti jsem upozoroval.

Ze zápisů svých vyjímám toto: „V únoru 9. a 10. (1897) 50—60 jikavců opanovalo krmiště; zatlačili pěnkavy a zvonky, dřívější tu pány, kteří od nich (jikavců) nyní trpěli, byvše zaháněni z misek. Na to 13. a 14. nastala obleva, 15. už jikavců méně, 17. již jen jediný na krmišti, 18. snůh zmizel a krásné dny nastaly (na slunci + 17° R), 19. neviděti žádného, až zase při aprílovém počasí 22. objevili se 3 jikavci na krmišti.“ Nejpozdější datum z jarních záznamů starokočských mám 7. dubna 1900 jeden ♂, před tím 1. dubna ze 25 kusů 1 ♂ střelen pro sbírku. Ten má již hlavu skoro úplně leskle černou a na hřebetě také mnoho světlých okrajů per otřeno.

Hřadují v hustých koších vysokých i nízkých stromů. Ve své severské vlasti jest jikavec lesním ptákem, dáváje vždy přednost lesům jehličnatým, což vidno z toho, že často až 6—8 hodin cesty zaletují sem na hřád z míst, kde za dne hodovali.

Hnízdo jeho se podobá hnízdu pěnkavímu, jsouc rovněž pečlivě zrobeno, jenže mívá tlustší stěny a bývá umístěno na větvích, nebo i blíže kmene na silnější větvi. Pro pozdní příchod jejich nalezájí se v něm vejce obvykle až v červnu, počtem 5—7 kusů a jsou také vejcem příbuzné pěnkavy neobvykle podobna, leda že základní barva skořápky je tmavší. Průměrná velikost 18·9 × 14·4 mm, váha 0·125 g. Kukačka na severu (ku př. v Laponsku, Finsku) výhradně hnízd jeho vyhledává ku zanesení svého vejce.

Jakkoli jsou jikavci venku v přírodě neobvykle družnými a pospolitými ptáky, žasnouti musí člověk nad jejich hašteřivostí a nesnášlivostí, ocitnou-li se v zajetí. Toho štipání té závislosti, toho rvaní! Ostatně i chování se jich při „plné míse“ semence, prosa, slunečnic, řepky — vte-

řinu bys bezmála nenapočítal, aby se ta cháska mezi sebou tiše, svorně chovala. Má patrně velikou sílu v zobáku, větší než pěnkava, již se jinak v chůzi, letu a mravech podobá, ale je to necivilisovaný divoch. Zimu snáší docela dobře a dovede ji vzdorovati, leč nedostatek přece je zkrotit potud, pokud se neocnou při tabuli.

V létě se živí hmyzem a také jím svoje mladé krmí: později však a dále v zimě a na jaře je výhradní jeho potravou všelijaké semení a různé bobule, obilí a pod. Veškerá semena opatrně zbavuje obalů po způsobu ostatních tlustozobých ptáků.

V zajetí nepůsobí velikých starostí pěstiteli, ale ne také valné radosti, neboť nezpívá, leč ozývá se vrzavě a tiše. Vábivé jeho zvuky „jik, jik“ daly mu české jméno „jikavec“: že však i jinak (po německu) volá „quäk“ říkají mu také Němci většinou „Quäcker“. O původu jména „Bömer“ nebo „Böhemer“ se dosud mínění neustálilo. Baronu König-Warthauseru se snížil párek jeho ve voliéře.

Pěnkava podhorní. (*Fringilla nivalis*. L.)

Pol.: Luzszczak zniczek; chorv.: Planinska zeba; něm.: Der Schneefink.

Druhový znak: Ocas bílý. toliko dvě prostřední pera jsou černá a černé jsou i konce per ostatních; střední (loketní) letky a horní jejich krovky jsou bílé; kostřec tmavohnědý; 2. letka nejdelší, 1. delší 3. a všechny tři slabě zúženy; drápek zadního prstu je mírně zahnut, tvoře skoro ostruhu. — Délka skoro 19 cm, křídlo 12 cm, ocas 6,5 cm, zobák 1,2 cm.

Hlava je šedá, hrdlo černé s obou stran bíle omezené; hřbet tmavohnědý a světlohnědý skvrnit (vlnkován), křídlo z většího dílu bílé, na ostatku černohnědý, světle lemovaných per; spodek zahnědle bílý; zobák silný a hrotitý, v zimě žlutý jako vosk, v létě černomodrý, oko tmavohnědé, běháky černohnědé. — ♀ je kreslena podobně, leč na hrdle má jen sotva patrnou černou skvrnu a všechny barvy poněkud světlejší a mdlejší.

Pěnkava podhorní je obyvatelkou nejvyšších pohoří středoevropských: Pyrenejí, jižní Francie, Alp švýcarských, tyrolských a solnohradských, Karpat. Dále na Kavkaze, v Persii, Turkestanu, střední Asii, Tibetu, Kašmíru a Číně se vyskytují příbuzné druhy. Živlem jejím jsou nejvyšší regiony velehor, kde přestávají stromy růsti a kde počíná hranice čili čára sněhová. Jen zřídka zalétá do krajín níže položených, kde je skoro docela neznáma. Pouze krutý nedostatek v zimě zapuzuje ji odtud a nutí ji poohlédnouti se po nějaké potravě. A možno to skutečně zváti vzácností prvního řádu, zabloudí-li v takové době i do nížin německých anebo docela k nám, kde potom ve společnosti jikavců poletují. Nejsouce v domovině své stromům uvyklé, nesedají na ně ani

za toulek — neznají jich a vždy jen po zemi se pohybují nebo na skaliska, zdi anebo střechy usedají.

V našich vlastech zaznamenány jsou tyto doklady: R. 1858 chycena na vějíčku na Křivoklátsku a je uložena ve fürstenberském museu v Krušovicích. R. 1897 z páru těchto pěnkav polapen 1 kus u Rychnova nad K., majetek p. Plachetky. Ptáčník p. Veselý v Praze téhož roku v únoru dostal ♂ u Vršovíc chyceného, který po 8 dnech zašel majiteli p. Kotíkoví. Mimo to za 30 let dostal Veselý 2 kusy od Zbraslavi a 1 kus od Skuder blíže Volenic z již. Čech (Ornith. Jahrbuch 1898 str. 71.). Palliardi píše (1852), že „prý se má dle lesmistra z Luštěcku vyskytovat v Chrudimském kraji na rychmburském panství u Dědové a Plaňan 2400–2700 rýn. stop nad mořem každoročně (!) na tahu, bezpochyby mezi jikavci.“ Zpráva tato nebyla však potvrzena nikým od těch čas. Dvorní museum ve Vídni má 4 kusy domácí (ze Solnohradska, Dol. Rakous (2) a již. Tyrol) a museum těšínské má exemplář pocházející z Beskyd (1841).

Horský tento pták se hnízdí mezi kamením, v dutinách a štěrbinách skalních i ve zdech, jako na př. pod výstupky střechy hospice Svatobernardského ve Švýcarech po způsobu našeho vrabce. Ochrana hnízda vyžaduje nutně, aby bylo bezpečno před vánicemi, ať je kde je umístěno. Rozumí se, že je také uvnitř teploučké, zvenčí pak je též důkladně sděláno a splštěno. Ne dříve než ku konci května snáší do něho 5 hezkých podlouhlých vajíček mdle lesklé, čistě bílé skořápky. Průměrná velikost (dle Reye) 22·3 16·9 cm, váha 0·255 g. Mládeta se líhnou po 14 dnech a jsou krmena zpočátku hmyzem, později musí zvykat i na semena různých alpských bylin. Proto co nejdříve odletují celé rodiny ku hranici věčného sněhu, nejvíce na jih obrácenou, byť i mnohem níže se hnízdily.

Jest ptákem společenským a proto mimo dobu hnízdění se, lze je natrefti vždy v malých tlupách po 12–15 kusech. Povahou svojí mnoho upomíná na naši pěnkavu. Po zemi jednak kráčí, jednak poskakuje. Lehce lítá a pěkně se v letu vyjímá svým strakatým peřím. Také pro svá dlouhá křídla jest dosti nápadnou. Jinak je plachá a opatrná a po vyplašení divým letem prchá, avšak velikou oklikou vracívá se opět na staré místo. Kolem klášterů švýcarských je však přítulným ptáčetem, neboť vletují i vyletují do chodeb a z chodeb klášterních, jsouce tu v zimě různým semením krmeny.

Živí se hmyzem, jehož na podzim ve ztuhlém stavu dost všude nalézá. Není-li hmyzu, spokojí se všelikými semeny, zvláště si libuje semeno smrkové a konopice (*Galeopsis cannabina*). Dá se i v kleci chovati a trvá nějakou dobu než odloží svoji plachost.

Zpívá dost příjemně, ač ne o mnoho pěkněji než jikavec.

2. rod: Passer, Brisson.

Zobák dosti silný, tlustlý a kuželovitý; postranní líštky patrové se na zad silně sblížují; nozdry jsou lehce štětinkami zakryté; běháky silné, opatřené krátkými, zahnutými drápkami; křídla poněkud krátká a tupá mají 2.—4. letku nejdelší; ocas také krátký, nejvýš prostřední délky, buďto nepatrně anebo docela nic nevykrojen; hlava poměrně tlustá o plochem čele; tělo podsazenější a zavalitější než předchozího rodu. Většina druhů sem náležejících pokládána je za ptáky škodlivé.

Vrabec domácí (Passer domesticus, L.).

Brabec, brablec, vrabčák, brabčák, vrabčík, brabčík, štilip, štilipec, čtilipец, čtilipák, štáblík, šterabec, šfarabec, švihlík, šviholec, šprcek, šprlec, špelec, špelc, škudlan, škudlivec, šimek, šimčík, taškář. — Rus.: Domašnyj vorobej; pol.: Wróbel domowny, wróbl browarny; chorv.: Domaći vrabac; vrabac pokučar; něm.: Der Haussperling, Spatz.

Druhový znak: Střed temene je popelavý nebo hnědošedý; strany hlavy za očima jsou kaštanověhnědy (♂) nebo špinavě rezavožlutý (♀ a mladí); konec středních křídelních krovek tvoří zažloutle bílý příčný pruh přes křídlo, větší krovky jsou po krajích rezavé. — Délka 15·3 cm, křídlo 8 cm, ocas 6 cm, zobák 1·2 cm.

Tab. XII. Pro všeobecnou známost pouštím od podrobného popisu ♂ a ♀ obr. 93. s mladými jsou si podobní. Peří ♂ po vypelichání na podzim má všechny okraje světlé, čímž celkové zbarvení jeho se změní, ztrácejíc na výraznosti; zvláště nápadnou se jeví černá náhrdelní skvrna, jsouc bělavými okraji per znečištěna. Poněnáhu se však obruby tyto otrou. načež na jaře se objeví ♂ v bezvadném svém úboru svatebním.

Hříčky přírodní jsou ku př. albiní, sněhobílí s červenými očima, jež česky běláci (kakrláci) se zovou, dále plavožlutí či žemlové barvy (flavismus) s hnědými očima, strakatí anebo celí šedí. Sem však ne-náleží nepravý melanismus, jaký vidáme zpravidla u velkoměstských sazemi umouněných vrabčáků.

Známo je, že ♂ na jihu nápadně se proměňují, hlavně hnědé a černé partie peří jsou výraznější.

Blízcí příbuzní našeho šimka jsou:

Vrabec španělský (Passer hispaniolensis, Temm = P. salicarius, Viell.) má vrch hlavy se šíjí rezavé, hřbet zarezavěle bělavý až bílý a černě skvrnitý; peří na lopatkách je načernalé nebo černé, vně pak je rezavě lemováno; velké krovky jsou žlutohnědy; spodek špinavě bílý nebo bělošedý. slabiny buď skvrnité nebo beze skvrn. Obývá se svými 7 formami Španělsko, již. Itálii a ostrovy středomořské, Řecko, Bulharsko, Turecko, M. Asii, Zakaspijsko až po Punjab, Palestinu, poloostrov Sinaj, sev. Afriku, Kanáry a mys Zelený.

Vrabec italský (*Passer italiae*, Vieill = *P. cisalpinus*, Temm.) má vrch hlavy se šíjí rudohnědé, hřbet rezavěžlutý a rudohnědý a jen spoře skvrnitý; peří lopatkové je rezavé s černými osténkami; velké krovky zřetelně rezavé; spodek bělošedý, slabiny beze skvrn. Vyskytuje se v již. Francii, na Balearech, Korsice, Sicilii a v celé Itálii, již. Tyrolsku (v Eisacktalu u Monfalcone s našim vrabcem se stýkají); východně odtud však už nebyl pozorován. O tomto thematě podrobně pojednal Tschusi v „Ornith. Jahrbuch“ 1903.

O všech italských formách soudí hrabě Salvadori, že jsou to buď bastardi, buď individuální odchylky či variety.

Také tělesné zrůdy bylo by možno uvést, jako na př. s monstrosními zobáky. Feldegg měl ve své sbírce vrabce s horní čelistí zobákovou 2 palce (= 5.27 cm) dlouhou, nebo třínohé vrabce (1907 ve Švýcarsku v Gelterskindenách) a p.

O vlasti vrabce domácího lze říci, že bezmála celá Evropa jest jeho domovem, mimo to i velký díl Asie na východ až za Daurii a pak sev. Afrika. Na sever bydliště jeho, avšak jen místy, sáhnají až po 68° s. š. Na Jeniseji viděl Middendorff vrabce domácího naposledy na 61° s. š.

Člověk se však postaral důkladně o rozšíření území jeho tím, že jej osadil o rozšíření území jeho tím, že jej osadil na Javě, v Australii, N. Zeelandě a Sev. Americe (zde usazen první pár r. 1850). Vrabčák brzo poznal, že z blízkosti člověka, hospodáře, rolníka, kyne mu prospěch a proto se jej po staletí přidržuje, jako ta Bída v pohádce, a pošinuje s ním i svoje bydliště, stává se tak obtížným „parasitem“, spíše samozvancem. Kde se jen zemědělství daří, ať na severu ať na jihu, všude se s ním šíří také vrabčí kultura. V pustinách, osamělých divočinách marně se po něm sháníme, jemu jsou nejmilejší buď přímo obydlí lidská anebo alespoň blízkost jejich a tu pak nečiní rozdíl, je-li to ves, město, dvůr nebo samota jakákoli.

Nevysvětlitelným, jako tak mnohé, zůstává, proč místy i u nás ku př. vrabců není; takových míst shledal zvěčnělý Šír z došlého materialu z Čech r. 1877 na 289. Od těch čas se však jistě tyto poměry změnily.

Jisto jest však, že čím úrodnější, žirnější kraj, tím více vrabců tu nalézáme. Čtverák, dobře ví, „kde se dobře daří“. Jsou-li tu pak všude stromy a křoviny, kde se může prohánět, kde může v čas nebezpečí útulku a ochrany nalézt, tím spíš a jistěji ho tu najdeme. Na jaře se párky od ostatních oddělují, aby si vyhlédly různá místa ku založení domácnosti. Nevyžaduje přece omezeného okrsku, ani není v tom

Obr. 30. Vrabec domácí.

ohledu nesnášliv, anobrž hnízdívají se obyčejně párky blízko sebe, mnohdy i v malých koloniích. Po vyvedení mladých zaletují do polí, zahrad, sadů, plodíce tu na dozrávajícím ovoci nebo obilí citelné škody.

V zimě se potulují v houfech a vyžadují jako nezvaní hosté svůj podíl za to, že s námi přezimují; pak jsou to střechy, ploty, dvory, hnojiště a silnice i návsí, kde celou zimu osady ožívují alespoň svojí přítomností. Tady se také objevuje skoro s jistou pravidelností jejich největší nepřítel krahujec (♀), přiváděje hejno často do hrozných situací, jako byla ona, kde v otevřené stodole na mlatě v jednom koutě na hromadě rozštípaného dříví seděl krahuj a ve druhém koutě naproti nejméně 30 vrabčáků zalezlých mezi různým haraburdím, ani nedutajíce očekávalo věci příštích. A jen domácímu kohoutu měli co děkovati, že situace, pro ně tak trapná, dost brzo skončila. Svým křikem totiž prozradil přítomnost zákeřníka na vrabce číhajícího a po krátkém hledání, o co se jedná, nalezen a zaplašen. Pak ale nezapomenu toho svého leknutí, když pátraje po příčině krahujcovy přítomnosti na tak nezvyklém místě, objevil jsem skryší milých šimků. Měl jsem co oči chrániti, když zhurta opouštěl jeden po druhém útulek svůj a opět, a opět a bez konce!

Vrabec je typickým ptákem stálým, neboť od svého domova nikdy daleko nezaletuje, zřídka jen několik hodin cesty a to vždy jen z nedostatku. Na Helgolandě jest ptákem tažným (Gätke). Mimo dobu hnízdění se žije společensky a houfy se jich slunívají ve větvích stromů, na keřích, pokud nejsou olistěny. Ku hřadování používají všemožných koutků pod střechou, na půdách za krovy, za okenicemi, v děrách ve zdech a jinde, v besídkách, ve hnízdech jiříčků atd. atd. Mladí, kteří v děrách podobných nespávají, nýbrž až do podzima hřadují na stromech poblíž lidských příbytků, provozují každý večer před spaním hluk a křik často velice nepříjemný, ať je to kde chce, třeba na náměstí, návsí a p. Chodívají záhy na kutě a se slunce východem vstávají, aby pokračovali v blahodárné svojí činnosti.

Tam, kde staří spávají, tam také se obyčejně, pokud to jen trochu možno, hnízdívají. Uváděti všech míst, kde lze vrabčí hnízda nalézt, vedlo by nás daleko. Je to ostatně každému známo, že vyběravým v ohledu tom vrabčák právě není — přijme za vděk i budku ptačí jako hrnec s vyraženým dnem na zdi pověšený. Také hnízda čapiho s oblibou používají jako praví nájemníci a ku podivu — obstojí; rovněž i staré hnízdo stračí se mu dobře hodí. Jistý americký učenec, embryolog, prohledal v městě Syrakusách během 2 hodin 45 elektrických pouličních lamp a v každé bylo vrabčí hnízdo. Byly to lampy obyčejného typu, shora opatřeny kovovým stínidlem, jehož tvar se vrabčům nesmírně zamlouval; patrně to musila býti ideální podložka pro hnízdo. Lampář učence provázející dokazoval, že nestojí za to hnízda shazovati, protože

při nejbližší pochůzce by tam byla opět. A skutečně, pravdu měl ten muž. Když totiž z jednoho hnízda vybrali vejce a lampáš plnou hrst slámy a peří odtud se žebříku shazoval, obletující jej ♀ ♀ ještě ve vzduchu poletující material onen lapaly, zajisté jen za tím účelem, aby jej v nejbližší době použily ku novostavbě, jakmile rušitelé se vzdáli (Science 1907). Je viděti z této ukázky, jak je vrabec již v Sev. Americe usedlým.

Někdy se stává pojednou, že některý párek si vystaví hnízdo na stromě vysoko ve větvích; hned se najdou i jiné párky, které činí také tak a pak zhusta v zimě vidáme chumáčovitě „ovoce“ z minulého léta již z daleka se černati. Velmi často se také hnízdívají na vlašských topolích a tu pak povstávají takofka celé kolonie vrabčí ku „prospěchu“ celého okolí a potěše hospodářů. I v lesích na vysokých borovicích u Berlína se hnízdívali vrabci velmi hojně, většinou to kolonisté a to dost daleko od lidských bydlíšť (A. Bau). Rád má hnízdo ve výši, ba čím výše tím raději a nedivno, že i na věžích a nejvyšších budovách je nalézáme. Nemilé je, když řadou hnízd ucpou žlaby okapové na budovách (kostelích, školách a p.). V ohledu tom návrhy nového zákona na ochranu ptactva jsou do té míry liberalní, že takovým a podobným nepřístupnostem je dovoleno čeliti shazováním hnízd z budov a ve dvorech.

O hnízdě vrabcově, neumělem to chumáči slámy, hadrů, sena, kořínků, ostrůžků papírů, nití, vlasů, peří a p. dovede skoro každý kluk vypravovati. Ještě tak hnízda na stromech vystavená jakž takž možno uznati za solidnější a pevnější práci. Bývá tu mnohdy nápadně hluboké, až ku podivu a proto také teplé a měkké a již koncem března lze v něm 5, někdy i 6 vajec nalézt. Vejce ta velice varirují v kresbě i barvě; hned jsou hustěji skvrnitá a tedy celkem tmavšího vzezření, jindy zase spoře a jemně stříknuta, zdaleka takřka bílými se jevíce, někdy vyhlížejí zase jako mramorovaná. Ale skoro vždy — jak se pozorovalo — bývá jedno vejce násady světlejšího zbarvení celkového nežli ostatní. Průměrná velikost 22·1×15·6 cm, váha 0·190 g. Za 13 dní bývají vylízená a to oběma starými střídavě. Hnízdívají se 2—3krát a docela i 4krát do roka.

Mladé krmí zprvu drobným hmyzem, později i většími brouky a hmyzy a rozumí se, že už při tom dbají užiti, pokud jen lze, krmiva náhradního, t. j. kradou, kde mohou po dvorech a donášejí do hnízd mláďatům. Alespoň já tak pozoruji po dlouhá léta. Nedivme se jim, mladí šimečkové jsou nesmírně hladoví a netrpěliví a často z nedočkavosti i z hnízda vypadnou. Ku svému plodu staří velice lnou a zavěsíme-li vybraná mláďata v kleci na vhodném místě poblíž hnízda, tu vzdor tomu, že jsou to ptáci nedůvěřiví a chytráci pálení, přece jen se nemohou vzdátí toho, aby i na dále nepřiletovali a o ně se nestarali.

O vlastnostech jeho mnoho už napsáno jako vůbec o vrabci a nic není pravdivějšího jako to, co se o něm všechno čte. Dobré i špatné stránky v povaze jeho lze nalézt, těchto však více než oněch. Šelma dobře pozná, jak s ním kdo smýšlí. Tu se plete chodcům zrovna pod nohama (městští, zhýčkaní ptáci), tu zase směle, drze a dotěravě si vede na domácím dvoře venkovském, ale právě tak chytře a úskočně, řekněme drbaně si počíná, pozoruje-li, že mu jde o kůži. Sotva že se objevím na zahrádce, tu valem s pokřikem prchají s okapových žlabů, kde skoro stále se zdržují, nejsou-li na pastvě, a hnízdy znešvařují budovu a překážejí volnému odtoku vody, což jim rozhodně netrpím a jak se dá, hned flobertkou zakročuji. V nádražních skladištích se jich zdržují leckde celé kolonie a právě v tyto dny v nádražním vestibulu (severozáp. dráhy v Praze) poskakoval mezi hemžícími se pasažery před odjezdem vlaku. Ještě mnohé a mnohé by se dalo do odstavce toho vložit, musíme však přestat na tomto.

Let vrabčí zdá se býti poněkud těžkopádný, ale celkem dost dobře dovede ho pták používat. Ačkoli mu vzletování dá dost práce, je přece při něm pozorovati zálibu ve vysokých budovách a stromech. Rád se koupe ve vodě a popelí buď v písku nebo silničním prachu; jeť peří ptačí sídlem přechýlených cizopasníků.

Živí se vším možným, hotové to prasátko mezi ptáky zpěvavými a pro jeho menu by nestačila ani strana této knihy. Také chytá hmyz ze vzduchu, zejména v máji chrousty, ale nemohu za to, že tuto činnost jeho pojmám vždycky skepticky a že ho podezírám, že tak činí z bravury, z legrace a méně z potřeby, z hladu, což ovšem každý tak neposuzuje. Však on se chroustů brzo nabaží a housenky — ty se mu teprva znechucují; ještě tak možno připustiti lapání hmyzu u vrabců, jež se usadili v poli, dále od lidských příbytků, ač i ti najdou na jaře zrní po polích dost a dost. Avšak vrabci domácím, v pravém toho slova smyslu, zůstává vždy útočištěm domácí dvůr. Sotva třešně dozrávají — májovky — první ochutná on, vymetá v červnu pšenka v poli s ječmenem a počíná nalévat zrna, je tu opět vrabec, který si na sladoučkém semenu pochutnává, jinde má salátek, jahody, tu zase jinou pochoutku a víno na domě nejranější zná vrabec líp než domácí pán. Také mu vším právem vyčítají, že škodí stromům oštipováním pupenů a květů, že i hrušky a švestky rozklouvá, že hejna vrabců rozplývají mnoho zralého obilí, máku, prosa a američtí farmáři v mnohých krajinách pějí celé „hymny“ na zatracení krajana. Dr. Hart Merriam, ornitholog zeměděls. departementu ve Washingtonu (Sev. Amerika) píše, že usazený vrabec je „kletbou takové škodlivosti, že musí býti systematicky vyhuben, ku kterému konci i státní pokladna musí býti vzata na potaz“.

V Soustátí se stal vrabec právě tak vážnou zemskou kalamitou, jako v Australii divoký králík. Lid spíná ruce — ovšem pozdě — a žaluje učencům na to nadělení, jež přes četné varovné hlasy se strany

evropských znalců bylo tam zavedeno. Tady ho zovou anglický vrabec (*The english sparrow*), ačkoli předkové jeho pocházejí vlastně z Ruska; z Anglie sem byl přivezen a od těch čas po celém Soustátí i dále do set millionů se rozšířil (za 56 let). Často houfy 10tisícové na jediný lán pšenice zapadají. Shora zmíněný autor s W. Barrowem vydali ve Washingtonu 1889 spis o vrabci v Americe se stanoviska zemědělského o 330 str. Neméně poučné pojednání nalézá se ve článku „*The danger of introducing noxious animals*“ od T. S. Palmera, kde se lze mezi jiným dočísti, že jen v státech Illinois a Michiganu od r. 1887—1895, tedy za 9 let bylo vyplaceno na premiích za pohubené vrabce na 117.000 dollarů (5krát tolik korun), aniž toho nejmenšího úbytku pozorováno. Místy lze tam za 1 doll. (= 5 K) dostat 100 i více šimků pro kuchyň. Než všechno to nic nezpomáhá a zdá se mi, že americký vrabčák přetrumfne i americké Vlasy a kdož ví, zmohla-li by je evropská Itálie?

I to musí býti vloženo na misku hříchů jeho, že svým nezřízeným množením se zapuzuje ušlechtilé a užitečnější pěvce z osad, zahrad, parků jako činí dnes pomalu pan kos.

Mám před sebou Šírovo „*Ptactvo české*“ a z něho vybírám tak drobnou statistiku, obrázek to sice trochu staršího data, z r. 1877, před 31 lety. Míst (z Čech), kde vrabec pokládán je za užitečného(!) napočítal 1001 (prý čistí ovocné stromy od housenek a nás mohou housenky sežrati a nařízeno je sbírat, ničiti). Míst, kde byl vrabec tehda uznáván za škodlivého napočítal 192(!) (kladou mu na vrub škodu na polích a na ovoci páchanou). Míst, kde byl více užitečným než škodlivým, shledal 104 (prospíval i škodil). Za více škodného než užitečného byl považován na 65 místech.

Dobře Šír praví, „že s určitostí se přece neví, zda-li vrabec skutečně škodu či užitek přináší, nebo že se neví nic nade vší pochybu jistého a že by tudíž vrabec pronásledován býti měl pouze tam, kde patrnou škodu činí a zvláště, když ve větším množství se objeví na polích obilných, ve vinicích a sadech, na špýcharech atd. Tak také se někde děje.“

Také se musím zmíniti o tom, že v cukrovarech rádi si pomlsávají vrabci i na surovém cukru, dostávajíce se tam skulinami nebo rozbitými okny a že ku př. v Schöllerově cukrovaru ve Vrdech zhusta se vyskytují barevné abnormity mezi vrabci, úplně bílí, částečně bílí, strakatí, plavožlutí a p. Není to snad následkem nezvyklé potravý?

V kleci pěstovati vrabce jest velmi snadné, lépe však po světnici ho nechati pobíhati. Do voliery se nehodí, jsa neurvalcem a nezbedou-vůči jiným ptákům; mezi sebou se ještě tak dost dobře snášejí.

Patří sice ku pěvcům, leč jeho pěvecké umění za mnoho, ne-li za nic, nestojí. Všeobecně se zove jeho zpěv cvrlikání, švihlání. čimčarování. Známe jsou jeho zvuky „čim, čim!“ (po německu „šilp, šilp“),

kteřé slyšíme až do omrzení. V době hnízdění se zpívá někdy tak tiše, že se můžeme domnívat, jakoby se to mladí ozývali; zdá se to být jen lest, aby od sebe pozornost odvrátil. Mimo tyto uvedené zvuky slyšíme cvrčivé varování, jímž upozorňuje ostatní kollegy nebo mladé před nebezpečím. A konečně, neznáte milostnou jeho píseň lásky, kdy v komickém postavení s vyzdvíženým ocasem a spuštěnými křídly obskakuje dotěrně svou milostenku, při čemž hlaholí: „treng dell dell čim dem derr?“ Že ona příliš něžně nepojímá takové dvoření se, je viděti z toho, že dotěravce mnohdy uchopí za peří na hlavě a chvílku jej podrží visícího, než jej jiný nápadník zažene, nebo než uzná, že smělost jeho byla dostatečně potrestána. Bez rvaček se námluvy neobejdou a stále možno pozorovati, že mužského pokolení vrabčích je nadbytek. Před 3 roky jsem tři ženichy po sobě z parku u hnízda odstřelil a přece po čtvrté nalezla „opuštěná“ vdovička během 8 dnů zase náhradu. Úžasné!

Samička nezpívá, toliko v době aktu kopulačního dodává něžným pískáním odvahu, zní to jako vzdálené volání krutihlavovo.

Úpolník (*Passer montanus*, L.).

Úpolník, vrabec polní, vrabec studničný, studnář, vrabec skalní, švihlík. — Rus: Polevoj vorobej; pol.: Mazurek, wróbel lesny, marcinek, żydek; chorv.: Vrabec poljski; něm.: Der Feld — Waldsperling, Feldspatz.

Tab. XII. Druhový znak: Vrch hlavy až na šíji je pěkně a mdle rudohnědý; uzdičky, obr. 93. hrdlo a skvrna na uších jsou černé; ostatek hlavy po stranách bělavý, kol krčku skoro obojek vytvořuje; přes křídlo jsou znáti dvě bílé příčné pásy. — Délka 143 cm, křídlo 7 cm, ocas 3 cm, zobák 1 cm.

Shora uvedené znaky stačí ku poznání. Doložití třeba, že je menší domácího vrabce a zbarvení temene že jej dobře a náležitě charakterizuje. — ♀ je zrovna tak zbarvena jako ♂, má však černou skvrnu na hrdle menší, pásek kolem krku není tak dokonalý (uzavřený) a zbarvení temene je poněkud bledší. Tyto rozdíly nejlépe vyniknou srovnáním obou pohlaví, jinak není snadno jich hned rozeznati.

Také různé barevné variety možno uvést jako u předešlého, avšak jsou to úkazy mnohem vzácnější. Ve své sbírce mám albina, který má temeno slabé žemlové (plavé) barvy a černé partie jsou nahrazeny bledě šedými, jinak je sněhobílý, toliko sem tam bledě plavá osténka, jakoby nadechnutá se projevuje. Byl střelen z hejna polních vrabců u Žehušické obory. Na krmišti 1903 (8. února) objevil se najednou neobyčejně zbarvený úpolník; od hlavy byl celý modrý, toliko ocas byl normální a mezi ostatními se prapodivně vyjímal. Zastřelil jsem jej oknem z pokoje a tu se „varieta“ vyklubala; vrabeček se popelil, jak jsem se později dozvěděl, na smetišti našeho kupce, kam vysypali šmolku ze zásuvky.

Na doklad, že úpolník je málo ještě znám a rozeznáván, demonstroval jsem jej příležitostně na to jako „africkou pěnkavu“ a jako taková byl obdivován!

I on obývá dalekosáhlá území, neboť je domovem v severní i střední Evropě, mnohem vzácněji na jihu, dále u veliké části Asie až do Číny a Japonska, na Malakce a Jávě. Bydliště jeho na sever sáhnají dále než vrabce domácího a v Číně je vlastně jeho zástupcem v městech i vesnicích, neboť se tu stal docela domácím ptákem (Cab. Jour. 1874). Na Sardinii schází úplně a ve Velké Británii jen spoře se vyskytuje, za to ve vlastech našich a v celé skoro říši sluší jej míti za obecného ptáka. Reiser jej nalézal četně v Bulharsku a to i ve velkých městech, ale na Černé Hoře už jej hnízdícího nepozoroval. Také v Makedonii je hojným více venku, nikdy v městech a v Řecku ani v M. Asii jej Dr. Krüper nikdy neviděl.

Bydlištěm jsou mu jednak listnaté lesy jak v rovinách tak i pahorkatinách a polní hájky rovněž rád obývá. Podobně hlavaté vrby, porostliny a sady, kde dosti doupných stromů, jakož i o samotě stojící staré pláně v poli. Janda znal planou hrušni v okolí Kroměříže, v níž 11 párů průměrně se jich hnízdilo (viz „Ptactvo okolí Kroměřížského“ 1906). Na vysokém severu musí se spokojiti zakrslými stromy anebo trhlínami skalními a jižněji opět dává přednost obydleným lesnatým krajům horským. V našich vlastech se však hnízí v osadách i poblíž měst, v starých kotlavých stromech zahradních i na návsích, besídkách, ale také s oblibou okupuje staré studně, v nichž je ve skruži hojně dutin po vypadalém kamení. Až 50 párů jich bydlilo ve staré opuštěné studni v Seidlově zahradě v Čáslavi, kde ho jmenovali „vrabcem studničním“. Také v lomech ve vhodných dutinách z nedostatku jiných se hnízdívá a skaláci jej zovou zase „skalním vrabcem“. Je zřejmo, že vrabec tento býval jako vrabec domácí a jako tak mnohý jiný pták za pradávných časů ptákem doupným, odkud zachoval se v jejich povaze rys, jevíci se v zálibě hnízditi se v dutinách, děrách všelikých až dosud a „dovednost“ ve stavbě hnízd mimo dutiny.

Po celý rok se potlouká výhradně v polích, ať už je to po párech nebo u větších či menších společnostech, v zimě se ale rád přidružuje ku strnadům, pěnkavám a j. a poletuje s nimi po silnicích a dělá to, co oni činí, revidují, co přes den natroušíno. Také s nimi zaletují do dvorů vesnických a na mém krmišti jest v zimě jedním z nejprvnějších a na jaře z nejposlednějších hostů. Poslední dobou už mne ta čest nemálo trápí, když pro 30—40 úpolníků nemá ostatní hladové ptactvo skoro ani přístupu ku zobu.

Ráno při rozbřesknutí už sedají po plotě a nakukují celí skřehlí a rozčepýření smutně do oken, z nožky na nožku přešlapující, brzo-li „to“ bude. Sotva že ale jsou 4 dlouhé dřevěné mísky naplněny zobem (semencem, prosem, řepkou, slunečnicemi) tu nastane takový hluk, když

všichni, ocásky ven a hlavou do misek obrácení, začnou hodovati; zobák nezavrou a honění, štípání a hašteření neběře konce. (Němci mají pro to terminus „Futterneid“.) Po nich dostavuje se panstvo ostatní, které zimní obrázek ten ještě zdokonalí, doplní.

Vrabec polní je stálý, dilem také přeletavý pták, neboť zaletuje dost daleko; na Helgolandě se také někdy houfec úpolníků objeví. Hřadují v dutých stromech, ve zdech, skalách, v roští a klestí, na podzim v rákosí, kde nadělají hluku jako špačkové a jiní nocleháři. Ve Starkoči moji zimní strážníci nocují většinou pod střechami doškových chaloupek, mají ráno blíž na hody.

Hnízdo stavívá zpravidla v dutinách stromů, možno-li vrb, takže až 4—5 párků se tu někdy sejde pospolu v jednom stromě v různých dutinách. Používá i hnízd dravčích, čapích i volavčích, kde v dolních částech mohutného základu si zrobí přibýtek. Často velmi mnoho takových nájemníků se vyskytuje ve volavčí kolonii v lese. O koloniích vrabčích ve studních již bylo zmíněno. Vzácněji ho nalezneme hnízdičího se pod střechami domů anebo ve hnízdě vlaštovčím či stračím. Otvor dutiny hnízdni bývá právě tak veliký, aby štíhlým tílkem proklouzl, vlastní hnízdo však je hlouběji, protože stavivo otvorem nevyskukuje. Uvnitř se nenajde veliký pořádek, je to nacpaná díra vším možným, ale vždy teploučká a měkce v dülku vyložená a počátkem dubna 5—6 (zřídka 7) vejci osazená. Jsou menší vaječ domáciho vrabce a hustě šedě a tmavohnědě kropenatá a jemně tečkovaná, takže někdy ani základní barvy bělavé pod kresbou nevidět; také dosti varírují. Průměrná velikost 19.2×13.8 cm, váha 0.15 g. Hnízdí se také 2—3krát do roka. Mláďata se lihnou za 13 dní, podobajíc se v prvním šatě matce a vychování jich je podobné jako u předěslého.

Není vrabec polní zrovna nepěkným ptákem, což konečně ani o jeho domácím strýci, je-li na jaře ku svatbám vyšňořen, nesmíme tvrditi. Sluší mu to, je štíhlejší svého příbuzného, družnější a hezčí. Neustále to s ním šije, ocáskem vzhůru potruhuje a vůbec je příliš horké letory, svědčí tomu časté nedorozumění a hádky se soudruhy, ale brzy se uklidňují a nastává mír.

S ostatním ptactvem venku žije na dobré noze a divno, že mu společnost nejbližšího příbuzného není tuze vítána ani v zimě za doby nedostatku, kdy jsou nuceni společně na hnojištích nebo jinde hodovali. V létě tím méně je pohromadě užíme. Je dobrým letounem vzdor zdánlivé námaze, s jakou se zdá létati a po zemi skáče dosti hbitě.

Živí se podobně jako vrabec domácí, jest však daleko větším hmyzožravcem než on. Ani tolik škody nenatropí v zahradách a v sadě třešňovém, v němž moje škola přímo se nalézá, nevidím ho nikdy zobnouti do třešně. Je příjemno jej pozorovati při shánění potravy pro

mladé; jako sýkora i on vše prošmejdí a hnyzu sežene spousty, aby hladovou rodinu řádně nasýtil. Zapadne-li však veliké hejno na pole, je škoda jím způsobená dost patrna, jak jsem viděl. Na poli na požatém prose natropil houfec úpolníků, 250—300 kusů čítající, citelné škody. Po sklizni dobré dvě míry prosa zůstalo pod řádky na poli, jak si odhadoval hospodář. Za trest hned odpoledne strniště podmetl (zoral).

Za zlé by se mu mohlo snad také vyčítati, že okupuje veškeré dutiny sám a na užitečné sýkory pak nezbyvá. Boj o život! Za ptáka pokojového, do ptačí komory nebo voliery hodí se docela dobře, je intelligentnější svého pana strýce a proto tu nemá nikdy scházeti.

Co do hlasu má dost podobného s předešlým, ale celkem je hlásek jeho příjemnější, jaksi kulatější. Před spaním sedává před svým příbytkem a ozývá se „tettettettettett“. Také na jaře sice hlučívá při zápasech o nevěstu, ale přece ne tak pronikavě, tak, řekl bych, sprostě, jako ten náš šimek domácí dělává. Volá i „on ostře „civit“; jindy slýcháme zase „dem“ a „díl“ vyšším hláskem vyražené.

Mnohokrát jsem se mezi lidem tu a tam dotazoval na polního vrabce a tu vyšlo na jevo, že náš lid (inteligenty v to počítaje) považuje domácí vrabce v létě se v poli potloukající nebo na topolech u silnic se zdržující za „polní“ vrabce. Spíše v zimě čipernější hlava která si povšimne, že máme vlastně dva druhy vrabců u nás, vidí-li je oba pohromadě, kde rozdílů náležitě vynikají.

Vrabc žlutokrký (*Passer petronius*, L.).

Vrabc skalní (dle latin. a něm. pojmenování). — Rus.: Kamennyj vorobej; pol.: Wrobel leśny, luszak skalny; chorv.: Sivkasta dlaska, vrabc crnogorski; něm.: Der Steinsperling, Bergsperling.

Druhový znak: Přes oko má světlý proužek; ocas je plavošedý a veškerá jeho pera mají na konci vnitřního praporu bílou skvrnu; 2. a 3. letka jsou zřetelně. 4. jen nepatrně na vnějším praporu zúženy; zobák vypadá jako u zvonka. Staří ptáci mají na krku (hrdle) žlutou skvrnu jako citron, mladí pouze bílou — Délka 16 cm, v rozpjetí 30 cm, ocas 5·5 cm, zobák 1·2 cm.

Temeno uprostřed je světle hnědé, s obou stran tmavohnědě omezené; hřbet je šedohnědý podél tmavě i světle pruhovaně skvrnit; peří na spodku těla je světle zahnědle bělavé a široce šedě lemované; zobák je shora hnědožlutý, vespod voskově žlutý; oko tmavohnědé, běháky zažloutle šedohnědé. — ♀ se podobá ♂, jest ale poněkud menší a také má menší a bledší žlutou skvrnu na hrdle; také proužek po stranách hrdla dolů jdoucí není tak zřetelný jako u ♂. Mladí jsou povrchu jako matka, šedivější.

Hellmayer rozeznává celkem 7 geograf. forem, jež na základě srovnávacího studia (83 kožek) byl stanovil (Ornith. Jahrb. 1902).

Hartert a Kollibay obšťastnili svět ještě každý jednou novou formou, celkem tedy 9 forem (Ornith. Monatsber. 1905). Nás zrovna nezajímají jemné ty odchylky, protože nám tu schází to hlavní — typická forma vrabce žlutokrkého.

Vlasti jeho jsou teplejší krajiny, asi tak od Španěl do M. Asie, ostrovy Kanárské, Madeira, sev. Afrika (v různých částech); v Alžíru a Tunisu je hojným, v sev. Persii a odtud až po Afghanistan a ve východní Sibiři se také vyskytuje. V Německu náleží ku vzácným ptákům a toliko Durynsko se jím může pochlubití. *) V Rakousko-Uherské říši se objevil už častokrát a v našich vlastech toliko na Moravě měl být po dvakrát pozorován (Homeyer jako důstojník jej viděl o válce 1866 a Kašpar 1872 u Kroměříže jednoho ulovil). Více zpráv o něm nemáme. Ve Španělsku se vyskytuje velmi mnoho na příkrých skalách, ale vždy poblíž polí a vůbec zdělávané půdy; také v Itálii obývá skály i doupné stromy. V Řecku je také dost hojným, na Sardinii si oblíbil staré kotlavé duby korkové a na Kanárech se hnízdí — po našem domácím vrabci — pod střechami chrámů a jiných vyšších budov. Mimo holá skaliska má také rád skuliny a zákoutí ve starých zdech zřícenin, obzvláště kde jsou poblíž pole a není daleko do lesa. Hluboko do lesů nejde nikdy, ale také ne blízko osad, jsa ptákem samoty. Avšak Lindner jej přece našel a pozoroval v Durynsku, an se hnízdil v dutině staré jabloně, která nebyla ani 100 kroků vzdálena od myslivny, asi 20 kroků před vchodem do zahrady; hnízdo bylo v dutině ve větvi.

V zimě s příbuznými ptáky poletuje po cestách a silnicích a zatoulá se i do dvorů a na hnojiště, což však Lindner rozhodně popírá. Za velikou vzácnost nutno pokládati, objeví-li se někdy v nížině. Hřaduje ve společnosti na topolech nebo jiných vyšších stromech poblíž svého bydliště; také však používají k tomu skulin a trhlin skalních anebo děr ve zdech.

Jest stálým, dílem přelétavým ptákem, což platí hlavně pro severnější krajiny (Německo), ač i tam se jednotliví v zimě vyskytují mezi kvičálami se zvonky (Dr. Schmiedeknecht chytil jednoho 20. prosince). Jinak mimo dobu hnízdění se zdržují se v malých houfcích a potulují se neustále, zřídka kdy se dadouce viděti.

Hnízdí se v místech svého bydliště ve všelikých dutinách zřícenin, věží, a i v dutinách stromů, jak shora zmíněno. Hnízdo se neliší nijak od ostatních vrabčích hnízd a koncem května nebo v červnu, na jihu již v dubnu bývá osazeno 4—5 vejci, která se vejcem domácího vrabce podobají a jako ona jsou proměnlivá. Průměrná velikost 21·4 × 15·3 mm, váha 0·2 g.

*) Dr. C. Lindner napsal o něm podrobnou staf: „Ein Beitrag zur Biologie des Steinsperlings“ s barev. obr. v „Ornith. Monatsschrift XXXI. 1906 str. 46. a násl.

Hnízdí se toliko jednou, na jihu však dvakrát, v dubnu a červnu. Staří jeví o mladé velikou péči a hlučí velice, blíží-li se kdo hnízdu. Brzo se s mladými vydávají do polí a do sadů na třešně a rodinky zůstávají pohromadě až do příštího jara.

Jest opatrným ptákem a každému nebezpečí dovede se ihned útekem vyhnouti. Co do chování jeví se býti vrabcem rozhodně, jen že je prudší, obratnější a svižnější. Nežli zapadnou na hřád anebo vklouznou do díry, opatrně se rozhlíží a větrí, nehrozí-li odněkud nebezpečí. Po zemi neskáče, nýbrž kráčí, což Lindner měl příležitost ve volné přírodě zcela určitě a bezpečně pozorovati a zjistiti, ačkoli okolnost tato dosud se nikde v ornithol. knihách neuvádí. Na něho činili po polí běžící vrabci ti dojem skřivanů nebo lindušek, ač jinak, seděli-li a částečně i v letu připomínali propásku či strnada lučního.

Živí se hmyzem a různými semeny, olejnatými spíše než moučnatými, jmenovitě mák a semenec jim chutná. Zobou také třešně, leč višním prý dávají přednost před sladkými; ozobou dužninu a pecku nechávají viseti na stopce, jako dělá náš šimek sadařům pro radost.

Zpívá lépe než oba naši vrabčáci, písnička jeho na hýlův zpěv poněkud upomíná a není nemelodická. Lindner naslouchaje jí, takto ji notíroval: „vejje, vejje, vejje vejje vejje, veil, veil“, na to opět „ajj ajj ajj, vijee vej vej vije aj vijeje pje yje yje!“ Při rychlém tempu to činilo dojem, jakoby zpíval dvojhlasně, anebo jakoby se to ozývali mladí z hnízda — bylo to právě při pozorování, kdy ptáci mladé krmili. Vábi „chil“ a někdy podobně skoro jako kanár se ozve „cíp“. V rozčilení varuje jako náš vrabec.

3. rod: *Coccothraustes*, Brisson.

Na tlusté, ploché hlavě sedí nápadně silný, neohnutý, dost dlouhý a kuželovitý zobák, ostrých okrajů a poněkud zahnutý; uvnitř nahoře na patře jsou tři podélné lištky a za nimi příčná hrbolovitá vyvýšeninka, naproti které ve spodní čelisti je zase vhodná tvrdá jamka. Zařízení toto jest velice účelné a ptákovi hodí se k tomu, aby mohl třešňové pecky a jiná tvrdá semena jako v lisu zobákem sevřít a louskat. Běháky jsou krátké a silné, ostrými dráčky opatřené, křídla jsou dost dlouhá a široká, v nichž je 2. nebo 3. letka nejdelší; ocas je krátký a mírně vykrojený. Rod tento je v Evropě zastoupen toliko jediným druhem.

Dlask (*Coccothraustes coccothraustes*, L. = *C. vulgaris*, L.).

Dlasek, dlesk, sykavec. — Pol.: Grabolusk zwyczajny, pestkojad kłesk, wiśniojad, grubonos, kostogryz; chorv.: Batokljun trešnjar, tustokljun; něm.: Der Kirschkerneisser, Kirschknacker, Dickschnabel.

Druhový znak: Povšimnutí hodná je zvláštnost tvaru středních¹ letek; jsou otiž na konci od 5 až do 9. napříč jako uřaty, ku konci vnějšího praporu se rozšiřují v jakýsi vyniklý, poněkud protáhlý zřetelný roh, jemuž na širokém praporu vnitřním zrovna naproti šikmo stojí hluboký zářez. Na dalších letkách poněkud se ztrácí tento zářez, ačkoli i tak je dost nápadně širokým. Rýdovací pera jsou žlutohnědá, na konci bílá; letky leskle černé s bílým štítkem na vnitřním praporu; 2. letka nejdelší a 4. první jsou vně zúžené. — Délka 17·3 cm, křídlo 10·6 cm, ocas 5·6 cm, zobák 2 cm dlouhý, u kořene 17 mm vysoký a 16 mm široký

Tab. XI. Vrch a strany hlavy, jakož i kostřec jsou žlutohnědy; šíje šedá, **obr. 77.** na hřbetě a ramenou tmavohnědy; okolo očí a na hrdle je černý; spodek načervenalé plavý; spodní ocasní krovky bílé; zobák špinavě pleťový, oko narůžovělé, běháky špinavě hnědé. — ♀ je celkem bledšího a jako zakalenějšího zbarvení a skvrny pod zobákem černohnědé. Mladí jsou na krku a na hlavě žlutaví a šedě skvrnití, povrchu hnědí jako káva a vlnkování; vespod špinavě bílí a napříč hnědě skvrnití. Pelichá v srpnu a září.

Ačkoli dlask nepodléhá valným změnám, přece angličtí ptáci jsou světlejší, jižní opět menší a méně živého zbarvení. Ve východní Sibiři, Číně a Japonsku přebývá forma japonská (*Coc. coccothraustes japonicus*, Temm.), po celém těle bledší a na letkách a na perách rýdovacích má malé bílé skvrny. V Afghanistanu a dále na východ mají formu *Coc. coccothraustes humei*, Scharpe, světlejší leč s hlavou mdle zbarvenou, hřbetem jasnějším a žlutohnědým spodkem.

Dlask obývá Evropu až po střední Anglii, střední Švédsko a mírné části Ruska na sever; v gubernii petrohradské je označen jako „velmi vzácný“. Za to obecným ptákem je v Dobružji, kde se v zimě houfně vyskytuje, v Bulharsku není vzácným a v Řecku a M. Asii se zdržuje po celý rok, v zimě hojněji. Hnízdí se také v Alžíru a severním Marokku a na východ dosahuje území jeho až do východní Sibiře. Severněji než ve středním Švédsku se nevyskytuje a v Anglii zůstává přes zimu.

V našich vlastech bývá ne všude, jen v jistých krajinách je obecným, kde mu není zle o potravu, jinde toliko občas se objeví. Navštěvuje obzvlášť krajiny s listnatými i smíšenými lesy, háji a sady. Také v zimě se u nás objevuje a prohlížeje svoje ornith. zápisky, shledávám, že již po 8 let každoročně se tu nějaký dlask po zahradách potuluje. R. 1903 pobýlo ve Starkoči hejno 8 kusů od listopadu až do 19. února, loni (7. ledna 1907) přiletěl dlask na školní dvůr při skládání uhlí a usedl na voj u vozu. Není tedy nic zvláštního nyní dlaska u nás i v zimě viděti. Zpravidla se objevuje často v místech, kde třešně rostou (v létě) a kde jeřabin a bukovic je s dostatek (na podzim a v zimě). Koncem října počínají se naši dlaskové stěhovati, zaletujíce do teplejších krajin, kde jich pak je všude hojně; v březnu se vracívají.

Za bydliště si rád volívá lesy, kde rostou duby, habry a buky, ale i v jehličnatých porostech bývá pozorován; menší háje polní, sady

zvláště třešňové, angl. parky, kde na př. i střešny a trnky a jiné stromy a keře jsou zastoupeny anebo alespoň poblíž se nalézají. Zde si libuje hlavně vysoké stromy, vede-li se mu dobře. Všude si zkrátka vyhledává kraje, kde stromové porostliny s úrodnými rolemi se střídají.

Má dost rozsáhlý okrsek, v němž chce býti sám pánem a proto žádného jiného souseda dlaska tu nestrpí; snadno poznáme místo takové po nepokojném poletování, posedávání, křiku a zpěvu ♂, což lze pozorovati obyčejně již v březnu. Hnízdo nalézá se na starších i mladších stromech, větších keřích, na ovocných stromech spíše v místech světlejších a v lesích více při pokraji, zejména v mladých dubinách a vždy raději výše dospělého člověka. Také ale jinde byla jeho hnízda nalezena, ku př. v olšínách těsně u kmene nebo v samém vrcholu borovic. Snadno je patrné a zdola se zdá vždy větší, široké a ploché, jsouc zbudováno z obvyklého materiálu hnízdního, vnitř jemnými kořínky a někdy trochem chlupů a peří vystláno. Jest celkem řídkce upleteno, ale pěkně vykrouženo a dosti dobře provedeno. Vejce, 5—6 kusů, bývají v něm v dubnu; jsou na šedobílé půdě spoře šedými, tu a tam žlutohnědými skvrnkami, žilkami a klikatinami zdobena. Průměrná velikost 24×17.3 mm, váha 0.237 g. Samička je vy-sazuje sama za 14 dní a vylíhlá mláďata jsou krmena jako pěnkavy — hmyzem. V zajetí vychovaná brzo zkrotnou a za pěstounem pobíhají nebo poskakují; proti malým psíkům a kočkám statečně se dovedou silnými zobci brániti.

V poměru ku své velikosti má ze všech domácích ptáků nejsilnější zobák, jímž hravě a dlouho dovede louskatí pecky ze švestek, slív, třešní, trnek, habřinek a p. Jak uvedeno v rodových znacích má na to zvlášť zařízený zobák, takže mu vylousknuté jádro nemůže z něho vypadnouti a snadno je může rozdrobiti, rozmělniti. Velikost zobáku, síla lebky a obou čelistí i svalů vše to se výborně a účelně hodí ku tvrdým plodům, na něž jest odkázán.

Praví se, že je vůči člověku velice plachým, ale to jen někdy. Tak na př. ku krmišti, ač bylo o sousto velmi zle a bída veliká, od-vážili se jen poblíž na plot, ale přece jen dále se nedostali. Naproti tomu jsem zase byl svědkem, že tři mladí dlaskové seděli na vrchu na třešni současně s chlapcem třešně trhajícím a strom veliký nebyl a nás bylo více nedaleko stromu. Jest sice postavy hřmotné, ale na stromě ve větvích se pohybuje čile; na zemi je trochu neobratným, ale celkem je živější než línější.

Obr. 31. Dlask.

Jak z předešlého vidno, živí se různými jádry a semeny všelikých stromů a keřů, ale také jiných rostlin: řepkou, semencem, řetkvovým a salátovým semenem, špenátem, lopuchem, bodlácím, slunečnicemi, na jaře a za nedostatku i stromovými pupeny. Nejmilejší pochoutkou jsou mu třešňové pecky, které dovedně z dužniny vyndává a louská, takže pod stromy je rozpůlených skořápek jako nasypáno: známka to, kde hodovali. Na stromě pak zbývají stopky se zaschlými prázdnými třešněmi anebo šfavou pomazané větve a větvičky. Nezakročí-li se v čas, může několik dlasků — řekněme jedna rodinka — natropiti veliké škody na ovoci, aniž se opět a opět na týž strom vrací; několik ran na slepo anebo zradidla je zaplaší, aby — česali zas jinde.

Také zaletují do hrachových polí, rozlupují lusky a tichounce a pohodlně pochutnávají si na sladkém a měkkém hrášku. Na jaře ovšem všeho toho nemají a pak zase obracejí zřetel svůj k všelikému hmyzu a docela i chrousty ze vzduchu lapají a na vrcholi stromu je požirají, když byli dříve nohy a krovky jejich odhodili.

I do polí na hmyz pro mladé zaletují, jak se pozorovalo. My jsme jim zřídili na ovocné zahradě krmiště prajednoduché; zametlo se ve sněhu místočko pod stromy a nasypalo mu hojně karlatových a švestkových pecek, jež jsme uložili hned v podzimku při vaření povidel a denně se dlaskové sem dostavovali a my ze stodůlky skulinami mezi dřevy mohli jsme obdivovati sílu a dovednost jeho. Mimo to v místech, kde stávala v létě sadařova bouda, nedaleko školy měli dlouho co sbírat, co tu zbylo pecek třešňových v trávníku zašlapaných.

Dlask bez odporu náleží ku nejznamenitějším ptákům; je pěkně zbarven takovými solidními barvami, ne křiklavými, ale do společné klece přece jej nedávejme, leda vyzkoušeného a osvědčeného dobráka, na to budiž pamatováno předem, sice běda ostatním. Zvláště u okřínů se odehrávají scény krvavé a není mu co věřiti jako koni a —. Zvykne si také a je na konec milé povahy a přítulným ptákem. Zobákem může člověka do krve zraniti a nezapomenu obličeje a slz na tvářích vesnického jonáka, který jej chytil v zimě pod síto na pecky a živého mi jej přinesl. Při prohlížení popadl jej za spojku mezi palcem a ukazováčkem. „To bych byl jakživ neřek', co ta potvora umí! Ten mi dal!“ byla prvá slova, když jej k mé radě pustil na svobodu.

Aby zpíval, to nezpívá valně, trochu tiše vrže, píská, cvrliká a je-li v kleci sám, tož dosti horlivě muziku tu provozuje. Letí-li, píská ostře a pronikavě jakoby nosem „cíks cíks“ anebo delším takovým „cí cí“ nebo „sí sí“ (odtud někde sykavec jej zovou). Zkušené ucho ihned postřehuje přítomnost jeho, ačkoli při česání ovoce si vede nadmíru tiše — jakoby jej nebylo.

Ku pěnkavovitým ptákům také náleží čeleď ptáků cizích pojatých v název pěnkav papouškovitých (Pytilinae). Ptáci to blízcí příbuzní našim dlaskům, k nimž je Dr. K. Russ také řadí. Pro nás jest nejzajímavějším zástupce rodu *Cardinalis*, Briss, jehož v klecích v obchodech ptáčnických nejčastěji (i u nás v Praze) můžeme vidati:

Kardinál červený (*Cardinalis virginianus*, Bris.).

Něm.: Der rote Kardinal, virginische Nachtigall, Haubenkernbeisser; franc.: Cardinal rouge; angl.: Red Bird, Cardinal Grosbeak; holl.: Roode Kardaanaal.

Popis: Velikost našeho dlaska; po celém těle tmavo karmínově červený; hlava **Tab. XIII.** s nápadnou chocholkou je šarlatově červená; obličej, uzdy a hrdlo jsou černy; zobák **obr. 101.** je silný, tlustý a světle korálově červený, oko načervenalé hnědé, běháků zahnědle masobarev až tmavohnědé. — ♀ je povrchu načervenalé hnědošedá, na čele, nad očima a na chocholce plavorudá, vespod světle rudohnědá, zobák bledě červený.

Jest domovem ve středních a jižních státech severoamerických, v Mexiku se však vyskytuje nejhojněji. Hnízdí se v houštinách velikých a hnízdo svoje staví na vodorovných větvích. Násada v něm záleží ze 4 vajec namodralých nebo nazelenalých a tmavě skvrnitých. ♀ je vysezuje sama po 14 dnech, o mladé však se starají oba starší a ♂ je zvláště horlivě hlídá; vyvádějí se po 22 dnech.

Kardinál je nádherný pták, povahy jinak celkem mírné, avšak v době hnízdění se zlomyslný, zejména oproti sobě rovným. V ptáčincích vybírá mláďata z cizích hnízd, usmrcuje staré nebo choré ptáky a někdy i do svých vlastních dětí se dá. Tato zuřivost mívá přecasto svůj původ v nedostatku potravy, anebo je párek příliš znepokojován. Proto se hodí lépe ku pěstování po párech anebo po jednotlivu. V zajetí se hnízdí snadno a chystá-li se ku druhému hnízdění, nutno prvá mláďata dříve z klece odstraniti. Přílišného tepla nemiluje, jinak hynou na křeče.

Hodí se u nás dobře i do volné přírody a často náležitě venku přezimovali. Uprchlý párek u Štětína (sev. Německo) hnízdil se v borovém lese. Baron z Cramm v Oelberu jich r. 1889 vypustil 10 párů, které také se vyhnízdlily a mladé vyvedly, všichni také dobře zimu přetrvaly. Za nedostatku přiletováli na bažantí zásyp a zimě vzdorovali statečně. Příští léto (1890) vyvedla se opět mláďata. Jeden ♂ zpíval dokonce při — 16°. Kardinál zpívá příliš hlučně a drsně a proto se jedněm pro pokoj nezamlouvá, kdežto jiní opět chválí jeho zpěv jednomyslně, avšak to spíše na svobodě — zovou jej „virginským slavičkem“. Zvláště jeho táhlé flétnové zvuky mají své ctitele; někdy i ♀ si zazpívá.

Píseň svoji kardinál prozpěvuje od března až do podzimu po dobu pelichání, a to od božího rána do večera, i v noci a často začíná záhy, již v prosinci, novou sezónu.

Je velmi oblíbeným a známým všeobecně u milovníků cizích ptáků a nepatří nikterak ku vzácnostem. Ve své domovině je chráněn potud, pokud ho nechytají pro kletce, což se děje dost často. Již v polovici minulého století jej pěstovali v Holandsku, potom v Anglii a čím dále pak i jinde. Prodává se ♂ po 10 až 12 K, ♀ po 4—6 K, párek 15—16 K.

Obr. 32. Kardinál červený.

Mimo tento druh známo ještě více druhů kardinálů, vesměs to Američanů, z nichž nejznámější z jihoamerických je kardinál šedý (*Paroaria cucullatus*, Lath.) rovněž oblíbený pták klecový.

Mezi exotickými ptáky drobnými zaujímá nejprřednější

místo obsáhla čeleď snovačů (*Ploceidae*). Z těch pak hlavně nás zajímají pěnkavy nádherné čili zrnojedi (*Spermestinae*), také amandini jim říkají. Jest to především:

Rýžovník či amandin rýžový (*Spermestes [Oryzornis] oryzivora*, L.).

Franc.: Padda ou Oiseau de riz; angl.: Java Sparrow, Calfat; holl.: Rüstvogeltje of Padda; Padda (již. Asie); Glate (Java); Gelatik (Sumatra); Glastik-betul (Malajci); Ram-Gira (Bengal.); něm.: Der Reisvogel, Reisfink, Reisfresser.

Tab. XIII.
obr. 99.

Popis: Pěkně, ne však křiklavě zbarven s elegantní kresbou. Hlava s týlem a šíjí, jakož i hrdlo jsou černé, tváře sněhobílé, ostatní tělo roztomile namodrale šedé, vespod poněkud narůžovělý, říť bílá; letky tmavohnědy, ocas černý; veliký dlaskovitý a nemotorný zobák je leskle růžový, kroužek kol oka červený, běháký zahnědle pleťové barvy. — ♀ se neliší. — Velikost domácího vrabce.

Vyskytuje se také sněhobílá odrůda rýžovníků, která vznikla zajisté dlouholetým, spíše staletým pěstováním, hlavně v Japonsku. Můžete je viděti na př. v Petzoldově obchodě v Praze (Haviřská ulice) po celý rok. Tento rýžovník jest po celém těle bělostný, máje leskle růžový

zobák a běháky a jest i přes tuto jednoduchost ve zbarvení jedním z nejpěknějších ptáků klecových a hledaným objektem v obchodech ptáčnických. Zhusta lze u některých těchto „albinů“ pozorovati návrat ku původnímu druhu (attavismus) anebo modravý nádech, nebo i celí strakatí se vyskytují. Také hnědý rýžovník byl vypěstován a párek takových byl r. 1896 chován v berlínské zoolog. zahradě.

Sundajské souostroví, jižní Čína, Indie a Maskareny jsou jeho pravou, původní vlastí, do něm Vých. Afriky byl zavlečen a také jinde se pokoušeli jej aklimatisovati (1870 Dr. Stölker na St. Fiden). Od nejstarších dob již se pěstuje v klecích, jsa oblíben dílem pro svoje solidní a sličné zbarvení, dílem pro podivuhodný zpěv a zajímavé námluvy a doposud nalézá četné milovníky.

V zajetí se snadno rozmnožuje a staví neumělé hnízdo většinou ze slámy, sena, peří a p. v budkách, bedničkách po doutníkách a p. Na svobodě žijí rýžovníci nejvíce — ač celkem o nich nemnoho víme — v travnatých, bambusových houštích, v džonglich, v polích rýžových a v sadech třtiny cukrové. Mimo dobu hnízdění se žijí v hejnech, hlučně po krajině se potulují a způsobují zhusta na polích rýžových a durrou osetých značné škody.

Jest vytrvalým, zdobným a vždy čistě a uhlazeně se nesoucím ptáčetem, povahy zcela mírné a pokojné. Rozmnožování jich v kleci je dosti obtížné a nevyplácí se pro láci, neboť jej lze koupiti v obchodech po 4—5 K, odrůdu bílou za 10—12 K.

Zpěv jeho se podobá zvonění maličkým zvonečkem.

Jiná podčeď; krásných astrildů čili amandavů, z čeledi pěnkav nádherných zahrnuje v sobě několik rodů, ze kterých si vybereme jednoho z nejkrásnějších, ačkoli nesnadno člověku rozhodnouti, kterému druhu z nich vlastně cenu krásy přiřknouti; všichni jsou spanilí, roztomilí drobní ptáčkové. Vždyť je znáte, u našich lepších ptáčníků, bývá jich často hejňko v kleci pohromadě a líbí se jeden víc než druhý.

Tygříček (*Aegintha* [*Habropyga*] *amandava*, L.).

Tygrovaný astrild. — Franc. Benguéli piqueté, Bengali mouscheté; angl.: Amaduvade Finch; holl.: Getygerde Amandava; Lal Munia (v Indii); Ussing (Sundajci); něm.: Der Tigerfink, getigerter Bengalist, Kolibrifink

Popis: ♂ ve svatebním rouchu je povrchu žlutohnědý, brzo světleji brzo Tab. XIII. temněji a jinak celý jako v purpurový pláštík oděný a ten má ještě po sobě tmavo- obr. 96. rudé kresbičky; křídla má hnědá, ocasek černý; na červených bocích, břišku, kostřeci, křídle i ocasních krovkách je poset četnými pravidelnými bílými fupkami; na posledních letkách a perech rýdovacích jsou bílé poloměsíčky; od zobáku vede kolem

očí černý proužek; červený zobáček je na slemeni černý, kroužek oční krásně oranžový, očko tmavohnědé, běháčky pleťové. — ♀ je povrchu tmavohnědá, vespod zahnědle žlutá, na kostřeci a ocasních krovkách krásně žlutočervená, leč všech barev přece jen mdlejších než u ♂. Celkové zbarvení tygřička mění se dle doby; tak v době hnízdění se je vždycky živější než potom, ale zobáček zůstává vždy červený. U ptáčníků bývají obyčejně tmavší a teprve na světle dostávají svou původní barvu. Jest menší našich nejmenších ptáčat.

Obyvá východní Indii a souostroví Sundajské Astrildy zdržují se v travnatých nížinách ve vysoké trávě nebo nízkých křovinách, často blíž polí, mnozí i v rákosí a sítinách.

V čas hnízdění se žijí po párech, potom však v rodinkách až na 8 kusů čítajících, načež se shlukují ve veliká hejna, která na polích nadělají hojně škody a musí je tu různým způsobem zaplašovati. Jsou to praví znojedí.

Manželství jejich je trvalé a vzájemná něžnost ptáčat těch nezná mezí, tísni se k sobě tak blízko, že každým okamžikem musí jeden přes druhého přeskakovati nebo přelézati, aby nebyl ku větvičce příliš tlačěn.

Hnízdo staví buď volně v křovíčku, u stropu klece nebo na podobném místě a bývá podoby visutého váčku z papíru, lýka, žini, vláken bavlny a p. upleteno a jedním nebo dvěma vchody opatřeno; ty bývají pěkně bavlnou nebo chlupy vykrouženy. Anebo to je někdy nepořádná velká hromádka z téhož sneseného materialu se vchodem toliko s polovice překlenutým. Snáší pravidelně 4 bělounká vajíčka, ze kterých se za 11 dní líhnou holátka. V době sezení zapuzuje ♂ každého ptáka od hnízdečka.

Hnízdí se na podzim (dle našich pojmů) od září do ledna a to 3—4krát. Neposkytne-li se jim hnízdního materialu, možno je přiměti ku hnízdění se až na jaře nebo v létě (po našem). Mnozí pěstitelé si na ně naříkají, že se jim nechťejí budto hnízdití vůbec, anebo že mladých zanechávají.

MLádata jejich netřesou při krmení křídélky ani nežebrají o sousto jako činí mladé pěnkavičky, ani za starými neposkakují, nýbrž jako myšky a s velikým křikem přibíhají ku starým, odcapou hbitě několik krůčků nazpět, položí hlavičku šikmo jednou tváří k zemi, otevrou vzpřímený zobáček a křičí, pokud se jim sousta nedostane; nekrmí tedy tyto ptáčky z volátka, jako známe u některých pěnkav.

Náš tygřiček je nejkrásnějším všech drobných astrildů a zároveň „zpěvák“ ze všech nejlepší. Trilkuje poněkud jako sýkorka a mile vábí, takže vlastním zpěvem, nebo strofou ani se to zvátí nemůže. Prodává se asi za 3—4 K kus.

Jinou podčeledí snovačů jsou tak zvané vdovy (Viduinae), vyznačující se některými dlouhými pery rýdovacími, kteréžto příkrasy po

vyhníždění se pozbývají a stávají se nevzhlednými. Zástupcem jich budiž nám nejznámější z rodu vdov kohoutoocasných (*Vidua*):

Vdova rajská (*Vidua paradisea*, L.).

Vida rajská. — Fran.: Veuve à collier d'or; angl.: Paradise Whydahbird; holl.: Roodbruin zwarte of Paradijs, Weduwe of Wectitje; něm.: Die Paradieswitwe, nesprávně Paradiesvogel = rajka (!) (ve zvěřincích).

Popis: Svatební šat ♂: Vrch hlavy, obličej, hrdlo, hřbet, křídla a ocas jsou černí, poslední mramorovaný; od šíje s obou stran krku na prsa a do polovice břiška je krásně skořicově hnědý, lesku vpravdě zlatového; spodek zahnědle bělavý; obě prostřední pera ocasní jsou neobyčejně dlouhá, více než činí dvojnásobná délka těla, střeovitě k sobě horem skloněná a jako pera kohoutí (ovšem mírněji) zahnutá, ku špičce znenáhla se zužující. Obě nejbližší (sousední) po každé straně jsou rovněž leč méně, prodloužená, široce mečovitá, tupá a jako obě prostřední porostlá štětkovitými paprsky praporevými. Zobák černý, oko tmavohnědo, běháčky zarudle hnědé. ♀ je povrchu narezavělá a každé pírko je zdobeno černou ostéenkou; vrch hlavy a tváře jsou světle plavohnědé; nadoční proužek je široký, tmavohnědý a dosahuje až do týla; celkem tedy je zbarvení odlišného a na našeho vrabce, aspoň s vrchu, upomínajícího; také velikost ptákova je vrabčí, ovšem bez prodloužených per ocasních. Jest ještě více druhů vdov, jež se k nám importují a které různé oblihy docházejí.

Tab. XIII.
obr. 95.

Domovem vdov je Afrika a to střední a západní a odtud se k nám přivážejí na podzim i v šatě svatebním, v zimě se přebarvují do šeda. Nádhra její potrvá dle žíru 3—6 měsíců až i 1½ roku (na svobodě asi 4 měsíce) a vůbec vybarvování její v zajetí je tuze neurčité a nestejně. Russovi se podařilo jednou za řadu let, že se vyvedlo jediné mládě v jeho ptačinci; bylo líné po vyvedení a nadmíru žravé.

Ve svém bydlišti se zdržují v krajinách hojně stromovím porostlých a to dílem v malých družinách, dílem i u velkých hejnech. Živí se různým semením. Na svobodě rychle pelichají a v době tropického léta (sucha) zdobná pera ocasní jí vypadávají. Zpěv ♂ je prostinký, nikoli však zrovna zavržení hodný; povahy je celkem vdova rajská mírně i tehda, kdy se hnízí.

U nás se prodávají od 4, 6, 8 K — do 54—72 K za pár a jako ptáci klecoví jsou dost oblíbeny; jsou však choulostivější než pěnkavy nádherné, leč nečiní velikých nároků. Jsou ozdobou ptačinců a potěšením, někdy i mrzutostí pěstitelů. Krmí se zobem kanáří, musí si naň však teprve zvykat při krmení měkkým žírem, kuklami mravenčími a červíky. Vydrží v zajetí kolik let.

Ku konci zastavíme se u nemálo zajímavé, také exotické čeledi tangar neboli tálů (dle Presla) (*Tanagridae*). Jsou to pestrobarevní, skvostní ptáčci, co do povahy však plaší, bouřliví, nepokojní proto ani ne tak milí, až na nepatrné výjimky oněch, jež se živí plody. Ano i zlo-

myslnost lze jim vytknouti a pro ni se nehodí ani pro voliery ani pro komory ptačí. Jest jich známo více než na 300 druhů, jež se řadí ve více rodů: tanager černých (*Tachyphonus*, Vieill.), barevných (*Traupis*, Boie), nádherných (*Calliste*, Boie) a libohlásků či organistů (*Euphonia*, Desm.). Domovem jsou v Americe, jsouce rozšířeny bezmála po celém tomto světa dílu. Na severu jsou ptáky tažnými, dostavující se na jaře pozdě a brzo na podzim zase odletují; na jihu toliko přeletují. V době hnízdění se žijí po párech, obývajících svůj určitý okrsek, později v rodinách nebo menších družinách. Živí se jednak semeny a vedle toho i nepatrně hmyzem, jednak plody a bobulemi. Hnízdí se v nízkém křoví nebo na stromech ve hnízdech otevřených z různého smíšeného staviva zbudovaných.

Mnozí přírodopytci blouzní o kráse zpěvu sem tam některého druhu, ale v zajetí nelze mnoho pochvalného říci; naopak většina tangar se ozývá drsnými, melodie prostými tony a jen některé se dávají slyšeti ne právě a valně uměleckým svým zpěvem, ku př. tangary purpurové a organisti či libohláskové. Stará pravda, že dle zevnějšku neradno souditi na nitro, na vlastnosti člověka, a právě tak i ptáků. Vážme si našich prostých ptáček barev šerých, což to jsou mistři pěvci na rozdíl od vyšňořených a vyfintěných exotů, kteří „zpěvem“ svým se brzo zprotivují.

Veškeré tangary semenožravé jsou ptáky vytrvalými (černé a barevné), ony, jež se plody živí (nádherné a libohláskové) jsou ptáci náhlí, choulostiví, zmírající sebe nepatrnějšími vlivy: požitím pokazeného žiru a p. Ani ku rozmnožování se valně nehodí a toliko u dvou druhů se to dosud v zajetí podařilo (Dr. Russ). V zajetí mimo to ztrácejí při nevhodné potravě a vůbec nepříznivých poměrech svoje krásné a lesklé barvy.

Jako zástupce alespoň jednoho z dříve uvedených rodů tangar nádherných (*Calliste*) vybrali jsme jeden druh asi ze 60 dosud známých:

Tangara (také tanagra) sedmibarvá (*Tanagra* [*Calliste*] tatao, L.).

Fran.: Tangara septicolor ou le Septicolor; angl.: Paradise Tanager; něm.: Die siebenfarbige Tanagra.

Tab. XVI. Popis: Vrch hlavy a tváře leskle zelené (mořské) barvy, šupinatě vyhlížející; **obr. 114.** čelo, týl, šíje, hřbet, křídla, ocas a řiť jsou černy; přes křídla jde příčný pruh blan-kytně modrý a také prvé letky jsou touže barvou zalemovány; dolní hřbet je ohnivě oranžově červený, kostřec žlutočervený; krk od kořene zobáku až po horní hrud' je lazurově modrý; boky, strany krku a břicha jsou také krásně modré; zobák a běháčky černé, oko hnědé. — ♀ je barev mdlých a více do šeda převládajících; uprostřed a dole na hřbetě je žlutá. Velikost našeho kanára.

Vlastí tohoto pestrého ptáčka jest Jižní Amerika.

Jest velice choulostivá, vrátká a jen zřídka a to ojedinele se vyskytují na evropském trhu ptáčím; jaký div, že jsou neobyčejně drahé.

Vráz ve svém díle „Napříč rovníkovou Amerikou“ na str. 309. zmiňuje se o této tanagře, že na tanečním rouchu indianském viděl „kúžičky nejskvostnějších ptáčků jihoamerických, jejíž duhové barvy na malém tělíčku vrabce září a lesknou se jako drahokamy“.

Jako článek spojující tanagry se strdimily jest považována čeled pěvců lesních (Sylvicolidae = Mnioiltidae), kteří se liší od předešlého rodu slabším zobákem podobajíce se nemálo též pěnkavám. Jsou to rovněž ptáci velikosti nepatrné a známe jich na 120 druhů, vesměs amerických; rozšíření jsou většinou v severní části tohoto dílu světa a některé druhy hostí i Amerika střední. Způsobem života jsou podobní celkem našim pěvcům.

Jeden druh stal se občanem evropským, nabyv práva toho 19. listopadu 1858, kdy byl chlapcem foukačkou uloven na Helgolandu a dostal se do proslulé sbírky Gätkeovy. Jest to:

Lesnáček zelený*) (Dendroeca virens, Gm.).

Něm.: Grüner Waldsänger.

Popis: Povrchu je olivově zelenožlutý, na tvářích a po stranách krku čistě žlutý; krk zřetelně (hrdlo) a volátko je černý, spodek bílý, na slabínách a bocích tmavě podél skvrnitý; přes křídlo jdou dvě bílé příčné pásy. — Délka 12·7–12·9 cm křídlo 7 cm, ocas 6 cm.

Ve své americké vlasti je ptákem tažným. Hnízdí se vysoko na severu a zaletuje druhdy až do Grónska i dále na východ, jak zřejmo z jeho příslušnosti evropské. Povahou je podoben našim pěnicím, jsa nepokojným a hbitým a jako ony anebo sýkory se prohání v křovích a po stromech lapaje různý hmyz. Mají ho za dobrého pěvce. Hnízdo staví ve křovích jako dost vysoko na stromech a snášívá 4 vejce (20 × 14 mm).

IX. čeled': Špačkové (Sturnidae).

Zobák rovný, shora i zdola trochu stlačený a ku předu dosti široký, slemeno jeho leží v jedné přímce s temenem, hluboce do čela vnikající; ostré jeho okraje poněkud vystupují; nozdry jsou oválné

*) V „Atlasu středoevrop. ptactva“ pod čarou str. 69. navrhuje pro něho Janda název „pěnice zelená“, patrně přehledl, že v Brehmových „Ptáčích“ II. díl I. čes. vyd. str. 403. je již dávno pokřtěn případným názvem „lesnáček“.

a s polovic blankou rohovitou zakryté; kol kořene zobáku není štětinek, anobrž všude peří; křídla jsou hrotitá; 1. letka nepatrná a vždy kratší polovičky 2.; nejdelší letky jsou 2. a 3. nebo 3. a 4.; běháky jsou zřepdu kryty destičkami a jsou kratší středního prstu. Známé jich asi na 150 druhů; v Americe jich není.

1. rod: *Sturnus*, Linné.

Zobák špičatý, skoro přímý; 1. letka jeví se jen jako kratinké kopinaté pírko; ocas je krátký a jeho spodní krovky dosahují až na jeho konec. Tento rod čítá na 40 druhů Starý Svět obývajících.

Špaček obecný (*Sturnus vulgaris*, L.).

Špačík, špačíček. — Rus.: Skvorec; pol.: Szpak, szpak zwyczajny; chorv.: Šarani čvorak; bulh.: Skorec, skorovranec; něm.: Der gemeine Star, Starmatz, Starl.

Tab. XV. Druhový znak: Černý, fialově a zelenavě lesklý a bělavě kropenatý (na jafe);
obr. 120. hlava malá, špičatá o plochem čele; oči blíže zobáku; peří velmi úzké a hrotité a jeho konečky jsou bílé nebo zahnědlé; na podzim se zdá nápadněji a hustěji kropenatý než na jafe, kde tupky ty částečně zmizí. Mladí ptáci jsou hnědošedí s bělavým hrdlem, hrudí bělavou, černošedě skvrnitou. — Délka 18–20 cm, křídlo 13·5 cm, ocas 6 cm, zobák 2·6 cm.

Hlava, hrdlo a uši se lesknou do zelena, dolní hrud' a slabiny do modra; zobák dle stáří a dle doby roční mění svoji barvu, jsa žlutý, modravě černý s okraji bělavými anebo celý šedočerný; oko tmavohnědé nebo šedohnědé; běháky tmavohnědé až pleťové. — ♀ není tak tmavá a obruby per křídelních má mnohem širší, skvrny také jsou větší a jeví se tudíž v celku světlejší a strakatější čili kropenatější.

Vyskytují se také přírodní hříčky: špačkové úplně bílí nebo bíle strakatí. Také zelený lesk není vždy stálý, přecházeje poněkud nebo částečně do červena a takto zbarvený špaček nazván *St. vulgaris* Menzbieri, Sharpe. Hlava jeho a slabiny jsou lesku purpurového a právě tak i uši s hrdlem; vyskytuje se v Sibiři a Reiser nalezl jej také v Bulharsku s přechodnými formami ku špačkům zeleně lesklým. Mezi oběma extrémními formami je mnoho přechodů, z nichž jaksi střed tvoří *St. vulgaris intermedius*, Pražák, ač-li vůbec může býti proto za dokonalou formu pokládán. Na Farøerách je špaček stálým ptákem, jsa větší našeho a pojmenován *St. vulgaris farøensis*, Cab.

Špaček je obyvatelem celé Evropy a Asie až po 70° s. š. a na východ rozšířen až po Bajkal. V našich šířkách a severněji se hnízdí hojněji než na jihu. Za tahu zaletuje až do Bengálska. V Evropě čím dále hustěji jich přezimují houfy v jižních zemích, ačkoli mnoho jich

přeletuje moře do sev. Afriky a přezimují pak v Alžiru a Tunisu; zde v ohromném množství. Zajímavé je uvést, že jednotlivci odvážili se již svojí jarní pouť prodloužit až do Grónska a na Labrador, aniž by se tam však hnízili; pouhá to asi výzkumná cesta čili výprava. V Dobruždi jich bývá na podzim spousty. U nás je špaček všude znám, alespoň dle jména; místy se hojně a pravidelně hnízí, leč jsou krajiny, kde mimo za přeletu nebo za tahu se jinak neusazuje a neobjevuje. Sir r. 1877 sestavil statistiku ze 3021 míst, odkud jej došly zprávy (z Čech) a shledal, že ve 2320 osadách se špaček hnízil, ve 138 se jen v létě s mladými vyskytovali, v 61, kde jen za tahu se ukázali a z 502 míst ani zmínky se o něm nestalo. Podobné poměry asi panovaly i jinde.

Miluje listnaté lesy, hlavně dubové, nepřilíš rozsáhlé, jež se střídají s lučinami, rolemi a pastvisti a kde je také voda; zde se vyskytuje často hojně. Avšak i v krajích chudých stromovím, jako zase v Alpách, na pobřeží mořském i ostrovech jej nalézáme. Po vyvedení mladých shlukují se u veliká hejna a poletují po ladech, jetelištích, strništích, zapadají do řepných polí a p., sbírajíce tu hmyzy.

Krajiny suché, bezvodé se jim nezamlouvají a jedině za toulek se tu na krátko zastavují. V přemnohých krajinách se hnízí na zahradách, domech, ve zvláště zařízených koloniích (na způsob včelníků) v zavěšených budkách či krbech, ať už co nejpřirozeněji s kůrou zrobených, nebo jen ze sbitých dětskou rukou prkének, ať z hlíny uhnětých nebo z proutí upletených. Jinde zase můžeš mu dávat i nabízet budky všelikého druhu, špačků tu neudržíš, nepřilákáš, neupoutáš. Záleží na krajině a nikoli na budkách, jak se tu a tam káže neustále o rozměrech, formě, výšce a pod. Viděl jsem v Litošicích špačky nízko na švestkách i na zemi ve spadlé budce se hníziti.*) Rozumí se, že přirozených dutin rád používá ku založení domácnosti.

Ve vlastech našich je špaček stěhovavým ptákem, jenž cesty své koná za dne, hned u větších nebo menších, někdy ohromných hejnech. Za mírné povětrnosti zimní zjevují se u nás již v lednu, ale zmizí opět, dostaví-li se nepohoda nebo mrazy; v únoru však už veliké houfy jich se počínají hýbat ku severu, což potrvá tak do března. Jednotlivci nebo družiny zůstávají tu i přes zimu, jak opět a opět bylo na různých místech shledáno. Že ti a taková zkusí tu psoty veliké, netřeba doličo-

Obr. 33. Špaček obecný.

*) Viz aut. čl. „Kolonie špačků v Litošicích“ Vesmír XVIII. (1889) str. 278.

vati, oni i jarní přistěhovalci mnohdy tu zažívají s polními skřivany chvíli zoufalých, jak nás zkušenosti častokrát už poučily. Mám skvostného samečka ve sbírce, který zahynul právě na první jarní den 1888 hladu, byv nalezen na sněhu v Litošicích.

V srpnu se počínají objevovati veliká hejna špačků po krajinách a na noc zapadají dílem do rákosů a kde těch není, tedy do mladých smrčín; tím způsobují škodu, že přelamují rákosí, jež se v zimě žne a upotřebuje nebo lámou stromy, znečišťující trusem svým okolí, což nezůstává bez úhony na zrůst stromů, jak se strany lesníků se dokázalo.

Hnízdí se v dutinách jakýchkoli, nejraději ve stromech poblíž pastvin, na okraji listnatých lesů nebo ve vrbách a jiných stromech. Leč i dutiny ve skalách, pod střechami a holubnicích jsou mu vhod. Na Faröerách a ostrově Bornholmu v Baltickém moři, kde se špaček hojně vyskytuje, musí bráti za vděk i trhlinami skalními na samém pobřeží. V Bulharsku, píše Reiser, hnízdí se v městech jako ve skalách, hlinitých březích a dutinách stromů. O umělých budkách (budníkách, krbech) už se stala zmínka a mám za to, že dnes většina středoevropských špačků jen v nich světlo světa spatřila; nedostává se dutin pro jiné ptáky doupné, natož pro množství špačků. Tím spíše chápe se pták tento nabízených hnízdišť, protože není vůči člověku plachým, ano možno tvrditi, že jeho společnost přímo vyhledává; stal se takorba místy ptákem domácím. Na severu se hnízdí toliko jednou, u nás jen výjimkou (nikoli zpravidla) se hnízdí tu a tam dvakrát, v již. Německu má to býti však pravidlem. Hnízdo samo nelze pochváliti a nač by je také v budkách nebo děrách umělecky prováděl? Material k tomu běhe přerozmanitý: listí, slámu, stébla trav, vlnu, chlupy, peří, aby bylo teplé. Jako zajímavou zvláštnost sluší uvést, že také květin ku stavbě někdy používá jako květů ovocných stromů, žlutého petrklíče zahradního a jiných kvítků (Bau).

Koncem dubna nebo počátkem května bývá ve hnízdě 4—5 (5—7), podruhé také 4—5 bledězelenavě modrých vajec beze skvrn, skořápky lesklé a hluboce porovité; na světle rychle vybledají. Průměrná velikost 28·3 × 20·8 mm, váha 0·45 g; vejce na Faröerách 34 × 25 mm. Po 14 dnech se líhnou holátka za 32—34 dní po prvním snešení vejce se mladé vyvádějí, což do druhé poloviny května připadá. V tu dobu slyšeti bývá všude volání jejich, protože po nějakou dobu poletují se starými, byvše jimi ještě krmeny. Ponenáhlu naučí se sami špačičkově potravu vyhledávati (na př. třešně) a pak jsou již samostatnými. Nyní se shlukují ostatní mladí ptáci a tvoří ona zmíněná již hejna, která vidána v době zrání třešní, ranných hrušek, v době kdy stromy švestkové jsou plny zámotků bource prstenčivého. Dlouho se však nezdržují v okolí svého rodiště (alespoň v krajinách severních), nýbrž přeletujíce tuží svoje

1. Drozd modrý. — 2. Drozd skalní. — 3. Bělořit obecný. — 4. Bělořit jižní. —
5. Bramborníček černohlavý. — 6. Bramborníček hnědý.

křídla a připravují se na dalekou cestu do světa. Již v polovici června táhnou veliké houfy mladých špačků přes ostrov Helgoland do jihozápadních zemí evropských (Francie, Španěl a také do Afriky).

Po vyvedení a vychování prvních mladých, zřídí a pospraví jakž takž prvou kolébku, něco vyhodí, nové přidají, zejména zeleným listím přiozdobí (jest ho všude hojnost nyní) a proto také Němci říkají mladým z druhého hnízdění „Laubstare“. Vyvedou-li se i tito letní, pak se staří připojí k nim a zbylé mládeži jarní a zůstanou s nimi už pohromadě přes celou dobu i za tahu. Povšimnutí zasluhuje, že staří ♂ než na dobro odletí (v září nebo i v říjnu) navštěvují na několik dní nebo i týdnů svoje staré bydliště a jakoby se loučili a zamlouvali si byt na příští jaro, prozpěvují jako na jaře, vletují a vyletují z budek, ale v nich nepřenocují, anobrž na večer v houfech vyhledávají svoje hřadoviště, kam se z okolí na kolik hodin cesty vždy dostavují, aby tu po děsném hluku a křiku konečně přespali.

Prof. Lütken z Dánska (Ornis 1886) píše toto zajímavé: „Statkář Herschend z Herschendsgave (na vých. jezera Skanderborgského) pozoroval r. 1878 a r. 1884, ve kterých letech se ve zdejší krajině neobyčejně mnoho špačků zdržovalo a žádných dutin více ku hnízdění se nemohl sehnati, že si stavěli hnízda na stromech, zvláště ve smrkových a jedlových lesích ve výši 9—10 m. Byla urobena z uvadlých kořínků travních, velice nepořádně snesených a naházených a v důlku hnízdním bylo peří vejším za podložku. Tak 24. dubna 1884 nalezl týž pán v jistém jedlovém lesíku 24 hnízd špačky obývaných anebo v práci se nalézajících.“ — Kterak naučila nouze Dalibora housti — znáte dobře. Nuže!

Mladého špačka lze snadno vypiplati kousky tvarohu, máčenou houskou ve vodě nebo mléce a kousky masa. Tmavší mláďata z hnízda vybraná jsou jistě ♂♂. Není však radno drápky zachyceného špačka násilím odtrhovat, snadno se mu drápky utrhnou a více nenarostou.

Špaček jest ptákem neobyčejně čilým, veselým a skoro pořád v pohybu ho naleznete; tento neklid jej pudí brzo sem brzo tam a jen zřídka kdy jej vidáme zahálet i to při zažívání; práce je mu druhou přirozeností. Je takořka typem společenského ptáka, vždyť netoliko vlastní kamarádi, ale i havrani, kavky, drozdoví ptáci jsou mu milými společníky za doby tahu v cizině, jakoby měl vlastních málo. U nás na jaře vidáme je poletovati mimo to i s čejkami. Pěkně kráčí po zemi kývaje se při tom ku předu; někdy za spěchu i poskočí. Lítají hlučně, šumně, rychle, rovně a chvílemi ani křídly nepohnou, řítíce se bez pohybu ku předu. Než usednou či zapadnou chvíli se vznášejí a lítají-li v hejnech, tož vždy v šicích sražených, zvláště u středu. Zapadajíce na večer na hřad vrhají se s výšky střemhlav se staženými křídly do rákosin, čímž způsobují svištivý šum, dosti slyšitelný a stačící, aby nevědomce poděsil. Krásné je podívání na manevrující špačky; viděli jste jistě.

Špačkové hojně pijí a často se koupají, alespoň v zajetí. Na noclehu působí pozorovateli mnoho zábavy, když houfec za houfem s různých stran přiletuje a zapadá. Po usednutí spustí hlučnou; zpívající, štěbetající, hvízdající, rachotíce vespolek a každou nově přichozí tlupu hlasně vítající. Ta se ihned připojí a přimísí ku společné „večerní pobožnosti“, až s nastalou tmou umlkají. Že jich sedívá několik na jednom stonku, ohne se tento a poskytuje jim pohodlné lávky, ač-li se pod nimi nezlomí docela. Záhy za ranního šera, než koule slunečná nad obzor z ranních mlžin se vyhoupne, odbývá se „ranní pobožnost“ v tomže stylu i tempu a melodii jako večer před tím, načež se většina noclehářů najednou zdvihá a jako bouře zahlučíc opět usedá, což se opětuje několikrát, až konečně menší družiny odletují tam, odkud na večer přilétly. Brehm píše, že také tak si vedou i v zimních bydlíštích, tady možno v lednu slyšati píseň ♂ s věže domu toledského jako

v Egyptě s būvolího hřbetu.

Špačkova porava se řídí dle doby roční a jest tudíž rozmanitá.

Avšak hmyz vždy tvoří její podstatu a jest mu nejoblíbenější pochoutkou; jsou to především de-

Obr. 34. Letící špačkové.

šťovky, plži nazí, larvy či ponravy brouků, housenky (ale ne každé), kukly ovádi, střečkové, mouchy, brouci, zvláště chrousti a chroustkové, kobylky, cvrčkové, krtonožky a j., jež na posečených lukách, ladech a rolích hledají a sbírají. Později zapadají na zrající třešně, před nimiž, jak každoročně vidím kolem budovy školní ve Starkoči, nelze jich ani uchrániti, leda jako v Porýnsku činí — příkrývají stromy starými rybářskými síťmi; všeliká zradidla i střelba selhávají a tak nezbyvá sadařům než buď aby sami anebo za plat zjednanými výrostky nebo hochy po sadě pobíhajícími zaplašovali nevídané, stokrát prokleté hosty. Mají sice na polích pastvy dost. leč pro změnu sladká třešinka nikdy prý neuškodí, po tučné hostině podává se přece desert. Po třešních přijdou na řadu ranné hrušky (marketky) a slivy s merunkami, bezinky, po té švestky a na podzim pak ještě vinné hrozny a vlašské ořechy. Jak vidíte dobrého tuze mnoho najednou a ku podivu všude špačiček stačí a nevynechá nikde, ačkoli je v každém ohledu v ten čas hostem velmi nevídaným. Co tu křiku, co hluku klapačkami, řehačkami, práskání bičem a křiku, aby se jen samozvanci drželi opodál. Misty — a není

divu — zredukovali lidé počet špaččích budek na minimum, jen proto, že ptáci ti ohrožovali úrodu ovocnou (třešní). Na pastvinách sedají beze strachu ovčím, skotu i vepřovému dobytku na hřbet, vybírajíce jim tu různý hmyz a jeho larvy. Jmenovitě ostříhané ovce zbavují cizopasníků, jsouce jim dobrodinci. Za oráčem pobíhají v brazdách sbírajíce tu všeliký hmyz na povrch vyoraný. I stromy zbavují housenek a zvláště jsem pozoroval r. 1906—7 v červnu, ani vybírali kukly ze zámotků bekyně zlatořitné a bource prstenčivého, pomáhajíce statečně kavkám.

Oceniti užitek z požívání různého hmyzu je nesnadno, protože sbírají užitečný i škodlivý hmyz; o škodě jste slyšeli.

V zajetí je dost snášlivým ptákem vůči ostatním, ale stává se nepohodlným svojí štouravou povahou a svým znepokojováním neustálým a velikou zvědavostí. Hnízda svévolně jim škube, vejce z hnízd vyhazuje a všeliké taškařice jim provádí. S kočkou anebo se psem hledí se brzy zpráteliti a pak se můžeme pobaviti, když jim sedá na hřbet a chytá jim blechy. Avšak jakmile službu svou počne všetečka prokazovati v uších anebo v nose, pak je z toho jenom trochu mrzutosti. To však špačička nevyrušuje a brzo si vynajde novou posici.

Je velice učenlivým, ale nikterak není třeba mladým špačkům jazyk podřezovati, jak se za to dosud má a jest to surovostí a necitelností, zrovna jako oslepování ptáků za účelem horlivějšího zpěvu. Naučí se jako kos různé nápěvy hvízdati a jak známo i několik slov pronášeti jako málokterý pták. Že si někdy zamane zavržati jako kolečko u trakaře nebo u káry, zaskřípáti jako zarezavělá korouhvička na střeše nebo jako pilník po plechu drnčící a p., to vše dlužno mu prominouti, to spadá na vrub jeho šelmovství a člověk se tomu musí konečně opravdu zasmáti. I anekdoty se o něm vypravují. Jistě že znáte onu školní „Špačiček pán.“ A ještě jednu vám k ní přidám, poslyšte: Učitel měl špačka, jenž mezi mnohým jiným žvatlal také slova „per compaignie“. Jednou se mu nějak podařilo prchnouti z klece a octl se v hejně divokých kamarádů, s nimiž se chytil do ptáčníkovy sítě. Podle červeného obojku ihned byl poznán mezi ostatními nešťastníky a když číhař se udivené táže: „Jak pak ty ses sem špačičku dostal?“ Špačiček v kritické situaci nadmíru vhodně odpověděl: „Per compaignie!“ (s kompanií = setnínou) a to mu zachránilo život a dostal se opět k svému pánovi.

Avšak jako se brzo naučí, tak také zase brzo pro jiné zapomíná. Zvláštní jest, že skoro podobnou schopnost kučení pozorujeme i u samičky, která zpívá tišeji, stydlivěji. Ano i starého ptáka naučíte cizím

Obr. 35. Pasoucí se špaček.

nápěvům, ale takoví všechno pletou páté přes deváté, jsouce příliš uvyklí svému zpěvu na svobodě; jinak zpívají téměř po celý rok. Jsou čistotní, pilně se a dokonale koupají, jenže při tom nadělají až kalužin. V zimě se nesmí koupati v netopené světnici, peří by mu dlouho neuschlo a pták by se nachladil a zhynul.

Ve přirozeném zpěvu špačkově lze ledacos uslyšeti, protože je to směsice hvízdavých, hrčivých, cvrčivých a bůh ví jakých tónů, mezi nimiž se ozývají opět příjemně znějící hvizdy, napodobené vábivé zvuky a volání jiných ptáků. Nejvíce a nejnápadněji zaslechneme volání žluvin a to jak jarní, tak letní; Bau píše, že většina špačků ve Vorarlbergu tak činí, ač se tam žluva skoro nevyskytuje. Vypravuje se také, že mňouká po kočce, štěká po psovi, kokrhá po kohoutovi atd., při čemž arci pracuje fantasie posluchačova nejvíce! Vábíce volají „štár štár“ (odtud jeho německé jméno); někdy a to když volají na poplach při zjevení se škodné, ať už pernaté nebo domácí micinky u hnízda, ozývají se úsečným varovným: „špet, špet“.

Špaček má prý mít dobré maso, zvlášť mladý; staří jsou trochu tuzí a zahořklí.

Špaček černý (*Sturnus unicolor*, Marm.).

Špaček jednobarevný. — Něm.: Der Schwarzstar, der einfarbige Star. —

Druhový znak s popisem: Peří vesměs beze skvrn, mdle břidlicově černé barvy, sotva trochu do zelenava a fialova se lesknoucí; toliko mladí ptáci na podzim po prvním vypelichání jsou na předku drobounce kropenati, což potrvá do příštího jara. než se konečky per otou. Peří na hlavě, krku a hrudi je velice dlouhé a úzce hrotité, naproti tomu na prvním šatě ptáků po vyvedení je peří zaokrouhlené a co do kresby se podobá šatu našeho mladého špačka, jsouc jenom tmavší. Zobák je žlutý jako síra, u kořene modravý, běháky tmavě rudohnědé, oko černohnědé. — Délka 21 cm, křídlo 14 cm, ocas 6·5 cm, zobák 3 cm.

Obývá hlavně severozápadní Afriku, Španěly a Portugalsko, jižní Itálii a veliké ostrovy: Sicílii, Sardinii, Korsiku a Maltu. Oproti našemu špačkovi je poněkud větší a zavalitější, jinak ale se s ním v povaze a způsobu života shoduje a proto bývá mnohými pokládán za jeho klimatickou odrůdu. V uvedených zemích zdá se býti stálým ptákem.

Prof. König popisuje tuto příhodu: „Roku 1886 naznačil jsem jednomu z Beduinů bydlících u starého vodovodu tunisského, že bych měl rád vejce černého špačka, kteří se tu četně v pilířích hnízdili a že mu dám za to 5 franků. Takovému přírodnímu člověku nebylo nikterak za těžko se k některému z hnízd dostat. Avšak ne — druhý den seděl právě na témž místě před svou chatrčí v zemi, jak jsem jej byl včera opustil a když se ho můj tlumočník tázal, zda-li vejce vybral a opatřil,

dostal lakonickou odpověď, že on právě tak nepotřebuje peněz, jako já vajec ptákových a konec — více nepromluvil. (Cab. Journal 1888.)

Dle téhož autora objevují se špačkové na svých hnízdištích v menších i větších houfech a hnízdí se v trhlínách a děrách zdí, v opuštěných norách vlh a pod. Vejce jsou podobna vejcům špačka našeho, toliko o něco jsou tmavší.

2. rod: Pastor, Temminck.

Zobák se stran stlačený, ostrých okrajů, svrchní čelist je zřetelně dolů zahnutá, poněkud vykrojená s vejčitými nozdrami, jež jsou shora lištkou blanitou zpola zakryty; jednotlivé štětinky u kořene; silné běháky; prostředně dlouhá křídla hrotitá; 2. a 3. letka nejdelší; 1. je velmi kratičká; ocas prostřední délky, mělce vykrojený; drobné peří je měkké, ale nikoli zúžené jako u předešlého rodu, pouze na hlavě je peří špičaté, tvoříc u starých pěknou chocholku. Tento rod je zastoupen v Asii několika druhy.

Špaček růžový (*Pastor roseus*, L.).

Rus.: Srikun, skvornik, rozovij skvorec; pol.: Pasterz różowy, kavikos zawojec, gmarek różowy; chorv.: Cvrľjak kriješvar, krumati brljak; srb.: Škvrľj kriješvar; bulh.: Skakalecojad; slovin.: Drozeg rozhasti, drozgeľa rudozkasta; něm.: Der Rosenstar, Hirtenstar, Heuschreckenvogel.

Druhový znak: Růžový; hlava, krk, křídla, ocas, slabiny a pera stehenní černé; na hlavě chocholka. Ml. ptáci jsou hnědošedí s bělavým hrdlem, nejasně skvrnitou hrudi a nemají chocholky. — Délka asi 21 cm, křídla 14 cm, ocas 7·7 cm, zobák 2·1 cm.

Temenní pera jsou velmi dlouhá, úzká, hebká, černá, fialového lesku a tvoří velkou chocholku; leskem tímto i ostatní černé partie se vyznačují; zobák pleťový s temnou špičkou; oko černohnědé, běháky špinavě masobarvé. — ♀ má chocholku kratší, růžové partie jsou bledší a mdlejší a ocas nepatrně lesklý. Mladí jsou povrchu hnědošedí, vespod světlejší, na hrdle a bříšku bělaví.

Špaček růžový je středoasijský pták stepní, avšak území, v němž se občas vyskytuje jest velice rozsáhlé. Tak na východ až do Mongolska, západně až do oblasti moře Kaspického a Černého, ba ještě dále na západ až do nížin podunajských, Italie, Francie, Španěl zaletuje. V některých letech objevuje se i severněji jako v Anglii a dle „Annals Scot. Nat. Hist“ zaletěli se r. 1907 až na ostrovy Shetlandské. R. 1875 objevilo se jich slušné hejno v Německu a ve Švýcarech; až 30 kusů se jich vyskytovalo v menších družinách pohromadě. V sev. Itálii se jich objevilo tehďa veliké množství, vyhnízdili se tu, načež o podzimním

tahu zmizeli beze stopy. V roce tomto i v našich vlastech se jich mnoho ukázalo, tak dle Hellicha-Friče hejno u Poděbrad (koncem května), před tím (7. května) několik jich uloveno u Všestar (Král. Hradec), 20. května na Pardubsku a i v r. 1862 u Kunětic byli pozorováni. Dále po různu byli dopadeni zatoulaní ptáci jako u Kestřan (Písecko 1889), týž rok a 1891 u Smiřic. Jest pozoruhodno, že pták tento po způsobu jiných cizozemců podniká občasně veliké invase do zemí západních r. 1835, 1889 a r. 1907 se jich spousty vyskytly v Uhrách, jak níže bude uvedeno. Celkem zjištěno, že v minulém století 37krát navštívili střední Evropu.

U Prahy byly střeleny po sobě dva kusy r. 1837 a 1838; jeden z nich byla ♀ s úplně vyvinutým vejcem, schopným snesení, důkaz to, že se tento pták také v Čechách hnízdí, píše Palliardi dle pozorování Wobořilových (Syst. Übersicht 1852).

Z moravských záznamů vychází na jevo, že 31. května r. 1875 bylo jich pozorováno 5—6 kusů u Nov. Jičína a 1 ♂ uloven, později opět 1 ♂ dne 3. června (Talský). Dále 23. května 1893 pozorováno 7 kusů u Oslavan a 1 zabit u Hustopeče (Čapek).

V Podunají se dost často zjevuje a v Dobružci je každoročním hostem, někdy docela i obecným ptákem. Zřídka kdy zalétne se do Afriky. Hřadují ve vrbínách, protože vysoké stromy většinou v jejich domovině — ve stepích — nerostou, proto však, kde je naleznou, rádi jich používají. Přistěhovalci k nám zavítavši obyčejně se přidružují ku svým přátelům, špačkům domácím, a také podobná hnízdiště a pastviště s nimi sdílejí; jsou to ptáci rovněž velice společenští.

U Villafranky (sev. Italie) objevilo se jich 3. června 1875 hejno, jež tehdy odhadovali na 12000 kusů a většina z nich — dle Dra Bethy — se hnízdila v pevnostních hradbách, odkud násilím vypudili špačky obecné, vlaštovky, vrabce, holuby a protože ani jim to všecko nestačilo, i střechy blízkých budov okupovali; 9. června byly nalezeny plné násady ve hnízdech z kořínků, slámy a sena ledabyle vystavených; 12. července byla všechna mláďata již vzletná a 14. července počali odletovati, aniž by se příštím rokem byli vrátili. Celkem tedy za 35 dní byli se vším všudy hotovi: přilítli — vyhnízdili se — odlétli!

V Tatarsku od srpna pomalu se ubírají do zimních bytlišť a koncem dubna zase jsou zpátky.

S našimi špačky mají mnoho podobného, ku př. co do způsobu horlivého vyhledávání potravy po polích a ladech, dále co do společného poletování, lítají však v hejnech uvolněnějších nežli oni. Protože musí rozsáhlé území denně prolétnouti a prohledati, jsou tuze nepokojní a více a častěji létají než špačkové naši. Poletují jako vlhy ve vzduchu hmyz lapající, což i naši špačkové činívají ne však tak často. Na rozdíl od našich vyhledávají si hřadoviště a zapadají do něho tiše a bez hluku.

Živí se všemi druhy hmyzu, bobulemi, plody i obilím. V rýžovištích indických jsou hejna růžových špačků obávanými hosty, protože množstvím svým tu natropí veliké škody, takže musí strážci hlídati pole před nimi. Nedivno tedy, že jim tamní domorodci všelijak přezdívali, jako „čertovi ptáci“. Reiser je pozoroval na Černé Hoře, ani plenili morušové plody. Hlavní potravou jest jim však hmyz rovnokřídlý, jako kobylky stěhovavé (*Acridium migratorium*), jichž vlastí jest Tatarsko jako špačkoví tomuto (asi dnešní jihozápadní Sibiř, vých. a záp. Turkestan) a jež v mnohých létech v mračném podobných hejnech na milliony jedinců čítajících se v některých krajinách objevují, vše co rostlinou se zov hubíce a požirajíce a kraje v pouště proměňujícíce. Tuto strašnou metlu zhouby provázejí hejna špačků růžových jako neunavní její hubitelé. Turci věří, že takový pták dřív 99 kobytek usmrtí, než jedinou (stou) pozří.

Není tedy nikterak s podivením, že všude ptáky ty zbožňují, uctívají, skoro za svaté pokládají a také je dle toho chrání, nikde jich nezapuzují, tím méně usmrcují. V jižní Evropě požírají hojně se tam objevující druh kobylek *Caloptenus italicus*, L. — Jsou stálými a věrnými průvodčími stád dobytka hovězího, ovců, vepřů, mezi nimiž lapají střechy, mouchy a zcela důvěrně a nenuceně zvířatům těm na hřbetě se usazují, aby jich zbavovali obtížných cizopásků. Proto je dobytek respektuje jako lidé s ohledem na jich pomoc při záplavách kobylkových.

Schenk v „Aquila“ 1907 píše, že se podrobně zabýval pozorováním špačků růžových u příležitosti kobylkové pohromy v Uhrách 1907. *) „Pohledem na spoustu kobytek a pomyšlením na nesmírnou plochu jimi zasaženou byl jsem ihned přesvědčen, že úsilí ptactva není s to vzniknuvší kalamitu zmocit. Pohled na čapí žaludek kobytkami až ku puknutí nacípaný byl arci imposantní, a tisíce špačků růžových a havranů zničili jich množství neuvěřitelné, ale byť i stokrát více těchto ptáků v díle tom bylo pokračovalo, přece by to byla práce marná bývala,“ píše uvedený autor.

Prvé menší houfky těchto špačků objevily se v Hortobagy počátkem června, načež brzo počet již vzrostl asi na 3000 kusů a hned také se chystali ku hnízdění, vyhledávajíce vhodných míst k tomu. Počet párků se hnízdicích odhadnut asi na 300, většina jich, pro nedostatek hnízdišť zmizela a se vytratila, kam? Po vyvedení mladých za krátko odletěli; ještě 27. srpna bylo jich několik pozorováno. Jakou krvavou spoustu mezi kobytkami způsobovali, o tom si lze učiniti představu z toho, slyšíme-li, že ve 4 prozkoumaných žaludcích 319, 317, 391 a 457 kobytek bylo nalezeno. Sluší dodat, že hmyzové ti byli velikostí větší mouchy, v počátku vývoje. Ptáci, kteří přirozeně se těšili, té

*) Velice rozsáhlá pusta Hortobagy u Debrecína byla tehdy zasažena a zmíněný autor byl tam vyslán jako badatel „Uherskou ornithol. centralou“. Pis.

nejrozsáhlejší a nejlepší ochraně úřadů (až na ony majitele těch 4 žaludků), byli tak přítulní, že se dali docela pohodlně ze vzdálí 10–15 kroků pozorovati.

Velice rázovité u špačka růžového jest jeho přímé a pyšné, jaksi sebevědomé držení těla, jež asi souvisí s tou okolností, že on svoji potravu nesbírá na zemi, nýbrž jen skákající a vzletující hmyzy lapá. Kráčí rychle, komicky se při tom se strany na stranu kolíbaje jako kachna. Krásnou svoji chocholku zvedá jen při nějakém rozčilení.

„Velice směšnou figuru dělá ♂ při tokání, kdy představuje zamilovaného ženicha a před svojí vyvolenou svatební taneček provádí. Položí se při tom skoro na břicho a tělo drží ve vodorovné poloze; hlavou, krkem, trupem, ocasem prochází jakoby jediná osa, mírně odtažená křídla, jakož i trochu rozložený ocas neustále se chvějí, chocholka je ztýčená a rozložená, dlouhá pera na hrdle také odstávají, že vyhlížejí jako špičatá kozí bradička a zobák pro neustálý zpěv je otevřen. V této vylíčené posici obchází ♀ a setrvává u ní po celou dobu „vyznání“. Z počátku přijímá ♀ tyto pokusy o sblížení se dosti lhostejně, ale později i ona se rozohní a zaujme také vodorovnou posici a tak naslouchá a přihlíží dvoření se ♂, až i sama neodolá a tančí a zpívá sebou, zachovávajíc prve popsanou etiketu a posici jako ♂. Taneček zprvu začíná pomalu, ptáci krouží kolem sebe skoro se dotýkajíce; čím dál však prudčeji a rychleji se honí, tak že to vypadá, jakoby se točili kol jedné osy. Na jednou ♀ se náhle zastaví, zpěv umlkne, ♂ rozpálen skokem se ocitá na hřbetě ♀, vzpřímí se a v okamžiku jest kopulační akt ukončen.“ (Schenk.)

Při tomto neklidném putování (u nás říkáme „cikánském životě“) také i způsob hnízdění odbývá se v samém chvatu a kvapu a nemohou tedy býti ptáci ani vyběraví. Slyšeli jsme, jak se hnízdili v Itálii a tuto v Uhrách bylo mnoho hnízd v trubkách trativodních na velickém kameném mostě. Kolonie skládala se nejméně ze 100 párů; jednotlivých hnízdících se párků nebylo pozorovati. Za stavivo použito bylo nejraději sena, hnízda byla nečistá, nedbalá a konečně se objevila jako hromádka guana. Pokud mladé měli ve hnízdě, vedli si staří velice úzkostlivě a nedůvěřivě. Ihned po vyvedení jich zmizeli z krajiny, když již před tím četné poletující tlupy v nejrůznějších krajích uherských se potulovaly.

Zpěv jeho daleko se nevyrovná zpěvu špačka obecného a píseň ♂ zní asi „Trrtjtjtjtjtjt trrtjtjtjtjtjt, trrtjtjtjtjtjt, trr trr trr trrtjtjtjtjtjt“ (dle Senka); jiný zase jej zeslabikoval takto: „Eč reč krič krič rips rips tyr zmir čir“ atd. — ♀ zpívá jinak: „Cilij, cilij, cilij, cilij“ atd. Vábivé zvuky „svitt — hurvitt“, jindy slýchati hlasite „kušreei“. Mladí volají podobně jako naši „skvér“.

Tento špaček i ve své specialní vlasti a vlastním území svém je ptákem stěhovavým, resp. toulavým a způsob jeho života lze nazvati

přízpůsobováním se poměrům potravy na stepi, t. j. že je odvislý od pohrom (záplav) kobylek, jež jsou tím pozoruhodný, že jednak dle poměrů půdy a dle extrémního počasí jsou nepravidelné, jednak ale následkem krátce vymezeného života kobylek také velice krátké.

X. čeleď: Žluvy (Oriolidae).

Zobák havranovitý nebo špačkovitý; křídla dokonale vyvinutá; 1. letka mnohem delší ručních krovek; letky ramenní vždy kratší letek ručních; běháky kratší středního prstu. Jsou to ptáci velikosti drozda nebo špačka a jest jich známo na 75 druhů, jež obývají východní polokouli.

1. rod: Oriolus, Linné.

Zobák silný, kuželovitý, nahoře poněkud zahnutý, u špičky mělce vykrojen. u kořene poněkud široce sploštělý; nozdry postranní u kořene svrchní čelisti, bez jakýchkoli štětin, za to uzdy jsou pokryty krátkými pírky štětinovitými; kroužek oční opeřen; 2. letka delší letek ramenních; 1. = polovici letky nejdelší; ocas rovný, mnohem kratší křídla. 33 druhů tohoto rodu obývá východní polovici zemskou a z těch 1 druh mírný zeměpás toliko v létě.

Žluva (*Oriolus oriolus*, L. = *O. galbula*, L.).

Brhel, vlha, zlatý kos, třešňák, žlůva, mates (Mor.). — Rus.: Іволга лесная кошка; pol.: Wilga, wywielga, boguwola, zlotnia zofija; chorv.: Zlatna vuga; slovin.: Vuga zlatna; něm.: Der Kirschpirol, Pirol, Goldamsel, Bülow, Pfingstvogel.

Druhový znak: Spodní křídelní krovky, malá skvrnka na křídle a konce rýdovacích per pěkně žluté; ♂ svítivě žlutý, na uzdech, křídlech a ocase černý; ♀ a ml. ptáci shora čířkově zelení, vespod bělaví s černými ostétkami; ocas olivovězelený. Délka 22·7 cm, křídlo 16 cm, ocas 8·4 cm, zobák 2·6 cm (velikost kosa). Tab. VIII. obr. 51.

Mimo to obraz postací. Čím je pták starší tím živější a ohnivější jsou jeho barvy. Zobák je krásně rudohnědý do karmínova, oko krvavě červené, běháky špinavě šedomodré. — ♀ mimo zmíněné znaky má křídla černošedá, zobák černavě hnědý, oko živě hnědé. Ve francouzských sbírkách některých uloženy jsou žluvy jako částeční nebo úplní albini, což je úkaz nadmíru vzácný.

Žluva obývá mírnou a jižní Evropu i Asii, na východ až po Daurii. V našem světě dluhuje až do Švédska, Finska, ku Petrohradu atd. Avšak je tu a ve Velké Británii již vzácnou; hojnou je ve Francii a Italii, také v naší říši, Uhrách, zvláště v lužních lesích podunajských

až do Dobruď, kde je dle Sintenis obecnou, jmenovitě ve vinicích a sadech broskvových a třešňových. V Alžírsku se hnízdí. V našich vlastech známa je s dostatek z lesů a jiných porostlin, neboť snad tu v létě neschází nikde, ač počtem jedinců u nás nikde nevyniká. Ve Švýcarsku a místy v Německu je vzácnější.

Bydlištěm jsou jí buď lesy smíšené nebo dubiny a březiny (nejčastěji); také listnaté porostliny blíž osad, mlýnů, tiché parky a sady a v lesích nejraději při pokrajích než hluboko uvnitř obývá. Také jsem ji ale pozoroval po léta v čistých lesích jehličnatých, kde se i hnízdí. V horách vyhledává raději předhoří a menší hájky a odtud zaletuje často a pilně do sadů a alejí třešňových v době zrání ovoce. arci že ku malé radosti a potěše sadařů nebo majitelů. Dobře ji tudíž místy

Obr. 36. Žluva.

zovou „třešňákem“, ačkoli daleko tu nenatropí tolik škody jako dlask, špaček i vrabec.

Jest pravým typem letního ptáka stěhovavého. prodlévajíc u nás od samého konce dubna až do konce srpna, celkem 4 měsíce a mimo rojeje a kukačky je snad jediným z prvých ptáků, kteří se počinají nejdřív na jih stěhovati. Zřídka lze pozorovati opozdilce (severnější) ještě v září. ♂♂ za tahu proletují celou Afriku podél obou pobřeží až na jih, případně i na Madagaskar, což potvrzuje nejnověji Sclater ve své práci „The migration of birds in

South-Afrik“ 1907. — ♀♀ a ml. ptáci tak daleko nezaletují, neboť Heuglin výslovně poznamenává: „Samečků v letním šatě nikdy jsem nepozoroval, až na jednoho, jenž mi byl poslán v Ben-Ghasi“. Táhnou za noci; na jaře po jednotlivu nebo po párech, nazpět v rodinách, hlavně matky s dětmi. 28. srpna 1908 střelil jsem ml. žluvu na bezinkách na dvoře si pochutnávající.

Hnízdí se na různých stromech, ať mladých ať starších (řídčeji), jen nesmějí státi o samotě; někdy i staré hnízdiště od loňska vyhledávají, o čemž i Naumann vypravuje, že po 4 léta stejných vidlic větví na též stromě (švestce) používaly, ačkoli vítr veskeré stopy po starém hnízdě zničil, přece i těchže větví jako před tím bylo použito.

Žluva staví hnízdo visuté, upevněné ve vidlici, pokud možno vodorovné, jak řečeno a velice umělecky a dovedně provedené. Vznáší se zavěšeno ve výšce jako dětské vesnické houpačky na trámě ve stropu upevněné anebo visuté sítě našich „luffáků“, jen že jest podoby okrouhlého košíčku. Možno je pokládati za malou ukázkou exotického

umění snovačů. Zevně na něm zřítí polouschlé lístky, úponky svlačkové, stébélka, kopřivová vlákna, pavučiny, vlnu, koudel, vnitř pak jsouc hluboké jamky je okrajů stažených a špičkami jemných travných stébel a lístků hustě a pěkně vyložené; u některých hnízd se nalezne na kraji vpletená vlna a sem tam i nějaké peříčko a docela i papírové ostrůžky. Zvenčí je vždy barvy bělavé jako stehlíčí bývá a není nepodobné maličké noční čepičce.

Výška od země bývá různá, od 2—15 m a ve druhé polovici května anebo tak počátkem června snáší ♀ 4—5 vajec, vejčité podlouhlého tvaru. Jsou lesklá, čistě bílá anebo nádechu růžového a jen velice spoře zdobena šedofialovými obláčky a řídko hnědočerně šupkována; sličná to vajíčka opravdu. Průměrná velikost 30.5×21.4 mm, váha 0.375 g. Po 15 denním střídavém sezení lihnou se holátka, jež tak dlouho ve hníždě zůstávají, pokud nejsou docela vzletná; po vyvedení připadají jedině matce za obtíž, jen s ní a jen ona je zaučuje ve vyhledávání potravy, načež brzo se vydávají na pouť k jihu. Sameček v ten čas se potlouká po okolí, zaletuje do vesnických i městských zahrad, ozývá se tu svým letním voláním a řídkěji svůj jarní zpěv slyšeti dáváje. Jinak hnízdo s mladými statečně dovedou brániti proti škodné, sojkám, strakám, veverkám a j. a donutí je obyčejně k útěku. I vůči člověku, jinak si vždy plaše vedouce, ukazují svojí neohroženost, neboť poletují křičíce tak blízko kolem rušitele, že lze i vání vzduchu křídly způsobeného cítiti (zkušenost německých vajíčkářů).

Kdo měl kdy delší dobu příležitost pozorovati žluvu, musil poznati, že je to neklidný a plachý pták, který stále skoro vyhledává potravu a skrývá se při tom v hustě zarostlých korunách stromů i přes to, že často bydlí v blízkosti člověka. Je k tomu však třeba dost trpělivosti než se podaří ptáka shlédnouti i když známe určitě strom, na kterém se ozývá. Ona třeba už dávno tam není a tím méně na téže větvi. Do nízkého houští zřídka kdy zaletuje a na zem jen tehda, chce-li odtud sebrati nějaký hmyz nebo spadlý plod. Jakoby si byla vědoma své neobratnosti na zemi.

Se sobě rovnými i s jinými ptáky si ráda začíná, protože se cítí dosti silnou a statečnou. Nejčastěji se odbývají takové hádky a půtky na třešních pro třešně a odvažují se i na vrány a straky, které — je-li jich více pohromadě — nezřídka zaženou. Také žárlivost v době hnízdění se propuká zhusta v boj a to urputný a někdy i osudný. Tak v Hor. Slezsku byl takový zápas pozorován. V rozsáhlé zahradě se usadil letos (1908) párek žluv a horlivě střehl toto svoje stanoviště. Ale oč nejvíce šlo, stalo se. Po několika dnech dostavil se jiný párek a zdálo se, že se tu hodlá usaditi a „zaříditi“. Tím byl domácí pár (první) nadmíru vzrušen a hned se oba na vetřelce vrhli; leč ti se jen tak zhoľa nechtěli dáti zahnat. Opět a opět, útok na útok podnikán a pořád žádného rozhodného výsledku nedocilováno. Tu se přidali na

stranu domácích i špačkové, zde se hnízdící, a spojenými silami obořili se všichni na cizince. Povyk a křik byl při tom, jakoby všichni ptáci z okolí si leželi „ve vlasech“ a trvalo to delší dobu, až najednou cizí samička vysílením a těžce zraněna spadla s větve a brzo na to do-
dělala. Sameček ale prchl a nebylo po něm víc památky. (Mitt. über die Vogelwelt VIII. 1908).

Lítá šumně a rychle a je-li jí letěti přes větší volné prostranství, tu lítá skoro jako datel u velikých, plochých obloucích, jinak jen třepavě. Pelichati počíná v srpnu a skončí v teplých krajinách.

Živí se hmyzem jako chrousty, tlustými motýli večerními i nočními, kobylkami, housenkami (zvláště hladkými zelenými, jež s listů sbírá), ale i měkké plody a bobule, jahody, ostružiny, maliny, červené i černé bezinky, jeřabiny; velice rády morušky a nejraději sladké třešně, za nimiž si nelenují dosti daleko zaletovati. Že jimi nešetří a že si popřejí, dá se mysliti, jsou jim pochoutkou. Pecky zůstávají často na stopkách anebo je odhodí na rozdíl od dlaska, který to dělá zrovna naopak. Také se někdy třepetá chvíli nad zemí, pátrajíc, jako tuhýk šedý, po hmyzu. V teplejších krajinách se živí namnoze bobulemi vinnými a fíky, jakmile dozrávají.

Mladé žluvy dají se vypiplati, ale neradím tak nikomu, kdo se nedoveđe svatou trpělivostí opásati a ve věci se nevyzná. Staří ptáci těžko uvykají, zůstávajíce divokými, plachými a zarputilými a zase jen trpělivostí lze poněkud zlomiti tyto vlastnosti. Po ochočení se jsou mladé žluvy ptáky přítulnými, žerou z ruky, sedají svému živiteli na ramena a hrají si s ním nebo s jeho vlasy, dávajíce všelijak na jevo svoji lásku a oddanost. Nikdy se však tak krásně v zajetí nevybarvují jako na svobodě. Vyžadují vždy prostorné klece anebo i volné ptačí komory.

Svým flétnovým hlasem, jímž na jaře svůj příchod ohlašuje a kterým se po celou dobu svého pobytu v bydlíšti svém ozývá, učinila se všeobecně známým ptákem. Zní z plna hrdla, jaksi unyle, ale hned zase vesele a sladce, hned jásavě jako „ty tydlio — tydoty!“ s přízvukem na předposlední slabice, nebo také „tutydlo!“ na druhé slabice. Ale i jinak zvuky ty znázorňují, na př. Friderich: „yo bylo gileo — giagilio — giliagilo“ — Šír: „kutilio — gitadidlio — kililio, pirio gidleo, gileapileo“. Náš lid si je překládá po svém, jakoby volala: „Kdyby ho bylo!“ (— to by se pilo“, dokládají hajní a lesníci), anebo: „Pěknou bílou!“ — anebo: „Červená bílá“ (jsou české barvy) — anebo „Sekera — pila“. V Německu volají žluvy zase německy: „Pfingsten Bier hol'n, aussaufen, mehr hol'n!“ anebo: „Hest du gesopen, so betahl oh!“ (svědčí o stálé žízni, kdy žluvy volají).

Mnozí dokazují, že žluva také zpívá tichounce a jen zblízka slyšitelně, jiní, jako Janda, nedávají tomu víry, k čemuž se i já po svých

zkušenostech připojuji. Mimo známé volání žluvinu z jara slyšíme také letní zvuky její, jež se dají jen stěží slabikami znázorniti a které tak vzdáleně volání datla prostředního anebo poštolčino připomíná asi jako „kivivivi“, což spíše a častěji mladé po vyvedení než staré pokřikují.

Dále je znám jakýsi skřek její, nenepodobný řehotání sojčímu „krék“ a dá se dobře, ač slaběji, napodobiti rty, jestliže je upravíme jako při mlaskání na koně nebo na psa, ale přiložíme hřbet ruky při tom lehce na ústa a táhle zamlaskáme, ku konci ruku odtahující, aby vyzněl konec poněkud výše. Mnohokrát jsem ♂ takto na jaře přivolal na strom, pod nímž jsem tiše stál a vábil. Zprvu hvízdáním zavolal a hned na to zařehotali udaným způsobem. *Probatum est!*

Že se dá mladý ♂ i ve zpěvu vycvičiti, dokazuje Šir ve „Ptactvu českém“ II. díl str. 51.: „J. Veselý slyšel v Olomouci žluvu, která mimo tři signály i dvě celé písničky pěkně vyhvízdala a majiteli za ni bylo nabízeno 50 zl.“ O pěstování žluvy v zajetí napsáno mnoho článků v odborných časopisech.

XI. čeleď: Havranovití (Corvidae).

Zobák mocný, mírně zahnutý nebo přímý. shora zaoblený, se stran smačknutý s ostrými okraji; mnohé druhy mají před špičkou v horní čelisti malý výkrojek; nozdry okrouhlé blíž čela umístěné a hustými štětinkovitými pery zakryté (u některých cizích druhů schází tento znak); uzdy pokryty krátkými štětinkami; běháky silné, pokryté zřepdu destičkami a jsou delší středního prstu; prsty volné, nesrostlé s nepatrnými vespod hrbolky, drsnými chodidly a dosti silnými a vespod oboustranně ostrými drápy; křídla dost dlouhá; 1. letka různé délky, ale vždy alespoň s polovicí 2. letky; 4. letka bývá obyčejně nejdelší; všecky letky se na konci zúžují a tudíž se nekryjí; možno je při letu ptáka viděti jako roztažené prsty u ruky od sebe odstálé; ocas je různé délky buď zaokrouhlen neb klínovit.

Havranovití ptáci mají — jako pěvci — zpěvné svaly umístěny v průdušce, ale jsou u poměru ku velikosti ptáků těch jen slabě vyvinuty. Nelze tedy při nich mluvit o vlastním zpěvu, nýbrž prostě o hrdelním krákorání nebo kvákání, jež je daleko slyšitelné.

Jsou rozšířeni po celém světě. Druhy pásma chladnějšího jsou větším dílem jednoduchých a tmavých barev; za to ony krajů tropických vyznamenávají se namnoze velikou nádhrou barev. Co do potravy jsou pravými všežravci (omnivora), vždy však přednost dávající potravě živočišné [a mnozí z nich jsou rozkřičeni jako plenítelé hnízd, hubitelé mladého ptactva a drobných živočichů, kterážto vlastnost

se někdy jevívá jako dravost a tudíž ku škodné bývají proto počítáni. Ani zdechlinami neopovrhují. Žijí společensky a jsou opatrní a chytří ptáci. Dosud jest jich známo přes 160 druhů.

1. podčeled': Havrani skalní (Pyrrhocoracinae).

Zobák tenčí než u ostatních havranovitých, poměrně dlouhý, zahrocený a šavlovitě dolů zahnutý; nozdry jsou ze třetiny nebo šestiny štětkami zakryty; 4. letka je nejdelší; běháky zpředu jen nepatrně dělené a 3—5 většími destičkami kryté.

1. rod: Pyrrhocorax, Vieillot.

Křídla dlouhá a hrotitá; 1. letka = letkám ramenním; 3.—5. jsou nejdelší; složená křídla dosahují téměř konce krátkého a rovného ocasu, nepřesahují-li jej docela; ocas s polovici délky křídel; zobák i běháky jsou živě, žlutě nebo červeně zbarveny.

Kavče žvatlavé (Pyrrhocorax graculus, L.).

Rus.: Klušica, bortejšik; pol.: Wrończyk czerwodzioby; chorv.: Crvenokljuna čovica, galica planinska; něm.: Die rotschnäbelige Alpenkrähe, Steinkrähe, Alpenrabe.

Druhový znak: Celkové zbarvení violetově černé; zobák a běháky červené; zobák delší hlavy, silně dolů zahnutý a ku konci tence špičatý; křídla přečnívají ocas. — Délka 38—40 cm, křídlo 30 cm, ocas 14—16 cm, zobák 5 cm.

Oko je hnědé. — ♀ je mdlejšího lesku. Ml. ptáci taktéž jen mdle černí, mají zobák načernalý, běháky zpředu hnědé a teprve při pelichání a po něm zčervená zobák i běháky.

Kavče žvatlavé je výslovný, typický pták horský jako jeho následující příbuzný. Obývá skalnaté partie v celém Starém Světě od Španěl a Irska přes celou mírnou a jižní Evropu a pokračuje dále tímž směrem i v horstvu asijském až do Číny; také v horách sev. Afriky, na Kanárrech, Atlasu a v Habeši (až do výše 4500 m dle Heuglina) se vyskytuje a také na Sardinii bylo nalezeno.

Za bydliště jen jisté, jemu vhodné, kraje si vyhledává a tu pak se u větších nebo menších houfech zdržuje, kdežto jiné, zdánlivě právě takové krajiny zase zcela míjí. Tak ku př. ze 7 ostrovů Kanárských obývá toliko ostrov Palmu a to od horkého pobřežního a na sluje bohatého úpatí až do nejvyšších regionů skalních, které se v zimě sněhem bělají (Dr. Bolle). A podobný výběr bydlišť se pozoruje i v pohorích na pevnině. V Evropě nejčetněji se vyskytuje v Portugalsku a Španělsku, zde — jak Brehm píše — možno je nalézt již na skalnách

nejvýš 250 m vysoko nad mořem se pnoucích. jako vůbec ve všech horstvách na tomto poloostrově.

Zvláštní jest, že Švýcarsko, přece nejhornatější ze zemí evropských nemůže se chlubití hojností tohoto horala, jest tu řídkým zjevem a to ještě na určitých lokalitách v pustinách skalních, těsně pod sněhovou čarou. Tak v některých velmi vysoko položených vískách kantonu Graubündenského, na př. v Parpanu, kde se hnízdí na kostelní věži. Z rakouských zemí jsou to Korutany a Tyroly, kde na skalních stěnách tamních velehor možno je místy v době hnízdění se pozorovati.

Jako ptáci přeletaví opouštějí na podzim pusté výšiny a sletují na výslunné svahy, v zimě pak pouštějí se do vysokých údolí a sedel za potravou; na noc se ale vždy do hor vracívají. A jako praví horalé nikdy na dobro hor neopustí, ačkoli jednotlivá hejna, hlavně mladých ptáků, vydávají se v říjnu do teplejších krajín, aby opět v březnu byla na místě zpět. U svatobernardského kláštera lze jich vidati v zimě 50—100 kusů, jež se tu po několik dní zdržují, byvše pohostinně krmeny, než se zase ubírají dále.

Hnízda staví v štěrbinách a skulinách skalních, v děrách nedostupných skalních stěn, v Daurii však i na střeších domů a ve věžích kostelních. Heuglin je nalezl pod doškovými střešami habešských chrámů. Obvykle v květnu jsou hotova, zvenčí z hrubších kořínků a dále dovnitř z jemnějších, jamka jest z plsti chlupů a vlny, takže stěny hnízdní síly 6 cm dosahují; jest to zajisté hnízdo velmi teplé. Vajec o tenké a jemné skořápce, olivověhnědé bílé barvy hnědě světleji a temněji skvrnitých, snášívá ♀ 4—5, o průměrné velikosti 40—44 × 27—29 mm, váže 1·0± g.

Co do povahy jsou kavčata ptáci chytří opatrní. připomínající do jisté míry naše kavky. Rychle a vysoko létají, hned se zatáčejíce v půvabných křivkách, hned se vrhajíce do hlubin, aby zase spěšně se povznegli, až konečně se zábavného a pro pozorovatele krásného reje nabaží. Za potravou vyletují záhy z rána a hledají si ji na vysoko položených políčkách, haldách sutí kamenné a j. Pohybují se po zemi docela hbitě a na strom jim přijde tuze zřídka usednouti. Sluní se na výběžcích a útesech skalních a zjeví-li se kde pernatá škodná, pronásleduje ji vždy celý houf kavčat a neohroženě a zmužile za ohlušujícího křiku ji zapuzují.

Živí se výhradně hmyzy, dešťovkami, hlemýždi, semeny, obilím a bobulemi. Ve Španělech požírá také kobylinky, pavouky a štíry. V zimě nucena jsou prohledávati i hnůj koňský a mezčí po cestách a spokojiti se nezažitým zrnkem. Ve Švýcarsku prý i za oráčem po polích chodí a velice obratně dovedou svého zahnutého a tenkého zobáku používat.

Dá se z mládí vypěstovati na krotkého a přítulného ptáka, jenž se dá hladiti, drbatí a v patách svého pána následuje. Zrovna jako

ostatní havranovití má i toto kavče necnost vše, co se leskne zanášeti a ukrývatí. Vůči slabším ptáčatům jsou někdy zlomyslna a i do ptáků větších se s odvahou pouští.

Hlas jeho zní jako „kria kria“ anebo kavkovitě „dla dla dla“. Místo zpěvu si požvatlává. Na kůži si dá jen tuze nesnadno přijíti a vybratí jich bez nebezpečí není také snadné. Dr. Keller píše, že v Korutansku žádný domácí lovec neopovází se vypáliti ránu na tohoto ptáka, protože dle staré pověsti by se mu buď ručnice roztrhla anebo by mu od toho okamžiku špatně střílela.

Kavče podhorní (*Pyrrhocorax pyrrhocorax*, L. = *P. alpinus*, L.).

Pol.: Wronczyk złotodzioby; chorv.: Žutokljuna čolica nebo čavka; něm.: Die gelbschnäbelige Alpendohle, Amseldohle.

Druhový znak: Celkové zbarvení černé; zobák žlutý (jako u kosa), běháky červené; zobák kratší hlavy. Ml. ptáci mají zobák špinavě žlutý a běháky hnědé. Kratší křídla nepřechívají ocasu. — Délka 37 cm, v rozpjetí 76.5 cm, ocas 14.3 cm, zobák 2.7 cm.

Peří se jen nepatrně leskne, oko je temnohnědé. — Barvy ♀ jsou méně čisté.

Obývá všechna horstva střední a jižní Evropy, Egypta, Habeše a od Libanonu dále k východu až do Altaje a Himalají. „Jako role mají své skrývky, moře svoje racky, sýpky své holuby a vrabce, houštiny své střízličky, mladý les modřínový své sýkory a králíčky, potok své konipasy, bučina své pěnkavy — tak útesům skalním patří naše kavčata podhorní“, píše Švýcar Tschudi a pokračuje: „Nenalezá-li poutník v horách jiného obyvatele, hejno kavčat, jež buď křičíc a se škádlic sedí na útesech a výstupcích skalních anebo v obšírných kruzích skály obletuje, jistě vždy nalezne, ať už jest to na pastvinách nad hranicí stromovou anebo v mrtvé suti a kamení velikánů alpských, na holých skalinách nebo v místech věčného sněhu“.

Ve Švýcarech až do 3000 m je dost obecné a mnohé partie horské jsou jim zvláště zamilovaným bydlištěm, neboť celá řada generací se tu vystřídala, na doklad čehož jsou tu hromady guana. Údolí horských nikdy docela neopouští a ačkoli v zimě za potravou v hejnech hlouběji zaletují, přece jen se zas brzo vracejí do svých výšin. Vedle toho však je dokázáno, že se houfce 50—100 kusů čítající stěhují do teplejších krajů, s jarem se navracejí. Pfannenschmidt píše z východního Friežska: „11. března 1888 objevila se tu kavčata podhorní, jež pro pěkné žluté zobáky zdejší lid považuje za velké černé kvíčaly. Bylo jich více než 50 kusů. Už jsem je na pobřeží častokrát pozoroval a jednotlivé kusy ulovil; protahují velice spěšně a směr cesty jejich je východní (Gef. Welt 1888). I na Helgolandě byla už častěji pozorována.“

Hnízdí se společně či v koloniích jako kavky naše a to ještě blíže sebe v útesech a srázných nepřístupných stěnách, kam člověku se nelze tak snadno dostat a za ustavičného křiku a škádlení místa ona obletují.

Hnízda, často nesmírně vysoko, staví v trhlínách a skulinách skalních anebo jako Reiser pozoroval na Balkáně a na Černé Hoře i v nálevkovitě vytvořených slujích a dutinách Krasu, dělice se tu svorně o místo se skalními holuby. Na hrubém spodku stojí z pevnějšího pletiva zrobené hnízdo uvnitř všemožnými chlupy vystlané. Bývá v něm 4, zřídka jen 5 vajec, základní barvy zahnědle zelenavěbílé a s fialovými obláčky a drobným, rezavohnědým skvrněním; jsou protáhlé podoby, mnohdy docela jako zašpičatělá. Průměrná velikost 38·7×26 mm, váha 0·847 g (Dr. Rey).

Toto kavče je velice neposedný a nepokojný, ale společenský pták; hejna na sta kusů čítající kroužívali kol nebetyčných velikánů horských, honíce se a laškující neustále a zobák při tom nezavírajíce. V chování svém také mnoho kavkám se podobají. Letí-li takové kavče, jeví se obraz jeho proti obloze jako kříž, což pochodí od dlouhého ocasu a úzkých křídel. Lítají rychle a sletují-li s výše anebo naopak vzletují-li z hlubin, krásně se vznášívají a často i závitkovitě. Také je pokládají horalé za proroky povětrnosti; má-li pršet nebo chumelít, tu létají nízko (jako naše vlaštovky), při nastávajícím pěkném počasí nebo mrazech vznášívají se vysoko ve vzduchu. Nejhuře mezi nimi řadí prudké bouře sněhové nebo bora.

Potravou jsou jim hmyzy, drobní plži. žížaly, obilí, semenec, bobule, třešně a pod.; příležitostně i drobní živočichové. Na zbytky zvířecí dychtivě se vrhají jako krkavci a mnohdy jako dravci nebo vrány pronásledují i živá zvířata. Postřeleného alpského zajíce honí tak dlouho a vytrvale, pokud jen ho mohou vidět. Ve voleti zastřeleného kavčete našel Tschudi 13 plžů skořepatých. Za doby krutého nedostatku spokojují se i pupeny stromů a jehličím smrkovým. Tuze ráda také žerou bobule jalovce zakrslého, od čehož maso jejich nabývá jakési pryskyřičné příchuti a vůně. Reiser je vídal na černoohorském pobřeží v křovích různého jalovce a praví: „Často se jimi křoví černají. Zdejší obyvatelé pobíjí je hromadně a na zvěfině si tuze pochutnávají.“ Skořápky požitých plžů nestrávené vydávají, ostatní stravují dokonale.

Jest možno je také doma v zajetí chovati a lehko zkrotnou a svým úlisným a čilým chováním se stávají příjemnými společníky. Dají prý se vycvičiti v pronášení jednotlivých slov. Lesklé, drobné předměty také ona kradou a zanášejí. Žerou-li přidržují si potravu prsty a trhají kousek po kousku, zbytek pak někde zašantročí; proti člověku i psovi dovedou se postavit. Staří spisovatelé o něm psali, že jest to „pták žhář“. Rádo se totiž kavče podhorní dívá na oheň a na kouř. Vidi-li

prý kde žhavé uhlí, ihned přináší v zobáku buď papírek nebo hadřík nějaký a na uhel jej hodí a pak z povzdálení pozoruje, jak začne doutnati a plamenem zahoří.

Hlas jejich zní skoro jako kavčí „kry, kry, kry“, také „jajk, jajk, jajk“ a „zpívají“ skřehotavě. Vůči jiným ptákům je tento čiperný, inteligentní a švarný pták nesnášlivý, stále jen dráždí a má taškárské choutky; proto se nehodí mezi ptáčí drobotinu.

Vybratí mláďata není zrovna prací snadnou a mnohý už svoji odvažlivost odpykal. Střelíme-li po starých, vracívá se celé hejno ještě jednou jako ze soustrasti a na pomoc padlým kamarádům, neboť jsou ptáky zmužilými a zvědavými — ale právě tím i neprozřetelnými, protože může střelec novou ránu do nich vypáliti.

II. podčeled': Havrani stromoví (Garrulinae).

Zobák rovný, spodní čelist ku konci vzhůru zahnutá; ostří obou čelistí probíhají úplně přímo; slemeno jeho zahýbá se teprv v poslední třetině u špičky poněkud dolů, kdežto u příbuzných jejich z čeledi této zahýbá se mírně hned od kořene; nozdry jsou pokryty štětinkami ku předu směřujícími (až na rod *Gymnocitta*).

1. rod: Nucifraga, Brisson.

Hlava poměrně velká; zobák zdělí nebo delší hlavy, štíhlý a hrotitě končící, bez háku na špičce, na spodní čelisti je zřejmá, uvnitř vyniklá rohovitá a podélná lištka v prvé třetině její délky; nozdry jsou malé, okrouhlé a uložené na kořeni zobáku; 2. letka delší letek ramených; 4. a 5. jsou nejdelší, 3. a 6. o málo jen kratší; ocas je do polovičky pokryt křídly.

Ořešník (*Nucifraga caryocatactes*, L.).

Ořešák, skalní soják, alpská nebo turecká sojka. — Rus.: Кедровка; pol.: Orzechowka, klesk, sojka turecka; chorv.: Orahovica; srb.: Kreja tustokljuna nebo planinska, lešnjikar; něm.: Der Tannenhäher, Nuss-häher, Zirbelhäher.

Tab. XV.
obr. 118. Druhový znak: Celkové zbarvení tmavo až černohnědé, bílými kapkovitými skvrnami poseté, ocas černý, na konci bílý. — Délka 30 cm, křídlo 18—19 cm, ocas 12 cm, zobák 5 cm.

Bílé kapkovité skvrny jsou krátké, široké a nalézají se na konci per; spodek (břicho) skoro tak skvrnit jako hrud; zobák je leskle černý, oko tmavohnědo, běháky černé. — ♀ je celkově bledšího zbarvení, více do rezavohněda než tmavohněda.

Ořešník žijící v Sibiři má zobák tenčí, štíhlejší a koncové bílé skvrny ocasní má protáhlejší. Jest to forma: ořešník štíhlozobý čili tenkozobý (Nuc. caryocatactes macrorhynchus, Br.). Alpští ořešníci mají se od severních opět lišiti mnohem tmavším tónem celkového zbarvení a drobnějším skvrněním, avšak, jak Hartert dobře praví na základě studia srovnávacího, vyskytují se tmavé i světlé formy jak na severu tak i v Alpách a není tu tedy příčiny ku rozeznávání. Reichenow tuto alpskou formu zove Nuc. caryocatactes relictus. V Asii jsou ještě čtyři formy či druhy (?) různící se skvrněním i kresbou.

Ořešníka dlužno hledati v lesnatých horských krajinách mírné a severní Evropy a Asie na východ až po Kamčatku a ku Japonskému moři; v našem dílu světa sáhnají jeho bydliště až do střední Skandinávie. Limba (Pinus cembra L.) jest jeho životním stromem, za nímž táhne. I do vysokých hor, kde limby rostou a vytváří už jen zakrslá křoviska, zaletuje. Typický ořešník tlustozobý (severní i alpská forma) obývá ostrov Bornholm, Skandinávii, pobaltické provincie ruské, hojně na ostrově Oeslu, dále v Polsku, Prusku, na Harzu, v Černém Lese, (na př. badenském, 600 m hojný), na Krkonoších, Sumavě. Na jižním svahu Blanského lesa u Krasetína žije po celý rok (Vesmír XX.) a rovněž se hnízdí v okolí Třeboně (Heyrovský a Tschusi). Hnízdo jeho se 4 mladými nalezl Vondráček v lesíku „Kuchařova Hůrka“ u Křemže (Vesmír XXIII. str. 22.). Dále v celém území Alp, Jury, v horách uherských a na Černé Hoře. Odrůda štíhlozobá se vyskytuje na východ od Uralu po celé Sibiři.

Nejmilejším jeho bydlištěm jsou tiché zádumčivé jehličnaté lesy, obzvláště ty a takové, kde smrky a limby hojně rostou. Zaletuje a zdržuje se však i v lesích smíšených, to hlavně za tahu, kdy i menší háje dubové, bukové s lískovým navštěvuje a prohledává. Také lískové oříšky náleží mezi jeho pochoutky. Doba tahu počíná již v červenci a končí se v březnu příštího roku.

V některých letech se objevuje u nás hojně sibiřská forma štíhlozobá, poslední r. 1907 hlavně ve východ. Německu. Také v severních Čechách byli v říjnu a listopadu r. 1907 několikrát viděni a uloveni. U Šluknova 1 a po jednom u Medonos a Vrchové (okr. Dubá). Mimo to jich bylo 9 kusů pozorováno, 6 u Medonos, 2 u Pokolic a 1 u Chudoles (tamtéž) (Loos v Ornith. Jahrbuch XIX. 1908 str. 146).

Jelikož zálet tento se děje toliko občasné, soudíme z toho, že v takových letech se patrně v jeho domovině neurodilo oříšků (semen) limbových, hlavní potravy jeho, a že jsou tedy ptáci takto donuceni ku stěhování.

Dlouho nebylo známo ničeho pozitivního o způsobu jeho rozplodování. Teprve horlivosti nadlesního Schütta ve Waldkirchu (viz Cab.

Journal 1861) a barona König-Warthausera a pílí Jiř. Vogla z Curychu máme co děkovati za známosti o tom. Novější dobou nalezl Hartert typickou formu hnízdící se ve Vých. Prusku. Hnízdí se v jehličnatých a smíšených lesích na volných, výslunných svazích na 10—30 cm silných smrcích, jedlích nebo limbách ve výši 2—8 m v přeslenech větví u kmene. Vondráček našel hnízdo 4 m vysoko na smrku na větvi 1½ m od kmene daleko.

Spodek hnízda bývá z větévek, hlíny, jmelí a různých rostlin a tak také vypadá i zevnějšek jeho se stran; za to uvnitř je vycpáno lišejníky, stonečky trav, mechem a lýčím. Protože pak větvičky zhusta bývají dlouhými „vlákny“ lišejníků pokryty nelze tak snadno v hustém koší stromu rovněž lišejníkem provazovkou (*Usnea barbata*) pokrytém hnízda toho nalézt. Již koncem března bývá v něm násada o 3—4 vejcích, zřídka kdy o 5; jsou ovální podoby, skořápky jemnozrné, hladké a mdle lesklé a na základní barvě nazelenalé jsou rozděleny jemné zelenavě šedožluté lupky anebo violetové obláčky s temnějšími skvrnami, někdy až 4 mm velikými; sem tam zřítí lze na tupším pouku i tmavohnědé vlásy. Průměrná velikost 33·9 × 24·1 mm, váha 0·53—0·65 g. Vyléhvání trvá 18 dní. V žaludku mláďat nalezeny zbytky hlemýžďů, brouků, ořechů a jeřabin; tedy potravu živočišnou i rostlinnou, jakou je možno v tuto časnou dobu roční právě sehnati.

Mladí se podobají starým, leč jsou přece jen mnohem světlejší barvy základní a drobněji a spořeji kropenatí; zobák a běháky mají světle hnědé a koutky ústní růžové. Dají se tvarohem a masem vychováti; potřebují hojně vody ku pití a koupání.

Ořešník se vyznamenává smělým chováním vůči člověku; zejména cizí forma sibiřská (štíhlozobá), která člověka nezná. U hnízda je také zpočátku málo plachý a teprv častým obtěžováním a vyrušováním stává se nedůvěřivým a nasmělým. V pohybech jeví sílu a náhlost, dále jakousi obratnost při lezení, dovedně poskakuje po větvích a haluzích, ale nikdy není tak nepokojný jako sojka. Potrpí si také na „sladký odpočinek“ a siestu odbývá vysoko ve větvích (až 30 jich Sammereyer viděl pohromadě) suchých stromů; s peřím načechraným vyhlíželi jako koule.

Známo o něm také, že má do jisté míry povahu sojčí, lupičskou a ku necnostem jeho náleží také plenění hnízd, vajec i mláďat; na jeho ochranu budiž hned konstatováno, že to mnozí, kdo jej bedlivě a dokonale na svobodě pozorovali, rozhodně popírají. (!) V kleci ovšem možno, že si zaloupeží, zajisté že se vyskytují mezi ptactvem takovéto individuální výstřelky a není to právě řídkostí; ale pozorování ptáka v kleci, v zajetí nemůže být nikdy dostatečným měřítkem škodlivosti nebo užítku ptáka na svobodě — v přírodě, což se zhusta přehlíží; nesmíme tedy hned klnouti.

Jeho neznalost člověka bývá mu zpravidla osudnou, jak dílem z vlastní, dílem ze zkušenosti cizí jest známo, a potulující se hosté od severu dají se kamenem někdy zabít. Můj exemplář štihlazobec sražen tak ze švestky v aleji u Bil. Podolí v říjnu r. 1887. Také bičem sešlehnouti jako se stalo 1. října r. 1893 při poletování za panskými oráči u Hor. Bučic blíže Čáslavě; pták chován delší dobu v zajetí.*) Roku 1885 8. listopadu jsem třikrát hodil po ořešniku na mladých topolech poletujícím holí, pokaždé popolétl o strom dále a konečně se usadil na kraji lesa v borovém mlázi na vršek borůvky a dočkal tu, než mi pan otec B. z blízkého mlýna (bylo to u mlýna ve Lhotce na Železných horách) složil rozdělanou „pytačku“, z níž jsem jej snadno na 20 kroků „složil“ a vycpaného potom zařadil do své sbírky; jest to forma typická, tlustozobá.

Živí se většími i drobnými hmyzy, brouky, larvami, červy, housenkami a má prý také požívati včely a vosy. Že larvy vos jako včelojed ze země skutečně vybírá, poznal jsem z toho, že v Litošicích na lesní aleji zastřelená „alpská sojka“ měla zobák celý voskem (nikoli pryskyřicí) zamazaný; byla hajným dopadena in flagranti. Na podzim žere jeřabiny, bukvice, žaludy, zvláště ale, jak z předešlého zřejmo, oříšky lískové i vlaské a limbová semena (u nás jich ovšem nenalézá). Ořechy dovede výborně louskat, respek. rozklouvatí silným špičatým zobákem. Také chodí na jablka a na hrušky a ze šišek semena vybírá tak, že stoje na ní šupiny olupuje, aby se k nim dostal. V sibiřských i alpských lesích, kde limby rostou, zejména onde, je hlavním pustošitelem šišek limbových.

Leč v Alpách, kde strom tento výhradně z náletu se udržuje (samošetý), je ořešník zase výhradním šířitelem tohoto zajímavého tmavozeleného stromu. Brehm píše, že na řece Obi tisíce ptáků les od lesa poletuje a šišky pustoší. Přetahují tu od severu k jihu, kde porosty limbové jsou rozsáhlejší a hustší a semena větší; něco podobného se pozorovalo v Tyrolsku a jinde. Jakmile tu počnou šišky zrát, lidé vyrukují kde kdo, aby zaháněli ořešníky, kteří se tu zdržují po kolik dní v lesích a veliké škody na „ovoci limbovém“ natropí. (Cab. Journ. 1877.) V kantonu graubündenském ve Svýčarích vysazena je dokonce misty i cena za jednoho ptáka 1 frank, (?) aby se škodám předešlo.

Maso jest mu skutečným mlsem a dopídí-li se kde mladého ptáka, bez milosti jej zhubí a pozře; i vejce vybírá z hnízd jako tetka sojka, ale na obratnosti se jí v tom přece nevyrovná. Pozorovalo se, že krade do ok polapené ptáky („kvíčaly“). Kořist uchopí zobákem, postaví se na ni a několika klopci jí rozklove hlavu, aby si na mozečku pochutnal.

*) Viz autor. „Ze života ořešníkova“ — Vesmír XXIV. (1895) str. 27.

Ve svém objemném voleti ukrývá zbytek potravy, aby jej na příhodném místě schoval pro strýčka Příhodu, buď aby jej za krátko slupl anebo s úplným a jasným rozmyslem si zakládá skladiště či zásobárny oříšků limbových leckde pod kořeny, pod kameny, v děrách stromových a pod., aby je tu v zimě vyhledal a zpod sněhu vyhrabal.*) Žaludy změkčuje ve voleti, načež je později vyvrhuje, zbaví slupky a jádro pozře; oříšky si rovněž přidržuje, rozbije a jádro shtne. Bau jej pozoroval častokrát, jak buď několik ořechů do zobáku sebral anebo ulomil větévku s chomáčem oříšků, často až 7 pohromadě, odletěl se vším na silnou sněť a tu ořech po ořechu rozkloval, čímž působil hřmot podobný datlímu tlučení. Jest mu lhostejno, kde práci na ořechu provádí, jednou na spodku, jindy opět na straně, jak se právě hodí.

Také nepozoroval týž autor, že by čerstvé oříšky „louskal“, nýbrž taktéž ve známé pozici je roztloukal. Ku rozmělnování jádra slouží mu právě zpředu zmíněná rohovitá lištka na dolní čelisti uvnitř.

Do klece ku ostatním ptákům přijít nesmí, neboť se stává za krátko Herodesem. Pustí se i do své tety sojky a nepovolí až mu vydechne pod zobákem. Nedostane-li v kleci oříšků, tož z dlouhé chvíle rozklovává dřevěné její součásti.

Ozývá se skřehotavým „krí krí krí“ a vyšším „ker ker ker“. Na jaře také jej možno přistihnouti při jakémsi švitoření a dovede napodobiti i hlasy některých ptáků ze svého okolí; praví se, že i červenky. Ale dokonalý znalec jeho, již jmenovaný Sammereyer, přiznává zcela otevřeně ve své důkladné studii, že toho nikdy neslyšel a že se tu asi hodně přehání. Co zaslechl, to uvedl: jestřabí volání „hiá, hiá“, mňoukání myšilova a něco málo ze zpěvu kosa tureckého a brávníka, toho nejčastěji. Více uvéstí mu nelze anebo snad alpsští ořešníci mají jinak vyvinuté hlasové orgány.

2. rod: Garrulus, Brisson.

Obě špičky přímého, silného zobáku stojí proti sobě vyklenutě, okraje jsou zcela rovné; konec horní čelisti jest nepatrně dolů zahnut; běháky silné, poněkud štíhlé, zpředu štítkované; pířka nozdrová ční až do poloviny zobáku; v krátkém křídle jsou 4. a 5. letka nejdelší, 1. = letkám ramenním, není li spíše o něco kratší; ocas zaokrouhlen, peří kypré, řídkých paprsků; na hlavě jest vztyčitelná chocholka z prodloužených per. Známó jich 17 druhů.

*) H. Sammereyer: „Schilderungen alpinen Vögel I. Der Tannenheher“ (Mitth. üb. die Vogelwelt VI. (1906) str. 129. a násled.

Sojka obecná (*Garrulus glandarius*, L.).

Soják, žaludník, žaludnice. — Pol.: Sójka pospolita; chorv.: Šojka kreštalica; něm.: Der Eichelhäher, Holzschreier.

Druhový znak: Celkové zbarvení rudošedé, křídelní krovky ručních (velkých) letek zdobený jsou úzkými černými, modrými a bílými proužky přičnými = zrcádko; na černém ocase jsou příslušné krovky bílé. — Délka 32 cm, křídlo 17—19 cm, ocas 16·5 cm, zobák 2·4 cm.

Místo popisu stačí obrázek, vždyť to tak známý pták. — ♀ se podobá ♂, leč má přece poněkud kratší chocholku (někdy ale zase velmi dlouhou) a celkem není tak živých barev. I mladé jsou starým podobny, drobné peří je kratší a hnědší, modré a černé proužky na křídelním zrcádku jsou širší. I nahodilé hříčky, částeční a úplní albiní se vyskytují.

Tab. XV.
obr. 119.

Sojka velice variruje, zvláště ve zbarvení chocholky a zrcádka, avšak stále formy nejsou rozdílny. Má mnoho blízkých i vzdálených příbuzných = geograf. variety; jako nejbližší jest sojka japonská (*Gar. glandarius japonicus*, Schl.) mající černý vous až kol očí a na uzdech rozšířený a chocholku z per o uzoučkých paprscích. — Sojka sardinská (*Gar. glandarius ichmesa*, Kleinsch. = *sardus*, Tschusi) má ozdobu na hlavě hustou a černou a hřbet šedivější (popis v *Ornith. Jahrb.* 1903 str. 139.). — Sojka sibiřská (*Gar. Brandti*, Eversm.) zastupuje naši od Uralu až do Číny a na Kamčatce, jsouc jí co do zbarvení podobná; má ale kratší chocholku. — Sojka černohlavá (*Gar. melanocephalus*, Géné = *atricapillus*, Geoff.) celkem světlejší, v předu má hlavu čistě bílou, vzadu černou, tváře s hrdlem bílé; vyskytuje se i se svými třemi formami poblíž Kaspického a Černého moře, dílem v Tunisu a vých. Alžíru. V Marokku žije druh: sojka menší (*Gar. minor*, Verr. = *oenops*, Whit.) se světlejší hlavou, čímž se zdá temeno výrazněji skvrnitě. Kleinschmidt ve své monografii (viz *Ornith. Jahrb.* IV. 1893 str. 167 a násl.) uvádí 16 variet.

Naše sojka jest také jakousi evropskou specialitou, nehledíc k uvedeným příbuzným formám a druhům. Obývá veškeré lesy evropské, severně až ve středním Švédsku, kde se ještě hnízdí a právě tak na jihu Evropy. V našich vlastech ji nalezneme snad všude, kde jsou lesy a to různého složení a v různých polohách; odtud ta její všeobecná známost. Vždycky spíše se udržuje při pokrajích než ve hlubokých hvozdech a porostech. V lesích smíšených má ráda paseky a sem tam chvojnaté partie, tyčkoviny jakož i houštiny listnaté duby promíšené jí poskytují příjemného útulku. V bezlesích krajinách neb jen nízkých křovinách mimo les ji nenalezneme. V Asii se rády a hojně zdržují v lesích limbových s ořešníky. U nás je sojka stálým a přeletavým ptákem, jenž proletuje dosti rozsáhlé okrsky; severnější ptáci zaletují

na podzim přece jen do krajín mírnějších a tak se ocitují až na jihu evropském, avšak přes vodu (moře) se nepouštějí. Bývá to od září a října až do března a dubna.

Hnízdí se brzo těsně u kmene, brzo opět daleko od něho v husté spleti větví, hned vysoko (až 15 m), tu opět nízko, zvýší člověka a to ve mladém smrči, na borovicích, pláních, vysokých keřích trnitých, řidčeji na doubcích, bucích, lípách a p. Na silných, starých kmenech velmi zřídka sojka hnízdo staví, častěji v tyčkovinách a vyšších houštích. Byla však nalezena sojčí hnízda mezi kořeny na zemi, na půdě starého kostela uprostřed větší osady (St. Hubertus 1907).

Hnízdo samo je zdola podobno chumáči zvrácí klobouku, jsouc ne tuze uměle spleteno z větviček, vřesu, suchých stonků a jemného vláčení

kořenového, ač jinak ještě dost spořádané.

Koncem dubna a v květnu bývá osazeno 5–7 a někdy i 9 vejci žlutavě šedobílými nebo nazelenalými, tmavšími šedými nebo hnědými fupkami všude pokrytými; někdy jsou seskupeny u věneček při tupším pouku anebo sem tam se vyskytne vlásek nebo skvrnka černohnědá. Někdy pro hustě splývavé skropení vypadají vejce jakoby

Obr. 37. Sojka.

jednobarevně zahnědle žlutá. Průměrná velikost 306×22.8 mm, váha 0.569 g. Za 17 dní se líhnou mláďata. Hnízdí se toliko jednou.

Mladé sojky lze doporučit za společníky člověka, neboť se lehce ochočují a jsou pak velmi přítulné. Odchovati je lze kousky masa, zemličkou v mléce a tvarohem. Naučí se také kratinkým melodiím i slova žvatlati a různé zvuky napodobiti. Viděl jsem (v Plzni sojku před 5 lety, která byla tehdy již 14 let v zajetí, v obyčejné dřevěné posadě a ta také ledacos žvatlala. Učelivější je vždy ♂, kterého hned ve hnízdě po živějším zbarvení lze určit. Staří ptáci se k tomu méně hodí, jsou divocí a vyžadují obrovské trpělivosti.

A nyní něco o potravě a z toho bude možno posouditi, zasluhuje-li sojka ochrany nebo olova. Živí se hmyzem, jako brouky, housenkami, vajíčky hmyzu a jeho larvami a kuklami, žížalami, oříšky, žaludy,

1. Pěnkava podhorní. — 2. Zvonek. — 3. Konopka. — 4. Jirice horská, — 5. Cečetka obecná. — 6. Čížek obecný. — 7. Čížek citronový. — 8. Stehlik.

bukvicemi, limbami, třešněmi, jeřabinami a jinými lesními plody. Kdosi v zimě navnadil staženou kočku na lišky a často při ní přistihl sojky na hodech, ozobávaly hlavně žebírka. V žaludku jedné nalezen opět slepýš. Na polích sbírají nezralé zrní pšeničné i žitné, i celé klasy letmo trhají a polykají a na polích kukuřičných způsobují patrné škody. Žaludů, oříšků a ořechů snášivají ve voleti za pěkného podzimku často hezké hromádky, jež ukrývají jako předešlý do štěrbin stromů nebo pod spadalé listí, pod kořeny, aby je odtud zase vybraly, až nebude ničeho více na stromech. Loos pozoroval, kterak si sojka vynašla bezpečně svoji skrýši se žaludy pod sněhem. Jak viděti, menu sojčino jest dost pestré. *)

Avšak sojky jsou přece jen zákeřníci a lupiči, kteří mnoho hnízď poplení, zejména drozdů a mnoho žalu ptákům způsobují a člověku upřímné zlosti a hněvu. To nelze oddisputovati a kdyby se p. lesmistr Curt Loos z Liběchova sebe více namáhal a ještě desetkrát tolik žaludků sojích prozkoumal a samou chválu o nich pěl a psal, aby je rehabilitoval, nic to nezpomůže a nezpomáhá. Však Michel z Podmoklí správně uvádí, že co našli sojáci ochránce ve zmíněném pánovi a zástřelné zrušeno, také se více v severních a severozáp. Čechách rozmnožili (od r. 1906), na doklad čehož jsou spousty vypleněných hnízď (Ornith. Jahrb. 1907). Jakási sýkoř hbitost a obratnost, s jakou prošmejdí kde jakou houštinu, kde jaký strom, při čemž sebe skrytější hnízdečko nalézá, činí z ní pravou metlu a to hroznou metlu všech lesních pěvců, jež jsou s to přemoci. Jako pravý zákeřník a lotras keř od keře poletuje a najde-li vejce ve hnízdečku, vypíjí je; padnou-li jí holátka do očí, zhltně je a jsou-li mladí kosi nebo drozdi již na vyvedení anebo docela již vzletní, ale dosud neobratní, lapne je hravě, dají-li k sobě blízko přistoupiti. Trinthammer praví: „Krahujec a tři druhy fuhýků v našich lesích jsou taktéž zlá společnost, ale všichni dohromady daleko tak neřádí mezi lesními pěvci jako sojka. Ona jest největší zlo lesa **) v nejhorším toho slova smyslu. A kde je mnoho sojek, nelze ani pomysleti na rozmnožování lesního ptactva“ (viz shora Michlův soud o tom). Že ani starých ptáků do velikosti kosa a drozda neušetří, brání-li v slepé odvaze svoje hnízdo před ohavným lupičem, bylo už častokrát pozorováno a samotnému se mi podařilo, zahnatí ji, ana se již zmocnila budnička většího a chystala se právě ku porážce. Bruj byl svědkem útoku sojčiny na kosa, jemuž vyklovla oko; olovem byla odměněna a zraněný kos třetí den pošel. (Rozmarův Les. Týden 1906—7 str. 390.) I myslivci si právem stěžují na lotra sojáka, neboť napadá a odnáší mladé koroptvičky přes nejtuzší odpor neohroženě si vedoucí máteře.

*) Viz autor: „O sojce“, „Háj“ XXXV. 1906 str. 81.

**) Doslovně „Neunmalneuntöter“, hříčka slovní nepřeložitelná, odnášející se ku německému názvu našeho fuhýka či masáka = Neuntöter.

Že vejce vypíjí, možno se lehce přesvědčiti, naličíme-li do malých želez, mechem pěkně zakrytých, drátkem připevněné drozdí vejce sádrovou kaší naplněné. Pokusy takové velmi dobře se osvědčily.

Jmenovaný již Loos slavně prohlásil sojku (v Ornith. Monatsschr. 1907) za horlivého hubitele zhoubné mnišky (hlavně v kleci!) a podobných výsledků dodělal se i Mankowski v Kapornském vřesovišti. Naproti tomu Ertl (Aquila 1907) píše, že skoro všechny dutiny věkovitých dubů starého uherského parku zámeckého sojky vyplenily a Tilsch (tamtéž) přistihl ji právě, ona plenila hnízdo pěnic a tuhyků a dodává, že i citlivou škodu působí na jedlých kaštanecích (*Castanea vesca*). To mohu i ze své zkušenosti potvrditi. Na „Vedralce“, utěšeném výletním místě v lese na Železných horách s krásnou a dalekou vyhlídkou do přeúrodné kotliny čáslavské stojí skupina 6 starých kaštanů jedlých a v okolním lese možno nalézt dost mladých sazenic, všechny pocházejí od sojek. Kdysi mi jich dřevař jeden 12 přinesl (2–3 letých) do stromové školky. — Lengersen (Gef. Welt 1907) zjistil zcela bezpečně, že u Olivy uloupily sojky v husté mlazině jedlové mláďata z 21 hnízd černohlávka, 2 hnízd červenky a několika hnízd pěnkavích. Fuchs (tamtéž) viděl sojku, která pronásledovala mladého vrabce až do malířského atelieru v Düsseldorfu. — W. Schuster pozoroval sojku právě, když donesla svým mladým malou pěnkavičku (Schweiz. Blätt. für Ornith. 1907). To jsou záznamy některých zjištěných hříchů sojčích v jednom roce, jež se dostaly do veřejnosti, ale těch — o nichž svět nezví a jež utajeny zůstanou jako odehrané ptačí tragédie v mlčelivých lesích, těch je mnohonásobně více. Hlas lidu — hlas boží.

Z pověděného již vysvitla částečně povaha sojky, sluší pak dodat, že jest to nad míru lstivý, drzý a chytrý pták (má vrání krev!), který si nerad dá přijíti na kůži. Ale tenkrát se jim přece vedlo zle, když hraběnka T. si usmyslila z krásných zdobných pírek sojčího zrcádka poříditi nevšední lem okolo kožíšku nebo kabátku. Že to stálo mnoho šestácků zástřelného za pár křídel, jen tak mimochodem podotýkám a opravdu sojka byla v rozsáhlých revírech všech panství tehdy vzácností; je tomu asi 27–28 let.

Četl jsem, že jen nerada sojka přeletuje rozsáhlá prostranství. Ale nezdá se mi to býti s pravdou, neboť 8. října 1902 ráno o 8. hod. pozoroval jsem 13 sojek za sebou od severu k jihu se ubírajících, patrně do bažantnic a hájů žlebských, tehdy duby na jaře zmrzly, bylo málo žaludů. 13. října 1905 opět 7 sojáků za sebou touž cestou se stěhovalo k jihu, jistě že také za potravou. Vzdálenost, již jim bylo přeletěti, páčím dobře na 9–10 km cesty. Po letu sojku lze dobře poznati, je trhavý a jakoby se strachem se konal a ona se, lotřice, také vskutku bojí dravců (arci u nás nemusí). Proto používají každého stromu a houští za chvilkový úkryt a jedna po druhé se tu objevuje, aby zase dále tak odletěly.

Jest to jestřáb, který bez okolků se jí zmocňuje, ten jejich nejkru-
tější nepřítel; krahujci se však statečně postaví na odpor a seká po něm
drápy a zobákem jen což, ačkoli jí to valně nepomáhá a brzy podléhá
ostrým zbraním jeho.

Hlas sojky, řehotavé a drsné „křřř, křřř“ a slabší „rrée rrée“ lze
slyšeti v lese nejčastěji, zvláště kde jich je hojně; také táhlé mňoukavé
volání kání „mié, mié“ nebo kočičí „mňau“ mnohdy postřehneme.
Z toho všeho a ještě jiného (vrzání dveří, hlasy drůbeže a p.) pak je
zkomponován její vlastní zpěv, jež skoro po celý rok lze slyšati.
Někdy také napodobí i hlas jiných ptáků a zvířat, jako ku př. hlas
srnčete a j.

3. rod: *Perisoreus*, Bonaparte.

Zobák krátký, kuželovitý, u kořene široký, ku konci mírně dolů
zahnutý a před špičkou slabounce vykrojený; běháky poněkud krátké;
ocas dlouhý a stupňovitě zaokrouhlený; peří kypřé, měkké a rozčísnu-
tých paprsků; na hlavě není prodloužené chochoiky, leč ptáku možno
při rozčilení peří na temeni v malou chocholku vztýčiti. Známý jsou
4 druhy.

Sojka zlověstná (*Perisoreus infaustus*, L.).

Rus.: Rousta; pol.: Sójka zlouroga; chorv.: Šojka zlovjestnica;
něm.: Der Unglückshäher, Rotschwanzhäher.

Druhový znak: Celkové zbarvení světle rezavošedé s hlavou černohnědou;
spodní křídelní krovky, jakož i veškeré krovky ocasní a ocas sám (až na dvě pro-
střední šedá pera a takovytéž konec obou vedlejších párů) jsou vesměs krásně
rezavé; uprostřed tmavošedého křídla je rezavé zrcátko. 7. letka je trochu delší 4. —
Délka 29 cm, křídlo 135 cm, ocas 133 cm, zobák 2 cm.

Zobák je menší než u sojky obecné a jest černý jako běháky;
oko tmavohnědé. Šat mladých je bledší, jinak jako u starých a také
♀ se nerozeznává. Sibiřská forma *Per. infaustus sibiricus*, Tacz. má
vrch hlavy šedohnědý, jest celkem bledšího zbarvení a o poznání jest
větší.

Domov sojky zlověstné, u nás docela neznámého ptáka, sluší
hledati jediné na vysokém severu Evropy i Asie a jižněji než po Stock-
holm a Kristianii se nevyskytuje. Ovšem jednotlivé zbloudilci byli do-
padeni už také na Helgolandě, v Německu, ve Slezsku a ve vysokých
Tatrách. Zvláštní jest, že v Dánsku ani ve Velké Británii dosud nebyla
pozorována, tím méně na Islandě a v Grónsku. Middendorf ji našel
velice hojně u Jakutsku ve vých. Sibiři (Stanovoj Chrebet) na jižním
pobřeží Ochotského moře. Tam, kde smrky dosud příliš nezakrňují,

jest její letní bydliště. Na svých zimních potulkách ocifuje se v mírnějších územích také v lepších porostech jehličnatých, jež listnáči jsou promíseny, dále i v březinách.

Hnízdo stavívá v osamělých rozsáhlých a tichých lesích jehličnatých na severu, kde zřídka kdy se jí udá člověka zřítí. Nezakládá je však nikde nízko, vždycky v nejhustších místech při kmeni a podobně je staví jako naše sojky. Již koncem března, často při 20 i více stupních zimy, snášívá 5–7 vajec zelenavé barvy základní se sporými šedými obláčky a tmavšími skvrnami, takže se podobají dosti vejcem tuhyka šedého. Průměrná velikost 30.6×21.8 mm, váha 0.416 g. Middendorf nalezl již 16. dubna tři holátka ve hnízdě umístěném v přeslenu větvi v houšti rostoucího modřínu. Toto rané hnízdění se připomíná ořešníka. Staří u hnízda se chovají velmi tiše, čímž znesnadňují pátrání po něm.

Není tak pohyblivým ptákem jako naše sojka a daleko tišším; přiblížíme-li se k ní houštinou lesní, hledí zcela tichým svým chováním ujít pozornosti, při čemž se vztýčenou chocholkou (temenním peřím) sedí na větvi při kmeni a bedlivě pozoruje. Najednou z nenadání vylétne za hlučného křiku a zmizí v hustých koších stromů okolních. Tento podivný způsob náhlého hlučného vyletování, jehož se ničeho netušící poutník nezbytně musí uleknouti, vynesl jí zvláštní přezdívku „zlověstná“. Letíc velice připomíná naši sojku, od níž se jinak jen barvou a menší velikostí rozeznává. Také sojčí jest její křik a hlasitě „skrui, skrui“ a jakýsi „zpěv“ sojčímu podobný také byl pozorován.

Živí se semeny jehličnanů, žaludy, bukvicemi, oříšky lískovými a p., za kterými jako sýkory i na nejtenčí haluzky se odvažuje. Také si pořizuje zásobárny na skrytých místech. Jídelní svůj lístek mimo uvedené obohacuje i bobulemi, hmyzem, myšmi, drobnými ptáčky. jichž se může zmocniti a vybírá vejce a holátka z hnízd. Laponci je musí často holemi zaháněti, když si suší zásoby masa na zimu. V létě však je velice rádi vidívají na stádech sobů, jelikož jim chytají obtížný hmyz. V zajetí lehce zvyká a je zábavným ptákem; zachází se s ní jako s naší sojkou.

4. rod: Cyanopoliu, Bonaparte.

Ocas skoro dvakrát tak dlouhý jako křídlo; zobák rovný; křídlo jako u sojek; peří temenní krátké, drobné peří po těle hladce přiléhá.

Straka modrá (Cyanopoliu Cooki, Bon.).

Něm.: Die spanische Blauelster.

Druhový znak s popisem: Hlava a vrch šíje jsou sametově černý; hřbet a povrch těla bledě namodralé šedý; hrdlo a tváře šedobílé; spodek jasně nahnědlé šedý;

obě střední rýdovací péra nejsou na konci bílá. — Délka 36 cm, křídlo 14 cm, ocas 21 cm, zobák 28 cm.

Mimo uvedené znaky sluší uvést, že křídla i ocas jsou světle modrošedý, ruční letky vně bělavě lemovány; oko hnědé, zobák a běháky černé. Mladí jsou zbarvení mdlého a nečistého.

Velice blízká příbuzná její jest asijská straka modrá (Cyan. cyanus, Pall.), která má vrch a strany hlavy i šíji černé, hrdlo bílé, hřbet a spodek něžně šedý; křídla s ocasem krásně šedomodry a obě střední péra rýdovací jsou na konci bílá. Žije ve východní Sibiři, sev. Číně a Japonsku.

Straka modrá, jeden z nejsličnějších ptáků evropských, vyskytuje se v Portugalsku, jakož i ve střed. a již. Španělsku a sice tu, kde vždy zelené duby vytvářejí rozsáhlé porosty. V provinciích východních jí není a severně ještě v Kastilii se zdržuje. Mimo to je domovem v severozáp. Africe, obzvláště v Marokku.

Co do způsobu života a povahy shoduje se s naší strakou, jest však velmi družná a proto žije namnoze v četnějších společnostech. Je plachá a opatrná a proto ji jen zřídka poblíž příbytků lidských nalezneme. Brehm ji vídal popásati se na výkalech koňských a mezích na silnicích. Je-li pronásledována, tu se jí nelze přiblížit na dostřel.

Hnízdí se v koloniích na vysokých stromech, jilmech a j. zvláště lesních; počátkem května v nevalně zbudovaném hnízdě nalézá se 5—9 vajec skvrnitých, poměrně velikosti 25·6×20·5 mm a váhy 0·338 g. Dr. Rey nalezl v Portugalsku a Irby ve Španělsku, že si ji volivá kukačka jižní za pěstouny pro své potomky. Hlas její není nepodoben volání žluny zelené znít dle Brehma „klikliklíklí“.

III. podčeleď: Havrani praví (Corvinae).

Zobák mocný, ostrých okrajů, zdělí hlavy a od kořene počínajíc mírně zahnutý; spodní čelist opět ku konci se poněkud zvedá; nozdry jsou štětinkami zakryty (toliko u podrodu *Gymnocorax* toho není). Známó jich asi na 80 druhů.

1. rod: *Pica*, Brisson.

Stupňovitý ocas nápadně delší křídla; 1. úzká, šavlovitá letka je sotva s polovic 2. letky; 4. a 5. jsou nejdelší; peří na temeni kratičké.

Straka obecná (*Pica pica*, L. = *Pica caudata*, Boje).

Káča (lidové jméno pro ochočeného ptáka, také pro sojku, kavku.) Rus.: Soroka; pol.: Sroka zwyczajna; chorv.: Svraka maruša, soraka (Dalm.), gavran (Bos. a Herc.); něm.: Die Elster, die Hätze.

Druhový znak: Dvojbarevná: černá měnivého lesku, bílá na spodku hrudi, štítě ramenním a na vnitřních praporech ručních letek; dlouhý ocas je stupňovitý. — Délka 42–43 cm, v rozpjetí 56 cm, ocas 23–25 cm, zobák 3·6 cm.

Tab. XV.
obr. 115.

Krk se hřbetem je lesku modrého, křídla více do zelena, rýdovací péra, klín tvořící, jsou nádherného lesku kovového do zlatozelena, modrozelená a tmavopurpurová. Zobák s běháky černé, oko tmavohnědé. — ♀ je poněkud mdlejšího lesku, má trochu kratší ocas a černá partie v předu nesáhá tak hluboko na hrud. Mladé jsou nelesklé, ač jinak se podobají ♀. Dost zhusta se vyskytují úplní albi a zejména částeční, ku př. v měst. museu v Pardubicích s bílou hlavou a krkem, v česk. museu v Praze (albin. i flavis.).

Geograf. formy jsou známy: *P. pica leucoptera*, Gould, má mnohem více a větších partií bílých na ramenou, kostřecí a na letkách, jakož i silnějšího je lesku a o něco větší; žije v Sibiři a centrální Asii.

Ještě více forem se uvádí různými autory, leč vážný a uznáný systematik Hartert jich neuznává. Příbuzné druhy jsou: *Pica mauritanica*, Malh. s černým kostřecem a lysým místem za okem, žijící v Alžíru, Tunisu a Marokku. V Sev. Americe pak mají velice podobné, ale větší straky: *P. hudsonica*, Sab. a *P. nutalli*, Aud.

Území, jež straka se svými formami obývá je velice rozlehle a prostírá se po větším dílu Evropy, mimo to i malou část severozáp. Afriky (Marokko, Alžír) a v těchže šířkách i v Asii až do nejzazšího východu. Naši straku nalezneme od Španělska až po Ural a moře Kaspické; ve Skandinávii od mysu Severního (70° s. š.) až po Turecko a Řecko, kde obývá hlavně močálovitě a houštinaté krajiny, nejhustěji v Akarnanii a nížině parnasské, také se vyskytuje zhusta v Albanii. V zimě pak — dle Rüppela — i v dol. Egyptě.

Zvláštní rozmar lze u ní pozorovati u volbě bydliště svého v ostatních zemích evropských. Tak dle Brehma není možno ji uhlídati v četných provinciích španělských, kdežto v ostatních je zase velice hojným ptákem. Zrovna tak ve Vel. Britanii, kde čím dál severněji, tím jest vzácnější a v sev. Škotsku, na ostrovech Hebrydech, Shetlandech a Orknejských jest naprosto neznámým ptákem. Totéž dalo by se uvést i pro Francii a ostatní státy evropské. V Německu a Švýcarsku jest v obývaných krajinách všude známou a všude doma a také v našich vlastech jsou krajiny, kde straka je až tuze obecnou, a na druhé straně je opět neznámou, ačkoli jinak se obě krajiny shodují. Netřeba toho tu a onde litovati, naopak někde jí nemají ani rádi pro ohavnou lupičskou její povahu — plenění ptačích hnízd a je tudíž leckde na indexu a platí se za ni i zástřelné. V lesích mého okolí je už vyhubena a zjeví-li se tu v zimě, tož jistě už se sotva domů vrátí. Jinde ji sice trpí, ale v omezeném tolika počtu. V Uhrách na př. jsou krajiny, kde na sta hnízd stračích možno nalézt a podobné zprávy

podává Sintenis o ní, z Dobruďi „hojná v kraji a močálech, vzácná v lesích“. V gubernii Petrohradské a v Norsku se vyskytuje velice hojně a nedivme se tomu, vždyť jí Norové prokazují posvátnou úctu, zbožňujíce ji, protože prvou větévku na své hnízdo „zrovna na Kristův den“ přináší. Tady se hnízdí straka netoliko v zahradách, anobř i pod střechami domů.

Vysokými horami, krajinami beze stromů a rozsáhlými, hlubokými lesy opovrhuje. Avšak ráda se hnízdí v polních hájích, větších remisech, na pokrajích lesů, ve větších zahradách a parcích se starými stromy, na vlašských topolech podél silnic, odkud má daleký rozhled. V bažinách břeře za vděk hustými křovinami a na trní zakládá svoje veliké hnízdo, někdy jen 1½ m od země, kdežto na topolech někdy až 20 m vysoko si svůj palác zbuduje. Ona se dovede všem zemědělským poměrům přizpůsobiti, pokud ji potřebné ochrany a bezpečí mohou poskytnouti; vždy však bývá ráda poblíž obydlených míst a v krajích nezdělaných se nikdy neusazuje. V létě ani lidnatým městům s blízkými lesy, větším skupinám stromů mezi budovami se nevyhýbá a usedá zhusta na domy anebo často je přeletuje; dolů na ulice se však neodvažuje.

Potravu hledá na krajích lesů, v hájích, sadech, porostlinách podél řek a močálů jakož i na pobřeží mořském, na lukách a polích s blízkými stromy. Jest více ptákem stálým než přelétavým a zřídka domov svůj na větší vzdálenosti opouští, než tak na hodinku cesty; toliko v zimě si zabrousí trochu dále. Koncem léta a na podzim shlukují se s mladými v menší družiny a prohledávají místo od místa.

Jelikož je mnoho pronásledována v některých krajinách, hnízdí se také proto za zvláštních poměrů, buď vysoko hned zase nízko, jak bylo už zmíněno; v odlehlých mlazínách smrkových sotva s výší člověka. Základ hnízda tvoří suché větvičky a trní, na tom vystaví asi 4 cm silné stěny z hlíny a vnitřek je vyložen jemnými kořínky, listím, stébly a chlupy; na to přijde shora příklop také z trní a tenkých haluzek a otvor hnízdní je pak se strany. Do hliněné podezdívky jsou první haluzky zazděny, zapěchovány a je tak důkladná, že slabé broky ji neproniknou. Všechna hnízda stračí však nebývají shora překlenuta, u rezervních nikdy skoro není příklopu.

Při stavbě hnízda vedou si straky neobyčejně chytře, opatrně a skoro tajuplně, jsou při tom vůbec tiché a spatří-li poblíž člověka, hned v práci ustávají a pobývají opodál. Pro lepší bezpečí staví hnízdo několik a jsou hned blíž toho, hned zase poblíž onoho pozorovány, takže právě, vlastní hnízdo teprv tehda člověk nalezne, ozývají-li se z něho mladé. Koncem dubna bývá v něm 5—7 zřídka 9 krátce břichatých nebo podlouhlých vajec, mnohdy na tupém konci špičatějších. Jsou skořápky nazelenale bělavé se šedými nebo žlutohnědými obláčky,

jimiž bývají často hustě pokryta. Průměrná velikost 33·1 × 23·3 mm, váha 0·566 g. Po 18 dnech střídavého sezení (♂ od 10—2 hod. odpoč.) se lihnou stračata, jež krmí hmyzem, žížalami, ale také tuze často holičky pěvců, čímž se stala straka pověstnou a škodlivou.

Již zdaleka ji můžete poznati, nejen po ostře se odrážejících barvách, černé a bílé, ale i po nápadně dlouhém ocase, okrouhlých křídlech a zvláštním letu, zprvu několikrát zvolna zamává křídly a na to pravidelně a rychle jimi pohybuje, přeletujíc strom od stromu a jen nerada přes volná prostranství. Po zemi kráčí jaksi kolebavě, sem tam si poposkočí, při čemž jako při letu drží svůj klenot — ocas — vodorovně, vznešeně; také si jím někdy pokyvuje.

Jest obratná a čiperná, velmi lstivá a opatrná, přes to, či spíše proto shad, že se usazuje ráda na blízko osad lidských. Manželství uzavírají pravidelně na rok.

Z hnízda vybrané straky (Káči, Lízy, Betky, Micky a jak jinak ještě pokřtěné) dají se dobře a snadno vychovati, jsou pak neobyčejně krotké, naučí se slova pronášeti, kratičké melodie hvízdati, volně vyletovat a se vraceti a celkem jsou to zábavní ptáci, kdyby jako ostatní havranovití neměly té necnosti drobné lesklé i nelesklé předměty krásti a zašantročovati. Toto jim vyneslo už nejednou podezření z krádeže a titul „straka zlodějská“ (krade jako straka). Ano i v jejich hnízdě možno takové „nalezené“ drobnůstky viděti a znáte bezpochyby skutečné i smyšlené o tom povídačky (ve hnízdě na topole skáceném drahocenný prsten). Při skácení vysokého stromu v Drakenburgu v Německu nalezeno ve stračím hnízdě 27 lesklých knoflíků, 15 barevných střípků skla, mnoho pestrých a lesklých kamínků, 8 niklových a měděných mincí, mosazný nátrubek a jedny brejle (!) (Deut. Jagdztg. 1905). Na kuřím dvoře dovede taková krotká Lízinka orzo a tak chytře hnízdo slepičí objeviti a vejce vypíjeti, že člověk až užasne; rozumí se, že na zbytcích rozklovaných vajec si pak slípky pochutnávají, zvykajíc necnosti. Dvoji škoda — vejce pryč a tento zlozvyk u slepic! A to činivají netoliko svému chleboďárci, ale i u sousedů.

V zajetí vydrží pryč až 20 let, neutopí-li se dříve někde v putynce nebo kádi, kterýžto osud přivodí ji naruživá touha po koupání; jsouc skrz naskrz promočená, nemůže nalézt zpáteční cesty a není-li pomoc po ruce — zajde.

Hlas její je drsné „šak šak“ nebo „šakerakakak“. Někdy zaslechnouti možno žvatlavý „zpěv“, jež pilně provozuje a jímž v zajetí svého pána do omrzení baví. Nilson její povahu označil velice případně třemi slovy: „Sagax — loquax — furax“ t. j. „lstivá, žvatlavá, zlodějská“.

Živí se hmyzem, červy, ovocem, plodinami polními, jeřabinami i zdechlinou. Na jaře plení ptačí hnízda, kradouce vejce i mláďata

a proto v okolí její domácnosti se nikdy mládata jiných ptáků nevyvedou. Staré ptáky napadají zálučně, netušeně, protože se jich tito zrovna nebojí, ale mladé tak dlouho pronásledují, až znavení k zemi padajíce, snadno jich kořistí se stávají. Riesenthal dokonce tvrdí, že ustavičným znepokojováním a dorážením zapuzují koroptve i bažanty z hnízd, aby se mohly zmocnití vajec. Doma chované straky jsou všezravci.

Nejsnáze lze jim přijít na kůži na výrovce, neboť „kubika“ hlučně obletují a dorážejí naň zuřivě. Mimo člověka má straka krutým nepřítelem jestřába jako sojka; tomu stěží unikne, za to dravcům ostatním přece často obratně ulétá.

2. rod : Colaeus, Kaup.

Havranovití ptáci malí, s krátkým nahoře jen nepatrně zahnutým zobákem; štětinky, nozdry zakrývající, jsou dlouhé; 3. letka je nejdelší; běháky zřepu výrazně destičkované. Známé jich 5 druhů v Evropě, sev. Asii a v sev. Africe.

Kavka (*Colaeus monedula*, L.).

Kavče, kauka, kavoň (Mor.). — Rus.: Galka; pol.: Kawka; chorv.: Čavka, cavka (Čer. Hora a Bosna); bulh.: Cavka; něm.: Die Dohle, der Dohlenrabe, Kauken.

Druhový znak: Temeno, křídla, hřbet a ocas jsou černy; spodek černošedý a se stran krku jsou bělošedé skvrny; hrdlo a krk zřepu černy. — Délka 31 cm, křídlo 6·7 cm, ocas 13 cm, zobák 3 cm.

♀ má šedé partie temnější, zbarvení jsouc mdlejšího, leč tyto rozdíly jsou jen nepatrné a není téměř možno pohlaví dle zevnějšíku určit. Mladé jsou ještě mdlejšího zbarvení a lesku pranepatrného. Zobák je černý jako běháky, oko u starých stříbrobílé, u mladých jasně bílé modré.

Vyskytují se také barevné hříčky, jako úplní albini či běláci, kavky s bílým temenem, strakaté, plavobarvé i zcela černé a to poměrně dost zhusta a v každé větší sbírce ptáků lze se s některými takovými setkat.

Čím dále na východ jsou kavky na šedých stranách krku a na šíji bělejší; takovým dostalo se názvu *Col. monedula collaris*, Drumm. a vypadají, jakoby měly bílý obojek kolem krku. Obývá Makedonii a Srbsko a východně až do západní Sibíře a Mesopotamie je rozšířena. Mezi touto formou a typickou kavkou naši naskytují se různé přechodní podformy, takže jí vůbec nelze za přesně omezenou odrůdu ani pokládati. Ještě bělejší obojek má forma *C. monedula dauricus*, Pall.

žijící od pramenů Jeniseje dále na východ až po Amursko, Japonsko a jižně až po Altaj.

Kavku nalezáme po celé Evropě, na severu ještě v sev. Skotsku a ku 64° s. š. ve Skandinavii, v Sibiři východně až po řeku Lenu, jižně až do Persie se šíří. Reiser jich vídal spousty na Černé Hoře a v Bulharsku a u nás všude je kavka známým ptákem. Proto ale není všude stejnoměrně zastoupena. Někde je svým množstvím až obtížná, jinde se sotva ukáže, aniž by se dalo tušiti, proč je tomu tak.

Obývají malé lesíky a háje i nevelké lesy a obory s doupnými stromy, příkré břehy a skalní stěny; tuze rády se zdržují na věžích chrámových, starých zámčích a hradech s četnými výstupky a zákoutími, v městech, vsích, majácích, pevnostních hradbách a p. Za dne se potulují po lukách, polích a pastvinách často v početných hejnech, na noc pak se ubírají na vysoké stromy, střechy, do skalních rozsedlin a zdi. Obvyčejně bývají samy pro sebe, někdy však s vranami a ještě raději s havrany hřadují na hodně vysokých stromech, Jež často dlouho do tmy obletují, než se oddají odpočinku. Na takové hřadoviště musí někdy daleko zaletovati.

Jak bývají hojnými obyvatelkami měst i nejlidnatějších v době hnízdění se na jaře, tak zase v zimě se místům takovým vyhýbají a jen zřídka kdy se odhodlávají v městech a vesnicích na silnicích, ulicích a návších po potravě na zemi sliditi; nedovoluje jim toho zjevná opatrnost a plachost.

Doba přeletování, po případě tahu nastává v říjnu a listopadu a na jaře počátkem března. Na podzim vede ji cesta spíše směrem jihozápadním až do severozáp. Afriky a na ostrovy Kanárské. Houfy jich za tahu letí u veliké výši, že se takřka prachu podobají, avšak vzdor tomu — píše Gätke — slyšení jejich hlasy ještě zcela jasně z tichých výšin dolů.

Ve volbě svého hnízdiště liší se kavky nápadně od svých příbuzných. Hnízdí se rády hromadně na věžích, zámčích, zříceninách, vysokých budovách s gotickými ozdobami, zhusta uprostřed rušných měst i velkoměst. Hnízdo si zakládají na trámech, v děrách, dutinách, za krovu, na kamenných výstupcích a p. Každé vhodné místočko je pečlivě využito, takže někdy bývá hnízdo na hnízdě, jak se říká. Kde všech těchto příležitostí nenalézají, pak nezbývá než se uchýliti do lesů, do dutin stromových, v dubech, bucích (znám starý buk o děrách každoročně kavkami v dubnu osazený), neboť jen nerady stavi svoje hnízdo volně ve větvích stromů a když, tož nejraději volivají k tomu vlašské topole. Mnohdy používají i opuštěných hnízd v koloniích havraních, pokud jich toto černé bratrstvo mezi sebou strpí. Také ve starých lomech, ve příkrých březích nacházíme kavčí osady a nezřídka i ve vysokých starých hradebních zdech.

Hnízdo samo je povrchně z obvyklého staviva zrobené a je dost teplé a pro mladé pohodlné. V polovici neb koncem dubna nalézá se v něm 5 hezkých vajec; jsou na modrozelenavé půdě spoře popelavě, olivověhnědě a černohnědě kropenatá. Průměrná velikost 34·3 24·9 mm, váha 0·72 g. Mláďata se líhnou po 17 dnech. V době hnízdění se neběže hašteření a škádlení se těchto svévolných ptáků konce a jak jinak? Nejdříve se hádají o místo a potom o stavivo. Pokud mají ve hnízdě mladé, lze pozorovati neustálé přiletování a odletování starých do polí. Objeví-li se kde dravec, vzchopí se celá osada a za hrozného láni a hluku jej pronásledují, někdy až půl hodiny cesty. Jsou-li mladé již polovzletny, sedávají na pokraji hnízda, usazují se venku „před vraty“, rozhlížejíce se po světě, kam jim bude brzy se vydati; večer se ovšem zase vrací do hnízda. Co musí v takových dutinách mladé kavky vystát od různého hmyzu cizopasného, nedovedl jsem si představit, až když jsem před lety dostal mládě, jemuž jsem z okolí zobáku a očí nožem odstranil ne méně než 25 klíšťat (lidé říkají případně „pijáků“) různě krví napitých. R. 1879 z hejna kavek sestřeleny dvě a náhodou jedna z nich silně krivozobá; monstrosita ona dost často u havranovitých se vyskytující. Nalezá se dosud v mojí sbírce

Kavky jsou ptáci čilí, obratní, společenští. Lítají mnohem rychleji než ostatní příbuzní, ba skoro let jejich lze přirovnati letu holubímu; dle toho je mezi ostatními ve smíšených houfech snadno poznáváme, ačkoli jenom k vůli ostatním (havranům, vranám, špačkům) jaksí se v rychlosti umírnují. V dobré náladě pěkně ve vzduchu krouživají a různou provádějí kratochvíli.

Hlas její je známé kvákání, vysoké „kvá kvá“ dosti příjemné anebo „jek jek“. Že by „zpívala“ to přece nikdo neřekne, ač-li možno zvátí zpěvem to, co slýcháme u ochočených Kačenek nebo Micinek.

Za potravu jsou jim hmyzy, larvy a žížaly. Pasoucímu se dobytku někdy sedají na tělo jako špačci, vybírajíce jim vši a podobnou neřest ze srsti. Za oráčem poletují a kráčivají sbírajíce vyorané ponravy a žížaly. Také obilí žerou, třešně, švestky a jeřabiny; myši, ptačí vejce, mladé i staré ptáky, kde jen se dá (a nikdy nepohrdnou), špačky mladé dovedou z budek a kosal z hnízd vytahovati. Ale té drзости a toho „promyšleného“ lupičství, s jakým to provozují sojky a straky, přece v nich hledati nesmíme. Také a to hlavně na jaře vytahují klíčící zrna obilná z rozměklé půdy na polích kolem svého bydliště, oštípují konečky osení i trávy; chutná jim velice polní česnek, po němž v zimě silně páchnou. Na Černé Hoře požírají hojně kobylek. V širokém okolí mého působiště každoročně, pokud trvá záplava housenek bource prstenčívého, objevují se houfy kavek (mladé se starými) a poletující po alejích a větších zahradách a sadech, někdy se špačky, vybírají horlivě z zámotků kukly škůdce toho. Prázdné zámotky viděti lze všude

po příkopech a cestách i na stromech zachycené. Zvláště r. 1906 byla tato prospěšná jejich činnost nejpatrnější, leč ani to všecko úplna nestačí; ale jak by bylo bez nich příštím rokem? Housenky sice se objevují rok od roku, ale v míře daleko menší a proto do hola stromy ožrané tu nikdy nemíváme, jako tam, kde ani špačků ani kavek nemají. Tam se sice hospodáři dovedou diviti a žasnouti, co ty housenky dovedou, ale třikrát i vícekrát se dají i s pohrůzkami nutiti ku jich ničení. Zvláštní je, že o housenky bource tohoto ani bekyně zlatorítky (tím méně) naši ptáci nestojí; jen když alespoň kukly ničí, dobré to!

Kavka se dá velice snadno jako straka a sojka ochočiti, jsouc tak jako tak skoro polodomácím ptákem. Pro jistotu však dobře učiníme, byť se i zdálo, že úplně zkrotla, když ji 4 nejvýš 5 velkých letek či perutí přistříhneme až po krovky, aby neulétly a neztratily svůj domov s očí. Přes to Kochova ochočená kavka uletěvši, po celý rok byla pryč a přece se zase dobrovolně navrátila ku svému pánovi (Weidm. in W. u. B. 1907). Jindy opět mladá krotká Káča s přistříhnutými peroutkami uprchla a divoké kavky ji krmily (Ornit. Monatsschr. 1907), což také špačkové činili mladým kosům v trávě sedícím v Muskovském parku (Mitt. ü. d. Vogelwelt. 1907).

Naučí se, ovšem jen při vzorné trpělivosti, i jednotlivá slova pronášeti, bez podříznutí jazyka, toho surového tyranství. Na dvoře mezi drůbeží nečiní lépe než ostatní čeládka havranovitá, najdou-li vejce, hned jsou z nich tchoři a vypíjeti je znamenitě dovedou. Při tom se naučí výborně kokrhati i krákorati (ovšem ne tak hlasně) a zkrotnou tak, že za svým pánem cestou poletují (věrně), na vše dávají pozor (opatrně), zejména také, kdy se má jísti (dochvilně) a na hvízdnutí se naučí přiletovati (poslušně).

Při vychovávání se brzy rozmazlují a dávají se ještě krmiti a cpáti i když to samy dobře dovedou, žebrajice o sousto; někdy jsou až příliš přitulné — obtížné. Volně po světnici pobíhati není je radno nechati, má stráci povahu; lépe s nimi ven na dvůr.

Možno říci, že kavka užitek svým převažuje škodu a proto zcela neprávem se za ni platí tu a tam zástřelné. Mnozí takoví střelci však provozují s běháky kavek šidbu, vydávající je za právoplatné běháky stračí, obyčejně lépe placené. Kde chceme míti v parcích drobné pěvce nutno kavčičky držeti na uzdě, jako tam, kde veliká hejna jich na jaře na polích škodí, ku př. okolo hraběcí obory u Žehušic na Čáslavsku, kde na sta párů ve velikánech dubech se hnízdívá; tady jim jednoduše na jaře vybírají přes polovic vajec a během roku jsou kavky krmí výrovou.

3. rod: *Corvus*, Linné.

Velcí ptáci se silnými zobáky; dlouhá, zahrocená křídla kryjí skoro úplná zaokrouhlený nebo rovný ocas; 3. a 4. nebo 3.—5. letka jsou nejdelší; 1. je skoro tak dlouhá jako ramenní letky; nozdry malé, zakryté. Jest jich známo na 30 druhů ve všech dílech světa, vyjma Jižní Ameriku.

Havran polní (*Corvus frugilegus*, L.).

Rus.: Grač; pol.: Gavron; chorv.: Obična vrana, vrana gačac, gavran (Bos. i Herc.), vrana (Dalm.); bulh.: Poljski gavran; něm.: Der Saatrade, die Saatkrähe, der Nachtschnabel.

Druhový znak: Velice protáhlý zobák je delší anebo alespoň zdělí běháku (nárti), 1. letka = 9. anebo nepatrně delší; 4. letka nejdelší a 6. kratší 2; ocas silně za-

Obr. 38. Hlava havrana dospělého.

okrouhlen, nejkrajnější jeho pero o 2-3 cm kratší než prostřední; drobné peří na hlavě a na krku jest jemně rozčísnuté čili rozštěpené a nejsou tudíž znáti jeho obrysy; zbarvení krásně černé modře a fialově lesklé. Okolí zobáku nad nozdrami, kde je možno zřít tu a tam pučící, leč ořetná štetinovitá pírka (strniště) je u starých lysé a bělavé a proto i v letu patrné, mladí však mají ona místa hojně opeřená, nozdry zakryté — Délka 43-45 cm, křídlo 31—33 cm, ocas 17—18 cm, zobák 5-6 cm. —

Hlavní zbarvení černé nádherně lesklé víc než kteréhokoli ptáka havranovitého, černý zobák delší, špičatější než u vrány černé, oko tmavohnědé, běháky černé. — ♀ je o malé poznání menší a lesk jejího peří není tak živý. Mladí, jak uvedeno, nemají lysého místa kol zobáku, což teprve později se objeví a jsou tedy velice podobní černé vráně; s ní bývají zhusta zaměňováni anebo naopak.

Blízký příbuzný našeho havrana je čínský a japonský havran *Cor. frugilegus pastinator*, Gould; je menší, má kratší zobák, ale za to je silnějšího purpurového lesku.

Slyšme, jak je havran po světě usazen. Ve Škotsku vzácný, ve Skandinávii až po 60° s. š. nejdále a v Rusku ještě severněji.

Jižněji odtud jsou roztroušeny havraní kolonie až po pohoří francouzská v šířce dolní Loiry a Mohanu, jakož i na jihovýchodě od Vídně až na poloostrov Gallipolský (Dr. Diederich). Dle prof. Röriga jsou ve státních

Obr. 39. Hlava havrana ml. a vrány černé.

Tab. XV.
obr. 117.

lesích německých tyto kolonie známy: v Bavorsku 22, ve Württembersku 2 a v ostatním Německu 288 kolonií. Jelikož pak i soukromé lesy německé zaujímají touž plochu jako lesy státní a pod státním dozorem, dlužno počet kolonií ještě o hodně zvětšiti. Dle sčítání hnízd ve shora uvede-ných osadách havraních, páčí jich týž autor na 200.000.

Ve vlastech našich známy jsou kolonie dílem opuštěné (Štvanice v Praze), dílem osazené (Veltrusy, Vys. Mýto a j.). Mimo zmíněná území hnízdí se havran polní také v Mesopotamii, jižních zemích Kavkazských a severně od Persie až po 58° s. š., východně až po pohoří Tianšan.

Lesy všelikého druhu i různé velikosti, jich okraje, stromořadí, parky, všude tam, kde jsou rovinaté krajiny se zdělávanou půdou, rolemi, lučinami i pastviště jsou jeho oblíbenými stanovišti. Hornatým krajům v době hnízdění se vyhýbá úplně, leč za potravou zaletuje i na vysoko položené lučiny horské. Na steech se také usazuje, hnízdě se tu na malých skupinách stromů podél řek.

V říjnu a listopadu odletují nesmírně jich houfy stále k západu směřující, někdy docela nízko při zemi a bez velikého křiku, jindy opět velice vysoko a s děsným rámusem. Při tomto druhém způsobu cestování kroužívali často v obširných kruzích, opět na kus letí rovně, na to krouží znova a tak ponenáhla se trati v dáli za nimi pohlízejícímu. Horstva příliš vysoká nepřeletují, spíše údolí; druhdy se vznesou do takové výše, že jen drobnými body se býti zdají, anebo nadobro zmizí.

Pravidelně táhnou do jižní Evropy a sev. Afriky kde se rozdělují zponenáhlu v menší houfce a rozletují se na různá místa za potravou. Ale velmi mnoho havranů již u nás přezimuje a čím dále k jihu, tím četněji. Poletují tu pak s kavkami a vranami po krajinách, společně k večeru na nocleh se ubírajíce, často velice daleko. U nás je to na západ ležící žehušická obora s věkovitými duby a jinými vysokými stromy a ráno kol 8. hodiny pravidelně přetahují opět za denním chlebem naši osadu směrem k východu. Mezi Smiřicemi a Hoříněvsi při trati české obchodní dráhy je borový lesík, který je všude po okolí znám pode jménem „Havránek“. Tady v zimě hradují havrani z celého širého kraje večer jako večer a odtud i jméno lesíka.

A tak se přebědují v zimě, často až hrůza špatně, aby již v únoru, hlavně však v březnu podle počasí navraceli se do svých loňských bydlíšť. Jsou tedy naši zimní hosté havrani vesměs cizozemci a to z vý-chodu, protože zpětný tah také v tuto stranu na jaře se koná.

Hnízdí se v koloniích na zvláště oblíbených místech, nejraději v polních lesích a hájích vysoko ve větvích, přihlížejíce netoliko ku výšce, ale také aby nebylo dole mnoho podrostu (lepší rozhled) a pak aby lidská obydlí byla poblíž, ač-li se jim v tom předem nekladou pře-kážky, neboť věru, že není oč státi. Hnízda jsou narovnané volně

hromádky větviček, trní, kořínků, strniště i s hlinou, někdy vlasy, peří, vše halabala nanesené. Můžete se přesvědčiti sami o tom; shodte jen havraní hnízdo se stromu a ejhle, ono se cestou rozsype, jak je solidní, kdežto vrání hnízdo drží pohromadě.

Při stavbě hnízd je jako při stavbě babylonské věže, ustavičný křik a rámus, jenže neustále jednou „řečí“ provozovaný. Jeden druhému hledí místo vyhlédnuté odlouditi, tu zase rvačka pro kus oklestku, pro chumáč strniště a často z nanesené hromady sousedi ukradnou vše, aby si uspořili cesty. Není divu, že musí vždy jeden z párku hlídati staveniště, aby alespoň druhý mohl donášeti material stavební. Lidé

Obr 40. Havraní kolonie.

chudí sbírají natroušené klesti pro svou potřebu. Jakmile však je vy-
stavino, snášeji se vespolek zcela dobře, ba trpívají mezi sebou i kavky. Počátkem dubna snáší ♀ 4—5 zelenavých vajec, která jsou celá olivově žlutavými nebo hnědavými skvrnami hustě posetá; také se však poněkud v kresbě uchylují. Průměrná velikost 39·8 · 27 cm, váha 1·15 g.

Množstvím svým v takové zvlášť osazené kolonii (často daleko přes 1000 hnízd) stávají se místy až obtížnými a zapuditi je není zrovna tak snadno. Jediné co se tu dá činiti, jest vybírání vajec a sestřelování polovzletných mláďat i starých (zvláštní odvětví střeleckého sportu) a to každoročně a pak snad se po letech konečně rozhněvají se na

lidskou nepřejícnost a zmizí odtud anebo aspoň se položí meze „nad-výrobě“.

Po vyvedení mladých odletují četné houfce havranů na různé strany, zhusta na kolik hodin cesty od svého rodiště a rozptýlují se po krajínách po polích, leč večer se sem pravidelně navracejí. Později se tyto menší houfy spojují v celé armády. Severnější odtažují na podzim pravidelně k jihu. Sokol stěhovavý, jejich odpovědný nepřítel, zmocňuje se jich hravě jako jestřáb. Ale i mladé z hnízd dovedou dravci ti a jiní uloupiti, nedadouce se křikem starých vyrušovati. Rovněž za noci ozývá se v osadě lomoz někdy veliký, to když třeba výr anebo nějaký srstnatý škůdník, kuna, spící osadu přepadne a v ní řádí.

Havran ve svých způsobech životních má mnoho společného s vránou černou, ale jest bázlivější a celkem dost zbabělý; nevyrovná se v ohledu tom ani mnohem menší strace. Octne-li se namátkou poblíž jejího hnízda, vyjede si naň tak statečně, až se mu peří sype a on hrdinsky před ní uprchně. Let havraní se zdá lehčí než let vrány černé, což snad pochodí od dalekých jeho cest. Že není havran hrdinou, dokazují dále také ona veliká hejna jich, neboť snáze a dřív v tom množství zočí nepřítele, jehož spojenými silami spíše zaženou. Snášejí se dobře s kavkami, špačky i čejkami, poletující s nimi před odletem na jaře po polích, avšak s ostatními z havranovitých ptáků, vranami už méně a s krkavcem, jehož se báječně bojí, to teprve nižádného přátelství neuzavírají.

Na hnízdišti lze pozorovati svatební reje párků i větších společností. Pozdě jdou na hřád, často za tmy a tichounce, rychle a nízko při zemi doletujícíce.

Hlas jejich je dostatečně znám, krákání mu u nás říkají a při svém podzimním příchodu, u nás v polovici října obyčejně, jsou prý posly zimy, náš lid říká, že „nesou sních“. Vydávají chraptivé „krá krá“ nebo „garb, garb“ poněkud hlubší, „kulatější a příjemnější“ než hlas vraní, po čemž je znalec již na dálku poznává; jindy zase vysoké „kyr, kyr kraa“ bývá slyšeti. Krákavé žvatlání nahrazuje u nich zpěv.

Živí se plži, hmyzem, larvami, ponravami a hlavně žížalami, to o nich může bezpečně každý oráč říci. Mezi chrousty (anebo kobylkami) řadí úžasně; někteří je sbírají v koších stromových a střásají při tom dole se nacházejícím a tak to jde strom od stromu. Mimo chrousty obecné i chroustky letní, listokazy a všeliké v zemi žijící larvy v množství požírá. Možno míti za to, že čichem rozpoznává místa jich úkrytu v zemi, protože v ní vrtají zobanem, čímž si štětinovitá pírká na chřípích a kolem zobáku úplně otírají. Také jako kavky, ale u větší ještě míře, vytahují mladé klíčící rostlinky ze země, aby prý se larev na kořínkách jejich žijících zmocnili. Po vytáhnutí rostlinky zapustí do pozůstalé dírky zobák a škůdce vyndají. Jenže tomu může věřiti kdo chce, ale naši

i jiní hospodáři nechtějí tomuto výkladu rozuměti a za „užitek“ tento havranům vděčí tak, že některého z hejna zastřelí a s rozpjatými křídly jej zavěšují na tyčku, kde jako odsouzenec na šibenici se na provázku klátě, je nejlepší výstrahou ostatním. Alespoň mi mnozí tvrdili, že na takové pole pak havrani vícekrát nejdou. Ostatně ono někdy neškodí protrhati hustou pšenici, alespoň se předejde pozdějšímu jejímu lehnutí a špatnému zrnu. „Nikdy není věc zlá, aby nebyla na něco dobrá,“ praví moudré naše přísloví. Ale ono všeho mnoho škodí. To přece už možno zváti škodou, když na kterémś rytířském statku v Němcích sklídili havrani na jaře veškerou pšenici z mnoha měr polí, že bylo nutno zasítí jiné obilí za náhradu.

Mimo uvedené havran požívá i zeleninu, jako zelí, salát, luštěniny, mák, třešně, ostružiny a jiné plody, čímž ovšem také neprospívá. V olivových hájích jihofrancouzských a italských za svého zimního pobytu natropí havrani tolik škody, že nutno pilně hlídati a není tudíž divu, že jich tam přímo nenávidí. Na mršiny nejdou však tak lehko a uvidíme-li je tu přece, to bývá jen za účelem sbírání všelikého tu hmyzu. Myšky, hraboše rádi žerou a pěkně je chytají, stojí za podívanou; ale mnoho jich vezme za své myšmi otrávenými. Naumann vypravuje, že až 6—7 myší ve voleti havrana nalezl.

Zkrotiti se dá lehce, žere všechno a na dvoře neškodí jako předešlí, nejsou takovými lupiči jako oni. Za vysokého sněhu odvažují se někdy i do osad, ba přímo do dvorů na hnojiště a vůbec hnů a výkaly zmrzlé jsou za časté kolikadenním jejich soustem k snídani, obědu a večeři a pak mezi tím.

Otázka, sluší-li havrany a vrány pokládati za ptáky užitečné či škodlivé zavdala podnět již ku četným výzkumům, jmenovitě se tu hledělo přesným zjištěním obsahu žaludků několika ptáků naléztí u věci té světla. Jest však na bíledni, že se dosud nedá na tuto otázku správně odpověděti — ano ani ne.

Ve případech, kdy havrani sbírají za oráčem nebo když hubí myši, jistě že jim hospodář přátelství svého neodepře, avšak vyskytují-li se v neštětných zástupech, plení-li dokonce ptačí hnízda nebo ničí-li mladou setbu a kukuřici ze země tlačící, pak arci vším právem se před nimi hledí chrániti. Právě v novější době se mluví o havraní kalamitě a o snahách, jak jí čeliti. Ve výborovém sezení zemědělské rady v provincii Záp. Pruska doporučovalo se, jako velice praktické hubení a zaplašování ptáků těch pomocí vraních pastí v Haynavě vyráběných. Také vyvěšováním luceren v noci mohou se havrani zapuzovati od hnízd ve svých koloniích. Ve výborové schůzi hospod. spolku v Drážďanech taktéž se odporučuje boj proti havranům a to otravováním. Hovězí krev, slaneček nebo jakékoli kousky masa se otráví fosforovou kaší; psi toho nevezmou a vranám a havranům to velice škodí (Prakt. Blätter für Pflanzenbau u. -schutz VI. 1908).

Slyšíme zase zastance a přitele havranů Boucharda. Ten opět poukazuje na to, že jakmile se usadí v krajině ptáci tito, stávají se z nich výborní hubitelé chroustů, za nimiž v ohledu tom špačkové daleko zůstávají (Prakt. Ratgeber in Obst- u. Gartenbau 1908).

Vrána černá (*Corvus corone*, L.).

Krkavčík. — Rus. Černaja vorona; pol.: Czarnowron, wroniec; chorv.: Vrana galovrana, gavran (Bos. a Herc.), galić; něm.: Der Krähenrabe, der gemeine Rabe (pro záp. Německo), die Rabenkrähe.

Při porovnání s havranem polním je zobák vrány černé na slemení rozhodně více zahnutý, mocnější a ne tak protáhlý; také nikdy není na kořeni svém lysý.

Druhový znak: Zobák dlouhý jako střední prst, avšak kratší běháku (nárti); ocas je skoro rovný anebo jen nepatrně zaokrouhlený; veškeré peří na hlavě a na krku je šípovitě zahrocené a jako na ostatním i na něm je znáti určité obrysy (čehož u havrana není); celkové zbarvení je černé, ocelově modrého lesku na hlavě a na krku; 1. letka je kratší než 9. — Délka 42–45 cm, křídlo 31–33 cm, ocas 18–19 cm, zobák 5–5.6 cm.

Poněkud se stran stlačený zobák je černý jako silné běháky, oko tmavohnědé. Pohlavím se takofka neliší, ♂ má být o něco větší. Mladé jsou mdlé černé s očima šedýma. V Holandsku ulovena světle šedá odrůda. Často se kříží s vránou popelavou, s níž je rozhodně tak blízce příbuznou, že je lze vlastně považovati za dvě formy téhož druhu. V Sibíři, od Altaje až na nejzazší východ mají vedle naší vrány popelavé větší formu černou se silnějším zobákem a běháky a stupňovitým ocasem: *C. corone orientalis*, Ev. — Jiná, avšak menší forma žijící v Sev. Americe nazývána *C. corone americana*, Aud.

O rozšíření vrány černé nalezne čtenář podrobnější zmínky u následující vrány popelavé. Bydlištěm jejím jsou krajiny hornaté i nížiny, těmto však spíše přejí a usazují se tu v lesích listnatých i jehličnatých, bez ohledu na rozsáhlost jejich, právě tak jako na o samotě v polích stojících stromech, jakož i na březích potoků a řek. Zvláštní zálibu jeví však v porostech, které hraničí s půdou zdělávanou. Místy ji lze nalézt i v rašelinistích, na pobřeží mořském, byť i skalnatém a sotva že na jaře sníh sejde, možno ji vidati podél jarních vod všude, jmenovitě ale tam, kde jsou na blízku stromy nebo les.

Jest ptákem stálým i přeletavým; v tomto případě je to doba podzimní, kdy sletující se u veliká hejna, zatulují se s kavkami dále k jihu. V zástupech těch se nalézají také veškerí mladí ptáci, letíce do světa na zkušenou. Mnoho starých však odhodlává se ku přezimování jako stálí ptáci. Vystěhovalci se zase koncem února nebo v březnu navracují. Noclehem jsou jim nejhustší stromy v lese, v zimě výhradně jehličnany, anebo také s kavkami ve velikých parcích na nejvyšších a největších stromech, jež jim poskytují nejjistějšího útulku.

V době pobytu zimního přiletují poblíž osad lidských, ano i dovnitř na větší prostranství se odvažují a naleznou-li milosrdné duše, jež jim sousta poskytnou, docela i důvěřivě si vedou, což je u vrány úkaz dosti řídký; opatrné jsou však vždycky. K dobrodinci přiletují na ně. kolik kroků, aby se zmocnily předhozeného sousta, ale rychle s ním uletují do blízkého bezpečí.

Krotké vrány volně po dvoře se pohybující bývají navštěvovány divokými družkami, což se děje za největší ostražitosti, aby jim odnikud nebylo ublíženo. Je-li nevlídné, bouřlivé počasí, ubírají se na hřád ještě za dne, ač zvykem jest jim právě pozdní soumrak. Nejsou-li vyrušovány po kolik let, používají těchže stromů za hřadoviště, třeba že jest jim někdy daleko letět; v opácném případě si vyhledají místa nová, bezpečnější.

Hnízdo si staví v lesích a to dost blízko pohromadě, nikdy však jako havrani na jednom a též stromě. Rády si k tomu volivají štíhlé, vysoké stromy, zřídka — a to pro nedostatek těch — i nízké vrby, břízy a p. Obvykle v samém vrcholu nejvyšších smrků, borovic a pod. až do výše 20 m. Jinak také dle okolností i na skalách, ba docela i na zemi. Téhož hnízda používají i po více let, je-li totiž výhodně umístěno.

Stavba sama je z venčí dost velká z obvyklého staviva jako u havranů, ale uvnitř jest jamka pěkně vykroužená, dost hluboká a teple mechem, vlnou, chlupy a peřím vystlaná. Vrchem jest její průměr 19–20 cm a 14 cm čili $\frac{3}{4}$ průměru toho jest hluboká, takže pták na hnízdě sedě úplně jest v něm skryt až na zobák a konec ocasu, jež přechínají. V dubnu, obvykle až na samý konec, bývá v něm násada o 4, vzácněji o 5 nebo 6 vejcích pěkně modrozelené skořápky a šedě zelenožlutě, olivovězeleně a černohnědě více méně skvrnitých. Průměrná velikost 40.75×29.3 mm, váha 1.193 g. Jak Bau na různých místech mohl dobře pozorovati, krmil ♂ hnízdící se ♀, která jej pokaždé vítala radostným „krá, krá“ a živými pohyby křídly, jako činívají mláďata. Sezení trvá celkem 20 dní a toliko jednou za rok se odbývá.

Jest jako její sestra chytrým, lstivým a zmužilým ptákem a nadmíru ostražitým. Výborně rozeznává venkovana rolníka, dělníka od myslivce a střelce, před nímž už ve slušné vzdálenosti odletuje, kdežto pracujícím lidem se blíží jaksi beze strachu; jistě že má bystrý zrak. Vedle toho znamenitým čichem se honosí, jak dokazují staří a jak zase novější badatelé popisují. Jelikož ale i u jiných ptáků byl shledán dobře vyvinutý čich, není nemožno, že i vrány částečně potravu svou čichem vyhledávají. Bau na svém panstvíčku ve Vorarlbergu dává sázeti brambory tak, že se udělají dříve kolíkem díry do země a do těch spouští se očka a hlínou se zahrnou, tak že je alespoň 5 cm

nejméně každé očko hluboko. Mnoho těchto brambor však vrány odtud dobudou a vyzobou je tak, že jen slupka zbývá. Toto pozoroval zmíněný ornitholog po 7 roků. Otvory v zemi vždy ho přesvědčily, že brambory ležely hluboko a nikdy jich nebylo shora viděti, jak na př. Ziemer v sev. Německu shledal v podobných případech. I později, když vzkličily a už se zazelenaly, vyklovaly je vrány se stran, při čemž zhusta zůstaly klíče i s kořínky svými státi na důkaz, že ptákovi šlo jediné o hlizu samu, již zpravidla až na slupku vyžral a to jednak hned na samém poli, jednak na sousedních stromech. I mladou kukuřici vytahovaly ze země a na sazeničce dosud tkvící zrno sluply; není pochybnosti, že tím dělaly mnoho škody, nebyly-li včas napříč pole napjatý bavlenné bílé nitě, jichž se vrány přece jen bály.

Chůze její jest kolíbavá jako u havrana pozorujeme, ale jaksi rozvážlivá a pyšná, let pak pozvolný, přímý. Společnost sobě rovných vyhledává, jako ku př. vran šedivek, havranů a kavek a již za šera ranního jsou čilé a sletují se na některý veliký strom „na dobrýtro“, načež se teprv potom ubírají na snídání, rozdělující se v menší tlupy, což jim trvá až do poledne. Pak odbudou v hustém listí stromů polední siestu, načež se opět rozprchnou porůznu, aby se zase sešly na společném noclehu. V létě je to poblíž hnízd, v zimě společně na stromech; zapadají vždy ve vši tichosti.

Hlas podobný hlasu havranímu je drsné a hlubší „krá, krá, krá“ a vyšší „krý krý krý“; také jakési kratičké vrzání postřehneme u nich, jsou-li dravcem pronásledovány. Nezpívají, leda chceme-li tyto různé a namahavě vyluzované krákové nebo žvatlavé její zvuky za „zpěv“ považovati.

Potrava její je velice rozmanitá; jest to hotové prasátko mezi ptáky — všežravec; masíčko jakékolí ale ze všeho nejraději, může býti čerstvé, nezamřelé anebo již z notně páchnoucí mršiny, hmyzu nebo jiného živočistva. Na pobřeží moře nebo na březích řek prohledávají pilně, kde jaké hromádky vodou vyplavené. S většími škeblemi a ulitami vyletují do výšky, načež je odtud pouštějí na zem, na kamení, aby se rozbily. Ořechy vlašské rozráží mocným úderem ve švu klíčkovém na spodku, takže se pěkně skořápka rozskočí. Hlemýžďe zahradní jim v zimě předhazovali a vrány je rády braly a ulitu obyčejně na straně probily. Zdechlina jim jest pochtokou, za níž často dalekou cestu konají. Nejhorší jsou však na jaře, když se hnízdí; tu je vrána pravým dravcem a v této své vlastnosti ukazuje, čeho je schopna, krade hospodyním kačata, housátka, kuřata, dále koroptvičky, mladé bažantky, křepelky, plení hnízda slídíc po vejcích. Na jaře možno je vídati, any poletující těsně nad osením nebo nad bažinami, močály, při okrajích lesů a pod. a bystrým zrakem slídí všude po hnízdech. Myslivcům předobře je známa tato „činnost“ vran

vůbec, ale vranám zase není nepovědoma „činnost a dovednost“ myslivců! *)

Hraboše polní dychtivě vyhledávají a hubí, ale s křečkem nechtějí mítí ničeho, vyhnou se mu. Postřelenou nebo slabou zvěř obyčejně pronásledují společně a především hledí ji zbaviti zraku vyklováním světel (očí), načež přikročí hned ke kuchání otevřením břišní dutiny, třeba že kořist ještě nadobro neskončila. Běda pak hladovým koroptvím a zajícům v zimě za vysokého sněhu vrchem ledovou korou pokrytém! Jako havrani i ony z nedostatku polykají celé kusy koňských výkalů, až nic nezbude, kdežto po drobném ptactvu zbývá rozklouvaná porce po vybrání nestrávených zrn.

Mladé vranky se velice snadno ochočují (avšak křídla přece jim dlužno zkrátiti) a při otčné dávce trpělivosti i „mluvit“ se naučí. S krmením si netřeba ukládati mnoho starostí, z předchozího už je známo s dostatek, jak asi vypraviti jídelní lístek. Stará vrána však svoji divokost a zmužilost neodkládá a je zajímavá podívaná, kterák odráží útok se strany slepic; lehne na záda a nedá k sobě přistoupiti. Leč přes to se stává leckdy kořistí sokola nebo jestřába, ač ne tak snadno jako předešlý. Menšího dravce hledí samy attackovati; vzletnouce dorážejí na něj shora, ačkoli téměř vždy bez výsledku. Káně, orly pronásledují horlivě a s děsným povykem a tak prozrazují hajným nebo myslivcům přítomnost vzácného a někdy urozeného královského lupiče v polesí (tak prozradily v listopadu 1907 v lese u Zbýšova (Časl.) orla mořského, který na to byl uloven).

Máme-li odvažovati nyní užitek se škodou, nesmíme tak činiti na vázkách lékárnických, poznali jsme, že vrána bez odporu škodí (spíše myslivosti), ale vedle toho hubením živočišstva zemědělství škodlivého také prospívá. Tím jsme se octli u stěžejní poučky, že žádný živočich není tak užitečný, aby zároveň neškodil a víme, že dokázati by se to dalo i těm nejužitečnějším ptákům, hmyzožravcům. Kdo by však byl tak úzkostliv a titěren! Není tedy dobře vrány příliš hubiti, ostatně ony už se samy o své bezpečí dovedou postarati.

Vrána popelavá (*Corvus cornix*, L.).

Vrána šedá, obecná (u nás), šedivka, mlhovka. — Rus.: Šeraja vorona, voroka; pol.: Wrona, gapa, glapa; chorv.: Siva vrana, vrana kopač, gavran (Bos. a Herc.); bulh.: Sio gavran; něm.: Der Nebelrabe die Nebelkrähe.

Druhový znak: Hlava, hrdlo, křídla, ocas a pírká holeně kryjící jsou černé, ostatek těla je šedý (popelavý). — Délka 42—44—50—51 cm, křídlo 31—33 cm, ocas 18 cm, zobák 5—6 cm.

*) Viz aut. článek: „Vrány jako škůdci — plenítky hnízd“. Lov. Obzor VII. 1904 str. 113.

Běháky a zobák černé, oko tmavohnědé. — ♀ nelze téměř rozoznati; má však šedé partie poněkud tmavší a jaksí hnědavého nádechu a o poznání menšího je těla. V Afghanistanu, Beludžistanu a Persii až po Kavkaz se vyskytuje forma *C. cornix capellanus*, Sclater, jejíž šedé partie jsou skoro bílé.

Naše šedivka z předešlou jsou velmi blízké druhy, anebo spíše barevné odrůdy jednoho druhu. Okolnost však, že oba ptáci žijí odděleně, t. j. kde se vyskytuje jedna (odráda), tam druhá schází, nutí nás jako opodstatňuje mít je alespoň za místní či lokální formy, černou jako základní, typickou. (?) V Německu obývá šedivka více krajiny severnější, černá opět jižnější. Kde se však ve středním Německu stýkají, páři se vespolek a vytváří plodné míšence (bastardy), kteří se dost často vyskytují. V Čechách se také objevuje (černá), přidružující se hlavně v zimě ku havranům, s nimiž bývá tuze lehce zaměňována

Obr. 41. Vrána šedá.

a nepoznána a jistě že ze 100 případů, v nichž jde o vránu černou v 90 (ne-li více) případech je vždy mladý havran polní (s neotřelým ozo-bím). Jsou

to Čes Středohoří, Krušné hory a Český Les se Sumavou, tedy hornaté části záp. a jihozáp. Čech jsou její domovem. Na Šumavě byly pozorovány spářené páry, kde jeden člen byla šedivka, druhý manžel černá vrána a hnízdily se v této mesalianci. Labe zdá se na severozápadu činiti jakousi hranici mezi oběma odrůdami, jež se tu stýkají. Ornitholog, J. Michel, odb. učitel v Podmokli, opatřil si studijní materiál ze svého okolí, aby zjistil, pokud tu jde o míšence. Od 11. března do 6. dubna dostal celkem 23 vran, z těch byly 2 čisté, typické vrány popelavé, 8 vran černých, 11 míšenců a 2 staří havrani polní, čímž dokázáno shora pověděné z naší vlasti. *) Na Moravě je vrána černá velice vzácná jako havran polní v létě, jak janda, Zdobnický a jiní dokazují.

*) Viz aut. článek „Vrána popelavá a černá“. Lov. Obzor VI. 1903 str. 129.

Jest to vskutku neobyčejné, sledujeme-li bydliště těchto tak úzce spřízněných ptáků (více snad než slavic obecný a uherský) v různých končinách Evropy a Asie až po nejdelší východ, jakož i sev. Afriky. Dnes známo tolik, že na Islandě šedivka se vyskytuje toliko vzácně a příležitostně, na Farøerách za to jest stálým obecným ptákem, ale opět černé vrány tu není. Ve Velké Británii zaujímá černá více jižní kraje jako Anglii a Wales s úplným takřka vyloučením šedivky, kdežto ve Škotsku tato opět drží vrch, třeba že černá se tu také severněji vyskytuje, avšak nesnese s šedivkou přirovnání. V Irsku je šedivá obecnou, černá poměrně vzácnou. V Anglii je černá většinou ptákem letním, tedy stěhovavým, na jejíž místo v zimě přiletují šedivky, pobývající tu do jara, než se černé zase vrátí, načež zmizí. V Norsku, Švédsku a Finsku je šedivka hojnou, černá vzácností. Také Rusko čítá šedivku ku obecným ptákům, avšak černá tu má některá území od Archangelska až ku Černému moři osazena, ne však dále, než až po východní svahy Uralu, kdežto bydliště šedivky sáhají ještě dále asi 200 verst od Krasnojarska (na Jeniseji) v Sibíři na východ. Podivno, že opět černá vystupuje teprve několik set verst nad Tomskem (v území řeky Obi), zprvu sice jen v počtu malém proti sestře šedivé, ale stále řady své rozhojňuje, až v téže vzdálenosti od Jeniseje, kde šedivka přestává, černá opanuje pole šíříc bydliště svá až do sev. Mongolska. Severněji je závislo rozšíření obou odrůd na vyskytování se vysokého lesa. Ve Skandinávii nad hranicí borovic, 900 m pod sněhovou čarou, vrány nevystupují (Dr. Diederich, Orn. 1889).

V Turkestanu se vyskytují obě, v Kašmíru toliko černá, v M. Asii, Arabii a Egyptě až do Nubie toliko šedivka. Tito jižní ptáci jsou menší a světlejší šedi. V Alžíru je černá častým zjevem v lesnatých krajinách a také ve vých. Marokku, na Madeiře a Zeleném mysu je známa. Za to tuze zřídka se objevuje na Gibraltaru a ve Španělsku; v celé Francii se však již hnízdí, v zimě jsouc obzvláště hojnou na jihu, kdežto v Normandii a Pikardii mají v zimě zase šedivku hostem. V Belgii a Holandsku drží vrch černá, jsouc tu obyčejným hnízdivcem a šedivka pouze zimním ptákem.

V Německu mají Labe za mezník, jak už řečeno. Černá vrána má tedy osazena území západně, šedivka východně tohoto veletoku. V Horní Lužici, Brunšvicku, Anhaltsku a Meklenbursku mají společné teritorium (Cab. Jour. 1871) a tu se také naskytá hojně mišenců, jako ve Šlesviku-Holštýnsku, kde však převládá spíše černá. V Dánsku a vých. Holštýnsku se šedivka hnízdí hojněji, černá jen výjimečně. Ve Švýcarsku opanovala černá, šedivka tu u veliké, skoro mizivé menšiny; totéž lze říci i o Savojsku. Celou Itálii i s ostrovy má osazenu opět šedivka a černá okupovala toliko horní Itálii až po Toskánsko. V Piemontsku zhusta se nalézají mišenci obou. V Dolních Rakousích je černá vrána vzácnou, v Horních naproti tomu častým hnízdivcem,

jsouc tu mezi lidem rozkřičena jako „plenitelka hnízd“. V lužních lesích kol Vídně se vyskytují obě asi na stejno, kdežto čím dále ku střednímu a ještě více na dolním Dunaji s připojením Bukoviny, Sedmihradska, Uher, Bosny až do Dobrudži všude převládá šedivka, jsouc tu obecnou; černá vůbec v posledně uvedeném území (Dobrudži) ani se mezi tamními ptáky neuvádí.

Nu a o Čechách víme již, že šedivka panuje u větším díle na východ i na Moravě, černá na západě, jak zpředu konstatováno. Také v Tyrolsku a Vorarlbergu je černá obecnou, ve Štýrsku jen v zimě, v Korutanech a Štýrsku se opět vyskytuje společné území. Na poloostrově Balkánském a ve vých. Uhrách schází černá úplně, šedivka tu zase všude doma, jako v Řecku a na jeho souostroví, Kretu a Cypr v to čítaje. V jihozáp. Německu je šedivka větším dílem jenom zimním hostem a vždy ve společnosti černých družek, ale dost zhusta ojedinelé, asi u poměru 1 : 12, při čemž tu a tam bývá nápadné i zbarvení smíšené, hned více nebo méně je černých, hned zase šedých partií na těle.

Sluší učiniti zmínku o příslovečně známé „bílé vráně“. Není to žert, skutečně se už vyskytly a byly dopadeny úplně bílé vrány s červenýma očima anebo takové, na nichž typické černé partie byly šedavy nebo plavy. Taková byla ulovena po delším namáhání na Jindřichovo-Hradecku poblíže vesnice Leštiny asi r. 1905 nebo 1906 a je tuším uložena v kabinetě měst. školy v Třeboni.

Šedivky, na nichž hnědá barva čokoládová na místo černé vyniká a ostatek těla je bílý nebo světle hnědý nejsou konečně tak vzácný, jakož i jinakě hříčky přírodní, ku př. celé úplně šedé bez černého pírká. Sem dlužno zařaditi i všeliké monstrosity zobákové.

Co se týče způsobu života, jako bydliště, hnízdění se, stavby hnízda a p. možno poukázati ku vyličení při vráně černé. Ve Škotsku na př. si založí hnízdo na skalních útesech pobřežních mocně příbojem dotýkaných, ve slunném Egyptě si zvolí pyšnou palmu, sykomoru nebo citlivku za obydlí. V Archangelsku se hnízdí zcela nerušeně ve středu města na stromech podél promenády nasázených, a Henke tvrdil, že obyvatelé tamní často ze žertu podkládají vranám takovým slepičí vejce ku vysezení. Je viděti, že se také dovede a musí vžiti do poměrů. Tak nalezena byla hnízda — kde stromů nebylo — také za komíny (uprostřed města Dessavy), na střechách anebo přímo na zemi. Také na hromadě mrvy uprostřed polí, jiné zase pod záhlavím mostu. Vejce obou vran se od sebe zevnějškem neliší ani dost málo a také velikost je skoro táž = $43 \cdot 3 \times 29$ mm, váha $1 \cdot 03$ g.

Stanovisko lesníka k šedivce je známo od předešlé a jsou různé způsoby lstivé a opatrné vrány se zmocniti. Na výrovce se tak daří nejlépe, bijí na výra zuřivě, nedbajíce opatrnosti; dále na otrávené

maso (strychninem = „kronajgle“ (vrání oka) našich hajníků), na vnitř lepopané kornouty při vysokém sněhu, do nichž se vloží kousky masa nebo hovězí krve. Mlsný, vlastně hladový pták dychtivě se chopí sousta a při tom se mu přilepí kornout na hlavu jako naražený cylindr. Uděšená vranka vyletí rovnou do výše, ale brzo se vrátí a lze se jí lehce zmocnit, než se zbaví kukle. Lehký kesírek na ryby při tom dobře poslouží ku přikrytí; vrány tuze klovou a škrábou.

Dle prof. Röriga, jehož vědě musilo tisíce vran z celé říše německý svůj žaludek ku prozkoumání odevzdati, pověděl světu, že užitek jejich převyšuje škodu, ačkoli prováděné výpočty a způsob zkoumání žaludků ptáků před kratší nebo delší dobou zastřelených nejsou tu vždy směrodatnými a spolehlivými. Nejlépe by bylo sofisticky dokázati, že škoda = užitku, čili že se obě veličiny navzájem ruší a vyšlo by, že jsou vrány ptáky indifferentními. Jablonowski, král. uher. entomolog však není s Rorigem za jedno a má poněkud odchylné o užitku vran mínění. Vrány a kavky objevily se koncem léta 1908 v okolí Petrinje v Charvatsku v takovém množství, že vyklovaly všechno zrní z kukuřičných palic na polích. Z toho je viděti, že by ani tu neměla býti vrána chráněna zákonem jako pták zemědělství užitečný. (Roz. Les. Týd. III.)

Nejdirektnější užitek poskytují vrány tím, že nejen ony za mlada, ale i vejce jejich, jakož i havranů, se požívají. Na Kurském limanu jsou živi lidé (rybáři) na dlouho vraním masem nasoleným, uzeným a peří používají do peřin. Nachytají jich na podzim na tisíce a z jara rovněž tak do sítí na volavé ptáky (vrány). Správce tamní stanice ptačí (odstěhovala se tam z Helgolandu) Thienemann, ozdobuje vrány i jiné ptáky (racky, čápy a červenky) aluminiovými kroužky na běháku a pouští je do světa v naději, že je dostane (ony běháky onáramkované) z různých stran Evropy nazpět s udáním, kdy a kde byl majitel jejich zastřelen, aby se získalo látky ku tahu ptáků. Valně se mu ale nedaří, alespoň ne tak, jak očekával dle vytrubované reklamy do celé Evropy. A tak věda jen smrtí se šíří, podporuje, roste, mohutní!

Krkavec (*Corvus corax*, L.).

Rus.: Voron, kerneš; pol.: Kruk; chorv.: Vrana gavran, crni gavran; bulh.: Gavran; něm.: Der Kolkkrabe, Kohlrabe.

Druhový znak: Velice silný, po celém slemení zahnutý zobák je u kořene 3 cm vysoký, sotva kratší středního prstu; svrchní čelist zahýbá se přes spodní (po okrajích); ocas je klínovitě zaokrouhlen a složená křídla plně jeho konce dosahují; celý pták je černý modravého a zelenavého lesku; peří hrudní je klínovitě zahroceno. Nápadně větší vrány černé či krkavčíka. — Délka 57–62 cm, křídlo 42–44 cm, ocas 24–27 cm, zobák 62–69 cm.

Tab. XV.
obr. 116.

Spodní čelist zobáková je téměř rovná, celý zobák je leskle černý, oko černohnědé, statné a hrubě štitnaté běháky černé, drápů silných a ostrých. — ♀ bývá o poznání menší a slabšího lesku; peří mladých je bez lesku, spíše hnědavého nádechu na letkách a rýdovacích perech a také oko mají světlejší.

Území jeho rozšíření je neobyčejně rozsáhlé a pták sám se mění velice dle něho co do velikosti. V Uhrách je nápadně menší proti krkavcům krajín západních. Severní ptáci opět vynikají velikostí nad středoevropské. Forma obývající Faröery má strakaté peří a pokřtěna *C. corax leucophaeus*, Vieill. V Grónsku a Sev. Americe a dle Schalowa také v Norsku žijící forma vyznamenává se toliko velikostí a slove *C. corax littoralis*, Br. (= *carnivorus*, Bartr.) Na ostrovech Behringových se vyskytuje forma, která má 3. letku buď stejně dlouhou nebo delší 5., je to *C. corax behringianus*, Degl. — V Japonsku a Číně, jakož i v Přiamursku mají menší formu označenou jako *C. corax japonicus*, Bnp. Na Himalajích žije obrovský krkavec *C. corax thibetanus*, Hodgs., jehož křídla dosahují délky až 50 cm a žije tu

Obr. 42. Hlava krkavcova.

ve výšinách od 3500 počínajíc. — V severozáp. Africe, na Kanárech a na Madeíře žijící příbuzný, menší druh, *C. tigitanus*, Irby má zahnutější a kratší zobák, štětiny ozobí přečnivají nozdry a peří je silného lesku fialového; byl uloven 1899 na Sardinii.

Krkavec obývá celou Evropu, od nejvyššího Norska (Grónsko a Island v to zahrnut) až ku jejíž nejjižnějším státům a taktéž v Asii od sev. Sibíře až do Syrie, východně v Japonsku a na Kamčatce; odtud přestupuje do Sev. Ameriky a je tu usazen až po Mexiko. Na severu jej pozoroval Dr. Coppinger ještě na 81° 44', a Dr. Kane na 78° s. š. našel jeho hnízdo. V jihoevropských zemích vyskytuje se zhusta a ještě na středním a dolním Dunaji. V Německu už jen tuze zřídka a v našich vlastech už docela ne, snad ještě v severových. Moravě (kde dříve býval) a ve Slezsku, kam z Tater zabloudí. Palliardi píše, že se „vyskytuje ojediněle v Čechách a svůj určitý revír má na pobřežních skalách vltavských u Prahy, jakož i na Šumavě, kde není vzácným“ (tak se psalo před 50 a několika lety).

V Německu se vyskytuje v Povezeří, v Hanoversku a Oldenbursku, jak ku výzvě „Deut. Jägerzeitung“ r. 1899 se shledalo. Místy jej lesníci chrání jako přírodní památku „jsouce naň hrdí“. Ale ani tu mu není dlouho souzeno pobývat; zalidňují se neustále dříve pustá vřesoviště a půda se stále zdělává a hospodářství polnímu získává. Phys. oekonom. společnost v Královci (Vých. Prusko) k rozeslanému dotazníku na 86

král. lesních úřadů, aby jí podány byly zprávy o stavu vzácných ptáků, dovidá se, že tam byla známa (1907) mezi jinými ještě 33—34 hnízda krkavčí.

Bydlištěm jsou mu rozsáhlé staré lesy v nížinách jako na horách, mezují-li s poli, lučinami a vodstvem a v létě se nikdy příliš od svého domova nevzdaluje; ovšem na podzim zaletuje mnohem dále, ale s večerem se opět vracívá do větších lesů na hřád; k tomu si vyhlídne nejvyšší stromy. Na severu, kde už lesů není (Island), musí vzítí za vděk skalnatými partiemi anebo jinými pustinami, jež se mu naskytují. Je více ptákem stálým a toliko v zimě toulavým.

Přirozeno, že ku založení hnízda volívá si jen nejvyšší stromy, buď jehličnatá nebo listnaté, trhliny skalní, rozervané útesy pobřežní nebo vysoké zdi ponurých zřícenin. Hnízdo je veliké a do základů jeho použito silnějšího staviva, oklestků a větví soušových, na to pak tenčích kořínků, hlíny a drnu, jamka pak, 25 cm zšíří a 12—14 cm zhloubí, bývá teple vystlána lýkem, mechem, lišejníky, travou, vlnou a p. Záhy, již v únoru nebo počátkem března (na Islandě až koncem tohoto měsíce) bývá v něm násada o 4—5 vejcích zelenavé skořápky a šedě, světle i tmavohnědě skvrnitých a poměrně větších než ostatních příbuzných. Průměrná velikost 49·1 × 32·9 mm, váha 1·955 g. Mladí se líhnou po 21 dnech a jsou krmeni hmyzem, žížalami, rybami, mláďaty ptačími, drobnými ssavci, vejci, zdechlinou a pod. Ku vybrání se hodí nejlépe počátek dubna, než jsou vzletnými. Jinak zůstanou, nejsouce vyrušovány, ve hnízdě pod ochranou a péčí starých až do konce května, až s nimi konečně odletují do světa na zkoušenou, aby se stali samostatnými, což bývá vždy do podzimu. Tím se také uvolní rodinný poměr úplně a rodiče potomky své neuprosně ze svého okrsku zapudí, takže jsou nuceni vlastní domov si vyhledati; jest to úkaz docela přirozený, nevyživil by se všichni. Na blízku svého hnízda nestrpí žádného havranovitého ptáka; nejméně však havrana polního, ačkoli v jinou dobu roční přece je sná- šelivější.

Obr. 43. Krkavec a straka.

Krkavec, kteréhož jména se dost a dost mezi lidem nadužívá a nesprávně jím zovou i havrana, poznati lze od příbuzných po jeho velikosti, po dravčím letu (jako když pluje) a po zaokrouhleném ocasu; létá snadno, t. j. lehce a často si zahraje na turistu z pouhé zábavy. Má-li na spěch, tu prudce mává křídly; někdy se spustí, jsa si vědom své síly a schopnosti létací o několik metrů níže, aby zase dostoupil výšky dřívější. Za krásných teplých dnů provozuje párek vysoko svůj vzdušný rej, v závitnicích téměř křídly nepohybující stoupají výš a výše, až se tratí úplně v modru nebes.

Jest chytrým a na výsost opatrným ptákem, při tom svárlivým a kousavým a každou společností svých příbuzných příkře opovrhujícím; nelze ho s nimi nikdy vídati, aby dorážel z hladu do osad lidských. Však mu to také ti jeho přátelé, jmenovitě vrány, dávají na odvetu pocílovati a nenávidí pana strýce a při každé příležitosti naň dorážejí jako na káni nebo jiného dravce. Hodlá-li se pustiti krkavec do zdechliny, nečiní tak hned a dříve se k ní nesnese. pokud nezbádá několikrát celé okolí, nehrozí-li mu odnikud záludné nebezpečí. Káně neohroženě napadá a na hodech při mršině si dovede zjednatí náležitý respekt, neuznávají-li jeho autority. Po zemi kráčí houpavě a dle potřeby i skoky provádí.

Jeho křik zní drsně, příšerně a hluboce „krak, krak, krak“ a poněkud vyšším „kruk, kruk“ (odtud polské jeho jméno kruk a snad i původ našeho názvu v něm lze spatřovati). Při svých svatebních rejích dává se slyšeti s výše sonorním „klong, klong“. Hlas jeho od menších havranovitých se velice líší hlubším, silnějším a přerušovaným tonem. Drsné krákorání nahraňuje zpěv.

A čím se živí? To částečně z předešlého vyznívá: všeliké maso ať studené, ať teplé, ze živočichů páteřnatých jako hmyzu a vejce, toť jeho menu. Svým velebystrým zrakem dovede si z veliké dálky vyhlédnouti kořist. Padlou zvěř i v největší houštině (a tu patrně čichem než zrakem!) dovede nalézt. Také ovoce žere a v zimě přece reviduje hromady hnoje na polích. Kořist menší uchopuje zobákem, větší uchvacuje spáry. Na Islandě si vyhledává v zimě potravu mezi psy a kočkami, jež napadá na dvorech, v létě opět slídí na pobřeží po rybách, na jaře se odvažuje na mladé beránky, zahání kajky z hnízd, aby jim pak vejce vypíjel. Sleduje menší tlupy orlů a na zbytcích po nich paběrkuje. Staré nebo churavé krkavce, anebo mláďata z hnízd vypadlá taktéž požírá.

Na volném poli není před ním jisto pranic, zejména mladí zajíčkové, koroptvičky a pod. Ale odvažuje se i na staré, jako učiněný dravec. V severnějších zemích živí se téměř výhradně vyvrženými mrtvolami a mořskými živočichy na břehu, vejci a mláďaty různého ptactva a kachen. Na jihu prý velice ovoci a polním plodinám škodí. Z mládí vychovaný krkavec naučí se žvatlati, o čemž se vypravují různé a četné příklady

a povídačky. Zkrotnou snadno a běhají po dvoře, za pánem do pole, kde číhávají na myši, psům a kočkám zmužile se dovedou postavit i anebo jim statné klofance udělující uletují — škádlíce tak. Napadají i větší živočichy a před jeho zobanem dlužno se míti na pozor, jmenovitě buď chráněn obličej, kde mohou nebezpečně raniti.

Také krkavec má dědičnou zálibu v lesklých i nelesklých drobnůstkách, krade je a zanáší, přiváděje tím často nevinné lidi domácí do podezření z krádeže, čehož si má býti každý pěstitel této havranovitě čeládky dobře vědom. Že i mrzutosti z té necnosti mohou pocházeti, o tom svědčí přesmutná událost, kdy nevěstě před samými oddavkami právě se dostrojující, vylovil z mísy vody v pokoji, kam volně byl zvyklý vletovati, perlové zoubky v celku a prchaje oknem přes dvůr upustil je nemilou náhodou — do hnojůvky na dvoře. —

Rád se koupe, ale v kleci jej nenechme „lázeň bráti“, vždy ven, ta by vypadala. Praví se, že krkavec se dožije v zajetí přes 50 let věku a možná, že na svobodě daleko víc. Uloviti jej patří ku nemalým obtížím. Chceme-li tak učiniti na újedi (na mršině), tož si hezky záhy přivstaňme, aby nás nepozoroval. Na výrovce, kde obletuje výra s dutým „kor, kor“, neodkládejme a raději dřív než později palme; opatrnost jeho přece jen převyšuje jeho nenávisť a také ne vždy usedá na výstavek.

Ačkoli je to vyložený lupič, dravec, škůdce, nehledě ku hmyzu a myším, jež pohubí, přece by bylo škoda — byť i škodlivějším byl — aby doznal naprostého vyhubení.

U starých národů požíval krkavec pověsti ptáka posvátného (ze strachu!) pro svůj příšerný hlas, jinde opět pověst ptáka šibeničného (Galgenvogel). Nedá se oddisputovati, že by povrhoval mrtvolou lidskou, tak chytrý jest, aby dříve prozkoumal, není-li tu zálud a mnoho mrtvol již zmizelo v jejich útrobach zejména za dob dávno minulých, kdy bylo více krkavců, více šibenic a snad více šibeničníků!

XII. čeled': Tuhýci (Laniidae).

Svrchní čelist se stran smačknutá, silná na konci s dolů ohnutou špičkou (hákem) a ostrým zoubkem (zejkem) před ní; spodní čelist zahýbá se vzhůru; nad nozdrami je slemeno zaoblono; celkem je zobák vyšší než širší; při ústním koutku jsou tuhé štětinky; zakryté nozdry či chrípě položeny jsou blíže ku kořeni zobáku; dosti krátká křídla mají 10 ručních letek; 1. letka rovna nebo delší ručních krovek, 2. patrně delší, 3. a 4. nebo 4.—6. letka jsou nejdelší; poměrně dlouhý ocas je silně zaokrouhlený a 12perý. Známých asi na 300 druhů; u nás 4 druhy zastoupeni.

1. rod: *Lanius*, Linné.

Zobák od kořene probíhá přímo, dolů zahnutá špička tvoří hák do pravého úhlu zahnutý, zobek (zejk) je velký.

Tuhýk velký (*Lanius excubitor*, L.).

Tuhýk šedý či šedivý, masojídek, velký masák, zimní hlaváč, strakoš velký. — Rus.: Sorokoput bolšij; pol.: Srokosz wiekszy, dzierzba; chorv.: Veliki svračak, svračak sarodan (Čer. Hora); bulh.: Penjavka; něm.: Der grosse (grau) Würger, Raubwürger, Mezger.

Druhový znak: Povrchu světle šedý, vespod nečistě bílý; nad nosními jamkami jsou černá pírka a štětky kolem zobáku; na černých křídlech je více bílých skvrn, z nichž největší je u kořene letek; zdá se býti jako dvojité. — ♀ a ml. ptáci jsou vespod vlnkatí. 1. letka dosahuje ku středu 2. a ta je opět mnohem kratší než 3., která je nejdelší. — Délka 24·5 cm, křídlo 10 cm, ocas 10·8 cm, zobák 1·8 cm.

Tab. VIII.
obr. 46.

Prvých 5 ručních letek a nejbližší ležící letky loketní jsou u kořene ze široka bílé, tvoříce na složeném křídle dvě nespojené ostroúhelné bílé skvrny (zrcádka); zobák a běháký černé, oko černohnědé. Velice staré ♀ ♀ nejsou vespod napříč vlnkaté (t. j. proužkované).

Variety jsou známy tyto:

Tuhýk velký sibiřský čili Pallasův (*Lan. excubitor major*, Pall. = *borealis* Vieill.) má na složeném křídle toliko jedno malé bílé zrcádko, jež vzniká tím, že svrchní křídelní krovky zúplna nezakrývají dolní kořenovou bílou část ručních letek. Jest domovem v Laponsku, po celé Sibiři a v celé Sev. Americe, v zimě pak byl v různých částech střední Evropy, v řiši naší několikrát i u nás a na Moravě a na Helgolandě zastřelen a r. 1907 poprvé v Itálii. 6. července 1901 sestřelil jsem s vrcholu topolu na lukách u Starkoče tuhýka s jedním malým zrcádkem, vespod vlnkatého a troufal jsem tehdy jej míti za tuto sibiřskou formu. Pak by to však býval byl prvý úkaz hnízdění se její v Čechách a v naší řiši vůbec, o čemž Tschusi silně pochyboval. *) Zdržovalo se jich tu v ten čas (počátkem června) 6 kusů po delší dobu, patrně celá rodina z blízkého okolí, jako opět 23. června 1907, nebylo však možno se jim dostat na dostřel. Také letos r. 1908 koncem června se tu objevili a také jeden šťastně na doklad „složen“. Nyní teprve jsem uznal pochybnost Tschusiho za oprávněnou, neboť se tu jednalo ve všech uvedených případech o naši domácí typickou formu *L. excubitor* a oba zastřelení ptáci byli mladíci nevybarvení (v prvním rouchu).

*) Viz o tom aut. „Weitere ornith. Notizen aus der Umgebung von Starkoč bei Časlau“ Ornith. Jahrb. XIII. 1902 str. 135—141.

Tuhýk Homeyerův (*L. excubitor Homeyeri*, Cab.) je bledší a na křídlech má po dvou nápadně velikých, navzájem spojených bílých zrcádkách; také vnější perá rýdovací vykazují více bílých míst a lze tedy uvést, že bílá barva celkem převládá. Domov jeho jest jihovýchod Evropy od Volhy dále na východ přes Turkestan a záp. Sibiř a hnízdil se také v Uhrách. Z Čech jsou známy toliko dva exempláře (!) (Pražák). Obě tyto variety či formy jsou navzájem s našim druhem typickým vázány četnými přechody. Kromě těchto ještě dvě formy asijské se uvádějí v dílech ornithologických. Krásného albina dostalo r. 1907 Hanoverské museum.

Tuhýk velký se svými formami geografickými obývá celou střední a severní Evropu až ku polárnímu kruhu, Asii až po řeku Lenu; za tahu zase jižní Evropu a Asii se severní Afrikou, protože Heuglin píše: „v zimě v Egyptě, Arabii a Nubii“. U větším množství oproti krajům jiným vyskytuje se náš tuhýk v Uhrách, jako v okolí Stol. Bělehradu, kde se žíví v době hnízdění výhradně vejci a mláďaty tamních pěvců. V našich vlastech je celkem dost vzácným, hlavně v krajinách bezlesích, ačkoli i sem se zatuluje (v zimě forma sibiřská). Doba toulek spadá od září do listopadu (pro tuto formu). V únoru a březnu vyhledává si opět svoje stará bydlíště. Je-li hodně myší anebo kde je dost drobného ptactva, vídáme jej v krajině takové častěji, docela i blízko osad v zahradách.

Obr. 44. Tuhýk šedý.

Za obydli si volivá porosty, okraje lesů, paseky s výstavky, jež hraničí s pozemky zdělávanými. Také běře za vděk skupinami planých stromů velikých sadů buďsi v rovinách, v pahorkatině nebo krajích horských; močálům se vyhýbá. V zimě pak rád se usazuje na jednotlivé stromy v remisech i jinde, pozoruje odtud s vrcholu obzor do daleka široka, aby se mohl vrhnouti na zjevíši se ptáče jako skutečný dravec.

Hnízdo si také zakládá na osamělých stromech, výstavních listnáců (dubů) anebo hustě zarostlých plání a jen málokdy na jehličnanech nebo v křoví, leč vysokém houští spíše. Jest z obvyklého staviva, ale hustě vystláno, dosti rozměrné, obyčejně dále od kmene, volně umístěno a spíše plošší než kulaté. Koncem dubna nebo na počátku května bývá

v něm násada 5—6 vajec (zřídka 7), kalně nebo zažloutle bělavých a popelavě a hnědě skvrnitých; někdy takřka mramorovaná jeho vejce se naleznou. Průměrná velikost 26.7×19.3 mm, váha 0.302 g. — Za 15 dní vylehují se holátka, jež se později podobají matce (vespod vlnkatá), až na to, že na hřbetě jsou více do hněda. Dají se vychovati syrovým masem, tvarohem a mravenčími kuklami.

Před 28 lety (ale dosud v dobré paměti) náhodou jsem objevil hnízdo o 5 polovzletných mládětech na dubci v pasece listnatého lesa „Holičky“ u Král. Městce. Spousta bílého vápnitého trusu na dubovém podrostu kolem výstavku mne vybědla ku vzhlednutí a skutečně mladí ptáci už hnízdo opustivše, seděli na větvi pohromadě, očekávající příchodu starých s potravou; ti poletovali kolem. Soudím, že není tak vzácným hnízdivcem v Čechách ani na Moravě, jak píše Janda a j., ale zůstává přehlédnut a nevšímán. Kdo se zabývá u nás tak dalece hlubším pozorováním ptactva? Z pohodlí to přichází za těžko!

Povahou svou neliší se skoro od pravých drobných dravčků, jsa statečným a odvážlivým ptákem, který ani veliké dravce nenechává bez povšimnutí a z okrsku svého je zahání. Svým varovným hlasem upozorňuje drobné ptactvo na blížícího se dravce, proto jej Linné nazval *excubitor* = strážce. Jaká v tom ironie! Jiné strřeže před lupičem a sám je vybarvený zákeřník a vrah. Nejostražitější je však v době hnízdění se a žádná straka, žádná vrána, káně, tím méně luňák nesmí se přiblížit jeho domácnosti, ihned se naň slepě vrhá a křiče zuřivě náhle útočí, znepokojuje a konečně zahání. Někdy také smělost svoji a odvahu odpyká vlastním životem, vrhne-li se nerozvážně na jestřába nebo krahujce. Vždy sedá, což je zvlášť charakteristické, na vrchol stromů, křovin, na telegrafní drát, aby tak snadno k sobě nedal přiblížit a poví vám každý, kdo s ním měl co dělati, jak se zpotí a přece obyčejně zadarmo. Vždy skoro se dovede v čas člověku vyhnouti a prchá do dále a to ne právě rychlým, obloukovitým letem; chce-li změnit posed, tu často shora šikmo k zemi se spouští, chvíli se drže při ní, načež opět šikmo se povznáší a usedá na vyhlédnuté místo. Jinak uhání do dálky letem skoro datlím.

Druhdy se vznášívá třepetavě nad polem jako pravá poštołka, vrhaje se odtud na kořist.

Potrava jeho jest živočišná: drobný i větší hmyz létající, housenky, brouci, kobylky, dále slepýši, ještěrky, hraboši a ptactvo. Toto přepadá většinou v sedě někdy i v letu. honí-li právě na polích. V zimě prohání poblíž osad vrabce, strnady a sýkory a přivádí je často do úzkých. Vrhá-li se na ptáka, používá při tom zvláštního triku, obratu, aby se naň dostal se strany. Nadmiru mu chutná masíčko mladých ptáčat sotva do světa vstoupivších a proto je také vyhledává i ve hnízdech, což mu nečiní obtíž, znáť on dokonale zvuky hladových pískat jako

1. Šoupálek zední. — 2. šoupálek krátkoprstý. — 3. Brhlík. — 4. Králíček obecný. —
5. Králíček ohnivý. — 6. Moudivláček. — 7. Babka severní.

kočka. Cítuji ze svých poznámek: „30. července 1903 zastřelil podruh Moravec v sušárně tuhýka šedého právě když vynesl z krbu holátko holubí. Dávno již pozoroval, že mu „něco“ chodí na holoubata a také loni (1902) to bylo tak. Kočka tam nemohla a o tchoři či kuně ani pomyslení.“ — Na stříšce bažantího zásypu zardousil koňadru (*Aquila* 1907) a jiný denně přiletoval na krmiště, vraždě tu; i na holoubata se také odvažoval (tamtéž). Chystá-li se ptáče pozřít, nabodává je na trn, na tyčku, nebo vůbec do nějakého svěráku, aby z něho mohl kus po kuse libovolně trhati anebo — žije-li zrovna v nadbytku — nechává je nabodané, až shnijí. Nese-li těžkou kořist, přendává ji ze zobáku do spárů a naopak. Větší ptáci, jako kosi, drozdi, kteří se dovedou bránit, křičívají úzkostně, jsou-li jím přepadeni a často dlouho to trvá, než pod jeho zobákem hynou. Kdo byl kdy svědkem takovéto popravy, jistě si tuhýka (*Lanius* — řezník) nezamiluje. Nestrávené částky potravy lehce vydavuje ve způsobu chuchvalců, jak jsem 30. prosince 1895 na čerstvé obnově kukátkem zcela dobře pozoroval; při prohlídce našel jsem chuchvalec ze samých chlupů a kústek myších složený.

Milovníci ptáků jej také v klecích chovají a „študují“ jeho způsob; ztuční-li, přidávají ku živočišnému žíru mrkev, ale bez masa býti nesmí. Divochem zůstává vždy, je potutelný, kousavý a proto pozor! Raději trpí hlad celý den, domnívá-li se býti pozorován. S mláďaty je lehčí práce, zkrátnou sice brzo, ale za krátko i u nich se zuřivost dostavuje. Pohromadě chovaní rovněž se mezi sebou rvou a starý mezi nimi řadí bezohledně. Není nemožno vycvičiti ho za pilné dressury i ku lovu drobného ptactva.

Zpěv jeho jsou tiché, vrzavé tony, jimiž napodobí i hlasy ptačí, připlétaje mezi to i své vábivé zvuky „gry, grý“. Někdy bývá slyšati jasné, táhlé zvuky „gír, gír“ jako by skřívání a dlouho jsem jim nemohl tehdá (17. května 1900) porozuměti, když se ozývaly s vrcholu převysokého topolu černého u Zbyslavě, až konečně se zpěvák prozradil při přelétnutí; od těch čas jsem zvuků těch, opravdu vzácných, neslyšel. Naumann, který to také slyšel, domnívá se, jako by zvuky těmi chtěl zvědavé ptáky k sobě přilákat. Varovný křik je podoben stračimu volání „ček ček ček“. Na výrovce drze a směle napadá výra a dá se dobrou ranou skoliti.

Poznámka: V jižních zemích, jako ve Španělsku, Portugalsku a již. Francii, řídčeji v Itálii a Řecku (pozorován také na Maltě a v Dalmacii a jednou na Helgolandě) přebývá druh: tuhýk jižní (*Lanius meridionalis*, Temm.), něm.: Der südliche Raubwürger. Druhový znak jeho: Povrchu načernale šedý s úzkým bílým pruhem nadočným; čelo šedé; spodek bílý narudle naběhlý, slabiny popelavé; nejkrainější rýdovací pera u kořene černé. Délka 26 cm, křídlo 10 cm, ocas 11 cm, zobák 2·3 cm.

Jest podoben našemu masáku, líše se od něho mnohem tmavším povrchem a šedým spodkem. — ♀ má jen světlejší hlavu a mládí jsou též vespod šedí, na stranách sotva patrně skvrnití. Jinak líčí jeho život Brehm ml. právě tak jako našeho tuhýka.

Tuhýk menší (*Lanius minor*, Gm.).

Tuhýk černočelý, masák menší, hlaváč nebo strakoš menší, strakapoud. — Rus.: Černolobyj sorokoput (naše strakapoud); pol.: Dzierzba czarnoczelna, srokosz zemszczyk; chorv.: Mali svračak; něm.: Der graue Würger, der Schwarzstirnwürger.

Druhový znak: Povrchu světle šedý, vespod bílý s růžovým nádechem na hrudi; čelo s pruhem přes oči je černé (předešlý nemá černého čela); píra nad nosními jamkami také černá; na černém křídle jest jediná bílá skvrna; 1. letka = svrchním krovkám; 2. = 4., nejdelší je 3., od níž vyhlíží křídlo špičaté. — Délka 21 cm, křídlo 9 cm, ocas 9·5 cm, zobák 1·2 cm.

Klínovitý ocas má čtyři prostřední pera černá, nejkrajnější bílá, nejblížeji po něm mají černé osténkové skvrny uprostřed, zobák černý jako běháky, oko tmavohnědé. — ♀ má pruh oční užší, hrud' méně zarůžovělou a v ocase je méně černí než bělí. Mladí jsou povrchu nahnědle šedí a světle vlnkovaní, hrud' jejich je žlutobílá a také tmavošedě vlnkovaná; zobák s běháky jsou barvy olova, čelo je špičatě bílé.

Tento druh našich tuhýků obývá rozsáhlé území. V Evropě se vyskytuje na severu jen v Holandsku a sev. Německu, vzácným jest už v Dánsku, Skandinávii, jakož i ve Vel. Británii. Východně Labe se častěji vyskytuje a se hnízdí, jako v Čechách, na Moravě, Sasku, Lužici, Slezsku, Pomořansku, Prusku, vých. Meklenbursku, Hanoversku, stř. Durynkách, Hessensku. V Bavorsku, Württembersku, Bádensku a Švýcarech je vzácným a ve Španělských obzvláště. Za to v okolí Vidně je rázovitou ozdobou štíhlých topolů podél silnic. Častým hnízdivcem je v nížinách uherských, sedmihradských, v Bulharsku, na Černé Hoře, Turecku a již. Rusku, obecným pak v Dobrudži ve vinohradech, kde se často hnízdí. Zřídka se objevuje ve vysokém Balkanu a v Řecku, což se zdá platným býti i pro Italii. Podivné jest, že v severní Sardinii se hojně hnízdí (Salvadori). Malá Asie jej zná jako vzácného hosta a čím dále na východ tím je hojnějším podél toku Donu, Volhy a Uralu, dále přes kirgizskou step v Turkestanu, kde jej Severzov zhusta vídal.

Jako tažný pták se vyskytuje v severových. Africe a podél Nilu táhne až do Damary a dál putuje až na samý jih africké pevniny (Sclater); v severozáp. Africe není znám. Miluje světlé lesy listnaté v rovinách, kde lučiny, pole a zvláště pastviny jsou na blízko a sem tam jsou prohozeny osamělými stromy nebo křovinami — jež mu jsou

rozhlednami. Také ve větších travnatých a stromovím hojně obdařených územích rád se zdržuje. Po 2—3 roky se zdržoval a hnízdil v mém blízkém okolí u vsi Loučic na topolech vlašských, jež tu dříve stávaly u panského dvora a podél cesty u rybníka. 13. července 1900 celá rodina se tu potulovala a ještě pozdě na podzim (25. října) 8 kusů se jich tu zdržovalo, zaletující na čerstvě zorané pole, odkud s kořistí na švestky se usazovali. Marně jsem se tehdy namáhal po nich střeliti (abych měl domácí doklad), nebylo úkrytu a telegrafní drát byl jim výbornou rozhlednou. Také na opáčné straně od nás u vsi Koukalky a Brambor, v Žehušické oboře a j. se hnízdí nejen tento, ale veškeři naši tuhýci (doklady uloženy ve sbírce mojí).

Hnízdo bývá na silné větvi dubů, topolů, olší, javorů, vrb, hrušní a jiných stromů, zvlášť je-li to ve stromořadí; také ve vrchu mladých nebo přistřížených stromů, ne níže 3 m, spíše výše. Bývá hluboké, dost veliké a od hnízd ostatních tuhýků jinak se valně neliší. Leč přece něčím, což je vskutku zajímavé, rád totiž používá ku stavbě svěžích, vonných rostlin, jako levandule, řebříčku a j. Koncem května nebo až v červnu bývá hnízdo osazeno 5—7 vejci, zelenavě bílé skořápky s věnečkem olivově zelených a hnědých skvrn kolem tupého pouku; zřídka se objevuje fáse žlutavých nebo červenavých vajec. Jsou dosti podobná vejcím předešlého, jsou však menší a zelenavější. Průměrná velikost 24.7×18.3 mm, váha 0.281 g. Za 14 dní jsou mláďata na světě; v zajetí brzy zkrotnou a jsou dost přitulnými, aniž by později zdivočela jako u předešlého jsme poznali.

Jest pěkným ptákem a sluší mu to, když tak zcela volně a klidně sedí na vršku stromu, nejsa ani tak tuze plachým, pokud ovšem nepozná, že jsme příliš dotěrnými a všímavými. Letí-li, tu teprve si dovedeme vysvětliti lidové jeho pojmenování „strakoš“ nebo „strakapoud“ a zjevem svým je krajíně skutečně okrasou. Lítá lehce a jako plavmo po způsobu dravčím, v dáli pak popisuje oblouky.

Živí se výhradně hmyzem: brouky, kobylkami, krtonožkami, larvami a kuklami, pro něž zaletuje do polí; usedá na vrchu křoví nebo nižších stromů, aby snáze kořist uhlídal, načež střelou se na ni vrhá, s ní se na svůj nebo jiný posed navrácí a tu ji požírá. Druhdy se také delší dobu třepetá nad zemí na jednom místě, nežli se snese k zemi, aby odtud uchopil vyhlédnutý hmyz. Broukům otrhává tvrdé součástky, nežli je pozře nebo předloží mladým. Vůči drobnému ptactvu není zlomyslným, nejevě té krutosti předešlého; hnízď neplní, což mu jest ku chvále.

Svoji domácnost statečně párek oproti vetřelcům, vranám, strakám, obhajuje a štípáním a křikem zapuzuje. Varovné zvuky jeho jsou známé tuhýci „gek, gek, gek“. V kleci se mu dávají mimo obvyklý zob pro hmyzožravce i živí brouci; jest ptákem choulostivým a žádá řádné

obsluhy. Brouky uchopuje zobákem, odkud je běře do prstů a přitlačí na bidélko, avšak nikoli jako sýkory, anobrž opře se celým nártím (jako člověk se loktem opírá), načež takto pozdvihnutou kořist se sevřených prstů vyžírá.

Zpívá zajímavě, náležeje ku ptákům posměváčkům, t. j. dovede napodobiti hlasy ptáků v okolí jeho se zdržujících, jako vlaštovek, pěnkav, koroptví a j., takže vzbuzuje až obdiv posluchačův. Quodlibet takový však není zcela čistý, nýbrž promíšen skřehotavými strofami a zvuky vlastního zpěvu, jenž zrovna není valně líbezným. Vábí „kje, kje, kje“ někdy „šarek, šarek“. Sluší jej pokládati za ptáka více užitečného.

Tuhýk rudohlavý (*Lanius senator*, L. = *rufus*, Briss.).

Tuhýk ryšavý, strakoš, strakapoud, masák. — Rus.: Sorokoput krasnoglavoj; pol.: Dzierzba rudogłowa nebo rdzawokarczysta, srokosz czerwieniczny; chorv.: Crvenoglavi svračak, kapučac; něm.: Der rotköpfiger Würger, der Rotkopfwürger, Rotkopf.

Druhový znak: Týl a šíje rudohnědy; čelo černé a pod ním bělavý proužek kol vrchní čelisti; hřbet černý, kostřec šedý, spodek bílý; na složeném křídle při koření ručních letek je bílá nebo bělavá skvrna (zrcátko), lopatky bílé; pířka nad jamkou nosní bílá; 2. letka = 5. — Délka 19 cm, křídlo 8·6 cm, ocas 8·2 cm, zobák 1·2 cm.

Zobák je namodrale černý, oko světlohnědé, běháky šedočerné. — ♀ je těchže barev, ale mdlejších a nečistých. Mladí mají lopatky bělavé a jako černě šupinaté, povrchu jsou hnědošedí, černavě a bělavě skvrnití; zrcátko je žlutobílé a spodek rovněž tak, avšak tmavě šupinován.

Formy jeho jsou: *L. senator pectoralis*, v. Müll. (= *rutilans*, Temm.), jenž má hrud zřetelně zarudle hnědavou a kořen středních rýdovacích per černý; obývá sev. Afriku a ostrov Madeiru. Jiná forma *L. senator badius*, Hartl., ta nemá na křídle zrcátko a žije v západní Africe.

Tuhýk rudohlavý je domovem v střední a již. Evropě; zde je hojněji zastoupen. Mimo to v M. Asii, na Kavkaze a záp. Persii jakož i v sev. Africe. V Hor. Rakousích je v okolí Welsu hojným ptákem. Za tahu zaletuje až k rovníku, ba ještě jižněji. Tah sám na jaře se odbyvá koncem dubna a počátkem května, na podzim v srpnu a září. Obývá stromořadí a listnaté háje polní, remisy s blízkými poli, lučinami, chmelnicemi a pastvišti; brzo hlouběji v lesích, brzo opět poblíž osad a zahrad vesnických (tak u nás r. 1901).

Hnízdo svoje buduje ve světlých lesích (pasekách), sadech, alejích, polních hájích na mladších stromech, lípách, dubech, topolech, švestkách, hrušních, borovicích na kraji lesa, vysokých a starých křovinách,

v šípkovi $1\frac{1}{2}$ —5 m vysoko, zřídka kdy níže, ale také až 15 m vysoko nalezl Bau jeho hnízdo. Je dost pěkně vyvedeno z kořínků, stonků, větévek, mechu a lišejníků, uvnitř vlasy, chlupy, peřím vystláno a někdy i zelenými vonnými bylinami vykrášleno (materídouška). 5. července r.1901 nalezl jsem jeho hnízdo na větvi švestkové dále od kmene; bylo právě nad polní cestou a to rušnou cestou zejména ve žních, jež byly za dveřmi. Jedno vejce, jež tu bylo, sebráno a praeparováno, ale pták snášel dále, protože 6. července o $\frac{3}{4}$ 8 ráno ♀ seděla ve hnízdě, dle všeho snášela. 7. července už tam byla 2 vejce a 11. července hnízdo o 4 vejcích snato pro moji sbírku a proto, že by bylo musilo nezbytně vzítí za své, fůry obilné byly by je rozhodně poškodily, ne-li shodily; tedy skutek samaritánský. Celkem byla násada ze 5 vajec od 5.—10. července snesených. Týž pár ale hnízdit se znovu, neboť 20. srpna nalezeno jeho hnízdo opět na švestce nedaleko, tentokrát šťastněji umístěné a v něm 3 mladé polovzletné a po vyvedení jich opět snato, celé rozválené, pro sbírku (30. července 1902 rodina o 4 mláďatech).

Pravidelně se však hnízdívá koncem května a v červnu. Vejce jsou podobna zelenavé fasi vajec masáka obecného (následujícího) a často bývají zaměňována, ačkoli jsou větší a hrubší kresby. Průměrná velikost 23×17.3 cm, váha 0.203 g. Také on si vede u hnízda neohroženě proti škodné, zejména slidivým vranám a odvažuje se i na člověka mimojdoucího, což nemohu však podepsati. L. Schuster jej častokrát viděl, že i pokojně mimoletící vrány znepokojoval; útoky své provází hněvivým, chraptivým voláním, kteréž zvuky i při jakémkoli znepokojení vydává v různých modulacích. Avšak útoku žluvy neodolal a musil před ní prchati. Mláďata se líhnou za 14 dní a později jsou velice podobna mladým masákům obecným, jen že mají velké žlutavé zrcátko na složeném křídle, jež oněm schází. Tuhýci pelichají ročně 2krát, v srpnu a v únoru (v cizině).

V dále nečiní rudohlavec tak nápadný dojem jako oba předešní; on se také více držuje ve větvích košů stromových než na jich vrcholcích. Jeho nepokojná povaha jest velice nápadná; takřka chvilku nepozahálí, brzo se třepetá nad polem a po slétnutí uhání s kořistí, brzo sedě nepokojně ocasem pohybuje, hned se chystá napadnouti některého poblíž se ubírajícího ptáka. Vůči sousedům, pěnkavám, strnadům jest svárlivý a kousavý a honí a rve se s nimi někdy tak, že je buď šeredně zvede nebo i usmrtí. Proto jej také, jako jeho přibuzenstvo, ostatní drobní ptáci nemají rádi, dávajíce to příležitostně na jevo svým varovným křikem.

Žere brouky, vosy, sršně, motýle, kobyvky, ovády a p. Zmocňuje se jich dílem sedících, dílem letících. Zrak musí míti výborný, neboť zaletuje někdy až na 20—30 metrů šikmo ze svého posedu na zem, aby tu sebral broučka, cvrčka a p. hmyz. Při třepetání ukazuje celou

svoji krásu peří a dá se druhdy z blízka pozorovati. Ale také mláďata ptáčků přepadá a zavláčí je svým dětem jako myšky, ještěřice atd. —

Zpívá pěkně a je také přeškvíráčkem jako jeho příbuzní. Vábí drsným „grek, grek“.

Tuhýk obecný (*Lanius collurio*, L.).

Masák (všeobecně u lidu), masař, masojídek, hlaváč, strakoš, strakapoun, houserák, křovák, španělský vrabec (na Brněnsku). — Rus.: Sorokoput inolan, zulan; pol.: Gąsiorek, dzierża cierniokręć, sroksos irgogol; chorv.: Rusi svračak, svaračak (Dalm.), stračak (u Dubrovníka); slovin.: Rujavac svakoper; lužic.: Srotopjel, srotopak, srokopljek; něm.: Der rotrückiger Würger, Neuntöter, Dorndreher, Spiesser.

Druhový znak: Na složených křídlech není bílého zrcádka (jen někdy nepatrně = var. *dumetorum*, Brehm). ♂ má hlavu s kostřecem krásně světle šedou, přes oko a líce táhne se černý pruh až do záuší; hřbet je narudle hnědý, hrud slabě zarůžovělá. — ♀ a ml. ptáci jsou zcela jinak zbarvení: okem a lícemí prochází proužek hnědý; povrchu jsou rezavohnědy, bělavě a tmavohnědě čeriti (drobounce vlnkování), spodek je zažloutlý a na prsou hnědošedě skvrnit a vlnkován; 2. letka je delší 5 a kratší 4. — Délka 17·9 cm, křídlo 8·5 cm, ocas 8·4 cm, zobák 1·2 cm.

Tab. VIII.
obr. 45.

Zobák a běháky černé, oko hnědé.

Masák jest rozšířen po celé Evropě až ku 64° s. š., ale ve Španělsku ho není; na některých středomořských ostrovech, jako Korsice, je velmi rozšířen, také v Bulharsku a v Dobruždi a v Řecku se hnízdí na vyšších horách, v Asii obývá záp. Sibiř až po Altaj, sev. Persii, Turkestan, M. Asii s Palestinou. Za tahu navštěvuje celou Afriku až do Kapska, kde byl Sclaterem pozorován*) s jinými našimi ptáky jako: žludou, linduškou lesní, konipasem žlutým, pěnicemi zahradní a šedou, budníčkem větším, sedmihláskem, rákosníky (obec., bah., říč. a menším), slavíkem uher., bělořitem, lejskem šedým, rorejsem, našimi vlaštovkami, lellem, mandelíkem, vlhou, kukačkou mimo mnohé dravce.

U nás se zjevuje na jaře dost pozdě a zřídka kdy před samým koncem dubna, obvykle počátkem máje. Normální den jarního příchodu je pro Starkoř 5.—6. květen.***) Po obdytém hnízdění se v srpnu nejpozději v září už zase je na zpátečním tahu. Z toho je zřejmo, že masák jest ptákem dosti choullostivým na zimu, ačkoli tu hraje i veledůležitou roli nedostatek potravy.

V našich vlastech je všeobecně známým ptákem a místy jest velmi hojným, což škodí a dobře jest přílišné jeho rozplodování poněkud omeziti, což se namnoze děje. Ovšem s mírou budiž tak činěno. Kde je

*) Sclater: „The migration of birds in South-Afrika“ 1907.

**) Viz autor. čl. „O poměrech ptačího tahu“. Příroda a škola II. (1904) str. 139.

hojně trní, křovin i v mladých pasekách, v divokých parcích, alejích, zahradách, hřbitovech, poblíž polí a pastvin, toť jeho eldorado, tam jej hledejme a nalezneme. Kde je trpěn, stává se obtížným a nebezpečným.

Hnízdo nalezneme ve všelikých křovinách u cest i na místech odlehlých, ve světlých lesích, kde hloh a trnky rostou. Často v ostružinníku nad samou zemí a blízko sebe se hnízda jeho najdou, jako v hubeném Braniborsku. Někdy také dává přednost i hustému smrkovému mlázi. Je dosti objemné, dobře stavěné, ale také zase i nedbale snesené (při druhé stavbě), že jím je skoro viděti. Jistý párek (dle skutečného pozorování) potřeboval ku vystavění hnízda 7 dní a když mu bylo zničeno, přikročil ihned ku zřízení hnízda z nouze, použív k tomu zbytků starého hnízda (prvého). A na to mu stačilo úplně 24 hodin. Spěchati bylo třeba, neboť druhý den bylo v něm už prvé vejce. Ale jak se říká: „Práce kvapná, málo platná!“ a to se osvědčilo i zde. Prvá bouře rozfoukala nedbalé to hnízdo na všechny strany (Aquila 1907).

Spleteno je nejvíce z kořineků pýrových (o něž nebývá nikde nouze), mechu (někdy), stonků, ostrůvků, nití, provázků a p.; peří jen zřídka v něm nalezneme uvnitř, nazvíce jemnou travičku a její vláknité kořínky. Koncem května a června snáší ♀ 5—6, zřídka jen 7 vajíček, buďto načervenalé, nazelenalé nebo nažloutlé bělavé skořápky a po té jsou rozsety pěkné rudohnědé a popelavé skvrny, jež hned uprostřed, hned zase u tupého nebo ostrého pouku jsou poněkud nakupeny. Mladší ♀ ♀ prý snášejí (jak se dosud za to má) zelenavá nebo žlutavá, starší opět červenavá vajíčka (tak soudí Naumann, avšak popírá oolog Dr. E. Rey v Zeitschr. für Ool. u. Ornith. XVIII. 1908 str. 61). Rozdíl v základním zbarvení může každý pozorovati, kdo si dobře vajec masákových povšimne; nejlépe to viděti na četných násadách z okolí.*) Ve své sbírce mám hojně jeho hnízdi s násadami různých fází a jednu kuriositu t. j. masáčí hnízdo vystavěné a jen málo upevněné na hnízdě pěnkavím, v němž byla 2 vejce pěnkaví (ve spodním) a 1 masáčí (ve vrchním). Rozumíte tomu?

Kukačka velice zhusta zanáší svoje vejce do hnízda tuhýka obecného a není to tak snadné tuto nadílku kukačce nepozorovaně provésti; obyčejně některý z ptáků nalézá se poblíž hnízda na stráž a pak zhurta ji napadnou a musí se hleděti odkliditi — toť její jediná zbraň vůči neohroženému domácímu pánu. Průměrná velikost vajec 21·9 × 16·1 mm, váha 0·18 g. Mladé vysezuje ♀ sama ve 14 dnech, avšak na krmení a ochraně jich běhou podíl oba. Dospěvše podobají se mladí masáci velmi matce a od příbuzných tuhýků rudohlavců rozeznávají se

*) Viz autor. čl. „O tuhýku obecném (*Lanius colluris*)“. Vesmír XXIX. 1900 str. 102—103.

tím, že jim schází zažloutlé zrcátko na křídlech. Ml. ♂♂ však přece lze poznati po živějším zbarvení hřbetu a bělavějším spodku. Vychovati je dlužno jako hmyzožravce vůbec a čas od času jim přimísiti moučky z vaječí skořápky, čímž se má předejiti možnému schromnutí běháků, jako se činí u mladých dravců. Aby se ♂ mohl ve zpěvu cvičiti, budiž mu poskytnuta příležitost naslouchati 2—3 dobrým pěvcům některým. Jak jsem měl příležitost viděti, vyjímá se masák v prostranné kleci velice pěkně a i jeho zajímavá písnička (směs) se mile poslouchá.

Masák je odvážlivec a lupič, jenž směle vystupuje, aniž se zbaběle skrývá; sedě na vršku křoviska nebo stromu jaksi pyšně a sebevědomě se rozhlíží na vše strany (zejména po čas hnízdění se). Na vyšších stromech usedá spíše do koše než na vrchol. Kukačky, kosy, drozdy a drobné ptáky beze strachu a bez okolků napadá a zahání. Na větší ptáky, jako sojky, straky, vrány a dravce také si troufá, byť si i vědom byl, že nepochodí anebo že mu peří notně pocuchají. Jen se nebát! Při každé příležitosti pohybuje ocasem na všechny strany do $\frac{1}{4}$ taktu — kapelník. Do dálky rychlým letem ulétá v plochých obloucích. Sletuje-li odněkud s výšky, snese se k zemi, letí kus při ní a před usednutím opět vzlétá; na kratičké vzdálenosti létá přímo, a dálkám větším se pokud možno vyhýbá, provozuje let svůj po etapách.

Živí se všelikým hmyzem, jež dovede jednak obratně ze vzduchu lapati jako lejskové, jednak a to většinou je sbírá ze země. Polapí-li vosu, stiskuje ji zobákem od hlavy ku zadečku, aby z ní vytlačil vnitřnosti se žíhadlem, potom ji několikrát otírá o větev nebo o bidélko klece, což činí tak dlouho, že celý zadeček obrousí (jakoby se ještě bál) a pak teprv kořist tu spolkne. Ačkoli je našich tuhýků všech nejmenší, je přece daleko větší lupič než oba právě předcházející a vyrovná se v tom ohledu tuhýku velkému či šedému. On netoliko na mladé, ale i na staré ptáky si zaloví a namáhá se je všelijak přelstíti. Běda ptáčeti, jež uloví, bez milosti je ztraceno; holátka vynese z hnízd do posledního a to s takovou bezpříkladnou drzostí a lhostejností i před lidmi, že to musí člověka dopáliti. Tak strnadí hnízdečko o 5 holátkách vylovil během dne docela a byv s posledním přistižen usedl na topol a mrtvé je pustil z drápů. Nesl je mladým do blízké zahrady, kde jsem mu hned na to shasil kahánek života a zaschlou krví pomazaný zobák svědčil, že jsem našel pravého. Tragedie ta se odehrála na návsí, kde ve hromadě klestí chvojového se strnad usadil a vedle pracovali tesaři o vazbě.

Praví se, že jest tato krvelačná povaha individuální, jen jistým jedincům vlastní, všichni že nejsou takoví — připouštím konečně, že to probuzená a dále vžitá krvelačnost, jako je tomu u jiných živočichů i z rodu homo sapiens. Že je zlým sousedem, je dokázáno na nesčetných příkladech, ač zase na podiv jsou doklady právě opácné, leč daleko

řidší. Ptáci jej rádi nemají a znají svého nepřítele předobře, obzvlášť je-li to individuum už známé.

Píše mi koll. p. Jos. Chmelík ze Skrchleb u Poděbrad: „Pozoruji tuhýka obecného po 8 let (ač již dříve se v zahradě každoročně hnízili). Byl to obyčejně jediný párek, jenž mláďata u nás vyvedl. Po všechna léta mivali tuhýci hnízdo na některém smrčku (ač pod nimi jest houští hlohové). V zimě se ptáci tito v zahradě neukázali, ač tam bylo ptactva dosti.*) Teprve v první polovici května se každoročně objevili. Protože přiletli dost pozdě, měli někteří ptáčci hnízda už vystavěná (zvonek, pěnkava, čermáček). Ty obyčejně již za několik dní vypudili, ano i hnízda jim zničili. Tak na př. r. 1901 hnízdil se na smrčku zvonek. Měl již vajíčka, když tuhýci přiletěli. Za několik dní však leželo hnízdo jejich na zemi, vajíčka rozklována (ne vypita) a těsně nad zbytky hnízda uviděl jsem hnízdo nové — tuhýkovo. Nechal jsem je, chtěje mláďata ochotiti. Brzy po vylíhnutí jsem je vložil i s hnízdem do klece a zavěsil na strom. Staří mláďata krmili; též jsem je sám přikrmoval pečivem.!) Tak se asi stalo, že druhý den 3 byla mrtva a čtvrté sotva lezlo. Položil jsem toto na klec. Zmizelo, mrtvolu jsem však nenalezl a později jsem vídal staré krmiti jedno mládě. Byl to nejspíš onen pacient.“

„R. 1902 pronásledovali sedmihláska tak, že se tento vystěhoval, ač se po 3 roky hnízdil na jabloni. Rovněž čermáčky vypudili. Teď už jsem toho ale měl dost a začal jsem je pronásledovati. Zastřelil jsem samečka. Samička však neodlétna, ale za 3 dny byl tu opět párek a stavěli hnízdo dál (opět na smrčku). Zastřelil jsem opět samečka. Samička se po několik dní neobjevila, ale za 14 dní měl jsem tam opět párek. Teď jsem byl krutým. Střelil jsem do hnízda, v němž samička na vejcích seděla. Vyletělo vše, vajíčka (3) se rozbila, ale samička vyvázla. Druhý den však z úkrytu pozoruji, že přiletí ku zbytkům hnízda sameček, trhá je a odnáší. Po čase jsem našel hnízdo nedaleko v křoví (ve výši 2 m). Nechal jsem je opět, chtěje mláďata jako loni dáti do klece. Poněvadž jsem tam často chodil a hnízdo prohlížel, staří vyvedli 3 mladé ještě první týden po vylíhnutí! (To se mi stalo několikrát v letech předešlých.) Protože jsem je tak pronásledoval, byli velmi opatrní. Jednou sem sedl do křoví, chtěje vypátrati to jejich nové hnízdo. Po chvíli sletěl na zem sameček a hopkoval ku křoví, aby se přesvědčil, zda-li jsem tam. Hned se ovšem ozvalo jeho výstražné „ke, ke, ke“. V pozorovaných hnízdech bylo vždy více samic (1 ♂ 2 ♀) a také se mi zdálo, že starý se stará pouze o samičky po vyvedení, ostatní ponechávaje své družce. Nikdy jsem alespoň neviděl jej krmit samičky. Snad se to dá vysvětliti tím, že jemu jest se starati o bezpečnost

*) Dopisovatel patrně přehléd, že je tuhýk tažným ptákem a tou dobou mešká v černém dílu světa — Africe. Pis.

celé rodiny. Sedával obvykle na vršku stromů a pozoroval. Každou chvíli ozvalo se jeho „ke, ke“. Mladí ovšem hned se ztišili. Toto varovné volání slýchal jsem i v 10 hodin večer, kdy zahradou se kočky plížily.“

„Že by tuhýci napichovali brouky, ptáčky a pod. zřídka jsem pozoroval. Na hlohu jsem alespoň nenašel napíchnutou kořist nikdy. Vždy byli brouci (chrobáci, střevlíci) napicháni na krátkých suchých větvičkách lísky nebo modřínu (asi 10 m od hnízda). Rovněž jsem našel napíchané myšky (jednu mám ve sbírce), krtonožku a pouze jednou křídélko (nejspíš mladé pěnkavy). Za to dvakrát jsem našel mladé vrabce, jeden měl vyklovaný mozek a ležel pod hnízdem, druhý ještě teplý spadl bezhlavý s modřínu, s něhož tuhýk právě, když jsem tam vkročil, odletěl. Jednou 1899 jsem zničil silně nasezelá vajíčka. Hnízdili se na to ještě jednou,

Obr. 45. Tuhýk obecný.

takže ještě v z á ř í jsem viděl nedospělá mláďata, neumějící si potravu hledati.“ —

Obrazek tento ilustruje velice pěkně povahu masákovu a přece se naleznou cituplní lidé jako pastor W. Schuster (v Zeitschr. für Ornith. u. Geflügelzucht 1907), který má tuhýka „za zcela nevinného, nepatrně škodlivého a za to více užitečného ptáka“. Pochybuje zvláště, že by vůbec starému ptáku

něco mohl učiniti a zvláště pak vejcím. Že tento náhled není správný, o tom je na tisíce důkazů, jako právě předeslaný, a jak ku př. v odborné literatuře jen z r. 1907 lze nalézt.

Tak Rudolph viděl, kterak polapil dříve uštvanou starou ♀ sedmihláška; Höpfer, když zhubil starou vlaštovku; Windisch, kterak odvekl tři mladé konopky; Seidl když shtl mladou pěnkavičku; Böhm našel „porážku (jatky)“ jeho s nabodnutou mladou červenkou a skřivanem; Helm našel kostru vyvedeného konipásky (vyňato z „Výroč. zpr. ornith. pozor. stanic v král. Saském). Siegel našel napíchnuté vejce konipasí a píše, že tento lotřík odnesl 14 dní starého bažantka (!) Reichert zase o jednom vypravuje, že po zničení hnízda jeho plenil a pustošil po 14 dní v okolních zahradách, hlavně rodinky sedmihláškovy (Mitth. üb. die Vogelwelt 1907). C. Flöricke, horlivý pěstitel ptáků klecových, jako náš janda, píše, že během 5 dnů přemohl, zničil (nabodal nebo částečně i pozřel) tyto dospělé ptáky: 3 pěnkavy, 1 zvonka, 1 jikavce, 1 čečetku a 1 konopku (Orn. Monatsch. 1896). Kōpert viděl jim

napíchané ml. koroptvičky (tamtéž 1898). Arnold dokazuje, že krmí mladé včelami a jiní shledali, že včely lapá.

A konečně ještě jednu epizodu masáčí ze zkušeností vlastních, hodnou zaznamenání. 29. srpna 1905 přinesl mi výrostek od protějšního souseda živého masáka, který měl ve svém pravém pařátu živého budníčka menšího, máje zařaty drápy právě v ohybu křídélka. Od rána silně přšelo a oba ptáci byli notně promočeni, jelikož spolu chvíli, se stromu spadnuvše, v mokrém listí tykavového trsu před okny na zahrádce zápasili. Ze světnice byli spozorováni a masák s kořistí snadno polapen. Kořist nebyl s to z drápů pustiti, jak byli zařaty a ani mně se to nepodařilo a nezbylo než oba ptáky zabít; budníček chuďas už neměl do smrti daleko. Leu dostal masáka, jenž byl střelen s křivkou ve spárech. — A pak Schuster nemůže pochopiti, jak by mohl masák chytati staré ptáky! —

Zajímavé jest, že vypadané peří, které v době pelichání v kleci ztrácí a nalézá, spolýká a potom zase v chuchvalcích nestrávené vydavuje; jest to pokyn, aby mu bylo čas od času drobné peříčko do zobu přimíseno. V zimě za krátkých dnů se mu musí svítiti, aby se mohl nažrati. V kleci možno také studovati jeho náklonnost ku napichování všeho; často drže sousto v zobáku stává u klecových drátů, jakoby hledal, kde by se dalo dobře nabodnouti. Vložíme-li mu pak dovnitř trnité větévky hlohu nebo trnčí, brzy uvidíme, jak je „přístroj“. Dojemně líčí chování ochočeného masáka Janda ve svém „Atlase středoevrop. ptactva“ str. 105.

O zpěvu jeho už se stala zmínka a nelze než opakovati to, co o předešlých tuhých bylo řečeno. Jest to velice schopný a učelivý zpěvák a vycvičen-li, musíme jej počítati ku nejlepším domácím pěvcům. Co slyší, to se snaží věrně reprodukovati a proto budiž mu vzorem vždy dokonalý nějaký pěvec. Naučí se klamně napodobiti zpěv nebo zvuky 4–6 ptáků. Slavík, pěnkava, pěnice, křepeika, skřivan, drozd, kukačka, žluva, vlaštovka bývají tak nejčastějšími jeho učiteli, vzory. Ale vedle těchto i různé jiné zvuky hravě pochyti a pamatuje; má výbornou paměť hudební. Jaký tudíž div, že svému pěstiteli způsobují velikou radost. Nezpívá snad hřmotně jako slavík, drozd a j., anobrž prozpěvuje si potichu, jako pro sebe; jen si ho, prosím vás, povšímněte venku v přírodě v době hnízdění se. Také se v zajetí vždycky nevydaří, což je přirozeno a vyskytuje se to u všech pěvců; a kolik z lidí se vydaří dokonalých zpěváků?

Z pověděného zřejmo, že masák je ptákem užitečným (hubí hmyz a myši) i škodlivým (plení hnízda a loupí ptactvo). Záleží však na tom, kde rozbil svůj stánek. V zahradách a parcích, kde žijí četní pěvci, rozhodně jej netrpíme. Vizme příklad: V Gossenheimu teprve po odstřežení 20 tuhých dostavili se opět pěnice a j. ptáci, aby se dále hnízdili.

Baron Berlepsch dává tuhýky ve svém ochranném ptačím území také odstřelovati. Žije-li však tuhýk venku v poli nebo často i v nevládné pustině, budiž ušetřen, tam jest nucen žítí rozumně, jsa odkázán výhradně na hmyz a myšky. Rzehak nalezl na trati 150 kroků dlouhé 18 myší nabodaných, patrně od jednoho a téhož páru (Ornith. Monatschr. 1895). Mnozí dokazují, že proto prý hmyz a myši nabodává, aby hnitím jich přilákán byl ku páchnoucím zdechlinám jiný hmyz. Kdo tuhýka zná toliko z této stránky a pozoruje, nu pak arci bude mluvit v jeho prospěch.

Škoda by bylo, tak švarného, statečného, smělého a při tom velice sličného ptáka, chtítí naprosto vyhubiti.

Poznámka: Na Helgoland se jednou zaletěl a byl tu uloven (25. října 1854) asijský druh: tuhýk plavý (*Lanius isabellinus*, Ehrenb.) obývající Persii, Turkestan a odtud východně až do Mongolska a Daurie jest rozšířen. Jak jméno samo naznačuje, jest hlavní jeho zbarvení plavé a nahnědlé šedé, vespod je nádechu narezavělého; ocas a jeho svrchní krovky jsou rudy a odtud jej Gätke omylem pokládal za jiný asijský druh tuhýka červenooocasého (*Lanius phoenicurus*, Pall.), kterýžto omyl byl vysvětlen prof. R. Blasiem (viz nový Naumann IV. díl str. 152, kde jest st. ♂ vyobrazen na 18. tab. obr. 4) a sluší jej opravití také v Brehmových „Ptácích“ II. díl v příslušné stati.

V Nubii a již. Egyptě, v M. Asii, někdy i do Řeka a na ostrov Cypr zaletí tuhýk nubijský (*Lanius nubicus*, Lichtst.), něm.: Maskenwürger, který má čelo s uzdami bílé a ostatní povrch černý, vespod je bílý na volátku a na bocích rezavě žlutý; černá křídla zdobena jsou velikými bílými zrcátky a také na lopatkách je zřítí bílou skvrnu jako u našeho tuhýka rudohlavce. Sličný jest to pták.

XIII. čeleď: Brkoslavové (*Bombycillidae*).

(Lapači drozdoviti.)

Zobák vzadu plochý a široký, na konci hákovitě dolů zahnutý s mělkým zoubkem před svrchní špičkou; štětinky zobákové velice jemné anebo scházejí; 1. letka velmi krátká a kopinatá; 2. a 3. jsou nejdelší; postranní část botky běhákové jest rozčleněna v drobné štítečky. Známé jich 9 druhů, v Evropě z nich toliko jeden.

1. rod: *Bombycilla*, Vieillot.

Zobák přímý, poněkud krátký a tlustý, trochu vyklenutý; ovální nozdry jemnými štětinkami zakryté; běháky krátké a dost silné; křídla dlouhá, zahrocená, prostředně dlouhý ocas je širokoperý. Peří velmi

husté, teplé a hebounké jako hedvábí, neobyčejně jemných barev a na hlavě tvoří na zad směřující vztýčenou chocholku; na koncích zadních letek (ramen.) jsou zvláštní (charakteristická to známka) korálově červené rohovité, sploštělé přívěsky (pokračování to stvolů či ostének). Podobnými přívěsky honosí se ve vyšším stáří také konečky per ocasních či rýdovacích.

Brkoslav (*Bombycilla garrula*, L. = *Ampelis garrulus*, L.).

Zimostradka, zimulka (Mor.), vrkoslav, vikoslav, brkálek, hedvábník, hedvábníček, chocholouš ruský, chocholoušek, sobolec, sobolík, sobolíček. — Rus.: Sivistěl. kardinal, chochluška; pol.: Jemoluszka czubak, jedwabniczka; chorv.: Kugara svilorepa, svilorepa prascavica (Dalm.); něm.: Der rötlichgraue Seidenschwanz, Bömer, Böhemelein, Pestvogel, Schneevogel.

Druhový znak: Zbarvení rudošedé (jako u sojky = *garrulus*) s chocholkou na hlavě; bříško stibrošedé, říť rudohnědá; zadní (ramenní) letky se šarlatově červenými rohovitými přívěsky, konec ocasu žlutý. — Délka 20·4 cm, křídlo 12 cm, ocas 6 cm, zobák 1·2 cm.

Mimo to je hrdlo a pruh okem procházející jako samet černé; čelo tmavorezavé, přední krovky a letky černé s bílými konci; 2.—8. letka jsou krásně žlutě zalemovány; zadní letky tmavo šedohnědé, vně na konci bílé; zobák je u předu černý, na zad bělavý, oko krásně rudohnědé, běháky černé. — ♀ má kratší chocholku a zbarvení je celkem mdlého, na letkách nemívá nikdy víc než 5 červených přívěsků, rovněž černá skvrna na hrdle je menší a nebývá tak ostře omezena od ostatního spodku jako u ♂. Mladí jsou na krku a hrudi popelaví a peří olivověhnědě lemovaného; hrdlo světle rudohnědé, vespod jsou světle šedí.

Blízcí příbuzní jsou: Brkoslav japonský (*Bomb. phoeniceus*, Temm.) menší, jinak typickému podoben, má konec ocasu i spodní ocasní krovky růžové, břicho bledě žluté; obývá Japonsko a oblast amurskou. Brkoslav americký (*Bomb. cedrorum*, Vieill.) také patrně menší domácího, ve zbarvení však totožný, až na to, že jen bradu má černou, nikoli celé hrdlo a spodní ocasní krovky bílé; obývá Severní Ameriku.

Brkoslav jako hnízdivec jest jediné obyvatelům vysokého severu evropského, asijského a amerického. Tak v Laponsku, Finsku, sev. Rusku, Sibiři až do nejzazšího východu a odtud přestupuje do Nov. Světa; v Grónsku, kde stromů není, schází. V létě se zdržuje v Evropě jen poblíž polárního kruhu mezi 60°—70° s. š., ve chladnější Sibiři však i mnohem jižněji ho lze nalézt než v Evropě. Krutou tamní zimu přebude v jižnějších krajinách a to v těch šířkách, kde nalezne dost bobulovitých plodů, které jsou jeho jedinou potravou v ten čas.

V lesích již. Švédska, v Rusku, Polsku, na Litvě bývá téměř každé zimy a již v Prusku a vých. Pomořansku ho lze zastihnouti každoročně a v našich vlastech bezmála každý rok se vyskytuje (Homeyer). Do Vel. Británie zalétne jen zřídka a když, tedy jen malé tlupy. Příliš tuhá zima zapuzuje ho někdy i do Francie, sev. Itálie a již. Uher a také v Bulharsku a na Černé Hoře již byl pozorován.

Velmi nápadnou se jeví ona nepravidelnost, s jakou se brkoslavi v různých krajinách v zimě objevují a stává se, že po 2–3 i více letech najednou navštíví kraj, kde pak třeba po několik let a dost čteně se zimu co zimu vyskytují, až opět učiní přestávku kolikaletou. Bobulovité keře a stromy musí však býti tam, kde má déle prodletí a jest to hlavně známý jeřáb (*Sorbus aucuparia*) se svými krásnými bobulemi, který je nejvíce k sobě táhne; hlohyně spásají rovněž s velikou chutí a v době nedostatku vůbec spokojují se všemi jinými bobulemi a plody, jež jsou s to naráz pozřítí.

Obr. 46. Brkoslav.

Pověry lidové vidí v nepravidelném občasném jeho větším záletu k nám různé příčiny a jejich následky. Zvláštní je, že jen zlo přináší brkoslav té které krajině, kde se náhle objeví: hlad, mor, válku, neúrodu, povodně, krupobíť atd., což mu arci přineslo i ta omínesní jména lidová u Němců: Pestvogel, Sterbevogel, Kriegsvogel. Proč však nese jména: Bömer, Böhmerlein, Bomb. bohemica, po italsku Garrulo die Boemia, po franc. Jaseur de Bohême, nelze se dopřít ani nijak opod-

statnití, ačkoli už po tom bylo pátráno.

Jaký tedy div, že tento zcela nevinný a pohodlný pták je leckde pronásledován, zaháněn, nenáviděn, obáván; ba i naši domácí ptáci se ho bojí, dáme-li jim ho do klece; toť arci z neznalosti.

V našich končinách zjevují se hejňka brkoslavů či zimulek až ve druhé polovici listopadu a pobývají zde až do března. Ostatně tah i pobyt jejich také záleží na povětrnosti, takže na př. v Prusku byli pozorováni jednotlivci i v máji a V. Macháček v „Lov. Obzoru“ VIII. 1905 str. 176. píše, že pozoroval nedaleko Přerova na Moravě 16. srpna r. 1905 zcela určitě dva brkoslavy. Byli to ranní nebo pozdní hosté, táže se zpravodaj.

Rozsáhlé, zádumčivé a tiché lesy oněch nehostinných krajů z bříz, jedlí a také smrků sestávající a dále na sever víc a více zakrňující jsou domovem tohoto „chocholouše“. tam se hnízdí. Jsouce promíšeny rozmanitými křovinami bobulovitými poskytují mu — protože za krátkého

léta rychle dozrávají — hojné a rozmanité potraviny. Stráveno-li pak vše, anebo hluboko-li sněhem vše zaváto, pak nezbyvá, než se hnouti k jihu. Jinak zima, po našem soudu a zdání nesnesitelná, nikterak mu tam doma neškodí; však ono je zase postaráno o teplejší krev i hustší a teplejší šat.

O rozplozování brkoslavově bylo až do r. 1856 známo tolik jako nic, až konečně na to přišel zámožný Angličan a zuřivý vajíčkář (oolog), zesnulý John Wolley. Ten si pevně a svatosvatě umínil, že bez brkoslavího hnízda se nevrátí vícekrát do Anglie! S horlivostí neunavnou, s namáháním a vydáním velikým podařilo se mu konečně u Ounasjoki v Laponsku, ovšem že za pomoci tamní mládeže a lovců hnízda brkoslavova s vejci dosíci. Za první (7. června 1856) nalezené hnízdo zaplatil Wolley súčasťným Laponcům ze Sardia 50 rublů, když je byl ovšem dříve navnadil ku větší horlivosti a pro větší jistotu několika sty dollarsy mezi ně rozdanými. Samotnému sběrateli se podařilo k nesmírné radosti (to věřím!) nalézt hnízdo 17. června 1857 a tu konečně mohl dychtivě čekajícímu a zvědavému národu ornithologicko-oologickému z autopsie popsati hnízdo, vejce a celý způsob hnízdění se brkoslava na severu. Tím, že pomocí stříbrného talismanu podnítil a probudil sběratelský talent Laponců, vrhlo se snad polovice tamního obyvatelstva na sbírání hnízd a vajec, takže do léta 1858 mělo prý býti nasbíráno přes 600 vajec brkoslavích. R. 1867 však už jim valně na ceně klesalo a to také udusilo nadměrnou horlivost a činnost domorodců, že konečně „oologická studia“ pověsili na hřebík a ptáci měli a mají nyní pokoj. Laponsky se jmenuje brkoslav: Pállje rostis.

Brkoslav, tak jak dnes víme, se hnízdí v koloniích společně, protože vždy více hnízd bývá blízko sebe pohromadě, buďto na jedlích nebo břízách od 1½—6 m vysoko na větvi blíž kmene. Základ hnízda tvoří haluze jehličí a různé mechy s lišejníky, na čemž teprve vlastní stavba obyčejně z dlouhého černého lišejníku stromového (jenž pokrývá částečně tamní jedle a smrky) bývá umístěna. U některých hnízd bývá jamka hnízdní vystlána ještě listy a stonky trav, málo kdy chlupy (sobími) anebo peřím. Celé hnízdo je 17—19 cm široké a 9·5 cm vysoké. Vejce v něm bývají až počátkem června, počtem 5—6 kusů; jsou jemné skořápky a mdlého lesku, základní barvy šedivé do zelenava přecházející a bledými obláčky a tmavšími okrouhlými skvrnami více méně hustě poseta. Průměrná velikost 24 × 17 mm, váha 0·208 g.

Povahou svojí jest zimostradka dobrácký, trpělivý a při tom flegmatický pták, který snad proto si potrpí na nízký a plný okřín. Nežere-li právě, sedí jako filosof zadumán, nepohnutě a toliko žížen jej přinucuje opustit zátiší a slétnouti ku vodě. Jsou při všem tom společenští ptáci a zapadá jich vždy více pohromadě, někdy celé hejno na jeden strom, pokud možno do vršku. Přes to že krátké nohy má, dost dobře se po

zemi pohybuje, ačkoli je znáti, že pro ni stvořen není. Za to lítá prudce v dlouhých obloucích. Plachým není, naopak pro svou „dobráckou náтуру“ až příliš důvěřivým a blízkost člověka mu nijak nepřekáží, jak se zdá, protože zapadají druhy uprostřed osady na stromy, kde je právě něco na zub. Jedinou ranou lze jich sesřelit několik.

Živí se jak pověděno, hlavně bobulemi všeho druhu a pak hmyzem; v domovině jeho rojivají se v létě spousty komárů v hustých mračcích ve vzduchu, a ty a ještě jiný hmyz slouží mu hlavně za žír ku krmení mláďat. Alespoň komáry dovedou lapati ze vzduchu jako lejskové, jak Homeyer vidíval.

V klecích je rovněž chovájí a navykají se ponenáhlu i na drozdí zob, ovšem bobulí nesmíme zapomínati, místo nich i kousky ovoce jim podáváme. Žerou, opět žerou a stále žerou a díváte se? Bobule mnoho nevydají, na př. jalovčinky, ač je rádi žerou snad pro tuk ku většímu vývinu tepla a pak brkoslavi úžasně rychle tráví a tím si lze vysvětliti enormní spotřebu potravy. Pokusy se 2 ptáky r. 1907 v říjnu konané dokázaly při krmení bobulemi jmelí toto: Semeno s bobulí sežrané se objevilo po 10, po 9 ba docela již za 7 minut ze řiti venku (přesné záznamy).*) Jest tedy nepopíratelno, že brkoslav přispívá valně ku šíření jmelí, jehož listky sem tam oštípuje a požírá.***) Také se pravi, že brkoslav nestravitelné součástky potravy v chuchvalečkách vydavuje. Že dno jeho klece je neustále znečištěno, kdož by nevěřil a je nutno každodenně vyklizeti; vhodná je na dno zinková vložka. Tepla ve světnici nesnáší dobře, jak lze posouditi z jeho chování, hned oddychuje, žízni a pije víc než jindy. S jinými ptáky se dobrácky snáší a sám, až na to hojné chození na záchod, je ptákem způsobným.

Zpěv jeho je bezvýznamný, ačkoli se do něho nutí dost; pípá, trilkuje, vrže sic horlivě tichoučkou melodií svoji po celý téměř rok a právě tak brkoslavka. Zpěv ten provázejí stálým vztyčováním chocholky. Vábi „čerr“ nebo „terr“ a jakýsi hvízd hýlímu podobný někdy vydává. Masičko má dobré, jak nás ujišťují sousedé z říše, kde se jich s „kvíčalami“ spousty pochyťá a sní. R. 1901 ohromná hejna se jich vyrojila ve Vých. Prusku a r. 1906 nikde nic.

XIV. čeleď: Lejskové (Muscicapidae).

Zobák plochý a široký, shora-li pozorován trojhranný, slemenem ostrohranné, svrchní čelist na konci poněkud zahnutá a před tím nepatrně vykrojená; 1. letka zpravidla kratší poloviny 2., zřídka jí rovna;

*) Viz aut. článek „Jmelí a živočišstvo“ Háj XXXVII 1908 str. 124.

**) Žaludek jeho je chabě svalnatý a střevo jen 23·5 cm dlouhé; odtud pochodí rychle a nedokonalé trávení. Pis.

3. a 4. jsou nejdelší. Postranní část botičky nártní (běháku) není rozčleněna v štítečky; běhák zdělí středního prstu. Známé jich po světě na 130 druhů.

1. rod: Muscicapa, Linné.

Ovální nozdry jsou postranní, blíže čela a štětinkami zakryty; hltan je obšírný a v koutcích tuhými štětinkami obrostlý; běháky krátké a posláblé, zředu botkami pokryté; 3. a 4. letka nejdelší, 1. nepatrně delší krovek; ocas prostředně dlouhý a mírně vykrojený; peří kypřé a hebké. Celkem známo 20 druhů tohoto rodu a z těch 4 druhy u nás v Evropě.

Lejsek šedý (*Muscicapa grisola*, L.).

Lejsek šedohnědý, mucháček, muchálek, muchářík, mucholapka, mucholovka, myšáček. — Rus.: Mucholovka, pěnká; pol.: Mucholówka szara; chorv.: Siva muharka, muharica siva, mušicar (Dalm.); bulh.: Muholovka; něm.: Der gefleckte Fliegenfänger, grauer Fliegenschnapper.

Druhový znak: Povrchu barvy myší (jako hraboš polní), vespod špinavě bílý, na hrudi podél hnědošedě skvrnit; 2. letka delší 5. — Délka 13·7 cm, v rozpjetí 24·5 cm, ocas 5·4 cm, zobák 1·2 cm.

Temeno tmavěji skvrnitě; kostřec světle šedý; letky tmavo šedohnědy, světleji lemovány jako rýdovací pera, z nichž nejkrajnější je na vnějším praporu bělavé; zobák a běháky černé, hltan žlutý, oko tmavohnědé. ♀ je poněkud kalněji zbarvena. Pelichají v srpnu a změna peří trvá dost dlouho. Mladí jsou povrchu stříbrošedí, bíle kropenatí a tmavě šupinatí a proužky na hrudi mají nezřetelné proti starým.

Tab. VIII.
obr. 46.

Lejsek jest rozšířen po celé Evropě až do Skotska a Laponska; na jihu je hojným. Východně obývá Asii až po Altaj, rovněž M. Asii a poloostrov Arabii. Za tahu se ocitá až daleko v nitru Afriky a byl pozorován i v Kapsku (Sclater), avšak v zimě je všude v severovýchodní Africe obecným. Co se tkne rozšíření kolmého, byl pozorován ještě ve výši 1000 m ve Vorarlbergu, kde se hnízdil (Bau). V našich vlastech jako v Německu a Švýcarsku náleží ku známým letním ptákům. Nalezáme jej tu v lesích, zvláště listnatých a na jejich okrajích, v stromoradích, zahradách, zahrádkách, ve vsích i městech, na hřbitovech a p. Jako tažný pták dostavuje se na jaře s masákem (na samý konec dubna, spíše v květnu) po párech a koncem srpna a v září nás rodinky opouští; pro větší bezpečnost cestuje za noci.

Hnízdiště jeho hledejme vždy tam, kde jest jeho pobyt. Hnízdo bývá v různé výši nad zemí ($1\frac{1}{2}$ –12 m) na krátkých starých pahýlech větví, na větvičkách těsně při kmeni, na hlavách vrb, mezi podpěrami stromů, na odrách stromů špalírových nebo vinné révy, v besídkách,

na trámech, ve větších dutinách stromů i zdí, v opuštěných hnízdech jiříčků, na hřbitovech v rozbitých svítilnách, jednou i na obloukové lampě elektrické v zábavní místnosti berlínské, v strojovnách, kůlnách, včelínech, v trnové koruně na krucifixu, ve starém košíčku na visítky na zdi přibitém, v šermířské kukli na zdi, v amplicích, květináči na verandě. Nejzajímavější bylo asi ono, jež si párek lejsků zbudoval na příčném trámci lvi klece zool. zahrady v Münsteru. Polootevřené budky ptačí vždy rád jako rehkové osazuje.

Hnízdečko samo je práce ledabylá; jest neuměle z kořínků, mechu, lišejníků, stebélek, lýka srovnané a uvnitř vlnou, žíněmi a peříčky vystlané. Obvykle je barvy šedozelené nebo hnědavé, aby bylo co nejméně nápadné. Na počátku června bývá v něm 4—6 vajíček velice proměnlivých v kresbě; jsou zelenavé nebo nazelenale bílé barvy základní a na té spatřujeme šedě fialové obláčky a přes ně drobné i větší rezavé skvrny brzy hustší brzy řidčí. Někdy jen širší polovička vejce je hustě skvrnitá a ku špičce jen nepatrně. jindy mívají věnček nebo jsou krásně mramorovaná nebo docela beze skvrn (vzácnost). Průměrná velikost 18.4×13.6 cm, váha 0.433 g. Hnízdí se jednou a samička na poledne bývá samečkem zastupována. Bau pozoroval párek lejsků, který se dostavil 31. května v poledne a 19. června už se vylíhla mláďata, tedy 19. den po příchodu. Majitel zámku Hofenu ve Vorarlbergu r. 1901 vzal z hnízda na okenní římse (12 m vysoko od země) všecka vejce lejsčí a nahradil je vejci černoohlávkovými; mláďata se vylíhla a staří lejskové je také šťastně vchovali.

Lejssek málo kdy přichází na zem a když, pak jen na okamžik; má krátké slabé nožky na takový pohyb, při němž poskakuje — nekráčí. Ani na větvích neposkakuje, anobrž vždy tiše sedá, buď na suché větvi, nebo na římse a jinde, odkud pozorně pátrá po potravě. Křídélka má vždy pohotově poněkud svěšená a chvílemi jimi potahuje. Lítá velmi rychle, třepetavě nebo se vznáší, jak toho vyžaduje právě potřeba. Zapadá-li na strom, nikdy ne na vršek, vždy do větvi. S jinými snášeliv, ku vlastním se chová hašteřivě, je svárlivý a nerad má koho blíž sebe.

Živí se všelikými létajícími hmyzy, které výborně umí lapati ze vzduchu, jsa v ohledu tom mistrem. Nelze-li mu kořist dobře vzíti na mušku, třepetá se chvílou nad ní, ostře ji fixuje a střelou ji na to uchvacuje. Motýle si donese na svůj posed a tak je dlouho zpracovává, až křídla upadnou, načež zbytek pozře. Chytá trubce, ne však včely a vosy, což prý bylo pozornými a hodnověrnými pozorovateli a svědky zjištěno. Za počasí chladného a deštivého obletuje chudás smutně domy a stromy, sháněje se po soustečku, kde jen může; mouchy se zdí, s listů, zpod říms a j. lapá. V srpnu rád si zaletuje k vodám, kolem stromy obklopeným, aby si tu zalovil na četné komáry.

Jeho zpěv jest bezvýznamný a je složen z tichých a pískavých tónů, mezi nimiž vábivé „čři, čři“ nebo „cíp, cíp“ zhusta je slyšeti. Podrážděn nebo poděšen volává skoro tak jako rehek domácí, jen že slabším a vyšším hláskem, což cvičené ucho hned postřehuje. Do malé klece se nehodí, to ho jen utrápíme, spíše mu dopřátí lze co největší volnosti, když už toho „věda“ nebo záliba nutně vyžaduje chovati si záměrného, tichého a pro klec nevhodného ptáka. Je pravda, že jest vděčným za to svému ošetřovateli a ochočen naučí se vyletovat a vrátiti i po dlouhé době.

Velice zajímavé pozorování ze života lejska tohoto (krmení mláďat) podává Dr. VI. Šír ve svém „Ptactvu českém“ II. díl str. 124.—126., kam čtenáře odkazují.

Lejsek černohlavý (*Muscicapa atricapilla*, L.).

Lejsek obecný. — Rus.: Mucholovka pestruška; pol.: Mucholowka żalobna; chorv.: Muharka (muharica) crnoglava, mušicar (Dalm.); něm.: Der schwarzgraue Fliegenfänger, der Trauerfliegenschnäpper, Mohrenköpfchen, Waldscheck.

Druhový znak: Na složeném křídle není viděti žádné bílé skvrny, poodhrneme-li krovky velkých (ručních) letků ♂ je povrchu černý a načernalé šedý, u předu černější než nazad těla; hvězda na čele, pak celý spodek jest bílý a na křídlech jest vzadu jeden bílý štítek. — ♀ a ml. ptáci jsou povrchu hnědošedí, vespod špinavě bílí; přední letky jsou jednobarevně černohnědé a toliko tři nejzadnější jsou bíle lemované; tři krajní pera rýdovací mají vnější prapor bílý; 2. letka je kratší 5. — Délka 13·2 cm, v rozpjetí 22·7 cm, ocas 4·8 cm, zobák 0·9 cm.

Zobák jako běháky jsou černé, oko tmavohnědé. ♀ má náčelní hvězdu zažloutle bílou. Na podzim jsou staří ♂♂ povrchu tmavě popelaví, mladší pak nahnědle popelaví; mladí v prvním šatě po vyvedení podobají se velice ml. lejskům šedým, jsouce špinavě bíle skvrnití, na prsou žlutohnědě naběhli a sem tam hnědá skvrna je zřejmá.

Tento druh lejsků je rozšířen po střední a jižní Evropě, na sever nejdále na Faröerách, v Anglii a Skandinavii; místy však schází úplně. V Malé Asii a Palestině, na Kavkaze, sev. Persii, v Alžíru a Tunisu je všude také jen řídko zastoupen. Johannsen nalezl jej v západní Sibíři, o němž tam dosud ničeho nebylo známo. Ve všech prve uvedených zemích se toliko za tahu hojněji vyskytuje. Také v našich vlastech (ani v Německu) není příliš rozšířen a je skoro neznám, jak jsem se přesvědčil. Na západním pobřeží Šlesvik-Holštýna se teprve od polovice srpna hustěji na podzimním tahu objevuje. Z každého keře se ozývá jeho „vit, vit vit“. V okolí mého působiště, Starkoče, rovněž koncem srpna a do polovice září se vyskytuje (5. září 1908) každoročně, spíš než za tahu jarního, jenž se děje se spěchem. Opozdilci byli pozorováni už také v říjnu v našich šířkách. Návrat z jihu nastává v dubnu, kdy

možno buď párky nebo také jednotlivce pozorovati. Že však táhnou i později, svědčí případ tento, jenž ze svých zápisků vyjímám: 4. května 1899 na večer o 1/8 jsem byl upozorněn — meškaje v zahradce — hláskem, rehčím „vít, vít“ podobným, na drobné ptáčky v třešňovém sadě kolem školy. Byli to lejskové obecní a odevšad se vábení jejich ozývalo; k jednomu jsem se dostal tak blízko, že jsem se jej kostkou od dýmky mohl dotknouti, načež poodlétl na sousední třešni mezi mladé listí. Nocovali zde a i druhý den jsem ♂ pozoroval a hoši mi hlásili, že viděli ptáčky v zahradách, vypadali prý jako jiříčkové (což je velice vtipné a případné porovnání). Touž dobou právě vidění byli lejskové tito i ve vzdálené (skoro 2 hod. cesty na západ) oboře u Žehušic a myslivci jich neznali. Byl to patrně silný jarní tah (opozděný), jenž trval asi týden. Od počátku máje přšelo každodenně, brzo ve dne brzo v noci, panovalo chladno a byla veliká nouze o hmyz; zdrželi se u nás celkem až přes 10. květen než se brali dále. O podobné invasi v Taunu a v okolí Gery čteme v „Ornith. Monatsschr.“ 1907.

Za pobyt si volivá listnaté lesy, háje, obory, parky, jež nejsou tuze temné a dost volných míst vykazují; v teplejších nížinách spíše než jinde. Hocke uvádí, že od r. 1893 u větším počtu obývá borové lesy v Braniborsku. Za tahu jej uzmáme skoro všude, kde jen stromy rostou, v zahradách, sadech, alejích, hrázích i v osadách a městech (mám exemplář ♂ z r. 1906, který se zabil o telefonní drát v samé Čáslavi). Putují obyčejně v noci.

Hnízdečko 1—4¹/₂ m od země vzdálené je vystavěno z listí, stébel, trošky mechu, kořínků a vnitř peříčky a chlupy vyloženo. Nejraději se hnízdí — možno-li — v děrách stromů s hlubokou jamkou a úzkým otvorem, alespoň Bau o jiných hnízdech nemluví; také však na pahýlech větví si je urobí. Nejnovější zprávy z r. 1907 podává Rüdiger z Braniborska, kde se objevuje lejssek mezi 17.—27. dubnem a ku hnízdění se vyhledává staré dutiny stromové s úzkým otvorem (předešlý do takových zase nikdy nejde) ve světlých porostech, nikdy pod 2 m vysoko od země, vždy výše. Hnízdo je z listí, šupin, březové kůry a štětín, nikdy v něm nenalezl však peří nebo vlny, jak Bau-Friderich uvádí. Násada v něm bývá vždy mezi 12.—22. květnem a sestává ze 7 zřídka 6 vajec o průměrné velikosti 19·9 × 13·5 mm (Bau průměr 54 vajec = 17·6 × 12·7). Sameček krmívá hnízdící se samičku (Ornith. Monatsschr. 1907).

Jest obratným, nepokojným ptáčetem (proti předešlému klidnějšímu), které větev od větve poletujíc při každém usednutí ocáskem a křídly potrhuje, potřásá. Ačkoli blízkost člověka mu není nikterak milou, není přes to tuze plachým. Po zemi poskakuje také neobratně, má krátké nožky; avšak za to hbitě litá.

Živí se vším možným hmyzem, motýli a drobnými kobyilkami. Sedě na čekání na suché haluzce, číhá na vše, co se kolem mihne, načež

jen to lupne a už zmizí kořist v útrokách; někdy sletuje pro kořist na zem jako masák. V pokoji se velice pěkně vyjímá a zvyknuv si jest přítulným a milým ptákem, ale do klece se tak nehodí. Jinak má mnoho společného s předešlým. Také zpívá, ale jen kratičkou písničku příjemnou, mnoho upomínající na rehka zahradního, ku př. strofa „vidyvie. vidyvie“. Vábi tichým „vit vit“ a také tiše hned na to zamlaská. Při tahu slýchají za noci vřeštivé „krit, krit“.

Lejsek bělokrký (*Muscicapa collaris*, Bechst.).

Rus.: Mucholovka bělošijka; pol.: Mucholówka białoszyjka; chorv.: Bjelovrata muharka, muharica bjelokrilica; srb.: Muharica belokrilica, belokrili mušicar (Dalm.); něm.: Der weisshalsige Fliegenfänger, der Halshandfliegenschnapper, Kragenschnapper.

Druhový znak: Na koření ručních letek také při složeném křídle je zřetelné bílé zrcátko, dále na zadní části křídla je velký bílý štítek, tedy 2 bílé štítky na každém křídle. ♂ je černý a bílý s bílým obojkem, ♀ a ml. ptáci povrchu šedohnědí, vespod špinavě bílí, bez obojku; 2. letka poněkud delší 5. — Délka 13·2 cm, v rozpjetí 24·2 cm, ocas 5 cm, zobák 0·9 cm.

Zobák a běháčky jsou černé, oko tmavohnědé. — ♀ je černá se šedým nádechem a nemá ani bílého obojku ani hvězdy náčelné. Po vypelichání na podzim je ♂ povrchu načernalé šedý, obojek bývá bělavě naznačen a také spodek postrádá té čisté svítivé bělosti svatebního roucha na jaře.

Odrůda, při níž se konce obojku nahoře na šíji nespojují, nýbrž toliko za ramena sahají, žije v Řecku a na Kavkaze; jest to *Mus. collaris semitorquata*, Hom.

Krásný, byť jen dvojbarevný, ptáček ten je rozšířen jako předešlý ve střední a jižní Evropě, v Řecku a Itálii častěji za tahu než v létě; severněji se vyskytuje ještě v Holandsku, na ostrově Gotlandu, v Braniborích a kolem Kijeva není právě vzácností. Za tahu zaletuje do severovýchodní Afriky a hojně se vyskytuje v březnu a dubnu v datlovníkových hájích a houštinách v Dol. Egyptě a Arabii. Také na západě Afriky se za tahu zjevuje v Alžiru a Tunisu. V našich vlastech je vzácnější předešlého, ačkoli se tu přece hnízdí, jak žánzamy o tom svědčí. Sám jsem jej pozoroval v dubině rozsáhlé a krásné obory Žehušické v červnu 1894; zajisté že se tu hnízdil, jako jeho strýc lejsek šedý, neboť tu nalézají hojných dutin pro sebe. Jinak za tahu se naň na jaře místy častěji přijde. V Bavořích se dost hojně vyskytuje, spíš ojediněle.

Bydlištěm jsou mu výhradně lesy listnaté, příležitostně i smíšené, kde nalézá dost vhodných dutin, jen že takových jest u nás už pořádku a pak se vede z nedostatku jich urputný boj o každou dutinu mezi doupnými ptáky, takže skutečně na drobné lejsky zřídka co zbude. Hnízdečko buď v dutině přirozené (Bau 4 krát) buď v budce ptačí (týž

jednou), avšak z nouze prý je také pořídí i ve větvích z mechu, kořínků, suchých stebílek a chlupů. V máji v něm bývá násada o 4—6 vejčích podobných oněm, jak u lejska šedého podáno; jsou krátce břichatá o průměrné velikosti 16.6×12.9 mm, váhy 0.087 g.

Co do potravy a způsobu života, jakož i co do chování v zajetí platí totéž, co bylo pověděno o obou předešlých. Zpěv jeho jsou hlasité a příjemné strofy, ku př. jeden zpíval (dle Herrerera): „typ, typ, citera — pic pic tyré — typ typ citera bijá cipcip — typ typ pic pic citera tyré — typ typ citera typ citera cip!“ Vábi „cíp“ nebo „cí cí“, k čemuž přidává mlaskavé „tak“.

Lejsek malý (*Muscicapa parva*, Bechst.).

Rus.: Mucholovka; pol.: Mucholówka mala, mucholówka rdzawka; chorv.: Mušicar mali (Dalm.), mala mucharka; srb.: Muharica crvenovolka; něm.: Der kleine Fliegenfänger, Zwergfliegenschnäpper, spanisches Rotkehlchen.

Druhový znak: Povrchu hnědošedý; hrdlo oranžově rezavočervené; rýdovací pera (až na čtyři prostřední) od kořene až přes polovic jsou bílá, na konci tmavá; na křídle není bílých skvrn; spodní křídelní krovky jsou narezavěle bílé; 2. letka kratší 5. — Délka 11.7 cm, v rozpjetí 20.3 cm, ocas 4.8 cm, zobák 0.8 cm.

Nejlepší evropský znalec lejska malého, odb. učitel Jul. Michel v Podmoklích, shledal u velice starých ♂♂, že oranžové zbarvení hrdélka sahá dolů až přes volátka k hrudi. Hlava s tvářemi jsou více šedé než hnědé. Mladí ♂♂ mají většinou hrdlo bílé, nanejvýš poněkud slabě narezavěle pomíšené. — ♀ je povrchu hnědošedá, hrdlo a hrud má bílé nebo zcela nepatrně zažloutle naběhlé. Prvý šat po vyvedení nápadně připomíná naši červenku, pouze břicho je bělejší; rýdovací pera jsou načernala hnědá s rázovitými bílými partiemi u kořene — výborná to rozeznávací známka při každé příležitosti, jde-li o lejska nebo o červenku, již tuze na první pohled se podobá. V podzimním šatě jsou hrdlo, hlava a horní hrud žlutavé jako hlína a šedými okraji per promíšené. St. ♂♂ na podzim mají hlavu s tvářemi více čistě šedé a oranžová pírká jsou bělošedě jako u rehka zahradního obrubována. Zobák silný, u kořene široký, černý jako běháčky, hltan žlutý, oko tmavohnědé.

Pěkný, u nás nejvzácnější lejsek malý je obyvatelem východních zemí evropských; už ve středním Německu je vzácností, dále na západ Rýna teprve. Ačkoli dle nejnovější zprávy je dokázán i pro Fair Island (u Škotska) dle Annals Scott. Nat. Hist. 1907. Za to ve východní Evropě a v Asii až na dálný východ je obecným ptákem. V zimě zaletuje do severovýchodní Afriky a již Asie a v severozáp. Africe jen nahodile bývá pozorován. Jako hnízdivce znám je dosud v Pomořansku, na Rujaně, Meklenbursku, Vých. a Záp. Prusku, Sasku, rak. Slezsku (u Viškovíc

20. května 1899 párek), v Čechách, na Moravě, v Haliči, Bukovině, Uhrách, Hercegovině, Černé Hoře, Vorarlbergu, potom v Polsku, Rusku, na Kavkaze a vých. až po Kamčatku.

V Čechách zjistil jej první zvěčnělý Dr. Šír 10. června 1870 u Sattavy na Šumavě v pralese; Hamböck jej ulovil u Černého Kotelce (1871), Wagner u Frant. Lázní, Eder u Městečka (sev. Čechy), dále dopaden u Točné blíž Zbraslavi, u Písku (Vařečka), u Kunratic (1892) byl viděn. Pravidelně se hnízdí u Podmoklí v Děčinských Stěnách.

Obývá lesy vysoké a prostřední, nejraději čisté porosty bukové, spíše než bučiny smíšené. Rád se usazuje tam, kde převládají buky různé velikosti a v mladém hustém bučí (podrostu) různé výšky skoro nikdy neschází. I tam kde jedle a buky v pestré směsi stojí, kam sluneční paprsky jen spoře na půdu lesní pronikají a kde pod zelenou střechou zelenavé přitímní panuje, tam jest — jak Alex. z Homeyerů píše — pravý jeho domov.

Lepšího vylíčení o zajímavém ptáčku nepodal nikdo jako Michel v Bau-Friderichově spise „Naturgeschichte der deutschen Vögel“ 1905. Neváhám část tuto zde u věrném překladu reprodukovati:

„Lejsek se vyskytuje v středním Německu (to zajisté i Čechy „už“ jsou v to započítány. Pis.) v první polovici května (v Čechách u Podmoklí mezi 7.—15., zřídka později). Chováním svým připomíná více budníčky, poskakuje jako oni po větvičkách, pátraje po hmyzu. Mezi tím však lapá i hmyz létající anebo si proň sletí na zem. V porostech s mladšími stromy a podrostem spíše se zdržuje v nižších polohách, kdežto ve vysokém lese sotva jej lze uhlídati. Poblíž lidských příbytků je ptáče to zcela přitulné, takže zhusta je člověk může i na vzdálenost 3—4 m delší dobu klidně pozorovati. V době nejčilejšího zpěvu (to je ve druhé polovici máje) sedá ♂ záhy z rána často čtvrt hodiny na volné větvi a nepřetržitě prozpěvuje, načež větev od větve, strom od stromu poletuje, všude jednu nebo více stromů zapěje a jen tu a tam mezi tím mušku polapí. V hodinách předpoledních věnuje více času hledání potravy. Mnohdykrát se třepetá zcela volně větev od větve a ozývá se lejsčím voláním „ct“, při čemž pátrá v neustálém letu tomto i na spodku listů po hmyzu. Celkem je lejsek malý neposedný, nepokojný ptáček, který se nikde dlouho nezdrží. Rozčilen jsa, potrhne křídélky, hmitá ocáskem vzhůru, při čemž jej thravě rozkládá, že bílé partie jsou na něm zřetelně viditelné. Při tom také vyrazí zvuk nepodobný trilkou červenčinu, jen že je kratší, jaksi ucelenější zní, asi jako: „trrt, trrt“, u mnohých jako „crr, crr“, podobně známému „šnr“ brávníkovu. Hlasek zní jasně a jest dost daleko slyšitelný.

Úplnou píseň svoji počíná jedním nebo vícerym „ct, ct“, načež následuje více prostředně vysokých tonů, jež asi slabikou „tink tink“ se dají naznačiti. Další část strofy se skládá z četných vysokých a skoro

o kvartu nižších tónů, jež se střídají. Vypadá to asi takto: „ct, ct — tink tink tink — tyt dě tyt dě tytěě, dě dě dě — ty ty ty ty tý tý“.

Vypuštěním několika tónů, umístěním hlubších před nižšími a p. vznikají různé variace.

Pozoroval jsem každoročně po 13 let lejska toho na jaře a vyslechl jsem 10 i více ♂ po sobě, tak že mi je zpěv jeho zajisté dokonale znám. Že je přenášení jeho do slabik vždy více méně individuálního rázu, to lehce pochopitelné. E. Baldamus ku př. takto jej označuje: „cit cít cít ejda ejda ejda“. — Homeyer opět: „cít cít cít, idam idam idam — cít cít cít jem jem jem — cít cít cít vuvi vuvi vuvi“. Hellmayr zase jinak: „ci del deia deia“.

Vábení jeho neobyčejně se podobá vábivým zvukům budníčka lesního (sykavky), který obyčejně s ním stejná místa obývá, jenom že jej pronáší zřetelně dvouslabičně, skoro jako „tyje“ (druhou slabiku krátce a níže). Při početí stavby hnízda ustává ve zpěvu a v době hnízdění se a krmení možno celé hodiny na místě prodělavati a mimo několika vábivých tónů ničeho více neuslyšíme. Toliko osamělí ♂ — patrně „svobodní mládenci“ — dávají se ještě slyšeti v červnu.

Po skončeném hnízdění se, asi v druhé polovici června utichnou lejskové nadobro. Mladí, prvé ještě než docela odloží svůj „dětský“ šat, počátkem srpna vydávají se na potulky po zahradách a porostlinách až do konce měsíce, zdržující se druhdy na příhodných místech i po delší dobu. Staří ptáci setrvávají déle na hnízdišti, ale zřídka kdy je bývá viděti.“

Tolik jsem uznal za dobré uvést, aby bedliví naši pozorovatelé věnovali zbystřenou pozornost tomuto zajímavému a dosud stále ještě v našich vlastech neznámému ptáčku.

„Ptáček se zdržuje v čistých bukových anebo alespoň buky promíšených porostech“ — píše Michel v „Ornith. Jahrb.“ 1907 — „na svazích k Labi sbíhajících. Rušným životem zdejšími a blízkostí člověka nikterak se nedá vyrušovati. Okruh jeho zaujímá obyčejně 100—150 kroků v obvodu. Zpívá jenom za slunných teplých dnů, ale za to plně. Jest nadmíru choulostiv vůči vyrušování v době hnízdění se a všetečností u hnízda nesnese. Stavba jeho trvá 4—5 dní, při čemž hlavní práci koná ♀. Je zastrčeno ve vyhnílému suku nebo mezi hustými výhonky bukovými a zrobeno z mechu, kořinek, obalů pupenových, jehnědů bukových, pečlivě předivem zplstěno a jemnými stebélky, stonečky mechu, srnčími chlupy a žíněmi vystláno. Násada záleží ze 5—6 vajíček (v prvé polovici června úplná). Odtahují nenápadně koncem srpna.

Bau pozoroval párek lejsků malých, který si vystavěl neobyčejně veliké hnízdečko na širokém příčném trámu domovní lomenice docela jako činívá jeho strýc lejsků šedý. (Ztschr. f. Oolog. 1903.) Také ve skalní skulině bylo hnízdo jeho Michlem nalezeno. Vajíčka jsou

jesklá a jemně rezavě více méně šupkovaná, takže jednotlivá se podobají vejším červenčiným. Průměrná velikost 16.7×12.5 mm, váha 0.078 g.

V kleci brzo zkrotne, takže se nebojí pánu svému mlsky, červíky a mouchy z ruky brátí. Musí mítí prostrannou klec a zob slavíčí a jen tak se dá při vši opatrnosti udržeti. Videňští ptáčníci mu říkají „špaňelská červenka“.

XV. čeled': Vlaštovky (Hirundinidae).

Zobák je velmi malý, sploštělý, trojhranný, u kořene širší, na konci poněkud zahnutý; hltan je veliký se zobákem až pod oči rozeklaným, podlouhlé nozdry jsou skryty vzadu pod náčelním opeřením, částečně jsouc shora hladkou blankou zakryty; velice krátké běháčky jsou dosti silné a tenkými leč ostrými drápky opatřené; nártí (běhák) je brzy lysé, brzy částečně nebo úplna opeřené, střední prst je delší než ono; zadní prst jeví u některých druhů povahu vratiprstu. Křídla nápadně dlouhá a velmi špičatá, poněkud úzká, ale tuhých stvolů či ostének; přední (ruční) letky jsou téměř koticovité; 1. letka schází, proto jsou křídla jen o 9 letkách, z těch je 3. zřejmě delší, skoro téže délky jako 2.; 10 letek ramenních se nápadně zkracuje, takže nejsou ani s polovic tak dlouhé jako letky ruční; letky lokační jsou částečně dvojlaločnatě vykrojeny a jen u málo kterých skoro rovně zastříženy. Nějaké pelichání se u nich nepozoruje, bezpochyby se odbude v zimě za jich nepřítomnosti u nás, neboť k nám se na jaře dostavují ve svěžím šatě.

Postava vlaštovek denních je štíhlá, hlava široká, hrud silná, veliké oko živé; pro kratičké nohy jsou při chůzi nemotorné. Jsou zmužilými, důvěřivými a družnými ptáky, kteří při špatném, deštivém a chladném počasí pozbývají své veselosti. Jedinou jejich potravou jest všeliký, vysoko nebo nízko poletující hmyz, jež polykají celý, nikoli však hmyzy žihadlem opatřené.

Za deště sbírají hmyz se stěn, nad vodou, kde zvláště rády lovívají. Žel, že tyto milé družky člověka zhusta a mnoho trpívají vlivem nepříznivého počasí jarního, pozdě se dostavivší zimou, kdy jich mnoho zacházívá. Ale i v pokročilejší době roční, v létě jich může prudká bouře nebo trvalé mokro a chladno a tím vzniknuvší nedostatek potravy mnoho zničiti. V dobu tu sotva staré seženou nejnutnější po. travy a mnohdy i s mladými ve hnízdech bídně hladu hynou (r. 1906 v srpnu a j.).

Vlaštovky jsou rozšířeny po celém světě od polárního kruhu až do jižních pásem. Vysoký sever jako zase nejkrainější jih obývá jen málo druhů, za to tím více v pásmech mírných a teplých. Obývají tu

v rovinách i pohořích, do výše až 3000 m, oněm však vždy přednost dávající, neboť jim poskytují hojně komárovitého hmyzu. Dosud jich známo na 120 druhů.

1. rod: *Hirundo*, Linné.

Ocas je více méně hluboko vystřižen; nejkrainější jeho pero na každé straně je ku konci silně zúženo a prodlouženo; tělíčka jsou velice protáhlého se širokým, sotva patrně pozahnutým zobáčkem, jenž je rozeklán až po přední kraj očí; kratičké běháčky mají prsty plně odděleny a neopeřeny. Známe jich asi 40 druhů, u nás toliko jediný.

Vlaštovka obecná (*Hirundo rustica*, L.).

Vlaštovice, vlaštovička, lašfovka. — Rus.: Kosatka, děrevenskaja lastočka; pol.: Dymówka, jaskółka, lastowka; chorv.: Seoska lastavica, lastavica pokucarka; něm.: Die Rauchschwalbe, Dorfschwalbe.

Druhový znak: Povrchu celá leskle modročerná; čelo a hrdélko rudohnědy (páleny); rýdovací pera, kromě dvou prostředních, mají bílou skvrnu na konci, nejkrainější jsou úzká, špičatá a velice dlouhá. — Délka 20·5 cm, křídlo 12 cm, ocas 12 cm, zobák 0·9 cm.

Tab. XIV.
obr. 108.

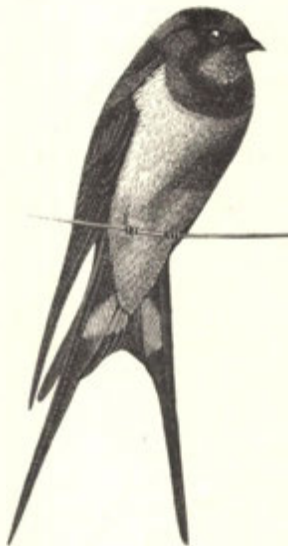
Přes volátka napříč je černá páska, ostatní spodek je více méně narezavěle bílý; zobák černý, oko tmavohnědé, nožky narudle černošedy. Mladé mají všechny barvy na těle mdlé a vidličky na ocase mnohem kratší proti starým; v letu se dle toho poznávají. Formy vlaštovek jsou známy tyto: Vlaštovka rudá (*Hir. rustica savignii*, Steph. = *cahirica*, Licht.) shoduje se v podstatě s naší obecnou vlaštovkou úplně, až na to, že má celý spodek tmavě rudohnědý; vyskytuje se v Egyptě, Nubii a Palestině. — Také u nás nezřídka bývají rudobřiché vlaštovky místy pozorovány (*H. rustica pagorum*, Brehm). — Ve východní Sibiři, sev. Číně a Japonsku je domovem opět forma s bílým spodkem a nespojenou, nýbrž uprostřed přetrženou černou příční páskou na volátku: *Hir. rustica gutturalis*, Scop. — Severně od této zmíněné formy vyskytuje se jiná také s přetrženým páskem, ale úzounkým a spodkem rudohnědým = *Hir. rustica tytleri*, Jerd.; jest nepochybně totožnou s právě takovou severoamer. formou: *Hir. rustica erythrogastra*, Bodd, která dle Sharpeho obývá také východ sev. Asie.

Dlužno dále podotknouti, že se mnohokrát objevil také u nás mezi vlaštovkami exemplář albinistický. Rotschildovo museum v Tringu (Anglie) má pozoruhodnou sbírku albinistických vlaštovek, mezi nimiž několik kusů z Aylesbury, kde jeden párek vyvedl každoročně běláky a to buď jednoho, dva nebo tři, ostatní mladé byly normální. Albini ti byli zcela praví, t. j. s červenýma očima. V Nisse (1825) byl zastřelen bastard vlaštovky s jirčíčkem (dle Glogera) a touto dobou v chatrném

stavu je uložen v berlínském museu. Vedle úplných i částeční albiní byli často pozorováni a záznamů o všech těch zjevech dalo by se sebrati hojně.

Vlaštovice obývá přerozsáhlé území, celou Evropu a záp. Asii, na sever až ku polárnímu kruhu a na Farøerách i na Islandě také byla pozorována, leč dosud se tu nehnízдила; za tahu se objevuje v jižní Asii i přilehlých ostrovech, v Africe až po rovník a ještě dále mnohé zaletují až do Kapska (Sclater). Východní Asie, jak víme, má zase své druhy a formy příbuzné.

Hnízdí se jak ve vysokém severu tak i v Sahaře a všude jsou ptáky tažnými. Hnízda svá budují obyčejně a rády v nitru budov, v průjezdech, síních, půdách, stodolách, obzvláště ve stájích raději vyšších ze strachu před kočkou. Snaží se vždy o to, aby horem bylo kryto, protože jsouc polokulaté a na zdi připevněné vždy je shora otevřené a materiál stavební mokra nesnese. Někdy je zbuduje prostě na trámu bez přilepení. Ale i venku je také přilepí na domě, často blíže při sobě, leč nikdy ne v koloniích a tak hustě, jako činívají jiřičkové. Používají všech vhodných výstupků ku ochraně před deštěm, pod krovy, římsami a p. Ale nebudiž míněno, že jen na těch a podobných místech vlaštovka hnízdo staví. Bože, co by se dalo uvéstí různých a předivných, často rozmarně volených míst ku zbudování hnízdečka (viz rehek domácí, lejsek, vrabec dom. a j.). Nejpodivnějším zůstane asi ono, již si vystavěly na vycpaném krahujci, vrahu to drobného ptactva, v Třeboni r. 1887. Aby zapudil vlaštovky, jež se chystaly budovati hnízdo u samého domovního zvonku a které by při každém zatáhnutí se musilo poškoditi, ne-li shoditi, každodenně jim základ hnízda p. lékárník shodil. Toho však umíněný párek nedbal jako naschvál a tu napadlo pánovi upevniti poblíž vycpaného krahujce, snad že ten je zapudí a odvrátí. Avšak nic to nebylo platné. Když po urputném a delším dorážení a křiku hejna vlaštovek seznaly, že to pouhý nehybný strašák, dal se milý párek do stavby znova a nyní bez překážky hnízdo zbuďoval právě na hřbetě krahujcově a v něm dvoje mladé vyvedl. Potom byl pták snat a jako cenná kuriosita uložen ve švarcberském museu na Ohradě u Hluboké (Vesmír XVII. 1888 str. 169 s vyobrazením). Schenk viděl hnízda vlaštovek na vnitřní stěně velikých studní na pustě Hortobagy u Debrecína; hmyzu tam dosti, leč vhodných

Obr. 47. Vlaštovka obecná.

míst nedostatek (Aquila 1907). V Dol. Rakousích v Gr. Hollensteinu na Ybsu vystavěl si párek hnízdo na zavěšených parohách jeleních (Tierwelt 1907). Podobného cosi bylo pozorováno v předsiní restaurace, kde zase na rozvěšených srnčích parůžkách vznikla pohněhlavě kolonie hnízd vlaštovčích a hnízda byla provedena tak důkladně, že z parůžků jen výsady vyčnívaly. Jinde čteme o hnízdě v trnové koruně Ukřižovaného, v lampách uprostřed tanečního sálu, v nádražních hlučných síních a peronech, v tržnicích a pod. Po 2 roky hnízdl se párek v musejní pracovně ředitele a c. k. konservatora Kl. Čermáka v Čáslavi a hnízdo tak nevhodně umístil na horní části vnitřního pažení dveří, že při otevření musilo býti nezbytně shozeno anebo alespoň na dně valně poškozeno. Avšak pan ředitel nejen že nechal horní křídlo okenní stále otevřené, ale ještě ve své známé blahovůli raději chodil druhými (na štěstí) dveřmi velikým sálem oklikou do své pracovny. Ptáčci nedbajíce jeho přítomnosti šťastně vždy svoji mláď vyvedli.

Za starých dávných dob žily vlaštovky za zcela jiných poměrů. Je přece dokázáno, že žily na světě mnohem dříve, než přišel člověk na zem a tudíž dnešní způsob jejího se hnízdění není prastarý, anobrž teprv později vznikl. Také v mnohých krajinách Řecka, Sibiře (Daurie) a již. Francie ještě dnes staví vlaštovky svá hnízda na skalách a skalnatých březích, což by rozhodně nasvědčovalo, že původně. v dobách pravěkých, žily v skalnatých krajinách, protože hnízda jejich jen tam a tak mohla býti před vlivy povětrnostními chráněna. Dnes známe i vlaštovky, jež dovedou i na stromech hnízda stavěti. Než jakmile začal člověk budovati domy s přístřešími, již mnoho druhů vlaštovek se k němu připojilo, avšak z nedostatku místa stavěly na stromech, což bylo tuze riskantní pro jejich hlíněnou stavbu za deště a bouře a tak přicházely o potomstvo. Zajisté že tehdy byl počet jejich proti dnešku velice omezený a na malé území odkázán a jen tím, že se stala vlaštovka „kulturním ptákem“ a žije v blízkosti člověka, těší se dnešnímu svému obrovskému rozšíření a rozmnožení.

Jakmile se v lese postaví hájovna nebo myslivna, v močálech a rákosinách rybářská chatrč, na pustě či stepi stáje — ihned se tu objeví vlaštovky. které tu bývaly dříve hosty nahodilými. U kočovníků vlaštovek nenalézáme, ač by jim kolem stád nebylo zle o potravu.

Že větším městům se vlaštovky vyhýbají vidí mnozí příčinu v množství telefonních drátů, jež jim překážejí v letu; z důvodu toho ku př. opustili veškerí čápi Frankfurt nad M. Za to v předměstích je vlaštovek hojně, jsou tu blíž stájů, polí a snáze seženou stavební material — bláto, nežli ve dlážděných nebo asfaltovaných ulicích a náměstích měst a velkoměst.

Vlaštovčí hnízdo zajisté znáte a mohu ještě tolik připomenouti, že se už dnes v Německu (asi 2 roky) vyrábějí umělá pěkně napodobená

hnízda jak vlaštovek tak jiříčků, jen že dosud není znám výsledek této „pomocné akce“. Uvidíme.

Stavba hnízdečka trvá za příznivých poměrů 8–10 dní a práce dá mnoho. Upotřebí jej pro obě periody hnízdění a v letech budoucích po zevní opravě a nové postýlce uvnitř opět slouží svému účelu a tak po kolik let a kolika generacím může ještě sloužiti. Právě se o 6 letech nejdéle a v mém zděném dřevníku již po 7 let (hnízdno zbudováno 20. května r. 1901) je používáno a to dvakrát ročně. V květnu snáší 4–5 vajíček barvy bílé, jemně rezavě skropených. Průměrná velikost 19.5×13.3 mm, váha 0.105 g. Druhá násada v červnu nebo v červenci záleží ze 3–4 vajec a s prvním opožděním i v srpnu se ještě hnízdívají podruhé, a mladé byly nalezeny ještě v září ve hnízdech. Potomky své krmí velmi pilně zprvu kaši z komárů. C. Loos dal (r. 1907) přesně pozorovati párek při krmení a shledalo se, že za den krmily 526 krát. Jaká to spousta pohybu a práce je v tomto čísle zahrnuta. Mladé i staré trpívají rozličnými cizopásníky: ptakotrudkami, vešmi, blechami, čmelíky, štěnicemi, jichž bývá ve hnízdě (zvláště starém) někdy hojně.

Vlaštovice je pták neobyčejně bystrý, rychlý a v letu vytrvalý. Let její jest obratnější letu jiříčka a graciosnější letu rorýsova. Obširný hltan umožňuje ji v letu všeliké měkké hmyzy lapati a polykati. Hmyzy svody letmo obratně sbírají, ano někdy se i hlavou pod vodu ponořují, což se

stává za počasí podmráčeného, kdy ve výši hmyzu nebývá. Právě tak i letmo pijí a mnohé mládě už při tom zůstalo na vodě a zhynulo. Poletují-li vlaštovky blízko země značívá to blízký déšť, to znají venkované dobře. Za chladného počasí vychytají mouchy ve stájích nebo kostelích, kam se také příležitostně zalétnou (až pět najednou jsem jich viděl při nedělních službách božích). Mimo to kolem chodce polem nebo lučinami (travou) se ubírajícího, okolo sekáčů poletují houfy vlaštovek, lapajice chůzi nebo sečením vyplašený hmyz. Kromě toho vidáme je, any těsně nad obilím a travou poletují a samy křídly hmyz vyplašují. Mnozí za chladna úmyslně dlouhými tyčmi tlukou do stromů, kaštanů, akátů a p., aby ukrytý zde hmyz hladem mroutím vlaštovkám vyplašili a poněkud jim v nouzi pomohly, anoť jinak jim naprosto nelze potravy poskytnouti. Naše vlaštovka se zdržuje více ve vsích, na venku než ve městech; tak ku př. v Budapešti při nejpilnějších a nejsvědomitějším pátrání sotva 3–4 párky se našly (1907). Pro důvod netřeba daleko choditi; jsou to hlavně venkovské stáje se spoustami much, jež jim v době strádání a nouze na čas vypomohou (německy: Dorfschwalbe).

Obr. 48. Létající vlaštovky.

Od nás odletují obyčejně v září, ale i později v říjnu lze jich tu dost vidati. K odletu se připravují však již celý srpen, tužíce křídla v neustálých manevrech, jak všeobecné je známo. Pozoruje se, že nyní se vlaštovice nějak spozdují s druhým hnízděním a mladé nejsou tudíž ještě tak dalece schopny vydati se na dalekou cestu na jih. Má tím býti vino chladné jaro anebo snad má přece býti pravda, že se nám — zdaleka sic — vrací „doba třetihorní“? Tak se stalo (19.5), že houfy vlaštovek, 400–500 kusů, za pozdního tahu (12. října) hledaly útulku ve švýcarských osadách, kde jen mohly.*) Ornith. společnost v Lucernu dala jich mnoho schytati, neboť byli pohromadě jako včelky v roji, mnoho již mrtvých anebo blízko smrti zcela vyhublých. Pokusy s krmením rozsekanými moučnými červy selhaly a proto ony, jež během dne ještě mohly lovit, ale na noc opět předešlého útulku použily, byly u večer schytány (na 200 kusů) a hned nočním rychlíkem o 10 hodině odjíždějícím zavezeny gotthardským tunelem do první italské stanice Chiasso, kde záhy z rána vypuštěny a až na 3 zachráněny. Druhý transport (zase odjinud) 80 kusů vypraven opět v noci ze 20. na 21. říjen. Puštěny byvše za slunného jasu a tepla vyletovaly do vyhrátého vzduchu, chvíli tu pobýly, načež dále k jihu se ubíraly. O krmení cestou nelze tu mluvit a pak cesta se dála za noci, za doby spánku. Také jinde po příkladu švýcarském si tak počínali a blahovůli drah falcských, elsaských a švýcarských dály se transporty zcela bezplatné a rychlíky. Ze Špýru bylo takto odesláno 1500 vlaštovek a z těch cestou do Chiasso jen 40 jich zhynulo. Při první zásílce švýcarské bylo na polovic ptáků mladých, dosud nevybarvených, u transportů pozdějších byli většinou jen staří ptáci, mladí zajisté že cestou ze severu pohynuli.

Jarní tah nastává obyčejně v první polovici dubna, nejdřív všech příbuzných. Přiletují obyčejně v noci a také k večeru se od nás stěhují, vzletující až zmizí zrakům pozorovatele. Kdo to už viděl? My obyčejně pozorujeme, že už jsou vlaštovky pryč, ale moment vlastního odletu se pravidelně promeškává. Africký cestovatel H. Wagner viděl r. 1863 u jezera Amondaba takové spousty vlaštovek, že mu připomínaly roztažené mračno kobylek; některé hejno bylo až na 100 m dlouhé a také tak hluboké a tah trval přes hodinu. Opozdně rodiny ještě později za hlavní tlupou táhly. Na Senegal přitahují dle Adansona v říjnu s křepkami, konipasy a dravci, z nichž ostrůž je jejich největší škůdce.

Zpěv vlaštovčí, jemůž sveholení, švitoření u nás říkáme, je příjemný a také známý; podkládá se mu různý smysl, hlavně v dětských čítankách. Vábité zvuky její zní „vit videvit“ nebo „vist videvist“ a slyšíme je s výše za pěkného počasí; varovné zvuky možno označiti slabikami „devilik, devilik“, leč různou modulací. Ku přednášení písně a zároveň

*) Viz aut. čl. „O podzimním tahu vlaštovek r. 1905“. — Vesmír XXXV. 1906 str. 76.

ku odpočinku volívají si římsy, střechy, ploty, okapy, malé větévky, telegrafní dráty a pod. a mladé po únavě z počátku sedají beze všeho na zem, hrudu nebo silnici. Na dravce se vrhají a dorážejí neobyčejně srdnatě a mimo konipasa bílého jsou nejzuřivější a nejsmělejší jich stihatelé ze všech našich ptáků. S pokřikem „cisit cisit“ prozrazují a provázejí jej kus cesty za osadu. Upozorňují tak i ostatní ptactvo na nepřítele a věru, že i ostříž má co prchatí před nimi, jako jsem viděl r. 1907, kde jej hnali ku vsi a on chtěje se jich co nejdříve zbaviti, právě zahýbal kolem rohu školní budovy, kde já jsem stál, rozhlížeje se po příčině toho ptačího křiku. Až tu metr nad mojí hlavou uleknutý sokolík byl opět nucen směr letu změnit a v patách za ním houf pronásledovatelů — vlaštovek. Jinak starý vyškolený sokolík, ostříž nebo dřemlík dovede někdy na 2–10 útoků se jí zmocniti, jiný dravec nikoli.

Zesnulý D. Vařečka *) sebral material o přezimování vlaštovek v dutinách stromů, jež byly nalezeny při jich skácení v zimě nebo záhy na jaře. Ku podivu, mezi lidem se stále udržuje o tom podání a sám jsem už několikrát musil podobné dokazování vyvracet a objasňovati. Ve Švýcarsku se pozorovalo — píše Fischer-Sigwart r. 1907 v „Ornith. Jahrb.“ — že vlaštovky na tahu přenocovaly společně s netopýry ve veliké dutině stromu. Dříve letouny zaplašily, ale pak je klidně strpěly, když se zase dovnitř vracely. Nemohlo by se cos podobného přihoditi pozdě na podzim za trvalé bouře nebo nečas a ukryté vlaštovky hlady a zimou ztuhnouce zajdou a tak „přezimují“?

Na konec s ošklivostí musím uvést, že v alpských přemyscích severoitalských raffinovaným způsobem pomocí elektrického proudu vlaštovky loví a pytle jich za tahu na podzim naloví, prodají a snědí, dále že ve Francii se pěstoval a pěstuje (!) hlavně na jihu sport, střílení vlaštovek v letu **) a že dámy, nestřídme ve svých modních požadavcích nosívají klobouky mezi jiným i vlaštovčími křídélky vyzdobené. To zvláště přibíjím.

Vlaštovka skalní (*Hirundo rufula*, Temm.).

Vlaštovka řecká. — Chorv.: Lastavica pecinska; něm.: Die gestrichelte Felsenschwalbe, die Alpenschwalbe.

*) „O záhadném spánku některých našich opeřencův“ Vesmír XXII. 1893 str. 14. a násl., něm.: „Der problematische Winterschlaf in Vogelleben“ v Mitth. des ornith. Ver. XVI. 1892 str. 123. a násl.

**) Z denníku (netištěného) krále franc, Ludvíka XVI., pocházejícího z let 1766–1792, v němž všechny úlovky jeho pečlivě napsány. se dovidáme, že za posledních 13 let ulovil král 189.251 kusů zvěře, mezi tím také množství vlaštovek. Tak 28. června 1784 jich pobil zrovna 200 kusů. Surovým člověkem přece nebyl a proto se musíme diviti jeho lovecké zábavě. Ptáčků nebylo k ničemu užito, pouhá zábava vznešeného.

Druhový znak s popisem: Temeno se hřbetem leskle modročerné; pruh nadoční, příčná páska vzadu přes krk a dolní hřbet s kostřecem jsou pěkně světle rezavé, při samém ocasu bělavé, tváře rudé, spodek bělavý s tmavými osténkami, což vypadá jako podélné čárkování. Křídla i ocas jsou černý, do zelena leskly; ocas dlouze vidličnatý; zobák černý, nožky hnědé, oko tmavohnědé. — Délka 21 cm, křídlo 13·5 cm, ocas 5·3 cm (uprostřed), 10·5 cm (na kraji).

Blízká její příbuzná *Hir. alpestris*, Pall. = *daurica*, Lath. ve východ. Asii spíše jest jen forma předešlé nežli nový druh.

Vlaštovka skalní či řecká obývá evropské a africké země středomořské, dále v Palestině, M. Asii a na východ až do Nepalu. Na Helgolandě byla dopadena jednou (31. května 1855). Zdržuje se ráda a výhradně na skalách, zvláště takových, jež poblíž moře nebo alespoň jezera se nacházejí; v rovinách jí není. Hnízdo staví pod převislými skalami z hlíny a kalu podobně jako naše, jen že je opatřeno rourkovitým vchodem, někdy až 10 cm dlouhým. Snáší 5 vajec podobných vejcím naší vlaštovky, poněkud jen lesklejších a bělejších.

2. rod: *Chelidonaria*, Reichenow.

Krajní rýdovací pera nejsou prodloužena; ocas buď rovný nebo jen mírně vykrojený; nohy i prsty hustě opeřeny; prsty až po první kloubek srostlé. — 6 druhů.

Jířiček (*Chelidonaria urbica*, L. = *Hirundo urbica*, L.).

Jířička, štířička, štířík, štírek (vlaštovka). — Rus.: Strijek, grodskijá lastočka; pol.: Oknówka, jaskolka, grzebiolka nebo rzeholka; chorv.: Domaća lastavica, piljak kosirič; něm.: Die Haus- Mehl- Stadt- Fenster-schwalbe.

Druhový znak: Povrchu do modra leskle černý; spodek a kostřec čistě bílý; nožky i prsty bíle opeřeny; křídla přesahují ocas do $\frac{1}{3}$ vykrojený. — Délka 13—14 cm, křídlo 11 cm, ocas 6·3 cm, zobák 0·6 cm.

Kratičký zobáček je černý, oko tmavohnědé. Velice blízcí příbuzní, po případě barevné formy jsou: *Chel. lagopus*, Pall. v Sibiři, mající netoliko kostřec, ale i svrchní ocasní krovky bílé. — *Chel. dasypus*, Bonap. v Japonsku; má černou bradu a tváře a ještě méně vykrojený ocas. — *Chel. cashmiriensis*, Gould od Himalaje do Číny; menší našeho, vespod nádechu nahnědlého s nepatrně vykrojeným ocasem. Konečně *Chel. nepalensis*, Hodgs. v Himalajích s ocasem docela rovným a černými krovkami ocasními.

Asi tytéž země, jako obývá předešlá, jsou i domovem jířička; tak vysoko na sever jako ona však se nevyskytuje, na východ ještě v Persii a Afghanistanu a odtud od Uralu žijí uvedené jeho formy, které přezimují v Asii, naše evropské pak putují do Afriky k rovníku a dále až

ku mysu Dobré naděje pronikají (Sclater). Vyskytují se netoliko v městech (Stadtschwalbe), ale i ve vesnicích u nás jako jinde a často u velikých koloniích na skalách v pohořích a na pobřeží (Rujana a j.). K nám se dostávají o něco později než vlaštovky, v druhé polovici dubna (ubytovatelé), někdy jako letos (1908) až počátkem máje v menších družinách (hlavní proud). A zrovna tak nás i dříve opouštějí, obvykle během měsíce září, ale někdy i v říjnu (opozdilci) po odbytých podzimních manevrech.

Znáte zajisté ona každodenní cvičení koncem srpna a počátkem září, jichž se účastní veliké houfy jiříčků i vlaštovek. Shromážděním jsou jim střechy a římsy vyšších domů jako chrámů, škol a p., někdy zase jim napadne cvičení takové na stromech z rána na výsluní, na večer zase se uchylují na budovy. V rákosí na noclehu jako vlaštovky jich nevidáme, protože hřadují vždy rády poblíž lidských příbytků, ve skulinách zdí, za šalováním, ve hnízdech a p. Putují-li za dne, ubývá jim cesty jen pomalu, neboť se zdržují lapáním hmyzu a rejdním směrem západním; za nepohody však pospíchají a jen na telegrafních drátech si na chvíli odpočinou. To jim bývá na jihu (v průsmycích horských) často osudným při spuštění silného proudu do úmyslně nastraženého drátu ku odpočinku (viz zmínku o tom u předešlé).

V horách vystupují výše vlaštovky; tak za povšimnutí stojí osada jiříčků na Petrově boudě na Krkonoších, kde jsem r. 1904 napočítal 30 hnízd a vyskytuje se často u výškách, kam vlaštovka sotva kdy zalétne.

Hnízdí se v městech i vesnicích, nejčastěji zvenčí na domech pod krovy, přístřeším, pod římsami, nad záhrobní či zápražím pod trámy a hnízdečko mívá vždy horem přikryté a uprostřed nebo po straně s okrouhlým nebo šterbinovitým otvorem. Také někdy nápadně nízko si je zbudují, sotva 3 m. Rády také staví hnízda v jakýchkoli koloniích buď řadou vedle sebe (v Morašicích u Zdechovic až 25) pod římsou zvenčí na novém nízkém stavení anebo jaksi chomáčovitě, hroznovitě nebo buňkovitě na sobě nalepená (v Lipolticích na hospodě na konci trámy pod střechou 12 hnízd).

Robí je z bláta bez jakýchkoli příměsí sena nebo slámy, jako známe u vlaštovky, vnitř pak je vycpou měkce chlupy, vlasy, peřím. Bláto se slinou ptákovou drží, uschnouc velice pevně, takže dlouho potrvá neporušené a odchovají v něm kolik pokolení, nenajme-li si je vrabec. Že v něm mnoho místa nemají: táta, máma a 4—5 dětí! Posuďte sami, co to dá práce, než se v něm ku spaní pohodlně srovnají. To teploučko potom!

Teď ale také uvěřte, že košíčkovité hnízdečko je dost pevné a divno dost, že nespadne při tom dovádění celé rodiny. Zprvu slouží za svačební lože, potom za kolébku mladým a obydlí celé rodiny, konečně za hostinec (noclehy) a v zimě šimkům za útulek. Mnohdy hned do vlhkého

ještě obydli jiříčkova se nastěhuje vrabčí rodina, jindy zase polozbořená „chata za vsí“ mu stačí za byt. Jak vypadá takový vrabčí palác, poznáte z těch fáborek, jež z něho visivají a vyčuhují; i lejsek šedý se v hnízdě opuštěném někde na štítě domu usadí a hnízdí.

Prvá násada v máji záleží ze 5, druhá v červenci nebo v srpnu ze 4 něžných, čistě bílých (tedy nikoli kropenatých jako vlaštovčí) vajíček, jež po 13 dnech bývají vysezena. Průměrná velikost 18.1×13.1 mm, váha 0.102 g. Mohou-li hnízda opět použít, hnízdí se hned zase po druhé. Tak některé záznamy: r. 1888 4. srpna zcela mladá holátka, 5. srpna se však v jiném vyváděli, 27. srpna ještě krmili. — 1889 2. srpna se líhla, 1891 17. září dosud krmili a podobně jsem viděl krmiti 10. září 1892. Tou dobou však již hlavní zástup jiříčků z prvních hnízd je za horami („Marie narození — vlaštovka tu není“); kterak pak mohou taková mláďata v září vyvedená vykonati cestu přes hory, doly, moře a pouště do černé Afriky jest vskutku na pováženou.

Zpěv jeho je cvrčivý a štěbetavý štiřikání (= štiřek, štiřiček — jiříček), šveholení, ne tak příjemné jako vlaštovčí; ozývají se buď z hnízda, buď se střechy, římsy i ze vzduchu při poletování. Nejčastěji je slyšati vábení „šer štryb štrybeb“; bojí-li se tedy „skyr“ nebo „sri-eb“ a žene-li je ostříž největší jich nepřítel, křičí úzkostně „cri cri cri“ a „cvivit cvivit“. Hrůzu a zděšení veliké způsobí nenadálý zjev lupičův mezi nimi; arcif stává se tak jen tuze zřídkka, aby nepozorován některého uchvátil. Někdy se stane, že nejbližší mu ptáče padá leknutím na zem jako omámené a trvá to chvíli, nežli se zotaví. Takhle bázlivou vlaštovka přece není, aby „leknutím omdlela“.

Lítá jiříček výborně, ale skoro se mi zdá, že vlaštovka ještě lépe. Také se dovedou na kolmých stěnách ostrými drápkami zachycovati a v této posici i spát. Žíhadlo včel a vos prý je usmrcuje, čehož mají býti včelaři pamětlivi, neboť je neprávem podezírají; ostatně toto mínění mají o všech malých ptáčcích. Povídky starých autorů (Cuvier a jiní po něm) o zazděných vrabcích ve hnízdech vlaštovek (t. j. jiříčků), kde dotěra se udusí a hlady zhyne, jsou snad přece jen „poudačky“. Zdá se, že jsou vlaštovky moderní přece jen civilisovanější.

Pěstování vlaštovek v kleci je nadmíru obtížné a bezúčelné, právě jen sport z dlouhé chvíle, ale podařilo se přece (stará panna ve Vídni udržela přes zimu dvě na živu).

3. rod: Biblis, Lesson.

Zobák jemný, se stran stlačený, jinak plochý; nozdry umístěny volně před náčelními pírkami; kořen běháku lysý; ocas nepatrně vykrojen; zbarvení povrchu myšového. Žijí pouze ve Starém Světě.

Břehule skalní (*Biblis rupestris*, Scop.).

Pol.: Jaskółka skalna; chorv.: Bregunica hridska; něm.: Die Felsenschwalbe.

Druhový znak: Povrchu šedá jako myš, rýdovací pera jsou na vnitřním praporeku zdobena — až na dvě prostřední — bílou okrouhlou skvrnou; konec širokého ocasu je mírně vykrojen; brada s hrdlem jsou tmavohnědě skvrnité; běháky malé a úplně lysé. — Délka 16 cm, křídlo 12·6 cm, ocas 5·7 cm, zobák 0·6 cm.

Křídla jsou násedě tmavohnědá, hruď kalně bílá, boky zažloutle narezavěle nabéhlé; ostatní spodek je šedý; zobák černý, oko šedo-hnědé, běháčky černohnědé.

Známy jsou formy: *Bib. rupestris obsoleta*, Cab. povrchu mnohem světlejší a poněkud menší, na hrdle beze skvrn; obývá Palestinu a severových. Afriku. — *Bib. rupestris sarda*, Arrig. tvoří přechod mezi *rupestris* typ. a *obsoleta* na Sardinii.

Tato, v našich vlastech naprosto neznámá břehule je domovem na skalnatých pobřežích jihoevropských od Gibraltaru až do M. Asie a dále odtud přes Persii, již. Himalaje až do Mongolska. Také podobná místa v sev. Africe, jmenovitě v Egyptě a Nubii, obývá. V našem zemědělu jsou její bydlištěm Řecko, Itálie, již. Španěly s ostrovy k nim náležejícími, Piemontsko, Savojsko, již. Švýcars (místy), vzácněji Tyroly, Krájin a Černá Hora. V Německu ji počítají ku velikým vzácnostem.

Jest to pravý typ horského ptáka, jakých jsme už více poznali a jen nejvyšší skalisté velehory, věže a zříceniny aneb strmé a vysoké skály pobřežní zvolila si za svůj útulek. Ve Švýcarsku se objevuje na jaře v polovici dubna a v polovici srpna počíná se stěhovati, ačkoli prý se tu mnohé zdrží a opozdí až do října. Fischer-Sigwart nejnověji uvádí však určitá data o jejím tahu a dle něho se objevuje ve Švýcarech v polovici března a usazuje se tu nejraději poblíž vod. Odtahuje pak koncem září a počátkem října, letíc směrem podél pohoří Jurského přes Ženevu (Ornith. Jahrbuch 1907). V Tyrolsku se nalezá kolonie břehulí skalních poblíž Martinské Stěny u Sv. Krví, jiná na Gardském jezeru, ve Vorarlbergu u Bludenze; ve Švýcarech u Meiringen, na Pilatu, v údolí Vispery a hor. Rýna na Säntisu, v Graubindenu, Engandinu, na Axenbergu a jiných místech.

Hnízdečko si staví podobným způsobem jako naše vlaštovka domácí; slepené je z hlíny, shora odkryté a upevněné na převislých stěnách skalních, aby bylo chráněno před deštěm. V máji v něm bývá 4—5, zřídka 6 vajíček, která jsou poměrně dost veliká. Průměrná velikost 20 × 15 mm a barvy jsou bílé, hustě žlutohnědě kropenaté a sem tam popelavými fupkami zdobené. Jest celkem tato kresba bledší než na vejících vlaštovčích. Hnízdí se pravidelně dvakrát (ve Švýcarech Fischer-Sigwart).

Jest společenským ptákem jako její sestra následující a předešlé a proto jen tuze zřídka lze ji samotnou uvidět, vždy ve větších družích složených z několika rodin. Záhy z rána nebo za sychravého a mlhavého počasí sletují s výšin níže a tu je lze druhdy vidati mezi domácími vlaštovkami. Avšak brzy se zase ubírají do svých vysokých regionů, takže jen zřídka kdy po 8. hodině ranní je v nížině uhlídkáš. Vábí „drý“ temně a chraptivě, mimo to slýchati jest cvrčivé „dvi dvi“ a varovné „cíb“. Zollikoferovi se podařilo, co dosud nikomu, vypěstovati a vychovati v prostranné, vhodně skulinami upravené volieře r. 1906 na jaře 5 mladých břehulí skalních, těch něžných a tak vzácných ptáčat. Právě to unikum! (Ornith. Jahrb. 1907.)

4. rod: *Clivicola*, Forster.

Zobáček plochý, se stran smáčknutý; kořen běháčků opatřen je vzadu malým chomáčkem pírek; ocas je vystřižen a dlouhá křídla jej buď málo anebo vůbec nepřecházejí. V Evropě jediný druh.

Břehule obecná (*Clivicola riparia*, L.).

Zemní vlaštovka, břehovka, břehule. — Rus.: Lastochka zemljana; pol.: Grzebolka, grzebielucha, jaskółka brzegówka; chorv.: Bregunica čajgavica, prosta bregunica; něm.: Die Uferschwalbe.

Druhový znak: Povrchu šedohnědá, na hrdle a břišku bílá; popelavý mírně vykrojený ocas je beze skvrn. — Délka 12·6 cm, křídlo 10·6 cm, ocas 5·1 cm, zobáček 0·5 cm.

Křídla s ocasem přecházejí z myší barvy těla do plavošeda; vespod přes volátko je patrný světlýšedý příčný pás; zobáček černý, hluboko položené oko je tmavohnědé, běháčky rudě černé.

Území, na němž je tato břehule rozšířena, je ohromné, neboť se prostírá po všech dílech světa (mimo Australii). Na severu takřka až po samý polární kruh se hnízdí a jižně až na rovníku; Sclater ji pozoroval za tahu až v Kapsku. Jsouc tažným ptákem, dostavuje se k nám na jaře všech vlaštovek nejpozději, ne před květnem a opět v srpnu nás opouští. Jak jméno její svědčí, jsou to břehy řek (Rýna, Labe, Dunaje a j.), rybníků a p., jež jsou její bydlištěm; z nedostatku bérů však za vděk i stěny lomů pískových, opuštěných hliníků, valů, úvozů a p., byť i dále byly od vody; místy i v pevnostních příkopech si libují.

Jako všechny vlaštovky hnízdí se i břehule v koloniích, tvoříce někdy celé osady, ve kterých na sta, ba na tisíce párů se pohromadě nalézají, jako na př. v Bulharsku, kde se jich spousty hnízdí ve vysokých hlinitých březích dunajských. Kolonie menší o několika jen párech (já jsem nalezl v úvozu polní cesty u Pelechova toliko 3 párky) anebo

dokonce jen o jednom páru jsou celkem vzácné a takové považují za pouhé filiálky blízké některé osady. Rovněž i společně lovívají, poletují obyčejně směrem toku řeky, také nad rybníky, poli a luhy. Nalezeny byly i břehule, any společně se hnízily s vlhami v jednom a téměř břehu ovšem poněkud odděleně, ale docela po sousedsku, (!) v pokoji a míru.

Dutina — roura hnízdí — bývá založena $\frac{1}{2}$ —1 m pod horním okrajem břehu nebo stěny, jež mohou být vysoké nebo také nízké, v kterémž případě roury jen metr od země jsou vzdáleny. Vlastní rouru si břehule samy svýma slabýma nožkami a zobáčkem vyhrabávají a to směrem vodorovným $\frac{1}{4}$ —2 m hluboko do břehu vnikajíce. Na konci je pak teprve dutinka pro hnízdo, jež je spleteno ze stonků, kořínků, pírek, chlupů a žíní. V případech, kdy používají dutin ve starých lomech, na skalnatém pobřeží, v starých zdech a pod. nebývají hnízda tak hluboko umístěna, ani tak hustě podle sebe, jako to najdeme ve hlinitých březích a mimo to i díry tyto i jinak jsou pořízeny. Kolonie, již jsem našel před lety u malého rybníčka u Seníka ve vysokém břehu hlinito-písčitém měla na 90 děr na ploše asi 40 m², ale všechny nebyly osazeny, některé jen načaty. Škoda, že po přívalu druhým rokem vzala za své, strhl se břeh.

Koncem května bývá ve hnízdě 5—6 malých podlouhlých a čistě bílých vajíček (jako má jiříček) o teničké skořápce, která ♀ za 12 dní vylehuje. Průměrná velikost 17·1 × 12·3 mm, váha 0·072 g. Píle, jakož i práce s vyhrabáním tak hluboké roury je veliká; hlínu nebo písek vyhrabaný hrnou namahavě nožkami za sebe a z nitra dutiny ven, při čemž oba ptáci se navzájem podporují, takže ve 2—3 dnech je příbytek hotov, slouží jim zároveň za ložnici. Dupneme-li silně nahoře při jich pilné práci, vyřítí se všechny břehule ze svých štol a vzduch se jimi jen hemží, kdežto před tím všechny byly tiše v zemi jako havíři zaměstnány a zdánlivý klid všude tu panoval. Místa jsou příhodné břehy od nich celé rozvrtány.

V chování svém a letu cele připomínají jiříčky, leč přece nelze nepozorovati poněkud hbitější a kolísavější let u nich. Nad vodou střelou přeletují a zřídka kdy vysoko ve vzduchu se vznášívají. Rovněž tak málokdy usedají na suché větve blízkých stromů nebo na zem, spíše do starého kořání stromů na břehu ze země vyčnívajících si zasednou; nejvíce však vkluzují do děr a skulin.

Jednotvárné, pusté břehy mnohých řek i jiných vod příjemně oživují po 3—4 letní měsíce a oproti člověku nejeví žádné plachosti. Za to tím hroznějšího strachu jim nahání různí dravci, kterých nikdy jako jich příbuzní nepronásledují. Setkají-li se s jinými vlaštovkami, jakoby je vítaly a je pozdravovaly, v přeletu se ozývajíce tichým „šer, šer“, z kterýchžto zvuků i zpěv jejich se skládá.

Kdo má příležitost pozorovati je na menší vodě jako já u Seníka, anebo nedlouho potom u Jankovic (8 párků) opodál malé nádrže mlýnské s vlastovkami a jiríčky pohromadě, ihned mu svou šedou barvou padnou do oka lišice se na ráz od černých přátel. Pro sbírku jsem si ji chytil do sítky na motýle při opouštění roury.

Ocitnuvše se u konce řádu pěvců domácích, palaearktických, zaskočíme si na chvíli do pásma horkého, abychom poznali alespoň dva zástupce tamní přebohaté ornisy. Ku řádu pěvců náležejí také exotičtí pěvci z čeledi perochvostů (Cotingidae), z nichž jsou v našem díle vyobrazeny dva druhy.

I. podčeleď skalňáků (Rupicolinae, L.).

1. rod : Rupicola, Linné.

Zobák vysoký a silný, ostrého slemene; běháky silné s prsty až po druhý kloubek srostlými; křídla dosti dlouhá; 1. letka kratičká a špičatá, 4. je nejdelší; ocas krátký, široký a na konci rovný; peří po těle je husté a drobná pera na kostřeci zvlášť tatrčovitě vyvinuta. Charakteristická je veliká chocholka na hlavě, poněkud jako u našeho dudka, kterou ale ptáci nosí neustále vztýčenou jako hřebínek; sahá od čela přes temeno až na šíji. Známo jich 5 druhů.

Skalňák pomorančový či plamenný (*Rupicola crocea*, L.).

Spaněl.: El gallo de los cerros = kohout skalní.

Popis: Pták velikosti naší hrdličky, jen že vzpřímený pernatý hřebínek činí jej vyšším. ♂ má chocholku tmavě purpurovou, ostatní peří je ohnivě či plamenně oranžové barvy; letky a pera rýdovací jsou barvy tmavohnědé, na konci světleji lemované, u kofene mají všechny širokou bílou skvrnu. Vycpáním ohnivě barvy ty nápadně vybledají. — ♀ a ml. ptáci jsou špinavě hnědí, jsou zdobení menší chocholkou a spodní křídelní krovky mají pomorančové. Oko je oranžově žluté, zobák bledě žlutý, běháky načervenalé.

Tab. XIV.
obr. 112. Zajímavý pták tento žije v Guayaně a horní Brasilii a to jen v krajinách divoce skalnatých blíže vod; v rovinách se nikdy nevyskytuje. Živí se různými plody stromů, jež v červnu a červenci vyhledávají v lesích. Neobyčejně zajímavý je způsob jeho ucházení se o nevěstu čili prostě námluvy. Jako naši ptáci v té době takorba samí sebe překonávají a jeví se nám při tom někdy až směšnými (na sebe samí při tom zapomínáme) tak i skalňák si vede. Velice živě a po svém ohnivém způsobu líčí okamžiky ty E. St. Vráz ve svém díle „Napříč rovníkovou Amerikou“ str. 218, kde i tančící pták je na str. 208 vyobrazen. Píše mezi jiným: „Po čtyřech leza, plaze se skoro po zemi, plížil jsem se výše proti potoku. Stěští přece se na mne pousmálo! Naraziv na balvan,

křovím porostlý, vyšplhal jsem se nahoru a odtud teprve viděl jsem, co ptáky (skalňáky) rozčilovalo, nač se dolů dívali: na celkem hladké ploše velkého balvanu hopkoval vybarvený samec. Několik skoků do předu, pak kolem své osy takřka se otočil jako zamilovaný holub kolem své družky, pozvedl křídla, mával jimi několikráte do vzduchu, vymrštil se od země jako míč rukou dětskou odražený, sklopil hlavu, křídla snížil, zavrtěl se, rozčepýřil — a hup! Opět skok do předu, na zemi si lehl, povyskočil, drápky svými hrabal, rozčilen jako tančící derviš. A nepokojné to tělíčko v dosahu ještě slunce nad obzor se sklánějícího nezdálo se ptačím. Živý oheň to byl, plamen lesů! — A dále se táže: „Proč jen samečkové tančili? Jako uhlazený zápasník z býčí areny, jako taneční mistr po potlesku skalňák učinil něco krůčků sem, něco krůčků tam, jakoby se ukláněl, své chůze eleganci ještě jinak chtěl uplatnit — pak odlétl. Ale již dávno byl tu druhý, ba třetí, který sebou vrtěl a rej taneční začal znovu.“

— „Viděl jsem skalňáky jen jednou tančiti a nebyl tu tanečník sám, nýbrž doprovázen. To uvádím proto, ano mé pozorování liší se tu valně od pozorování cestovatelů jiných (Schomburg). Pochvalných výkřiků samiček také jsem nezaslechl, jen když sameček tancem unavený přiletl si na větev, nejbližší samečkové se čepýřili, kroutili sebou, samička si připojedla a pohyby ty byly doprovázeny zvuky mňoukavými.“ —

Obr. 49. Skalňák pomorančový.

Nelze ani chvíli o tom pochybovat, že taneční rej skalňáků není než tokání našeho tetřívka, dropa a mnoha jiných ptáků a tím otázky Vrázovy: „Ješitnost? Marnivost? Volba? Rytířský turnaj samečků o přízeň samiček?“ zajisté doznaly správné odpovědi.

Humboldt viděl hnízda jejich ve skulinách skalních blíže vodopádů a peřejí (v poříčí orinockém) v prohlubinách a slujích. Schomburg tvrdí, že hnízdo je pryskyřicí přilepeno jako vlaštovčí a ptáci ho používají po několik let po náležité opravě jako vlaštovice. Snáší dvě bílá vejce zvící vajec holubích. Vráz hnízda nenašel.

Hlas skalňáků je prapodivný na tak krásného ptáka; podobá se hlasu zvířecímu, „mečení maličkého kůzlete anebo neumělému zamňou-

kání kotěte" (Vráz), takže Schomburg se domníval skutečně, že jde o nějakého čtyrnožce.

Indiani chovají polapené ptáky v zajetí a nabízejí je v malých klíčkách z palmových listů na prodej. Vydrží dost dlouho, jak toho na důkaz jsou staří ptáci v zoologických zahradách chováni. Z nádherného peří robí Indiani zvláštní oděv a císař brasílský býval při slavnostech oděn pláštěm zhotoveným z kůže skalňákových. Kůžkami těmi také se platí daň a proto jich stále ubývá. Zda-li pak i naše dámy vědí o této nádheře? A na jak dlouho by stačili skalňáci, aby ukájena byla jejich příslůvečná marnivost, hlavně v západních od nás zemích?

II. podčeleď volateů (*Gymnoderinae*).

1. rod: *Chasmorhynchus*, Temm.

Ptáci silní, velikosti drozda až holuba, mají hlavu širokou, zobák velmi sploštělý o tenké ohebné špičce, hluboko rozeklaný, u kořene druhdy lysý, neopeřený; nozdry v jamkách za mládí hustě peřím zakryté, stářím se obnažují, až jsou úplně lysé; na zobáku nebo na čele mívají rohovitě nebo masité nárůstky nebo přívěsky, jako u našich krocanů; uzdy, líce, hrdlo a část krku zpredu jsou lysé; ocas krátký, rovně zastřížený, běháky nízké dlouhými prsty opatřené. Jméno své dostali od zvláštního hlasu, který se zdaleka velice podobá zvukům „zvonu jasného tonu“ (Vráz). Dosud jsou známy 4 druhy, z nichž tři se touto dobou nejvíce v zoolog. zahradách chovají.

Zvonovec bílý (*Chasmorhynchus nudicollis*, Vieill.).

Zvonař. — Špaň.: El campanero; něm.: Der nackthalsige Glockenvogel.

Popis: Celý pták je bílý; lysý obličej a hrdlo jsou nazelenalé a spoje drobnými chloupky pokryté. — ♀ je zasmušile olivovězelená, májc vrch hlavy až po šíji černohnědou a místo lysé partie jako u samečků, má ona bledě žlutozelenými pírkami pokryté; břicho je světlejší a každé pero má žlutozelenou osténku. Zobák hnědý, oko světle hnědé, běháky zahnědle pleťové. Po vypelichání dostává ♂ peří zelené a teprve přebarvením šat jeho úplně zbílí; podobně i mladi teprv třetím rokem se náležitě vybarvují. Velikostí jen málo nad drozda obecného vyniká.

Tab. VIII.
obr. 48.

Vlastí jeho jest rovněž Brazílie a Venezuela, kde se zdržuje v tavních lesích, sedaje vždy vysoko v koších stromových. Zdálo by se, že bílou svojí barvou se musí lovcům prozradit a proto že jej lze snadno uloviti; ale není tomu tak. Jest nadmíru opatrným a plachým (snad proto, že si je vědom svého zbarvení), jsa zhusta pernatým dravcům vhodnou a patrnou kořistí a cílem (bílého holuba také vždy jestřáb a sokol snáze a dříve uloví) a proto ihned prchá, shlédne-li cos podezřelého.

Jest s podivením, že Indiani neznají ani doby hnízdění se ptáka toho, ani jeho hnízd (Schomburg); také princ z Wiedu se nemohl o tom ničeho dovědět (Brehm) a ani Vráz o něm rovněž zmínky nečiní. Živí se různými plody a bobulemi jako předešlý a jako ostatní perochovosti a dle Wieda žádným hmyzem. O jeho hlasu — zpěvem se zvátí nemůže — vypravuje Vráz, že zní jako „cin, cin, tan tan tan“, jako když do plechu tluče, na kovadlinku ocelí klepe, alespoň z dále se hlas tento tak vyjímá. Také tlučení nožikem o sklenici anebo zvuku poškozeného zvonku, nečistého zvuku snaží se jej připodobniti. „Jest příjemný v tom všeobecném ruchu a ozývá se skoro vždy v momentech úplného ticha — jakoby pěvec čekal, až přijde na něj řada k solu. Hlas je pln melancholie, pověřivému umíráček, jen Indian — podivuhodno — ptáka hlasu tak obzvláštního neobestřel žádnou pověrou. Ozývá-li se více samečků najednou, jakoby si odpovídali s různých stran slyšeti se dávajíce. Slyšen-li z blízka, — jak slyšel jsem u zvonovce Indiany chyceného — má hlas siplavý, ne jako na zvonek vyluzovaný, nýbrž na železný prasklý hrnek, nenepodobný často i hlasu žabímu.“ Sameček se zpěvem podráždí a rozpálí tak, že — jak Brehm na zajatém pozoroval — se skutečně ku smrti uzpíval a mrtev spadl s bidélka. — Mimo tento druh vyskytuje se v Guayně

Obr. 49. Zvonovec bílý.

zvonovec hrotnatý (*Chas. carunculatus*, Gm.) s nárůstkem náčelním víc než $2\frac{1}{2}$ cm dlouhým, který může dle potřeby nadmouti nebo splasknouti; jinak je také bílý jako sníh (Vesmír IX. 1880). — Dále zvonovec trojhrotý (*Chas. tricalunculatus*, Ver.) z Kostariky se třemi výrůstky na kořeni zobáku 5–7 cm dlouhými; velikost kavky, zbarven pestře: bíle a kaštanově s černými lysinami. — Konečně zvonovec araponga (*Chas. variegatus*, Gm.) z Venezuely a Trinidadu; je šedavě bílý, křídel černých a hlavy a lící hnědých; lysina na hrdle porostlá je červovitými nárůstky do chomáčku sestavenými.

Zdá se téměř absurdním zařadovati ptáka tak velikého a tak zvláštně vystrojeného, jako jest velechvost z čeledi Menuridae,

do řádu pěvců, s nímž se tímto druhem loučíme. Jest patrné, že s ním systematikové dlouho nevěděli rady, než jej nadobro usadili a — systematika je neúprosna. Na pohled zdál by se býti ptákem kurovitým a zatím jest to — pěvec.

Velechvost nádherný (*Menura superba* = *paradisea* = *lyra*, Gould.).

Druhový znak s popisem: Povrchu je barvy tmavě hnědošedé, na kostřeci do červena přecházející; na hrdle a volátku je červený; spodek těla nahnědle šedý, na břiše bledší; ruční letky a vnější prapory ostatních letek jsou rudohnědy; ocas, ta nádherná zdoba ptáka ♂, jest barvy narudle hnědé, vespod stříbrošedé; vnější prapory obou per lýrovitě stočených jsou temnošedý, u konce černý jako samet a bíle třepenitý. mimo to po čelě délce jsou zdobeny střídavě tmavými a rudými příčkami; obě střední pera, na konci srpovitě zahnutá, jsou šedá; všechna ostatní pera rýdovací jsou černá, nesouvislých řídkých praporů, připomínající poněkud ocasních per pavích nebo per volavčích (*egretty*). Peří po těle je celkem husté a kypřé, na hřbetě a trupu chlupům podobné a na hlavě tvoří mírně prodlouženou chocholku, kolem zobáku pak husté štětinky. — ♀ nemá zdobného ocasu, nýbrž 12 perý ocas její je stupňovit a obyčejné podoby. Mimo to jest o hodně menší, peří má barev všedních, špinavo hnědé a šedé, a tak také vypadají ml. ♂♂. — Délka ♂ 130 cm, křídlo 29 cm, ocas 70 cm.

Tab. X.
obr. 73.

Domovem zajímavého ptáka tohoto je Austrálie a to N. Jižní Wales, na jih od zálivu Moritona a jihozápadně až po Port Philipp. Tady obývá houštinaté lesy krajín pahorkatých jako skalnatých a je velice nebezpečno a obtížno ptáka v podobných místech vyhledávat. Uslyšeti lze tu velechvosta všude, leč viděti nanejvýš zřídka. O životě jeho nám pověděli odvážliví cestovatelé a badatelé jako Gould, Becker a Ramsay.

Ti shledali býti ptáka nadmíru opatrným a plachým, „nejplašším ptákem na zemi“, praví Gould. Dále sdělují, že většinu života svého prožívá na zemi a koná pěšky daleké pouti přese všechno co v pralesích po zemi se nalézá, ba i po stěnách skalních se odvažuje šplhati, seskakuje odtud s výše do hlubin a jen zřídka kdy používá k tomu svých křídel, nespíše, chce-li prozkoumati dno skalní sluje či rokliny.

Jeho hbitost je úžasná a běží-li připomíná bažanta s nakloněnou hlavou ku předu; dlouhý ocas při tom pokládá a skládá vodorovně jako páv, aby si jej v houštínách nepoškodil.

Hnízdí se v hustých křovinách na svazích nebo v rovinách, druhy i v kotlavém pařezu nebo porostu kapradinovém, pod skalou, ve kmeni a pod. Zpravidla nebývá vysoko od země umístěno, ale přece někdy i ve značné výšce. Podoby a staviva bývá rozmanitého, dle toho, kde se právě nalézá; jest však vždy prostranné, podlouhle vejčité a horem překlenuté (délky 60 cm, výšky 30 cm). Svrchní část stavby té lze od základní oddělití, celek pak zdaleka činí dojem hromady či otypky chrástí. Hnízdí se toliko jednou do roka a snáší v srpnu (dle Beckra) anebo již v červnu a červenci (dle Ramsaye) jediné jen vejce zvící

vejce kachního; průměrná velikost jeho je 60×40 mm. Je základní barvy světle šedé a slabě tmavohnědě skvrnité.

Sameček se o hnízdící ♀ nestará, ani jí nevystřídá v době sezení, jež trvá měsíc. Podle otřeného peří poznává se hnízdící ♀, která se ve hnízdě otáčí. Mládě opouští svoji kolébku rodnou asi za 8—10 neděl. Vychovatel je působí velkou starost a jedno takové zahynulo po 8 denním piplání. V době hnízdění se, vlastně v době námluv shrabává si ♂ malý kopeček a na tom si vede tokaje, jako kurovití ptáci, točí se, ocasem pohybuje, čepeří se pěkně a také city svoje různým hlasem na jevo dává.

Pišou o jeho hlase, že je velice ohebný nebo svaly zpěvné má řádně vyvinuty. Jeho vábení je daleko slyšeti, zní vrzavě či skřípavě a skládá se mimo to ze směsi zvuků vlastních i cizích. Dle zpráv zní jeho vlastní hlas také jako zvuky břichomluvecké a zaslechneme je, jsme-li nedaleko od ptáka. Jednotlivé strofy znějí vesele, ale popleteně, rázem umlká a pak skončí hlubokým dutým zvukem.

Becker zase vypravuje, že jest velechvost dovedným imitátorem a že se naučí napodobiti hravě různé zvuky, štěkot psí, lidský smích, hlasy ptáků, křik dětský, skřipot broušené pily a p. a v době lásky všecko to ještě zdvojnásobuje a jako americký drozd mnohohlasý umí vyzpívatí sám celou ptačí symfonii.

Není ptákem společenským, anobrž žije jedně po párech a setkaná se soudruhem počíná bojem a končí zápasem a prcháním slabšího.

Živí se většinou hmyzy a červy, jež si namnoze sám ze země vyhrabává, odvaluje při tom stranou hroudou nebo kameny až 4 kg těžké, aby se dostal ku hmyzu pod nimi skrytému. I semen má požívati a nešťrašené zbytky potravy v chuchvalcích vydavuje.

Do zoologických zahrad se nedostane tak často a teprve 1867 prvý živý pták se dostal do zool. zahrady londýnské. Není však známo, jak dlouho tu žil.

Řád svišťounů (Strisores).

Do tohoto řádu jsou pojaty čeledi rorýsů, lelků a drobounkých kolibříků, jichž druhy se sice svým tělem i svým způsobem života od sebe liší. V celku však charakterisováni jsou svišťouni svým vždy měkkým a ohebným zobákem různé podoby, dále poměrně krátkýma a slabýma nohama, na kterých drápek zadního prstu bývá vždy nejkratší: letek ramenních mírají 5–8, per rýdovacích vždy jen 10; křídla mají většinou dlouhá a špičatá; zpěvní aparát jim schází. Udané míry délky jsou bez zobáku.

I. čeleď: Rorýsi (Cypselidae).

Sem náleží ptáci jak co do podoby, tak co do způsobů života nadmíru vlaštovkám podobní; nožky mají velice krátké, ale za to silné; 2.–4. prst jsou skoro stejně dlouhé, u kořene nesrostlé (volné); drápky jsou vespod dvojstré; zobáček je nepatrný, u kořene široký a od špičky až po nozdry stlačený; svrchní čelist je ku konci poněkud sehnutá; rozeklán jest ale až daleko za oči (klanozobí), takže se hltaň jeví velmi veliký; nozdry jsou podlouhle oválné, blanitým valem kolokolem opatřené šterbiny poblíž čela založené; křídlo má 8 ramen a 10 ručních, nápadně dlouhých a špičatých letek; 1. a 2. jsou nejdelší a tři nejpřednější letky mají pružné, kosticovité silné stvolý, jež u předu jsou poněkud ohnuty a ocas o mnoho přečnívají; dalších 7 letek je rovných a znenáhla se zkracují, takže 8. letka je sotva ještě s polovici tak dlouhá jako 2.; nikde pak nejsou zúženy; 8 zadních letek ramenních je krátkých; dlouhá tato a složená křídla za ocasem se křížují; ačkoli složený ocas zdá se býti špičatým, přece jest jen vidlicovitě vykrojen.

Co se týče vnitřních částí, praví o nich Nitzsch, že se podobají v celku úplně vlaštovkám, zejména kratším ramenem a delší rukou, jež jest ještě vyvinutější než u oněch. Mimo kolibříky nemá žádná ptačí čeleď tak neobyčejně dlouhé ruky a nápadně krátkého ramene. Taktéž i rozčlenění nohou jest svého druhu jediným, poněvadž vnější prst je

o dva, střední o jeden článek kratší než u ptáků ostatních. Podobá lebky a jiných částí uvnitř těla (organismu) shodují se docela s oněmi u vlaštovek.

Avšak na druhé straně v mnohých bodech liší se od nich a v některých i ode všech ptáků vůbec. Na spodku hrdla jest jen jeden pár slabých svalů zpěvních umístěn, ale vzdor tomu jsou hroznými křiklouny. Žaludek je rovněž slabých svalů, střevo krátké a slepých střev žádných. Žazívání tudíž, jak se zdá, děje se toliko rozkladem žaludeční šťávou. Slinné žlázy nabíhají v době páření neobyčejně, vylučují husté sliny, jež vypadají jako tekutá arabská gumma, následkem čehož jsou uzpůsobilé netoliko hnízdní material slepovati, ale i z látky té samotné úplně dokonalá hnízdečka robiti, jak toho na doklad jest salangana, která ze slin těch staví jedlá hnízdečka. Známo jich asi na 70 druhů.

1. rod: Apus, Scopolii.

Všecky čtyři prsty jsou obráceny vpřed a první možno postavití stranou (nikoli do zadu); běháčky jsou opeřeny a kratší středního prstu.

Rorýs obecný (*Apus apus*, L. = *Cypselus apus*, Ill = *Micropus apus*, Rehn.)

Rorýs myšový čili šedý (Brehm I. čes. vyd.), rorejs, šorejs, lorejs, rolejs, rorejť, rolejk, lorenc, rolenc, rolenec, rohejř, rohlík, lorejk, rolejka, rorejka, rorýt, rulík, rorýk, rorýka, rurýs, rorejls, rorejck, roheil, lorenc, lorenec, rolejch, rolýs, skalníček; černá, mořská, divoká, noční (!) vlaštovka, skřipák, papežík, uhlíř (Brno). — Rus.: Kosaika; pol.: Jerzyk, jerzyk murowy; chorv. a srb.: Crna člopa; Obr. 50. Noha rorýsova. slovin.: Hudournik; srb. luž.: Murjarik, škrěčava, hurlja; něm.: Der Mauersegler, Turmsegler, Turmschwalbe, Spyre.

Druhový znak: Celý černohnědý, poněkud zelenavého lesku; hrdélko je bělavé. Délka 16·5—18·5 cm (bez zobáku), křídlo 17 cm, nejdelší pero rýdovací skoro 8 cm, slabý zobáček 0·6 cm, nožka asi 1·1 cm vysoká.

Na čele i nad okem je znáti jemňoučké bělavé obrubky pírek; pobledlé spodní ocasní krovky jsou zdobený tmavšími měsíčky před bělavými koncovými lemy; zobák černý, duhovka veliká a tmavohnědá, nožky tmavé. Mladí jsou peří světleji lemovaného.

Geograf. variety jsou: *A. apus pekinensis*, Swinh., podobný našemu, má však světlejší hlavu, křídla i ocas (Sibír, Daurie, Čína a Turkestan). — *A. apus murinus*, Br. = *pallidus*, Shel. mnohem menší a světlejší jako myš (hor. Egypt až Perský záliv; uloven na Maltě). — *A. apus Brehmorum*, Hartert našemu velice podobný, ale celkem bledší barvy (již. Španěly, Madeira a Kanárské ostrovy). —

A. apus Kollibayi, Tschusi s nápadně velkou, čistě bílou skvrnou náhrdelní, celkem tmavší (dosud na dalmat. ostrově Kurčole pozorován). Mimo to i blízké příbuzné známe: Apus unicolor, Jord. (rorýs jednobarevný) celý tmavohnědý i na hrdle a menší (Madeira, Kanary). — Apus affinis, Gray s hlavou myšobarvou a hrdlem a kostřecem bílým, hrudi a hřbetem černým (stř. Afrika, Tunis, Syrie a r. 1890 jeden u Janova v Itálii uloven). — Apus pacificus, Lath. s bílým hrdlem dolů i na strany rozšířeným, bílým kostřecem a peří na spodku je bíle lemováno (Altaj až Japonsko).

Rorýsa nalezneme v celé Evropě i u polárního kruhu; jest ku př. ještě hojným u Drontheimu v Norsku, jakož i v severní a střední Asii až za Bajkalem (tamní odrůda, na Kamčatce nebyl pozorován. Za tahu proputuje celou Afriku až do Kapska a to jak po západním tak po východním pobřeží, Kanárské ostrovy v to počítaje a právě tak Asii až po jižní Indii. Příchod jeho k nám spadá do poslední třetiny dubna anebo do počátku května. Není ho tu — a najednou ráno vstaneš a je tu — jako když s nebe spadne a už slyšíš jeho pronikavé „srý, srý, srý“. A odtahuje koncem července, nanejvýš počátkem srpna tak tiše jako duch — zmizí a člověk je pohřeší, když už rorýsi letí třeba přes Egypt dále černým dílem světa k jihu.

Stává se, že severní opozdílci proletují našimi krajinami i později, na př. 28. srpna 1906 o 1/27. hod. na večer jsem viděl zcela určité rorýsa čile poletovati mezi jiříčky a vlaštovkami ve výši nad Vltavou u Střeleckého ostrova. Ale i v září byli táhnoucí rorýsi pozorováni, spíše sluchem než zrakem, zajisté pozdě se vylíhnouví ptáci severní. U nás se déle nezdrží nikdy, pokud se mláďata nevyvedou, a jakmile se tak stane, odtahují. Netrvá tedy pobyt jejich v našich krajinách než asi 3 měsíce. Odtahují výhradně za noci, opozdílci však putují vysoko a za dne.

Hnízdiště rorýsů jsou rozmanité díry, skuliny, úkryty na vysokých budovách, věží, starých zdech zřícenin, v Čáslavi na baště krále Otakara, v Jičíně na zámecké zdi, pod krovy a p. alespoň u nás, pokud jsou obyvateli měst a osad. Ale nalézají se také kolonie rorýsů vysoko množství párů, ale ještě řídčeji jednotlivé páry. V horách se spokojuje skulinami a trhlínami ve strmých skalních stěnách, jako na př. ve strmé stěně propasti Macochy pod hořením můstkem viděl jsem 26. července 1905 alespoň 60—70 rorýsů nad propastí poletovati, a provázeli rej ten obvyklým svištěním. Zdá se, že to každoroční kolonie tamní. Podobně i jinde, jako v Daurii, spousty rorýsů takto se hnízdí. Shledalo se dále, že vnikají i do rour břehulí a vůbec není bezohlednějšího a násilnějšího ptáka, co se týče anektování cizích hnízdišť a dutin nad rorýsa. Vrabce zapuzuje, třeba že se zpropadají a resolutně si vedou, špačky zahání

z budek a to s vytrvalostí a neurvalostí takovou, že to až podiv vzbuzuje a beze všeho vklouznou a vylétují do budky a z budky, škrabou, útočí až jedna hrůza a tito, jsouce vším tím unavení a syti zápasu, raději ustoupí. Tak r. 1881 nalezeno při prohlídce špačcí budky jedno vejce špačcí stranou na kraj hnízda odhozeno, kdežto z ostatních vajec celé násady té byly v jamce pouze kousky skořápek, ale za to v nově upraveném hnízdě byla dvě čerstvá vejce rorýsí. V Německu na některých místech shledali v poslední době, že rorýsí znásilňují špačky tou měrou, že kdyby se jim stálým doplňováním nových budek nepomáhalo, byli by nuceni se z míst mnohých vystěhovat. I budky s mladými špačky osadili rorýsí a jaký tedy div, že mnozí venkované (Württembergsko) se domnívají, že rorýsí vypíjí špačcí vejce. A jako vůči špačkům chovají se tito ptáci usurpatoři i vůči brhlíku, který z nedostatku přirozených dutin stromových odhodlává se také ku hnízdění se v budkách, dílem v lesích, dílem v divokých parcích zavěšených.*)

Rorýs zápasí hlavně svými ostrými drápy, v nichž i přes svou drobnou postavu má sílu bezmála dravčí. I mocná, dlouhá křídla mu při tom konají výbornou službu a pouze jimi je s to protivníka přenoci. Ale ani ku sobě rovným lépe se nechová na hnízdišti; nezřídka zatnou do sebe drápy, že až na zem spadnou, a mohou býti snadno při rvačce oba polapeni, což se už stalo.

Kloudné hnízdo postavit, nemožno na těchto vzdušných obyvatelích žádati. A jak také? Považte, že jsou nuceni veškeren potřebný materiál lapati a přinášeti jenom ze vzduchu, jako slámu, vlákna, kloucky, vlnu, peří a p. a z toho složí hromádečku bez ladu a skladu, přetáhne vše svojí lepkavou slinou, která rychle uschne a jako lak vypadá. A na tuto podložku snese ♀ svoje 2—3 bílá, skoro válcovitá vajíčka, hrubozrná a nepatrně lesklé skořápky. Průměrná velikost 24.9×16 mm, váha 0.216 g. Vejce ta nalezneme nejdříve až koncem května, nejčastěji teprve počátkem června. V polovici nebo koncem června už jsou mladí ve hnízdě. Jakmile se vyvedou, a to bývá od prvé třetiny července, ihned se chystají na „vandr“ a to buď sama anebo se starými, aby pokračovali ve svém pohyblivém životě dále. Takováto čerstvě vyvedená mláďata poznáme v letu po širších křídlech. Staří rorýsí mají křídla užší, šavlovitě zahnuté podoby, což patrně pochodí od upotřebování letků.

Není druhého suchozemského letouna nad tohoto ptáka, ač se můžeme výbornými mistry v letu pochlubit i také jsme už v předešlém mnohé poznali. Jen třeba si ho všimnouti a pozorovati ty jeho přerůzné obraty, to vznášení se bez hnutí křídel, jindy opět jimi třepetá, což má svou příčinu ve množství hmyzu ve vzduchu se hemžícího. Ale také

*) Viz aut. článek „O spoluzítí našeho ptactva s člověkem“. Vesmír XXXII. (1903) str. 27 a násl.

nízko při samé zemi někdy je nucen letět. Tak nalézám noticku ve svém zápisníku, že 2. května 1907 jsem meškal o 4. hod. odpolední na poli a pozoroval táhnoucí vlaštovky při zemi; ubíraly se od jihu ku severu a mezi nimi zrovna podle mne letěli dva rorýsi. Byl chladný jihozápadní vítr, v noci před tím pršelo a chladné, deštivé počasí od konce dubna panovalo, takže ani stromy — ba ani trnky ještě nekvetly, jako letos (1908). Během půl hodiny na sta vlaštovek tím směrem nízko se ubíralo, protože nahoře byla nouze o potravu. Opravdu zjev to pro pozorovatele nadmíru zajímavý!

Rorýsi žijí společensky; při lapání hmyzu vedou si většinou po tichu, jinak se však prohánívají a honí s hlučným a pronikavým křikem, svištěním v ulicích a náměstích kol svých bydlíšť. Rovněž když ♀ sedí, přiletuje hlučně ♂ ku hnízdu, zachytí se drápy a nahlédne do domácnosti, aby ihned zase odletěl. Blíží-li se však doba krmení mladých, zaniká ponenáhlu křik jejich, až zmlkne nadobro při rodičovských starostech. Po vyvedení mladých začne rámus ten znova, ba ještě daleko hlučněji, protože přibýlo na hrdlech. Mladí co bystrosti a hbitosti v letu se od starých téměř ani neliší. Běda mláděti pak, jež při prvním výletu z hnízda na zem spadne, to je navždy ztraceno a více se do vzduchu — živlu svého — nedostane. Staří a zdraví ptáci přece se dovedou jakž takž, opírajíce se o dlouhé peroutky své, vyšvihnouti do výše anebo dostanou-li se na nějaké vyvýšenější místočko, kámen, hrudku a pod. Za vedení rodičů, jež jim „předzpěvují“, dovedou mladí, jež za nimi „dozpěvují“ brzo i ty nejmělejší obraty v povětří provozovati, kroužiti, do dálky mířiti a při tom hmyz lapati. Častokrát během dne vracejí se ku hnízdu, obletujíce je a hlučně pozdravujíce rodný svůj kouteček. Někdy tam i vkluzují, aby si odpočinuli.

Mnohdy jest jim za dobrým soustem daleko zaletovati, tak že jich, mimo z rána a pod večer, po celý den nelze spatřiti, až hlučným „srí srí“ ohlašují svůj návrat z výletu. Na hřád doletují pozdě a často dlouho do noci slyšeti tu možno jejich cvrlikání; ráno však jsou velmi časně už „na křídlech“.

Živí se vzdor obšírnému hlitanu samým drobným hmyzem, který vysoko létá nebo větrem je zaháněn, protože ve voleti mrtvých ptáků, jakož i v trusu mláďat lze nalézt zbytky velice malých černých broučků. Tak totiž u nás v kraji, avšak jinde, jak dokázáno, i větší hmyzy polhují, komáry, tiplice, vážky, šídla, střechky, ovády, drobné motýlky a pod., neboť ve vydavovaných chuchvalcích zbytky jich byly nalezeny. Nastane-li v době hnízdění se (v červnu) trvalejší mokré a chladné počasí (což u nás bývá často), následkem čehož hmyz ztuhne a jest ukryt, vznikne hlad mezi těmito letouny i ostatními vlaštovkami a mnoho jich pak hyne, jako ku př. r. 1881 jest smutně pověstným. Wagnerviděl rorýse, an krmil v budce sedící mladé lejsky šedé, k čemuž staří

lejskové klidně přihlíželi a jinde zase jsem se dočetl, že staří rorýsi prý nechali svoje mladé nedospělé a odletěli, přenechajíce (dle ujednání?) starost o ně sousedům — vrbacům. Jsou to osudy!

Chovatí rorýse v kleci snad mimo vědátora nějakého nebo potrhlého sportsmana, nenapadne nikomu. Jest to pták ubožák (jako více méně každý vězeň), který sice kratinkýma nožkama cupe dosti rychle, ale nic mu to neubývá a tak musí bidně krnět a hynouti. U takového opravdového přítele a badatele přírodního — štěstí, že jich mnoho není — ještě se to dá omluviti, ale jinak je to moření a trápení zvířat. Rorýs musí býti neustále cpán, sám se potravý netkne.

V Itálii se jich na pobřežních skalách hnízdí spousty a maso tlusfoučkových mládat tu platí za delikatesu (Aha! Co pak tam není od masa delikatesou?!). Leč i staří prý mají chutné masíčko, jak nám zase vlaští a řečtí gourmandi zanechali a proto je tam lapají také na udice, nebo je střilejí anebo konečně jim nastavují sítě na cestu v průsmycích horských, a aby jich ptáci nepostřehli a se nevyhnuli, tož pěkně sítě oblohové, modré barvy. O té mazanosti! Tohle spíš vlaštovkám a jiným poutníkům se stává osudným, rorýsové namnoze přeletují většinou i vysoké horské hřbety Alp.

Rorýs alpský (*Apus melba*, L.).

Rorýs podhorní (Šír). — Rus.: Бѣлобручъ стрыжъ, камennyj стрыжъ; pol.: Jerzyk górny; chorv. a srb.: Biela čioipa; černohor.: Morska lasta; slovin.: Planinski hudournik; něm.: Der Alpensegler, Grosser Spyr.

Druhový znak: Hlavní zbarvení kalně šedohnědé (jako břehule) hrdlo a břicho bílé, toliko na horní hrudi je hnědý příčný pás (opět jako u břehule obecné). — Délka 23 cm, křídlo 185 cm, ocas 8 cm, zobák 1 cm.

Povrchu je barvy leskle do zelena a purpurova přecházející; ocas i letky jsou tmavší těla; slabiny a spodní ocasní krovky jsou šedohnědé jako hřbet; zobák hnědočerný, veliké oko tmavohnědé, nárti zřepdu opeřené, nožky malé ale silné a všechny čtyři prsty obráceny jsou do předu, barva jejich je pleťová. Mladí jsou trochu světlejší.

Jihoafrický rorýs *A. melba africanus*, Temm. je poněkud menší, s menším bílým hrdlem a na bříšku zdoben tmavými osténkami.

Tento druh obývá hlavně země středomořské, kde nalézají hojně vhodných příkrých a strmých skal, o něž se mořský příboj rozbíjí; proto jej v Toskánsku také zovou mořskou vlaštovkou = Rondone marino = Ron. di mare. Bydlištěm jsou mu tu útesy pobřežních skal, větších i menších ostrovů a osamělé kužele v moři od Gibraltaru až na Kretu na evropské i africké straně; dále na východ žije také v Malé Asii, Palestině, kol moře Černého i Chvalinského, u Aralského jezera. Avšak netoliko pobřeží, anobř i vhodná vyšší pásma vnitrozemských

velehor od Španěl a severozápadní Afriky na východ až ku severním Himalajím jsou obydlím tohoto „hrdého letouna“ a to u větších či menších koloniích. V našem zeměděle mimo uvedená místa jsou to Pyreneje a ostatní skalnatá pohoří španělská na mnoha místech, vyšší pásma horstva italského, Balkán a Alpy transylvanské, skalní stěny na Krimu, v již. Uralu atd. V sev. Africe na Atlasu, dle Heuglina ve skalách egyptských, Habeši, hlavně v nepřístupných stěnách basaltových u Teuty ve Woro Heimano. Menší pak kolonie obývají i Švýcarsko; jsou to podle dra Girtannera všechna pásma velehor (jednotlivé osady) nejčastěji na jihu Alp, zvláště ve Wallisu. I mnohé jiné kolonie tu uvádí a zmiňuje se, že ve východní části země jen řídko se v menších osadách vyskytují. Také v Lucernu, píše týž ze dne 22. března 1903, se hojně hnízdí. Viděl tam posledního září hejnko nejméně 20 kusů kolem vodárny a na ni vletovati, ačkoli se tu zrovna nehnízdí, nýbrž na musegské věži lucernské. Při své návštěvě Lucernu 14. srpna 1907 viděl jsem je kroužiti a se proháněti s vlaštovkami a jiříčky v „Bahnhofstrasse“ (o 1½ s poledne) počtem 12 kusů nad střechami vysokých tamních domů. Měl jsem je zprvu za jiříčky po jich bílém spodku, leč ta nápadná velikost (skoro jednou tak) brzy mne poučila o omylu a hned jsem byl „doma“. Jedna z nejstarších kolonií švýcarských byla na věži dómu hlavního města Bernu, jen že přestavbou věže úplně byla zničena a ptáci se více neobjevili. Také některé mešity cařihradské, vysoko položené kláštery na Krimu, vysoké věže mnohých měst portugalských jsou sídlem osad rorýsů alpských.

Do Řecka přitahuje koncem března, do Švýcar nejčasněji touž dobou, spíše však až po 15. dubnu; před 15. srpnem opět zmizí, ač-li se tu za příznivého počasí nezdrží až do září. Chernel viděl kolonii asi 30 párů u pramenů řeky Buny v Hercegovině ještě 4. října.

Po příchodu svém jsou nuceni za potravou poletovati nad vodami i močály a teprve potom, když se oteplí a s tím i hmyz do výše se odebírá, vyletují do hor, kde prodlévají potud, pokud nenastane nepohoda, která je nutí za níže poletujícím hmyzem sletovati do pásem nižších.

Let jejich, ptáků to dost velikých (v rozpjetí mívá 52—56 cm), činí dojem letu dravčího, tak jest prudký. Plují delší dobu vzduchem, aniž by jen křídly pohnuli, na to následuje několik mocných pohybů, trochu šikmý slet s výše, po němž opět stoupání mnohdy do úžasné výšky, kdy zmizí oku lidskému. O polednách zřídka je viděti, obývají siestu, za to s večerem bez ustání létají, kloužou se vzduchem, plují, třepetají se, ale tiše bez hluku, ne jako naši křiklouni, kteří právě v tu dobu nejvíce se zpropadají svým nepřijemným svištěním.

Na zemi jest ještě neobratnější než náš rorýs a dá mu to namáhání a práce nemalé, než se mu podaří tak daleko se odraziti, aby

mohl s prospěchem svých dlouhých křídel užiti anebo se docapatí ku kraji propasti, odkud se pak vrhá do hlubin a svého cíle dosahuje. Nezdaří-li se mu to tak ani tak, je ztracen, ač-li se nad ním nesmilují kamarádi, střelami nad ním létající a snažíce se drápy svými jej uchopiti a pomoci mu na křídla. Tak se praví — a Girtamer o takového svépomoci ani dost málo nepochybuje, protože něco podobného měl příležitost viděti u divokých kavek, které pomáhaly svoji družce s přistřiženými křídly po dvoře se procházející a letící družky křikem pozdravující tak, že ji letmo popadaly za křídla a do výšky ji nadzvěděaly.

Rorýs alpský křičí „skri skri tritetirr“ (dle Bolle-ho) anebo „gie grrr“ (dle jiných), jednotlivě poletující ozve se někdy „crib crib“. Je tedy dost podoben křiku našeho krajana. Jím oživuje pusté skaliny a tiché propasti Alp a je vskutku příjemno houf těchto rorýsů na slunci se prohánějících a bílým spodkem se tu odrážejících pozorovati a přihlížeti jich rejí, zápasům a celému jich životu (Girtanner). Samečkové se rvou při námluvách jako naši a také se druhy ocitají pojednou v sebe zapjati na zemi. Jinak mimo dobu tu žijí vespolek v míru a strpí ve svém blízkém sousedství i rorýsy obecné.

Při nastalém chladnu a nedostatku potravy hynou tito hrdí ptáci, kteří jen na svět „s hůry hledí“. Tak r. 1860 koncem dubna nalezl vrchní strážce věže domu bernského 23 mrtvých rorýsů na ochozu věžním; bylo to za prudké vánice sněhové.

Hnízdo je umístěno, jak ani jinak není možno, podobně jako u našeho rorýsa, často v nebetyčné výši, kam nikdo nemůže. Hnízda ze zmíněné věže bernské jsou nápadná svojí nepatrnou velikostí u poměru ku rozměrům ptákovým. Vajec snáší 2—3, málo kdy více, na počátku června, mláďat však nikdy víc než tři nebylo nalezeno. Vejce jsou mlékokobílá, nelesklá, průměrné velikosti 31.2×19.2 cm, váhy 0.4 g. Za 18—21 dní (Dr. Zehntner), dle jiných už za 15 dní líhnou se mladí, které rodiče krmí z vole chuchvalci hmyzu, dříve nekrmíce, až sami mají vole řádně naplněné. Doba krmení trvá 4 neděle, načež nastane vyvádění z hnízda. Tu se prostě vrhají do hlubin spoléhající se dále jedině na sílu svých křídel, aniž by před tím v těsném svém hnízdě byli mohli schopnost jejich v letu dříve vyzkouseti. Mladým ve hnízdě jest vytrpěti muka od cizopasného hmyzu všelikého, zvláště much ptako-trudek.

Dr. Girtanner ve Sv. Havlu za účelem studia musil 4 mladé po 9 měsíců cpáti (té trpělivosti! Pis.), sami nevzali ničeho; krmil je kuklami mravenčími čerstvými nebo sušenými a jepicemi. Porce musily býti výdatné a hezky hluboko do hltanu vložené; píti se naučili po 3 nedělích. I jiní ještě se toho odvážili.*)

*) E. Perzina: „Selten im Käfige gepflegte europ. Vögel. VI. der Alpensegler“ v Mitth. des ornit. Ver. in Wien „Die Schwalbe“ XV. čís. 17—18—20.

Maso dle vlašského a řeckého návodu je prý výtečné a rozumí se, že tedy za námahu už stojí (totiž jim) chytati rorýse na udici lečjakými obojdy a to na udice v pověťi. Co tomu říkají naši rybáři? Jak se to dělá? Neměl bych to povídati, zařekl jsem se o tuto kapitolu knihu rozšiřovati, ale jednou neškodí, povím. Kluk se položí na okraj skaliska nebo se roztáhne na znak na plochou střechu a v ruce drží dlouhou třtinu nebo prut, na kterém je modrá niť upevněna. Na konci té je ostrý háček (udíčka) skrytá v peříčku nebo měkké vatičce; vše to poletuje ve vzduchu. Pták ničeho netušící, shání material na hnízdo a jak víme, jen a jediné ve vzduchu jej lapá, chňapne po peříčku nebo vatičce, polkne a dalším letem uvízne mu háček v krku. „A co dále, ač to vím — ne — ne — ne — už nepovím!“

Poznámka. V Anglii byl po dvakráte uloven (1846 a 1879) rorýs ostroocasý (*Chaetura caudacuta*, Lath.) něm.: der Stachelschwanzsegler, obývající Mongolsko a severových. Asii, od Bajkalu až do oblasti Amurské. Známkou rodu je především ocas, jehož pera mají tuhé stvolý, které na konci bodlinatě prapory jednotlivých per přecházejí. Mimo to první prst je u rodu toho obrácen na zad a běhák je lysý. Pták sám je povrchu hnědočerný, na hlavě nejtmavší, na kostřeci světlejší; křídla má černozelená a několik lopatkových per má bílé vnitřní prapory; brada s hrdlem jsou široce bílé jako spodní ocasní krovky, které mají černé špičky; na dolním hřbetě je několik bílých pírek. — Délka 20 cm, křídlo 21 cm, ocas 5·8 cm, zobák 1 cm. V letu předčí prý i rorýsa alpského.

II. čeled': Lelkové (Caprimulgidae).

Hledíme-li na širokou hlavu ze předu, zdá se býti velice sploštělou, zobák je nápadně malíčkový, krátký a jemné jeho čelisti jsou měkké a ohebné; svrchní čelist je v předu poněkud dolů ohnutá, spodní nepatrně nahoru se pozvedá; podél špičky je slemeno stlačené; jazyk je velice malíčkový a ku bláně hrtanové téměř přirostlý; běháky velmi krátké, ale silné, lysé, z předu v horní polovici opeřené, na spodní sítkované; palec obrácen vzad a dá se i dovnitř mírně obrátiti, jsa výše v klouben než přední prsty, které jsou u kořene širokou blankou spojeny; vnitřní prst je složen ze tří, ostatní ze 4 článků, nejdelší je prostřední; křídla jsou dlouhá, úzká, hrotitá a opatřena silnými letkami, jichž stvolý jsou tuhé a velmi křehké — snadno se lámou; tři přední letky jsou ku konci pilovité; křídlo se skládá z 10 ručních a 14 ramenních letek.

1. rod: Caprimulgus, Linné.

Střední prst delší ostatních a je opatřen drápem, který je na vnitřním okraji pilovitý; běhák je částečně opeřen; hltan velice obšírný,

protože zobák je až za oči rozeklán (= ptáci klanozobi) a vzadu (u kořene) kolem tuhými štětinkami, jež dosahují až ku špičce jeho, pokryt; 2. letka je nejdelší. Jsou to ptáci noční, kypřého a hebkého peří, barev šerých s velikou hlavou a velikýma očima, což platí hlavně u druhů tropických, tak tuze na sovy upomínajících. Tvoří vskutku zvláštní zajímavou čeleď. Velikost jejich kolísá od velikosti skřivana až do velikosti krkavce. Pelichají dvakrát do roka. Na 90 druhů jest jich už známo.

Lelek kozodoj (*Caprimulgus europaeus*, L.).

Lelek obecný, kozodoj, noční vlaštovka, slepouš. — Rus.: Kozodoj polunošnik; pol.: Lelek, ślepowron, spiuch; chorv.: Kozodoj; luž. srb.: Gnilej, pjakot, zaspanć, dživi kozlík, mjekotak; srb.: Leganj mračnjar; slovin.: Legen, ležetrudnik; něm.: Die gemeine Nachtschwalbe, der gemeine Tagschläfer, Ziegenmelker, Nachtschatten.

Druhový znak: Obě střední pera rýdovací jsou popelavá a zdobená načernalými fupkami, klikatinami přetřhovanými příčkami; střed temene a šíje jsou černě proužkovány, bez jakéhokoli obojku; povrchu je pták šedý a hnědě skvrnitý. — Délka 26 cm, křídlo 20 cm, ocas 15·5 cm, zobák 0·8 cm.

Povrchu je šedý a černohnědý a tmavorezavě fupkovan, vlnkovan a skvrnit; uzdičky a tváře jsou hnědočerné s rezavými skvrnkami; obě nejkrajnější pera ocasní mají na konci velké bělostné skvrny; spodek je smíšeně bělošedý a rezavý a černohnědě čárkovan; ohebný zobák je kratičký, oko veliké s černomodrou zřítelnicí a tmavohnědou duhovkou; běháky jsou shora do polovic opeřené. Okrouhlé skvrny ku konci tří prvních letek a ony na konci dvou krajních per rýdovacích jsou u ♂ veliké a bílé, u ♀ menší a rezavožluté, nepatrně černě tečkované; mladým skvrny ty ještě scházejí.

Obr. 51. Hlava lelкова.

Barevné formy lelkovy jsou: *C. europaeus meridionalis*, Hartert, je menší, o kratších křídlech, místy světleji, místy temněji zbarven; žije v její jižnější Evropě a sever. Africe. — *C. europaeus unwini*, Hume, také menší, světlejší, povrchu barvy písku a stříbrobílý čárkovan; obývá Persii, Afghanistan a jižní Turkestan. — *C. europaeus plumipes*, Przew. má hlavu úzce čárkovanou, zbarvení silně rezavého, letky široce lemované; žije v Turkestanu, Afghanistanu i Mongolsku.

Lelek nalezá se v Evropě až po 63° s. š., na východ je pak rozšířen po celé Asii. Na podzim se stěhuje až do sev. Afriky a dále až do Kapska (Sclater). U nás na jaře se objevuje od polovice dubna

(31. března 1901 viděn u Semčic, 3. dubna 1905 střelena ♀ na Kamajkách u Chotusic) a zase v srpnu a září odtahuje. 10. září 1907 po krásné noci za podletního dne ráno o 8. hod. seděl ve školce mezi stromky ve školní zahradě a otevřením oken byv zaplašen vzletl a usedl asi 4 kroky dále na pískovou cestičku. Po sejíti dolů do zahrádky odletěl do sadu kol školy se prostírajícímu a zmizel. Nic jej nevyrušoval hluk na blízké silnici panující. Pták byl patrně na tahu, který obyčejně po jednotlivu se odbývá.

Za obydli si volivá lesy pahorkatin, zvláště rozsáhlé souvislé hvozdy černé a v těch paseky s výstavky, lučinami anebo také jen staré široké lesní cesty. V polohách chladnějších nalezneme ho spíše na svazích a stráních k jihu obrácených.

Hnízda nestaví, anobrž ♀ snáší svoje dvě pěkně šedě a hnědě mramorovaná vajíčka, poměrně dost veliká; průměr. velikost 31.1×21.85 mm, váha 0.54 g. Snáší je prostě na zem, někdy do mechu, jindy na mezi nějaké nebo do trsu travičky, nebo na omšený nízký pařez, také na pouhé mrtí (spadalé jehličí) a vždy ve stinných místech mezi vřesem a mlázím, často i dost vysokým (až 15 i víceletým). V roce 1883 měl jsem obeznáno 6 „hnízd“ v Litošickém polesí na Želez. horách; pět bylo v mlázi na pasekách a 1 prostě na volném místě v čerstvě neosázené pasece a to vzalo za své. Vejce nalezneme obyčejně až v červnu a přijde-li o ně, tu snášívá někdy podruhé vejce jediné. Hnízdění trvá 16 dní (já shledal 19 dní*). Samička miluje svůj plod velice; je-li vyplašena vylétne takřka až pod nohama, čímž chodce nemálo poleká a pitvoří se jako ochromená po zemi, poskakujíc sem tam, opět popolétne a tak nezkušeného zavede a odvede od vajec, jež dost nesnadno se často mezi kamením rozeznají. Má-li však mladé, tu oba rodičové jsou ještě starostlivější a tomu, kdo je vyruší, létají skoro kol hlavy a stane-li tiše, sedne mu některý z ptáků těsně před nohy, jakoby chtěl naznačiti: až potud — dál nesmíš. Sameček zvláště jeví zármutek nad odkrytím svých mláďat. Poletuje těsně kol rušitele, plácá křídly drže je vzhůru jako holub, usedne na zem, kde se prapodivně kroutí a klaní, hází rozloženým ocasem se strany na stranu a tím vším dává na jevo žal, nelibost, hněv, zklamání, prosbu atd.

Dlouho nebylo známo, kdy a jak vlastně lelek, noční pták, svoje mláďata krmí, až konečně prof. Liebe po delším a dost pracném a neobyčejném studiu a to v noci v přírodě u hnízda chvojím pečlivě zakryt poznal, že staří krmí mladé podobně jako holubi. Zobák mláďete skoro s celou hlavou vezmou do svého velikého hltanu, načež vydávají zá-soby potravy z volete, jež mladé hltavě polykají (Cab. Journ. f. Ornith. 1888). Journ. f. Ornithol. 1909 v lednovém sešitě přináší z pera Dra

*) Viz aut. článek „O lelku-kozodoji“ v Lov. Obzoru VIII. 1905 str. 82. a násl. Také Šir „Ptactvo české“ II, díl str. 7—8.

Heinrotha a jeho paní neobyčejně zajímavou stať pod názvem „Beobachtungen bei der Zucht des Ziegenmelkers (*Caprimulgus europaeus*, L.)“ se 4 tabulemi (vyšlo také jako separátní otisk). Nyní možno mít za to, že způsob života lelkova touto manželskou dvojicí náležitě byl vypořozován a je to obdivuhodná svědomitost a důkladnost, s jakou oba manželé vedli denník o životě svých chovanců. Tak ku př. párek lelků, jich zajatců, dvakrát za sebou se hnízdl, což se dosud nikomu nepodařilo, uvážíme-li, že tu jde o ptáky tak nesnadno se ku pěstování domácímu se hodící. Píše, že reflex strachu či prchání u jiných ptáků zastupuje u lelka reflex klidu, bezpečí a ono částečné přivírání očí u něho (zdánlivý spánek) jest jen ochranná posice. Dále buď uvedeno, že při krmení mláďat nebérou staří zobák s hlavou mladých do svého hltanu, nýbrž mladí uchopí zobák rodičů a dávají si potravu do svého zobáku vydavovati. ♂ vystřídá ♀ po jistou dobu při krmení. A z toho, že se dvakrát po sobě hnízdlí v zajetí, soudí autoři, že i na svobodě dvakrát tak činí, neboť si jinak nelze vysvětliti udržení či zachování druhu. Duševně nestojí lelek tuze vysoko, je to komplikovaný reflexní stroj.

Ještě jinou zvláštnost musíme na lelka povědět. On totiž nejen svoje vejce, ale i mláďata vylihla v zobáku přenáší na jiné místo, neždál-li se mu dosavadní dost bezpečně. Toho jsem sice právě svědkem nebyl, ačkoli jsem denně hnízdlící se samičku navštěvoval po 18 dní, aniž by se mojí bezprostřední blízkostí jen dala vyrušovati, i když jsem před ní holí šermoval a do země fukal, zvláště v posledních dnech sezení. Avšak sotva že se mladé vylihly, odnesla je asi 20 kroků stranou do ochranného mlázi do trávy a mrtí a já přijda ku „hnízdú“ našel jsem rozpůlené, uvnitř vlhké skořápky.

Poloopeřená mláďata je neobyčejně nesnadno na zemi naléztí a uhlídati pro jejich ochranné zbarvení, jež souhlasí s barvou suchého listí, jehličí a okolí vůbec, a tím spíše, protože se drobečkové ti ani nehnou a jako dva kameny nehybně leží. V prvním šatě podobají se matce.

Okolnost, že lelkové jsou praví noční ptáci, dochází potvrzení i v tom, že peří jejich v mnohém se podobá peří sovám; je kypré, hebké, barev šerých. Přitisknutí na zem podobají se plesnivě kůře stromu — ochranné zbarvení a ztrácí se oku; proto bývají přehlédnuti. Za dne odpočívají, s večerem ožívují, aby celou noc byli činnými. Sedají buďto na zemi, na pařezech, nebo na nízké, silnější nakloněné větvi, vždýcky ale podél, nikdy napříč, jako činí ostatní ptáci. Zimmermann pozoroval lelka, jehož spodek ve tmě světélkoval; ukázalo se, že kousky ztrouchnivělého dříví uvízly mu na peří (Ztschr. f. Ornith. u. Ool. 1907).

Za dne spí velice pevně, a vede-li si člověk opatrně, může se k němu přiblížit zcela blízko. Někdy však spává jen „na půl oka“, nejspíš probuzen, máje skoro víčka zavřena, leč dobře pozoruje smělce k němu se blížícího a rázem ulétá (viz Dr. Heinroth).

Po zemi se pohybuje prapodivně; tělo nese vodorovně, při čemž držívá krk vzhůru a rychle cape. Je-li mu jíti dále, pozvídá pěkně křídla, udržuje jimi rovnováhu. Lítá obratně a lehce; jaksi vlaštovkovitě se vznáší, třepetá a kolíbá se a střídaje pohyby ty uhání ku předu. Co provádí u hnízda, už jsem pověděl. Samička v ozdobných zatáčkách obletuje a křídly tleská o sebe, to na večer; za dne létá volněji a jako ospale, nejistě. Při vyrušení je slyšeti chraptivé zvuky „tak, tak“. Vábi ne nepříjemně a slabě „hejt, hejt“ a mimo tyto zvuky zaslechneme dost často zvláštní vrčení asi jako „urrrr, urrrr“, prvé vyšším, druhé nižším tonem. Tyto trilký jest slyšati nejčastěji večer a v noci v době námluv a bývá pronášeno 5—10 minut, nikoli jedním dechem, anobrž část při vydýchnutí, část při vdechnutí a proto souvisí navzájem a zdají se býti dlouhými. Uchází-li se dva ♂ o přízeň jediné křehotinky, střídají se ve svých pěveckých zápasech a lze pak malý rozdíl obojího „vrčení“ postřehnouti.

Živí se všelikými večerními a nočními hmyzy, jež jako vlaštovky obratně letmo lapají a svým širokým hltanem polykají i dost velké lišaje, můry, brouky. Lezoucí hmyzy sbírá se země, vznášeje se třepe-tavě po jistou dobu nad nimi. Za potravou zaletují dost daleko od svého bydlíště do osad, dvorů a p. I ve Vídni v malé soukromé zahrádce byl r. 1907 Kohnem pozorován a zhusta za teplých večerů v červnu a červenci (i srpnu 1908) ho vidám i u nás a jinde daleko od lesa. Druhdy zalétne „takový veliký pták“ za hmyzem i do otevřených v létě chlívů a byv polapen a prohlédnut a shledá se ona velikánská jeho „huba“ při tak nepatrném zobáčku, nic jinak než že šel „cucat“ kozám nebo kravám mléko z vemene; nač by byla ta jeho veliká huba? Odtud asi mohlo jediné vzniknouti ono pojmenování ve všech slovanských řečech (i jiných) = kozodoj.

Dály se už četné pokusy s jeho chováním v zajetí; byli to Tschusi, Liebe, Friederich a j. a shledalo se, že z mládí vychovaní lelkové snadno zkrotnou a uvykají tak, že volně vyletují a opět se navracují sami ku svému pánovi a životeli.

Dlužno jej počítati ku tak zvaným užitečným ptákům a veškeré hloupé pověry jako bláhové plácání odmítnouti a — vysvětliti (viz nahoře).

Lelek rudokrký (*Caprimulgus ruficollis*, Temm.)

Lelek jižní. — Srb.: Leganj rusogrlji; něm.: Der Rothalsziegenmelker, der rothalsige Nachtschwalbe.

Druhový znak s popisem: Povrchu světle popelavý a podél černě skvrnit; krk je zažloutle rezavý, shora podélně čárkovan, po stranách tmavě skvrnit, vespod černohnědý a příčně vlnkatý; krajní rýdovací pera zdobena jsou 12 cm dlouhou bílou skvrnou (obě pohlaví stejně a ani jinak se od sebe neliší). — Délka 31 cm větší našeho), křídlo 20·5 cm, ocas 16·5 cm, zobák 1 cm.

1. Strnad sněžní. — 2. Strnad laponský. — 3. Strnad obecný. — 4. Propáska. —
5. Strnad cia. — 6. Strnad cvrčivý. — 7. Strnad zahradní.

Jinak způsobem života shoduje se s naším lelkem. Obývá Portugaly, jižní Španěly a severozáp. Afriku. Často se zaletnou někteří do jižní Francie a na Maltu; jednou však byl uloven v Dalmacii a jednou v Anglii.

Lelek egyptský (*Caprimulgus aegypticus*, Lichten.).

Něm: Der aegyptische Tagschläfer, heller Ziegenmelker.

Druhový znak s popisem: Celý povrch je světle šedý a jen nepatrně tmavě čárkovan; týl se šíjí je plavě skvrnit; letky tmavohnědé, na vnitřním praporu každé je bílá chobotnatá kresba; spodek žlutošedě plavý a jemně příčně vlnkovan; z každé strany hrdla je bílá skvrna. — Délka 25·5 cm, křídlo 20 cm, ocas 12·8 cm, zobák 0·8 cm.

Obývá severní Afriku a dále na východ ještě Afghanistan a Beludžistan. Na Maltě byl třikrát uloven a po jednom kuse na Sicílii, v Anglii a na Helgolandě.

III. čeled': Kolibříci (Trochilidae).

Ptáci velikosti různé; hned skoro jako skřivan, tu zase o málo větší našeho čmeláka; tělíčko štíhlé, ale jadrné, silné; zobák různé délky, podoby a síly; svrchní čelist objímá spodní, takže obě tvoří jakousi rourku, v níž je skryt jazyk; slemeno v zadu je tupohranné a po obou stranách mělkou rýhou opatřené; v těch jsou umístěny nosní jamky, ačkoli v nich vlastních nozder (dírek nosních) není, ty jsou šterbinovité a blíže kraje zobáku se nalézají; u kořene dolní čelisti je lysé místočko. Nožky jsou titěrné, nepatrné, běháčků přitiskle opeřených; prsty, buď volné nebo u kořene nepatrně srostlé, jsou opatřeny velmi ostrými, špičatými drápkami, často delšími prstů samých. Křídla dlouhá, úzká, mírně šavlovitě zahnutá a v nich bývá 1. letka nejdelší a silnějším stvolem opatřena; stvol ten u některých druhů je dole ještě rozšířen; letek ručních je 9, spíše však 10, ramenních toliko 6. Ocásek 10perý s různé a všelijak vytvořenými, namnoze krajními zdobnými pery; zhusta bývá vidličnatý a krajní pera až 6 i vícekrát delší středních, avšak i prostě zaokrouhlený se vyskytuje a tu pak zase prostřední pera bývají nejdelší, nejzdobnější. Peříčko na těle je tuhé, hojné, skoro bez puchu či prachu, takže jen svým prodloužením tělo zakrývá. Mnohé druhy mívají chocholky, jiné ozdobné límce, jiné vousy a podobné pernaté chvostky jako příkrasy. Dle pohlaví a stáří mění se šat kolibříků i co do barvy i co do vyzdobení.

Jest jich známo sice neobyčejně mnoho druhů, ale nikoli dokonale. Nejlépe o nich psal ve svém nádherném díle Gould a také Reichenbach, Burmeister, Waterton, Cabanis, Audubon, princ z Wiedu a j.

Také roztrídění této čeledi působilo a působí dosud rozmanité nesnáze a my se v následujícím přidržíme systému Cabanisova jako Brehm ml. a o několika málo družích (viz vyobrazení) podrobněji i povšechně si povíme.

Kolibřík topasový (*Topaza pella*, aut.).

Tab. XVI.
obr. 124. Nádherný ptáček z podčeledi kolibříků křivoperutných (*Campylopterynae*) z rodu ptáků drahokamových (*Topaza*) vším právem si jména svého zaslouhuje, jsa jedním z nejnádherněji zbarvených kolibříků. Ptáčci sem náležející podobní jsou nymfám, nemají však tak širokých letek ručních, zobáček mají kratší, silný a poněkud zahnutý; křídla dosahují konce ocasu, který je zaokrouhlen, ale obě prostřední jeho pera nápadně jsou zúžena a prodloužena a šavlovitě se kříží.

Všec je ptáček pěknoučký, všemu se na něm obdivujeme, ale hrdélko jeho tof skutečný drahokam zasazený do sametově černého rámečku (viz hlava a obojek); topas, tof málo řečeno, snad smaragd — zvláště na světle, a ani to vše nestačí; řekněme tedy zlato, ačkoli ani s tím nesouhlasím. Nejlépe se podívati v museu na sbírku kolibříků a oceniti barvu tu sami. Odporuji. V ostatním popisu stačí náš obrázek, jen si k tomu třeba přimyslet, že všechny barvy závodí leskem kovovým, měňavým ve všech odstínech. — ♀ je barvy zelené s červenou hrudí, lesku jen chudého proti mužičkovi. — Délka přes 20 cm (i s oběma pery ocasními).

Vlasti jeho je Jižní Amerika, kde žije podle všeho jedině v Quayaně na stinných pobřežích řek a má blízkého příbuzného při horním toku Maraňonu.

Skřítek ozdobný (*Lophornis ornata*, C.).

Tab. XVI.
obr. 122. Zase takový skvost z ptačí říše z podčeledi kolibříků rajských (*Trochilinae*), z nichž skřítkové nádherní (*Lophornis*) zvláštní pernatou ozdobou na krčku jsou vyšňořeni. Jest to obojek, vlastně límec skládající se z úzkých, dlouhých a rozkošně barevných a okrášlených pírek, jež dílem přiléhají vespod, dílem odstávají po stranách krku. Na hlavě tvoří prodloužené peří hustou chocholku; šídlovitý zobáček je krátký, zdělí hlavy; křídélka malá a uzounká, trochu jen delší ocásku, který je složen ze širokých per a jest rovně zastřížen.

Ptáček sám je na těle bronzově zeleně lesklý, chocholku má hnědočervenou, přičná a úzká páska dole na hřbetě je bílá, přes tváře třpytivě zelená. Zdobná pera obojková jsou dlouhá, světle rudohnědá, na konci každé s krásnou zelenou skvrnkou; letky tmavo rudohnědé a rýdovací pera hnědočervená; zobáček pleťový, u špičky hnědý. — ♀ je zbarvení bledšího a beze všech příkras, nemá ani chocholky, ani peleriny.

Skřítek dvojlaloký (*Heliactinus cornutus*, Rchb.).

Tab. XVI.
obr. 121. Jest zástupcem rodu skřítků ocasatých (*Heliactinus*), který se od předešlých rozeznává dlouhým ocasem, zobáčkem delším hlavy.

♂ má na hlavě nad každým okem po chomáčku delších pírek — laloky; křídla jsou dlouhá, úzká; ocas stupňovitě klínovit a složen z úzkých hrotitých per.

Ptáček je leskle kovově zeleného peří na hřbetě, na temeni leskle modrý, lalůčky se mění z fialova do zelena, žlutava, oranžova a červená; hrdélko a krček ze předu s tvářemi jsou sametově černý, hrud s bříškem, strany krku, kostřec. krajní pera ocasní jsou běloučké, střední šedozeleň a letky šedé. — ♀ je bez zdobných laloků, na hrdle rezažlutá a bílá pera v ocase mají uprostřed černou pásku příčnou, jež zase ♂ schází. Zobáček je černý. — Délka asi 12 cm, křídlo 5·3 cm, ocas 5·6 cm.

Obývá hojně volně planiny v některých místech v *Brasilii*, jako druh před ním uvedený.

Silfa vlajková (*Steganurus Underwoodi*).

Podivně vyzdobený kolibřík je zástupcem rodu kolibříků v *vlaj-Tab. XVI. kových (Steganurus)*, jež jméno se vděčí velice dlouhým perům rýdo- obr. 125. vacím, jichž oba prapory od kořene stále se zúžují, až konečně se objeví na konci pouhý stvol, který je na špičce opět zdoben širokým praporkem — vlajky: celek činí dojem známé pápěrky při draní malého peří husího, u níž, jak známo, také se konec praporku nechává; zobáček mají krátký, skoro rovný; krátké nožky jsou kolem obrostly hustým chmýřím.

Ptáče jest povrchu, na bříšku, slabinách a bocích, jakož vespod ocasu a na řiti leskle kovově zelené, hrdélko s horní hrudí jest smaragdově zelené, zlatově lesklé barvy, jako penízky posázené; letky rudohnědé, ocas hnědý a obě »vlajky« jsou černé, do zelena lesklé jako kohoutí pera v ocase bývají. — ♀ je také povrchu zelená, vespod bílá, zelenavě šupinatá, spodní ocasní krovky zahnědlé a ocas její je složen téměř ze stejně dlouhých, na konci bílých per. — Délka 15 cm, křídlo 4·5 cm, ocas 9 cm.

Roztomilé to ptáče obývá severní země jihoamerické od *Brasílie* do *Venezuely*; bydlíštěm jeho jsou horstva pobřežní i velehory *Andské* až do výše 2000 m.

Kolibřík Sapfin (*Sparganurus Sappho*).

O něm napsal Goering, že v září sluneční se podobá ohnivé jiskře. *Tab. XVI. Náleží ku rodu silf vlečkových (Sparganura)*, jenž se vyznamenává obr. 123. zvláštním ustrojením ocasu, jehož krajní pera jsou víc než 5krát delší per prostředních, je tedy silně vidličnatý.

Ptáček náš s ohledem na slova Goeringova je povrchu ohnivě červený, na hlavě, krku a vespod kovově zelený, hrdélka poněkud světlejšího a lesklého; bříško na řiti je světle hnědé; letky rudohnědé, ocasní pera u kořene lesklá a ohnivé barvy oranžové až ku konci, špička každého je tmavě černohnědá. — ♀ je povrchu zelená, vespod šedě kropenatá, rýdovací pera kratšího ocasu jsou světle červená. Domovem jest v *Brasilii*.

Vždycky si tak myslívám, že když ta přemocná máť příroda své okřídlené dítky, ať už ptáky, ať motýle nebo brouky postavila do světa, že byla zpočátku velice štědrá, neboť hýřivě a plným rukama rozhazovala krásy, jimiž tvory své chtěla obmyslit, a také obmyslila. Proto se dostalo jedněm mnoho, až přes míru mnoho té krásy a nádhery v šatě a pak na ostatní se jí nedostávalo. Oni šťastlivci jsou exotové, tito — pastorkové barev všedních — jsou ptáci pásma našeho, jak jsme uvykli říkati palaearktického. A tak je to i s motýli a brouky. Než zůstaňme u ptactva. Aby nahradila, čím na jedné straně plýtvala, nedala těmto nádherným tvorům umění a dar zpěvu, který za to vložen do hrdélek těch odstrčených, šerobarvých ptáčat našich. Zpomeňme jen klokotu slavíka, hlaholu pěnic, písne kosovy a drozdovy a m. j. a vízme, že ani jeden z těch až na výsost vyšňorených exotů, kolibříků, papoušků a j., nemůže se pochlubit lahodným zpěvem, kterým nás na jaře potěšuje naše vrátivší se ptačí obec. Jen křiklouni, svišťouni a j. se mezi překrásnými těmi ptáky žhavých tropů nalézají.

Celá čeleď kolibříků skládá se právě z takových skvostných ptáčat. Všichni skoro, až na nepatrné výjimky jsou obyvateli horkého zeměpásu a to všude, kde rostlinstvu a květům se daří. Skoro ze 400 druhů kolibříků, které znal a shledal Wallace, vyskytuje se jich na 257 druhů v rovníkových krajích jihoamerických, asi 100 druhů v obratníkových krajinách Ameriky Severní (centrální) a jen 15 druhů v jižním pásmu mírném, 12 druhů v severním pásmu mírném a 15 druhů na ostrovech západooindických (Antillách).

Žhavá údolí, jako vysoké chladné regiony velehor i střední pásma jejich, vše to jimi oživeno; každý kraj tamní má svoje vlastní typické druhy dle toho, jaké květy a kdy se tu otevírají. A proč právě květy? Poněvadž většina těchto létajících šperků je odkázána víc než ostatní ptactvo na jisté určité rostlinstvo a hlavně jeho květy. Jedni vyhledávají květy rostlin nízkých při samé zemi, jiní vyšších křovin a i vysokých stromů si bedlivě všimají. Tito výhradně jsou pro místa osvětlená, jiní zase stinných míst ku životu potřebují. Jedni šťavu z květu, jiní po šťávě z kmenů se ronící slídívají. Shledalo se, že jisté druhy žijí jedině na tom ostrově, sousední pak ostrovy zase jinými druhy se honosí. Ale nikterak nesmí se pochybovati o tom, že by nemohli i delší cesty konati, alespoň u některých druhů se tak pozorovalo.

Podle dosavadních známostí o nich můžeme míti za to, že jsou to ptáci přeletaví, kteří nepobudou dlouho na jednom a též místě, potulujíce se za potravou jako ostatní opeřenci činí. Jisté druhy jen za určité doby roční byly pozorovány cestovateli. Audubon soudí, že se stěhují v noci, ačkoli najisto tak známo není. Vůbec nelze jich ani téměř pozorovati, unikají smyslům člověka a praví se, že ani sebe bystřejší zrak není s to letícího ptáčka sledovati. Nejlépe si dovedeme

úkaz ten — ovšem nedokonale, ale přece poněkud — zpodobnit na poletujícím lišaji v jarní podvečer, kdy květ od květu (kozího listu ku př.), keř od keře se mihá, přelítne — zmizí a také tak kolibřík. Let jejich ani se nesmí porovnávat s letem známých ptáků našich, žádný pták vůbec tak rychle nepohybuje křídly jako oni. Tu se třepetají na jednom místě jako by viseli a v momentu, jako větrem odfouknuti, zmizí, aby opakovali opodál totéž. Pohyb křídel nelze ani postřehnouti. I povahy jsou prudké, a život svůj prožívají v neustálém spěchu, kvapu a pohybu. Na květ si nikdy nesednou, nemají kdy, anobrž letmo ssají jazykem z korun květných sladkou šťávu jako naši lišajové. Někdy také na minutku usednou, ale ihned zase prchají, aniž toho lze pozorovati. Newton praví, že odvážlivec a nevzdělanec to byl, kdo prvý se pokusil zobraziti kolibříky ani letí. Ani tužkou ani štětcem nelze jich tak zobraziti. Ba ani s lišajem let jejich nelze porovnávat!

Při letu, nikoli při vznášení se nad květem, vydávají zvláštní ostrý bzučivý zvuk (zovou je také ptáky bzučivými), který není u všech druhů stejný. Není dosud objasněno, čím že bzukot ten vzniká, ale tolik je jisto, že průvan pohyby křidélek vzniknuvší je dosti silný.

Z toho, co tuto jen letem nastíněno, lze pokládati kolibříky za opeřené motýly a to doslovně. Slyšme, co Saussure vypravuje: „Vkročiv poprvé na stepi jamaiské, viděl jsem leskle zelený hmyz, který se přihnál rychle ku keři a poletoval větev od větve. Podivil jsem se tomu nad míru, jak obratně zvířátko uniklo mé síti a dostav ho, žasnul jsem ještě více, spatřiv místo hmyzu ptáka. Vskutku a v pravdě kolibřík se podobá motýlovi nejen postavou, nýbrž také chováním, pohyby a způsobem života.“

A tak mluvili a psali jiní. Bates sestřelil několikrát se stromu motýle místo kolibříka (upozorňuji ku přirovnání naši, třeba dlouhozobku povážkovou litající i za dne po květinách). Indiani, černoši i běloši mají jihoamerického lyšaje tibana a kolibříka za jeden a týž živočich a soudí, že motýl se dále může přeměnit v kolibříka. Také se ptáčci ti s lišaji hašteří, jsou konkurenty v zaměstnání, ve výživě.(?) Ze vší nádhery barev neuvidí člověk na letícím ptáčeti praničeho, až když jest v klidu anebo třepetavě vznáší nad květem a mimo křídly ničím nepohybuje.

Jako rorýsi ani kolibříci nejsou stvořeni pro zemi; nedovedou choditi ani poskakovati, nevědí si zkrátka rady. Ale při pití přece k zemi sletují, sedajíce na ni.

Dlouho se mělo za to, že vůbec nezpívají, ale není tomu tak, němí nejsou, ale vydávají tiché, avšak drsné nepěkné zvuky dle jedněch, jiní zase si pochvalují jasné vábivé zvuky, opět jiným se zdá, že cvrčívají při odpočívání a mnozí nechtějí o nějakém zpěvu ani slyšeti. Jak se v tom tedy vyznati? Je viděti, že ještě mnoho a mnoho nám lidem je neznámo ze života ptáků.

Zvláště bystrý mají zrak, jak všechna pozorování zdají se nasvědčovat. Ale ani co do sluchu nejsou za ostatními ptáky a o hmatu rovněž nemožno pochybovat, neboť kterak by mohli z hlubin květů vybírat potravu? Jazyk jejich jim koná podobnou službu, jako datlům, je sondou a zároveň přístrojem ku polykání. A konečně, že i chuť je u nich vyvinuta dostatečně, dokazují tím, že rádi mlsají sladké věci. O čichu nelze ničeho zvláštního a jistého povědět.

Nepřátelům dovedou uniknouti v pravý čas, leč vůči člověku se klamou velice, přílišná důvěřivost k němu jim bývá osudnou a proto se stávají často a snadno jeho kořistí. Co se potavy jejich týče, o tom panují dosud mylné náhledy. Původně se myslelo, že se živí medovou šťávou květů a mnozí a mnozí z badatelů byli s tím za jedno. Až Badier (1778) objevil, že se živí hmyzem a zajatí kolibříci jen cukrovou vodou a sirupem krmení proto brzyčko hynuli, že nektar květový jen nahodile polykají, avšak hlavní potravou jsou jim droboucí broučci na dně květů se ukrývající a medem se živící. V žaludku pitvaných kolibříků našel samé zbytky hmyzí a pavoučí. Po něm pak i jiní badatelé shledali pojednou výzkumy Badierovy za správné, na př. Wilson (1810), princ z Wicdu (1821), Audubon (1831), Gosse a Burmeister (1847). Ze všech jejich popisů a líčení vyznívá tenor: kolibříci se živí téměř jenom hmyzem, ano mnozí jej i obratně ve vzduchu lapají. (!) Toto ale Burmeister se vši rozhodností popírá. Kdo má pravdu? Štěstí, že v tom nespočívá blaho národa!

V době páření se jsou ještě čilejší a bojovnější než jindy, soupeří zápasí, zuří mezi sebou, až některý mrtev klesne a vůbec v době hnízdění vrhají se na každého tvora poblíž hnízdečka. Tato si staví všichni skoro podobná a všichni druhové jen dvě bělavých vajíček snášejí. Kolibříčka ta je zrobena z bavlnovité látky (ne zrovna bavlny) a do ní jsou vetkány různé rostlinné součástky jako lišejníky, šupinky kapradin a p. Lišejníky bývají různých barev a různých druhů, jak právě jsou po ruce a jakého je který zvláštní milovník. Umístěné hnízdečko nebývá vždy stejné, což přirozeno. Buď na vodorovné větvičce, nebo ve vidlici větví, buď pod vějíři kapradin je ukrývají, leč většina kolibříků je upevňuje mezi stébly travin nebo tenkými haluzkami. Stébla spletou tak, že jsou dobrými nosiči hnízdečka.

Na vejcích sedí ♀ 10 dní a mláďata dospívají v témdni (Audubon). Tomu však jiní odpírají anebo píší jinak. U Burmeistera se líhnou až po 16 dnech, po 14 dnech holátka otvírají teprve očka a po 4 nedělích dorůstají, mohouce létat; leč ve hnízdě ještě zůstávají. Tohle je zase jedna taková záhada!

Konaly se četné pokusy s pěstováním a chováním kolibříků v kleci, v pokoji, zkrátka v zajetí a nestačí místo chtítí zdar či nezdar všech

zaznamenati. Bullock jich měl asi 70 a udržel je při malé pozornosti a péči po kolik neděl. Že by se v zajetí sami ubíjeli nebo byli nezdrotní, není pravda. Naopak lehce se vpravili ve svůj stav. Ostatně nebudeme se obíratí náhledy a protináhledy, námitkami, důvody a subdůvody — mohla by z toho pojítí opět — záhada.

Pověst o chytání kolibříků velikými pavouky sklípkaný jest právě jen pověst, neboť povaha ptáčat tomu nijak nenasvědčuje. Snad zamotaný do pavučiny — budiž, to připustiti lze, ale tak nemotorní ptáčekové ti nejsou.

Rád krátkonohých (Brachypodes = Insesores).

Rád tento v sebe pojímá několik čeledí bývalých řádů křikavců a lehozobců, které se od sebe velice různí. Celkem mají tvrdé a pevné zobáky, poměrně krátké nohy, jichž běhák (nártí) zpředu je napříč štítkován, vzadu je buď lysý nebo drobně šupinatý; slabé prsty jsou více méně vespolek srostly. Co do hnízdění se — většinou doupňáci — jakož i do barvy vajec namnoze se shodují úplně, jsouce v ohledu tom příbuzní s ptáky datlovitými. Počítáme k nim naše nejkrásnější evropské ptáky, takofka exoticky zbarvené: dudka, mandelíka, vluh a lednáčka, jakož i obsáhlou čeleď exotických papoušků (pravých křikavců = Volucres).

I. čeleď: Dudkové (Upupidae).

Zobák šavlovitě nebo srpovitě zahnutý; dráp zadního prstu delší a silnější onoho u prstu prostředního; křídla mírně dlouhá a zakrouhlená; ocas 10 perý. Známo jich na 20 druhů.

1. rod: Apupa, Linné.

Ptáci postavou svojí a nad jiné význační svojí velikou chocholkou, dlouhým zobákem a pestrým zbarvením. Zobák je delší hlavy, mírně dolů zahnut, ale tenký, štíhlý, trochu ohebný, se stran stlačený, na konci přitupělý, téměř s trojhrannými — nikoli vydutými jako u ptáků ostatních — nýbrž plnými, k sobě přiléhajícími čelistmi; nozdry umístěné poblíž čela jsou malé, oválné a odkryté; jazyk nepatrný, kratičký, trojhranný a plochý; nohy krátké, ale zavalité; ze 4 nevelikých prstů jsou obráceny 3 do předu a 1 do zadu; ve křídle je 4. a 5. letka nejdelší; rovný ocas je prostředně dlouhý o širokých perech; hlava zdobena krásnou chocholkou, jež je složena z dvojité řady úzkých per, z nichž prostřední jsou nejdelší. Pomocí silných pokožních svalů může pták chocholkou touto velmi snadno pohybovati t. j. buď rychle rozložiti a pak tvoří jakousi širokou vějířovitou přilbici, jež ptáku nádherně sluší anebo zase okamžitě složiti a pak ční na zad hlavy jakoby druhý zobák; pestré perí jest měkké, širokých praporů. Rozdíl mezi mladými

a starými není téměř žádný anebo jen nepatrný. Dudkové se dovedou po zemi obrátne pohybovat; kráčejece pokyvují hlavou; živi se hmyzem a jeho larvami; hnízdí se v dutinách jakýchkoli na zemi nebo blízko nad ní. Známé jich 5 druhů.

Dudek *) (*Upupa epops*, L.).

Dudák, dudáček, dědek, lulek, hřebínek, kozlíček, smradoch. — Rus.: Udot, kukuška, pelušok a j.; pol.: Dudek, hupek, lubek, wudwudek a j.; chorv.: Pupavac, rajski pjevač, božijak, kraljev kokot (Bos.), kokotič (Dalm.); srb.: Božij kokotič, deb. delek, futavač, ptičar a j.; bulh.: Pupunjak, pupovec, pupu; slovin.: Udeb, bud, hubkač, mutec, smrdát, smrdela, smrdokavra, udod a j.; hornoluž.: Hupak, vupak; něm.: Der Wiedehopf, Kuckucks-lakai, Dreckhahn**) a j.

Druhový znak: Chocholka z dvou řad per rezavých, na konci černých; konečky Tab. XVI. ty jsou u zadních per bíle omezeny; ruční letky černé, poblíž špiček s bílými příčnými pruhy; 1. letka úzká; ocas černý, na prostředku zdoben širokou bílou páskou přičnou. — Délka 25·3 cm, křídlo 14·8 cm, ocas 9·5 cm, zobák 4·8 cm. obr. 129.

Hlava s krkem jsou rezavě plavé, hrdlo bělavé, břicho bílé a více méně tmavě podél proužkované; zobák narezavěle šedý je na konci černý; duhovka tmavohnědá; běháky šedé jako olovo. — ♀ je o poznání menší a také má kratší chocholku i mdlejší zbarvení.

U zakaspijského dudka *U. epops loudoni*, Tschusi převládá bílá barva na partiích křidelních (na ramenních letkách a krovkách) přecházející do vnitř do rezavožluté. — Další příbuzní našeho dudka jsou: dudek indický (*Upupa indica*, Hodg.), jenž nemá černé konečky per chocholových bíle omezeny; žije v jižní Asii a na Cejloně. — Dudek somalský (*Upupa somalensis*, Salvad), jehož konce ramenních letek jsou na konci zdobený bílou příčnou páskou a jejich dolní dvě třetiny jsou rovněž bílé. — Dudek jihoafrický (*Upupa africana*, Bechst.) nemá žádné bílé pásy na ručních letkách, na břiše je rudohnědý a bez proužek; žije mezi Kongem a Zanzibarem a dále odtud na jih. — Dudek madagaskarský (*Upupa marginata*, Bonap.) má bílou příčnou pásku ocasní jen uzounkou, za to širokou páskou na prvé letce.

Území, na němž je dudek rozšířen, jak už z pověděného vysvítá, je přerostlé. Vyskytuje se v střední a jižní Evropě; v Anglii je vzácným, hnízdo jeho tu bylo nalezeno jen asi 18 krát. Na sever dostu-

*) Viz aut. články: »Z historie o dudkovi« Lovce. Obzor VIII. (1908) str. 148. »Ze života dudka« ibid IX. (1906) str. 3 a násled.

**) V novém Naumannu III. vyd. (1896—1904) svaz IV. je uvedeno 435 trivial. názvů pro dudka všech jazyků evropských i mnohých exotických. Jen Vlaši jich mají 111, Němci 100, Francouzi 78, Řekové 22, Angličané 18, Maďaři 17. Srbové 15, Arabové 12, Rusové a Dánové po 9, Hollandané 8, Hebrejci 7, Bulhaři 6, Čechové (dle Šira) 8 atd. Kdo (se) nejvíce ptáky obírá? Hádejte!

puje dost vysoko (Švédsko); kruhu polárního jen v mimořádných případech dosahuje a byl jako vzácný host pozorován ve Finnmarkách (na 70° s. š.) a v Laponsku také byl střelen, leč nikde se tam nehnízdí. Asi po 60° s. š. byl ještě jako hnízdivec nalezen. Celkem ho ale všude ubývá, jak zprávy stále dokazují. Obývá celou Sibiř až po Japonské moře, je obecným ptákem v Číně, ne tak v Japonsku, jak se zdá. Velice hojným je v stepích kirgizských, obzvláště na tamních pohřebištích, kde jej obyvatelstvo rádo vidá a chrání (bezpochyby z pověry?). Na jihu Evropy je hojnějším než v severnějších zemích a jsou to zejména nížiny podunajské v Uhrách, Bulharsku až do Dobrudži. Za tahu se objevuje v jižní Asii, sev. Africe, západně až na Kanárech a po Senegal, na východ v Egyptě a Nubii a putují do konce až do jižní Afriky. Brehm ho našel v každé vsi africké, ba i ve městech. A jaký také div konečně!

Obr. 52. Dudek obecný.

Tam se mu starají o živobytí lidé, jichž přirozené pohodlí a vrozená lhostejnost naplňuje kde jaké zákoutí hromadami hnoje, smetí, odpadků, výkalů. Protože supové, zdravotní to policie i se svými drabanty, nejsou s to postačiti vše odkliditi, zbývá na dudečka hojnost všeho dobrého, čehož on si také ve

všem klidu a nenuceně poprává. Jaké spousty červů, larev, kukel, brouků, much atd. se tu zdržují, snad si dovedete představití, přimyslíte-li si k tomu ještě tamní horké podnebí. Proto jej tamní domorodci rádi kolem sebe trpí a on také je tak důvěřivý, že se usazuje uprostřed osad jejich a každého vhodného místočka ku hnízdění se používá; jest tu nejen ptákem tažným ale i hnízdivcem. Také uvnitř Pekingu se hnízdí. A nyní si zpomeňte na naše dudky! Tady je to právě naopak, zde je ptákem plachým, úzkostlivým a proč? Hm, toho netřeba ani doslovně prozrazovati.

Jinak v našich vlastech nikde není dudek hojným, ani v sousedním Německu ani ve Švýcarech a místy je docela neznám. Objevuje se u nás v první polovici dubna, o něco dříve než kukačka a proto se mu dostalo lichotivé přezdívky „lokaje kukaččina“ (Kuckuckuslakai nebo Kuckuckusbote). Ačkoli dle lidové pověsti mají oba tito ptáci jinou

záležitost mezi sebou dosud neurovnanou. Opouští nás také brzo od srpna do zří a to obyčejně v noci, jako četní drobní ptáci pro bezpečnost činí.

Obývá nejraději kraje lesů listnatých, jež mezují s lučinami a pastvisky, na nichž se pasou ovce nebo hovězí dobytek; také řídké lesy s travnatou půdou bez podrostu, lesní lučiny, travnaté plochy v oborách a t. p. Nížinám a vlhčím polohám vždy raději dává přednost před pahorkatinami anebo docela vyššími horami. Jest více ptákem polním a lesním, ačkoli tuze daleko do polí zrovna rád nezaletuje. Také ho nalézáme ve větších porostlinách, kde hojně vrb, topolů, ovocných stromů a p. roste a mezi tím travnatá lada se prostírají. V asijských horách prý dostupuje výše až 4000 m. (!)

Hnízdí se v dutých stromech, tuze rád ve vrbách, v dutinách zdí, tarasů, skal, pod kořeny stromů, pod mezemi; ale také pod střechou, v stodolách, hromadách kamení, v alech i králičích norách (1904), dle Brehma a Schubarta i v záchodech (v Egyptě i Carycině v Rusku). Pallas našel jeho hnízdo o 7 mláďatech v hrudníku mrtvolky a nejnověji se shledalo, že i budek ptačích a to ve výši až 10 m používal. Otvor do dutiny miluje spíše menší a vnitřek pokud možno zetlelým dřívím (mělí) na dně vyplněný; to tvoří měkkou a přirozenou podložku hnízdní, na níž snese ♀ beze všech větších příprav svoje vejce. Kde však takového nic nenalézá, pak ovšem si robí nedbalé hnízdo ze stébélek, kořínků, trávy, jež sem tam kouskem suchého kravince „proti molům“ opatří. Že by jen a jedině stavěl dudek hnízdo ze samého hnoje anebo ještě horšího materiálu nenašel jsem a není to pravda a hned farář Jorn (1742) se jej v ohledu tom zastal.

O počtu vajec jsou záznamy různé; obyčejně 4—5 vajec činívá plnou násadu, ale byly už nalezeny i o 9 vejcích (i hnízda o 9 mláďatech — Leverkusen), Radde pak dokonce mluví o 9—12 vejcích (Ornis caucasica). U nás již 6 vajec je řídkou výjimkou. Barvy jsou špinavě zazelenale bílé nebo žlutošedé, načervenalé šedé, zahnědle šedé anebo docela čokoládově hnědé, vždycky jednobarevná, zřídka příjemně fupkovaná. Průměrná velikost 25·8 × 17·4 mm, váha 0·336 g. Snášívá je v květnu a vysezuje za 16 dní, byvši na hnízdě ♂ krmena. Sedí tak horlivě, že se dá i polapiti; kromě toho ztrácí na spodku (břiše) i peří, takže se tu objevuje lysé místo (něm. Brutfleck), což možno nalézt u mnoha ptáků.

Ačkoli se mláďata podobají ♀, přece zobák jejich jest mnohem kratší. Staří je krmí larvami, červy, brouky; přes to, že se o ně náležitě starají, rostou pomalu a dlouho tedy ve hnízdě zůstávají. Výkalů mladých staří neodstraňují z hnízda, jako činí mnozí a mnozí ptáci (ano mnozí je i slupnou), následkem čehož se nahromadí tolik trusů kolkolem, že v něm mláďata jsou skoro zahrabána a celek činí dojem hnusné, nečisté hromady výkalové a za horka notně páchne a to bezpochyby

mnozí nalezli a nadělali o jeho „stavitelském umění“ těch nepěkných klepů. Odtud ale také různá úsloví vzala svůj původ. „Páchněš jako dudčí hnízdo“. Starý Klein varuje každého: „Měj se před dudkovým hnízdem na pozor!“ Norové říkají: „At stinke som en Haerfugl!“ — zápáchá jako dudek a latináři slovy: „Turpis avis, proprium quae foedat stercore nidum“ také patrně „opěvují“ dudka. Jakoby hnízdo orlí, sokolí, volavčí, kormorání a j. vonělo a jsou to hotové masné a rybí krámy! A, s dovolením, čichli jste si už někdo ku hnízdečku vlaštovčímu? Už vím, co řeknete! Přirozeno, že zápach přenáší se z „postýlky“ na dudčata, ale po vyvedení brzo z nich vyvane a pak už do hnízda, kde zatím opanoval hmyzí pronárod, více se nevrátí. Vidíte, v kleci nebo pokoji dudek nepáchne, je-li ovšem dbáno čistoty se strany živitele. Wigger zkoumal mladé dudky a shledal, že ve žlázách kostrčních (na „biskupu“) mají smrdutý, zahnědlý sekret, který odtud mohou dle libosti vystřikovati a to zajisté v čas obrany a snad i celý ten „smrdutý palác“ dudkův je proto tak pořízen. Byli by to tedy pernatí smraďoši (viz některá lidová jména slovinská a j.) O starých se nikde něco podobného nepraví.

Povahy je dudek bázlivé, plaché, nesmělé a člověku (u nás) zdaleka se hledí vyhnouti prchaje do větví blízkých stromů anebo o hodný kus dále do polí. Vypadá velmi pestře, krásně mu sluší pohyblivá vějířovitá chocholka (říkají mu proto také kakadu), kterou umí, jako koketné Spanělky vějířem, velice čile pohybovati, skládati a rozkládati, při tom vymršťuje ocasem vzhůru a kloní se. Nyní ten pěkně pruhovaný jeho šat, není-liž to opravdu slíčný zjev? Jen že je při tom ubohým hrdinou! Bojí se dravců náramně, ba už jen mimoletící vlaštovice nemálo mu nažene, natož pak vrána, nebo docela opravdovská „škodná“. Jakmile některého dravce shlédne, přitiskne se k zemi, rozloží ocas dokola a křídla podle sebe roztáhne na zem, hlavu hodí na zad, aby zobák při tom strměl vzhůru a tak v této prapodivné posici setrvává, pokud nebezpečí neminulo. Jaký jiný účel by toto pitvoření mělo, nežli že tím chce klamati nepřítel? Však on také vypadá při tom, jako kousek strakatého kloucku, hadříčku, ale nikdy jako pták. To činí jen tehda, nezbylo-li mu času spasiti se útekem.

Jde-li, kráčí švarně, hlavou při tom pokyvuje (jako špaček, konipásek) a zobák dolů sklání a líbil by se vám jistě, moci jej takhle z úkrytu pozorovati. Na stromech se mnoho nezdržuje a musí-li, tož sedá vždy na tlustou větev uvnitř koše se ukrýváje, že ho tam velmi zřídka lze uhlídati. Samotářem je odjakživa, snad proto, že — dle pověsti — na něm kukačka chce pořád vydluženou korunku a kdyby ji konečně odvedl, ptám se, co by byl bez ní? Nestojí o jakoukoli společnost mimo svou „polovici manželskou“. Vzájemné zápasy, dojde-li někdy až na ně, nejsou tak zlé a kruté a odbudou se spíše chraplavým křikem, vyzývavosti, neklidným poletováním. — Co jsme řekli dříve? Ubohý hrdina, ačkoli

tak statečně s tou přilbou a zobcem vypadá. Lítá lehce, ale jaksi trhavě, hned volněji, tu rychleji mávaje vydutými širokými křídly, což se nevyjímá právě pěkně a po letu jej poznáte podruhé zdaleka již a možná, že si zpomenete při tom na sojku.

Hledá-li potravu, a to vždy jen na zemi, po lukách posečených, lesních cestách, polích, mezích, hrázích, po strništích a j. mívá chocholku na zad složenou. Nejvíce zkusí tato korunka při námluvách, to je nějakého rozkládání, když se skloněným zobákem a úklonami kolem své vyvolené tančí menuett. Někdo „mluví očima“, někdo „vějiřem“, nu a dudek zase chocholku.

Živí se rozmanitými brouky, kobyčkami, cvrčky, krtonožkami, komáry, larvami a p. hmyzem, který dovede pincetovým zobákem vyhledávat i vybírat z měkké půdy nebo kravinců a jiných výkalů zvířecích, někdy i na prst z hloubi. Broukům otlouká prve veškeré částky chitinnové (krovky, hlavy, nohy), načež je vyhazuje do výšky a teprv lapá zobákem jistě a obratně, aby je pozřel. Někdy mu to dá dost práce, než se mu větší sousto pohodlně umístí v hltanu, což se děje za ustavičného třesení a kývání hlavou; kratičký jazyk mu nikterak nestačí a nepomáhá při tom. Proto vždy jsou mu milejší měkké larvy a červi než tvrdí brouci; zdá se jakoby ho žraní namáhalo víc než jiné ptáky. Také chňapá po létajících mouchách.

Jarní hlas dudkův je známé volání čili dudání „du du du“ (také „hup — hup, hup — hup“ nebo trojí „hup hup hup“); zřídka kdy se ozve čtveré nebo vícere zadudání. Každé této slabice pomáhá silným pohybem hlavy. Sedá při tom obyčejně v hustém koši stromovém, aby ho nikdo nepozoroval, jak se namáhá, jako vůbec ho nikdy neuvidíte na volném místě sedět, aby byl zřetelný a z daleka patrným. Hrdélko nadýmá, chocholku rozkládá, zobák dolů sklání, stojí zpřímá a tak svoji daleko slyšitelnou písničku vyluzuje. Přece jsme ho tedy při tom dudání viděli. Mnohému neznalci mohlo by se zdát, že slyší hodně vzdálené štěkání psa, zvláště když pták v zápalu lásky zvuky ty častěji opakuje. V mnoha řečech evropských i jeho latinské pojmenování rodové „Upupa“ dostalo se mu podle toho volání. Vedle těchto zvuků, řeknu typických, vábí také chraplavými tony, asi jako „rrr rrrr“ (křik špaččí).

V zajetí se dá dudek ochočiti a nejlépe se to daří s mladými ptáky; staří brzo hynou touhou po svobodě. Stölker měl párek po 5 let, jiný milovník ptáků živil jednoho po 18 měsících syrovým masem, jiného udržel po 3 léta. Také se naučí vyletovat i zase domů vraceti a janda vypravuje tklivý případ, kterak krotký jeho chovanec touhou po zamilované jeho sestřičce zahynul. Je milo popatřit na takového ptáka, an živiteli svému hned na hlavu neb na rameno se hledí posadit, stává se někdy až dotěrným, obtížným. Zdá se, jakoby rozuměl pokynům i slovům pěkným nebo káravým, jsa velmi pozorným ptákem. Jiný případ

také osvětlí pověděné. Jistý pán v Linci dostal r. 1889 na jaře docela mladého dudečka, skoro ještě neopeřeného a nevěděl si s ním rady. Ptáče sedělo neustále jen ve hnízdě pro ně na rychlo urobeném a zobák nechtělo otevřítí a jen násilím musilo býti cpáno. Asi za týden, když už i dětem to bylo fádním, najednou začal přece brátí z ruky své ošetřovatelky (vložit se do toho služka) kousičky syrového masa, žížaly a p. a na zavolání ji následoval. Stával se čím dál přítulnějším a krotším; říkali mu Michl. Po čase tak se ochočil, že se služkou i z domu vycházel. Šla-li pro maso k řezníkovi, provázal ji, po střechách poletuje a čekal křiče, brzo-li se mu dostane soustečka masa od cesty. Zpáteční cestu však konal buď na hlavě nebo na rameně služčině. Už mu byly 3 měsíce, spával na pažení dveří a vyletoval si svobodně oknem sem tam, ale vždy na zavolání „Michl“ přiletoval ku služce, ale jen k ní a jen jejího hlasu uposlechl a jen z její ruky bral potravu. Sám si nedovedl ničeho naléztí a brala-li služka košík, hned se ji za průvodce nabídl.

Bylo pozdě v létě a domácí obávající se blížící bouře a možného krupobití, poprvé zavřeli Michla do voliery v zahradě. Ale ten dělal! Zrovna zuřil, křičel, kloval, třepetal se, žráti nechtěl a ani svoji ošetřovatelky Marjánky znáti nechtěl a všechno chlácholení neprosplávalo. Ráno jej zase pustili z klece, aby po starém obyčeji provázal služku na koupí. Ale ku velikému překvapení všech vyletěl křiče oknem a více se nevrátil, ač jej po tři dny v okolí pozorovali. Bázeň před vězením jej nadobro zapudila. (Mitth. über die Vglwlt VIII. 1908.)

Do malé voliery se nehodí, jsa vůči drobným ptáčkům zlomyslným, ano i své vlastní, je-li jimi přetížen (podvrženými) v kleci usmrcuje, jak se zkouškami dokázalo. (Stölker). Také sok soka v zajetí usmrtil a z něho okusil (Freyberk). Samička kdysi usmrtila 19 mladých snovačů a 4 mladé špačky a požírala je, zbytky si ukládajíc (Brehm). I na svobodě útočil na skřivana (Dušek). Naproti tomu, vypravuje Hornung, uzavřel dudek v zool. zahradě vřelé přátelství (po předchozím nepřátelském střetnutí, které ve prospěch dudka dopadlo) s lasičkou, tak že žrali spolu z „jedné misky“.

Jest zvláštní, že dudka v zoolog. zahradách poměrně málo kdy zřime, tak na př. v Londýně jich měli celkem 10 kusů v létech 1865, 1866, 1868, 1887, 1892. Stölkrovi snášely ♀ ♀ v zajetí mnoho vajec, ale nikdy se na nich nehnízdlily; za to adoptovaly cizí podvržená mláďata dudčí v době páření jim do klece vložená.

Již v pradávných dobách děje se zmínka o dudkovi, který nebýval dle všeho tak vzácným, jako je dnes. Již ve 3. knize Mojžíšově je řeč o ptáku „dukiphatu“, jímž míněn dle všeho dudek, jak soudí jedni, druzí zase, že tetřev tím míněn, tomu chtějí. U starých Egypťanů požíval úcty nemalé, jsa zván Apopis, také „bratr slunce“ (Helion adelphos).

Orus, hieromat, nosíval na konci své berly dudčí hlavu. V legendách arabských rovněž hraje roli nemalou. Aristoteles a jiní řečtí a latinští „literáti“ o něm psali nebo se zmiňovali a F. Oder (1888) zpracoval monograficky „dudka v řeckých bájích“. Podrobně se o něm rozhovořil Aldrovandus a Plinius. Jiný, Cardanus, odporučoval si před spaním natřít spánky dudčí krví pro pěkné a předivné sny, od čehož zase Jacobus vážně zrazoval, mině, že člověka budou pronásledovati ve spánku duchové zlí a nefestní. Conrad z Megenberku viděl v dudkoví obraz licoměrnictví, pokrytectví, protože pod svým pěkným povrchem skrýval špatnou a nešlechtnou duši. Černokněžníci a všelici šarlatáni používali ve středověku zhusta dudčího srdce. Kdo podržel jazyk dudkův chvíli proti hlavě, zostril si tím paměť. Vložilo-li se právě jeho křídlo na podušku spícího člověka, neprobudil se spáč takový, pokud talisman ten nebyl sňat. Kašpar v „Čarostřelci“ (II. dějství 10. výstup) přidává do kouzelné směsi, když cituje pana Samiela „pravé oko dudkovo“. Dle Francie (1612) libuje si dudek blízkost hrobů a mladší Bechstein (1846) zbásnil docela i mystické účinky dudkovy, jež tuto u nejvolnějším překlada podávám.

„Oko jeho působí při liti kouli, že se rána nikdy cíle nechybí. Srdce jeho při srdečních bolestech jsouc teplé ještě přiloženo prospěšně účinkuje. Jazyk dává dar prorocký, což je důkazem, že na mnohém chudasu prorokovi poznáváme, že jeho jazyk od dudka pochází. Peří dudčí v šátek vložené a na hlavu přiložené konejší bolesti. Krev pak na skrářnovou tepnu přiložená příjemné přináší sny. Vše to vyzkoušeno, čemuž sotva kdo uvěří.“

II. čeled': Mandelíci (Coraciidae).

Rody mandelíků mezi sebou vykazují mnohé různosti, jakož i četné shody s ostatními ptáky. *) Povšechně vzato mají havranovitě, zhusta ploše stlačené zobáky se slabým háčkem na konci (bez výkrojeku či zejku), křídla dokonale vyvinutá (vyjímajíc mandelíků pozemních) a běháky většinou krátké (Dle Reichenova).

1. rod: Coracias, Linné.

Zobák silný, málo kratší hlavy, dost rovný, vrchem zaoblený, ale ku konci obě čelisti jsou poněkud zahnuty, vzadu široký, ku předu stlačený; šikmé, šterbinovité nozdry jsou umístěny u čela a jamky nosní

*) Je patrné, že celý tento řád krátkonohých (také lehozobců) byl jen proto stvořen, že systematické si nevěděli rady, kam druhy v něm nyní zařadění, mají umístiti, jak prozrazuje již Brehm ml. V novém Naumannu zahrnuti jsou pod »datlovité ptáky« (Picariae).

jsou shora blankou zakryty; kořen zobáku je opatřen tuhými štětinkami, za okem je lysinka; krátkoprsté nohy nejsou silné, běháky zřepdu destičkami kryté, vzadu a po stranách hrubě síťnaté; krátký zadní prst je opatřen krátkým drápkem; tři přední prsty nejsou srostlé; křídla dlouhá, hrotitá, 2. letka v nich nejdelší; u 12 perého ocasu je nejkrajnější pár per u starších ptáků (obzvláště ♂) poněkud prodloužen, jinak je ocas rovný, někdy vidličnatý nebo stupňovitý. Peří je přilehavé, nepatrně rozčísnuté a zvláště krásných barev. Rod tento (dle Nitsche) má jen jediný a to slabý pár svalů zpěvných v chřtánu, schází mu tudíž ústrojí zpěvné, jež havranovití přece lépe mají vyvinuté. Jiná pamětihodnost je ta, že pod kůží jejich jsou dvě značné vzdušné buňky (vaky), jedna zřepdu na čele, druhá na spodu lebky a kolem krku. Známo jich celkem 10 druhů, skoro vesměs v Africe a již. Asii.

Mandelík (*Coracias garrula*, L.).

Mandlíček, mandelíček, mandelínek, mandelinka, mandelář, modrák, modračka, mrázek, holomrázek, hlídač, rapák, zelená vrána. — Rus.: Sivograk, kraska, rakša, sivronok, karga zelenaja; pol.: Kraska gwarliwa, krasnowrona, sinowronka; chorv.: Smerdivrana, modrovrana; luž. srb.: Rakajca, zelena kavka, kabija; slovín.: Zlatovronka; srb.: Zlatovrana modrulja; něm.: Die Blauracke, die Mandelkrähe, der Roller.

Tab. VII.
obr. 43.

Druhový znak: Hlavní zbarvení je modrozelené, hřbet světle skořicový, kostřec, krovky ramenní, letky vespod krásně azurově modré, běháky temně žluté; za okem je lysé místo; pera rýdovací se valně v délce neliší, obě prostřední jsou modrá nebo šedo zelená. — Délka 31·6 cm, v rozpjetí 65 cm, ocas 11·7 cm, zobák 3 cm.

Ocas zespod je tmavomodrý, na konci světle modrozelený; obě krajní u špičky tmavší (st. ptáci); zobák načernalý, oko hnědé. — ♀ nelze skoro rozeznati, leč pitvou, ač barev není nikdy tak živých jako ♂. Pelichají na podzim, podruhé (vybarvují otřením okrajů per) na jaře.

V Zakaspijsku žijící mandelík je celkem bledších barev, zejména na temně modrých partiích křídelních a jako geografická forma nazván *C. garrula semenovi*, Loud & Tschusi.

Mandelík je rozšířen po jižní a vých. Evropě nejseverněji až po Helsingfors ve Finsku; v těchž šířkách obývá záp. Asii až po Kašmír; kol moře Černého a Kaspického jest ale nejhojnější. Kromě toho i v sev. Africe od Senegalu až do Egypta a vůbec sever černé pevniny za tahu hlavně navštěvuje, jenže cílem jeho pouti je Afrika celá až ku mysu Dobré naděje a na Madagaskar. Místy se hnízdí ve Španělsku a jižní Francii, jakož i v protilehlém Alžiru a Marokku, v Italii je už vzácnějším, v Turecku opět hustěji přichází jako v Uhrách, Valašsku, jižní Rusi a Dobrudži, kde už je všude obecným ptákem. V Řecku více jen za tahu než jako hnízdivce se objevuje. Zajímavé jest faktum, že se man-

delik v jižních a západních územích maloasijských, kde je obecným zjevem, všude vyhýbá strace a kde ta se zdržuje, on se nikde nehnízdí (Fellow-Diederich v Ornis 1889). Severnější země zřídka vyhledává, ačkoli novější dobou se počet jich v Livonsku rozhojňuje a ve Vých. Prusku se vyskytuje dle zpráv z r. 1907 ve všech tamních lesích. Močálovitým krajinám a horstvu se vyhýbá, ale rád si vyhledává světlé lesy v písečných, stepních krajinách, jakých na východě není nedostatek; tuť břízy a jiné staré listnaté stromy, jako doupné duby a buky rostou, dále borové porosty, ale nikdy hluboko v lese se neusadí, nýbrž na pokraji, aby odtud mohl zaletovati do polí a luk, zvláště takových s osamělými stromy nebo skalinami, opuštěnými chatami a p. — pro něho to rozhlednami. V době žní na lukách nebo na polích možno ho přistihnouti i na mandelích obilí a kupách sena, jetele, odkud pátrá po hmyzu v nejbližším okolí a to mu vyneslo jeho české i německé jméno. Že by ale na mandelích škodu dělal zobáním zrní, je tlach a krátký rozum, jenž soudí podle jména a dále ne.

Na jaře přilétá obyčejně v druhé polovici dubna, někdy až počátkem máje a stěhuje se koncem srpna a opozdilci ze severu i v září. Tak 28. září 1905 byl střelen při koroptvím honu na kraji lesa u Bíl. Podolí nádherně vybarvený ♂ st. — jistě jeden z takových. Dlouho tedy u nás nepobude. Na jihu ovšem přilétá dříve a později se navrácí.

V našich vlastech na vhodných místech ho nalezneme každoročně, jinde zase nikdy a je mnoho lidí, kteří ho vůbec neznají, považující konečně zjev ten za cizozemského ptáka. Hojným ho zvátí u nás nesmíme, ale velikou vzácností také zrovna není. Že by se vyskytoval pravidelně v koloniích, byť i malých, jak napsal Naumann a mnozí po něm, jsem alespoň ve svém okrsku pozorovacím nikdy neshledal. Mám za to, že je u nás pořádku míst, kde by se zrovna v koloniích mohl hnízdit i a z míst Jandou uváděných jest to zajisté jen Lednice na jihu Moravy, kde je proň pravé eldorado. K nám se dostavují už párky spáfené.

Při všeobecném nedostatku dutin přirozených i umělých nedá se ani mysliti na hromadnější hnízdění se; sem tam párek je rád, že nalezne po kavkách opuštěnou dutinu. Často byla také nalezena vejce mandelíka v dutinách dříve černým datlem obývaných pohromadě s vejci holuba doupnáka (Hacke). Skutečnou kolonii asi 70 párů viděl Reiser v dubovém háji kolkolem poli omezeném u Karlova v Bulharsku, kde se hnízdili mandelíci společně s poštolkami jižními. Dutiny, nikdy níže 2 m ale i 15 m od země, bývají vyloženy suchými kořínky a stébly, někdy chlupy a peřím. V Recku, kde není dutin stromových, upotřebují starých stračích hnízd, jež mají ještě svrchní pokrývku. Také i dutin v hlinitých stěnách pobřežních jako vlhy, jakož i s kavkami pod střechami domů (v Recku) se klidně hnízdívají.

Já jsem po dva roky pozoroval pár ve staré špaččí budce s vyhlímkou a chatrnou stříškou a stačila mu, třetí rok vtr stříšku snesl a že by bylo přšelo do hnízda, zanechal ji. I jinde (v Livonsku) si mandelíci zvykají na budky a jistě, že by se dala krajina oživit těmito kráskami u větší míře, kdyby na ně bylo právě pamatováno.

Vejce snáší u nás koncem května nebo až v červnu, na jihu, na př. v Andalusii, již v polovici dubna; násada záleží ze 4—5 leskle bílých vajec beze skvrn. Průměrná velikost 35.2 × 27.8 mm, váha 1.06 g. Doba vylhování trvá 17 dní a oba staří se při tom střídají s takovou horlivostí, že bezmála by se dali, jinak plaší ptáci, na hnízdě polapiti. Mláďata vychovávají hmyzem a po způsobu dudka také oni nevynášejí trus jejich z hnízda, takže mnohdy sedají až po hlavu v samém trusu. Jak pak taková dutina páchne, zpomeňme jen na dudkovo hnízdo. Neobvyčejně, tak sličný pták a takovou domácnost! Prosím, abyste si povšimli chorvatského pojmenování.

Když se konečně mláďata z toho hnojiště dostanou, vypadají docela jednoduše: hlava, krk a hřbet dole, jakož i celý spodek jsou světle špinavě šedomodré, hrud narezavělá, ramena a hřbet nahoře jsou šedohnědy, oči mají šedé. Byvše polovzletná vybrána dají se dobře vychovati; zprvu je ovšem nutno cpáti je kousky masa, srdce, tvarohu, kuklami, než se sama naučí žráti. Dáme-li jim potom na př. malé žabky, vyhazují každou do výšky, chňapnou ji do zobáku, tlukou jimi o zem tak dlouho, až se přestanou hýbat, načež je teprve shltnou. Dospěvše stávají se z nich notní žrouti; zřídka kdy pijí a snad nikdy se nekoupají. Staří chycení ptáci nezkrotnou tak snadno a vždy se pro ně hodí lépe prostranná voliera nebo ptačí komora, jichž jest skutečnou ozdobou; jsou však hněviví a mrzutí. Škoda však, že mezi drobné ptáky nesmí přijít, napadá je a ubijí, ale spíše mezi sobě podobné, kteří se tak lehce nedají a dovedou „nápad“ odrážeti. V zajetí peří jeho nikdy nebývá tak skvostně zbarvené jako na svobodě, neboť jen tu rozvíjí celou svoji krásu a hbitost, kdežto jakýkoli prostor v zajetí mívá za následek pokažení peří.

Před člověkem prchá zdaleka, což je konečně docela správné a odůvodněné, neboť u nás kdo jen „šplíchačku“ do ruky vezme (sváteční střelci) pokládá krásného mandelíka za cíl a jen ti a takoví jich nejvíce zmaří. Viděl jsem kolikrát zastřeleného mandelíka, kterým si — hrály pantátovy děti a naposled kočka. Dlouho-li bychom nebyli s nimi u nás hotovi?!

Lítá rychle strom od stromu, ale nikoli jako dudek dovnitř koše, nýbrž vždy do vršku a tím se právě stává brzy nápadným; také rád usedá na telegrafní dráty. Navzájem se tito ptáci nesnášejí, jsouce velmi kousaví, rvaví a proto časté pranice v povětří i na suchu mezi nimi se odbývají, ovšem jen tam, kde jich je mnoho, jako na př. v již.

Rusku. Bystrý let jejich podoben je holubímu, jenže jest bravurnější, ozdobnější a obrátů velice hbitých, což je vlastností všechněch mandelíků. Za krásného počasí v květnu nebo červnu provádí ♂ poblíž hnízda vzdušný rej s průvodem „zpěvu“: „rakra Krak“. Vyleti do výše, tam se chvíli hravě houpe, semo tamo poletuje a na ráz jako střelený o překot dolů se sype, metaje kozelce jako holub purclík, při čemž jako by se tomu smál, vyráží ostré „rakra Krak“. Obyčejně, ale ne zpravidla, po této jedné tuře usedá na svoje dřívější místo, větev nebo nějakou jinou vyvýšeninu, aby brzy započal novou turu. Tím baví nejen sebe, ale i svoji polovici. Zpomínám na doby, kdy přes půl hodiny nerušeně mohl jsem býti svědkem „tokání“ mandelíkova, a ten hlas jeho mi připomněl, co už jinde jsem prořekl, že krásný šat — šeredný hlas skrývá.

V koši stromovém nikdy neskáče větev od větve, vše to koná letmo, protože krátké nohy mu toho tak nedovolují, leda jen po zemi a to ještě dosti nemotorně. Mimo shora zmíněné zvuky ozývá se také „ré ré ré“. Kdo by hlasu jeho si všiml, pozná i podruhé dle něho přítomnost ptákovu, byť ho i neviděl.

Živí se u nás jediné hmyzem, chrousty, chrobáky, kobylkami, cvrčky, larvami, housenkami, kuklami, červy, žabkami, ještěrkami a malými myši. Na kořist svou číhají jako tuhýci buď na kameni, sloupu, větvi, kupě, mandelích, pohodlně tu sedíce a kolkolem se rozhlížeje. Sotva že kde něco shlédne, ihned letmo se tam vrhá, hmyz v letu polapí a okamžitě spolknou; větší živočichy usmrcují flučením o zem. V zemích, kde fíky rostou, rádi si na nich pochutnávají a mlsají i na jiném sladkém ovoci.

Z přehledné tabulky o zkoumání 45 žaludků mandelíciích v době od 10. května do 13. září z různých míst Saska, vysvítá, že většinu potravy činí brouci a hmyz rovnokřídlý, z ostatních živočichů zjištěno 7 žab, 2 myši, 1 pavouk, 1 housenka, 1 mravenec a pak zrnka písku.

Je zřejmý tedy jeho užitek a kdyby ani toho nebylo, nezasluhuje si toho, ten nejkrásnější náš pták, abychom si jej šetřili a hleděli jej i na dále v četnějším počtu domácí ornis zachovati?

III. čeled': Vlhy (Meropidae).

Dlouhý zobák mírně zahnutý, se stran poněkud stlačený, křídla dokonala, většinou zahrocená; běháky kratší středního prstu, různé přioděny; střední prst se vnějším je až po 2. a s vnitřním po 1. článek srostlý; 12 perý ocas je na konci jednak rovný, jednak zaokrouhlený nebo vidličnatý. Čeledi této přináleží na 40 druhů.

1. rod: *Merops*, Linné.

Zobák trochu delší hlavy a vzadu širší, je špičatý, ostrého slemene i okrajů a nepatrně uvnitř vydutý; okrouhlé a malé nozdry jsou uloženy u čela a tuhými štětinkami zakryty; jazyk podlouhlý a tenký, špička jeho je velmi tenká a tvrdá; za okem je nepatrná lysina, taktéž štětinkami jako brvami chráněná; nohy velmi malé a krátké svalnaté, o širokých chodidlech; spodek holeně nad patou je lysý; běháky (nárti) vzadu měkké, jemně sífnaté, zpředu destičkovité; ostré drápky jsou dosti dlouhé, zahnuté a na vnitřním kraji nápadně ostré; 1. letka velice malá, kopinatá, 2. nejdelší; obě střední pera bývají zpravidla prodloužená, vybíhajíce v dlouhou, úzkou špičku. Krátké peří dobře přiléhá a činí postavu ptákovu protáhlou a štíhlou. Ptáci sem náležející jsou výborní letouni, kteří lapají hmyz letmo jako vlaštovky — a co zvláštního — ze žihadla si praničeho nedělají, naopak sršně, vosy, čmeláky a včely beze všeho celé polykají, co známe jen u ořešníka, u čapa a i u sýkory koňadry jsem to pozoroval (viz tamtéž), což mi nikdo nevymluví. Vlh známo asi 20 druhů.

Vlha (*Merops apiaster*, L.).

Včelník. — Rus.: Čur, ščurka; pol.: Żołna wlaściva, szczurek, pszczołojad; chorv.: Pčelarka, brijeuljac; srb.: Pčelarica žura, bregulac; něm.: Der europäische Bienenfresser, der Immenvogel, Spint.

Tab. VII. Druhový znak: Týl a šíje rudohnědy; čelo bílé, do zadu zelené; ramena žlutá
obr. 42. jako sláma; celý spodek, počínajíc od krásně žlutého, černě napříč zalemovaného hrdla až na řiť jest světle zelenomodrý. — Délka 22·7 cm, křídlo 14·5 cm, ocas 10·7 cm, zobák 3·5 cm.

Nadoční proužek je modrozelený, uzdy a pruh přes obličej a na uši černý; hřbet hnědožlutý, rýdovací péra modrozelená, obě prostřední o 2·4 cm delší s černými špičkami a stvolý; zobák je černý, oko karmínově červené, běháky načervenalé šedé. — ♀ se liší méně živým zbarvením, jsouc nepatrně menší. Ml. ptáci mají žluté čelo a až na mnohem bledší zbarvení jsou jinak starým podobní.

Příbuzný druh, hnízdící se v M. Asii a dále na východ až v Persii, dále po celé severní Africe a někdy i do jižní Evropy a opětovně i do Italie se zaletnuvši, je vlha egyptská čili modrolící (*Merops aegypticus*, Forsk. = *persicus*, Pall.). Jest tmavozelená, vespod světlejší a někdy modrého nádechu; povrchu je olivověhnědavá, temeno nahnědlé, čelo běložluté, hlava zpředu, široký pruh nadoční a proužek pod černými uzdami je modrý, brada žlutá, uprostřed hrdla je kaštanově hnědá skvrna; letky a pera rýdovací zamodrale zelené, prvé na vnitřním praporu skořicově hnědé a na konci černé; oko, zobák

a běháky, jakož i velikost, dále způsob života a celé její chování jest jako u vlhy obecné.

Ta obývá hlavně středomořské země a kolem Černého moře; tedy Spaněly, již. Francii, Itálii, Řecko i se všemi jeho ostrovy, Turecko, M. Asii, Persii, Turkestan a dále na východ až po Kašmír. Mimo tyto země také v sev. Africe a za tahu zalétá až na jih Afriky do Kapska. Také v již. Rusku, Uhrách (v aradském komitátu nalezala se r. 1907 kolonie vlh o 50 párech — Fenyés v Aquile 1907), v Hercegovině (při řece Neretvě stará osada) a zemích podunajských až do Dobrudži, kde je hojnou. Někdy jsouc roztoulaná zabloudí i daleko na sever a zjeví se tak v Německu, Dánsku, Švédsku, Finsku, v Holandsku (poprvé dne 4. května 1905 byla tu ulovena, před tím ještě nikdy) a p., kde ovšem krásný pták vzbuzuje úžas a překvapení nemalé. Tak také ve vlastech našich u příležitosti podobné byla již několikrát vlha polapena nebo ulovena nebo pozorována. Tak 1842 u Prahy chycena na vějíčku a Vobořil prý je našel hnízdící se v jedné vinici u pražského hřbitova. (!) R. 1850 ji chytili na pardubickém panství (Palliardi), r. 1880 v Krušovické bažantnici střelena (v tamním museu fürstenberském) a také museum švarcenberské na Ohradě má český kus, r. 1878 v zahradě u Ponědražkova ulovený a druhý z r. 1882 od Třeboně „na Hurce“. Janda vypravuje o vlze u Prahy r. 1889 na jaře chycené, již choval v zajetí. Rovněž z Moravy je zaznamenáno, že se měla hnízdit na panství mor. krumlovském 1856, neboť párek tu byl chycen (Heinrich); mimo to střelena vlha 11. dubna r. 1892 u Bludovic blíže Olomouce (Talský).

Za svůj pobyt vyhledává obvykle blízkost větších řek anebo pobřeží mořské s příkrými břehy, odkud navštěvují jak písčité krajiny tak květnaté luhy podél vod, jmenovitě údolí mezi horami jakož i kraje lesů. Také se objevuje zhusta v blízkosti osad lidských, protože povahou svojí i životem tak tuze se podobají vlaštovkám; krouží neustále a poletující ve vzduchu lapají všeliký hmyz. Jako tažní ptáci přiletují z jihu koncem dubna (i dříve, viz úlovek moravský) a opět v srpnu se stěhují. V Řecku jsou dříve a zase později odtažují.

Hnízdi se podobně jako naše břehule a jako lednáček v děrách zemních nebo těsných rourách, jež si obvykle samy v příkrých hlinitých nebo písčitých stěnách pobřežních zobákem a nohama vyhrabávají; 1—2 m hluboko vodorovným směrem roury ty sahají a na konci jich jest pak jamka, v níž bývají na trošce mechu nebo suché trávy v květnu nebo červnu 5—8 skoro kulatých, lesklých, čistě bílých vajíček, která za 16 dní jsou vysezena. Průměrná velikost korsických vajec 27.5×22.3 mm, váha 0.405 g. Toliko samička vejce vylehuje; mláďata i staří dovedou velmi hbitě po zpátku do svých rour či nor vkluzovati.

V letu vyjímá se vlha tuze krásně, jmenovitě když její nádherné zbarvení na slunci se leskne a mění. Let její jest znamenitý, ty směle

a dovedné obraty, ta lehkost a obratnost v zatáčení a rýdování stojí za to, aby se mu člověk obdivoval. Brzo jako rorýs s nepohnutými křídly vysoko ve vzduchu krásně opisuje kruhy a křivky, hned zase táhne rychle třepetavým letem nad rostlinami, aby vyplašený hmyz lapala. Ale pěšky, ach to jde velice špatně, tak neobratně dovede pár drobných krůčků udělati jako vlaštovky. Rozumí se, že také na zemi nemá co dělati a sedne-li si, tož jenom na nějaký kopeček, kámen nebo volnou, suchou větévku, aby se odtud porozhlédla anebo si odpočinula.

Družnost její je známá a veliká, neboť lze vidati tyto ptáky mnohdy v hejnech tisícových sem tam poletovati, při čemž svým jasně pronikavým hlasem: „srisrisri“ hledí se udržovati na blízku a současně pozorovateli připomínají našeho známého rorýsa. I při hnízdění se zůstávají pohromadě a navrtají a nahrabou děr často plno; v jedněch se hnízí, ve druhých přespávají. Jinak ještě se ozývají jasným „srisrikry“, chraptavějším „gra gra“ a zvučným „gryl gry gry gryl“.

Za potravu slouží jí výhradně různí hmyzové blánokřídli, které beze škody a ublížení si i se žihadly polyká. Lapají vosy, čmely, sršně, včely, kobylky, komáry, ovády, tiplice a p. honíce se za nimi bystře jako vlaštovice anebo po způsobu mandeliků a lejsků z posedu po nich pátrají a za nimi se vrhají. Naleznou-li vosí hnízdo, nehnou se od něho, pokud všechny vletující a vyletující vosy nepolapají a tím jsou nadmíru užitečny. Usadí-li se však poblíž včelníků, bývají nadmíru škodlivy, nečiníce rozdílu mezi včelami a vosami a vedou si jako u vosího hnízda. Zde zásada o užitku a škodě jasně se dokumentuje. Nějaké to zrnko, jež se druhdy v žaludku jejím nalezne, spolkla zajisté jen nahodile při sbírání hmyzu ze stonků a stebel rostlinných.

Ptáka, který většinu života stráví na křídlech a stále skoro letmo jej prožívá — jako vlaštovky — těžko jest nutiti ku životu v kleci. Snad jen v prostranné kleci, kde může létat, lze si ji pro radost chovati, ale při vši péči a práci s ní dlouho v zajetí nevydrží, jak zkušenostmi se dokázalo.

IV. čeled' Lednáčkové (Alcedinidae).

Ptáci neméně krásně zbarvení jako předešní; tělo mají krátké, sporé postavy, s krátkým krkem a tlustou hlavou; zobák je dlouhý, přímý a hrotitý; křídla krátká nebo mírně dlouhá; běháky všelijak přioděny prsty u kořene více méně srostlé; 4. prst vždy nápadně delší 2., často zdělí 3., ocas složen z 10—12 per. Známó jich na 140 druhů.

1. rod: Alcedo, Linné.

Zobák veliký, silný, dlouhý, přímý, skoro čtverhranný, na hřbetě obou čelistí hranatý, znenáhla se zúžující a ze předu mírně se stran smačknutý s ostře se kryjícími okraji; jazyk krátký skoro jako u dudka, nepatrné nozdry jsou štěrbinovité, šikmo položené a lysou blankou uzavřitelné a umístěny jsou mezi slemenem a ostřím horní čelisti; nožky velmi krátké a malé, leč svalnaté o širokých chodidlech a až nad patní kloub lysé; zadní prst je nepatrný, střední pak je s vnějším až po 2. kloubek srostlý; dráčky velice malé, běháky zpředu štitkované, vzadu jemně sítkované; jest to pravý krátkonožec. Křídla krátká a tupá; 2. a 3. letka jsou nejdelší a obě vně poněkud zúženy; ocas nápadně krátký, přímý, o 12 perech, druhdy o několik více. Peří je hladce přiléhavé, pestrých barev a nádherného lesku; v týlu tvoří nepatrnou chocholku. Rozdíl ve stáří nejví se v barvě. Ze 25 známých druhů toliko jeden se v Evropě vyskytuje.

Lednáček (*Alcedo ispida*, L.).

Rybářík, rybaříček (na mnoha místech), rybáček, ječen. — Rus.: Zimorodek; pol.: Zimorodek rzechny nebo europejski, nebo pospolity nebo zwyczajny; chorv. a srb.: Vodomar ribar; slovin.: Vodomec; luž. srb.: Rybačk, zymnak, modry robel; něm.: Der gemeine Eisvogel, Königsfischer, Uferspecht.

Druhový znak: Vrch hlavy se šijí jest temnozelený, drobounce poloměsíčkovitě světle zeleně skvrnitý; za ušima je bílá skvrna; ramena s křídelními krovkami také tmavozelená a tyto rovněž světle skvrnkaté; pruh jdoucí podél hřbetu je skvostně světle modře zelený jako tyrkys; kratinký ocásek je lazurově modrý, pruh oční a celý spodek, vyjma bílé hrdlo, je krásně rezavý; nožky jsou červené. — Délka 17 cm, křídlo 75 cm, ocas 2·6—3 cm, zobák 4 cm.

Mimo uvedené znaky budiž dodáno, že zobák a hlava jsou nepoměrně veliky a silny; onen je černý a ♂ jej mívá na kořeni spodní čelisti někdy červeně skvrnitý, ♀ červený; oko tmavohnědo. Zbarvení ♀ a mladších ptáků vypadá trochu víc do zelena než do modra.

Severoamerický lednáček, pak jižně od Kavkazu, v Zakaspijsku a Sibíři žijící je menší a nazván *Al. ispida* Spatz, Kōn. Taktéž menší, ale ohnivějších barev a delšího zobáku je *Al. ispida bengalensis*, Gmel.; obývá Indii, Čínu a souostroví Indická.

Rybářík je rozšířen po mírné a teplé Evropě, od Dánska, Livonska a Estonska až do jižních států. V Anglii je vzácný, ve Švédsku vzácnější; v těchže šířkách táhne se území jeho i dále na východ celou střední Asii až po Irtyš a na čistých vodách Altaje jest zvláště hojným. Severzov jej nalezl v Turkestaně ještě u výši 3000 m. V severozápadní Africe se vyskytuje až po Senegal a má prý se tu i hnízdit, kdežto

na Kanárech bývá pozorován toliko za tahu. Ve Španělech se zdržuje po celý rok, ale v Řecku, ač za tahu hojným, přece se nenalezl hnízdicí. Na př. na pobřeží ostrova Korfu je v zimě hojným, od konce srpna až do počátku dubna, ale v létě ho tu nevidět.

V našich vlastech je známým, ne však hojným ptákem a na vhodných místech ne-li stále, tož občasně se jistě vyskytuje; kde není vody, tam se po něm marně sháníme. Buď jednotlivě nebo po párech, nikde však u větším počtu zdržuje se na březích toků, řek, rybníků, jezer, potoků a jiných vod a to jak se břehy vysokými tak plochými, jen když tam křoviny nebo stromy nalézá. Nejoblíbenější jeho místo však bývá nehluboká, čistá, proudící voda, nikoli stojaté močály. V zimě táhne a přeletuje po vodách nezamrzlých nebo podél pobřeží mořského, kde jej možno na příhodných místech vidati, an loví.

Ti lednáčkové, jež u nás přezimují, budou bezpochyby opozdílci od severu a jest jim tu prodělati školu bdy a strádání za tuhé zimy, kdy všechny vody silnou korou ledovou jsou překlenuty. S dostavivším se nedostatkem a s tím i hladem chuděrové někdy na necitelném ledu sedíce k vodě snaží se dostat, až tu přimrzají a bidně hynou. Observatoře jeho, odkud číhá na kořist, jsou koly, pařezy, balvány, větvičky a p. místa nízko nad vodou; zde jej možno tu a tam pokaždé vidati an se stoickým klidem, skrčený a jako lhostejný ku okolí vyčkává jako kočka poblíž myši díry. Na vyšší keře a stromy odvažuje se hlavně na jaře, když se škádlivají a honí se samičkou. Já jsem jej jednou viděl dost daleko našeho potoka na zahradě na vysoké hrušni, odkud náhodou vyplašen pískaje prudce odletěl ku vzdálenému zarostlému břehu. Tehdáž jsem se tomu vskutku podivil.

Jest ptákem spíše toulavým než tažným; počíná svůj cikánský život od srpna a září, kdy svoje letní bydliště opustí a potlouká se po vodách v širé krajině po celou zimu až zase tak v březnu nebo v dubnu se dostavuje do svého hnízdiště. To bývá na tichých odlehlejších místech a zákoutích, kde strmé břehy příkře do vody spadají anebo alespoň převísle břehy kde se nalézají (jako na naší Doubravce). Podmínkou jest však hlinitá nebo písčítá půda míst takových, neboť v té zobákem a nožkami vyhlubuje, vydlabává si vodorovnou rouru až 1 m dlouhou a asi 5 cm v průměru měřící, jež se podobá nemálo díře vodního hraboše. Páchne-li díra taková hodně rybinou, tož máme před sebou jistě čerstvé lednáčkově hnízdo. Bývá 1—3 m nad hladinou vodní založeno a na konci je dutinka, v níž na drobných kůstkách rybích a všelikých zbytcích hmyzích jako na podložce od polovice dubna nebo v květnu bývá 7 (zřídka kdy více, málokdy ale méně) dost velikých, skoro kulatých, bělostných a lesklých vajec, jichž skořápkou čerstvý, ohnivý žloutek prosvítá. Průměrná velikost 22·6 × 18·9 mm, váha 0·211 g. ♀ sedí sama a je během 15 dnů s „koutem“ hotova. Mláďata dostávají

zprvu různé larvy, vážky, šídla a jiné vodní hmyzy, později teprve drobné rybičky. Trus celé rodiny pečlivě odklízají (Naumann), avšak vydávených chuchvalečků z nestrávených rybích kůstek a zbytků libel používáno bývá právě za material hnízdní, tvořící druhdy silnou vrstvu, na které násada spočívá. Před polovinou června mláďat nehledejme.

Nejsou pěkní čerstvě vylíhnutí rybáříkové, nazí s velikou hlavou, kterou neustále třesou, dožebraávají-li se potravy, při čemž vyluzují zvláštní pištivé zvuky. Sotva že se naučí sami žrát, přestanou tyto zvuky a jen ještě jakési mlaskání se ozývá. Pučící a rostoucí peří dělá dojem bodlin z těla čňejících, protože pochvy či obaly per dlouho nepukají. Jsou-li konečně opeření, ozývají se či cvrčí jako mladá kukačka a jsou rodičům dosti podobní, ovšem dosud nevybarveného tmavého peří a kratších zobáků. Zapáchají hodně mošusem a dlouho ještě je staří krmívají i po vyvedení. Hnízdí se toliko jednou, ač-li o prvou násadu nepřišel, pak arci nalézti možno vejce i mladé později, než uvedeno.

Každý párek má svůj honební revír a nestrpí, aby soused hranice jeho překročil, sic s křikem bývá zapuzen. Jsou to celkem ptáci plaší, samotářští a dost svárliví, ptáků jiných nemilují; právě tak ale jsou zbabělí a uděšení, přiblíží-li se jim silnější nepřítel. Kratičké nožky jeho nikterak se nehodí ku pohybu na zemi; létá však prudce, rychle, nízko nad vodou (sotva 1 m) v kratších přestávkách, sotva několik set kroků. Výborně se potápí, ale jen na tak dlouho, kolik potřeby, aby uchwátit vyhlédnutou kořist pod vodou. Také dobře plove, ne sice daleko, při čemž si pod vodou křídly a širokými chodidly svých nohou pomáhá. Křičí pronikavým jasným hvizdem „sít sít sít sít!“

Potrava jeho jsou drobounké rybičky kratší prstu (potěr), drobní ráčkové, vodní měkkýši, pijavice, larvy a hmyzy vodní, zvláště libely či vážky, ploštice a j. Na rybky nesmírně trpělivě číhá, až se některá zjeví blíže povrchu; nastane-li vhodný okamžik, vrhá se po hlavě jako žába do vody, až se nad ním zavře a pro moment mizí zrakům našim. Leč brzy se s rybkou skoro na téměř místě vynoří, drže ji napříč v zobáku a zalétne na své stanoviště. Tady ji přiměřeně otáčí a upravuje tak dlouho, až je v posici ku pohlcení nejvhodnější, t. j. hlavou napřed — pak ji spolkne.

Nemyslete však, že je mistrem, který by také někdy nechybil, vždyť i starý tkadlec někdy přizí zmate a náš lednáček nemůže rybku pod vodou daleko pronásledovati a vyhne-li se mu při prvním vrhu, bývá zpravidla zachráněna. Někdy se také chvíli nad vodou třepetá jako poštolka nad polem a shlíží se jako v zrcadle, pátraje po kořisti. Před dravcem rybářík na číhané neuletuje, nýbrž kamenem se vrhá do vody. Za povodní, kdy bývá voda kalná, nastává mu nouze o potravu, nevidí rybek. Pak je odkázán na potravu hmyzí tak dlouho, pokud se

vody neučistí anebo si musí vyhledatí potoky s čistou vodou. V zimě se pídí po místech ledu prostých anebo zaletuje ku prosekaným otvorům a s bídou musí protloukati to mizerné živobyťčko.

Také lednáčky se mnozí pokusili ve světnici chovati, ale ta musí býti k tomu konci zvláštním způsobem zařízena. Se starým ptákem lépe si ani nezačínati a nezlobiti se; co ten vyžaduje úpravy a práce! Nádržku s vodou, 25—30 cm hlubokou, hojně drobnými rybkami osazenou, odkud si je sám vylovuje jako na svobodě. Ono to sice není nezajímavé, kus přírody si doma pořídití, a dá se vše, tomu kdo chce a může, dokázati. Nejlepší je však počítí s mladými a to čím dřív, tím lépe, asi 10—12 dní starými a ti zvykají si na umělý žir, v němž rozkrájené rybky nesmí však scházeti.

Lednáček žije po jednotlivu, osamotě, a jest celkem řídkým ptákem, možno říci i vzácným. Nelze proto tvrditi, že by rybám resp. rybářství tak tuze škodil a nezasluhuje takového pronásledování, jakého se rybářské spolky a zákony stále dožadují. Což, probůh nezná nikdo jiné, vážnější škůdce našeho rybářství v řekách a horských potocích a nikdo nevidí než jen skorce a lednáčka? A což ty přechetné závody průmyslové, ony otravné splašky z nich vycházející, ty nepohubí spousty ryb? Nedávno, koncem července 1908, prolétla novinami zpráva o hromadné otravě pstruhů kolem Sušice a naše Doubravka by mohla vypravovati, co dovedou cukrovary ve Žlebech a ve Vrdech a co jinde a jinde? Když pak lednáčka takový zapeklitý rybář uhlídá s rybkou v zobáku, má jen toho nepřítele, s něhož jest, na myslí, ale hroznějšího nepřítele, jehož nezmůže, nevidí nebo nechce viděti. „Továrnám se musí něco prominouti, protože platí velké daně,“ zněl šalamounský výrok c. k. úředníka a otrávil-li nějaký výrostek „kebulí“ ryby v řece, hned jej četník odvede a spravedlnosti musí býti učiněno zadost — protože on daní neplatí. A tak je to i s lednáčkem, protože si chňapne bezcenný potěr, ale mohl by chytit i ušlechtilou rybu. A pro takový případ, dalo-li by se to očekávati (v ústavech pro umělý chov ryb), lze si od něho snadno pomoci, několika ranami na slepo je zahnán. Bože a kdo ještě si naň také stěžuje! Koho byste mysleli? — Myslivci a lovci při lovu vodní zvěře, že prý pískáním svým jim zaplašuje ptáky čili upozorňuje ony různé břehouše, vodouše, jespáky, aby byli opatrní před „škodnou“!

Pravý přítel přírody — rozuměj pravý přítel — jistě se nikdy neodhodlá okrasu našich vod, již z estetických a ideálních ohledů, kde ještě tu a tam se vyskytuje, tento „létající drahokam“ stožňovati s vodním hrabošem a strojiti mu úklady a léčky, zkrátka hubiti ho.

Žel, že těch pravých přátel dosud tak málo, hrozně málo!

2. rod : Ceryle, Boie.

Stemeno zobáku od kořene až ku konci mírně se v plochem oblouku skloňuje; nosní štěrbiny velice blízko u sebe jsou položeny a úplně odkryty; ocas je delší než polovice dokonale vyvinutých křídel; běháky velmi krátké, zdělí 2. prstu bez drápu (Reichenow). Známé jich asi tučet druhů, z nichž jediný v již. Evropě.

Lednáček jižní (*Ceryle rudis*, L.).

Pol.: Zimorodek srokaty; něm.: Der Graufischer, geschmückter Königsfischer.

Druhový znak s popisem: Povrchu černý a bíle strakatý; černé peří na temeni a v záhlaví je omezeno úzkou bílou proužkou postranní, ostatní černá pera povrchní mají široké bílé lemy na konci; hlava a krk se stran jsou bílé; od koutků zobákových až po uši a dolů na krk se táhne široká černá páska; spodek je bílý s černým příčným pruhem na hrudi (u ♀ je pruh tento dvojitý), na bocích je několik černých skvrnek. Také letky a ocas jsou černé a bíle strakaté; oko tmavohnědé, zobák černý, běháčky hnědé. — Délka 27 cm, křídlo 135 cm, ocas 85 cm, zobák 65 cm (větší lednáčka našeho).

Tento druh je domovem v Africe, M. Asii a na východ v Persii a jižní Asii. V Evropě byl několikrát pozorován již v Řecku a Dalmácii nakolik znám a možno, že i častěji se objevuje. U Damašku a Beirutu je častým hnízdivcem (Schrader) a na Nilu velice obecný (Brehm).

Je přítulný ku člověku a mezi sebou jsou to snášliví ptáci. Často jej lze vidati, an sedá na tyčích ku nošení věder, na čerpadlech vodních i na palmách. Brehm o něm píše, že lítá jako sokol a obratně se zatáčí, chvílemi se tiše třepetá, zase kousek popolétne a znovu touž hru začíná a opakuje. Shlédne-li kořist, poněkud šikmo prudce se vrhá do vody, kde zmizí ve vlnách, až se zase, notně si křídly pomáhaje, dostane z vody ven. Hnízdí se také v příkrých stěnách pobřežních ve vlastních norách asi 1 m dlouhých a na konci hnízdem opatřených.

3. rod : Halcyon, Swaison.

Zobák široký a delší hlavy, stemene poněkud zahnutého; svrchní čelist je trojhranná; ovální nebo štěrbinovitě nozdry jsou na horním okraji více méně opeřeny; křídla mírně dlouhá, ocas delší poloviny křídla; běhák zdělí 2. prstu, přední tři prsty u kořene srostlé; drápy dlouhé a zahnuté. Lednáčkové stromoví jsou větší anebo i velmi velicí ptáci, kteří obývají lesy a hnízdí se v doupatech stromových; i vodě mnohé druhy odvykly.

Lednáček smyrnenský (*Halcyon smyrnensis*, L.).

Něm.: Der Braunliet, Krabbenstecher.

Druhový znak s popisem: Hlava, krk a spodek jsou tmavokaštanové barvy, brada, hrdlo a hrud' nahoře i uprostřed jsou bíly; hřbet, křídla a ocas modry do zelena; ramenní pera a konce ručních letek jsou černomodry, zobák korálově červený a běháky barvy růžkové. — Délka 28 cm, křídlo 11·5—12·5 cm, ocas 7·5 až 9 cm, zobák 5—6 cm.

Domov tohoto pěkného ptáka dlužno hledati v Asii a to od Malé Asie a Syrie na východ až do Číny, na Formose a Hainanu, na jih v obou Indiích, na Andamanech a Filipínách. Jak Altum píše, měl býti jednou pozorován v Německu (v 60. letech min. věku) na řece Emži a dotčný pozorovatel jej dostatečně popsal a byv přiveden do sbírky faráře Bolsmana, ihned našel tohoto lednáčka a se vši určitostí trval na svém udání. Proto se mu dostalo německého a evropského občanství.

V domovině své obývá kraje lesů, zarostlé břehy řek a bažinaté krajiny (rýžoviště na Ceylonu). Živí se hlavně plazy, obojživelníky, drobnými ssavci, korýši a hmyzem, po nichž ze svých posedů, kde často i hodinu na číhané klidně sedá, slídí a pátrá a rychlým letem, někdy i třepetavě se vznášeje, se jich zmocňuje. Hnízda staví jako datlové, v dutinách stromů.

V. čeleď: Kukačkovití (*Cuculidae*).

Zobák mandelíkovitý, se stran stlačený a mírně dlouhý, na konci háčkovitě zahnutý; páskovité destičky na předku běháku objímají jej i se stran, načež vzadu se připojují ku řadě čtverhranných destiček, nárti tu pokrývajících; 1. a 4. prst jsou vratiprsty; ocas je zaokrouhlený nebo stupňovitý, složený z 10 per (Reichenow). Mnoho kukaček stavi otevřená hnízda a samy svá vejce vylehují, jiné naproti tomu zanášejí je do hnízd cizích ptáků jako kukačka naše. Známé jich na 200 druhů.

1. rod: *Cuculus*, Linné.

Zobák zdělí hlavy; chřípě okrouhlé nebo šterbinovité, vzadu takřka rourkovitě vyklenutým okrajem přikryté; křídla hrotitá a dlouhá; 3. letka nejdelší, 2. = 4. a 1. s polovic délky 2.; 10 perý ocas je zaokrouhlen nebo stupňovit a 6 jeho středních per jest rovně dlouhých; opeření na „stehnech“, bercích je velmi dlouhé a tvoří tak zvané „kalhotky“ (viz dravci), jež přikrývají horní část běháku; ten je zdělí středního prstu bez drápků, vnější z obou na zad směřujících prstů, t. j. čtvrtý — je

vratiprst. Kukaček pravých známe na 50 druhů. Zvláštní a nápadný jest u kukaček způsob rozplozování, neboť většina z nich ani hnízda nestaví, ani mláďat svých nevychovává, anobrž vejce zanášejí, pokládají do hnízd jiných ptáků, kteří je vysezují a i o vychování mladé kukačky sami se starají, jsouce jejichmi pěstouny, o čemž níže podrobněji bude pojednáno.

Kukačka (*Cuculus canorus*, L.).

Žežulka, žežhulka, zezulka, zezelulka, zezulice, zezule, žezule, zezulák, kukanka, kukanda (mylně ml. ostříž, malý ostříž, ostřížek, poštolka, krahulík, krahujec). — Rus.: Kukuška; pol.: Kukulka, gzegzółka, kukavka, zezule (na Rusi); chorv.: Kukavica obična; srb. a slovín.: Kukavica; luž. srb.: Kukava, kokula; něm.: Der Kuckuck, Gauch.

Druhový znak: Běháky s drápky jsou žluté; rýdovací pera na stvolech jsou bíle skvrnitá; letky jsou na vnitřním praporu bíle páskovány; bílý spodek je zdoben tmavými příčnými vlnitými proužkami (jako krahujec); velikost hrdličky, ač pro svůj dlouhý ocas zdá se býti větší. — Délka 32 cm, křídlo 24 cm, ocas 17 cm, zobák 2 cm. —

Starý ♂ má hlavu, krk až po horní hrud, jakož i povrch těla se svrchními ocasními krovkami modravě šedé (jako mák); větší letky (ruční) jsou černošedé a na vnitřním praporu mívají 7—11 bílých příčných proužek, menší letky (ramenní) tmavošedé se 3 bílými skvrnami; pera klínovitě zaokrouhleného ocasu jsou mdle černá a mají bílé konečky a 7—10 těsně při stvolu umístěných bílých skvrn. Zobák je načernalý, u kořene zažloutlý, obširný hltan, jazyk i ústní koutky jsou oranžově červený; oko živě hnědžluté barvy s oranžovým kroužkem; běháky i drápy pěkně světle žlutý. — Mladý ♂ po vypelichání vypadá také tak. Mladá ♀ je povrchu těla rezavě zbarvená (jako poštolka obecná) a na příč černě pruhovaná. A takovéto „červené“ ♀ ♀ byly za starodávna považovány a také určeny za samostatný druh = *Cuc. rufus*, Bechst. = *hepaticus*, Sparrm. Hrdlo a krk zpředu mají bílý, rezavého nádechu a jsou vespod hustě napříč vlnkovány (jako krahujec); kalhotky mají bílé, také vlnkované, řítí bílou řídko proužkovanou; letky načernalé hnědé a rezavě skvrnité, kteréžto skvrny u kořene přecházejí do běla; zadní letky jsou černé a rezavě skvrnité; také ocas je tak kreslen, leč na stvolech skvrny rovněž pobělají. Tento rezavý ton je však také proměnlivý a po druhém pelichání přechází v šat obyčejný, popelavý a jen u málokterého jedince zůstává trvale rezavým. Normálně zbarvena st. ♀ je ♂ velice podobná, ale mívá přece na krku pod šedým peřím poněkud rezavé zbarvení znáti, někdy i dost nápadné na venek se jevící. O prvním šatě mladých povíme si později.

V Altaji žijící kukačka je vespod nápadně úzkého proužkování = *Cuc. canorus johannseni*, Tschusi.

Jiný asiatský příbuzný naší kukačky jest: kukačka prostřední (*Cuculus intermedius*, Vahl. = *canorinus*, Cab.), která volá chraplavým „tutu — kukuk“ a má celý spodek zažloutlý nebo běložlutý a příčné pásy jsou velice široké a černé; žije ve střední Asii.

Kukačku lze nalézt od polárního kruhu na severu po celé Evropě i její ostrovech, ano v některých případech až u Ledového moře, kam teprve koncem máje se dostavuje. Dále v sev. a střední Asii (Sibíři) a východně až u moře Japonského i v sev. Číně; Taymíru nedostupuje (Middendorf). Za tahu se objevuje v již. Asii a ostrovech Sundajských a právě tak i v Africe daleko široko se rozlétá a putuje. Heuglin praví: „V Arabii, Egyptě a Nubii na podzim a z jara; jednotlivé až do máje zůstávají v Egyptě a v srpnu jsem viděl již v Nubii, u Chartumu pak v září opět mladé ptáky na zpátečním tahu do nitra Afriky.“ Brehm se domníval, že dolétá až do Kapska a Sclater tuto domněnku zcela určitě potvrzuje (1907).

Zpětný tah začíná se již v druhé polovině července (Gätke: *Ornis* 1887) a otevírají ho mladí ptáci, kteří sotva řádně dorostli, už opouštějí rodný kraj, k jihu spěchajíce. Trvá dále po celý srpen, kdy také starší ptáci se stěhují a končívá v září. Tolik se shledalo na stanicích helgolandské, kudy vede směr tahu do záp. Afriky. Loche zaznamenává kukačku pro Alžír jako přetahujícího ptáka; v Tunisu (dle Königa) není častým zjevem. V Řecku, kde toliko v pohořích se kukačka zdržuje, také již v polovině srpna se začíná stěhovati (Dr. Krüper), neboť koncem téhož měsíce prodávají mladé tučné kukačky na Tynu a Syře na ulicích a Řekové je kupují za pochoutku; teprv srpen přivádí ptáky staré. Moje záznamy praví: „Mladé kukačky byly zastřeleny 13. září a 15. září 1885 — 30. srpna 1887. — 24. srpna a 1. září 1890 (v pelichání).“ Rezavá ♀ mojí sbírky byla ulovena do konce 4. října omylem za „ostříže“ ve vesnickém sadě.

Na jaře obvykle v druhé polovině dubna (*Baldamus* pro Německo má 17. duben za normální či průměrný den) a za mírné povětrnosti ještě dříve se některé vyskytují, na př. r. 1894 poprvé slyšena 30. března ve Westerwaldu v Němcích, 31. března v Oslava, nech na Moravě a 1. dubna v Anglii pozorována. V severních zemích evropských dává se slyšeti až v květnu a často dost pozdě, až ku konci. Na ostrově Maltě právě jako na Helgolandě každoročně dvakrát ji vídají, za obou tahů; za hlavního na podzim často i více pohromadě jich bývá pozorováno.

Ve Skandinávii je nejobecnějším ptákem a sotva kde víc kukaček viděl Brehm jako v Norsku a Laponsku. Avšak i ve středním Podunaji je velice hojnou a možno říci charakteristickým ptákem tamních rozsáhlých rákosin, kde nikde neschází. Rovněž ji Reiser uvádí za velice častý zjev v Bulharsku; na Černé Hoře je všude neobvykle rozšířena,

nejhustěji kolem jezera Skaderského. Na Cypru prodlévá od počátku dubna do srpna a jako „obecný pták“ tu uváděna.

V horách se vyskytuje až nad hranici stromovou u sněhové čáry; v Himalajích je to až do výše 2500 m. Dává sice lesům přednost, leč i v krajinách bezlesích se zdržuje, kde rákosí, křovinaté houštiny rostou, ba byla pozorována i na ostrovech a stepích, kde stromů vůbec není. A co ji sem pudí? Přítomnost drobného, hmyzožravého ptactva jest to, jimž svěřuje vejce svoje ku vysezení. Čím více takových ptáků a čím bohatší tabule hodovní, tím častěji se tu kukačka dává viděti. Tot jsou základní podmínky její existence. Smíšené lesy, kde je poblíž bohatě osazených míst drobným ptactvem obzvlášť ráda vyhledává.

V našich vlastech každému dítěti známý pták (alespoň po hlase jistě) není všude stejně hojně zastoupen, ani každoročně v témž počtu se vyskytuje a tak je tomu i v sousedním Německu. Místy na jednu ♀, jichž je vždy méně, připadá 3, 4 až i 5 ♂♂. Jako se líší kukačka svým rozplozováním od jiných domácích ptáků, tak také i v tom, že nežije ve spárených párech jako oni, anobrž ♀ proletuje na svých potulkách revíry různých ♂♂, s nimiž zapřádá milostná dobrodružství. Jako všichni tažní ptáci, vracívá se také kukačka do starých hnízdišť a domovů. Naumann ku př. pozoroval jednoho a téhož ♂ (po zvláštním kukání) v určitém okrsku po 25 let. Totéž možno říci i o ♀, která se zase výborně pozná po zvláštním rázovitěm zbarvení a kresbě svých vajec, takže mýlka je vyloučena. Dr. E. Rey znal takovou ♀ u Lipska po 19 let (1877 – 1895) v témž revíru.

Samečkové kukaččí, řekněme mládenci, volivají si ve vhodném území určitý okrsek (stálý svůj revír, dosti rozsáhlý a ten před ostatními soudruhy úporně a vytrvale chrání, každého snaží se hned a na dobro zapudit. Každý, kdo dobře dovede kukání napodobiti a dobře se při tom v lese skryje, může takovéno „domáčího pána“ až docela na blízko přivábiti. Zuřivě se shání po neviditelném vetřelci, obletuje záhadné místo, odkud kukání jeho zaznívá, až pozná, oč jde, a rychle prchá. Samička proletuje a prošmejdí obyčejně daleko větší okrsek, aby sehnala dostatečný počet hnízd hmyzožravých pěvců v době snášení vajec a tu ovšem sousedicemi revíry několička „paniců“ proletí, přítomnost svoji prozrazujíc zvláštními chechtavými, trilkovitými zvuky. Jest zajisté nesporno, že bývá všude od každého z nich jak náleží uvítána, celým panstvím galantně provázena a nikdy násilím nevy-puzována, a tak cestuje dál, až se ocitne na panství jiné takové hetery. Tu se ale scéna změní okamžitě. Nastává to, co konečně je častým zjevem i mezi lidmi, resp. mezi slabším pohlavím, když se dostanou do sebe „dvě pro jednoho“. Rvou se, jako se rvou samečkové mezi sebou, až musí cizí vetřelkyně rychle „pole vykliditi“ a svoje vejce tu nesmí nikde zašantročiti. Než jsou odchylky, jako

při všem a kde žijí hojně kukačky následkem příznivých pro ně poměrů jen na menším území pohromadě, naleznou se v jednom a též revíru vejce různých ♀ ♀ a ta se velmi zhusta od sebe rozeznávají barvou nebo kresbou. Byla už nalezena 2, ba docela i 3 vejce různých ♀ ♀ v též hnízdě.

Jak bylo zmíněno, kukačka vlastního hnízda nestaví, a vejce pokládá drobným hmyzožravým ptákům do hnízd. Tento parazitický, cizopasný způsob života dávno již je znám a vždy vzbuzoval pozornost a zájem ptakoznalců a není s podivením, že už celá literatura o kukačce vznikla a psáno o ní více než o jiných ptácích. Novější dobou zabývali se životem a rozmnožováním její velice důkladně a působivě: Adolf Walter, Dr. Eug. Rey,*) pastor Baldamus**) a učitel Vác. Čapek v Oslavanech na Moravě,***) mimo jiné drobnější a roztroušené práce po časopisech výhradně německých.†)

Neobyčejně obratně si vede ♀ u vyhledávání hnízd. I ta nejzastřenější ať v hustém rákosí, v sítinách, houštích, v mechu na zemi v lese, pod mezemi, ve dříví, pod došky, na půdách, v holubnicích a dutinách a bůh ví, kde ještě neujdou její slídivému zraku. Aby své vejce mohla bezpečně uložit, volívá k tomu především hnízda oněch druhů, kteří je vysedí a mládě vychovají. Z nedostatku těch zaneše je pak také i do hnízd jiných ptáků, kteří následkem toho se pak také mohou státi pěstouny kukaččinými. V našich krajinách jsou pěstouny všichni naši drobní pěvci, zvláště ale červenky, potom pěnice, rehkové, budníčkové, střízlíci, bramborníčkové a bělořiti, konipasi, lindušky, rákosníci, masák obecný a j. Také lze pozorovati, že místy dává přednost některému druhu ptačímu, na př. na Moravě července (Čapek) u Lipska masákovi (Rey), ve Finsku rehkoví zahravnímu (ale i u nás) atd. Dr. Rey v „Novém Naumannu“ uvádí neméně než 141 druhů ptáků (a 4 odrůd), jež čas od času jsou vyvolenými pěstouny potomků kukaččiných a u nichž vejce její najisto byla nalezena a zjištěna. Mezi nimi, patrně z nedostatku vhodných hnízd, sluší jmenovati nahodilé druhy, jako skřivany, vrabce, pěnkavy, jiřice, strnady; zvláště neobyčejně a jen z největšího nedostatku, se uvádějí druhy: špaček, drozd, žluna zelená, straka, sojka, žluva, doupňák i řivnác, bažant a potápka malá. Dle poměrů a okolností nemusí býti pěstounem vždy výslovný hmyzožravec, jak viděti, a Sandmann ve Finsku ku př. nalézal vejce její velice zhusta ve hnízdech jikavců.

*) Jeho spis „Altes und Neues aus dem Haushalte des Kuckuck“ Lipsko 1892.

**) Jeho spis „Das Leben aller europaischen Kuckucke“ Berlin 1892.

***) Jeho článek „Beiträge zur Fortpflanzung des Kuckucks“ v Ornith. Jahrbuch VII. 1896.

†) Viz autorův článek „Kapitola z domácnosti kukaččiny“ v Čes. Les. Rozhledech VI. 1905 str. 105. a násl.

Toto pašování vajec provádí ♀ většinou za tichého časného jitra, řídkěji během dne anebo na večer. A poněvadž je ♀ kukaččí velice plachý ptákem, nedá se při aktu tom tak snadno pozorovati, ale vede si co možno nejtajuplněji, nejskrytěji. A co tomu říkají oni šťastní pěstouni? Často slyšati vytrvalý nárek, jindy zase vidati opět smělé, neohrožené dorážení a zapuzování se strany ptáčat a to i těch nejmenších, blíží-li se tak veliký pták jejich hnízdečku (střízlík a j.). Jelikož pak není možno vždycky se kukačce posaditi na malé hnízdečko, musí-li snášeti, snese vejce (dle všeho často) na zemi, načež je vezme do zobáku (hltanu) a donese je do vyvoleného hnízda, buď si v křoví, na zemi, v rákosí anebo v dutině (tuto zejména). Na hnízda ptáků větších si však usedne a vejce snese jako jiní ptáci činí. Při takovém snášení na zemi byla už kukačka přistižena; byla však od sneseného vejce zaplašena, aniž by je byla mohla v zobáku odnésti. Také byly už zastřeleny kukačky, any právě vejce v zobáku nesly a zamýšlely je zrovna uložiti. Případy takové od neznalců pozorované byly pak příčinou mylných domnění, jakoby kukačka vejce požírala.

Vloží-li tedy ♀ svoje vejce do cizího hnízda, vyhodí opět několik anebo všechna uvnitř se nalézající vajíčka prostě ven na zem anebo je někam zanesa a upustí. I jediné-li vajíčko ve hnízdě nalezne, obyčejně je také odklidí. Nalezne-li se i přes to ve hnízdě nějaké vajíčko pěstounovo vedle kukaččina vejce, to je v četných případech snese pták později, až po nadělení. Plná, neporušená násada vedle cizího vejce je důkazem, že byla kukačka buď zaplašena a nezbylo jí času nějaké vajíčko odkliditi anebo že je zanesla do úplně nového prázdného hnízda první, a ptáček teprv potom svůj určitý počet vajíček snesl až po ní. Tak Walter nalezl v dosud nehotovém hnízdě konipasa bílého kukaččí vejce; ale konipásek stavěl vesele dál a teprve dva dny po skončení stavby, počala ♀ snášeti svých 5 vajíček a také je vyseděla. Nejednou se přihodilo již, že starostlivá máť zanesla svoje vejce do dutiny a potom ovšem mladá kukačka na vyvedení nemohla odtud ven a bídně zašla. Reiser (1884) uvádí případ, kdy lesník jeden u Landškrouna v Čechách nalezl v dutině stromu 4 mladé kukačky pohromadě a také ven se dostatí nemohly; pěstounem byl rehek zahradní. Janda uvádí podobný případ od Val. Meziříčí, kde opět nalezl mladou kukačku ve štítě střechy a úzkou skulinou nemohla ven; pěstounem byl konipas bílý.

Že dvě vejce od různých samiček byla nalezena v jednom hnízdě, to odůvodňuje Dr. Rey tím, že se tak stává v krajinách, kde se mnoho kukaček zdržuje, leč tuze, ba nadmíru vzácné jsou ony případy, aby jedna a táž samička podložila dvě svoje vejce do jednoho a téhož hnízda. Jeden podobný nález zaznamenán v Ztschr. für Oologie 1892 od Jaxe a Čapek dvakrát nalezl po 2 vejcích téže ♀ ve hnízdě rehka zahradního (tamtéž).

Vejce její, patrně následkem složení jeho skořápky, bývá vysezeno v 10—11 dnech. Vysezena-li vedle něho i vejce pěstounů, brzy zakrňují vlastní hnízdoši, protože mladá, silnější kukačka je stále odstrkuje a zatlačuje stranou a veškerou donášenou potravu spotřebuje nenasyta sama; všecko zmizí v její širokém hltanu. Rostouc vůči hledě potřebuje také místa a aby ho získala vyhazuje mláďata sourozence skoro ve většině případů přes okraj hnízda, načež zajdou. To pozoroval poprvé v létě 1787 angl. lékař Ed. Jenner, známý svým vynálezem — očkováním proti neštovicím. V řídkých případech byly nalezeny dvě i více živých mladých kukaček v jediném hnízdě. Čapek našel dvě v drozdím hnízdě a sem také patří případ landškrounský, nahoře citovaný. Pokusy to částečně potvrdily; někdy ale se chová mládě kukaččí docela lhostejně vůči nevlastním sourozencům (jak shledal Čapek str. 106.). Protože pak — velmi vzácné případy vyjímajíc — vždycky toliko jedno mládě samotné ve hnízdě se nalézá a vyhození hnízdočů jím je vyloučeno, protože nemožno (z dutiny stromu) a nemyslitelno, soudí se z toho, že stará kukačka později hnízda se svými vejci reviduje a holátka odtud sama odstraňuje. Jest to jen domněnka a zjištěno to naprosto není a byly-li staré u takových hnízd s jednou ml. kukačkou pozorovány, zajisté že se jím jednalo hlavně o zanesení nového vejce. Dr. Rey má tuto vyslovenou hypothesu za nepravděpodobnou, neboť je známo, že žádný živočišný parazit po snesení vajíček se o své potomstvo nestará. Není nemožno, že třeba zašlá holátka (hlady) rodiče sami z hnízda odstraňují, jako to činí často s trusem.

Vejce kukaččí, u poměru ku velikosti ptákově, jsou nápadně malá. Oškubaná kukačka je veliká skoro jako kos a vejce její mívají průměrně velikost větších vajec vrabčích. V četných případech jsou proto vždy větší než vajíčka její pěstounů a jedině tehdy jsou stejně veliká, jsou-li zvolenými pěstouny větší druhy ptáků. V těchto případech se rozeznávají jednak odchylným zbarvením, vždy však mnohem tvrdší a pevnější skořápkou (což při navrtávání vejce jehlou ihned poznáme) od vajec ostatních ve hnízdě. Tato pevnost skořápky podmiňuje však také mnohem větší váhu kukaččího vejce proti stejně velikým vejcům pěstounů. 913 kukaččích vajec sbírky Reyovy má průměrnou velikost 22.3×16.5 mm a 483 takových vajec sbírky Čapkovy průměrnou velikost 22.67×16.58 mm a váhy 0.228 g. Skořápka jejich je hladká a nepatrně lesklá. Velice varírují u velikosti, podobě i zbarvení; bývají břichatá, vejcovitá, podlouhlá nebo ovální.

Vyskytují se vejce kukaččí měděnkově zelená čistá nebo skvrnitá; dále vejce na základní půdě bílé, šedé, zelené, zelenavé, zahnědlé, žloutlé, načervenalé a hnědorudé opět šedozeleň, olivovazeleň, popelavě vínové rudé, olivovhnědé, tmavohnědé a černě tupkovaná a čárkovaná, skvrnitá čmáraná nebo mramorovaná. Také byla nalezena

jednobarevná vejce, ale zřídka; tak na př. bílá jako mléko, namodralá anebo, jak praveno, čistě zelená. Černé skvrnky, jež se u některých vajec od základní barvy ostře odrážejí jsou namnoze rázovitým znakem jejich a jen zřídka úplně scházejí. Ona pak, jež jsou základní barvy temné bývají zdobena většinou skvrnkami trojího odstínu této základní barvy. Zhusta se však také naleznou — jak při takové rozmanitosti vajec její ani jinak nelze — i vejce nápadně shodná s vejci pěstounů.

Tuto okolnost lze si vysvětliti snad tím, že tyto a takové kukačky četnými generacemi téhož druhu ptáků byly vychovány, jakož i jakostí prvé potravy, která na tělesný vývoj není bez malého vlivu, čímž asi znenáhla byla vpěstována ona podobnost, ono přizpůsobování se vajec její vejcím cizím.

Na tom pak také spočívá ona snaha určité samičky kukaččí vyhledávati po přednosti zase jen určitý druh ptáků. To jest, byla-li kukačka (♀) vychována v hnízdě konipasově, vždy později sama vyhledává po přednosti hnízda konipasí a tak činí i její potomci, pokud možno vždy a stále, ovšem není-li hnízd těch nedostatek, jinak jsou nuceny zralé vejce snéstí pak do hnízda jakéhokoli, tedy někdy také do nevhodného, t. j. třeba opuštěného, kde vejce taková vůbec ani ku vývinu se nedostanou. Sám jsem před léty po dvakrát takové našel a nedovedl si ten úkaz vysvětliti, nebyv poučen. V takové tísní a nouzi o vhodné uložení vejce zaletují kukačky mnohdy i do zahrad, dvorů a ku příbytkům lidským, aby je tu někde „udaly“. R. 1883 snesla vejce do hnízda konipasa bílého v opuštěném holubníku na malém dvoře Dra Žočka v Žehušicích a mladá kukačka se šťastně vyvedla, byvši dříve kočím za holoubě z holubníku vytažena. R. 1893 chycena ml. kukačka na půdě čís. 45. v Starkoči, kde se hnízdil rovněž konipas; pták však uletěl, zanechav v rukou lovce několik rýdovacích per, dle nichž jsem ji mohl určití.

Případů, kde pěstouni vlastních vajec zanechávají i s podvrženým nadělením, jest také dosti (Walter, Čapek a j., kdežto Baldamus jich znal jen málo). Čapek shledal při 240 nálezech kukaččiných vajec 39 takových případů (= 16%), kde staří pěstouni hnízda zanechali. Vizme, jak jednotlivé druhy v ohledu tom se zachovaly.

Do hnízda budníčka lesního či sykavky podvrženo 17 krát vejce kukaččí a 13 krát opuštěno = 77%. Do hnízda červenky 92 krát a 13 krát opuštěno = 14%. Do hnízda konipasa bílého 10 krát a 1 krát opuštěno = 10%. Do hnízda masáka obec. 40 krát a 4 krát opuštěno = 10%. Do hnízda rehka zahradního 88 krát a 5 krát opuštěno = 6%. Nejchoulostivější je tedy, jak viděti, budníček lesní, neboť i ze zbývajících 4 případů u téhož druhu shledal Čapek v jediném toliko, že podvržené vejce bylo sykavkou přijato a vysezeno.

O podobnosti kukaččího vejce s vejci vyvolených pěstounů praví A. Walter: „Z 214 vajec kukaččích, jež jsem během posledních 12 let nalezl, toliko o 6 vejcích mohlo se říci s ohledem na barvu „velmi podobná“; slušný počet byl jen „v celku podobných“, ale největší část jich docela „žádnou podobnost“ s vejci pěstounů nejevila (Ztschr. f. gesam. Ornith. 1886).

Mladá kukačka po vylihnutí je holá, slepá a velice malá, jak ani jinak velikost vejce nepřipouští a hned je patrna po tmavé, do fialova naběhlé barvě kůže. Po třech dnech už je dobře dvakrát tak velká, protože velmi rychle roste; také má větší hlavu s vyniklými bulvami očními a sem tam jsou na ní znáti modročerné stopy peří. Má už tolik síly, že dovede sourozence vytlačit přes okraj hnízda. Jak shora pověděno, děje se to snad bezděčně při hrozně její hltavosti a snaze býti nejbliž u „živného pramene“. Mnozí pozorovatelé však považují tento nanejvýš povšimnutí hodný úkaz za úmyslný čin mladé kukačky. Píše o tom Friederich v V. vydání svého díla: „Měl jsem zhusta příležitost z vlastního názoru o určitém faktu tom se přesvědčiti, že mladá kukačka svoje nevlastní spolubratry úmyslně z hnízda vyhodila.“*) A Walter podotýká: „Čím mladší je tento cizopásmník, tím energičtěji si při tomto „vyhazovu“ vede, až konečně sedí sám ve hnízdě. Činí tak s neobyčejnou a překvapující dovedností, ačkoli se zdá býti velice neohrabaným tvorečkem. Hřbet zastává tu místo lopatky. Vyhození provede právě tak dobře, je-li mládě toto ještě holé a slepé jako později, má-li už peří. Nevyhazuje ani vajíček, ani papírových kuliček, ani bobulí a p. z hnízda, nýbrž jediné živé ptáčky.“**)

K tomuto vyličenému pojí se dále důležitý důkaz či doklad, že totiž mládě, vyklubaná nebo jeden den stará kukačka — podle sebe ležících vajíček sama neodstraňuje, t. j. při tak krátkém dosud žití ani odstranění není s to, proto musí býti v této době (po vyklubání z vejce) podporována svojí mateří, která buď vejce nebo holátka z hnízda odstraní a tak svému potomčků hned u příchodu na svět ulehčí poněkud „boj o život“. Tato domněnka s jiné strany jako velice nepravděpodobná (Dr. Rey) je vyvracována (viz před tím). Naumann praví: „Přes to přece nemohu tvrditi, že tak činí, protože ani mně, tím méně mému otci se nikdy nepoštěstilo ji při skutečném vyhazování přistihnouti a pozorovati“ (rozuměj st. kukačku).

Obyčejně (ale ne vždy) v době té možno vídati buď vejce nebo mláďata pěstounů mimo hnízdo ležeti. Má-li kukačka už 48 hodin „věku“

*) t. j. následkem přirozené schopnosti pro uchování druhu — čehož u jiných ptáků není. (Friederich.)

**) 9. května 1888 nalezeno bylo 6 holátek konipasích na zemi na dvoře vyhozených ml. kukačkou z hnízda pod došky na střeše. — 25. května 1892 mládě asi 10 denní panovalo samo v konipasím hnízdě ve srovnaném dříví v zásobách; oba případy z Litošic. (Spis.)

není jí třeba žádné pomoci více, neboť je s to sama se učiniti ve hnízdě paní. Na jiném místě píše Dr. Rey, že byl šťastným svědkem toho, blíže Halle nad Salou, kterak kukačka vyhazovala vejce z hnízda rákosníka obec. (*Acrocephalus streperus*) a to právě při snášení svého vejce do téhož hnízda. Tři vyhodila na zem a po odlétnutí jejím nalezl ve hnízdečku 2 vejce rákosníka a 1 kukaččí. Lesník Peschke nalezl ve 4 dnech 8 vajec kukaččích ve hnízdech střízlíkových ve svém poli na severním svahu Krkonoš v Prusku. Každé hnízdečko bylo pocuchané, otvor roztažen a před každým leželo vyhozené střízlíčí vajíčko. Zajímavé bylo, že tento ptačí gnom se nermoutil pro znetvoření svého hnízdečka, aniž bylo patrno, že by se byl staral o opravení zvětšeného otvoru.

Čapek tohoto úkazu na Moravě nepozoroval, aby st. kukačka před snesením svého vejce odklízela vejce pěstounů. Baldamus a jiní však najisto tak tvrdí a píší o revisi hnízd pěstouních se strany staré kukačky po několik dní. Že skutečně se tak může dít, ano i děje v hustých případech, o tom mluví tabulka Čapkova; slyšíme:

Z násady 7 vajec po 1 vejci 2krát odstraněno. — Ze 6 vajec po 1 vejci 5krát, po 2 vejcích 5krát odklízeno. — Ze 5 vajec po 1 vejci 12krát, po 2 vejcích 4krát, po 3 vejcích 3krát a po 4 vejcích 1krát odklízeno. — Ze 4 vajec po 1 vejci 6krát, po 2 vejcích 3krát, po 3 vejcích 2krát odstraněno. — Ze 3 vajec po 1 vejci 6krát, po 2 vejcích 1krát, po 3 vejcích 1krát odklízeno. — Ze 2 vajec po 1 vejci 4krát, po 2 vejcích 8krát odklízeno. — Z 1 vejce po 1 vejci 14krát odstraněno. Ze 216 nálezu v 77 případech (= 36%) byla vejce pěstounů odstraněna. Naproti tomu shledá dost případů, kde zcela určitě žádného vejce nebylo samičkou odstraněno.

Holátka kukaččí poprvé uží světlo světa asi 6. den po vylíhnutí, když už mu počínají na hřbetě pysky vyrážeti či pučeti a 11. den už hnízdo sama vyplňuje a vyvalenýma očima vyjeveně na svět pohlíží. Mimo modročerné pysky či puky s kratičkými pírkami má také hnědé krovky; vespod na bříšku je tou dobou ještě holá a jen stopy per se ukazují. V 15. dni svého věku už z hnízda vyčnívá hřbetem úplně porostlým, takže prohlubinka hřbetní (ku vyhazování mláďat sourozenců) už není patrna. Ve 20 dnech opouští hnízdo na vždy a nyní už rychle dospívá. Při tom ji pěstouni následují, kam se jí líbí a ne kam oni si přejí a starají se ještě tak dlouho o pastorkyni svoji, až je náležitě schopnou sama se živiti. Pokud je ve hnízdě a po soustu křičí, zní to pronikavě „cis, cissis, cississis“, po vyvedení je slyšeti hlásku „r“ a křik její zní jako „cirk, cirk—cirk“; začne-li žráti už sama, ztichne a brzo se vydá na cestu.

Mezi pohlavím v šatě hnízdošů nedalo se rozdílu zjistiti, soudí se však, že oni rezavější bývají samičky. Prvý šat kukačky je rozmanitý; mnohá je povrchu buď bledší, buď tmavší, rudohnědá, jiná zase bředlí-

cově šedá, jiná černošedá do hnědava. Prvá (rudohnědá) fase mívá po sobě černé příčné prouhy, druhá (šedá) opět bílé a rezavé šupiny a třetí (černošedá) mívá okraje per šedobílé a rezavé. Veškeré mladé kukačky mají šedé oči, bledě žluté koutky ústní, oranžový hltan a žluté nohy s drápký. Spodek mívají bílý, nádechu zahnědle žlutavého a celý je napříč nepravidelně tmavošedě pruhován jako krahujec; v týle mají několik bílých přek.

Ačkoli je stará kukačka tuze plachá, tak opět mladé jsou zmužilá a kousavá, ba přímo smělá a odvážlivá stvoření vzdor těm svým ubohým prostředkům obranným, t. j. slabému zobáku a slabým nožkám a drápkům. Blíží-li se člověk rukou, zvedá křídla jako dravec, štípe do prstů a rozvírá zobák, hlavou ku předu při tom bijíc, aby „nahnala strachu“ a — člověk bezděčně utrhne, leká se a nemá čeho. To je všecko jen tak, neboť kukačka je, alespoň v zajetí, docela mírným ptákem a ku ostatním ptákům snášelivou. Bechstein vypravuje, že právě z hnízda vybraná kukačka nahnala dvěma poštvaným loveckým psům tolik strachu, že nedbajíce chlácholení pánova, kňučíce a štěkajíce čtvrt hodiny kolem běhali, než se jeden z nich odvážil ptáka ze zadu chňapnouti. Chtěli tak učiniti sice několikrát, ale sotva že se hnula a otevřela svoji velikou „papárnu“ a vymrštila hlavu ku předu, hned se klidili stranou.

O chování kukačky v zajetí se nebudu rozepisovati, to jest již věc ryze speciální a bylo by nutno obšírného vyličení (jako podává Friedrich). A mimo to stojí taková hračka dost peněz a nepříjemností a přijde takové zakukání doma (někdy až po roce teprve čistě to dovede, někdy o něco dříve) dost draho. V hodinách stojí daleko méně. Pak nesmírně těžko jest ji přezimovati. Avšak i to trpělivi lidé dokázali.*)

Kukačka, jak už zmíněno, je pták plachý, dobrý letoun, ale neobratná na zemi. Usedá jen na tlusté i nejtlustší větve, nemůže se na tenkých dobře, bezpečně udržeti. Avšak vídal jsem ji a dosud se mi nahodí vídati ji seděti na telegrafním drátě, arcí dlouho ne — je plachá, nepokojná, ale přece seděla dost dobře. Někdy se zavěsí na kmen jako datel (má nohy-šplháky), aby odtud sebrala hmyz, ale léztí kolem čili šplhatí nedovede. Ze sobě rovných nestrpí kolem sebe toliko ♀, jak si vede v tom ohledu, bylo už předem pověděno.

Let kukačky je pěkný, ne však nějak nápadně rychlý a velice se podobá letu poštolčinu, mnohdy i letu krahujce a proto nezkušení snadno se mohou klamati. Klamou-li se snad drobní ptáci, také nemohu tvrditi, ale konipasi, masáci, lejskové, sedmihláskové, budníčkové, rákosníci a pěnice ji škádlivají při každé příležitosti, dorážíce na ni.

*) Bartels vypiplal mladou kukačku, která nebyla ještě ani rok stará a již jasně kukala. Radost to byla nemalá, jen co je pravda, po tak pracném vychování. Vydržela mu několik let a kukávala někdy až 100krát za den.

I datel žluna ji někdy horlivě pronásleduje (Walter). Zdá se, že všichni tito a mnozí jiní ptáci nemohou kukačku vystát. Za dravce ji snad přece sotva považují.

Kdo ji tak někdy dobře pozoroval, nemůže ji v letu přece za dravce míti, neboť má špičatější hlavu než dravci a znalec podle obrazu letícího ptáka hned ji pozná; ona dost rychle a stejnoměrně pohybuje křídly, aniž by jimi vysoko nad hlavu mávala. Rovněž se nevznáší, jako u dravců vidáme, což právě činí je charakteristickými při letu. Směr letu jejího bývá rovný, nikdy nekrouživá, ale stromům a křovím i při tom se obratně umí vyhýbat. Před usednutím pohyby křídel zmírňuje a ani tu se nevznáší (t. j. neletí bez pohybu křídel), nýbrž brzo usedá.

Při slídění po hnízdech poletuje ♀ nízko při zemi mezi stromy, rákosinami, houštinami, přes lesní světliny, louky a pole, jsouc neklidná a brzo poněkud kluzmo, brzo zase zamávne slabě křídly křížem křížem poletuje a pátrá. Chce-li se zmocnit hmyzu nebo housenky, zaletuje druhdy na úhory nebo lada blíž lesů ležící a často ji ve svém bezlesém okolí vidívám proletovati bujně aleje stromové podél cest a silnic, kde často na spodní větve stromů usedá, opět kousek popoletí nebo se obloukem do polí chodci vyhne a zase mezi stromy zapadne.

Middendorf zmiňuje se o zvláštní přichylnosti kukačky ku hrdličkám. V pohoří Stannovém (horském hřbetu při Ochotském moři) plížil se po hlase (vrkání) za hrdličkou (*Columba gelastes*, Temm.), které se právě přistěhovaly a třikrát po sobě napadl kukačku jako družku u ní, takže konečně jako domnělá hrdlička byla jím zastřelena. — Z toho vidno, že kdoby měl v zajetí kukačku, mohl by ji opatřit příjemnou společnicí — divokou hrdličku.

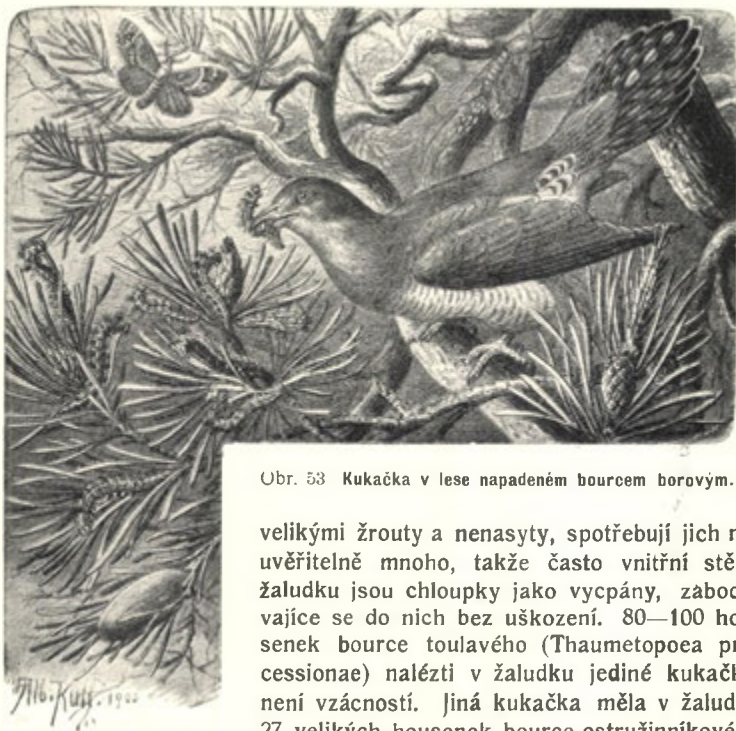
Snad není člověka, jenž by neznal tak známého volání kukaččina, když se k nám konečně na jaře navrátí. Četl jsem kdysi, že hlas „generála Kukušky“ vítají sibiřští vypovězenci jako mesiáše, voláním jeho znova se posilňují myšlenkou a plány k útěku; nastává jaro — doba právě příhodná. Zvuky její daly ptáku jméno, jest to dvojslabičné „kuku(k), kuku(k), kuku(k)“, prvá slabika vyšší, druhá nižší (o malou tercii). Vyskytují se však jedinci, jichž volání zřetelně jako „kukuht“ (dobře slyšitelné t na konci) zní, ovšem jenom z blízka. Pronásleduje-li sameček ♀, volává v rozohnění vášnivě a rychle za sebou „kukuk — kukukuk“, tedy tříslabičně, což jste zajisté mnozí už častokrát slyšeli a na to opět obvyklé „kuku(k)“ následuje. Každý snad dále ví, že se volání žežulčino neopakuje vždy stejnoměrně, vždy několikrát po sobě; ve dne nezřídka 20—30krát. Avšak brzo po půlnoci, sotva že se dniti počíná, volání její trvá často několik minut a napočítalo by se často jistě, že 100krát zakuká; při tom sedá pták tiše, aniž by změnil místo anebo činil přestávky. Jakoby chtěl vykukati vše, co za krátké noci

měl zadrženo. Počiná-li více svítati, ozve se druhý zpěvák — žluva a s ním i druzí hudebníci jarního jitra. Hoj, může-li býti cos nádhernějšího nad takový ranní koncert v posvátném tichu probouzejícího se lesa! Po delším kukání umlká kukačka, až zase mladý den nadobro vstane, oslaví okamžik ten ještě několikerým zakukáním, načež nastává doba nutné práce denní — potulování se fideálního, svobodného panice za dobrodružstvími a shánění živobytí. Za teplých, májových večerů někdy až do 10 hodin se dává slyšeti. stále slaběji, unaveněji a ospaleji až na dobro ztichne a usíná. Myslíte, že to není namáhavé za celý den tolik „řeči“ nadělati? Ba věřte, že z toho někdy až ochraptí, můžete to sami postřehnouti na její hlase. Někdy slyšíme často před skončením strofy jakési „oach—achach“ jako chraptivý lidský smích, jsme-li náhodou na blízku.

Za zpěvu sedá v hustém koši stromu nebo na suchém jeho vršku; také kukává při odletování i dost daleké trati, provází-li samičku na inspekční cestě její. Nevydrží to, jak Naumann praví, aby si na takové dálece několikrát nezakukala. Co ji k tomu nutí a pudí? Inu žádost, láska, — — — —! Při kukání ji nebývá často vidati, opatrná, jaká jest, ráda se skrývá a nerada si dá přijíti na kuži. Při tom volání zaujímá zvláštní posici; křídla poněkud od těla odtážená trochu spustí a ocas pozvedne. Volá-li se zápalem, svěsí křídla ještě hlouběji, ocas rozloží do vějíře, zvedá a spouští jej, trochu jím jako z prava do leva zakrouží, nadme silně hrdlo jako žabka rosička a seká poklony — jako domácí hrdlička při cukrování — když pořád stejné „kuku“ vyráží. Na větví obrací se sem a tam, ano i otáčí, aby svoje „jméno“ do celého okolí a do všech stran světa provolala. Za tichého počasí na půl hodiny cesty ji můžete slyšeti. Ba věru, volání zná každý, provolávače však málo kdo!

Má-li pršeti, volává mnoho z rána i pod večer; za deště málo kdy. Avšak v době páření skoro po celý den, mimo dobu poledního horka, dobu siesty. Od svého příchodu kukává skoro do polovice července. Záznamy moje praví: 12. července 1888 slyšena naposled, 5. července 1889. — 14. července 1890. — 17. července 1891. — 7. července 1892. Bývá to asi tak dlouho, dokud ještě samička snáší vejce. Také ona volává vysokým kvikavým „kykykyky“, ale vysloviti velice rychle — a pak tomu zase neporozumíte, to se musí slyšeti. Takovým zvučným trylkem vysokým volajíc prchá napřed a mnohdy 2–3 seladoni mlsně za ní uhánějí.

Kukaččinou potravou jsou hmyzi, jmenovitě larvy, všechny druhy housenek hladkých i chlupatých, kukly, všichni možní brouci (zvlášť chrousti), jen ne puchýřník (*Litta vesicatoria*, španělská moucha), jak lékárník Link v Bavorsku sděluje; dále motýli a bobule. Housenky a to chlupaté, jsou však výhradní jejich potravou a poněvadž jsou

Obr. 53 Kukačka v lese napadeném bourcem borovým.

velikými žrouty a nenasyty, spotřebují jich neuvěřitelně mnoho, takže často vnitřní stěny žaludku jsou chloupky jako vycpány, zabodávají se do nich bez uškození. 80—100 housenek bource toulavého (*Thaumetopoea processionae*) nalézt v žaludku jediné kukačky, není vzácností. Jiná kukačka měla v žaludku 27 velikých housenek bource ostružinníkového

(*Macrothylacia rubi*) larvy lenky topolové (*Lina populi*) a chrousty. Také housenky běláška zelného (*Pieris brassicae*), jichž se většina ptáků takorba štítí, žerou hltavě. Ostatně skoro všichni ptáci opovrhují, jak se shledalo, chlupatými housenkami. Toto a pak zvláště okolnost, že kukačka pohubí mnoho housenek lesům škodlivých, dostavujíc se druhdy četně v době kalamit (mniška) do napadených okresů a porostů, získalo ji ode dávna pověst „nadmíru užitečného ptáka“. Než zapomnělo se a dosud zapomíná, že mnoho housenek — a jmenovitě v době pohrom a záplavy mnišek (1908 naposledy) — v nitru svém přechovává zárodky cizopasných hmyzů (lumků, lumčičků, kuklic), kteří jsou sami s to, následkem svého obrovského rozmnožování, položití mez zhoubnému řádění housenek. Kukačky však požíráním takovýchto nabodaných (infikovaných) housenek, cizopasníky v sobě chovajících částečně anebo podle okolností i celou pohromu zadržují, protahují a cena užitku jejich mizí. Na problematický užitek kukačky prvý poukázal Alex. Bau ve svém článku „Ist der Kuckuck nützlich?“ v *Ornith. Jahrbuch* 1901 str. 20. a násl. a bylo mu podstoupiti zápas s mnohými odpůrci jeho nauky.

Poukazuje také (a to vším právem) i k tomu, že i ničením ptačích hnízd při podnášení vajec pěstounům, valně ztrácí ten tak tuze vynášený užitek kukačky na ceně. Vždyť už mnoho hnízd běře za své, aniž by se jediná kukačka z nich vyvedla, byvše buď zanechána (jak jsme poznali) anebo často mládě její s hnízdem spadne a zahyne. Mimo to se i takový malý žrout a neposeda neustálým křikem stává nápadným a dravce a lupiče různé na sebe spíš upozorňují, více než jiná mláďata ptačí. Vždy však mladá rodinka pěstounů běře za své, jak jsme již dříve také shledali a tak rozhodně lze počítati, že na jednu vyvedenou kukačku připadá vždycky více zničených hnízdeček s mladými pěvci-hmyzožravci. Počítejme jenom 2 hnízda po 5 vejcích a připomeňme si, že kukačka nejvýš 4, drobní hmyzožravci průměrem ale 6 měsíců se u nás zdržují a žerou, tu možno — za stejnou dobu živění se hmyzem — na každou vyvedenou kukačku nejmíň 15 zničených životů ptačích počítati. Ti by ale zrovna tolik, ne-li více, užitku přinesli, jako jedna ta kukačka. Jak mnoho zla může tento pták mezi drobným ptactvem natropiti, je patrné z toho, že střízlík jest místy zle zdecimován (Walter) a její vinou také jest masák v okolí Lipska téměř nadobro vyhuben (Dr. Rey).

Za důvod pro parasitismus kukačky se udávalo dříve, že vejce její se zdlouhavě vyvinují — ve lhůtách 5 i vicedenních — takže by je proto nemohla všechna vyseděti. Tento pozvolný vývoj vajec snažil se již W. Thienemann anatomicky dokázati a i jinak výborný pozorovatel Walter odhadoval dobu dospělosti a zralosti jednotlivých vajec její na více dní. Až teprve výzkumy Dra Reye a učitele V. Čapka vedly k pozitivním výsledkům, že snáší kukačka vejce o b d e n. Prvý počítá na jednu ♀ ročně asi 20 vajec a sám má ve své obrovské sbírce 17 vajec od jedné a téže samičky z jednoho roku pocházejících. Druhý (Čapek) se domnívá, že snáší 5—7 vajec, ob den jedno — aby to odpovídalo první násadě pěstounů a po krátkém odpočinku snášívá pak (v delších ale přestávkách) ještě 4—5 vajec — což je obdobným s druhou násadou pěstounů. Či domněnka je správná? — Nejdříve nalezeno kukaččí vejce 26. dubna (1894), nejpozději našel Čapek vejce její 9. července.

Na konec se chci, pro větší úplnost, zmíniti i o některých pověrách a pověstech ku naší milé a tajuplné žežulce se odnášejících.

Obecný lid dosud ještě místy má za to a věří i přes to, že moderní škola a vyučování vůbec staví proudům takovým hráz nedostupné, že se na zimu kukačka promění v „ostříže“ (viz obdobnou proměnu skřivana v chocholouše). Dále, že mladá kukačka, nevďěčný tvor, pohltí své pěstouny, když jich více nepotřebuje a totéž učiní i s nevlastními sourozenci z hltavosti. Stará kukačka prý vypijí drobným ptáčkům vejce, majíc na ně stále laskominy.*)

*) Dr. K. Amerling ve své „Přírodně české“ díl IV. 1851 str. 81. píše o kukačce: „Živí se hmyzem a malými ptáčky“.

Ze kukačka mylně lidem zvána poštolkou, ostřížem a pod. dravčími jmény, nalezne čtenář na počátku této stati při lidových názvech. Pokud kuká musí prý slupnouti každodenně jednoho malého ptáčka, ale za to se jí o sv. Janu Křestiteli všichni drobní ptáčci pomstí a každý jí jedno pero vyškubne. Mimo to jí musí stále a všude následovati jeden malý ptáček jako komorník a musí se jí starati o potravu (zde se naráží na krmení vyvedené kukačky pěstouny). Také se bájí, že se od nás pryč nestěhuje, ale že v dutých stromech zimu přespává jako plchové a že při tom ztrácí všechno peří.

Hned Aristoteles (Hist. Animal. VI. 7.) uvedl nejpádnejší důvody, že občasná proměna kukačky není nic než báchorka a praví asi toto: „Sokolu (dravci) jest sice podobna s ohledem na velikost, zbarvení a let, avšak nemá zahnutých drápů a hlava její podobna je více hlavě holubí. Také jsme pozorovali, že sokolové kukačku sežrali, což přece žádný pták sobě rovnému neučiní.“ Olaus Magnus (Hist. rer. septemtr. 74.) naproti tomu (ku podivu) tvrdí, že kukačky lze upotřebiti v sokolnictví.

Třeba jest se zmíniti i o důležitosti a ceně jejího prvního kukání, resp. zaslechnutí hlasu jejího, které má pro každého svůj význam. Každý totiž žádá si od ní dovědět, co by rád, co s novým jarem srdce jeho přeplňuje. Vždyť to dobře znáte, i tu krutou podmínku v národní písni „až žežulka o vánocích třikrát zakuká!“ Slyšeli jste také o sibířských vyhnancích o „generalu Kukuškovi“. Jen ještě některé pověry.

Naše i jiné venkovanky slyšíce žežulku na jaře poprvé, honem pod nohama vyrýpnou kousek země, na níž právě stojí, a to má být „výtečným a jistým“ prostředkem proti blehám a jiné domácí „drůbeži“. Na popel spálená kukačka poskytuje osvědčený prostředek proti padoucnici a za starých zlatých časů teprve si ji dovedla medicína vážiti.

Kuže, loučím se s tebou, kukačko, ty tajuplný ptáku a věru leckterý potentát světský mohl by ti závidět ten zájem na intimním životě tvém, který lákal, dosud láká a lákati bude vždy člověka — pozorovatele přírody! Pověděl jsem na tebe dobré i zlé a mnoho jiného ještě zbývá — ale ulehčil jsem svému svědomí, věda, že se pro dobré nemá i zlého zapomínati. — —

2. rod: Coccystes, Gloger.

Zobák u kořene silný a poměrně široký, se stran poněkud stlačený a bezmála zdělí hlavy; nozdry jsou podlouhlé, štěrbínovité, shora do polovic blankou zakryté; 2. letka skoro = 5.; ocas složen z 10 dlouhých (jako tělo) a úzkých per, jest velmi klínovitý, a jeho střední pera jsou dvojnásobné délky per krajních; speření nohou je dlouhé a široké

== kalhotky. Postava velmi štíhlá s hladce přiléhavým peřím, na hlavě malá chocholka. Asi z 10 druhů, jež obývají Afriku a vých. Indii, uvádíme tu jediný druh, jenž je domovem také v již. Evropě.

Kukačka jižní (*Coccyzus glandarius*, L.).

Kukačka sojkovitá. — Srb.: Kukavica afrička; něm.: Der Häherkuckuck, Strausskuckuck.

Druhový znak: Na hlavě ležící chocholka; rýdovací pera na konci bílá; povrchu na temné půdě základní bílé skvrny; vespod těla a na spodních křídelních krovkách je bílá nebo nažloutlá; běháky tmavé. Je o málo větší naší kukačky. — Délka 39·5 cm, křídla 22 cm, ocas 22 cm, zobák 2·4 cm.

Hlavní zbarvení hnědošedé, bronzově lesklé, po ramenou a křídelních krovkách četné bílé skvrny; ocas černohnědý, obě jeho střední pera mají dlouhé bílé špičky; spodek je bělavý, na krku a hrdle bledě rezavěžlutý. Na hlavě světle popelavá chocholka na zad položená; zobák černohnědý, vespod u kořene žlutavý, koutky pleťové, oko hnědé, oční kroužek fialový; běháky šedo zelené. — ♀ je o poznání menší, má kratší chocholku a bílé skvrnění nečistě. Mladí, dosud nevypelichaní ptáci mají jen nepatrnou černou chocholku i takovýtměš krkem se honosí; horní hřbet s ocasem jsou hnědočerny, krk vespod až po hrud krásně tmavorezavě žlutý, břicho světlejší do běla, oko šedé, ostatní povrch je bíle skvrnitý a pásy na křídlech jsou jako u starých.

Tento sličný pták je domovem v jižní Evropě, kolem Středozemního moře, v záp. Asii a Africe až po Kongo. Dr. Rey ji našel v Portugalsku v létě a také ve středním Španělsku se v tu dobu zdržuje. Byla pozorována a ulovena v Dalmacii (1krát) a Bulharsku (3krát) a občas zabloudí i do severní Italie a jako vzácnost nemalá byla již dopadena v Anglii (3krát ulovena a 1krát pozorována) a Německu (před r. 1837 v srpnu v Levezeru u Teterova v Meklenbursku).

Do svých bydlíšť přitahuje v první polovici dubna (na Cypr 18. dubna). Je obyvatelkou lesů, jmenovitě citlivkovitých a v horním Egyptě i v zahradách se objevuje. Je živější a plašší a v letu se krahující vyrovná. Jinak je družnější a vůči člověku ne tak bázlivá jako naše kukačka. Živí se různým hmyzem, larvami, housenkami jako naše. Hlas její zní jasně, chechtavě, strakovitě jako „kjau kjau“, varuje „kerk kerk“ a někdy slyšeti nepodařené „kík—kík, kík—kík“. Volání její (dle Brehma) nelze s hlasem jiného ptáka zaměnit.

Také tato kukačka má obyčej zanáseti a podkládati svoje vejce do hnízd jiných ptáků. V Egyptě našel Brehm ve hnízdě tamní vrány mladou kukačku, jež byla starými pěstouny krmena a chráněna. Ve Španělsku, kde vran, mimo za tahu, není, volívá si pěstouny straky obecné, v Portugalsku straku modrou a v Alžíru straku maurskou; vejce její

však bylo nalezeno i ve hnízdě krkavčím a dokonce i ve hnízdě sovy stepní (Tristan). Na rozdíl od naší kukačky však zůstávají veškerá mláďata, vlastní i nevlastní, v pokoji a míru ve hnízdě pohromadě a také pěstouny je vychovává, aniž by tím vše vzalo za své, jako známe už u kukačky naší. Nezřídka i dvě mladé kukačky tyto bývají nalezeny mezi mladými vranami nebo strakami a dokonce 3, až 4 už měly být i v témž hnízdě nalezeny. (!)

Čemu se musí člověk podiviti, jest to, že tak bystří a chytří ptáci — ti pěstouni její — jak je známe, nerozeznávají vajec vlastních a podvržených, dětí vlastních od pastorků. Anebo jich znáti nechtějí? Po vyvedení odlétají pěkně každý svou cestou a více se neznají — konec přátelství.

Její vejce se podobají nejvíce vejcím stračím (Naumann), jsou kratší a okrouhlých pouků. I skořápka jejich je silnější než vajec vraních a stračích. Průměrná velikost $31 \cdot 3 \times 23 \cdot 5$ mm, váha 0·66—1·02 g.

Z cizích čeledí a druhů, které do řádu krátkonohých či lehozobců náležejí, budiž tu alespoň o některých pověděno. Jest to v prvé řadě:

čeleď: Tukanů (Ramphastidae L.).

Zobák jest neobyčejně veliký, 2krát delší hlavy, ohnutý leč bez háku, u kořene silný, se stran nápadně stlačený, tak že slemeno vystupuje jako ostrá hrana; celý je pokryt tenkou rohovitou blanou a zakryté chřípě jsou umístěny blíže hlavy; okraje obou čelistí jsou někdy zoubkovány (pilovitý); poměrně vysoké běháky mají dlouhé prsty, jež jsou pokryty destičkami; 10 perý ocas je krátký, široký, tupě zaokrouhlený; křídla krátká, 4. a 5. letka v nich nejdelší. Základní barva je leskle černá. Je vskutku podivné, kterak je mohl Burmeister přirovnati ku lenochodům; jak se shledalo, neprávem. Jsou domovem v horkém zeměpásu americkém.

Obr. 54. Hlava tukana velkého.

Tukan veliký čili toko (Ramphastus Toco, L.).

Popis: Povrch těla černý, toliko řít a spodní ocasní krovky jsou tmavokarmínové; hrdlo až po hrud, záuší a krk po stranách jsou bílé a takovětěž barvy jsou hoření ocasní krovky; zobák na okrajích pilovitý je ohnivě žlutočervený a na konci svrchní čelisti je černá skvrna a kolem kořene černá obruba; oko je umístěno v trojhranné žluté lysině, a duhovky je špinavě zelené; oční kroužek kobaltově modrý běháky světle niodrošedé. — Délka 57 cm, křídlo 23 cm, ocas 14 cm.

Tab. VII.
obr. 41.

Domovem jest v iž. Americe od Guayany až do Paragnaye a vyskytuje se i ve střední Americe. Obývá jen ve vyšších krajinách, v savannách, kde s dostatek stromoví roste, jakož i na lesnatých pobřežích a to buď po párech anebo v malých družinách. Zdržují se obyčejně vysoko v koších stromových a slídí, dosti obratně si vedouce, po potravě. Odpočívají až v samém vršku, odkud se dávají ne právě příjemně slyšeti. Na zemi velmi zřídka sletují a to buď aby ukojili žízeň anebo paběrkovali na spadáných plodech; pohyb jejich — daleké skoky — jest tím zvláštní, že se nestaví tělem přímo, nýbrž běhák (nártí) drží nápadně šikmo a při tom velmi prsty roztahují. Na první pohled je znáti, že nejsou pro zemi stvořeni. Za to na stromech se objeví jejich dovednost jak náleží.

Létají dosti dobře, ačkoli mají křídla krátká; letí-li větší kus cesty, sklánějí hlavu, asi proto, že je zobák příliš tíží.

Dnes je známo o nich, že se hnízdí hlavně v dutinách stromových a snáší dvě bílá vejce. Mláďata brzy na se obličejí svůj pěkný šat, ale zobák se jim vybarvuje teprve ve druhém nebo až třetím roku stáří. Více o jejich rozplozování známo není (Brehm).

Živí se, jak dosud cestovatelé mohli zjistiti, jen ovocem, jak by tomu jejich veliký a dlouhý zobák nasvědčoval (Schomburgk a Bates). Avšak někteří ujišťují, že nejen potravou rostlinnou, ale i drobnými ptáčky, jichž jsou postrachem (zase pro ten neobyčejný zobák) se živí, zapuzují je z hnízd, pleníce vejce a mláďata (Azara); také žerou ryby (Humboldt). A vše to potvrzuje Brehm, neboť se o tom přesvědčil na zajatých tukanech. Dle Azary prý vyhazují sousta masa i ptáčky do vzduchu (jako náš dudek broučky) a pak je lapají, čehož ostatní pozorovatelé nikdy u něho neshledali ani na svobodě ani v zajetí. Předhazovaná sousta však dobře ze vzduchu chytají. Ačkoli se zdá zobák jeho neohraný, není jím a zrnka semence ze země zcela jemně uchopovati dovedou; na to se vzpřímí a puštěné zrnko spadne do hltanu.

Ve své domovině je tukan horlivě pronásledován pro svou zvěřinu a pěkné peří a mimo to je domorodci i ochočené chovají. Z mládí jsa vychován je roztomilým ptákem, dá se hladiti, žere z ruky a přes svůj nemotorný zoban pohybují se docela půvabně a lehce, zachovávající vždy čistotu a pořádek, jak jsem měl příležitost viděti na parku menších tukanů v ptačinci prof. Jandy v Praze (1906).

Jest ještě více druhů tukanů. o kterých se podrobněji rozepisuje a četná pozorování citáty různých autorů dokládá Brehm v I. dílu svých „Ptáků“.

Čeď: Hlodozobců (Trogonidae)

z níž vyjímáme toliko jediný dosud rod v Africe nalezený a to jest:

rod: Trogon, Levail.

Zobák silný, skoro dlaskovitý, jehož okraje jsou zoubkovány; v dlouhém ocase jsou krajní pera kratší středních, jest tedy stupňovitě zaokrouhlen.

Narina (Trogon narina, Lev.).

Popis: Povrchu hlavy, krku, na hřbetě, kosteci a malých krovkách křídelních jakož i na hrdle až po hruď je pták nádherně a leskle do zlatova zelený; hruď s břichem, řítí a spodními ocasními krovkami jsou tmavo růžově karminové; větší křídelní krovky jsou šedožluté, napříč tmavě proužkované; letky černošedé s bělavými stvoly; krajní pera rýdovací mají vnější prapory bílé, vnitřní tmavošedé, střední pera jsou celá tmavošedá. — je barev mdlých, málo výrazných, na čele a na hrdle jsou rudohnědá, na letkách černohnědá. Tab. VII.
obr. 44.

Domovem jejím jest Afrika, byla tu Levaillantem v Kaferském území objevena a ku počtě „slíčné“ Hottentotky Narina (= květina) nazvána, čímž zároveň nádhra a pestrost šatu jejího označena. Ale i jiní cestovatelé se s ní setkali na jiných ještě místech temné pevniny: v Habeši (Rüppel a Heuglin), v Aquapimě (Ries), v Muni (Du Chaillu), v již. Mosambiqu (Kirk) a v Benguele (Monteiro). Brehm ji spatřil jedenkrát toliko v údolí Mensajském blíže rudomořského pobřeží.

Žijíc v méně přístupných krajinách hornatých a lesnatých, zdá se býti vzácnější, než skutečně jest. Také v Kapsku ji Verreaux pozoroval a praví o ní, že žije samotářsky a tiše na nejvyšších stromech, odkud z rána a pod večer sletuje za potravou. Jest velmi plachá vůči člověku a sedává zpřímá se vtaženou hlavou a svislým ocasem.

Lítá tiše a ne divoce. Toliko v době páření vydává melancholické, jaksi žalostné, bolné zvuky, jinak po všechn čas mlčívá (Levaillant), což i jiní potvrzují, dokládajíce, že i jiné, jakoby břichomluvecké, zvuky lze od ní slýhati.

Živí se hmyzem, jak Verreaux pitváním ptáků se byl přesvědčil. Hnízdí se jako náš mandelík, jemuž se skoro co do velikosti přibližuje, v dutinách stromů a snáší rovněž 2—3—4 bílá vejce o tenké, průsvitné skořápce, takže jí žloutek proniká. Mláďata se prý líhnou za 20 dní a také tolik času jim třeba, než se vyvedou, načež delší ještě dobu se starými stráví k úplné dospělosti.

Jiné druhy této čeledi žijí v již. Americe a vůbec na západní polo-kouli a vyznamenávají se vesměs nádhrou barev svého peří.

Neméně zajímavá skupina tohoto řádu jsou zoborožci (Bucero-tidae), zástupci tukanů ve Starém světě (Afrike, Asii a souostroví Malajském). Nejzajímavější rod čeledi té jest:

rod: Dichoceros, L.

Zobák je neobyčejně veliký, zahnutý, vysoký a zdoben na hoření polovici kořenové širokým, rohovitým výrůstkem, který zakrývá velkou část hlavy (celé temeno), jsa vzadu otupen a vpředu ve dvě tupé špičky rozdělen.

Dvojzoborožec (Buceros bicornis, L.).

Domorodci v Nepálu zovou jej „Homray“, v jižní Indii „Garuda“, u Masurinů „Banrao“ (= král lesů), u Malajců „Malah-Moraykey“ (= rozezvučitel lesů) a „Burong Undan“.

Tab. VII. **Popis:** Veškerou peří na těle pouze dvěma barvami se honosí: černou a bílou.
obr. 39. Černé partie jsou na hlavě, na bradě, dále na hřbetě, křídelních krovkách a letkách jakož i na hrudi a příčném pruhu na ocase. Bílé opět na šíji, hrdle a voleti, lemy na křídelních krovkách, vespod na břiše, říti i spodních krovkách ocasních; přes křídla se táhne široká bílá příčná páska; na koření ručních letek a na konci všech letek ostatních (druhá bílá páska), jakož i celý ocas stupňovitě zaokrouhlený je bílý, kromě zmíněného již pruhu černého; zobák na koření šedý jako olovo, svrchní čelist s výrůstkem jsou červený do žluta, úzký proužek na slemeni tmavohnědý, spodní čelist žlutá, na konci červená; oko šarlatově červené je obklopeno lysou koží černou; běháků tmavohnědých. — Délka 120 cm, křídlo 50—52 cm, ocas 44 cm, zobák 26 cm, výrůstek sám 20 cm dlouhý a 8.5 cm široký.

Podivný tento pták je domovem v Přední Indii až po Himalaje, od pobřeží Malabarského až po Assam, Tenasserim, Birmu a na poloostrově Malakském, jakož i na Sumatře. Zde žije na horských svazích až do výše 1500 m, častěji však níže a to po párech a jen zřídka kdy v menších tlupách. V zimě v údolích, v létě spíše na horách vyhledává si domov svůj; koncem února již se počinají stěhovati, spíše jen potulovati, píše Hodgson, jehož se v dalším přidržíme.

Tento cestovatel vídal podivné a veliké ty ptáky sedati nepohnuté po dlouhou dobu na vrcholu mohutných stromů, 6—8 na jednom, 20 až 30 poblíž sebe. Sedali vážně, zadumáni jako soudcové a chvillemi vyráželi ze sebe přitlumené zvuky, jež jsou právě tak zvláštní jako pták sám. Byv poraněn řve a křičí jako orel a ku podivu silně. Ozývá-li se, zvedá zobák téměř kolmo vzhůru, načež ho opět sklání. Letí-li, tož s krkem nataženým a nohama pod sebe skrčenými; létá namáhavě, rovným směrem a mávání křídel poměrně slabých způsobuje hlasitý šumot daleko slyšitelný (Jerdon). Po zemi se pohybuje nemotorně, nejša pro chůzi stvořen; svými prsty za to je s to objati i silnou větev. Proto

většinu svého života prožívá na stromech, které mu skýtají všeho, čeho mu třeba ku životu, potravu i odpočinek.

Hodgson v žaludku 6—8 ptáků nalezl pouze a jediné plody smokvoně posvátné (*Ficus elaiica*) a také ostatní pozorovatelé jej vídali, an požíral plodů těch a fiků vůbec, jak planých tak v zahradách pěstovaných. Také jiným ovocem nepohrdá a mnohdy v sadech ovocných zle řádívají, jak Horne uvádí, kde jich musilo býti r. 1867 asi 12 zastřeleno. Po stromech skoro jako papouškové lezou či šplhají, pomáhajíce si obrovským zobanem a všecko ovoce v dosahu jeho ničíce, trhající. Byly to pomorančovníky a mnohé plody na pohled neporušené byly jimi uvnitř úplně vyžrány a prázdné. Nedivno tedy, že považován byl za býložravce. Avšak pozorování dvojzoborožcův v zajetí o jiném poučilo. Sice plody rádi požírali, mnohé přímo dychtivě, ale vedle toho také zuřivě se vrhali na každého živočicha, zahubivše jej, takže v kleci zničili veškeré živoucí tvory a to záludně jich dočekajíce, náhle se na ně vrhali, jakmile se k nim přiblížili buď po zemi nebo letem. Kořist ulovenou shltli s takovou chutí, že se nikterak nezdálo, jakoby teprve v zajetí se tomu byli naučili. Sousto nejdříve vyhodili do výše, načež je velice obratně lapali a delším cvikem si vedli přímo mistrovsky a nikdy se nechybili i když jim sousta s kterékoli strany byla hozena. Při ovoci pijí jednou za 14 dní, při potravě smíšené za 3—4 dní.

Hnízdi se v dutinách stromů v různé výši a místa vhodného používá po několik let. Po snesení 5—6 vajec (jiní mluví jen o 1, opět jiní o 3) počíná ♀ seděti a tu ji ♂ zalepí otvor dutiny hlinou, čili prostě zazdí ženu tak, co by mohla prostrčiti zobák, aby ji mohl sám po celou dobu krmiti. Pozdější pozorování Horneova z r. 1868 však přesvědčila o jiném, totiž že ♀ sama otvor zazdívá, užívajíc k tomu svého vlastního trusu, při čemž plochého zobáku jako zednické lžice upotřebuje. Sameček jen snáší šestinedělce potravu; přiletaje zachytí se drápy na kůře a zaklepe na samičku, která vystrčí zobák a plod přijme.

Wallace píše, že dostal samičku s mládětem z hnízda vybranou a která se podivil hlavně tomuto; vyhlíželo jako „chuchvalec huspeniny, na němž nastrčena hlava a nohy“, byvši zvící holuba bylo celé holé, tuze masité a měkké. Dospívá velice pomalu, protože Hodgson ujišťuje, že teprve čtvrtého nebo pátého roku mládí úplně se vyvinou. Blythovi však stačí (dle zajatých ptáků pozorováno) pouze 3 léta k dokonalemu vývinu.

Homraye možno vídati skoro ve všech zoologických zahradách a delším jich pozorováním přijdeme ku poznání, že se nedají k žádným jiným známým ptákům přirovnati, leč toliko k tukanům (Brehm).

Řád křikavců (Volucres).

Papouškové (Psittacidae.)

Zobák jest opatřen u kořene ozobím a svrchní jeho čelist jest na konci silně, neobyčejně hákovitě zahnutá = zobák dravčí; čelist tato je opatřena uprostřed okraje výběžkem (zoubkem), který zapadá do výkrojků čelisti spodní, jemu odpovídajícího; jazyk je tlustý, krátký, měkký; oko je krásně okrouhlé, chytré a výrazné a duhovky různě zbarvené: žluté, hnědé, bílé, zřídka jen červené nebo namodralé; u mladých bývá černá. Opeření těla není husté, sestávajíc z nevelkých, poměrně tuhých jako přistřílnutých per, která se ku konci rozšiřují; toliko drobné peří na hlavě, krku a místy i jinde po těle je měkké, většinou lesku kovo-vého; hlava bývá druhdy zdobena chocholkou různé podoby, krk límcem a p., vše to z měkkých, jemně rozčísnutých per. Letek bývá 19—22; ocas je 12 perý, délky různé. Co do velikosti těla jsou mezi nimi ptáci velikosti krkavce až čížka; peří namnoze barev živých, pestrých, hlavní barva je zelená (ochranné zbarvení), ale i ostatní barvy v rozmanitých odstínech, přechodech a kresbách přicházejí ku platnosti. Pohlaví se ve zbarvení zvláště od sebe liší. Tři jsou hlavní formy barevné: bílí jsou kakaduové, zelení amazoni a červení loriové. Nohy jsou silné, svalnaté a nevysoké; běhák (nártí), kratší středního prstu, je pokryt šupinovitými štitky; prsty jsou dlouhé, dva vpřed a dva vzad obráceny — nohy šplhavé, ačkoli šplhati jako datlové nedovedou; drápy mírně dlouhé, ale silně zahnuté a ostré, avšak nikoli mocné čili silné. Známé jest úsloví „Papouškové jsou okřídlené opice“, čímž se chce říci, že jsou to učenliví, hraví, neobyčejně nadaní ptáci.

Známé jich přes 300 druhů a z těch ani jediný v Evropě, nýbrž v ostatních dílech světa.

I. čeleď: Papouškové krátkoocasí (Psittacinae).

Ocas krátký, nanejvýš prostředně dlouhý, na konci rovně přistřížený anebo poněkud zaokrouhlený; křídla dlouhá, peří silných stvolů. Zobák postředně dlouhý, se stran silně stlačený, špička jeho delší

a tenčí. Pohyby těžkopádné, let rychlý, málo obratný, chůze po zemi nemotorná, šplhání méně obratné. Hlas cvrčivý, pronikavý, schopnost ku žvatlání ze všech papoušků největší. Velikost kavky až vrány.

Ze 6 druhů známých jsou dva šedé a 4 černé (*Coracopsis* Wgl.); domovem všech je Afrika.

Papoušek šedý či jako (*Psittacus erithacus*, L.).

Angl.: Grey Parrot; franc.: Perroquet gris; holl.: Graauwe of Grijsze Papegaai; něm.: Der Graupapagei.

Popis: Celkové zbarvení popelavě šedé; na hlavě, krku, hrudi a horním hřbetě je každé pero světle lemováno; křídla tmavošedá, letky šedočerné; dolní hřbet a kostřec jsou šedobílé; ocas, pak svrchní a spodní jeho krovky jsou šarlatově červený; hrudě, břicho, boky i řiť jsou bělošedé; zobák černý, oko dle stáří buď černé, šedé, žluté až bílé; ozobí, uzdy a lysina kol očí jsou buď šedavé nebo čistě bílé; běháky namodralé šedé, drápy černé. Veškerou peří jest hustě jemně ojímeno (poprášeno). Velikost kolísá dle stáří a pohlaví a patrně i dle domova; obvyčejně jako silný domácí holub čili dle Brehma: délka 31 cm, v rozpjetí 65 cm, křídla 22 cm, ocas 8 cm. — ♀ má prý býti menší, alespoň se za takovou považuje. Afričtí negři dokazují, že ♂ má nozdry umístěné v ozobí a podoby okrouhlé, ♀ podlouhlé, ačkoli nejspolehlivějším znakem je dle Soyauze: ♂ má kosti pánevní těsně u sebe, u ♀ jsou však od sebe vzdáleny. Ml. ptáci při koupí mají nazvice černé oči, jež znenáhla tmavě sešediví, po 5 měsících jsou světle šedé, po roce šedožluté až bledě-žluté a po 3–4 letech žlutobílé až žluté jako kukuřice; ocas světle červený, slabě hnědě lemovaný zbarví se ponénáhlou na tmavočervený a obruby zmizí.

Tab. V.
obr. 33.

Jsou četné barevné odrůdy, jako červeně strakaté až docela povrchu červené, jež jsou i ve vlasti své tuze váženy a draho se platí (= královští ptáci = Kingsbird); rovněž se vyskytují jakové bez červených ocasů.

Obývá západní a střední Afriku, jsou místy velice hojným a protože je ptákem společenským, objevuje se tu druhy u velikých houfech. Živí se plody stromů, jako banany, ořechy palmovými a jinými semeny. Domorodcům způsobuje mnoho škody na polích kukuřičných a j., protože více zpusťší nežli spotřebuje.

Hnízdí se v zří po skončení plíště (doby dešťové = zimy) ve velikých dutinách stromů namnoze nepřístupných lesních houštín a proto nelze hnízda jeho (vajec) tak snadno dosíci. Hnízdi se obvyčejně v koloniích často v několika stech párech pohromadě; leč vždy jen v jedné dutině jeden pár. Násada záleží ze 4–5 vajec a mláďata po vylíhnutí jsou pokryta dlouhým chmýřím a rychle rostou, takže ve 4 týdnech jsou vzletná, po 2 měsících si odbudou prvé pelichání, avšak oko zůstává po 7 měsíců černým.

Protože se černoši obávají jeho klofců, zejména starých ptáků, chytají mladé teprve po vyvedení; spíše ještě, pokud po opuštění hnízda nedovedou létat a to jednak do klíčků (ok), jednak sítěmi. Na Zlatém

po březí přinášejí černoši mladé jaky v rourovitých koších velice hojně na prodej do přístavních míst, nabízejíce je tu po 3—4 K; dále od pobřeží nakupují překupníci veliké množství těchto papoušků, ovšem daleko levněji. Na velikých parnicích už je pak prodávají často po 14 až 16 K. Pocvičenější a ochočení jakové od negrů v misionářských stanicích vychovaných, kteří dovedou nějaké slovo ve špatné angličtině pronést, cení se ovšem mnohem výše.

Také u Arabů (dle Dra Fischera) jsou šedí papouškové oblíbeni; v Zanzibaru stojí jako 36—48 K. Rozumí se, že jako naši tak i tamní ptáčníci činí rozdíl mezi těmito ptáky dle toho, odkud pocházejí. Nejcennější jsou světlí ptáci z Akimu, jež se vyvážejí do Kapských měst a do Akkry. Velicí, dlouhozobí a tmavošedí jakové z nitra záp. Afriky mají býti zvláště velice nadaní; leč i mezi docela malými, jasně šedými vyskytnou se druhy výborní „hovorkové“.

Jakožto nadmíru vzácní a učeliví jsou jakové, sice v malém počtu, avšak při lepší obsluze přivážení a rovněž i při nákupu zvláště pečlivě vybírání, jimž pak říkají „papouškové plachetní“ (= Segelschiffvögel), kdežto onino, jež za nejhorších poměrů a bídneho ošetření v massách se přivážejí, tak zvaní „papouškové parníkoví“ (= Dampfschiffvögel), jsou namnoze málo cenný brak, který málo vydrží. Rozdíly jeví se při tom v označování „černooký“ a „šedooký“ (viz shora při popisu). První, mladí ptáci, jsou něžní a choulostiví a brzy mrou, většina již cestou následkem nedbalého ošetřování.

Ptáci, uvyklí na pitnou vodu, jsou vytrvalí a praví se, že dočkají stáří 50—80, ba i 100 let a více.

Vzdor vši snaze a námaze, jakož i četným pokusům nepodařilo se přiměti jaka ku rozplozování v zajetí.

Co se týče duševního nadání rozcházejí se mínění milovníků a znalců velice. Praví se a Dr. Russ také sám je přesvědčen, že tento papoušek šedý je zcela schopen významu naučených slov rozuměti, jich náležitě a v čas používati a docela i různým hlasem je pronášeti, ku př. prosbu, nespokojenost, žádost, strach, mazlení a p. Jest arci nadání ku mluvení u jednotlivých ptáků jako u všech opeřených „žvatlalů“ rozmanité. Některý chápé těžko a zapamatuje si nové slovo po delším teprve cvičení, avšak za to je podrží a pamatuje si vše dokonale a na dlouho, čemu se naučil. Jiný zase všecko zrovna hltá a slovo pronéstí dovede po jednom toliko vyslovení, ale také právě tak rychle a snadno zapomíná. Třetí se dobře učí, dobře chápé a také řádně uloží a zapamatuje. Čtvrtý se nenaučí ničemu anebo jen tuze málo. Pátý není s to se naučiti slovům, ale za to znamenitě dovede hvízdati nápěvy. Šestý napodobí kokrhání kohouta, štěkot psa, vrzání korouhvičky větrní, a podobné zvuky a hlasy, ale lidské slovo ze sebe není s to vypravit. Sedmý zase výhradně ve smíchu, pláči, kašlání, kýchání, chrchlání

a pod. je mistrem. A tak je to skoro jako s malými dětmi, žáčky ve škole. —

Hlavní úlohou učitelovou jest, aby seznal co nejdříve a co nejlépe talent jednotlivého ptáka a pak mu dle toho věnoval co největší péči u výcviku. Možno považovati takového jaka, který brzyčko, dokonce v prvních dnech jedno nebo více slov pochyti, za dobrého žáka — „hovorku“. Že by se daly schopnosti jakovy určitě předem podle různých se měnící velikosti tělesné, světlejšího nebo tmavšího zbarvení, štíhlejší nebo zavalitější postavy, většího a silnějšího nebo malého zobáku a p., jak se tak mnohými „znalci“ stále fedruje, nebylo nikde shledáno a potvrzeno a také mnozí vážní mužové a pěstitelé těchto znamenitých papoušků vůbec tomu nevěří.

Ceny papoušků jaků jsou u nás dosti vysoké a jen zřídka kus za 20 K kdo dostane; obvykle 25—30 K i více za nevzdělance či analfabetu se žádá, za to „hovořící pták“ nejméně 70—120 K, 360 K, 600 K, 720—2000 K i více dle vzdělání se cení a také prodá.

Téměř neuvěřitelné a pohádkově báječné věci se vypravují o schopnostech a nadání, jakož i o jakově dovednosti ve mluvení, takže tím se předchozí náležitě dokumentuje. Čtenáře odkazujeme ku obšírné stati v Brehmových „Ptácích“ I. dílu.

2. rod: *Chrysotis*, Swains.

Papouškové amazonští čili zelení jsou světoznámi a nejobyčejnější v Evropě pěstovaní ptáci z tohoto rodu. Postavy jsou zavalité, zvící kavky až skoro krkavce; zobák mají velice silný vyklenutý, slemene hladkého, pouze u kořene ostře hranatého; křídla nedlouhá, 2. a 3. letka nejdelší; ocas krátký nebo mírně dlouhý, zaokrouhlený; peří pestrobarvé, těsně přilehající, drobné, široké a jako šupiny se kryjící. Skoro všichni amazonové při rozčilení čepýří peří v týle a na krku (límece). Ptáci jsou to stromoví, hbitě lezou, kolébavě chodí, létají jaksí namáhavě, zvolna, rychle křídly mávajíce, někdy vznášejí se i dost vysoko.

Jest jich známo na 30 druhů a jsou považováni za nejdokonalejší rod celého řádu papoušků a tím tedy jaksí za typus papoušků vůbec (Finsh). Obývají střední a jižní Ameriku a hlavně v okolí řeky Maraňonu čili řeky Amazonské. Některé druhy jsou domovem i na ostrovech západoindických. Povahou, životem a celým chováním i zvyky svými mezi sebou se shodují. Zástupcem rodu toho budiž nám vyobrazený:

Papoušek amazonský (*Chrysotis aestiva*, Lath. = *Psittacus aestivus*, Lath.)

Angl.: Blue fronted Amazon; franc.: Perroquet Amazone a front bleu; špaň.: Papagayo verdadeio; brasil.: Papageio grego; něm.: Die gemeine oder Amazone mit rotem Flügelbug, Rotbug-Amazone.

Tab. V. Popis: Čelo modré; vrch hlavy, tváře a hrdlo (= obličej) žlutý; ohbí křídelné
 obr. 37. a zrcátko na křídle červené*) a červená jsou i rýdovací pera u kofene, ostatně
 celé tělo jest krásně zelené a každé drobné pírkó má tmavší ohrubku, malé i velké
 krovky křídelní jsou žlu'ozeleně lemovány; spodek je světlejší a na prsou a na břiše
 je peří modrozeleně lemováno; peří na stehnech je žlutavé; zobák černohnědý, zřítel-
 nice černá. oko žluté až oranžově červené, lysé místo kol oka zamodralé. běháky
 modrošedé. — Velikost vrány.

Vyskytují se četné barevné formy, zakládající se na větší nebo
 menší modré skvrně náčelní a žlutých partiích na hlavě, mnohdy jedno
 nebo druhé docela i schází nebo červené ohbí více nebo méně vyniká
 a p.; jsou také celí žlutí s červenými odznaky.

Tento známý exot obývá již Ameriku od Argentiny až po veletok
 Amazonský. Natropí v sadech oranžových veliké škody. Jest však přes
 to domorodci velmi vážen proto, že se dá snadno ochočiti a vy-
 cvičiti; u tamních Indianů všude jej lze nalézti, ovšem nejčastěji ale
 v obchodech.

I u nás v Evropě a jinde uznáván je za velmi cenného ptáka
 a jsou četné příklady o neobyčejné jeho schopnosti netoliko ve žvatlání,
 ale ještě více ve zpěvu písní anebo hvízdání 3—4 nářevů. Dlužno tu
 však hned poukázati na tu okolnost, o níž se stala zmínka u rodu
 předešlého, že i tu se naskytují druhdy málo učeliví ptáci, nebo docela
 obyčejní tupci. Jest to věc náhody a štěstí opatřiti si koupí dobrého,
 učelivého ptáka. Dály se pokusy s pěstováním v zajetí a to křížením
 (Hieronymus). Renonard ve Francii (1887) vypěstoval 3 mladé; sezení
 na vejcích trvalo 30 dní a po 62 dnech opustili mladí budku, ale ještě
 za měsíc dovedli teprve sami žráti. Dru Wyssovi ve Švýcarech hnízdil
 se aklimatisovaný párek, volně poletující po dvakrát a to s výsledkem
 (ve staré hrušni r. 1894 a 1895).

Čerstvě dovezení divocí ptáci prodávají se ve velkém kus po 18 až
 28 K, krotcí a učený 72—90 K a ještě učenější i 360—600 K i víc.

Život jejich na svobodě vylíčil nejlépe princ z Wiedu vedle jiných
 cestovatelů. Každodenně z rána zaletují do sadů a lesů za potravou,
 požírajíce jako ostatní ovoce, jehož mnoho zničí. Po té odbývají polední
 siestu, načež k večeru opět se shánějí po potravě. Nejsou-li právě
 hnížděním se zaměstnáni, sletují se v četná hejna na hřádě a způsobují
 tu pekelný hluk a rámus, než se konečně usadí. Zapadnou-li na košatý
 strom, jakoby zmizeli, neboť pro jich zelené ochranné zbarvení jsou
 neviditelní; přítomnost svoji však zase jinak dávají na jevo, třeba že si
 ve výši vedou docela tiše, pokud žerou. Slupky a jádra ovocná na zem
 padající je prozrazují. Při vyplašení křičí podobně jako naše sojka.

*) Dříve byl zaměňován s amazoňanem pravým (*Chrysotis amazonicus*,
 L.) se zeleným ohbím, poněvadž Linné tomuto latinské jméno dal; u znalců zván
 tento druh amazoňan venezuelský. Pis.

Ve své domovině jsou hojně pronásledováni pro maso; má prý z něho býti velmi živný pokrm a polévka z papouščího masa obzvláště se tam cení.

II. čeleď: Kakaduové (Plectolophinae).

Zobák mají nejsilnější všech papoušků; letky velmi vyvinuté; ocas krátký, rovný (vyjma kak. dlouhoocasé); peří převážnou většinou bílé nebo také černé; postavou a zbarvením jsou to ptáci sliční, líšící se od ostatních papoušků různě zbarvenou chocholkou na hlavě. Domovem jsou v Austrálii a indomalajském archipelagu. Zdržují se nejraději ve světlejších lesích než temných pralesích a jsou dle toho ptáky stromovými, kteří obratně šplhají i létají, leč na zemi jsou neobratní.

Téměř veškeří kakaduové jsou ptáky společenskými, toliko největší druhové žijí samotářsky nebo po párech; druhdy se shromažďují u obrovská hejna, působíce přehrozný křik. Živí se spíše ořechy a jádry, méně dužninou ovocnou, hlízami, různými semeny, kukuřicí i obilím. Hnízdí se v dutinách stromů, nebo ve slujích skalních; snášívají 2—3 vejce (větší druhy) nebo 4—6 vajec (menší druhy). Natropí mnoho škody na různých kulturách rostlinných.

Bývají horlivě pronásledováni dílem pro chutné maso, dílem pro peří; Evropané je střílejí, domorodci pak bumerangem (zahnutým kyjem) po nich obratně vrhaným je usmrcují. Následkem toho z hustěji zalidněných krajín jsou již skoro na dobro zapuzení.

Mnoho druhů těchto papoušků známo jest z obchodů; ceny za ně jsou dosti mírné, ovšem přijde na vzácnost toho kterého druhu. Jsou nejvytrvalejšími ptáky klecovými nevyžadující tak nákladného a pečlivého ošetřování a při tom dosahují vysokého věku. Co do duševních schopností a učelivosti předčí mnohé jiné papoušky, leč co zvatlavosti se týče nebo lépe co do schopností „mluvnických“ zůstávají přece za oběma druhy předešlými. Jinak-li se jim věnuje řádná a rozumná péče, jsou z nich, zvláště z mládí vychovaných, neobyčejně krotcí a úlisní ptáci, honosící se mimo to komičností, roztomilostí, veselostí a vděkplností. Naproti tomu při špatném a hrubém s nimi zacházení anebo nemístným hýčkáním pokazí se, jmenovitě staří ptáci, jsouce pak zlomyslnými, rozmarnými a zejména dětem jsou nebezpeční. Konečně svým hrozně pronikavým křikem jsou i nesnesitelní.

Většinou je chováji v zoolog. zahradách a ve zvěřincích a jen některé druhy jsou oblíbeny jako ptáci klecoví, jimž spíše přísluší místo v předsíních, zahradních pavilonech nebo velkých salonech. Pokusy rozmnožovací u velkých druhů nedaří se tak jako u menších. Při umísťování a zacházení s nimi třeba se mítí dobře na pozoru před jich

zobákem, který zastává úkol kladiva, kleští, vývrtky zároveň (univerzální nástroj) a kakaduovi nikdy neschází na chytrosti, svévolnosti a lsti v otvírání dvířek, odpoutávání kroužků na běhácích a p. až člověk musí žasnouti. Fiedler praví: „Pouta a jich zámečky, stojany, dráty, okříny, silné prkenné stěny ba i plechové šalování, vše dovedou zničit.“

Slovo kakadu není žádným přirozeným zvukem ptákovým, jak se mylně dosud za to má (Hagenbeck) a slýcháme-li to od ptáka, je to vždy naučené. Kakadu značí dle Meyera tolik jako kleště nebo račí klepeta. Náš lid slovem kakadu označuje chochol nebo jemu podobný účes.

Finsh roztřídil všechny tyto papoušky v patero rodů: Kakaduové vlastní (*Plectolophus*, Vgrs.), kakaduové dlouhoocasí (*Calyptorhynchus*, Vgrs.), kakaduové araroví (*Microglossus*, Gffr.), kakaduové zakrslí (*Naciterna*, Wgl.) a kakad. klínoocasí (*Callipsittacus*, Lss). Nás tuto zajímá zástupce druhého rodu

Calyptorhynchus, Vgrs. et Hrof.

Ocas delší, zbarvení černé se žlutou nebo červenou pohyblivou chocholkou, která je do zadu vzhůru zahnutá a složena ze širokých, zřídka dlouhých per (= kakada); ocas je zdoben červenou neb žlutou páskou. Postava vysoká, vzpřímená, štíhlejší, velikost vrány až krkavce i nad to. Hlas zvukný jako „kru hu“ nebo „jé“.

Domovem jich jest hlavně jižní a západní Austrálie. Škody na kulturních rostlinách nedělají a živí se výhradně jádru tvrdých ořechů, jež mocným svým zobanem hravě luští; avšak i larvy hmyzu ve stromech dovedou vyhledávati, vyhlodávající k tomu konci veliké a hluboké díry. Nadání ku mluvení není dosud prozkoumáno. Zřídka jen se k nám živí dostanou, proto jsou velmi vzácní a drazí a hodí se jedině pro ukázkou do zoologických zahrad.

Kakadu přilbový (*Calyptorhynchus* [= *Callocephala* = *Psittacus*] *galcatus*, Lath.).

Franc.: *Cacatois Ganga*; angl.: *Banksian Cockatoo*; holl.: *Banks, Kakketoe*; něm.: *Der Helmkakadu, Gangakakadu*.

Tab. VI. Popis: Hlava, týl, tváře a na zad položená a ku konci vzhůru zahnutá chocholka jsou šarlatově červené; ostatní tělo je černé; 2. letka na vnějším praporu je tmavozelená; zobák žlutý jako vosk. vespod načernalý, oko hnědé, ozobí a nozdry pokryty červenými pírkami; lysý kroužek kol oka je úzký a zahnědlý; běháky šedočerné. — ♀ je zcela rozdílného zbarvení majíc hlavu s chocholkou tmavo šedohnědou, ostatní tělo povrchu téže barvy, jen že je peří běložlutě lemováno, spodek násedle černý, suříkové a žlutě napříč pruhovaný. — Velikost vrány.

Obývá jižní Australii a Tasmanii a živí se semeny blahovičníků (Eucalyptů). Prof. Reuleaux choval několik těchto ptáků poraněných a opět uzdravených a chválí si je jako příjemné ptáky pokojové. A jeden pták ředitele Westermanna v Amsterdamu byl nadmíru krotký a přítulný, dobře mluvil, ale jen málo. Rovněž tak Linden jej chválí, kdežto Schmidt jej zase vyličuje jako vážného mrzouta a brouka, který nedbá jakýchkoli lichoetek a něžností a vždy jen úsečně a skřehotavě odpovídá ku všemu laskání. Zobákem umí rozdávati pádné rány až klec zařinčí. Jest silným a vytrvalým ptákem a snáší bez nebezpečí zimu i v nevytopených místnostech.

III. čeleď: Papouškové dlouhoocasí čili ararové (Sittace, Wgl.).

Praví obři mezi všemi papoušky a sotva jich lze za ptáky pokojové uznati; jsou však mezi milovníky cizokrajního ptactva i taci, kteří je rádi chovají a mimo to jsou důležitými objekty čilého obchodu. Téměř polovice známých papoušků náleží k této čeledi, která je rozšířena skoro po všech dílech světa (vyjma Evropu). Jsou to statní a nádherní ptáci. Zobák je neobyčejně veliký a silný, na tvářích je nápadná veliká lysina (bez peří); ocas velice dlouhý; peří tuhé, tvrdé, neojíněné; zbarvení nadmíru pestré a střídají se v něm vesměs živé, křiklavé barvy: zelená, červená, modrá a žlutá; svrchní čelist zobáku bývá někdy světlá, zpravidla však bývá celý tmavý; pohlaví ve zbarvení se neliší, mladí však ano. Velikost od holuba až do kohouta, ovšem bez dlouhého ocasu,

Let jejich se zdá býti těžkopádný, avšak přes to létají prudce a rychle; po zemi se pohybují velice nemotorně a kráčejí vždy šikmo stranou, za to výborně a rychle šplhají. Domovem jejich je Amerika, od Mexika a ostrova Kuby až do Bolívie u Uruquaye. Zdržují se v pralesích nížin podél velkých toků a řek; mnohé druhy až ve výši 3500 m. Po vyhnízdění se tvoří rodiny 4—6hlavé, docela velcí druhové žijí pouze po párech a nezřídka ojedinele; mnohé opět v houfech a to z různých druhů složených, každý však pro sebe jsa oddělen. Párek vždy lne k sobě a stále se pohromadě drží. Hnízdí se v dutinách obrovských stromů pravěkých, jichž i po mnoho let používají; jeden druh docela i dutin skalních na příkrém pobřeží používá. Násada bývají zpravidla 2 bílá vejce, jež ♀ sama vysezuje, jsouc po celou dobu ♂ pečlivě krmena.

Stromy, ve kterých se hnízdí, jsou domorodcům ještě dosud (jako před sty léty) pramenem příjmu a výživy a známosti o nich přecházejí dědictvím z otců na syny (jako číhadla na ptáky v severní Itálii).

Mláďata ararů mnohdy s velikým nebezpečím života vybírají, snášejí a doma vychovávají, načež dobře je na překupníky zpeněžují. Již Kolumbus a jiní staří cestovatelé viděli v chatrčích domorodých Indianů tyto papoušky, ani vletovali a vyletovali jako naši holubi a jiná drůbež.

Peří z nich ode dávna se používá za ozdobu hlavy a j. Živí se plody stromů a různými semeny; svým přesilným zobákem jsou s to i nejtvrďší ořechy palmové louskati. Jsou ptáky stálými, ale potulují se dost daleko za potravou, způsobující na pěstovaných rostlinách osadníkům vážné škody, proto jsou také horlivě pronásledováni. Oni zase dovedou se lživě a výborně v hustých koších nejvyšších velikánů pralesa skrývati. Při svém loupeživém labužnictví chovají se nápadně tiše a toliko padání skořápek je prozrazuje; někdy při tom však slýchati přítlučené, tiché zvuky lidskému hovorů nenepodobné, když se baví. Jinak hlas jejich jest pronikavý, uši zaléhající skřek.

Ve zvěřině jsou tuzí a tvrdí a proto se hodí jen ku vaření chutné a výživné polévky; pro toto a pro škody způsobované jsou předmětem čilého lovu. Jsou od pradávna přitažlivými objekty různých menažerií a vidáme je upoutány na stojanech neb jinak upravených bidélkách a posedech a rozumí se, že ani v zoologických zahradách jich nikde nepohřešíme. Dosahují při své síle a vytrvalosti mnoho let stáří.

Jednotliví, doma chovaní ararové jsou mnohdy dobráci, přítulní a nevinní ptáci, zřídka a výjimkou kousaví a zlí, ale potom i nebezpeční. Rozumného a správného ošetření jest jim potřeba.

Knihkupec Fiedler v Záhřebě měl světle červeného araru, který dobře mluvil, nikdy nekřičel ani neskřehotal, byl úplně krotký, vyletoval volně do dvora a na zavolání se ihned vracoval, jinak ale s nikým se nepobatrčil. Jiný modrožlutý arara (ararauna) téhož majitele měl tytéž vlastnosti, ale nad to dal se každým dítětem hýčkat i nositi, aniž by se byl kdy pokusil kousnouti.

Všichni ararové učí se pronášeti slova silným hlasem, avšak nemívají daleko té „výřečnosti“ jako papoušek šedý nebo amazoni, mnohdy i celé větičky žvatlají, ale ne valně srozumitelně. Krotiti a cvičiti se dávají jen s velikou trpělivostí a vytrvalostí, jakož i s rozumem. Rozmnožovati se v zajetí dosud se nepodařilo; menší druhy ararů nejsou oblíbeny. Ceny jsou velice rozmanité. Pojmenování ara, jak často slýchati, je nesprávné; dle domovského jména utvořené a správné jest arara.

Arakanga (Sittace coccinea, Rchw. = Psittacus macao, L.).

Franc.: Ara rouge, Ara macao; angl.: Red and blue Macaw; holl.: Groote Geelvlengel-ara; Guacamayo (v Guatemale); Cuijari (u Makusiů

v Guayaně); Lapa colorado (v Kostarice); něm.: Der hellrote Arara, Arakanga, Sattelarara, Makao.

Popis: Celý šarlatově červený; letky, dolní hřbet jakož i oboje ocasní krovky **Tab. VI.** jsou modré; velké svrchní krovky křídelné a ramenní jsou oranžově žluté na konci **obr. 35.** zelené, letky modré; rýdovací pera jsou červená, na konci modrá, obě prostřední nejdelší a na konci silně zúžená, obě krajní nejkratší a tmavomodrá; lysé tváře čistě bílé; oko zažloutle bílé; svrchní čelistí rohově bílá s trojhrannou skvrnou u kořene z každé strany, čelistí spodní je černá; běháky tmavošedé. — Délka 86 cm, křídlo 40 cm, ocas 30 cm.

Domov jeho je Mexiko, střední Amerika (Guatemala, Honduras) a sever Jižní Ameriky. Tuze známý papoušek ze zvířinců a zoologických zahrad. Pro svoji barvitost všude rád viděn a vyhledáván. Vydrží mnoho let a jest k sobě rovným jakož i k příbuzným ostatním snášeliv. Platí se dost vysoko, až 120 K za kus.

Ararauma (Sittace coerulea, Gm. = Psittacus ararauma L.).

Franc.: Ara bleu, Ararauma; angl.: Blue and yellow or Blue and buff Macaw; holl.: Blaauw-geele Ara; brasil.: Caninde (Calinde); něm.: Der blaue gelbbrüstige Arara, gemeiner blauer Arara.

Popis: Povrchu modrý; krk po stranách s celým spodkem oranžově žlutý; bílé **Tab. VI.** tváře jsou pokresleny jako černými vráskami; skvrna na hrdle, okraj tváří a zobák **obr. 34.** jsou černé; oko zelenavé nebo perlově šedé; běháky zahnědlé černé. Poněkud větší předešlého; délka 97 cm, křídlo 40 cm, ocas 29 cm.

Domov jeho souhlasí s rozšířením předešlého druhu. Jest taktéž obecně známým a nemálo krásným papouškem, jsa vedle toho u pěstitelů znám a vážen jako nejlepší „řečník“ ze všech ararů. R. 1818 se měl hnízdit v Caénách. Hagenbeck vystavoval r. 1887 neobyčejně krotkého a roztomilého araraumu. V zoologické zahradě v Drážďanech vylihl se míšenec z tohoto a předešlého; avšak byl živ toliko 5 dní. Také H. Sharland v Belgii je r. 1894 pěstoval, leč neznámo, s jakým zdarem.

Co do povahy vůbec, způsobu života a potravy stačí podotknouti, že se shoduje s předešlým.

Zvláštní podčeď ararů jsou:

papouškové klínocasi (Conurus, Khl.)

bohatá na četné druhy a různé formy. Hlavními znaky jsou klínovitě stupňovitý ocas a zelené zbarvení s pestrá kresbou; postava silná, velikost drozda až kavky. Jsou společenší, mnozí i v době hnízdění se; hnízda zakládají v dutinách stromů nebo v skalních rozsedlinách (jeden druh). Násada záleží ze 2—3 bílých vajec. Obývají stinné pralesy; žijí se semeny a plody a jsou ptáky stromovými. Mnohé druhy z nich se

na zimu stěhují. Působí mnoho škody na kukuřičných polích a jiných kulturních rostlinách; z toho důvodu jsou bezohledně pronásledováni a také zvěřina jejich jest chutná. Indiani vybírají mladé z hnízd a vychované dobře zpeněžují; mimo to se jich hromadně polapá velice mnoho do sítí a ok. Většina se jich dostane do Evropy.

Dají se dobře chovati a ochočovatí a proto jich lze hojně v ptáčnických obchodech viděti, ačkoli některé druhy jsou dost vzácné. Ptáci k nám dováženi jsou většinou plaší, nezkrotní, bouřliví, zaražení a lstiví a tudíž nepříjemní. Křičívají cvrčivě a vytrvale. Mnozí, zejména jednotlivě chovaní, ale zkrátou, stávají se milými společníky a dovedou i slova naučená pronášeti. Některé druhy pro svoji krásu anebo vzácnost jsou zvláště ceněny a váženy. V povaze své mají mnoho komického, podivně hlavou kroutí, pokukují, peří čepýří jakoby se nadýmali a zase splaskovali, zřítelnicí zvětšují a p. Ku rozplozování v zajetí jsou méně vhodné. Jsou krutými kazisvěty, neboť dříví ať jakékoli rozhlodají a proto je třeba chovati je v klecích kovových. Vůči ptactvu ostatnímu jsou zlí, potutelní, avšak menší druhy jich lze beze strachu mezi ostatním ptactvem ve ptačinci ponechat. Mezi sebou i mezi jinými druhy příbuznými jsou snášliví a družní i v době hnízdění se.

Obývají jižní a Střední Ameriku, Západní Indii a jediný druh i Severní Ameriku.

Papoušek karolinský (*Conurus [Psittacus] carolinensis*, L.).

Franc.: Peruche de la Caroline, Per. à tête jauene; angl.: Carolina Conure, Carol. Parakeet; něm.: Der Karolinasittich, Keilschwanzsittich.

Tab. VI. **Popis:** Čelo a hlava ze předu až za oči, tváře, brada jsou do oranžova růměl-
obr. 32. **kově** červený; temeno, týl, záuší a hrdlo jako síra žlutý; celý povrch tmavozelený; malé krovky na ohbí křídelním a okraj ruční jsou oranžově žlutý; spodní křídelní krovky žlutozeleny, spodek těla světle zelený do žluta; rýdovací pera mají barvu povrchu těla, ku osténce jsou modrá; zobák nažloutlé barvy bílého rohu. oko nahnědle šedé, běháky pleťově šedé, dráčky černé. — ♀ se podobá skoro ♂, má však ohbí křídél tmavě oranžověžluté. — Délka 32 cm, křídlo 18 cm, ocas 15 cm.

Domovem jeho jsou jižní státy severoamerické a dříve obýval ještě dále na sever (po 42° s. š.) a zimu tamní lehce snášel; jest tedy ptákem stálým. Obývá krajiny lesnaté a takové, kde se hojně užitkových rostlin pěstuje a kde s dostatek plevelu se nalézají; ten mu později po sklizni prvních poskytuje dostatečné potravu. Na kukuřičných polích mnoho škody natropí. Sami mají chutné maso a z těchto dvou důvodů jsou předmětem lovu a pronásledování.

Hnízdí se v dutinách stromů a j. a to společensky; mnohdy houfy jich jsou nájemníky takového věkovitého stromu doupného. Sem také zaletují na hřád, sem za chladna jako za vedra denního se uchylují a tady se také snadno chytají. Mají prý také stavěti z větviček veliká

hnízda volná jako papoušek mnich. Jsou vytrvalí a snadno se rozmnožují i v zajetí; Russovi na př. vyvedl párek v budce jednou tři, podruhé pět mladých a také jiní se zdarem je pěstovali a dosud pěstují.

Násada záleží ze 3—5 bílých vajec a oba staří střídavě je zahřívají, jakož i po vylihnutí mláďata krmí; ta jsou zpočátku pokryta šedým chmýřím. Úplné vybarvení mladých ptáků, nejdříve zelených, trvá dlouho a teprve za několik měsíců jim počne žlutnouti čelo; druhým rokem se vybarví náležitě hlava.

Dřevěnou klec brzy zničí a proto patří do klece ze silného drátu s plechovým dnem. Prokousali i borová prkna skoro 4 cm silná. Časem cvrčívají a skoro husím hlasem křičívají do omrzení. Z mládí jsou velice snadno zkrotitelní a pak jsou milými, ba roztomilými společníky, jež se i trochu žvatlati naučí. Dr. Rey je klasifikuje jako bystré, opatrné a nedůvěřivé ptáky a jen z mládí vypěstované má za roztomilé tvory.

Baron H. z Berlepschů blíže Halle n. S. jich měl více párků v holubnicích; zaletovali i za tuhé zimy a hlubokého sněhu daleko od domova. Lítají lehce a pěkně a svého nepřítele snaží se zapudití dravčími útoky a dorážení. V kleci jim dlužno dopřáti hojně prken a odřezků dřevěných ku hlodání. Párek se prodává za 140—180 K.

Papoušek vlnitý (*Melopsittacus undulatus*, Shaw).

Papoušek vlnkovaný, andulek u ptáčníků i u obecnstva (utvořeno z *undulatus*). — Franc.: Perruche ondulé; angl.: Undulated Grass-Parrakeet, Scallop Parrot; holl.: Grasparkiet; dán.: Undulater; Canary Parrot (u kolonistů austrál.); Biljang (v záp. Australii); něm.: der Wellensittich.

Popis: Čelo, temeno, líce a hrdlo krásně žlutý; na tvářích a po stranách krku Tab. VI. jsou na každé straně 4 tmavomodré skvrnky; týl, šíje, horní hřbet, lopatky a křídelní obr 38. krovky jsou zelenožlutý a jemně černošedě a žlutě napříč vlnitě čárkovány (vlnkovány) a skvrnity; na hlavě a krku je tato kresba ještě jemnější čili čeřitá; ocas je stupňovitě zahrocen (klinovit), barvy zelené a každé pero zdobeno žlutou šikmou příčkou, obě střední jsou modrá; křídla zelenavě hnědá, tmavošedo zeleně a žlutozeleně skvrnitá; hruď s břichem a kostěc jsou jednobarevné, krásně zelené, zobáček bělošedý, na horní čelisti se združeným ozobím, u ♂ modrým, u ♀ zelenavě šedým, bělošedým nebo hnědošedým; běháčky namodralé šedé až šedobílé; oko bílé nebo běložitě s velkou černou zornicí. — ♀ je na čele šedá, modré skvrnky má mdlejší a menší. — Délka 21—26 cm, v rozpjetí 26 cm, křídla 9—9,6 cm, ocas 8—9,8 cm (velikost vrabce).

Jsá těla štíhlého, křídel a ocasu dlouhého, špičatého, zdá se větším, než skutečně jest. Je jedním z nejmenších papoušků, jež u nás prodávají.

Rozšířen je po Australii a na N. Zeelandě se rozmnožil a docela zdomácněl z několika párků, jež prý prchly z klece. Vedou život potulný, skoro cikánský a usazují se vždy tam, kde širší travnaté

stepi tonou v bujně zeleni. Jakmile nastane sucho a svěží zeleň promění se ve žlutavou barvu smrti a vše vedrem usychá, sletují se houfy andulků k vodám a zaletují pak do severních rovníkových území austrálských, kde se následkem plíště v době té vše zelená a bují.

V povaze jeví se ptáčky pokojnými, družnými i za doby hnízdění se a jsou stále čili a švarní. Po zemi pobíhají obratně a také výborně a rychle šplhají. Litají zpravidla rychle a stále se při tom ozývají, avšak nikoli příjemně, kdežto jinak si dovedou dosti mile požvatlávat čili „zpívati“ mezi sebou.

Doba hnízdění se udává dle různých autorů nesterjně. Gould uvádí prosinec a náš podzim (září a říjen) a patrně je doba ta závislá na vývoji trávy a rostlinstva. jichž zralým nebo polozralým semenem mláďata svoje vychovává. Na hnízdo třeba jim dutiny stromové a tam snáší 3—4 čistě bílá vejce, průměrné velikosti 19×15 mm (dle Goulda). Jiní zase udávají počet vajec na 3—8, ano i na 12, ob den snášených a toliko důkladná ♀ snášívá vejce každodenně do plného počtu. Sezení trvá 18—20 dní a mláďata ta jsou úplně vzletná a na vyvedení teprve po 30 až 35 dnech; možno okrouhle počítati, že celý ten akt trvá asi 7—8 neděl.

V zajetí rovněž se snadno a hojně rozmnožují, takže pěstitelé mohou z nich míti slušný příjem a zisk. Ano stávají se případy, že se párek hnízdil o překot a do „potrhání“ po celý rok, že ♀ vysílením hyne, jestliže pěstitel ještě včas ji neodloučí, manželství nerozvede, anebo jim neposkytne více příležitosti ku hnízdění se. U nás spadá doba ta do zimních měsíců od listopadu do února (u přivezených), u domácích, t. j. u nás vylíhnutých, na jaře. Vedle jednoženství holduje statečný a jadrný ♂ i dvoj a trojženství, avšak stará se výhradně o svou zákonitou polovici a jenom její a svoje potomky krmí a o ně péči vede.

Že takový maličký harémek není bez pověstných intrik a pletich, dá se mysliti a zřídka kdy dvě takové sokyně s jedním manželem žijí v pokoji a míru v jedné budce. Ovdoví-li on neb ona, jest se ihned postarati o náhradu, ačkoli vdova také vydrží sama docela dobře po řadu let. Pěstujeme-li je volně, tedy v ptačincích, a společně, jest to povzbuzující a výnosnější než o jednom páрку. Při takovémto hnízdění se zcela dobře se snášejí, ale přece dobrý pozor jest míti na kazimíra, hlavně přespočetnou starou ♀, která ostatní matičky pronásleduje anebo docela vražedné choutky a činy projevuje. Takovou nutno lapiti anebo rozštěpením peroutek ji učiniti neškodnou. Liší ♂♂ nikomu neukřivdují, oni naopak pomáhají vyvedená mláďata, dosud ještě neschopná, krmiti.

Sotva že mladí andulkové dospějí, třeba je od starých oddělit, protože překážejí, ačkoli jsou to pokojná a nevinoučká stvořeníčka a nejlépe se jim daří ve volné prostoře. Náš papoušek je choulostiv vůči průvanu a vlhku, dlužno jej před obojím chrániti. Spíš snesou chlad než veliké teplo v místnosti. Každý párek má míti po zákonu 2 budky pro sebe. V zimě, když mají mladé, krmiti jest ráno a večer

při světle. Je zvláštní, že i u nás uprchlým párkům dobře se venku na svobodě dařilo a dokonce se i hnízily, zimu dobře prý snášejíce.(!)

Výborně se hodí andulek k vysezování zanechaných vajíček jiných drobných papoušičků a taková vylihnutá mláďata dobře vychovává. Uživí se velice jednoduše a snadno. Čím živí se staří, tím i mladé jak na svobodě tak i v zajetí krmí. Jsou to všelijaká semena, která jim jdou náležitě k duhu, ovšem že čistá bez prachu a přímísenin a dobře suchá a zralá, jako proso (bílé i stříbrné), lesknice kanárská (u ptáčníků glanz), oves ve slupce nebo loupáný, lépe však prvý, aby měli ptáci co dělati s vylupováním a přiměřeně si otírali rohovinu zobáku. Mnozí pěstitelé jim předkládají uvedená semena ve vodě nabotnalá a pak usušená, to hlavně při krmení mladých, ač jim to může někdy i škoditi; volátko starých stačí úplně, aby tvrdá semena změkla. Shledalo se, že nedozralá semena travní a polozralý oves jim znamenitě svědčí a zásoby různé potraviny pro ně nám v létě i na podzim poskytnou domácí pole a lučiny.

Mnozí popřávají svým miláčkům i živočišného žíru: na tvrdo vařené vajíčko rozdobené, čerstvé i sušené mravenčí kukly (tyto prvé nutno spařiti a dobře vymačkané předkládati), nastrouhaný suchar (vaječník zvaný); vše to buď jednotlivě anebo ve směsi. V teplejší dobu vajec méně, leč častěji. Nebudiž zapomenuto sepie a není-li zrovna té, tož kousky omítky, křídý anebo rozdobené skořápky slepičích vajec. Zeleninu, jako ptačinec (žabinec), resedu, jitrocel, kokošku, salát, zelené větvičky listnatých stromů (břízy, lípy, topolu, vrby, ovoc. stromů, šefíky, bezu, javoru) i chvojí jim poskytněme, vše raději za sucha a svěží. Konečně někteří andulkové rádi si smlsnou na sladkém ovoci, obzvláště na jablíčku. Nějaký jiný zob netřeba již vyhledávati, všeho mnoho škodi.

Aby se zamezilo vysílení a zvrhnutí kmene, neradno nechati párek více než třikrát se hnízdit. Mladým párkům také není dobře dříve vstupovati v stav manželský, pokud alespoň nejsou roční: stateční, jadrní a dobře uvyklí; jako protivou bylo by nesmyslné staré ptáky pářiti, trvá rozplozovací schopnost andulků asi 5—6 let.

Všechny slabochy nebo oblezlá, bez peří a zvrhlá mláďata zničme. I různé barevné zrůdy se vypěstovali jako kanárkově žluté, bílé nebo modré; v Belgii žluté andulky dále pěstují a udržují. Konečně bud' zpomenuto i toho, že papoušek vlnitý jeví nadání „řečnické“ a je o tom zaznamenáno četné případů. Jeden takový talentovaný „pidimužik ptačí“ už to přivedl až na 100 slov (i více) a mezi tím i větičky pronášel. K tomu se hodí ale nejlépe zcela mladí ptáci.

Poznámka: Obšírnější vyličení při pěstování andulka omlouvám tím, že jest nám bližší a známější pták pěstovaný doma než na svobodě poletující v Australii, ve kteréž příčině odkazují na podrobné vyličení života jeho v Brehmových »Ptáčích« I. díl.

Řád datlovitých (Pici) čili šplhavců (Scansores).

Zobák přímý nebo mírně zahnutý, tvaru kuželovitého nebo klínovitého, zhusta na slemeni a po stranách ostře hranatý; chřípě okrouhlé nebo štěrbinovité; jazyk podoby žížalovité, dlouze vytažitelný; nohy šplhavé (šplháky) krátké a silné, 2 prsty vpřed a 2 vzad obrácené; 1 prst někdy scházívá; ocas rovný, zaokrouhlený nebo klínovitý, složený ze 12 per, z nichž obě nejkrajnější zůstala zakrnělá a bývají snadno přehlédnuta. — Jest jich známo asi na 360 druhů a z těch 9 druhů u nás. (Udaná délka je bez zobáku.)

I. čeled': Krutihlavové (Jyngidae) = Slidiči (Indicatoridae).

Známky jejich uvedeny jsou níže u rodu.

1. rod: Jynx, Linné.

Kuželovitý zobák je kratší hlavy, přímý velmi špičatý, jen nepatrně stlačený, vzadu širší než vyšší; štěrbinovité chřípě jsou poblíž sebe a těsně u čela v měkké blance umístěny a jenom částečně štětkami zakryty. Jako u žlun jest neobyčejně dlouhý jazyk podoben žížale; je měkký, lepkavý, na konci opatřený malou rohovitou špičkou, která je však mnohem kratší a není pokryta zpětnými háčky jako u datlů vlastních; pták jej může jako oni velmi daleko vychlípiti a při přijímání potravy hraje u ptáků těch velmi důležitou úlohu. Na lepkavém tomto ústrojí pilně kořist, která opětným jeho vtažením do hltanu se dostává a snadno bývá pozřena. Nohy jsou krátké, dosti silné; prsty dost dlouhé, běhák zpředu i ze zadu příčně štítkován a po stranách řadou drobných šupin sítkován; drápy jsou dost ostré, nikoli veliké; ocas je složen z 10 měkkých, široce zaokrouhlených per a 2 zakrnělých

pírek postranních s každé strany pod ocasem skrytých; osténky či stvoly rýdovacích per jsou — na rozdíl per ocasních u datlů — měkké a poněkud se zúžující, takže se na konci úplně ztrácejí v hebkých paprscích. Ve křídle je 1. letka zakrnělá a 3. nejdelší, 2. a 4. o maličko kratší; kromě toho je 3. a 4. letka vně zúžena. Peří vůbec je hebké, kypré a neobyčejně jemně zbarvené a kreslené. Dosud jsou známy 4 druhy; 3 z nich obývají Afriku.

Krutihlav (*Jynx torquilla*, L.).

Krutihlávек, krouthlav, kroutilek, kroutil, krkotoč, krutík, kruřák, krutírk, vrtohlav, vijohlav, vijohlávek, šplháček, ječálek, malá kukačka. Rus.: Vertigolovka; pol.: Krętogłów, wągłow; chorv. a srb.: Vijoglovka, vijoglav mravar; luž.-srb.: Vilova glova, zavita šija, kvikavka; něm.: Der graue Wendehals, Drehhals, Natterwendel, Holzdreher.

Druhový znak: Hrdlo bledě hnědožluté, jemně tmavohnědě napříč vlnkované; **Tab. V.** od záhlaví až dolů na hřbet se táhne hnědočerný pruh; ocas je zdoben pěti klika- **obr. 31.** tými hnědočernými příčnými páskami. — Délka 17·5 cm, křídlo 8·7 cm, ocas 6 cm, zobák 1·2 cm.

Zbarvení jeho i kresba jest směs barev šedé, rezavé, hnědé a černé, jež tvoří skvrnky různé podoby a v celku vypadá jako zbarvení některých druhů sov. Všecky tyto tony barevné jeden s druhým příjemně splývají, takže v jisté vzdálenosti vyhlíží pták šedě (naš lid říká takovému zbarvení mourovaté), leč při bližším pozorování shledáme náramně jemnou a pěknou kresbu jeho, jakož i hmatem ucítíme hebké peří; zobák je zahnědlý jako roh, jazyk až 6 cm vychlipitelný; oko žlutohnědé, běháky špinavě zahnědle žluté. — ♀ je sotva o poznání menší a světlejších barev a tudíž nesnadno rozeznatelná.

Vyskytují se i barevné zrůdy bledé, bílé a bíle strakaté.

Krutihlav je rozšířen ve střední a severní Evropě i Asii až do Číny a Japonska. V našem dílu světa dostupuje na sever nejdále do středního Švédska a Finska; ve střední a jižní Rusi je velmi hojným, ačkoli tu v stepních územích se musí spokojiti jen s málo stromy, jež lemuji břehy řek: ty mu však poskytují bezpečnější ochrany než naše ovocné sady. U nás, jak tomu nasvědčuje řada lidových jmen, jest krutihlávек všeobecně známým ptákem, ač nikoli právě hojným; vždyť to jeho rázovitě volání tak úzce se pojí ku přicházející Vesně, která konečně svůj zápas s Moranou vítězně vybojuje a skončí. Znáte ty zlopestné aprílové přeháňky? Toť ten zápas a v něm přichází náš ječálek čili kroutilek. Hned se ohlašuje svým „kikikiki“, někomu po německu: „vít vít vít“, jinému zase „vaid vaid vaid vaid“ anebo po maďarsku „ksy ksy ksy ksy“, takhle zas po polsku: „dyi dyi dyi dyi“ atd. V Německu zřídka přiletuje před 20. dubnem (Friederich), kdežto normální den příchodu jeho do okolí mého působiště je 17. duben (22letý průměr),

nejčasněji 9. dubna 1894, nejpozději 25. dubna 1886. Odtahovati počíná v srpnu a v září končí (28. září 1900 jsem ulovil ♂ v zimním šatě). Ve Španělsku a Řecku je krutihlav vzácný, v Itálii se však častěji vyskytuje a jednotliví tu i přezimují jako v Řecku. Většina ptáků však zaletuje do severní Afriky, kde se zdržují — dle Heuglina — v Egyptě, Nubii, Habeši a Arabii a dle Königa a Locheho i v Tunisu a Alžíru.

Jeho bydlištěm, pokud u nás prolévá, jsou dílem lesy listnaté s četnými pasekami bujnou travou a s blízkým sousedstvím polí, luk a sadů; ve smíšených lesích jej tuze zřídka nalazáme, ač-li lepších míst nenalézá, tedy i tu, ale vtroušený sem tam listnáč i zde jest mu velice milý, zvláště jsou-li to staré, kotlavé duby, kde jsou vhodné dutiny ku založení hnízda. Nemusí býti stromy vysoké, prostřední výška jejich právě jest mu milá a proto se rád zdržuje v létě i v sadech ovocných a zahradách, v stromořadích i v bezprostřední blízkosti budov lidských, uprostřed vsí a p., kde může počítati na blízkou hojnost mravenců. Na tahu podzimním přistihneme jej i v polích a zelnících a protože rád sleduje směr, kde křoviny a stromy rostou a jež mu mohou býti v čas nebezpečí prospěšny, rád jich v dobu tu vyhledává.

Hnízdí se, jak zřejmo z pověděného v dutinách stromů, jakých lze nalézt, od 1—8 m vysoko, ačkoli byla nalezena jeho vejce již v děrách zemních. Také se hnízdí v zavěšených budkách, z nichž často zapuzuje menší a slabší osadníky, ku př. sýkory. I hnízdo jeho ve stohu slámy bylo nalezeno (Starkoč). Vlastního hnízda nestaví, anobrž ♀ snáší svoje vejce prostě na měl a zetlelé dříví*) na dně dutiny; zbytky mechu a stébel pocházejí ze starých hnízd. Bývá jich 7—12 čistě bílých, nepatrně lesklých a tak jemné skořápky, že jí žlutek prosvítá; podoby jsou skoro kulaté. Průměrná velikost 20.3×15.3 mm, váha 0.19 g. Násadu tu nalazáme koncem května, nejčastěji však v červnu a po 14 dnech jsou mladé na světě. Samička sedí tak dokonale, že se dá někdy na vejcích rukou polapiti, tím spíše ani ptáci tito jsou u volbě místa dosti neopatrní a hnízdívají se i v místech rušných a navštěvovaných; proto jich běže dost za své. Dr. Rey nalezl násadu krutihlavi o 18 vejcích; toť ovšem vzácná výjimka, ač-li tu nesnášely dvě ♀ z jednoho hnízda, jak se dost často u jiných ptáků pozorovalo a shledalo.

Blížíme-li se ku stromu s hnízdem, kde se vzal, tu se vzal, je tu sameček, poletuje poblíž větve a běda zvědavci, který rukou do díry sahá anebo strká nos, vlastně obličej k díře. Ruka z ní vyjede, obličej odlišné od stromu zděšením a leknutím nad podivným zasyčením.

*) Důležitý pokyn pro ty, kteří zavěšují budky ku hnízdění, aby vždy pamatovali na jisté množství pilin se zemí smíchaných na dně budky; ptáci to mají velmi rádi. —

zafuněním, jež se odtud z nenadání ozve. Mám vlastní zkušenost a znám i cizí.

Jsou-li ve hnízdě mladé, brzy je staří křikem „ček, ček“ prozrazují; ve hnízdě četná ta rodina zůstává, pokud není úplně vzletná a protože staří nejsou z domova navyklí pořádku a trusu neodnášejí, brzy se promění kolébka mláďat ve smrdutou jámu výkalovou, jako hnízdo dudčí nebo mandelíčí. Ale kdož ví, proč je tak? Říká se, že příroda nic zbytečného netvoří. —

Považte, že teprve za 6 neděl jsou mláďata schopna samostatnosti a po celou dobu je mají staří „na krku“, stále se dožebraávají pískáním na nich soustečka.

Krutihlav je pták pokojný, tichý, mírný a ne tuze plachý; dá se z blízka pozorovati. Ku ostatním ptákům se chová snášlivě a vznikne-li, obyčejně pro nevěstu, mezi dvěma nápadníky spor, a dojde-li ku zápasu, zase to není vlastně to, co bychom očekávali, anobř celý ten souboj se odbude poletováním semo tamo, ošklíbáním a kroucením krku, naháněním strachu a co je při tom nejlepšího — jeden druhého se bojí; proto ani blízko k sobě se nedostanou. Pukli byste smíchy nad tou švandou, opravdu!

Ačkoli jej systematika řadí všeobecně ku ptákům datlovitým čili šplhavcům, přece krutihlávek nešplhá po kmenech vzhůru jako datlové; někdy se sice zavěsí na kůru, dobývá-li se na kořist, ale víc nic. Obyčejně sedává na větvích volně (když křičívá na jaře) anebo po nich poskakuje na dél. Po zemi také dobře skáče, silně běháky v patním kloubu ohýbaje. Na větší vzdálenosti létá vlnitě, při menších sletuje k zemi a třepetaje se nízko při ní, vzletuje teprv u vyvoleného místa ku zapadnutí či zasednutí.

Nanejvýš poutavé a zvláštní jest jeho všelijaké pitvoření a přetvářka s různými posuňky. Peří na hlavě zjezuje do chocholky, krk neobyčejně vytahuje a zase rychle smršťuje, krouť hlavou, očima, rozeštírá ocas do vějíře, zvolna se uklání a kručí, funí při tom jako žabka rosička nafouklým hrdlem nebo rozdurděný krocán. Hlavou může kroutit jako had, při čemž zobák brzy vidíme vzadu, hned opět vpředu a hra tato poděšuje mnohé živočichy tou měrou, že okamžitě od něho prchají. Člověk by se mohl domnívat, že dostává pták jakési konvulsivní záchvaty snad ze strachu(?), aby jimi zase děsil. Totéž do jisté míry činívá i když jej chytíme do ruky.

O jarním jeho volání už jsme zpředu slyšeli a možno říci, že jeho hlas, dudání dudkovo, kukání žežulčino a flétnové zvuky žluviny vždy mile se člověka dotknou za krásného jarního jitra teplým sluncem ozářeného. Ono „kikiki“ ozývá se 12—20 krát za sebou, na to nastane krátká pauza a opět, což trvá po celou dobu hledání družky. Po té nastávají veliké starosti s hledáním bytu a starosti rodinné a znenáhla umlká až na dobro ztichne.

Živí se především všelikými druhy drobných mravenců a jich kuklami (vajíčky), pročež stále jen po nich slídí a nalezne-li kopeček mravenci, rozmetá jej a pobouří tím osadníky. Když jsou v nejsilnějším chvatu a největším hněvu, vymršťuje svůj žízalovitý a lepkavý jazyk mezi ně a opět jej vtahuje. Mravenci se naň lepí buď hromadně anebo také tvrdou špičkou je napichuje jednotlivě a polyká. Ostatní hmyz požírá zobákem jako jiní ptáci; na podzim vezme za vděk i bezinkami. Tím, že mravence hojnou měrou požírá, je ovocnictví i lesnictví hlavně pro užitek, neboť mravenci, jak známo, šetří si mšic, svých „dojnic“ a jsou na překážku oploďňování mnohých květů, jakož i dozrávajícím ovoci, merunkám a broskvím škodí.

V kleci jej lze vychovati žírem slavičím a kuklami mravenčími a dobře se mu při tom daří; poletuje-li volně po světnici proslídí každou skulinu a všude svým jazykem pátrá po hmyzu a vůbec způsobuje svým chováním, zvláště mezi ostatním drobným ptactvem mnohou kratochvíli, jak se snaží udržovati je různými grimasy od sebe. Ovšem že nároků na zpěv se musíme u něho rozhodně vzdát. V malé kleci se celý otluče a proto se do ní nehodí.

II. čeled': Datlové praví (Picidae).

Jsou to praví šplhavci, v plném toho slova významu. Zobák je klínovitý, delší nebo kratší hlavy, tvrdý, rovný a jen zřídka mírně pozahnutý, s úzkou, ostrou špičkou, která u mnohých bývá kolmo seříznuta jako ostří dláta a pro sesílení je opatřen několika krátkými žebry nebo hranami (lištami). Lebka je tlustší a pevnější než u kterékoli skupiny ptáků, obzvlášť mezi dutinami (jamkami) očními jest patrné kostnaté sesílení. Mladí mívají zobák mnohem kratší, měkčí a na kořeni s chruplavkovitým nádorem, jenž zmizí, jakmile zobák doroste. A proto se zdá, že nádorek ten je zásobárnou potřebné látky k utvrzení zobáku, neboť po jistou dobu po vyvedení nejsou mladí s to tak silně do kůry tesati a dabati.

Nozdry jsou volné, okrouhlé a nalézají se blíže čela, jsouce přikryty jen štětinkami; vousů na uzdičkách nemají. Docela zvláštním a podivuhodným jest jejich jazyk; mohou jej také daleko vymršťovati, ba až nápadně dlouze v poměru ku velikosti ptákově; podoba je žízalovitá a v předu má ostrou, tvrdou rohovitou špičku či hrot, na kterém lze při bedlivějším popatření (lupou) spatřiti zpětné háčky. Celé to uspořádání hraje velice důležitou roli při výživě ptákově. Tvrdý hrot zobáku strká pták do štěrbin a otvorů v kůře nebo pod korou hmyzem způsobovaných, aby odtud pomocí oněch známých háček vytáhl ukrytou larvu a jazyk s kořistí vsunul pak do masité roury, která je zároveň pochvou pro jazyk. Tato vybíhá vpředu ve zvláštní rýhu, která je taktéž

tuhými štětinkami posázena a o ně otírá se nabodnutá kořist se špičky jazyku, jsouc ihned pozřena. Sval jazykový je zvlášť vyvinut a rohy jeho dosahují v obloucích a kolem celé hlavy vrchem, až u kořene zobáku (nozder) končí, následkem čeho žížalovitý jazyk, jako na pružném peru upevněný, je snadno vymrštitelný. Mimo to na stranách spodní čelisti uvnitř jsou uloženy veliké sliznice, které vylučují lepkavý sliz, jímž kořen jazyku i jazyk sám jsou stále potaženy; účel toho jsme poznali hned u krutihlava.

Nohy čili šplháky jsou krátké a silné; přední dva prsty až do polovice prvního článku jsou srostlé; zadní prst je nejmenší, ale je podporován jedním z prstů předních, jenž se dá pohodlně na zad obrátiti

Obr. 55. Lebka datlí s jazykou. a) jazyk, bb) zadní oblouky jazyky.

a slove vratiprst a bývá ze všech prstů nejdelší. U některých druhů je vlastní palec (= zadní prst = první) buď zakrnělý anebo docela chybí, takže jen silný vratiprst službu jeho zastává (pak je noha trojprstá). Drápy jsou silné a řádně zahnuté, stlačené a

vespod oboustranně ostré; běhák sám je na zad shora i se stran sífkován, dole a zepředu je kryt většími destičkami; chodidlo hrubě vrásčité až bradavičnaté.

Křídla jsou prostředně dlouhá a poněkud zaokrouhlená a v nich 10 úzkých a zahroucených ručních letek; ramenních letek bývá 9–12 a jsou širší a jen o málo kratší předních (ručních); 1. letka vždy kratší letek ramenních a zhusta dosahuje délky ručních krovek; 3. a 4. letka jsou nejdelší.

Ocas je také jinak zařízen a to velmi prospěšně, neboť je ptákům těmto při šplhání nemalou podporou. Je složen ze 12 per a jako u krutihlava i zde obě nejkrainější jsou velmi zakrnělá a pod krovkami ocasnými ukrytá; 4–6 středních per (z ostatních 10) má tuhé, kosticovité a pružné stvoly či osténky dolů (ku kmeni) zahnuté a na konci jim téměř paprsky scházejí, končíce osténkovou špičkou. Střední pár rýdovacích per je nejdelší a odtud na obě strany ostatní pera se zkracují. Takto uzpůsobený ocas, jehož koncová kost je sploštělá, je rovněž znamenitě ustrojen ku podporování těchto šplhajících ptáků. Při dlabání, tlučení na kmenech datel se oň zároveň opírá, aby mohl pádnější rány dávat.

Obr. 56. Noha šplhavá.

Datlí peří je krátké, v obrysech okrouhlé, na krku kypřejší, na hlavě drobné, podlouhlé, rozčísnuté a druhdy buď větší nebo menší chocholku na temeni vytváří; zbarvení jsou většinou živého ba i skvostného. Jednoduché pelichání probíhá tuze pomalu a počíná se v červenci.

Datlové mimo Australii a některé ostrovy tichomořské, jsou obyvateli celého světa. V Africe jsou nejméně a nejmenšími druhy zastoupeni, za to v pralesích teplejší Asie a v Americe počet druhů vzrostl velice. Jsou to ptáci samotářští, jichž celé žití uplyne na kůře všelikých stromů, na něž obyčejně dole zapadají a odtud hopkující (oběma nohama současně) pošínují se v obšírné šroubovici po kmeni vzhůru; někdy i na stranu se pohybují kolem kmene. Při tom hlavu na krátkém krku držívají odkloněnou nazad a zobákem smějují kolmo ku kmeni.

Nedůvěřující nikomu jsou tak dalece chytří a lstiví pokukováním se strany za kmenem pozorovati nepřítel a v čas potřeby na opáchnou stranu přehnouti, tak že mnohdy datel už dávno jest tentam, když člověk jeho odlétnutí teprv zpozoruje. Šplhati však hlavou dolů jako dovede brhlík, žádný datel nedovede.

Let datlí je také zvláštní, rázovitý a tomu, kdo ho kdy pozoroval, zajisté neušlo ono občasné přimknutí křídel k tělu, opsání oblouku, opětné zatřepetání křídlů, oblouk atd. atd. Pohyby křídel pták se do výše oblouku vynáší, přimknutím jich opět se snáší, poklesá.

Při nocování v dutinách spějí zavěšení, nikdy však na zemi sedí.

Potravou jsou jim všichni možní hmyzové, kteří ve stromech žijí a tyjí a pak semena. Ony si musí teprve ve shnilém stlívajícím dřevě vyhledati, vydlabati a to s větším nebo menším namaháním, t. j. že hmyz ukryt bývá buď pod korou anebo hloub ve dřevě, ve kterémž případě jest jim větší nebo menší částky dřeva, třísky odstraňovati, než hledaný hmyz jsou s to vyndati. Často usilovným klepáním a dlabáním opouští hmyz na opáčné straně svůj útulek, a tu pták neopomene se podívat, aby takového uprchlíka se ihned zmocnil. Mravenci se svými kuklami jsou však všem datlům pochoutkou, najež žlunám. Avšak žerou také olejnatá semena i jádra, jako bukvíce, oříšky a ořechy, semeno ze šišek borových a j. K tomu konci musí sobě plody dobře upevniti, umístiti někde v rozsedlině kůry kmenové nebo vidlici větrové, aby mohl obal ve švu náležitě otevřít a obsah potom po maličkých kouskách jako sýkory uštípovati. Příležitostně požírají naši datlové i bobule, jmelí (zřídka), jeřabiny a třešně.

I v zimě slídí po mravencích a to čichem (!) i pod sněhem, jak se domnívají a podaří-li se jim takové mraveniště objeviti, dají se do práce a rozklouvávají zmrzlou zemi až hluboko dovnitř, aby se ku kořisti dostali. Bývají při tom někdy překvapeni člověkem nebo škodnou, pokud jsou pod zemí, vzdor tomu, že čas od času vylézají a vzletující zkoumají okolí. Že při této haviřské práci jakýkoli hmyz se namanuvší bývá vždy vítán, netřeba pochybovati (krtonožky, larvy bedruněk, chroustů a p.).

Zdálo by se, že datlové jsou všeobecně uznáváni za ptáky užitečné, než není tomu tak. Předantičtí lidé i v této jejich prospěšné práci

a činnosti spatřovali a dosud spatřují rysy a momenty škodlivosti a žasli byste, co už inkoustu a tiskařské černi bylo vyplýváno a papíru spotřebováno o tomhleto tematě. Starý Altum ve svém proslaveném spise: „Unsere Spechte und ihre forstliche Bedeutung“ 1873 obšírně se o tom rozepisuje a dospěl ku resultatu, že jsou vlastně datlové živočichy škodlivými, avšak z ohledů aesthetických musí býti šetřeni. Resumuje na konec takto: „Veliká část práce datlí je se stanoviska hospodářství lesního zcela bez užitku, jejich užitečná práce (činnost) je sotva patrná. Proti nejčtetnějším a nejvážnějším nepřátelům lesa z říše hmyzu nejeví se činnost jejich absolutně v ničem; oproti několika málo jen poněkud a to ještě namnoze pomoc jejich pozdě přichází, než aby s úspěchem mohli čeliti vzniknuvšímu zlu v zárodku. Jich hospodářsky škodlivá činnost daleko převažuje užitečnou jejich práci.“

Toť trest zmíněného spisu. Rozumí se, že nezůstalo při tom a hned vystoupili na kolbiště noví zápasníci, aby se bili pro toto Altumovo bezohledné nařčení datlů. Hlavně ornithologové, Homeyer a Borggreve ostře kritisovali jeho tvrzení. Prvý vydal protispis: „Die Spechte und ihr Wert in forstlicher Beziehung“ a mnohá tvrzení Altumova vyvrátil anebo alespoň se tak snažil učiniti. Borggreve rozdělil práci svoji ve dvě části, promlouvaje o užitku a škodě, když byl prve vyčinił Altumovi, že příliš generalisoval, proti čemuž zdvihł rozhodný protest. Mezi jiným správně soudí, praví-li: „Datlové a ptáci vůbec mají v domácnosti přírody spíše jen úkol policie a nikoli vojska ve státě“ — s ohledem na vzniknuvší kalamity, kde pak mizí jejich činnost policie při celkové vzpouře nebo revoluci, pak se musí dostaviti vojsko. Toho dokladem jsou dosavadní ohromné záplavy hmyzí jak u nás tak i v Americe. *) Mluvě o škodě technické (fysiologické), jež má býti způsobována tak zvaným „kroužkováním“ kmenů (otloukáním kůry do kola kmene) praví, že zkoumáním přírůstku takových stromů shledal, že jest illusorní. Požívání semene jehličnanů vytloukáním šišek v létech úrody je skoro bez významu a v době neúrody nikomu nenapadne šišek sbíratí, nechť je tedy alespoň datlové užijí.

Lesmistr Wiese prohlašuje datly za neužitečnější přátele lesa a svět ani neví, zač má Bechsteinovi děkovati, že on byl první, který neprávem nenáviděných a tehď pronásledovaných ptáků se ujal. Prof. Hess ve svém vynikajícím spise „Forstschutz“ sv. I. (1898) praví, že má datly za jediné hubitele hmyzu žijícího v kůře, lýku a dřevě stromů, za což zasluhují býti také šetřeni (str. 217.). Nezamlouvá škodu jejich, Bůh chraň (škodí požíváním semene lesních dřevin, natloukají zdravé kmeny, kroužkují, poškozují telegrafní tyče), ale také zcela po právu vytýká jejich užitek (hubení hmyzu, vytloukáním či dlabáním dutin chystají jiným užitečným ptákům hnízdiště). A resumé jeho vyznívá:

*) Viz aut. článek »O hmyzech, které stojí milliony«, »Háj« XXXVI. 1907 str. 54.

„Datlové v domácnosti přírody tím, že činnosti svou směřují hlavně ku zmenšení počtu hmyzu, hrají převážně užitečnou úlohu a musí být proto se strany lesníků šetřeni, ano i-chráněni, což záleží v ničení jich nepřátel, kuny lesní, veverky, krahujce, jestřába, sokola a j. Tento užitek jejich bohatě vyvažuje tu a tam patrně se jevící škodu v lese ze špatného zvyku pochodící.“*)

Svým výtečně zařízeným, dlátovitým zobákem vydlabávají datlové hravě, ale přece někdy i dost pracně díry či dutiny jednak ve dřevěch nakažených (někdy zdánlivě zdravých) a větší druhy i ve zdravých

Obr. 57. Hnízdo datli v průřezu.

— je-li ovšem dutina přístupná — se dají i na nich polapiti. C. Loos po bedlivém a přesném pozorování dokazuje, že ♂ datla černého, žlutý zelené a šedé větší skoro mají podíl na úpravě dutiny, vylehování

*) Viz K. Městecský (aut.) »O datli otázce« Háj XXXV. 1906 str. 3. a násl.

**) Kdysi jsem pozoroval černého datla, an se právě zavěsil na topol a vytáhnul hodinky, pozoroval jsem jeho práci asi ze vzdálenosti 60 kroků, ukryt jsa za stromem. Za 10 minut jsem jej z práce vyrušil a zaplašil a shledal jsem díru v měkkém dřevě topolovém za tu chvíli vydlabanou, že se do ní mohlo pohodlně velké slepičí nebo kachní vejce úplně vložit i pod stromem ležely třísky vedle jiných až 12 cm dlouhé a jako prst tlusté.

**) L. Schuster shledal, že se nejdříve odebírají na hřád datel velký, po něm černý datel a posléze žlutý zelený (Ornith. Jahrb 1907).

kmenech.**) Dutiny ony jim slouží za hřádoviště i za hnízdiště.**) Vchod bývá umístěn a upraven tak, aby jim dešťová voda dovnitř nemohla vniknout; proto otvor jde poněkud do výše, načež uvnitř náhle kolmo dolů spadá a na nejhlubším místě se rozšiřuje v prostrannější kotlinku hnízdní. Rozumí se, že při tesařské této práci musí být také tříštky podle jakosti dřeva a druhu stromu rozdílné. Tak z měkkého topolu**) nebo vrby budou jiné než z dubu nebo buku, jiné ze zdravého dřeva, jinaké ze strouchnivělého. Obdivuhodná je síla, s jakou tesající datel pracuje, povážíme-li, jak málo místa má pro hlavu se zobákem a ku rozmachu. Člověk lesem jdoucí snadno objeví takovou tesařskou dílnu po rozházených třískách.

Dutina sama je vnitř vyhlazena a droboučkými tříštičkami vystlána; do ní větší druhy 4, menší 6–8 čistě bílých vajec o jemné skořápce snášejí. Vejce jsou nápadně lesklá a mají po sobě několik podélných rýžek. Vysezování jich obstarávají oba staří střídavě a horlivě, takže nezřídka

1. Sýkora vousatá. — 2. Střízlík. — 3. Skorec. — 4. Pěnice modrá. — 5, Pěnice podhorní. — 6. Pěnice vlašská. — 7. Pěnice slavíková.

vajec a ošetřování mláďat než ♀ ♀, které jsou v době hnízdění se velice nervosní a plaché (Ornith. Jahrb. 1907).

Mladí datlci jsou tlustohlaví, paličatí ptáci, zpočátku řídkým chmýřím pokrytí. Staří je krmí z vole a ve hníždě pobývají potud, pokud nejsou vzletní, načež po dosažení dospělosti bývají od rodičů bezohledně z jich revíru, z domova zapuzeni, vyhnáni. Tak to káže krutý zákon přírodní!

Hlas datlů jest hlasité volání „kik kik kik“ („klikliklikli“ v různých modulacích dle velikosti ptákovy; jím se lesy příjemně oživují. Kromě toho dovedou bleskurychlým tlučením zobáku na suchý pahýl nebo větev vyluzovati drnčivé zvuky, jako na malý buben a „bubnování“ to se daleko v tichém lese rozléhá. U menších druhů zní jasněji, u větších temněji a nikdo nepopře, že na koncertě nesmí scházeti bubeník. Nejčastěji slychati lze toto „bubnování“ dopoledne za krásných dnů májových, od 9—10 hodin, když druzí ptáci dozpívali, avšak není to snad pravidlem, i odpoledne a na večer si zabubnují, jak jsem zhusta slychal. Dalo to mnoho vrtání mozkiem, proč tak datel činí a jak se to děje. Proč? Vyzývá soupeře ku zápasu, volá družku. Jak? Tlučením a pružným chvěním suchého dřeva, drnčením; neboť tak rychle snad není s to pták zobákem tlouci. (?) Prof. Marshall žertovně praví s ohledem na zmíněné o hudebním talentu datlů: „Třeba že samečkové datlů nejsou žádnými velkými zpěváky, za to mnozí z nich jsou tím většími hudebníky. Jelikož se většina jich života od kolébky jen kolem dříví točí, jaký tedy div, že xylophon stal se jich oblíbeným nástrojem, na nějž za krásného počasí na jaře a druhdy i na podzim vytrvale a výborně dovedou hráti.“ (Die Spechte 1889.)

1. rod: Dryocopus, Boje.

Po každé straně svrchní čelisti se táhne — počínajíc od nozder — poněkud dolů směřující ostrá lišta (hrana), která na špičce tvoří dva rohy lištové; pera v záhlaví vytvořují hrotitou chocholku. Největší z našich datlů; zbarvení černé, čepička na temeni červená. Zámořské druhy jsou často pestrých barev: hojně červené, bílé a černé. Známο jich 20 druhů, z nichž u nás toliko jediný tento rod.

Datel černý (*Dryocopus martius*, L = *Picus martius*, L.).

Černá žluva. — Rus.: Черној djatel; pol.: Dzięcioł czarny, żolna czarna; chorv.: Crni djeteo; srb.: Mravozub crni, crni detao (detlic); slovin.: Črna žolna; hornoluž.: Žolma, žolmicka, čorny džečelc; dolnoluž.: Šnapaš; něm.: Der Schwarzspecht.

Druhový znak: Celý černý s červeným temenem celým od zobáku (♂), nebo Tab. V. jenom týlem (♀). — Délka 40 cm, v rozpjetí 73 cm, ocas 16·5 cm, zobák 5·4 cm, obr. 28.

Kužourek, Pláči.

barvy bělomodravé, jazyk vytažitelný až na délku 7·7 cm (směrem od špičky zobáku); oko žluté, nohy šedé jako olovo. ♀ a mladí ptáci mají temeno černé, toliko konec jeho s týlem jsou červený.

Největší evropský datel je rozšířen po celé Evropě a střední Asii až do dalného východu; vyskytuje se ještě na Sachalinu a na některých ostrovech japonských. Dle Brehma obývá také severní stranu Himalayi a dle P. Swinhoe v lesích kol Pekingu. V Evropě se domov jeho na sever prostírá až tam, kde jest ještě půda dobře zalesněna, na jihu pak se vyskytuje ve všech zemích středomořských, ale všude obyčejně jen v jednotlivých párech nebo ojedinele. Náleží datel černý ku vzácným lesním ptákům. V našich vlastech a celé řiši obývá rozsáhlé lesy a hvozdy, hlavně borové, ale i ve smíšených porostech lze jej misty nalézt. V poslední době pozorováno, že datlí těchto přibývá; tak v Německu jest to především Brunšvicko, Hessensko, Sasko, Württembersko a Lužice. V Anglii je vyhuben a rovněž sev. Francie, Belgie a skoro bezlesé Hollandsko nemohou se jím pochlubit. V Norsku dostupuje až do Finmark a u Archangelsku jest dosti častým a stálým ptákem.

Ža bydlíště si obírá veliké komplexy lesní, ať už v nížinách nebo na horách, jež jsou co nejvíce ušetřeny ruchu lidského; miluje tiché, zadumčivé lesy a jen výjimkou se vyskytne i v oživených krajinách a menších hájích a lesích. Životní podmínkou jsou však staré, silné stromy a hojně mravenců. Jako pravý vzor stálého ptáka nikdy se daleko od svého domova nepouští. Jsou u nás však jako v Německu lesy, kde může člověk jimi celý den procházeti a neuslyší silné jeho volání „kliklikli“.

Sváteční a jiní střelci rádi zkouší svoje „umění“ na datlech vůbec a na tomto zvlášť; je nápadným terčem a proto se stal ode dávna velice plachým a nedůvěřivým ku člověku. Avšak kde se mu neublíží, plachost z většího dílu odkládá, jak Liebe v jistém případě uvádí: „Na rozkaz panujícího knížete reusského ve Frankenwaldu byli datlové černí nejen šetřeni, ale i staré jejich stromy jim ponechány. Lesník, který bydlil v loveckém zámečku ve starém dospělém hvozdu, tak si je ochočil, že přiletovali na zvláštní hvízd datlímu podobný a usedali na střechu dřevěné kolny, kde je krmil „moučnými červy“, larvami a kuklami mravčičmi.“ —

Hnízdí se výhradně ve velikých starých stromech, dáváje přednost bukům a borovicím s hladkým kmenem; také někdy jedli, řídkěji dub nebo jiný listnáč si zvolí. Jest v ohledu tom dosti rozmarným a vybíravým ptákem, ačkoli za nynějšího racionelního hospodaření lesního ubývá mu stále vhodných stromů. V Sasku shledali, že veškeré druhy stromů se mu hodí ku hnízdění (buk, smrk, borovice, dub, jedle, břiza, vejmutovka, osika, olše a vrba). Hantzsch je našel ve staré hrušni u silnice, Bau opět ve plané třešni (1½ m vys), Dybowski v Sibiři ve modříněch

a Hocke a já mimo jinde i v osice a olši. Z toho zřejmě, že se přizpůsobuje měnícím se poměrům. Ještě více vynikne tato změna, porovnáme-li dřívější způsob hnízdění se s dnešním. Ve starších spisech a namnoze i dnes ještě udává se výška dutin mezi 8—25 m a za vzácnost bývaly pokládány níže položené dutiny. Avšak dnes ve většině polesí zavedena 80 letá doba obmýtná a tu zřídka setkáváme se se silnými starými kmeny, které by u výši 20 m mohly mít ještě datli dutinu. Následkem toho vidí se pták nucena bráti za vděk stromy slabšími a tudíž mu jest dutiny mnohem níže (kde kmen silnější) zakládati proti dřívě. Tak znám buk o 6 děrách, z nichž nejvyšší sotva 4 m od země vysoko, jinde v prsní výši 30 cm silném kmenu byla dutina 10 m vysoko a to je už nyní vzácná výška; většina jich i pod 4 m poklesla. Tschusi viděl díry 1·4—2 m vysoko od země. Vždy, můžeme si povšímnouti, bývá dutina vydlabána v hladkých místech, suků prostých a nikdy nebývá otvor podoby kruhovitě, jak se píše. Také není nikde stopy po nějakém bývalém suku nebo dřevě sukové, v níž by díru byl založil. Možno se vši skoro určitostí míti za to, že datel černý ku zakládání dutin pro hnízdo používá zcela zdravých, jadrných dřev anebo skoro takových. Jsou toho četné doklady, že úplně zdravých jedlí použil. Jedna dokonce měla 3 dutiny etažovitě nad sebou a když pak lesník dal pod každou dutinou jedli onu přeříznouti, shledalo se, že byla úplně zdravá.

Za velikou necnost jeho i žluvy zelené považuje se natloukání zdravých dřev bez jakéhokoli zřejmého účele asi na 10 cm hluboko, načež se pak o rozdělanou práci více nestará a člověk to musí považovati za libůstku, za hračku. Ačkoli, kdož ví, není-li i tu vyložený úmysl; což jestli nemá pták skutečně chuť si tu založiti novou díru ve příštích letech a vlhkem v mělké dutince vzniknuvší hniloba nemá-li mu mnoho práce s dlabáním uspořiti? Jest to důležitá a dosud nezbádaná otázka a jen dlouholetým pozorováním dá se rozhodnouti. —

Bylo také pozorováno, že datel černý vytloukal a upravoval dutiny po žlutě zelené za účelem hnízdění se. A kde je nedostatek vhodných stromů, používá jedné dutiny i po více let. Otvor dutin nebývá také vždy ku východu obrácen. Tak Heyder nalezl 6 dutin, jichž otvor byl na jih, 3 s otvorem na západ, 6 na sever, 1 na severovýchod, 3 na východ a 1 na jihovýchod. Dnes nelze si tuze vybíráti.

V dutině je vždy na dně trochu jemných tříštiček a na těch v druhé polovici dubna, zřídka kdy dřívě a na horách až počátkem máje bývá 3—5 sněhobilých, lesklých vajec, podoby hruškovité. Průměrná velikost 33·8 × 25 mm, váha 0·186 g. Za 18 dní proklubou se mláďata, jež zpočátku krmena jsou kuklami mravenčími a jinými larvami a to z vole a zůstávají ve hnízdě, pokud nejsou vzletná. Často vykukují z díry a brzo se po vyvedení rozptylují, neboť je staří na svém panství

dlouho netrpí a proto pryč do světa, samostatně se žít. Kdysi (7. června 1887) jsem chytil mladého datla černého (hnízd v nesilné osice asi 6 kroků od lesní cesty v Litošicích), který jen chatrně šplhal a ani létati nedovedl a zobák jeho v pravém slova smyslu byl tak nacpán mravenci a jich kuklami, že mu až „z huby lezly“. —

Náš datel je čilý, silný, ale také nad míru opatrný, lstivý a plachý pták samotář; velice dovedně šplhá, ale pro krátké nohy na zemi jen nemotorně se pohybuje. Lítá lehce a rychle ve známých ploše obloukovitých liniích. Klepáním na strom dá se sice přilákati ale ihned zmizí, čije čertovinu. Křičívá i letmo a hlučně svoje „kliklikli“, jemuž předcházívá jakési jen zcela blízko slyšitelné a přidušené „dá“; sedě ozývá se druhy táhlým, pronikavým „kliá“, jež připomíná křik dravců a naši staří hajníci říkávají. „Bude pršet, datel křičí“ (někteří „znalci“ říkají káně).

Že je dovedným umělcem na xylophon (ve smyslu Marshallově) můžete poslechnouti na jaře (já 4. března 1890 nejdřív). Zní jako „crrrrrrr“ nebo tak nějak, jako „virbl“ na malý buben a za ticha jej více než $\frac{1}{4}$ hodiny cesty daleko uslyšíte.

Živí se různými larvami ve dřevě žijícími (tesaříků), brouky, housenkami a larvami vos a sršní, mravenci a jich kuklami, zvláště velikými druhy. Také si ukládá zásoby semen jehličnanů a nezahodí ani borůvkami, jeřabinami a třešněmi.

Kdoby chtěl tohoto ptáka pěstovat doma, tož jen mladého, kterého dlužno ještě cpáti a to kuklami mravenčími, drobounkými kousíčky masa a tvarohu a také někdy jemně rozmačkaným jádrem ořechovým. Možno-li mu posloužiti denně „šňupečkem“ čerstvých mrtvých mravenců, neopomeň toho učiniti, lépe se mu bude dařiti. Vše, co mu dáváš, jen malinké dávej, třeba jako krupici. Je to sice divné, tak veliký pták, ale co dělati, jícen je uzoučký (zpomeň, že velryba je také veliká a požívá jen drobtinu vodní); sice by se velkým soustem udávil. Ale lépe, člověče, uděláš, zanecháš-li této drahé zábavy; nebo nábytek musí býti pro datle jiný než pro jiné ptáky a ten stojí dnes peníze a študýrování, aby odpovídal poněkud alespoň skutečnosti.

Násilím se nikdy nesmí takový „přilipnutý“ na něčem datel odtrhováti, sic mu drápy polámeš a co to pro něho znamená, lehce pochopíš. O užitku či škodě jsme si už pověděli v kapitole znaků čeledních.

Poznámka I. K čeledi této náležejí také datlové cizokrajní, o jichž dvou zástupcích si tuto stručně povíme, používše nejlepších posud pramenů z „Ptáků“ Brehmových:

Datel knížečí (*Dryocopus principalis*, L. = *P. principalis*, L.)

Slonozobec; něm.: Kaiserspecht.

Popis: Celý leskle černý; skvrny po stranách čela nad nozdrami, pak pruh Tab. V. od šije po stranách krku kol lopatek se táhnoucí a nejzadnější letky ruční, jakož obr. 25. i ramenní letky jsou bílé; chocholka v týlu hlavy je nazad zahrocená a je barvy šarlatově červené; zobák bílý jako roh, oko žluté, běháky šedé jako olovo. — ♀ má chocholku černou. Větší je předešlého; délka 55 cm, v rozpjetí 80 cm, křídla 28 cm, ocas 10 cm.

Odrůda žijící na ostrově Kubě a jen nepatrně se od tohoto lišící, nazvána *Dryocopus princip. Bairdi*.

Datel knížečí, bez odporu slíčný pták, je domovem v jižních státech severoamerických, již Karolině, Georgii, Floridě, Alabamě, Louisianě a Mississipi, ale i ve východ. Texasu a podél řeky Arkansasu, jakož i na Kubě.

Obývá tu ohromné lesy s územím stepním hraničící a jest stále vzácnějším, jednak proto, že je pitomě pronásledován, jednak že se mu znenáhla nebude dostávat vhodných stromů. Také rudoši jich mnoho pohubili, užívajíce dílem peří z chocholek, dílem i celých hlav nebo zobáků za ozdobu na pasech, nákrčnících a p.

Mám za to, že nikterak nepochybím, uvedu-li, že ve způsobu života a hnízdění mnoho si od našeho obra — datla černého neodevzdá. I co potrawy se tkne možno na tomtéž přestati, ale přece stojí za zmínku, že vedle živočišné rád si pochutnává a smlsne i na sladkém ovoci jako na bobulích vinných, sladkých slivách persimonových (tomela) a mléčnatých sladkých zrnech kukuřičných, jež z palic vyklovává a tím citelnou působí škodu.

Poznámka II.: Druhým zástupcem datlů cizokrajných jest nám:

Datel červenohlavý (*Melanerpes erythrocephalus* L. = *Picus erythrocephalus*, L.)

Něm.: Rotkopfspecht.

Popis: Náleží ku tak zvaným datlům sojčím, ptákům to těla zavalitého a krát- Tab. V. kého krku. Celá hlava s krkem jest tvrdě červená; počínajíc horním hrbetem z obr. 29. šiji, letky a ocas jsou černy; letky ramenni, kostřec a celý spodek jsou sněhobíly; zobák a běháky zamodralé černy, oko hnědé. — ♀ je o málo menší a barev mdlých, nejasných. — Délka 24 cm, v rozpjetí 44 cm, křídlo 12 cm, ocas 6 cm.

Neméně krásný tento datel předešlého obývá celou Severní Ameriku, kde jest velice rozšířen a znám, jsa tu ptákem stálým hlavně v státech jižních; severnější na zimu však přece přeletují do mírnějších území.

Hnízdí se i ve starých opuštěných dutinách, zřídka si nové zakládá a bývají to staré, poloshnilé stromy, kde bývá takových dutin i větší počet, na vybranou (10—12). Svěžích, zdravých stromů nepoužívá, jak shledal Audubon. Samička snáší 2—6 bělostných vajíček

mnohdy do dutin sotva 2 m od země vzdálených, ale také mnohem výše založených. Tamní užovka (*Coryphodon constrictor*) jest jeho krutou nepřítelkyní, požírajíc mu vejce nebo holátka, načež se ve hnízdě uloží ku trávení. Zhusta bývají překvapeni ti, kteří chtějí ptáky vybrati z hnízda, polapí-li místo mladých příšerného hada; potom arcí co nejrychleji prchají celí uděšení. Hnízdí se místy dvakrát do roka, jinde toliko jednou.

Jest ptákem veselým a čilým, dle doznání cestovatelů život jeho není než samá radost (až na ty návštěvy hadů). Člověka se nebojí, ač je to jeho největší nepřítel, proto také často se objeví i na domech, šplhá po šindeli pátraje tu po hmyzu nebo v zahradách slídě po ovoci. Jest tedy co se potavy týče podoben předešlému a jako on nesmírně rád si pomlsává na sladkém ovoci jako na př. na japonských kaki, které pak po nazobnutí rychleji dozrávají, miluje fiky, morušky a nejsladší pomoranče; nejhorší však je při tom, že daleko více zničí nežli vlastně užije.

Myslím, že u nás má v tom ohledu nejednoho soupeře, hlavně však špačka. Neboť i datlové tito očešou třešně tak důkladně, že nezbude ničeho paběrkovati.

I mladé krmí ovocem. Ale kdyby nebylo nic jiného! On však zaletuje ku okolním hnízdům, budníkům a vypíjí vejce uvnitř uložená a Nehrkorn nejnovější dobou na něho veřejně prozradil, že navštěvuje příležitostně i kurníky, nabodá vejce na zobák a uletí s ním, což musí bez odporu rozkošně vypadati k těm jeho barvám a při té mrzutosti postiženého. Teď se nedivme, že je dobře v Americe znám, jak zpředu zmíněno.

Jinak co do způsobu pohybování se nezadá si v ničem s našimi datlíky.

2. rod.: *Dendrocopus*, Koch.

Zobák se podobá zobáku datla černého, jsa rovněž opatřen dvěma koncovými rohy. Peří povrchu černé a bílé, skvrnité a pruhované. ♂♂ a mládí mají celé temeno červené, ♀♀ jen u některých druhů. V ocase jest pouze 4—6 prostředních per zašpičatěno a pružnými osténkami opatřeno. Známé jich asi 80 druhů.

Datel bělohřbetý (*Dendrocopus leuconotus* Bechst.).

Rus.: Djatel bělostinnyj; pol.: Dzięcioł białogrzbietny; chorv.: Sar-gasti djetej; srb.: Detav (detlič) jugoslovanski, hrvatski. slovin.: Belo-hrbtni detel; něm.: Weissrückiger Buntspecht.

Druhový znak: Pták černě, bíle a červeně pestrý; dolní hřbet s kostřecem je bílý; od koutků zobákových dolů po krku jde černý pruh; břicho s řití jsou rů-

žovy; na ramenou není většího bílého štítku. ♂ má čepičku na temeně červenou, ♀ černou, mladé červeně kropenatou. — Délka 25 cm, křídlo 14 cm, ocas 9·5 cm zobák 3 cm.

Uzdy s čelem narezavěle bílé; nepatrný proužek nad okem černý; zmíněný, dost široký pruh jdoucí s obou stran od zobáku dolů otáčí se jedním ramenem kolem bílých tváří a druhým až na horní hrud sestupuje, kde končí; podobný pruh, ale širší se táhne od týlu po šíji na horní hřbet, kde se rozšiřuje v široký černý štít: dolní hřbet je bílý, jen několika černými čárkami zdobený; svrchní ocasní krovky černé. Spodek bílý, čím dále ku bříšku do žlutohněda naběhlý; boky černě pruhovaně skvrnity; břicho bledě růžového nádechu, říf a spodní ocasní krovky krásně růžovy; křídlo černé, letky jsou zdobený 6--7 čtverhrannými bílými příčkami a mimo to mají bílé konce; střední pera rýdovací jsou rovněž černá, druhý pár je na konci narezavělý a s takovou-též skvrnou, třetí pár rovněž tak zdoben a se širší příčkou bělavou, čtvrtý je černější, pátý a konečně šestý jest černý a níže se 3 černými skvrnami; zobák jak olovo šedý, oko žlutohnědé, běhálky tmavošedé, ♀ schází na hlavě naprosto jakákoli červeně, jsouc jinak ♂ podobna. Mladí jsou mdlého zbarvení, temeno zpředu červeně skvrnitě a oboje pohlaví za tohoto věku se od sebe nelíší, avšak již za měsíc zmizí červeně na hlavě ♀, načež se podobá matce.

Odchylné formy: *D. leuconotus cirris*, Pall. má jen bílé špičky anebo jen na vnitřním praporu špičky letek jsou bílé a černé osténnkové proužky vespod těla jsou uzounké; žije v Sibíři (Altaj) a měl býti pozorován již v Livonsku a Wermlandsku. — *D. leuconotus lilfordi*, Sh. et. Dr. má temeno i záhlaví šarlatové, dolní hřbet černě pruhován; žije v jihovýchodní Evropě, na celém poloostrově Balkánském a v M. Asii.

Datel bělohřbetý obývá v Evropě Skandinávii, Rusko, Polsko. Halič (museum Ivoňské má 6 domácích kusů), Karpaty, vzácněji Alpy (u Solnohradu 1907 střelen, Tschusi), dalmatská pohorí, Balkán, dále pak k východu a celou mírnou Asii a lesnatou Sibíř až do Japonska.

V Německu náleží ku vzácnostem, zvláště jako hnízdivec a toliko ve Slezsku a Bavorsku (Algavské Alpy) byl nalezen. V našich vlastech se vyskytuje spoře ve východní Moravě, leč pravidelně se tu hnízdí dle Talského na Smrku, Kněhyni, Radhošti, odkud měl ve své sbírce ♂ z 1871. 18. II. a mimo to ještě celý pár domácí. Schwab měl odtud (10. V. 1853.) 2 vejce a ♀ (nyní ve Františkově muzeu v Brně). V Čechách byl uloven 4krát v revíru Lužno (Ornith. Jahrb. I. Hüttenbacher) nyní v muzeu Kruševickém na Křivoklátsku a měl se tu v máji 1893 hnízdit, kdy 3 kusy uloveny. Mimo to byl uloven u Krumlova (1873) a u Vel. Petrovic (1889. Ulmann). Exemplář českého musea jest rovněž českého původu (Palliard).

Jest ptákem horských krajin a obývá tu středohoří i pásma vyso-

kých hor, proto tedy v nížinách je pouhým zbloudilcem a v předhořích leda tu, kde jsou staré buky; neboť čistých dubin zdá se, že tuze nemiluje. Najdeme jej též ve vysokých lesích jehličnatých nebo listnáčích (buky) promíšených. Jest ptákem stálým, příležitostně přeletavým či toulavým.

Není nemožno, že se i u nás častěji hnízdí (viz případ na Křivoklátsku), ale není tu dokladů a potom velice snadno může býti považován za datla velkého.

Hnízdí se jako ostatní datlové v dutinách vysokých stromů, nejraději ve shnilých a nezdravých, zřídka pod 4–6 m vysoko. Běloučká vejce (3–4 tvoří násadu) naleznou se v polovici nebo koncem dubna. Průměrná velikost 28.7×20.1 cm, váha 0.405 g.

Živí se housenkami, larvami tesaříků a jiných brouků, kuklami a vajíčky hmyzu; protože se už chytil do ok na jeřabiny, soudí se, že i na ně si někdy zaletne (Collet). Co se ostatního týče souhlasí se svými příbuznými, je však klidnější povahy a daleko ne tak plachým; také jej možno napodobeným tlúčením na kmen snadno přilákati.

Datel velký. (*Dendrocopus major*, L.)

Strakapoun velký, strakapúd. — Rus.: Djatel obyknovennoj; pol.: Dzięciol wiekszy; charv.: Veliki djeteo; srb.: Djeteo veliki; slovin: Veliki detel; luž.-srb.: Žešcl, veliki žišcl; něm.: Der Rotspecht, grosser Buntspecht.

Druhový znak: Černý, bílý, červený; černý pruh od koutků zobákových jde dolů po krku; hřbet a kostřec černý; příjemná červeně na řiti zabíhá na strany spodku těla: týl červený (♂) anebo nic červeného na hlavě (♀). — Délka 21.5 cm, křídlo 14 cm, ocas 8.8 cm, zobák 2.5 cm.

Čelo je nahnědle bělavé, spánky s tvářemi kalně bílé; temeno černé; od černého pruhu zobákového (koutků) odbočuje jedno rameno mírným obloukem dolů na hrud, druhé pak dílem objímá či lemuje tváře, sáhajíc až ku týlu, dilem bílou skvrnu na straně krku, splývající dále s černým hřbetem; podobný pruh černý sbíhá i po šíji dolů na hřbet. Na každém rameni jest jasný bílý štít; spodek je zažloutle bílý (někdy zasmolený), horní hrud zahnědlá, řít červená, krovky křídelní černé; na letkách je 5 bílých příčných pásků (druhdy 4, ale i 7). Čtyři prostřední rýdovací pera jsou černá, další jsou na špičkách bílá a bíle pruhovaná. Poněkud krátký zobák je tlustý, šedomodrý, oko hnědočervené (mladí šedohnědé), běháky namodralé šedé. Mladí obou pohlaví mají čepičky červené, u ♀♀ vždy bledší až zmizí docela.

Strakapoun velký se mnoho mění klimaticky a geograficky a je znám několik forem: Den. major anglicus, Hart. v Anglii. — Den. major leucopterus Sw. v Turkestanu, záp. Mongolsku a Sibíři. — Den. major poelzami, Bogd. v horách Talyšských a jižně moře Kas-

pického. — Den. major cissa, Pall. v Sibiři. — Den. major harterti, Arrig. na Sardinii. — Den. major syriacus, Hempr. et. Ehr. se širokým červeným příčným pasem hrudním v M. Asii a Syrii a Reise- rovi se podařilo zastřelit dva kusy 8. června 1890 u Sreberna v Bul- harsku. — Den. major numudicus, Malh. s červeným příčným pruhem dole na hrdle, u starých dole černě lemovaným; v Alžíru a Tu- nису a dle Brehma i ve Španělsku a 1861 v Münsterlandu střelen Alt- mem. — Den. major mauritanicus Br. jako předešlý; okolo Tan- geru a v sev. Marokku. — Den. major canariensis, Hart. vespod hnědší než náš; na Teneriffě.

Obývá celou Evropu až kam na sever do jisté míry se stromům daří a taktéž v Asii až na Kamčatce a v Japonsku. Místy je však pře- ce jen vzácný (Vorarlberg a j.), ačkoli je všech našich datlí nejhojnější a nejznámější, jako na př. v našich vlastech, kde jej nalezneme jak v ni- žinách tak na horách a v lesích různého složení; leč pozorovalo se, že dává přednost topolům, borovicím a vrbám. Na podzim potuluje se za potravou v polních hájích, sadech, městských i vesnických zahradách (což mu v zimě bývá osudným!). V létě však odlétá do rozsáhlých lesů a jen zřídka se hnízdivá v čistých porostech listnatých.

Jsou to nejspíše borovice a smrk a z listnáčů ony s měkkým dřevem, kde si domácnost zařizuje; ale i ve shnilých dubech bylo jeho hnízdo nalezeno. Výška bývá rozmanitá, 2—10 m od země; Bau našel jím osa- zenou dutinu 80 cm od země. Otvor bývá tak těsný jen co pták pro- klouzne a vede do dutiny 30 cm hluboké, kde se nalézá hnízdní jamka asi 15 cm zšíří a jemnými tříštičkami pokrytá. Běloučkých a lesklých vajíček snášívá 4—5, zřídka kdy 6. Průměrná velikost 25·8 × 19·8 mm, váha 0·377 g. Hnízdění se připadá na konec dubna nebo na počátek května a trvá za střídavého sezení 15 dní.

Živí se výhradně hmyzem v různých stádiích vývojových, hlavně však korovci, lýkožrouty a pak mravenci; také semeny jehličnanů, bukvi- cemi, ořechy a oříšky a na třešních prý byl také pozorován.

Zvláštní milovníci ptáků chovají a pěstují ho také v zajetí a je-li z mládí vychován zkrátka tak, že se naučí libovolně vyletovat a přile- tovat, jak dokázal Dr. Girtanner, jehož strakapoun více pak meškával v městských stromořadích (Sv. Havel ve Švýcarech) než doma. Byl častokrát pozorován, náš datel, kterak si pochutnával lízaje šťávu (mizu) z čerstvě natlučených kmenů nebo kmínků se ronící. Zdá se, že tím lze si poněkud vysvětliti ono „kroužkování“ stromů (viz znaky čeledi). Také rádi navštěvují rákosiny u vod, kde stonky rákosy rozštěpují, aby se zmocnili kukel anebo housenek můry rákosnice (nonagria typhae), což je ostatně mnohemu entomologu známo. Pupa tato je vždy hlavou dolů obrácena a datel dovede docela správně vytlouci otvor nad tak zvaným „okénkem“ (t. j. místo kudy vylíhnutá můra vylétá). Entomolog musí roztahováním a štípáním stébla a listů chvíli kuklu hledati, kdežto

datel pozná útulek její beze všeho, alespoň nebylo pozorováno, že by dříve poklepem (perkusí) po ní pátral. (Israel v Ornith. Monatssch. 1908).

Avšak netoliko stonků rákosí a orobince (všude jich není) vyhledává datel, on také pátrá po housenkách a kuklách sličné můry dřevky diviznové (Gortyna flavago nebo ochracea), která žije mimo v divizně také v dřeni lopuchu a bodláků; v onom hlavně v lodyze nebo postranních větévkách. Zřídka jen také v řapíku devětsilu a ne často v různých druzích bodláků, peháčů, ostropesu. Poznáme to snadno po maličkých, asi 2 mm velikých dírkách, kudy housenka odstraňuje trus. A tato místočka natlouká strakapúd, aby vylovil kořist a také to dovede lépe než člověk-entomolog.

Od pohledu je datel velký sličný pták, toho mu nelze upříti a šplhá-li po kmeni anebo škádlí-li se tak dva a honí kolem po kůře, jukajice na sebe, je to pěkná a zajímavá podívaná. V zimě, když jej nouze s bídou skruží, přidružuje se i ku společnosti sýkor a šoupálků, kteří byť zrovna nemínili, podřizují se jeho vedení, proslídíce jistý revír sem tam. Myslíte-li však, že mu snad nějak záleží na té drobotině za ním se ozývající a syčající, to jste docela na omylu, stará se především a jediné za sebe. Dovedným klepáním na strom dá se přivábiti na blízko, jest žárlivým a nesašselivým ku sobě rovným. Není tomu dávno, kdy jsem jej v zimě pozoroval s datlíkem malým na jedné a téže švestce v neveliké zahrádce na návsi v Starkoči; oba pilně slídili po potravě, na jiného prozatím nemyslice.

Mladí, doma chovaní také potvrzují pravdu hořejších slov; často mezi sebou svárlí a zápasí. Hlas jeho je vysoké a krátké „kik“, někdy jen jednou, někdy v delších pauzách vyluzované a tím se liší od následujícího docela určitě (ovšem že znalci), neboť ten skoro nikdy jednou nekřikne. ♂ na jaře mimo to horlivě na suchých větvích bubnuje. Dr. Hess popisuje podrobně toto bubnování velkého datla, jak je vyzoboroval na exemplárech lipské zool. zahrady a to z bezprostřední blízkosti a dokazuje, že pták uvádí svoji hlavu do chvění a nikoli předmět na němž hudbu provozuje, což prý možno i u ptáků na svobodě zřetelně viděti.

Já však docela vážně myslím, že by na to nechtěl dosud nikdo z těch, co o tomto thematu psali a mluvili, vzíti jed!

Datel prostřední (Dendrocopus medius, L.) = Picus medius, L.).

Strakapoun (strakapúd) prostřední. — Rus.: Djatel srednyj; pol.: Dzięcioł średni, biały; chorv.: Srednji djeteo; srb.: Djetao (detlič) srednji; slovin.: Srednji detel; luž.-srb.: Srěny džečelc; něm.: Der Mittelspecht, der mittlere Buntspecht.

Druhový znak: Černý, bílý, červený; říť a větší díl spodu růžový; hřbet s koštěcem černý; v obličejí nic černého, ale celý je narezavěle bílý; temeno červené

má i samička; zobák posláblý a poněkud protáhlý. — Délka 19·5 cm, křídlo 12·3 cm, ocas 8·2 cm, zobák 2·4 cm.

Celo zahnědle bílé; černý pruh se táhne od týlu na hřbet, kde s ním splývá; tváře a krk po stranách jsou bělavé a na tomto je veliká trojhranná černá skvrna, jejíž rohy se protahují silně směrem ku volátku; spodek je bílý, žlutohnědého nádechu, po stranách zdoben černými osténkovými proužky; břicho se řítí je pěkně růžové. Na ramenou je svítivě bílý štít (jako u předešlého); křídelní krovky jsou černé a bíle skvrnité, rovněž tak i letky, které jsou znamenány 5 bílými příčkami (zadní) nebo 6—9 (přední čili ruční); rýdovací pera černá a vyjma pár prostředních mají na konci bílé a zahnědlé skvrny; zobák olovově šedý, oko hnědočervené, běháky jako zobák. — ♀ lze tuze nesnadno rozeznati, snad jen po méně výrazných barvách a po temně žlutě promíšeném. Mladí ptáci také jsou mdlých barev a jsou podobní mladým datlům velkým, až na to, že jsou menší a štíhlejší.

Domovem jeho jest toliko Evropa, dále na východ až po M. Asii nebyl ještě nalezen.

Obývá hlavně střední mírné její části, vyjímajíc Vel. Britanii a ani na severu, ani na jihu není příliš častým zjevem, pokud známo vyskytuje se nejčastěji a nejhojněji ve Štýrsku. V našich vlastech rovněž jest mnohem vzácnějším než předešlý a spíše bychom jej musili hledati v lesích listnatých. Jsou jeho oblíbeným útlukem i jsou-li konečně jehličnany pomíšeny, ale neradno se po něm píditi v pouhých lesích černých (jehličnatých).

Pro Moravu (Talský) i pro Čechy (Frič) jmín jest ornithologickou vzácností a na Moravě dostal ho Schwab v parku v Kunwaldu u Nov. Jičína a jiný kus asi z 1871 z „Vysokého lesa“; v srpnu 1902 uloven v Hodonínském revíru. V Čechách byl dopaden dvakrát na Dobříšsku (Kraus) a několik kusů (6) pozorováno a dva zastřeleny (1903) ve Valteřicích u Jilemnice učitelem p. Holcem, v jehož pěkné sbírce jsem měl příležitost oba viděti (1904.) Od těch čas se tam neobjevili (dle pís. zpr.) Mimo to jednou (1894) u Petrovic u Sedlčan (Kopecký).

Svůj exemplár mám z Rumunska, kde asi nebude vzácností, hledě ku velice mírné ceně kožky ♂ ad. za 1·30 marky (1·52 K). Mám za to však, že záleží na řádných pozorovatelích a jich znalosti ptáků domácích a pak leccos by se našlo, co nyní všeobecně platí za vzácnost.

Za toulek na podzim i v zimě zaletuje i do menších hájků polních, do vrbin, sadů a zahrad jako předešlý a bývá, rozumí se přehlédnut nebo zaměňován s předešlým datlem velkým.

Hnízdí se v listnatých stromech 1—12 m vysoko od země a buď si novou dutinu sám vydlabává anebo starou poopraví a použije. Jako u ostatních datlů také jeho vejce, počtem 5—7, ležívají na trochu měli nebo trístiček; jsou také leskle bílá, kratičce oválná a nalezáme je ve hnízdě koncem dubna nebo v květnu. Průměrná velikost 22·6 × 17·9 mm,

váha 0·282 g. Po 14 dnech se líhnou mládí. Vchod do dutiny je okrouhlý a těsný, uvnitř je kotlíkovitě vyhloubena a od otvoru dolů ke dnu 16 až 24 cm hluboká.

Živí se také všelikým hmyzem a plody jako jsme četli u předešlého a i v zajetí se s ním podobně zachází. Hlas jeho se poněkud liší výškou a tím, že jej vyráží častokrát po sobě anebo docela jaksi zhurta „kikikikik“. Zejména na jaře se nakřičí do syta; sameček si usedne na vršek vysokého stromu a opakuje slabiku „kik“ nesčíslněkrát, ku konci obvykle zrychleným tempem, takže to skoro vypadá jako chechtot. To jest jeho svatební, spíše zasnubní píseň při námluvách; také někdy lze poslechnouti zvláštní, jako naříkavé „kéé“. Žárlivý ♂♂ honivají se strom od stromu letmo, nebo po větvích běžmo a skočmo a unaví-li se takto, zavěsí se oba vedle sebe na kmen anebo větev a vedou zápas dále, pokřikující na sebe skuhravě, štipají se a rvou, až mnohdy některý z nich bývá odhozen skoro na zem. Leknův se však, zdvihá se ihned a upaluje v bezpečí. Že se vyzná také v umění hudebním (xylophon), také tu podotýkám.

Datel malý (Dendrocopus minor, L.) = Picus minor, L.).

Stráček, strakapoun (strakapúd) malý. Rus.: Djatel malyj; pol.: Dzięciolek, dzięciol świerczyk; chorv.: Mali djeteo; srb.: Mali djetao (detlić); slovin.: Mali detel; luž.-srb.: Mali džešec, žešelo; něm.: Der Kleinspecht, kleiner Buntspecht, Harlekinspecht.

Tab. V. **Druhový znak:** Černý, bílý (i červený); střed hřbetu černý, bile přičkován; kostřec
obr. 27. a svrchní ocasní krovky jsou černé; na spodku není žádné červení; boky jsou zdobeny černými osténkovými skvrnkami; ♂ má temeno červené, se stran černě omezené, ♀ má temeno černé a přední část jeho špinavě bělavou a také černě obroubenou. — Délka 14 cm, křídlo 88 cm, ocas 5 cm, zobák 14 cm.

Droboučký datlíček sotva velikosti vrabce má na týlu trojhrannou černou skvrnu, jež sůžena sestupuje po šíji dolů na hřbet; čelo je zahnědle bělavé a od koutků zobáku se táhne černý, dole trojhranně rozšířený pruh jako licousy; spodek bílý s hnědým nádechem a na bocích s černými osténkami; řít je srdčitými skvrnkami poseta; křídla černá, 5—6 bílými páskami nesouměrnými zdobena; ocas není tak ostře zahrocen jako u druhů předešlých, nýbrž zaokrouhlenější a pera nemají tak silných stvolů; obě střední jsou černá, ostatní bíle skvrnitá; zobák a běháčky šedé jako olovo, oko rudohnědé. — ♀ schází červená čepička. Mladí ptáci mají vesměs červená temena, ♂♂ poněkud více než ♀♀, kterým ponenáhlu červeně mizí, až se ztratí úplně; jinak jsou ml. ♂♂ na čele a vespod těla špinavě hnědě naběhlí.

Datlíček obývající sev. Rusko a Sibiř — Den. minor pipra Pall. (datel malý sibiřský) je větší, mocnější, světleji zbarven; spodek bílý beze skvrn, hřbet nezřetelně páskován. Forma kavkazská Den. minor

quadrifasciata, Radde — danfordi Harg. zastupuje našeho datla strážka na Kavkaze a v M. Asii. Mimo to se vyskytují i přechodní formy v jihových. Evropě.

Stráček obývá celou Evropu až po Laponsko na sever; také v Asii v téže šířce zeměpisné až ve vých. Sibiři, kde byl ještě uloven na Udskej Ostrogu. Jak se ale zdá, není nikde tuze hojným, obecným ptákem a místy docela jej sluší za vzácného pokládati. Lze jej pozorovati v nejvyšších porostech lesních v Alpách; pouhým lesům chvojnатыm se sice nevyhýbá, ale vždy raději má listnatý les, na severu zvláště lesy březové. Ve vlastech našich se vyskytuje pravidelně v lužních listnatých lesích, jaké místy podél Labe a Moravy se dosud nacházejí, odtud se pak šíří i do sadů ovocných, které poblíž se tu nalézají. Nocuje v dutinách i budkách zavěšených a zhusta jest mu o noclech zápasiti s polními vrabci a sýkorkami, kteří chodí dříve spat.

Jest ptákem stálým i přeletavým. V zimě se potuluje buď sám nebo s družinami sýkor po krajině, svém revíru, navštěvuje kde jaký strom, zahradu, park a p. a možno jej skoro s jistou pravidelností vidati na těch kterých místech, tom kterém stromě. V Starkoči každou zimu jej pozorují po zahradách a sadě školy s datlem velkým často na jedné zahradě a docela i na témž stromě.

Hnízdí se v doupných listnatých stromech, nejraději možno-i i ve vrbách a břízách, ale i v ovocných stromech nebo budkách; výška u něho nerozhoduje, hned jest to 1 m, hned třeba 20 m vysoko od země. Hnízdo bývá tuze často v měkkém trouchnivém dříví zrobenu, s otvorem kruhovým, velice malým a uvnitř se vhodně rozšířenou kotlinkou. Koncem dubna nebo až v květnu nalézá se tu 5–6 kratičce oválních, leskle bílých vajíček; jež se někdy klamně podobají vejším krutíhlavovým; leč podélné rýžky ve skořápce hned prozrazují původce. Průměrná velikost 18.8×14.2 mm, váha 0.162 g; vyluhování se odbude za 14 dní.

Stráček je čilý a obratný ptáček, který svého lezeckého umění náležitě dovede používati a prohledav kmen kolkolem, objeví se brzo ve vrcholi, kde se rád zdržuje. Svoje kollegy škádlívá a dráždí, sváře se s nimi hlavně o potravu; člověku důvěřuje; nejevě plachosti a dá se z blízka pozorovati — a lehce zabítí, což našim venkovanům nedá dlouhého přemýšlení. Je to „ňáký divný pták“ a proto se musí zabítí; osud ten potkáva v zimě všechny datle, kteří se odvažují do osad. Nejlépe tu mluví dílny vycpávačů, jak ze zkušenosti znám.

Jako jiní datlové živí se i on drobným hmyzem všelikým a jeho vajíčky, drobnými semeny, rozdrobenými zrny a snad i dužninou bobulí. Možno jej zcela dobře pěstovati v zajetí, ovšem při náležité úpravě klece, uvnitř kůru, větve a p. ku šplhání a budník vhodný ku spaní, což odborník snadno pochopí a důmyslně pořídí a neoborník nechť toho prostě nechá a nepřipravuje sebe o drahý čas a ptáče o zlatou

svobodu a život. Ku chování a pěstění datlů v kleci je třeba těchto čtyř věcí: porozumění t. j. odborné vědomosti, času, trpělivosti a potřebných prostředků; ono to stojí také peníze. Komu se tohoto všeho dostává a dokáže tyto ptáky dobře udržeti při zdraví a čilosti — dokázal mistrovský kus a může dostati za vyučenou.

Hlásek jeho jest slabší vysoké datlí volání „klikliklikli“, které s vršku stromu na jaře se vesele ozývá. Mimo to si sameček také často na nějaké souši zabubnuje; ale jest hned znáti po zvuku, že je to jen bubeníček a ne bubeník, zní poměrně nejslaběji.

3. rod: *Picoides* Lacépède.

Ptáci podobní strakapúdům, mají však běháky toliko o třech prstech, jelikož první, nejmenší chybí; zobák je široký, krk hustěji opřen a větším peřím kryt. Ze 5 dosud známých druhů přebývá u nás toliko 1 druh.

Datel tříprstý (*Picoides tridactylus*, L.) = *Picus* = *Apternus* Rehnw.

Rus.: Djatel trochperstnyj; pol.: Dzieciol trójpalczasty; chorv.: Troprsti djeteo; srb.: Tukavica trojprsta; slovin.: Troprstni detel; něm.: Der Dreizehenspecht.

Druhový znak: Černý a bíle pestrý; ♂ má čepičku žlutou, ♀ bělavou; prostředkem hřbetu se táhne široký podélný bílý pruh; od koutků zobákových jde jeden, od oka druhý a nad okem třetí černý pás; běháky o 3 prstech, dva vpřed a jeden vzad. — Délka 23 cm, křídlo 13 cm, ocas 7·5 cm, zobák 2·6 cm.

Střed temene citronově žlutý a za ním je vrch hlavy až do týla černý; tváře černé a nad nimi bílý pruh; od uzdiček vybíhá jiný bílý pruh po stranách krku dolů a hned pod ním je úzký černý proužek = vous, sestupující ku horní hrudi, kde se rozšiřuje; bílý pruh šíjový splývá s bílou partií hřbetní, která je níže poněkud skvrnitá; kostřec černý, spodek bílý, slabě do hnědava nabělý; boky bílé a černě skvrnitě; slabiny, břicho a řít jsou naředivělé a napříč hustě proužkovány; na ramenou je černý jako na krovkách, ale veškeré letky mají bílé špičky a velké s ramenními kromě toho jsou zdobeny 5—7 nepravidelně řadnými bílými páskami příčnými; šest středních rýdovacích per je černých, ostatní jsou bíle skvrnité; posláblý zobák šedý jako běháky, oko stříbrobílé. — ♀ nemá žluté skvrny na hlavě.

Severní forma: *Pic. tridactylus septentrionalis*, Br. je vespod čistě bílá a na bocích řidčeji skvrnitá. — Alpská forma: *Pic. tridactylus alpinus*, Br. má opět špinavě bílý a po stranách hustěji skvrnitý spodek. Konečně třetí forma: *Pic. tridactylus crisoleucus*, Bp. obývající sever, počínajíc Laponskem a celou severní Asii až do vých. Sibiře, je menší než náš a bílá kresba jeho jest čistší a poměrně rozsáhlejší.

Z uvedeného vysvítá, že vlastně sever Evropy a Asie až po hranici stromovou jest jeho domovinou. Avšak mimo tu obývá i střední a jižní Evropu, jako hvozdý velehor Alpských, v Karpatech, Sedmi-

Obr. 58. Datlové. 1. Dátek tříprstý. — 2 ♂ a 3 ♀ datla malého (stráčka). — 4. Dátek prostřední. — 5. Žluna sedá.

hradsku, na Balkáně a v téže šířce i pohoří asijská až po Kamčatku. Pozorovalo se, že hojněji se vyskytuje ve Švýcarech, Bavorsku, ve Slezsku, na Moravě, v Čechách, ale všude jen řídko a vzácně je rozhozen. Co se týče našich vlastí uvádím záznamy Michlový, který jej zjistil v Krkonoších i na Šumavě (1894); Nedobitý sděluje, že exemplár sbírky na Ohradě (♀) pochází ze Šumavy (máj 1890) a v Boubinských lesích se hnízdí, byť jen v několika párech, přece jej tam zastihneme po celý rok. Pražák má zprávy od Wurzeldorfu v Krkonoších, Dol. Adersbachu (20. dubna 1891.), z Hohe Meuse (květen 1890.) a od Horek u Král. Dvora. Palliardi píše: „Také tohoto datla odvažují se zváti českým ptákem a to jen na základě domněnky, že ve slezských horách není vzácným, v moravsko-slezských černých lesích docela je obecným (?) a tak také zcela určitě i u nás se vyskytuje a jen proto, že se chová a křičí jako jiní datlové, byl až dosud přehlédnut.“ Ve vých. Moravě byli uloveni ptáci na podzim za toulek a Schwab měl ve své sbírce 3 vejce jeho z pod Lysé Hory (1217 m) r. 1861 nalezená. Také Rzehak jej v těchže místech pozoroval ve dnech 8.—10. září 1900. Konečně mladého ptáka má Il. české gymnasium v Brně z tamního okolí prý. (Janda.) Taczanowski dlouho jej neznal až r. 1860 našel jeho hnízdo v močálovitém lese pod Augustovem. Dutina byla podobna dutině datla velkého a nalézala se v trouchnivějícím zlomku osykovém asi 3 sáhy vysoko. 2. července bylo v ní 7 mláďat právě se vylihnuvších, ještě ani skořápky nebyly odklizeny. Seděl na nich samec; samice nikde nebylo, patrně už nežila. (Ptaki krajowe 1882. Il. díl str. 23.). 4 exempláry Lvovského musea (2 ♂♂ 2 ♀♀) pocházejí ze Zakopaného (1862, 1863—1869). Videň dvor. museum má 2 kusy, ♂ z Rakous, ♀ ze Sedmihradska. Jäckel uvádí na 30 míst v Bavorsku, kde byl uloven a na mnohých se i hnízdí. V Alpách jsou to jehličnaté lesy v středohoří a přítomnost limby jest mu milá, ač vezme za vděk i porosty smíšenými, na severu lesy březovými.

Dutiny si vydlabává sám v suchých, nebo nakažených jedlích, smrcích a j. stromech, od 3—5 m vysoko i výše a koncem května nebo až v červnu snáší 3—4 (viz případ Taczanowski-ho) lesklých bílých vajec podobných vejcem datla prostředního, leč nepatrně větších. Průměrná velikost 24·7 × 18·4 mm, váha 0·318 g.

Co do potravy a způsobu života i hlasu shoduje se v mnohém s prostředním datlem. Jäckel ho zove „nešťastným poslem“, jelikož tam, kde se objeví zvěstuje netoliko počátek pohromy korovcové, anobrž mnohdy již pokročilý její stupeň. Zdá se, že tento škůdce lesů jest jeho nejmilejší, výhradní potravou, protože zkoumáním asi 25 žaludků nalezeny byly samí korovci a jich larvy (System. Übersicht der Vögel Bayerns 1891. str. 87.).

4. rod: *Picus*, Linné.

Nad chřípěmi po každé straně horní čelisti zobákové probíhá rovnoběžně se slemenem ostrá hrana (lišta); chřípě jsou zakryty ku předu směřujícími pírký štětinkovitými. Hlavní zbarvení je zelené. Naši datlové tohoto rodu hledají svoji potravu rádi na zemi a rozhodně ne tak často na stromech jako předešlí (odtud také v systematice se zovou „datlové zemní“) a proto jsou na zemi mnohem obratnější než druzí jejich příbuzní; zvláštní zálibu jeví ve mravencích a jich kuklách a proto po nich slídí v létě v zimě a jich kopečky rozhrabávají. Ze 60 známých žijí u nás 2 druhy.

Žluna zelená (*Picus viridis*, Gmel. = *Gecinus viridis* Boje).

Dětel, žuna (Mor.) místy nesprávně žluva. Rus.: Djatel zelenoj; pol.: Dzięcioł zielony, zielona żolna; chorv. a srb.: Zelena žuna; slovin.: Zelena žolna; luž.-srb.: Zelena žolma, dypak, dypornek, snovač; něm.: Der Grünspecht, Grasspecht.

Druhový znak: Zelená; celý vrch hlavy až skoro na šíji je u obou pohlaví karmínově červený a ♂ mimo to má červený vous, ♀ pouze černý; všecka rýdovací pera jsou pruhovaná (sluší ji dobře rozeznávat od podobné žluny šedé). — Délka 31 cm, křídlo 16,5 cm, ocas 10 cm, zobák 4,2 cm. Tab. V.
obr. 26.

Okolo oka jsou tváře černé, po nimiž má ♂ červený pruh, ♀ černý = vous; povrch krásně olivovězelený, na kostřeci stkvěle žlutozelený; ruční letky tmavošedé s vnějšími prapory bělavě skvrnitými; hrdlo špičnatě zelenobílé; spodek světle olivově zelený, na stranách, potom na břiše a spodních ocasních krovkách více méně tmavěji pruhován; zobák a běháky barvy olova, jazyk úplně vytažený 14 cm ze zobáku vyčnívá, oko namodralé bílé (jako porcelánové). Mladé žluny jsou povrchu světle, vespod tmavě kropenaté a i červené temeno je tmavěji skvrnité.

Formy a odrůdy geografické známy jsou na př. ze Španěl: *Picus viridis sharpei*, Saund (žluna španělská); má část obličeje a uzdy šedé a červený vous bez černých okrajů. — Z Alžírsko a Tunisu: *Picus vaillanti*, Malh. (žluna alžírská) je povrchu tmavěji, vespod světleji zelená a smývaně či puštěně skvrnitá, na kostřeci žlutočervená, okolo oka a ucha šedomodré a vous černý; peří v týlu červenožluté; ♂ má téměř červené, ♀ zelené. — V střední Asii žije pak žluna žlutozobá (*Picus flavirostris* Zar.) má žlutý zobák a vespod je veškeré peří tmavě ohrubováno.

Tato žluna zelená, nejznámější všech našich datlů, je domovem v celé Evropě až do Laponska a na východ ještě v Persii byla pozorována. Také ji uvádějí jako letního ptáka v sev. Číně (Ornith. Centralblatt). V našich vlastech jest ze všech příbuzných šplhavců nejhojnější a nejobecnější a jest spíše ptákem toulavým; ne snad že by konala

veliké cesty, ba naopak, za mírnějších zim zůstává vždy raději poblíž svého letního bydliště. Na jihu přezimuje pravidelně v Makedonii, v Bulharsku a v lesích tureckých je praobyčejným zjevem; do Egypta však nepřeletuje.

Za bydliště si volívá vždy raději příjemné lesy listnaté a černým lesům, nemusí-li, se spíše vyhne, ačkoli ani tu není právě vzácností. Většinu svého života stráví sháněním se za živobytím a to ve světlínách lesních, na jich okrajích a zvláště v takových krajinách, kde se lesy a staré sady ovocné navzájem stýkají; do těchto pak tuze často žluna zaletuje. Za takových potulek nezřídka se ocitá i v zahradách vesnických u včelníků odkud musí být rozhodně zaháněna: po střeších, po zdech věží a komínech továren viděl jsem žluny šplhati a to vždy jen v zimě. Bau zastihl žlunu ve Vorarlbergu ve výši 1100 m.

Hnízdi se v děrách dubů a všelikých jiných listnáčů a jen zřídka kdy ve smrku nebo borovici, ve výšce od 1—15 m, spíš výše než níže. Snadno lze hnízdo její objeviti po rozházených tříštích pod stromem. Vchod mívá v průměru od 6—7.5 cm a obyčejně je okrouhlý, uvnitř pak bývá hruškovitě rozšířená dutina o hladkých stěnách a různé hloubce, na dně jsouc jen trochem drobných třísek vyložena. Kdysi byla nalezena až 95 cm hluboko ve staré jabloni (Bau). Počátkem května bývá v ní násada 6—8 čistě bílých, velice lesklých vajec, v nichž za čerstva žloutek prosvítá. Průměrná velikost 30.5 × 23 mm, váha 0.615 g. Za 17 dní se líhnou mladé. Sameček vždy od 10 hod. do 2 hod. odpoledne ♀ vystřídá. Mladé jsou zpočátku neúhledné, velikohlavé a hned se ozývají, zatlučeme-li na strom, v němž se nalézají.

Žluny jsou čilí a veselí ptáci a výborní šplhavci, spojující s vlastnostmi těmito i lstivost a opatrnost, ač plachými daleko tak nejsou jako datel černý. Nedovedu si dobře vysvětliti případ, proč se chytil ♂ do truhlíkové pasti na škodnou a hajnému pokazil radost ze „šusgelu“.

Jiný rys povahy jeví se v jich nésnášlivosti; nestřípí v okrsku svém žádných soupeřů. Po zemi poskakují často velikými skoky a létají rychle a šumně obloukovitou čarou, známým to letem datlím. Hlas jejich v době lásky na jaře hlasně a příjemně se ozývá, je to podobné „klikliklikliklik“ jako jsme u předešlých poznali; zpočátku jakoby znělo táhleji, ku konci rychleji a snižuje se. Také za přeletování i v jinou dobu roční se ozývá; bubnují zřídka, ačkoli se v tom také dobře vyzná.

Potravu si vyhledává tak dobře a často na zemi jako na stromech, shodují se v tom s následujícím druhem. Hlavní potravou jsou jí v každou roční dobu všechny druhy mravenců s jich kuklami, které jako krutíhlav lepkavým a dlouhým jazykem pěkně umí sbíratí a jichž spousty polapá. I v zamrzlé půdě vytluoká díry, aby se dostala hloub ku mravenčím spáčkům a někdy se jí to stává osudným, byvši buď škodnou zpozorována a zadávána anebo se stává kořistí člověka.

Mimoděk se musíme tázati, jestli skutečně to není bystrý, jemný čich, jímž dovede tak bezpečně nalézt místo, kde jsou mravenci zalezlí, přezimující. Takovou osadu pak nadobro vyplení, při čemž nezvykle rychle tráví, protože na místě samém nalezne se až 5 cm dlouhý červovitý trus, který je celý spleten ze zbytků žlutých mravenců, nejmilejší to „zvěřiny“ žluniny. Vedle mravenců žere i jiný hmyz a jeho zárodky; olejnatá semena stromů, oříšky a ořechy, žaludy, jeřabiny a p. O užítku či škodě promluveno již v kapitole znaků řádů datlovitých a jen tolik ještě třeba připomenouti, že bývá neblahým hostem včelníků v zimě a že dovede dlabati díry do úlů; že by včely požírala není dokázáno, ale stačí, že tím mnoho včely znepokojuje. Mimo to na šindelových střechách vedou si druhdy tak opovážlivě, že by byly s to pomalu celou střechu odstrojit a jediné zastřelením takové individua (všechny takové nejsou) zjednáme si pokoj.

O pěstování žluny v zajetí stačí připomenouti, že je podobné jako u předešlých.

Žluna šedá (*Picus canus*, Gmel, = *Gecinus canus*. Poje.)

Rus.: Djatel šedoj; pol.: Dzięciol zielonosiwy; chorv.: Sivozelena žuna; srb.: Žuna siva; slovin.: Pivka; luž.-srb.: Našěr žolma, šery ži-šcl; něm.: Der Grauspecht.

Druhový znak: Celkové zbarvení zelené, ale hlava šedá; čelo zelenavěšedé a za ním má přední polovinu temene krásně červenou. Jest podobna velmi předešlé, leč zřetelně menší, zobák má štíhlejší, jazyk kratší a v ocase jsou jen dvě prostřední pera pruhovaná (u žluny zelené všechna). — Délka 28 cm, křídlo 14 cm, ocas 10·6 cm, zobák 3 cm.

Hlava s krkem světle popelavě šedé; štětky zobákové a skvrna před okem jsou černé, jiný černý pruh (vous) směřuje od polovice dolní čelisti na krk; horní hřbet a ramena jsou krásně olivovězeleny, dolní hřbet s kostřecem žlutý do zelenava, spodek je jasně zelenavošedý; křídla olivově zelenavá, letky černohnědé, bledě pruhované; rýdovací pera špinavě hnědá, zelenavě lemovaná s černými stvoly; zobák a běháky šedé jako olovo, jazyk jí lze na 9 cm ze zobáku vytáhnouti; rudověšedé oko stářím úplně zčervená. — ♀ nemá na temeni nic červeného, nýbrž podélné řady drobných tmavých skvrnek. Mladé jsou vespod tmavě skvrnité.

Blízký příbuzný druh (či odrůda?) je žluna šedá sibiřská (*Picus perpallidus*, Stejn), který se liší šedým, zeleně puštěným povrchem těla.

Žluna šedá obývá tytéž evropské krajiny jako její zelená tetka, jest však v Asii dále na východ rozšířena, neboť jest známa z Číny i Japonska; hnízdí se tu. Vzácnou je v záp. Evropě, jako ve Francii a ve Švýcarech, v Anglii byla, už je vyhubena, v bezlesém Holandsku ji

márně hledají a v Německu a ve vlastech československých je také mnohem vzácnějším a řídkým ptákem nežli předešlá a kromě toho je málo známa a zaměňována snadno za žlunu zelenou. Místy však ji lze častěji nalézt, docela i častěji než předešlou. Tak farář Jäckel v Bavorsku uvádí během 25 let dostal jich praeparator Leu na 102 kusů z okolí Augsburgu a z těch byly 3 ♀♀ velice staré, u nichž byla patrna již „kohoutoperost“; byly jalové.

V Čechách i na Moravě se hnízdí najisto, hlavně ve starých lužních lesích, jako u Vidně; na středním Dunaji je už zase spořeji zastoupena. *) V Dobruždi a na dolním Dunaji není vzácnou, jsou tu obě žluny praobyčejnými ptáky.

Pobytem a toulavou povahou se podobá předešlé úplně, neboť také ona výhradně vyhledává tiché listnaté lesy a v zimě se zatuluje také do vesnic, kde po zahradách poletujíc shání nuzné sousto, pokud ji některý vesnický „myslivec“ nezprovodí z tohoto slzavého údolí. Tak za kruté zimy 1895—6 párek se jich vyskytl v Starkoči a šplhaly po zdi kostelní věže; ♀ takový Nimrod (3. února) z dlouhé chvíle (prý!) zastřelil a tak jí obohacena moje sbírka, k níž přibyl za rok ♂ z krajiny heřmanoměstecké. Ještě po dvakrát jsem ji tu v zimě zastíhl, pokud byla příležitost. I ona ráda navštěvuje včelníky a přijde-li na dobráka včelaře, zaplaší ji prostě červenými hadříky — zradidly, ne-li pak ovšem svoji všetečnost odpyká životem, jako každý jiný pták okolo úlů se podezřele potloukající, neboť to musí být škůdce včeliček, jak jinak? V horách ani si tak nelibuje naše žluna jako spíše v rovinách anebo teplých údolích a vyjmouc lesy límbami osázené, o jiné jehličnaté nestojí.

Hnízdí se v listnáčích a někdy i v ovocných stromech, do nichž vytesává dutinu s krásně a pravidelně vykrouženým otvorem; někdy arcí jest se jí spokojiti i se smrkem nebo borovicí. Dutina bývá 25 až 30 cm hluboká a od 1—15 m vysoko od země. Vajíčka, počtem 6—8, uložena jsou na trochu drobných třísek a podobají se vejším datlů ostatních. Bývá to v první polovici máje a pták na nich tak horlivě sedí, že při jisté opatrnosti se může na nich i polapiti.

Hlas její, poněkud jemnější, zní skoro stejně jako volání žluny zelené a věru, že do rozpaků by přivedla i „výtečného“ znalce ptačí hudby, ač se praví, že lehce oba ptáky lze po hlase poznati! Také známé bubnování někdy ♂ provozuje, umí to také dobře, ale dlouhé „kusy“ nepřednášívá nikdy. Za rozhledny používá vrcholků stromů, odkud se i slyšeti dává.

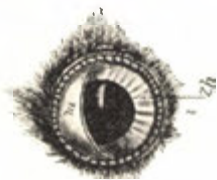
Hlavní potravu její tvoří různí mravenci s kuklami, jmenovitě druhy *Formica rufa* a *F. fusca*; z té příčiny je lze více a spíše zastihnouti na zemi než na stromě a zná-li místo, kde jednou mravence tyto v zimě

*) Což souvisí asi s nedostatkem lesních mravenců.

nalezla, vrací se tam druhé zimy opět; tak činí i žluna zelená, jak nejnovější dobou bylo pozorováno. Mimo tuto potravu požírá mnoho ko-
rovců, larev, housenek, kukel a také bobule. Od hojného požívání mra-
venců výpary z ní páchnou sladkokysele, jako u předešlé. V Sibíři se
zdržuje poblíž osad lidských a dokonce až na domy přiletuje. Byla po-
zorována, ana kradla limbové oříšky pod střechou sušené. Oříšky ty
vůbec jsou velice oblíbenou potravou mnohých živočichů, jako vrabců,
sýkor, brhlíků, datlů, ořešníků, sojek, křivek, hýlů ořešníků, holubů,
kurů lesních, domácích, krocanů a hus; dále je žerou psi, vepři, krávy,
sobolové, lišky, jezevci, veverky, myši, medvědi a konečně — i lidé.
Limbové lesy poskytují tedy četným živočichům útluků i potravu. U nás
oříšky těmi se krmí papouškové v klecích.

Řád sov (Striges).

Sovy tvoří ostře ohraničený řád ptáků. Dříve (a ještě dosud) byly přiřadovány jako „dravci noční“ ku řádu dravců vůbec. Avšak Fürbringer dokázal a upozornil na jich příbuzenství s ptáky mandelikovitými a datlovitými, jimiž jsou nidologicky a oologicky (co do hnízd i vajec) bližší než vlastním dravcům, ačkoli s těmito i přes to mají mnoho společného, jak z popisů obou řádů na jevo vychází. Lze tudíž doporučiti — jako to zde právě činíme — sovy ve zvláštní řád pojatí a zařaditi je mezi předešlé řády, anatomicky jim tak blízké a mezi dravce vlastní.

Obr. 59. Oko výra se mžourkou dle prof. Vejvodského.

Sovy poznáme ihned podle poměrně veliké hlavy a velkých vpředu umístěných očí, jakož i po zvláštním opeření obličeje.

Svrchní čelist zobáku je obvyčejně od kořene již silně dolů zahnutá a prodlouženou hákovitou špičkou bez zoubku, jako četní dravci mívají, zakončena. Zobák sám z většího dílu ukryt mezi tuhým peřím kruhů očních a je pokryt ozobím (jako u dravců), které je však peřím zakryto. Nozdry (chřípě) jsou umístěny na předním kraji ozobí. Oči jsou nápadně veliké, polokulovité, s velikou zornicí, která se ve prudkém světle stahuje. Bulva sama jest jen málo pohyblivá a celé oko je opatřeno poloprůhledným víčkem, mžurkou zvaným kterou se může celé potáhnouti a zakrýti. Nedostatek pohyblivosti oční bulvy nahrazuje dostatečně pohyblivý krk, neboť sovy jsou s to skoro celým kruhem jej otáčeti. Kolem každého oka prostírá se tak zvaný oční kruh z paprskovitě od oka se rozbíhající štětínovitých pérek složený a oba vespolek obejmá ještě jeden větší kruh, jenž sestává z mnoha řad velmi pevných, tuhých a na konci ohnutých pérek a tento velký kruh tvořící celý obličej zove se soví věnec čili krátce závoj.

Nohy jsou silné a většinou hustě až prsty opeřené; ty jsou poměrně krátké a nejkrajnější z nich je vratiprst, který možno obrátiti ku předu, stranou nebo do zadu. Drápy (pařáty) jsou veliké, oblé, ostře někdy zahnuté a neobyčejně břitké. Lysé části běháků jsou šupinaty

a článek prstu, z něhož dráp vychází, šitkován. Peří je nadmiru kypře, měkké, velkých paprsků a velice bohaté puchem či prachem (chmýřím). Prapory letek jsou na vnějším okraji jemně řásnitě pilovité nebo zubaté, čímž se stává pohyb křídel téměř neslyšitelný, což sovám při lovu myši velice je na prospěch. Ve křídle poněkud vyhloubeně vydutém je 2., 3. nebo 4. letka nejdelší; 1. sestává na vnějším praporku z tuhých, nespojených a spíchatých paprsků. Zrak soví jest za soumraku velmi bystrý, ačkoli mnohé z nich vidí velmi dobře i za dne, na př. výr znamenitě, o čemž lze se přesvědčiti nejlépe na výrovce, kde oznamuje každého blížícího se dravce, jehož oko lidské stěží postřehuje. Některé druhy sov loví jediné za dne.

Kromě zraku jsou sovy nadány i velebystrým sluchem; většina má mnohem větší otvory ušní než ostatní ptáci a nejen to, ony mohou libovolně otvory ty ku zvukovodu vedoucí zavírat i otvírat pomocí zvláštní záklopy čili víčka, jež jest pravidelně paprskovitými pery obklopeno. U některých druhů je otvor ušní tek veliký, že jím možno viděti zad oční bulvy vnitř hlavy uložené, nazvedneme-li záklopkou ušní.

Sovy nemají vole, za to jsou však obdařeny větším žaludkem a delšími a širšími slepými střevy. Slezinu mají okrouhlou, játra rozdělena ve dva veliké laloky. Páteř je složena z 11 obratlů krčních, 8 hřbetních a 8 ocasních. Obratle hřbetní nejsou nikdy srostlé, kosti méně vzdušné; vzduchové prostory (vaky) v lebce jsou však mnohem obsažnější než u dravců ostatních. Sovy se vůbec vyznamenávají kostrou, na které je nápadně veliká hlava oproti malému trupu a dlouhým končetinám.

Většina sov lovívá jediné za soumraku nebo za měsíčních nocí. Jinak tomu jest u sov severních, které jsou nuceny v létě, kdy slunce v jistých šířkách po několik měsíců ani nezapadá, lovit i za dne, i při úplném svitu slunečním, v čemž se od dravců denních nelíší.

Po dlouhém dnu však následuje právě dlouhá noc, kdy opět slunce kratší nebo delší dobu se ani neukáže a v tu dobu polární noci loví buď za svitu měsíce a hvězd anebo severní záře, pokud ovšem krutou zimou nejsou nuceny s vysokého severu v jižnější končiny se uchýlit. Odvážili se u nás sova za dne lovit i anebo ji některý pták shlédne, nastane hluk a křik a všichni okolní ptáci ji obletují a obtěžují a proto raději se za dne skrývají ve skalách, dutinách stromů, ve větvích nebo vůbec, kde se dá.

Hnízdí se většinou v dutinách jakýchkoli, tedy buď stromových nebo skalních, ve zdech, ve starých hnízdech vraních a krkavčích i ho-

Obr. 60. Ucho sovi.

lubnicích a na půdách příbytků. Vejce jejich jsou bílá a skoro kulovitá. Svoji mláď tuze milují, ochraňují je statečně a zavřeme-li mladé do klece dlouho jim staré donášejí potravu, jakmile je naleznou.

Sovy dělají všeliké šprýmovné pository, ovšem bezděčně, k čemuž nemálo přispívá zvláštní jich podoba; hlavu rychle ku předu nahýbají, zočí-li cos neočekávaného, na každý předmět po delší dobu upřeně se zakoukají, hlavou v pravo a levo otáčejí a jsou-li rozzlobeny ježí, čechrají peří, funí a zobákem klapají. Příšerný hlas, nezvyklý zjev a noční jich život učinil z nich tvory, jichž pověřiví lidé ode dávna se bávali a za posly smrti, nebo jiného neštěstí je mívali a dle toho také bezcitně a nemilosrdně s nimi zacházeli (přibíjeli je živé na prkna, vrata, lomenice a j.). Dík novodobému poznání, školou šířenému, přestává valem toto smutné poblouznění a neznalost a pověřivost mezi lidem mizí, až zmizí docela.

Létají tiše, ne však rychle, prudce a proto jim lze přepadávati a chytati většinou tvory spící nebo běžící, nikoli však letícího ptáka se zmocniti. Vidáme je po způsobu polních luňáků či pochopů poletovat nízko a kolísavě na poli, slídící při tom po kořisti. Naloví-li tolik, že jim zbývá, ukládají si přebytek do svých skrýší pro dobu nedostatku. Drobounké živočichy polykají celé, když je byly dříve v zobáku důkladně prohněti, promáčkaly, usmrtivše je; větším však utrhnou hlavu, kterou, možno-li, pozří celou, ostatní čistě zbaví kůže a zbude-li co, pečlivě uloží do koutka (v zajetí).

Živí se ptactvem, většími i menšími čtvernožci a hmyzem, především ale myšmi, pročež většina sov náleží k našim nejužitečnějším ptákům. Sovy archipelagu Malajského (*Smilonyx*) s lysými běhaky i prsty živí se rybami, chytajíce mimo ně i kraby a různé plazy. Nestrávené součásti potravy, jako chlupy, peří, kosti, zuby, hmyzí krovky vydávají zobákem v podlouhlých chuchvalcích. To je pokynem, aby sovám v zajetí chovaným dostalo se časem i chlupů a peří. Buď na živočiších přímo, buď potrousiti jimi předkládaný žír. Ostatní podáno u jednotlivých druhů.

Se sovami žijí netoliko skoro všichni drobní ptáci, ale i dravci, věčně na štíru. Nepřátelství tohoto dovedl využíkovati přemýšlivý člověk, který na upoutanou sovu je láká a dorážející nebo dráždící ptáky při tom stílil nebo nějak lapá — (známá výrovka nebo chytání pěvců pomocí sýčka).

G. R. Gray páčí ve svém „Hand-List“ 1869 počet druhů řadu sov na 200, jež se rozpadají ve 55 rodů. Z těch na Evropu připadá 13 druhů, z nichž 8 se hnízdí v našich vlastech, ostatní jsou hosté.

Udané míry délkové u jednotlivých druhů rozumí se tu bez zobáku, tedy od čela čili kořene zobáku až ku konci ocasu.

I. čeled: Sovy závojové (Strigidae).

Za otvory ušními není žádných prodloužených pírek na hlavě = ouška; úplně kolem obličeje uzavřený závoj sbíhá na čele mezi očima až ku zobáku; duhovka oční tmavohnědá až černá.

I. rod: Strix, Linné.

Zobák z většího dílu po délce rovný a teprv ku konci náhle zahnutý; závoj tvoří na čele toliko jedinou přímku; křídla přečnívají mělce vykrojený ocas nejméně na 3 cm; 1. a 2. nebo 3. a 4. letka nejdelší a žádná z letek není zúžena; běhák delší středního prstu, řídce opeřen, na prstech pak jen několika štětinkami pokryt; dráp středního prstu je na vnitřní straně (okraji) jemně pilovit, co u žádného z našich dravců nenalzáme. Jedině u lelků (viz tam), u některých volavkovitých druhů a u fregatky. Otvory ušní jsou náramně veliké s úplnou zákloupkou. Na celém světě jich Sharpe počítá 5 druhů, z nichž na Evropu připadá jediný.

Sova pálená (Strix flammea, L.).

Sova perlová, perlovka, jeptiška, babice, sova s krejzlíkem. — Pol.: Sowa plomykowata, sowa ogniczek, sowa puszyk; chorv.: Kukuljica drijemavica; slovin.: Pegasta sova; srb.: Jeja drijemavica; luž. srb.: Pisana sova; něm.: Die Schleiereule, Perleule, Schleierkauz.

Druhový znak: Závoj dokonale vyvinut, v klidu je podoby srdcovité, zahnědle žlutý; na dosti dlouhých nepatrně opeřených běhácích a ještě méně prstech zřetelně prosvítá jejich sífkování; dráp středního prstu na vnitřním okraji pilovit; povrchu šedohnědá, žlutohnědě čeritá a zdobená černými a bílými kapkovitými skvrnami (perlemi); spodek bývá buď čistě bílý (st. ♂) nebo místy zažloutlý i celý temněji žlutohnědý, více méně droboučkými tmavými skvrnkami kropenatý; spodní křídelní krovky jsou světle rezavé, světlejších okrajů a tmavých skvrnek; složená křídla přečnívají ocas; 1. letka větší 4. a toliko sama na okraji pilovitá; 2. je nejdelší, žádná z letek není zúžena. — Délka 34·5 cm, křídlo 28 cm, ocas 12 cm, zobák (po slemeni měřeno) 2·8 cm.

Tab. IV.
ohr. 21.

Kruhy oční jsou hedvábitě bílé, letky a rýdovací pera jsou žlutohnědé s vnitřním okrajem bílým a hnědošedými příčnými pruhy; zobák zažloutlý, duhovka tmavohnědá, velká zornice modročerná. — ♀ je poněkud větší a jinak podobná ♂ i v tom, že dosti varíruje u zbarvení; jest však vždy o něco temnějších tónů.

Pelichání trvá od VIII. do října. Zbarvení této sovy podléhá neobyčejným změnám a hned jsou tmavší, hned opět bledší a dle toho mnozí ornithologové systematicky je dělí ve mnohé odrůdy (formy), jež zase jiní neuznávají. L. von Preen v „Naumannii“ 1858 uvádí 6 odrůd dle st. Brehma, z nichž prvá se ve 4 formy ještě rozpadá a doklady

k nim nalézají se v Brehmově sbírce, dnes v Rothschildově museu v Tringu uložené. Nejnověji Kleinschmidt vydal ve svém „Beraiah — zoographia infinita“ 1906 studii o sově pálené provázenou krásnými obrazy k rozeznávání (vlastní to práce autorova).

Obývá mírné i teplé končiny po celickém snad světě, jako žádná jiná sova, vyjímajíc studené pásy. V střed. a již. Evropě jest všude zastoupena a v našich vlastech nepatří také ku vzácnostem. Jsou však země, kde je skutečně velmi řídkým zjevem, jako v Bulharsku, Srbsku, Černé Hoře; v Bosně je velmi vzácná jako ve Vých. Prusku. Nejmilejším útlukem jejím jsou věže a půdy chrámové, staré zdivo zřícenin a všelikých se rozpadávajících budov, továren a j.; také ve stodolách a opuštěných holubnicích byla nalezena. V lesích a horách prý se nevyskytuje (jak se praví) a přece byla po dvakrát přistížena Bauem ve Vorarlbergu i v lesích ve výši 600—700 m, kde se bezpochyby hnízdila v některé příhodné slují skalní. O jihoafrických sovách pálených známo, že se hnízdí a zdržují ve skalách na různé dutiny a štěrby bohatých a americké druhy se hnízdí většinou v dutinách stromů. U nás náleží ku ptákům stálým, ony nejsevernější přeletují na zimu jižněji.

Hnízdí se na uvedených místech v tichých zastrčených zákoutích a hnízda vlastně ani nestaví, nýbrž spokojí se jen s prostou podložkou rumu nebo odpadků malty a p., na což ♀ snese svoje 3—4—5 bílých skoro kulatých nelesklých vajec, jež po 3 nedělích bývají vylehována. Častým křikem prozrazují svoji domácnost. Průměrná velikost vajec 39.8×30.6 mm, váha 1.73 g. Doba, v níž se sovy pálené hnízdí jest dlouhá (hnízdívá se až třikrát v IV. a V. potom v IX.—X), trvá od IV. až do podzimu, neboť byla nalezena poloodrostlá mláďata ještě v říjnu, bezpochyby že o dřívější vejce párek třeba přišel.

Ale i ve snášení vajec lze konstatovati podivnou nepravidelnost u ní. Vizme příklad: Ve hnízdě sovy pálené bylo nalezeno 5 vajec a 1 dva dny staré mládě; jedno z vajec nebylo ještě vůbec nasezelé, jedno jen nepatrně, třetí 8 dní, čtvrté 14 dní a u pátého si mládě právě proklubávalo skořápku. Příčiny této nepravidelnosti vidí mnozí v tom, že záhy z jara počnou snáseti a prvé vejce chladem by mohlo utrpěti a pak ovšem zdoluhavým vývinem vajec.

Čtěl-li by kdo mladé vychovávat, věz, že staré sovy ti při tom budou velmi nápomocny, umístíš-li mláďata v nějaké vhodné kleci řídce pletené nedaleko od hnízda pod okno (abys do ní viděl). Každodenně ráno nalezneš v ní hromadu mrtvých myší, 30—40 jich ležívá za celou noc nachytaných a snesených. Chceš-li však sám převzít úkol tento, měj je v teple a suchu a krm je drobnými kousky čerstvého masa, jež můžeš „pocukrovati“ trochu mravenčími kuklami a to čiň, pokud nevyrostou; potom místo kukel sypej stříhané zaječí chlupy a drobné holubi peří. Zvol, co ti pohodlnější! Také jim chytají do pastí myši, střílejí vrabce a p.

Co do zbarvení musíme uznati, že sova pálená je tou nejhezčí sovou. Onen zvláštní pernatý kruh oční, jímž je obličej její vyzdoben, dodává jí prapodivného, skoro příšerného vzezření. Spí-li, protahuje se závoj nápadně do délky a při tom se zúžuje; probudí-li se, nabývá podoby více širší, okrouhlejší. Spánek její tak jest lehký, že tím nejjemnějším šelestem se probouzí; při tom se vzpřímí, povytáhne, kývá se jakoby přeshlapovala s nohy na nohu, klope zobákem a chce-li se jí člověk dotknouti, odletí na jiné místo a to docela bezpečně a jistě, na důkaz, že i za dne dobře vidí. Sovy na věžích usazené nedávají se žádným zvonením ani bitím hodin vyrušovati. Podobně si klidně hoví v holubníku, kde byla už nalezena se hnízdicí proti holubicí na vejcích, aniž by o tom byl kdo dříve věděl. Jaksi beze strachu, s vědomím úplného bezpečí sedá na své tyči nebo někde v koutku a spí, druhdy podle hromádky myši do zásoby nalapaných. Ano mírumilovné obcování s holuby a mezi holuby domácími jest velice nápadné u dravce, jemuž jest bezmála hračkou zmoci i bránícího se potkana; není to tedy proto, že by se cítila slabou na holuba.

Že však nejsou všechny sovy pálené tak mírnými nájemníky, jak jsme právě četli, toho také nalezeny doklady nejednou a není to tak dlouho, kdy v blízké Semtěši našli domácí lidé v jedné chalupě ráno v síni pod ohništěm mrtvého holuba (měl protržené vole) a „jeptišku“ na ohništi pitvorně se tvářící, klapající zobákem a kývající se jako pašerák pod kontrabandem. Chytili ji do šatu a ukazovali pak zvědavé mládeži i dospělým, načež usmrcena a vycpána pro školu. V noci sveden asi na komíně zápas, který došel zakončení pod komínem v síni. —

Ani není tak zlá, tahle jeptiška, jako spurná, ačkoli z mládí se dá snadno ochočiti. Let její je tichý, volný, kolibavý a většinou nízko při zemi litává. Hlas je chraplavý, protivný, příšerný, asi slabice „chrý“ podobný. Mimo to slýchati u ní chrápavé zvuky, nenepodobné skutečnému chrápání spáčovu a už nejednou poděsilo člověka hospodáře k smrti, ba i člověka kostelníka.

Potravou jsou jí výhradně myši, potkani, rýskové (ač říkají a čteme, že je sice usmrcují, ale nežerou) krtkové, brouci, motýlové noční a sem tam nějaký ptáček nebo pták, jehož lapne buď spícího venku v přírodě anebo z klece, anebo z oka odnese. Už jsem řekl na jiných místech, že dravost a lupičství mnohých ptáků je rázu individuelního a platí to i u naší sovy; mnohá je dravější, jiná tou vlastností jen malou měrou se honosí a mnozí její ctitelé na ni nedají dopustiti. Vajec nežere, ač také se o tom klevetí, alespoň u zajatých se toho nikdy neshledalo.

Uvážíme-li jakých spoust myši párek sov pro sebe a svou četnou rodinu za rok pochytlá, že neodpouští ani hnusným potkanům, že chrousty a jiné obtížné a škodlivé hmyzy horlivě lapá — nutno přiznati, že jest ptákem rozhodně užitečným. Škodu vedle toho nelze vážně ani

uváděti. Altum ve 354 chuchvalcích našel mimo zbytky 7 netopýrů, 1064 rozličných myší, 12 vrabců a 2 rorýsů.

Homeyer našel vedle hnízda o 7 mladých, z nichž největší bylo bezmála na vyvedení a nejmenšímu mohlo býti sotva 8 dní, hromadu myší, dobré $\frac{3}{4}$ měřice jich bylo. Bär a Uttendörfer zjistili v 11 chuchvalcích 1 krčka, 7 rýsků, 24 pol. hrabošů a 1 vrabce. Jak jinde si pálené sovy vedou posuďme z tohoto: Geyer ze Sweppenburgu prozkoumal 32 chuchvalců formy z ostr. Madeiry (Str. flammea schmitzii) a zjistil v nich zbytky 21 potkanů a domácích myší, 1 buňáka, 1 kosa a 23 kobylek. Ve 275 chuchvalcích marocké formy (Str. flam. kirchhofii) shledal zbytky 189 tarbíků, 170 pravých myší, 39 rýsků, 1 netopýra, 3 druhů brouků. Zaslouhuje tudíž naší ochrany, tím spíše, že i pověřivými lidmi se jí přikojí činí. Vypravuje P. E. Schmitz, že lid na ostrově Madeiry maso její suší, na prach roztírá a užívá jako léku proti souchotinám (Ornith. Jahrb. 1893.).

II. čeled': Sýcové (Ululidae).

Na hlavě není prodloužených pírek = oušek; závoj buď úplný (uzavřený), buď neúplný anebo docela schází; duhovka tmavohnědá nebo žlutá, postava zavalitá.

1. rod: Nystea, Stephenson.

Závoj neúplný; hlava zdánlivě a poměrně malá, protože kryta skoro těsně přiléhavým peřím; oko žluté (duhovka); 1. letka skoro = 5.; spodní ocasní krovky sahají bezmála ku konci ocasu, který je klínovitý a přečnívá křídla o 4—8 cm; letky skoro tak tuhé a tvrdé jako u denních dravců, odtud také nelítají tak tiše jako většina sov; krátké nohy i s prsty jsou hustě opeřeny, tělo štíhlé. Sovy tyto neloví jen za soumraku, nýbrž i za dne; jsou to ptáci severních končin, kde v létě slunce po dlouhou dobu nezapadá a ony jsou nuceny lovit i za světla denního.

Sova sněžní (*Nyctea nyctea*, L. = *Nyctea scandiaca*, L. = *N. nivea*, Thumb.

Rus.: Sova bělaja; pol.: Sowa biala, podzka biala; chorv.: Biela sova; srb.: Sovina bijela; něm.: Die Schneeeule, der Schneekauz.

Tab. IV. Druhový znak: Peří bílé a tmavohnědě skvrnitě; kruh oční, hlava se stran, obr. 23. hrdlo, spodní křídelní i ocasní krovky jsou sněhobílé, beze skvrn; ocas je buď čistě bílý, nebo 6 tmavými pruhy ozdobený a přečnívá křídla o několik cm; tato jsou silně prohloubena. Temeno je čistě bílé nebo sem tam tmavou skvrnku vykazuje; 1. letka po celé délce zřetelně, 2. a 3. toliko na konci nezřetelně pilovitá; 3. letka je nejdelší; běháky s prsty přehustě opeřeny; otvory ušní sotva větší než u jiných ptáků. — Délka 66 cm, křídlo 41—45 cm, ocas 24 cm, slemeno zobáku 4*4 cm.

Velice staří ptáci jsou úplně bílí; mladší jsou na křídlech, hřbetě a hrudi hnědě skvrnití. Zobák černý, duchovka zářivě žlutá.

Obývá veškeré země kolem severní točny v Evropě, Asii i Americe, všude tam, až kam odvážliví cestovatelé se dostali, všude se s ní také setkávali. Čím odlehlejší a pustější kraj, čím vzdálenější ruchu lidského, tím jistěji se tu vyskytovala. V nekonečných a přesmutných územích tunder severských jest její vlastní domovina, avšak přece všude v témž množství není zastoupena. Pobyť její v té které krajině jest podmíněn také potravou (viz špaček růžový), která hlavně z tamních hloдавců — lumiků sestává. Kde je těch hojně, tam nescházejí sovy sněžné. V jiných krajích, kde není tundry, zdržují se v létě v pustých pohořích a teprve v zimě zaletují do nižších krajín a za hlubokého sněhu a nedostatku potravy podniká i delší a daleké zálety do jižních území, kde byla nalezena i jako hnízdivec. V Grónsku se hnízdí velice mnoho, kdežto na Islandě a Farøerách toliko v zimě se objevuje. V Evropě se vyskytuje v severní Skandinavii, Laponsku, v severozáp. Rusku častěji, dále ve Finsku, Estonsku a Livonsku, v petrohradské gubernii „není v zimě vzácností“, v Kuronsku na Litvě, ve Vých. Prusku a Polsku skoro každou zimu ji pozorují; také Záp. Prusko, Pomořany, Poznaňsko ji v zimě hostívá; v již. Švédsku a Dánsku řídčeji se objeví a ve Velké Británii je vzácnou.

Co se tkne našich vlastí známo je z minulých let přece dosti dokladů o jejím se u nás vyskytování. Palliardi (1852) připouští možnost zalétnutí jejího do Čech, určitého případu však neuvádí. Nádherný exemplár českého musea v „Aves bohemiae“, pravá ozdoba sbírky domácí ornithis, pochází od Ml. Boleslavě 1862*), jiné uloveny u Hradiska (Poděbr. 1864.), u Černého Kostelce a Ullersdorfu (1874.), na Příbramsku v Dubnovských lesích, na Skočickém vrchu u Písku (1884.), u Mladějovic (Písek v srpnu 1888), u Kluk (Písek, 24. února 1890) a téhož roku na kopci Mohelníku, 624 m u Písku, u Řepinky (1896 maj. gymnasia ve Vys. Mýtě), u Welmschlossu (Žatec 23. února 1896.) a 16. listopadu 1896 vrazila sova sněžní do osvětleného okna vagonu rychlíku u Děčína a mrtva padla na podlahu vozu (maj. cis. rady Hartwiga ve Vidni). Šír mimo to uvádí některá místa u Točné (1877), Sychrova, Hořetic u Ml. Boleslavě (1888), o ostatních jím uváděných zprávách dlužno pochybovati, není všechno sova sněžní, co se zdá bělavé. Na Písecku ji jmenují myslivci „sovou bukovou“. Ve Slezsku byl uloven pár 1856 a jedna 1862. V Sibíři obývá četné tundry a řídce zalidněné krajiny východní, kde se také mnohem jižněji vyskytuje než na západě. V zimě odtud zalétá do Turkestanu, Afghanistanu a do Mongolska. V Sever. Americe jednotlivé až na Floridě byly pozorovány.

*) 3 exempl. musea lvovského pocházejí z Haliče vesměs z r. 1866; dvorní museum vídeňské jí nemá.

Hnízdí se na skalách nebo na ploché zemi; vejce jsou menší a štíhlejší vajíčka; průměrná velikost 54—62 × 44—47 mm, váha 6 g. Snášejí jich 4—6, někdy 6—7, dle toho, jak je bohat rok na lumíky; mláďata byla rovněž nalezena ve hnízdě v různém stáří a velikosti. Na člověka blížícího se ku hnízdu ♂ zuřivě útočí, daleko prudčeji však na psa nebo lišku, až někdy i svůj život tím dává v šanc.

Má menší hlavu než jiné sovy a tělo držívá zpřímá, takže běháků ani pod peřím nebývá viděti a také křídla má pod peřím částečně ukryta. Jsouc rozčilená vztyčuje krátká pírka (ouška) na hlavě, kterých na ptáku klidném není pozorovati. Drážděna-li, zavírá a otevírá divoce oči, rozkládá ocas, jež jinak vždy nosí složený, funí a lupe zobákem, ačkoli jest v zajetí dosti klidným ptákem, za dne čilá a vydrží kolik let. Lítá jako káně a ne tak tiše jako jsme u sov zvyklí, nýbrž dost šumně, majíc tvrdé a tuhé letky. Za dlouhých dnů polárních je čilá jako za dlouhých nocí, vždy si dovede kořist sehnati; stačí ji tu svit hvězd, měsíce nebo severní záře.

Loví zajíce, králíky, myši, zvláště lumíky, na které číhá jako kočka na myš před dírou, pokud nevylezou, načež břitkými spáry je mžikem usmrcuje a pak shltá; jsou její hlavní potravou. Nepovrhne však ani pernatou kořistí, neboť pronásleduje kury všeho druhu a drobného ptáka se připlětšího nepustí nikdy. I ryby ji viděl Audubon žráti na řece Ohio, když byl na čekání na divoké husy. Brehm pak praví, že sova sněžní je v tundře nádherným zjevem. Za posed používá pahorků, kopčků, odkud se daleko ozývá svým hlasem, který se velmi podobá křiku orla mořského.

V Kanadě často uloupí zastřelenou zvěř lovcí před nosem. Lákají ji tamní lovci vyhazovaným ptákem mrtvým a snadno se jí pak zmocňují. Holböll v Grónsku tak činil svojí chlupatou čepicí a $\frac{1}{4}$ míle ji takto lákaje za sebou vedl. Samojedi je lapají do velikých špruhlí a mladí ptáci u nás také se dají snadno uloviti; staré sovy jsou nadmíru plaché.

2. rod: *Surnia*, Duméril.

Ocas velmi dlouhý (delší než $\frac{3}{4}$ křídla) ku konci stupňovitě zakrouhlený; křídla hrotitá, 1. letka = 6.; otvor ušní malý; nozdry podlouhlé a dlouhými vlasovitými pírky zakryty; běhák zdělí středního prstu a i s prsty hustě opeřený. Vidí a loví za dne.

Sova krahují (*Surnia ulula*, L. = *S. nisoria* M. et W.)

Sova krahujní, krahujová. Rus.: Jastrebinaja sova, gorni syč. pol.: Sowa jarzebata, jastrzëbosów; charv.: Sjeverna sova; srb.: Sovina sjeverna; něm.: Die Sperbereule, Falkeneule, Eulenfalk.

Druhový znak: Oční kruhy bílé; toliko část závoje jest patrna poblíž uší, kde tvoří černý půlměsíc, nahoře za očima počínající. Povrchu je hnědošedě a bíle skvrnitá, vespod bílá a jemně hnědošedě na příč (jako u krahujce nebo st. jestřába) pruhovaná; spodní křídelní krovky jsou bílé s tmavšími příčnými vlnkami; ploché temeno je bíle šupinaté; 3. letka nejdelší, 2—4 na vnějším praporu zúžena, mimo to je 1. letka po celé délce zřetelně, 2. až pod zúženou částí nepatrně pilovita; křídla dost dlouhá a hrotitá, ocas klínovitý a velice dlouhý (přečnívá 6 cm křídla) a 8—10 úzkými bílými příčkami na tmavohnědé půdě zdobený; otvor ušní jako u jiných ptáků. — Délka 40 cm, křídlo 23 cm, ocas 178 cm, slemeno zobáku 2-4 cm.

Letky jsou tmavohnědé, světle pruhované; každé bílé péro na spodku je 4—6 šedohnědými příčkami značeno; zobák žlutý jako vosk, nevelké oči světle žluté, běháky hustě nažloutle opeřeny a nepatrně hnědě skvrnité; lysé chodidlo je špinavě žluté, drápy, spodní čelist a konec zobáku jsou černé. — ♀ je o 4—5 cm větší, jinak ♂ podobná.

Pallas popsál východoasijskou formu, mnohem světleji zbarvenou, již mnozí ornithologové — dle prof. Menzbiera neprávem — považují za zvláštní formu *S. ulula dolinata*, Pall. — Velmi blízká příbuzná, již dříve se sovou krahují stotožňovali, vyskytuje se v Sever. Americe a zove se sova sokolí (*Strix funerea*; L. = *hudsonica* Gmel. = *Sur. ulula caparoch*, P. Müller.). Od evropské se liší tmavším povrchem a širšími pruhy vespod.

Sova krahují obývá sever Evropy a Asie na východ až k moři Ochotskému, avšak nepřestupuje tak daleko polární kruh jako předešlá, neboť neopouští severní pás lesů a

zdá se, že si oblibuje zvláště lesy březové. Jest snad proto peří její barvy bílé a šedé? Brehm o tom skutečně praví, že to její zbarvení a kresba peří jest v blízké souvislosti s břízou. Také se sice tu a tam hnízdí i v borových a smrkových lesích avšak nalezá-li dost potravy v březinách, zajisté že jich neopouští. Zmínky zasluhuje, že v Asii nestupuje tak daleko na jih, jako sova sněžní. Jinak ale jest obecnější než ona a na Urale je velmi obecným zjevem. Holé skalnaté hory však neobývá ani nemiluje, nýbrž jen tu jest domovem, kde neschází lesů, ať už horských nebo v nížinách a ráda se zatoulává do močálů a houštím zarostlých slatin a bažin, kde byla také pozorována v hustém křoví tamním.

Obr 61. Sova krahují.

Každé zimy se objevuje v pobaltických provinciích, zaletujíc až do Dánska, Poznańska, Slezska, Pomoran, Braniborska, jednotlivě i do Hor. Lužice, Durynska, Hanoverska, Westfalska, až do Elsaska; dále do našich vlastí, Dol. Rakous, Polska, Uher, již. Ruska a téměř šířkách i v Asii se objevuje. Johannsen píše, že v zimě zhusta se ukazuje v gubernii Tomské. Také se měla jedinéle hnízditi ve Vých. Prusku v okrese Gumbinnenském, jak najisto dokázali Löffler a Ehmcke. Dle ústního podání starých myslivců hnízdívá se tu dříve častěji ve starých osikách a olších (ve Vých. Prusku), což ovšem nyní asi je velmi řídkým případem. V Čechách jsou to mnohá místa, kde byla pozorována, chycena nebo ulovena. Tak především museum na Ohradě má několik domácích ptáků ze švarcenberských panství pocházejících. Že by se tu hnízdila, jak staří (Höning, Fierlinger, Wobořil a Špatný) se domnívali (v lesích Krumlovských a Vimperských) a od nichž Šir a Bayer udání to převzali, pochybuje Frič i Princ (Sovy české 1906). Napočítal jsem něco přes 20 míst spolehlivých a spolehlivějších, nepočítaje tak mnohá udání ze Širova „Ptactva českého“, jež pocházejí od špatných znalců nebo lépe neznalců vzácné sovy této, než aby směle a troufale se mohly roztrušovati do světa podobné zprávy. Můj exemplár, ozdoba to mojí sbírky ptáků, pochází od Nerozhovic u Heř. Městce ze dne 17. listopadu 1894., jiný neméně krásný kus, nalézá se ve sbírce p. Hamčla z Vidochova u N. Paky, kde byla 1891 živá polapena (Princ: „Sovy české“ s vyobrazením) a jistě, že mnohá soukromá sbírka se sovou touto honosí (tak měšť. šk. chl. v Nymburce z tamního okolí od Kovanic.)

Podobně z Moravy známe dle Talského případu, kdy byla ulovena u N. Jičína (1875), na Vsetínsku 18. října 1897 u Lipice. Ve Slezsku se jich 1851 objevilo u Frýdku 5 kusů, 1875 opět jeden, 1864 u St. Hammru (Želízko 1888), u Wigstadtlu v listopadu 1897. — Dvorní museum ve Vídni má 2 kusy z Dolních Rakous od Asperu (10. února 1863); museum Lvovské má 4 kusy (1 ♂ a 3 ♀♀) z let 1862, 1863, 1873 a 1875). České museum má 1 domácí exemplár.

Podzimní její toulky připadají do měsíců října a listopadu; v březnu a dubnu se zase vrací. Na podzim 1906 objevily se sovy ty se sever. hýly velice četně v zemích rakouských; jedna v tu dobu střelena u Vídně a jiná v Záp. Němcích až u Ingelheimu byla pozorována, ana 21. září lovila za bílého dne na zalesněných ostrovech rýnských myši (Ornith. Monatschr. 1907.).

Sova krahují ve způsobu života v mnohém se podobá denním dravcům. Hlava její jeví mnoho podobnosti s hlavou sokolí, jsouc dosti nízká a shora sploštělá, obličje úzkého, křídel špičatých, ocasu dlouhého náčelního peří za živa pěkně přilehavého a peří se stran hlavy poněkud načechraného. I pohyby její jsou hbité a obratné a zasluhuje svého přídomek „krahují“ nebo „jestřábi“ (viz polské jméno) i po této

stránce, netoliko po kresbě spodku (Němci říkají také Falkeneule = Eulenfalke). Že je sovou nezapře, neboť létá za soumraku ranního i večerního, ale čilou je také ve dne, zejména odpoledne (moje byla v tu dobu hajným střelena jako dravec — káně). Krásně létá, jako když plove, mísíc mezi to i krátké pohyby perutí a nedivno, že ji leckterý ze šťastných střelců měl za některého denního dravce, na sovu ani zcela nepomýšleje.

Při lovu poletuje níže a jaksí váhavě, zhusta se na jednom místě po poštolce třepetá a často zapadá. Suchý vršek stromu bývá jí nezřídka posedem, odkud jako tuhýci pátrá po kořisti. Sedi klidně a svýma zlatýma očima vše upřeně pozoruje. Vůči opeřeným dravcům vůbec a u hnízda zvlášť vede si velice neohroženě a zmužile a sotva který pták lesní ujde její útokům. Wheelwright ji viděl, ana napadla letmo sojku, zmocnivši se jí a často ji překvapil při hodech na kuru rousném, který je přece mnohem těžší než ona sama. Lesní myši, zejména lumiky horlivě stíhá a jimi se větším dílem živí, avšak i různí ptáci kurovití stávají se její kořistí, ba i mnohý hmyz. Jako sokol se vrhá ze svého vysokého posedu k zemi, uchvátí drobného hlodavce, zaškrtní jej svými břitkými drápy a několika sousty jej pozře, počnouc hlavou a ostatním ukončujíc; malou kořist shltne rázem.

Hlas má dost příjemný (možno-li vůbec o „příjemnosti“ v tomto případě mluvit) a mírný: „ki ki ki ki“; mimo to lze zaslechnouti i tony jako když slepice křičí, vezmeme-li ji do rukou. Hnízdívá se buďto v dutinách stromových anebo ve starém opuštěném hnízdě vraním, kam (v Laponsku koncem máje) snáší 6—8 bílých vajec, která jsou mdlého lesku a jemnozrné skořápky. Průměrná velikost 44—48 × 35—37 mm. Hubením spousty lumíků, křečků, potkanů a různých jiných myši jest užitečnou, ačkoli při tom mnohého ptáčka zmaří. Zajetí brzo navyká a je povahy celkem mírné.

3. rod: *Syrnium*, Savigny.

Hlava nápadně veliká a okrouhlá; tělo stlačené, protáhlé; 1. letka = 10.; nejdelší jsou 3.—5.; ocas zdělí $\frac{2}{3}$ — $\frac{3}{4}$ délky křídla; běháky hustě opefené; prsty buď hustě porostlé nebo spoře štětinkami pokryté anebo docela lysé; závoj okrouhlý, buď uzavřený čili úplný anebo neúplný; oči většinou tmavohnědé nebo černé, zřídka žluté. — Známó jich asi ke 30 druhům.

Sova bělavá (*Syrnium uralense*, Pall.)

Sova urálská, šumavská, (sova jedlová). — Rus.: Nejasyt šeraja, bolšaja šeraja sova; pol.: Sowa uralaska, sowa długogonowa; chorv.: Sovuljaga jastrebacka; slovin.: Uralska sova; srb.: Sovina jastrebača, něm.: Die Habichtseule, der Uralkauz.

Druhový znak: Zobák světle žlutý; duhovka tmavo- až černohnědá; spodek skoro bílý zdoben je úzkými hnědými podélnými proužky (skvrnami, jako mladý jestřáb); běháky jsou opeřeny šedobíle a často lze na nich spatřiti i hnědé podélné proužky; 1.–5. letka (tato nejdelší) jsou řasnaty a pilovity, ocas je nápadně dlouhý, zahrocený, o 7 cm křídla přečnívající a 6–8 plavohnědými a 7–9 narezavěle bílými, stejně širokými příčkami zdoben. Ucho se táhne až nahoru přes oko. — Délka 62 cm, křídlo 40 cm, ocas 25–30 cm, slemeno zobáku 4·2 cm.

Závoj je základní barvy násedě bílé a jemně paprskovitými načernalými pírkami vykrášen; pírká tato mají na koncích dvojitou bílou skvrnku a pod bradou jsou rezavými pomíšena a napřimena; peří na čele a temeni je dlouhé, tmavohnědé, podél široce nebo úzce pruhované; letky jsou hnědě příčkovány; drápy žlutohnědy, na koncích černy, lysé chodidlo žluté. Mladí ptáci jsou tmavší a nepravidelněji a hustěji skvrnití. Mezi ♂ a ♀ ve zbarvení není podstatného rozdílu, toliko ona že je větší. Vyskytují se fase světlejší a tmavší. Mladé sovy, hnědého zbarvení, popsal Heyrovský jako zvláštní druh: *Strix šumavensis*, Heyr.

V Mongolsku, Číně a Japonsku je sova tato méně tmavší a rezavější: *Syr. uralense fuscescens*, Temm. — V Sibiři má zase bílé partie čistší s ostřejší a tmavší krubou, obličej šedobílý, závoj řidčeji skvrnitý, spodek čistě bílý a černě podél proužkován: *Syr. uralense sibiricum*, Tschusi.

Tato velká sova obývá sever a východ evropský a v těchže šířkách i střed. Asii od Uralu až do nejdelšího východu u moře Ochotského. V našem dílu světa se vyskytuje v horní Skandinávii až ku 65° s. š., v Rusku a jeho pobaltických provinciích, jakož i ve Vých. Prusku, kde se hnízdí, dále v Čechách, Polsku, Haliči, Uhrách, Sedmihradsku a to jako pták stálý. V Záp. Německu se nikdy neobjevuje. Na skalnatém Uralu jest dle Pallasa nejobecnější sovou a také Johannsen ji označuje jako obecnou sovou v okolí Tomsku.

V našich vlastech je celkem vzácným ptákem a jediným místem, kde se objevuje častěji, jest Šumava (a lesy Křivoklátské?), kde se dříve hnízdila, jak bezpečně se zjistilo; zdali dosud? Byly to revíry Šatavský, Mitterbergský, Schillerbergský a Kušvardský na Vimperském panství (dle Nedobitého), k nimž Frič připojuje i udání Hojdarovo, který jmenuje též revíry Fürstenhutský, Terchenhaidský, Salnavský a Tusetský; tato data z 1876. onano z let devadesátých. Mimo to byla střelena v různých stranách Čech, jak moje i Širovy podobné záznamy praví a není tedy řídkost její taková jako u obou předešlých. Nejnovější, poslední záznam pochází ze října 1898, kdy byla ulovena v pískovcových skalách u Kralup n. Vl. a vycpána praeparátorem Hoffmannem z Prahy. Měl tedy starý Palliardi přece dobré tušení, píše-li, že se neodvažuje tvrditi, že sova bělavá se vyskytuje v Čechách, když v okolních zemích se objevuje. Zprávy o její hnízdění se, jež Šir uvádí a také ani sám všem víry nedává, nemožno bráti vážně. Naše české museum

má 2 exempláry šumavské ze Želnavy, museum na Ohradě má více kusů domácích (mladé: 3 tmavé a 1 světlou), fürstenberské museum v Krušovicích má 2 kusy od Kouřimce (1861). Na Moravě také byla několikrát ulovena a rovněž ve Slezsku, kam asi častěji z Karpat zaletí. Dvorní museum vídeňské má 4 exempl. staré, 3 ml. a 1 hnízdoše, většinou z Haliče, 1 z Charvatska, 1 z Krajiny a 2 z Hor. Rakous. Také 13 kusů Ilovského musea je domácího původu z Haliče z let šedesátých a sedmdesátých min. věku (7 ♂♂ 6 ♀♀). Mimo to četné školní i soukromé sbírky pochlubit se mohou leckterým vzácným kusem.

V zimě 1906—7 vyskytla se sova uralská opět u větší míře a okolnost ta byla podnětem ku delší studii o vyskytování se jejím v Uhrách. J. Schenck podjal se horlivě práce této a sebral veškerý přístupný materiál z literatury Uher se týkající. Shledalo se, že od 1837—1907, tedy za posledních 70 let přes 400 kusů bylo tu uloveno, v době od června 1906 do června 1907 skoro 190 kusů; jednalo se tu většinou o kusy domácí, které pro spousty sněhu na horách a tuhou zimu tlačili se do kraje, což za podobných okolností se pozoruje i u druhů ostatních. Že by se snad sova ta nyní více rozmnožovala, nelze se domnívati, ale dnes každý zvláštní pták ulovený dostane se obvykle do rukou praeparátorův, což dříve zřídka se stávalo. Schenck zjistil 47 případů hnízdění se sovy bělavé v Uhrách a to většinou ve východ. částech v Karpatech a jejich výběžcích (*Aquila* XIV. 1907 str. 276 a nás.). Jako ptačí novum pro Dalmacii uvádí Kolombatovič tuto sovu 14. října 1904 u Dismo zastřelenou (Glasn. hrvatsk. narasl. društva XIX.).

Sova tato je nadobycejší zmužilá a odvážná, jsouc i vůči člověku tuze málo plachá; napadá a hubí zajíce, králíky, tetřevy a tetřívky a utočí i na káně a volavky za jasného dne. Že nepohrdne ani drobnými ptáky, dá se mysliti. V lesích se prohání celý den a poletuje tichým letem jako pravé noční sovy, kdežto mimo les spíše za podvečera bývá pozorována.

Hnízdí se vždy raději v dutých stromech, ale také staví hnízdo na přehustých sosenách, jedlích, smrcích a dokonce i ve křoví; bývá zrobeno z větviček a mechem a lišejníky vystláno. Během měsíce dubna snáší do něho 2—3 bílá, slabě lesklá vejce, úplně ovální podoby v stejných poucích; skořápka žlutě prosvítá. Průměrná velikost 49·7 × 41·4 mm, váha 3·25—3·5 g. Doba sezení trvá přes 3 neděle.

Schmidt s Hartertem pozorovali tuto sovu ve Vých. Prusku v okrese Gumbinnenském při hnízdě (v dubnu). Samice horlivě seděla celý den na hnízdě nevysoko v hustém smrku a k večeru ji navštěvoval ♂, z daleka se ozývá hlubokým „vhumb vhumb“; činilo to dojem jako vzdálené štěkání velikého buldogga. Když se přiblížil letěla mu ♀ vstříc, vítajíc ho radostným pokřikem, jenž zněl „hrozně příšerně“ jako když se ozve stará volavka.

Dle těchto zvuků lze dobře obě pohlaví rozeznati. Po té oba ptáci lovili, čas od času se ku hnízdu na podívanou vracejíce. Onoho „mekání“, jak se píše o hlase jejich, nikdy zmínění badatelé neslyšeli. Jednou večer oba znepokojovali starou fukáním na strom, nad čímž se rozlobila, jak to bylo znáti i na drsném křiku jejím, kterým odpovídala vzdálenému manželé, na to bleskem sletíc s hnízda sotva metr nad hlavou jednomu ze všetečků letěla, takže pocítil i proud vzduchu křídly způsobený a bezděčně se sehnul. Obě sovy spustily na to takovou hlučnou, že milí páni se pěkně poroucheli, obávajíce se je více a vážněji pro tentokrát znepokojovali. Schmidt našel v jednom hnízdě veverku, sojku, kukačku, holuby a velmi mnoho myši. Na jaře rády lovívali podvečer poletující chrobáky (*Geotrupes*).

Homeyer také píše o čilosti s jakou tato sova se za dne pohybuje a která statečně dovede svoje hnízdo brániti. Schmidt slézaje kdysi strom s hnízdem častokrát jí byl napaden, až měl krvavé šrámy po těle.

Mláďata se líhla 27. den a byla zpočátku sotva jako vrabec veliký, sněhobílá s modrým zobákem a úplně zavřenýma očima; vydávala pískavý hlas. Za 4 neděle byla už jako náš puštík, zobák sežloutl a hlas jejich zněl „tremolo“ jako chechtot: „hihihihihi!“.

Hrabě Wodzicki vypravuje, jak zuřivě a neohroženě svoje mladé brání. Když kdysi jeho lesní strážce našel mladé v hluboké dutině stromu, počal sekерkou rozšiřovati otvor, při čemž jeho malý psík stál vedle a přihlížel. Najednou se jedna ze sov na něho vrhla, popadla jej do spárů a vylétla s ním asi 6 m vysoko; jistě by ho byla odnesla, kdyby jí v tom byl myslivec nezabránil.

Sova laponská (*Syrnium lapponicum*, Sparrm.

Pol.: Sowa mszarna; chorv.: Sovuljaga laponska; něm.: Die Lapp-landseule, = kauz, Bartkauz.

Druhový znak s popisem: Kruhy oční na bělošedé základní barvě jsou ozdobeny obyčejně 9 souslednými kruhy barvy načernalé; hrdlo je černé, spodek s běháky bělavý a hrubě hnědě napříč vlnkovaný, mimo to pak je spodek zdoben podélnými skvrnami ostěnkovými; vnější okraj dvou prvních letek ručních je pilovit; 5. letka je nejdelší; poměrně malé oko je ohnivě žluté barvy; ocas přečnivá složená křídla o 85 cm a jest 7—8 úzkými páskami bílými a hustšími a jemnějšími vlnkami napříč pruhován. Uši polokruhovitě podoby objímají obě oči; ozobí je tenké a špinavě žluté a na jeho koncích jsou umístěny nosní dírky; hltan hluboký, velmi rozeklaný. Běháky i s prsty hustě opeřené, chodidla zažloutlá, drápy náramné, tenké a jako jehla ostré, šedé s černými konci. — Délka 62—70 cm, křídlo 43—46 cm, ocas 24—28 cm, zobák po slemeně 3·9 cm (větší míry platí pro ♀).

Obývá, jak už jméno poněkud napovídá, vysoký sever evropský a odtud přes celou sev. Asii až na dalný východ k moři Ochotskému. V Evropě jsou jí domovem Laponsko se severní Rusí. V gubernii petrohradské, vilenské, grodenské a lublinské byla častokrát už přistižena,

když se hnízdila. V lesích při jezeře Peipusském je ptákem stálým. V Němcích doposud byla jen ulovena ve Vých. Prusku a Slezsku. Nejjižnější bod, kde byla ulovena jest (dle Taczanowského) u Žuliny v Polsku počátkem února 1872. Hnízdí se, mimo dříve uvedená místa, také ve Finsku a celé severní Sibíři. Jen neobyčejně tuhá a nemilosrdná zima ji přinucuje zalétnouti poněkud jižněji, tak ve Skandinavii sotva asi do polovice poloostrova; také ona sleduje putující lumíky jako sova sněžní.

Obývá ve své domovině jen lesy až pokud nejdál na sever sáhají a jména les zasluhují, i v oněch zakrsilých porostlinách. V horských lesích vých. Sibíře má býti velice častou. „Vlastní rukou“ vystavěné hnízdo z větviček umístěno bývá na stromech nebo také v houšti na zemi dle poměrů krajiny, ale také v dutinách stromů. V něm bývají od konce dubna až do polovice máje 3—4 vejce, v lécích na lumíky bohatých i 5—6 bílých, slabě lesklých, oválních vajec v průměrné velikosti 53.2×42.6 cm a váže 4.39 g.

Co do postavy podobá se sova tato naší sově obecné či puštíku, avšak jest proti němu mnohem větší, má větší hlavu a protáhlejší tělo, k čemuž nemálo přispívá dlouhý ocas.

Sovy vůbec, a severské druhy zvlášť, vypadají větší nežli vskutku jsou; chápeme, že toho vinu nese načechrané peří jejich. Jinak má podobné zvyky, podobně se „tváří“ jako jiné sovy a v potravě se shoduje se sovou sněžní a rovněž tak je silnou a neohroženou jako ona, jsouc s to i dospělého zajíce snadno udržeti a co nejrychleji usmrtiti. Drsné zvuky její zní jako „huhu, huhu“.

Lítá tiše, lehce a pomalu a při tom perutěmi mávající; lovívá za dne i za plného jasu slunečního. Jinak jest ještě málo znám způsob jejího života.

Skynder ve svém rukopise píše o ní mezi jiným, že tam, kde má ve hnízdě mladé, na míli cesty kolem zvěř vyloví, neušetříc žádného zajíce, tetřeva, tetřívka, koroptve a jiných menších ptáků a že vidí dokonale v noci i za plného světla (Ptaki krajowe I. díl str. 121.).

Sova obecná (*Syrnium aluco*, L.).

Puštík, sova sosnová, hlavatá, velká. — Rus.: Sova; pol.: Puszczyk, sova lelek, sówka; chorv.: Šumska sovuljaga; slovin.: Navadna sowa; srb.: Sovina šumska; luž. srb.: Juskawa, sutawka; něm.: Der Waldkauz, die Waldeule, grosse Baumeule.

Druhový znak: Hlava nápadně veliká; zobák bledě žlutavý, duhovka tmavo- Tab. IV.
hnědá (oko na pohled celé černé); na lopatkách je řada bílých skvrn, na světlejším obr. 19.
spodku jsou hnědé osténnové skvrny, z nichž vybíhají na obě strany jemné čárky jako větvičky; na povrchu jsou znáti přetřhované příční vlnky, mnoho tmavých teček a všelijak nepravidelně umístěných skvrn; běháků i s prsty šedobíle opeřených a jemně tmavěji skvrnitých; krátký ocas je zaokrouhlen a přečnívá konec složených křídel o 3 cm,

jsa celý jemně kropenatý a fupkovaný a 6–8 málo zřetelnými tmavšími páskami na vnitřních praporech z ložen; tetky až po 6. řásnaty, 4. je nejdelší, 6. vně slabě zúžena; většinou 23 letek ve křídle; otvor ušní se podobá ovální dutince, zaujímající jen polovic dutiny lebeční. — Délka 40–44 cm, křídlo 29 cm, ocas 18 cm, zobák po slemeně 3–6 cm.

Zobák je silný, ozobí nazelenale žluté, zornice černomodrá; oční kroužek růžový; běháky délky prostřední, silné a až po drápy hustě zarostlé; drápy dosti veliké, ostře špičaté, žlutavé a na koncích černé. — ♀ je o něco větší a bachratější. Základní barva u této sovy se dost mění, a sice vyskytují se jedinci povrchu hnědavě popelavěšedí, rudohnědí až rezaví, vespod pak od šedobílé až po rezavožlutou. Jakkoli mnoho variruje, přece jen u ptáků mladých převládá barva rezavá, také ♀ ♀ bývají rezavější než ♂ ♂, ačkoli — hned podotýkám — zbarvení to není přece známkou pohlaví, jak se za to vždy skoro mívá. Přejchody od šedého ku rezavému anebo naopak vyskytují se ale také u mladých jednoho a téhož hnízda. Nejlépe se odstíny ty studují na celé suitě koček, kdy máme vše před sebou. Budiž také poznamenáno, že na Rusi se vyskytuje vždy jen puštík šedé fase, nikdy rezavé, která spíše a hojnější je v zemích středoevropských.

Puštík je skoro specialitou Evropy, ačkoli sem tam také na východ hranice její překročuje a byl nalezen už v Turkestaně, Tibetu a sev. Číně, potom v Malé Asii, Syrii a Palestině a sev. Africe. Na sever jeho bydliště končí zároveň s hranicí lesů, na jihu pak jej uvádějí jako dosti vzácný, ojedinělý zjev. Ve stř. Itálii ještě dost zhusta se vyskytuje, jakož i v zemích mocnářství našeho a na dolním Dunaji. V našich vlastech jest, až na končiny bezlesé, všude obecnou sovou. Obývá tiché, staré lesy listnaté a jehličnaté, jak na horách tak v nížinách, tím raději, čím více doupných stromů tu jest.

V době potulek (je ptákem přeletavým) na podzim a záhy na jaře vyskytuje se v malých hájích polních, ve větších zahradách u vsí, zřídka v nějaké odlehle budově nebo zřícenině; ještě vzácněji však v budovách obydlených. Pokud mají stromy listí, potud sedává na nich puštík v husté spleti větví a lupení, na podzim a v zimě používá zase nejraději dutin všelikých, hlavně stromových. Nalezne-li takovou, nedá se tak snadno jiným z ní zapuditi, brání si ji houževnatě.

V březnu za pěkného počasí často i v polovici téhož měsíce*), chystá se ku hnízdění, což poznáme po hlučném a častém houkání a křiku. Hnízdo najdeme ve velkých dutinách stromů a kde těch není, spokojí se i opuštěným hnízdem dravčím nebo vraním; to vyspraví troškou mechu, nějakou travou a peříčkem anebo třeba také ničím a tady snese ♀ svá 3–4, někdy jen 5 bílých, skoro kulatých vajíček, která více než po 3 nedělích vysezuje. Byla nalezená také hnízda na

*) V Durynsku nalezeno 17. února 1907 jedno mládě ve hníždě (Ztschrft. für Ornith. u. Ool. 1907.).

zemi na př. v dutině u kmene stromu a 1905 v dutině pod kamenem o 4 vejcích na suchém listí uložených a na těch seděla od 8. IV. do 4. V. — Gauske nalezl v jedné a téže dutině stromu podivný párek (skoro neuvěřitelné); hnízdil se tu holub doupňák s puštíkem, svorně vedle sebe, každý patrně na svém (Ztschrft. f. Orn. a Ool. 1907.) Hellmayer píše, že v Dol. Rakousích skoro výhradně používá starých hnízd sokolích a vraních a teprve se tu v druhé polovici dubna nebo až v květnu hnízdívá. Tu a tam nalezeno bylo puštíkovo hnízdo i pod střechou ve stodole anebo na půdě domů a dokonce i v zavěšené budce, patrně porouchané. Průměrná velikost vajec je $47.05 \times 38.41 \text{ mm}$, váha 2.793 g (nejtěžší ze 45 vajec vážilo 3.19 g).

Dojemná je láska starých ku mláďatům. Toho poletování a přeletování, toho křiku a nářku, vybíráme-li jim je z hnízda! Někdy ani vlastní bezpečnosti nedbají — anebo se i na smělce člověka vrhají. Mláďata jsou po několik dní slepá a oční kroužky jejich jako by byly naběhlé, oteklé; oděna jsou skoro bílým puchem či chmýřím*) a rostou jen pomalu a dlouho setrvávají ve hnízdě. Když konečně přece dorostou, tož zůstávají alespoň vedle něho, jsouce pilně starými krmena a chráněna.

Sovu tu poznáme ihned po veliké hlavě. Za dne se většinou skrývá, ale byvši vyplašena také poletuje a to obratně, aniž by do něčeho vrazila i těmi nejhustšími koši stromovými.

Byla také pozorována, ana za slunného dne o polednách daleko od lesa při koroptvích honech z brambořiště nebo řepniště vyletla (ačli to nebyla pustovka) lítá lehce a houpavě, ne rychle ale zcela tiše, následkem třásnitých okrajů letek a hebkého opeření. V noci jest dost statečnou a zaútočí si i na káni a přiměje ji k útěku, zvláště je-li to poblíž hnízda nebo hřadoviště.

„Dělati obličej“ dovede jako sovy ostatní, a kývati tělem a hlavou, funěti a klapati zobákem, s vysoka mrkati a peři ježiti, to je také její repertoar. Nejobyčejnějším její hlasem je chraplavé „rré“! V době páření na jaře houkává silně jako opilý chlap a vhání děs a leknutí do celého těla, ozve-li se z nenadání nad hlavou pozdního chodce na dlouhé smutné cestě lesní, o čem pisatel mohl by vypravovati a nikomu neradí se vysmívati, pokud nezkusí také. Zníť vysokým hlasem „húhuhu“ (jako jedna dlouhá) hu hu hu hu hú (trilkovitě); také vábiti umí: kyhitt, kyhitt.“

Potravou jí jsou všelici drobní hlodavci, myši, krti, žáby i ryby, také větší hmyzy, housenky, ptáčci až do velikosti holuba a mladí zajíčkové a králíci. Pilně slídí nade poli po hraboších a je zvláštní, jak Liebe připomíná, že si vyhledává vždy jisté určité místo, po případě určitý strom, kde trávíc chuchvalce vydavuje, což i vlastní zkušeností

*) Viz biolog. skupinku v česk. museu v »Aves bohemiae.

mohu potvrditi. V těch možno naléztí výhradně zbytky myší, ale i jiné zbytky. Lesmistr Curt Loos studoval podrobně jídelní lístek puštíkův. Mládě bylo zavřeno do díry v zemi a tady je staří krmili. Obvyčně ráno bylo ohledáno místo před vězením, někdy také ob den. Shledalo se, že mu byli donášeni zvláště ptáci (pěnkavy, drozdi, koroptvičky, strnadi) a mladá zajídkové. Nedostatek myší se dal vysvětliti částečně tím, že pozorování tato se dala v době, kdy na polích vše bylo zarostlé a hlodavci ti měli všude hojnost úkrytů. (Ornit. Monatsschr. 1905). Týž autor nalezl hnízdo puštíkově 1907. u Liběchova n. Lab., v dobrém českém revíru, a při občasných revísích našlo se celkem ve „výložích“ po dobu vychovávání mláďat: 4 mladičkové (zajíci), 3 ml. králíci, 3 myši, 10 drob. ptáčků. 10 drozdů, 1 koroptev, 2 žáby a 1 chroust (tamtéž 1907.).

Jistý lesník vyplašil ze sněhu březí zaječici a na trati asi 250 kroků dlouhé ne méně než 163krát podnikl na ni puštit útok, až ji konečně udolal. (Hugo's Jgdt. 1907.). A ještě jednu zprávu zkušeného a starého hajníka; píše: „Loňského roku (1906.). našel jsem mezi kořeny smrku soví hnízdo o 3 vejcích. Umínal jsem si, že budu mladé, až se vylihnu, pozorovati. Učinil jsem tak a přesvědčil se, že užitečnost sovy nerovná se ani pětině její škodlivosti v lese. Ode dne, kdy se mláďata vylihla, našel jsem u hnízda: 1. dne půlku mladého zajíce a tři holá ptáčata; 2. dne mladíka, ml. hrdličku a drozda; 3. dne dvě myši, dva mladičky, ml. drozda; 4. dne holoubě, myš a dvě holátka ptáci; 5. dne ml. králíka, hrdličku a dvě holá ptáčata; 6. dne dva mladíky a holoubě; 7. dne myš, dva drozdy a hrdličku. Déle jsem se nemohl na takové vraždění dívat a učinil jsem dravosti sovíně konec, zastřeliv ji. Za týden tedy zničila sova obecná 4 myši, za to ale 6 mladičků, 2 holoubata, 3 hrdličky, 4 drozdy, 1 králíka a 5 ml. ptáčků holátek“. (Les. Stráž V. 1906—7.).

V žaludku jednoho puštíka nalezeno 75 housenek lišaje borového; zdá se mu býti tato housenka zvláštní pochoutkou. (Princ „Sovy české“ 1896.).

V zajetí zkrotne, z mládí-li vychován, a jest potom mírným a přítulným chovancem vůči svému pěstiteli, ne tak vůči jiným osobám. Světla se štítí jen málo a rád si vynajde místo na sluníčku, aby se tu vyhříval. Na výrovku se nehodí, zkoušeli to, ale sedí jako placka se zamhouřenýma očima, nehýbá se a letí-li dravec tak se zmenší, skrčí strachy na obranu ani nepomýšleje; škodná jej přeletuje, nevidouc ho.

Užitek, jež sova tato prokazuje, má prý škodu způsobovanou převyšovati a zasluhuje dle toho ochrany; nahradí zajisté to co na zvěři naškodí, horlivým chytáním myší. Nalezne-li myslivec v lese chumáč peří z roztrhaného ptáka, nesmí to býti počítáno na vrub sovám, nýbrž je to práce krahujce nebo jestřába, kteří lapené ptáky oškubou.

Sovy drobné ptáčky polykají i s peřím celé a oškubávají vůbec jen větší ptáky a to také jen částečně. Má-li puštit mladé, přináší jim vše, co může polapiti, tedy i ptáky. Bau nalezl v jedné jeho dutině

u mladých jednou mimo 3 myši, 1 koňadru a 1 pěnkavu, jindy vedle jednoho mláděte a 2 zkažených vajec, 2 myši, 1 krtek a 1 drozda.

V zajetí si sovy tyto pochutnávají rády na vnitřnostech dřúbeže a také se rády koupají. Mimo to krmí se myšmi, střílenými vrabci a není-li těch, tož masem peřím posypaným.

4. rod: *Nyctala*, Brehm.

Běháky s prsty velmi hustě a dlouze opeřeny (rousy); otvor ušní nadmíru veliký, takže při nazvednutí kožnatého vlčka čili klapky, je viděti s polovic bulvy oční v důlku ležící; hlava velmi veliká, závo úplný.

Sýc rousňák (*Nyctala Tengmalmi* Gmel.).

Rus.: Kanjuk, syč ručnoj; pol.: Sowa wlochotka, sowa pójdzka, sowa mala; chorv. a srb.: Mrtvačka sova (sovica); slovin.: Kocasti sovik; něm.: Der Raufusskauz. Tengmalmskauz.

Druhový znak: Zobák a oko žlutý; ocas a křídla delší než u sýčka obecného; ocas slabě zaokrouhlen, 2 cm křídla přečnívající a 5—6 úzkými bílými příčkami na tmavě půdě zdoben, aniž mimo ně bylo by znáti jemných proužek; 3. a 4. letka nejdelší, 2. a 3. pilovitá, 1.—3. zúžena. Staří ptáci mají obličej bílý s tmavou skvrnou před okem (v koutku u zobáku), závoj také bílý a světlehnědě skvrnitý; povrch hnědý, bíle kapkovitě skvrnitý, bez jakéhokoli jemného proužkování příčného; bílý spodek jest jasně hnědě skvrnit, nikoli páskován; 23 letek. — Délka 25 cm, křídlo 17 cm, ocas 9.5 cm, zobák na slemení 2.2 cm.

Zobák s ozobím žlutý, duhovka krásně sírově žlutá; běháky a prsty až na černé drápy dlouhým, chmýrovitým a bělavým peřím zarostlé. — ♀ nelze téměř ani rozeznati; spodek má výrazněji skvrnit; povrchu je hnědší; bílý obličej je nečistější a tmavá skvrna u oka je menší. Mladí jsou skoro celí jednobarevně kávově hnědí až černohnědí, vespod poněkud bledší než nahoře; břicho a běháky zahnědle bílé; letky a pera rýdovací mají bílé pásy ze skvrn složené; zobák žlutohnědý.

Sýc rousňák obývá hlavně sever Evropy i Asie v stejné šířce zeměpisné a rozšířen jest až do dálného východu; v Sev. Americe se vyskytuje poněkud tmavší jeho odrůda s méně bílým opeřením běháků. Ve Skandinávii se zdržuje až po 65° s. š., na Uralu toliko po 60° s. š. V celé střední Evropě na vhodných místech není, průměrně vzato, vzácností, jako na př. v našem mocnářství a v Německu; dost hojný je v Karpatech, častým na Uralu a obecným na jihu jezera Bajkalského. V našich vlastech spíše při horách jej častěji nalézáme (Krkonose, Šumava, Děčínské Stěny, Jizer. hory, Jeseník), uvnitř země však je řídkostí, pouze za tahu (na potulkách) se tu objeví a namnoze neznám nebo zaměněn s následujícím, jemuž je velice podoben. České museum má 3 kusy, Ohradské 5 domácích exemplářů, mimo četné sbírky soukromé. Vídeň. dvor. museum honosí se 7 kusy, jeden z Čech od Vrchlabí,

ostatní z jiných zemí říšských, Ilovské museum 4 kusy (1 ♂ a 3 ♀). Z Moravy a Slezska známo málo zpráv, ačkoli i tam se stále v horských lesích zdržuje (Talský i Želízko).

Zřídka jen nalezen v budovách na rozdíl od sýce obecného a jeho bydlištěm jsou husté, temné a rozsáhlé lesy, kde se za dne ukrývá v hustém houští nebo dutině stromu. Libuje si zvláště lesy jehličnaté na horách (hvozdy) a spíše jej tady najdeme než v porostech listnatých. Kocyan jej našel v zimě v Karpatech zhusta v prázdných senících usa-

zeného (Ornith. Jahrb. 1891). Na podzim a z jara, kdy se potuluje spíše bývá pozorován nežli v jinou dobu roční.

Hnízdí se v dutinách stromů, někdy i dost vysoko (12 m), zvláště v opuštěných děrách datlí, ať už po datlu černém nebo strakapudu některém. Michel uvádí případ hnízdění se ve špaččí budce. Násada záleží ze 4—7 bílých vajec, jemně zrnité, hladké a lesklé skořápky a dle krajiny buď počátkem IV., nebo až do polovice V. ji nalezneme. Průměrná velikost $33.1 \times 27.3 \text{ mm}$, váha 1 g. St. Brehm měl příležitost pozorovati celou rodinu po vyvedení a píše, že sotva se sešelfilo, počali se mladí sýcové ozývati táhlým „píp píp“. Samička sotva že jej (Brehma) spatřila, ihned varovala mladé žalostnými zvuky,

Obr. 62. Sýc rousňák.

jež prý se podobaly jemnému a tichému fňukání lidskému, jako „ví, ví, ví“, načež tito utichli.

Už jsem se byl zmínil o nápadné podobnosti obou sýců našich a o snadné a možno že dost časté záměně obou a vskutku na svobodě jich nesmírně těžko mezi sebou rozeznati. Bezpečné znaky byly by asi *a*) kratší křídla (delší ocas tudíž), *b*) husté a dlouhé opeření běháků (obec. sýc má řídounce prsty opeřené).

Za dne pečlivě jsa ukryt ve stromech, poletuje vyplašen bez překážky i hustým houštěm a za jasného dne už také byl pozorován při lovu. Lítá podobně jako ostatní sovy, brzo se vznášeje, tu zase křídlo mávaje se třepetá, houpe, táhne jako luňák a pátrá tak tichounce, že ani bystrou myšku nevyplaší. Závoj může tak natáhnouti, že se

zdvihá nad očima jako přitupělý chochol, tak že člověk se může snadno domnívati, že jsou to krátká „ouška“ kalousí.

Volá „kev, kev“ a na to poněkud mírněji „kúk, kúk, kúk“, výše než kalous volává. Za ranního a večerního šera křičívá „va-va-va“, jakoby malé psisko poštěkávalo. Užívají ho také na chytání ptáků, aby je totiž přilákali do pastí.

Živí se různými druhy myší a rýsků, většími hmyzy a drobnými ptáčky. Ve dne vyplašen, dá se snadno zabít, večer však na čekání odstřelí ho často i necvičený střelec místo sluky, když se mu jako ona stínem mihne přes hlavu. V zajetí zkrotne náležitě, ale jen z mládí byv „vržen do okovů“; i při větším počtu se snáší dobře pospolu.

5. rod: Athene, Boje.

Hlava prostředně velká; závoj je zřetelný jen okolo vnějšího okraje očního; 1. letka krátká a jen ona sama je patrně pilovitá; běháky husté, leč krátko a přiléhavě opeřeny, kdežto prsty jsou skoro lysé, pouze povrchu měkkými štětinkami pokryté.

Sýc obecný (*Athene noctua*, Retz.)

Sýček, sejček, kulich, kulíšek, kujiček, skujíček, puťák, tuvíkál, puvík, tuvík, prorok, umíráček, pohunek, kalous. — Rus.: Сыч домовый; pol.: Sówka, pódzka zwyczajna, sowa kurluk, puszczyk; chorv.: Čuk obični; luž. srb.: Kivkava, kulíšk; slov.: Čuk; srb.: Kukuviya smrtna; něm.: Der Steinkauz, das Käuzchen, der Totenvogel.

Druhový znak: Závoj velmi nezřetelný; zobák a oko žluté; křídlo a ocas krátké, **Tab. IV. obr. 22.** tento bývá oněmi skoro úplně zakryt a 4—5 narezavěle bílými skrz pronikajícími příčkami zdoben; 1. letka krátká a další čtyři skoro téže délky a delší 1. letky, která samotná je zřetelně pilovitá (u s. rousňáka 2. a 3.); 3. letka je nejdelší; 2.—5. na vnějším praporu zúženy; hlava je zdobena bílými kapkovitými skvrnkami, odkud vyhlíží jako šupinatá; povrchu šedohnědý a světle skvrnitý; spodek bílý, mírně do rezava naběhlý a nepravidelně tmavohnědý a bíle skvrnit; letek 24. Otvor ušní sotva větší než u ostatních ptáků. — Délka 21–24 cm, křídlo 14 cm, ocas 7 cm, zobák po slemení 1–8 cm.

Tmavohnědé letky jsou 5—6 řadami příčných skvrn značeny a totéž platí o ocase; zobák je nazelenale žlutý, okrouhlé nozdry jaksi rourkovitě zduřené; duhovka žlutá *), ozobí špinavě žluté; běháky narezavěle bílým peřím hustě pokryté, prsty toliko spoře (u s. rousňáka povrchu velmi hustě). — ♀ je o málo větší. Velice malí ♂ rozeznají se snadno od podobného sýčka nejmenším kratším ocasem.

Sýček či kulíšek podléhá četným proměnám ve zbarvení, což zavdalo podnět ku stanovení a pojmenování různých forem (odrůd). Sýc obecný jižní (*Act. noctua glaux*, Sav. = *meridionalis*, Less.) menší,

*) Kleinschmidt dostal 12. VII. 1907. hnízdo s 5 mladými, z nichž jedno mělo levou duhovku chromově žlutou, pravou normálně (sírově) žlutou.

bledší, jako puštěného (vybledlého) šatu s nezřetelným skvrněním; v již. Evropě, celé sev. Africe, Palestině, Arabii a Persii. Na Cypru obecný jako u Beyrutu a Damietty a u Aidinu se hnízdí již koncem března. Sýc obecný stepní (východní) (*Act. noctua bactriana*, Blyth. = *plumipes*, Swinh.) také jako vybledlý vypadá, bílé skvrny ostřejší, zvláště vespod těla; obývá pusté krajiny v Zakaspijsku a dále k východu. Není plachý a sedává za plného světla slunečního na telegrafních drátech, aniž by jej mimojedoucí vlaky vyrušovaly.

Konečně zasluhuje zmínky zajímavý sýc, Gigliolim 1900 popsáný = *Ath. chiaradiae* Gig. ze sev. Itálie; duhovka černá, jinak bledý (albinismus s částečným melanismem), z něhož se však vyklubalo pouze individuální zbarvení obecného sýce, protože v t é m ž e hnízdě byli nalezeni mladí, jak titó, tak obyčejného zbarvení typického.*)

Všeobecně známý sýček obývá od již. Švédska (57° s. š.) celou mírnou a již. Evropou i Asii až do vých. Sibiře; severněji je vzácnější, čím jižněji tím hustěji se vyskytuje. Na jihu Evropy, v sev. Africe, M. Asii a dále na východ žijí pak dříve jmenované odrůdy. Za bydliště si volivá rád opuštěná místa na kostelních věžích a půdách, ve stodolách, boudách, děrách hradebních a vůbec blízkost člověka jest mu milá (ne tak předešlému). Arci že byl nalezen i v lesích, spíše při okrajích, v hájích polních, stromořadích, starých vrbách, topolech, slujích, trhlínách skalních a zříceninách a v zimě vklouzne někdy i do holubníků. Jest ptákem stálým a přeletavým.

Hnízdí se na místech svého nejčastějšího pobytu a prozrazuje snadno hnízdo svoje hlukem a křikem, kterého někdy ani za dne nezanechává. Vejce leží takřka beze vší podložky v nepatrném důlku dutiny stromové, v díře ve zdi nebo kolmé stěny, za krovky nebo ve skulinách skalních. Novotný našel ve Štýrsku sýčka, hnízdícího se ve starém opuštěném holubniku a mladí byli krmení částečně rybkami — pstruhy (*Mith. des öster. Jgdschtzver.* 1907.). Vejce jsou sněhobílá, jemně zrnitá a hladké skořápky, slabě se lesknoucí a u poměru ku velikosti ptákově dost jsou velká a skoro kulatá. Průměrná velikost 33·6 × 28·1 mm, váha 1·204 g. Obyčejně v dubnu, severnější osadníci až v květnu je snášivají a to počtem 4—5, jen zřídka kdy 6 nebo 7. Vysezování trvá 16 dní; mláďata zprvu bílým a hnědě skvrnitým chmýřím pokrytá, krmívají zpočátku myšmi, drobnými ptáčky a hmyzem, jak se hodí.

Sýček je ptákem nepokojným, čilým a netoliko za šera a jasných nocí, ale i za dne lovivá. Můj exemplár (ve sbírce) střelen byl za dne na zahradě, an lovil. Rád se „koupá“ v slunečních paprscích. O stepním sýčkovi vypravuje baron Loudon, že sedá v plném jasu slunečním na

*) O. Kleinschmidt rozeznává celkem mimo typus ještě 12 odrůd geograf., do čehož nejsou započítány dosud nepojmenované formy z Dobruždi, Alžíru atd. (Berajah — Falco 1907).

telegr. drátech a sloupech (Ornit. Jahrb. 1902.). Let jeho se ve dne nápadně liší od letu ostatních sov; létá totiž postrkmo ve vzestupných a sestupných velikých obloucích a pro svůj krátký ocas činí nápadný dojem letícího (ale velkého) chocholouše. V noci lítá však daleko obratněji; hbitě a tiše se nese vzduchem jako sovy druhé. Na jaře slyšíme jeho táhlé, daleko slyšitelné a vysoké „půjď, půjď“ poblíž hnízda (podobno houkání kalousovu), potom jasně znějící „kev, kev, kev“, příjemné „kuvit kuvit“ a přidušované, funivé „pupu, pupu“. Za noci přiletuje zhusta ku osvětleným oknům a horlivě se při tom ozývá, což činí příšerný dojem, zvláště na lidi pověřivé a bázlivé, bdi-li u lůžka nemocného a jeho volání v době lásky vykládají si za zvěst blízkého úmrtí, na němž nebo poblíž něho se ozývá (odtud místy: umíráček, prorok = Totenvogel). Živí se velkými hmyzy, drobnými obojživelníky, všeho druhu myši, vrbci, skřivany a pod.; prve se stala zmínka i o rybách (pstruzích). Loví buďto na čekání na vyšším posedu jako tuhýk, vrhaje se na vyhlednutou kořist, již uchvacuje a s níž se vrací na své místo anebo poletuje tiše nad poli, po kořisti pátraje.

Z mládí vycování sýčkové ochoči se brzo a činí svému ošetřovateli radost, jsouce čilí a hbití; skáčou, poletují za dne a pitvoří se všelijak, uklánějice se a rychle opět vztyčují, jsou čistotní, neboť trus svůj ukládají na hromádku. Křikem svým v době páření jsou však obtížnými. Krmí se, pokud jsou mladí, kuklami mravenčími, jimiž se posypávají kousky masa, hověz. srdce; sem tam ždibec tvarohu jim podáme a při tom se jim dobře daří. Dorostou-li pak dostávají vnitřnosti ze zvířat, chrousty a tvaroh u větší míře, dále myši, nikoli však otrávené. Voda nesmí jim scházeti.

Praktičtí Italiani, Španělové a Řekové říkají o sýčkoví, že je to pták „vysoce nadaný a roztomilý“ a proto je pěstují, popřávajice jim úplné svobody v domě, kde svádí s kočkami časté zápasy. Ale kdyby to nemělo také svůj chlup! Proto jej tak vychvalují, že „civetta“ — jak mu říkají — je neobyčejně schopný „volavec“ při chytání drobných ptáčat za tahu, k tomu jej tito dobrodějové používají. Všechny ptáky drobné přivádí z míry jeho zjev a obletující jej dráždí, škádli jej a to jest jim právě ku škodě, upadají do nastražených pastí, na vějíčky a podobných ušlechtilých lapacích přístrojů „praktických“ jihozemců.

Jinak je povahy dosti divoké a často i zlomyslné proti předešlému. Tím, že mnoho hmyzu a myši polapá je užitečným, nehledě ku nepatrné škodě zhubením několika ptáků.

6. rod.: *Glaucidium*, Savigny.

Hlava maličká s podlouhlým obličejem; závoj nezřetelný a patrný jen od temene až po otvory ušní, které jsou sotva větší než u ptáků ostatních; běháčky s prsty hustě opeřeny.

Sýc nejmenší (*Glaucidium passerinum*, = *Strix passerina*, L. = *Carine passerina*, L., Br.).

Srčák, kapucinka. — Rus.: Syč maljutka, sovuška; pol.: Sowieczka, sova maluczka. sówka karliczka lub najmniejsza; chorv. a srb.: Čukuša kukavica, čuk kukavac; slovin.: Mali skovik; něm.: Der Sperlingskauz = eule, Zwergeule, Tannenkäuzchen.

Druhový znak: Křídla krátká, 3. a 4. letka nejdelší; zobák s okem žlutý; povrchu hnědošedý, bíle tečkovaný, vespod bílý a hnědý na dél čárkovaný, do kterýchto čárek pouze na předním krku zasahují bílé skvrnky; polovic ocasu křídla přečnívá, jsa zdoben 4—5 bělavými, úzkými příčkami; letek 24. — Délka 1 cm, křídlo 9 cm, ocas 5,8 cm, zobák přes slemeno 1,6 cm.

Obr. 63. Sýc nejmenší.

Povrchu myšově šedý bíle skvrnitý; letky světle narudle hnědé a napříč nepravidelně bíle skvrnité; ocas rezavě hnědý a páskovaný; slabě pilovitý zobák i duhovka jsou žluté. běháků hustě špinavě bíle opeřeny; chodidlo nahnědlé žluté, drápy hnědočerné a dosti ostře zahnuté. — ♀ je o 2 cm větší, tmavší a hnědošedá barva povrchu přechází poněkud do olivova. Mladí jsou mnohem hnědší.

Obývá horské lesy Evropy až po 60° s. š. a na jihu se vyskytuje ještě ve švýcarských a štyrských Alpách, ve Vorarlberku a to od úpatí nižších předhoří až do nejvyšší položených tamních lesů jehličnatých; kromě toho také ve Francii, Španělsku

a našem mocnářství v Podunají, již Rusku a Turecku se vyskytuje. V Krajinsku byl uloven ♂ 29. III. 1907. a musejní asistent a praeparator Schulz v Lublani dostal za 32 roky teprve 2 domácí kusy (s tímto počítaje) do rukou. (Ornith. Monatssch. 1908.). Také na Kavkaze se vyskytuje a v horských hvozdech skandinávských není žádnou vzácností jako v lesích ruských, kde má býti hojným ptákem. V podobných šířkách hostí jej i Asie až po nejzazší východ. V Německu i našich vlastech musíme jej pokládati za vzácného ptáka; není tu sice obecným, ale neobyčejným také není, spíše neznámým, nebo bývá přehlédnut anebo zaměňován s předešlým.

Libuje si v tichých, lesnatých a hornatých krajinách a tuze se odtud neodvažuje vyletovati. Za toulek na jaře a na podzim se však přece objevuje v nížinách a za vysokého sněhu zaletuje i jižněji a často do okolí lidských osad. V našich vlastech se hnízdí dosud v pohraničních hor-

ských hvozdech; jak se dle všech dosud poznámek se vši bezpečností souditi dá a byť i Šírem uvedená místa z Čech nebyla všechna správná, přece jisto je, že i ve středních Čechách tu a onde se nalézá (křivoklátské, písecké, příbramské, třeboňské lesy). Ve sbírkách ptáků se často naskytuje, na př. na Ohradě asi 5 domácích ptáků mají, v Krušovicích 1 kus, české museum 2 kusy, dále v Pardubicích, Teplicích, Jičíně a j. soukromých sbírkách. Na Moravě se hnízdí v Jeseníku, Bečkydách jako ve Slezsku. Videňské dvorní museum má 4 kusy (ze Štýrska, Krajiny, Hor. Rakous a Tyrol) a Ivovské pouze dva exempláře z Haliče.

Hnízdo bývá založeno v různých dutinách stromů, někdy až ve výši 15 m. Na mechovou podložku, suchým listím a peřím vystlanou snáší ♀ 4—7 bílých, nelesklých vajíček, která vypadají jako vejce hrdličky. Jsou u poměru ku velikosti ptákově (jako špaček) vejce ta nápadně veliká. Měřili je Dresser, Ramberg a Schoultz (23 kusů zaručeně pravých) a shledali průměrnou velikost 28.79×22.85 mm, váha 0.585 g. Oologové je znají jako nejvzácnější evropská vajíčka a ne každá (i větší sbírka) se jimi může pochlubit.

Kdo viděl kdy tuto maličkou sovičku (na Tábořské výstavě v les. paviloně mimo exemplár skvostné sbírky Aichelburské, byl jeden ve zvláštní skleněné skřínce a každý si jej povšíml), musí doznati, že je to bez lichočení roztomilý ptáček, už pro tu svou drobnost. A což ty jeho pohyby a pohledy! Baví-li nás u velikých sov, pomyslete si všechno v miniatuře a pak teprve byste byli unešeni. A čím více se durdí a rozčiluje, tím více mu to sluší, když vztyčí poněkud závojové peří a hlavu ku předu nahně, upřeně vás okukuje. Lítá rychle a obratně a také za dne lovívá, aniž by jej světlo sluneční nějak oslňovalo.

Jest živ myšmi, brouky, kobylkami, večerními a nočními motýli a jiným hmyzem, nu a konečně také ptáčky, aby nezapřel svou dravou a soví povahu. Ani byste neřekli, co je v tom tílku drobném smělosti, lstivosti a odvahy!

C. k. lesník Luzecký z Bukoviny o něm v „Ornith. Jahrbuch“ 1894. str. 207. mezi jiným vypravuje: „V zimě sedává sýček tento na ojedinělých stromech nebo na srovnaném dříví, při čemž nepokojně ocasem kmitá, semo tamo poskakuje a dobře pozoruje strnádky, pěnkavy a vrabce. Jakmile se mu některý z nich octne poblíž, vrhá se naň střelou. V lese si zase zvolí posed na větvi asi uprostřed koše stromového a sedí těsně u kmene, číhaje tu zase na šoupálky. Vyhlednutou kořist s očí nespouští a upřeně, ba jaksi ztrnule ji pozoruje a když se chuděra malá, šoupálek, došoupá až skoro k němu, uspoří mu sýček cestu. mžikem jej popadá do ostrých pařátků, zebákem jej zpracovává a buď hned na místě pozře anebo i k zemi sletuje a tady dílo dokoná.“ Týž autor sděluje, že byl svědkem, an skřítek tento napadl prostředního datla (strakapáda), při čemž oba na zem spadli. Napadený se arci za hroz-

ného úpění bránil a podařilo se mu konečně vyváznout, ale přece ne lacině, celý byl zle pocuchán a k tomu přišel o ocas. Jindy zase podnikl smělý útok na postřeleného datla tříprstého, který po ráně zapadl do příkopu do sněhu a tak byl zabrán horlivě do práce, že jej myslivec, až u něho stoje, hravě zabil.

Nemusím zvlášť podotýkat, že v kleci je hezounkou ozdobou. nejlepší všech sov, a ani snad nespí, protože mu chutná jak ve dne tak v noci a čilý je neustále; živiti jej dlužno tak, jak bylo řečeno o sýci obecném. Svědčí mu prostranná klec, v níž šplhá kolem jako papoušek (což i jiné sovy někdy činívají), pomáhaje si zobákem i pařátky. Velmi zkrotne a když si s ním člověk dá práci, zvykne mu a bere z ruky. Kočka nebo pes ale jej pohněvají, hned ježí peří.

Hlas jeho jední jako „dahit, dahit“, jiní „fýb, fýb“ a opět jiní „davib, davib“ udávají. Vidíte z toho zase, jak je to nesnadné, vyjadřovati ptačí hlasy slabikami!?

III. čeled: Sovy ušaté (Bubonidae).

Nad každým z obou otvoru ušních stojí několik delších pírek, jimž se všeobecně „uší“ říká; pírká ta mohou ptáci položit jako vztyčiti. Závoj nebývá úplný, omezuje buď jen tváře nebo dolní část obličeje, anebo konečně chybí docela; oči jsou žluté, oranžově žluté až rudohnědé. K této čeledi počítají se největší druhy sov a jest jich známo na 60 druhů.

1. rod: Bubo, Cuvier.

Běhák nepatrně delší středního prstu, a i s prsty dokonale opeřen; zobák o málo delší než širší; ocas rovně zastřížen a delší než polovice okrouhlého křídla, v němž jsou 2., 3. a 4. letka nejdelší; 1. a 6. jsou si téměř rovny. Druhové tohoto rodu jsou největší a nejsilnější sovy a dosud jich zná věda 17.

Výr (*Bubo bubo*, L. = *B. maximus*, K. et Bl. = *Bubo ignavus*, Forst = *Strix bubo*, L.)

Vejr, buháč, ušák. — Rus.: Pugač, filin; pol.: Puhacz, sowa leżna, puhacz wlaściwy; chorv. a srb.: Velika ušara, sovuljaga buljina; slovín.: Vir, velika uharica; luž.-srb.: Šubut, čujk, pujočej, huchata sova; něm.: Der Uhu, die Uhuohreule.

Druhový znak: Ouška skoro celá černá; duhovka krásně oranžově žlutá; zoban černý; hrdlo bělavé; povrchu tmavě rezavožlutý s černými plamami (skvrnami); spodek je zbarven podobně a také jsou na něm výrazné tmavé skvrny osténkové; z jednotlivých těchto skvrn podélných, hlavně na břiše, vychází na obě strany 12—18 tenkých

Tab. IV.
obr. 18.

příčných vlnek (větviček); skvrny ty jsou na hrudi větší a jen málo rozvětveny; 3. letka nejdelší; první dvě jsou zřetelně, třetí slaběji pilovity; 2.—4. na vnější prapore zúženy; běháky s prsty jsou hustě opeřeny, toliko přední destička u kořene drápů je částečně lysá. Otvor ušní tvoří ovální dutinu, zaujímající toliko polovici výše lebeční. Závoj není příliš zřetelný; letek 29. — Délka 60–70 cm, křídlo 45 cm, ocas 25 cm, slemeno zobáku 6–6 cm; běhák 7 cm.

Mimo již uvedené znaky sluší dodat, že kalhotky se spodními ocasními krovkami jsou tmavohnědě vlnkovány a pokryty částečně křížovými temnými skvrnami osténkovými; zřítelnice černá, pařáty (drápy) silně zahnuté a černohnědé. — ♀ je vždy o něco větší, majíc však hlavu u poměru ku ostatním částem těla zase menší, ouška jsou pak o něco kratší; základní zbarvení jejího peří je tmavě rezavožluté a ne tak hustě skvrnitě. Tyto známky rozeznávací u ♀ nejsou sice nápadné, ale vždy patrné, zejména při srovnávání.

Také se mění dle území a tmavšího nebo světlejšího zbarvení: Výr sibiřský (*B. bubo sibiricus*, Schleg. = *turcomanus*, Evers.), jest až o 10 cm větší a mnohem bledší našeho; obývá Asii a to od M. Asie a Persie až do Číny, severně pak až po hranici lesů, jižně až po Himalaje. — Výr jižní (*B. bubo ascalaphus*, Savig.) je opět našeho menší (délka 51–55 cm, křídlo 35–38 cm, ocas 18 cm), povrchu žlutohnědý, černohnědé a bělavě skvrnitý; brada a hrud' jsou bílé, ostatní spodek nahnědlé žlutý a jemně rezavě vlnkovaný, t. j. od každé osténky vychází 5–7 jemných proužek příčných. Obývá severní Afriku, M. Asii a zřídka kdy se vyskytne v Řecku, jakož i nahodile na Sicilii a Sardinii.

Vlastí výra jest Evropa s Asií až po vysoký sever, pokud jen stromy a skalnaté partie se vyskytují; ty mu totiž poskytují bezpečných zákoutí ku úkrytu, jednak ku hnízdění se. Avšak netoliko krajiny zalesněné i horská a holá úskalí, rozervané bezlesé pustiny, na sluje bohaté skalnaté ostrovy jako v Norsku si oblíbují, pokud jej krutá zima nepřinutí je opustiti. Velice má rád rozsáhlé souvislé a tiché lesy se skalami a o hlubokých propastech, nechť už jsou v rovinách či pahorkatinách nebo velehorách a kde se lze nadíti dobrého a hojného stavu všeliké zvěře, jež mu umožňuje hájiti to těžké nyní živobytí.

Jednotlivé párky se usazují druhy i v pobřežních porostech ve stepích jižní Sibíře. Kde takových vhodných míst není, marně se po výroví sháněti a tu nutno konstatovati, že ve vlastech našich (a také v Německu) stává se výr pomalu sice, ale zcela jistě vzácností jako krkavec a že už se vyskytují vážné hlasy, jež se přimlouvají za ochranu těch málo párů (a míst), kde ještě „král noci“ panuje.

V Čechách je známo nemnoho jeho hnízdišť z dob minulých. Šíř uvádí 4 od Biliny, 1 od Plané (Chebsko), od Manětína a Potštýna; mimo to na Šumavě, Jizerských horách, Broumovských Stěnách, Adersbachu (víc nikoli), Weckelsdorfu, Křivoklátské lesy, u Příbramě, Hořovic, u Hluboké a j. více. Nejnovější zprávy o výru v Čechách bezpečně na základě

dotazníku od lesních úřadů získané nalezneme v pěkné monografii výra od lesmistra C. Loosa. *)

Z Čech zasláno odpovědí ze 224 soud. okresů od 321 zpravodajů. Za posledních 50 let se hnízdil nebo dosud se hnízdí na 35 místech. V přítomné době se jich v Čechách nalézá jen 18 párů hlavně v okolí Ústí n/L. Ročně se asi 10 starých odstřelí nebo chytí a 35 mladých vybírá pro účely lovecké. Na 16 místech byl pozorován pouze za přeletu (toulek), kdežto ze 270 míst znějí zprávy docela záporně, schází. Na Moravě se hnízdí u Oslavy ve skalách Senohradských a na zřícenině Tempelsteinu na Jihlavce (1892. Čapek) u Vranova u Brna, dříve i u Adamova (Talský, Schade a j.) mimo to byl několikrát chycen a zastřelen. Ze Slezska zpráv přímých nemám, ale ve seznamech tamního ptactva uvádí se jako vzácný hnízdivec (Želízko), Princ („Sovy české“) uvádí, že 1857 zabito v Čechách 202 výrů, 1878 jen 197 a 1892 pouze 157. (Byli-li to však vždy výři? Bývalým výkazům lesních úřadů není radno na slovo věřit.)

U Černec v již. Čechách byl uloven 11. října 1906 výr s velikým otokem na běháku, z něhož byl vypraeparován trn. (Lov. Obzor X.). Zprávy z ostatních zemí našeho mocnářství, pokud byly uveřejněny rovněž nejsou hojné: v Dol. Rakousích je výr vzácností, v Solnohradsku má se hnízdit u Gastýnu a byl tu asi 2krát uloven, jednou chorý pták (1896), ve Štýrsku jednou chycen (1897), v Tyrolsku také málo kdy bývá dopaden a jednou ve Vorarlberku. V Uhrách dle Lindauera je ptákem častým a hnízdí se tu na př. u Baziáše ve skalách i na pouhé zemi. Hlavním domovem jeho je tu údolí dunajské, ostrovy dunajské. Na topolu a jednou ve staré vrbě bylo tu nalezeno hnízdo o 2 mladých na ostrově Starnaja Ada mezi Kubinem a Semendrii, dále v Karpatech a j. Ve Slavonii se hnízdí mezi Zemuní a St. Kamenem na pravém břehu Dunaje, v Hercegovině u Blagaje, v Korutansku se hnízdí a nikým není pronásledován; chytí se někdy do želez (1895 dvakrát). V Krajině se zdá, že stará hnízdiště opouští, v Dalmacii se hnízdí na ostrově Korčule, v Bukovině zhusta se vyskytuje, i vejce tu byla nalezena, v Haliči také ojedinělé kusy byly a jsou pozorovány. V Dobruďi má býti jako „obyčejný stepní pták“; velice hojně se vyskytuje na Černé Hoře, v Albánsku, dále na Rusi, v Turecku a řeckých pohoří. V ostatních již. zemích evropských označován jako vzácnost a také v Holandsku ho není a ve Vel. Británii si ho už dávno vyhubili. V Africe omezuje pobyt svůj hlavně na pohoří Atlas a jen nahodile bývá pozorován v Dol. Egyptě v zimě (Heuglin), kdežto jižní odrůda jeho ascalaphus po párech a v malých tlupách se vyskytuje v Hor. Egyptě a Nubii.

Dle Middendorfa shodují se exempláry od Udskej Ostrogu se západoevropskými. Jest tedy zřejmo, že se výr dovede přizpůsobiti všelikým poměrům, jen když tu nalezá dosti nebo hojně kořisti.

*) „Die Uhu in Böhmen“ von Curt Loos, gräfl. Forstmeister in Liboch a/Elbe (s 5 tabul. a 3 mapami o rozšíření výra) 1906. Vlast. nákl. 4.50 K.

Je ptákem stálým, má však dosti rozsáhlé území (loviště) pro svoji potřebu a jediné z krajín zvíří chudých je nucen v zimě zaletovati do revírů bohatších. Nejvíce takových tuláků bez domova jsou mladí ptáci, které staří, když dospějí, ze svého okresu zaženou a ti bývají asi těmi, jež zprávy uvádějí „za přeletu“ nebo „na tahu“.

Hnízdí se jak už z předeslaného je patrné na místech rozmanitých a dle potřeby a poměrů je to hned sluj skalní (Děčínské Stěny u nás), zříceniny, tu opět strom neb dutina v něm, jindy zase na zemi v rákosinách močálovitých krajín, travnatých stepí nebo severních tunder. Hnízdo sneseno je z proutí, oklestků, roští, mechu, trávy, rákosí, suchého listí a obyčejně v březnu, často však až v dubnu a v Laponsku dokonce až v květnu snášívá ♀ 2—3 a tuze zřídka 4 vejce (v Čechách a v Rumunsku 1—5, nejčastěji však 2—3); jsou bílá dost drsná, neliesknou se a na dél tu a tam jaksi rýhovaná, podoby kulatého oválu o stejných poukách (ellipsoidu). Průměrná velikost 38 vajec je 58·05 × 47·87 mm, váha 6·395 g. Násadu vysezuje toliko ♀; v našich končinách zřídka kdy se nalezne víc než 2 mladé, avšak v bohatých lovištích i 3 byla nalezena. Z počátku vyhlíží mladí výrové jako hnízdoši jiných dravců, jsouce chmýřím pokryti, že činí dojem chumáčků vaty a to na špinavě bílé půdě tmavohnědě jemně vlnkaté. Staří je zásobují přehojně potravou a zůstávají ve hnízdě pokud nejsou úplně vzletná; teprve v 6 nedělích se objeví „ouška“ na hlavě.

Zabloudí-li člověk náhodou ku jich hnízdu, prozrazují se slyšitelným syčením. Staří je neohroženě brání a i lišce dávají pociťovati sílu svých břitkých pařátů. Jsou to zmužilí a stateční ptáci, kteří se nerozpakují na svobodě i největší denní dravce napadnouti, jakmile zabrousí který poblíž hnízda jejich a nepoleví, pokud jich nezaženou. Tiše sedící výr s načechraným peřím vypadá prazvláštně; oči napolo zavírá a ouška poněkud položí, takže je z něho chumáč peří. Sotva že je vyrušen z klidu, vyvalí ohnivá svoje „světla“, peří zjeví, že se zdá ještě jednou tak veliký než byl dříve, hlavou a horním trupem se strany na stranu se kývá, kolíbá, zvedá stoják za stojákem (přešlapuje), při čemž vnější prst při stoupnutí brzo do předu, brzo zase na zad klade, oční víčka zvolna přivírá a zvedá, počne se třásti, funí a zobákem klope, načež se vrhá na nepřítele.

Co jednou svými pařáty uchvátí, to tak snadno více nepustí; u něho se pojí odvaha se silou, navzájem se podporující. Ani orla se neleká. Za dne jest výr čilejší než jiné sovy a je tudíž velice ostražit, vše pozoruje, co se kol něho děje a je-li vyplašen (na svobodě) uletuje zcela bezpečně a bez překážky do nejhustších větví stromů, aby si našel jiný útulek. Za dne mu není radno ani se ukázati, neboť zjev jeho vzněcuje vrozenou nenávisť k němu celého ptačího pokolení, hlavně denních dravců a ptáků havranovitých, kteří povykem a děsným křikem snadno jej myslivci prozrazují. Lítá lehce, tiše, kolébavě a zpravidla ne vysoko, leč z večera se druhdy také do výše vznášívá.

Jeho příšerný, děsivý hlas popisován byl už častokrát a za přečtení stojí kapitolka ze Širova „Ptactva českého“ I. díl str. 90—91. — Označuje se jako přidušované „hú hú huhú“ nebo „pú pú pú hú“. Vysoké toto „hú“ činí dojem výskání či houkání opilce ve „sladkém vzrušení“, jak tak někdy bývá a u výra zdá se to býti láskypilným projevem v době námluv na jaře. Šír však píše o jakýchsi vzdychavých zvucích — „áhy — áhy — áhy“ — které naň činily dojem „bolestného sténání a nařikání, jakoby člověk skonával“ (tamtéž). A nic se tomu nedivím, ani za mák a ani vy byste nedivili, když tak v tichém pustém lese mezi skalami i ve dne, nerci-li v noci, se ozve takové houknutí z nenadání poblíž osamělého chodce i třeba chodců dvou. A nejsou-li právě hrdinové anebo slabých nervů lidé, může to míti i — následky. Člověku

Obr. 64. Výr s kořisti.

mimoděk sklesne později ze zvyku při duettu po přítakových „pěvců“ „koncertní síni“ pochyboval a také se vyskytly ty různě

věry (u starých) o divokých rytířích nebo lovcích a jich družinách, nebo prorocství a předzvěsti věcí hrozných, neočekávaných u pověřivých bab obého pohlaví. Takové lidi i táhnoucí divoké husy za noci poděsí.

Výr je dravcem v plném toho slova významu, který se nespokojí jen žabami, ještěrkami, myšmi, hady a brouky — to by nebylo nic tak špatného, ale on se odvažuje i na slabé kolouchy (ml. jelínky) a srnčata, zajíce, vrány, lesní a polní kury, a p. Tyto poslední a vůbec veškerí členové černého bratrstva havraního jsou jeho nejoblíbenější pochoutkou, což mu ani my nebudeme nikterak zazlívati, pomníce toho, co o nich už napsáno bylo. A jak že se jich zmocňuje? V noci je lapá na hřadovišti a ve vsích je sbírá se střech, což se neobejde bez malého rámusu.

Drobným zvířatům zobákem smačkne hlavu, větším ji urve docela a pak kus za kusem drásá a požírá, nemůže-li je shltnutí najednou.

srdce o hodně níž; ani to nepříjde. Že padě i větším sboru není příjemno v prodlévati, kdož by nedivno, jak a proč né povídačky a po-

Velikou kořist, na př. tetřeva, zajíce, srnče nikdy nepožírá s peřím nebo chlupy, anobrž stáhne kůži na břiše, aby se dostal ku vnitřnostem, jež — „lovecké právo“ (Jagdrecht) — nejdříve požije; co nezmůže nebo nemůže více spolykati, pěkně složí a do temného koutku uloží na dobu pozdější.

V zimě byl také pozorován na újedi (mršině předhozené). Nestrávené části, jako kusy kostí, chlupy nebo peří ve velkých podlouhlých chuchvalcích vydáváje. V uherských a srbských nížinách podunajských jsou syslové hlavními dodavateli tabule výrovy; proto jej tam nepovažují za tak škodlivého ptáka jako u nás.

V zajetí se „kubíkovi“ (po myslivecku) dává drůbež, mrtvá zvířata, odpadky masa (vnitřnosti) a to každodenně asi tolik, mnoholi obnáší asi jedna vrána nebo havran; také kavkami, sojkami, káněmi, krahujci a p. viděl jsem jej zásobovati. Jest s to „na posezení“ mnoho pozřítí, ale když toho nutnost káže, dovede dělati také „koncert ve hladovění“ a třeba 14 dní do huby nevezme (když totiž na něho zapomenou). Ovšem že v zajetí se tak nestává snad nikdy a také není radno takové pokusy konati; správnost a pravidelnost je příkazem, podmínkou dobrého zdaru. Nedostane-li delší dobu ničeho pernatého nebo chlupatého, nutno mu maso alespoň peřím nebo chlupy potrousiti, aby mohl vydavovati. Vody potřebuje ku pití i koupání.

Chlívek s kubíkem budiž na místě ne příliš světlém ani zase temném a dost prostranný, aby si neotloukl křídla a ocasu; také dbáti toho, aby nebyl vyrušován, ano a konečně, aby ty jeho jatky svým zápachem domácích neobtěžovaly.

I starou kočku, k němu se vplíživší, uchvátí a ihned odpravi a také liška není před ním jista. Starý „noci král“ byv zajat a uvězněn zůstává povždy krutým, potutelným a nezkrotným ptákem a nečiní rozdílu mezi živitelem nebo cizí osobou a plachost, nevraživost a hrdý vzdor jsou jeho vlastnostmi dalšími. Pokusy s krocením takového majestátu se nikdy nepodaří úplně a snad jen třídenní houpání ve kruhu (ve dne i v noci bez ustání) bylo by s to necnosti ony z něho vypuditi tak se krotí sokol ku lovu). Z mládí vychovaní jsou sice poněkud krotší, ač ne každý, jsou různé povahy i mezi ptáky. Naproti tomu zaznamenány jsou případy, kde párek výrů v zajetí se hnízil a mladé vychoval; stalo se tak v zoolog. zahradě westfalské v Münsteru. Vejce snesla ♂ do důlku na zemi (2) a po 34 dnech se vyklubala mláďata. Skoro za 3 neděle po vylíhnutí první mláďě, asi 25 cm veliké, se odvážilo dále od kolébky a vrabce před ním ležícího ihned popadlo, ale ztěžka jej pohltilo, načež se vrátilo k matce (Cab. Jour. 1885.) Rovněž ve štuttgartské zool. zahradě se mladí výrové vyvedli a vyrostli. A Dresser vypravuje, že v Anglii jeden pár výrů vychoval od 1849—1873, tedy za 25 let 49 mládých.

Malou epizodu: Lesník Gerlach vzal domů lehce křídlovanou vránu a dal ji ještě s jednou mrtvou výroví. „Ku svému nesmírnému překvapení“, píše ve „Waidwerk“ 1907. „vidím druhý den ráno vránu u výra živou, ana s ním klidně snídala. On ji ale i nadále ušetřil a nic se nehněval, uzmula-li mu nejlepší sousto od zobáku. Nyní sedí pěkně těsně vedle sebe na bidélci. Připomínám, že výroví je 20 roků (na jisto dokázaných) a že je to samice. Ob dva dny dostává vránu nebo ve-verku, ale vrána mezi tím ještě kuchyňské odpadky.“ — Není-li tohle „myslivecká latina“, pak je to nadobytěj vzácný úkaz z „duševní dílny“ ptáků.

Stal se případ, že jiný lesník si vybral pro potřebu mládě výří z hnízda a upoutal je; staří mu pak po celé 2 měsíce donášeli potravu; zajíce, potkany, různé lesní ptáky a kachny. A kterýsi rybář, jenž věděl o hnízdu výrově v močálech východohaličských, živil se dlouhý čas zvěřinou z vodních ptáků, zejména kachen, které lupič tento hojnou měrou mladým donášel. Potkany a myši dostala mláďata, lepší zvěřinu bral sebou domů a měl se s rodinou dobře. To není žádná pohádka. Homeyer našel výří hnízdo, v němž kromě dvou poloodrostlých k puknutí nacpaných mláďat ještě shledal čerstvá a dosud neporušená zvířata: dva odrostlejší mladíky, čejku, sluku otavní a dva potkany; čejka se slukou byly sebrány patrně v noci z hnízda.

A nyní si krátce povíme, kterak se „škodná“ chová při výrovce, t. j. u přítomnosti výra. K tomu konci se hodí vždy lépe samec, menší sice svojí „polovice“, za to jest ale mnohem živější a pozornější, lépe ostražitější.

Jmenovitě mladší ptáci vždy jsou mnohem cennější starých. Nejsou zvyklí na útoky dravců a proto také úzkostlivěji si vedou, jsou citlivější, bázlivější a bystřejší. Lidské oko nepostřehne nikdy dravce v té výši, kdy jen bodem se býti zdá, jako neuvěřitelně bystrý zrak výrův, který svými pohyby současně nám prozrazuje blízkost svého nepřítele. Takový mladý kubík zježí a nadme peří, až je jako hromádka nebo chumáč, hlavu při tom drží nízko a pokukuje ostře stranou do výše a někdy zaklape zobákem, kdežto staří výří — mrzouti jsou už pohodlnější, jaksi lhostejnější a prozrazují škodnou teprve, když už jest u samé výrovky. Čím více se dravec blíží, tím výše zvedá výr svou hlavu proti němu.

Při útoku velikého dravce, skočí výr někdy na zem, položí se na hřbet, aby se mohl pohodlně svými mocnými pařáty brániti. Stává se druhdy, že sedící výr na „kozlíku“ kousek proti útočícímu dravci vstříc popолétne a po něm, pokud řetízek stačí, se sápe.

Shledalo se, že téměř každý dravec si jinak vede při výroví, resp. při útočení na nenáviděného ptáka si jinak počíná. Mnozí přiletují prudce, semo tamo poletujíce, nahoru dolů a zase tak rychle prchají dále z dohledu, učinivše pouhou zastávku. Jiní přirazí s výše v prudkém útoku

na výra, krouží kolem něho jakýmsi sovím letem anebo se na okamžik v letu zastavují. Nejrychleji a nejnestáleji si počínají orel říční, káně rousná, stepní, myšilov, sokol stěhovavý a dřemlík. Také luňák červený a včelojed vedou si prudce při útoku. Pravidelně útočí a potom nahoře krouživá poštolka obecná. Jestřáb divoce a vytrvale doráží, aniž by výrovovi škodil a rád zapadá na blízký „výstavek“ jako krkavec. Pochopové jsou za dne dosti lhostejní vůči výrovovi a brzy odtažují, avšak s večerem si vedou jinak, tu dorážejí tak čile jako jiní dravci.

Někteří při útočení křičí, zejména ptáci havranovití; jiní opět bez hlesu dávají na jevo svoji bezměrnou nenávist. Ale vždycky třeba bystrého oka a jisté ruky střelcovy, aby střelou letícího dravce i při výrovce složil. Také jinak ještě možno s výrem škodnou lovit, když totiž jej umístíme poblíž hnízda jestřábího, krahujího nebo sokoliho a j. Tu pak lze snadno dorážející dravce střílet. V Barczském komitatu měli výra pro výrovku 30tiletého (Mitth. des oester. Jagdschtzer. 1907).

Výr je pták plachý a opatrný a nesnadno se jej lze zmocnit, nejsnáze ovšem dočkáme-li jej u jeho doupěte, o němž musíme bezpečně vědět. Myslivosti velice škodí, jak už z předešlého vysvitá, je příliš starostlivým otcem i matkou a dětem nanosí kořisti (zvěře) úžasně mnoho za celou dobu jich mládí.

Za spáry výří platí se vysoké zástřelné, od čehož novější dobou už se ale upouští, a to v Německu, kde se horlivě propaguje myšlenka za ochranu přírodních památek. Také jej za onoho času cvičili v lovu jako sokola.

Ku konci malou lokálku ještě; jest vyňata z loveckého časopisu z r. 1907. „Ve vídeňské nemocnici vyskytl se případ otravy krve škrábnutím drápů výrových“. Proto pozor! Rukavice jsou někdy přece dobrá věc!

2. rod: Asio, Brisson.

Od výra se rozeznávají ptáci tohoto rodu jednak mnohem menší velikostí, jednak delšími a hrotitějšími křídly, která konec ocasu přechínají; 2. a 3. letka jsou nejdelší; u některých druhů jsou prsty lysé.

Kalous (Asio otus, L. = Otus vulgaris Flemm).

Sova ušatá. — Rus.: Chochlotaja sova, ušastaja sova; pol.: Sowa uszata, czubata, puhacz uszaty; chorv.: Šumska utina; slovin.: Mala uharica; srb.: sova utina; luž.-srb.: Maly šubut, sova lěsvica; něm.: Die Waldohreule, Katzeneule, kleiner Uhu.

Druhový znak: Ouška 6pera, dlouhá a nápadně odstávající; zobák černý, Tab. IV. duhovka pomorančově žlutá; oční kruh dovnitř tmavohnědý, vně rezavožlutý; ouška obr. 20. jsou většinou na koncích černohnědá; tělo povrchu rezavožluté a bílé, sedými a černohnědými skvrnami a jemnou kresbou poseté; hrud světle rezavožlutá, zdobená černými šipkami a podélnými proužky, z nichž na obě strany vychází 4—6

jemných černých postranních příčných vlnek (čárek); na obou prostředních perech rýdovacích jsou znáti rozmazané, nejasné kropenaté okrouhlé skvrny (oka); 1. letka kratší 4. Velmi velké ušní otvory jsou polokruhovitě, sahající od zobáku až na vrch hlavy a pouze z předu opatřeny blanitou klapkou; letek 24. — Délka 35 cm, křídlo 20 cm, ocas 15 cm, zobák po slemeně 3 cm, běhák 4·5 cm.

Ouška bývají až 3·5 cm dlouhá, černohnědá, na vnějším okraji rezavozlutá, na vnitřním bíle zalemovaná; křídla o něco delší ocasu; letky a rýdovací pera jsou pruhovány; běháky pokryty narezavělým pruhovitým peřím; chodidla šedožlutá, drápy načernalé. — ♀ je o něco větší a tmněji zbarvena.

Kalous je dosti proměnlivý pták jak do velikosti tak i do zbarvení tmavšího nebo světlejšího.

Obývá lesnaté krajiny v Evropě až po střední Švédsko (64° s. š.) a v Asii v téže šířce krajiny až do Číny a Japonska. V již. Evropě jest už řidším a jak se podobá hlavně jen za tahu. Heuglin jej vídal jen v zimě a to zřídka v Egyptě; také se vyskytuje na Madeíře a na Kanárech. V našich vlastech je všeobecně známou sovou, zdá se, že skoro nejhojnější, hlavně v krajinách lesy všeho druhu bohatých a jsou-li porosty ony temné, pochmurné a hojně v nich podrostu. Za dne sedá v hustém větrovém stromě; v zimě obyčejně na silné větvi těsně na kmeni přimknut a věru, že jej od rezavé a šedé kůry stromu (ku př. borovice) těžko rozeznati. Velice rád zalézá do hustého, ne příliš nízkého mlází borového, v lesích listnatých prostě na zem nebo u kmene se přitlačuje, aby odpočinul, aby se prospal.

V mnohých krajinách je rozhodně ptákem stálým, jinak přeletavým, vyhledává výdatná loviště, na myši bohaté krajiny; v tu dobu je nadmíru společenský, neboť někdy bývají pozorovány větší nebo menší tlupy 10—50—100 kusů čítající a to na docela malé ploše, na jednom stromě 8—10 kusů. Na volných polích někdy takovou potulnou společnost pojednou napadneme; tu zůstanou nepohnutě státi jako malé pařízky mezi hrudami a teprve v bezprostřední blízkosti příchozího vylutují, pomalu odtažující, aby se zase někde na malé prostoře shledali.

Hnízdí se v opuštěných hnízdech vraních, dravčích, holubích a veverčích, většinou vysoko. Hrabě Platz našel jeho hnízda v hustých smrčínách často pranic nad zemí (Ornith. Jahrb. 1892) a také bylo nalezeno hnízdo v opuštěném liščím pelechu. V Hessensku byla pozorována hnízda kalousí v dutinách stromů a zdá se, že původně jen tak se kalousi hnízdíval. ♀ snáší koncem března nebo počátkem dubna obyčejně 4—5 vajec (v Braniborsku dle Hocke-ho 6—7 a jednou našel tento oolog dokonce až 8 vajec v jedné násadě). Jsou bílá, sotva lesklá, kulatá až podlouhlá a samice je sama vysezuje za 3, dle pozorování Schustrova za 4 neděle.

Po celou tu dobu ji ♂ bohatě zásobuje potravou. Přejde-li o prvou násadu, snáší podruhé vajec méně a dokonce i po třetí se odhodlala ku snášení, takže až do konce července nalézají němečtí vajíčkaři vejce

ve hnízdech. Lidem těm není žádný strom dost vysoký — mají želízka, žádná dutina v něm dost hluboká — mají kesírky na vylovení vajec, zkrátka tchoř i kuna musí k nim ještě do cviku. Ti pak arci mohou potom vypravovati o sově slepici, která jim snáší vejce do zásoby, na kšeft! —

Chybou pro kalousa jest, že ♂ svým křikem „hui, hui“ a tleskáním křídel prozrazuje až příliš svoji domácnost, později zase mladé křikem svým tak činí. Hnízdo střeží horlivě a sotva že koho spozoruje hned to oznamuje hlasitým „vau vau“ (Brehm st.). Průměrná velikost 58 vajec jest 40.2×32.3 mm, váha 1.63 g. Vyfouknutá skořápka uvnitř žlutě prosvítá.

Mladí kalousi jsou z počátku bělaví, dalším vzrůstem dostává chmýří jejich barvu nahnědle šedavou a je tmavě vlnkované, obličej je černo-hnědý a místo oušek jsou dva chumáčky puchu. Hlas jejich je skřehotavé „kúk“, po vyvedení jasné táhlé „fíb fíb“; připomíná to volání srnčete. Staří jsou velice pečliví o svůj plod a neustále shánějí pro ně potravu. Jeden však vždy hlídá doma. Masem, telecím nebo skopovým srdcem, hojně mravenčími kuklami čerstvými nebo sušenými posypaným dají se dobře krmiti než jim peří vyspěje (ztratí chmýří).

Potom žerou jakékoli maso, jen na chlupy neb peří nebudíž zapomináno, aby měli z čeho chuchvalce tvořiti. Nevyhovujeme-li jim nebo nachladnou-li, ochromnou obyčejně na nohy.

Jako všechny sovy plnou měrou i kalous zasluhuje názvu hubitele všeho druhu myší; chytá však i krtky, rýsky, žáby a velké hmyzy, a dravcem by nebyl, aby si nezalovil také na ptáčky, ať mladé nebo staré až do velikosti koroptve; ty přepadá jako pravý lupič ve spaní. Lítá pomalu, jako s rozvahou, tichounce, kolébavě, pátravě. Povahy není také divoké a dá se tudíž snadno zkrotiti. Na jaře za vlahých večerů i jindy v roce (ač řídkěji) ozývá se vysokými protáhlými a ne docela nepříjemnými zvuky „húu“, prvá slabika vyšší, druhá se snižuje; někdy i trojslabičně „hú—u—u“ zazní a pak je střední část vyšší. Velice zhusta slyšeti bývá příjemný trilek „hu—u—u—u—uhú“. Také přidušené, vysoké „vumb, vumb“, klapání zobákem i funění jako ostatní sovy činí i u kalousa postřehujeme. Z nedostatku vzácného výra, lze při výrovce i kalousa užiti a jiné ptáky jim lákatí.

Jest velice užitečným, promineme-li mu nějakého toho ptáka, který mu uvízne ve spárech, vždyť hlavní potravou jsou mu přece jen myši, jichž pohubí náramně. Příklad: V chuchvalcích (25 kusů) kalousa nalezl Altum (1862) zbytky 6 rýsků, 3½ hrabošů pol., 2 hrabošů lesních, 2 malých ptáčků. — Rörig uveřejnil výsledky svých výzkumů (Arb. a. d. biol. Abth. im K. Ges.-Amt. 1907) 200 žaludků kalousích a nalezl 95% zbytků myších a 4% zbytků drobných ptáčat. — Vítaný příspěvek k tomu pak podává obsáhlé studium chuchvalců, provedené Geyerem ze Schwepenburgu; autor ten shledal v 6.025 chuchvalcích kalousa zbytky 10.180

ukořistěných živočichů a to 40 krtků = 0.40°_{00} , 57 rýsků = 0.60°_{00} , 1212 pravých myší = 14.20°_{00} , 107 hrabošů rudých (lesních) = 1.10°_{00} , 8307 hrabošů pol. 81.60°_{00} , 171 ptáků = 1.70°_{00} , 47 žab = 0.50°_{00} , 1 plcha, 1 křečka, 4 mláděčky. (Wild u. Hund 1907). O eminentním užitku kalousa tedy není žádné pochybnosti!

Pustovka (*Asio accipitrinus*, Pall. = *Otus brachyotus*, Steph. = *Strix palustris*, Bechst.)

Sova bahenní, krátkonohá, rákosní, pustík. — Rus.: Болотная сова, сыч; pol.: Sowa błotna albo krzykliwa, puchacz błotny, sowa krótkoucha; chorv.-srb.: Barešna jejna, sova močvarica; slovin.: Mošvirna uharica; luž.-srb.: Krótkovuchava; něm.: Die Sumpfohreule, Rohr-, Bruch-, Wieseneule, Brandeule.

Druhový znak: Ouška velmi krátká, složená ze 2—4 pohyblivých pírek; zobák i s očními kruhy černohnědý, brada bílá, duhovka krásně světle žlutá; povrch rezavožlutý a hrubě bíle a tmavě skvrnitý, spodek světle rezavožlutý, čím dále ku ocasu (řfti) bělejší až bílý a jednoduchými tmavohnědými podélnými skvrnami a úzkými ostěnkami, z nichž nevycházejí postranní příčné vlnky či větvičky jako u kalousa, zdobený; na spodní straně křídel jsou dvě černá políčka; obě střední rýdovací péra mají ostrá rezavá oka (u kalousa nejasná, rozmazaná); ouška bílá s tmavohnědými špičkami; 1. letka delší 4., nejdelší jsou 2. se 3. Otvor ušní jako u předešlého, ač hlava její jest přece menší; letek 24. — Délka 36 cm, křídlo 28 cm, ocas 15 cm, slemeno 3 cm, běhák 4-8 cm.

Úzký, nahoře zřetelný závoj je bílý, tmavorezavě a černě skvrnit a lupkován; křídla protažena temnými příčkami, ocas rezavě žlutý, zdobený 5 tmavohnědými páskami příčnými a na konci uzoučkou bílou obrubou; běháky a prsty jsou bledě rezavožlutě opřeny. — ♀ je o poznání větší, ale nečistěji zbarvena. Mladé pustovky jsou tmavší a rezavější a skvrny na povrchu vyběhají v křivolaké okraje, vespod je znáti několik šipovitých skvrnek.

Pustovka je velice rozšířena, neboť ji nalézáme takorčka ve všech zemích po celém světě, tropy vyjímaje. V našem zemědělu hnízdí se více v zemích severních za polárním kruhem (až po 70° s. š.), avšak na Islandě jí není. Právě totéž platí i o severní Asii, kde nesmírná území tunder jsou jí bydlíštěm; taktéž v Severní Americe se vyskytuje. V zimě táhne jižněji a tu se jich pak hojně shromažďuje v jižní Evropě, severní Africe, jižní Asii až na souostroví Karolinách a ostr. Sandwichských; Ameriku proletuje celou až po jižní konec.

Domoven jsou jí krajiny nízké s vlhkými půdami, lučinami i močály a v každou dobu denní jí lze naléztí usazenou na zemi mezi travou nebo rostlinstvem a křovisky, kde se skrývá; na stromy usedá, jen když je vyplašena. Za tahu a toulek v únoru a březnu a pak v září až říjnu možno ji vidati nejčastěji ve větších nebo menších tlupách i ojedinele v polích i porostlinách nízkých a zhusta bývá vyplašena při koroptyích honech a — zastřelena, jak ani jinak nelze; důkaz toho po-

dává nejeden zápisník vycpavačův, jak jsem se přesvědčil, neboť 1897 na podzim vesnický vycpavač jich dostal 15—16 kusů. Shledalo se, že táhne se lukami lesními, jakmile ty se objeví, najisto můžeme očekávat pustovky (Ornis 1887). Někdy se zdrží některá u nás i přes zimu a to dosti tuhou. Můj exemplár ve sbírce byl za živa střelen 28. ledna 1895 při — 13° R v opuštěném lomu opukovém a tehdy bylo sněhu vysoko a sova se živila vyhladovělymi koroptvemi jak slabé „pernaté věnečky“ na sněhu dokazovaly. Vařečka znal u Písku na 70 lokalit, kde byla ve 20 letech střelena.

Mnohé z těchto poutnic našimi zeměmi zůstanou ale i na jaře ve střední Evropě a sev. Německa, kde se pak hnízdí. V Mazovsku je dost hojná i v létě a r. 1857 na myši bohatém hnízdilo se v močálech při stoku Labe se Saalou asi 200 pustovek (Blasius). Také v jiných krajích byla v tu dobu nalezena, leč už ne tak četně. V Uhrách se hnízdí.

Detmers našel její hnízdo o 5 mladých u Bingen a pro území Lahny (severozáp. Německo) je tento nález novinkou. Hnízdí-li se snad v našich vlastech, není známo, a Palliardi toho také nevěděl, praví „höchst wahrscheinlich“. Pražák v seznamu českých ptáků z 1893 uvádí ji jako hnízdivce v Čechách, jsa k tomu dle všeho sveden zprávou Bělohoubkovou (viz „Ornith. poměry Pardubicka 1885 str. 35.), který píše, že kromě výra, hnízdí se tu sýc nejmenší, obecný, kalous, pustovka, sova obecná a pálená; jiných zpráv není.

Hnízdí se v dlouhé luční trávě, v rákosí, ve vřesu a jiných bylínách, většinou na zemi. Hnízdo samo je hromádka nesrovnané suché trávy a p. — anebo prostě na holé zemi nalezena byla její vejce a to v květnu, obvykle 4—6, zřídka 7 na počet, barvy sněhobílé, podobajících se vejcím kalousovým, až na to, že jsou často na obou poucích vypuklá buď více nebo méně. Průměrná velikost 28 vajec 39·6 × 30·7 mm, váha 1·32 g.

Pěkná tato sova není tak choulostiva oproti dennímu světlu jako kalous; tiše a dost rychle létá, vznese se byvši vyplašena často i za dne velmi vysoko do povětří, kde podobně jako pochop nebo moták nápadně poletuje; také jinak loví než sovy ostatní, totiž dost vysoko nad zemí krouží, chvílemi se třepetá nad polem, upjatě pátrajíc po kořisti, načež se vrhá k zemi, aby ji uchopila.

Hlas její jest „kév, kév“ nebo „vau—au—au“. Pamětihodno jest, že poletujíc při jarních námluvách vyluzuje svými letkami jakési mečivé zvuky, nenepodobné oněm, jak známe u sluky otavní čili bekasina, který opět pery rýdovacími je způsobuje.

„Pustovka najednou z klidného poletování řítí se kus svismo dolů (bekasin však šikmo), při čemž se vždy ozve onen zvuk, který se dá přirovnati rachocení rohových kuliček, jimiž bychom v nádobě nějaké prudce trásli“ (Dr. Müller v „Monatshefte des deutsch. Jagdschutzver. 1902).

Ziví se různými druhy myši, lumíky, většími hmyzy a jen zřídka polním nebo bahenním ptactvem. Zhubí tedy mnoho škodlivých hlodavců a proto ji vším právem počítáme ku nejužitečnějším ptákům a nelze ji než všem Nimrodům, ať už z povolání nebo ze sportu (a těmto zejména) doporučiti, aby ji šetřili a ne, jakmile z brambor vyletí, všechny bouchačky na ni zalícili, jako se na mnoze pořád děje a čehož jsem byl sám několikrát očitým svědkem. „Sovy nestřílet!“ heslo to má býtí pánem honitby předem všem střelcům na mysl přivedeno. Odporučuji.

3. rod: *Pisorhina*, Kaup.

Ouška velice malá, křídla krátká zaokrouhlená, v nich 2—4, nebo 3.—5. letka jsou nejdelší; 1. sotva dosahuje délky 6.; běháky velmi krátkým peříčkem porostlé.

Výreček (*Pisorhina scops*, L. = *Strix zorka* Cetti. = *Scops ephialtes*, Sav. = *Scops aldrovandii*, Deg.)

Rus.: Kanjuk, splu; pol.: Puhacz syczek, puhaczyk, sowka; chorv.: Jeječ lulavac; srb.: Djuk lulavac; něm.: Die Zwergohreule, Waldteufel.

Druhový znak: Ouška, z několika krátkých pírek složená, dají se položití; prsty lysé; duhovka žlutá, zobák tmavo černohnědý; zbarvení peří je směsí šedi, běli a rezavé hnědi, vše to splývající pospolu jako rozmazané a zdobeno je tmavými osténkovými čárkami s jemným příčným řupkováním; vnější praporky ramenních per mají na sobě velké rezavobílé ostře omezené skvrny; složená křídla přečnívají ocas; 1. letka je pilovitá, 2. nejdelší; letek 23. Ušní otvor skoro jako u ptáků ostatních. — Délka 18 cm, křídlo 14 cm, ocas 7 cm, slemeno 1·8 cm, běhák 2·8 cm.

Rezavý závoj jest dosti zřetelný; povrchu je šedohnědý, vespod šedobílý (viz druhový znak); letky jsou narezavěle žlutě příčkovány; ocas světle šedohnědý, tmavě skropený a 5 světlými, shora tmavě omezenými příčnými páskami zdoben; posláblé nožky jsou hustě a kratičce porostly šedo narezavělým peříčkem, ostré drápky jsou nahnědle šedé, zředu černé. — ♀ o málo větší a silnější jest i jasnějších barev.

Jest velice proměnlivý u velikosti i u zbarvení, jež přechází hned do světlohněda, hněda nebo rezava. Mnozí jedinci ve slunných prostorách žijící jsou často daleko světlejších barev než oni, jež obývají temné lesy v teplých krajinách, kteří jsou mnohem krásněji a tmavěji zbarvení. Také se vyskytují exempláry, jež jsou o mnoho cm menší nebo zase větší než shora uvedené míry udávají.

Cyperský výreček (*P. scops cypria*, Madar.) je velmi tmavý, bez výslovného tonu hnědého a větší typického. — **Výreček Humeův** (*P. scops brucei*, Hume obsoleta, Cab.) je okrově šedý a nezřetelnými skvrnami a tmavohnědými stvoly per; domovem je ve Ferghaně, na Amu Darja, v oase Mervské, Afghanistanu, vých. Turkestanu a severozáp. Indii. — **Výreček jihoevropský** (*P. scops pulchella*, Pall.) je venkoncem tmavší a svěžejšího koloritu proti typickým jedincům; domo-

vem je v sever. částech jihových. Rusi. — Výřeček *Tschusiûv* (*P. scops zarudnyi*, *Tschusi*) je oproti předešlému po celém těle vybledlý a převládají tu tony světlešedé; obývá jižní části severovýchodní Rusi.

„Náš“ (typický) výřeček je domovem v střední a jižní Evropě a dle Brehma také u veliké části Afriky. Anglie jest pro něho už příliš na sever položena. Řidkým je (toliko jednotlivé párky) na ostrovech rýnských, častějším pak v Štýrsku, Tyrolsku. Korutanech, Krajině a Chorvatsku. pak v lesích uherských a lesy v Dobrudži hostí jej jako obecného ptáka. Dost zhusta se vyskytuje v Španělich a jižní Francii, ještě častěji však v Itálii, na Sicilii, Maltě, v Turecku a Řecku; tuto nejčastěji na ostrově Naxu, kde se hnízdí v děrách zdí budov, také na ostrově Korfu má býti v létě velmi obyčejným ptákem. V severní Africe se zdržuje až po Senegal v lesnatých krajinách a zahradách. Brehm jej pozoroval v horním Poníli obyčejně v četných tlupách (nikdy ne po párech) na tahu.

Hojné odrůdy jeho se vyskytují v odlehlějších krajinách, jako na mysu Dobré naděje, v Asii, na ostrovech malajských, v Japonsku, ano i v Australii a Americe*), Doba tahu spadá do konce března a v dubnu, na podzim pak v září a říjnu. V našich vlastech jen velice zřídka se o něm dočteme zprávy o jeho ulovení nebo snad hnízdění, ačkoli, co se týče posledního, sluší o tom tuze pochybovati**) a Pražákova zpráva o tom, že po 2 roky se hnízdil ve Vel. Petrovích u Nechánic už Princem („Sovy české“ 1896 str. 10.) byla vyvrácena.

Nelenuji si a uvádím známé úlovky a doklady z Čech, pokud jsem byl s to sehnati. Prv ý z 1838 ve sbírce jičínského gymnasia (ze sbírky Káblíkovy, asi z Krkonoš). Druh ý z 1848. z Moštětického revíru u Černého Kostelce (Hamböck „Vesmír“ 1873). Třet í z října 1885 z Trnav u Nechánic. Čtvrt ý z 1887 v červnu u Dobešic, 3 km od Písku, byl střelen dvorským čeledínem; zdržoval se tu ve špaččí budce na topole u jednoho statku a každé noci obtěžoval svým protivným křikem tamní vesničany. Je majetkem gymnasia píseckého (Dal. Vařečka „Vesmír“ 1868). Pát ý z 1890 u Warnsdorfu, nyní majetkem pražského gymnasia v Křemencové ulici (Princ-Kreidl 1896). Šest ý a sedm ý z okolí Teplic; oba vycpal Hacker, na podzim a na jaře (Ornith. Jahrb. V. 257.). Osm ý pak byl střelen na podzim 1889 p. O. Benešem, tehdá podučitelem v Žehušicích, nyní říd. uč. v Lučici u Habrů, při koroptvím honu v čance mezi potokem Brslenkou a kostelem Žehušickým. Týž střelec, jsa nováčkem v umění vycpavačském také jej vycpal — ale chatrně.

*) Párek výřečků amerických z okolí Chicaga 1908 má ve sbírce pan Drobek v Čáslavi; ptáci vzezřením svým se neliší od výřečka typického.

**) PhC. Dal. [VI. Vařečka: „Über das Vorkommen der Zwergohreule (*Scops zorca* Sav.) in Böhmen, Mähren u. Schlesien“. Mitth. des ornit. Ver. „Die Schwalbe“ XVI. 1892. str. 227 a násl.

Tato udání mi potvrdil učitel pan Slavík, nyní v B. Podolí, dříve také v Žehušicích; týž byl při tom a dobře se na případ onen pamatuje. Zrestaurovaný exemplár, od molů mnoho prožraný, konečně se stal majetkem mým, kde, třeba že bídny, přece jen „ozdobou“ sbírky jest. Tímto tedy doplňuji Vařečkovo o 4 a Princovo o 5 známých kusech českých. Co se pak týče 6 kusů sbírky švarcenberské na Ohradě, sluší poznamenati, že nejsou původu českého, nýbrž štyrského. České museum má také výřečka (?) mezi českými ptáky, což byl by devátý kus. Dvorní museum ve Vídni má 2 kusy z Dol. Rakous a Ivovské 3 kusy z Haliče. Šir také uvádí 3 místa z Čech, kde byl uloven (viz shora) a asi 10 míst, kde prý byl pozorován a udání 5 lokalit, kde se před 30 roky měl hnízdit sám nevěří, jako vůbec zpravodajové jeho byli velmi pochybnými znalci ptáků, jmenovitě vzácnějších.

Z Moravy a Slezska je pořídka zpráv, ale z těch, jež jsou, je patrné, že i tu byl uloven, jak uvádí Schwab (1870), Heinrich, Zahradník, Čapek, (1892), ze Slezska u Krautenwalde 1844. (Želízko 1888).

Výřeček miluje místa jak hornatá, tak i roviny, lesnaté a skalnaté krajiny i s partiemi holých skal s četnými slujemi a roklemi beze stromů. V Španělech se zdržuje dle Brehma v rovinách s jednotlivými stromy, hlavně pak v polích, vinicích, zahradách, alejích i parcích. Sedá v slujích, v různých dutinách nebo i hustých koších stromových, dobře jsa za dne ukryt v listí nebo přimknut těsně ku kmeni, při čemž jest zcela klidný a tichý, takže pouhopouhá náhoda musí člověku posloužit, aby jej uhlídal.

Jinak před člověkem plachosti nejeví. Teprve po západu slunce se odvažuje ven z úkrytu a lze jej pozorovati, kterak obratně a spíše sokolím než sovím letem, nízko nad zemí poletuje loví.

Koncem května bývá ve hnízdě 3—5, málokdy jen 6 skoro kulatých, hladkých, bílých vajíček; leží v dutině stromu nebo skalní dutince, slují, trhlíně. Průměrná velikost 16 vajec 30.8×27.2 mm, váha 0.909 g. Ve Švýcarsku a již. Německu se ještě nalezne někde hnízdící se párek, avšak severněji není ještě dosud na jisto dokázán.

Hezoučká sovička, správně výřečkem přizvaná, dovede se roztočile pitvořiti, ouška hned pokládá, hned zase vzpřímuje. Na mrtvém ptáku zapadnou tato ouška docela, jakoby jich ani nebylo a pracně se musí teprve vyhledávati. Za krásných jarních večerů koncertuje zvláštěním příjemně melancholickým (přijde ovšem na to v jaké náladě ho posloucháme) houkáním, mezi nímž se ozývá opakované hvízdání; takovýto sovi „zpěv“ se vyjímá tím komičtější, je-li doprovázen hlučným skřehotáním a kuřkáním „jarních hovorů žab“. Houká asi jako: „gin gin“, potom slyšeti také zřetelné slabiky „tot tot to“ a proto mu venkovští Švýcaři říkají „Totenvogel“; mladí pouze syčívají.

Tito zvláště dobře v zajetí se ochočují a pak se hodí jako lákavý („volavý“) sýček ku lapání ptáčat na vějíčky. Krmí se masem posypa-

ným mravenčími kuklami, což jim jde dobře k duhu. Prostranná klec, v čistotě udržovaná, poskytuje s takovým obyvatelem vsutku pěkný pohled. Bau měl po kolik let v malé komůrce párek, který byl na výstavě berlínského spolku „Aegintha“ 1876 první cenou vyznamenán. Živil je chrousty, kobylkami, „moučnými červy,“ které tuze rádi brali, potom myškami a drobnými ptáky. Byli neobyčejně krotcí a přítulní, dali se hladiti a na ruku přiletovali, aby si tu vzali červíka. Sedávali docela volně na větvích a vstoupil-li kdo do jejich komůrky, jako svíčka se naroynali a zdáli se pak náramně dlouzí a štíhlí. Hnízditi se však neodhodlali, ačkoli ♀ dlouho po smrti manželově snesla koncem června 2 vajíčka (31×26 a 24×22 mm veliká).

Na svobodě lovívá obyčejně jen za soumraku a za jasných nocí. Potravou jsou mu brouci, větší hmyzové noční, kobylky, cvrčkové, myši a malí ptáčci. Pro svůj užitek, spíše než nepatrnou škodu, zasluhuje ochrany, hlavně pak tam, kde se jen spoře vyskytuje.

Řád dravců denních (Raptatores).

Ptáky sem náležející ihned rozeznáme po silně zakřiveném zobáku, po silných, statných nohách (stojácích), velikými drápy opatřených, jakož i po velkém, namnoze živě zbarveném oku. Celý jejich typus je obrazem síly a odvahy. Tělo je silné, hrud široká, hlava velká a kulatá, krk krátký; dlouhá křídla o silných perutích či letkách dávají v nich tušiti dobré a vytrvalé letouny.

Zobák je silný, zřídka zdělí hlavy, svrchní čelist mocně vyklenutá a dolů zahnutá, se stran smačknutá a širší než čelist spodní, kterou objímá; okraje obou čelistí jsou ostré a zhusta zoubkovitým výkrojkem ještě zostřenější; výkrojek ten se většinou nalézá tam, kde spodní čelist u špičky do horní čelisti zapadá. Také spodní čelist u různých druhů mívá druhdy podobný zoubek a pak zub horní stojí proti dolnímu. Kořen zobáku kryt je většinou živě zbarveným ozobím, které bývá zpravidla lysé a jen výjimečně — u orlošupa — bývá peřím pokryto.

Chřípě či nozdry jsou umístěny v tomto ozobí, jsouce různě vytvořeny a mohou býti někdy dobrou rozeznávací známkou u druhů napohled stejně vyhlížejících a jest tudíž radno všimati si netoliko jich podoby, ale i polohy či umístění jich na ozobí.

Silné nohy (stojáky) jsou zvlášt rázovitým znakem jejich a po nich okamžitě určíme dravce za všech okolností, všimnuvše si silných prstů a ještě více do očí bijících velkých zahnutých drápů (spárů, pařátů), jež mohou ptáci s neuvěřitelnou silnou až na chodidla sevřiti; tato opět jsou opatřena bradavkovitým, drsným povrchem, takže veškeré poranění chodidla i přes nejprudší sevření špičatých drápů je tu vyloučeno. Živočich (kořist), který jednou se ocitne v takto sevřených pařátech zřídka svůj život je s to zachrániti, byť lupič byl pro nějakou příčinu nucen jej pustiti. Jsou to strašné zbraně a při té síle, jakou právě v nich u všech dravců shledáváme, stačí kolikráte jen jediný chvat a jedno zatnutí do těla kořisti, aby ji okamžitě usmrtil. Je to také jediná a vlastní zbraň dravců, neboť zobáku jen málo v zápase používají, jeho úkolem jest spíše kořist dělit, drásati, trhati, rušiti. Loví-li jestřábi nebo krahujci letmo a chtějí kořist svoji přemoci, zatínají jí spáry své se strany do těla, při čemž větším dílem roztrhnou jim vole nebo krk.

Mladí, dosud nevyškolení dravci, kteří vyhlédnutou kořist ze zadu napadají, musí vzít z husta za vděk pouze vytrženým ocasem a kusá oběť se ještě zachrání.

Rány, spáry dravčími způsobené, těžko se hojí a není jich radno zanedbávat. Toho budiž každý přítel přírody a vůbec, kdo s nimi ve styk přichází, povždy pamětliv.

Běhák (nártí) — pokud není opeřen — bývá zpředu kryt destičkami, nebo jest sítkován anebo šupinat, vzadu vždy jemněji; prsty samy bývají všelijak a různě štitkovány. Ze čtyř prstů vždy jeden je obrácen vzad. Drápy jsou nahoře zaoblené, vespod většinou vyduť s postranními hranami nebo ostrím, což obzvláště u drápu prostředního je nápadné; než jsou také i tu výjimky.*)

Dosud je sporným držení spárů u letícího dravce a nejnovějšími pozorováními přichází se k tomu poznání, že dravec sevřené spáry za obvyčejného letu mívá do zadu nataženy a uloženy ve spodních krovkách ocasních, jak namnoze i vyležené a často zakrvácené místo tu ukazuje. Ovšem že v letu sluší rozeznávat různé polohy a způsoby držení spárů (při zapadání, vrhání se, nesení kořisti a p.), což má rovněž vliv na polohu jejich.**)

Křídla jsou obvyčejně nápadně veliká a počet letek většinou bývá dost pravidelný; mají 10 ručních, 12, 13—16 loketních s ramenními letkami a na okraji křídla u ohbí (zápěstí) jsou na palci (alula) 3—4 tuhá pírka.

Ocas téměř vždy bývá složen ze 12 per, jen u několika málo je 14perý. Opeření celkové je různé; u některých druhů sahá opeření běháků až dolů ku prstům a tvoří tu tak zvané kalhotky (na bérkách, lýtkách).

U velikosti dravci velice varírují; největší bývají velikosti krocana i nad to, nejmenší pak bývají zvící kosa anebo i menší. Samičky bývají obvyčejně mnohem větší samečků a nejen to i silou a odvahou vynikají nad ně; avšak nejsou zase tak pěkně zbarveny. Zrak jest velebystrý jako sluch a neméně dokonale i ostatní duševní vlastnosti jsou vyvinuty, což dokazuje jejich schopnost dáti se dobře vycvičiti ku lovu jiných ptáků nebo zvěře vůbec. Hlas jejich skládá se jen z několika málo zvuků a zve se skřehot, skřek, křik nebo mňoukání a vůbec se poslouchá nepřijemně od obého pohlaví stejně.

Obývají celý svět, pásma nejstudenější jako nejteplejší. Ve výškách, kde člověku pro řídkost vzduchu z nosu i uší krev se vyhrnuje, poletují

*) Ku náležitému studiu a určování ptáků podle spárů dravčích výborně poslouží dílko Dra Kar. Hennicke: „Die Fänge der in Mitteleuropa vorkommenden Raubvögel“. Drážďany 1905 M. 4. se 33 tabulemi pečlivě provedených fotogr. snímků spárů z čerstvě zabíjených dravců.

**) Více o tom viz autorův článek „O držení stojáků letícího dravce“ v „Lov. Obzoru“ X. 1907 str. 146.

dravci s toužeh lehkostí, jako v těch nejhustších vrstvách vzduchových při zemi. Na Čimborasu (6425 m) viděl Humboldt, který horu tu slezl 1807 až do výše 6000 m, ještě kondory v takové výši vznášeti, že se mu zdáli malými tečkami. Ve čtvrt hodině na to titíž ptáci oclili se na břehu mořském, takže v této kratičké době proletěli tepelnou diferencí nejméně 50° C.

Většina dravců žije v lesích, jiní obývají vysoká horstva, bezleسه stepi, vodnaté nebo i bažinaté krajiny i volná pole. Potrava se dostává zprvu do vole, kde změknuce teprve do žaludku přichází; jest to výhradně potrava masitá z kořisti, již sami si uchvacují, jednak ze živočichů srstnatých a pernatých, jednak plazů, obojživelníků, ryb, hmyzů; jiní spokojují se masem zdechlin či mršin, jakož i různými odpadky. Nestrávené součástky potravy jako chlupy, peří, zuby, drápy vydávají čas od času v chuchvalcích, obyčejně každých 24 hodin (i dříve). Ostatní látky potravné, jako maso (svaly), šlachy, kosti bývají ostrou žaludeční šťávou rozežrány, rozpuštěny a stráveny. Vlastní mrchožrouti — supi — chuchvalců nevydávají. Výkaly či trus dravců je řídká vápnitá látka, již z kloaky daleko vystřikují, někdy však — dosti vzácně — i skrz běháky ku předu vypouštějí. Sežrati mohou najednou velice mnoho, jako zase velmi dlouho dovedou snášeti hlad.

Hnízdí se toliko jednou do roka, na jaře, mnozí zvláště brzy. Hnízda svoje zakládají nejčastěji na stromech, avšak také na výstupcích nebo v dutinách strmých stěn skalních, ve zříceninách, ve zdech i stromech a není-li všeho toho, pak jim stačí matka země, kde sotva někdy sporé křovíčko jest mu ochranou; zakládají je také na trsech travných nebo v rákosí. Jsou to veliké stavby z větví a hrubších oklestků v základě, na tom pak z jemnějšího staviva a měkkých látek, listů a p. se nalézá plochá jamka hnízdní, v níž uložena jsou vejce. Stavbou hnízda zaměstnávají se obě pohlaví, na hnízdění se však běře podíl u většiny druhů jen ♀. Mnozí z těchto ptáků mají zvláštní a pozoruhodný obyčej hnízda svoje vykrašlovati čerstvými větévkami, jehličnatými nebo listnatými (z bříz, buků a p.) a to netoliko v době hnízdění se pro sebe, ale i později pro svá mláďata. Není to tedy pouhá rozmarná hříčka, nýbrž účelem toho jest i zdar potomstva, udržování čistoty ve hníždě.

Mnozí dravci používají s oblibou již hotových hnízd, opuštěných nebo starých z minulého roku a podržují je i po kolik let.

Zajímavý jest dravčí let, ony rozkošné hry a reje, které tito bystří a nadaní letouni v různých dobách provozují u výši, zvláště poblíž hnízda a v době námluv. Nemenšího povšimnutí zasluhuji i kruté zápasy soků, hájení vlastního revíru, zapuzování vetřelců a p.

Na vychovávání, krmení mladých běrou podíl oba rodičové. Po 3—5 nedělním sezení líhnou se mláďata, malá, kulatá stvořeníčka o tlustých hlavách, pokrytá hustým, teplým chmýřím. U většiny druhů brzy po vylíhnutí mláďata prohlédají, pohlížejíce na svět velikýma jasnýma

očima. Hlava a zrak bývají daleko dříve vyvinuty než nohy; spáry, dosud slabé potřebují delší doby ku sesílení a dokonalému vývoji. Staří zpočátku potravu mladým podávají ve způsobu masové kaše, již jim vy-
davují nejprve do zobáku, potom před zobák a po krátké době už sama uchopují rozdrobené porce; jsou-li už starší, předkládají jim staří čerstvou kořist celou, načež mladi ji uchopují spáry, zobákem roztrhávají a spolýkají, pokud to jde. Drobné živočichy shltnou také bez okolků celé.

Nejdříve se jim vyvinuje peří na povrchu těla, naposledy na hlavě a vespod; leč jest jim dlouho ve hnízdě pobýti, nežli jsou s to je opustiti, t. j. než se vyvedou a potom ještě dlouho o ně oba staří pečují, zaopatřující je potravou a přiučující je samostatnému lovu, což mnohdy může potrvati dlouho do podzimu. Jakmile dostanou „za vyučenou“ a jsou schopni sami se uživit, zaženou je staří ze svého revíru (jich rodiště) a musí sobě vlastní domov vyhledati. Takovito mladici vedou druhdy po kolik let nepokojný, nestálý život potulný, přeletující rozsáhlá území až konečně si naleznou soudruha (♀ nebo ♂) a zařídí si vlastní domácí krb čili „udělají se pro sebe.“

Jest nájisto postaveno, že veškeří dravci svůj plod nadmíru milují a kolébkou svých dětí co nejzuřivěji brání proti nepříteli ať jakémukoli, tedy i člověku, projevující tu mnohdy až obdivuhodnou neohroženost a statečnost. Nehledejme ji však u orlů, u krále ptactva, jak by snadno dalo očekávati, spíše u druhů menších, jak poznáme dále z přírodopisu.

Pelichají toliko jednou, od července počínajíc, v průběhu velice volném, zdoluhavém. Mnozí a mnozí dravci putují na podzim do jižnějších krajín, jiní — a to ti, kteří v létě obývají vysoký sever — provázívají svoji kořist právě jen tak daleko, pokud ta se ubírá. Na takových tazích objevují se jich někdy větší houfy pohromadě, což činí na člověka nezvyklý dojem, pomyslíme-li, že dravci vedou život stále samotářský. Společnosti takové s dostavivším se jarem úplně se zase rozejdou, protože se pak vracívají po párech do svých loňských hnízdišť.

V zajetí lze — hlavně mladé dosud ve chmýří vybrané — snadno chovati a pěstovati a zvyknou si pak na svého živitele velice. Čím ušlechtilejší, t. j. dravější a obratnější druh, tím jemnějšího jest takovým mladým třeba masa za potravu a zase naopak, čím sprostší dravec a čím méně činí nároků na výběr potravy, tím snáze i mladé jeho vychováš. V těsném zajetí bývají skoro všichni dravci fádni ptáky a politování hodnými tvory, neboť jim schází volnost dalekého neomezeného rozmachu a pohybu křídel.

Avšak vzdor tomu jsou zase mnohé druhy, jež lze po mnoho let ba desíletí takto udržeti. Leč dosud se žádnému z nich nezachtělo v zajetí se hnízdit a dobře praví Buffon: „Neplodí žádných otroků!“ — Známé je na 300 druhů dravců.

V myslivecké řeči zovou se draví ptáci: pernatá škodná.

Uvedené délky u jednotlivých druhů jsou bez zobáku. —

I. čeleď: Supové. (Vulturidae.)

Supové mají jakýsi kurovitý, protáhlý zobák, jenž je uprostřed sotva tak vysoký jako polovina jeho délky a jen u největších druhů Starého Světa je vyšší. Slemenno je od kořene až do polovičky přímé, v polovici koncové však se hákovitě dolů zahýbá; tvrdá tato půle zobáku jest zaškrčeně oddělena od měkké, ozubím pokryté polovice kořenové; na patře je několik hrbolků. Hlava jest buď lysá, buď chmýřím pokrytá. Všechny tři přední prsty anebo jen dva vnější jsou spojkou spojeny; prvý prst je vždy nejkratší, 4. obvykle delší 2. a jen zřídka jest mu roven; prostřední bývá podstatně delší než 2. a 4. a dráp prstu 2. nejsilnější. Supové Nového Světa mají rohovitou stěnu mezi nozdrami prolomenou, čehož u supů našich nenalezáme; u oněch je dráp zadního prstu nejkratší, u těchto je zase 4. prst (zadní) nejslabší. Křídla mají neobvykle velká a široká a 4. letka v nich bývá skoro zpravidla nejdelší. Ocas je 14perý, tuhý a dlouhými krovkami opatřen.

Celkové opeření sestává z velkých, dlouhých a širokých per. Ku svému dokonalému vybarvení potřebují supové 4—5 let, avšak rozdíl mezi starými a mladými ptáky, mimo supa mnohožrouta, není příliš nápadný; naproti tomu mění se podoba peří. Bílé chmýří na hlavě se pohnáhlu ztrácí a místo něho zůstávají skoro jen štětinkovitá péra: obojek nákrční, zprvu jen z úzkých, vlnitých per, později se jeví kratším a pera jeho jsou širší a vlnatější.

Supové obývají celý svět mimo Australii. Zdržují se v horách nebo skalnatých krajinách, mnozí i v lesích, odkud zaletují do krajin okolních za potravou, kterou tvoří různé zdechliny, hlavně ssavců, leč i odpadky lidské. Toliko z nedostatku vrhají se na živá zvířata. V teplých krajinách, kde jen zřídka naleznou vhodných látek k utišení hladu, stávají se z nich hrobaři a čističi ulic a cest — „zdravotní policie“ říkáme a jsou tu pokládáni všim právem za zvířata užitečná a dle toho i ochrany se jim dostává. Rádi pijí a se koupají. Jest jich známo něco přes 20 druhů.

1. rod: Neophron, Savi.

Slabý, protáhlý zobák je dlouhý jako hlava a ozobím je pokryt přes polovic; nozdry jsou odkryté, nadél položené a probíhají rovnoběžně s okrajem čelisti; hlava s hrdlem je pokryta neúplně kratičkými, chumáčkovitě seskupenými pírky vláskovitými, ostatní krk vzadu pokrývá dlouhé zahrocené peří; ocas je klínovit; 3. letka nejdelší, 1. delší 6.; běháky neopeřené a hrubě síťkované, prsty pokryty štítky, chodidla jemně bradavičnatá. Znány jsou 4 druhy.

Sup mrchožrout (*Neophron percnopterus*, L.)

Rus.: Sterv jatnik; pol.: Ścierwnik biały, sęp egipski; chorv.: Sveti lješinar; srb.: Crkavica bijela; něm.: Der Schmutzgeier, der schmutzige Aasvogel; (arab. Racham).

Druhový znak s popisem: Zobák slabý a velice protáhlý; obličej s hrdlem lysý; **Tab. 1.**
dráp středního prstu dlouhý a slabě zahnutý, u zadního prstu za to veliký a velmi **obr. 2.**
ostře zakřivený; letky jsou hnědočerné, ramenní jsou na konci vnějšího praporu světlešedé. Zbarvení starých ptáků je většinou bílé (špinavé); mladí jsou tmavohnědí. Ocas stupňovitý a ze zadu hlavy až po vole jsou kučeravě peřiti. — Délka 60—68 cm, v rozpjetí 150 cm, ocas 21·5 cm, zobák 7 cm.

♀ je na hlavě bledší. Ozobí je žluté, konec zobáku černohnědý; oko starých je žluté, mladých rudohnědé, běháky s prsty zažloutlé.

Blízký příbuzný jeho jest sup kapucín (*Neoph. pileatus*, Burch.), který obývá střední Afriku od Senegalu až po Habeš a na jih až do Kapska; v severní Africe není. Tím, že odstraňuje v horkém pásmu všechny látky zahnívající, je pro domorodce tamní velice užitečný a jest proto všude ctěn, rád viděn a chová se jako poloviční pták domácí. — Jiný příbuzný je mrchožrout indický (*Neoph. ginginianus*, Lath.); je menší a má žlutý zobák.

Sup mrchožrout je domovem v sever. Africe, na poloost. Arabii, M. Asii a východně až v severozáp. Indii; dále na Kanárech a ostrovech mysu Zeleného. V Evropě se vyskytuje ve Španělsku, již. Francii, na Sardinii, již. Itálii, na ostr. Maltě, v již. Uhrách, Dalmacii, Bosně, na poloost. Balkánském a souostroví řeckém. Měl se hnízdit také na Salevě ve Švýcarsku jakož i v Bukovině, v Sedmihradsku, (pohoří Fogara), v gubernii Podolské v Rusku. To bude asi nejsevernější jeho známé hnízdiště v tamních Chonkovických skalách při ústí řeky Ladavy do Dněstru na panství Mohilovském. Odtud 1 exemplár (star. ♂), střelený 30. dubna 1871. je zařazen do sbírky muzea Dzieduszyzských (nyní zemského) ve Lvově.

Sem tam zaletne i severněji, protože byl v Anglii už dvakrát uloven.

Ve svých hnízdištích se objevuje již v únoru a březnu, načež opět v září odtaňuje a to až do jižní Afriky. Reiser jej našel nezřídka se hnízdícího v Bulharsku a na Černé Hoře, kde počátkem května se zjevuje. V našich vlastech dosud se neukázal, alespoň o něm není žádných záznamů a v české ornis dosud chybí naprosto.

Lesům se vyhýbá, zvláště rozsáhlým a také ani na stromech si neodpočívá, vždy a všude přednost dáváje krajinám hornatým, skalnatým; také suché stepi spíše vyhledává než kraje žírné. Zaletuje na pobřeží mořské a uchýlí-li se do nížin, musí býti aspoň skalní sluje s kolmými, až převislými stěnami poblíž, aby tu mohl odpočinouti. Rád provází karavany na poušti, kde hned výkaly lidské i zvířecí jakož i zdechliny požírá.

Hnízdo umísťuje obyčejně na úzkých výstupcích skalních nebo ve slujích na místech téměř nepřístupných. Tu pak se jich hnízdívá po-

blíž sebe několik párů. V Egyptě používá (dle Heuglina) i pyramid ku hnízdění se a v Indii pak mimo skály a útesy skalní i pagod, mešit, velkých budov, mausolei a jen zřídka stromů. Oblíbeným hnízdištěm jest mu město Cañihrad (dle Alléona) a to čtvrti turecké, kde je tento užitečný pták tuze vážen a požívá naprosté ochrany, kdežto evropské čtvrti se vyhýbá. Zřejmě z toho, kde panuje čistota a pořádek. Hnízdi se tu na cypřiších a na mešitách a Alléon odhaduje počet ročně se tu vyvedených mláďat na 1000 kusů.

Násada záleží ze 2 silně břichatých nebo podlouhlých vajec, jež jsou na zažloutle bílé skořápce tmavo nebo růdohnědě skvrnitá a mramorovaná, jednotlivá i purpurově černé skvrny a čmouhy vykazují. Průměrná velikost 66×50 mm, váha 8 k g; prázdná skořápka žlutě prosvítá. Zajde-li hnízdící se ♀, ujme se vajec ♂ a sám je vysedí.

V Africe všude je mrchožrout ptákem přitulným, krotkým, nejsa, jak víme pronásledován, protože je velice užitečným. Tam, kde tomu tak není, je naopak plachým a opatrným. Kráčí-li po zemi, připomíná velmi krkavce a i jinak prožívá valnou část doby denní v pohybu; perutí svých kolik hodin denně používá skoro jen ku vzdušnému reji — a pátrání, spojuje příjemné s užitečným.

Lítá-li, takořka pluje, ani skoro křídly nepohybuje a tak uletí daleký kus cesty, drže při tom krk natažený, že by mohl býti snadno za letícího čápa považován. Po důkladné hostině sedává po dlouhou dobu na jednom a témž místě v „snivé zadumání“ jsa pohřížen — tráví, než jej opět nové starosti o živobytí přimějí ku další práci. Na jihu a v Nubii poletuje často ve velkých společnostech, jež provozují překrásné reje ve vzduchu a které také společně i na lov vycházejí, snášeje se vždy pokojně.

Již staří Egyptané si jej nadmíru vážili a požíval u nich, jako dosud ještě u mohamedánů, takové úcty, že byl nejen všude trpěn, ale nikdo se mu neopovážil ublížiti.

Živí se všelikými odpadky kuchyňskými a jinými, jakož i mršinami a zvláštní lahůdkou jsou mu lidské výkaly; při tom lapá i všelikou havěť lidem obtížnou, jako potkany, krysy, myši, ještěrky a jiné plazy a jest jedním ze členů zdravotní policie horkého zeměpásu.

Že by si jej kdo choval doma v zajetí není doposud zjištěno. Vycpavači ptáků „pějí hymny“ nad prací s některými z těchto ptáků zvlášť a supů vůbec.

2. rod: Gyps, Savi.

Dlouhý, stejně silný a husímu podobný krk je pokryt i s hlavou vlnitým chmýřím, čímž je dostatečně tento rod, k němuž samí velcí ptáci náležejí, dokumentován. Zobák kratší středního prstu bez drápu; běhák zpředu je do $\frac{1}{3}$ délky opřen, vzadu lysý a neopeřená částí jeho jsou

sítinatě šupinaty, prsty shora štítnaty jako u následujícího: ocas 14perý; kolem kořene krku tvoří peří jakýsi límec; kol uší není žádného významného kruhu ze vzpřímeného peří; víčka oční jsou bezřasá; ramenní (lopatková) pera nejsou vztyčená a pohyblivá, nýbrž ostatnímu peří na spodku podobná. Z 8 známých druhů pojednáno tu o jednom a o dvou pouze zmíněno.

Sup bělohlavý (*Gyps fulvus*, Gmel.)

Noh popelavý. — Rus.: Grif bělogolovij; pol.: Sup plowy, sęp rdzawy; chorv.: Bjeloglavi lješinar; srb.: Sup bjeloglavi; slovin.: Plešec; něm.: Der Weisskopfgeier, der Gänsegeier.

Druhový znak: Hlava s krkem porostlá je krátkým bílým chmýřím, lysá místa na hlavě a krku jsou šedá jako olovo; na kořeni krku je chumáč (límec) z úzkých přihrocených bělavých per, ostatní peří až na černé letky a pera rýdovací jest barvy bledě rudošedé, až kalně načervenalé šedohnědé se světlejšími stvoly per; běháky jsou namodralé šedy. — Délka 11 dm, v rozpjetí 26 m, ocas 33 cm, zobák po slemení 88 cm, běhák 10·7 cm.

Mimo uvedené sluší dodat, že je zobák černošedý, povrchu světlejší, ozobí namodralé, shora černé; oko tmavohnědé. — ♀ jest nápadně větší ♂; většinou je barev světlejších. V šatě mladých je dole na krku pernatý chumáč, peří po těle je úzké, velmi úzce přihrocené a vlnající, kdežto peří starých ptáků je krátké rozčísnuté a vlasovitě kučeravé. Zbarvení mladých je většinou rezavé.

Blízcí příbuzní jsou: sup krahujový (*Gyps rüppelli* Bp.), tmavo šedohnědý, peří bíle lemovaného, od čehož pták vypadá strakatě; hřbet má skoro čistě černohnědý, oko stříbrošedé, zobák u kořene žlutý, ku konci olivově šedý s černým ozobím; běhák tmavošedý. Domovem je v severových., vých. a jihozáp. Africe. — Sup plavý (*Gyps kolbi*, Daud.) podobný bělohlavému, je zbarvení plavohnědého a úplně černého zobáku; již. Afrika.

Ze všech supů v Evropě se vyskytujících je tento sup nečastějším a nejrozšířenějším druhem. Obývá země kol Středozemního moře, jsa rozšířen na východ v Asii až do zemí Himalayských; hojným je však v celé sever. a vých. Africe až po Zanzibar. V našem dílu světa žije v Španělsku, na Sardinii, Sicilii, spoře jen v Itálii. Za to hojněji se vyskytuje v jihových. zemích evropských a M. Asii až do Turkestanu. Na celém polostr. Balkánském je častým hnízdivcem a lze jej nalézt v Bulharsku, Dobružji, Valašsku, Bosně, Sedmihradsku a již. Uhrách. Severněji odtud byl už častokrát pozorován, jako ve Vých. Prusku, Dánsku,

Obr. 65. Hlava a krk supa bělohlavého.

Tab. I.
obr. 3.

Hollandsku, Irsku a Normandii. Také z našich vlastí máme po ruce četně záznamů o ulovení supa bělohlavého a dle jedné zprávy ze Slezska měl prý se hnízdit u řeky Visly. Nejposlednější záznam pochází z 1908 ze 3. června, kdy byl uloven u Sudoměře na Františkovy dráze v již. Čechách (měřil v rozpjetí 265 cm a vážil $8\frac{1}{2}$ kg — N. Politika, Lesn. Týdenník III. 1908 s fotogr.). V ostatních zprávách tuto pomlčím a koho by zajímaly nalezne je u Friče (Obratl. země české), Šíra (Ptactvo české) a po různu v časopisech uloženy. Toliko v hromadných zjevech z poslední doby se zmíním. Tak asi 12 supů se objevilo 24. a 25. května 1900 u Luže (Vys. Mýto), a z nich 1 zastřelen a 2 postřeleni a chyceni (Lov. Obzor III.). R. 1890 v říjnu 7 kusů jich pozorováno u Brna (dle Čapka).

Sup tento, zdá se, že je po přednosti obyvatelem skalním a proto jej nalezneme zhusta poblíž hor se strmými skalními stěnami, jež hraničí s blízkými rovinami anebo plochým pobřežím mořským. Vždy má raději takové než ony, jež se ztrácejí v nejvyšších regionech velehor. Není však vyloučeno, že vezme za vděk i takovými krajinami, kde právě vhodných skal není, ale za to vsoké staré stromy, na kterých si i hnízdo zakládá.

Nejsevernějším jeho hnízdištěm a spolu nejvzácnějším sluší pokládati dle Brehma Alpy solnohradské. Hnízdo samo bývá zbudováno na vysokých, strmých a nesnadno přístupných skalních výstupcích, zhusta i ve slujích, nejsou shora viditelná a tím před deštěm chráněna. Jest to nanesená vrstva větvíček a různých suchých bylin a obyčejně od polovice února bývají v něm 2 a jen zřídka kdy 1 vejce v drsné skořápce, takřka vrásčité, barvy špinavě bílé a za vzácná sluší pokládati, jsou-li rudě skvrnitá. Dle Reye činí průměrná velikost 40 vajec 92.4×69.2 mm, váha 21—27 g. Proti světlu prosvítají skořápky modrozeleně. Doba vylhování má trvati 5 neděl (Dr. Krüpper). Naleznou-li supi vhodná hnízdiště, bývá pak vždy více hnízd ve vzdálenosti 100—200 kroků pohromadě. Chceme-li ♀ s vajec sehnati, třeba silně zatleskati rukama anebo se tak také děje výstřelem z bambitky. Pták se objeví venku před slují, nějakou dobu se opatrně rozhlíží, načež se vrátí na hnízdo, jsme-li totiž dobře ukryti, aby nás nepozoroval. Na stromech nalezne se jeho hnízdo jen tuze zřídka.

Jest ptákem líným, žravým a zbabělým; to jsou tak nejhlavnější rysy jeho povahy. V celku létá volnými pohyby perutí, avšak je s to v závitnici až do nedozírné výše se vznést a odtud pátrati po potravě. Týmž způsobem pak se zase k zemi spouští, nalezl-li kořist nějakou. Dle Jourdaina pohybuje sup v letu oběma nejkrajnějšími letkami libovolně bez ohledu na ostatní a rovněž je může od těchto nezávisle do odchylné polohy uvést (Aquila 1907.).

Je-li potravy s dostatek, nacpe se tak, že vole jeho jako naditý pytlík vystupuje z těla, při čemž se stává takřka nehybným a lze jej

buď polapiti živého anebo kyjem utlouci, aniž by byl s to odlétnutím se spasiti. Nasycen sedá po kolik hodin nepohnutě na jednom místě, křídla máje spuštěna, peří načechráno, krk esovitě zahnut a hluboko mezi ramena vtažený; z nozder pak mu neustále vytéká hnusně morově páchnoucí tekutina, jakož i sám pták zapáchá pronikavě mršinou.

Po zemi kráčí dost obstojně, druhdy i dost vytrvale a skočmo.

Živí se pouze mršinami a byť byly i u rozkladu sebe větším. Aby chytil živou kořist, na to je příliš neobratný. Nanejvýš si té radosti popřeje na obojživelnících anebo drobných, zdoluhavých živočiších. Tak z Kapska se oznamuje, že supové bělohlaví tam sbírají kraby, mušle a vyvržené na břeh ryby a kromě toho si rádi pochutnávají na želvách bahenních a hlewýždích, jež i s ulitami pohlcují. Nalezne-li sup větší zdechlinu, počíná svou hostinu především u dutiny břišní, kterou protrhne, aby se zmocnil vnitřností, z nichž především srdce a játra nejdříve požirá. Potom svým ostrým zobákem řeže kusy, pomáhaje si tu úspěšně svými pařáty. Kůži s chlupy či srstí zpravidla nepohlcuje.

Všichni, kteří měli příležitost život tohoto dravce dokonale poznati, jsou v tom za jedno, že je to pták naprosto užitečný, jako předešlý sup mrchožrout. Že sem tam snad postřelenou nebo zastřelenou zvěř dříve nalezne než lovec a také si ji hned přivlastní, to mu přece rozumný člověk nebude bráti za zlé.

Jen řidkou výjimku zajatý sup úplně a skutečně zkrotne. Vždy a vždy zůstává plachým a potutelným, pročež jest se ošetřovateli jeho míti dobře na pozoru před jeho hroznými klofci, jež obyejně na obličej jsou řízeny. Útočí-li na svého odpůrce, skrčí hlavu dolů jako dorážející husa nebo houser, načež funě žene se na nepřítele, vymrští bleskem rychle zobák a kde jen kůži zachytí, tu jistě se okáže krev. Naproti tomu z mládí vychovaní supové stávají se přítulnými a snesitelnými vůči svým životelům a svému okolí vůbec a možno jej naučiti i vyletování a vletování. Shledalo se u zkrotlých, že čerstvému masu dávají přednost před páchnoucím, a jak už zmíněno, jeví zvláštní zálibu na srdci a játrách, jakož i rádi „obírají“ kosti. Do mrtvých ptáků jen tehda se dávají, jestliže je na jednom místě do hola oškubeme; že by chuchvalce vydavovali, nebylo nikdy pozorováno. Čerstvou vodu rádi pijí a neméně rádi se i koupají; dlužno jim tedy poskytnouti k tomu příležitosti.

Konečně upozorňuji, že není radno všechny zprávy o supech bráti za bernou minci, ať už se vyskytují ojedinelé v různých žurnálech (a tu zvláště) anebo „odborných“ loveckých zprávách. Němci zovou každého většího dravce „Geier“ (= sup) i káni na příklad a tu zpravodajové překládají z německé lokálky doslovně „sup“, častujíce tak české čtenáře korunovanými nesmysly o zastřelených supech. Letos (1908) přinesla „Nár. Politika“ takovou podařenou lokálku o „3 bílých supech“ u Vrchlabí ulovených (a byly to tři káně rousné = Schneegeier, při výrovce ulovené). R. 1906, tuším, týž žurnál přišel se zprávou o sou-

žení chudých horalů šumavských, jimž v zimě supové z kurníků a chlívků kuřata vytahovali!! Faktum! Tohle se tiskne ve vážném listě, ani „Svět zvířat“ by to neotiskl. Podařené výkazy lesních úřadů o zastřelené „škodné“ — rovněž z němčiny překládané — už přestaly o supech mluvit, dík Rozmarově odborné literatuře lesnicko-lovecké. —

3. rod: Vultur. Brisson,

Silní, velcí ptáci, těla mocného, krku kratšího, hlavy větší se silnějším a vyšším zobákem než jsme poznali u předchozího rodu. Zobák je delší středního prstu bez drápu; běháky jsou skoro kolkolem opeřeny, zpředu až nad polovic, vzadu úzkým proužkem až na ⁴/₅, jich délky lysé části jsou sífovány a štítkovány jako u předešlého; ocas je 12perý; kolem krku až po šíji vystupuje pernatý límec (kapuce), nad nímž je pak krk holý či lysý; vlnaté opeření vrchu hlavy ostře vyběhá na týlu a od něho jsou odděleny tlustá obočí ze štětinkovitých pírek; kolem uší jsou tuhá, chumáčkům štětinek podobná, pírká; na ramenou jsou dlouhá, napřímená a kypře složená pera, zahalující se stran vole. Známý jsou 4 druhy.

Sup hnědý (*Vultur monachus*, L.)

Sup popelavý, mnich. Rus.: Černoburyj grif, šeryj grif; pol.: Sęp kasztanowaty, szary; chorv.: Sivi lješinar; srb.: Sup starješina; slovín.: Sivi jastreb; něm.: Der Kuttengeier, Mönchseier, grauer Geier.

Druhový znak: Celkové zbarvení tmavohnědé; krk přes polovic lysý, namodralý; chmýří mezi peřím nákrčním vystupující tvoří při vtaženém a tím do předu vystrčeném lysém místě krku napřed srdcovitý límec, trojhrannou opeřenou skvrnu uzavírající; na každém rameně je chumáč pohyblivého peří; ocas přesahuje složená křídla; běháky jsou od kořene až přes polovic dolů opeřeny a lysá místa na nich jsou špinavě pleťové barvy; nákrční kučery složeny jsou z volných, širokých a zaokrouhlených per. — Délka 110—115 cm, v rozpětí 270 cm, křídlo 78 cm, ocas 40 cm, zobák přes slemeno 11·3 cm, výška běháku 13 cm, z čehož na opeřenou část připadá 9·5 cm.

♀ se rozeznává o něco tmavším zbarvením, jsouc poněkud větší ♂. Mladí hnízdoši (dle Reisera) mají lysá místa masobarvá, ostatní tělo zahaleno do tmavošedého chmýří, které jest poněkud do žlutava, přecházejíc na lýtkách je pokryt bílým chmýřím; běháky modrošedé. Domovem je snadno od mnohem světlejších hnízdošů orlosupa a docela bílých hnízdošů supu bělohlavého (*Ornith. Monatssch.* 1907 s barevným obrazem hnízdoše supu hnědého.)

Příbuzné druhy jsou: sup ušatý (*Vultur auricularis*, Daud.), veliký jako sup hnědý s lysým bledě šedým krkem a hlavou a začernalým záhlavím; peří má tmavohnědé s černými letkami a pery rýdovacími, na lýtkách je pokryt bílým chmýřím; běháky modrošedé. Domovem je v severových. a již. Africe a byl uloven již na ostrovech Kanárských. —

V těchže krajinách žije ještě jiný sup, *Vultur occipitalis*, Burch., který je menší našeho a má vole, hlavu nahoře a vzadu porostly hustým bílým chmýřím; na šíji jest chumáč kučeravých per; ostatní peří je černé, jen poslední letky ramenní, břicho, spodní ocasní krovky a opeření lýtkové = stehenní jsou bíly.

Sup hnědý je obyvatelem zemí středomořských a je tu skoro tak rozšířen jako sup bělohlavý. V Asii se vyskytují ještě východněji, neboť i v Číně jej znají, severně pak byl pozorován na Kavkaze u Tiflisu a v již. Uralu, jižně pak v Himalajích a Indii, zhusta se vyskytuje v M. Asii. V Africe je znám z Alžíru, v zemích Atlasem prostoupených a na části západního pobřeží, kdežto v Egyptě je vzácností. V Evropě obývá hlavně lesy jižních zemí ať v rovinách nebo na horách. Tak není řídkým zjevem v Portugalsku, v Španělsku už řidčeji jej nalézáme nežli předešlého, dále na Sardinii, v Řecku spoře, četně zase v nížinách podunajských až do Dobruždi. Neméně hustým jest v přilehlém Bulharsku a Valašsku, Srbsku, Bosně, Hercegovině, Srěmu, Slavonii, Chorvatsku. Dále byl již uloven nebo pozorován v Sasku, Čechách*), Slezsku rak. (3×), na Moravě (1873 ze 4—5 kusů 1 střelen u Frenštatu, 1 u Hochwaldu chycen živý, zmoklý, a 1 u Místku zastřelen), v Braniborsku, Meklenbursku, Šlesvik-Holštýnsku, Dánsku, Vých. Prusku, Kursku a Livonsku. Ode dávna pověstná hnízdiště supů v Kazaňském průmysku v Uhrách náležejí už také minulosti. Jak Lintia v „Aquila“ 1907. sděluje, zmizeli sup bělohlavý i hnědý z této krajiny úplně a ještě jen nějaký pár supů mnohožroutů se tu udržuje. Bezohledná horečka sběratelská i jakož i nerozumné předhazování otrávené újedi zavinily tuto mizerii.

Na Fruška Gorě, úrodném to kraji na Srěmu v již. Uhrách, bylo navštíveno zvěčnělým korunním princem Rudolfem ve společnosti zesnulých ornithologů německých, Al. Brehma a šl. z Homeyerů, před více než 25 lety asi 6—8 hnízd supů hnědého, jež se nalezala na věkovitých stromech v výši asi 1000 m nad m; byly to hlavně duby, buky nebo lípy v nejhustších porostech stojící a hnízda byla vždy tak založena, že hnízdící se pták měl pohodlný výlet z hnízda. Zpravidla volívali ke zbudování obrovského hnízda silný vrchol některého stromu velikána, jehož suché větve jako páže vzhůru trčely a na kterých ♂ rád odpočíval. Jak řečeno, hnízdo je tak veliké, že ptáka v něm viděti není a průměr jeho se pácí na 1¹/₂ m, výška asi na 75 cm a složeno bývá ze silných oklestků, jichž mezery tenčími větvíčkami jsou jako vyplány; plochá jamka pak je upletena z jemných haluzek. V II. nebo III. bývá v něm 1 vejce o silné skořápce; zřídka se naleznou 2 vejce, ne-

*) Před několika lety byl postřelen blíže Jaroměře a chován (zdali dosud?) ve voliérě v tamním parku, kde jsem jej 1902 viděl. Paliardi píše: »R. 1838 byli u Kr. Hradce v měsíci srpnu 2 kusy zastřeleny na ovesném poli jistým mlynářem. Obývá prý východní pohorí v Královéhradeckém kraji.«

uživil by, chuďas, více mladých a drobná sýkorka jich musí uživiti (a také uživí) 12 i více. Ovšem, známe toho příčinu, proč tak a nejinak se děje a není jen jediná příčina ta. Vejce má skořápku barvy bílé nebo nažloutlé a je více méně hustě rezavě skvrnito nebo čárkováno a jen zřídka skvrny ty scházejí. Skořápka uvnitř prosvítá žlutočerveně. Dle Reye jest průměr velikost 80 vajec 89×66.5 mm, váha 21—28 g. Mláďata potřebují plné 3 měsíce času než jsou schopna letu a poněkud samostatnosti.

Kde se hnízdí orlové skalní s těmito supy pohromadě, panuje mezi mocnými dravci a sousedy výslovné nepřátelství, které často dochází v svého projevu v krutém zápase. A ku podivu, větší sup obyčejně před břitkými spáry menšího orla musí prchati. Zápas takový podrobně vyličil očitý svědek korunní princ Rudolf (Cab. Jour. 1879 str. 23), jakož i v jeho „Ornith. Beobacht.“ str. 6—8.

O své mladé je daleko pečlivější než kterýkoli orel a proto jej není tak nesnadné při hnízdě zastřeliti. Oba staří se ve hnízdění střídají a nebyl-li v době té párek vyrušován, používá hnízda po několik let za sebou. V bezlesých krajinách dovede se sup hnědý tou měrou přizpůsobiti poměrům, že se hnízdí na výstupcích skalních shora chráněných nebo ve slujích skalních (jako bělohavý); to však je celkem úkazem velice řídkým. Na skalách — je pravda — rád si odpočine v odpoledních hodinách.

Krásný jest jeho let, když se velebně nese a vznáší na mohutných perutích svých, často u výši, v níž mizí lidskému zraku. Obraz letícího supa, praví Brehm ml., líší se od téhož obrazu supa předešlého poměrně širšími a poněkud hrotitějšími křídly, jakož i delším ocasem.

Jest jedním z největších evropských ptáků. Má kratší a silnější krk než předešlý, zobák více orlovitý a křídla širší, peří hustší a měkčí; jest také — mimo Uhry — řídkším zjevem než předešlý. Živí se podobně mršínami všech zvířat, buď si hodně páchnoucimi nebo čerstvými, zvláště však živočichů srstnatých, jichž kůže polyká s masem a jesti jej tedy považovati za dobrodince oněch teplých a horkých krajů, neboť zbavuje tyto končiny otravných látek, jež by jinak vzduch musily kaziti. Zvláště nařízeným zobákem, který má ostré okraje a vpředu ku konci je jaksi rýhován a malým nárůstkem opatřen, jest s to velice jemně a důkladně maso s kostí obrati, byť bylo i zaschlé. Brehm a Heuglin shledali, že i živá zvířata napadá a usmrcuje, na př. kozy, zajíce, ale i sysly, ještěrky, želvy. Heuglin se přišoulal v Řecku k tlupě asi 8 supů hnědých a shledal k svému velikému překvapení, že se živili dost velikými želvami pozemními. Požírál-li tento sup kořist srstnatou, vydává pak chuchvalce, čehož u pouhých mrchožroutů (viz oba předešlé) se nepozorovalo. Praeparator vídeňský, Hodek, však pochybuje o tom, že by napadal churavé ovce, jak sám nikdy nepozoroval, ač mnoho supů těch na svobodě měl příležitost pozorovati (Wiener Mittheil. 1887).

Nasytil-li se důkladně, pak je nemožný a dá se lapiti rukama anebo ubiti, právě tak jako je-li hladem mořen, jako se stalo 1895 v červnu u Schneckendorfu blíže Brniště (v severozáp. Čechách viz Hugo's Jagdtz. XXXVIII.)

V zajetí, je-li polapený vězeň starý, není sice tak zlomyslný jako předešlý. leč je třeba býti vždy opatrným u ptáka, který dovede tak kousati. Z mláďi vychovaný sup hnědý jest také krotký a přítulný k svému pánu, avšak chová se i přes to vždy odměřeněji a zdrženlivěji než bělohlavý strýc jeho. Masu ssavců dává přednost, ale ptáky požírá též; ryb však, byť i hladový byl nevím jak, se netkne. Obzvláštní pochotkou jsou mu kočky a vnitřnosti zvířat; vody jest mu třeba ke koupání i pití, čehož se obyčejně opominá.

II. čeled': Supové Nového Světa (Catharidae).

Zobák na kořenu porostlý měkkým hrbolovitě bradavičnatým ozobím, na jehož kraji jest tvrdá rohovitá koncová polovina zobáku oddělená zvláštním zářezem (zaškrcením); veliké nozdry jsou otevřeny a ovální podoby; hlava, jakož i krk blíže hlavy jsou lysy a zdobený všelijakými výrůstky, záhyby, vráskami a hrbolci kožnatými pestře zbarvenými, jež jsou vespolek s ozobím spojeny (třeba si připomenouti poněkud našeho známého krocana), tvoříce v celku prazvláštní, neobyčejnou výzdobu hlavy ptákovy. Mohutné běháky prozrazují mrchožrouta jsou silné, tlusté, ačkoli drápy se zobákem jsou poměrně slabší než u supů našich; křídla jsou dlouhá, zahrocená a rovněž dosti dlouhý jest ocas. I anatomicky liší se vnitřním ústrojím od ústrojí supů našich zejména orlosupa. Žijí vesměs v Novém Světě a známo jich několik druhů.

1. rod: Sarcorhampus, Linné.

Zobák poměrně štíhlý a dlouhý, povrchu zaoblený, se stran smačknutý, u předu silně hákovitý. U ♂ je vyzdoben vysokým kožnatým hřebenem shora u kořene a na bradě takovými též laloky; krk je prostředně dlouhý; běháky vysoké o dlouhých prstech; křídla taktéž dlouhá a úzká, ocas dlouhý. Peří na těle je drobné, barev jasných a dosti pestrých; hlava s krkem vespod jsou lysy. ♂ je větší ♀.

Kondor americký (*Sarcorhampus gryphus*, L.).

Popis: Starý dospělý ♂ je dvojbarevného peří s nepatrnými odstíny. Veškeré peří na těle je černé, slabě do modra lesklé; ruční lebky černé, bez lesku; letky ramenní jsou na vnějším praporci bílé, křídelní krovky bílé, hebké, vlasovitě vlnaté a dlouhé; obojek kolem kořene krku je rovněž utvořen z bílých chmýřitých per, jež

Tab. I. se napřed nestýkají. Lysá hlava vzadu a obličej s hrdlem jsou tmavošedí, od kteréž
obr. 1. barvy příjemně se odráží (hlavně u ♂) úzký, kožnatý, korálově červený bradavičnatý
 lalok z předu na hrdle, spojující se teprve s oběma vráskami postranními. Krk ve-
 spod s volem je pak už barvy jen růžové; oko granátově červené a patrně stářím
 této barvy nabývá; zobák povrchu černý jako roh, po stranách a u konce je za-
 žloutlý; běhárky tmavohnědé. — Délka ♂ 102 cm (♀ o 25 cm menší), v rozpjetí 275 cm
 (♀ víc než o 20 cm menší; křídlo 1·15 cm. ocas 37 cm (dle Humboldta).

Vlastní kondora je již Amerika a zde obývá výhradně Kordillery
 či Andy, kde si libuje v pásmech nejvyšších (3—5000 m). Rozšíření jeho
 sahá od rovníku až asi po 45° j. š. Dle Brehma se hnízdí v Patagonii
 a při úžině Magellanově druh *Sar. magellanicus* na strmých ska-
 lách samého Pobřeží a v Peru a Bolívii typic. druh *Sar. gryphus*.
 Zaletuje zhusta až k samému moři a létává v nedozírných výškách
 nad nejvyššími vrcholy hor Andských, Kalifornie hostí už velice vzác-
 ného a blízkého vyhubení kondora kalifornského (*Sar. californi-*
cus). V Kolumbii a Equadoru jest jeho zástupcem *Sar. aequa-*
torialis.

Způsobem života připomíná celkem naše supy. Mimo dobu hnízdění
 se, kdy žijí po párech, sdružují se v menší tlupy. Místy odpočinku jsou
 jim příkré, vysoko položené útesy skalní a dle nahromaděného trusu,
 lze mítí za to, že se rádi zase na tato místa navracejí. Letem klidným
 vznáší se tento majestátný dravec ve výši pátraje bystrým zrakem po
 kořisti. Jakmile se mu to podaří, vrhá se netoliko on, ale i dříve ne-
 pozorovaní soudruzi jeho na vyhlídnutou kořist. Po dobré hostině za-
 letují v době polední na svá oblíbená stanoviště, aby tu v klidu vytrávili.
 Jako supové St. Světa jest i kondor americký výslovným mrchožrou-
 tem a proto výhradní jeho způsob lovů jest slídění po mršinách všeho
 druhu. Avšak i živá zvířata dovedou neunavně pronásledovati, až se jich
 konečně zmocní. I člověk bráníci svůj dobytek před nimi nezřídka
 bývá dravci těmi ohrožován ačkoli domorodí Indiani jednomyslně doka-
 zují, že člověku nebezpečným nebývá. Oni kromě toho tvrdí, že na
 kořisti prý vyhledávají nejdříve srdce. Dutinou při tom povstalo vy-
 tahují vnitřnosti, zuřivě je hltajíce, aby ukojili svůj veliký hlad, co zatím
 ostatní se rvou o měkké části těla na povrchu.

Hnusná je podívaná na hodující kondory jako na supy. Jsou nasycen
 je leniv a nemotoren a těžko jest mu potom vzlétnouti. Z té příčiny
 zbavuje se vrhnutím části potravy ve voleti uložené, je-li nucen od-
 létnouti. Ačkoli jinak postavou svoji je ptákem vskutku královským, impo-
 santním až na hltavost svoji, v pravdě vlčí, po důkladném nažrání (pře-
 žrání) hlavně sedí-li nehybně a celý schoulen u „hodovní tabule“ v páč-
 noucím ovzduší, celý pošpiněn, rázem pobledá jeho majestát a máme
 před sebou prasprostého a hnusného mrchožrouta.

Brehm ve II. díle svých „Ptáků“ při dravcích těchto obmezuje se
 výhradně na autentické zprávy dílem Humboldtovy, dílem Tschudiho
 a j. a my sami nuceni jsme také jen k těmto brátí zřetel.

Dle nich Indiani chytají kondory živé pomocí lassa na vnađu — omamujícími bylinami naplněnou — upevněného. Pták poživ masa, přiotráví se a když pak je dokonale nácpan, není jim za těžko se jej zmocniti. Mimo to používají i zvláštních pastí. Také přirozených lapadel, t. j. skalních prohlubin, úzkých roklin, kde sletnuvši se kondori na před-

hrozenou újeď nemohou se odtud dostat a bývají pobiti.

Tschudi byl při takovém lovu a bylo 28 kondorů takto uloveno.

Podobně se o něm zmiňuje i Vráz (Napříč rovníkovou Amerikou).

Živých ptáků používají domorodci k „býčím zápasům“.

Mořice je před tím hladem, v den zápasu uváží ptáka každému býku na hřbet, jež prve oštěpy do krve rozbořili: Hladový pták rve ztrýzněnému zvířeti

maso z těla a to uděšeně a zuřící pobíhá po zápasišti, hledíc se hrozně bolesti zbavit. Krutá to zajisté zábava surových divochů! Ale' táži se, oč lepší a „ušlechtilejší“ jsou býčí zápasy v civilisované Evropě?

Kondora chovají v zajetí, ačkoli v zool. zahradách není zrovna častým zjevem.

Podivuhodnou zprávu přinesl svého času časopis Ornith. Monat-

Obr. 66. Kondori sletují na kořist.

schrift 1901, dle níž byl chycen kondor 28. srpna 1900 v Tyrolsku ve skupině Fervallských Alp u Sv. Antonína. Je to mladý pták našeho druhu a podle udání ovčákova, který jej živého polapil, zadával mu ještě s jedním takovým ptákem (?) 4 ovce. Zbytky poslední kořisti staly se mu však osudnými, chytil se při nich do zcela primitivní pasti ovčákem zrobené a nastražené. Vycpán je uložen v inšpruckém museu. Kterak se dostal tento jihoamerický pták do Alp bylo záhadou nevysvětlitelnou. Dr. A. Girtanner ze Sv. Havla ve Švýcarech, který tehdá zajímavý zjev ten v „Mitth. des Nieder-Oesterr. Jagdschutzver.“ popisoval, vybízel celou evropskou veřejnost ku pomoci*). Konečně bylo zjištěno, že prchl ml. kondor ze zoolog. zahrady v Marseillu, jež se na vyzvání to přihlásilo a že jen tak se mohl dostat až do Tyrol.

Hnízdí se v době jižního léta nebo na jaře (náš podzim a zima). „Hnízdo“ staví na nepřístupných skalách, avšak stěží se může hnízdem zvatí, protože jen na nepatrné podložce snese ♀ svoje 2 vejce (108 × 72 mm), barvy leskle bílé. Z těch se vylihnu často obě mláďata šedým puchem pokrytá, jež musí dlouho zůstat ve hnízdě, anaf spoře rostou. Staří v čas nebezpečí statečně je bránívají.

Vraceje se opět ke kondoru kalifornskému, nemohu se nezminiti o vzácnosti ptákově v této době, kdy jak již podotknuto, jest na vyhynutí, ačkoli v 80 letech min. věku tak vzácným nebyl. Rancherové (majitelé stád) na pobřeží nemohou se zbaviti vlků a medvědů jinak, nežli předhazováním otrávené újedi a tou se otravují kondori, podléhající rychlým účinkům jedu. Kdoby dnes chtěl živého kondora v již. Kalifornii viděti, musil by se prodrati do nepřístupných skal a roklín tohoto území. A čerstvě snesené vejce jeho kupovati hraničí přímo na nemožnost. Neobyčejně vzácní a plaší tito dravci hnízdí se na tisíce metrů vysoko v nedosažitelných skulinách skalních na hranici věčného sněhu pohoří San Bernadino a San Gacindo. Nalézti hnízdo kondorů a vybrati je — toť senační událost v tamních krajinách. A nabízel-li by takový zapeklitý a zazobaný vajíčkář (oolog) třeba 5000 dolarů i více za čerstvé vejce kondorů, velice těžko by se našel zase takový odvážlivec, který by se o vydělání summy podobné pokusil. Akademie věd ve Filadelfii má ve své sbírce vejce tohoto kondora a tento poklad chrání velice důmyslně sestrojeným ochranným přístrojem — elektr. zvonkovým vedením totiž, které ihned spustí pekelný rámus při nejmenším pokusu nebo doteku vzácného vejce nepovolnou rukou. Stálo svého času vajíčko to maličkost — pouhých 2500 dolarů (přes 10.000 K) a to tehdá (v 80. letech) nebyla zrovna vejce tato ještě tak vzácná jako jsou dnes.**)

*) Viz aut. zprávu o tom ve »Vesmíru« 1904 str. 12.

**) Vyřato z aut. článku »Drahota vajec — pro sbírky« v »Lov. Obzoru« X. 1907 str. 18.

Kondor královský (*Sarcorhampus papa*, L.)

Popis: Nádherným a pestřejším svým zbarvením liší se tento druh od předešlého nápadně. Vybarvený ♂ je vsutku krásným ptákem, jsa na hřbetě a křídelních krovkách příjemně světle rezavobílý, na břiše a spodních křídelních krovkách pak čistě bílý; letky, část křídelních krovek k nim přiléhajících, jakož i pera rýdovací jsou černý; každá letka je mimo to na vnějším praporu šedě lemována; šedý obojek na kofeni krku je podobného útvaru jako u předešlého. Hlava je zdobena také různými kožovitými nárůstky; jsouc skoro lysá, barvy masové, je po obličeji a na temeni porostlá krátkými štětinkami, mezi nimiž pronikají tvrdě červené bradavky kolem očí a zdužené lalůčky a záhyby, jež se táhnou na zad hlavy. Lysý krk je světle žlutý; zobák je u kořene černý, uprostřed červený a na konci zažloutle bílý; ozobí je žluté a na čele při kofeni zobáku vytváří tmavý a laločnatě různě rozdělený nárůstek. Oko je stříbrobílé, stojáky tmavošedé. Ml. ptáci jsou celkem hnědí, na hřbetě tmavší, na kostřecí a kalhotkách bělaví. — Délka ♂ 84—90 cm, v rozpjetí sotva 2 m, křídlo 52 cm, ocas 23 cm.

Tab. I.
obr. 5.

Vlastí jeho jsou končiny od 32° j. š. po vsí Již. Americe a dále na sever přes rovník až do Mexika a již. Texasu je rozšířen; má prý se vyskytovat i ob čas i na Floridě. Na rozdíl od předešlého obývá tu výhradně kraje pralesem a vůbec stromovým porostlé bez ohledu, zda to v nížinách či pohorích. Na skalnatých horách beze stromů, jakož i na stepech ho nenajdeš. Shledalo se, že počtem jedinců daleko stojí za předešlým; jest tudíž vzácnějším.

Způsob života kondora královského, jež pro krásné zbarvení nazvali „králem“ supů (*rex vulturum*) a o němž již Humboldt zmínku činí, vyličili dostatečně mnozí z cestovatelů tropické Ameriky. Náš Vráz se o tomto kondoru nikde nezmiňuje.

Hřaduje rád ve větvích stromů ve společnosti sobě rovných a zdá se, že i on se vracívá vždy na zamilovaná místa, kde přespává. Ačkoli „královský“, jest i on mrchožroutem a přijme za vědek i zbytky hodů jaguarových. Jest ptákem opatrnějším a ne tou měrou hltavým jako předešlý kondor, ačkoli při vhodné příležitosti a v bezpečí dovede se důkladně „nasytití“. Potom majestát královský šíří kolem sebe hnusný, mrtvolný zápach; je-li lačen páchne velice pížmem. Mezi ostatní havěti mrchožravou požívá přece jakési vážnosti a úcty, neboť přiletuje-li kondor královský, praví Schomburgk, ustupuje ihned, očekávajíc až se nasytí a vzdálí, aby se divoce vrhla na zbytky a tak dohonila, oč přišla.

V zajetí se dá lehce ochočiti a pak zkrocený pták přilne k svému pánu a dovede jej vždy od cizího rozeznati.

Indiani dokazují, že se hnízdí v dutých stromech, ačkoli jiní o tom pochybují a tvrdí, že tak činí na mohutných stromech. Snáší také jen 2 bílá vejce a mladé jsou rovněž dlouho odkázáni na své živitele.

III. čeleď: Orlosupové či supové bradatí. (Gypaëtidae.)

Hlava úplně opeřená, čímž se podstatně od vlastních supů rozeznává; zobák velice protáhlý, víc než dvakrát tak dlouhý jako vysoký! svrchní čelist je u špičky silně hákovitě zahnutá a před tím poněkud zduřená, proto je tu vyšší než v prohloubeném středu; nozdry v ozobí umístěny jsou zakryty ku předu směřujícími štětinkami; právě takové štětinky nalezájí se na bradě a ty jsou prodlouženy do předu, vytvořují nápadný, rázovitý vous; křídla jsou dlouhá a zahrocená; 2.—4. letka jsou největší, 1.—5. asi rovně dlouhy; ocas je složen ze 12 širokých per stupňovitě seřaděných; běhák (stoják) asi rovně dlouhý jako prostřední prst a z většího dílu peřím porostlý; střední prst je delší předních prstů ostatních a s oběma je u kořene spojen; drápy slabé, stehna (vlastně lýtka) porostly dlouhými „kalhotkami“.

Krk má 13, hřbet 8, ocas 7 obratlů; prsní kost veliká, kosti ramenní a loketní silné, za to kosti nohou slabé. Jícen je velice roztažený a plný záhybů a také o žaludku lze tak říci; ten je mimo to i uvnitř četnými žlázami pokryt.

Jediný rod: *Gypaëtus*, Storr.

Znaky tytéž jako u čeledi. Známý jsou 2 druhy.

Orlosup bradatý (*Gypaëtus barbatus*, L.)

Sup bradatý. — Rus.: Borodač; pol.: Orłosęp brodaty; chorv. Brkati zer; srb.: Kostober, bradan, kostoberica žutoglava; něm.: Der Bartgeier, Lämmergeier.

Druhový znak: Ozobí, nozdry a kořen zobáku jsou porostly tuhými pírký štětinkovitými; na bradě je ku předu směřující štětinkovitý vous; stvolý per křídelních i rýdovacích jsou vně bílé; stojáky skoro šedomodré. Délka 108 cm, v rozpjetí 235 cm, křídlo 80.5 cm, ocas 51.5 cm, běhák 9.5 cm, zobák přes slemeno 10.7 cm. Toto jsou střední rozměry; u ♂ dlužno počítati o něco menší, u ♀ opět větší.

Tab. I.
obr. 4.

Dobrý obraz starého ptáka stačí ku poznání; krásné oko jeho má duhovku stříbrobílou, omezenou ohnivým kroužkem; běháky jsou zahnědly rohově šedé, prsty šedomodré. — ♀ se liší velikostí a bledším zbarvením. Mladší ptáci jsou však docela jinak zbarvení nežli staří. Jsou celkem tmavší a skoro jedné barvy; hlava s krkem jsou černo-hnědy; hrud, boky a břicho světle rezavohnědy, sem tam jaksi nejasně bledě skvrnité; všechny části povrchu těla jsou temnohnědy, vzadu na krku, ramenou a křídelních krovkách jsou světlé skvrny a lemy, mezi rameny je dosti per na špičce i osténce bíle skvrnitých; letky a ocas jsou jako u starých, uprostřed však více do hněda než do šeda.

Africký orlosup, *Gyp. barbatus ossifragus*, Savi (= *nudipes*, Brehm = *meridionalis* K. et Bl.) má běháky zředu jen do $\frac{1}{4}$ jich délky, vzadu přes polovic lysé. Žije v pohořích severní a jižní Afriky.

Orlosup obývá vysoká horstva již. Evropy, sev. Afriky a Asie, od Španěl až po Peking. V našem díle světa je domovem v Pyreneích a ostatních horských pásmech španělských; taktéž v horách ostrovů Korsiky a Sardinie, ale velmi zřídka v Apenninách. V jihoněmeckých švýcarských, rakouských Alpách je vyhuben. V horním údolí Liserském v Korutansku a to v jeho nejzadnější části, Pölla zvaném, byli 14. června 1906 pozorováni dva kroužící dravci. K. Berger, jemuž zpráva o tom podána, druhý den místa ona navštívil (území Sterzšpice 2405 m) a měl příležitost celý pár těchto dravců dvakrát (jednu dokonce sotva na 50 m daleko) pozorovati a určil je jako orlosupy. Druhý den jich tu více nespapřil (Nat. und Haus XV. 1907).

Dále na východ se ještě vyskytuje v pohoří Fogara v Alpách sedmihradských a v Karpatech. Velmi vzácným je v Dalmacii, potom na Balkáně, ve vyšších horských pásmech v Bosně a Hercegovině. Dle Reisera vyskytují se ještě 2 páry orlosupů v Bosně a dle ujišťování jiných právě tolik v Hercegovině, avšak dnové jejich v zabraných, nyní anektovaných těch zemích, už jsou sečteny. Po nich přijde brzo na řadu sup bělohavý, hnědý a mrchožrout; nejdéle se udrží orel skalní. (Ornith. Monatsschr. 1905.) Také v Turecku a Řecku se někdy objevuje, častěji zase na Kavkaze.

V Asii obývá maloasijská i středoasijská horstva, Himalaye, Tian-šan, Saján, Daurické Alpy a horské hřbety západně od Pekingu. V Africe jest to Atlas, pohoří podél Rudého moře i v protilehlé Arabii; v Habeši jsou domovem jeho pohoří Simehn, kde Heuglin v 7 dnech 8 kusů dostal a právě o tolik postřelených přišel, nebyly nalezeny. Tito jižnější orlosupové náležejí k odrůdě *lysonohé*.

Hnízdo své zakládá dravec ten, jako mnoho jiných z řádů dravců, na holých strmých stěnách skalních vysokých hor a to většinou tak, že buď vůbec anebo jen s velikým nebezpečím života lze se k němu dostat. Nalézá se (poblíž nějakého potoka) v široké rozsedlině skalní, slují anebo na výstupku, ale tak, aby horem skalní stěna přes ně přechnívala a chránila je před nepohodou a úpalem slunečním. Je obrovské z vysoko nakupeného materialu; asi 1·2 široké a 1 m vysoké s jamkou o průměru 60 cm a hloubce 12 cm a je vystavěno z oklestků, větví, haluzí, větviček, nahoře arci nejjemnějších. Jamku pak bývá měkkce vyložena jemnými kořínky, vřesem, travou, lýkem a chlupy. Celkem je to stavba čistá a tak prostranná, že staří i mladí tu mají pohodlné místo. R. 1904 navštívil něm. pastor Dr. C. Lindner na své druhé ornith. exkursy do Bosny všem ornithologům známé hnízdiště páru orlosupů na Skakavci u Sarajeva. Nejmladší ze tří zdejších hnízd bylo ještě výborně zachovalé. Od r. 1898 nebo 1899 nebyli tu dravci tito více pozo-

rování, alespoň ne více jako hnízdivci. 2 vejce odtud jsou uložena ve vzorných sbírkách musea sarajevského (kustod Reiser). Hlavní vinu na vyhubení a vymizení této přírodní památky v Bosně nese otrávená újeď k ničení čtyřnohých dravců předhazovaná, právě tak jak zmíněno již při kondoru kalifornském. (Ornith. Monatssch. 1905.)

Již záhy na jaře, ve Španělich a Řecku již v lednu anebo dokonce již koncem prosince, severněji a na Kavkaze v únoru a březnu snášívá ♀ 1, častěji však 2 vejce podoby kulovité oválné, hrubozrné skořápky, barvy kalně bílé. Jsou zdobena nahnědlými skvrnami spodními a na těch jsou roztroušeny tmavohnědé, mnohdy i světlohnědé skvrny, hned hustěji hned řidčeji. Prázdná skořápka prosvítá uvnitř zažloutle. Někdy spodní či základní skvrny scházejí a svrchní kresba tu bývá pak i ve světlejším tonu. Průměr. velikost 27 vajec je 81.9×64.8 mm, váha 15.4 až 27 g.

Odhaduje-li se doba sezení na 1 měsíc, pak se shoduje udání, dle kterého ve Španělich a sev. Africe nalézají se mladí již v březnu nebo nejpozději v dubnu.

Obyčejně však bývá pozorováno mládě jediné, dvě bývají už velikou vzácností; zpravidla bývá jen jediné vejce oplodněno. Čerstvé i zamřelé maso, kosti, želvy a p. přinášejí staří mláďatům ve spárech a rozdrobené jim je předkládají. Ta zůstávají v teplém hnízdě tak dlouho, dokud náležitě nedospějí a nejsou úplně vzletná. Vyvádění spadá do polovic července, i dříve dle bydliště. Je-li hnízdo olupováno o vejce nebo o mladé, zdržují se staří v přiměřené vzdálenosti a svých potomků nebrání, nanejvýš se ozývají žalostnými pískavými zvuky, jak líčí Dr. Girtauner.

Ve starších popisech a líčeních tohoto mohutného dravce zdá se, že se tuze přehánělo a způsob života jeho byl vyšperkován všelijakými loupežnickými a mordýřskými povídkami, takže dle toho vypadal orlosup daleko nebezpečnějším a dravějším než skutečně jest.

Ovšem je velice snadno možno, že byl zaměňován s dravým a od. vážlivým orlem skalním a jeho skutky a kousky bývaly pak započítány na vrub a řád supa bradatého. Ve Španělich a Řecku, kde spíše ve středních výškách a dost často docela i v rovinách se zdržuje, jsou-li jen na blízkou strmé skály se slujemi, pokládají ho za dosti mírného dravce, který se živí zdechlinami, kostmi, želvami a drobnými ssavci. Brehm vypravuje, že žádný Španěl nezná orlosupa jako proslulého lupiče a zákeřníka, jako líčí Svýcaři své orlosupy. Také ptáci kavkazští — dle Radde-ho — nejsou nikterak hroznými dravci, jak je staří autoři 18. a počátkem 19. věku ve Švýcarech popisují. O habešském orlosupu píše Heuglin: „Naši pokojiví učenci popisují orlosupa jako hrdého lupiče, který neohroženě veliké ssavce, ba i člověka napadá a do propasti snaží se jej svrcti. Měli jsme příležitost toho ptáka po delší dobu denně z nejbližší blízkosti pozorovati, kolik tuctů jsme jich ulovili a

k svému podivení jsme shledali, že potrava jeho výhradně záleží z kostí a jiných odpadků jatečních, že mrtvoly lidské i padlé živočichy vyhledává a požírá, avšak jen v nejnужnějších případech z nouze a nedostatku sám loví. Zřídka se mu podaří zajíce anebo zbloudilou nebo nemocnou kozu uchvátiti. Jako havrana obcházejícího a kráčeujícího, někdy stranou poskakujícího, vidáme jej někdy na zelených koberecích horských lučin, an číhá na přehojné tam myši a potkany. V celém svém držení těla nemá s vlastními supy ničeho společného, spíše ještě tak něco s mrchožroutem, jmenovitě co se pohybů jeho na rovné půdě týče.

Záhy z rána, ještě za šera opouští skály, kde přenocoval, přetahuje hbitě nad poli, lučinami a vesnicemi k údolí, často bleskurychle, takže možno zřetelně bouřlivý, skoro kovově znějící šumot perutí jeho slyšeti, krouží kolem tržiště, kde se obyčejně zvířata zrovna porážejí anebo táhne s jinými mrchožrouty za vojskem nebo karavanami. Tak v prvních měsících našeho pobytu v zemi Bogotů nebylo po nich ani památky, až přitáhly habešské voje, s kterými opět zmizeli. Za válečného tažení krále Theodora proti Gallům tucet orlosupů byl ustavičným průvodcem jeho vojska!“ —

Podobně neslavné vysvědčení statečnosti vystavuje mu Al. Brehm; označuje ho jako ptáka, který ve velkém nic více neznamená, než v mnohém ohledu mu podobný sup mrchožrout v malém. Slabý, zbabělý, tělesně i duševně málo nadaný dravec, který jen příležitostně slabšího živočicha páteřnatého polapí; obyčejně se spokojuje kostmi a jinými živočišnými odpadky.

Uvedená líčení, pocházející od proslulých badatelů doby nové, dotýkají se hlavně povahy a způsobů výživy jižněji obývajících supů.

Docela jinak však se čte vyličení o síle, srdnatosti a dravosti téhož dravce od přírodopysců švýcarských, ačkoli starší takové zprávy skoro vesměs týkají se orla skalního.

Jen výjimkou — a to jedině krutým hladem jsa donucen — napadá větší, živá zvířata a děti. Podobný případ z nové doby popisuje proslulý a známý švýcarský ornitholog Dr. Girtauner, kde orlosup 2. června 1870 napadl 14letého chlapce a k zemi jej srazil a jedině vytrvalou a energickou obranou a křikem, jakož i pomocí přispěchavší jedné paní byl dravec zaplašen. Vzdor tomu však utrpěl napadený vážná zranění.

Jiný případ líčí jistý švýcarský lovec:

„Kdysi seděl jsem na jednom ze svých horských lovů zabrán do příjemného hovoru s pastýřem, jehož pes šmejdil po blízkém svahu. Z nenadání dolehl k sluchu našemu zoufalý nářek psa a v témž okamžiku jsem viděl věrné zvíře vznášeti se nad propastí a řítiti se do ní, kdežto vrah jeho — starý orlosup — nad ním poletoval. Rychle také snesl se do hlubiny za svou kořistí a zmizel zrakům našim. Vše to se událo mnohem rychleji, než je tuto vypravováno.“

Potravou mu jsou mladí kamzíci ¹/₂ (kůzlata), jehňata, kozy, menší psi, kočky, zajíci, svišti, želvy, odpadky jatek, různé kosti a zdechlina všeliká. Posledně uvedené látky tvoří hlavní součástky potravy a pokud má těch, nenapadá zvířat živých nikdy. Želvy a kosti pouští a s veliké výše do hlubin, aby se o skály roztrhly. Podle hnízda a pod ním nalézají se v krajinách, kde pozemní želvy se vyskytují, hromady vyžraných štitů, kostí a jiných zbytků.

Jest s podivením jak veliké kosti je s to dravec tento pohliti; kosti zvířecí pěsti dospělého člověka, oslí kopyto, lopatku kamzíci a p. a vše to za krátko bývá stráveno, protože v chuchvalcích vydávaných nebyly kosti nikdy nalezeny. Trubičnaté kosti morkové jsou pochoutkou, již zvláště staří ptáci holdují; z nedostatku i docela zaschlé, ba prázdné morkové kosti, jichž by ani pes nežral, pohlcují. Schopnost tato je u orlosupa skutečně zcela mimořádná, neobyčejná. Otvor ústní, jenž tvoří hltan, je tak daleko rozeklán a tou měrou roztažitelný, že do něho můžeme ruku až hluboko do jícnu vstrčiti. A této schopnosti v hltání odpovídá pak ovšem i schopnost zažívací, neboť všechno živočišné co spolkne, ostrá žaludeční šťáva rozpouští, rozežírá.

Jeho honbiště prostírá se na ploše kolika čtverečních kilometrů a denně jej s jistou pravidelností prolétá, při čemž párek ne u veliké vzdálenosti za sebou podél horských hřbetů letí a na konci nezřídka se obrací, aby i po druhé straně svahy zrevidovali. Při takovémto „šoulačce“ lítá orlosup rychle a takřka bez hnutí křídel; tu jeví se postava jeho tak nádhernou, že jen neznalec si jej může zaměnit se supem nebo orlem. Při každém obratu hlavy lze snadno její světle žlutavé zbarvení postřehnouti. Vypátral-li nějakou kořist, počne kol ní šroubovitě kroužiti, aby zjistil, stojí-li za namáhání. Čini tak jen znenáhla, hodlaje se spustiti, usedne na zem a pak jako kavran k ní dobíhá.

Hlas jeho jest pronikavý křik, jenž by se dal dobře podat asi slabikou „fiyyyy“; mimo to slychati jemné pištění, skoro jako slycháme u holoubat a ještě jeden zvuk, který opět upomíná na kání. V okamžiku vzletování je zřetelné jakési hrčení, potom však už nic.

Mladého orlosupa není zrovna za těžko ochočiti, zkrotiti, dbáme-li jen sucha a tepla, pokud je ještě slabým hnízdošem, který na nohách státi nedovede. Krní se rozdrobeným masem, nikoli kostmi. tím méně masem smrdutým. Později se umístí na silné bidlo a poskytne se mu příležitost ku koupání a pití. Kosti žere tuze rád, je-li už starší, hlavně dobré kosti morkové.

K pokrmění spotřebuje 1—1½ libry masa; mléko pije rád. Dr. Girtanner svému chovanci dával za nocleh bednu slamou napanou, kde si vždy v noci hovář, ulože se na spodek těla jako husa na vejcích; ocas mu při tom z bedny vyčníval. Veliký okrouhlý koš zastane tutéž službu. Vůči svému živiteli je přítulným a vděčným, ale ne tak k cizímu, tu je vždy nedůvěřiv a na zápas připraven.

Zvláštní jest, že rezavé zbarvení na spodku těla (viz vyobrazení) vždy v zajetí zmizí a pták je tu pak skoro bílý, kdesko ve volné přírodě nikdy se orlosup s bílým spodkem nevyskytuje. Z toho se soudí, že toto intenzivní rezavé zbarvení dravcovo pochází od koupání se v želežité vodě, která se na skalách nashromažďuje. Nová péra při pelichání vyrostají bílá a teprve po jisté době srezaví; čím starší jsou, tím intenzivnější. Koho by toto více zajímalo, může se o tom dočísti v „Cab. Journal“ 1874 a 1875, ve „Wiener Mitth.“ 1883 a zejména v témže časopise z r. 1887 od E. Hodka je obšírná studie o tom.

Jako všichni dravci, kteří mohou svoji obratnost a sílu jen na volném a dalekém letu vyvinouti a živou radost ze života ukázati, jest i orlosup v zajetí flegmatickým mrzutem, který skoro celý den bez přetržení sedá na svém bidélci. Krásné jeho oko toliko samo prozrazuje živý zájem o okolí. Avšak chraň se každý takovýmto vypěstovaným „zvrhlým“ dravcům živého tvora předložit; buď si jej prostě nevšímnu, což jest ještě to nejlepší anebo jej budou tak zdlouhavým, nemotorným a bolestným způsobem mučiti a trápit až dodělá, takže ten, kdo takovéto mučení zavinil, zasluhuje plným právem názvu tryznitele a mučitele zvířat.

Z mláďi vypiplaní a vychovaní dravci, přírodě úplně odcizení, nerozumějí svému řemeslu, t. j. rychlému usmrcení kořisti, ani dost málo.

IV. čeleď: Sokolovití (Falconidae).

Zobák krátký, vyšší než polovina jeho délky a hned od kořene zahnutý, hákovitý, na kořeni ozobím pokrytý a v něm jsou umístěny nozdry; hlava opeřená (v málo případech — u sokolů supovitých — jen po stranách lysá); uzdy jsou řídkými štětkami pokryty (u včelojeda šupinovitými pírky), zadní prst a ze předních druhý jsou nápadně silny; tento bývá většinou delší než 4., střední prst jen u rodu *Accipiter* je delší 2.; drápy břitké a ostře zahnuté; dráp druhého prstu je nejsilnější. Jest jich známo přes 300 druhů.

1. podčeleď: Buteoninae.

Běháky (stojáky) kratší nebo nanejvýš jen o málo delší středního prstu; v horní čelisti není buď žádného anebo jen tupý, slabý zoubek; přední prsty jsou u kořene buď kratičkou blankou (spojkou) spojeny anebo jsou vůbec nespojeny čili volny.

1. rod: *Aquila* Brisson.

Ptáci velicí, statní, krásní, ušlechtilé postavy, čímž i malé druhy čeledi té se vyznamenávají. Témě mají ploché a jako týl i šíje pro-

dlouženými a zahrocenými pery pokryty; oči leží v prohlubenině hluboko pod přešnivající kostí čelní; zobák s polovice délky hlavy, u kořene poněkud málo rovný, potom však náhle a ostře hákovitě zahnut, bez zoubků, barvy šedého rohu a černou přestrojou špičkou. Běháký až ku prstům kolkolem více méně opeřené, jsou asi zdělí středního prstu; prsty jsou silné, žluté a opatřené mocnými, velmi ostře zahnutými a břitkými drápy čili spáry (pařáty); ty jsou vespod plochy a jejich hrany jen mírně vynikají; střední dráp má na vnitřní straně uprostřed podélnou hranku; křídla dlouhá a 4. letka v nich nejdelší; vnější prapor od 2.—6. nebo 7. je na konci zúžen; ocas délky prostřední široký, na konci dost rovný anebo nepatrně zaokrouhlen. Kořist svoji uchvacují v běhu nebo sedící, větší, váhavěji létající ptáky lapají také v letu a za nedostatku i k zdechlině se utíkají. Známe 15 druhů orlů na celém světě, kromě již. Ameriky.

Orel skalní či zlatý (*Aquila chrysaëtus*, L. = *Aquila fulva*, L.)

Orel zlatolesklý. — Rus.: Berkut, cholsan; pol.: Orzeł zys, orzeł przedni; chorv. a srb.: Suri orao, žuti orao, orao crndač; luž.-srb.: Hodlař, jerel, herel; slovin.: Planiski orel; něm.: der Steinadler oder Goldadler.

Tab. II. Druhový znak: Stojáky až po prsty světle opeřeny; prsty pokryty třemi velkými
obr. 8. štítky; nozdry šikmo položené, 7 mm vysoké; hltan až pod oči rozeklán; konce křídel

Obr. 67. Noha orla.

nedosahují ještě zaokrouhleného konce ocasu; úzce zahrocená pera v týlu a na šíji jsou rezavě žlutá; ramena beze skvrn a bez bílých per (toliko u orla zlatého u vysokém věku se objevuje trohranná bílá skvrna): ocas u mladších ptáků bílý, na konci černou příčkou zdobený, u ptáků starších ustupuje bílá barva ocasu až na $\frac{1}{3}$ k jeho kořeni a u orla zlatého není čistě této běli viděti; 6 prvních letek je na vnějším praporu zúženo. Délka 83—90 cm, v rozpjetí 196—220 cm, křídlo 60—67 cm, ocas 31—36 cm, zobák přes slemeno 6.6—7 cm, stoják 9.5 cm, střed prst bez drápu 6.5 cm, zadní 6.8 cm.

Vole a celá hrud jsou tmavo-černohnědy, spodní ocasní krovky bílé. Ve věku prostředním je celkové zbarvení černohnědé, povrchu poněkud bledší než vespod; krk v zadu od týlu počínajíc je rezavožlutý; čelo černohnědé; letky načernalé, anebo černé; ocas u kořene bílý a na to následuje černé příčkování anebo příčné skvrny a černá páska koncová: kalhotky hnědé, opeření stojáků bělavé, narezavělé nebo světle hnědé. Docela staří, vybarvení ptáci mají ocas uprostřed popelavě šedý a černě páskovaný; kalhotky zevně celé černohnědé.

Tak zvaný orel zlatý čili zlatolesklý je na hlavě až dolů po šíji žlutavě rezavý; hřbet a ramena jsou tmavohnědá slabě do rudava lesklá; vrchní ocasní krovky bělavě zahnědlé, světlé, šedohnědě mramorované;

brada s hrdlem rudě hnědočerná; spodek rezavý od hrudi tmavou skoro srdčitou kresbou jaksi oddělený; kalhotky zevně tmavohnědé, křídelní krovky žlutavě hnědé, okraj křídla světlejší, zad křídla hnědočerně skvrnit, mezi čímž i bílý spodek per proniká: rýdovací pera popelavá, černavě křivolace páskovaná. U mladých ptáků (zlatých) jsou barvy světlejší a ne tak čisté a světle rezavé záhlaví je protaženo až na temeno a na strany krku; světlé okraje křídel širší a při odsunutí peří často se objeví bílý základ jeho; kalhotky mají velmi světlé, často bíle pomíšené; víc než polovice ocasu je šedobílá a jen ke konci je černý; spodní ocasní krovky jsou bělavé a příčně bledě rezavě pruhované. — ♀ je větší, druhdy i velmi nápadně; zbarvení není valně rozdílného, spíše méně živého. Zobák mírně široký, dosti smačknutý, barvy černého rohu, u předu černý; oko z mládí hnědé nebo žlutohnědé, stařím do oranžově žluta a v nejvyšším stáří konečně ohnivě se zbarvuje; prsty, ozobí a koutky zobákové žluté. V zajetí ztrácí duhovka barvu ohnivou a mění se opět do hněda. Pelichají tak pomalu, že obyčejně dvě období probíhají současně; začíná již v červenci a k úplnému vybarvení jest třeba 7–8 a snad dokonce 10 let.

Neobyčejná je proměnlivost v barvě šatu u tohoto orla a nejdůležitější roli při tom hraje stáří ptákovo. Podle krajín, v nichž se hnízda jeho nalezla, dají se tři hlavní typy a jeden přechodní tvar od šatu orla skalního k šatu orla zlatého zřetelně stopovati.

Korunní princ Rudolf ve svém spise „Ornith. Beobacht.“ Wien 1880) uznává toliko jeden druh orla skalního a ostatní má za „typy“ (formy). Na velikost — praví — nesmí se ničeho dáti, ta je namnoze závislou na poměrech výživy za mládí ptákova. Dle zvěčného autora můžeme veškeré orly skalní jihozápadní, severozápadní a střední Evropy zařaditi do první skupiny, jihovýchodní evropské ptáky do druhé a severovýchodní a severní evropské orly ty do třetí skupiny. Tato třetí skupina („typus“) jsou orlové zlatí (zlatolesklí), jak je starý Naumann a st. Brehm pokřtili. Mezi druhou a třetí skupinou vyskytuje se přechodní forma. Rozdíly jsou však nepatrné, než aby dle nich bylo možno utvořiti nové rody. Bližší poučení o tom nalezne čtenář ve zmíněném spisu, nejlepší to práci, která v nové době o orlu tomto byla napsána a podána.

Statný orel skalní obývá Evropu, střední Asii až po dálný východ a také sever. Afriku. V Evropě vyskytuje se nejseverněji v Laponsku, zhusta pak v okolí Murcie ve Španělsku, vzácně v již. Francii, ve Švýcarech, Tyrolsku, Solnohradsku, Štýrsku; častěji však ve Srému na Fruška Goře, neždívka v Uhrách, Sedmihradsku, Čechách, na Moravě, Rakousích, ale všude tady jen jako potulující a za kořistí se shánějící ptáci a jen neobyčejně vzácně jako hnízdivec. V ohledu tom citují z Pallardiho „Kritische Übersicht“ 1852. „Skoro každoročně bývá zastřelen, zejména při výrovce. Hnízdí se v Rudohoří na Šumavě a na Krkonoších,

kde zejména po 15 roků 2 páry na vysokých jedlích nebo smrcích zvláště ve skalních rozsedlinách Sněžných jam dle lékarníka p. Fierlingra se hnízdlily. Také na panství Riesenburském v kraji Královéhradeckém má prý se hnízdití.“

Dle zpráv porůznu a někdy dost zhusta po časopisech českých i německých roztroušených jest orel skalní (ač-li je to vždy on) u nás nejčastějším úlovkem z velkých dravců.

Pochybnost se tu ale nikterak nevylučuje, neboť většině střelců a zpravodajů jistě není orel skalní dostatečně znám a barva také vždy nerozhoduje. *)

Že by se touto dobou orel skalní hnízdil v Čechách možno brátí vážně v pochybnost a právě tak i na Moravě a ve Slezsku. Potulní ptáci v našich krajinách ulovení skoro v 99% bývají mladí, nespáření ptáci a jen tuze zřídka ojedinelý dospělý pták se uloví a ještě řidčeji spářený pár, jako se stalo 1897 u Kladruhu n. L., kde 21. listop. ♀ a 23. listop. ♂ byli otráveni.

Za obydlí si volivá nepřístupná místa v horách, strmé stěny skalní; avšak i tiché, rozsáhlé, divoké a liduprázdné lesy, kde je jist před vyrušováním a kde je bezpečno pro založení domácnosti. Všude jinde je nestálým jen a potulným poutníkem, jemuž veliká schopnost, dovednost a vytrvalost v letu usnadňuje ohromná území proletovati a daleké cesty konati. Hřaduje opatrný tento orel na vysokých odlehlých stromech anebo na vysoko položených výstupcích nebo rozsedlinách skalních.

V alpských zemích hnízdí se jen velice spoře, protože kde se ukáže, všude se mu co nejúsilovněji o život ukládá. Těch několik málo orlích hnízd brzo je vypátráno, neboť obávaný lupič daleko široko svoji činnost projevuje. Jest tuze nesnadno k jeho hnízdu se dostat, zejména v nepřístupných skalách; lze-li to však dokázati, pak bývají buď vejce nebo mláďata s nasazením života z hnízda vybrána. Dle mínění korunního prince Rudolfa musí býti někde přece místo, krajina, kde se tyto ptáci mohou docela pokojně vyhnízdit, neboť počet mladých nespářených ptáků v našem mocnářství na jaře a v létě, jakož i párů a jednotlivých starých ptáků v zimě jest dosti nápadný a jest třeba jen bystrého, pozorného zraku, dovednosti a vytrvalosti k tomu, aby se zjistilo, zdali jistou určitou krajinou skalní orlové protahují.

Jako všichni velcí dravci, také náš orel je teprve 3—4 rokem schopen rozplozování a do té doby, od vyvedení počítaje, brousí daleko široko světem; připadá to jako by byli „na zkušené“ (na vandru), dříve než se „udělají pro sebe“. Domnívá se vznešený autor, že ve vyšších Karpatech, Alpách sedmihradských, v rozsáhlých lesích Vých. Pruska, Rus. Polska a jiných ruských ohromných komplexech lesních je nejvíce

*) Pokud moje záznamy obsahují, bylo od počátku tohoto století, od 1901 za 8 let uloveno v našich vlastech 22 orlů skalních (?); nejbohatší byl rok 1901 (7 kusů).

orlích hnízd. V Bosně (dle Reisera) ještě dlouho nevymizí orlové skalní a přečkají supy, kteří budou za krátko nadobro vyhubeni.

V Německu hnízdil se v Braniborsku, Pomořansku, Vých. Prusku i jinde, ale dnes už by se v některých těchto krajinách sotva našel. Volají v Německu po ochraně „přírodních památek“ a také skutečně se to podařilo a v mnohých územích orlí hnízdo jako taková památka je chráněno i zákonem. Podobně u nás Sammereyer v „Mitth. üb. d. Vogelwelt“ 1907 volá vážnými slovy po ochraně již tak vzácného orla skalního v Alpách a upozorňuje, že sice kamzíky decimuje, avšak tím také zabraňuje možné jich degeneraci a zejména v pravý čas odstraňuje kusy ochořelé speciální nakažlivou nemocí kamzíčů, prve než celé tlupy se jí mohou nakaziti. Podobně se přimlouvá v Čechách za výra častěji jmenovaný C. Loos.

Hnízdo orlí je vždy na vhodných místech založeno tak, aby bylo chráněno proti nepohodě. V lesích jsou to věkovité duby, borovice nebo jiný mohutný velikán lesní, na němž v nejvyšších větvích je staví.

Bývá velmi veliké, až na 2 m v průměru a 1 m zvýší, jsouc nakupeno, zdola v základech ze silných oklestků, větví, na tom obvyklé podobné stavivo tenčí a čím výše jemnější až konečně bylinné stonky, vřes, vlna a chlupy vytvářejí mělkou plochou jamku, v níž vejce sotva v patrné prohlubince jsou položena. Zpravidla 2 vejce činí násadu a jen zřídka kdy 1 nebo 3 se naleznou. Jsou krátké, břichaté podoby, základní barvy bleďounce modrozelenavé a zdobena fialově šedými obláčky, přes něž natroušeno více nebo méně rudohnědých skvrn a kaněk a jen vzácně se naleznou vejce beze skvrn. Prosvítají ve skořápce světle zeleně. Průměr. velikost 17 vajec 75.8×58.2 mm, váha 13.4 g. Na jihu se naleznají vejce již v březnu, v Laponsku teprve koncem dubna. Vylehování odhadují mnozí na 5 neděl. Bílým chmýřím oděná mláďata bývají krmena všelikou zvěří, již staří rozdrobenou kladou na okraj hnízda. Na takovém masném krámmě zřídka kdy chybí — zásoba. Jeť neuvěřitelné, co toho tito žraví a draví ptáci denně nanosí. Na skalném výstupku jednoho hnízda našel před 100 roky Bechstein kostry asi 40 zajíců a zbytky asi 300 kachnovitých ptáků. V jiném hnízdě byla nalezena 2 kůzlata kamzíčů, jedno více než z pola strávené, 5 alpských zajíců, zbytky feriny lišáka a sviště. Ve hnízdě pobudou orlata dlouho a i když už jsou vzletná a vyvedená cvičí je staří delší čas v lovení. Proti čtyrnohým nebo okřídleným nepřítelům vedou si staří velice zmužile a druhdy i proti člověku, jemuž však celkem nedůvěřují a plaše se mu vyhýbají.

Orel skalní či zlatý je ukrutný, dravý, silný a obratný pták; sám téměř bázně nezná, za to však bázeň a zděšení působí jeho zjev všude, kde se objeví mezi ptactvem a běda ubohé oběti, dostane-li se mu do spárů! Jiskrné oko, smělý, výhružný zrak, strašné drápy prozrazují na ráz neohroženého lupiče. Uchvátí-li kořist, postaví se obyčejně na ni s roztaženým ocasem, zježeným peřím na šíji a pozvednutýma křídlyma

a protknou ji železnými a ostrými drápy hluboko až na kost a jelikož jedním pařátem schvátí ji obyčejně na krku, tedy ji v pravém slova smyslu zardousí nebo probodnou, že ji sotva lze nějaký přidušený skřek ze sebe vydati. Podaří-li se lup a kořist okamžitě zbavena vlastní obrany, nezřídka slyšeti jakési radostné, veselé zvuky orlový.

Hlas jeho obyčejný zní jako vysoké „hiá“ nebo „gijá“, bezmála jako hlas kání, leč silněji a pronikavěji. Od havranovitého hlasu orla královského rozhodně se liší.

Lítá majestátně a vysoko, v nižších vrstvách vzduchových se nese plavmo; vrhá-li se však na kořist, pak se objeví jeho veliká obratnost, kterou by nebyl nikdo dříve tušil. Útočí rychle a náhle.

Ve spárech jeho musí zhynouti vše, od myši až po srnu, od křepelky až po dropa. Teprve delší dobu po východu slunce vyletují oba staří ze svého hřadoviště na výstupku skalním blíž hnízda, pak se snáší níže k zemi přelétnouce údolí a táhnou zvolna na protější horský hřbet. Jeden z nich vždy v jisté vzdálenosti napřed, aby — přehlédne-li kořist jeden — mohl ji druhý vypátrati. Na konci hřbetu vracívají se po jeho druhé straně a prohledají tak v různých klikatinách pečlivě celé pohoří.

„Běda ferinovi lišákovi“, píše Dr. Girtauner, jemuž noční výlet špatně dopadl a on dosud slídě po kořisti, po břiše se plaze, snaží se připlížití bezstarostně si hrajícímu hejnkou orebic, při čemž vlastní bezpečnosti zapomíná a veškeru pozornost má obrácenu ke kořisti. Náhle s přimknutýma křídly, avšak za to s hrozně rozevřenými spáry ku předu namířenými, bleskem zasvíští s některé strany ptactva král. Jeden spár zatne neopatrné kmotřince v nejbližším momentu do misné mordy (huby), učiniv tak i nejostřejší zuby neškodnými, ponoří zatím druhý pařát do těla oběti, tiskne ji, udržuje se mocnými vzmachy peruti v rovnováze, vší silou k zemi, načež počne, jsa ukrutný dost, lup svůj drásati, rváti dříve ještě než tento pod ním dodělá“.

Koroptve, které tuze rád pronásleduje, obletuje a prohání tak vytrvale, až unaveny a nemožny snadno v sedě se dají polapiti. V nejrychlejším běhu chytá zvířata a veliké ptáky v letu. Kachny a husy jen tak se mohou zachrániti, mohou-li dosíci co nejrychleji vody, a tu se okamžitě ponoří, leč postřelené honí po vodě tak dlouho, až pro únavu více se ponořiti nemohou a ocitují se v jeho spárech.

Honívá obyčejně až do poledne, na to odpočívá na bezpečném místě, aby nerušeně mohl vytráviti; potom odletá k napojišti.

Opět lov a po jeho skončení za pěkného počasí provozuje vzdušný rej, trainuje se. Nádherná je podívaná na pár těchto orlů z jara, ani odbývají rej lásky, kroužice v nedozírných výšinách, že sotva jich lze okem postřehnouti. Druhdy se vrhají náhle v překotném pádu k zemi, aby hned na to se zase vznesli do závrtné výše a tak se baví dlouhou dobu do sytosti.

Na hřád se ubírají vždy tiše a opatrně. V zajetí brzy osudu svému přivyká a ačkoli také nebývá zkrocen nadobro, přece jen není tak zlomyslným a potutelným jako orel mořský. Osamělá samice snášívá každoročně v kleci jedno nebo dvě úplně vyvinutá vejce, ale nežli se tak stane, přečká obyčejně 15 jar. Shledalo se, že zajatým orlům nikdy se nevybarví duhovka oční do zlatožluta, nýbrž zůstává tmavohnědá; peří taktéž více a více tmaví, až téměř zčerná, na šiji zůstává více rezavé. Kořen ocasu však zůstává vždy čistě bílý a tak mnoho, že ani ocasní krovky tuto partii cele nezakrývají.

Krmí se masem, vnitřnostmi a mrtvými ptáky, jakož i ssavci, jež lze snadno získati (potkany v zool. zahradách); na okřín s vodou nemá býti zapomenuto. Maso budiž potroušeno drobným peřím holubím nebo slepičím, konečně třeba i chlupy z telat; to vše pro zachování zdraví, neboť dravci jich třeba ke tvoření chuchvalců.

Tataři a jiní příbuzní národové asijských stepí cvičí jej a používají k lovu jako kdysi sokolů používali; pro svoji sílu bývá takovýto lovec pták velice vážen.

Z pověděného lze si lehce utvořití úsudek o škodě orlově a skutečně, píše jistý lovec švýcarský, žádný dravec, medvěd, liška, vlk a p. nenatropí na zvěři tolik škody jako orel (skalní), ačkoli odměna za zničení jeho hnízda spojena často s velikým nebezpečím života, je pranepatrná, uvážíme-li, že třeba tu silného, dlouhého a drahého lana a nejméně 2—3 lidí, mezi něž malá odměna se musí rozdělit. V některých kantonech švýcarských je už hubení orlů (mají jich tam zajisté málo) zakázáno (= přírodní památka).

Jinde zase platí se větší zástřelné za odvedené orlí spáry. Loviti orly ty lze jen na čekání na dobře skrytém místě nebo u hnízda. Také při výrovce někdy zuřivě napadá „kubíka“, zdá-li se mu jinak okolí bezpečným.

„Kubík“ ihned sebou hodí na zem a svoje pařáty orlovi nastavuje. Lovec ovšem musí okamžitě střílet a pilně dbáti, aby výr nebyl zasažen. Stalo se, že orel výra zle pošramotil až pošel, ale také jindy silný „kubík“ svými spáry si orla přidržel, až myslivec bez rány vzal mu jej z objetí.

Někdy zapadne orel také na újed, často mimo vše nadání. Tu dobře hned položití železa a lehce je zakrýtí, neboť je naděje, že se sem orel zejtra dostaví zas. Vůbec železa konají velmi dobrou službu při lapání takovýchto „urozených lupičů“. *)

Orel královský (*Aquila melanaëtus*, L. = *A. imperialis*, Bechst. =
mogilnik Heugl.)

Orel císařský. — Rus.: Karaguš, mogilnik; pol. Orzel cesarski; chorv.: Krunati orao; srb.: Orao krstaš, kraljevski, carsky; něm.: Der Kaiseradler, Königsadler.

*) J. V. Rozmara »Škodné zmar« 1908 v Písku, str. 254—255.

Tab. II. Druhový znak: Běháky až po prsty tmavě opeřeny; střední prst je pokryt pěti
obr. 10. ostatní čtyřmi velikými štítky; hltan rozeklán až po malé šedožluté oči; zobí je stejně dlouhé jako široké; nozdry šikmo položeny a 12 mm vysoké, na svrchním jejich okraji s malým zářezem; konce křidel dosahují nebo přesahují rovně zastřižený ocas; úzká pera na šíji a v týlu jsou barvy bělavě rezavé; na ramenou (lopatkách) bílé skvrny; ocas u mladých ptáků jednobarevně hnědý se světlejším krajem na konci. u starých popelavě šedý, černě a drobně pruhován a na konci zdoben širokou černou příčkou, která je lemována zahnědle bílou obrubou; na kořeni ocasu není buď žádná nebo sotva patrná bílá barva; prvních 7 letků je zúženo. Délka 70—78 cm, v rozpjetí až 190 cm, křídlo 60—64 cm, ocas 27—29 cm, zobák po slemení 6—7 cm, na kořeni 28 cm široký, běhák 9.5—10 cm, zadní dráp až 4 cm, je mírněji zahnut než orla skalního.

Hlavní zbarvení je černohnědé s plavožlutým záhlavím a šíjí, čelo černé, zobák namodralý, u konce černý; oko ve středním stáří hnědé prsty žluté s černými drápy. — ♀ je patrně větší, zbarvení ne tak živého jako u ♂. Mladší ptáci mají hlavu, krk a spodek barvy žemlové, na posledním jsou naděl rezavohnědě skvrnití; dolní šíje se hřbetem jsou hnědy; a liší se nápadně od mladých orlů skalních.

Od předešlého liší se tento orel menší velikostí, kratším a téměř rovně zastřiženým ocasem, křídly buď dosahujícími nebo přesahujícími konec ocasu. hltanem hlouběji rozeklaným, očima menšími, běháky rovněž menšími o slabších prstech a méně zahnutých drápech a nedostatkem bílé barvy na kořeni ocasu.

Ve Španělsku a sev. Africe vyskytuje se velmi podobný orel: *Aquila adalberti*, A. Br. (= *leucolema*, Dresser.) = orel princův, který stářím více ztmaví, bílé skvrny na lopatkách má větší a mnohdy se táhnou až k zápěstí (ohbí); mladí jsou skoro celí jednobarevně světle žlutí (= žlutohnědí) a na spodku nemají zřetelných podélných skvrn.

Orel královský je rozšířen daleko široko, neboť obývá jihových. Evropu, severových. Afriku až po první slapy nilské (hlavně za tahu), střed. Asii a odtud pak až do nejzazšího východu — Číny. V Evropě se hnízdí v již. Uhrách, ač jen spoře, hustěji však ve Slavonii, jmenovitě v srémských horských hvozdech, v Sedmihradsku, Srbsku, Rumunsku, Bulharsku, Čer. Hoře, již Rusku, v lesích a stepech dol. Dunaje, v Řecku a Turecku. Na Moravě byl polapen 13. května 1879 ml. ♂ u Rychaltic při sázení brambor; byl postřelen a proto snadno utlučen (uložen ve sbírce gymn. ve Frídberku). V Čechách rovněž je pořídka vzácných záznamů a kdož ví. jsou-li i ty bezpečné. Šír uvádí exemplář z 1873 od Sebranice u Litomyšle, 1874 u Cvikova a téhož roku byl chycen živý pták ve Všeradově u Hlinska, když jako slepý vlétl do chléva za kořistí (!) „Háj“ 1880 přinesl zprávu v úlovku v Oulibické bažantnici; u Jičína (1879).

Brehm ml. označuje orla královského jako ptáka stepního, ačkoli rád se usazuje v lesích nížin, jakož i středních pohořích, podnikaje odtud daleké zálety do rovin. V severnějších svých bydlištích je tažným ptákem, protože na podzim vyhledává teplejší krajiny, aby se opět

v březnu nebo dubnu do svých loňských hnízdišť vrátil. Na jihu vůbec neodtahuje anebo jen nedaleko.

S ohledem na jeho hnízdiště nutno konstatovati, že daleko není tak vyběravým jako předešlý a usadí se všude tam, kde je hojně potravu, buď si to v pahorkatině, středohoří nebo docela v rovinách anebo malých stepních porostlinách lesních. Rovněž jednotlivými skupinami stromů anebo i stromů prostými stepmi vezme za vděk a tu pak je nucen hnízdo na zemi si založiti, jako je obyčejem strýce jeho orla stepního. Tu a tam použito bývá i skalního výstupku; je tudíž patrné, že se chytře dovede přizpůsobiti naskytujícím se poměrům.

Podle sdělení korunního prince Rudolfa hnízdí se tento orel v pohorích Srému, zhusta ve krásných hvozdech Frušky Gory, vyhledáváje tu spíše lesy nižších pásem anebo jejich okrajů, které přiléhají již k nížině, nežli nádherné bukové lesy výšin a hřbetů horských. Ovšem, že i v nitru hor se také hnízdo jeho nalezne, leč i tu častěji na nižší pahorkatině. Toto má svou příčinu v zamilované jeho pochoutce — *systovi* (*Spermophilus citillus*, L.), jichž se tu všude v nížinách spousty vyskytují a jsou takřka pohromou či kalamitou tamní, jako bývají u nás občas hraboši polní. A proto se rád usazuje blízko bydlíšť těchto oblíbených hlodavců.

V rozlehlých, avšak ze zakrnělých stromů se skládajících lesích, jež se v nížině uherského pohraničního města Titelu (při ústí Tisy do Dunaje) rozkládají, hnízdí se orel královský velice hojně; jeť tu takřka rázovitým zjevem krajinným. Tady však také je nesčetně systů, jež pustoší celé lány polí. Sedm hnízd, jež tu měl vznešený ornitholog příležitost pozorovati, založeno bylo na dubech, částečně jen na slabých stromech. Kdežto jiní orlové s vrozenou opatrností volívají si vysoké, staré stromy k založení hnízd, zdá se, že orel královský je spokojen se vším, co nalezne.

Reiser si všiml, že v Bulharsku se hnízdívá buď na osamělých, nebo v malých skupinách stojících stromech, jakož i v lesích a popírá, že by se také na skalách hnízdil. V Dobrudži, kde jej nikdo nepronásleduje, poněvadž pohubi mnoho myši, hnízdívá se i blízko osad na stromech, jako topolech, osikách, vrbách a podle sdělení Comte Alléona v tamních stepech i na zemi jako na Krimu.

Hnízdo v poměru k velikosti ptákově není veliké a je zbudováno v základě z hrubých, nahoře z jemných větviček, suché trávy, vlny a p., do čehož zhusta i zelené, olistěné ratolesti bývají přidávány, pokud jsou ještě mláďata chmýřím obalena. Jamka hnízdní je plochá a hnízdo samo kolem tvoří kasárny pro polní a domácí vrabce, jež s hlasitým cvrlikáním obletují a oživují palác královský a jako pážata mají zde svůj naturální byt slamou a perím okrášlený. Průměr hnízda bývá 130 cm výška 60—70 cm. Násada, již v jihových. Evropě lze naléztí počátkem dubna a za nepříznivé pohody také později, záleží obyčejně ze 2, zřídka

kdy méně anebo více vajec. Ta jsou krátká, břichatá a drsné skořápky, na níž na tupém pouku často lze pozorovati ostře vyznačené body dovnitř. Jsou barvy bílé (jednobarevné) anebo někdy fialově šedými obláčky a žlutými nebo rezavými tečkami a skvrnami jsou spoře kreslena. Vyfouknuta prosvítají jasně nebo žlutozeleně. Průměr. velikost 64 vajec je $735 \times 56.2 \text{ mm}$, váha 11.5—15.5 g.

Oproti ostatním ptákům hájí orel královský hnízdo své statečně i proti příbuznému orlu skalnímu; často provozuje nad ním nádherný vzdušný rej.

Tento orel není daleko tak plachým jako předešlý, protože ve své domovině není tak pronásledován, jak jsme prve poznali. Jest třeba veliké rány k jeho zastřelení, protože má velmi husté peří a slabé broky se snadno od něho odrážejí. Dále není tak zmužilý jako předešlý a co do povahy více se podobá velikým orlům křiklavým. Postava jeho má do sebe cosi zvláštního, jen jemu vlastního, rázovitého, jí se od ostatních orlů rozlišuje. On totiž nosívá své tělo více vodorovně než zpřímá asi tak jako havran nikoli jako sokol.

Z mládí vychovl. náležitě zkrotne. Hlas jeho se také liší od hlasu předešlého orla, znít více havranovitě, drsně, asi jako „kra, kra, kra“ (krau, krau, krau dle jiných) a i v zajetí se jím ozývá. Rozdíl ve hlase obou těchto orlů leží patrně v různém ustrojení chrťanu orla královského, který je mezi oběma bronchiemi rozdělen trojhrannou kůstkou, čímž obě větve se velice rozšiřují a napjetím vnitřní blány vznikají ony drsné zvuky. Mimo ně slyšati bývá i tiché hluboké zvuky a má-li hlad syčívá.

Nehledíc k větším živočichům, žije se tento orel podobně jako orel skalní. Sysel, jak už praveno, zůstává však pro své jemné masíčko jeho oblíbenou pochoutkou; ale to nejen orel královský, i jiní větší i menší dravci, kteří lovívají v nížinách a stepech jsou v ohledu tomto — slyší pečínce — s ním za jedno.

Orel stepní (*Aquila orientalis*, Cab. = *Aq. nipalensis*, Hodgs.)

Orel křiklavý jižní. — Chorv.: Iztočni orao; srb.: Orao ruski; něm.: Der Steppenadler.

Druhový znak: Nozdry podlouhlé, napříč, patrně delší než širší; povrchu tmavohnědé barvy pudy či prsti, hlava s krkem poněkud bledší; ramenní pera (lopatky) trochu tmavší; letky černohnědé, na špičkách světlejší; krovky křídelní mají špičky rezavé ty vytvářejí na složeném křídle obyčejně dvě zřetelné úzké příčné pásy skvrnitě; kostřec je zahnědle bělavý; ocas černohnědý, jednobarevný nebo více méně zřetelně příčně pruhovaný a pera jeho na konci jsou zdobena narezavěle žlutými velikými skvrnami; spodek je tmavohnědý, spodní ocasní krovky bělavě narezavěle. — Délka 71—80 cm, křídlo 52—60 cm, ocas 24—29 cm, zobák po slemení skoro 7 cm, běhák 8—10 cm, střední prst bez drápu 5—6 cm.

Ve skupině orlů křiklavých je tento druh největším a nejsilnějším proti následujícím a svým silným zobákem, který je před nozdrami

32—37 mm vysoký, jakož i tvarem jeho snadno se od nich rozeznává; jest barvy načernale modré, oko žluté, běháky (stojáky) krátce opeřené a kratičké kalhotky zahnědlé a vždy tmavší než u orla královského a skalního; prsty žluté s černými drápy. — ♀ je větší a jinak se od ♂ nerozeznává. Mladí jsou černí; letky ramenní a krovky křídelní jsou na koncích světle rezavě skvrnity; v záhlaví je patrna velká, rezavá skvrna, která však stářím se ztrácí, až zmizí na dobro; oko mají hnědé.

Tato skupina křiklavých orlů je různými badateli různě pojímána a jednotlivé druhy buď považují jako za takové, buď jenom jako formy (odrůdy) jednoho a téhož rodu jsou vespolek spojovány. „K definitivnímu objasnění celé této otázky o orlu křiklavém, která co do své komplikovanosti v systematice dosud snad jediná se vyskytuje, bude zapotřebí ještě dlouhého a velice podrobného zkoumání. Důkladný krok ku předu však již učinili zajisté oni badatelé, kteří jsou pro zjednodušení systému a nejmožnější spojení forem,“ píše Parrot ve své studii o orlu křiklavém *).

Tak na př. tento druh slučují většinou s oběma druhy následujícími pod jedno jméno *Aquila maculata* Gmel. a považují je dle toho za formy jeho a také pro ně užívají trinerního pojmenování: *Aq. maculata orientalis*. Cab., *Aq. maculata clanga*, Pall., *Aq. maculata pomarina* Br.

S jiné strany spojují tento druh jako formu se stepním orlem asijským čili Hodgsonovým (*Aq. nipalensis*, Hodgs.). Oba (*orientalis* a *nipalensis*) liší se od sebe toliko velikostí. Prvý je menší forma, která obývá jihových. Evropu a odtud až po Irtyš v Sibiři se vyskytuje. Druhý, poněkud větší forma, zdržuje se ve stepech asijských od vých. Evropy až do vých. Asie a v Indii přezimuje. V našem díle pojednáváme o všech třech formách jako o samostatných druzích pro lepší přehled a pro menší, evropskou formu stepní, použito pojmenování „*orientalis*“.

Tento orel se hnízdí v Dobrudži, ve stepech jihových. Ruska — tak hojně v okolí Sarepty — dále ve středoasijských a sibiřských stepech. Přezimuje v M. Asii a Persii a na podzim bývá pozorován v okolí Cařihradu. Mladého ptáka toho druhu má museum v Královci ve Vých. Prusku a měl býti uloven v Pomořansku.

Hnízdí se na malých vyvýšeninách ve stepi aneho prostě na zemi, také v močálech a v Turkestaně v křoví saxaul zvaném. Počátkem května bývají ve hnízdě z větviček, chlupů, vlny, trávy a všelikých stonků 2—3 vejce, základní barvy bělavé nebo žlutavé, jež jsou malými anebo většími tečkami a skvrnami žluté a rudohnědé barvy a zhusta i šedými obláčky. Průměr. velikost 27 vajec je 70.1 × 54.9 mm, váha 10.2 × 12.9 g. Co do způsobu života shoduje se s následujícími.

*) Dr. C. Parrot: »Zum gegenwärtigen Stande der Schreiadler-Frage.« Jour. f. Ornithol. 47. roč. 1899 podává souhrnem vše, co až dosud o tomto tematě bylo v ornith. literatuře podáno.

Orel klektavý (*Aquila clanga*, Pall. = *A. maculata clanga* Pall. =
A. naevia Bz.)

Orel křiklavý větší (janda). Rus.: Подорлик болшой; pol.: Orlik grubodzioby, orzel orlik; chorv. Sivi orao; srb.: Orao klokotaš; něm.: Der grosse Schreiadler, Schelladler.

Druhový znak: Nozdry okrouhlé nebo zaokrouhlené; zbarvení tmavé až černohnědé; lesknoucí se do purpurova; svrchní ocasní krovky jsou na koncích čistě bíle obroubeny anebo jsou úplně bílé a před špičkou hnědou skvrnkou zdobené; v záhlaví není žádné světlé skvrny (nanejvýš v šatě mladých bývá slabounce patrna); střední pera rýdovací jsou buď nezřetelně páskována anebo zcela bez pásek (příček), což platí i ocasu zespod; hltan je rozeklán až pod střed oka; složená křídla dosahují skoro konce ocasu, anebo jej i přečnívají. — Délka 62–66 cm, křídlo 53·5 cm, ocas 26 cm, zobák po slemení 5·3 cm, u čela 2·4 cm vysoký, běhák 11 cm, střed. prst bez drápu 5·5 cm.

Celý pták je bezmála jednobarevně černohnědý, jen konečky per jsou velmi nepatrně světlejší. Ve věku prostředním mívají svrchní malé křidelní krovky krásné rezavě žluté osténkové skvrny na konci; veliké krovky křidelné, potom střední a zadní letky rovněž takovými, šedě pomíšenými velikými koncovými skvrnkami jsou znamenány; ruční letky jsou v koncové třetině černý; kostřec je zdoben úzkými rezavě žlutými kapkovitými skvrnkami; svrchní ocasní krovky mají na koncích široké bílé lemy. Oko je zlatožluté, za mládí žlutohnědé; zobák u kořene žlutý, stářím sešediví jako olovo a na konci je černý; běháky krátké a hustě opeřené; prsty žluté jako citron jsou opatřeny leskle černými pařáty. — ♀ je větší ♂ a jinak se neliší. Ml. ptáci jsou na běháku bíle opeření a od mladých orlů křiklavých se liší tím, že jim vždy schází žlutohnědá skvrna v záhlaví a jediné světlé konečky krovek křidelních se na nich vyskytují; oko je ořechově hnědé.

Nejstarší pojmenování tohoto orla jest *Falco maculatus*, Gmelin a proto jej mnoho novějších autorů zve dosud *Aquila maculata*. Také je slučován s předešlým i s následujícím jako formy jediného jen druhu (viz u předešlého).

Blízký jeho příbuzný je dílem druh, dílem však také za barevnou odrůdu předešlého považovaný orel rezavý či nádherný (*Aquila fulvescens*, Gray = böckii, Hom. = *clanga fulvescens*, Rchw.) Ten má hlavu, krk a spodek žlutohnědý, rezavohnědý aneb zahnědle zlatožlutý až tmavo rezavěhnědý a přes oko se táhne tmavohnědý pruh; horní hřbet s kostřecem je hnědý a světle rezavě lemovaného peří; dolní hřbet a svrchní ocasní krovky světle rezavožluté (plavé do běla); ruční letky s rýdovacími pery černohnědy; nejdelší z letek jsou u kořene bílé, poslední z nich na koncích světlé; nozdry okrouhlé, zobák modrošedý s černou špičkou, oko světle hnědé. Rozšíření jeho není dosud přesně zjištěno, byl však uloven již v již. Rusku, severozáp. Indii (britické museum má odtud několik kusů) a jeden kus u Thornu (25. X. 1863),

Krásné vyobrazení orla nádherného (♀) přináší „Nový Naumann“ (1896 až 1904) III. vydání ve sv. V. na tabuli 47.

Orel klektavý jako hnízdivec je rozšířen od jihovýchodní Evropy až do Amurska, severně se vyskytuje až po 56° na Urale.

V Evropě byl nalezen, hnízdě se v Livonsku, dále v Uhrách, Haliči a dolních zemích podunajských. Za tahu, počátkem dubna a od polovice září, zatulují se mnozí dále na sever nebo západ a byli jednotliví již uloveni v Němcích, záp. Evropě a také jistě i v našich vlastech, o čemž není pochybnosti. Žel, že většina podobných úlovků (a mám jich dost v dlouholetých záznamech) nedostane se do rukou znalců, kteří by po bedlivém zkoumání přesně stanovili druh a formu jeho. A to stačí obyčejně říci nebo napsati „orel křiklavý“, ač nelze pochybovati, že mezi těmito jistě leckdy mohl býti orel klektavý zjištěn. Člověk po všelikých zkušenostech stává se bezděčným skeptikem

Vídeň. dvorní museum má 2 kusy (z Prateru a od Asprů 1832) a lvovské chlubí se 13 orly druhu *Aquila naevia* (7 ♂ ♂ 6 ♀ ♀) a 3 mláďaty ve chmýří z hnízd vybranými (1854 a 1855); všechny kusy pocházejí z Haliče. Kolik z nich klektavých a kolik vlastních křiklavých, se neuvádí. Evropsí ptáci přezimují v severových. Africe, asijsí v Indii a Birmě. Schrader je pozoroval v Damiettě od počátku února až do počátku dubna.

Hnízdo staví na stromy ve stepích a z nedostatku těch i ve křoví. Vejce jeho podobna jsou dílem vejcím předchozího, dílem následujícího druhu (formy) leč přece nebývají tak krásně a živě kreslena jako ona, jsouce drobnější skofáčky se sporou kresbou. Počátkem V. snáší samice 1—2 vejce. Průměr. velikost 15 vajec je $68.2 \times 54.3 \text{ mm}$, váha 10.9 až 13 g; uvnitř prosvítají zeleně.

Hlas jeho zní „jeť, jeť,“ podobaje se zdaleka štěkotu honícího špiclíka a zejména v době hnízdění se bývá slyšeti. Co do povahy dlužno připomenouti, že jest jedním z líných orlů a kořist jeho záleží jen z drobnějších ssavců, žab a ještěrek. Hartert podotýká, že k vydatnějšímu lovu ptáků není dosti prudký, kdežto Reiser píše, že na Skaderském jezeru přezimuje a tam „důkladně hospodaří a řádí mezi přezimujícím ptactvem vodním“.

Orel křiklavý (*Aquila pomarina*, Chr. L. Brehm = *Aq. naevia*, Bries.)

Orel křiklavý malý (Janda). — Rus.: Подорлик малый, karaguš, pol.: Orzel krzykliwy lub plamisty; chorv.: Oraz klokotaš; srb.: Oraz kličeci; něm.: Der kleine Schreiadler, Schreiadler.

Druhový znak: Nozdry krátké, podlouhlé, šikmo postavené, nahoře poněkud ku předu skloněné; hlavní zbarvení tmavohnědé, u větším stárí jaksí vybledlé, puštěné; v záhlaví, okolo vole a na hrudi jsou rezavé skvrny, jež úplně scházejí toliko velice starým ptákům; horní křídlo je mnohem světlejší a od barvy hřbetu se nápadně

liší; ocasní krovky nejsou čistě bílé; hltan je rozeklán před prostředek oka; zobák slabý, křídla a ocas kratší, tento mírně zaokrouhlený. — Délka až 65 cm, křídlo až 45 cm, ocas 24 cm, zobák 3,9 cm, běhák 8 cm.

Celkové zbarvení je jednobarevně šedohnědé jako prst; v záhlaví je rezavá skvrna; opeření běháků je světlejší než na hrudi; letky jsou mdle černé jako péra rýdovací, která jsou zdobena na vnitřním praporu příčnými pruhy, které se jeví vespod ocasu světlešedými. Zobák černý, stojáky štíhlé s krátkými kalhotkami na holeních a hustě opeřené, prsty žluté, drápy černé, štíhlé, slabé a ne příliš ostře zahnuté, vespod obou okrajů ostrých.

V prostředním věku je povrchní zbarvení hnědé a na prsou a horní části křídla je několik jemných rezavých skvrnek osténkových na konci per; kalhotky a běháky jsou velmi bledě rezavě hnědé. V mládí je celý pták tmavo kávověhnědý, povrchu nejtmaší s medovým leskem, peří dostává vzrůstem rezavě čarečky osténkové a mimo ty objevují se na něm světlejší šedé a větší kapkovité skvrny; spodní ocasní krovky jsou světlé rzižluté, tmavěji skvrnité. Obě pohlaví se zbarvením neliší, leč ♂ je vždy o něco menší.

Rozšíření orla křiklavého je daleko omezenější nežli orla klektavého, ačkoli údaje v tom nejsou vždy spolehlivé, vadí v tom nejvíce záměna s jeho příbuznými. Za jeho hlavní bydliště však sluší pokládati nejspíš střed. Evropu a to severových. Německo. Jak shledal Hartert, je ve vých. Prusku z nejčastěji se vyskytujících orlů, mimo to i v Braniborsku, Pomořansku, Polsku, Uhrách, záp. Rusku, v Dobruždi a zemích Balkánských. Na severouherském panství Arvě bylo od r. 1864—1874, tedy jen za 10 let zabito 222 orlů křiklavých (Cab. Journ. 1876.)

Za tahu procestuje asijské Turecko a sev. Afriku. Reiser jej zhusta pozoroval přezimujícího na jezeru Skaderském. Dále na východ zůstává hranice rozšíření jeho omezena až po Asii a Kessler uvádí řeku Don jako mezník mezi bydlišti orla klektavého (odtud na východ) a křiklavého (odtud na západ). Tady se objevuje již v Itálii, Švýcarsku, Francii jen velice vzácně, kdežto v rozsáhlých nížinách severoněmeckých, kde je hojně lesů s četnými bažinami, hojně jezer a močálovitých lesních luk či slatin hnízdí se často. Pozorovalo se, že vždy dává přednost lesům listnatým s bukovým podrostem před lesy jehličnatými. Avšak i v okrcích méně lesnatých se tu a tam vyskytuje a odtud pak přetahuje i do krajín bezlesých a do polí, zejména do takových, kde je dosti vody. Táhne koncem III. a v IV., na podzim pak v IX.

V době této jich každoročně i nyní skončíездеjší pouť svoji v našich vlastech, jak nám zprávy (a to budou asi ty nejspolehlivější) v denních listech a časopisech odborných hlásají. Pravil-li jsem „nyní“, chtěl jsem tím říci, že byly doby, kdy se orel křiklavý u nás i hnízdil (Palliard) a jak o tom také lesmistr Nedobitý podal zprávy z hvozdu šumavských. Před 50 roky se hnízdil v revíru Šattavském (Vimperk)

a zpravodaj sám 1871 sestřelil 2 mláďata z hnízda v lese „Basum“ zvaném. Jiný pár se hnízil na bezvrché jedli v lese „Haidbergu“. Oba stromy vzaly boufemi za své (1873 a 1881) a s nimi skončilo i orlovo se hnízdění v tamní krajině. Ačkoli personalu lesnímu bylo přísně nařídáno, aby se vši možnou šetrností se šlo orlům vstříc a oni nebyli znepokojováni, přece se tu více neusadili.

V předchozích letech vyváděli páry ony po 2 mláďatech, s nimiž se v říjnu odstěhovali, vracejíce se v březnu nebo v dubnu (Ornith. Jahrb. I.). Také Bělohávek se zmiňuje o tom, že prý se hnízdil na panství pardubickém a Šír uvádí hnízdiště u Wolfsgrubu (Sumava) u Nezdášova (Vltavotýn) u Žebráka, Hluboké (revír Velechvinský a Cepský) a u Jablonce. Ostrdal v Pohledí u Chrudimě dostal za 35 let 15 orlů křiklavých, ml. i st. hlavně na podzim ulovených. Některý rok zvlášť hojně se objevuje, tak 1889 v říjnu dostal Fričův závod 3 kusy v týdnu do práce (Vesmír XIX). V okolí mého působiště na Čáslavsku byl několikrát uloven, zvláště v oboře u Žehušic, poslední krásný ♂, nápadně malý, 24. VIII. 1900 se tu chytil do želez. O četných zástřelech pak ani veřejnost nezví, anebo jsou klamně uváděny za orly skalní, jak se často lze dočísti.

Podobně Moravu i Slezsko často navštěvuje orel křiklavý za tahu jak ze zápisů Talského, Čapka, Rzehaka, Želízka a j. je zřejmo.

Hnízdí se na stromech listnatých, řídčeji na jehličnanech (viz Sumava); proto také spíše v listnatých lesích, jež jsou většími světlinami a lukami prostoupeny, rád si bydlíště volivá. Vlastní hnízdo bývá zbudováno na silné postranní větvi těsně u kmene při pokraji lesa nebo paseky, zřídka v hustém porostu; používá i starých hnízd káních za základ a nebývá-li často znepokojován, tož se k hnízdu tomu každoročně vracívá a po mnoho let v něm mladé s úspěchem vychovává. Že pak domácnost při každé „radostné události“ opravovaná a přístavovaná vzrůstá rok od roku, lze se domyslit. V klidných, tichých lesích i ve výšce 4 m bylo hnízdo jeho nalezeno.

Po dobu hnízdění se klade na hnízdo zelené haluzky, jmenovitě svěží bukové, také ale z jiných listnáčů nebo jehličnanů (smrku). Násada bývá zpravidla o 1–2 vejcích; 3 vejce v jediné násadě naléztí náleží k velice vzácným výjimkám a často vysedí jen jediné vejce. Jsou podobny velice bříchaté, druhy téměř kulovité a jen zřídka podlouhlé bývají a na pěkně bílém nebo zažloutlém základě jsou plavohnědé, fialově šedé nebo hnědé skvrny spodní a na nich jsou zase rozhozeny žlutohnědé, tmavohnědé, rezavé skvrny povrchní a někdy ještě černohnědé jako postříknuty bývají; skvrny jsou různě veliké, nebo tu hustěji tu zase řídčeji rozsázeny a p. Také čistá vejce, beze skvrn, se vyskytují. Průměr. velikost 55 vajec je $61 \times 50.1 \text{ mm}$, váha 7.222 g.

Ve hnízdě bývají od polovice dubna až do konce května, ve Vých. Prusku mezi 10.—16. májem Uvnitř prosvítají skořápky světla zeleně. Obě vejce násady bývají často zcela rozdílného skvrnění.

Zpočátku hnízdění se opouští pták hnízdo lehce při vyrušení, později sedí pevněji a zhusta jen násilím se musí z něho zapuditi. Oba staří se ve sezení střídají, ale ♂ není tak vytrvalý a spolehlivý rodič jako ♀. Zaplašen-li, hledí se všelijak větvemi a mezi kmeny propléstí a prchnouti a nelze jej tedy snadno vzít na mušku. Mladí jsou koncem července nebo počátkem srpna vzletní a obyčejně v prvních dnech srpnových hnízdo opouštějí.

Některými vlastnostmi svými připomíná orel tento kání, ačkoli postavou vždy v něm poznáváme orla. Nelétá tak prudce jako jiní orlové, ale také ne tak líně. váhavě jako káně. Je plachý a opatrný a střeží se člověka, má-li se s ním na volném místě setkatí a proto skoro jedině v lese se jej můžeme zmocniti, zejména prozradí-li jej černá cháaska havraní neb vrání, jak se často přihází.

Hlas jeho je protáhlé, jasně znějící „vují“, které se střídá se zvláštním, krátce hvízdavým „fuik“. Naumann chce mítí zvuky ty podobny hlasu kání, což Ziemer popírá a nepamatuje se na něco podobného. Obvyklý křik jarní v době námluv značí tento bystrý severoněmecký pozorovatel jak čistě hvízdavé „ioe“ nebo „je“ (jeř), které obyčejně šestkrát po sobě opětuje. Děje se tak za tichých slunných dnů jarních, kdy párek vyletuje, zvláště o polednách, do výše, že je někdy ztěžší lze spatřiti, kde bez hnutí křidel krouživá a rejdí a při tom ♂ se zmíněnými zvuky ozývá a provozuje různé pohyby — úplné přemety — nahoru dolů, opět se ozve a tak po čtvernásobné „repetici“ všeho toho co dovede a co chtěl družce své ukázati, sletuje skoro kolmo k zemi, až blíže hnízda v zeleném moři listí zmizí, aby se z něho po 80—100 m daleko opět vynořil a znovu se ozval. Toliko v letě po vyvedení mladých slýchati tony „prik“ (snad ona „fuik“ u Naumanna) několikrát po sobě opakované.

Za potravu jsou mu žáby (skokani hnědí) ještěrky, užovky, myši i veverky, příležitostně i ryby vyvržené, žížaly, hmyz; v době hnízdění si popadne někdy mladička nebo ptáka pro děti domů.

Co neudělá pečlivý tatík nebo starostlivá máti pro své miláčky?! A oni mají své také rádi. Reiser nalezl v žaludcích ulovených orlů křiklavých na Skaderském jezeru jen zbytky vodních slípek a zmiňuje se o případu, kde dravec tento popadl jednu z hejna strak. V zajetí se krmí masem všeho druhu, jmenovitě z drůbeže; zkroutne a ochočí se dobře. Vody jest mu třeba k pití a časem i k lázni.

„Lovu tak neškodí, nanejvýš utahá nemocného zajíce, starého však nezmůže. Ostatně ani za hubení nestojí, neboť je spíše užitečen než škodliv, lově také myši a obojživelníky a celkem je dosti vzácný. Kladou

jen 2 vejce a ta mu obyčejně vezmou sběratelé orlích vajec“, píše J. V. Rozmara ve svém spisku „Škodné zmar“ 1908 str. 261. a žel, že slov těchto dosud je velice málo dbáno. Snad bude lépe, až akce za ochranu přírodních památek nejdříve v Němcích (samo sebou se rozumí) se osvědčí a vžije, načež připutuje k nám, až pomalu nebude čeho ochraňovati!

Za povšimnutí stojí ještě zmínka o orlu africkém *Aquila rapax*, Femm., který byl uloven na jezeru u Cagliari v Itálii. Jest plavohnědý, má černé letky a tmavohnědý ocas a jest větší orla křiklavého.

2. rod: *Nisaetus*, Hodgson.

Krátký a stlačený zobák je u kořene tak vysoký jako široký, nozdry zcela na stranách umístěny kolmé, eliptické; 5. letka je nejdelší; ocas dlouhý, na konci rovný; běháky dlouhé a úplně kol kolem opeřené; pera v záhlaví jsou zhusta šídlovitě prodloužena.

Orel nejmenší (*Nisaetus pennatus* Gm. = *Aquila pennata* Cuv.)

Pol.: Orzel wlochaty; chorv. a srb.: Patuljasti orao; slovin.: Mali orel; něm. Der Zwergadler.

Druhový znak: Pera v záhlaví tupě zahrocena a taktéž peří na těle je tupě zakrouhlená; bílá skvrna zdobí ramena (lopatky), jsouc utvořena 8–10 bílými pery; ocas je křídly úplně přikryt; 6. nejpřednějších ručních letek je na vnějším praporu zúženo. Spodek je různého zbarvení, buď tmavohnědý nebo bělavý (viz níže popis). Je o něco menší káňe myšilova anebo jest mu roven. — Délka 47 cm. v rozpjetí 114 cm, křídlo 36 cm, ocas 20 cm, zobák po slemeni 33 cm, běhák 6 cm. — ♀ je o 4 cm delší a o 6–8 cm širší.

Světlá odrůda má čelo a uzdy zažloutle bílé; temeno s tvářemi tmavohnědé; peří je u kořene bílé, podél skvrnitě; spodek světle žlutavý, hnědě na osténcích skvrnitý a to na hrudi hustěji než dále vespod; v záhlaví narudle hnědý, hřbet s křídly je tmavohnědý kovového lesku a veškeré peří je tu světleji lemováno, čímž povstávají na křídle dvě sotva patrné pásy; letky tmavohnědé, zdobené třemi mdlými příčkami na vnitřním praporu; na lopatkách po bílé skvrně; rýdovací pera jsou povrchu tmavohnědá, vespod šedavá a konci světle obroubená.

Tmavá odrůda má hlavu až do zadu kalně rudohnědou a temně podél skvrnitou; spodek její jest tmavohnědý a na něm skvrnky osténkové sotva jsou znáti, dále na zad k řiti je zbarvení světlejší; pera hřbetní a lopatková jsou tmavohnědá jako pera ocasní, která jsou 3–4 tmavšími příčkami a světlou obrubou koncovou zdobena; na ramenou je taktéž po větší bílé skvrně.

Zobák šedý jako olovo, kalhotky dlouhé, prsty žluté, drápy veliké, štíhlé, břitké, černé. — ♀ se liší toliko velikostí. Ml. ptáci jsou vespod světle zarezavělí, světle hnědí nebo tmavo kávově hnědí. Saunders na-

lezl v Granadě hnízdo o 1 mláděti se světlehnědou a 1 s tmavohnědou hrudí.

Obě tyto zrůdy barevné, jež dříve jako samostatné druhy rozeznávány a uváděny byly — *A. pennata* a *A. minuta* — vyskytují se tudíž pospolu, jak z objevu v Granadě patrně.

Pěkný tento orlík má za domov mírnou a teplou střední a již. Evropu, Afriku, a záp. Asii až do Indie. V Evropě se vyskytuje v rozsáhlých lesích uherských, jmenovitě v Sedmihradsku, v bývalých podunajských knížectvích, v Turecku, Řecku, již. Rusku, západněji od nás je dost hojný v Španělsku, řidší ale v Itálii. Více ojediněle objevuje se v záp. zemích rakouských a velmi zřídka jen v Německu a Francii. Co se týče zemí koruny české znám případ, jenž uveden ve spisku korun. prince Rudolfa „Gesammelte ornith. u. jagdliche Skizzen“ str. 61.; v novější době u Georgswalde (1893 viz „Lověna“ XVI.), na velikost. Janovickém v revíru Volteském v VI. 1892 (Schwalbe XVIII.), dále v měst. lesíku u Liberce v říjnu 1895 na louce nad lázněmi (Hugo's Jgdztg. XXXVIII. a j. časop.) Nejnovější úlovek se datuje ze 14. IX. 1906 od Wildsteinu v Rudohoří (Zool. Beobachter 1907). Na Moravě byl taktéž dopaden 1891 u Kvasic (Zahradník v „Ornith. Jahrb. III.“) a ze Slezska zaznamenán úlovek z Lysé Hory z 1881 (Želízko 1888).

Vídeňské dvorní museum má 4 kusy (2 ♂♂ 1 ♀ a 1 ml.) ze Slavonie, Uher a dva z Dol. Rakous. Lvovské museum se honosí vesměs domácími orly, 7 kusy (4 ♂♂ 3 ♀♀) z okolí Poturzyo z 50 let m. stol., kde byl střelen pár u hnízda 11. IV. 1864.

Celkem tedy je patrné, že není orel tento příliš hojným ptákem u nás a kdož ví, jsou-li všechny ty zprávy věrohodné. Avšak není nikterak vyloučeno, že by tento zajímavý pták třeba častěji se u nás objevil, ale zůstane třeba nepoznán anebo spíše za kání roušňáka je pokládán. K tomu konci dlužno si dobře pamatovati, že kání ta nemá běháky kolkolem úplně peřím obrostly jako orel (pozor!) nýbrž vzadu na běháku má podélný pruh lysý, bez peří.

Obývá horské lesy, jakož i rozsáhlé lesy v rovinách, kde se mu lze nadíti nerušeného klidu. Tam, kde se oň neukládá, není orlík nikterak plachým a opatrným ptákem, naopak velice důvěřivým a snadno jej lze uloviti.

Hnízdí se ve starých hvozdech nejraději v místech, jež mu skytají dalekého rozhledu po okolí. Hnízdo u poměru k jeho velikosti je veliké, ale shledalo se, že než by je sám postavil, že raději o ně vede zápas s káněmi, orly křiklavými, volavkami nebo luňáky. A jako jsme už četli o jiných dravcích, má i on zálibu ve výzdobě hnízda zelenými ratolestmi. V domovině jeho se nalezlo i více hnízd s neveliké vzdálenosti od sebe, tedy jakási kolonie. V zasněžených pohořích Andalusie nezřídka se tento orel hnízdí na holých skalách (Ztschr. f. Oolog 1902).

Vejce, jichž pár ♀ obyčejně snášívá od počátku do konce května, jsou nápadně břichatá, drsná, s hlubokými póry ve skořápce, bez lesku, zazelenale bílé barvy a většinou beze skvrn anebo jen šedými tečkami a nahnědlými nebo rezavými skvrnkami (málokdy většími) pokropena. Průměr. velikost 53 vajec je $56.4 \times 45.8 \text{ mm}$, váha 5.231 g. Snadno je lze zaměnit za vejce jestřábí, jakož i za bezeskrvné vejce kání a luňáků; orlí jsou však těžší skořápky než tato a prosvítají jemně světle zeleně, kdežto tato vždy temněji zeleně. Ve 4 nedělích se líhnou mladé a jen pomalu dospívají, takže plného vývinu dosahují někdy ke konci srpna (od snesení vajec skoro za 4 měsíce).

Na sezení berou oba staří podíl a vůbec o plod svůj jeví nadměrnou péči; povšimnutí hodna je i vzájemná láska obou rodičů, jeví se ve velké náklonnosti a něžnosti; ba líbají se skoro jako domácí holoubkové, jak Wodzicki pozoroval. Týž autor se zmiňuje i o způsobu, kterak se orlí nejmenší dostává na hnízdo; nejprve zapadne daleko od něho někde na větev, ohne hlavu (nadme vole a zvolna se ozývá jako holub, směrem k hnízdu, při čemž je slyšeti dost příjemné „kli kli kli“. Pokud trvá hnízdění se, jest náš orlík neobyčejně statečným ptákem, neohroženě napadá i větší dravce a dokonce i orla mořského donutí opětovnými útoky k vyhnutí a podobně i jestřába a luňáka zažene.

Celým svým zjevem jakoby representoval orla skalního v miniatuře, nedosahuje skoro ani velikosti káně, ale je daleko obratnější než ona, neboť dovede i špačky, ba i holuby letmo lapati; rád lovívá v lese a rovněž i tu si vede obratně (dle Brehma) jako jestřáb. Jako pronásledujících luňáků stěhovavého, tak i rádi zautočí si na tohoto orlíka, uloví-li kořist a nedají mu pokoje, parasiti, až jim ji hodí, hladovcům.

Hlavní jeho potravou jsou ptáci, drobnější ssavci, plazi a zvláště ještěrky. Pro obveselení krouživá velice pěkně ve výši a libuje si do závratné výše vystupovati, kdežto loví-li, vznášívá se nízko nad zemí; tu pak zvláště jeho orlí příslušnost vyniká štíhlými křídly a prstnatě roztaženými perutěmi.

Hlas jeho je zvukně „ty ty“ nebo „ty ty ty“ podobající se hvizdu nějakého vodouše. Korunní princ Rudolf mu říkal „pějíci orlí“, protože krátké, ze střídavých zvuků složené strofy zpěvu se podobají a nelze je věru zaměnit za skřehotavé zvuky ostatních dravců.

Při výrovce si vede jako slepý a na „kubíka“ několikrát za sebou zuřivě a prudce zautočí, což mu bývá často záhubou.

Orel Bonellův (*Nisaetus fasciatus*, Vieill. = *Aquila fasciata*, Vieill.)

Pol.: Orzel Bonelli; chorv.: Prugasti orlič; srb.: Oraz hercegovački, prugasti; něm.: Der Habichtsadler.

Druhový znak: Dlouhý, na konci rovný a 9–10 úzkými tmavými příčkami zdobený ocas přečnívá koncovou třetinou nebo čtvrtinou konec složených křídel; prsty

i drápy jsou nápadně veliké, tyto však jen ve čtvrtkruhu ohnuté; špodek je buď bělavý nebo zahnědlé žlutavý a celý je zdoben tmavohnědými proužkami osténkovými, které jsou nejvýš 3 mm široké a toliko na hrudi jsou hruškovitě rozšířeny; prvních šest letků je na vnějším praporu zúženo. — Délka 68—74 cm, v rozpjetí 153—176 cm, křídlo 50—52,5 cm, ocas 24—26 cm, zobák po slemení 5—5,2 cm. běhák, 9,5—10 cm.

Povrchu je tmavohnědý, na ohbí a okraji složeného křídla bělavý; na kalhotkách a řiti hnědě pomíšený; ocas šedohnědý a páskovaný; zobák šedý jako olovo, ozobí citronově žluté; oko za mládí živě ořechově hnědé, stárím však krásně sežloutne; běháky jsou vysoké, prsty veliké a žluté, drápy černé. — ♀ je o něco větší a jinak se neliší od ♂. Za mládí je spodek žlutavohnědý, povrchu šedohnědý, tmavě na osténkách skvrnit, čárkovan a mimo to nezřetelně páskován; vespod na křídle je veliký bělavý štít.

Orel Bonellův obývá jižní Evropu od Španěl až do Řecka, severozáp. Afriku a pořídku se nalezne v Egyptě; v Asii se jeho bydliště táhnou až po Himalaje a přes Indii až na Ceylon. V Španělech a Alžíru je orlem nejčastěji se vyskytujícím jako na Sardinii, potom na ostrovech Balaearských, v Provinci, Itálii a Řecku je hojný, jakož i v M. Asii a Palestině. V Čechách byl uloven jako velká vzácnost čtyřikrát (?), pokud zaznamenáno: 1862 v dubnu u Křivokláta v polesí Maxhof zvaném, podruhé 1866 na tomže panství blíže N. Strašecí v polesí Brejl (Hüttenbacher — Frič v „Jour. f. Ornith.“ 1871), po třetí u Finkové 1876 (Hörmeyer) a po čtvrté u Čistovci blíž Sádové 2. VI. 1889. (?) (Pražák: „Ornith. Jahrb.“ 1893). Záznamů z Moravy ani ze Slezska není a rovněž ve Lvově jej nemají, ani v dvor. museu vídeňském.

Pusté, bezlesé skály jsou jeho hradem a odtud jako loupeživý rytíř podniká daleké zálety do nížin, slídě po lupu. Není tažným ptákem, pouze potulným, zejména po vyhníždění se; v dobu tu se jich naskytuje druhdy i více pospolu. Brehm měl příležitost viděti jich nad král. parkem Prado v Madridu na 20 kusů táhnouti.

Na hnízdišti nestrpí žádného dravce nebo soupeře. Hnízdí se v dutinách a slujích příkrých skalních stěn a jen tuze zřídka také na stro-mech. V Albanii nalezl hnízdo jeho lord Lilford. Hnízda řecká urobena byla z větvíček planých oliv a sem tam nějakého lupenu dubu česminového, uvnitř pak byla jamka hnízdní vyložena prachem ptákovým. Povrchu pokrývá tento orel hnízdo svěžím lupením, jež po zvadnutí opět vyměňuje.

Od počátku února až do polovice března už bývají ve hnízdě 2 vejce (obvyklá násada); jsou krátce eliptická, poněkud drsná, nelesklá, zazelenale bílé základní barvy a hustě fialově šedými obláčky pokrytá a na těch jsou rozhozeny rezavé nebo hnědé skvrny. Prosvítají ve skořápce zeleně. Průměr. velikost 16 vajec je 67,3 × 52,5 mm, váha 8,5—10,2 g. Za 28 dní se mladé proklubávají.

Tento pták je silný jako orel, hbitý jako sokol a kořisti lačen jako jestřab a při tom všem je ale velmi opatrný; prudčeji létá než druzí orlové a nad hnízdem provozuje ve výši majestátný rej. Svou štihlejší postavou, delším ocasem a bledě plavou barvou spodku (hlavně mladí) i křídel snadno se rozeznává. Ještě patrnější je starý pták svojí bělostí vespod, tmavším pruhem na konci ocasu a černým štítem uprostřed bílých křídel vespod.

Sedí-li, nevypadá zrovna tak ušlechtilé královsky jako jsme zvyklí u orlů vidati, spíše drží tělo vodorovněji a mírně ku předu nahnuté. Jest znám jako odvážlivý dravec, který nezná strachu před nikým, buď si to orel skalní orlosup nebo jiný ze supů; všechny bez ohledu napadá a neohroženě v zápas s nimi se pouští.

Za potravu jsou mu zvířata až do velikosti zajíce a ptáci do velikosti dropa. Ve Španělsku je nejobávanějším nepřítelem kuřích dvorů a zcela odhodlaně i před očima lidí uchvacuje vyhlédnutou oběť; právě tak pronásleduje zuřivě i holuby, jichž se zmocňuje letmo a obratně jako sokol. Prchají-li holubi, vrhá se některý z orlů mezi ně s veliké výše, čímž je poplaší, a zmate, že pak kollega jeho, používaje vzniklé paniky, zcela bezpečně se může odvážit na jednoho z nich. Mezi tím i prvý znova se vznesa také svou oběť jistě dostane. Jako je jisto, že čert v nouzi i mouchy lapá, žere prý tento orel v nedostatku i zdechlíny.

3. rod: *Haliaeetus*, Savigny.

Ptáci této skupiny náležejí k nejsilnějším dravcům. Nápadně veliký zobák, poměrně malá hlava, dlouhý krk, široká a v klidu líně svěšená křídla připomínají supy. Zobák je veliký a vysoký, bez zoubku; nozdry umístěny rovnoběžně s předním okrajem zobu, poněkud šikmo; běhák je opeřen toliko do polovice, spodní jeho polovice je lysá a celkem je delší středního prstu; prsty jsou štítkovány, krátké a neobyčejně tlusté (jako otekly, hlavně za živa) a nejsou blankou spjaty; chodidla jsou drsná, drápy veliké a tlusté a spodní hrany (okraje) jen mírně vyčníhají; střední dráp je vnitř opatřen hranou podél středu; ocas je poněkud krátký a silně zaokrouhlený; křídla mohutná a široká; 2.—6. letka je ke konci zúžená, 3. je pak nejdelší; tělo silné, až skoro nemotorné; peří v záhlaví není dlouhé, ale za to zahrocené. — Známो jich 7 druhů.

Obr. 68. Hlava orli.

Orel mořský (*Haliaëtus albicilla*, L.)

Rus.: Morskoi orol, pustelga; pol.: Birkut bielik, orzel bialogon, orzel bosa; chorv.: Ribji orao; srb.: orao štekavac; slovin.: Jezerski orel; něm.: Der Seeadler, der gemeine Seeadler, Weisssschwanz.

Tab. II. **obr. 9.** **Druhový znak:** Zobák za mládí načernalý, stářím sežloutne; běháky jen do polovice opeřeny a lysá jejich část i s prsty je žlutá; kalhotky tmavohnědé, jednobarvé a pouze u mladých ptáků skvrnitě; ocas klinovitý. nejkrajnější péro o 4-8 cm kratší prostředních, konec jeho přečnivá složená křídla sotva víc než 2-9 cm; prvních pět letků na vnitřním praporu a od 2. až do 7. letky také na vnějším jsou v koncové třetině náhle zúženy; ocasní krovky hnědé. Hlava ml. ptáků hnědá; starých špinavě bělošedá. — Délka 84-94 cm, v rozpjetí 225-260 cm, křídlo 65-72 cm, ocas 31 cm, zobák po slemení 84 cm, běhák 9-10 cm, střední prst bez drápu 7 cm.

Ve vysokém stáří je barvy šedohnědé, puštěné, světleji lemovaného peří; spodek je tmavohnědý; velké letky (ruční) černé; hlava s krkem zažloutle hnědě bílá; ocas čistě bílý. Zobák světle žlutý jako roh s bílou špičkou; ozobí, prsty a oko citronově žluté; drápy černé. — Mladší ptáci jsou špinavě černohnědí, sem tam jsou pomíšení plavou a světlejší šedi; hlavu s krkem mají také více do bělošeda; klinovitý bílý ocas je na bási černě skvrnitý a kropenatý. — Mladí samci jsou kaštanově hnědí, bíle rezavě skvrnití; ocas jejich je tmavohnědě skvrnit a zobák načernalý. — ♀ je větší a za každého věku zbarvení jasnějšího.

Příbuzné druhy jsou: Orel bělohlavý (*Haliaëtus leucocephalus*, L.) obývá Sev. Ameriku a měl býti už několikrát uloven a pozorován v Evropě, ačkoli žádná tato zpráva — zvláště starší — není bezpečně doložena a tedy dokázána. — Orel bělopásný (*Haliaëtus leucorhynchus*, Pall.) žije v Indii a Birmě, avšak vyskytuje se též v aralsko-kaspickém území stepním, na horním Irtyši a již. Turkestanu. Také v již. Evropě, Bulharsku, na Dol. Volze a na Krimu, nejsou žádnou vzácností. Jest menší našeho, povrchu tmavěji, vespod světleji hnědý; hlavu s týlem má plavohnědou, hrdlo rezavožluté a tmavohnědý ocas, před tmavou koncovou páskou širokou bílou příčkou zdobený. Ozdoba tato však ml. ptákům chybí.

Orel mořský obývá Grónsko, celou severní Evropu i Asii až do Japonska, hlavně na pobřeží mořském, na březích jezer a veletoků. V našem dílu světa je domovem na celém severu, mimo to i v Dánsku, Pomořansku; jest také dost častým zimním hostem Severního moře. Na ostrovech beze stromů, kde v zimě lovívá, hřaduje v tamních dynách, jinak obyčejně však přespává v lesích na stromech, na skalách nebo pobřežních útesech skalních. Po vyvedení mladých potloukají se staří s nimi, vyhledávající vydatná loviště jednak na pobřeží mořském, jednak podél velkých řek proti vodě postupující do nitra zemí, kde po nějakou dobu prodlí, pokud buď tu kosti svoje nesloží anebo nejsou jinak zahnaní anebo jistou krajinu nevyloupili. V ten čas i větší družiny orlů

těch lze někdy pozorovati; potulují se o 3—4, někdy 6—8 kusech spolu. Mladí dosud „svobodní“ orlové cikanují se v některých letech v létě v zimě po krajinách všelikých, až konečně dosáhnouce stáří 3—4 let, stávají se „mužnými“ a touží po založení vlastního krbu.

Orel mořský je z velkých orlů v Evropě nejobecnějším ptákem. Důkazů o tom je také četně nashromážděno v různých zprávách všelikých časopisů, výroč. zprávách pozorovacích stanic a p. J. Thienemann píše, že hlavní tah orlů mořských pozoroval od konce září do listopadu (Ornith. Monatschr. 1905) a na jiném místě vypravuje, že na podzim 1904 obzvlášť často pozoroval táhnoucí orly tyto od severu přes pozorovací stanici Rosittenu na Kurském limanu a objevení se orla mořského nebylo v tomto roce žádnou zvláštností (Ztschr. f. Ornith. 1905).

Také naše vlastní nálezeji k této zemi, odkud mnohý ze zatoulaných lupičů těch více se nevrátil.

Tak jenom v mém nevelikém okrsku pozorovacím uloven ml. pták na podzim 1904 v bažantnici u Tupadel blíž Čáslavě (majetek měšť. dívčí školy tamní) a 1907 jeden 25. listopadu otráven (bílým holubem) ml. pták ♀ opět v téže bažantnici a 22. prosince téhož roku zase takový v lesích u Zbýšova (Čáslav) o něco jižněji, když ho vrány byly prozradily. Ve 4 letech 3 orlové mořští. On a orel říční patří k nejčastějším z úlovků skupiny orlů v našich vlastech, neboť i Morava a Slezsko se honosí také četnými doklady.

Velice krásně vyličil pobyt jeho na západním pobřeží Šlesvik-Holštýnska a severofriežských ostrovech zvěcnělý prof. Dr. Rohweder z Husum, píše: „Od září až do února zdržuje se v pobřežní krajině zdejší stále několik mořských orlů. V lesích 10—15 km od břehů vzdálených mají svoje oblíbené stromy, kde pravidelně přenocují a kde jich také bylo již mnoho sestřeleno. Odtud podnikají své zálety na lov ryb a vodních ptáků, jimiž jsou pobřežní mělčiny stejně bohaty. Posud panuje ranní šero a oni už poletují váhavým letem a zdánlivě lhostejně nad zátokami, jsouce si jisti kořisti. Na vysokém břehu obývají svoji siestu, trávíce tu po výdatných hodech a v době odlivu někdy také na kusu vraku, hromadě nánosů a p., načež se vydávají znovu na lov. Teprve s večerním soumrakem odtahují k svým lesům na hřád. Tady však se pravidelně objevují i orlové skalní a tu Rohweder pozoroval, že buď spánek jejich je lehčí než orlů skalních, anebo že zrak a sluch musí mít bystřejší, protože za jasných nocí mnohem hůře a nesnadněji bylo se k nim možno přišoulati než k oněm, vzor tomu, že hřadovali v živých koších stromů, kdežto skalní orlové vždy na volně vyčnívající suché větvi svůj stan rozbili.“ — Po delším lovu usedá také na vodu, jako nějaký racek.

Hnízdo staví na pobřeží severních moří v Norsku, Švédsku, na březích Severního a zvláště Baltického moře, ve velkých lesích ruských

a severoněmeckých, v Dánsku, Meklenbursku, kde jmenovitě na Rujaně a druhdy i na Hiddensoë jsou jeho známá a proslulá hnízdiště. Zřídka kdy se hnízdí dále než půl hodiny cesty od vody, spíše vždy blíže. V již. Rusku známo je také dosti oblíbených bydlíšť orlů mořských podél velikých tamních řek poblíž Černého moře. Ve vlastní střed. Evropě se nehnízdí nikde. Dříve se prý měl hnízdit v Čechách u Hluboké v poleší Velechvinském a Cepském, posledně 1858, dnes však tomu tak zajiště není. Že se v již. Čechách nejčastěji vyskytuje jest přirozeno; rybníkatý kraj s hojnou potravou je zajiště přitažlivou stanicí potulných těch orlů. Jak imponantní je pohled na kolekci mořských orlů, jichž čítá nyní švarcenberská sbírka na Ohradě — 19 kusů (za časů Fričových, asi před 40 léty, byli tam 3 ml. a 1 st. pták) a možno říci, že každá větší sbírka česká má jednoho i více těchto orlů a lokalit, kde byl všude uloven, je rovněž slušný počet. Na třeboňských rybnících byl v letech 1886—7 úmyslně šetřen, aby si tak spíše zvykl a usadil se tu. Když ♂ přezimoval, zmizel na jaře s přivandrovalou ♀.

Obrovské hnízdo orla mořského s mladými a oběma starými, jímž se honosí (č. 1567 a 1569) dvorní museum vídeňské bylo přivezeno s oběma mladými p. E. Hodkem z Banatu z Uher a oba staří zastřeleni 1889 v lednu korun. princem Rudolfem, krátce před jeho smrtí, v Mannswörthu u Vídne.

Že by tu byl pozorován nebo střelen americ. orel bělohlavý (*H. leucocephalus*), jak uvádí Palliardi, p. Spatným u Hluboké a jenž je také na Ohradě uložen, jest mýlka; jedná se tu prostě o starého orla mořského domácího, resp. evropského (Frič). Takového získal koupí praepar. Drobek z Čáslavě (1907) z Bukurešti, tmnější rumunský to úlovek.

Ze dřívější zmínky o mláďatech z Banatu vychází na jevo, že hnízdiště jeho v naší monarchii sluší hledati v již. Uhrách, Slavonii, Banátě a ještě dále na Dunaji až na srbské hranice; ale i v Bulharsku, jmenovitě pak vodním ptactvem bohaté Dobruždi. Tady v některých územích není stromů, nuže orel se usadí prostě na zemi ve stepi anebo na některém neobydleném ostrově nebo močále dunajském a to buď na hromadě rákosí a sítí nebo prostě na písku. Podobně tak si vede i u moře Kaspického a na ostrově Hiddensoë v Baltickém moři bylo nalezeno mezi nízkou sítinou na břehu na ploché zemi. V Jutsku se hnízdí hojně, skoro ve všech lesích. Kjärbölling je pozoroval v malém pobřežním háji na jazyku u Liimfjordu, kde lze naléztí zakrslé břízy sotva 5 m vysoké a hnízdo orlí bylo sotva 3 $\frac{1}{2}$ m vysoko na stromě. Přirozeným místem k založení hnízda jsou mu však výhradně skály, zde se nejraději usazuje ve strmých stěnách nebo na útesech skalních na samém břehu, ve slujích nebo poněkud chráněných výstupcích. Obrovské staleté duby, na nichž se orlové tito po léta hnízdívali, byly známy dříve pode jménem „orlích říší“.

Hnízdo buď v samém vršku, buď na příčných větvích více méně poblíž kmene bývá založeno. Jsou to hlavně duby, topoly, lindy, borovice, buky a jiné ještě vysoké stromy lesní. Polní vrabci rádi se ve hnízdě jeho ve spodku nebo ve stěnách za nájemníky usazují, dilem tu hřadující dilem se hnízdí, jako jsme četli hned při orlu skalním. Blíže hnízda mívá obyčejně svůj oblíbený strom, kde odpočívá nebo přespává; musí to býti strom obr s četnými soušemi, na němž právě „v domácnosti“ nezaměstnaný orel se usazuje a kde se k němu ale může zkušený a opatrný lovec přiblížit.

Jest to obrovská stavba na 2 m v průměru hnedle mající a každoročním opravováním a příkládáním čerstvých větví na vrch až přes metr vysoké, takže se v něm může člověk pohodlně a beze strachu usaditi. Dvě, zřídka kdy 3 vejce nalezají se v něm na jihu již v únoru, na severu až na konec března; jsou krátce oválná a silně bříchatá, hrubozrnná a hustě porováté skořápky; vypadají nečistě bílá, jsouce buď beze skvrn nebo spoře pokryta narudle hnědými bledšími i tmavšími skvrnami. Bratři Sintenisové našli v Dobrudži násadu o 3 vejcích, jichž skvrnění bylo takové, že snadno mohla býti zaměněna s krásnými vejci orla skalního. Průměr. velikost 36 vajec je 74.2×57.8 mm, váha 14.125 g. Vejce severních ptáků jsou průměrně o něco větší než jihoevropských. Uvnitř prosvítají světle zeleně.

Dobu sezení odhadují na 5–6 neděl, a mláďata nejméně 3 měsíců potřebují nežli jsou vzletná na vyvedení a v prvou dobu vracívají se často k hnízdu, až se ponenáhlu stanou samostatnými a domova více nevyhledávají, nesmí — staří je od sebe zapudí.

Pro své děti nanosí staří potravu nadbytek, hlavně ryb a vodních ptáků. Nedivte se, že pak hnízdo samo s nejbližším okolím v tuto dobu se promění v pravé jatky. U hnízda samého projevuje orel mořský daleko více energie než plachý orel skalní a odvažuje se druhdy útoku i na smělce člověka, který chce mláďatům jeho uškoditi a to spíš, než má-li ve hnízdě toliko vejce. A útoky takového starého monarchy mohou býti skutečně velmi povážlivé. Skalní orlové obyčejně provázívají plenění hnízda svého poletováním v bezpečné vzdálenosti a žalostnými zvuky „hyí“.

Jest orel mořský mocný a silný lupič, hlavně menších živočichů. Za toulek lovívají někdy 3–4 společně, ale při dělení se o kořist se nikdy nepohodnou, hašteří se hned. Zdá se, jakoby létal těžkopádně a ani tak často vysoko nevyletuje a při tom hlavu ani krátký rozložený ocas nemívá v jediné vodorovné přímce s ostatním tělem, což i z dálky je patrné. Hlas je drsný, z hluboka vyražený „krau krau“ nebo také „rrá rrá“, což se z dálky poslouchá jako hafání psa; někdy také vyšší „kri kri kri“, v zajetí slyšeti lze zhurta vyluzované „hi hi hi hi“.

Živí se hlavně rybami, za nimiž se vrhá s přitaženými křídly do vln, při čemž někdy i pod vodou zmizí jako známe u orla říčního. Od

tud se několika mocnými vzmachy křídel rychle vybavuje a s kořistí, uchvácenou v pařátech, se vzdaluje. Tím není řečeno, že by opovrhoval snad živočichy teplokrevnými, jako bažanty, zajíce nebo husami, kachnami a jinou vodní havěť; on dokonce vezme někdy za vděk mršinou, čímž plně dokazuje, „že kde mrcha, tam i „orlové“ bývají“.

Někdy se mu také přihodí, že buď tuleň nebo velická ryba jej do hlubin zatáhne a pak jej utopí „hastman“. Všechny vodní ptáky — ať malé či velké — kteří se před prvním útokem mžikem ponořují, hledíce se tak zachrániti, pronásleduje opětovně a nepřetržitě, až neustálým potápěním se tak zemdlí, že zůstávají úplně apatičtí na vodě ležeti, načež se jich snadno zmocňuje a odnáší. Při tomto lovu dobře sleduje letmo nad samou hladinou, kudy takový potápeč pod vodou plove a kde se asi může vynořiti. Proto mnozí z ptáků také hledávají raději spásu svoji v letu.

Jak žádostiv jest masa jakéhokoli, svědčí také to, že na př. po nadháňce, jež se na ostrově Juistu (Sev. moře) každoročně odbývá pravidelně se málo dní potom objevují tito orlové (patrně z holštýnského pobřeží), aby paběrkovali na mrtvých nebo raněných (Jour. f. Ornith. 1905). Něco podobného se pozorovalo také po dvor. honbách na Letz-linském vřesovišti, jak líčí Brehm. U Seebahrnu (Dol. Rakousy) dostavil se po vypálených ranách několikrát rychle orel mořský, aby vyhledal postřelený úlovek, až konečně sám zůstal v ohni. (Zool. Beobach. 1907.)

V zajetí starý mořský orel zůstává vždy spíše potutelným, nevrlým ptákem, který nikdy jak náleží nezkrátne, ač si zvykne i na brambory, kdežto z mládí vychovaní činí výjimku; stávají se dokonale přítulnými. Vydrží dlouho, neboť jsou známy zaručené případy, že snášel zajetí 80 let (Cab. Jour. 1877) Riesenthal vypravuje, že byl kdysi vyzván, aby si šel prohlédnouti na honbě postřeleného orla skalního — a byl to zatím mladý, dobře vybarvený a úplně vzrostlý orel mořský. Očekával, že uvidí ptáka ležeti na zádech a že ostrými drápy bude každého ohrožovat i zatím poraněný s podvázaným křídlem vzdor četným zvědavcům docela klidně se procházel po světnici a hledal, kde by co bylo na zub; také se dal klidně uchopiti. Později, uzdraven, se dostal do zool. zahrady v Kolíně nad R.

Korunní princ Rudolf, lovec nadmíru obratný a zkušený, shledal, že mladí ptáci nejsou ani tuze plachými, nenaříce dosud různých nebezpečí. Nemotorní a těžkopádní zhusta opomenou v pravý čas prchnouti a lovci se podaří dostat až na dostřel. Starý lupič, zvandrovalý a zkušený světa, který dobře zná hvízdání broků a běhounků kol hlavy a jemuž se vzácná tato příležitost často v zimě přihodí, ten je nanejvýš opatrný a plachý. Proto je vábí újedí (mršinou předhozenou nebo otráveným králíkem, holubem — bílým nejlépe — viz případ z Tupadlské bažantnice a j.

Přiletuje-li on — majestát královský — okamžitě se všecko od újedi klidí. Postřelený (starý) bývá nebezpečný lidem i zvířatům a hajný ve Zbýšově mohl by posloužiti zkušeností. Má s ním i silný člověk práce dost a rány zobákem nebo pařáty jeho bývají druhdy strašné, což dlužno míti vždy na mysli. Také při výrovce bývá zastřelen a vrhá se na výra stejně zuřivě jako jiní orlové. Lze jej také polapiti do želez s návadnou, lehce pokrytých a kotvici opatřených („Škodné zmar“ 1908 str. 259 – 260.)

4. rod: Circaetus, Vieillot.

Členové tohoto rodu tvoří přechod od orlů pravých ke káním; od prvních mají dlouhá zahrocená pera na hlavě a šíji, od druhých na- byli zase způsobu života, držení těla, krátkých prstů, jež jsou i s cho- didly neobyčejně drsně šupinaty a stejnoměrně opatřeny štítky, dále kypřejšího peří a zejména pak hlavy, která (poměrně) vypadá široká a se svýma žlutýma očima skoro sovi hlavu připomíná.

Zobák mají přiměřeně veliký a ne hned od kořene zahnutý, opatřen je dlouhým hákem bez zoubku, jsa mimo to dosti se stran sploštělý; oči veliké a okolo kroužku očního je zřejmé vlnaté chmýří; uzdy jsou porostly štětinkami; nozdry podlouhlé ovální, rovnoběžné s předním okrajem ozobí a dost kolmo postavené; křídla široká a dlouhá, 1. letka menší 7.; nejdelší jsou 3. a 4.; běháky vysoké, drsně šupinaté a hrubě síťované, vzadu lysé, zpředu asi do $\frac{1}{5}$ od vrchu opeřené; prsty nápadně krátké, o krátkých, břítkých a zahnutých pařátech, jež jsou vespod duté leč okrajů ne tuze vynikajících; kalhotky krátké, ocas délky prostřední a rovně zastřížený. Peří vzadu na krku bývá obyčejně velmi dlouhé a přihrocené, ztuhla odstávající.

Známo jich 5 druhů a z těch u nás toliko 1 druh.

Orel krátkoprstý (*Circaetus gallicus*, Gmel.)

Káně hadí, káně hadílov (návrh Jandův). — Pol.: Krótkoszpon ga- dożer, orzel pstry; chorv.: Zmijaskij orao; srb.: Oraz zmijar; slovin.: Kačar; něm.: Der Schlangenadler, Natteradler. Schlangenbussard.

Druhový znak: Ozobí a běháky světle modré, duhovka žlutá, prsty krátké; veliké žluté oko je obrostlé bílým vlnatým chmýřím; povrchu hnědý, vespod bílý, hnědě nebo rezavošedě skvrnit; ocas je zdoben 3 tmavými příčkami; peří v záhlaví široké, prostě zahrocené. — Délka 65.5 cm, v rozpjetí 162 cm, ocas 27.5 cm, zobák přes slemeno 5.4 cm, běhák 10 cm.

Zobák je modravý, ozobí světle modré; oči větší než u všech ostatních denních dravců; duhovka krásně žlutá, zornice velmi malá. běháky asi $3\frac{1}{2}$ cm shora opeřeny. Ve vysokém stáří je čelo široce bílé, hlava s krkem na bílém základě velmi úzce a bledě rezavě čárkovány

(ostěnky), na voleti se poněkud čárky ony rozšiřují a jsou světlejší; ostatek těla vespod až ku ocasu, jakož i spodní křídelní krovky jsou čistě bíly, toliko na kalhotkách je mnoho hnědých ostének; povrch je tmavohnědý. — ♀ je asi o 5 cm větší a vespod má skvrny větší a hustěji rozhozeny. — Ml. ptáci jsou všude na vrchu velice tmavohnědí s konečky per světlejšími; vespod od volete počínajíc bledě narezavěle hnědí s několika bílými skvrnami; jediné kalhotky jsou příčně pruhovány; ozobí, koutky zobákové a běháky jsou velice bledě namodrale bělošedé, duhovka sírově žlutá.

V severní Africe a odtud až do Turkestanu, někdy také v jiho-východní Evropě se vyskytuje forma bělavější: *Cir. gallicus hypoleucus*, Pall., již Menzbier považuje „za konstantní varietu“ (Ornis Turkest. 1889).

Káně hadilov obývá v Evropě spíše teplejší země, jako Španěly, jižní Francii, Itálii, země balkánské, jižní země našeho mocnářství (v Krajíně není vzácností), stepi a lesy v Dobrudži a již. Rusko; v Němcích se vyskytuje na Rýnu, obzvlášť ve Falci, ve Slezsku, Braniborsku, Pomořansku a Prusku i dále na sever. V Hollandsku, Dánsku a Vel. Britanii zdá se, že chybí, nejso ostatně ani v Německu nikterak častým zjevem a náleží přece jen ku vzácnějším dravcům jako v zemích koruny české. Byl tu několikrát uloven ve Slezsku (1853, 1858, 1880, posledně u Jablunkova 1907, na Moravě v okolí Hodonína 1880 (Janda), u N. Jičína v září 1877 ♂ střelen, ♀ unikla (Talský), v okolí Svitav polapen živý 1892, u Střelce blíž Brna 1896, posledně v září 1908 u Telečkova (Vel. Meziříčí — Lov. Obzor XI.).

V Čechách teď jako dříve je řídkým jen hostem. Lesní Koch prý jej pozoroval po více let na hnízdě (v záp. Čechách). Od těch čas, co oba staré tu zastřelil, více se žádný neobjevil (Palliardi). V Rostokách u Prahy bylo jich více kusů při výrovce uloveno. R. 1890—1 zdá se, že se vyskytl u větším počtu u nás, soudě tak z toho, že ryt. z Fiskali-ů (býv. ředit. les. školy v Bělé) znal 5 případů z roku toho, kde byl tady dopaden. Mimo to píše Frič o dvou kusech, jež Lokaj dostal (odkud?). Byl střelen u Komor. Hrádku na Sázavě (1853), u Semína (1864), u Kouřimce (1874), u Trnové ♂ ml. (1890), u Plané ♂ ml. (1890), u Sadské ♀ (1890), u Bělé ♂ st. (1891), u Jindřich. Hradce (1881), u Sloupu blíž Čes. Lípy ♀ st. (1891), na Petříně u Prahy, nyní ve sbírce měst. vyšší dívčí školy v Praze (pís. zpráva ředit.), u Voigtsbachu ♂ (1892), u Vašíkova u Březnice (v létě 1894), u Zblížňovic u Heř. Městce ♂ ad (1895), v jehož žaludku 5 slepýšů našel Mikura, u Havlovic u Žumberka (1895), u Malonic na Šumavě (1900). Museum Ohradské má exemplary ze Štýrska a zemské museum v Praze má 2 kusy (od Rostok) a třetí — nádherně praepar. kus — z r. 1894 od Vašíkova (dar to hrab. Ed. Palffy-Erdöda), museum fürstenberské

v Krušovicích 1 kus, les. akademie v Zákupích 2 kusy a písecká les. škola 1 kus (dar hr. Černína). Vídeňské dvor. museum vystavuje 4 kusy, Lvovské 6 kusů domácích (1852—1880). I jiné sbírky ještě se jím honosí.

V severozáp. Africe se hnízdí, v severových. pouze za tahu se objevuje. V záp. Asii je rozšířen až do Indie, kde se hnízdí a je daleko hojnějším než v Evropě. K nám přitahuje teprv tak koncem dubna a počátkem máje a v srpnu se s námi už loučí, ač tu byli zastřeleni ptáci i v létě.

Obývá světlé lesy nížin i pahorkatin v polohách vlhkých jakož i bažinatých, jež s lučinami se střídají. Vede celkem tichý život v lese, nečině se nikde tak tuze nápadným, nanejvýš docházejí povšimnutí vzdušné jeho reje v čas hnízdění se. V Německu se místy skutečně hnízdí (Porýnsko i Braniborsko); bývá však snadno přehlédnut nebo s kání (jako orel nejmenší) zaměňován, neboť i hlasem se jí podobá. Hnízdo založeno bývá vysoko na starých listnáčích nebo spíše na jehličnanech a to v místech osamělých; mnohdy však sotva zvýší člověka někde na postranní větví. Je ze suchých větévek, asi $\frac{1}{2}$ m vysoké a na 1 m široké a také často zelenými haluzkami propletené, jakož i na vrchu lze větévky chvojí nebo listnaté nalézt. V máji v něm bývá vždy jen 1 vejce, jakoby nebyl s to dvou mláďat uživit, což je ku podivu a zase není, uvážíme-li, že ne všude proň vhodné potravu.

Vejce toto je s ohledem na nepřilíšnou velikost ptákovu nápadně veliké a ovální, jen mírně zašpičatělé, nic se neleskne a je barvy bílé, trošinku modrozeleného nádechu, beze skvrn a liší se od vajec orla mořského jemnějším zrněním a menší váhou; jest skořápka jeho tenká. Průměrná velikost 11 vajec je 72.2×57.9 mm, váha 9.873 g. Proti světlu držena, prosvítá prázdná skořápka světle nebo slabě zelenožlutě. Na vejci sedí oba staří střídavě a za 28 dní se mládě klube; starají se o ně velmi horlivě a jsou-li vyrušováni na hnízdě, přenáší je matka do jiného hnízda, bezpečnějšího, jež k tomu konci urobili, což hodnověrní svědkové, hr. Wodzickí a princ z Wiedu jednomyslně potvrzují.

Jest krásným dravcem, jedním z nejušlechtlejších (exemplář českého musea, nejnovější zvlášť, to dokazuje), střed to mezi orlem a kání; jest obojím a přece zase není. Prohlížíme-li si jej živého, tož zřede činí dojem orla, se strany však je to opět káň, již letem i hlasem více se podobá než orlům. Na blízku lze jej hned rozpoznati podle velkých žlutých očí (světél); hlas jeho s výše zní „hi i hi“ — káňovitě, leč káň samo spíš „hi é“ (to e s přízvukem) volává.

Živí se výhradně obojživelníky, hady, slepýši (Mikura — viz v předu), žabami, hlemýždi, dešťovkami, raky, rybami, ale nezamítne také mladíka, potkana, krta, myš a p. Nejraději má však hady a dove

je tak obratně usmrcovati, že mu ani nejnebezpečnější had neublíží. Popadne jej jedním pářátem za hlavou, kdežto druhým ještě dále na hřbetě a překousne mu vaz. Tím si jej pojistí, že mu nemůže více uškoditi a za chvíli jej spolyká, třeba že se mu plaz ještě v zobáku svíjí; hltá jej hlavou napřed a při každém pohybu dalším vždy mu páteř překousne, aniž by jej však na kusy rozrušil. Šupiny pak později v chuchvalcích vydavuje. Ostatně jen tyto rychlé a bezpečné útoky, husté opeření a tvrdě šupinaté běháky (stojáky) jsou jeho zbraní proti možnému uštknutí, neboť zkouškou se shledalo, že mladý tento orel zmijí do hlavy uštknutý stále churavěl, až třetí den posel (Dr. Mechlenburg a Lenz).

V zajetí se chová klidně, nejevě divokosti a brzy zkrotne; jest mu třeba nádoby s vodou, do níž rád si stoupne a z níž i pije. Předkládáme-li mu živé hady, s potěšením lze přihlížeti tomu, jak je umí odpravovati; žere je nesmírně rád. Dle toho, co o něm známo, nelze jej nikterak pokládati za ptáka škodlivého.

5. rod: Archibuteo, Brehm.

Běhák úplně, až na úzký pruh lysý vzadu, opeřen; zobák slabý, krátký a již od ozobí počínaje zahnutý se slaboučkým (také žádným) na konci zoubkem; nozdry vodorovně položené, ovální; 3. nebo 4., také 3. a 4. letka nejdelší; ocas dlouhý, mírně zaokrouhlený. Známý jsou 4 druhy a z těch 1 toliko v Evropě.

Káně rousná (Archibuteo lagopus, Brünn).

Káně rousňák, rousňák, káně sněžná, zimní, louče, sněhovka, kršák, luňák. — Rus.: Канюк machnogyj; pol.: Myszolów wlochaty, sokol koniuch, jastrząb zimowy; chorv. a srb.: Gačavi mišar, škanjac gačaš; slovin.: Kocasta kanja, kanja kokonaja; luž.-srb.: Luča; něm.: Der Rauchfussbussard, Schneegeier.

Druhový znak: Běhák (nártl) až dolů po prsty opeřen, toliko vzadu je lysý štítkovaný pruh, patrný tehdy, rozhrneme-li peří jej zakrývající; prsty s ozobím žluté; tělo na bílém základě hnědě skvrnito, na dolní hrudi je zřetelný, veliký temný štít; ocas bílý, ku konci jednou, u starších ptáků několika tmavými příčkami zdoben; vespod na křídle v okolí prstů (při ohbí křídla) je tmavohnědá skvrna. — Délka 52 cm, v rozpjetí 140 cm (i více), ocas 20 cm, zobák 4 cm, běhák 7 4 cm.

Celkové zbarvení je velice proměnlivé jako u myšilova, obvyčejně bývá tmavohnědé a na hlavě, krku a vespod pomíšeně bělošedé; toliko velice staří ptáci mívají hrdlo s krkem a vole po stranách často úplně černé a sem tam jen spoře bělavá čárka se tu vyskytuje; na záhlaví jsou pěkně rezavého nádechu; břicho a spodní ocasní krovky

jsou bílé. Možno říci, že světlé tony barevné na starých kusech nevy-
nikají tak nápadně jako na ptácích mladých; barva opeřených běháků
je nažloutle bílá a drobounce hnědě skvrnitá; prsty žluté, drápy černé,
zobák zamodralé barvy rohu, oko krásně hnědé. — ♀ nemá na sobě
tolik bílého zbarvení a jest o něco větší.

Počátkem ledna 1909 zastřelena byla při honu u Golč. Jeníkova
káně rousná, jaké jsem dosud neviděl. Je to mladší pták neobyčejně
bílého zbarvení, ne příliš hustě šedohnědě skvrnitý. Ve výši musila
býti nádherným zjevem, jsouc na spodku těla a vespod křídel svítivě
bílá. To je ten Němců „Schneegeier“ a „věrných“ překladatelů
českých „sup sněžní nebo bílý“. (Pis. v Lov. Obz. XII. 1909 str. 46.)

V Sev. Americe žije velice
příbuzný druh rousňák ame-
rický (Arch. lagopus sancti jo-
hannis Gmel.); je tmavší a kresby
více okrově žluté; jednotlivé kusy
celé bývají také bílé až na za-
hnědlé čelo a více méně zřetel-
nou příčku na basi ocasu. Roz-
šířen je po celém severu Soustátí
a hnízdí se obyčejně severněji,
v Kanadě i dále.

Káně rousná obývá i v Evropě
a Asii vysoký sever a zimou bývá
zahnána do mírnějších krajín, kde
přezimuje ve střední, řidčeji v jižní
Evropě a za tahu je v Německu
i u nás od listopadu až do března
rozšířeným zimním hostem. V Do-
brudži ji Sintenisové v zimě po-
zorovali a Goebel píše, že v okolí
Oděsy na tisíce jích přezimuje,
jak se přesvědčil. Ona je vlastně
speciální obyvatelkou tundry, oněch severských, pustých, nezměrných
močálů, nebo kde také jen porosty zakrnělých břiz se prostírají, jež
tundry oddělují nebo uzavírají.

U nás pobývá tak od konce října, spíš od listopadu do března,
hlavně kde nalézá potravu s dostatek; jsou to především roviny s ma-
lými porosty lesními, hájky, bažantnice, obory, jež s poli a nivami se
střídají. Nějaký mezník, pahorek, osamělý strom jsou tak místa, na něž
zapadá.

Výjimečně se pozorováním shledalo, že se hnízdil pár v Záp.
Prusku, Pomořansku, Moravě (?), na Rujaně, na Visle, ano i v Durynsku
a Lužici bylo hnízdo jeho nalezeno. Častěji arci již se hnízdí v severním

Obr. 69. Rousňák.

Svédsku a ještě více v severním Rusku. V jeho pravé domovině popokrývají zakrnělé břízy, různé mechy a severní byliny tamní bažinatou půdu v nesmírných dálkách a na takovémto rostlinstvu mívá svoje hnízdo založeno, nechce-li je mít na holé zemi. Obvykle to bývá nějaká vyvýšeninka, na níž si je zbuduje z drobných větviček (nejjemnějších nahore) a zřídka jen zvířecích chlupů používá.

Vejce jeho podobají se vejcem káně obecné a snášívá jich 3—5. Průměrná velikost 32 vajec je 54.9×43.3 mm, váha 4.526 g. Mladé vykrmují výhradně lumíky a různým ptactvem tundrovým.

Co potravy se dotýče, odkazují ku druhům následujícím; v Sibíři jsou lumíkové hlavní její potravou. Kde žije se sokolem stěhovavým, zahání jej často od kořisti jako myšilov a beze všeho mu ji sebere, což o inteligenci její příliš nesvědčí. Za hlubokého sněhu, kdy je myši pořádku, je hlavně koroptvím nebezpečnou, na tahu zpátečním už jsou březňáci zajičkové, zase pokušení a ona spotřebuje dost potravy a proto se jí myslivci právem hledí zbavit ze svého revíru.

Hlas rousňáků je dost vysoko znějící a jasné „mié“ (vyšší než u myšilova). Létá mírně, váhavě a vznášívá se druhdy náramně vysoko; také jej možno zřít, an se chvíli na jednom místě třepetá, aby mohl kořist lépe vzít na mušku, načež se na ni vrhá. Na dálku se nerozezná letem rousňák od myšilova. Povšimnouti si třeba vždy — ovšem na blízku — bílého ocasu vespod u kořene a velké tmavé skvrny vespod na křídlech blíže ohbí (zápěstí).

V zajetí musí dostávat maso, je mlsnější, vyběravější než jeho strýc myšilov a také rád pije čerstvou vodu. Při výrovce doráží káně tato vztekle na výra a útoky své v přestávkách opakuje a proto ulovení její zručnému střelci mnoho nesnáží nepůsobí (Rozmara). V oboře Žehušické, kde je zároveň i bažantnice, jakož i v bažantnicích Žlebských na Čáslavsku zanechá mnoho rousňáků svých pařátů na vždy a uloviti — ale i jen v některých letech na podzim a v zimě — 10—13 kání za půl dne nepatří tu ku vzácnostem. Letos (1908) střelena 26. ledna jedna a 2 února již 5 kusů (1 ml. a 4 st.) u Rezkovce poblíž zmíněné obory při výrově. A jindy opět — na př. 1901 — nebylo na podzim v oboře po kání ani potuchy. Tak je tomu i jinde a jmenovitě v pohraničných horách jich vezme mnoho za své. Na výra se sice neodvažuje vážně útočiti, jest to příliš mocný soupeř, avšak na menší sovy, jichž z nedostatku výrů místy používají, jako puštika, kalousa, sovy pálené, bez okolku se vrhá a je zadavuje, jestliže se jim nedostane pomoci. Také vábníčkou ji na jaře myslivec dovede přivábiti a tu káně ani nebezpečí nepozoruje.

6. rod: Buteo, Cuvier.

Běhák či nártí neopeřený, zpředu pokrytý řadou příčných destiček, části ostatní drobnými štítky a je delší než prostřední prst; zobák slabý s nepatrným, druhdy i scházejícím výkrojkem (zoubkem), na konci hákovitě zahnutý; nozdry vodorovné, ovální, zřídka okrouhlé; 4. letka je nejdelší. Známé jich 19 druhů.

Káně lesní čili myšilov (*Buteo buteo*, L. = *Buteo vulgaris*, L.).

Myšilov, myšák, barborka. — Rus.: Sariga, kanjuk boľšoj; pol.: Myszolów pospolity, kaniuga myszolówka; chorv.: Prosti mišar; srb.: Škanjac mišar; slovin.: Kanja navadna, mišar; luž.-srb.: Pašturlica, myšař, myšacy kraholec; něm.: Der Mäusebussard, der Mauser.

Druhový znak: Ozobí poněkud naběhlé (naduřelé) i s běháký a prsty žluté; Tab. III. duhovka hnědá, šedobílá, stříbrobílá nebo jantarově žlutá; stvoly letek i per rýdo-
vácích bílé; konce křídel dosahují blízko konce ocasu, který je mírně zaokrouhlen, téměř rovný a 12 nebo méně příčnými tmavými pruhy zdoben. — Délka 525–55 cm v rozpjetí 120–138 cm, křídlo 37–41 cm, ocas 215 cm, zobák v oblouku 33 cm.

Obyčejné zbarvení je hnědé; zobák je načernalý; černé nebo světlé drápy jsou dost veliké, ostré a ne příliš zahnuté. — ♀ jest o něco větší jako vůbec u dravců ostatních. Hnízdoši jsou různě zbarvení dle toho, jaký bude příští jejich šat, až dorostou, temnější-li či světlejší; bývají čistě bílí, světle šedobílí nebo i popelaví. Nozdry podlouhle okrouhlé, jen nepatrně u předu vystupující ze směru čelisti (u mladých kání včelojedů jsou štěrbinovité = dobrá rozeznávací známka).

Káně tato u zbarvení svém tak tuze variruje, že toho neshledáváme hnedle u žádného jiného našeho dravce a jest známo, že se snad ne- najdou dva kusy stejně zbarvené. Ne že by zjev ten záležel ve stáří nebo snad v pohlaví — nikoli. Jest možno se stanoviska toho trojí fazi (barevnou formu) u kání myšilova vytknouti.

1. Hnědá fase, právě shora popsaná. Poznává se po hnědém hřbetě a křídlech, jakož i po zažloutle bílých prsou, jež jsou hnědě podél pruhována a podélnými skvrnami zdobena.

2. Černá fase liší se temným zbarvením a vlnovitými přetřhova-
nými příčnými pruhy na prsou.

3. Bělavá fase vyniká celkem bílou barvou základní, která je více méně hustě hnědými skvrnami vykrášlena; u této variety jsou oči perlově šedé a drápy šedočerné. Nejsou prý žádnou vzácností na severu v Meklenbursku a ve východním Durynsku (Ornitholog. Centralbl. 1879).

Mezi všemi těmito formami jest však mnoho přechodních forem, čímž jedna s druhou splývá tou měrou, že pak vlastně a často nevíme, ku které z těchto tří jmenovaných máme ptáka před sebou zařaditi.

Obr. 70. Káně lesní.

Tak se také vyskytuje čistě černohnědá fáse. bez jakýchkoli skvrn (jednou v revíru Litošickém ulovena), jindy opět narezavěle tmavohnědá se zažloutlým spodkem a tmavohnědě a pravidelně příčně pruhovaná (jako krahujec). Mimo to se objevují i zrůdy barevné: albiní, sněhobílí ptáci s růžovýmýma očima. Všechny právě uvedené odchylky (přechody) jsou ale vzácné.

Náš myšilov však má ve vých. Evropě, v Asii a severní Africe velice blízké příbuzné. které mnozí ornithologové taktéž pokládají a mají jen za formy typické káni naší. Rozšíření forem asijských není však dostatečně známo a synonymika káně stepní je na př. tak zmotaná (Reichenow), že jest ještě důkladného dalšího bádání o palaearktických formách

druhu *Buteo buteo*, aby byly známosti ty přesné, dokonalé. Do Evropy zalétnou anebo se tu zdržují tito přátelé myšilova:

Káně stepní (*Buteo desertorum*, Daud. = *tachardus*, Vieill. = *mentriesi*, Bogd.).

Chorv.: Pustinjski mišar; srb.: Škanjac bugarski; něm.: Der Steppenbussard.

Popis: Poněkud menší naší káně a jí tuze podobná (i v tom, že její zbarvení velice variruje); obyčejně mívá hrdlo, prsa a břicho rezavé; ocas taktéž, leč u kořene je bílý a 11 úzkými a 1 širokou koncovou příčkou zdobený; příčky ony bývají zhusta nezřetelné, svrchní strana vnitřních praporů všech per rýdovací. h je bílá. — ♀ je o něco větší, jak míry udávají. — Délka 43·5—47·5 cm, křídlo 34—38 cm, ocas 19 cm, zobák 2·9 cm, běhák 7·4 cm, střední prst bez drápů 2·8—3·5 cm.

Vyskytuje se v západní Sibíři, kol moře Kaspického a Černého, v M. Asii, Arabii a sev. Africe. V Evropě se objevuje v již. Španělsku, Turecku a jihových. Rusku; v obou posledních zemích se také hnízdí. Více kusů bylo uloveno v Sondershausenu, 1 kus v kantonu Švýckém, 2 z naší říše (Dol. Rak. u Vídně) jsou uloženy ve dvor. museum (♀ ml.

a ♂); případ, jež Hegenbarth z Čech od Haidy (1886) uvádí, shledán mylným, jak on sám později vysvětlil a ku Pražákovu udání z r. 1893 (viz Kritische Übersicht 1894) od Vel. Petrovic u Nechánic (♀) dlužno se míti s pochybností, ač není dokonce vyloučeno objevení se této formy u nás, neboť Čechy i Morava se Slezskem v nejednom ohledu zoogeografickém jsou s Německem zajedno a mínění, že tyto odrůdy se tu častěji vyskytují — ale neznámy — je konečně zcela odůvodněno. Ale — — — atd., už jsem nejednou doložil.

Kleinschmidt praví, že odrůdy kání z vých. Ruska k nám se zatlouávají, nejsou pravě káně stepní, ty se vyskytují v krajinách jižnějších (sev. Afrika), odkud jich záhy zesnulý baron Erlanger krásnou pořídil kolekci. Spíše ku odrůdě následující náleží tyto německé úlovky (rozuměj káně stepní), praví též ornitholog.

Hnízdí se u Sarepty v Rusku koncem dubna a snáší 3—4 vejce, oněm naší káně velmi podobná, často však velice krátká, skoro kulatá a hustě a silně skvrnitá. Průměrná velikost 21 vajec 52.2×42.6 mm, váha 4.725 g.

Blíže příbuzná forma její je severoafrická káně stepní (But. cirtensis, Le Vaill.), která je jednobarevně světle zbarvená; pruhy na ocase má nezřetelné a stářím konečně ku špičce víc a více mizí. Žije v sev. Africe a je velická jako obyčejná káně stepní.

Káně rezavá (Buteo Zimmermannae, Emcke = B. vulpinus, Menz.).

Pol.: Myszolów wschodni; něm.: Falkenbussard.

Popis: Vrch hlavy tmavohnědý, týl a záhlaví s bělavými a rezavými podélnými proužkami, kořen peří je bílý; horní hřbet tmavohnědý, peří světle rezavě lemované, na dolním hřbetě šedohnědé skvrny; svrchní strana ocasu jest světle rezavá s 10—12 tmavými příčkami, stvoly per bílé; brada s hrdlem bělavá a nepatrně úzkými, hnědými čárkami podélnými značená; tváře, skráně, okolí očí zahnědlé, uzdy tmavé s bílými okraji; hruď bílá napříč rezavohnědě pruhovaná, jako břicho, kde však jsou pruhy ty světlejší a menší; spodní strana ocasu je celá světle rezavěšedá a bílé brky per i příčkování sotva se shora pronikají; spodní ocasní krovky jsou zdobený mnoha rezavými příčnými; běhák s prsty žlutý, kalhotky skoro kaštanově hnědé, temně pruhovány, drápy dlouhé, ostré a černé; svrchní čelist zobáku skoro pravouhelně zahnutá, duhovka ohnivě žlutá. — Délka 48—51 cm, křídlo 37 cm, ocas 19 až 20 cm, svrchní zobák v oblouku 3.5 cm, běhák 6 cm, střední prst bez drápy 4 cm.

Domov této odrůdy sluší hledati v severním a severových. Rusku, byla však ulovena i ve Vých. Prusku, Sedmihradsku, Bukovině a při deltě dunajské. Zde se vyskytují s kání obecnou a je skoro hojnější než ona; exemplár odtud chová sbírka obec. školy ve Zbýšově u Čáslavě (praep. Drobek). Prof. Reichenow spojuje kání rezavou s kání stepní dohromady a píše (Kennzeichen atd. 1902), „že nemůže naléztí žádného rozdílu mezi nimi“.

Taczanowski ve svých „Ptaki krajowe“ 1882 I. díl str. 56 píše, že ještě častěji se vyskytují u této odrůdy ptáci celí hnědí, vespod bez jakékoli kresby, spíše než u káně myšilova, jak viděti na kolekci Severzova z Turkestanu a jednom kuse z Ukrajiny ve varšavském muzeu.

Mimo na Uralu (Severzov) i v okolí Petrohradu se forma tato vyskytuje. V Lubelsku a Podlesí byla již několikrát dopadena a ptáci ti od ptáků uralských a asijských se ničím nelišili.

Zdržuje se tu pouze v létě a nikdy tu nepřezimuje; v Ukrajině je hojnějším. Co do obyčejů a ostatního nenalezeno ničeho zvláštního, co by známo nebylo ze života myšilova.

Bělochvost (*Buteo ferox*, Gmel. = *B. leucurus*, Naum.).

Káně orlí. — Rus.: Stepoj caryč, belni chvostik; chorv.: Bjelorepi mišar; srb.: Škanjac bjelorepi; něm.: Der Adlerbussard.

Popis: Jest o mnoho větší káně obecné (myšilova), má i delší běháky; povrchu je hnědý, temenní peří je světle rezavé. peří na hřbetě bělavě lemované s tmnými, na horní části hřbetu širšími, hnědými osténkovými skvrnami; ocas rudohnědý až bělavý, buď jednobarvý nebo zdoben jen velice nezřetelnými hnědými páskami příčnými na kořeni a u konce (zvláště mladí ptáci); brada s hrdlem skoro bílý, rezavého nádechu; hruď rezavě žlutá, tmavě na osténkách per skvrnitá; břicho, řiť i kalhotky hnědé, obě první části mimo to světle rezavožlutě skvrnitě. »Pták činí barvou dojem luňáka červeného«, poznamenává Kopecský ve své zprávě (»Přiroda« VII. seš. 3.). — Délka 58 cm, křídlo 40—45 cm, ocas 25 cm, zobák 37 cm, běhák 9 cm, střední prst bez drápu 34—4 cm.

Obývá jihových. Evropu, M. Asii, země Kavkazské a jihozápadní Sibiří až do Indie se bydliště jeho táhnou; dále v sev. Africe na západ až do Tunisu. Byl uloven 3× v Němcích (Württembersko, Východní Prusko a Porýnská Falce), 5× v Uhrách, 1× v Tyrolích, Dol. Rakousích 5×, rak. Slezsku 1×, ve Švýcarsku 1× (1885), na Moravě 1× (1894), v Itálii 4×. V Čechách byl asi v 80. letech uloven blíž Křivokláta (?) a je uložen v knížecím muzeu v Krušovicích; to je jistý úlovek, o párku Pražákově od Chotěborek (Král. Dvůr) v červnu 1894 zprávu podávám s rezervou, ač má býti uložen ve sbírce dvor. musea vídeňského pod čís. 12014 (patrně sbírka koček?) ve sbírce veřejné je tu toliko kus od Neziderského jezera z Uher. Nejnovější zprávu o úlovku bělochvosta u nás podávám z laskavě mně zasláního dopisu p. učitelem E. Kopeckým z Petrovic u Sedlčan: „25. července letoš. roku (1908) byl mi přinesen stelený dravec, v němž na první pohled poznal jsem něco zvláštního. Po bedlivém zkoumání určil jsem jej za *Buteo ferox*, Gm. Dravec ten potloukal se po okolí 3 dny a byl stfelen mlynářem p. V. Foudem, právě když uchvátíl starou koroptev. Popis shoduje se dle *Prodromu*, Bayerova i dle klíče Kněžourkova (Les. lovec. kalendář I. roč. 1904 vydává Rozmara v Písku).“ — A dále podotýká zpravodaj:

„Dravce toho určitě rovněž za *B. ferox* profesor J. Janda a tento měsíc (listopad) ukáže jej ve schůzi „Česk. musea“ v Praze.“

Lvovské museum jej nemá, ač Pražák si dovolil tvrditi, že se ve vých. Haliči má hnízdit (udání to Lorenzem vyvráceno).

Kolem Kaspického moře je častým a obecným hnízdivcem. V Beotii našel Dr. Krüpper vejce jeho v březnu, u Sarepty však teprve koncem dubna bývají nalezena. Násada bývá ze 3—4 vajec, která jsou větší vajec káně naší, leč co do formy a zbarvení se jim úplně podobají; skvrnění jejich často jest velice výrazné. Průměrná velikost 43 vajec je 60.2×46.5 mm, váha 6.8 g.

Myšilov jest zvláštností evropskou, soudíce dle toho, že hranice rozšíření jeho nikde pomezi Evropy nepřesahují. Od již. Švédska až do jižních států středomořských (tady spíše jako zimní host) a na východ jen ojediněle v Malé Asii se vyskytuje. V Řecku se hnízdí jen málo párů v tamních horských lesích a Heuglin píše „v zimě jen ojediněle v Egyptě“. Na západě, v Anglii, je rovněž řídkým ptákem, za to v jižním Švédsku, Dánsku, Německu, v našem mocnářství, na Balkáně, v sev. a střed. Rusku jest jedním z nejznámějších a nejčetnějších dravců. Ve Francii a v Belgii je spíše tažným ptákem než letním hnízdivcem. V Holandsku obývá více území východní. Táhne v září a říjnu a navrácuje se počátkem března. Na podzim bývá někdy pozorován i ve společnostech ze 20—50 i více jedinců sestávajících, ani zvolna k západu se ubírají.

Libuje si krajiny jakékoli, rovinaté i hornaté, ovšem lesnatým s půdou zdělanou hraničícím vždy přednost dáváje; na jaře rád vyhledává rozsáhlé lesy, na podzim spíše jejich okraje a polní háje, obory, bažantnice a j.

Hnízdo si buduje na různých stromech a je umístěno většinou na postranních větvích nebo vidlicích těsně při kmeni, zřídka jen ve vrcholu stromu; je-li to v lesích klidných a bezpečných, bývá to někdy sotva 5 m vysoko od země. Je зробeno z větviček, dole tlustších, nahoře tenčích a nejvýše pak užito mechu a ku výzdobě používá zelených haluzek obyčejně se stromu, na němž se hnízdo nalézá. Důlek pro vejce jest jen malý. Takovéto hnízdo musí dlouho vydržeti i kdyby bylo s polovic tak solidně stavěno a po jeho opuštění upotřebí ho jiní dravci, neboť je všeobecně známo, že jen neradi se tito ptáci zabývají stavbou nových hnízd. Od počátku dubna až do počátku máje bývá hnízdo osazeno 3—4 vejci, ačkoli byla nalezena násada 4 vajec ve hnízdě již 26. března 1872 (Bau v Braniborsku). Jsou více méně krátce ovální, břichatá, jemnozrné skořápky nelesklé, základní barvy nazelenalé až bílé a narezavěle nebo rudohnědě skvrnitá a kropenatá, mnohdy splývá i více skvrn vespolek, nikdy však není tato kresba hustou; byla

už také vybrána vejce úplně beze skvrn. Ze 3 vajec bývá zpravidla jedno tmavší, druhé bledší a třetí téměř beze skvrn. Průměrná velikost 88 vajec je 55.15×43.97 mm, váha 4.69 g. Budiž připomenuto, že vejce myšilova, luňáka hnědého i červeného jsou si takřka klamně podobna a snadno by tu mohl vzniknouti omyl, jemuž se dá ovšem předejiti jedině přesným určením hnízdicího se ptáka.

Při hnízdě je myšilov tichý, velice plachý a rád zaletuje, je-li vyrušován. Doba sezení se určuje na 4 neděle. Bělošedá mláďata krmivají myšmi, obojživelníky, mladými ptáky a p. Nebude od místa poznamenati že káně tato při častém znepokojování, přenášívá svoje mladé do jiného hnízda, jako jsme četli při orlu krátkoprstém.

Myšilov se dá poznati již z daleka po krátkém, poněkud nemotor-ném těle, jakož i po půvabném a mírném se vznášení s nehnutými perutěmi. Za tahu a v době hnízdění se vyletuje i dost, ba velmi, vysoko, popisuje při tom krásnou šroubovici. Zvláště ozdobný jest jeho

Obr. 71. _Obráz letícího myšilova.

rej nad hnízdem nebo poblíž něho a je to vskutku vášný pohled a po-žitek nemalý moci pozorovati celý pár v jasném vzduchu a modru nebes v závratné výši kroužiti a naslouchati daleko se nesoucím „míáá“ („hiáá“) = mňoukání, jímž označuje, kde se nalézá. Nabaží-li se reje toho, se spuštěnými křídly jeden za druhým se vrhají do lesa poblíž nastávajícího krbu domácího.

Zmíněné volání podobno je vskutku mnoho mňoukání kočky a zní vysokým hlasem. Škodí-li mu vrány, ozývá se někdy prudkým, nevrlym „gek gek gek“.

Čím se živí, nejlépe nám poví přehledná tabulka sestavená vlád. radou prof. Dr. G. Rörigem v Berlíně, který po 10 let zkoumal zasílané žaludky kání myšilovů a rousňáků a výsledky ty byly uveřejněny v „Ornith. Monatsschrift“ 1908.

Rey nalezl u 18_kání myšilovů jednou krtkonožku, ostatně samé myši.

Myšilov (Buteo buteo)

Roushák (Archibuteo lagopus)

	Počet kusů	%	Od V. do VIII. zkoumaných	%	Od VIII. do IV. zkoumaných	%	Počet kusů	%
Počet prozkoumaných kání	1210	—	267	—	943	—	376	—
Z těch chytalo myši (dle nálezů)	812	67.1	167	62.5	645	68.4	349	92.8
Počet myši v žaludku nalezených	1887	—	340	—	1547	—	1334	—
" kání, jež lovily zvěř	86	7.1	15	5.6	71	7.5	12	3.2
" kusů zvěře*)	86	—	15	—	71	—	12*)	—

V žaludcích nalezeno mimo to: 3 potkani, 50 křečků, 4 veverky, 9 lasic, 104 rýsků, 109 krteků, 19 postř. ptáků (vrány, sojky atd.) 25 drob. ptáčat.

*) 15 mladíků-zajíců	ryby požíralo	6 kání
16 star. zajíců (2 v záři, ostat. v zimě)	ještěrky	40 "
12 králíků	slepýše	26 "
4 srny (mrtvé mezi prosincem až únorem)	užovky	6 "
18 koroptví (3 od V. do VIII., ostatní v zimě)	žáby	166 "
11 bažantů (po 1 v IX. a X., ostatní v zimě)	ropuchy	6 "
6 holubů (v zimě)	žizaly	1 "
4 dom. kuřata (v zimě)	hmyzy	239 "

V žaludcích nalezeno mimo to: 4 křečci, 6 lasic, 27 krteků, 11 rýsků, 5 postř. ptáků, 4 drob. ptáčata.

*) 1 mladík
1 st. zajíc
3 králíci
6 koroptví
1 bažant

V době krmení mláďat sebere vše, co se jen dá. K tomu se mu ještě vyčítá, že nezahodí ani ptačími vejci, ovšem pouze nahodile se naskytnuvšími. Na krtky číhá u krtiny a jakmile počne hlínu vyhrnovati, vrhá se oběma pařáty do kypré země a „havíře“ vytáhne. Hlavní potravou však jsou a zůstanou myši, jichž často 8—10 ve voletí možno nalézt (za doby myších pohrom zejména). Při tom sedává tiše obyčejně na stromě, na vyvýšenině nějaké nebo kameni (také telegraf. tyčí používá) a sotva že se myška zjeví, ihned k ní tiše přilétá, ji uchvátí a na místě pozře; někdy také se nad kořistí chvíli třepetá, nežli se bezpečně na ni vrhne. Beze strachu také napadá sokola stěhovavého s kořistí, kterou mu vezme čili kterou mu sokol velikomyslně přenechá, ač-li vskutku ze strachu tak nečiní; jest myšilov v ohledu tom silný a zmužilý pták.

Dost často přechovávají mladé káně tyto v zajetí; chovají se tu celkem dobrácky, ochočí se a jsou přítulnými. Ale i ony se stávají flegmatickými ptáky, stihne je osud všech dravců v zajetí; sedí dlouho na jednom místě na bidělci, zdánlivě jako bez života, toliko oko bedlivě okolí pozoruje. Usmrcování živých zvířat při řádném krmení docela se odnaučí. Jestliže pak jim potom předhodíme živé zvíře, zvláště tuhého života, pak se naň sice vrhá, ale útok takový zvrhá se v trapnou torturu, pravé mučení, čemuž svědomitý pěstitel nikdy neholduje. Lze jej krmiti odpadky masa, rybami, ano i na brambory, chleba a jiné pokrmy si zvyká, ačkoli jim svědčí jedině masitá strava, mají-li déle vydržeti. Zvláště pak — ale nezdомácnělý pták — jeví myšilov velkou chuť na hady, jež hravě usmrcuje a po kouscích požírá. A to i do jedovaté zmije se dává a není-li zrovna veliká, hlavou napřed celou ji spolkne; také pije rád vodu.

Neškodnou tato káně zrovna není, neboť jak víme, v době hnízdění se natropí dost škody na lesní i polní zvěři (bažanti, koroptve, zajíci). Ale naproti tomu pohubí mnoho živočichů, najeď polnímu hospodářství škodlivých (krtky a rýsky arci vyjímajíc). Ne nadarmo nese jméno myšilov a to i v jiných řečech. V prvním případě jej myslivec nemůže trpěti ve svém okolí — jest proň „škodnou“, v případě druhém opět hospodář si jej má vážiti pro jeho užitek — jmenovitě na podzim. Ale co je to platno! Káně loví na poli myši — prospívá a na hřád nebo ku trávení zalétne do lesa, obory nebo bažantnice — škodí (dle domnění myslivcova), protože je v okruhu zvěři vyhrazeném.

Rozmara píše: „Také tento pták má osud jezevce. Majitele lesních honbišť za škodnou ji nepovažují (! Pis.), za to majitelé revírů polních snaží se ji vyhubiti jako nepřitele svých milých koroptviček.“

„Udolá-li zajíce, což se stane někdy i před očima myslivce, je třeba jen od kořisti ji zahrnati, položit pod zajíce železa a za chvíli se sem káně pro svůj úlovek vrátí a uvízne v železech. V tom případě

můžeme si na ni počkat někde v úkrytu.“ („Skodné zmar!“ 1908 str. 299.)

I jinakých ještě nástrah používají ku zbavení se škůdce v revíru, jako jestřábiho koše, tenat a p. Výrovi obyčejně nevěnuje pozornost jako rousňák, který vztekle útočí a útoky opětuje.

Jako pták mnoho pronásledovaný, je velice plachá a nesnadno se jí v širém poli přiblížit na dostřel. Za to snadno se tak dá dokázat, známe-li její hřadoviště (po bílých výkalech) a zde v úkrytu ji dočkáme při západu slunce.

7. rod: Pernis, Cuvier.

Ptáci tohoto rodu zdají se pouze povrchně býti podobní káním, k nimž dříve bývali zařazováni, avšak vykazují četné rozdíly. V mnohém připomínají luňáků a také Gray ve svém spise „Hand-list“ i prof. Reichenow je mezi ně vřadil. Leč ani oologicky ani nidologicky se s nimi neshodují, tvoříce skupinu vlastní pro sebe vyznačující se drobným šupinatým peřím, jímž jsou uzdy (okolo zobáku) pokryty a tím se podstatně liší ode všech ostatních dravců. Zobák je dlouhý, slabý, mírně zahnutý, bez zoubku; nozdry šterbinovité, rovnoběžné s okrajem čelisti položené; krátké, statné, drsně šupinaté nohy, běhák vzadu lysý, zřepdu do polovice opeřený, kalhotky vyvinuté; prsty dlouhé leč slabé a rovněž i slabé drápy jsou mírně zakřivené, střední prst delší běháků; povrchu jsou prsty příčně síťovány a koncový kloubek je opatřen štítkem; na patře je hrbolek; křídla dlouhá a hrotitá; 3. letka nejdelší, 1. o něco delší 7., ale kratší 6.; ocas dlouhý, zaokrouhlený, přečnívá křídla; peří tuhé. — Ze 4 známých druhů tuto popsán jediný, domácí druh.

Včelojed (*Pernis apivorus*, L.).

Včelák, včeložrout, luňák včelojed (Palliard). — Rus.: Osojed kobež; pol.: Pszczolodaj pospolity; chorv.: Osar; srb.: Skanjac osaš; luž. srb.: Kobčik plapotava; slovin.: Sršenar; něm.: Der Wespenbussard, = geier, = falk, = weihe.

Druhový znak: Na uzdech místo štětin (jako má rousňák i myšilov) jsou hustá, tuhá, vejčitě zahrocená pírka; ozobí starých ptáků je načernalé a žlutě pomíšené, ptáci mladí je mají okrově žluté; taktéž žlutou duhovkou oční rozeznávají se od hnědooké káň myšilova; ocas zaokrouhlen, nepravidelně pruhován, toliko ze 3 širokých, hlavních příček je předposlední velmi široká a tak daleko vzdálena, že se zdá, jakoby mezi nimi jedna chyběla; někdy také bývá tato světlá mezera jakousi čtvrtou (nebo i více) úzkou příčkou označena; konec ocasu je vždycky bělavý. Veškeré drobnější peří je u kořene bílé a všechno peří na spodku má tmavé osténky (stvolý). — Délka 56 cm, v rozpjetí 125 cm, ocas 26·5 cm, zobák 4 cm, běhák 6 cm. U velikosti shoduje se s myšilovem, je však těla štihlejšího a křídel s ocasem poměrně mnohem delších.

Včelojed ve zbarvení je velice proměnlivý (jako myšilov). Nejobyčejnější zbarvení bývá jednoduše a prostě hnědé, vespod bíle pomíšené a hnědě jednak napříč, jednak po osténcích skvrnitě. Druhdy se naskytnou jedinci prostě hnědí, tmavohnědí nebo rudohnědí, vždy však osténky na nich jsou ještě tmavší. St. ♂ bývá na hlavě krásně popelavě šedý, vespod bílý, (na hrdle beze skvrn) tmavě skvrnitý; povrchu pak je tmavý, sem tam lze zřít i světle lemovaná pera; kalhotky nepatrně skvrnité. — Stará ♀ jest jen o maličko větší, hlavu má jen nepatrně šedou, mnohdy i barva ta úplně jí schází; spodek její vždy tmavší než u ♂. Mladší ptáci mají vole zažloutle až zahnědle bělavé, povrchu jsou tmavohnědí, peří světle obrubovaného; spodek bývá bílý, na voleti hnědě naběhlý se světlejšími osténcami; ozobí žluté, duhovka šedohnědá. Mladší ♀ ♀ jsou vespod často bledě rudohnědé, povrchu temnější.

Podobný včelojed, pouze o něco větší a na hlavě prodloužená pera mající, žije v tropické Asii a zove se včelojed chocholatý (*Pernis ptilonorhynchus*, Temn. = *Buteo cristatus*, Vieill.).

Po celé Evropě je včelojed rozšířen; vyskytuje se na severu ještě ve Škotsku, ve střed. Švédsku, Finsku, Kursku a Estonsku; ve vých. Rusku je nejhojnější. V nížinách Norska (dle Brehma) bývá někdy dost hojný; jinak se však vyskytuje po párech a u nás (jako v Němcích) dlužno jej mít proto celkem za vzácnějšího dravce, který není nikde obecným jako jeho předchůdce. V našich vlastech se tu a tam hnízdí, o čemž svědčí patrně úlovky z měsíců května, června i července, jak ku př. moje záznamy z Čáslavska nasvědčují. Nejvíce se objevuje u nás na podzim v září a říjnu, když přitahuje ze severu. Jsou místa jako severozáp. Čechy (Podmoklí, Děčín) jak píše Michel, kde se vyskytují včelojedi víc než jiné káně. Hnízdiště jeho známa jsou z okolí Haidy (Blottendorf), z Jizerských hor (Dittersbach), z okolí Dobříše (Kraus), ve třech revírech Křivoklátských, na Písecku, na Šumavě, v Hořických lesích, Krkonoších a j. Ze Slezska známo hnízdiště jeho od Vigstadtlu, kde r. 1899 nalezeny ve hnízdě 3 mladé (Pohl v Ornith. Jahrb. X.). Museum na Ohradě má celou kolekci včelojedů; asi 20 kusů v různých zbarveních, čes. museum 5 kusů, z nichž dva zvláště pěkně se vyjímají, jsouce na hlavě a krku bílí. Podobní jedinci jsou vzácní a také Michel r. 1893 dostal bílého včelojeda ♂ od Neustadtlu (severní Čechy). Ostatně každá skoro sbírka, mnohá lesovna česká i moravská může se nejedním často včelojedem pochlubit.

Obývá krajiny rovinaté jako pahorkatiny s lesy smíšenými, dává přednost lesům listnatým, jmenovitě bukovým a dubovým (viz Děčín, Podmoklí). Taktéž území, kde hojně ovocných stromů i jiných dřevin se vyskytuje, v nichž se čteně vosy, včely a čmeláci vyskytují, jeho to nejmilejší potrava, slouží mu za bydlíště.

Jako pták tažný dostavuje se uprostřed nebo koncem dubna, někdy teprve v květnu a odtaňuje od srpna do září i v říjnu. Na východě jezera Bodamského pozoroval Bau ve výši až 1000 m hnízdící se pár, který za příznivého počasí již v březnu na staré svoje hnízdiště se dostavoval a prodléval tu až do konce října. Na jaře přitahuje od západu a na podzim opáčně. Cestu onu koná obyčejně v celých rodinách, druhdy i v tlupách od 30–50 kusů čítajících. U Kokořina byl chycen včelojed do želez 22. září 1905 ze tlupy 9 kusů (Lov. Obzor VIII. 1905.) Takové tlupy často tak rychle po sobě následují, že tím počet putujících ptáků během několika málo hodin na tisíc bývá odhadován. Mnohé tlupy letí vysoko, při čemž půvabně krouživají; zdánlivě bez hnutí křídel, jiné opět letí nízko, sotva zvýší vrcholů stromů; při tom však nekrouží, nýbrž udržují přesný směr tahu. Druhdy také zapadají, aby ukojili hlad, na zoraniště a popásajíce se vždy zadní v tlupě, přeletují přední a tak dále vytknutým směrem postupující, byť jen zvolna, přece jen ku předu se ubírají. V době té jich mnoho běře za své při výrovkách, v železech a j. lapadlech, jsouce omylem nebo z neznalosti za škodnou pokládání, ač ji de facto nejsou, pouze příležitostně.

Hnízdo založeno bývá na starých, silných nebo také mladších stromech, jmenovitě jedlích nebo bucích, tím spíše, jsou-li na blízkou pole a lučiny; brzo bývá vysoko, jindy opět nízko. Je docela neuměle zrobeno z tenkých větévek, zšíří asi 85 cm; avšak spokojuje se také opuštěným hnízdem havraním nebo dravčím, jež pouze trochu poopraví a nahoře osvěží trochou zelených haluzek.

Dlouho ještě, než ♀ vejce snášeti se odhodlá, sedávají oba staří ve hnízdě, radující se patrně z příští rodinné slasti. Na to se „vyšroubují“ vysoko do povětří a ladným rejem nad svým domovem dávají výraz svému potěšení. Sameček při tom vystupuje nad samičku a s veliké výše, křídla vzhůru drže, zvláštním třesavým pohybem k ní se opět snáší, aby hru tuto opět a znova opakoval, pokud se toho nenasytí, načež do lesa zapadnou. Hru tuto pozoroval Bau ve Vorarlbergu i za pěkných dnů říjnových.

Koncem května, spíše ale od počátku do polovice června bývá ve hnízdě pár (2) vajec a jen zřídka kdy 3, hodně břichatá, někdy bezmála kulatá vejce, že ani pouky jejich se od sebe neliší. Jsou jemnozrné skořápky, nepatrně lesklé, barvy žlutozelenavě bílé nebo zažloutlé, sem tam bledě rezavě zakalené a tmavorudě stříknuté, skvrnitá nebo mramorovaná. Někdy jest skvrnění to tak hustě nanesené, že celé vejce skoro stejnoměrně je zbarveno. Za čerstva se dá tato kresba povrchní snadno smýti a proto pro sbírku radno vejce ta čistiti teprve po několika měsících. Průměrná velikost 22 vajec je $4\cdot7 \times 40\cdot6$ mm, váha 353 g. Samička sedí velmi pevně a vytrvale.

Mláďata krmí mravenci, vosami, včelami a jich larvami, housenkami, mouchami a jiným hmyzem, který jim staří z vole vydávají. Hnízdo

jejich často se hemží mravenci a vosami a to jest pro toho, kdo mladé vybírá, neklamným znamením, že tu jde o včelojeda. Rovněž orlí držení těla mladého včelojeda je rázovitou známkou (H. Blasius), sedá nebo stává z počátku zpřímá, s hlavou pozvednutou, mírný, ale beze strachu, neútočí, aniž se při bližení se člověka chystá ku obraně.

Ostatně jim staří donášejí též mladé i staré ptáky, drobné ssavce, čerstvé a celé plásky vosích nebo čmeláčích buněk s larvami a p., jak právě seženou. Zůstávají dlouho ve hníždě a ještě po vyvedení zaletují sem mladí ku odpočinku, dlouho byvše starými krmeni. Proto se drží rodina dlouho a věrně pohromadě, na rozdíl od krutého způsobu jiných dravců, kteří bezohledně děti svoje — dospějí-li — vyhánějí od sebe do světa; také společnou konávají výroční pouť k jihu.

Včelojed lítá lehce, mírně, křídly jakoby mdle a nedbale pohyboval a daleké kusy cesty možno mu přeletěti, aniž by perutěmi pohnul. Od myšilova se obraz letícího včelojeda liší delšími a užšími křídly a delším ocasem. Po zemi výborně kráčí jako vrána nebo havran, drže krk poněkud vzhůru a máje peří v záhlaví načechrané; chod jeho je prudší, zejména obratnější, než v všech ostatních dravců a tím se také zřejmě charakterisuje.

Hlas jeho zní: „kik, kik, kik“; mladí, žadoníce o sousto, ozývají se protáhlým, jaksi žalostným „kíík“, někdy až 3 vteřiny trvajícím. U hnízda pronikavě křičívá „kli-é, kli-é“ a tleskaje křídly proletuje koši stromovými.

Živí se žabami, ještěrkami, hady, brouky, housenkami, červy, létajícími hmyzy.*) ptačími vejci, mladými ptáčky,**) myšmi a jinými drobnými ssavci. Jež — hbitě po zemi kráčeje — v sedě překvapuje a uchvacuje. Ze všeho ale nejlépe a nejraději pátrá a se pídí po hnízdech čmeláků a vos. Za tím účelem rozhrabává zemi jako slepice, aby se dostal k buňkám s larvami či plodem. Obletující hmyz při tom výborně ze vzduchu lapá, takže napříč se mu ocitá v zobáku a tu pták stisknutím čelistí odděluje konec zadečku se žihadlem, který na zem spadne, ostatní pozře. Tvrdá pokryvka běháků a prstů, jakož i ono tuhé peříčko kol zobáku před očima chrání jej před možným bodnutím rojícího se kol něho hmyzu. Mladí včelojedi se v zajetí dobře ochočují a připomínají ve mnohém spíše havrany než skutečné dravce.

*) V 9 žaludcích včelojedích našel Leisewitz 1 ml. ptáčka, 3 ještěrky, něco málo brouků, větší množství vos a jich larev, 8 druhů pilatek a na tisíce housenek píďalek. Jeden pták měl jich sám na 1400 kusů!

**) Z páru starých včelojedů 21. května 1905 u Časlavě střelených měl ♂ ve voleti 5 ml. bramborníčků a ze 3 vajec téhož ptáče skořápky; ♀ rovněž ml. ptáčky (praepar. Drobek). — Veselý píše v »Lov. Obzoru« XI. 1908, že zastřelil včelojeda, jemuž tekla ze zobáku žlutavá tekutina. Při prohlídce shledal ve voleti skořápky vajec barvy zelené s tmavými tupkami (drozdí).

Také jeví velikou zálibu v ovoci a bobulích a nepohrdnou an chlebem v mléce, sladkém jako kyselém, namočeným. A ku podivu i před masem často dávají přednost stravě vegetarské. Vůbec jsou ale v zajetí nenasytnými žrouty a žerou zkrátka všechno, jako známo o ptácích havranovitých.

Palliardi píše, že lesník Koch pozoroval před léty, když pověsil klec se dvěma mladými včelojedy ven, kterak na sta vos přiletovalo a sedalo na klec a i po smrti mladých delší dobu klece neopouštěly. Vydávají-li tyto ptáci nějaký zvláštní zápach od sebe, jímž včely a vosy bývají přilákány, aby se pak staly jejich kořistí?

Tím, že plení hnízda ptačí, je škodliv a proto asi jej ptactvo lesní i polní nenávidí a provází ho vytrvale uděšeně křičíc. Zvláště vrány jej nenávidí a pronásledují. Avšak užitečným je přece tím, že hubí vosy a sršně.

Sám nenávidí sov a při výrovce lze jej proto velmi snadno uloviti.

8. rod: Pandion, Savigny.

Tvoří samostatnou skupinu, která se dle udaných znaků dobře od ostatních dravců rozeznává. Prof. Reichenow je řadí ku luňákům. Jsou to velmi obratní potápěči, napodobíce tak racky, čímž vynikají nad mnohé jiné dravce, ze kterých toliko orel mořský a to menší měrou umění toto provozuje. Živí se výhradně rybami a výborně a pečlivě dovedou maso od kostí oddělovati, aniž by šupin polykali. Zobák je silný, krátký a velmi dlouhým hákem opatřený; nozdry úzké, šterbinovité, skoro rovnoběžně ku okraji čelisti položené; nohy neobyčejně silné, lýtka bez kalhotek, zpředu jen nepatrně opeřených běháků, šupinatě pokrytých; prsty krátké ale silné, vnější ještě silnější vnitřního, bez spojivky. Vnější prst je vratiprstem a dle potřeby jej může pták obracet do zadu. Chodidla jsou pokryta velmi tvrdými, drsnými a rohovitými bradavkami, jež mu umožňují pevnější držení hladkých šupináčů; prsty jsou síťnaty, toliko poslední článek u drápů je kryt štítkem. Drápy jsou neobyčejně veliké a břitké, silně zahnuté a v celku oblé, nikoli dole rýhou vydutou opatřené; pouze u středního drápu lze pozorovati postranní vnitřní lištku. Křídla velká a dlouhá přechínají konec ocasu; 3. letka je nejdelší, 2. = 4. Peří v záhlaví je hrotité, tuhé odstávavé, na ostatním těle těsně přiléhající za živa vodu nepropouští; proto také má tukové žlázy (na „biskupu“) větší nežli jiní dravci. Znám toliko 1 druh.

Orel říční (Pandion haliaetus, L.).

Orel rybářský, vodní, rybí, úpl. — Rus.: Skopa; pol.: Rybolów rzezny, orzel rzezny, rybożer; chorv. a srb.: Jastrebac cipolaš; slovin.:

Ribji orel, luž. srb.: Rybjernak; něm.: Der Flussadler, der Fischadler, = aar, = geier, = weihe, = habicht.

Druhový znak: Ozobi a běháky světle šedomodré, duhovka žlutá; běhák zpředu od patního kloubu dolů jen trochu opefen; kalhotky žádné; od očí po obou stranách krku jde šikmo dolů široký tmavohnědý pruh; hlava se spodkem těla bílá, toliko na prsou je několik tmavých (hnědých) šipkovitých skvrn; ocas je zdoben šesti tmavými příčkami. — Délka 65—70 cm, v rozpjetí 156—167 cm, ocas 25 cm s pery stejně dlouhými, zobák 39 cm, běhák 52 cm, střed. prst 52 cm.

Tab. II. Vrch hlavy černě čárečkován, vole žlutavohnědě naběhlé a temně
ohr. 6. skvrnité; hřbet a křídla tmavohnědá s peřím bělavě lemovaným; ocas tmavohnědý; vnější prapor jednotlivých per světlejší, vnitřní je pak bíle příčkován; zobák ku konci černý. Mladí, než poprvé vypelichají, jsou vespod celí bílí, samečkové shora černošedí, samičky hnědošedé; v týlu a na šíji jsou bíle skvrniti. — ♀ je větší, bílá pera v záhlaví nesáhnají tak daleko na krk a vole mívá silněji skvrnito.

Za zvláštní formy pokládají se australský orel říční (P. haliaëtus leucocephalus, Gould.), který je poněkud menší. Potom severoamerický orel říční (P. haliaëtus carolinensis, Gmel.), jenž je povrchu jednobarevně tmavě šedohnědý, ocas má šedější s úzkou bílou špičkou a 6—7 úzkými bílými příčkami; hlava s týlem a celý spodek čistě bílý, hruď jen někdy bývá hnědě skvrnitá.

Rozšíření orla říčního jest nesmírné, neboť jej nalezli ve všech dílech světa a ony nepatrné rozdíly mezi jedinci toho kterého světa-dílu neopravňují jej rozdělovati v různé druhy (Al. Brehm). Libuje si spíše v krajinách severních a mírnějších končinách a ostrovech, nežli v horkém zeměpásu; nepohřešíme jej však nikde. Ani u nás není vzácností, zvláště na tahu a hojně záznamy o tom svědčí, že se mu u nás velice líbí a zdejší vodstvo s jeho obyvateli že naň jeví velikou přitažlivost. Zdržuje se u nás od jara do zimy (duben—říjen), zřídka kdy v zimě se pozoruje. Poblíž větších vod (rybníků) se i na vhodných místech hnízdil a snad i dosud hnízdí. Před léty se hnízdil u Bohdanče (1855), kde vybrali z hnízda 2 vejce, dále v již. Šumavě (Něm. Benešov u Kaplice), na březích Otavy proti „Čertově strouze“ (1/2 hod. od Písku), kde byla nalezena r. 1862 dvě spadlá mláďata pod stromem a kde také r. 1885 se měli ještě hnízdití, z párku byl jeden pták odstřelen a vycpán pro sbírku tamního gymnasia, mimo to u Vráže (tamtéž — dle Vařečky). Ono není ani oč státi, neboť kde se usadí, tam běda rybám! Museum na Ohradě má 7 domácích kusů, mezi nimi mládě ve chmýří. Fürstenberské museum má 5 kusů vesměs na Berounce střelených (1888—1893). I jiné sbírky mají nejednoho orla tohoto a české museum jen 2 domácí kusy přechovává.

Moje zápisky ze zemí koruny české z posledních let od počátku XX. století vykazují orla říčního jako jednoho z nejčastěji ukořistěného většího dravce.

Lesník Schaifler v Bärnsdorfu-Trachu v Prus. Slezsku zastřelil ve 14 letech 51 orlů, z nichž více než $\frac{3}{4}$ bylo orlů říčních; jeť tamní krajina (panství hr. z Rothkirchu) bohatá rybníky, v nichž se kapři chovají. Kromě 3 párů spářených (1904) byli všichni ostatní uloveni za tahu. Kdysi se mu podařilo za jedině odpoledne 3 tyto lupiče ryb složit.

Korunní princ Rudolf píše o něm toto: „Voda a dostatečný rybolov jsou ty jediné podmínky, kterých vyžaduje orel říční na krajině, kde se hodlá usaditi. Loví právě tak rád v moři jako ve sladkých vodách a dle toho se přizpůsobuje v zakládání hnízda ku rázu svého loviště. Ve stepech, kde není stromů, vystaví je prostě na zemi, na pobřeží mořském na nejprůkřejších skalních stěnách právě tak jako nepatrnějších útesech korálových. V lesnatých krajinách vyhledává si k tomu konci vysoké a silné stromy, v pohořích naproti tomu nepřístupná místa kamenitá, skalnatá. Všude však hnízdo to podržuje svůj rázovitý tvar, jsouc s ohledem na neveliké tělo ptákovo nepoměrně vysoké a široké stavby z hrubého materialu.“

Mimo to používá ku stavbě i kořínků, mechu, trávy a p. a umístěno bývá na stromech (dubech z pola soušových, jedlích) zpravidla ve vršku anebo alespoň pokud možno vysoko ve větvích. Koncem dubna snáší ♀ obyčejně 2, zřídka 4 vejce podlouhle nebo krátce oválná co do podoby; skořápka je bílá, do modrozelená přecházející a tmavě rudohnědě skvrnitá. Skvrny ty někdy tvoří patrný věneček. Uvnitř prosvítají žlutavě nebo žlutozeleně. Průměrná velikost 58 vajec 61×45.5 mm, váha 6.856 g.

Kde se tito orlové hnízdí, vedou si daleko společenštěji než jiní dravci, neboť bylo již více hnízd jejich poblíž sebe nalezeno. Avšak velice plachým je vždy, neboť jej ku př. Bau viděl koncem dubna záhy z rána o 4. hod. vzdor nejpozornějšímu plížení se již na 150 m od hnízda odletovati. (Ztsch. f. Oolog. 1901.) Mláďata jsou nesmírně při chuti a proto je staří zásobují spoustou ryb; obyčejně sežerou jen předeek (od hlavy do polovic hřbetu jsem shledal), druhá polovice snijie na zemi pod hnízdem. Dobré 2 měsíce uplynou než jsou vzletná, na to se učí pod dozorem starých lovití, načež se vydávají do světa na další zkušenou.

Potravou jeho jsou ryby, ještě ryby a zase ryby a doveče je výborně z mokrého živlu vybíratí, nechť plovou nízko pod hladinou nebo i hlouběji se prohánějí. K tomu konci krouživá nad rybníkem nebo nad jinou vodou lehkým, půvabným letem ne příliš vysoko, chvílemi se třepetá, aby si mohl vyhlédnouti vhodného šupináče, načež se vrhá s přimknutými křídly do vody, kam padne jako střepina meteoru, až se nad ním voda úplně uzavře vysoko vystříknouc a širými kruhy dále se rozlézající. Opravdu jsem myslel, že pták už se neobjeví, když jsem

jej před lety poprvé pozoroval, an lovil na malém rybníku u vsi Krasnice na Železných horách. *) Celý ten akt trvá často sotva 2—3 minuty, načež pták na 2—3 hodiny se ztratí. Ano, vyskytují se jedinci, kteří docela přesně (dle hodiněk pozorováno) každé 2 hodiny k rybníku se dostávají, aby ryby lovíli (Schaifler v Ornith. Monatssch. 1908 str. 511). S ulovenou kořistí zalétá dost daleko na vysoký strom, kde ji pohodlně pozorá. Vyrušen, zbytky kvapně pouští a prchá. Bylo to nemalé leknutí, když mladý syn lesníkův stěhl na skupině dubů po vevece a místo ní spadla se stromu krásná polovička — kapříka. Žádná Brčaliada — pouhopouhá pravda a svědkové toho dosud jsou na živu.

Někdy se mu arci nepodaří na ráz rybu dostat (a takové chyby nejsou vzácností), nanejvýš když se udržují ve hlubině, anebo mohou včas prchnouti. Druhdy se mu vysmekne lapená ryba z pařátů, buď ještě nad vodou a je pak zachráněna anebo i nad suchou zemí, jako se stalo v případě mnou pozorovaném, spadla na pastviště se dvou stran rybník objímající a také byla zachráněna — mnou; byl to kapřík asi 54 dkg. těžký. na němž jsem si o sváteční večeři pochutnal (bylo to 8. září).

Rybu uchvacuje vždy tak, že jí tělo obrátí hlavou do předu, tak se praví. Ale pravidlem to není, neboť dobře jsem z blízka kukátkem viděl, jsa ukryt na kraji lesa, kterak na přič kapra odnášel a to po dvakrát. Drápy zatíná tak hluboko, že je někdy nemůže ani z těla rybiho vyprostiti, až je v pravém slova smyslu musí z masa vyžrati. Baškyrové jej proto zovou po svém „železný dráp“ a bojí se ho, domnívajíce se, že rány pařátů jeho způsobené jsou nezhojitelné a vůbec životu nebezpečné.

Popadne-li velikou, silnou rybu, zatáhne jej někdy sebou do hlubiny, že utone a není to žádnou sice novinkou, že byli vyloveni staří kapři, jimž ze hřbetu trčely ještě napolo shnilé spáry dravců. Ryb, jimž se podaří z drápů jeho vysmeknouti, více nepopadá se země.

Ptactvu neubližuje a také vodní ptáci nejví před ním nejmenšího strachu. I jiných ptáků si nevšímá, ačkoli si vede jinak tuze směle, ano drze. Přeletuje rybník od rybníka, táhne často přes hlavy osob poblíž se nalézajících, nestaraje se o ně, aniž se dává „z práce“ vyrušovati. Letí-li však s ulovenou rybou, pak si vede nadmíru opatrně a okamžitě volí jiný směr, vyhýbaje se při tom cestou každému křovisku.

Kdo neví, co tento lupič umí, ani netuší, že má na rybníku tak nebezpečného hosta a zle tomu, kdo to pozdě anebo vůbec neopozoruje. On a vydra už se postarají, aby byl rybník „čist“.

Jeho veliké uvolnění hnízdo slouží velmi zhusta za útulek polním vrabcům; u Rudého moře zase jistý druh tuhýků obírá si je za bydlíště

*) Viz aut. článek o tom: »Orel říční« ve Vesmíru XXIII. 1894 str. 135.

a v Sev. Americe jsou to zase jiní ptáci. Hlas orla říčního je mírné „kaj, kaj!“ a jen zřídka kdy zaslechnouti lze drsné „krau!“

Nelze upříti, že rybářství má v něm velice nebezpečného a zarytého nepřitele a škůdníka. Nedivno tudíž, že místy jeho stojáky mají pěknou cenu. Různých způsobů užívají, aby se jej zmocnili, ku př. ze zálohy naň číhají. Tu je třeba silnějších broků a rány vůbec, aby prošly velice hustým jeho peřím. Slyšeli jsme, že dost pravidelně se vracívá k vodě a toho se při čekání dá dobře užítí. Také udávají, že lovívá od 8—9 ráno a od 12—2 hod. odpoledne (v tu dobu i já jsem byl svědkem trojího zalovení). S výhodou lze jej dopadnouti při hnízdě, není tu tak plachý jako ostatní orlové. Na výra rád si uhodí a to střelbitě, aby se zase se stejnou prudkostí vznesl do závratné výše. Proto při výrovce nikdy nesedá na strom a lze ho střeliti jen, vrhá-li se na „kubíka“ a to není zrovna lehká věc; ale přece každoročně takto některý orlík při výrovce skončí.

Je-li pronásledován, stává se nad míru plachým a ostražitým. Na újeď nepadne nikdy, protože mimo živé ryby — vlastního úlovku — ničeho jiného nepožívá. Že by šel do želez ve vodě nastražených s návnadou živé ryby, bude asi jen výmysl starých autorů. U chudých vod se neukáže a u bohatých má co lovití a malá rybka (vnada) ho neláká („Škodné zmar!“ 1908 str. 227).

V zajetí se musí krmiti živými rybami od $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ libry těžkými; ty se mu házejí do nádoby s čerstvou vodou. Maso z drůbeže nebo dobytka jatečného žere nerad a brzo při něm zakrňuje.

9. rod: *Milvus*, Brisson.

Statní dravci, kteří se poznávají po dlouhém vykrojeném ocase. *) Zobák nepřilíš veliký a ne hned od kořene zahnutý, končící však velikým hákem, velmi tupě vykrojeným, asi s polovic délky hlavy; peří na hlavě hrotitě prodlouženo; hltan rozeklán až pod oči; nozdry ovální, rovnoběžně s předním okrajem ozobí položené a nahoře zúžené; stojáky krátké, nártí vzadu lysé, zpředu téměř do polovic opeřené; kalhotky veliké; prsty krátké a šitkované; neveliké drápy nejsou příliš ostře zahnuté; běhák dlouhý jako střední prst; křídlo velmi dlouhé a zahrocené a v něm 3. a 4. letka jsou nejdelší; vnější prapor 2.—5. a 6. letky jen velice nepatrně se ku konci zúžuje. Ocas dlouhý více méně hluboce vidlicovitě vykrojen a buďto celý nebo skoro celý křídly zakryt. Známó jich 8 druhů.

*) Na obraze letícího luňáka je výkrojek ocasu podoben srpku luny, odtud snad českého jména původ sluší hledati.

Luňák červený (*Milvus milvus*, L. = *Mil. regalis*, L. = *Mil. icinus*, Sav.)

Luňák královský. — Rus.: Коршун красный; pol.: Kania, kania wielka; chorv.: Crvenkasti kanjuk; srb.: Lunja crvenkasta; luž. srb.: Škrakoc, kanja; slovin.: Rujavi skarnjek; něm.: Der Rote Milan, Königsweih, Gabelweih, Rüttelgeier.

Tab. III.
obr. 17.

Druhový znak: Hlavní zbarvení rezavé; veliký a hluboce vidličnatý ocas je rezavý a neúplně tmavohnědě příčkován; jednotlivé přičky na stvolku směřují šikmo ku basi ocasu, jehož nejkrajnější pera přesahují o 6 cm pera střední; kořen žlutých běháků je s polovic opeřen. — Délka 65–70 cm, křídlo 55 cm, ocas 36 cm, zobák 3.6 cm, běhák 5.9 cm.

Obr. 72. Luňák červený.

Hlava s krkem jsou bělošedý a tmavohnědě čárkovány; povrchu je rezavohnědý, světleji lemovaného peří; spodek a ocas rudohnědý, prsa s břichem pak tmavohnědě na dél čárkovány; zobák, ozobí a stojáky žluté. — ♀ je o několik cm větší a má bledší ocas; také hřbet je jednobarevně hnědý; na hlavě je patrný rezavý nádech; hrud' je bělavěji pomíšena. Mladí ptáci jsou celkem světleji zbarvení; temeno a záhlaví mají zažloutle bílé a rezavě skvrnitě; zobák černý.

Luňák červený obývá Evropu od již. Švédska až do jižních zemí, na východě sáhalo jeho bydliště až ku Volze a řece Uralu, kde jest již vzácným; dále v M. Asii, Palestině,

severozáp. Africe až na Kanárech, Madeíře a ostrovech Zeleného mysu. Na středním a dolním Podunají se vyskytuje také jen spoře oproti následujícímu. Kdežto u Cařihradu schází, jest pro Řecko označen jako tažný pták. Ve Francii a Anglii býval kdysi velice hojným, leč — alespoň v poslední zemi — je bezmála vyhuben. V Německu se dle zpráv ve většině zemí hnízdí. Tak pro Hanoversko zjistil Löns 12 párů r. 1907 (Dtsch. Jgdtztg.). Místy dokonce se tu dost zhusta vyskytuje, jako na př. v Braniborsku, leč přece řidčeji než příbuzný luňák hnědý; opáčně je tomu však ve Württembersku. Ve vlastech našich se hnízdí též, než zajisté asi daleko řidčeji, než jak napsal před 18–19 lety Šir, jenž „napočítal celkem 96 míst v Čechách, kde jednotlivé párky se hnízdí a 73 míst, kde občas bývá luňák červený pozorován i také stfelen“.

Ale jakoby to tužil, hned dodává dále: „Při tom všem zdá se mi však, že ledakdes se stala mýlka s kánětem, neb ve mnohých krajinách nazývají káně rousňáka i myšilova „luňákem“. — Nemůžeme než se k pochybnostem těmto plně připojiti a také za pravdu dáti tomu, že slova „luňák“ se nadužívá nebo nesprávně užívá. Také Palliardi soustavně užívá pro káni slova luňák a zase naopak luňáka tohoto zove „káně červená“ (Krit. Übersicht 1852 str. 11.), což má patrně svůj původ v polštině, kde luňák = kania se jmenuje (viz nahoře). Týž autor píše: „Man sieht ihn bei uns nicht häufig“ a slova tato platí i podnes a Šír byl prostě mystifikován — z neznalosti, nevědomky, ale přece neměl věřit tak, jako věřil. Špatný rovněž jako řídkého hosta jej zná na jihu Čech, podobně Vařečka z Písecka.

Na Moravě druhdy prý nebýval vzácností, jako je teď (Talský) a ve Slezsku nejinak; zde se měl r. 1887 hnízdit.

Jsa tažným ptákem, přiletuje k nám dost brzo na jaře, často počátkem března a opouští severní krajiny již v září nebo počátkem října, ačkoli za mírné zimy byl už ve střední Evropě také pozorován a uloven. Tak Hesse jej pozoroval v zimě r. 1904 (a nebyla konečně tak mírná) v okolí Lipska. v místech, kde každoročně se párek hnízdivá a píše, jaký to pohled přihlížeti vzdušnému jeho reji v čistém zimním vzduchu při 10° mrazu; až do 21. ledna byl vidán, pak zmizel (Ornith. Monatsber. 1905).

Za bydlíště volívá si hlavně lesy, které se střídají s poli a lučínami, odkud může podnikati daleké výlety do volných krajin; jeť luňák polním ptákem, který les vyhledává toliko pod večer, aby tu hřadoval. Za tahu létávají společně často v tlupách 50—100 kusů; na podzim ubírají se hlavně směrem západním, při čemž nad volnými nivami letí nízko a pomalu, kroužíce v obšírných kruzích; také zapadne některý, aby tu odpočinul. Úžinu Gibraltarskou přeletují ročně dvakrát.

Hnízdo své zakládá vždy u veliké výši a většinou těsně při kmeni na starých stromech jakýchkoli a spíše v lesích v rovinách než na horách. Mívá až 90 cm v průměru a je sneseno z větviček, kořínků, stebel a od jiných hnízd se liší také tím, že má jen plochou jamku, která ale nebývá vyzdobena zelení, jako u mnohých dravců se shledalo, anobrž zpravidla bývá vyšperkována hadříky všelikými a papírem. Výzdobu tuto sbírá, kde se dá, na polích z hromádek nebo rozházeného hnoje a druhdy i hnusné hadry odnáší; také se praví, že i na poli ležící šaty krade za tím účelem.

Samice snášívá 2—3, jen někdy 4 vejce jemnozrné skořápky, barvy bílé, nepatrně do zelenava přecházející, nelesklá a většinou spoře zdobena šedými obláčky a rezavými škrty, klikatinami nebo skvrnami; jsou podobna mnohým vejcím myšilova. Jako jiná vejce, jež jsou zevně zelenavého nádechu, jsou i vejce luňáci uvnitř světle zelená. Průměrná

velikost 48 vajec je 55.65×44.6 mm, váha 5.485 g. Násadu lze nalézt ve hnízdě od polovice dubna do počátku máje. Asi 4 neděle trvá sezení ♀, která úkol ten velice svědomitě a horlivě zastává, sedíc pevně a jsouc po celou tu dobu samečkem náležitě krmena.

Let tohoto dravce je nevyrovnatelně zdobný a půvabný a lze si pohledu naň popřát měrou vrchovatou, neboť — jako by si toho byl pták vědom — velice dlouho krouživá a poletuje, vlastně se nese, smyká, klouže po vlnách vzduchových, neboť kterak by se dal označiti onen pohyb bez hnutí křídel prováděný? Při tom někdy tak vysoko se vznášívá, až mizí buď v modru nebes nebo ve mraku. Tohleto nejvíc na jaře provozuje párek poblíž hnízda, druhdy i více párů krouživá proti sobě, navzájem se proplétající jakoby čtverylku tančili. Nese se volně a při tom mírně a jaksí vznešeně; jindy sletuje níže, aby pátral po zemi a jen shlédne-li kořist, vede si poněkud hybněji. Jinak je to „baba“ s ohledem na dravčí povahu, která se bojí jiných dravců a ani krkavec nebo odvážlivá vrána si z něho nic nedělá. Zažene ho i ostrážitá kvočna a zabráni mu, dostane-li chuť na kuřátko.

Hlas jeho zní jako vysoké „hiéc hi-hi hié!“, radosti křičívá hvízdačím trilkem a za doby páření vydává „píseň“ z hořeních slabik složené; je-li hladov volá „sríi íh íh íh!“.

Živí se drobnými živočichy jako myši, krtky, mladíčky, ještěrkami, hady, žabami; po čas hnízdění se má však jiný lístek jídelní, neboť shání, kde se jen dá, nějaké housátko, kuřátko, kačátko, čímž si arcí mnoho lásky u majitelů drůbeže nezíská.*) Odvažuje se do samých osad a dvorů a jednou před léty, v měsíci dubnu, škrtil ve Starkoči kuře na zápraží tři kroky ode dveří. Jak se poděsila panímáma a jak se ji ulek! lupič, když musil kořisti zanechat! Kde se mu podaří jednou něco popadnouti, můžeme býti jisti, že skoro v touž hodinu se objeví zase. Zdechlina jest mu lahůdkou. V nouzi žere hmyz, červy i ovoce. V zajetí, byv z mládí vychován, stává se krotkým ptákem, jehož všelikými odpadky masa snadno lze vyžlívovati. Ku posedu radno mu dáti hodně silné (třeba jako ruka) bidlo, odkud svůj trus daleko vystřikuje. Zpočátku jest jaksí uděšen, bázliv, což ale za krátko pomine. Vůči sobě rovným i jiným ptákům jest snášlivý a lze se v příznivých okolnostech odhodlati i k tomu, že mu popřejeme volně vyletovat, aniž se třeba obávati, že by prchnul.

Za rozkvětu sokolnictví chytali luňáky pomocí sokolů, ba dokonce i cvičeným a mnohem menším krahujcem, před nímž luňák až do mračen prchal, leč přes to podlehl útokům, drápům a klofcům, jimiž po delší dobu a neunavně odevšad jej krahulík dařil, až se sřítíl k zemi, byv tu

*) Znáte refrain známé básně: »Táhne mračno proti mračnu«? Zní: »Chraň ji před luňákem, tím zlodějským ptákem!«

lovci polapen. Také tento případ svědčí o chatrné zmužilosti jeho: Na jaře, v dubnu 1894 nalezli zedníci z Potěh do Dobrovítova se ubírající v lese blíž hájovny polomrtvého luňáka, jehož kavky tak strašně zvedly, že se sotva hýbal. Žil jen krátkou dobu a posel, byv vycpán pro sbírku školní (sdělil říd. uč. Dvořáček)

Právě ta okolnost, že hledivá vyrvati kořist jiným dravcům, nutě je k úsilovnějšímu lovu, je příčinou, že ho myslivci pronásledují jako škodnou, jinak by mu snad odpustili, co sám uloví (dosud sotva! Pis.). Jde do všech lapadel snadno a na železa na sloupku upevněná vysedne i když nejsou zakryta. Kudy denně přeletuje, kladou se železa dénková, do nichž se vloží jako návnada buď kuře, koroptev, holub nebo zajíc a může býti návnada třeba vycpaná. Také padne do tenat na holuba a v tlučkách naličených na bůh ví jakou škodnou najde myslivec za-časté i luňáka ku svému největšímu překvapení. Celkem se zdá býti tento dravec zločincem, který hřeší rád na cizí účet a sám si zapytláči, jen když ho nikdo nevidí („Škodné zmar“ 1908).

Luňák hnědý (*Milvus korschun*, Gm. = *Mil. ater*, Daud. = *Mil. migrans*, Strick.)

Luňák černý, tažní, luňáček, koroptvář, káně černá (Palliardi). — Rus.: Koršun, šulpica; pol.: Kania czarna; chorv.: Crni kanjug; srb.: Lunia crnkasta; slovín.: Kostanjevi škarnjek; něm.: Der Schwarzbraune Milan, schwarzer Milan, braune Gabelweihe.

Druhový znak: Povrchu černohnědý; ocas je zdoben četnými, úzkými černohnědými příčkami a je pouze mírně či mělce vykrojen, tak že krajní pera jeho nebývají ani přes 24 cm delší prostředních (u předešlého však jsou přes 6 cm delší). — Délka 55 cm, křídlo 46 cm, ocas 27 cm, zobák 3.6 cm, běhák 5.4 cm.

Hlava a hrdlo s krkem je špinavě bílé; spodek rezavěhnědý s černými osténkami; mělce vykrojený ocas je hnědý a 9—12 příčkami zdoben; zobák černý, ozobí a oční kroužky žluté, duhovka hnědozelená, stojáky oranžově žluté. — ♂ je o 5—7 cm větší, povrchu temnější, vespod rezavohnědší, obzvláště na kalhotkách barva tato zřetelně vyniká. Mladí ptáci jsou po těle tmavohnědí jaksi do rezava, na hřbetě tmavší a per světle lemovaných, hlava s krkem jsou podél tmavohnědých ostének čárkovány; stojáky jsou světlejší, duhovka hnědá.

Velice blíže příbuzného má tento luňák v luňáku jižním (*Milvus aegypticus*, Gm. = *parasiticus*, Daud.), který má zobák vždy žlutý (nikoli černý), základní barva hlavy je hnědá (nikoli šedobílá) v ostatním našemu podoben. Vlastí jeho je Afrika, hlavně Egypt, Arabie, Malá Asie a evrop. Turecko a luňáci hnízící se na mešitách cařihradských náleží tomuto druhu. Obývá vesnice a města raději než lesy, hnízí se na minaretech mešit jako na stromech vesnických, ale i na palmách

a vysokých stromech lesních svůj stánek rozbíjí. Potravu si hledá na dvorech, ulicích, silnicích, jatkách a živí se všemi možnými odpadky, masem z ryb i kuchyní a u mršiny bývá prvním hostem. Je to rázovitý pták orientálních osad a míst, kde pro svůj užitek (požírání a odstraňování hniјících odpadků) je vážen anebo alespoň trpěn a nikdo mu neubližuje.

Jiný příbuzný je luňák černouchý (*Milvus melanotis*, Temm.), který je veliký jako luňák červený, barvy tmavohnědé do kaštanova přecházející; kol uší černohnědý, břicho se řítí bledě okrověžlutě skvrnitě; konec ocasu bíle lemován; zobák černý, ozobi modrošedé, oko hnědé, stojáky šedé. Zdržuje se ve vých. Turkestanu a odtud v celé Sibiři až do Číny, Japonska a Indie sáhalí jeho bydliště. Johanness nalezl jeho hnízdo vyložené vlnou a chlupy zaječímí a pozoroval jej, an lovil jako racek nad vodou.

Náš luňák hnědý rád obývá krajiny hojně vodami prostoupené v Evropě a střední Asii, od Španěl až po řeku Lenu; na zimu odtaňuje do Afriky. V záp. Evropě je řidším zjevem, na východě, jako v Dol. Rakousích a Uhrách podél celého Dunaje, ve Valašsku,*) již. Rusku, obzvlášť pak v Dobruđi je všedním dravcem. V Německu, kde místy dost vodnatých krajín se nalézají, je hojnějším předešlého, jako v Braniborsku, Pomořansku, Meklenbursku, dílem i na Rýně a Mohanu. V našich vlastech je skoro vzácným hostem a nesdílím opět mínění Sírovo, že by se u nás v rovinách hnízil a to často, jak on uvádí („Ptactvo české“), věren byv zásadě přijati každou zprávu. Bartuška jej také považuje za vzácného i na Budějovicku a tu by bylo proň přece to nejvhodnější hnízdiště, jest tu vodstva dost. Zrovna tak Bělohávek pro Pardubicko a Vařečka pro Písecko jej uvádějí vzácným.

Taktéž nehojně jsou zprávy o jeho ulovení, ačkoli tu přece sem tam složí kosti. Tak uvádím lokality: Pardubice, Poděbrady, Kunratice, Mimoň, Hluboká, Dobřiš, Sedlice, Mírovce, Jizerské hory, Smiřice, Máslojedy, Kokořín (1898), Solnice (duben 1907) a Hostoulice u Čáslavě (duben 1908). Ani musejní sbírky nemohou se vykázati četnými jedinci toho druhu; tak české museum má 1 český kus a podobně i museum fürstenberské z tamního okolí (Olešná 1887). Lvovské museum vystavuje 3 haličské kusy (spářený pár a ♀), vídeňské museum dvorní má 8 kusů v různém stáří, vesměs z Dol. Rakous.

Jako tažný pták objevuje se u nás již počátkem března a v dubnu a odtaňuje koncem září a v říjnu.

Ža pobyt volivá si lesiny, jež se prostírají poblíž rybnatých vod nebo větších volných toků. Hnízdo si staví u nás na nejvyšší stromy

*) Hrabě Aichelburg zastřelil na »Klebmnovém ostrově« v Rumunsku 22 hnědých luňáků na své IV. lovecké výpravě (Lov. Obzor VI. 1903).

lesní, jednak v samém vrcholi, jednak na postranních větvích poblíž něho; avšak dle poměrů i na nižších stromech v různé výšce si je zakládá. V Dobrudži, kde misty ani stromů není, nezřídka je naleznou v křovinaté stepi, jako pochopové staví.

Hnízdo samo asi 80 cm v průměru měřící, složeno je z větviček různé tloušťky, v něm pak se vždy nalézají rybí kůstky z vydávených chuchvalců, dále chlupy, cucky, vlna, papír, všeliké hadry, jako jsme již poznali u předešlého. Lzetudíž hnízda obou našich luňáků rozeznati dle vystrojení od hnízd dravců jiných. Prof. Reichenow našel celou modrou zástěru v takovém hnízdě, v jiném opět nalezeny celé punčochy a kapesní šátky. Nezřídka se stává, že více hnízd tohoto společenského dravce dost blízko sebe bývá postaveno. Rovněž se shledalo, že se hnízdívá buď v kolonii volavčí samé nebo alespoň jí na blízkou, aby upotřebil odpadků rybích pro sebe a svoje mladé.

Počátkem dubna nebo do polovice máje bývají ve hnízdě 3—4 krátce ovální vejce dosti jemnozrná, nelesklé skořápky a na kalně bílém, žlutavém, násedém nebo zazelenalém základě zhusta okrovými, rudohnědými nebo žlutohnědými tečkami, skvrnami a pak zvláště u těchto vajec rázovitými háčkovitými a vláskovitými čárečkami poseta. Vejce jedné násady velmi často jsou zcela rozdílná. Průměrná velikost 76 vajec je 53.3×41.0 mm, váha 4.71 g. Hnízdoši jsou vespod bělaví, na záhlaví slabě nahnědlí a povrchu šedohnědě nadechnutého chmýří, vyznamenávajícího se kromě toho svojí délkou a kyprostí.

I tento luňák nadmíru půvabně létá jako když plove, obzvlášť — jak korunní princ Rudolf líčí — vznáší-li se nad hladinou větší vody.

Živí se rybami, žabami, mladými ptáky, mladičky, křečky, sysly, myšmi i zdechlinou. Studenokrevným živočichům spíše dává přednost před teplokrevnými. Ryby arci může chytati, jen když plují povrchu (po hladině); neponořuje se pro ně. Krotcí luňáci hnědí žerou i chléb v mléce namočený a z ovoce zejména slívy a švestky. Jest sice menší než předešlý, ale za to zmužilostí a hbitostí jej předčí; jest proto ještě nebezpečnější drůbeži, hlavně pro jakousi takovou bezstarostnou drzost a smělost. Kuřátko nebo kačátko popadne vzdor všemu nářku starých a toliko dobrá rána může učiniti konec jeho dravosti.

Výra nenávidí, jsa jeho odpovědným nepřítelem, ale při tom je opatrnější a spíše zdrženlivější než mnozí jiní dravci; krouživá obyčejně vysoko nad „kubíkem“ a broky jej stěží zasahují. Také naň nedoráží a po jisté době zmizí tímže směrem, odkud přiletěl.

Že je škodlivým lovu, svědčí okolnost, že padá s takovou rozkoší na vodní ptáky a co se o jeho nevinnosti povídá, tomu na základě svých zkušeností myslivci už nevěří. Ve starých přírodopisech všecken užitek káně myšilova bývá připisován luňákovi, víme proč — popletená

jména to zavinila a dosud snad(!) zaviňují. Navnadíme-li berlínská železa vodním ptákem nebo rybou, máme jej jistého („Škodné zmar!“ 1908.).

10. rod: *Elanus*, Savigny.

Zobák malý, zřepu se stran velice stlačený, okraj horní čelisti poněkud vykrojen, zobák o dlouhé hákovité špičce s hltanem hluboce rozeklaným; nozdry rovnoběžně s okrajem čelistním; běháky krátké a silné, jich přední dvě třetiny dolů jsou opeřeny, zdělí středního prstu a i s prsty jemně síťovány, toliko články drápanů je opatřen štítkem; spáry jsou vespod duté; křídla dlouhá a hrotitá, ocas mírně dlouhý, jen nepatrně vykrojený a křídla jej o něco přecházejí: 1. letka = 3., sotva kratší 2. nejdelší; 2. a 3. jsou na vnějším praporu u konce zúženy. Peří je hebké jako u sov a na bradě a uzdech jsou dosti dlouhé, ku předu směřující štětinky. Ze 5 známých druhů o jednom promluvíme.

Luňák šedý (*Elanus coerulenus*, Desf. = *El. melanopterus*. Daud.).

Luňák křiklavý. — Pol.: Kaniuk czarnoskrzydly; chorv.: Crno-krili kanjug; srb.: Lunja misirska; něm.: Der schwarzflügelige Gleitaar, Falkenmilan.

Druhový znak s popisem: Na vrchním křídle veliký černý štít; spodní křídelní krovky sněhobílé. Starý pták všude povrchu světle šedý (jako racek), vespod bílý; za mládí povrchu nahnědlé šedý, vespod narudle bílý; zobák černý, ozobí, běháky a oči krásně žluté. — ♀ jsouc nepatrně větší podobá se ♂. — Délka 31·5 cm, křídlo 27·5 cm, ocas 12·5 cm, zobák 2·3 cm, běhák 2·6 cm.

Celá Afrika s přilehlou částí Asie až do Indie jsou jeho domovem, odtud pak přeletuje druhdy do již. Evropy a jako vzácnost byl už asi 2—3krát uloven v Německu: ♂ ad. 1828 v listopadu u Darmštat u při výrovce, dále v máji 1884 na rýnském ostrově Guntershausenu (dle Kleinschmidta 1897) a jednou v krajině Wetterau. Mimo to byl dopaden v Portugalsku, již Francii, Belgii a Irsku.

Obývá volné, ne však pusté krajiny, kde rád na vrcholcích stromů, křovin, nebo studní sedává, pátraje po kořisti.

Hnízdo zakládá dost nízko, někdy sotva 4 m od země a to poblíž zahrad nebo docela v nich na stromech citroníkových nebo oranžovních, konečně i v hustém houští keře naboku a poněvadž mu ku př. v Egyptě nikdo neubližuje, stal se tu přítulným ptákem, jak pozoroval Brehm ml. Hnízdo je dosti veliké, ploché, hustě zpracované z větviček a jemných kořínků a chlupy vystlané a koncem února nebo už v první polovici března 3—5 vajec osazeno. Nehr Korn je nazývá ve

svém katalogu ptačích vajec „miniaturní vydání vajec včelojeda“. Jsou 30–40 mm dlouhá a 31–33 mm široká.

Již z dálky vyjímá se tento malý luňák nápadně bílým zbarvením. Při létání vznášívá se mírně a jen chvílemi, jakoby mdle, zamává křídly; při tom konce letek ručních nese výše než ostatní tělo.

Živí se drobnými ssavci a myšmi, ptáčky, hmyzy, hlavně kobylkami, za nimiž jako špaček růžový obvykle táhne. Výkaly jeho nezvykle páchnou pížmem. Domorodci tvrdí, že požírá jediné myši, nikdy ptáky.

Poznámka: Do Evropy se zaletěl již vícekrát, byv tu uloven, jihoamerický a středloamerický luňák vlaštovčí (*Nauclerus furcatus*, L.) vyznačující se hluboko vystřiženým ocasem a velice dlouhými křídly, jsa barev bílé a černé. Délka jeho 60 cm, křídlo 42 cm, ocas 30 cm.

II. podčeleď: Sokolovití (Falconinae).

Sokolové jsou nejušlechtlejší všech dravců, živíce se jediné živou kořistí, kterou si toliko sami ulovili. Zobák mají krátký, ale silný; svrchní čelist opatřena je zřetelným, ostrým zoubkem, který zapadá do výkroju spodní čelisti; nozdry jsou okrouhlé; křídla dlouhá, hrotitá; 1. letka tak dlouhá jako 3. a 4., nejdelší jest 2. nebo 3. letka; stojáky krátké a silné; prsty dlouhé, vespod opatřené vysokými bradavičnatými bříšky; drápy velmi silné, břitké a silně zahnuté. — Jest jich známo asi na 60 druhů.

Obr. 73. Hlava sokola stěhovavého.

1. rod: Falco, Linné.

Stoják tak dlouhý jako střední prst, který je nápadně dlouhý. Větší druhy mívají stojáky s ozobím za mládí namodralé a teprve po druhém vypelichání jim sežloutnou; u menších druhů jsou části tyto hned žluté, duhovka však hnědá (tmavší nebo bledší), nikdy však žlutá. Ocas bývá více méně zaokrouhlen, střední délky a ku konci se zúžuje. Sokolové náležejí ku nejrychlejším letounům mezi ptactvem a jich kořistí bývají skoro výhradně ptáci, jež letmo lapají a to tak, že šikmo shora se na ně vrhají, protože jest se jim dříve vznésti nad ně.

Obr. 74. Noha sokola stěhovavého.

Ohromné úsilí, s jakým se na kořist vrhají, ani jim nedovoluje zmocňovati se ptáků na zemi sedících (výjimku od toho činí severní sokol lovecký, který uchvacuje i čtvernožce). Za lovu proletují vzduchem

úžasně rychle, letíce při tom namnoze nízko, aby ptactvo svým nenadálým zjevem vyplašili a přinutili ku vzletnutí. Byli-li však dříve upozorováni, přitlačují se ohrožení těsně k zemi a tak se uchrání před nebezpečím. Sokolové jsou s to i nejhbitější ptáky letouny polapiti, do čehož pojaty jsou i vlaštovky. Není pochybnosti, že takový bystrý letoun jim dá mnohem více práce, anebo že se i některý zachrání tím, že se vrhá do vody a ponoří se, o co se již dokonce i holubi pokusili. Většinou je však rychlost a síla brzo opouštějí a konečně také zděšením ztrácí rozvahu a hynou. Po 4—5 nezdařených útocích zanechávají obyčejně sokolové pronásledování, kdežto jestřáb i přes to obět svoji dále pronásleduje, nastává štvance, až konečně zemdlého ptáka uchvátí. Za onoho času, pokud sokolnictví ještě kvetlo, byli — tak zvaní ušlechtilí sokolové — vedle jestřába nejváženějšími ptáky loveckými a dobře vycvičený sokol stál velmi mnoho peněz.

Sokol norský (*Falco gyrfalco*, L. = *F. norvegicus*, Trist. = *rusticolus*, Rchw.).

Sokol supovitý. — Rus.: Sokol krečot; pol.: Sokol norwegski; chorv.: Pravi sokol; srb.: Soko lovac; švéd.: Gernalk, jagtfalk; něm.: Der Gernalk, Gierfalk, Geierfalk.

Druhový znak: Stoják v dolní třetině ze předu a na zadní straně na úzkém proužku (který ale není z vnitřní strany od předu patrný) neopeřený; vnější prst s vnitřním skoro rovně dlouhý. Staří ptáci mají povrch tmavě modrošedý, po hřbetě světlejší šedě nebo černošedě příčně pruhovaný, vespod jsou bílí; hrdlo hnědošedě čárkované; krk zepředu je zdoben širokými ostěnkovými skvrnkami, které na hrudi se ještě více rozšiřují; na slabínách lze viděti široké, ledvinovité skvrny příční a také kalhotky jsou hustě příčkovány. Mladí ptáci jsou povrchu tmavě šedo-hnědí, na temeni skoro jednobarevní; jinak peří celého povrchu je úzce rezavě lemované a uprostřed každého je patrný šedý nádech; dolní líbět je zbarvení mdlejšího a každé pírko na něm, potom na kostřeci, jakož i horních ocasních krovkách je znamenáno po obou stranách ostěnky narezavěle bílou skvrnkou u špičky, na okrajích pak několika takovými, ale nečistými příčnými skvrnkami; spodek je bělavý široce tmavohnědě na ostěnkách skvrnitý a se širokými bělavými okraji per tvoří tu skoro stejně široké hnědé a bílé podélné pruhy; peří na slabínách je šedoohnědavě bělavě skvrnitě. — Délka 57—62 cm, křídlo 35,5—36 cm (♂) a 39—41 cm (♀), ocas 21—23 cm, zobák po slemení 3—4 cm, stoják 6,2—7 cm.

Staří ptáci mají mimo to téměř narezavěle bílé a poněkud tmavě pomíšené; rýdovací pera jsou zdobena 14, buď skoro nebo úplně napříč jdoucími pruhy; ozobí a lysý kroužek oční je špinavě žluté (za mládí šedomodré), duhovka tmavohnědá; stojáky bledě žluté (za mládí nazele-nale modré). — ♀ je větší ♂.

Známosti o severních sokolech loveckých se novější dobou velice zdokonalily a doplnily. Jmenování sokolové považováni jsou za jediný druh (s následujícím jako zvláštní formou). Obyčejně se tento druh

označuje jako *Falco gyrfalco*, L. a následující jako *F. gyrfalco islandus*, Brünn.

Kleinschmidt utvořil z nich veliký okruh tvarový a přiřazuje k němu i rarohy. Nazval okruh ten *Hierofalco* a čítá do něho tyto formy:

1. *Falco Hierofalco islandus*, Brünn. — 2. *F. H. gyrfalco*, L. — 3. *F. H. uralensis*, Menz. — 4. *F. H. sacer*, Gm. (raroh). — 5. *F. H. mexicanus*, Schleg. v Mexiku a již. Soustátí. — 6. *F. H. feldeggii*, Schleg. — 7. *F. H. erlangeri*, Klein. — 8. *F. H. tanypterus*, Schl. — 9. *F. H. biarmicus*, Temm. v již. Africe. — 10. *F. H. juggur*, Gray v Indii a 11. *F. H. lorenzi*, Menzb.

Dosud málo známý sokol uralský (*F. gyrfalco uralensis*, Menzb.) je bělejší s narezavělým nádechem na temeni a záhlaví. Stojí jaksi mezi sokolem norským a islandským anebo mezi norským a rarohem; domovem jeho je Ural.

Sokol norský je rozšířen po Skandinavii, Laponsku a sev. Rusi i dále na východ byl pozorován, leč hranice jeho rozšíření přece ještě není určité zjištěna. Na Urale se vyskytují kromě bělavých sokolů tamních i tmaví sokolové norští. V zimě byl sokol norský (lovecký) již několikrát uloven. Z našich vlastí dosud není bezpečných zpráv o tom, že by se tu byl opravdu vyskytl.

Jest to statný a neohrožený pták a Brehm jej porovnává s velkým sokolem stěhovavým, ačkoli je tento daleko vytrvalejší, ale ne tak rychlý jako on. Létá nesmírně prudce, při čemž křídly rychle po sobě mává a zřídka kdy jen na krátko se vznáší. Loví-li, poletuje obyčejně nízko; na jaře v době páření vznášívají se se samičkou často u veliké výši, krásně kroužice a se chlubíce svým uměním. Orla mořského srdnatě napadá a zpravidla jej donutí k útěku; avšak jeho zase havrani, krkavci a jiní ptáci s křikem pronásledují, až mu dojde trpělivost a na některého z dotěravců udeří, načež se ostatní cháska spěšně odklídí.

Hnízdo zakládá nejčastěji na stromech a není-li jich tedy na skalách anebo prostě na zemi. Je to stavba z větví a haluzek, vnitř mechem, stařinou, peřím a kusy kožešiny vycpaná. V Laponsku koncem dubna nebo počátkem května bývají ve hníždě 3—4, zřídka kdy 2, (ale i 5) vejce zažloutle bílé skořápky, která je drobounkými i většími rezavými skvrnami poseta a vlnkována, mnohdy takovou měrou, že ze základní barvy není ničeho znáti. Jak barvou tak i kresbou se podobají vejcům raroha, jsouce průměrně o něco menší vajec sokola loveckého islandského, ač jinak jsou často ku nerozeznání. Průměrná velikost $56-58 \times 43-46$ mm.

Starí při hníždě se trilkovitě ozývají pronikavým hlasem. V časopise „Zeitschr. für Oologie“ 1902 str. 182. se oznamuje, že u Tornei

v Laponsku poblíž tohoto sokola a v touž dobu se hnízдили rousňáci (káně).

Živi se hlavně rozmanitým mořským ptactvem, v zimě kury rousnými, mimo to chytá i zajíce a dle Radde-ho dlouhou dobu jsou jeho potravou veverky. Brehm o něm píše; „Na Nykenách, dvou to ptačích horách v severozáp. Laponsku, vidal jsem za svého třídenního tu pobytu pravidelně o 10. hod. dopolední a kolem 4 hod. odpoledne pár těchto sokolů na lovu. Práce ta nikdy dlouho netrvala a neobyčejně krátce se odbyla. Zjeví se, zakroužíli jednou, dvakrát kolem hory, uhodili do hejna alk, alkounů nebo papuchalků, popadli pravidelně některého z nich a odlétali. Chybiti jsem jich nikdy neviděl.“ —

Ze minulých dob byli oblíbenými loveckými ptáky jako následující, kteří však byli přece jen váženější a cennější. Ve středověku, kdy sokolnictví kvetlo, platival se vycvičený sokol sty, ba tisíce dukáty. Na dvorech knížat a králů bylo pokládáno za čestno nedati se předstihnouti v dovednosti chovaných sokolů žádným jiným. Úřad vrchního dvorního sokolníka byl nejvyšším čestným místem, jež monarchové sami udíleli členům nejstarších a nejvznešenějších rodů té které země. Lov pomocí sokolů byl chráněn zákony, jež se hemžily spoustou dílem křiklavých, dílem na výsost směšných privilegií. Vynalezením střelného prachu vše se změnilo a sokolnictví v Evropě zašlo na dobro. Toliko v asijských stepech a barbarských státech severoafrických, kde sluší vlastně původ sokolnictví hledati, kvete tento sport doposud.

Jsou to jednak národové jízdečtí, jednak se honba ta provádí v krajinách, jichž plochá prázdnota a jednotvárná pustina nepřipouští jiného způsobu a provozování lovu, t. j. přiblížení se ku zvěři, kdežto rozsáhlé roviny se k tomu výborně hodí, na rozdíl od pahorkatého a přerývaného terrainu, kde jest to naproti tomu nevhodno, ne-li nebezpečno. Vypuštěný sokol musí býti sledován koňmo. asi jako štvaný jelen nebo ferina lišák.

Velejemným porozuměním pro schopnosti těchto ptáků a k tomu ještě železnou trpělivostí a vytrvalostí podporování, dokazují Indové a Tataři neuvěřitelných výsledků v krocení a dresuře sokolů buď pro užitek nebo také pro překvapující kousky umělecké. Císař Bedřich II., Hohenštaufovec (1194—1250) napsal dílo „Umění loviti pomocí sokolů“, které se dosud pokládá za cenný spis.

V Německu snaží se tento sport opět zavést hr. Stollberg dohromady s německým spolkem loveckým. Počátkem srpna 1904 na Tempelhofském poli u Berlína odbýval se ten zajímavý lov (Jour. f. Ornith. 1905). Také svob. pán z Biedermannů touto otázkou theoreticky i prakticky v Drážďanech se zabývá. U nás je to hrabě Kinský, jenž se sportem tímto poněkud zabývá a sokoly k tomu konci objednal z Triopolisu (Schweiz. Blätt. 1907).

Dle zpráv z Tokia, jež přinesly „Frankf. Zeit.“ užívali Japonci ku chytání ruských poštovních holubů vycvičených sokolů loveckých. Hned při počátku války pilně k tomu konci cvičili na holubech císařovy sokoly.

V zajetí zkrátne sokol lehko a je pak přítulným ku svému pánu. Dává přednost čerstvé drůbeži před každou jinou potravou, ačkoli žere maso jakékoli, ale vždy jen čerstvé.

Sokol lovecký islandský (*Falco gyrfalco islandus*, Brünn. = *F. candicans*, Gm. = *F. arcticus*, Holböll.).

Island.: Falki, valur, haukur; něm.: Der grosse oder islandische Gerkfalke, der Jagdfalk.

Druhový znak: Stojáky s prsty jako předešlý. Znakem stáří jest přičně, v mládí podélné skvrnění; zbarvení jest měnivého, od bílého až do temného. — Délka 60—65 cm, křídlo 37—38 cm (♂) a 41—42 cm (♀), ocas 22—24 cm, zobák po slemeni 4—4,5 cm, běhák 7—7,5 cm.

Tab. II.
obr. 7.

Sokol lovecký, severní to zástupce předchozího sokola norského, neobyčejně se mění ve zbarvení a objevuje se buď úplně bílý s četnými přechody ku tmavému zbarvení jako předešlý. Dle toho se rozeznává fáse bílá se základním zbarvením po celém těle bílým a tmavošedě skvrnitým, fáse prostřední polosvětlá se základním zbarvením šedobílým až namodrale šedým a také temněji skvrnitým a konečně fáse tmavá, při níž je základní barva černošedá a ještě temnějšího, různě utvořeného skvrnění, jež se ovšem poněkud liší dle stáří ptákov; totéž platí i o obou fásích prvnějších.

Na Labradoru se vyskytující sokol lovecký jest ještě temnějšího peří než je sokol norský.

Krásný, ušlechtilý tento dravec žije na Islandě, v Grónsku, na Labradoru, v arktické Americe a východní Sibíři v krajinách myriadami ptactva všeho druhu (vodního i suchozemského) obývaných. Tady sídlí jako neobmezený panovník, krutý vládce despota, vymáhající neúprosně daň z hlavy, kterou také po tři letní měsíce bezohledně vymáhá. To bude asi příčinou, že tito nordičtí sokolové jsou větší než ti, jež sídlí jižněji. V zimě zaletují se mnozí až na Faröerské ostrovy, na Shetlandy, do Škotska, na severní pobřeží Francie i do Pomořanska a Meklenburska (1907).

Hnízdo polárního sokola loveckého stává skoro vždy poblíž moře na nepřístupných a strmých skalách nebo na nějaké rovině vysoko položené a zdola chráněné nebo také ve větší skalní slují. Je z větvi a ratolestí složeno a stařínou a mechem vystlána jeho plochá jamka. V té koncem dubna nebo počátkem máje (na Islandě) anebo v severnějším Grónsku až v máji bývají uložena 3—4 vejce, jež oněm sokola

předešlého úplně jsou podobna, v průměru však přece jen o maličko jsou větší; měřit $58-60 \times 46-48 \text{ mm}$.

Staří neohroženě hájí hnízda svého, dorážejíce na člověka, který se strojí mladé vybrati, s hlasitým skřekem a velmi dlouho a odvažují se takřka k jeho obličejí, po každém nárazu opět do výše se vznesouce, aniž by však k činu došlo. Mladí dlouho pobývají ve hnízdě, kde je staří hojně zásobují alkami, alkouny a j. Později vyučí je staří loveckému umění, aby se mohli samostatně živiti, načež je konečně ze svého panství zapudí.

Bílý sokol lovecký v modrém poli jest ode dávna znakem ostrova Islandu.

Raroh velký (*Falco sacer*, Gmel. = *F. lanarius*, Naum. = *F. cherrug*, Rchw. = *F. Hierofalco sacer*, Kleinsch.).

Raroh modronohý, modrák (Palliard). — Rus.: Baloban; pol.: Sokol raróg; chorv.: Svračji sokol; srb.: Soko banatski; slovin.: Morilni sokol; něm.: Der Würgfalk, Saker, Schlachtfalk, Blaufussfalk, grosser Merlin.

Druhový znak: Stoják až skoro do polovic (zdola) je neopeřen, vzadu je taktéž lysý pruh více méně patrný; vnější prst s vnitřním je skoro téže délky; střední prst bez drápu je buď stejně dlouhý nebo kratší než stoják (nártí), jehož opeření je vnitř bez skvrn; zobák, kroužek oční a stojáky jsou za mládí světle modré, stářím poněkud se žloutnou; »vous« na tvářích málo patrný; v záhlaví tmavá skvrna; ruční letky na vnitřním praporu jsou světle skvrnitý; spodek záloutely nebo bílý a okrouhle nebo podélně hnědě skvrnit; ocas je hnědý, na konci bílý a přesahuje složená křídla o 4–5 cm. Staří ptáci mají rýdovací pera zdobena 6–12 okrouhlými. stvolem však neprocházejícími bílými skvrnami, které na vnějším praporu jsou skoro kruhovitě, na vnitřním, vyjmouc dvě prostřední, příčně elliptické a žlutavě nabělé. — Délka 49–52–54 cm, křídlo 36–41 cm, ocas 18–23 cm, zobák po slemení 3 cm, stoják 47 cm, střední prst bez drápu 47 cm.

Hrdlo žlutavobílé, čelo, tváře a pruh přes oko rezavožluté, černě čárečkované; téměř rezavé a tmavě skvrnité; krk vzadu rezavožlutavý a také temně skvrnitý; povrchu je peří tmavohnědé a uzounce tmavorezavě lemované; hřbet pak s ocasem jsou šedě ojněny; úzký pruh s obou stran hrdla = vous je hnědočerný; spodek bledě rezavožlutý a hustě poset podlouhlými černohnědými skvrnami. Zobák namodralý s černou špičkou, oko temnohnědé. — Mladí ptáci jsou povrchu velice tmavohnědí, peří tmavě rezavožlutě lemovaného; ocas hnědý, rezavě skvrnitý, na okraji plavožlutě obroubený; „vous“ hnědý; hnědý nebo rezavožlutý spodek je podél skoro pruhovaně hnědě skvrnit. — ♀ bývá světlejší a větší než ♂, povrchu skoro šedohnědá místo černo-hnědá, vespod rezavožlutavá. Ve zbarvení se mění a to především s ohledem na více nebo méně vynikající rezavé zbarvení, dále s ohledem na stáří a bydliště.

Velmi blízký příbuzný raroa velkého jest rarah malý čili Feldeggův (*Falco feldeggii*, Schl. = *tanypterus* A. Br.); srb.: Soko kraguljac; chorv.: Afrikanský sokol; něm.: Der Feldeggfalk.

Jest velkému velice podoben; opeření stojáků na vnitřní straně je tmavě skvrnitě. Starý pták je povrchu mnohem šedivější, na temeni a v záhlaví rezavý; ♂ vespod zažloutle bílý, nepatrně tmavě skvrnitý, ♀ má skvrny ty větší. V prvním šatě líší se — dle Reisera — od raroa velkého jedině menší velikostí, světlejšími kalhotkami, kratšími letkami a skoro naprostým nedostatkem skvrnění na vnějším praporu rýdovacích per; povrchu jsou velmi tmaví a čím jsou starší, tím více se podobají starému sokolu stěhovavému, zejména co do barvy povrchu těla, co do zřetelného příchování rýdovacích per a co do žlutých stojáků.

Po jejich velice světlém spodku, menší velikosti a kratších letkách rozeznávají se hlavně st. ptáci snadno již zdaleka od raroa velkého a sokola stěhovavého« (*Ornis balcan* IV. 1896)

Rarah malý obývá hlavně Balkánský poloostrov, Hercegovinu, Dalmácii, Čer. Horu, Řecko, také Itálii a Sicílii. Dvorní museum vídeňské má 3 kusy (1 ♂ ad. a 2 jun.) z Dalmácie. Na Písecku měl býti po dvakrát ml. pták uloven dle praepar. Matouše (1890) „blíží podrobnosti neznámý“ (Vařečka). Pražák je přijal jako za prokázané a druh ten zařadil mezi české ptáky.

Vejce jeho podobají se nápadně vejcům raroa velkého, až na to, že jsou o poznání menší a světlejší.

V Africe žijí velmi blízké formy jeho: *Falco erlangeri*, Kleinsch. v Tunisu a území Atlaském. — *Falco tanypterus*, Schl. v Poníli. Habeši, Nubii a Egyptě. — *Falco biarmicus*, Temm. v již. Africe. — *Falco jaggur*, Gray. v Indii — *F. lorenzi*, Menz. v střed. Asii. O všech těchto formách podal Kleinschmidt studii v „*Aquila*“ 1901.

Rarah velký hodí se spíše pro podnebí mírné, obývá jihovýchl. Evropu a střed. Asii v stejné šířce pak dále až v Číně se objevuje. V Evropě známa jsou jeho hnízdiště v Dol. Rakousích, Uhrách, Bosně, Haliči, Polsku, již. Rusku a Bulharsku; v Řecku se zřídka kdy hnízdívá, častěji v M. Asii. V lužních lesích u Vídně se hnízdí (oblíbený dravec korunního prince Rudolfa) a bydlíště jeho se pak táhnou odtud podél

Obr. 75. Rarah velký.

toku Dunaje až do Dobrudži, kde rovněž je hojným hnízdivcem, pravdělně skoro v opuštěných hnízdech různých dravců se hnízí a nerozpakuje se a troufá si i se supem hnědým svěsti pŭtku o hnízdo jednou najaté. Jest nad míru neústupný a vytrvalý útočník a neobyčejný a obratný letoun, takže obrovský sup raději se zřekne anexe, aby měl pokoj od nerudného a smělého pokušítele a vyhledá si jiné hnízdo.

V Čechách se před časy hnízdíval; byv pak vyhuben, více se tu nezdržuje. Byl to pan z Wobořilů, který r. 1842 sokoly tyto pozoroval nejdříve u Větrušic (severně od Prahy) na tamních skalách údolí vltavské vroubicích a podařilo se mu tehdá uloviti ♀ a 5 vajec z hnízda vybrati. Rok na to, 1843, opět na protějším břehu mezi Moráni a Letkami při výroví zastřelil celý pár rarohů a 4 mladé skoro vzletné dal vybrati. Později v témž roce dostal od lesníka ze sousedství asi dvouletého ptáka v šatě prostředním, takže kolekcii jeho rarohů tvořili 3 ptáci starší (1 ♂ a 2 ♀), 1 mladší, 4 mláďata v prvním šatě a 5 vajec. Z toho 1 ♀ a jedno mládě daroval plukovníku-ornithologu bar. z Feld-eggu u příležitosti návštěvy a prohlídky sbírky Wobořilovy (nyní majetek čes. musea, kde 9 rarohů českého původu v různém šatě je vystaveno).*) Frič píše, že od těch čas, co tudy vede železnice, více se tu raroh nezdržuje, což je přípustno, ale lví podíl na zničení tohoto nejzápadnějšího bydlíště raroha velkého v Evropě má příliš horlivý Wobořil.

Když do sítky vejce uVětrušic tyčkou svalovali, bylo mnoho zvědavých vesničanů přítomno, a ti Wobořilovi sdělovali, že tyto ptáky zcela dobře znají už od svého mládí pode jménem raroh a že se tu každoročně vyskytovali a ve skalách hnízdili Mezi přítomnými bylo i několik starců, kteří asi před 15—16 léty (asi 1827—28) tu viděli tyto ptáky celé bílé beze skvrn, kteří se tu měli tehda hnízdit. *Falco gyrfalco?* (pozn. Wobořilova).*)

Kromě těchto ptáků byl — dle Vařečky, a ten opět dle zcela zaručené zprávy praep. Matouše v Písku — 15. srpna 1890 dospělý ♂ střelen v Nuzově u Talína blíže Písku; snad zbloudilec z Dol. Rakous? Mimo to Ostrdal asi 1875 prý vycpával raroha od Třebřich u Chrudimě pocházejícího (Šír).

Hrabě Dzieduszycki píše, že se v Haliči vyskytuje stále, hnízdě se tu, leč přece náleží ku vzácnějším tamním dravcům; jeho museum (nyní lvovské) vystavuje osm domácích ptáků od r. 1852—1874 (4 ♂ a 4 ♀) viz „Muzeum“ 1880. — Dvorní museum ve Vídni má 5 rakouských a 2 uherské ptáky, mezi nimi 1 hnízdoše.

*) »Beitrag zur Naturgeschichte des Raroh, Falco lanarius, Pall. von J. W. Edler von Woborzil« se 2 tabulemi v I. sešitě »Rhea« Zeitschr. für d. gesamm. Ornith. str. 39. — doslovně otištěno v »Krit. Übersicht« od Palliardiho 1852 str. 2—6.

Na zimu odtahuje rarah do teplejších krajín poloostrova Balkánskeho, sev. Afriky a Indie a usazuje sa tu na ten čas v divokých horských pustinách a leších, pokiaľ možno poblíž rek a vod, kde je hojně vodního ptactva.

Hnízdo býva umiestnené na malých výstupcích vysokých príkrých skalín alebo na starých veľikánech lešných (duboch). Stavivem bývajú v základu vetve a ratolesti, čím výše tým jemnejší a trochu listí býva vystlaná plochá jamka. Wobořil v obou hnízdech vltavských shledal na skále trochu peří puchového a kolem stonky bodlačí obloženého, aby se vejce neskutálela. Počátkem dubna snášivá ♀ 3—5 vajec, „již jsou veliká skoro jako slepičí, avšak kulatější a na špinavě bílém základě rudě skvrnitá a mramorovaná“ (Wobořil). Průměrná velikost 53·2 × 41·4 mm, váha 4·635 g.

Samice sedí pevně a býva vystřídána na čas, od 10—2 hodin samečkem (Wobořil). Obyčejně sletuje s vajec, když člověk na strom vylézá a krouživá nepokojně kolem delší dobu než odlétne, dbajíc při tom náležitě opatrnosti a vzdálenosti.

Někteří je líčí jako ptáky málo plaché (ku př. Holz a Göbel), jiní naopak jako nadmíru opatrné a plaché je popisují. Od sezení mívají oba ptáci na spodku holá místa, ♀ větší, nápadnější. Chmýří mladých je husté, bílé a celé 4 neděle je nosí, než dostanou peří a po 11—12 neděl zůstávají v hnízdě nežli dospějí.

Rarah od sokola stěhovavého se poznává v letu delším tělem a špičatějšími, silně vykrojenými křídly. Brehm praví, že lítá ještě rychleji než jeho strýc, sokol stěhovavý, skoro jako ostříž, rychle a prudce mávaje perutěmi a po několika pohybech střelou dále se nese. Nad hnízdem provozuje párek na jaře známé dravčí reje. Revír mívá rozsáhlý, zejména ve volných krajinách a lapá tu mladiky, koroptve, kachny holuby a j. Wobořil pozoroval kolem hnízda i rybí kosti.

Loví-li, tu je teprve viděti, jak obratným a hbitým je dravcem a letounem, a že svým příbuzným v ničem nezádá. Pěkně líčí rarahu v zimním jeho bydlišti, v Egyptě, Heuglin a s ohledem na jeho výcvik ku lovu poznamenává: „Ku lovu gazel se hodí jedině rarah; druzí sokolové útočívají zpravidla tuze prudce, násilně a nezřídka si roztříští při nárazu prsní kost. Z toho důvodu platí se dobře vycvičený rarah neobyčejně draho.“ Touto dobou nejvíce jej používají ještě velmoži tatarští ku honbě.

Sokol stěhovavý (*Falco peregrinus*, Tunst. = *F. communis*, Gm.).

Sokol obecný, velký pochop. — Rusky: Sapsan; polsky: Sokol wędrowny, własciwy, szlachcic; chorv. a srbsky: Sokol (soko) sivi; slovin.: Sokol selec; luž. srb.: ješčeb, golubjař; něm.: Der Wanderfalk, Taubenfalk.

Druhový znak: Stoják je opefen jenom v horní třetině; prsty dlouhé, vnější mnohem delší vnitřního; s obou stran hrdla je zřetelný široký černý vous; konce křídel dosahují konce ocasu; kalhotky špinavě bílé do šeda, druhdy narezavěle naběhlé a četnými tmavohnědými širokými skvrnami podélnými nebo příčnými pokryté. Starý pták je povrchu šedomodrý, černě příčkován, vespod rezavě nebo modravě bílý a úzkými černými vlnovkami napříč zdoben; na ocase je 9–12 černých celistvých nebo ze skvrn složených příček. Mladý pták je povrchu temnohnědý peří světle lemovaného, vespod zažloutle nebo zahnědělé bílý a podélně hnědě skvrnitý; ocas zdoben 7–9 světlými příčkami. — Délka 40–50 cm, v rozpjetí 90–120 cm, křídlo 20–36 cm, ocas 16–20 cm, zobák po slemení 3,6 cm, stoják 6 cm, střední prst 6 cm.

Hrdlo, část tváří a vole jsou jasně bíly; na záhlaví je patrné bělavé skvrnění; letky břidlicově černý, na vnitřním praporu rezavě skvrnité; ocas poněkud zaokrouhlen s bílou špičkou; ozobí, oční kroužek a stojáky žluté (za mládí zelenavě modré); zobák krátký, tlustý, velice zahnutý s ostrým zobčkem; barvy modravě černé; duhovka tmavohnědá. Ve vysokém stáří je zbarvení jeho čistší a na spodku jaksí světle šedě nadchnuté. Pro ♀ platí shora uvedené větší rozměry, ač jinak se od ♂ neliší, snad žlutším a hustěji vlnkovaným spodkem a světlejším povrchem.

Jest známo více různých forem jednoho tvarokruhu, jak je popisuje bar. Erlanger ve své studii v »Jour. f. Ornith.« 1903. Uvádí jich celkem devatero, pro stručnost však jich pomímám.

Sokol obecný či stěhovavý i s těmi všemi formami geografickými jest domovem v celé Evropě, Asii, Africe i Americe. Od vysokého severu, kol severní točny a míst, kde dřevinám se více nedaří, také v tundře a po celém mírném až i nejteplejším zeměpásu jest jeho domovina, ale na Islandě dosud pozorován nebyl. V horkých krajinách obývá horské hřebety, aby tak požíval mírnější teploty.

V Německu, zvláště severním, není příliš řídkým; domácí na podzim odtahující bývají nahrazováni opět severními přistěhovalci a tak celou zimu lze pozorovati neustálý pohyb těchto dravců. Nejvíce ale přece jenom k jaru a na podzim, v březnu a září; tu a tam se vyskytuje i jako pták stálý.

Hnízdí se v našich vlastech přece jen spoře, ačkoli byly doby, že se hnízdil i v samé blízkosti Prahy v nepřístupných skalách podél Vltavy (Palliardi). Dále zjištěna jeho hnízdiště u Haidy, u Písku na Mohelníku, v lesích Vorlických, Vrážských, u Bavorova, na Kojeshině a j. Ale tolik hnízdišť (252), kde by se v Čechách hnízdil, jak Šír (1877) uvádí, přece asi nebylo a není správné, jako zase naprosté pochybování o tom (Janda) také zabíhá do krajností. Pravda bude asi ta, že je celkem v našich vlastech vzácným hnízdivcem, ale za to dosti hojným na tahu a toulkách (mladí ptáci). Záznamů o jeho ulovení lze hojně za uplynulá léta nasbírat.

Hnízdívá se rád na vysokých polozbořených věžích, které buď v lesích nebo blíže nich se nalézají a oblíbil-li si jednou místo takové, nedá se odtud tak snadno zapudit; ani když mu vejce nebo mláďata vyberou. Ano i na vysokých věžích lidnatých měst si již hnízdo založil. Tak se hnízdil párek r. 1880 na věži Petrského chrámu uprostřed Berlína. Usadí-li se v lesích, tuť ku hnízdění se vyhledává hlavně vysoké, bezpečné stromy (před německými vajíčkáři není nikde bezpečen, byť se hnízdil i na 140 m vysokém blahovičníku) jako jedle, smrky, borovice a p. A jako protivou k těmto stanovištím usazuje se v tundře nebo rašeliništích, kde ani skal ani vysokých stromů nenalézá, i na holé zemi; jiné ho mu nezbývá a spokojí se sporým úkrytem různých bylin. Na nízkém písčném ostrově Saltholmu (u Kodaně) hnízdil se také párek přímo na zemi (Ornis 1885). Brehm našel v tundře tři hnízda a v červenci poloopená mláďata tak bezstarostně a lhostejně umístěna, jakoby tu nebylo žádného nebezpečí se strany lišek a vlků. Nezřídka používá i starých hnízd dravčích nebo vraních, protože jen tuze nerad se obírá stavbou nového hnízda. Bau našel v dubnu 1870 sokola blíže Berlína, an seděl na svých 4 vejcích ve hnízdě volavčím v kolonii těchto ptáků.

Obr. 76. Sokol stěhovavý.

Obyčejně v poslední třetině března nebo počátkem dubna bývá ve hnízdě násada o 3—4 vejcích, podlouhlé nebo kulatější podoby a základní barvy zažloutlé nebo zarůžověle bílé a jasněji a temněji rudohnědě nebo krásně rezavě tečkovaných a skvrnitých; zhusta se jeví i větší plochy takto jednobarevnými. Jako jinde i tu často vejce jedné násady jsou různě kreslena; skořápka je hrubozrnná, bez lesku a hluboce porovitá. Průměrná velikost 59 vajec je 51.5×39.9 mm, váha 3.7 g. Samice sedí velmi dobře na vejcích a trvá to někdy dost dlouho než na silné zatlučení na kmen hnízdo opouští; oba staří se u vylhování vajec střídají.

Náš sokol létá při lovu neobyčejně rychle, hbitě mávaje křídly a většinou nízko při zemi táhne, aby vyplašil nějakého ptáka. Podaří-li se mu to, je ptáče najisto ztraceno, neboť okamžitě se dravec ocitá

nad ním a vrhne se naň šikmo se strany s prudkostí a jistotou neobyčejnou.

Svým štíhlým tělem, dlouhými, úzkými a hrotitými křídly, jakož i tenkým ocasem liší se v letu snadno od jiných dravců. U nás je plachým ptákem a ostražitým k tomu, volivaje si ku hřadování nejvíce jen husté a vysoké jehličnany v černých lesích a mimo to pozdě na hřád se dostavuje jako vrány. Sedi-li, vtáhne krk velice k tělu, takže veliká kulatá hlava zdá se na ramenou seděti, při čemž bílé hrdlo s nápadným černým vousem zdaleka jej činí rozeznatelným a nápadným.

Hlas jeho zní jako vysoké a silné „kiják, kiják“ nebo také „kaják kaják“; mimo to se ozývá jasným „kli kli kli“, nejčastěji ovšem nad hnízdem z jara.

Kořistí jeho bývají ptáci od velikosti skřivana až do kachny, ba i divoké husy; velikou porážku ale způsobuje mezi holuby a koroptymi. V Lomnici nad Lužnicí zastřelen sokol, v jehož žaludku byla nalezena čírka obecná (Lov. Obz. IX. 1906). Může lapati jen letící ptáky, nikoli sedící, což má svůj důvod v úžasné prudkosti, s jakou útoky své podniká; snadno by mohl nárazem v půdu vzítí za své. Avšak soudě z toho, že v žaludku jednoho sokola stěhovavého nalezl Nagy myši chlupy, nezdá se býti shora uvedeného mínění pravidlem; o ostríží je to ostatně známo už dříve, že „tluče“ také na kořist na zemi.

V lese může sokol lovit i jediné na velikých světlínách, pasekách. Jest mu denně podnikati daleké zálety do polí a lučin, kde horlivě slídí po kořisti; činí tak rád i poblíž osad lidských; ano i ve velkých městech. Zde mu jde hlavně o chutné holoubky. Zpozorují-li ho, srazí se obyčejně v hustý chumáč, jsouce takto bezpečnější, leč jakmile se některý opozdí nebo od ostatních oddělí, bleskem se naň s hůry vrhá. Chybí-li, pak se holub snaží vzlétnouti nad lupiče a zdaří-li se mu to, bývá to spásou pro něho, neboť sokol jsa unaven odtahuje, ačkoli i přes rychlost letu holubova jen zřídka se tak stává. Naumann pozoroval kdysi pronásledovaného holuba, kterak se vrhl do vody a jen tím se zachránil a podobně vodní ptáci spěšným ponořením snaží se mu ujíti.

Často bylo pozorováno, že provází táhnoucí ptáky, zejména větší druhy vodní. Druhdy celou zimu se zdržuje na věžích chrámů hlučných měst i velkoměst a tu nad hlavami šumného života pouličního pořádá každodenní štvance a lovy na holuby, jež někdy i do holubníků pronásleduje a hody svoje na střeších budov nebo věží odbývá. V Praze byl často pozorován a jednou i živý chycen asi před 16—17 lety na Týnské věži (Janda), podobně i ve Vidni a jinde.

Tím liší se od jestřába, který nikdy na podobných místech neseďá, aby tu kořist uchvácenou rušil, nýbrž zaletuje s ní někam stranou,

aby klidně pohodovati mohl a pak také nikdy ji žádnému jinému dravci nepřenechá, což o sokolu se říci nemůže (viz luňáky.)

Všimněme si letícího sokola a jestřába a poznáme i na obraze (silhuetě) rozdíl mezi oběma. Sokol má dlouhá, úzká, hrotitá křídla, jestřáb kratší, široká, zaokrouhlená a ocas dlouhý a to je rozdíl každému z daleka patrný.

Také kavky, vrány, havrani, sojky musí dle potřeby a okolnosti poskytnouti hladovému žaludku sokolovu potravu a že by ušetřil sluk, čejek, kulíků, kachen nebo divokých hus, netřeba mítí nejmenších pochybností. V horských lesích pronásleduje tetřevy, tetřívky i jeřábky zkrátka všechny opěřence, jež napadne letící nebo jež k letu vyplašením sám donutí. U Stoličního Bělehradu v Uhrách byl Kertecz očitým svědkem, kterak sokol napadl se strany dropa velkého, zavěsil se naň a dal se jím sem tam vláčeti, až se oba převalili a šťastně byli živi polapeni; drop utrženým ranám ale brzo podlehl (Ornis 1885). U Koburgu v Němcích byl pozorován sokol, který do každého spáru uchvátí koroptev a podobný úkaz viděl Chertek před 40 lety v okolí Nymburka (Lov. Obzor X. 1907.)

Brehm poznamenává, že jediný toliko pták je tak smělý a odvážlivý a dovede zapudit sokola tohoto ze svého okrsku, jest to chaluha obecná (*Lestrís parasitica*, L.). Tomuto obratnému, neohroženému a dravému obyvateli tundry působí každý přeletující sokol starostí o jeho mládě a proto sotva jej, byť i zdaleka, shlédne, ihned co nejzuvětšěji a za hrozného skřeku se proti němu žene, jej dohání a tou měrou znepokojuje neustálými útoky se všech stran, že se stává dravci nepřijemnou. Nejvíce se snaží dostat se nad něho a s hůry útočiti a sokol se všemožně vyhýbá, aniž by útoky proti sokyni opakoval a raději se klidí, jsa do dálky chaluhou hnán ještě dlouhou dobu. Krkavec není tak zmužilý vůči sokolovi, ačkoli je znám také jako odvážlivý a neodbytný pták, který i jestřába co nejúsilovněji napadá. A sokolovi se vyhne, protože ten nedělá dlouhých okolků, nadnese se nad dotěravce a zřídka kdy chybí, načež s uchvácenou kořistí buď odlétá anebo polozardouseného pustí z pařátů; ale nebývá mu nikdy dobře, jsa smrtelně zraněn.

Toho si povšimli dobře nemotorné káně i neobratní luňáci a proto mají dobrý pozor na sokola, a jakmile se svou kořistí odletuje, bez okolků jej přepadávají jako sprostí poběhlíci, kteří se poctivě práce štítí a snaží se mu ji vyrvat. A vidíte, takový pták je ten sokol, jinak statečný lovec, že jim ji velikomyslně a dobrovolně popustí, při čemž, jako by si zlostil ulehčoval, vyrazí několikrát svoje „kiá, kiá“ a letí po svých.

Sám opět někdy se zachová podobně i proti člověku. Palliardi vypravuje, že kdysi zastřelil sluku střední a než pes doběhl, aby ji ap-

portoval, snesl se střelou sokol (♂) a úlovek chtěl uchvátiti. Avšak nedopadlo to dobře. Druhou ranou koroptvími broky odpykal svoji smělost životem (Krit. Übersicht 1852). Jinde opět uchvátil lovci vyplášenou křepelku, s kterou poodlétl asi 400 kroků na svah a tu ji pozřel

Kořist svoji požírá vždy na volném poli, nikdy ne v křoví. Stalo se však blíže Loun u osady Zeměch 1906, že chlapec jeden chytil svého sokola ♂ v okamžiku, kdy byl zaměstnán požíráním ulovené vrány přiloudil se k němu obilím, aniž by jej dravec na mezi hodující pozoroval (Lov. Obzor IX. 1906 str. 111). U osady Zbyslavě na Čáslavsku jezdil syn nájemce tamního dvora v zimě za vysokého sněhu na sáních po revíru a zasýpal koroptvím. U jednoho remisu prozrazovaly havrani děsným křikem a neustálým dorážením na jedno místo, že se tu něco neobyčejného děje. Jat předtuchou dojíždí a vidí na sněhu na zemi dravce kořist rvoucího, který dost namáhavě (řádně nasycen) se vznese a doletěl na blízký topol, kde zapadl. Mladý Nimrod neuvažoval a hned na to třeskla rána, po níž dravec s vrcholu stromu vytáhl, ale neustále klesal, až po chvíli dopadl do sněhu. Přese všecko k němu, a co to bylo? Sokol stěhovavý — jediným brokem do oka zasažený, ale tak, že jen nepatrně bylo znáti fuknutí broku na zřítelnici, neboť bylo střeleno na velikou dálku. Spoután byl dovezen domů a v zahradní besídce ubytován. Po několika nedělích — když omrzel — byl špatně vycpán.

V zimě 1908 našel dvorský čeledín z Filipova u Čáslavě záhy z rána u cesty na švestce visícího ptáka, který ležel na zemi pod stromem, jsa pravou stranou (křídlem) přimrzlý. Když jej po delší době konečně vybavil z podivné této situace a domů donesl, poslali jej v košíku praepar. Drobkovi do Čáslavě a byl to švarný sokol stěhovavý, vyharvený ♂, který čistě praeparován stojí ve sbírce zmíněného pána Kterak si vysvětliti tento zvláštní případ? Pták byl postřelen (to bylo zřejmo na jednom stojáku) a na provázku chován v zajetí (kým? kde?) z něhož se přetržením pouta osvobodil. Avšak motouz přece se mu stal osudným; po zapadnutí na švestku, spadl nemoha se udržeti, a zůstal ležeti na zamotaném poutu vise pod stromem v rozbředlém sněhu, kde do rána přimrzl. Neslýchaný to konec ušlechtilého a statečného hrdiny!

Mohr našel ve hnízdě sokolově kostry 11 datlů strakapúdů a 4 datlů černých. (Wild u. Hund. 1907.)

Kdoby se hodlal zabývat chováním tohoto sokola v zajetí, snaž se dostati hned mladé, pokud jsou ve chmýří, ale měj je v suchu a teple. Nejlépe je umístiti do koše vystlaného tenkými haluzkami nebo slamou, aby byli stále v suchu a navrch rozlož několik větviček zeleného chvojí, jako to dělají dětem svým staří. Odrostou-li, tož je z koše vyndeje, obrať jej a nech je sedati na dně a teprve později jim dopřej bidelce ku posedu. Za potravu se jim hodí čerstvé, křehoučké masíčko z holoubků,

telátek nebo hovězí srdce a ne mnoho najednou. spíše menší porce, ale zařto častěji. Pokud není vole prázdné, nekrm, ale tím méně se odporučuje mladé ve chmýří krmiti — hladem. Ptačí a myší maso čerstvé a s peřím nebo chlupy se obzvlášť odporučuje a se zdarem se setkává; třeba jim toho ku vytváření chuchvalců. Kdo nemůžeš ptáky sehnati, tož jim alespoň posypej maso drobným peřím holubím — ošid! je! Starší ptáci ku zdárnému vývinu potřebují jadrného masa (svalového) a hlavně laciné odpadky (kousky) z řeznického krámu se dobře ordinují, ale nesmí páchnouti, jen čerstvé, jakož nebudiž zapomínáno na čerstvou vodu a to s dostatek.

Brzy zkrotne, dobře-li s ním zacházeno a dovedete to tak daleko, že i vyletovat i vracet se naučí. Rozumí se, to že jen jako odměna za dobré chování se mu občas dovolí, často tak neradno činiti, zvětřil by, svobodička by mu zachutnala a pak adie! na vždy.

Také lépe větší klec mu popřej, aby se celý neotloukl a bidělců několik, 2—3 a dále od sebe, aby musil jeden od druhého letmo dosahovati a hezky silná, třeba decimetr v průměru tlustá bidla. Tohoto receptu, právě uvedeného, možno s nejlepšími výsledky použiti i u jiných ušlechtilých dravců.

Také se dá vycvičiti ku chytání jiných ptáků a druhdy býval jedním z nejmávanějších lovců sokolů a pilně bylo po něm píděno. Jest velice chápavým, účelivým, poslušným a přítulným. Obyvatelé osady Falkenwers u Herzogenbuschu ve Flandrech zabývali se před časy cvičením těchto ptáků zcela racionelně; chytali nebo vybírali je, vycvikovali a sokolnám evropským za dobrý groš prodávali. Stával takovýto dobrý sokol nezřídka až 800 hol. zlatých. O způsobu dressury nelze se nám tu rozepisovati; koho by věc více zajímala, nalezne (ku př. v německé literatuře) dost spisků o tom.

Loví se u nás všelijak, ale všechny způsoby lovu neposkytují dobrého výsledku. Nejmenšího ovšem šoulačka, protože se k němu za dne na dostřel nedostaneme, leda snad náhodou a ani večer to nejde, zapadá pozdě na hřád a to do hustého koše stromu těsně ku kmeni a nevidíš ho. Spíš na čekání u hnízda, je-li dostupné, ale i tu s 90% nezdarem. Vtipný jeden myslivec vybral sokolici vejce z hnízda a napodobená ze sádky a dobře omalovaná tam zase vložil, podloživ pod ně menší, dobře skrytá železa. Ráno ♀ za stoják lapená vžela v železech. Do obyčejných lapadel jde sokol špatně a protože mršinou opovrhne, živě se pouze kořistí živou, na železa vůbec nepadne.

Na výra sokol zřídka bije (ale přece) jakoby mu ta celá věc byla tuze podezřelou; snad dobře poznává hlaveň ručnice ve střílně. Mnohem lepší služby při menší námaze a při menších výlohách konají dravčí tluky. („Škodné zmar“ 1908.)

O užitku a škodě sokolově učiní si pojem laskavý čtenář po přečtení celé stati zajisté sám. V mnohých krajinách, kde se hojněji vy-

skytuje, vyplácí se za stojáky nebo za hlavu slušné zástřelné. Bylo tak v Německu hlavně, kde byl sokol na indexu, chytal prý jím tam tuze mnoho poštovní holuby.*) Myslivci tamních státních lešů odváděli skoro samé koryfeje z krahujců, poštolek a kání! Nyní v době sportu vzduchoplaveckého, zdá se, že zákaz pronásledování sokola ponenáhlu přestane.

Poznámka: Baron z Erlangeru**) dostal sokola afrického čili berberského (*Falco barbarus*, L.), který byl střelen dne 15. dubna 1899 u Heldry u Treffurtu v Německu. Tento druh obývá severní a severovýchodní Afriku až na jih, v* Arabii, M. Asii, jihozáp. Asii, odtud čas od času se zalétne do již. Španělska a Itálie. Jest menší sokol stěhovavého, ačkoli jest mu podoben, jen že má v záhlaví rezavou skvrnu.

Ostříž obecný (*Falco subbuteo*, L.).

Vostříž, vostřejž, ostřejš, ostřížek, ostrák, kostříž, pochop, ptáčník, holubář, koroptvář, malý krahulec. — Rus.: Šavoronik, sokol bělogorlik; pol.: Sokol kobuz, leśny, kobiec; chorv.: Ševlji sokol; srb.: Soko grkas, kraguljac; slovin.: Škrjančar; srb. luž.: Joštčeb, jasčeb skobronkovo, olarnik, dřevčik; něm.: Der Baumfalk, Lerchenfalk, Schwalbenstösser.

Druhový znak: Konec křídla přesahuje konec ocasu; široký, nápadně od bílého hrdla a tváří se odrážející vous; v záhlaví bílé skvrny; kalhotky se řítí světle rezavě (pálené), spodek ocasu příchován; tělo povrchu je obvykle beze skvrn. Starý pták je nahore jednobarevně hnědočerný a jakoby šedě napudrovan, dole pak bílý, podél tmavě skvrnit. Mladý — viz dále. — Délka 30—34 cm, v rozpjetí 73—78 cm, ocas 15·3 cm, zobák po slemení 1·8 cm, stoják 3·6 cm, prostřední prst s drápem 3·3 cm (větší míry platí pro ♀).

Zobák je světle modrošedý, na konci černý; ozobí, lysý kroužek oční a stojáky s dlouhými a tenkými prsty jsou žluté, oko hnědé. Velmi starý ♂ je ještě čistěji zbarven, jsa povrchu šedomodře ojiněn; kalhotky se řítí má krásně rezavy; spodek bílý, podélně skvrnitý. Mladí ptáci jsou povrchu černohnědí a každé pero má žlutohnědou obrubu; v záhlaví jsou zažloutle bělaví, vespod bleď narezavěle žlutí a tmavě na dél skvrnití; kalhotky a řít jsou červenavě rezavy; ocas vespod špinavě bílý, úzce tmavohnědě příchován; stojáky, ozobí i oční kroužek jsou světle žluté. — ♀ je asi o 3·5 cm větší a povrchu tmavší, na hrudi pak je skvrnění mnohem hustšího a hrubšího.

Ostříž je rozšířen po mírné i teplé Evropě, od střed. Švédska až do jižních zemí a právě tak i ve střední Asii v téže šířce až po dálný východ. V našich středomořských zemích vyskytuje se jako hnízdivec

*) Pechfelder nalezl v hníždě jeho neméně než 9 kroužků z poštovních holubů (Ornith. Monatschr. 1902).

**) Autor tento pojednává o různých formách sokola afrického v »Jour. f. Ornith. 1903 str. 289.

jen spoře za to hustěji za tahu. Na Černé Hoře se hnízdí a tu a tam i jednotliví přezimují (Reiser). Na Kanárech se vyskytuje pravidelně jako v severozáp. Africe, kdežto v severovýchodní části této pevniny je už vzácnějším. V Indii četně přezimuje. V lesích při dunajské deltě v Dobruďi je obecným dravčíkem a hojně se tu hnízdí; rovněž prาสprostým je v předhořích Uralu a sousedních stepech (Eversmann). V Německu i našich vlastech je znám, alespoň u nás podle jména všeobecně ho znají i děti, ačkoli ptáka zřídka kdo dobře zná, jako kukačku. Nesmíme jej u nás zvátí hojným a jistě by bylo nutno dost odečísti z těch 1275 míst Širovi r. 1877 udaných, abychom dostali počet míst, kde nyní skutečně se u nás ostříz hnízdí. Jsou naše krajiny pro něho přece jen polním ptactvem chudy, než aby byly s to mnoho párů těchto hbitých sokolíků uživit.

Objevuje se u nás v dubnu nebo začátkem máje a rozloučí se s námi na podzim v září a říjnu, jsa nevítaným a samozvaným průvodčím skřivanů, vlaštovek a křepelek.

Hnízdí se ve velikých i malých lesích na širé nivy hraničících na starých vysokých stromech vždy nejraději ve vršku (až přes 20 m vysoko r. 1904); druhdy i v rozsedinách skalních a jen zřídka kdy ve prostranných dutinách stromových. Na stepích bývá se mu usaditi i na holé zemi. Nejraději ze všeho mívá však, může-li přijíti ku hotověmu, t. j. starému opuštěnému hnízdu vranímu. Jest velice pohodlný stavěti od základu, znovu. Hnízdo je hromádka větviček a kořínků, na tom trochu mechu a chlupů a jest vyhloubeno jako hnízdo poštolky. Počátkem června teprve lze v něm naléztí 3, zřídka kdy 4 vejce, podoby hodně kulovaté a hladké a lesklé skořápky. Základní barvy jsou rezavě žlutobílé nebo hnědožlutavé a na té jsou bledé, stříknuté skvrny a škrty hnědočervené, nezřídka i tmavé a větší skvrny; byla už nalezena vejce bílé základní barvy do zelena jdoucí a chudě skvrnitá, že vypadala nápadně světlá. Průměrná velikost 42 vajec je 40.9×32.2 mm a váha 1.86 g.

Po celou dobu sezení krmí ♂ pilně svoji družku, která jej obyčejně vítá radostným pokřikem nebo i vstříc mu vyletuje, aby si kořist odnesla. Mláďata, která za 3 neděle se líhnou, dobrý měsíc setrvávají ve hnízdě jsouce zpočátku šedobílým puchem porostlá. Po vyvedení je krmí staří ve vzduchu, jako vlaštovky činivají, a létají-li už obratněji, vyletují staří s kořistí do výšky nad ně a pouštívají polapeného ptáčka přímo ku mladým, kteří se jej snaží popadnouti do spárů; chybí-li učeník, vrhá se starý mistr za kořistí a polapí ji ještě dřív, než k zemi dopadne. Cviky takové se často opakují. Také je krmívají ze zobáku do zobáku (z ručky do ručky); starý přiletuje s kořistí a mladý mu letí vstříc. Když se při setkání takřka dotýkají, uchopí starý ptáče z pařátů zobákem a podá je mladému, který je také zobákem popadne,

načež jej teprve uchvacuje pařátem a zaletuje na větev vysokého stromu, kde jej požirá.

Náš drobný sokol ostríř je obrazem sokola stěhovavého, pravá jeho miniatura a jest dle zkušeností nabytých nejrychlejším letounem všech evropských, zvláště pak všech dravců vůbec, neboť obratnost

Včelojed.

Poštolka.

Sokol.

Ostríř.

Jestřáb.

Krahujec.

Obr. 77. Obrazy letících dravců.

a hbitost jeho je vskutku obdivuhodná, jsouc spojena s odvahou a zmužilostí, jaké by v něm sotva kdo hledal.

Na silhuetě poznáme letícího ostríře po dlouhých, úzkých a poněkud zahnutých křídlech, takže činí skoro dojem velikého rorýse. Sedě, rozeznává se bílým hrdlem a širokým vousem po obou jeho stranách. Drobnému ptactvu v lese ani tak neubližuje, jako spíše ptactvu volně v polích přebývajicímu. To má v něm hrozného nepřítele a i ten nej-

rychlejší není dost rychlým, aby jej ostříž nezdolal; vždyť i nejrychlejší vlaštovka mu nesmí ujít, ba ani rorýsovi nerád dává uniknouti, vyhlédne-li si jej za kořist.

Ubírá-li se na hřadoviště, vede si velice ostražitě, proletí kolikrát krajinou, kde míní v lese přespát, ozývá se zvláštním křikem a dříve nezapadne, než pokud není jist, že jest všude bezpečen. Ráno opouští dost pozdě svoje hřadoviště, několikrát oblétné les, opět čas od času se při tom ozve a když slunce vyjde, teprve zaletuje do polí.

Živí se skřivany, vlaštovkami a vůbec všemi polními ptáky i z lesa sem zaletujícími, dále různými bahňáky jako jespáky, také mladými koroptvemi, křepelkami, špačky, ale vedle toho lapá kobylky, brouky, nebo letmo si zaloví na všeliké poletující hmyzy, jež rád požírá. Rörig shledal ve 40 prozkoumaných žaludcích ostřížů ptáčky, myši málo, ale za to mnoho hmyzu a Rey v jednom žaludku samý hmyz; není tedy naprostým škůdcem a masožravcem, jak se za to namnoze mívá. Lapá ptactvo jen létající, nikdy, anebo jen velice zřídka, sedící a napadá je také vždy s hora prudce a náhle šikmým směrem, jako jsme poznali při sokolu stěhovavém a jiných dravcích.

Vlaštovky, jež rády pronásledují jiné dravce, ostříže se bojí, vědouce, že tu jde vždy do tuha a proto, jakmile se ukáže, shlukují se v hejno a za velikého pokřiku vznesou se do výše anebo zapadnou do rákosí, možno-li jim ho dosíci. To shledali mnozí jinde, avšak já jsem byl svědkem opaku. 1. srpna 1906 o 1/2 11 hod. dopol. asi 100 vlaštovek a jiříčků s náramným křikem hnalo dravčíka, který prchal ku severu směrem přes ves. Upozorněn tímto křikem na dvoře (navracel jsem se právě domů), chvátám, abych se podíval, oč jde a v tom, ocitnuv se u rohu školní budovy, slyším nad hlavou šumot perutí a vzhlednuv, poznávám pěkného ostříže v rezavých kalhotech. Náhodou jsme měli oba stejný úmysl. On totiž také zamířil k témuž rohu jako já, protože se chtěl zahnutím do dvora zbaviti té křičící a lající za sebou chásky a zmizeti jí z obzoru. A tu ta nemilá se mnou setkaná. Ani ne dva metry nad hlavou jsem jej měl a hůl nespustila. Ale dosud vidím, kterak v tom prudkém prchání nade mnou u rohu zarazil se v letu a dost namahavě křídly třepetaje rýdoval ocasem, aby přímo dále přes ves dostal se z nemilé situace. Vlaštovky jej kus cesty ještě provázely, načež nastal obvyklý pokoj a klid.

Setká-li se s jednotlivou vlaštovkou nebo jiříčkem v poli, bez okolků započne honba, štvance, nesmírně zajímavé to podívání a zároveň malý, ale věrný obraz sokolího lovu za starých dob. Na 4—6 rázů je ptáče jeho a stane-li se, že má náhodou „loveckou smůlu“ a chybí, pak unaven a zahanben(?) odletuje a dá jí velikomyslně pardon. Takový lovec-ostříž byl střelen koncem srpna 1907 „na baštách“ v Čáslavi v okamžiku, kdy hodoval na ulovené vlaštovce.

Někdy si zaloví párek ostřížů společně, jen že se pak nemohou shodnouti o kořist, až o ni někdy přijdou. V létě ostříž se zálibou loví vlašťovky a jiříčky, na jaře spíše skrívany zuřivě pronásleduje. Jaký div, že ti se ho boji nesmírně a že leknutím a strachem padají k zemi jako omámeni a možno je rukou chytiti. Hledají ochrany u člověka a stalo se, že zapadli přímo mezi dobytek u vozu nebo u pluhu. Jindy však, zpozorují-li ho již zdaleka, vznesou se co nejhbitěji do výše, až se oku tratí a tu je sokolík už nenapadá, musil by ještě výše.

Jak chytrý je náš ostříž, dokazuje často pozorovaný zjev, že nezřídka provází stavěcího psa, který před svým pánem po poli hledá, vznášeje se nad ním bez hnutí křídel a sotva že pes vyplaší skrívana nebo jiného ptáčka, střelou se naň vrhá a takřka před nosem jej schvátí. Avšak někdy se mu takováto smělost po čertech špatně vyplatí: spoléhá totiž na dostatečnou vzdálenost z dostřelu, ale zrádný brok zaječí přece jej někdy zasáhne do prsou nebo na volátko a smelec -- ač nerad -- musí na zem, jak jsem před 27 lety sám dokázal a o podobných případech se také dočetl. Že nejen drobní ptáčci, ale i poraněné koroptve nebo křepelky jsou mu vítanou kořistí, netřeba doličovat.

Mláďatům do hnízda — cítí-li nebezpečí — spouštívá kořist s výšky, což činí i krahujec a jiní dravci.

Chceme-li krmit mladé ostříže, čiňme tak na drobno rozkrájeným telecím masem anebo hovězím i skopovým srdcem. Hnízdošům nutno dávatí hojně mravenčích kukel na maso, jímž krmíme; sem tam nebudiž zapomenuto na brouky a kobyly, to vše valně přispívá ku řádnému vyvinutí kostí. Držme je hezky v suchu a teple (umělé hnízdo) a jakmile dostatečně sesílí, hned s nimi na bidélko, kde je necháme do libosti, až zase sami od sebe do hnízda se vrátí. Opomeneme-li této péče u nejmenších, vychováme mrzáky, chromce, kteří brzo zajdou. Opeřená mláďata jsou již otužilejší a lehčeji je vychováme. Vyjmouc poštolku, žádný pták (najmě dravec) není hned tak důvěřivým a přítulným jako takový ostříž, který si dovede brzo získati lásku svého ošetřovatele a důvěry jeho nezklame. Navykne si na volné výlety, z nichž se pravidelně domů vracívá; leč v době tahu musíme s nimi přestatí, jeť přirozený pud a touha po svobodě za takových okolností daleko mocnější těch největších intimností. Vody ku pití a koupání nikdy nezapomínejme a v zimě chraňme jej před nastuzením.

Za dob sokolnictví byl vycvičován ku chytání špačků, křepelk a koroptví.

Myslivci vystřelují ostříže z hnízd; za to šoulačkou a železy na zemi docílí se malého výsledku. Lepší službu konají železa na sloupku a někdy padne také ostříž do jestřábiho koše na holuba. Na výra tluče divoce a bylo by ho tu nesnadno střeliti, kdyby na štěstí ostříž neměl

ten chvalitebný obyčej, že hned po útoku vyhledá si výsed při výrovce a odtud si „kubíka“ prohlíží, aby se po chvíli znova na něho vrhl.

Pokud panovala čizba, leckdy padl ostříž na čihadlo, ale než se čihař vzpamatoval, aby zadrhl síť, byl smělý sokolík i s volavcem v povětrí a ten tam. („Škodné zmar!“ 1908.)

Ostříž jižní (*Falco eleonora*, Géné).

Ostříž arkadský. — Chorv.: Kraljičin sokol; něm.: Der Eleonoren-falk, griechischer Falk.

Druhový znak s popisem: Ve mnohých zbarveních podobá se velice předešlému, jest však mnohem větší a povrchu černohnědý; ♂ je pak šedě ojněn, vespod rezavý nebo celý temnohnědý a podél černě skvrnitý; anebo je celý spodek skoro úplně černý; hrdlo s tvásemi je obvykle světlejší, zažloutlé nebo rezavé, vous černohnědý; ocas vespod světlejší než shora a 12—14 příčkami (často nezřetelnými) zdoben; zobák temné barvy rohu s černým hákem; ozobí, oční kroužek a stojáky žluté; oko hnědé — ♀ je větší ♂. — Délka 34—36 cm, křídlo 26—29 cm, ocas 13—16 cm, běhák 3.5 cm (2 cm z toho jsou neopeřeny).

Tento sokol je domovem na ostrovech řeckých, hlavně na neobydlených úskalích a ostrůvcích Cyklad v moři Aegejském a odtud navštěvuje jen příležitostně větší ostrovy, aby si tu zalovil. Na některých těchto ostrovech, jichž břehy příkré do moře spadají, také se hnízdívá. Byl také pozorován ve Španělsku, na Balearech, v Itálii, zejména na Sardinii a Korsice, odkud má Bau krásnou násadu 3 vajec.

Krásnou suitu kožek ve všech stupních stárí lze spatřiti v sarském museu (Lindner).

Blízký jeho příbuzný jest ostříž jednobarevný (*Falco concolor*, Temm.), který obývá severovýchodní Afriku a jest menší a celý břidlicově šedý, jako poštolka rudonohá ♂.

Dr. Krüper, jemuž vdčíme nejvíce známosti o tomto ostříži, píše o něm, že doba hnízdění se jeho odlišuje se od ostatních ptáků evropských, neboť nejraněji naléztí lze jeho 2—3 vejce ve hnízdě teprve koncem července až počátkem srpna; jsou podobna vejcům našeho ostříže, jen skořápka je o málo těžší a nepatrně větší. Průměrná velikost 23 vajec je 40.9×32.8 mm, váha 1.853 g. A proč se tak pozdě hnízdí? Shledalo se, že s touto důležitou funkcí proto se omeškává, pokud není dostatečně postaráno o potravu pro mladé. Od jara do srpna živi se tito sokolci hmyzem, zvláště kobyčkami, dále drobnými obojživelníky a ptáčky, sežene-li jaké. Teprve když se dostaví měsíc srpen a s ním i táhnoucí ptactvo, tu nastává posvícení, blahobyť, jak starý tak mladý, neboť si mohou dopřátí tlustoučkých, sádelných křepelček, jimiž také svoje děti krmí. A pane, těm jde taková strava náležitě k duhu, až konečně velice ztuční a tamní rybáři schválně si

nelenují zabrousiti k hnízdištím, aby se mladých zmocnili majíce je za pochoutku.

Až počátkem října se vyvádějí z hnízd, jež na pustých ostrovech bývají prostě na holé zemi, nanejvýš snad pod ochranou převislého kamene nebo nějaké rostliny, kdežto na obydlených ostrovech bývají už lépe ukryta. Koncem října a v listopadu opouštějí svůj dočasný domov, do něhož teprve v dubnu se navracejí. Nadobro neznámo je doposud, kam se stěhují a kde zimu přebývají, ale Heuglin je zastihl na tahu v Nubii.

Dřemlík (*Falco aesalon*, Tunstall. = *F. merilla* Rchw. = *Hypotriorchis aesalon*, Boje).

Dřemlík, malý vostřížek. — Rus.: Derbnik; pol.: Sokol drzemlik, drewniak; chorv.: Mali kobac; srb.: Soko kruguljić, sokolić; slovín.: Mali sokol; luž. srb.: Dremlík; něm.: Der Merlinfalk, Merlin, Zwergfalk,

Druhový znak: Ocas je přičkován a složená křídla jej nepřesahují, naopak; střední prst bez drápu je kratší než běhák (nártí); vous není výrazný. Starý ♂ je povrchu šedomodrý a každé pero tu má zřetelnou černou ostenku; na konci ocasu je široká, černá příčná prouha; vespod těla jest rezavožlutý a podél hnědě skvrnitý. ♀ a mladí ptáci jsou povrchu šedohnědí a rezavě skvrnití a lemovaného peří, vespod rezavožlutí podél hnědě skvrnití; ocas šedohnědý se 5–6 tmavšími příčkami. Po třetím pelichání sešediví ♀ povrchu také u vysokém věku a stává se kohoutoperou = ♂. — Délka 27–30 cm, v rozpjetí 70 cm, ocas 12 cm, zobák po slemení 18 cm běhák 36 cm.

Starý ♂ má zobák světle modravý, ozobí, oční kroužek a stojáky žluté, oko tmavohnědé. Mladší ♂♂ jsou povrchu šedohnědí, rezavě skvrnití, ocas tmavě a jemně páskován; ozobí žlutězelenavé, stojáky světle žluté. — ♀ je o 2·5 cm větší a podobá se mladým ptákům, jest však na hrudi daleko výrazněji rezavohnědě skvrnitá.

Dřemlík obývá vysoký sever Evropy i Asie, kde zastupuje vlastně ostříže a krahujce a teprve poblíž polárního kruhu a částečně i dále za ním, kde už dřeviny nerostou a kde tundra počíná, tam jest obyčejným dravčíkem. Hnízdiště jeho dlužno hledati na Islandě (ve slujích lávových), na Farøerách, v sev. Škotsku. v Anglii v Perthshiru (1907 dle zprávy brit. ornit. klubu) v sev. Skandinávii s Laponskem, v sev. Rusi a v stejných šífkách zeměpisných i po celé sev. Sibiři a dle Midden-dorfa až na nejzazším východě na Udskej Ostrogu.

Jest skutečně s podivením — píše zvěčnělý Otto z Riesenthalu — že ve všech těch zemích a krajinách, kde dříve starší autoři jej uváděli jako hnízdívce v novější době nikdo dřemlíka hnízdícího se nenalezl, alespoň v novější literatuře se nenalézají nikde žádné bezpečné záznamy o tom, za to ze severu Evropy jest jich mnoho. Miní tím autor střední Evropu, jako na Balkáně, v Řecku, Karpatech, Dalmacii, sev.

Tyrolsku, Štýrsku, v okolí Ženevy, v Savojsku, Francii i Belgii. Ještě pochybnějším jest jeho hnízdění se v Německu v době přítomné i v minulosti, ač i tu jsou případy zaznamenány; ale dosud nikde nebyl určitě a bezpečně žádný dokázán (III. vyd. Naumanna V. díl 113).

Když s dostavivší se zimou odtahuje drobné ptactvo, obvyklá to jeho potrava, je nucen také nastoupiti cestu s nimi nebo za nimi a tak protahuje celou Evropou na jih do středomořských zemí. V Řecku se objevuje v říjnu a listopadu, aby buď zde nebo ještě dále v Egyptě přezimoval (Krüper), kde je v zimě dost hojným a pobývají tu mnozí často až do máje (Heuglin). Asijsí osadníci uchylují se na zimu do sev. Indie, sev. Číny a Japonska. V našich vlastech a zemích okolních znám jest dřemlík jedině z úlovků na tahu hlavně na podzim získaných a Glogerova poznámka (*Schlesiens Wirbelthiere* 1833), dle níž by se měl hnízdit na hřebetě Krkonoš u výši 5000 stop, není ničím doložena a zakládá se patrně na omylu, aspoň víry nedochází. Také Šír dvěma podobným zprávám (od Zbírova a Netolic) sám nevěří.

V ohledu tom odkazují ku výše uvedeným slovům Riesenthalovým, čímž také asi tvrzení redakce Loveckého Obzoru IV. 1901 str. 116 ve Hodovalově článku „Okřídlení lupiči“ pod čarou stává se pochybným. Uvádí se tam, že u Zbírova byl několikrát i na vejcích střelen a 1876 vejce jeho vybrána a darována kníž. inženýru Nohejlovi. Z nové doby nemáme žádných zpráv ani z Čech ani ze zemí sousedních. Hr. Dzieduszycki píše z Haliče: „Gniazda u nas nie widzialem, i jaj (vajec) tego ptaka nie posiadam.“ (Muzeum 1880 str. 12.)

Uloven tu byl už častokrát, pokud zaznamenáno. Mathyasko v Písku za 10 let (1860–1870) praeparoval 13 dřemlíků, z nichž byly 2 ♀♀ a toliko 1 ♂ dospělý, ostatní mladí (Vařečka v rukop.) a také odjinud známy jsou úlovky a jistě že utajených (z neznalosti) a nepovšimnutých (z nedbalosti a lhostejnosti i pohodlí) je daleko více. Obyčejně jej mívají naši myslivci za ostřížka, o čemž jsem se sám přesvědčil, když 1884 v říjnu jsem zastřelil mladého dřemlíka při výroví. Nadlesní jej určil za mladého ostříže a nepřipustil žádného protestu.

Co zobáků neznámých a nepoznaných dravců zmizí v brašnách našich českomoravských hajníků a myslivců!

Také u nás tu a tam dřemlík i přezimuje ku nemalé radosti drobného ptactva domácího. Doba tahu je od září do listopadu a od března do máje.

Za bydliště nejlépe se mu hodí nížiny pohořími obklopené a to raději skalnatými lesnatými; v severské svojí domovině obývá pusté horské kraje, tundry a pahorkatá vřesoviště, pokud jen křovinaté porostliny se vyskytují a daří. Zaletuje-li večer na hřád, krouživá dříve nad krajinou, aby se zabezpečil, načež kamenem se vrhá na zvolené místo; zapadne-li na strom, tož vždy do spodních větví ku kmeni.

Veškerá starší udání o hnízdění se dřemlíka ve střední Evropě nejsou doložena, neboť okolnost, že tu a tam byl střelen nějaký pták v létě, nemusí být toho ještě bezpečným dokladem. Bamberg nalezl prý hnízdo jeho o 4 vejcích ve vysoké ostřici na Zeleném ostrově volžském jižně od Samary (Zeitschr. f. Oolog 1902).

Ve svém letním bydlišti či domově severském zařizuje svoje hnízdo dle poměrů té které krajiny. Jsou-li tu stromy, dobrá, usadí se na nich, anebo si najme hnízdo vraní, jež přiměřeně upraví; je-li to pustá, nehostinná tundra s nesmírnými slatinami a močály anebo ve vřesovištích, pak ovšem jest se mu spokojiti s holou zemí a věru, že v takové jednovárnosti a nekonečnosti lépe hnízdo jeho ukryto než na nějakém zakrslém tamním stromě. Ve skalnatých pohořích severu opět zakládá hnízdo na výstupcích skalních nebo ve slujích. Je to stavba ledabylá, plochá z větviček, vřesu a různých suchých bylin v okolí nalezených. V červnu bývá osazeno 3—4 vejci, zahnědle žlutavé barvy základní a hojně rudě, hnědými šupkami, skvrnami a mramorovanou kresbou zdobenými, zejména na tupém pouku; někdy bývají celá hustě rudohnědě skropena, a jako jednobarvá. Skořápky jsou hladké, jemně zrnité, slabounce lesklé a podoby krátce ovální. Průměrná velikost 48 vajec je 39.4×30.8 mm a váha 1.46 g.

Jako vyličeño u ostříže, tak bylo by si vésti i při chování a pěstování mladého dřemlíka a také z něho se stane velice milý společník, jakož i ku lovu drobného ptactva až do velikosti křepelky se dá vycvičiti.

Letí-li, snadno může být pokládán za ostříže a jakoby připomínal velkou vlaštovku. Liší se od předešlého však menším tělem a kratšími křídly. Jest rovněž velmi obratným a statečným sokolíkem, který lovívá v polích všechny drobné ptáčky, jež v prudkém letu dovede uchvacovati: na Faröerách mnoho od něho zkusí tamní špačkové. Skřívání se jej bojí právě tak jako ostříže, s nímž má vlastně velice mnoho společného, i to, že vlaštovku umí polapiti a v náhlých obrazech vyrovná se i krahujci. V tundře chytá veškeré tamní drobné ptáky, od modráčka až po drozda nebo jespáka. Ba on je dokonce tak smělý, že se odvažuje i na takové ptáky, kteří se mu co do velikosti a váhy rovnají a konečně i do bažanta jest se s to dáti. Gray ho pozoroval v Glasgowě, an lovil holuby a Lilford si naň stěžuje, že mu odnesl častokrát postřelenou sluku. Pfannschmidt ho zase viděl ve vých. Friežsku útočiti na divoké kachny. K. Lakatos byl svědkem na bahnitém břehu Tisy v Uhrách, an zapadl do hejna divokých hus a jednu z nich také na dobro zdolal, až padla mrtva na zem. Zprvu nevěděl, oč jde, až když husu zdvihl, vyletěl z pod křídla smělý dravčík — dřemlík (uvádí Hodoval-Transylvanus v zmíněném již článku „Opeření lupiči“).

Druhdy býval miláčkem carevny Kateřiny II., která jich každoročně dala několik chytiti a vycvičiti, načež po skončené sezóně lovecké na podzim byli zase puštěni na svobodu.

V zajetí je tak obratným, že předhozeného mrtvého ptáčka (obvykle vrabce) lapne dřív než k zemi dopadne, a je to skutečně ku podivu, jak rychle umí s bidélka vzlétnouti. Křičívá poněkud vyšším a jasnějším hlasem než ostříž, asi jako „kri kri kri kri“.

O jeho potravě netřeba se zvlášť rozepisovati, známo o tom z vyličeného, jen připojuji, že Rörig prozkoumal žaludky 11 dřemlíků a nalezl většinou ptáky, ale skoro samé vrabce a strnady. Na Islandě platívají mu daň z hlavy nejvíce bělořítí a lindušky mimo jiné.

Na železa nepadne vůbec a do jiných lapadel jen výjimečně. Za to při výrovce se vždy objeví na své cestě a výra obletuje vytrvale, aniž by se na něho vrhl anebo na strom vysedl (ale činí tak také, jak jsem viděl). Výstřel však umožňují pravidelné oblouky, které kolem „kubíka“ opisuje („Škodné zmar!“).

2. rod: Cerchneis, Boje = Tinnunculus, Vieill.

Od předešlého rodu sokolů pravých liší se vyššími stojáky a silnějšími a kratšími prsty, kratšími a ne tak tvrdými letkami, dlouhým, silně zaokrouhleným ocasem, který jednak dle stáří, jednak dle pohlaví bývá různě kreslen. Prostřední prst není nikdy nápadně prodloužen a zadní bývá nejsilnější; chodidla jsou hrubě vrásčitá; drápy ne příliš ostře zahnuty, ale břitky. Peří mají měkčí než vlastní sokolové; 2. letka je nejdelší a 1. je bližší 3. než 4. (co do délky). Nejsou tak obratnými letouny jako sokolové a dovedou většinou uchvacovati ptáky jen sedící, ačkoli jinak lapají skoro jen myši, drobné obojživelníky a hmyz. Aby mohli vzít kořist dobře na mušku, vídáme je často, aby se vznášeli třepetavě po delší chvíli na jednom místě, jakoby v povětří viseli, načež kolmo dolů se na ni vrhají; často také chybují, vycházejíce na prázdno. Sharpe ve svém katalogu z 1874. uvádí pro tento rod 22 druhů.

Poštolka rudonohá (Cerchneis vespertinus, L. = Tinnunculus vespertinus L. = Falco vespertinus, L.).

Poštolka večerní. = Rus.: Кобчик; pol.: Sokol kobczyk, kobuzek, rdzawonog, kobuzik; chorv.: Noční kobac; srb.: Vjetruša kopčić; slovin.: Rudečonoga postovka; něm.: Der Rotfussfalk, Abendfalk, Kobez.

Druhový znak: Kroužek oční, ozobí a stojáky suříkově miniově červený, u mladých načervenalé žlutý; drápy žlutobílé a pouze konečky jsou barvy šedě rohové; složená hrotitá křídla jsou dlouhá zároveň s ocasem; 1. letka delší 3. a o 4 cm delší než 5. Starý ♂ je barvy šedé jako olovo, kalhotky a řít se spodními ocasními krovkami jsou tmavohnědy (páleny). Hřbet ♀ je temně popelavý a černě

příčkován; na bradě a na hrdle je bělavě rezavá, prsa jsou temně rezavá s černými ostévkami jednotlivých per; kalhotky má světlejší a říd s ocasionálními krovkami bělavé; zobek svrchní čelisti před špičkou je tupý. — Délka 26—32 cm, v rozpjetí 62—70 cm, ocas 12·5 cm, zobák po slemení 2 cm, běhák 3 cm, střední prst s drápkem 3·6 cm.

Tmavý vousík po obou stranách hrdla jest jen slabounce znáti. —

♀ bývá o 2 cm větší než ♂. Mladší ptáci jsou povrchu tmavohnědí a peří světle rezavě lemovaného, vespod zažloutle bílí a podélně hnědě skvrniti; ocas světle rezavý a 10—12 tmavohnědými příčkami zdobený.

V Asii, od Jeniseje na východ, zastupuje tuto poštolku blízce příbuzná *Cer. vespertinus amurensis*, Radde, jejíž ♂ má spodní křídelní krovky bílé.

Tato krásná poštolka je domovem ve východní Evropě a v téže šířce i v Asii až ku Jeniseji. V Evropě obývá hlavně Uhry, Polsko, Rusko, kde je zvláště daleko rozšířena až do gubernie Petrohradské, kde je uváděna jako „ne příliš vzácný hnízdivec“, mimo to i v Srbsku, Rumunsku a obecnou jest v Dobrudži v lesích při ústí dunajském, v Haliči, vých. Prusku a Slezsku jest již vzácnější a odtud čím dále k západu tím řidší jest, takže v záp. Německu ji mají za vzácného hostě.

Za podzimního tahu — v září a říjnu — vyhledává si vhodná, jižněji položená bydliště zimní a pak ovšem ji lze leckde přistihnouti jako v jižní Francii, Švýcarsku, Itálii a Řecku a jeho ostrovech. Alléon píše, že nesmírná hejna těchto poštolek na aře a na podzim přeletují Bosphorus; v některých letech jsou ale také vzácnější. Heuglin udává, že tito sokolci nezřídka se vyskytují v severových. Africe v četných houfech za obou tahů, jinak ale jen ojediněle bývá pozorována podél Nilu až do Chartumu. Brehm A. tvrdí, že v jihových. Africe bývá častěji pozorována než v severových. částech toho světa dílu. Rüppell ji vídal jednotlivě v Arabii a Sclater až v Kapsku (1907.). Asijské poštolky zaleťují ponejvíce do Indie na zimu.

V našich vlastech československých není žádnou vzácností a zdá se tu býti pravidelným hostem na jaře i na podzim (dle záznamů). Frič sice píše, jakoby se u nás chtěla hnízdit, ale že bývá obyčejně zastřelena. Domněnku tuto čerpal týž autor patrně z Fierlingera a Palliardiho; prvý totiž svého času tvrdil, že 1850 se měla u Pardubic hnízdit, protože vedle starých i mladí ptáci v touž dobu byli zastřeleni. Druhý opět znamenal případ z 1848, kdy lesní Koch střelil ♀ na Hardenbergském panství a ta měla v sobě vyvinuté vejce. Avšak to je také vše a určitého dokladu, jako nalezení jejího hnízda, doposud od nás nemáme. Dostál z Moravy píše, že v máji opětovně byla zastřelena u Lednice v již. Moravě a domnívá se podobně, jakoby se tu hodlala hnízdit (Orn. Jahrb. 1907.). Avšak tuto domněnku chovají též i v Dánsku, kde také v polovici máje byla ♀ ulovena (Dansk. Ornit. Forrenings Tidsskrift 1907.). Pallisch píše, že u Pittenu v Dol. Rakousích také každoročně v máji se

vyskytuje (Tierwelt 1907.) Také můj exemplár byl uloven v Tupadlské bažantnici (u Čáslavě) dne 20. května 1907.*) Zvláštní je, že u Halle nad Saalou již se několikrát hnízila, jakož i v Lužici a ve Vých. Prusku blíž Královce nalezl Hartert od 10. do 19. září 1881 hejno těchto poštolek „sta malých sokolíků“ (píše) a mnoho jich uloveno; všechny byly dle zbarvení mladé!

Kdož ví, jestli Frič a ti před ním přece jen netušili pravděpodobně, že není možnost toho vyloučena? Neuvádím českých ani moravských lokalit. ale jest jich dosti a sbírky české většinou se honosí domácími úlovky.

Za delší bydliště má ráda menší lesní partie, jež se střídají s rozsáhlými nivami, ale ne aby byly prosty stromů nebo křovin, luční porosty podél řek, také okraje močálů, kol nichž pole a luka se prostírají. Za tahu se rády přidržují směru řek a jich údolí. Hnízdo pak zakládají s oblibou na mírných svazích pahorků i na příkřejších úbočích hor, vždy spíše než v pouhé, volné rovině. Také na skalních stěnách, kde vhodná příležitost se naskytuje, nějaký vyšší strom, který pak bývá přitažlivým bodem pro tyto celkem družné ptáky, takže i dost četné, ano i velké společnosti se jich tu shledávají.

Svoje hnízdo prozrazují vzdušným rejem, jenž vždy nad ním provozují. V Uhrách běže ráda za vděk starými hnízdy kavčími nebo strachými a konečně i docela nová hnízda pro sebe anektují, zapudivše, ne bez hluku, odtud protivícího se domácího pána. Jinak sama-li staví, zakládá je buď na stromech (ráda na vysokých vrbách) i v dutinách stromů, arci pohodlných, se uhnízduje, jako ve slujích skalních.

Koncem máje až do polovic června bývá ve hnízdě 3–5 vajec jemnozrné, ale nelesklé skořápky, podlouhlé nebo skoro kulovaté podoby a hustě přehustě, často i pravidelně, posetých rezavohnědými až temnohnědými, většinou splývajícími skvrnami a fupkami. Průměrná velikost 43 vajec jest $36.6 \times 29.3 \text{ mm}$ a váha 1.3 g.

Ačkoli v letu se velice podobá naší poštolce obecné, přece cvičené oko ji rozeznává po kratším a málo zaokrouhleném ocasu, jakož i delších a ku konci zúžených křídlech; od ostříže se liší opět váhavějším letem a častým třepetáním. Lítá lehce a krásně a v kratších přestávkách plavmo; plachou není, ale velice družnou a v pravé jich domovině se shlukují za tahu u veliká hejna, takže kdysi — dle Nordmanna — blízce Oděsy na taurickém smrku, na němž hřadovaly, oběma ranami z obojetnice 11 jich mohl složit. Ozývá se vysokým „ki ki ki“.

Živí se chrousty, chrobáky, střevlíky, šidly, pavouky, zvláště pak kobylikami, které jako špaček růžový za jich tahu provází. Velice dovedně uchvacuje drobné, po zemi pobíhající brouky, jež drží ve svých

*) Viz autor. článek: »Poštolka rudonohá čili večerní.« Lov. Obzor XI. 1907, strana 132.

krátkých prstech a v letu je odtud požírá. Zřídka kdy si lapne ptáčka nebo drobného ssavce, jako myš, rýska a p. Nasyceny-li, usedají na suché vršky stromů, na ploty, hrudy, telegrafické dráty a tyče a zde si pěkně hoví a tráví. Loví hlavně pod večer a stráví při tom času až do pozdního soumraku. Netřeba snad zvláště uváděti, že dle toho, co jsme o ní dosud poznali, dlužno ji míti za užitečného ptáka a časté její ulovení jest přičísti té okolnosti, že se podobá ostatním dravcům a ty zase bez milosti zelenokabátníci prohlašují za škodnou, ačkoli pozdě potom shledávají, koho jsou zhubili. Avšak zobák má cenu vždy a svědomí zástělným se utiší.

A proto zlatá slova napsal autor „Škodné zmar!“ 1908, slyšte: „Je třeba při hubení škodné trochu studovati přírodopis a nehubiti všechno, co má náhodou křivý zobák.“ Kéž si je vezmou hlavně naši mladí adepti zeleného cechu, ale i ti a jiní střelci, k srdci, a také je zachovávají!!

Poštolka jižní (Cerchneis naumanni. Fleisch. = Falco (Tinnunculus) naumanni, Fl. = Falco cenchris, Naum.).

Rus.: Sokol krasnoj, krasnaja pustelga; pol.: Sokol pustuleczka, białoszp; chorv.: Poštolka južna; srb.: Vjetruša bjelonokta; slovin.: južna postovka; něm.: Der Rötelfalk.

Druhový znak: ♂ má hřbet rezavě červený nebo žlutavě cihločervený beze skvrn; hlava, velké křídelní krovky a letky ramenní s ocasem jsou popelavě šedý; na konci ocasu je široká černá prouha; hrud' žlutě narudlá, dost řídké a drobně posetá okrouhlými tmavými skvrnkami. Zobák má ostrý zoubek, krátké prsty jsou opatřeny tlustými mírně zahnutými, žlutavě bílými drápy (důležitý znak); 1. letka je kratší 3., ale o 2·5 cm delší než 5. — Délka 30 cm, křídlo 23·5 cm, ocas 14·3 cm, zobák po slemení 1·7 cm, běhák 3·4 cm.

Zobák jasně modrošedý s černou špičkou, ozobí žluté, oko tmavohnědé, stojáky žluté. — ♀ je větší, povrchu rezavá a příčně temnohnědě skvrnitá, vespod narezavěle žlutavá, na hrudi hnědě skvrnitá, na kalhotkách drobnými okrouhlými skvrnkami poseta; ocas je narudle šedý, na vnějších praporech popelavý a široká černohnědá jeho koncová páska je na dolním okraji bíle lemována; mimo to je na něm ještě 6—9 užších příček. Jinak možno říci, že je velice podobna, jakož i mladé, ve zbarvení poštolce naší ♀, až na to, že má vždy světlejší drápy (dobrý pozor!).

Východoasijská forma Cer. naum. pекinensis, Swinh. je venkoncem temnější.

Poštolka jižní, také italská, obývá jižní Evropu s ostrovy od Španěl až do Řecka, dále v M. Asii, Persii, Turkestanu až hluboko dále do stepí. V Africe v severních zemích se hnízdí, v jižních (až v Kapsku) toliko za tahu se vyskytuje. V Evropě jsou to Španěly, již. Itálie, Řecko,

Turecko, Dobruďa, již. Rusko, kde se zdržuje v nížinách a stepních územích jako její předešlá tetka. Od Chorvátska znenáhla se rozšiřuje k severu, hnízdí se v Krajině, Korutansku, Stýrsku, záp. Uhrách, jižní Moravě, v Haliči, v Čechách*) a dle Helma i v Sasku. Ve Velké Británii byla ulovena dosud jen čtyřikrát a v Belgii, Holandsku, Dánsku a Švédsku s Norskem dosud nikdy. V našich vlastech, najmě v Čechách, je dosud velmi vzácnou a není příliš mnoho zpráv o její ulovení. Tak od Hluboké (♂ 1867) nyní v tamním museu na Ohradě, od Humňan blíže Heřmaně u Písku (1889) a tamtéž i r. 1886 (Vařečka-Mathyásko), od Jezbovic u Pardubic (ml. pták 1898) dle Mikury.

Z Moravy znám je první případ od Prostějova (1884) dle Talského-jandy. V jižním cípu Moravy na Lednickém panství lichtensteinském je už stará kolonie poštolek jižních, ale ku podivu zůstala neznámou. Prvou zmínku o ní učinil učitel Jos. Dostaľ z Lanštorfa u Kostela v dopise p. prof. Jandovi do Brna. Tři poštolky tady ulovené a jemu ku vycpání dodané považoval za poštolky rudonohé. Teprve přesným určením Jandovým shledána tu (r. 1900) vzácnost a specialita moravská — poštolka jižní. Dalším pozorováním nalezena tu celá kolonie, asi 300 kusů čítající, ve starých dubech a osikách lednických lesů mezi Lednicí a Podivínem (viz „Doplňek“ Jandova „Atlasu středoevrop. ptactva.“**)

Na jaře přitahuje koncem března a v dubnu (Morava), na podzim již v srpnu a v září odlétají. Na Moravě po svém příchodu hřadují na osamělých v poli stojících ořešácích, nikoli v lese, později v době hnízdění se jen samečkové tu přespávají.

Rovinám, která hraničí s vodami, zdá se, že dává přednost. V jižních zemích žije v menších i větších městech, ano i ve vesnicích, protože jim nikdo neubližuje a všude ji mají lidé rádi, ano Turci a Rusové prý ji ctí a zbožňují. Proč? Pohubi mnoho kobylek a hmyzu vůbec. Také není pták tento pranic plachý a dle toho se také hnízdí nejen na větších budovách, ale často i s nejmenší hlíněnou ulepenou chatrčí za vděk vezme. Ve způsobech života má mnoho společného s předešlou poštolkou rudonohou, s níž se také ráda příležitostně, za tahu sdružuje a přáteli a kdož ví, ne-li i kříží.

Hnízdí-li se v městě. bývá hnízdo její umístěno v děrách zdí, pod výstupky střech nebo jakýchkoli dutinách, kde jen se dá, ať v budovách obydlených nebo opuštěných. Na zříceninách athénské Akropole mnoho párů se jich hnízdí a i v Athenách samých četné domy ji hostí. V mo-

*) Dle Naumanna V. sv. str. 124., ale pramenů a původu, odkud by udání to pocházelo, nelze mi ani v nejstarších českých záznamech nalézt.

**) Více o tom: J. Janda: »Der Rötelfalke in Süd-Mähren« v Orn. Jahrb. XI. 1900 a týž: »Weitere Berichte über den Rötelfalken in Süd-Mähren« tamtéž XIII. 1902 str. 49—56.

čálovité rovině u Missolungi, zvláště pak v okolí Phidaris jsou celé kolonie poštolek jižních. Vůbec způsob tureckých staveb s hodně vystupujícími okapy a četnými hlavicemi trámů nabízejí důvěřivé poštolce hojně vhodných míst ku hnízdění se. Brehm vypravuje, že je vidal kroužiti kol a nade věžemi chrámu madridského, kde se hnízdily a uvádí ještě jiná města španělská. Kde není takových vhodných míst na budovách, pomůže si snadno, zařídí se ve skalách nebo stromových doupatcích nezřídka s poštolkami obecnými. V Dobrudži se hnízdí při deltě dunajské tuze rády (bratři Sintenisové) a Reiser našel celou kolonii asi o 100 párech v háji starých dubů 5 km. jihovýchodně od Karlova v Bulharsku.

Hnízdo je chudé, nepatrné z měkkých větviček anebo bývá 3—5 (Janda dostal 4), nejvíce 6 vajec její prostě, bez jakékoli podložky, položeno v dutině stromu na měli. Vejce ta jsou podobna oněm, jak popsána u předešlé i vejcem poštolky obecné, jsou o malé poznání menší, hladká a někdy skoro krásně červená. Na jihu již koncem dubna a v květnu, severněji až koncem května nebo počátkem června bývají úplné násady ve hnízdech. Průměrná velikost 23 vajec je 34.2×28.6 mm (Janda u násady o 4 vejcích z kolonie moravské našel 34.75×29.12 mm) a váha 1.08 g. Na vejcích sedí sameček v dopoledních hodinách velice pevně a teprve po delším klepání hnízdo opouští (Morava).

Větší hmyzi, jmenovitě kobyly, jsou její hlavní potravou. Janda shledal u moravských exemplářů většinou krtonožky a cvrčky, mláďata i hladkými housenkami byla krmena; v žaludcích starých nenašel ani chlupů ani pírků. Tím snad není řečeno, že by masem ptačím anebo masem vůbec opovrhovala. Choval Janda lehce postřelenou ♀ v zajetí a jen masem ji udržel po jistou dobu, brouky pohrdala.

Poštolka obecná (*Cerchneis tinnunculus*, L. = *Falco tinnun.*, L.).

Poštolice, postila, řehec, špergl (od něm. Sperber = krahujec), červená kukačka. — Rus.: Pustelga, kobčik; pol.: Sokol pustulka, sokol wieżowy; chorv.: Postolka klikavka; srb.: Vjetruša klikavka; luž. srb.: Pustava, pustavka, pustolka; slovin.: Navadna postovka; něm.: Der Turmfalk, Rüttelfalk, Rotfalk, KirCHFalk.

Tab. III. **Druhový znak:** Ozobí, oční kroužek a stojáky žluté; drápy černé; zoubek v horní čelisti tupý; povrchu rezavá, černě skvrnitá; spodek zažloutle bílý a také hnědě podél skvrnitý; konce 1. letky se blíží konci 4. spíše než 3.; zaokrouhlený ocas přesahuje koncovou čtvrtinou své délky složená křídla. ♂ má hlavu a ocas krásně popelavě šedý; konec ocasu jest zdoben širokou černou páskou příčnou, která na špičkách per je bíle lemována. ♀ a ml. ptáci mají hlavu rezavou jako povrch těla a ocas; onen je černohnědě skvrnit, tento černě pruhován. — Délka 32 cm, v rozjetí 70 cm, křídlo 23 cm, ocas 14.5 cm, zobák po slemení 2 cm, běhák 4.8 cm.

ohr. 11.

Na ostrově Madeíře a na Kanárech se vyskytující poštolka kanárská (Cer. tin. canariensis, König) je menší, 30 cm dlouhá a křídlo 22·5 cm; ♂ je celkem zbarven živěji, ♀ opět nápadně tmným kolorem vyniká. — Japonská poštolka (Cer. tin. japonicus, Temm.) je zase větší (35—36 cm) a obě pohlaví jsou zbarvení jasnějšího; starší ♂ má hlavu černě skvrnitou. Konečně z pohoří tropického severovýchodní Afriky známa je forma, Cer. ch. tin. carbo, Hart. et Neum., která je menší japonské, ale jí podobná, s tmavším temenem a povrchem silněji příčkováným.

V lednu 1908 zastřelena ♀ (pitvou zjištěno), která jsouc obvyklého zbarvení samičího, má kostřec a jedno pero rýdovací krásně šedomodry, skvrny vespod těla drobounké, kapkovité, a celé zbarvení svědčí o velice staré ♀, zajisté sterilní (jalové), na níž jsou zřejmy počátky kohoutoperosti (majetek praep. Drobka v Čáslavi). O podobném případě píše se v Novém Naumannu V. sv. str. 117., majetek p. Thienemannna ze 2. února 1895.

Naše známá poštolka je domovem v celé Evropě, vyjma vysoký sever, ačkoli i za polárním kruhem byla pozorována; v téže šířce obývá i Asii až po Indii, dále celou severní Afriku s ostrovy Kanárskými a Madeirou. Za tahu, obvyčejně v září počínajícího, přeletují Středozemní moře do Afriky, kam zaletují od Nilu až po Senegal k rovníku, kdežto obě předešlé poštolky zjistil Sclater (1907) až v Kapsku.

Mnoho poštolek přezimuje již v jižní Evropě a jednotlivě i v našich a severnějších krajinách, co už před 60 lety bylo konstatováno (Palliardi). Právě 12. prosince 1908 dostal jsem skvostného ♂ záhy z rána, skoro za šera, u Starkoče střeleného; obvyčejně samičky (nebo mladí ptáci) odhodlávají se ku přezimování. Jarní tah odbývá se záhy, obvyčejně už v březnu.

Za obydlí volívá si ráda roviny, jako její příbuzné, avšak ne snad výhradně, nýbrž i v pahorkatinách, v předhořích i středohořích se usazuje a nezřídka i ve vysokých Alpách až 2000 m se objevuje. Obydlí její bývají obvyčejně zříceniny, polozbořené budovy a hrady, vysoké hradební zdi, věže, zámky, chrámy, skály i pobřežní úskalí, zkrátka všude, kde jen místo ku založení hnízda se naskytuje. A není-li takových, pomůže si snadno, usadí se třeba v polním hájku, na okraji lesů (zvláště borových) a j. Vidáme ji ve větších i menších městech tak dobře, jako ve volných polích při nějaké zřícenině, v lese jako na úskalích pobřežních, kde se hnízdí mezi racky nebo skalními holuby.

W. Schuster píše, že vyjmouc sovu pálenou, ze všech dravců se poštolka hnízdí nejbliže lidským příbytkům. Ze skalních rozsedlin přeložila svoje hnízdiště na hrady a zříceniny, věže chrámové i zámky. Tak obývá věže chrámu Notre-Dame v Paříži, na Petrském chrámu v Římě, Štěpánském dómu ve Vídni, ve zříceninách vyhořelého král.

zámku v Kodani. Velmi hojným hnízdivcem je na štrassburském dómu, jakož i v Metách a Remeši, kdežto dóm milánský se jím nějak nezamlouvá.

A jako jsou rozmanitá její bydliště, tak také jsou všelijaká její hnízda, dle toho, jsou-li v dřevách zdi a skal, nebo na budovách či v nich, na stromech, v ptačích budkách a j. umístěna. Také starých vraních, dravčích nebo holubích hnízd používá po náležité úpravě. Se strakou nebo i vránou jest ji nejednou svěsti dosti tuhý zápas, než ji vypudí z jejich majetku, jehož se tuze nerady vzdávají. Zajímavé je znáti příčinu, proč tak mnozí ptáci činí (známo tak i o kalosu). Tito ptáci — poštolka i kalos) byli původně ptáky doupnými a z nedostatku dutin v lese brali útočiště ku starým nebo opuštěným hnízdům již hotovým, neboť nelze jen tak rychle se naučiti stavěti, není u každého stejný talent k tomuto umění. Ostatně poštolka je v ohledu tom již na dosti pokročilém stupni stavitelské dovednosti, jelikož umí také a to pěkně hnízdo uplésti. Je trvanlivé a teplé stébly, peřím, chlupy a kousky myši kožešiny vystláno a svěžími ratolestmi březovými vyzdobeno. To je tím nápadnější, že v dutinách bezmála beze vší podložky svá vejce snášívá. Také bylo shledáno, že se hnízdívá společensky, v koloniích jako její příbuzné, nalezne-li k tomu vhodná místa jako v hájích nebo na okrajích lesů, neboť byly už nalezeny 20—30 párové osady poštolečů. Nezřídka hnízdívá se poštolka i mezi kavkami, skal. holuby, havrany, volavkami i racky. Landbeck našel hnízdící se poštolečky ve württemberském a badenském Černém lese v slaměných koších, jež tamní venkované zavěšují na lomenice svých baráků, domnívajíce se, že jest to nejlepším ochranným prostředkem k zapuzení jestřábů.

Ve hnízdě možno nalézt i v dubnu 4—6 vajec, která na bílé, světle rezavé, žlutohnědé základní barvě jsou rezavé, rudohnědé, hnědočerveně nebo žlutohnědé tmavě skvrnitá nebo mramorovaná; často jen málo skvrn mívají a tu pak základní zbarvení u větších partiích je patrné. Jsou celkem velice proměnlivá a to i v jediné násadě; leč uvnitř vždy bílá, povrchu téměř skoro bez lesku. Podoby jsou podlouhlé, vejcovité, stlačeně břichaté až kulaté. 114 vajec jevílo v průměru velikost 33.4×30.5 mm a váhu 1.487 g.

Mláďata jsou zprvu oděna bílým chmýřím, které později sešediví a toliko na hlavě zůstává nejdéle patrným. Vylihnu-li se v dutině nějaké, zůstávají ve hnízdě poměrně déle než takové, jež se vylihnu a vyvedou na stromě. V tom případě opouštějí kolébku svou, aniž by dokonale dovedla létat i skrývají se ve větvích blízkých stromů než jsou s to staré následovati do blízkých polí. A ještě tak dlouho to trvá nežli samostatně se dovedou živiti. Počátky loveckého umění provozují nejprve na hmyzu, hlavně kobylkách; staří jim donášejí myši, kobylinky, brouky téměř každé čtvrt hodiny. Sem tam i ještěřící dostanou a jen zřídka kdy ptáčka Middendorf vypravuje, že koncem srpna celá hejna

mladých poštolek se dostavuje na Boganidu (sev. Sibiř), aby se tu vypásly na lumících. Pět tady zastřelených poštolek byly samé samice.

Poštołka je ptákem zmužilým, někdy až drzým; lehce litá, rychle a mrštně pohybující křídly, ale daleko ne tak prudce jako dřemlík nebo ostrůž. Jest u ní to zvláštní, že často zastavuje v letu a jakoby visela na jednom místě ve výši se třepetá, pátrajíc pod sebou po kořisti. Podaří-li se jí to a shlédne-li kobyliku nebo i jen broučka, který bystrému jejímu zraku neušel, vrhá se s přitaženými křídly k zemi, uchopí kořist do spárů, odkud ji teprve, je-li drobná, zobákem popadne a pozře; s větší kořistí (myší) však odletuje, aby ji někde pohodlně mohla shltnouti. Nelitá příliš vysoko a chce-li dále, zamává rychle několikrát křídly, krátkou chvíli se nese a opět zamává atd., můžete si toho dobře povšimnouti a tímto letem líší se od kukačky, jíž tak často za dravce letícího mívají. Pouze u hnízda a za krásného počasí vznášívá se někdy plavmo a spirálovitě do takové výše, až se skoro ztrácí nadobro.

Od krahujce ji rozeznáme po delších a špičatějších křídlech, od ostrůže však po delším ocase a váhavějším letu. Fiksíruje-li poštolka něco upřeně svýma velikýma očima, pohybuje nahoru a dolů hlavou, což do jisté míry připomíná ono známé kolébání hlavou u sov.

Za potravu slouží jí výhradně všeliké myši, drobní ptáčci až do velikosti křepelky zřídka se ocitují na její hodovní tabuli; mimo to si pochutnávají i na žabách, ještěrkách, hlemýždích, broucích, cvrčích, kobylkách a jiných hmyzech. Není tak obratnou, aby dovedla v letu ptáky lapati, ale honívá se za nimi tak dlouho, až umdleni sedají a ona se jich pak snadno může zmocniti; dostane-li na ně chuť, tož obyčejně je popadá, ani sedí. Nejčastěji to bývá proletářský vrabec, jež druhdy zažene buď pod střechu nebo do plotu, odkud je pokud možno pěkně

Obr. 178 Poštołka obecná.

vytahuje; sem tam hladem puzena odvažuje se i na zpěvavé ptáky v klecích. Avšak i tu dlužno dravost podobnou mítí za zjev individuální. Co chtěla kdysi poštolka v kurníku v zimě? Namluvili o ni, že prý šla na slepice a ona jistě že za vrabci sem vrazila.

Engler oznamuje z Číny, že zastřelil v území Kíoučanském poštolku, která přišla kdysi v obě čelisti, jež jí byly ranou rozdrceny, takže měla ústa zcela odkryta a přece byl pták ten pěkný ve zvěčině a žaludek jeho byl naplněn kobylkami.

Z toho poznáváme, že poštolka nezasluhuje býti prohlašována za škodnou a dle toho hubena; jest zajisté více užitečná než škodlivá. Rey prohlédl 9 žaludků poštolčích a našel toliko jediného ptáčka, ostatně samé myši a exemplář letos (1908) v prosinci střelený měl v žaludku i ve voleti zbytky myši. Náš dosavadní a dávno už zastaralý zákon na ochranu ptactva z 1870 dovoluje ji střeliti mezi 15. zářím a 31. lednem, arci s povolením. To ovšem jenom na papíře, ten všecko unese. říkají; ve skutečnosti naši hajní i myslivci je vystřelují z hnízd i s mladými nebo vejci a to bez povolení a pro zobáky a jiní Nimrodi? Často jen z legrace, aby si bouchli.

V zajetí se dá snad nejsnáze ze všech dravců ochočiti a vycvičiti ku volnému vyletování a vletování a dlužno si při tom vésti podobně, jak vylíčeno podrobněji u ostříže.

Křik poštolčin je jasné vysoké „kli kli kli kli“, jakož i mírné „kidrik kidrik“, konečně někdy chraptivé „ki ki“. V zajetí se stává, že si vypěstují zvláštního křiklouna, který svým hlasem až obtížným bývá. A tu znám jeden výborný a častokrát osvědčený prostředek — darovati takovému ptáku svobodu a venku se pak křik ten ztratí úplně a doma je klid.

III. podčeled' : Jestrábí (Accipitrinae).

Stojáky všech evropských rodů sem náležejících jsou delší prostředního prstu a většinou neopeřeny; oba vnější prsty spojeny, křídla zaokrouhlena, krátká, až mírně dlouhá, ocas velmi dlouhý. Potravou jim jsou jediné živá zvířata, někteří také plní hnízda; útočí stejně obratně na letající ptáky jako na běžající, sedící nebo plující živočichy; kořist svoji pronásledují obratně všemi směry a za ptáky proletují i nejhustšími větvemi a uchvacují je taktéž ze strany. Jest jich známo s mimoevropskými asi na 120 druhů.

Obr. 79. Hlava jestrábí.

1. rod: Astur, Lacépède.

Stoják přiměřeně silný, v maličko kratší středního prstu, zpredu do 1, opeřený, ze zadu lysý; 3. a 4. nebo 3.—5. letka jsou nejdelší a konce složených křídel dosahují jen asi do polovic ocasu, který je buď rovný nebo zaokrouhlen a mívá 3, délky křídla; slemeno zobáku hned od kořene jeho se zahýbá; svrchní čelist má zřetelný, však jen plochý zobek, jenž zapadá do výkroju spodní čelisti; prsty až ku kořeni sífkovány. — Známé přes 30 druhů.

Jestřáb (*Astur palumbarius*, L.).

Slepičák, slepinář, holubář, pochop. — Rus.: Jastreb tetervjatnik, šulak, golubjatnik; pol.: Jastrząb gołębiarz, kuropatwiarz, kokosznik, kurnik, gołębnik; chorv. a srb.: Jastreb kokošar; slovín.: Veliki kragulj; luž.-srb.: Kokošar, kurjacy jaštřeb, holbjeř, vulki kraholec, škraholec; něm.: Der Hühnerhabicht, Habicht, Hühnerfalk.

Obr. 80. Jestřáb (starý pták).

Druhový znak: Ozobí, duhovka a silně veliké stojáky žlutý; nadoční pruh bělavý povrchu tmavopopelavý nebo tmavohnědý spodek těla, jakož i spodek křídel jest bílý a jemně černohnědý, vlnkovitě přič-
Tab. III.
kován. U mladých jsou tyto části nare-
obr. 14.
zavěle bílé a podél ně tmavohnědý skvrnitý. Ocas je zaokrouhlen a 5 (řidčeji 4 nebo 6) tmavými příčkami zdoben; bílá koncová obruba ocasu jest výrazně a ostře oddělena od temné příčky před ní se táhnoucí; prsty u kořene sífkovány, u konců kryty destičkami; stoják skoro do 1/3 své délky opeřen; na tmavém záhlaví není bílé skvrny. — Délka 50—60 cm, v rozpjetí 1 m, ocas 20 cm, zobák po slemeni 4.2 cm, stoják 7.7 cm.

Starý ♂ má zobák modravě černý, koutky zobákové s ozobím žlutý; duhovka svítivě žlutá, ostré drápy černé. Stará ♀ je větší ♂ a povrchu spíše hnědější než modrošedá; spodní části těla jsou silně do rezavozluta naběhly a příčkování tu jest širší než u ♂. U vysokém věku není více rozdílu mezi oběma. — Mladí ptáci než poprvé vypelichají, tedy asi přes rok staří, liší se podstatně od starých. Povrchu jsou tmavě šedohnědí s rezavými

obrubami per; jednotlivá pera na krku mají mimo to po černém podélném proužku, peří na řiti má bělavé příčné proužky; tělo vespod je bledě narezavělé, u starších narezavěle bílé a podélně skvrnité; na ocase mají 5 černohnědých a 5 zahnědle šedých příček a konečky per jsou bílé; letky černohnědé a šedohnědě pruhované.

Modravé ojinění čili napudrování povrchu u starších ptáků za živa zmizí brzo po vycpání a zbude pak zbarvení šedohnědé. Také příčky ocasní jsou proměnlivé; hned jsou velice výrazně naznačeny, tu zase hodně bledě, že sotva se od základní barvy rozeznávají. U ptáků z nejdelšího severovýchodu jich rozšíření, od Amuru až na Kamčatku, převládá více bělavé zbarvení, zvláště u jedinců starších, kde sotva slabé příčky na křídlech a ocasu jsou naznačeny; formu tuto nazvali *Astur palumb. candidissimus*, Dybow.

Bydlištěm jestřába jsou mírné i chladné, severnější končiny evropské a severoasijské až do nejzazšího východu i v Japonsku. Za přeletování se objevuje až v sev. Africe a území nilském, ale v jižnější části jeho jen řídce a ojediněle, neboť už v Itálii ho mají za vzácný zjev. A také v celém tom shora udaném území vyskytují se celé kraje, kde ani vlastně jestřába neznají, buď se tu vůbec nikdy neobjevuje anebo velice pořídku. V Německu je míst takových málo, aby nebyl znám, v našich vlastech hlavně v pohraničních horách, předhořích a lesnatých krajínách se vyskytuje. V dalekém okolí mého působiště znám za 25 let snad jen 2—3 případy jeho ulovení a praeparator Drobek z Čáslavě za řadu let dostal prvního jestřába do práce na podzim 1906. Prof. Kazbunda dostal z Kamenické bažantnice u Jičína za rok (1864) 12 jestřábů.

Zajímavá v tomto případě je statistika Šírem podaná dle došlých zpráv z Čech 1877, za jejíž správnost ani autor sám ručiti nemohl. Mezi 3021 zprávami nalezl 1924 zpráv, kde jestřába znají a z těch 1651 míst, kde se hnízdí (?). Nejméně jest jich z kraje Plzeňského (ze 240 jen 44 zpráv o něm), nejvíce z kraje Chebského (ze 350 zpravodajů podává 261 zpráv o něm a celkem 19 zpravodajů ho neznalo). Z ostatních krajů českých každý druhý zpravodaj o něm píše. Dle toho by byl jestřáb u nás prasprostým českým dravcem hnedle jako krahujec. Škoda, že statistických dat o krahujci Šír neuvedl. Já však silně mám za to, že se namnoze ještě plete krahujec s jestřábem (jako vůbec dravci jsou perným oříškem pro naše „ornithology“) a že ani mnohý myslivec jestřába nezná a mladého teprve ne, což potom hajní, od nichž asi nemalé procento zpráv Šírových nepřímo pochází. Nalezl jsem ve dvou sbírkách měšť. škol mladého jestřába, určeného za luňáka červeného! Po 10 roků jsem působil na Železných horách v Litošicích, osadě to kolkolem lesy rozsáhlými obklopené, ale ani jednou jsem o jestřábu neslyšel a ve sbírce p. nadlesního měli sokola stěhovavého po dlouhá léta za st. jestřába. Soudím, že střední Čechy nejsou žádným eldoradem jestřábů. A tam, kde se objeví, brzo se svojí „činností“ prozrazuje.

Nejmilejším jeho bydlištěm jsou lesnaté roviny i hory, které hračiční anebo se střídají s poli a lukami; kde to jde, mívá raději menší parcele lesní, ale se řádnými dospělými stromy, dosti zvěře a nedaleko lidských osad s okolními pozemky se střídajícími, nežli odlehle veliké a husté lesy nebo zase širošířé role bez lesů. U nás takových vhodných míst nalézá asi pořádku. Jest ptákem toulavým i stálým, ale přece jen v době vlastního tahu či přeletu na podzim (v září a říjnu) a na jaře (v březnu a dubnu) nejspíš a nejčastěji ho spatříme.

Hnízdo mívá nejraději v různých lesích na vysokém stromě, jedli, borovici nebo dubu, řidčeji na smrku nebo buku. Jest nápadně veliké, často na 1 m v průměru mající a je postaveno blízko kmene, ne-li dokonce jaksi kolem něho na silných větvích. Zrobena je z různých větví, vespod arci nejlustších oklestků (až 3 cm); čím výše, tím jemnějšího užito staviva a docela nahoře jsou často zelené větévky smrčí nebo jedloví, které neustále bývají obnovovány, takže ještě při mladých se někdy naleznou. Shora na hromadě té je plochá jamka pro vejce. Není-li vyrušován, používá takového hnízda po kolik let a při každoroční opravě a přístavbě vzrůstá stavba neobyčejně, jako jsme poznali u mnohých orlů.

Jinaké panují poměry hnízdní u jestřábů v Dobrudži, kde je hojně všelikého ptactva; tu obývají často v rozsáhlých stepích, na nichž buď jen vzácně anebo žádných stromů neroste. Tady si postaví hnízdo prostě ve křoví skoro u země. Nejraněji koncem března, obyčejně až v prvé půli dubna bývá ve hnízdě násada o 2—4 vejcích podoby břichaté a hrubozrnné skořápky. Základní barvy jsou nazelenale šedé nebo bílé a na nejvyšší zřídka okrově skvrnitá; uvnitř však prosvítají tmavozeleně. Průměrná velikost 48 vajec jevila se 57.4×44.8 mm a váha 6.09 g. Na vejcích sedí 3 neděle a vylíhnutá jestřábata jsou zpočátku zahalena chmýřím povrchu nášedým, vespod bílým. Sedávají zpravidla na celém nárti (na patě), prsty majíce sevřeny a dlouho zůstávají ve hnízdě. Než se dovedou postavit obyklým způsobem, uplyne kolik týdnů a po 2 měsících jsou tak dalece opeřena, že mohou vylétnouti.

Ale hnízdo byste při tom měli viděti, toť hotový řeznický krám, ba spíše jatky pro ptactvo a drobné ssavce všeho druhu. Všecko to staří přívlekou v silných spárech svých. Mladé vrány a havrany uchvacují na hnízdech beze všech okolů a přese všechny protesty křičících ptačích mouřeninů. Ale netoliko mladé i staré právě se hnízdící ptáky přepadají a odvlékají.

Mláďata ochraňuje stará ♀ neohroženě a jsou zaznamenány případy, že se vrhla na děti, ba i na dospělé a jedna dokonce na spřežení koní tak dlouho a vytrvale dorážela a útočila, až ji kočí násadkou od biče ubil. Přichylnost její ku potomkům tak je mocná, že nedbá vlastního bezpečí a dá se přilákat do každé pasti, jsou-li navnaděna její mláďata. Příklad to dosvědčí. Po samici jestřábí, kterou s hnízda sehnali, bylo

během 1 $\frac{1}{2}$ hodiny sedmkrát střeleno, až konečně poslední ranou byla věrná a starostlivá máť zasažena. Ve hnízdě potom nalezena byla 3 mláďata jen několik dní stará (Cab. Journ. 1885).

Mimo ku hnízdění se používá jestřáb rád určitých hnízd, jež bych nazval „jídelnami“ nebo „hodovnými hnízdy“; sem zaletuje s kořistí, aby ji tu bezpečně pozřel.

Jest známo hojně způsobů zmocnění se starých jestřábů; nejlepší jest jestřábi koš s navnaděným bílým holubem a to kombinovaný buď se železy, nebo sklappkou i sítí, jen když se dost pohybuje, aby se činili patrným. Ještě lépe. vybereme-li mladé a na ty, křičící, neodolá stará ani starý (tatík obyčejně naposled). A ku podivu! Na svobodě dravci tak neobyčejně línoucí ku svým potomkům, jsou-li polapeni a se svým dětmi uzavřeni, vedou si jako beze smyslů a přímo šíleně (po našem lidském soudu). Jakýkoli rys příchyllosti a lásky ku dětem zmizí a stávají se krutými, krvelačnými šelmami. Nejprve sežerou děti, načež se staří napadají na vzájem a zadávají, při čemž obyčejně vítězem zůstává silnější — samička. Dle toho dlužno se řídití tomu, kdo by si chtěl zahrátí s vychováváním mladých jestřábů. Každé mládě pro sebe a počínej si tak, jak už dostatečně pověděno při sokolu a jiných dravcích předchozích. Připomínám však, že jsou daleko choulostivější a velmi snadno zajdou oproti ostatním dravcům.

Jestřábu jest vrozena nesmírná plachost před člověkem; než jakmile té se zhostí a mladý pták jednak hladem, jednak neustálým lichocením a laskáním zkrátne, pak je velmi přítulným a řekněme milým společníkem, což konečně i u tygra, lva a j. horších šelem se shledalo. Jeden takový doklad ku pověděnému jsem četl v „Mitt. über die Vogelwelt“ 1908, a v krátkosti ho uvádím. K. O. Hoffmann už jako student pěstoval mládě jestřábi, které dostal, ano právě vyrůstalo ze chmýří. Při pečlivém ošetřování vyrostl z něho skvostný a zdravý chlapík, který mnoho radosti mu způsobil. V zahradě pod dvěma silnými jedlemi měl zřízenou tufovou skálu, na které sedal a jiskrnými zraky obezřel a pozoroval svoji říši; nic mu neušlo. Brzy si na svého ošetřovatele uvykl, hlas jeho dobře od jiných rozeznával a věnoval mu celou důvěru. Jen on sám směl ze všech domácích k němu přistoupiti, hrátí si s ním, laskati, ano někdy i pokouseti jej, aniž by mu byl ublížil. Běda cizímu, kdo by se byl toho chtěl odvážit! Každodenně o polednách očekával studenta, seděl na železných vratech do dvora a rozhlížel se po okolních lučinách. Sotva že shledl svého pěstouna, nechal jej dojíti asi na 100 m k domu, načež odlétl na svou skálu, odkud jej radostným „glik glik“ pozdravil. Na večer poletoval před domem po lukách a beze strachu, že by prchl, mu toho bylo popráno. Respekt si dovedl také náležitě u psů zjednatí. Byl však poněkud invalidou, neboť mu při vybírání z hnízda trochu pošramotili křídlo a proto nemohl vyvinouti náležitě svoje létací umění, avšak dost daleko uletěl přece. Pánu svému v zahradě přiletoval

na rameno, na ruku a tu klidně sedal, pokud mu bylo dovoleno. Po-
travu — hlavně ptactvo a drůbež — bral z ruky, ale sežíral ji jenom
u pánovy přítomnosti nebo byl-li sám. Později však byl nucen se ho
majitel vzdáti. —

Starý pták se nehodí do zajetí, nesnáší ho a neustále zuří, a běda
všem spoluzajatcům s nímž jest! At je to kterýkoli, i vlastní táta, bratr,
máma, sestra, nezná rozdílu a vše ničí a zadavuje.

Zmužilosti, rychlosti a odvahou starý samec vyniká nad samici,
ne však silou. Vzдор tomu, že má jestřáb křídla poměrně krátká, létá
přece velmi rychle, většinou nízko a jako střela, křídloma skoro ne-
pohna, při tom mívá hlavu vtaženou do ramen a zobák drží poněkud
do výšky. Ocas při letu se ku konci zúžuje. Po zaokrouhlených
krátkých křídlech snadno jej možno v letu rozeznati od podobně
velkého sokola stěhovavého, který zase má křídla dlouhá, úzká
a zahrocená. Na jaře oba staří rejdivají vysoko ve krásných spirálách
s rozestřeným ocasem nad hnízdištěm. Jinak — neloví-li právě — žije
dostí skrytě, ukrýváje se v koších stromových a nikdy nesedá na volném
místě, jako činí mnozí jiní dravci.

Za onoho času, kdy kvetlo sokolnictví, býval jestřáb proslulým
lovcem, třeba že pro svůj vzdor jen tuze nesnadno se dal vycvičiti.
V Tatarsku a v Indii ještě podnes je cennějším všech loveckých
sokolů a cvičivají ho na dropy, luňáky, supy mrchožrouty, volavky,
ibisy, kachny, kormorány, zajíce atd. Na zaječích honech nosívá kožené
kamaše, aby si ušetřil stojáků, protože ušák jej chvíli vleče nebo nese
houštinami. Domorodí Indové a Tataři jsou s to jestřába tak výborně
vydresirovati, jako kdysi proslulí sokoláři a takový pták si konečně
zvyká na lidi, psy i koně a jiné předměty, jichž se zpočátku bojí. Uče-
livost jeho, v rukou dobrého sokoláře, je přímo obdivuhodná a co do
rozumnosti* vyrovná se skoro každému loveckému, dobrému psovi.*)

Většina ptáků ku výcviku pochází z lesů kol Kaspického moře,
kde jestřába říkají „tarlan“. Dr. Radde píše, že Tataři v údolí Kury
používají jediné jestřába ku honbě na frankolíny, bažanty a koroptve.
Dobře vycvikovaná samice (je vždy silnější) platívá se až 50 zlatými
rupiemi (asi 585 K), sameček 30 rupiemi. Tak v Indii a Persii!

A u nás? Tady je nejrozkríčenějším lupičem ze všech dravců.
„Ukrutný zákeřník pln krvežíznivosti a touhy po vraždění.“ A konečně,
celkem vzato, není o nic horší než mnohý jiný dravec, ačkoli se mu
v horlivosti lovecké a dravosti jen málo který vyrovná.

Dělá, co mu určeno a k tomu je také nadán potřebnými schop-
nostmi, nevyrovnatelnou obratností, mocnými zbraněmi (silnými spáry
a břitkými drápy), jakých žádný náš domácí dravec nemá, takže většinu
ptáků i havrany a vrány co nejrychleji usmrcuje. Zajisté, že sebe

*) Viz o tom více v Brehmových »Ptácích« I. díl I. vyd. str. 640—641.

zručnější kuchařka nedovede tak rychle kořist svým nožem odpravit, jako to umí jestřáb. Anglický král Eduard III. (1327—77) ustanovil trest smrti pro toho, kdo by vycvičeného jestřába ukradl. A za panování Jakuba I. (1603—25) byl lov pomocí jestřábů tak velice oblíben, že králův sokolník Tomáš Mouran byl splnomocněn zaplatit za hnízdo mladých 100 liber šterlingů (2400 K), jen aby měli čerstvé ptáky. Za takových okolností jest lehce vysvětlitelno, že jestřáb v Anglii nadobro vymizel.

Hlas jeho je silné a zvučně znějící „gia, gia“ a mimo to slýchati lze i vysoké „kirk kirk“ silnější než od krahujce.

Potravou jestřábu jsou zvláště větší i menší ptáci, mimo to i myši, křečkové, i ty nejobratnější veverky, lasičky, mladí i staří zajíci, jež svoji vytrvalost v zápasu a útočení přemáhá. V Brehmu se dočítáme, že se s napadeným zajícem po zemi váleli a přece nepustil. Neméně charakteristickou je tato zaručená příhoda. A. Gluscke z Poznaně ji vypravuje a ohražuje se zcela vážně proti každému, kdoby chtěl sdělení to mít za „latinu“. Na podzim jeho přítel pozoroval jestřába, který opětovně se vrhal na zajíce, pastviciho se na jeteli u lesa. Než dotyčný lovec k onomu místu došel, zarazil už dravec svoje pařáty zajíce do hřbetu. Uděšený macek se hleděl spasiti útekem do lesa, unášeje při tom sebou lupiče, který se marně snažil zajíce se pustiti, přesvědčiv se patrně, že ho nezmůže.

Konečně uvolnil si jeden stoják, ale druhý vězel asi pařátem příliš hluboko v mase, že ho dravec nebyl s to uvolnit, vyndati.

I snažil se alespoň volným stojákem zadržeti okolních předmětů a skutečně se mu po chvílce podařilo objati pařátem kmínek slabého stromku, když zajíc doběhl na kraj lesa. Ale věc tato stala se mu teprve osudnou. Zajíc ubíhaje plným úprkem, vytrhl jestřábovi volný stoják z těla a vlekl teď bezbranného lupiče za sebou, až lovec jediným výstřelem oba z trápení vysvobodil. (Lov. Obzor XI. 1908.)

Není-liž tu něco obdobného s orlem mořským či spíše s orlem říčním, kterého také někdy silná ryba zatáhne do hlubin, kde utone.

Jestřáb uchvacuje bez rozdílu ptáky letící jako sedící, a to čížka jako vránu nebo bažanta. Panický úděs zmocní se ptáků při jeho náhlém zjevení se, takže ohromení zůstanou seděti a už některý krvácí v jeho spárech, než mu napadne prchnouti. Před tímto odvážlivcem nejsou jisti ani holubi v krbu, ani drůbež v kurníku, neboť odvaha a zuřivost jeho jest tak úžasná, že kdysi na dvoře venkovského statku uděšený holub před ním prchaje, prorazil okenní tabuli a vletl do světnice a ná-

Obr. 81. Jestřáb s kořistí.

ruživý dravec touž cestou vrazil za ním, nedada se nikterak zastrašiti řinčením skla.

Útočí brzy kolmo dolů, hned opět šikmo se strany, tu zase vodorovně; od zadu právě tak dobře jako ze předu, se strany jako shora a pozorovalo se, že někdy s nevšední rychlostí se ve vzduchu obrátí a napadne kořist zdola. Tedy i s jakousi bravurou si počíná. Chybiti skoro ani nezná. Ani husté křoví neuchrání prchající kořisti vždycky jistě, neboť on skočmo po zemi ji pronásleduje i tam a z hustého trní pařátem ji vytáhne. Vrány, jež ho přímo nenávidí, zuřivě ho v houfech pronásledují, řvouce při tom až děsno, zachovávající ale přiměřenou vzdálenost. Než často musí některý takový křikloun smělost svoji životem odpykati.

Volně sedící ptáky uchvacuje hlavně v zimě, kdežto v létě, jak už uvedeno, hnízdicí samičky i s mladými z hnízd vybírá. Nordmann se zmiňuje o jestřábovi, který v Helsingforsu ve Finsku sebral s okenní římsy volavce i s klíčkou a odnesl ji několik set kroků, kde ji pustil na snih, načež ptáče vytáhl a odletěl.

Nemůže-li ničeho uloviti v poli, odvažuje se blízko ku osamělým dvorcům, osadám, ba i větším a tu jsou to pak místa, která jej přivedla do té nejhorší pověsti, neboť tady možno s hrůzou poznati jeho obratnost a zuřivou vášeň loveckou, jakož i jistotu, s jakou kořist vyhlédnutou uchvacuje. Ne jako praví sokolové, otevřeně a poctivě se na ni vrhá, anobrž jako zákeřník krahujec prudce letí podél kraje lesa, plotu, domovní zdi nebo se přenesl přes nízký hřeben střechy anebo proletí mezi budovami a padne jako hozená puma na dvůr, kde ví, že je vždy nějaká kůstka na zub, popadne nic netušící kuře nebo slípku a obyčejně odtahuje s naříkající obětí, když teprv ostatní národ kuřího dvora začne se rozbíhati a křičeti i se svým pánem — kohoutem, který někdy uteče první.

Vždycky to ale nejde tak hladce, jak tuto čteme. Dohnán-li krutým hladem a napadne statnou slepici, s níž více není a nedá-li se oběť také snadno zmociti, může se státi (a také se stalo), že pak zákeřník přichází buď o svobodu, ne-li o život; jsou toho také doklady. Slyšte!

Kdysi narazil jestřáb, krásný ♂, na silného a těžkého kohouta — vypravuje Friderich — a na pokřik slepic, které ho prozradily, našli domácí jestřába, an jezdil po dvoře na ubíhajícím kohoutovi a honem po ruce ležícím košem byli oba přiklopeni. Lupič se bránil zoufale a lacino ztrátu svobody dáti nehodlal; musil býti těžkým šatem přikryt, aby byl učiněn neškodným. Kohout byl tak těžce poraněn, že za krátko pošel.

V Thörlu v Korutanech uvázl jestřáb na drátě od zvonku u kuželníku, chtěje se zmocniti kuřátka v zahradě. Zvoněním zuřícího lupiče byl naň hostinský upozorněn, avšak nezdařilo se mu bránícího se dravce

lapiti a vzdor ochromenému křídlu uletěl do blízkého lesíka, kde byl později klackem ubit. (Mitth. üb. d. Vogelwelt V. 1905.)

Rychlé letouny holuby chytá s jistotou, byť i jen malý kousek cesty jim zbýval ještě ku holubníku, aby se zachránili, když propásli okamžik, dříve a v přiměřené vzdálenosti dáti se na útěk. Letí-li v hejně, vrazí jestřáb mezi ně, až se rozlétnou na různé strany, načež si zaloví na jednotlivého, který pak prchá o překot — ví oč jde — ale jestřáb nepovolí a zpravidla jej zdolává svými útoky. Jeť každý jeho útok něco tak prudkého a rychlého, že ani nepostřehneme zřetelných obrysů jeho, anobrž jen šedý pruh se mihne vzduchem. Dohoní-li holoubka, máchne po něm oběma pařáty, které — jak břitké jsou a zahnuté — tak hluboko uvíznou a vniknou do měkkého masa, že holub okamžitě — smrtelně zraněn — svěsí křídla. Učiní-li pronásledovaný pták náhlý pohyb na stranu, zakličkuje, máchne po něm jedním pařátem a zachytí-li, druhým si dodatečně pomáhá; na ptáky drobné stačí jeden pařát vždy úplně, neboť sevřením prstů protknou útlé tílko současně 4 přeostře dýky — drápy.

S větším ptákem, jehož se v povětří zmocnil, snese se na zem, hbitými hmaty jej několikrát stiskne, usmrtí, načež jej opět letmo odnáší; tu se jeho síla jak náleží projevuje. Uloví-li ptáka, nedá se do něho hned, na tomže místě, jako sokol stěhovavý — nýbrž odnáší jej na odlehlé místo, aby jej tu mohl klidně pozřítí; místo takové poznáme po chumáči perí, jako po krahujci. V době hnízdění se uletuje s kořisti přímo ku hnízdu.

Stane-li se, že útokům jeho pták přece ušel, a dravec vidí, že jimi nic nezmůže — velmi ho unavují — nezanechá přece honby, jako ušlechtilí sokolové činívají, ale honba o závod, štvance počíná znova a oběť jsouc unavena, přece mu do spárů padne.

Ono to sice dokonce nedělá žádný dojem hrdinství, když na metr v rozpjetí měřící pták se žene za malým zvonkem, leč vždy a vždy musíme jestřábu přiznati vytrvalost a loveckou zdatnost a horlivost, neboť vzdor zřetelným známkám únavy přece tak snadno se nevzdává pronásledování štvaneho ptáka.

Je-li řádně nasycen, sedá klidně na větvi a očekává až vytráví. V této posici se vtaženou hlavou a zkřiveným hřbetem vypadá jako hrbatý. Tu je nejvhodnější příležitost se k němu přisoulati, což ovšem jen cvičenému myslivci se podaří.

Způsobu ku jeho dopadení jest mnoho, hned prve o několika zmíněno, a starší zelenokabátníci, kteří se snažili co nejvíce jestřábů nalapati, vymyslili také lapání pomocí živého holuba a dodělávali se pěkných výsledků. Bílému holubu (byl hodně nápadným) uvázali na běhák silnou režnou niť namazanou hustým lepem a na konec niti upevnili olověnou kuličku. Uviděvše jestřába z lesa vyletujícího, pustili holuba,

který se hleděl ihned zachrániti rychlým letem domů. Ale dravec v okamžiku ho dohonil a na něho udeřil. Přirozeně narazil při tom na nit, kterou holub za sebou vlekl, nárazem byla kulička vymrštěna do výše a olepená nit se ovinula dravci pod křídla a ten i s kořistí spadl.

Kde chytají kvičaly do špruhlí, jako ku př. na horách a do nedávna v Prusku*) a jinde, hned jestřáb vyzobuje, co že se tu robí a časně ráno sesbírá polapené ptáky. Tu tedy šibal jde bez rozpaku na „mršinu“. jen že myslivci jsou neméně šibalové. V určitých vzdálenostech políčí mezi obyčejné špruhle kvičali po jedné špruhli jestřábí, v níž je 6 silných žíněných ok (třeba i z tenkého drátu). Nahoru připevní se kvičala, aby visela před oky, která se navzájem dotýkají a jestřáb ji nemůže jinak uchvátiti, než proletí-li špruhlí, kde jistě v některém oku uvízne.

Na výra tluče jestřáb někdy, jindy zase ne. Někdy se třepetá nad výrem tak nízko a blízko, že znemožňuje výstřel. Rád také zapadne na výsed a tu arci radno si pospíšíti s ranou. Drobné sovy beze všeho rozpakování zaškrucuje. Sotva známo, že lze jestřába použiti místo výra při výrovce, neboť černé bratrstvo havraní zuřivě tu na něho doráží a dobře se při tom sestřeluje.

Před časy býval hořkou plulkou pro číhaře jako jeho miniatura krahujec. Přišel-li sám, sebral buď klikku s volavcem, anebo ho alespoň zle pošramotil. Padl-li sem za hejnem jikavců nebo kvičal, způsobil v nich „paseku“ a bylo po lovu a číhaři popletl lupič ten celý koncept a leknutí se mu dostalo přídánkem. („Škodné zmar!“ 1908.)

Jestřáb krátkoprstý (*Astur brevipes*, Severzov).

Rus.: Tyvik, kobez, rjabez, vorobjatnik, olšanik; srb.: Kobac srpski; něm.: Der Zwerghabicht.

Druhový znak (dle Somova): Vnitřní pera ramenní jsou vždy bíle skvrnitá, vnitřní prst bez drápu sáhá svojí vrchní délkou až do prostřed druhého článku středního prstu; vnější prst bez drápu sáhá nebo přesahuje svojí hofení délkou ku konci druhého článku středního prstu; zadní prst bez drápu dosahuje nebo i přesahuje svojí hofení délkou konec prvního článku středního prstu. (Krahujec podobně zbarvený mívá vnitřní prst jen tak dlouhý jako je první článek středního, zadní prst kratší než první článek středního prstu.) — Délka 34–39 cm, křídlo 21–24 cm, ocas 16–19 cm, běhák 4.5–5 cm.

3. a 4. letka je nejdelší; 2. mezi 5. a 6. Starý ♂: Celý povrch stejnoměrně šedý jako břidlice, tváře se stranami krku poněkud světlejší; spodek bílý, na bradě a hrdle má peří šedé, tmavé; volátka a horní hrud jsou 3–4 šir., ku břichu se zúžujícími, šedě rezavými příčkami zdobeny, takže říd se spodními ocasními krovkami jsou čistě bíly; ruční letky

*) Zrušeno konečně zákonem ze 30. dubna 1908.

na vnitřním praporu jsou světle šedobílé, u špiček skoro černý; ozobí a stojáky oranžově žlutý, duhovka kaštanově hnědá, stářím dostává červenavý kroužek kolem zornice; zobák a drápy černé. — Stará ♀ a mladší ♂ jsou povrchu čokoládově hnědí, na hrdle mají ostře vyznačený šedohnědý podélný pruh, po jehož stranách jsou drobounké skvrnky; přičkování na voleti a hrudi je husté a široké na zad ku břichu se zúžující a barvy je více šedavé (u mladších ♂♂ rezavější) a u docela starých ♀♀ tu schází. Ozobí a stojáky žlutý jako sláma, duhovka oranžově červená, krvavě červená až tmavě kaštanově hnědá. — Hnízdoši jsou sněhobílí. — Vnitřní pera v ocase mladších ptáků mají 5, vnější 7 tmavých příček, později však 7 a 9, jež na nejkrajnějších perách ve vysokém stáří poněkud se ztrácejí.

Domovem jest (ale jen vzácně) v Dalmacii, Hercegovině, Srbsku, Rumunsku a Bulharsku; hojnější jest už na Černé Hoře, v Turecku a Řecku, potom v již. Rusku, jihozáp. Asii a v sev. Africe. U Beirutu je praobyčejným dravcem (Schrader) jako v Kalabrii. Dle Somova vyhledává si v Rusku za pobyt smíšené lesy v údolích řek, zvláště olšiny, dále zaplavené, bažinaté a lesy obklopené krajiny. Právě na podobných místech a v hájích nalezl jej Führer na Černé Hoře.

Hnízdo jeho se podobá krahujčímu a většinou stává na listnáčích, zejména na olších, z jejichž větvíček je spleteno a to nezřídka dost nízko nad zemí. V něm nalezl Schrader vejce u Aidinu (Malá Asie) počátkem května, Krüger v Řecku ve druhé polovici května. Násada bývá o 3–4 vejcích podlouhlých až kulatých, hladké a jemnozrné skořápky, jejíž základní barva je zelenavě bílá (za čerstva), později zbílí jako slonovina a buď jsou beze skvrn anebo žlutohnědými obláčky a přes ně nepravidelnými hnědými šupkami a skvrnami pokryta. Velikost se udává $37-43 \times 30-33 \text{ mm}$, váha (dle Reye) 1.58 g ; uvnitř prosvítají temnozeleně.

Živí se brouky, kobytkami, plazy, drobnými hlodavci a ptáčky. Křičí pronikavým „ki-vik, ki-vik“. Reiser praví, že jeho křik není nepodoben jarnímu křiku krutihlava. Od krahujce se liší hned zdaleka temnějším spodkem a méně obratným letem.

Jsa ptákem tažným, objevuje se v Evropě počátkem máje a již koncem září se stěhuje.

2. rod: Accipiter, Brisson.

Tento rod se vyznamenává nápadně dlouhým středním prstem (ostatní rozměry prstů udány jsou u předchozího, viz „Druhový znak“ tamtéž); běhák velmi tenký a dlouhý, delší středního prstu s drápem, zpředu i ze zadu pokryt páskovitými destičkami a nejvýše do $\frac{1}{5}$ délky opeřen. Spodek těla jak u starých tak u mladých je tmavě

příčkován. Jak už podotknuto u jestřába, jest krahujec jestřáb v malém, pravé jeho zmenšené vydání, jsa mu také podoben co do obratností a dravosti. — Jest jich známo 23 druhů.

Krahujec (*Accipiter nisus*, L.).

Krahulec, krahulík, krahuj, krahulák, vrabčák, holubář, ptáčník, pochop. — Rus.: Jastreb perepeljatnik; pol.: Jastrzęb krogulec, jastrzabek, krogulczyk, przepiórnik, ptasznik; chorv.: Jastreb ptičar; srb.: Kobac ptičar; slovín.: Skobec; luž. srb.: Ščaglov, ščagolk, maly kraholec, vroleř, vroblovnik; něm.: Der Sperber, der Finkenhäbicht, Taubenstösser.

Druhový znak: Ocas na konci rovný je zdoben 5 tmavými příčkami; temné konce per a jich špinavě bílý lem splývají dohromady; v záhlaví je bílá skvrna. Starý ♂ je povrchu modrošedý, vespod bílý a hnědě nebo rezavě napříč vlnkovan. Mladý pták je povrchu šedohnědý, vespod bílý, na hrdle a v předu na krku hnědě podél proužkován, na stranách těla, na břiše a kalhotkách příčkován. — Délka ♂ = 31 cm, v rozpjetí 60 cm, ocas 14·5 cm, zobák po slemení 1·6 cm, běhák 5·4 cm. Délka ♂ = 35—38 cm, ocas 19 cm, zobák 2 cm běhák 6 cm.

Tab. III.
obr. 12

Starý ♂ je vždy šedější povrchu než ♀, v záhlaví více méně bílá skvrna; ozobí, kraj víčka a stojáky žluté, drápy černé, duhovka zlatožlutá. — ♀ je o 5—7 cm větší, těla i údů silnějších, takže by se mohl leckdo myliti a míti ji docela za jiného ptáka; v záhlaví je několik nezřetelných bělavých skvrn. Stářím na se bere mnoho podobu ♂, jen že mívá vždy zahnědlé tváře a není nikdy tak jemně a sličně vespod těla vlnkována jako ♂, jsouc spíše podobna někdy samci jestřábovi. Mladší ♀♀ jsou povrchu šedohnědé a peří jejich rezavě pruhováno, vespod jsou bílé, na hrdle podélně skvrnité, dále na zad příčkovány.

Stářím a pohlavím mění se krahujci velice u zbarvení, jakož ani klimatické poměry nezůstávají bez vlivu na změnu barvy. Tak bývají krahujci povrchu barvy od světle hnědé až do nejtemnější černohnědé s šedomodravým nádechem; vespod od bílé až do rezavé ve všech odstínech a příčky jsou tmavě hnědavé, zahnědlé, rezavožlutavé, rezavé; většinou jsou tyto proužky jemně vlnité a jen zřídka hrubé.

Exempláry kaferské jsou vespod převážně rudohnědé, mnohem krásnější našich, za to příčkování méně výrazného, nezřetelného. Na Madeiře žijící krahujec nazván *A. nisus granti*, Sharpe a od našeho se dobře rozeznává, jsa všude tmavší (♂) a vespod širěji a temněji vlnkovan (♀).

Krahujec obývá jako jestřáb celou Evropu, pokud jen kde pořádný les se vyskytuje. V Asii je domovem v téže šířce až v nejdalším východě a sev. Afrika i s Kanary a Madeirou jej počítají rovněž ku svým. Od nás obyčejně hlavní proud odtahuje v září a říjnu s pěnkavami do

jižnějších končin evropských, kde už jich mnoho přezimuje, mnoho jich ale přeletuje moře do sev. Afriky, kde hlavně v Ponili se zdržují a do Kordofanu už jen vzácně se zatulují někteří jedinci. Schrader jej označuje pro ostrov Cypr jako velmi hojného v zimě. Z Egypta však opět odtažují a nehnízdí se tu, za to ale na Kanárech, jakož i v Tunisu a Alžíru. V Asii zaletují na zimu mnozí až do Indie a již. Persie; v sev. Persii a M. Asii už byl jako hnízdivec nalezen.

Jarní tah se odbývá v březnu a dubnu, ale nemálo jich zůstává přes celou zimu i v našich krajinách, jsouce metlou u nás přezimujícího drobného ptactva a to netoliko venku, ale i v osadách a městech a proto je všude znám (viz lidová jména), ne však dle jména, jako spíše po skutcích.

Svoje obydlí mívá v lesích, spíše menších, jen aby měl blízko odtud do revíru, do polí a luk i ku lidským osadám, jež mu nikterak nepřekážejí. Pak také nehledí na kolmou členitost území jednou zabraného. jedno mu, žije-li v horách nebo v nížině, jen když se tu dá očekávat dobře osazený revír drobným ptactvem. A má-li na vybranou, tož raději vždy se rozhodne pro les jehličnatý, tu se zdržuje, není-li právě honbou zaneprázdněn, také za noci.

Hnízdo si zakládá na stromech ne zrovna vysokých, tak prostředních anebo i v tyčkovinách (mladých borovinách asi 30letých), kde tvoří stromy hustší šeré skupiny, nebo i při pokraji; hluboko uvnitř lesa jej nehledej. Bývají to vždy skoro jehličnany zřídka listnáči, na kterých je blíže u kmene umístěno, jsouc ploché a upleteno (vlastně naneseno) ze suchých větvíček smrkových, modřínových, jedlových, březových, trochu mechu, sem tam nějaký jemnější kořínek vtroušen, něco chlupů a peří a za výzdobu použito povrchu často jemných šupin borové kůry. Veliké bývá někdy tak, že dlouhý ocas sedící samice nepřečnává okraje (u hnízd starých), jindy však zdola možno jej postřehnouti. Rozumí se, že jako všickni jiní dravci, také krahujec nikdy nezahodí nějakým hotovým už hnízdem, jako vraním, holubím, sojčím, které ovšem po krahujcím způsobu si upravuje. Hojně natroušený vápenitý trus kol stromu ukáže je pak snadno. *)

V květnu nebo už počátkem června uloženo v něm bývá 4—5 vajec (také jen 3, ale stará silná ♀ i 6 jich snese, leč ne všechna vysedí) o tlusté skořápce, podoby silně kulaté, řidčeji podlouhlé. Základní barvy jsou buď bílé nebo zelenavě bílé a na té nejprve jsou fialově šedé obláčky, po nichž opět bledé, žlutavě hnědé nebo tmavo rudohnědé skvrny i fupky buď řidčeji nebo hustěji jsou rozhozeny; vejce i jedné násady často mezi sebou velice nestejně jsou kreslena a někdy i ve

*) Z mrtvé ♀ jsem vypraeparoval 28. dubna úplně vyvinuté, donošené vejce (vlastní sbírka).

věnečku shluklé skvrny se nalézají. Uvnitř prosvítají světle zeleně. Průměrná velikost 47 vajec je 39.42×31.92 mm, váha 1.66 g. Doba sezení trvá 3 týdny a mláďata, zpočátku bílým chmýřím přioděná, potřebují dlouho než jsou úplně vzletnými a setrvávají proto ve hnízdě až do srpna, kdy ještě nebývají schopna ku provozování samostatné živnosti. Samice sedí sama a to velice pevně a houževnatě a se vši energií brání svůj plod. Oba staří zásobují dostatečně hodovní stůl svých nadějných potomků a nezřídka lze na okrajích hnízda naléztí těla 8—10 malých ptáčků nakupena. V 16 krahujích hnízdech bylo nalezeno dohromady: dvě kuřata tetřívčí, jeden holub doupňák, 24 drozdů, 3 kosové, 8 skřivanů, 10 červenek, 4 rehkové, hojně zbytky mláďat, žádné myši a vždy zaječí chlupy. (Mitt. oesterr. Jagdschwer. 1907.)

Drvota nalezl v hnízdě jeho 15 malých ptáčků (sýkor a pěnkav) a 1 žluvu (Lov. Obzor VI. 1903). Grossmann v Krkonoších dal vybrati hnízdo s mladými a mimo ně nalezeno v něm 18 mrtvých ptáčků, většina červenek, pak drozdi, pěnice a černohlávek. (Mitt. üb. die Vogelwelt V. 1905.)

Po vyvedení starají se oba rodičové ještě dlouho o svá mláďata, pokud nejsou náležitě vycvičena a obratna sama si kořist uloviti. Pak ale nastává konec přátelství a mladí musí sobě vyhledati jiný revír. Spí-li mladí krahujci, kladou hlavu na hřbet a zobák ukrývají v peři.

Opakují tuto znova, že krahujec je menší vydání jestřába, nezádávaje si před ním praničeho v obratnosti a statečnosti a v lapání drobotiny ptačí předčí dokonce i ostříže, za něhož bývá velmi zhusta považován. Uchvacuje ptactvo létající tak dobře jako sedící. Let jeho je rychlý a namnoze lítá nízko při zemi, jakož vůbec jej dlužno zařaditi mezi nejbystřejší letouny. Jako vystřelený šíp letí krahujec s přimknutým křídloma hustými větvemi stromů za svou obětí, aniž by narazil. Avšak i tu jsou výjimky. Dostal jsem ♀, kterou chlapec nalezl v lese u cesty mrtvou; patrně nárazem na kmen stromu se zabila. Střelena nebyla a právě z ní mám ono dříve již zmíněné vejce od 28. dubna. Prudce se nese druhdy při zemi, aby vyplašil a překvapil ptáky a bez překážky se přenáší přes ploty, zdi, nízké střechy jako hozený míč nebo kámen, jen se mihne. Nedávno mi připadal jako když letí koule od kuželek po svahu a on to krahulík, hned se převrhl přes střechu, kam se od země zrovna „vyhodil“, ani křídly nepohna. A zvonkové ještě uděšené na stromech cvrkali, když už „patrola“ byla ta tam. Také s úžasnou rychlostí zahne okolo rohu a bleskem se ocitá mezi nic netušícím ptactvem na krmišti v zimě, takže tomu nezbyvá někdy ani času spasiti se útekem do ochranného křoví (viz koňadra str. 103).

Podobný, leč tragičtější případ sběhl se v Erisriedu u Memmingen, kde jako puma vrazil krahujec do houfce špačků na stromě bezstarostně štěbetajících. V smrtelné úzkosti vylétli a při tom tak nešťastně, že

narazili na blízkou domovní zeď, a 44 špačků smrtelně zraněných padlo k zemi a toliko jediný z nich mohl odlétnouti. (Dr. Ribbeck v Mitt. über die Vogelw. 1908.)

Před mýma očima od zadu kol budovy školní přes dvůr přilétaje, popadl, jako když sfoukne, vrabce ze sloupu u vchodu; chuděra jen si kvíkl a už putoval unášen lupičem povětrím za ves a já jsem se zatím — vzpamatoval. I jiní a jiní byli svědky smělosti a odvahy krahujcov a zaznamenali jeho činy.

Letí-li výše nad poli, táhne často daleký kus cesty bez zdánlivého hnutí křídel. Od poštolky se liší v letu kratšími zaokrouhlenými křídly; ona je má špičatější. Také nikdy se netřepetá krahujec na jednom místě jako poštolka. Neohrožení jsou oba, ♂ i ♀, leč tato, jsouc silnější, nerozpakuje se ani vránu napadnouti, jak Friderich i st. Brehm měli příležitost pozorovati. Já jsem našel chumáč peří ze slepice tetřivčí při okraji nízkého lesa a kladu jej také na vrub tohoto zákeřníka, který u nás všude je zástupcem jestřába, jehož tu neznáme.

Dr. Ziemer vypravuje z novější doby tento případ: „Na zahradním plotě seděla klidně vrána, když v tom ji napadl krahujec, uchvátil ji a svalili se oba na zem, kde se, zuřivě zápasíce, sem tam váleli. Vrána byvši uchváčena na hřbetě, byla dosti bezbrannou, ale za to úzkostlivě křičela, načež hned tu byly z blízka přiletěvši dvě její družky na pomoc a s hlasitým pokřikem se vrhly na lupiče. Ten pustiv svoji prvou kořist, vzal co nejrychleji do zaječích a přepadená vrána teprve po 2—3 marných pokusech konečně se přece zdvihla a odlétla.“

Naumann vypravuje docela i případ, kde krahujec napadl nad lesem táhnoucí volavku popelavou, uchvátil ji za krk a za hrozného křiku oběti spadli oba k zemi, kde ji teprve pustil. Jest to zajiště šílená odvaha a drzost od ptáka velikosti holuba. Zapadne-li krahuj, pohybuje několikrát ocasem jako konipas, vtáhne krk s hlavou do ramen a shrbí se. Hlas jeho zní pronikavě „kirk, kirk, kirk“; dále slýchati lze od něho i mírné „gy gy gy“ a je-li s ním zle i „hiiii-hé“.

Živí se polním i lesním ptactvem od velikosti čížka až holuba; v nouzi chytá i myši a proto také mohl Rey v 6 žaludcích krahujích nalézt mimo strnada jen samé myši. Ale i brouky a jiné hmyzy chytává. Útočí jako jestřáb také šikmo se strany a s výše a vůbec má skoro tytéž způsoby a „kniffy“ jako jsme vyličili u jestřába. Leč přece něco jiného bylo pozorováno. Někteří pozorovatelé shledali, že krahujec při svých lovech a štvanicích přímo rafinovaně používá různých převtářek, aby své oběti snáze mohl uloviti. Tak Wohlfromm ve Vých. Prusku viděl na dvoře poskakovati malé ptáky. Najednou se zjeví krahujec. Ptáci ho ale musili již dříve pozorovati, protože se jim podařilo vzlétnouti buď do výše nebo prchnouti do otevřeného chléva. Krahujec zdánlivě jim nevěnoval více žádné pozornosti a zapadl na postavené

malé sáňky dělnické, kde zůstal sedět. Po krátké chvíli se počne podivně kroutiti, roztáhne křídla a padne ku předu a zůstane ležeti na zemi. Vrabci, jež ho pozorovali, pomalu se mu blížili a konečně si sedli někteří na kraj sáněk. V tom se lotřík vzchopí, jednoho popadne a zmizí s ním.“ (Falco 1907.) A v tomže časopise Kleinschmidt vypravuje, že viděl u Marburgu krahujce, který blíže se obydílím, kde na dvorech hojně bylo vrabců, najednou začal se vznášeti v obloucích, zrovna jako litá žluna zelená, aby vrabce ne příliš předčasně svým obvyklým dravčím letem a obrazem nepolekal. Jiný krahujec poletoval mezi hejnem vlaštovek tak zvláštním způsobem, že dva tak cvičení a zkušené pozorovatelé jako Kleinschmidt a Thielemann, z toho jeho letu nikterak nemohli býti moudří. Avšak bleskurychle se listivý lupič obrátil a nejbližší vlaštovku sebral. Nejsou-liž to nápady listivého feriny lišáka?

Zdá se, že na vrabce má zvláště nabroušeno a těch také nejvíce dle všeho zmrírá v jeho britkých spárech. 1905 nalezl jsem v zimě v malé školní zahrádce na záhonu jahod asi 10 kroků před bytem druhého kollegy chumáč peří ze stehlíčka, kterých tu máme po celou zimu stále houfek. Jindy dočetl jsem se, kterak ve slepé zuřivosti vrazil za prchajícím vrabcem otevřeným oknem do školní učirny v době vyučování. Totéž provedl kdysi v Německu u Heilbronn, ve třídě vrabce popadl a chtěl opět oknem ven, jen že zaměřil ku zavřenému oknu, kde jej jeden ze žáků chytil. Za svou statečnost a smělost byl pak krahulík vycpavačem zvěčněn a uložen do sbírky školní. V Týnci u Klatov bil krahujec do okna nadlesního Fritze záhy z rána; za oknem byl kanár v kleci a útočník zastřelen. (Lov. Obzor VI. 1903.)

Je-li syt anebo po pěkném honu, z radosti nad životem vzletuje a po delší chvíli půvabně krouživá. Samička obyčejného holuba unáší bez patrného namahání, s těžkým voláčem už to jde ztěžka a musí s ním na zem a možno jej tu náhodou i zahrnati. Ale obyčejně to holoubek přece odstúne, byv těžce poraněn, až zajde. Zpravidla se pozoruje u holubů takových natržené vole. Tato jeho síla přiměla křestitele ptáků, Linnéa, k tomu, že mu dal druhové jméno *nisus* = silný nosič. A která ♀ se jednou vrhla na holubí sport, tu jistě často příznivě položené holubníky navštěvuje a reviduje stav této „drůbeže“. A ani křikem a tleskáním ji nemohli zapudit. Nejhorší je v době krmení mláďat.

Sameček žije skrytěji než samička, jichž je podle všeho daleko více a možno bez pochybení každého krahujce, který, jako u nás na př. týdně 1—3krát jako četník patroluje, mítí za samici, dost často i „starou pannu“. V ohledu tom jsem za jedno s Jandou, který podobné mínění ve svém „Atlasu ptactva“ pronáší.

Stalo se mi před lety, že známý lesník mi poslal po poslovi krahujce ♂, nápadně malého, jehož si netroufal jako krahujce určití; znal jen velikou ♀, kterou vždy jen ulovil. Párek krahujců byl střelen v okamžiku, když se právě na zemi pářili (Deutsch. Jägerztg. 1907.)

Krahujec se dá zkotiti, ale jen z vybraných hnízdošů pokud jsou ještě ve chmýří, tedy v prvním týdnu po vylíhnutí. Vyrázejí-li jim už na hřbetě pera, už je pozdě a s takovými už to jde velmi nesnadno. Zacházeti jest s nimi jako s jestřábaty, kam odkazujeme. Patří k tomu však vždy nesmírná porce trpělivosti, neboť zůstávají nezkrotnými zarputilci a zuřivci od mládí a o starém lotrasovi nelze mluvit o nic lépe; divokým zůstává stále. Co nezmůže trpělivost, musí pomoci hlad čili půst a není divu, že se u nás o podobný sport zřídka kdo zajímá. A pak nesmí jich býti nikdy více pohromadě, sežerou se navzájem a nejsilnější zbývá, jako jsme poznali u jestřába.

Jest také krahujec v nevalné lásce jako veliký jeho strýc jestřáb. Obratnost jeho mají lidé za „vraždychtivost“, horlivost a úsilí lovecké jsou „zlomyslností a krvelačností“ a proto v něm každý spatřuje jenom obraz škodlivého dravce, lotra, zákeřníka, lupiče, jenž do roka spousty ptáčků polapá a zničí, a nepatrný užitek jeho se úplně přehlídí. Proto myslivci je vítanou trofejí jeho zobák nebo stojáky (někde), jež každého čtvrt léta vyměňuje za bernou minci ve způsobu zástřelného na „novou municí“. Jen že není všecko krahujec, co se krahujcem býti zdá a dle žlutých stojáků anebo křivého zobáku těžko lze bezpečně takovému střelci vždy rozeznati škodnou od neškodné. Ostatně se také nikdo u lesních správ po určení nestará ani neptá a myslím, že poštolka mnoho krahujích hříchů snímá a zobákem vykupuje.

Asijská národové velice si cení vycvičeného krahujce při lovu ptáků a také z malých dravců jej nejčastěji užívají; tak v jižním Uralu ku chytání křepelek. Dělají to tak, že v létě mladé vychovávají, na podzim s nimi lovívají a potom — dle Eversmanna — je pustí na svobodu, neboť se jim to nevyplácí celou zimu se o ptáky starati; na jaře pak si opatří ptáků nových, kolik jim libo.

Obyčejně se cvičí větší, silnější samičky ku honbě. Také v Persii a Indii s dobrým výsledkem krahujce používají a jest honba s nimi jednou z nejoblíbenějších zábav letních a podzimních. Peršané nejvíce vrabce lovívají; vyplašují je z úkrytů, načež vyhazují krahujce, který je lapá než se opět ukryjí. St. John vypravuje, že zřídka kdy se pernatý lovec chybí a pronásleduje vrabce tak horlivě, že za nimi i do děr a dutin vletuje, čímž se někdy i poraňuje. Dobrý krahuj za hodinu 15—20 vrabců polapá. Učelivost jeho jest překvapující. Za týden prý po chycení jej už možno užítí ku lovu, ovšem že dosud na dlouhé šňůře pro lepší jistotu. Několik málo dní stačí ukrotiti jej tou měrou, že i bez upoutání se ku svému pánu vracívá. Zrovna tak oblíben je krahujec u indických sokolářů, kteří jej cvičí ku lovu koroptví, křepelek, sluk, holubů a špačkovitých ptáků. Hlavně v tamních džonglích jest velevítaným pomocníkem člověka a jak Jerdon podotýká, vyplácí se práce s jeho vycvičováním velmi dobře.

Způsob, kterým toho docilují, jest tajemstvím sokolářů těch a bude asi zajisté podobným jako u jestřábů a sokolů. Nepřetržitým houpáním v zavěšeném kruhu (ve dne v noci) a hladem zemdlí pták tou měrou, že svoji divokost odloží, spíše však — zapomene. V každém ohledu je tu třeba ale záviděníhodné trpělivosti a vytrvalosti.

U nás krahujec nejčastěji končí svůj „činuplný a šlechetný“ život čestnou smrtí — prachem a olovem příležitostně a jest skutečně na podiv, co se jich během roku uloví i takto. Myslivci je vystřelují z hnízd; spíše však na čekání u hnízda oba staré odstřelí, ♀ skončí dříve, opatrný ♂ později, jednou až třetí den, kdy mladé hlady se tuze ozývali. Kořist jim pouštívá s výše na hnízdo, až přece jej smrt najde. *)

Na výra málokdy padne a letí přes výrovku jako by se nechumelilo, nehodlaje se zdržovati zbytečně. Spíše v zimě za bída a nedostatku chytne se do želez s návnadou, druhdy i do želez na sloupku si zasedne, rád si na osamělých místech takových odpočívá, aby odtud pátral po kořisti. („Škodné zmar!“ 1908.)

3. rod: Circus, Lacépède.

Zobák malý, poněkud se stran smačknutý, svrchní čelist hned od kořene se zahýbá na konci je opatřena tupým, sotva patrným zoubkem; kořen její je porostlý velikými štětinkami; hlava je po stranách omezena nápadným věnečkem čili závojem úzkých, na konci rozšířených a pří-
tupých pírek, která se poněkud na zad ohýbají; nozdry jsou položeny rovnoběžně s okrajem čelisti, jsouce podlouhle okrouhly; štětinky na uzdách jsou tuhé a přečnivají daleko slemeno zobákové; nohy mají dlouhé tenké běháky, s prostředně dlouhými prsty a ne tuze zahnutými drápy; prsty pokrývají štítky, běháky destičky, jsouce mimo to do $\frac{1}{5}$ až $\frac{1}{4}$ opeřeny; těla jsou štíhlého, ocas je dlouhý, křídla taktéž a mimo to úzká, téměř ku konci ocasu dosahující; 1. letka skoro rovna šesté; 3. a 4. jsou nejdelší, 2.—4. nebo 5. jsou zevně u konce zúženy, 1.—3. nebo 4. také na vnitřním praporu jsou zařízuty (vykrojeny a zúženy); 3. a 4. letka kromě toho jsou vně u konce slabounce zoubkovány.

Ptáci tohoto rodu jsou zvláštní, štíhlé postavy, při níž nápadnou se jeví velická hlava se zmíněným již závojem, což do jisté míry upomíná na sovy, ač nikdy není tak výrazný jako u nich a také je jeví dle stáří a druhu více méně zřetelným. Peří mají měkké, na krku kypřejší, ostatní hladce přilehlé. Sameček, samička i mladí se více méně ve zbarvení rozlišují a trvá to 3—4 léta nežli se řádně vybarvují. Okolnost tato zavdávala za dřívějších dob mnoho příčin ku mylným a neúplným známostem o nich a častým zmatkům, pokud se

*) Viz autorův článek »Ze života krahujcova« Vesmír, XXII. 1893.

se nepodařilo úsilovným studiem horlivých badatelů omyly a zmatky ony vysvětliti.

Milují roviny a nížiny, volná pole, luka, bažiny a močály, vůbec vodnatá místa; mnohé druhy prohánívají se po přednosti na širých bezlesých stepích. shánějíce se tu po potravě. Poletujíce kolísavým letem, přepadají tu přebývajících živočichy a plení hnízda ptáčků. Konce letek při letu bývají výše než hřbet ptákův, čímž opět připomínají luňáky. Loví- vají na večer dlouho do soumraku, setkávajíce se tak ještě se sovami, v tu dobu na lup vyletujícími a tudíž i tak jich připomínají.

Při výrovce za dne mnozí z nich výra nedbají, nevysedají a brzy odtahují. S večerem však dorážejí prudce a statečně a zhusta útoky své opětují. Hnízdí se na ploché zemi, ukrývajíce hnízda svá v obilí, trávě, rákosí. nízkém křoví a nikdy jich nestaví na stromech nebo na skalách. Jsou rozšířeni daleko široko a známi jsou po celém světě, vy- jímaje vysoký sever a krajiny hornaté. Hnízdoši jejich se podobají mlá- datům krahujčím ve chmýří. — R. B. Sharpe jich ve svém katalogu uvádí 15 druhů, ze kterých na končiny naše připadají 4 druhy.*)

Pochop (*Circus aeruginosus*, L.).

Moták luční, káně vodní, sokol ryšavý (Palliard). — Rus.: Lun kamyševij; pol.: Blotniak blotny, jastrząb stawowy, kania mala, sokol żabojad; chorv.: Ritska eja; srb.: Eja pijuljača; slovin.: Močvirska lunja; luž.-srb.: Kanja; něm.: Die Rohrweihe (der Rohrweih), Sumpf-Schilf- Wasser- Brand- Rostweihe.

Druhový znak (dle H. Blasia): Letky vně až ku 5., uvnitř až ku 4. ku konci zúženy; 3. a 4. jsou nejdelší, 4. často delší 3.; letky prostřední jsou delší horních krovek křídelních; vnitřní zářez první letky vyčnívá o něco z úkrytu horních krovek křídelních; závoj jest na hrdle přerušen a tudíž ne tak zřetelný jako u pilicha (následujícího); ocas přečnívá konec složených křídel až o 5 cm; křídla shora nejsou páskována; kostřec s horními krovkami ocasioními je hnědý a ocas sám za všech stupňů stálí nikdy není přičkován.**). Starý ♂ má hrdlo a vrch hlavy bílý, tuto tmavě čárkovaný; povrchu je tmavohnědý; ruční letky jsou černo- hnědy až černy, střední letky tvoří na složeném křídle šedivě pole; vespod je křídlo mnoho bílé, ocas bělošedý; břicho, řiť a kalhotky jsou krásně kaštanově rezavy. ♂ v středním šatě je hnědý se světle skvrnitou hlavou; šedý štít na křídle má menší a mdlejšího zbarvení; svrchní ocasioní krovky nahnědlé; křídlo vespod jen málo bílé na kolení ručních letek. — ♀ je hnědá, na hlavě po- někud světlejší, na křídle jest jen šedý nádech; svrchní ocasioní krovky jsou

*) Viz autorův článek: »Rod dravců pochopů (*Circus*)« v Loveckém Obzoru V. 1902 str. 2.

**) Kleinschmidt popisuje v »Ornit. Monatsschr.« 1894 vzácnou odrůdu, která byla stělena ve Slezsku; jest to starý, jednobarevně kaštanově hnědý ♂ s nepravi- delně přičkovaným ocasem a praví, že krestou touto poněkud se přibližuje africk. *Circ. ranivorus*, Daud., který se právě přičkovaným ocasem od našeho pochopa liší.

rudohnědy; křídlo vespod na kořeni ručních letek je rezavožlutavé a šedohnědž šefitě. — Mladí mají peří čokoladově hnědé, při čemž nápadně vyniká narezavěle žlutavé temeno; peří na záhlaví a bradě i peří povrchu těla je světle, ostře lemováno. — Délka 52,5 cm, v rozpjetí 116–124 cm, ocas 24 cm, zobák po slemení 3,6 cm, běhák 8,5 cm.

Zobák namodralý, ozobí, běháky a duhovka žluté; ♀ je větší, má zažloutle bělavou hlavu s hrdlem, ostatně po celém těle je tmavohnědá, vespod však světlejší; stářím dostává šat ♂.

Pochop je domovem v Evropě až po 57° sev. šířky, v Asii v téže šířce; v území altajském jest ještě hojný, načež dále na východ už jej ubývá, takže v území amurském, v Číně a Japonsku jest už vzácností. Vodnaté krajiny severoafrické obývá četně a jest „obecným v celém Ponili“ (Heuglin). Jsa tažným ptákem, přeletuje dále přes rovník a Sclater jej zjistil až v Kapsku. V našich krajinách vyskytuje se hlavně tam, kde jsou větší plochy vodami bohaté; močálů u nás není jako na př. v Uhrách podél Dunaje a Tisy anebo jinde v Podunají, kde se vyskytuje ve vlhkých místech kol Vídně, v Dobruždi, kde je prาสprostým dravcem tamních blat. V Holandsku, severoněmeckých nížinách jezerních, ve východním Fričsku, Oldenbursku, v okolí Brem, v Šlesvicku, Meklenbursku, Pomofansku a Prusku se vyskytuje. Neméně hojným jest v již. Rusku, dále ve všech středomořských zemích, na Sardinii, Balearech a Kanarech. Chybí na Islandě, Farøerách, ve Finsku a sev. Rusku.

V našich vlastech jsou to (či byly?) hlavně rybníčné kraje jihočeské, ačkoli to Heyrovský popírá (1885) pro okolí Třeboně; před časy i u Pardubic a Bohdánče se měl hnízdit. Možno říci, že není skutečných o tom dokladů v přítomné době a pochop je u nás vzácným dosti i na tahu. Veliká podobnost co do způsobů života s následujícími, jakož i neznalost ptáků těch vůbec nedovolují pronést bezpečného úsudku o jeho hnízdění se, jakož i víry dávatí zprávám Širovi zaslaným. Táhne v březnu a dubnu nebo na podzim v září a říjnu a v tuto dobu nejspíš mladí ptáci se dostanou; staří praktikové vedou skrytý život a jsou nadmíru plaší.

Hnízdo si stavívá v hustém rákosí, na trsech jeho nebo slehlých kupách v močálech, ve vysokém rostlinstvu bahenním, v kopřivách, nízkém křoví vrbovém z vody vyčnívajícím, takže tu pak hnízdo to do jisté míry plove; také bylo nalezeno poblíž vody v obilí. Spleteno jest jen ledabyly ze suchého rákosí, sítí a větviček a dost vysoko nakupeno, dole však ploché. Kuncem dubna nebo v máji snášívá 4–5, zřídka kdy 6 silně břichatých, kulovitých a jen někdy podlouhlých vajec, jichž skořápka je nelesklá a jednobarevně slabě nazelenale bílá. Velice vzácná jsou vejce, aby na tupém pouku měla několik zřetelných rezavých skvrn. Uvnitř prosvítá skořápka zeleně. Průměrná velikost 84 vajec je 48,1 × 37,5 mm, a váha 3,005 g.

Na vejcích ♀ sedí 3 neděle a ♂ ji mezi tím baví v prázdných chvílích neustálým poletováním u veliké výši nad hnízdem, chlube se vším, čemu se dosud naučil a je velice zajímavý ten „lásky rej“. Rozumí se, že i hlasem dává na jevo, čím srdce jeho překypuje a lze tudíž i jakéjsi kočičí mňoukání slyšeti. Po té se řítí v různých obrazech k zemi, aby se zase ihned odtud vyšinul do předešlé výše, ozve se „kaj, kaj“, opět se řítí a metá kozelce a tak po delší dobu se bavívá. Není třeba podotýkati, že opatrný jinak pták, tímto bláznivým rejem svým právě a ne přímo upozorňuje člověka slídila na svou domácnost.

Mladí pochopové se brání ku podivu bystře a statečně, nalezneme-li je ve hnízdě; kladou se na hřbet, očima jen jiskřice sekají kolem sebe břitkými drápy. Jinak ale při dobrém a správném s nimi zacházení dají se zkrotiti velmi dobře. Staří milují svoje hnízdo a jen neradi se s něho dají zaplašiti, vracejíce se k němu opět.

Litá většinou nízko při zemi, skoro pohodlně (líně), avšak lehce jako když plove, křídla hodně máje na zad ohnutá, někdy i houpavě či kolébavě, ohledáváje zemi brzo z leva, brzo z prava. Nese se takto přes pole a vodní hladinu, aby sedící nebo lezoucí živočichy lovil a hned zapadá, sotva že něco vhodného na zub vypátral, aby to na místě pozřel. Samice křičívá vysokým „píp píp“ a jsouce polekáni opět jiné zvuky, poštolčím podobné, vydávají.

Živí se obojživelníky, hmyzy, drobnými ssavci, hlavně však ptactvem vodním, bahenním i polním, na jichž vejce má obzvláště spadeno a také je umí výborně vypíjeti. Maličká vajíčka polyká celá i se skořápkou. Větší vynáší ve spárech na sucho a vyprázdni je tak opatrně a pěkně, že na zmar nepřijde ani kapky; je-li hotov s jedním, dolétne si do téhož hnízda pro druhé, třetí a další. V době hnízdění se jsou pochopům, nanejvýše mladým, potravou skoro samá mláďata ptačí.

Všichni ptáci dobře vědí, jaký to lupič hnízd a proto nejvíce čejky a rackové jej s hrozným křikem a kousáním pronásledují a zapuzují, současně tak nepřímou ostatní havěť okolní upozorňující, varující.

Menší vodní ptáky zažene zkrátka s hnízda a zahospodaří si na něm. Větší — kachny a zejména husy — se tak snadno nedají a brání se statečně. Trou-li se ryby na mělčinách, také tu si nějakou lehce vyloví s povrchu. Po vyhnízdění se ptáků, když není už nikde vaječní pochoutky, honívá zase mladá housátka, kačátka, lysky, slípky, jespáky, čejky a p. ptáky; nejhlavnější tribut platí však slípky vodní (zelenonohé).

Pochopové jsou velice plaší ptáci a člověka znají jako svého nepřitele, jemuž se dovedou dobře a v čas vyhnouti. Nelze jich také tak snadno zastřeliti, překvapíme-li je na př. ve vysoké trávě. Eversmann ze zmiňuje o tom, že prý jej Kirgizové a Buškírové vycvičují ku lovu na kachny, což ale nikdo nikde ještě neuvádí a neuvedl.

Jak viděti, užitečným právě pochopa zváti neradno, naopak bývá všeobecně (a docela vším právem) jmín velice škodlivým ptákem a proto zástfelné je tu dobře na místě. Hr. Dzieduszycki píše: „Wielki szkodnik“. Protože však sebere nač přijde, je hubení jeho poměrně snadné.

Líči se na něho železa s poukem slepičího vejce a to na polích, kolem vod v rákosí, trávě a železa všeho druhu, prostřední velikosti, navnaděná holubem, zajícem (třeba vycpanými) poslouží dobře. Také železa na sloupku v rákosí, aby poněkud vyčnívala a dobře stála, dobře se hodí. Uvísne také v tlučce na jiné dravce poličené.

Na výra také doráží, ale nikdy nevysedne; krouživá nad výrovkou a jen někdy obloukem se dost nížko nad „kubíka“ snese, při čemž je výstřel možný, zdali jistý? Vábníčkou ho nepřivábíš, alespoň se to dosud nedokázalo. („Škodné zmar!“ 1908.)

Pilich obecný (*Circus cyaneus*, L. = *C. pygargus*, Steph. = *C. cinereus*, Br.).

Sokol bělořítý, půlkáně (Pallardi). — Rus.: Lun polevoj, kobuz; pol.: Blotniak zbożowy, sokol siniak, błękitny, kobuz zwyczajny; chorv.: Strnjara eja; srb.: Eja strnarica; slovin.: Poljska kanja; něm.: Die Kornweihe, Blaue (weisse) Weihe, Ringelfalk.

Druhový znak (Dle H. Blasia): Letky vně až ku 5. (incl.), vnitř ku 4. ku konci Tab. III. zúženy; 4. je nejdelší; střední letky delší než horní krovky křídelní; závoj pro- obr. 15. chází zpědu i na hrdle a je tudíž kolem obličeje velmi zřetelný, skoro jako sovi závoj; zářez na vnitřním praporu 1. letky bývá několik milimetrů zakryt krovkami křídelními. Ocas zaokrouhlen (prvé jeho pero o 2 cm kratší), a celkem přečnívá složená křídla o 5 cm. Starý ♂ má hlavu, krk a povrch těla příjemně modrošedý (sivý), ostatní tělo vespod s horními ocasními krovkami jsou bílé; ruční letky jsou na spodku křídla u kořene bílé, ku špičce však černé; ocas je úzce přičkovaný a střední jeho pera jsou šedivá, krajní bílá. Sameček ve středním rouchu má povrchu barvu hnědošedou a světle skvrnitou, vespod je bílý, na osténcích hnědě čárkovaný; svrchní ocasní krovky má bílé s hnědými proužkami na osténcích; ruční letky na spodku křídla jsou bílé, hnědě páskované; ocas zdoben 4—5 temnými přičkami. — Stará ♀ je docela podobná, májc méně šedi na peří a je o 5—7 cm větší ♂. — Mladí jsou však docela rozdílní; povrchu hnědí a rezavožlutě skvrnitě, jakož i pera tu jsou ostře rezavě lemována; vespod rezavožlutí a hnědě po osténcích pruhoání; ruční letky mají napříč páskované a duhovku hnědou.* — Délka 40—48 cm, v rozpjetí 110 cm, ocas 21 cm, zobák po slemení 2·8 cm, běhák 7 cm.

Mladší ♀ nápadně se liší od ♂, jsouc povrchu tmavohnědá a světle-rezavě skvrnitá, vespod zažloutle bílá a hnědě podél proužkována; ruční letky má šedohnědé, na spodní straně přičkované; střední pera rýdo-

*) Takový byl 1907 postřelen v jedné bažantnici u Čáslavě a držán v zajetí jakožto jestřáb, ačkoli se pán se sluhou (ten tvrdil, že je to luňák a byl blíž pravdě) nemohli na správné diagnóze shodnouti.

vací jsou zdobena 5 popelavými a 5 temnohnědými příčkami, ostatní pak jsou uprostřed a u kořene bílá, na okrajích rezavě hnědá.

Domovem pilicha je střední Evropa a Asie v stejných šířkách až do nejdelšího východu v Japonsku. V sev. Africe pouze za tahu a odtud se ubírá dále přes rovník až na jih do Kapska (Sclater). Dr. Rüppell jej uvádí pro Egypt, Nubii a Arabii jako dosti hojného, kdežto Heuglin pouze ojediněle jej pozoroval v dol. Egyptě. Na sever byl zjištěn nejdál až po 68° sev. šíř., jižně až na Sicílii. V Řecku a Malé Asii se nemá hnízdit (Rüppell), toliko v zimě se tu objevuje.

Obývá podobná území jako pochop a v Holandsku má být dosti hojným dravcem, v Rumunsku a Dobruži pak velice obecným hnízdivcem, tuto i v zimě nezřídka bývá pozorován, jako u nás se stalo. Naproti tomu v Uhrách je mnohem vzácnější a v našich vlastech i severněji v Němcích neméně tak, ač se tu hnízdí jako u nás (?) arci vzácně. Dostí řídkým jest i za tahu, zejména staří vybarvení samci. Smím-li tak říci, jsou eldoradem jeho opět jižní Čechy s menší kulturou polní a rozsáhlejšími travnatými vlhčími pozemky a rybníky; dříve asi býval tu i jinde na podobných místech hojnější. Čím kulturnější kraj, tím méně ptactva se tam objevuje; intensivnější hospodářství vše mění v ornou půdu, močály se odvodňují a každá píď země nalézá svého obdávatele. Kde se má ptactvo pak udržeti?

Odtahuje v září a v březnu se opět dostavuje k nám, a jak už řečeno, místy za mírné zimy tu mnozí zbudou, čehož doklady jsou po ruce. Pravým jeho bydlíštěm jsou rovinaté krajiny s žirnými nivami, močály, vodami se střídající, jako travnaté stepi s nízkými křovisky; vysokým lesům se vyhýbá.

Hnízdí se na zemi a to ve vyšším žitě, ve velikých láněch řepky, v rákosí, v keřích rozsáhlých lučin nebo i na velikých pasekách a ve vrbínách podél močálů. Hnízdo bývá dosti objemné, namnoze z trnitých větévek, staré nati bramborové, rákosí, trávy, mechu, chlupů i peří. Koncem dubna nebo počátkem máje bývá osazeno 4—6 zelenavě bílými vejci, někdy jemně stříknutými a kreslenými mdle šedorezavou nebo žlutohnědou barvou, jsou menší než vejce pochopa, většinou kulatější, ač i podlouhlé, vejčité podoby, velice jemnozrné, leč nelesklé skořápky. Průměrná velikost 63 vajec je 44.4×34.8 mm, a váha 2.398 g. Uvnitř prosvítají velice krásně zeleně.

Za 3 neděle se líhnou mláďata, která mají husté šedé chmýří, sedí ve hnízdě hlavami dohromady a blížíme-li se jim, přitlačují se těsně na dno, aniž by ze sebe hlásku vydala; ačkoli obyčejný hlas jejich podobá se pískání domácích kuřat. Jako u většiny dravců i ona dlouho ve hnízdě zůstávají. Zvláštní jest, že u hnízda pilichova, tedy žádného obecného ptáka, byli zastřeleni ve 2 dnech 2 ♂♂; doklad to, že silnější pohlaví u některých druhů ptáků bývá dosti hojně zastoupeno, ačkoli opáčný

poměr bývá také častým úkazem. Prof. Liebe nalezl 1893 mezi 57 chycenými vrabci jen 3 ♀♀, budiž jen mimochodem podotčeno.

Let pilichův je mírný, půvabný, při němž, jakoby znaveně, křídloma chvílemi pohybuje. Takřka po celý den vydrží se vznášeti a houpati nad poli a lučinami, zakrouží někdy do kola, snese se k zemi, jakoby tu něco popadl, opět se vznese a pokračuje tak dále; usedá ku odpočinku buď na nějaký kopeček, hromádku, kompost, kámen, mezník, anebo prostě na zem. V době hnízdění se poletují oba staří společně, kroužíce a rejdiče proti sobě, jakoby tančili, po delší dobu, při čemž se opět sameček produkuje svými bravurními kousky. Zvedne náhle hlavu do výšky a skoro kolmo vzhůru povylétne, načež náhle střemhlav jako kámen dolů padá, tady pěkně zakrouží a znova hru ve výši začíná. Tyto efektní kousky opakuje častokrát v krátkých přestávkách za sebou. Brehm ml. píše, že také samička se pokoušívá o takovéto triky, avšak neumí to tak, není tak obratna jako pan manžel.

Stromům se tento dravec vyhýbá, ba ani na nich nehraduje, obyčejně spává buď v obilí nebo nějakém křovisku. Ozývá se dost příjemným „gegrgek gek“, ale i pískání a vrzání jakési od sebe někdy vydává.

Živí se také obojživelníky, drobnými ssavci, hmyzem, ptačími vejci i mláďaty, koroptvemi, mladými bažanty, skřivany, mladíčky a pod. Ve dvou hnízdech jeho byly nalezeny hlavně zbytky mladých zajíců a koroptví (St. Hubertus 1907). Proto bez ustání se houpe a kolíbá tichým letem při zemi po polích a lukách, slídě lačným zrakem dole po zemi a jakmile shlédne kořist, hnízdečko s vejci nebo rodinkou ptačí nebo ptáka na něm sedícího, okamžitě se po něm žene a zřídka kdy mu ničeho netušící oběť uprchne. Zejména skřivany sedící nesčíslněkrát přepadá, plně jim hnízda měrou nemalou. Koroptve sice v letu nechytí, a ony jsou si toho vědomy, vždy před ním ulétají, vyhledávajíce úkrytu v houštíčku nějakém. Avšak on neustále nad nimi i tu poletuje a krouží chvílemi jakoby útočil na něco anebo chtěl kořist uchvátiti, opět vzlétne a tak dlouho tu kolem slídí, až se některá z čířkavek dá oblouditi a pak bez milosti jest jeho. Jest to krutý nepřítel koroptví a ostatního polního ptactva a možno ho v ohledu tom po bok postavit i krahujci; jeden lepší zákeřník než druhý.

Nejhorlivěji loví po západu slunce a to tak dlouho, až se úplně setmí. V dobu tu vycházejí křečci a myši na pastvu a on si z nich vždy nějakou „kůstku“ vybere. Takto však činívá toliko poblíž svého hnízdiště nebo hřadoviště, v jinou dobu denní, od časného jitra rozšiřuje svůj revír na kolik hodin cesty v obvodu a ten každodenně v určitý čas proslídí a proletuje.

Nuže, zase jeden škůdce, jehož zmenšení přináší úlevu drobnému ptactvu tam, kde se pilich u větším počtu vyskytuje, čehož u nás není.

Při výrovce nikdy nevysedne na strom, ani na zem, ani na kámen a výra obletuje opatrně jako sova, aniž by na něho vrazil. Nezbyvá tedy, než střeliti po něm ve vzduchu. Oblouky, jež opisuje, jsou však takového způsobu, že jej lze i méně zručnému střelci sraziti. („Škodné zmar!“ 1908.)

Moták jižní (*Circus macrurus*, Gm. = *C. pallidus*, Syk. = *C. desertorum*, Br. = *C. swainsonii*, A. Sm. = *Strigiceps pallidus*, Bp.).

Rus.: Lun stepnoj; pol.: Blotniak blady; chorv. a srb.: Dalmatinska eja; něm.: Die Steppenweihe. blasse Weihe.

Druhový znak: (Dle H. Blasia): Letky jsou vně až ku 4., vnitř až ku 3. u konce zúženy; 3. jest nejdelší; střední letky co do délky = křídelním krovkám; vnitřní zářez 1. letky leží buď na špičce horních krovek křídelních anebo je nejvýš asi nad 1 cm přečnívá; zúžení na vnějším praporu 2. letky je zakryto horními krovkami křídelními. Velice zřetelný závoj prochází zřepdu na hrdle kolem; ocas přečnívá složená křídla. Starý ♂ je povrchu bledě modrošedý (jako starý racek), dále po hřbetě bílý; podobně modrošedé je hrdlo, odkud dále je spodek také bílý; dlouhé letky zespod jsou po celé délce převážně bílé se slabounkým černým pruhem podélným přes prostředek spodku křídla; svrchní ocasní krovky jsou bílé a šedě příčkované; střední rýdovací pera šedá, vně bílá. — V prostředním (dosud neúplně vybarveném) šatě hná ♂ vrch těla hnědý, světleji rezavě skvrnitý; spodek bílý, na hrudi rezavě skvrnitý; ruční letky jsou zespod páskovány. — Stará ♀ je povrchu tmavohnědá a rezavě skvrnitá; vespod rezavožlutá, rudohnědá na ostěnkách čárkována, kteréž čárky na břiše, slabínách a kalhotkách se příčkovitě rozšiřují; ruční letky zespod jsou páskovány; svrchní ocasní krovky má hnědé, bíle příčkované. — Mladí jsou tmavohnědí, na konci per ostě rezavě lemování; vespod světle rezaví beze skvrn anebo na stranách hlavy nezřetelně skvrnití; na lících a uších je obrácená ledvinovitá tmavošedá skvrna; ocasní krovky jsou bílé a mají hnědé ostěny; ruční letky jsou zespod páskovány. — Délka 44—46 cm, křídlo 33·5 cm, ocas 21 cm, zobák 2·4 cm, běhák 7 cm.

Pera rýdovací jsou šedá, na venek znenáhla bílá a 4—5 tmavohnědými, z venčí rezavými příčkami zdobená. Zobák je černý, ozobí žluté, duhovka za mládí tmavohnědá, později hnědožlutá, stářím se žloutne; běháký citronově žluté. — Staré ♀♀ motáka jižního i obecného velice jsou si ve zbarvení podobny, liší se však kresbou horních ocasních krovek, ostěnkovými proužkami vespod těla a jest tudíž dobře dáti pozor na druhový znak obou.

Moták jižní je domovem ve střední a jižní Evropě: jižním Ruskem, Turecku, Recku, dolním Podunajím i v naší říši. V Asii sáhá rozšíření jeho nejdále do vých. Indie. V sev. Africe zdá se býti toliko tažným ptákem a jest dle Heuglina hojným v Egyptě, Kordofanu a vých. Senaru, řidším ale v Nubii a bezpochyby i v Habeši. Objevuje se na jaře a mluje širé kraje s lučinami a poli obilnými, rozsáhlá údolí, kde nesmí scházeti voda a nejraději ovšem volné stepi východoevropských zemí i v Asii. Počátkem podzimu se zase ubírá na jih. Za obou tahů bývá —

obzvláště v posledním desetiletí minulého věku — v střední a severní Evropě dost často pozorován a uloven. Staří autoři jej buď neznali nebo špatně, zaměňující jej skoro napořád s následujícím; Palliardi jej také ve svém seznamu českých ptáků ani neuvádí (1852). Exemplár mojí sbírky (♂ v prostř. šatě) byl střelen u Žlebů 1905.

Na stromech nikdy nehřaduje, anobrž na ploché zemi ve vysoké trávě nebo obilí a vůbec velice nerad usedá na větev stromu.

V Německu jest velice vzácným hnízdivcem a v našich vlastech ještě spíše, není tu pro něho vhodných míst. Proto také je znám jediné z nahodilých úlovků a i tu nelze vždy „vzítí jedu“ na diagnosu; jeť určování motáků a pilichů dle pohlaví a stáří tvrdým oříškem. V Uhrách jest již dost hojným, ale v již. Rusku a dolním Podunají, zvláště v Dobrudži a blíže tak zvaných „Trajanských sloupů“ je velice obecným dravcem.

Obr. 82. Moták jižní.

Hnízdo svoje umísťuje vždy jen na zemi ve vysoké trávě, nižších křoviskách, v obilí a sneseno bývá neuměle z různých bylinných stonků sena, rákosin a pod. staviva. Snáší 4—5 vajec nelesklých, krátce ovalných až skoro kulatých a bílých. Většina z nich bývá skvrnitá, a sice výrazněji než u pilicha nebo motáka obecného; skvrny ty jsou dílem jemnější, dílem i hrubší, dílem však také jen stříknuty a to barvy světle nebo tmavě žluto, šedo nebo rudohnědé a na některých lze pozorovati i fialově šedé obláčky. Průměrná velikost 28 vajec je 44.2×34.6 mm, a váha 2.81 g. Uvnitř prosvítají temně zeleně. Vejce tohoto i ostatních příbuzných rodu *Circus* nesmíme hledati dříve než před polovicí máje,

jelikož hnízd svých dříve nemohou stavěti, pokud rákosí, tráva nebo osení nevyrostlo tolik, aby jim poskytovaly dostatečného úkrytu.

Tento krásný dravec je opatrný a spolu plachý, prohánívá se v polích nízko nad zemí, slídě všude po kořisti. při čemž jej často lze přistihnouti, an zapadne, aby se jí zmocnil. Půvabnými rejí na jaře však také upozorňuje, kde hledati sluší hnízdiště jeho, protože hru tuto po nejvíce nad ním provozuje; ostatně odkazují v té příčině na předcházejícího pilicha.

Starý ♂ již z daleka jest v letu patrným, máje skoro celý spodek křídla bílý, liše se tak od strýců svých, pilicha a obec. motáka. Při výrovce, zejména na večer velice horlivě a vztekale doráží na výra.

Co potrávy se tkne, shoduje se s příbuznými, hlavně pak s následujícím.

Moták obecný (*Circus pygargus*, L. = *C. cineraceus*, Mont. = *C. cinerascens*, Steph.).

Kolovrátek, strakapoun. — Rus.: Lun lugovoj, koršun (viz luňák); pol.: Blotniak popielaty, lub łączny; chorv.: Popeljuga eja; srb.: Eja livadarka; slovín.: Pepelnasta kanja; luž. srb.: Motak; něm.: Die Wiesenweihe.

Druhový znak (Dle H. Blasia): Ruční letky vně až ku 4, vnitř až ku 3. (incl.) ku konci zúženy; 3. jest nejdělsí a patrně delší 4; střední letky jsou stejně dlouhé s krovkami křídelními; vnitřní zářez 1. letky vyčnívá 2–4 cm z úkrytu prvních křídelních krovek; počátek zúžení vnějšího praporu 2. letky rovněž zřetelně přečnívá horní křídelní krovky (u předešlého jest však jimi přikryt) Závoj je vpředu na hrdle přerušen a jen nezřetelný, jakož i tvarem per nepatrně nápadný, pod bradou často sotva viditelný. Konec složených křidel dosahuje na konec ocasu anebo jen malíčko, asi 2 cm, je ocas přesahuje; tento jest 4–5 příčkami zdoben. Starý ♂ má hlavu, krk a povrch těla namodralé šedé, ostatní tělo vespod je bílé, s úzounkými rezavými čárkami osténkovými; svrchní ocasní krovky jsou šedé, ruční letky jsou vespod celé černé (u předešlého bílé); střední rýdovací pera a vnější prapory všech per sousedních v ocase jsou modrošedý jako hřbet, na vnitřních praporech však a vespod jsou většinou 4–5 rezavými páskami příčkovány. — Ve středním šatě je ♂ povrchu hnědý a světle rezavě skvrnit; vespod rezavý a na prsou rudohnědě čárkovaný; ruční letky má vespod příčkovány. — Stará ♀ je povrchu tmavohnědá a rezavožlutě skvrnitá; její spodek je rezavě žlutavý a temněji na osténkách čárkovaný; svrchní ocasní krovky mají konečky šedé a osténky tmavé; ruční letky vespod jsou též páskovány. — Mladí ptáci (u nás nejčastěji se vyskytující) jsou shora temnohněd a každé pírkó je světle rezavě a ostře ukončeno; vespod jsou světle rezaví a buď na osténkách tmavěji čárkovaní nebo úplně beze skvrn (často); ruční letky vespod jsou páskovány, svrchní ocasní krovky sou sněhobílé, s konečky rezavými a temnými osténkami. — Délka 40–42 cm i více, v rozpjetí 109 cm, křídlo 32 cm, ocas 20 cm, zobák 2.4 cm, běhák 6 cm.

Mimo uvedené jest připomenouti, že křídlo má vespod 2 černé příčné pásky a jednu rezavou naznačenou; zobák je černý, ozobí, duhovka i běháky žluté. — Staré ♀♀ a mladší ♂♂ mají povrch hnědošedý, temeno rezavé, černě čárečkované. Ocas ♀ je zdoben 7, ocas ♂ toliko 5 příčkami; jinak ♀ bývá vždy o nějaký cm delší. Mladí ptáci mají nad i pod okem bílou, na tvářích tmavohnědou skvrnu, kostřec bílý, duhovku tmavohnědou.

V Zakaspijsku rozšiřuje se šedá partie u starých ♂ až daleko na spodek těla; jest to forma *C. pygargus abdullae*, Flöricke.

Rozšíření motáka obecného jest rozsáhlé; v mírné Evropě jest ptákem spíše východních a jižních krajín a jest tedy na stranách opáčených (záp. a sev.) vzácným. Asií obývá až po nejzazší východ. Jižní Evropou, Asií a sever. Afrikou proletuje za tahu a ocitá se až na rovníku. V Evropě obývá nejraději podunajské roviny od Vídně až do Dobruždi, mimo to i vlhké zelené stepi ruské a v jihozáp. Sibiři a Turkestanu. V Němcích jest celkem vzácným dravcem a jedině severoněmecká

nižina a Hollandsko jej nejčastěji hostivají. U nás rovněž dlužno je nazvatí vzácným a nejspíše za potulek se tu uloví mladí ptáci nejvíce, jak zřejmě ze záznamů; staří jen zřídka kdy. Během 14 let znám 15—16 motáků mladých, jež v širším okolí mém byli uloveni. Po svých zkušenostech rozhodně jej považuji za hojnějšího než pilicha.

Na severu se hnízdí po jednotlivu ještě v Anglii až po již. Skotsko, v Rusku až po 57° sev. šířky.

Libuje si v tichých a širých rovinách s vodami, zejména kde je hojnost polí a rozsáhlých lučin, jež se střídají s močály, které sem tam nízkým vrbovým a podobným křovím jsou lemovány. Jest rozhodně ptákem nížinným jako jeho předešlí strýcové a rovněž tak v lesích a na horách ho nenalezneš jako je. Toliko výjimečně se vyskytuje v pahorkatině, ale musí býti onoho rázu vlhkých nížin a lučin. Také ve stopech si vyhledává příhodná místa, najmě kde nějaká voda se udržuje; odtud pak podniká daleké zálety i do krajín suchých. Přitahuje počátkem března a v dubnu a zase v říjnu počíná zpětný tah k jihu. Zřídka kdy se který u nás odhodlá ku přezimování. (15. prosince 1900 střelen u nás mladý pták.)

Hnízdiště jeho vypátrati jest neobyčejně nesnadno; jest velice nepokojným, nestálým ptákem a jeho revír bývá velice rozsáhlý, takže pokud nemá mláďat, lze jej poblíž vyvoleného hnízdiště vídati až pozdě k večeru a jelikož hnízdo mívají ve vysoké trávě nebo křoviskách, rákosí, obilí, řepkovištích a podobných místech zastrčeno, táži se, je to možno dokázati a na takových místech je lehce naléztí? Kdo nezkusil neuvěří.

Kde je mnoho pochopů a motáků jako v Podunají, tam nezřídka se naleznou jakési osady jejich, tu se hnízdí skoro společensky. Hnízdo bývá jen na zemi, prajednoduše a nedbale sneseno z obvyklého u všech materiálu a obyčejně ne dříve než před polovicí máje v něm lze naléztí 4—6 jednobarevných, jako vápno bílých, velmi něžně do zelenava hrajících vajec, která jen někdy podobně jako u předcházejících bývají skvrnita; kulatou podobou svou a jemným zrněním skořápky podobají se velice sovím vejcím. Průměrná velikost 31 vajec je 40.3×32.6 mm a váha 2.036 g.

Letí-li, zdá se štihlejší než pilich, má křídla delší a užší a při tom také ocas má sevřenější a ne tak rozložený jako pilich; znalec ho dle toho poznává. Let má však kolebavý jako předešlí a jeho české pojmenování „moták“ dobře přiléhá k tomuto pohybu = motání, neboť hned vidíš hřbet s bílým kostřecem, hned zase rezavý spodek, jak se právě se strany na stranu obrací, motá (viz lidové: kolovrátek); chvíli jsem se bavil pohledem na něho, an nízko nad vesnickými domky a dále přes lesy k jihu uletoval. Někdy se vyšvihne také do výše, aby tu za-

kroužil nebo jako sokolík se zatřepetal, na to svismo dolů se vrhá do obilí nebo trávy, popadne tu něco a shltne nebo odpočine a opět v let, dále a stále

Při jarních námluvách celý párek provádí ve výši svatební reje, pádem odtud k zemi sletují, opět nahoru, krouží a hru tu opětvují do sytosti. Při tomto řízení se k zemi lze zaslechnouti jakési mekavé tony způsobované chvěním letek; něco podobného známe u sluky otavní (kam odkazují).

Starý moták ♂ (jako pilich ♂) je vskutku pěkný pták. Když tak v paprscích slunečních se vznáší a koupá a leskne se stříbrobíle nad vlnícím se obilím, jest člověk bezděky upoután zjevem letícího ptáka toho, pozná-li pak, že je to dravec, tím více, neboť jsme zvyklí většinou jen tmavě zbarvené dravce vidati. Neznalec snadno jej může pokládati za nějakého racka, nebo spíše za rybáka (mořskou vlaštovku).

Jeho potrava je táž jako u předchozích jsme pověděli, ssavci i ptáci, žáby i ryby a rozumí se, že je také specialistou — vajíčkářem. Léta-jících ptáků sice nechytá, nedovede toho, ale táhna nízkou nad zemí, překvapí je sedící. Staré koroptye jsou mu asi těžké a trochu veliké, alespoň Naumann jej nikdy neviděl na ně tak prudce a vytrvale dorážeti jako pilicha.

V zajetí všichni dravci tohoto rodu *Circus* čili luňáků polních brzo zkrátou, obzvláště z mládí vychovaní; pak si vedou pokojně a přítulně. Potravu jen na drobno rozkrájenou (kousky zvicí chrousta) dlužno jim předkládati, neboť ani hladoví se na velké kusy neodvažují; také vody vyžadují.

Motáka jako jeho příbuzenstvo všechno nutno počítati ku ptákům spíše škodlivým než užitečným. Jest však třeba poukázati na to, že dravci tito neběhou jiným dravcům kořist, jak se tu a tam píše (»Škodné zmar!«), lovívají hlavně dlouho na večer a s ostatními dravci denními se tak nestýkají. Na výra doráží, ale nikdy nevysedá na strom při výrovce, jsa bojácný a opatrný, spíše si sedne na mezník nebo jiný kámen poblíž a odtud »kubíka« pozoruje. K tomu konci mnozí myslivci narovnávají nedaleko kozlíka (na němž výr sedí) hromadu kamení, na které si potom moták jistě usedne, aby odtud činil svoje pozorování, k čemuž mu ovšem páni v boudě mnoho času nepopřejí. (»Škodné zmar!« 1908).

Videňské dvorní museum vystavuje 10 motáků obec. z Dol. Rakous, 7 pilichů (také odtud, 1 z Uher) a 10 pochopů, s hnízdem o 3 ml. a oběma starými; mimo to 2 motáky jižní (vše z Dol. Rakous). České zemské museum má z tohoto rodu *Circus*: 2 pochopy (ml.), 6 pilichů, 1 motáka již. a 5 motáků obecných v různých stupních stáří a zbarvení (českého původu).

Ku konci pojednání o dravcích ponechali jsme si cizího zajímavého ptáka, jehož jedni pokládali za jestřába, jiní opět za zástupce zvláštní skupiny dravců, zařadivše jej v neúprosnou systematiku konečně mezi supy jestřábovité (Sagittariinae). Jest to:

Hadilov pisař (*Gypsegeranus serpentarius*, L. = *Serp. reptilivorus*).

Pisař hadožrout; něm.: Sekretär.

Místo obšírného popisu odkazují ku vyobrazení, což postačí. — Délka ♂ je 115 až 125 cm, křídél 62 cm, ocas (srřední péra) 62 cm, běhak 29 cm; ♀ je o něco větší. Jméno pisař (sekretář) patrně pochází od prodloužených per v záhlaví, jež sice přiléhají, ale pták může je libovolně vztýčiti, což pak činí dojem jako když pisař vloží si po starém »brkovém zvyku« péro za ucho. V Sudanu ho zovou »ořem ďáblovým« nebo »ptákem osudovým«. Proč? Nemohl se Brehm dovědět, ačkoli Arabové i domorodci umí všeliké bajky vypravovati.

Tab. III.
obr. 13.

Hadilov je domovem po veliké části Afriky, od Kapska na sever přes rovník až ku 16° s. š. a od Rudého moře až do Senegalu na západ. Již dle vzezření svého ukazuje tento pták, že je odkázán výhradně na matku zem, tedy na rozsáhlá území stepní, jakých nitro pevniny v sobě chová dosti. Výšinám se více méně vyhýbá; ač jej Heuglin pozoroval v Habeši ve výši 2500 m, ale tu opět jen náhorní roviny byly mu bydlíštěm. Stromům se naprosto vyhýbá, nechť jsou to už lesy anebo jen ojedinělé vyšší stromy. Step, všeliké roviny, ať suché či vlhké, pole a lučiny s nepatrnými stromky nebo křovisky, toť jeho pravá, vlastní domovina.

Není nikde četným a jen výjimečně se někdy shlukují četnější společnosti, jinak se vyskytují toliko po párech. Když vypuknou před dobou tropických dešťů či plíště stepní požáry, létají daleký kus napřed před plameny, lovíce tu hojnou kořist. Ačkoli je ptákem přece velikým, nelze ho vídati tak často, jak by se dalo souditi, neboť se ukrývá při pátrání po kořisti ve vysoké trávě a teprv když je nasycen, vychází na volnou lysinu: aby tu několik hodin strávil ve sladkém klidu a rozjímání — trávě po skončených hodech. Je ostrážitý a plachý, neboť člověka asi dobře zná a ve všem číje nebezpečí. Prchá lí, tož činí tak jednak běžmo, jednak kus cesty letmo a opět po zemi ku předu kvapí a to nejraději jiným směrem. Kdož by si tu nepřipoměl našeho polního chřástala?

Při námluvách jest dříve samečkovi svéstí zápas o nevěstu, načež přikročí manželé ku založení vlastního krbu.

Hnízdo zakládají vždy skoro na hustém keři ve vršku, nebo také na nízkých osamělých stromech. Do základu snesou proutí, jež hlinou slepují a na tom pak je plochá jamka vystlaná chmýřím rostlinným, chlupy, peřím a j. měkkostmi. A takto pořízeného hnízda používají často po kolik let, neboť stavba sama svými každoročně přidělanými vrst-

vami to prozrazuje. Druhdy bývá v keři nebo stromě jako zarostlé, takže je větve a výhony obalují, prorůstají a zakrývají. Zde ptáci přenocují a zde vychovávají mladé. V okolí jeho nestrpí soupeřů, ale naproti tomu drobní ptáčci najímají si ve hnízdě jeho byt, jako vrabci ve hnízdech mnohých orlů nebo čápů.

V srpnu snáší ♀ 3–4 vejce zvící vajec husích, jen že kulatějších; jsou buď čistě bílá nebo rudě pokropená. Až za 6 neděl se líhnou z nich mláďata, jsouce oděna bělostným chmýřím. Ve hnízdě pobývají skoro půl léta, neboť z počátku jsou nadměrně slabá a nemožná a běhati jsou s to teprve za 5–6 měsíců a to ještě se mnoho staví místo na prsty — na paty. Dají se vychovati, ale dravčích choutek ani takto se nikdy nadobro nezbavují (Heuglin).

Pohybuje-li se, jest na něm viděti hrdého, důstojného, ale také půvabného a roztomilého ptáka, který se vši vážností patricijskou kráčí vzpřímen s hlavou a krkem vypjatým, zřídka jen rychleji se pohybuje. Letí-li, nézapře dravce, ačkoli závoditi by nikterak nemohl s orlem, supem nebo sokolem. Zpočátku jaksi obtížně vzletuje, až když je výše od země, letí snadně a pěkně a to daleko, táhna aniž by křídlo trochu zamával. Dlouhé běháky, jež mu umožňují v husté a dlouhé trávě chůzi, klade jako čáp nataženy na zad, krk vystřený či natažený má ku předu a nelze si ho tudíž s jiným dravcem ani zmásti. Také vyletuje někdy do značné výše (Brehm).

Živí se hlavně obojživelníky a plazy, ale ani jinými obratlovci nepohrdá, může-li se jich zmocniti, i hmyz bývá nezřídka jeho potravou. Spotřebuje potravy mnoho, takže dobře snese názvu nenasyta. Levaillant vyňal z vole ptáka zastřeleného 21 malých želv, 11 ještěrek a 3 hady, mimo množství kobylek a v žaludku shledal chuchvalce z kostí obratlovců, skořápek želvích a hmyzích křídel, vše patrně připraveno ku vydávení.

Heuglin se domnívá, že více řadí mezi teplotekrevní živočichy nežli hady, ale druzí pozorovatelé tvrdí opak toho; později i Heuglin se s nimi stotožňuje.

Vysokonohý dravec tento pouští se i do nejnebezpečnějších hadů a pronásleduje je, když se hledí zachrániti, nesmírně rychle, pokud je nedohoní. Brání-li se had — a to také zajisté činí — rozepne hadilov jedno křídlo na ochranu svých běháků jako štít a zároveň jím plazu neustále bije, při čemž prapodivně poskakuje a uskakuje. Manevr tento má patrně za účel hada unaviti, aby se jej snáze mohl zmocniti, roztržiti mu hlavu a buď po částech anebo celého najednou polknouti. Peří v týlu a na šiji při tom zvedá, čepejí, drápy uchvacuje tělo oběti a je-li ohrožován, ustupuje, aby opět vyčkal vhodné chvíle k útoku.

Drayson ujišťuje, že prý lovívá letmo, vrhaje se s výše na kořist, uletuje a opět útočí, až cíle dosáhne. Želvy stepní mocnými ranami pařatů rázem roztržuje (Heuglin). Celkem možno říci, že dosud málo

známo o životě hadilova, zprávy dosavadní jsou již staršího data a poměrně dosti kusé. I to dosud nelze s určitostí tvrdit, škodí-li mu případné uštknutí hadí či-li jest immunnim; ale hady jedovaté polyká bez rozpaků i s jedovými zuby.

Pro tuto svoji zálibu v hubení hadů je vážen na jihu Afriky a v Kapsku je přímo chráněn zákonem. Pokoušeli se jej zdomácněti na ostrově Martiniku, aby tam hubil především nebezpečné hady, kufie kopinaté, pravou metlu těchto ostrovů, ale nedařilo se to pro neblahé flinty, jinak by tu pták byl brzy uvykl.

Lov na hadilova je dosti nesnadný a namáhavý; nelze jej skoro nalézt ve vysoké trávě a k němu se dostatí ještě je nesnadnější. Nejspíš ještě to možno štvanicí na koni (Heuglin, Andersen), při čemž se pták tak unaví, že pak ani více letěti ani běžeti nemůže, až se stane kořistí lovcovou. Prvý cestovatel z obou uvedených jich dostal takto za dva dny šest.

Obsah I. dílu.

Systematický přehled řádů, čeledí, podčeledí, rodů, druhů a některých odrůd ptáků, o nichž pojednáno. *)

Strana	Strana
Všeobecný a stručný přehled	Bělořit černouchý (Sax. aurita, Tem.) . . . 21
ptáků I—XV	Bělořit strakatý (Sax. pleschanka, Lep.) . . . 21
O zpěvu a duševním nadání	Bělořit pouštní (Sax. deserti, Tem.) . . . 21
ptáků XV—XIX	Bělořit hnědý (Sax. leucura, Gm.) . . . 21
O původu ptactva, systemati-	4. rod: Cinclus, Bechstein. . . 23
ckém spořádání, jakož i o vě-	*Skorec vodní (Cinclus cinclus, L.) . . . 24
deckém názvosloví jeho . . . XIX—XXIII	*Skorec vod. sever. (Cinc. cinc. septen-
O měření ptáků XXIV—XXV	trionalis, Rehw. 24
Řád pěvoů (Oscines.) 1	*Skorec vod. obec. (Cincl. cinc. aquaticus,
I. čeleď: Pénicovití (Sylviidae) . . . 2	Bechst.) 24
I. podčeleď: Drozdovití (Turdinae) . . 3	*Skorec vod. jižní (Cincl. cinc. albicollis,
1. rod: Erithacus, Cuv. 3	Viell.) 24
*Slavík uherský (Erithacus philomela,	5. rod: Monticola, Boie 26
Bechst. 3	*Drozd skalní (Monticola saxatilis, L.) . . . 27
*Slavík obecný (Erithacus luscinius, L.) . . 5	Drozd modrý (Monticola cyaneus, L. . . 28
*Modráček (Erithacus suecicus, L.) . . . 8	6. rod: Turdus, Linné 29
*Modráček tundrový (Erit. suec. sue-	*Drozd obecný (Turdus musicus, L.) . . . 29
cicus, L.) 9	*Cvrčala (Turdus iliacus, L.) 32
*Modráček běloskrvný (Erit. suec. cyane-	*Brávník (Turdus viscivorus, L.) 33
culus, Wolf.) 9	*Kvíčala (Turdus pilaris, L.) 36
*Červenka (Erithacus rubecula, L.) . . . 11	*Drozd stěhovavý (Turdus migratorius, L.) . . 39
*Rehek zahradní (Erithacus phoenicu-	*Drozd plavý (Turdus obscurus, Gm.) . . . 40
rus, L.) 13	*Drozd černohrdlý (Turdus atrigularis,
*Rehek domácí (Erithacus titys, L.) . . . 15	Temm.) 40
*Rehek horský (Erithacus cauri, Ger.) . . 16	Drozd Naumannův (Turdus naumanni,
2. rod: Pratincola, Koch. 18	Temm.) 41
*Bramboraček černohlavý (Pratincola	Drozd rudokřídý (Turdus fuscatus, Pall.) . . 42
rubicola, L.) 18	Drozd rudokrký (Turdus ruficollis, Pall.) . . 42
*Bramboraček hnědý (Pratincola ru-	Drozd Pallasův (Turdus pallasi, Cab.) . . . 43
betra, L.) 19	Drozd Swainsonův (Turdus swainsoni,
3. rod: Saxicola, Bechstein. 20	Cab.) 43
*Bělořit obecný (Saxicola oenanthe, L.) . . 21	Drozd Wilsonův (Turdus fuscescens,
*Bělořit jižní (Sax. staphazina, L.) . . . 21	Steph.) 44
	*Kos obecný (Turdus merula, L.) 44

*) Hvězdičkou označené druhy a formy byly v Čechách pozorovány nebo uloveny (buď jako hnízdivci nebo občasní hosté).

	Strana		Strana
*Kos turecký (<i>Turdus torquatus</i> , L.)	48	4 rod: <i>Acrocephalus</i> , Naumann.	79
Kos turec. sever. (<i>Tur. torq. torquatus</i> , L.)	49	*Rákosník velký (<i>Acrocephalus arundinaceus</i> , L.)	79
*Kos tur. horský (<i>Tur. torq. alpestris</i> , Br.)	49	*Rákosník obecný (<i>Acrocephalus streperus</i> , Vieill.)	82
Kos tur. východ. (<i>Tur. torq. orientalis</i> , Seeb.)	49	*Rákosník bahní (<i>Acrocephalus palustris</i> , Bechst.)	83
7. rod: <i>Geocichla</i> , Temminck.	50	5. rod: <i>Calamodus</i> , Kaup.	85
*Drozd sibiřský (<i>Geocichla sibirica</i> , Pall.)	51	*Rákosník menší (<i>Calamodus schoenohanus</i> , L.)	85
Drozd hebkoperý (<i>Geocichla mollissima</i> , Blyth.)	51	*Rákosník vodní (<i>Calamodus aquaticus</i> , Gm.)	88
Drozd měňavý (<i>Geocichla varia</i> , Pall.)	52	6. rod: <i>Locustella</i> , Kaup.	89
Drozd horský (<i>Geocichla dauma</i> , Lath.)	52	*Rákosník zelený (<i>Locustella naevia</i> , Bodd.)	89
Drozd karolinský (<i>Mimus carolinensis</i> , L.)	53	*Rákosník říční (<i>Locustella fluviatilis</i> , M. et W.)	90
Drozd hnědý (<i>Harporhynchus rufus</i> , L.)	53	Rákosník slavíkový (<i>Locustella luscinioides</i> , Sav.)	92
II. podčeď: <i>Pénice</i> (<i>Sylvinae</i>)	53	Rákosník žíhaný (<i>Loc. lanceolata</i> , Temm.)	93
1. rod: <i>Sylvia</i> , Klein	54	Rákosník pruhovaný (<i>Loc. certhiola</i> , Poll.)	93
*Pénice vlaská (<i>Sylvia nisoria</i> , Bechst.)	54	Rákosník hnědý (<i>Luciniola fuscata</i> , Blyth.)	93
*Černohlávek (<i>Sylvia atricapilla</i> , L.)	56	Rákosník tmavý (<i>Lusc. melanopogon</i> , Temm.)	93
*Pénice slavíková (<i>Sylvia simplex</i> , Lath.)	58	Rákosník Cettiův (<i>Cettia cetti</i> , Marm.)	93
*Pénice popelavá (<i>Sylvia sylvia</i> , L.)	60	II. čeleď: <i>Krátkokřídlí</i> (<i>Timalidae</i>)	93
*Pénice pokřovní (<i>Sylvia curruca</i> , L.)	62	I. podčeď: <i>Rákosníci pokřovní</i> (<i>Cisticolinae</i>)	93
Pénice mistrovská (<i>Sylvia orfea</i> , Temm.)	63	1. rod: <i>Cisticola</i> , Kaup.	94
Pénice bělohrdlá (<i>Sylvia melanocephala</i> , Gm.)	64	Rákosník cistový (<i>Cisticola cisticola</i> , Temm.)	94
Pénice vousatá (<i>Sylvia subalpina</i> , Bonelli.)	65	II. podčeď: <i>Střizlice</i> (<i>Troglodytinae</i>)	94
Pénice provencská (<i>Sylvia undata</i> , Bodd.)	65	1. rod: <i>Anorthura</i> , Rennie.	94
III. podčeď: <i>Pénice horské</i> (<i>Accentorinae</i>)	66	*Střizlik (<i>Anorthura troglodytes</i> , L.)	94
1. rod: <i>Accentor</i> , Bechstein	66	III. čeleď: <i>Sýkory</i> (<i>Paridae</i>)	97
*Pénice modrá (<i>Accentor modularis</i> , L.)	66	I. podčeď: <i>Králičkové</i> (<i>Regulinae</i>)	97
Pénice horská (<i>Accentor montanellus</i> , Pall.)	68	1. rod: <i>Regulus</i> Koch.	98
Pénice podhorní (<i>Accentor collaris</i> , Scop.)	68	*Králíček obecný (<i>Regulus regulus</i> , L.)	98
2. rod: <i>Hypolais</i> , Brehm.	70	*Králíček ohnivý (<i>Regulus ignicapillus</i> , Temm.)	100
*Sedmhlásek (<i>Hypolais philomela</i> , L.)	70	II. podčeď: <i>Sýkory</i> (<i>Parinae</i>)	101
Sedmhlásek řecký (<i>Hyp. pallida</i> , Ehr.)	72	1. rod: <i>Parus</i> , Linné	101
Sedmhlásek olivní (<i>Hyp. olivetorum</i> , Strick.)	72	*Sýkora koňadra (<i>Parus major</i> , L.)	101
Sedmhlásek švitořivý (<i>Hyp. polyglotta</i> , Vieill.)	72	*Uhelník (<i>Parus ater</i> , L.)	105
Sedmhlásek menší (<i>Hyp. salicaria</i> , Pall.)	72	*Parukátka (<i>Parus cristatus</i> , L.)	106
3. rod: <i>Phylloscopus</i> , Boie	72	*Babka obecná (<i>Parus communis</i> , Bald.)	108
*Sýkavka (<i>Phylloscopus sibilator</i> , Bechst.)	72	Babka horní (<i>Parus montanus</i> , Bald.)	110
*Budníček horní (<i>Phylloscopus bonelli</i> , Vieill.)	74	*Babka severní (<i>Parus borealis</i> , Selys.)	111
*Budníček větší (<i>Phylloscopus trochilus</i> , L.)	75	Babka laponská (<i>Parus cinctus</i> , Bodd.)	111
*Budníček menší (<i>Phylloscopus rufus</i> , Bechst.)	76	Babka temná (<i>Parus lugubris</i> , Natt.)	112
Pruhlávek Pallasův (<i>Phylloscopus proregulus</i> , Pall.)	78	*Modřinka (<i>Parus coerules</i> , L.)	112
Pruhlávek skromný (<i>Phyllonopus superciliosus</i> , Gmel.)	78	Modřinka ruská (<i>Parus pleskei</i> , Cab.)	114
		*Modřinka sibiřská (<i>Parus cyanus</i> , Pall.)	115

2. rod: <i>Aegithalus</i> , Herrm.	116
*Mlynářik (<i>Aegithalus caudatus</i> , L.	116
*Mlynářik růžový (<i>Aegit. caudatus vagans</i> , Lath.)	116
3. rod: <i>Panurus</i> , Koch.	118
*Šýkora vousatá (<i>Panurus biarmicus</i> , L.)	118
4. rod: <i>Remizus</i> , Stejn.	120
*Moudivláček (<i>Remizus pendulinus</i> , L.)	120
IV. čeleď: Brhlci (<i>Sittidae</i>)	121
1. rod: <i>Sitta</i> , Linné	122
*Brhlík obecný (<i>Sitta europaea</i> , L.)	122
Brhlík syrský (<i>Sitta neumayeri</i> , Mich.)	124
V. čeleď: Šoupálkové (<i>Certhiidae</i>)	125
1. rod: <i>Certhia</i> , Linné	125
*Šoupálek obecný (<i>Certhia familiaris</i> , L.)	125
*Šoupálek krátkoprstý (<i>Cert. brachydactyla</i> , Br.)	126
2. rod: <i>Tichodroma</i> , Illiger.	127
*Šoupálek zední (<i>Tichodroma muraria</i> , L.)	127
VI. čeleď: Konipasí (<i>Motacillidae</i>)	129
1. rod: <i>Motacilla</i> , Linné	130
*Konipas bílý (<i>Motacilla alba</i> , L.)	130
Konipas černý (<i>Motacilla lugubris</i> , Temm.)	132
*Konipas horní (<i>Motacilla boarula</i> , L.)	132
2. rod: <i>Budytes</i> , Cuvier	134
*Konipas žlutý (<i>Budytes flavus</i> , L.)	134
Konipas černohlavý (<i>Bud. melanocephalus</i> Licht.)	135
Konipas bělobrvý (<i>Bud. mel. paradoxus</i> , Brehm.)	135
Konipas žlutobrvý (<i>Bud. mel. xanthophrys</i> Sharpe)	135
Konipas citronový (<i>Bud. campestris</i> Pall.)	137
Konipas žlutohlavý (<i>Bud. citreolus</i> , Pall.)	137
Konipas čínský (<i>Bud. taivanus</i> , Swinh.)	138
Konipas bělohlavý (<i>Budytes leucocephalus</i> , Przw.)	138
3. rod: <i>Anthus</i> , Bechstein	138
*Linduska luční (<i>Anthus pratensis</i> , L.)	138
*Linduska rudokrká (<i>Anthus cervinus</i> , Pall.)	140
*Linduska lesní (<i>Anthus trivialis</i> , L.)	141
Linduska velká (<i>Anthus richardi</i> , Vicill.)	143
*Linduska rolní (<i>Anthus campestris</i> , L.)	143
*Linduska vodní (<i>Anthus spioletta</i> , L.)	145
Linduska temná (<i>Anthus obscurus</i> , Penn.)	147
VII. čeleď: Skřivani (<i>Alaudidae</i>)	147
1. rod: <i>Otocorys</i> , Bonaparte	147
*Skřivan podhorní (<i>Otocorys alpestris</i> , L.)	147
2. rod: <i>Melanocorypha</i> , Boie	149
Skřivan kalandra (<i>Melanocorypha calandra</i> , L.)	149

Skřivan černý (<i>Melanocorypha yellowensis</i> , Forster)	150
Skřivan sibiřský (<i>Melanocorypha sibirica</i> , Gm.)	151
3. rod: <i>Calandrella</i> , Kaup.	151
Skřivan krátkoprstý (<i>Calandrella brachydactyla</i> , Leis.)	152
Skřivan Pallasův (<i>Cal. pispoletta</i> , Pall.)	152
4. rod: <i>Alauda</i> Linné	153
*Skřivan polní (<i>Alauda arvensis</i> , L.)	153
5. rod: <i>Lullula</i> , Kaup.	157
*Skřivan lesní (<i>Lullula arborea</i> , L.)	157
6. rod: <i>Galerida</i> , Boie.	159
*Chocholouš (<i>Galerida cristata</i> , L.)	159
Chocholouš vavřínový (<i>Gal. crist. theclae</i> Brehm.)	160
Chocholouš velký (<i>Gal. crist. magna</i> , Hume.)	160
VIII. čeleď: Pěnkavy (<i>Fringillidae</i>)	163
1. podčeleď: Strnadi (<i>Emberizinae</i>)	163
1. rod: <i>Calcarius</i> , Bechstein	164
*Strnad laponský (<i>Calc. lapponicus</i> , L.)	164
2. rod: <i>Plectrophenax</i> , Stejneger	165
*Strnad sněžný (<i>Plectrophenax nivalis</i> , L.)	165
3. rod: <i>Miliaria</i> , Chr. L. Brehm.	167
*Strnad luční či propáska (<i>Miliaria calandra</i> , L.)	167
4. rod: <i>Emberiza</i> , Linné	169
*Strnad černohlavý (<i>Emberiza melanocephala</i> , Scop.)	169
Strnad ruský (<i>Emberiza aureola</i> , Pall.)	170
*Strnad obecný (<i>Emberiza citrinella</i> , L.)	171
*Strnad cvrčivý (<i>Emberiza cirrus</i> , L.)	174
*Strnad zahradní (<i>Emberiza hortulana</i> , L.)	175
*Strnad cia (<i>Emberiza cia</i> , L.)	178
Strnad sedokrký (<i>Emb. caesia</i> , Kretsch.)	179
*Strnad sibiřský (<i>Emb. leucocephala</i> , Gmel.)	179
Strnad hnědohrdlý (<i>Emb. luteola</i> , Spar.)	180
Strnad žlutohravý (<i>Emb. chrysophrys</i> , Pall.)	181
Strnad malinký (<i>Emberiza pusilla</i> , Pall.)	181
Strnad rolní (<i>Emberiza rustica</i> , Pall.)	182
*Strnad rákosní (<i>Emb. schoeniclus</i> , L.)	182
Strnad rák. tlustozobý (<i>Emberiza schoenopyrrhuloides</i> , Pall.)	183
Strnad rák. prošť. (<i>Emb. schoen. intermedia</i> , Mich.)	183
II. podčeleď: Hýloviti (<i>Pyrrhulinae</i>)	185
1. rod: <i>Loxia</i> , Linné	185
*Křivka bavorská (<i>Loxia pityopsittacus</i> , Bech.)	185
*Křivka obecná (<i>Loxia curvirostra</i> , L.)	188
*Křivka bělokřídla (<i>Loxia bifasciata</i> , Brehm.)	190

	Strana		Strana
2. rod: <i>Pinicola</i> , Vieillot . . .	191	Tangara sedmibarbá, L.) . . .	260
*Hýl ořešník (<i>Pinicola enucleator</i> , L.) . . .	191	Lesnáček zelený (<i>Dendroica virens</i> , Gm.) . . .	261
3. rod: <i>Carpodacus</i> , Kaup. . .	192	IX. čeleď: Špačkové (Sturnidae) . . .	261
Hýl růžový (<i>Carpodacus roseus</i> , Pall.) . . .	193	1. rod: <i>Sturnus</i> , Linné . . .	262
*Hýl rudý (<i>Carpodacus erythrinus</i> , Pall.) . . .	193	*Špaček obecný (<i>Sturnus vulgaris</i> , L.) . . .	262
4. rod: <i>Uragus</i> , Keys. et. Blas. . .	195	Špaček černý (<i>Sturnus unicolor</i> , Marm.) . . .	268
Hýl sibiřský (<i>Uragus sibiricus</i> , Pall.) . . .	195	2. rod: <i>Pastor</i> , Temminck. . .	269
5. rod: <i>Pyrrhula</i> , Briss. . .	195	*Špaček růžový (<i>Pastor roseus</i> , L.) . . .	269
*Hýl severní (<i>Pyrrhula pyrrhula</i> , L.) . . .	196	X. čeleď: Žluvy (Oriolidae) . . .	273
*Hýl obecný (<i>Pyrrhula europaea</i> , L.) . . .	196	1. rod: <i>Oriolus</i> , Linné. . .	273
6. rod: <i>Serinus</i> , Koch. . .	200	*Žluva (<i>Oriolus oriolus</i> , L.) . . .	273
*Zvonohlik (<i>Serinus hortulanus</i> , L.) . . .	200	XI. čeleď: Havranovití (Corvidae) . . .	277
Zvonohlik syříský (<i>Serinus canonicus</i> , Bon.) . . .	201	1. podčeleď: Havrani skalní (<i>Pyrrhocoracinae</i>) . . .	278
Zvonohlik ruský (<i>Serinus pusillus</i> , Pall.) . . .	201	1. rod: <i>Pyrrhocorax</i> , Vieillot . . .	278
Kanár divoký (<i>Serinus canarius</i> , L.) . . .	204	Kavče žvatlavé (<i>Pyrrhocorax graculus</i> , L.) . . .	278
7. rod: <i>Chrysomitris</i> , Boie . . .	210	Kavče podhorní (<i>Pyrrh. pyrrhocorax</i> , L.) . . .	280
Čížek citronový (<i>Chrys. citrinellus</i> , L.) . . .	210	II. podčeleď: Havrani stromoví (Garulinae) . . .	282
*Čížek obecný (<i>Chrysomitris spinus</i> , L.) . . .	212	1. rod: <i>Nucifraga</i> , Brisson. . .	282
8. rod: <i>Acanthis</i> Bonaparte . . .	216	*Ořešník (<i>Nucifraga caryocatactes</i> , L.) . . .	282
*Jirice (konopka) obecná (<i>Acanthis canabina</i> , L.) . . .	216	*Ořešník štihlózobý (<i>Nuc. car. macro-rhynchus</i> , Br.) . . .	283
*Jirice horní (<i>Acanthis flavirostris</i> , L.) . . .	219	Ořešník alpský (<i>Nuc. car. relicus</i> , Reich.) . . .	283
*Čečetka obecná (<i>Acanthis linaria</i> , L.) . . .	221	2. rod: <i>Garrulus</i> , Brisson. . .	286
9. rod: <i>Carduelis</i> , Brisson . . .	223	*Sojka obecná (<i>Garrulus glandarius</i> , L.) . . .	287
*Stehlík (<i>Carduelis carduelis</i> , L.) . . .	223	Sojka japonská (<i>Gar. gland. japonicus</i> , Schl.) . . .	287
Stehlík větší (<i>Car. card. major</i> , Tacz.) . . .	224	Sojka sardinská (<i>Gar. gland. ichmesa</i> , Klein.) . . .	287
*Stehlík bělokříký (<i>Car. card. albigularis</i> , Mad.) . . .	224	Sojka sibiřská (<i>Gar. brandti</i> , Eversm.) . . .	287
Stehlík malý (<i>Car. card. parva</i> , Tsch.) . . .	224	Sojka černohlavá (<i>Gar. melanocephalus</i> , Géne.) . . .	287
10. rod: <i>Chloris</i> , Cuvier. . .	227	Sojka menší (<i>Gar. minor</i> , Verr.) . . .	287
*Zvonek (<i>Chloris chloris</i> , L.) . . .	227	3. rod: <i>Perisoreus</i> , Bonaparte . . .	291
Zvonek sibiřský (<i>Chloris sinica</i> , L.) . . .	228	Sojka zlověstná (<i>Perisoreus infaustus</i> , L.) . . .	291
III. podčeleď: Pěnkavy pravé (Fringilinae) . . .	231	4. rod: <i>Cyanopoli</i> , Bonaparte . . .	292
1. rod: <i>Fringilla</i> , Linné . . .	231	Straka modrá (<i>Cyanopoli cocki</i> , Bon.) . . .	292
*Pěnkava obecná (<i>Fringilla coelebs</i> , L.) . . .	231	III. podčeleď: Havrani praví (Corvinae) . . .	293
*Jíkavec (<i>Fringilla montifringilla</i> , L.) . . .	236	1. rod: <i>Pica</i> , Brisson . . .	293
*Pěnkava podhorní (<i>Fringilla nivalis</i> , L.) . . .	238	*Straka obecná (<i>Pica pica</i> , L.) . . .	293
2. rod: <i>Passer</i> , Brisson . . .	240	2. rod: <i>Colaeus</i> , Kaup. . .	297
*Vrabec domácí (<i>Passer domesticus</i> , L.) . . .	240	*Kavka (<i>Colaeus monedula</i> , L.) . . .	297
Vrabec španělský (<i>Pas. hispaniolensis</i> , Temm.) . . .	240	3. rod: <i>Corvus</i> , Linné . . .	301
Vrabec italský (<i>Pas. italiae</i> , Vieill.) . . .	241	*Havran polní (<i>Corvus frugilegus</i> , L.) . . .	301
*Oupolník (<i>Passer montanus</i> , L.) . . .	246	*Vrána černá (<i>Corvus corone</i> , L.) . . .	306
Vrabec žlutokříký (<i>Passer petronius</i> , L.) . . .	249	*Vrána popelavá (<i>Corvus cornix</i> , L.) . . .	309
3. rod: <i>Coccothraustes</i> , Brisson . . .	251	*Krkavec (<i>Corvus corax</i> , L.) . . .	313
*Dlask (<i>Coccothraustes coccothraustes</i> , L.) . . .	251	XII. čeleď: Tuhýci (Laniidae) . . .	317
Kardinal červený (<i>Cardinalis virginianus</i> , Bris.) . . .	255	1. rod: <i>Lanius excubitor</i> , L.) . . .	318
Rýžovník (<i>Spermestes oryzivora</i> , L.) . . .	256	*Tuhýk velký (<i>Lanius excubitor</i> , L.) . . .	318
Týgříček (<i>Aegintha amandava</i> , L.) . . .	257	*Tuhýk sibiřský (<i>Pallasův</i> Lan. exub. major, Pall.) . . .	318
Vdova rajska (<i>Vidua paradisaea</i> , L.) . . .	259		

	Strana		Strana
Tuhýk Homeyerův (Lan. exub. homeyeri, Cab.)	319	II. čeleď: Lelkové (Caprimulgidae)	372
Tuhýk jižní (Lanius meridionalis, Temm.)	321	1. rod: Caprimulgus, Linné	372
*Tuhýk menší (Lanius minor, L.)	322	*Lelek kozodoj (Caprim. europaeus, L.)	373
*Tuhýk rudohlavý (Lanius senator, L.)	324	Lelek rudokrký (Caprimulgus ruficollis Temm.)	376
*Tuhýk obecný (Lanius collurio, L.)	326	Lelek egyptský (Caprimulgus aegypticus, Licht.)	377
XIII. čeleď: Brkoslavové (Bombycillidae)	332	III. čeleď: Kolibříci (Trochilidae)	377
1. rod: Bombycilla, Vieillot	332	Kolibřík topasový (Topaza pella, aut.)	378
*Brkoslav (Bombycilla garrula, L.)	333	Skřitek ozdobný (Lophornis ornata, C.)	378
XIV. čeleď: Lejskové (Muscicapidae)	336	Skřitek dvojhlavý (Heliactinurus cornutus, Rchb.)	379
1. rod: Muscicapula Linné	337	Silfa vlajková (Steganurus underwoodi)	379
*Lejskek sedý (Muscicapula grisola, L.)	337	Kolibřík Saphin (Spharganurus sapho)	379
*Lejskek černohlavý (Muscicapula atricapilla, L.)	339	Rád krátkonohých (Brachypodes = Insectores)	384
*Lejskek bělokřký (Muscicapula collaris, Bechst.)	341	I. čeleď: Dudkové (Upupidae)	384
*Lejskek malý (Muscicapula parva, Bechst.)	342	1. rod: Upupa, Linné	384
XV. čeleď: Vlaštovky (Hirundinidae)	345	*Dudek (Upupa epops, L.)	385
1. rod: Hirundo, Linné	346	Dudek somalský (Upupa somalensis, Salv.)	385
*Vlaštovka obecná (Hirundo rustica, L.)	346	Dudek indický (Upupa indica, Hodg.)	385
*Vlaštovka rudá (Hir. rust. savignii, Steph.)	346	Dudek jihoafrický (Up. africana, Bechst.)	385
Vlaštovka skalní (Hirundo rufula, Temm.)	351	Dudek madagaskarský (Upupa marginata, Bon.)	385
2. rod: Chelidonaria, Reichenow	352	II. čeleď: Mandelíci (Coraciidae)	391
*Jitřicek (Chelidonaria urbica, L.)	352	1. rod: Coracias, Linné	391
3. rod: Biblis, Lesson.	354	*Mandelík (Coracias garrula, L.)	392
Břehule skalní (Biblis rupestris, Scop.)	355	III. čeleď: Vlhy (Meropidae)	395
4. rod: Clivicola, Forster	356	1. rod: Merops, Linné	396
*Břehule obecná (Clivicola riparia, L.)	356	*Vlha (Merops apiaster, L.)	396
Čeleď: Perochvostů (Cotingidae)	358	Vlha egyptská (Merops aegypticus, Forsk.)	396
1. podčeleď: Skalňáci (Rupicolinae, L.)	358	IV. čeleď: Lednáčkové (Alcedinidae)	398
1. rod: Rupicola, Linné	358	1. rod: Alcedo, Linné	399
Skalňák pomorančový (Rupic. crocea, L.)	358	*Lednáček (Alcedo ispida, L.)	399
II. podčeleď: Volatci (Gymnoderinae)	360	2. rod: Ceryle, Boie	403
1. rod: Chasmorhynchus, Temm.	360	Lednáček jižní (Ceryle rudis, L.)	403
Zvonovec bílý (Chasmorhynchus nudicollis, Vieill.)	360	3. rod: Halcyon, Swaison	403
Čeleď: Velechvosti (Menuridae)	361	Lednáček smyrnenský (Halcyon smyrnensis, L.)	404
Velechvost nádherný (Menura superba, Gould.)	362	V. čeleď: Kukačkovití (Cuculidae)	404
Rád svišťounů (Strisores)	364	1. rod: Cuculus, Linné	404
1. čeleď: Rorýsi (Cypselidae)	364	*Kukačka (Cuculus canorus, L.)	405
1. rod: Apus, Scopoli	365	2. rod: Coccyzus, Gloger	419
*Rorýs obecný (Apus apus, L.)	365	Kukačka jižní (Coccyzus glandarius, L.)	420
*Rorýs alpský (Apus melba, L.)	369	Čeleď: Tukani (Ramphastidae)	421
Rorýs ostroocasý (Chaetura caudacuta, Latl.)	372	Tukan veliký (Ramphastus toco, L.)	421
		Čeleď: Hlodozobců (Trogonidae)	423
		1. rod: Trogon, Levaill.	423
		Narina (Trogon narina, Lev.)	423

	Strana		Strana
Čeleď: Zoborožci (Bucerotidae)	424	2. rod: Surnia, Duméril	478
1. rod: Dichoceros, L.	424	*Sova krahuj (Surnia ulula, L.)	478
Dvojzoborožec (Buceros bicornis, L.)	424	3. rod: Syrnum, Savigny	481
Rád křikavou (Vulviores)	426	*Sova bělavá (Syrnum uralense, Pall.)	481
I. čeleď: Papouškové krátkoocasí (Psittacinae)	426	Sova laponská (Syr. lapponicum, Sparr.)	484
Papoušek sedý či jako (Psittacus erithacus, L.)	427	*Sova obecná (Syrnum aluco, L.)	485
Papoušek amazonský (Psitt. aestivus, Lath.)	429	4. rod: Nyctala, Brehm.	489
II. čeleď: Kakaduové (Plectolophinae)	431	*Sýc roushák (Nyctala tengmalmi, Gmel.)	489
Kakadu přilbový (Calyptorhynchus galcatus, Lath.)	432	5. rod: Athene, Boie.	491
III. čeleď: Papouškové dlouhoocasí (Sittace)	433	*Sýc obecný (Athene noctua, Retz.)	491
Arakanga (Sittace coccinea Richw.)	434	6. rod: Glaucidium, Savigny	493
Ararauma (Sittace coerulea, Gm.)	435	*Sýc nejmenší (Glaucid. passerinum, L.)	494
1. podčeleď: Papouškové klínocací (Conurus)	435	III. čeleď: Sovy ušaté (Bubonidae)	496
Papoušek karolinský (Conurus carolinensis, L.)	436	1. rod: Bubo, Cuvier.	496
Papoušek vlnitý (Melopsittacus undulatus, Shaw.)	437	*Výr (Bubo bubo, L.)	496
Rád datlovitých (šplhavou) (Scansores)	440	2. rod: Asio, Brisson	503
I. čeleď: Krutihlavové (slidiči) (Jynidae)	440	*Kalous (Asio otus L.)	503
1. rod: Jynx, Linné	440	*Pustovka (Asio accipitrinus, Pall.)	505
*Krutihlav (Jynx torquilla, L.)	441	3. rod: Pisorhina, Kaup.	508
II. čeleď: Datlové pravi (Picidae)	444	*Výreček (Pisorhina scops, L.)	508
1. rod: Dryocopus, Boie	449	Rád dravou denních (Raptatores)	512
*Datel černý (Dryocopus martius, L.)	449	I. čeleď: Supové (Vulturidae)	516
Datel knížecí (Dryocopus principalis, L.)	453	1. rod: Neophron, Savi.	516
Datel červenohlavý (Melanerpes erythrocephalus, L.)	453	Sup mrchožrout (Neoph. percnopterus, L.)	517
2. rod: Dendrocopus, Koch.	454	2. rod: Gyps, Savi.	518
*Datel bělohrbetý (Dendrocopus leucotus, Bechst.)	454	*Sup bělohlavý (Gyps fulvus, Gmel.)	519
*Datel velký (Dendrocopus major, L.)	456	3. rod: Vultur, Brisson	522
*Datel prostřední (Dendroc. medius, L.)	458	*Sup hnědý (Vultur monachus, L.)	522
*Datel malý (Dendrocopus minor, L.)	460	II. čeleď: Supové Nového Světa (Cathartidae)	525
3. rod: Picoides, Lacépède.	462	1. rod: Sarcorhampus, Linné	525
*Datel tříprstý (Picoides tridactylus, L.)	462	Kondor americký (Sarcorhampus. gryphus, L.)	525
4. rod: Picus, Linné	465	Kondor kalifornský (Sarc. californicus, L.)	526
*Žluna zelená (Picus viridis, Gm.)	465	Kondor královský (Sarcor. papa, L.)	529
*Žluna sedá (Picus canus, Gm.)	467	III. čeleď: Orlosupové (Gypaetidae)	530
Rád sov (Striges)	470	1. rod: Gypaetus, Storr.	530
I. čeleď: Sovy závojové (Strigidae)	473	Orlosup bradatý (Gypaetus barbatus, L.)	530
1. rod: Strix, Linné	473	IV. čeleď: Sokolovití (Falconidae)	535
*Sova pálená (Strix flammea, L.)	473	I. podčeleď: Buteoninae	535
II. čeleď: Sýcové (Ululidae)	476	1. rod: Aquila, Brisson.	535
1. rod: Nyctea, Stephenson	476	*Orel skalní či zlatý (Aquila chrysaetus, L.)	536
*Sova sněžná (Nyctea nyctea, L.)	476	*Orel královský (Aquila melanaetus, L.)	541
		Orel stepní (Aquila orientalis, Cab.)	544
		*Orel klektavý (Aquila clanga, Pall.)	546
		*Orel křiklavý (Aquila pomarina, Ch.L.Br.)	547
		2. rod: Nisaetus, Hodgson.	551
		*Orel nejmenší (Nisaetus pennatus, Gm.)	551
		*Orel Bonelliův (Nis. fasciatus, Vieill.)	553
		3. rod: Haliaetus Savigny.	555
		*Orel mořský (Haliaetus albicilla, L.)	556

	Strana		Strana
4. rod: <i>Circaetus</i> , Vieillot.	561	*Sokol stěhovavý (<i>F. peregrinus</i> , Tunst.)	599
*Orel krátkoprstý (<i>Circaetus gallicus</i> , Gm.)	561	*Ostříž obecný (<i>Falco subbuteo</i> , L.)	606
5. rod: <i>Archibuteo</i> , Brehm.	564	Ostříž jižní (<i>Falco elenora</i> , Gén.)	611
*Káně rousná (<i>Archibuteo lagopus</i> , Brün.)	564	*Dřemlík (<i>Falco aesalon</i> , Tunst.)	612
6. rod: <i>Buteo</i> , Cuvier.	567	2. rod: <i>Cerchneis</i> , Boje. (<i>Tinunculus</i> , Vieill)	615
*Káně lesní čili myšilov (<i>Buteo buteo</i> , L.)	567	*Postolka rudonohá (<i>Cerchneis vesper-tinus</i> , L.)	615
*Káně stepní (<i>Buteo desertorum</i> , Daud.)	568	*Postolka jižní (<i>Cerchneis</i> naumanni, Fleisch.)	618
Káně rezavá (<i>Buteo zimmermannae</i> , Eurok.)	569	*Postolka obecná (<i>Cerch. tinunculus</i> , L.)	620
*Bělochvost (<i>Buteo ferox</i> , Gm.)	570	III. podčeleď: Jestřábi (<i>Accipitrinae</i>)	624
7. rod: <i>Pernis</i> , Cuvier	575	1. rod: <i>Astur</i> , Lacépède.	625
*Včelojed (<i>Pernis apivorus</i> , L.)	575	*Jestřáb (<i>Astur palumbarius</i> , L.)	625
8. rod: <i>Pandion</i> , Savigny.	579	Jestřáb krátkoprstý (<i>Astur brevipes</i> , Sev.)	633
*Orel říční (<i>Pandion haliaetus</i> , L.)	579	2. rod: <i>Accipiter</i> Brisson.	634
9. rod: <i>Milvus</i> , Brisson	583	*Krahujec (<i>Accipiter nisus</i> , L.)	635
*Luňák červený (<i>Milvus milvus</i> , L.)	584	3. rod: <i>Circus</i> , Lacépède.	641
*Luňák hnědý (<i>Milvus korschun</i> , Gm.)	587	*Pochop (<i>Circus aeruginosus</i> , L.)	642
10. rod: <i>Elanus</i> , Savigny.	590	*Pílich obecný (<i>Circus cyaneus</i> , L.)	645
Luňák šedý (<i>Elanus coeruleus</i> , Desf.)	590	*Moták jižní (<i>Circus macrurus</i> , Gm.)	648
II. podčeleď: Sokolovití (<i>Falconinae</i>)	591	*Moták obecný (<i>Circus pygargus</i> , L.)	650
1. rod: <i>Falco</i> , Linné.	591	4. rod: <i>Supi jestřábovití</i> (<i>Sag-gitarinae</i>)	653
Sokol norský (<i>Falco gyrfalco</i> , L.)	592	Hadilov pisav (<i>Gypegeranus serpenta-rius</i> , L.)	653
Sokol lovecký (<i>Falco gyrfalco islandus</i> , Brunn.)	595		
*Raroh velký (<i>Falco sacer</i> , Gm.)	596		
*Raroh malý (<i>Falco feldeggii</i> , Schl.)	597		

Upozornění.

K části nákladu Kněžourkova Velkého přírodopisu ptáků bylo pořízeno nových 25 barvotiskových tabulek. Původních, méně dokonalých tabulek bylo 30 a proto se odvolání v textu neshoduje s novými tabulkami. Musí se tudíž zjišťovati jednotliví ptáci jen dle jmenného rejstříku, který je přiložen.

Nakladatelství I. L. KOBER v Praze.

Abecední seznam

jmen ptáků znázorněných na barevných tabulích (číslo prvé jest číslem tabule, číslo druhé event. třetí značí číslo vyobrazení na tabuli).

Babka obecná	14...4	Hvízdák	25...4	Křepelka	17...4
Babka horní	11...7			Kukačka obecná	5...1
Bekasina - sluka otavní	18...7	Chaluha obecná	23...1	Kulík bledý	21...3
Bě ořít	9...3	Chaluha velká	23...2	Kulík hnědý	21...5
Bělořit jižní	9...4			Kulík mořský	21...8
Bramborníček černohlavý		Ibis hnědý	20...2	Kulík obecný	21...4
	9...5			Kulík pisečný	21...6
Bramborníček hnědohrdlý		Jeřáb	19...6	Kulík říční	21...7
	9...6	Jestřáb	1...1		
Brhlík	11...3	Jikavec	8...7	Labuť velká	24...4
Brkoslav	6...1	Jiřice horská	10...4	Labuť zpěvná	24...3
Břehouš černoocasý	19...1			Lejsek bělokrký	6...5
Břehouš rudý	19...2	Kachna divoká	25...8	Lejsek černohlavý	6...3, 4
Březňáčka (kachna)	25...8	Kachna lední	25...1	Lejsek malý	6...6
Bukač noční	20...5	Kačous	4...2	Lejsek šedý	6...2
Bukač velký	20...6	Káně hadilov	1...4	Ležák	18...3
Buňák lední	22...6	Káně myšilov	1...5	Lžicák	25...2
Buňák malý	22...7	Káně rousňák	1...6		
		Kavče žvatlavé	7...1	Mlynařík-sýkora	14...7
Čáp bílý	20...3	Kavče podhorní	7...2	Mlynařík růžový	14...8
Čáp černý	20...4	Koliha malá	19...3	Modrák	16...4, 5
Čečetka obecná	10...5	Koňpík	20...1	Modřinka	14...2
Červenka	16...3	Konopka	10...3	Modřinka sibiřská	14...6
Čírka modrá	25...6	Konopka horská-Jiřice	10...4	Morčák malý	24...7
Čírka obecná	25...7	Koňadra	14...1	Morčák prostřední	24...6
Čížek obecný	10...6	Kopřivka	25...3	Morčák velký	24...5
Čížek citronový	10...7	Kormorán	24...1	Moták obecný	2...5
		Koroptev	17...1	Moták jižní	2...6
Dátek černý	5...3	Kozlík	18...3	Moudiváček	11...6
Dlask	8...5				
Drop malý	19...5	Krahulec	1...2, 3	Orebice řecká	17...2
Drop velký	19...4	Králíček obecný	11...4	Orebice rudá	17...3
Drozd modrý	9...1	Králíček ohnivý	11...5	Orl krátkoprstý	1...4
Drozd skalní	9...2	Krutihlav	5...2		

Ostralka	25—5	Roháč černokrký	22—4	Šoupálek krátkoprstý	11—2
Ostriž	3 3	Roháč rudokrký	22—2	Šoupálek zední	11—1
Oupolník	8—3	Roháč velký	22—1	Špaček černý	7—4
		Roháč žltorohý	22—3	Špaček obecný	7—3
				Špaček růžový	7—5
Parukářka-sýkora	14—5	Sedmihlásek	15—7		
Pěnice modrá	13—4	Skorec	13—3	Terej bílý	24—2
Pěnice podhorní	13—5	Slavík obecný	16—6	Tetřev	17—5, 6
Pěnice zahradní	13—7	Slavík uherský	16—7		
Pěnice vlášská	13—6	Sluka lesní	18—9		
Pěnkava obecná	8—6	Sluka otavni	18—7	Uhelníček	14—3
Pěnkava podhorní	10—1	Sluka střední	18—6	Ustříčnick malý	21—2
Pilich obecný	2, 3, 4	Sněhule-strnad sněžní	12—1	Ustříčnick obecný	21—1
Pochop	2—1, 2	Sokol lovecký	3—1		
Poštolka obecná	3—5, 6	Sokol stěhovavý	3—2	Včelojed	1—7
Poštolka rudonohá	3—4, 7	Sova bělavá	4—4	Vodouš bahenní	18—5
Potápka	22—5	Sova obecná	4—5	Vodouš kropenatý	18—4
Propáska	12—4	Sova sněžní	4—6	Vodouš rudonohý	18—1
Pustovka	4—3	Stehlík	10—8	Vodouš šedý	18—3
		Strnad	12—5	Vodouš tmavý	18—2
		Strnad cvrčivý	12—6	Vrabec domácí	8—1, 2
Racek boufni	23—4	Strnad laponský	12—2	Vrabec polní	8—3
Racek mořský	23—5	Strnad luční-propáska	12—1	Vrabec žlutokrký či skalní	8—4
Racek stříbrný	23—3	Strnad obecný	12—3		
Racek tříprstý	23—7	Strnad sněžní	12—1	Výr	4—1
Racek žltunohý	23—6	Strnad zahradní	12—7		
Rákosník menší	15—3	Strizlik	13—2	Zorav-Jeráb	19—6
Rákosník obecný	15—4	Sýkora babka-lužní	14—4	Zvonek	10—2
Rákosník říční	15—6	Sýkora koňadra	14—1		
Rákosník velký	15—1	Sýkora ocasatá	14—7	Žluva šedá	5—5
Rákosník vodní	15—2	Sýkora parukářka	14—5	Žluva zelená	5—4
Rákosník zelený	15—5	Sýkora uhelníček	14—3	Žluva obecná	7—6
Rehek domácí	16—1	Sýkora vousatá	13—1		
Rehek zahradní	16—2				